D. ANDREÆ ALCIATI IVRE CONS. CLARISS. AD RESCRIPTA PRINCIPVM COMMENTARII.

Adiectæ sunt Rubricæ in tergo paginæ.

LVGDVNI,
APVD IACOBV. GIVNCTAM.
M. D. XLII.

AMPLISS. RE-
VER. Q. PATRI P. A' CAESIS, SS. ROM. ECCL. CARD. DIGNISS. AND. AL- CIATVS IVR ECON- SVLT. S. D. P.

VVM hoc anno ampliß. pater, ordinario ꝓfitẽdi munere Iusti- niani Codicis primã partẽ aſſum pſiſſẽ, cõtinuoq; ductu quatuor integros ſecundi libri tractatus abſoluiſſem, & quibuſdã ex cau ſis maturare æditionẽ cõpelle- rer, tu potiſſimũ occurriſti, cui noſtras haſce lucubratio- nes dedicarẽ. Inſcribũt alij cõmentarios ſuos ſummis ui- ris, ſolum ut eorũ gratiam fauoremq; ſibi cõparent: Ego uerò id ex ueterum Iuriſconſultorum more, potius con- ſilij accipiendi, iudicijq; ſubeũdi cauſa faciendũ duxi. Sic enim ex noſtris Sex. Pomponius ad Q. Mutium, itemq; ad Sabinum ſcripſit: Sic ad Neratium Iulius Paulus, ad Ferocem Iulianus. Quod ſi qua unquam in iure ædi- ta ſunt, quibus conſilio, patrocinio, iudicio opus eſſet, hæc noſtra præſertim eiuſmo[di] uidentur: recedunt enim non modicum à cõmuni noſtr[or]um orbita, ueteremque

methodum recentiorũ incuria amissam, perditam, coinquinatam, aliqua ex parte renouãt, & in usum reducũt: unde meritò suspicari potui, plerosq; fore accusatores, & eos quidẽ nõ uulgares uiros, à quibus me tueri absq; præstantißimi alicuius uiri ope non possem: quam personam ut tu sustineas, etiam atq; etiam rogo, poteris enim, qua doctrina, eloquentia, prudentiaq; polles, id facillime, ut qui legalem hanc scientiam domus tuæ alumnam habeas: quam tanta gloria præstãtißimus ille pater tuus Angelus *olim pertractarit, ut sui seculi eloquẽtia nõ cõtentus, ueteres illos fori togatos uel æquaret, uel uinceret: cuius uestigijs te insistentẽ, eademq; uadentẽ uia, ad* Cardinalis *dignitatis culmen euexit uirtus.* Nã *de fratre tuo* Federico, Tudertiũ Antistite, *quantũ sperandũ sit, qua pietate* Deum *colat, qua humanitate doctißimos quosq; excipiat, quo iudicio utriusque iuris studia pertractet, nõ semel prædicaui.* Ego *certè ex tot auditoribus neminem hactenus habui, quo de magis gloriarer.* Sed *de his aliâs.* Excipias *igitur serena frõte, qualecũq; id opus & nominis tui autoritate defendas, tãdemq; in bibliotheca tua reponas: qua cultior, copiosior, bonisq; autoribus instructior nulla alia est.* Mittimus *tenues operarij huius anni hoc ad te pẽsum, modica certe, id est pro opibus nostris, munera addidimus paucula, uelut auctarij uice, à nobis de summa* Trinitate *& sacrosanctis ecclesijs priuatim cõposita, quo tempore in uniuersum iuris corpus similia glossemata medit[illegible]nur: à qua spe quũ propter publicas temporum no[illegible]rum, tum propter proprias calamitates iam diu ex[illegible]us: ea uel religionis nomine,*

[illegible]ißima

gratißima amplitudini tuæ arbitror futura. Vale. Ex *celeberrima* Biturigum Gallorum Academia. Cal.Septembrib. M. D. XXX.

AD LECTOREM.

VIDEO Lector optime, aduersus M.Catonis præceptũ in præsentia mihi agendũ, & culpæ excusationem præpostere adducẽdam, quũ si hasce lucubrationes suppreßissem, omni eius suspitiõe uacare potuerim. Nec enim me latet, eum qui aduersus receptã aliorũ cõsuetudinẽ innouare aliquid uelit, ambitionis, aut temeritatis nota nõ carere: ut qui à maiorũ institutis se subducere, & longo usu iam explorata, pro incertis dãnare ausit: soletq; plerunq; id genus hominibus hoc cõtingere, quod coruo albo accidiße in fabula traditum est, ut à cõgeneribus auibus, tanq̃ dißimilis, uellicaretur: alijs autẽ nihil ideo minus suspectus esset. Sic enim & mihi metuendũ uideo, ne Latinè, breuiterq; de iure differẽdo, aliquorũ nostri ordinis professorũ offensionẽ incurrã: nec idcirco tamen elegantiorũ literarũ studiosis satisfaciam, qui sermonis puritatẽ alio in amœniore arguumẽto percipere, quàm in tetrica hac horrentiq; legum sylua cõuersari malint. Sed certe nõ adeo mihi curæ est, q̃d hi de nostris studijs sentiant, qui à iuris disciplina abhorrent: abundeq; mibi

satisfecero, si cõsilij mei rationẽ nostræ classis hominibus probare possim. Quũ superiore anno accersitus in Bituri*gum academiã uenissem, tumq́; tertius* Pandectarũ *tomus* ꝑ *lege gymnasij explicaretur, ego de uerborũ obligationibus ea respõsa interpretanda suscepi, quæ à* Bar*tolo et recẽtioribus copiosius acutiusq́;, ob materiæ subtilitatẽ, explanata fuerãt: qualia sunt, quæ ad purgationem moræ, quæ ad pœnalis stipulationis cõmissionẽ, quæ ad fideicommissorũ renuntiationem attinent.* Eò, *ut fit, siue ob qualemcunque nominis nostri celebritatem, siue ob rei nouitatẽ, quæ curiosos omnes solet allicere, undique ex Gallia & Germania, nobilissimi, itemq́; doctissimi auditores conuenerant: qui quum paucos menses docenti mihi semper præsto fuissent, tritaq́; nostratibus doctoribus orbita incedẽtem, sectari utcunque uiderẽtur, his ducibus, qui inter eos erant maioris autoritatis, ferè secessionẽ facere cœperunt, expostulantiq́; causam huiusmodi reddiderunt: Nos ad nominis tui famam huc* ALCIATE *conuolauimus, quòd non uulgaris te doctrinæ specimen dedisse, iam diu ex æditis à te operibus perspexeramus: nec enim nobis persuaderi poterat, te quĩ duodecimo ab hinc anno ius nostrum elegãter Latineq́; tradere instituerας, huiusq́; argumẽti* Paradoxa *ædideras, nõ lõge meliora, cultioraq́;, iã maturiore cõsilio, noua quaque fœtura pariturũ: ita enim iudicamus, ea quæ tunc ædidisti, si ad præsentem tum iudicaturam æstimentur, nõ sanè plurimi facienda fuisse: si uerò ex indole & futuri prouentus spe c[illegible] ur, utiq; esse pretiosissima.*

Hosce nos uberes fructus in præsentia à te expectabamus, hacq́; fiducia ducti, tantum iter summis difficultatibus, maxima rei nostræ iactura emensi fueramus, quæ tamen spes nos hactenus (ut dicitur) decollauit: quod eò nobis iniquius ferendum est, quò id te sponte & debita opera peccare omnes scimus, qui quos in pectoris tui penu thesauros habes, ceu plautinus ille Euclio supprimas, nec in apertum referre, expromereq́; nobis uelis. Legimus apud Platonem, eos qui poëtas interpretantur, proximos calori poëtarum accedere: Cur tu, qui ueteres Iurisconsultos nobis exponis, quàm simillimus illis esse non affectas? Quid absurdius, quàm eum, qui optima quæq; in manibus habeat, non ea ad imitandum proponere? Non est igitur quòd secessionem hanc nostram accuses, sed teipsum potius, qui Chium illum negociatorem imitaris, qui quum optima, primæq́; nobilitatis uina haberet, secundaria, uapamq́; bibebat: à quo seruus quum fugisset, sciscitareturq́; quispiam, quid ita dominum dereliquisset? quia inquit, quum bona ei plurima essent, mala tamen conquirebat. Nostrum non est rationem docendi præscribere, hacq́; in re tibi præire (scis enim ipse melius, quid nobis utilißimum futurum sit.) Sed tamen uidemus aduersus legum scita, quæ ipse tractu, non te solũ, sed & cæteros recentiores facere. Iußit Iustinianus, ut eius uerbo utamur. κατὰπόδα interpretationes fieri, ijsdemq́; nos uestigijs quibus ueteres insistere: at quid magis semotum ab antiquorum consuetudine esse potuit, quam toto a[illegible]no decẽ leges explicare, uerbososq́; commentarios con[illegible]ere? Cœperunt quidẽ Py-

 leus,

leus, Accursius, Azo, & glossematici alij, quod in se fuit leges ad literam declarare, nec infeliciter id eis succeßit negocium: subsequutus est Bartolus, quosq; didascalicos doctores rectè dicemus, quales Castrensis, Alexander, Iason, qui certis doctrinarũ limitibus, cãcellisq; ius nostrũ conclusere, & hi non parua laude digni, & suo seculo principes literarum habiti sunt. Quid nobis cum nouißima hac opiniosorum secta, à non multis annis cœpta, adeoq; in præsentiarũ notabiliter aucta, ut ducibus quibusdam recentioribus, modum omnem excesserit? iamq; in perniciem studiorum prorsus tendat? Cuius professores se subtiles prædicant, quum futiles potius esse appareat: ut qui proximitate uirtutis commendata uia, ad uitiũ ducãt. Quid facilius, etiã uulgaris ingenij uiro, quàm nouas excogitare sententias? Id enim omnibus naturale, tralatitiumq; est: Vnde & Græci peculiari uerbo homines ab inuentione alphestas uocant: apparetq; qui plurimum hac in re excedat, insanæ esse mentis, & eo uitio laborare, quam phantasiam Græci, Plinius sapientiæ morbum uocat. est enim iudicij ipsius error, qui hoc modo, etiam ab imperitis, confestim deprænditur: quod quæ unus tradit, alius confutat, nec unquam satis concordes sunt. Videmus ex professo recentißimos quoq; fœtus uiperarum more parentibus exitiosos esse, quiq; ætate posteriores sunt, seniorum sententijs aduersari, omnemq; horam, quam doctrinæ impẽdere debuerant, cõtradicendo eximere: at istos rursus ab alijs conuelli. Quod ergo certius de eis iudiciũ feren[illegible]? quàm quod de Græcis historicis doctißimi Latin[illegible] tulere? Nempe ut ubi conueniunt,

niunt, eis aſſentiamur: at ubi ſimul altercantur, omnem abrogemus fidem, poſtquàm eos nõ eadem tradere uidemus: nec ſatis conſtat quibus potius accedẽdũ ſit. Quod multipliciter intelligitur, eius, inquit Boëthius, ueritas ignoratur. Meritò facetißimus poëta Ariſtophanes opinioſum id ſtudioſorũ genus plerũq; inſectatur, ut quum eos eſſe ait, τρῖμμα κρόταλον παιπάλην, *crepitaculum ſeu cannam appellans, ab obſtrepera uoce, qua ſuas inuentiones extollunt, alienas inſectantur: Trituram uero & pollinem, à ſubtilitate & minutijs in quibus uerſantur. Idẽ* κυμινοπρισοκαρδαμογλύφους *uocat, quaſi aliquid ex cumino ſecto, & naſturtio exculpentes: per cuminum tenuitatem ſignificans, per naſturtiũ acumen. Alibi* ματτιολοιχοὺς *eos dicit, quaſi aginatores: metaphora à circunforaneis uenditoribus ducta: qui examinis lingulam trutinam'ue non minus ſubtiliter obſeruãt, quàm hi de iuris apicibus omni ingenij acumine ſunt anxij. Didicimus quandoq; à te carmen illud, Campana æra ſonant, quicquid uir ſomniat amens. Atqui nos huiuſmodi commentationes, ſeu chimæras potius, non pluris facimus, quàm Luciani illius ſubſannatoris* ἀληθοῦς ἱστορίας *libros: ſententiamq; Ariſtonis Chij approbamus, qui id hominũ genus ſimile araneis eſſe eleganter cenſebat, ſummo enim artis acumine & os telam ſuam ordiri, ſed nullo nobis fructu. Quum igitur eorum methodum omnem, à te quoq; non ſat probari pro comperto habeamus, id in primis petimus, ut in eo omnis potißimum tua cura uerſetur, ut hiſce omiſsis opinationibus, quid communiter traditum ſit, nos do[...]s, eiusq; receptioris ſen-*

tentiæ rationem ſubijcias: unde unico uerbo uiginti quandoq́;, & hoc plura, eorum antilogia ſubmoueri facile poſſunt. De Bartoli *uerbis non admodum ſis ſolicitus: fruatur ipſe gloria ſua apud alios, & ad literam ab his ediſcatur, qui adeo infantes ſunt, ut diuerſis eum uerbis referre non poßint: nobis ſatis erit quid ſentiat breuiter admoneri, clarioreq́; ordine, quam ipſe fecerit, non illius tantum, ſed & cæterorum ſententias edoceri. Illi in gymnaſium deſcendant, ut phantaſiam ſuam integra lectione declarent, tu nobis ſingulis lectionibus* x x. *ut minimum legum concluſiones explicato. Illi ſolido anno* IIII. *aut* VI. *leges interpretentur, tu centum: & quot illi conſtitutiones, tu totidẽ integros cũ ſuis titulis tractatus. Quid enim aliud hiſce doctoribus, qui ſola in rubrica (qualis de uerborum obligationibus) tres menſes inſudant, dicere poſſumus, quàm quod Samiorum legationi à Lacedæmonijs reſponſum eſt?* Adeò *uerboſa, ô Samij, ueſtra fuit oratio, ut prioris partis obliti ſimus: atq; ideo factum, ut nec poſteriora quidem ſatis teneamus.* Et *hæc, quod ad ſenſum legum perſcrutandum attinet, ſatis ſint.* Alius *eſt articulus, quid à te circa* Latini *ſermonis candorem deſideremus.* Noli *arbitrari, quenquam adeo bardum ineptumq́; eſſe, ut non ei magis elegans ſermo, quàm ruſticus:* Latinus, *quàm barbarus placeat:* Itali *tui, qui uulgare ſuum idioma* Latino *tam proximum habent, ut pleræq; uoces in eorum ſermone occurrant, quas diſcernere non poßis ad uernaculam, an ad literatam linguam ſ[illegible]ctent, tolerabilius ipſi uulgato more profitentes au[illegible]e in iure noſtro poterunt, id*

enim

enim eis facillimũ, quũ ita ferè ab ipsis nutricum uberibus loqui didicerint. Nos *qui gẽtilitia dialecto ab eis toto cælo dißidemus, & quibus idem in eorũ uulgari edi*ſ*cenda, qui in* Latina *labor eſſet, in eleganti ornatioreq́; ſtudium impendere malumus.* At *inquies, nõ ita ſcripſerunt cæteri, quos hactenus habuimus interpretes.* Nõ *dubitamus nos, ſi eorũ tempeſtate tanta* Latinorũ *autorum copia, tot egregij præceptores uixißẽt, quot noſtra ætas tulit, quin ipſi quoq; didiciſſent: & ſicut primas in iure partes occupant, in ornatu quoq; ſermonis contemnendi nõ cenſerentur? hãc præ ſe ferunt indolẽ, quæ extãt* Pylei, Placentini, Rogerijq́; *diſputationes: hoc in* Accurſij *monumentis facilè deprendimus, hoc in* Bartoli *tractatibus: quis credat tãto ingenio uiros, nõ plurimũ ea quoq; in re promoturos fuiſſe? ſed uitiũ illud ætatis, non hominum fuit.* At *hodie in tanta librorũ, profeßorũq́; copia, cum oportet egregie* Bœotiũ, *craſſoq́; ingenio eſſe, qui hæc ſtudia mediocriter non calleat: latet in leonis pelle perſonatus, qui elegantißima* Iuriſcõſultorum *reſponſa tractare illotis manibus auſit, quomodo illũ nos credemus eruditũ, qui rudimẽta ipſa nõ tenet? Imponit ille plebeculæ, uẽditatq́; neſcio quam ingenij acritudinẽ, quæ ſi ſermone non expoliatur, haud multo maiore laude digna eſt, q̃ quæ in mechanico quocũq; naturaliter adſit:* Cõſtat *enim fabros quoq; ab* Homero *ſapiẽtes appellari,* Quod *ſi uidemus ætate noſtra cæteras artes iã non paulo politiores eſſe,* Græce, Latineq́; *diſputare præſtantes* Theologos: Ariſtotelem, Platon[illegible], Aphrodiſeum, Plotinum,

Porphyrium,

Porphyrium, Hammonium elegãter loqui: Medicos, & in primis Dioscoridem, Galenum, & Aegnetã magna cura puriori sermoni redditos: quæ tandem inuidia est, ut non & nobis Iurisconsultis id concedatur? saltemq; postremi omnium resipiscamus? qui aliorum duces, si autores nostros imitaremur, esse debueramus. Dixerit aliquis, difficiliora hac ratione futura esse dictata, & talibus interpretationibus laborem auctum iri, quem publicè intererat studiosis potius diminui. Sed huic malo in te præsentaneum est remedium ALCIATE, qui facili stilo, sed tamen latino, omnia effari poßis. Ea est autorum nostrorum conditio, ut non nisi inspectis legum qui aduocantur locis, intelligi poßint. Quis sumpto in manus Bartolo, eius uiginti uersus confestim intelligat, nisi legibus hisce perspectis, quas pro sua sententia adducit? At tu inductione paucorum uerborũ adiecta, id incommodum facilè euitabis, in uerbis enim uix ulla poterit subesse difficultas. Quis melius intelliget guerrã, treugam, laudũ, repræsalias, & si qua similia, quòd barbara sint: q̃ bellum, inducias, laudatiuum, clarigationem, quæ Latina sunt? Non igitur ulla in uerbis ideo futura est obscuritas. Adde quod liberũ tibi erit, dum uiua uoce doces, Rhetorumq; more tonas & fulminas, quẽcũq; stilum uolueris imitari: idq; potißimum effari, quod facilius intentionem tuam exprimere, etiã apud idiotas posſit: nobis satis erit, si dictata ipsa, quæ scribentibus suggeris, paulò ornatiora sint, maximoq; id nostris rationibus in lucro reputabimus. Debebunt hac causa tibi & cæteræ bonæ artes, quod t[illegible]a opera serijs istis & grauioribus

ribus studijs cōiungātur: Sicq; suus Grāmaticis, suus Historicis, suus Rhetoribus honor saluus sit. Debebunt & Græci qđ eorū literas ab hac professione non submoueris. Sed nos maxime tibi perpetuo addicti obnoxijq; futuri sumus, quorū precibus id à te summa cum nostra utilitate concessum sit. Et hæc quidem tum illi: quibus quū morem gerendum esse iudicarem, ne temere id aggredi uiderer, omniū prius explorandam duxi sententiam: uerebar enim, ne alij dissentirent, copiosiusq; conclusiones omnes multis rationibus utrinq; adductis, disputari uellent: & quod in oratore damnat Cæcilius: ipsi ad Iurisconsultum quoq; pertinere arbitarentur, dum præuaricationem esse ait, ea breuiter transire, quæ inculcanda, infigenda, repetenda sunt: quod ceu corpori ferrum, sic oratio animo non magis ictu, quàm mora imprimatur: Expertus quandoq; fueram, etiam quæ optima sunt, non omnibus placere: quod indocti omnes corrupto sint iudicio, ex doctis uerò aliqui æmulatione, aliqui antisophistarū artibus, gratiáue seducti, malignè quandoq; pronuncient. Solent enim pleriq; homines, eas artes, quibus ipsi pares esse nō possunt, libēter insectari: uerùm exploratis cæterorum quoq; desiderijs, quum animaduertissem, omnes uno ore idem sentire, & didascalica phantasticis, clara dubijs, munda lutulentis, Latina barbaris præferre: necessariò dedi manus, & ad id docēdi genus transij, quod ut meis studijs hoc præsertim tempore accommodatum est: quo paucis cum libris, & absque bibliotheca mea, foris ago, ita uulgari illo longe mihi laboriosius est: quanto enim fa[illegible]us esset, alicuius quæstionis

omnia

omnia argumenta apud maiores nostros dispersa, colligere, quibusdam'que additis, integram ea recitando sic horam transigere, quam statim iugulum petere, soli scopo intendere, unicam ratione adducere, quæ aduersantia omnia summoueat: quoties mihi usu uenit, ut magna cum somni oleiq; iactura, horum argutijs perlegendis incumberem, nihilq; dignum quod expromeretur, auditoribus'ue meis referretur, inuenirem, & idcirco operam me id temporis lusisse frustra indolescerem? Cæterum quum ex lege à Gymnasiarchis mihi dicta, non solum libero uocis decursu horam docendo dicere tenerer, sed per alteram quoque scribentibus dictare, uiderem'que non satis emendatas hasce lucubrationes circumferri, quod plerique male uerba mea subsequuti essent, indeq; non modica nomini meo nota inuri posset, coactus qualescunque illas ædendi consilium cepi: ad hæc cæterorum auditorum quotidianis ferè conuitijs urgebar, qui quamuis ipsi scribendo dictata excipere non potuissent, æquum tamen arbitrabantur, harum sibi traditionum copiam fieri: non potui itaque diutius æditionem premere, laxauiq; uela uentis, & populari auræ exposui, quæ tutius supprimi fortè potuissent: nisi quod ex animo meo lectoris cuiuscunquæ humanitatem metior, qui si quid hac in re erratum est, uel necessitati, uel nimiæ erga amicos meos facilitati imputabit. Ego certè qualiacunq; studia mea ad communem omnium utilitatem libens refero: & cum sciam proximo anno pro Academiarum in Italia *more,*

hanc

hanc legalis Codicis partem explanatum iri, facile adductus sum ut uix apposita operi suprema manu, sinerem in uulgari: quo studiosi omnes, & hanc docẽdi rationem agnoscerent, periculumq́; eius facerent: ut ex diui Pauli sententia, nihil non experirentur: & quod factu optimum tentando deprændissent, id potißimum sequerentur.

Vale.

ANDREÆ AL CIATI IVRISCON- SVLTI AD RESCRIPTA PRINCIPVM COM- MENTARII INCI- PIVNT.

RVBRICA.

DE SVMMA TRIN. *&c.*

ERITO *à diuinis incipiẽdum fuit nimirũ dignioribus. Qua ratione & se* Theologi *alijs pſſsoribus præponunt.* Traditurq́; *si de* Episcopo *eligendo agatur, cæteris præferẽdũ* Theologum. *Quod utiq; uerũ est, nisi hũc honorem sibi deferri ipse ambiret, professio enim sua repugnaret desiderio, & euangelico præcepto teneretur.* Idẽ *& nisi magis expediret* Canonistẽ *eligi, quod in ea ciuitate plurimæ essent iudiciales cõtrouersiæ extricãdæ, ut* Host. *&* Abb. *dixerunt*[a]*: quibus nõ assentio, quũ principale episcopi munus nõ sit, ut lites dirimat, sed ut diuina doceat, quod* Paulus *ad* Titũ *scribit. Sed nũquid cuilibet* Christiano *professio hæc theologiæ addiscẽda sit?* Et de Episcopis *dubiũ nõ est, quũ eo[illegible] muneris sit alios docere: qua lege & cæteri anim[illegible]ratores tenẽtur.* In cæ-

a c. j. de consang.

teris uerò clericis nō ita est: quippe ijs satis est, si simpliciùs credant, sicut & laicis, qui pertinaciter aliquid defendere non debent, sed ecclesiæ iudicio deferre, quod & communi consensu traditur. Ego conuenire nō arbitror Christiano, legem in qua uersatur ignorare: debētq; hi, quibus ingenij aliquid concessum est, euāgelia cum ueterum interpretamentis addiscere, & uanas recentiorū quæstiones omittere, quas ubique sancti illi primitiuæ ecclesiæ patres dānauerunt.

CODICIS IVSTINIANI IMP. AVG. LIBER PRIMVS.

RVBRICA.

DE SVMMA TRINITATE, & fide catholica: & vt nemo de ea publicè contendere audeat.

¶ FIDE. Fides est eorum quæ sperantur fundamentum, & quæ nō uidentur indicium. Hoc enim melius accedit sententiæ Pauli ad Hebræos, quàm uulgata habeat trāslatio: ut mirum non sit, si Paulum non intelligentes recentiores Theologi[b], alijs ipsi modis definiuerunt.

b Doct. in rubri. extra eo.

¶ CATHOLICA, Id est, uniuersali, uel quia hæretici singularibus opinionibus innituntur, uel quia fides CHRISTI ab Apostolis per uniuersum orbem fuit diuulgata, iuxta illud, In omnem terram exiuit sonus eorum &c. Dicet aliquis, atqui multæ sunt prouinciæ, ad quas nemo Apostolorum profectus est: nec enim uerisimile est adiuiße eos Antipodas, uel regiones ab Hispanorum

rum classe nuper repertas: sed uel hyperbolicῶς loquutus est Psaltes: uel, quod uerius arbitror, intelligendus est ante consummationem seculi fore, ut ibi quoq; inualescat CHRISTI *cultus.*

C VNCTOS *populos*[a].

IMPPP. GRATIANUS *& Valentinianus, & Theodosius Auggg. ad popu. urbis Constantinopo.*

Vnctos populos[a] quos clemētiæ nostræ regit imperiū[b] in tali uolumus religione

Qum diuerse in Christiano cultu hæreses essent, præsertimq; Macedonij inualescerent, Theodosius Imperator Thessalonicæ III. Kal. Martias Gratiano quintum se, & Valentiniano Augustis Consulibus, hāc legem promulgauit, qua subditis ostēderet, quam quisq; deberet fidē amplecti, refertq; cōstitutionis huius uerba Sosomenus in Tripartita Caßiodori, lib. IX. *cap.* VII.

b ¶ QVOS *clementiæ nostræ regit imperium. Relatiuum quos, indicat aliquas fuisse gētes, quæ nō paruerint Rom. Imperatori: & tamen cōmuni calculo aiunt Doctores, uniuersum orbem illi de iure subijci* [c]*: qua ratione relatiuum non coarctaret præcedentia, sed declararet. Sed hæc ipse non probo: tum quia multæ sunt prouinciæ quæ nō paruerunt Romanis, ut Scythia & Sarmatia, & ultra Euphratem fluuiū uniuersus oriens: tum etiā, quia in* c l. deportatio. ad le. Rhod. de iac.

constitutionibus legitur, aliqua esse loca extra Romanũ imperiũ, ut infra habetur, titulo, de Eunuchis, & de cõ=mercijs: nec uerisimile est ut intelligamus de his qui non subsunt de facto, cum ad ius, non ad factum uerba in du=bio referantur [d]. *Et quamuis quandoq; Imperatores or=bis dominos se appel=lent, id uel per hyperbo len accipiendum est, uel eorũ dictis minime cre dendum quia in causa propria. Ex hoc igitur consequens est, ut rela=tiuum qui, seruet naturam suam, & restringat superio=ra, licet quandoq; ex præsumpta intẽtione loquentium, uel narrationis argumento aliter sit: ueluti quum dici=mus, omnes homines, qui naturali ratione uiuunt, ratio enim naturalis communis est omnibus. Item si dixero, uen do tibi fundum Sempronianum, qui illis finibus contine=tur: licet enim demõstratio sit falsa, ualet uenditio. Idem ubi relatiuo præponitur copula, nam tunc non fit restri=ctio, & hæc omnes probant.*

d Gl. in. c. consultationi. in fin. de temp. ord.

uersari [c], quam diuinũ Pe=trum apostolum tradidisse Romanis, religio vsq; ad=huc ab ipso insinuata decla=rat, quamq; Pontificẽ Da=

c ¶ IN TALI *uolumus religione uersari. Verbum uolo, de se indicat solam uolũtatis declarationẽ: quapro pter qui se dicit uelle eligere, nõ eligit: & qui se dicit uel le hæreditatẽ adire, nõ idcirco adit: sicut & q dicit, uelle Stichum dare, nõ idcirco dat* [e]: *licet ex illis uerbis censea tur facta electio: nõ enim quisquã uult dare, nisi prius ele git: & hæc proprietate uerbi defenduntur, alioquimens proferentis quandoq: ...i ...suadet: ut si quis cũ aliqua de liberatione*

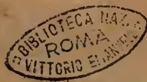
e l. Clodius. de acq. hær.

liberatione, puta à me interrogatus, responderit, se adire uelle, creditur enim ex ea responsione adijsse. Idem si cõuocatis amicis quisquam dixerit, se uelle Titium instituere, hæc enim testium aduocatio, maturum testatoris consilium ostendit. Qua ratione, & si profitear me uelle fundũ centum sestertijs emere, & uenditor respondeat se uelle uendere, contractus perficitur: non solent enim similia uerba temere proferri. In hac ergo cõstitutiõe uerbum uolumus, idẽ significat quod mandamus & præcipimus: quia quum depẽdeat id à sola uolũtate principis, id uerbum actus perfectionẽ inducit: sicut si dixerim, uolo te gerere negocia mea, mandatum perficitur, quia quantum ad me attinet, aliud ulterius per me faciundũ nõ est. Idem si dicam, uolo esse hæres, uerbum enim esse, ostẽdit actum essentiã suam iam habere, & ideo inducitur aditio, quod non est in uerbo adire. Et hæc communiter seruantur, quæ & ipse in casu dubio satis admitterem. Cæterum prudẽs iudex in primis aduertet, qua intẽtione huiuscemodi uerba aliqs protulerit, quod & Fulg. uidetur. Quapropter in criminali causa reus qui interrogatus etiam cum iuramento respondit, uolo confiteri, non habebitur pro cõfesso, ut Bald. scripsit [f]: quia in dubijs interpretationibus ad mitiora potius deflectendum est.

masum sequi claret [d], & Petrum Alexãdriæ episcopũ, virum apostolicæ sanctitatis

f In. l. §. C. de confess.

d ¶ QVAMQVE *pontificem Damasum sequi claret. Et sic in uniuersum orthodoxorũ fides approbatur. Quã ratiõe dicendũ esset, etiã ciuili iure usurariũ fœnus*

reprobari, quum Christiana pietate reijciatur, ex euangelico præcepto, Mutuum dantes, nihil inde sperantes. Sed quum specialiter Iustinianus usuras permiserit[g], *per hāc generalē constitutionē nō uidetur specialibus derogasse: quo fit, ut melius sentiant qui aiunt, ciuilibus sanctionibus usurarios nō reprobari, tametsi huiusmodi cōstitutiōes nullius sint momenti, utpote diuinis iussionibus repugnātes: quod pleriq; omnes attestātur. Sed & quæ hic de usuris referūt recentiores, in suum tractatum digerentur.*

g l. eos. de usuris.

tis. Hoc est, ut secūdum apostolicam disciplinam euangelicamq; doctrinam patris & filij & spiritus sancti unā deitatem, sub pari maiestate, & sub pia trinitate credamus. Hanc legem sequentes, Christianorum catholicorum nomen iubemus amplecti: reliquos vero dementes væsanós que iudicantes, hæretici dogmatis infamiam [c] sustinere, diui-

c ¶ HAERETICI *dogmatis infamiam. Videtur ergo hæretici infamia notari, quapropter & à testimonio repellerentur: Quod non est uerum*[h]. *Puto distinguēdum ut hæretici omnes ipso iure notentur infamia facti, non autem infamia iuris, nisi prius fuerint cōdemnati. In qua sententia seruabitur quod in ea cōstitutione traditū est: & hæc iure ueteri. Cæterū noua Federici Imp. lege ipso iure hæretici notātur etiam iuris infamia*[i]: *quapropter nō admittentur ad testimoniū, nisi utraq; parte laudante uel quum rem à se gestam explicant, adhibitis tormētis, uel quum testimoniū perhibēt in causis quibusdā grauioribus,*

h l. quoniam. infra de hæretic.

i Auth. gazaros, de hær.

ribus, puta hæreseos, symoniæ, sacrilegij, læsæ maiestatis, expilatæ annonæ, quibus casibus eis creditur, si uerisimilia dicant: uel sint plures numero. Qua ratione fit, ut ex unius attestatione non putem posse quenquam quæstionibus subijci. Et hæc in his qui notantur à iure, locum habent. Si quis uerò notetur de facto, ueluti quũ de eo boni uiri male opinantur, is regulariter

na primum vindicta,[f] post etiam motus animi no=

utcunque admittendus est: præterq̃ in causis grauioribus, quales sunt ciuiles magni ponderis: puta causa matrimonij, uel status, uel famæ: & quales sunt omnes causæ criminales: in his enim etiam plures non probarẽt, neq; indicarent ut reus torqueretur, nisi ageretur de crimine quod soleat clàm fieri, nã in subsidium admitterentur, & pro indice sufficerent[k]. Quapropter in conspirationibus, in stupris, in testium subornatione infamium de facto attestationes solent recipi.

k. c. vlt. de test. cog.

f ¶ DIVINA *primum uindicta. Quidam interpretantur ecclesiasticã, quod nõ quadrat legislatorũ tẽporibus: nã in primitiua ecclesia hæretici solũ diuinæ ultioni relinquebãtur. Imperatorũ uerò cõstitutionibus arbitraria erat uindicta, ut hinc colligitur, licet Manichæi ipsi, & Euthycetis Apollinarisq; dogmata doccẽtes, ultimo supplicio, discipuli x. librarũ auri pœna afficerẽtur[a] At pontificũ Ro. constitutionibus pœnitẽti pœna remittitur[b], si rursus in eã dementiã pciderit, pnuntiatur hæreticus: quẽ cõdemnatũ, & si sacris initiatus est, exauctoratũ rerum capitaliũ quæstores uiuum cõburi curant,*

a l. Arriani. l. quicunque. de hær.

b c. super eo. de hær. in. 6.

c

ex euãgelico præcepto Ioãnis xv. Si quis in me nõ mã-ferit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligẽt eum, & in ignẽ mittent, & ardebit: & ita sentit Aret.

g ¶ POST *etiam motus animi nostri. Videtur hic eam sententiam probari, ut ex eodem delicto & ecclesiastica pœna, & seculari quoque iudicio uindicari in aliquem poßit. Quod ita intelligitur, ut punitus in foro Can. poßit plecti in ciuili, quatenus pœna est maior: quòd si utrinq; æqualis ultio imponatur, locus erit præoccupationi: quòd Abbas probauit*[c]*. Sed nobis uidetur unã cum alia nihil cõmune habere, nec se inuicem respicere*[d]*. Et propterea per alteram pœnam alteram non diminui. Quocirca & in uno iudicio absolutus, in alio poterit condẽnari: quod Felin. probat*[e]*, cum eiusdem sententiæ quàm plurimis. Cæterum diffusa hæc est quæstio, quam latius alibi attingam.*

stri, g quem ex cælesti arbitrio sumpserimus, vltione plectendos.

c In.c.tuæ.de proc.

d c. felicis. de pœn.in.6.

e In.c. de his. de accus.

EXPLICITIS *his quæ paraphrasticos referre placuit, superest lõgus tractatus, quẽ in hũc locũ interpretes omnes cõgesserũt. Præcipit hic legislator, ut cõstitutio obseruetur ab omnibus quos clemẽtiæ suæ regit imperiũ: Illud uidelicet indicãs, eos qui sibi nõ subderẽtur, haudquaq̃ huiusce legis nexu obligari. Quo fit ut generaliter inqrendũ ducamus, an peregrini & aduenæ, cæteriq; nõ subditi municipalibus decretis parere debeant? Sed & num huiusmodi decreta suos subditos, q̃ in alieno sunt territorio, cõprændãt? In priore quæstiõe aduertendum*

tendũ ante omnia fuerit, quomodo legis uerba cõcipiantur. Si enim legislatores bona ipsa in agro suo existentia in aliquã dispositionem subijciãt, tenebitur ea lege quisquis fuerit eorũ dñs. Quapropter si lex uetet parietes domorũ altius tolli, nec extraneus poterit altius tollere. Et si lege caueatur, ut bona defuncti ad solũ primogenitũ ptineãt, solus primogenitus alienigenæ succedet in fundis legi suppositis. Quod si legislatores de ciuib⁹ uel sibi subditis solũ disponãt, & hic casus ex uerbis legis clarus redditur, exẽpli causa: lex dictat, ut ciuis Venet⁹ possit testari qnq; tãtũ testi. adhibitis, nõ cõprændetur alienigena q Venetijs testamẽtũ cõdat, nec eius cõstitutionis beneficio uti poterit. Idẽ est; ubi inhabilẽ psonã lex alicui actui idoneã redderet, uel ẽ cõuerso: uidetur enim id tantũmodo subiectis indulgere. Quapropter si lex cõcedat filijsfami. ut cõsentiẽte patre poßint testari: nil proderit alienigenæ, si ea lege testetur[f]. Dubia ergo tũc est quæstio, quum lex simpliciter se ad ciues uel subiectos nõ coarctat: & in huiusmodi casu adhærẽdũ est regulæ, ut ea constitutione non teneantur exteri, nisi ipsi expresse uel tacite iurisdictionẽ prorogẽt. Vidẽtur autẽ se subijcere, qñ in loco legi supposito cõtrahũt, uel quasi cõtrahũt: ueluti si delatã hæreditatẽ adeãt, & hoc tã respectu solẽniũ quæ in cõtractu requirũtur, q̃ eorũ quæ ex natura contractus descendunt[g]. Quapropter si Ferrariæ constitutum sit, ut quilibet ibi contrahens aliquid pendat principi, compellentur duo exteri ibi contrahentes & ipsi soluere: hic enim lex rem ipsam, non contrahentium personas respicit. Eadem ratione, quum duo Galli se ad

f l. j. in fin. de tut. & cura. dat. ab his.

g l. si fundus. ff. de euict.

duellum Mediolani inuitassent, proditum est, debere eos cõsuetudinẽ Mediolani obseruatã seq. Is quoq; uidetur se subijcere iurisdictioni, qui litigat, ratione scilicet eorũ quæ iudicij instructionẽ respiciunt: Vnde lex dans formam instruendi iudicio eũ tenebit[h]. Quamobrem, Si affinem uel uicinum suum externus aliquis Mediolani in ius uocet, & is propter eius urbis cõstitutionẽ, petat in arbitrũ cõpromitti, seruanda erit lex, quia hæc exceptio iudicij primordia respicit. Idẽ est si externus litigaret, nunquid appellationi deferendũ esset, nã & hoc procedentem iudicem spectat. Et huius casus ea est ratio, quia respectu processus lex causam ipsam respicit quæ foro subijcitur, non personam. Cæterum & ille etiam iurisdictioni seipsum supponit, qui intra territorium delinquit nam delinquẽs tacito consensu obligatur[i]. Quapropter si aliquis alienigena in agro Florentino hominẽ occiderit, eorum lege plectetur[k]. Quod tamen non procedit, quando uerisimile est, eũ ignorasse id quod per se gestũ est in ea ciuitate pro delicto haberi. Quid enim si quis ignorans extra territorium contra formam legis triticũ deuexerit, is quidem non punietur[l]. Eadem ratione & si externus in contr[illegible]u solennia omiserit, uel in litiũ præ[illegible]atorijs form[illegible] legis non seruauerit, magnumq; idcirco damnum patiatur, æquissimum est illi ex præsumpta ignorantia succurri[m]: Et hæc locum sibi uendicant, quũ lex municipalis etiam reluctantes obligat. Quòd si uolũtariæ iurisdictionis aliquid inducat, extero quoque sine dul io proderit. Quapropter si Venetijs statutũ sit, ut te[illegible]menta à duobus testibus subsignata ualeãt, poterit

h c. quod clericis. de fo. comp.

i l. imperatores. de iu. fis.

k l. saccularij. §. sunt quędã. de extra ord. crim.

l. fl. de decr. ab ord. fac.

m l. [illegible] qb. cau[illegible]n. in r[illegible] tra de c[illegible]c.

rit aliquis aduena secundũ eam formam testari, & ubiq; gentium dispositio ea efficax erit [n]*. & ita se habet communis scriptorũ sentẽtia, quomodo autem poßit extraneus beneficijs cõstitutionum uti, declarabitur in epistola inter claras. infra eo. titu.*

n l. §. de eman, cip. lib. l. magis. § ne pas sim. de reb. eorum.

IN sequenti quæstione. Nũquid cõstitutionis effectus ad agẽtes extra territoriũ subiectos protendatur, cõsiderandum prius erit, an cõstitutionis uerba in rem cõcepta sint, nam tũc procul dubio earum rerum dominus tenere tur, tam & si absens esset. Quapropter ut suprà docui, si Anglorum sanctionibus in eorum agro bona existentia ad primogenitum pertinerẽt, nihil referret, quisquis fuerit ille qui decesserit. Quòd si lex personas respicit, ex supradictis quæstio poterit explicari. In quibus enim casibus aduenas statutis nõ subijci diximus, eorum patriæ constitutio obseruabitur. Quapropter quum aduena statutis exequutionem contractus respiciẽtibus non subsit, consequens est, ut lege patriæ arceatur. Cuius rei illa est ratio, quia cum eo cõtrahens uidetur cõtrahere tãquam cum aduena, & propterea si solutionem petat, ea debebitur secundum constitutiones quibus subest reus. Quapropter & mulier quæ peregrino nubat, dotẽ repetere debet secundũ leges quæ in mariti domicilio seruãtur [o]*: tum quod uidetur cum eo tanquã cum aduena cõtraxisse, tum quod in mariti forum uidetur destinata solutio, tum etiam quia quum ipsa maritum sequi teneretur, uidetur egisse ut leges domicilij quod utriq; futurũ erat cõmune, in eo contractu obseruarentur: quod & magis probo. At uero si de his casibus agatur in qbus aduenæ statutis subijci-*

o l. exigere. de iud.

subijciuntur, ueluti in contractuum solennitatem, uel iudiciorum præparatoria respicientibus, tunc lex eorũ patriæ extra territorium nullius erit effectus. Quapropter finge statuto patriæ meæ caueri, ne testamenta ualeant, nisi tribus notarijs subsignata, potero Romæ testari seruata iuris cõmunis forma, ualebitq́; ubiq́; huiuscemodi testamẽtum. Quod intellige, nisi expreßim patriæ constitutione caueatur, ut absentes subditi ea teneantur. Quapropter si lex imponat pœnã sicario ubicũq; delinquat, & is in alieno territorio deliquerit, si cõprendatur in patria, poterit ea lege damnari, quamuis extra patriam lex loci in quo deliquit obseruetur. Sed quid iuris esse affirmemus, quando municipalis lex aliquem cæteris in locis inhabilem, reddit idoneum? Et quum lex respiciat personam sibi subditam, magis crediderim, ubicunq; extendi, & à persona eam qualitatem non diuelli. Quapropter Imperialis Notarius quacunq; tendat, erit Notarius, licet in terris ecclesiæ de instrumẽto rogari nequeat. Qualitas itaq; semper ei adhæret, licet impediatur facultas defectu potestatis ipsius concedẽtis. Ex hoc ergo sequitur, ut si lex admittat spuriũ ad succeßionẽ, non succedat nisi eis in locis in quibus lex illa uiget [p]. *Et si quisquam intestabilis impetrata dispẽsatione testetur, disponet solũ de bonis quæ iurisdictioni dispẽsantis subijciuntur. Qua ratione & Bergomensis tabellio potuit in alieno agro inter suos cõmunicipes instrumentũ conficere, ualebitq́; si Bergomi agatur, non alibi, ut Paul. Cast. Fulg. & Corn. responderũt* [q]. *Idemq; prorsus iuris est è cõuerso, quum lex eũ qui de iure cõmuni alicui rei faciẽdæ esset idoneus, inhabilem*

p l. de pupillo. ff. de tut. & cura. dat. ab his. l. cum vnus. §. is q. de bon. aut. iud. pos.

q Paul. l. fi. C. de tẽp. in in. teg. rest. Ful. consil. 151. Corne. 64. in. iij.

inhabilem reddit: ueluti si lex prohibeat, ne quis extra municipium commercia exerceat, nam effectus eius extra territorium trahitur: licet in territorio tantum poßit puniri. Quod etiam in alia specie demõstratur, ueluti quum lex perduellionis reos insectatur, nã & is tenebitur, qui extra territorium aliquid aduersus rempub. cõmiserit, quãuis in patria solũ plecti queat. Sed & finge statutum prohibere, ne minor x x v. *annis testetur, quod si aliquis intra hanc ætatem alibi extra patriam testetur, non ualebit testamentum respectu bonorum quæ in patria habuerit, in alijs secus* [r], *licet Bar. & cæteri testamentum ubiq; nullum esse malint: sicut dicimus in furioso, cui si fuerit bonis interdictum nec quidẽ extra territoriũ alienare poterit. Quæ ratio parum nos mouerit, quum furiosus post interdictionem in omni territorio prohibeatur contrahere cõmuni omniũ lege ita mandante, quod in proposito casu non est, quum iure speciali minor* x x v. *annis solum in patria testari prohibeatur.*

r l. ex ea. de post. c. vt ani marũ. de cõstitu. in 6.

IIDEM AVGGG.
Eutropio Præf. Præt.

NVllus hæreticis mysteriorũ [a] locus, nulla ad

NVLLVS HAERETICIS. *Prohibet hæc constitutio aliqua hæreticorum conuenticula fieri. Et quid in fide nostra sit obseruandum, ex Nicenæ synodi autoritate docet.*

a ¶ MYSTERIORVM. *Ita legendũ, non ministeriorum. Mysteria ueteres sacra Cereris dicebant, quasi initia. Inde uox trahi cœpta ad quoscũq; cultus. Mystæ dicuntur*

cuntur initiati, & Symmystæ consecranei Hieronymo. Et hinc colligitur argumentum, posse Rom. Pontificem dissoluere quascunque congregationes, si male de eis suspicetur.

b ¶ OBSTINATIORIS *animi. Pertinacia est que hæreticum hominem facit.*

Quapropter omniũ cõsensu, si quisquã in trinitate nõ recte sentiat, exercendã animi [b] obstinatioris dementiã pateat occasio. Sciant omnes, etiam siquid speciali quolibet rescripto[c], per fraudẽ elicito[d], ab huiusmodi hominũ genere impetratum sit, non valere. Arceantur cunctorũ hære-

nisi admonitus persistat, hæreticus non est, quod in Rubrica *supra annotauimus. Qua ratione, si addictus quisquã monasterio trãsfugerit, & uxorem duxerit, non est hæreticus, nisi id sibi licuisse pertinaciter defendat, ut* Bald. *scripsit* [a].

a in d.l.sequẽti.

c ¶ SPECIALI *rescripto. Non mirum, quum hæreticus non poßit impetrare rescriptum, etiam si ad rem suam priuatam pertineret, tãto igitur minus admittetur, qui ausit impetrare, ut sibi liceat in hæc conuenticula coire. Nam quum hæretici sint abominabiles & excõmunicati* [b], *non poterunt aliquid impetrare, uel impetrato frui* [c], *nisi quod in sui damnum uergat.*

b c.pen.extra de hæret.
c ca.j.de rescri.i sexto.

d ¶ PER FRAVDEM *elicito. Quod præsumitur quotiescunq; lex resistit impetrationi, aliâs fraus nõ præsumeretur, ut* Albericus *opinatur. Quapropter etiam si in rescripto esset derogatũ huic legi, nihil attenderetur, sed secunda iußio esset expectanda.* Paul. Ca. *Quod pro-*

ticorum ab illicitis congregationibus[e] turbæ: unius & summi Dei nomen vbique celebretur. Nicenæ fidei, dudum à maioribus traditæ, & diuinæ religionis testimonio atque assertione firmatæ, obseruantia semper mansura teneat.

¶ Is autem Nicenæ assertor fidei, & catholicæ religionis verus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum, & CHRISTVM filiũ Dei, vno nomine confitetur, Deum de Deo, lumen ex lumine: qui spiritum sanctũ, quem ex summo rerũ parente[f] speramus & accipimus, negando non violat: apud quem intemeratæ fidei sensus viget, incorruptæ trinitatis indiuisa substãtia, quæ Græco vocabulo ὁμοούσιος [g] rectè credentibus dicitur, profectò vobis magis probanda ac veneranda sunt.

¶ Qui verò non ijsdem in-

bo, qa huiusmodi clausulæ derogatoriæ nõ tollũt ea quæ cõcilijs generalibus sunt cõstituta[d].

d l. vlti. infra si contra ius vel vtil. pub. infra de iud. l. iij.

e ¶ ILLICITIS *congregatiõibus. Iudæis tamen licet synagogas habere. Quippe illi nõ ita execrabiles sicut hæretici, qui fidem quã profitentur uiolant.*

f ¶ EX SVMMO *rerum parẽte. Ergo & à filio qui à patre est inseparabilis, ut interpretãtur Canonistæ, in prima huius tituli constitutione. in* VI.

g ¶ GRAECO *uerbo* ὁμοούσιος: *id est, consubstantialis. Quod negabat Arrius: traxitq́ in eam dementiam magnam partem orientalis ecclesiæ, annitentibus præsertim pro eo quibusdam Imperatoribus, ut est in historia Caßiodori.*

ET

h ¶ ET SVIS *apertis criminibus denotentur, Appellabant enim se Christianos, ut tegeretur hæreticum nomen, quod lex prohibet.*

i ¶ INTRA *oppida. Prohibentur quidem ubiq; hæretici congregari, sed intra oppida præsertim, ubi maius est periculum.*

k ¶ AB IPSIS *urbiũ mœnibus. Ne alios inficiant, & malo sint exemplo. Qua ratione lenones de urbibus pelluntur*[f], *& meretrices de uicinia pudicarum: sicut scholaris facinorosus de collegio, lepro sus uel pestilens de ciuitate*[g].

f In authē. de len. in fi.

g not. in. l. ca/ sus. infra de testa.

l ¶ TOTO *orbe reddãtur. Quapropter dubium non est, quin ecclesiæ sint orthodoxorum episcoporum. Sed nũquid poßint laici sacrã turrim munire pro ciuitatis defensione? Et obtinuit posse, fauore publicæ utilitatis*[h]: *aliter non liceret.*

h Arg. l. puin cialiũ. infra de fer.

seruiunt, desinant affectatis dolis alienum veræ religionis nomen assumere, & suis apertis criminibus denotentur[h], & ab omni summoti ecclesiarũ limine penitus arceantur, quũ omnes hæreticos illicitas agere intra oppida[i] cõgregationes vetemus. At si quid eruptio factiosa tẽtauerit, ab ipsis etiã vrbiũ mœnibus[k] exterminato furore propelli iubemus: vt cunctis orthodoxis episcopis, qui Nicenã fidem tenẽt, catholicæ ecclesiæ toto orbe reddantur[l].

IMPERATOR
Martianus Palladio
Præf. Præt.

NEmo[a] clericus vel mili

NEMO CLERICVS. *a* ¶ *Neminẽ publice de fide*

fide catholica diſputare hæc cōſtitutio permittit. Quod tamen communi calculo declaratur, ut hac lege nō teneā tur clerici qui contra hæreticos diſputant, uel ut melius addiſcant, in utrāq; partem argumentantur. Quod ex qualitate perſonæ coniectandū arbitrio iudicis relinqui= tur. Laicis uerò omni=

taris [b], vel alterius cuiusli= bet [c] cōditionis de fide chri=

no prohibitū eſt publi= ce uel priuatim de fide catholica diſſerere [i]. Sa= nè extat Gregorij Nazanzeni aduerſus Arrianos liber, hac inſcriptione, quod non liceat ſemper & publice de Deo contendere, in quo nec cleritis quidem id concedit, ſed his tantum, qui expertæ probitatis & innocentiæ ſunt, quiq; ingenium & induſtriam ſuam θεωρίᾳ: id eſt, ſpeculatione atque diſciplinis exercuerint; quiq; amotis corporalibus, ſpiritalia ſequuti ſint: quomodo enim, in= quit, qui impurus eſt, poterit puriſſima hæc myſteria at= tingere? Videnda igitur ſunt quæ ad hanc legem facien= tia, diffuſius ille ſcripſit.

[i] C. ij. de hære. in. 6.

b ¶ CLERICVS *uel militaris. Ex ordine ſcripturæ ar= gumentātur hic aliqui, digniores eſſe clericos militibus: quod neutiq̄ negauerim, dum ipſi ſciāt, ſacerdotalem di= gnitatem in animi candore cōſiſtere, nō in eo, ut primos ament accubitus in cœnis, & primas cathedras in ſyna= gogis, quod in euangelio Matthæi dominus prohibet.*

c ¶ VEL *alterius cuiuslibet conditionis. Niſi id eſſet additum, præcedēs clauſula non compræhenderet maio= ris dignitatis antiſtites: quos alioqui uериſimile non fuiſ= ſet tumultus aut perfidiæ cauſam quæſituros. Quāpro=*

pter si Rom. põti. decimã clericis, cuiuslibet cõditiõis essent, indiceret, credere dignißimos quoq; reg^r cõtineri. d ¶ PVBLICE. *Quid si priuatim quis disputet, an teneatur pœna huius legis?* Respõdeo *nõ teneri, quia nõ ita delinquit qui priuatim disputat, quũ alios exẽplo sui nõ trahat: sicut nec tantum delinquit fur quãtũ latro. Publice enim delinquens malos suo exẽplo concitat, ceteris est scãdalo: tũ & legẽ uidetur cõtẽnere. Caeterum si id agatur, quod sui natura delictum nõ est, quũ haec ratio cesset, potius praesumetur aduersus eum qui clam facit, q̃ qui palam*[k].

k l. vltima. de ritu nupt. l. non existi, mo, de ad/mini. tut.

e ¶ VEL *perfidiae. Quia posset eiusmodi rõnibus disputãdo uti, quas deinde nesciret explicare*[l]*, quae res qbusdam ansam praestaret à religione diuertẽdi: Siquidem Christiana pietas, fide nõ Syllogismis consistit.*

l xliij. dist. c. sit rector.

f ¶ NAM & *iniuriã*

stiana publice [d] turbis coadunatis & audientibus, tractare conetur in posterũ, ex hoc tumultus, vel perfidiae [e] occasionẽ requirẽs: nã & iniuriã facit [f] iudicio reuerendiss. Synodi, si quis semel iudicata ac rectè disposita, reuoluere & publice disputare contenderit: quũ ea quae nũc de Christiana fide à sacerdotibus, qui Calcedone cõuenerũt per nostra statuta praecepta sunt, iuxta apostolicas expositiones, et instituta sanctorũ patrũ trecẽtorum decẽ & octo, & cẽtũ & quinquaginta in hac regia vrbe diffinita esse noscũtur: nã in cõtẽptores huius legis pœna nõ deerit, quia nõ solum cõtra fidẽ vere expositam veniũt, sed etiã Iudaeis facit.

facit. Accipitur hinc argumentū, si sacrosancta synodus aliquid generaliter cōstituat, nō posse ad alios prouocari: à qua sentētia nō dissideo. Quū & si populus generaliter per legē municipalē quicquam ordinet, nō soleat appellatio cōcedi, quod & Bar. uidetur [m]*. Si uero specialiter, puta aduersus Titiū cōstituatur, non erit denegāda appellatio: licet in crimine hæreseos iure canonico nō posse appellari Iac. & Bal. existimēt* [n]*: quia appellatiōe remota, inquisitoribus permittitur, ut hæreticorū fautores cōpescant. Sed ut inquit Ioā. Ana.* [o] *nō sequitur, ut sicut impediētes eorū iurisdictionē confestim possint cōdēnare, ita etiā male audiētes de hæresi q forte se hæreticos negāt. Alioqui & aduersus se cōgregatæ Synodi iudiciū uti suspectū recusasse Ioannes Chrysostomus traditur* [p].

m in vlt. de appel. recip.

n Per. c. vt officium. §. de niq. de hæret. in. 6.

o Io. de Ana. in. c. ad abolendam. de hæret.

p iij. q. 5. in fi.

& paganis ex huiusmodi certamine ꝓphanāt venerāda mysteria [g]. ¶ Igitur si clericus erit, qui publice tractare de religione ausus fuerit, a cōsortio clericorū [h] remouebitur: si vero militia sit præditus, cingulo spoliabitur: cæteri etiā huius criminis rei (si quidē liberi sunt) de hac sanctissima vrbe

g ¶ PROPHANANT *uenerāda mysteria. Qua ratiōe hac lege teneretur, q Ethnicū Christi fidē doceret, quem sciret nō idcirco ad meliora se cōuersurū: est enim quoddam perduellionis ecclesiasticæ crimen: sicut quum secreta Imperij hostibus aliquis detegit* [q]*. Et hinc argumētū sumitur aduersus decuriones qui gesta in cōsilio diuulgāt, ut huiusmodi homines de cōsortio remouēdi sint.*

q l. j. ad. l. Iul. maiest.

h ¶ À CONSORTIO *clericorū. Quo casu priui*

legijs priuaretur, sicut reiectus de collegio aduocatorũ, eorum priuilegijs in dubio censeretur priuatus, Accursio, Baldo & cæteris.

i ¶ SEVERISSIMIS *animaduersionibus. Id est, ultimo supplicio. Grauius ergo puniuntur serui quàm liberi homines, & leuius plectuntur nobiles ignobilibus. Qua in quæstione solet communiter id seruari, ut si delictum in officij uel dignitatis dedecus tẽdat, quo quis est dignior, eò atrocius sit puniendus: alioqui pœna corporali pauperes, pecuniaria diuites grauius affliguntur: qd' Bar. sensit* [r]. *Quod & ipse regulariter probauerim: nam & quandoq; cernere est grauius multari mediocres nobilioribus* [s].

repellãtur: pro vigore etiã iudiciario etiã cõpetẽtibus supplicijs subiugãdi: si verò serui, seuerissimis animaduersionibus plectentur [i].

GLORIOSISSIMO, ET *Clemẽtißimo filio Iustiniano, Ioannes episcopus urbis Romæ, Salutem dicit.*

INter claras sapiẽtiæ mãsuetudinis nostræ laudes Christianissime principũ pu

r in. l. quædã. de pœnis.

s l. j. ĩfra vt nemo ad suum patr. lib. xj.

INTER CLARAS. *In inscriptione mirantur aliqui, quur Imperatoris nomẽ Rom. Pontifex suo præposuerit, quod & alibi quandoq; obseruatum uidemus* [a]. *Quibus ego responderim, quò quisq; Christianus humilior est, animoq; demißiore, eò etiam gratiam apud Deũ maiorem nancisci. Quapropter ut hac in re nemini cederent antiqui Pontifices, se seruos seruorum Dei appellabant* [b]: *quam ob causãm etiã in supplicationibus digniores*

a c. licet cãm. de prob.

b §. quæstione 7. quoties.

res ſe cæteris poſtponunt: licet quod in ſignum demiſſæ mentis fuit introductum, uideamus in præſentiarum in contrarium uertiſſe, altercanturq; aliqui, uel potius certant, ut poſteriorem obtineāt locum. Sanè reſpondet hac epiſtola Ioannes huius nominis Pontifi. ſecundus Imper. Iuſtiniano, & eius fidē approbat, inſeritq; in ea exemplum literarū quas Imperator ad ſe miſerat.

riore luce tāquā aliquod ſydus irradiat, quod amore fi dei, quod charitatis ſtudio edocti eccleſiaſticis diſcipli nis Romanæ ſedis reuerētiā cōſeruatis, & ei cūcta ſubijcitis, & ad eius deducitis vnitatē: ad cuius autorē, hoc eſt apoſtolorum primum, Domino loquēte, præceptū eſt, Paſce oues meas: quam eſſe omnium verè eccleſiarū caput[a], & patrum regulæ, & principū ſtatuta declarant, & pietatis veſtræ reuerēdiſſimi teſtantur affatus.

et ea quæ ſequūtur. Omiſſa, ne tædio lectori ſint: quæ q uolet, ab alijs exēplaribus accipiat.

a ¶ OMNIVM *eccleſiarum caput*. Fuit *olim magna controuerſia, an* Pontifex Rom. *principatū eccleſiarum de iure diuino haberet: quod ſi haberet, an ad eum potius qui Romæ, quàm qui Conſtantinopoli eſſet, quæ noua* Ro*ma eſt, pertineret: &* Iuſtinianus *hic ad* Ro*manū rem trahit, quod & aliquo poſt tempore* Phocas *quoque* Im*perator conſtituit,* Con*ſtantinopolitanoq́ue prætulit.* Nunquid *uerò id humanis ſanctionibus potius quàm iure diuino probetur, nodus eſſet haud ſanè facilis, niſi ueteres & ſancti illi pri-*

mitiuæ ecclesiæ antistites nobis præiuissent, & iuris diui ni id esse demonstrassent: Quum enim dixisset CHRISTVS *Dominus noster Petro, tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo ecclesiã meam: apparet per hæc uerba ei uniuersalis ecclesiæ administrationẽ promissam: quod autem ab eo promissum est, fatuum esset opinari, non & fuisse seruatum: consensuq; prudẽtium proditur, tunc uere traditam, quum post resurrectionem dixit, Pasce oues meas: Vt enim caput fidei ipse* CHRISTVS *est, qui gratiam quotidie in ecclesiam suam inuisibiliter infundit, ita & loco sui Petrum, eiusq; successores in terris reliquit, qui ea quibus ecclesia indiget, uisibiliter ipsi conficerent: sic ab his sacramenta exhibentur, populi in fide instruuntur, episcopi constituuntur, concio fidelium legibus, exemplis, monitionibus regitur, mali abominationibus & pœnis corrigũtur: quæ si* CHRISTVS *ipse sibi reseruasset, iam fidei merita perderentur, certiq; eius rei essemus, quam nostræ salutis interest, ut potius ex fide credamus. Sic in Euangelio rogasse se asserit* CHRISTVS *ne deficiat fides Petri: sic constituit, ne portæ inferi aduersus petram, in qua fundatur ecclesia, præualeant: sic ei mandatur, ut cõfirmet fratres suos: sic ipse tanquam os & caput apostolorum domino nostro respondet: sic semper in fide ardẽtiorem se præstat: sic à generalitate aliorum honoris gratia eximitur, quum dicite, inquit, discipulis & Petro: sic pro eo cẽsus soluitur: quæ omnia sancti antistites quum optime animaduertissent, pro exploratißimo habuerũt, primatũ ecclesiæ Petro, eiusq; successoribus datũ. Sed quid profuit*

tot

tot consilijs id sanctißimos patres statuisse, tot legibus Imperatores cauisse, ecclesiæ Doctores, tam Græcos quàm Latinos docuisse, si adhuc reperiuntur, qui etiam editis uoluminibus id denegare ausint, nos'que acephalos faciant? Vt libeat exclamare quod uulgò dicitur, Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri. Quid enim unquam tam apertum fuit, tam dilucidum, ut dicendo inuerti non poßit? Si singulis horum rationibus respondere operæpretium ducerem, & studiosos multa lectione inuoluerem, & nihil proficerem: qui enim hæc attentant, cancro illo, & hydra Platonica pertinaciores sunt: Pontificum'que monitis minime resipiscentes, nouas quotidie & scandalo plenas conclusiones cogitant, & in publicum proferunt: una in re solùm intenti, ut contradictiones cunctis orthodoxis adducant: ut ubique concordiam extinguant, nusquam pietatem adiuuent: quorum sententiæ si ueræ essent, ueteres omnes, sanctos'que Theologos abrogare oporteret, quorumcunque principum regna subuertere, qui à Pontifice Romano primum instituti sunt: & in primis Cæsar ipse exautorandus, quum ex decreto Gregorij V. constituti Electores cum designandi ius nullum adepti fuerint: deturbandus Rex Francorum, quum à Chilperico in Pipinum transferre dominationem sanctione sua Zacharias nequiuerit: deijciēdi Siciliæ reges, qui à sede apostolica sub fidelitatis iuramento regnum poßident: antistites omnes, qui hactenus fuerunt, & pij & religiosi, ceu inuasores & pseudepiscopi explodendi, quum à Rom. Pontifice instituti fuerint. Sed bene

habet, noluit CHRISTVS *fidem* Petri *deficere, tot columnis, tot tibicinibus ea fulta est, ut labefactari aliquorum syllogismis nequeat.* Extant antiquorum *interpretum commentarij, quibus omnes hæreticorum sententiæ confutantur: & ut* Anacleti, Pelagij, Innocētij, Nicolai,
c 21.dist. Leonis [c] *decretales epistolas omittamus, principatū ecclesiæ celeberrimus quisq; ueterū* Petro *ipsi datū cōsentit: & ex Græcis* Ioānes Chrysostomus Homelia LV. *in* Matthæum, *nūc* Petrū *totius ecclesiæ pastorē constitutum, nunc eius pastorem & caput, nunc uniuerso orbi præpositum asserit.* Et Homel. ult. *in* Ioan. Iacobum *quidem* Hierosolymorū *sedem accepisse,* Petro *uerò totius orbis curam demādatam affirmat.* Theophilus *principē apostolorū ex eo factum,* Lucæ XXII *scripsit, quum illi mandat, ut fratres confirmet.* Rursus Ioannis capit. ulti. *idcirco ei à* CHRISTO *dictum, sequere me, quoniam cunctorum fidelium prælaturam ei concesserat.* Cyrillus Alexandrinus *libro thesaurorum, nos hortatur, ut maneamus in ecclesia* Petri, *& in capite nostro, nēpe apostolico throno* Rom. Pōtificum. Maximus *epistola quadam orietalibus populis suadet: ut uerā fidem approbātes, in ecclesiā* Romanorum, *tanquā in solem respiciant, & ex ipsa lumē catholicæ & apostolicæ fidei recipiāt.*

Ignatius Constantinopolitanus *potestatem apostolorum principi* Petro *datam, non in eius persona circumscriptam, sed successoribus quoq; senioris* Romæ *Pontificibus transmissam, autor est.* Ex Latinis Cyprianus, *super uno* Petro *fundatum ecclesiam tradit, idq; à* CHRISTO *institutum, ut unitas eius ostenderetur.* Idem lib.

IIII. epistolarum ad Pupianũ, super Petro ædificatam fuisse ecclesiam apertißime fatetur. Ambrosius nunc eũ ecclesiæ petram appellat, nunc fidei firmamentum [d], idcircoq; petram esse, quoniam primus in nationibus fidei fundamenta posuerit. Idem sermone XI. Hanc inquit, solam ecclesiæ nauem ascendit, Dominus in qua Petrus magister est cõstitutus. Hierony. in Matth. Petri nomen illi rectè ab CHRISTO datum, quoniam per metaphoram super eũ ædificaturus erat ecclesiã suam [e]. Idem ad Damasum: Ego, inquit, beatitudini tuæ: id est, cathedræ Petri communione consocior, & super illam petram ædificatam ecclesiam scio.

d I. dist. c. fideli or.

e xxiiij. q. I. quoniam.

Augustinus ad Paulinum, epist. CVI. Innocentij literas commendat, quibus ad sedis suæ notitiam pertinere testabatur, quicquid ubique à cõcilijs de fide statuatur, cuius iudicio uel stent, uel cadant, quæ tractata fuerint. Rursus in libro aduersus epistolam Donati, in Petro asserit tanquam in petra fundatam ecclesiam. Gregorius cum uarijs in locis, tum maximè epistola ad Mauritium Imp. eandem sententiam, adductis euangeliorum canonibus, clarißime defendit: & post eũ Bernardus eo sermone, quem in ipsius apostoli uigilia habuit, diffusiusq; ad Eugeniũ Papam, lib. II. de cõsideratione, Age, inquit, indagemus quis sis, quam geras pro tempore personam in ecclesia Dei. Quis es? Sacerdos magnus, Summus Pontifex, tu princeps episcoporum, tu hæres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noë, patriarchatu Abraã, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, autoritate Moyses, iudicatu Samuel, potestate Petrus, unitione CHRI-

STVS: *tu es cui claues traditæ, & oues creditæ sunt, habent alij sibi aßignatos greges, singuli singulos, tibi uniuersi crediti: & quæ sequũtur. Socrates episcopus in historia Caßiodori, quũ in uarijs locis principatũ* Rom. *Sedi asserit, tum & lib.* IIII. *cap.* IX. *ubi ecclesiasticis regulis mandari asserit, ne præter* Rom. Pontificis *sentẽtiam conciliũ celebretur. Rursusq; lib.* IX. *cap.* XIII. *regulam prolatam autor est, ut* Constãtinopolitanus *episcopus haberet honoris priuilegia post* Põtificẽ Romanum, *hisq; cõsensum suũ præstitiße* Imperatorem Theodosium: *quod &* Constantinopolitano *cõcilio cautũ reperitur, in quo hæc ad uerbũ legere est:* Cõstantinopolitanus *episcopus habeat honoris primatum post* Romanum, *propterea quòd urbs ipsa sit iunior* Roma. *Sed &* Amianus Marcellinus *historiæ lib.* XV. *autor est,* Cõstãtium Cæsarem *sententiã qua* Athanasium *cõdemnabat, petijsse à* Liberio Rom. *pontifice, pro autoritate qua potiores sunt æternæ urbis episcopi, cõfirmari: quod minime obtinere potuit. Sed quid ego hac in re uerba ulterius faciã? & cõtra uetus prouerbiũ,* Rem actã rursus agam? *pluribus enim cõcilijs, & nouißime* Constãtiensi *res hæc omnis decisa est, quod &* Iustinianus Imperator *hac cõstitutione approbauit, ut ridicula sit ea hæreticorum cõclusio, qua id introductũ ex frigidißimis decretis solum, à* CCC. *annis citra asseuerãt. Sed certe nobis uidẽtur isti non tam credere quæ asserunt, quàm id agere, ut inuidiam aduersus* Põtificem *& præsules colligant, & contra* Christianorum *dogmatum synceritatem principibus populi sui maledicant, quum tamen* CHRISTVS

quoque

quoque ipse pontificibus & sacerdotibus libentißime detulerit: quod annotauit Cyprianus. Paulus *quoque in Actis apostol.cap.* XXIII. *Nesciebam, inquit, fratres quia princeps est.*

b ¶ QVAM VERA RELIGIO. *Religio ab antiquis in malam partem accipiebatur, nimirum pro superstitione. Lucretius:*

Humana ante oculos fœde quum uita iaceret
In terris oppressa graui sub relligione.

Deinde cœpta est uox in bonam partem accipi, & Reli*giosi proprie dicuntur, qui paupertatem, obedientiam, castitatem perpetuam* Deo *uouerunt. Sed & ampliore significatu hi accipiuntur, qui aliquid ex illis uotis obseruant, ut hospitalarij & templarij, per summum uero abusum, quilibet* Christianus *dicitur religiosus, & ita sentiunt* Canonistæ *in rubr. de regularib.*

c ¶ NVLLIS *rugis: Id est, scissuris, & diuisionibus: sumptum est ex epistola* Pauli *ad* Ephesios *cap.* v. *Sanè damnat* Procopius *Iustinianum, qui intra palatij cubiculum reclusus cum sacrificulis, omnes bonas horas consumeret, in secernendis articulorum fidei minutijs, omissa rei bellicæ cura, ut inde præstiterit* Totylæ *occasionem urbis* Romæ *per* Gotthos *incendendæ.*

d ¶ COEPIS COPORVM *interueniente consensu.* Edictum *ergo* Iustiniani, *quod cum consensu episcoporum promulgauit,* Iustiniano *non episcopis attribuitur: quod recentiorum quorundam sententiam cõfirmat, qui si in consilio à* Rom. Pontifice *indicto edatur constitutio hac inscriptione,* Romanus Pontifex *de consensu*

concilij,

concilij, censet pontificiam, nō synodalem existimādam: nam non solent actus à consentientibus denominari, sed à facientibus: licet Nicolaus Tudiscus contra in oratione quam in Basileæ synodo habuit in Germania. Sed hæc à nobis latius disseruntur Paradoxorum lib. VI. cap. X.

e ¶ VICTOR *Iustinianus &c. Simili titulo utitur* f 97. distinct. Victor. *Honorius in epistola ad Bonifacium* [f], *postponiturq́; hic Pontificis nomen, qui stylus in præsentiarum in Rom. curia exoleuit: quapropter Guil. in Speculo de præsent. rescrip. autor est, falsum præsumi rescriptum, in quo non legatur summi pōtificis nomen ante cætera. ueteres certè simplicius egerunt, nec cū tāta scrupulositate credidere.*

f ¶ NOBIS *magnum studium fuit unitatē. Et sic ad Imperatorem pertinet, in schismate procurare, ut cōgregetur concilium, quod uerū est, ubi Pontifex ipse ex magna causa esset suspectus, ueluti si ageretur de eo exautorando: alioquin cōgregatio synodi ad ipsum Pontificem pertinet, ut habetur XVII. distinct. & eo negligente ad eos Cardinales qui minime eius labis suspitione notātur, quæ conuentui peragendo causam præstat, ut Bald. Car-* g Dec. consil. 151. *din. Flo. & recentiores scripsere* [g]. *Vbicunque autem de hoc aliqua oriretur dubitatio, existimauerim ob eius di-* h l. ij. supra eodem. *sceptationem Imperatorem forte adeundum* [h].

g ¶ ARCHIMANDRITAE. *Ita abbates uocari arbitror, μάνδρα Græce speluncam significat & gregem: monachi enim in eremis cauernas inhabitabant, ab his ergo nomen sumpsere: uel à grege propter illud euangelicum, Pasce oues meas: quod alij arbitrantur. Huius uocis mentio est etiam Sidonio Apoll. in epistolis.*

Homousion

h ¶ HOMOVSION. ὁμοούσιον consubstantiale, quod in filio Arrius, in spiritu sancto Macedonius negabat: at Nestorius CHRISTVM filium Mariæ hominem tantum credidit, superuenißeq; deinde in eum diuinitatem: quibus non minus deteriora prodidit Euthyces, qui CHRISTO diuinam solùm naturam asseruit: quapropter Arrius Nicena, Macedonius Constantinopolitana, Nestorius Ephesia, Euthyces Calcedonia synodo condemnati sunt [i].

i ¶ PATRIARCHAM uestrum fratrem. Episcopos, Archiepiscopos, patriarchas, & Cardinales solet Rom. Pontifex fratres appellare, cæteros oẽs filios: quæ forma nisi seruata sit, præsumitur rescriptum falsum [k].

k ¶ PLVS uestræ sedis crescit autoritas. Debẽt enim pontifices autoritatem sedis suæ procurare, quapropter non licet pontifici de urbe Roma aliò sedem transferre, quia diminueretur de maiestate, quam consequitur ex dignitate urbis [l]: nam & diuino iussu de Antiochia Petrus eò contendit [m], cui legi diuinæ & ipse subijcitur: atque ita multi sentiunt, & Alberico idem uidetur.

l ¶ ALIENVM seipsum ab ecclesia iudicabit esse catholica. Qui ergo delinquit, seipsum condemnat: unde uulgò dicitur, Ex maleficijs reum naturali obligatione teneri ad pœnam: quia uidetur consentire, ut merita pœna afficiatur: quod ferè omnes prodiderunt [n].

m ¶ IVSSIMVS esse alienos: Id est, excommunicauimus: unde hic probatur, ualere sententiam, qua iudex aliquem excommunicat, nisi quamprimũ aliquid faciat: nec enim huiusmodi sententia est conditionalis, sed pura, quæ

i c. sunt igif. 15. distin. & 34. q. 3. q. dã.

k c. quã graui. extra de falso.

l 7. q. j. c. mutationes.

m 13. q. j. c. rogamus.

n l. ex hoc iure. de iust. & iur.

o l. oblig §. cō ditio. ff. de acti. & obli.

quæ tamen eueniente conditione resolui poßit [o].

n ¶ EXTORRES. Sic dicuntur exules, quasi extra terram eiecti: hinc argumentum sumunt pleriq;, ut aduenæ beneficijs legum municipalium uti nequeant: quod æquum est, ne qui onera non sustinent, priuilegijs fruantur: responderuntq; ita recentiores uarijs consilijs. Quapropter si cōstitutū sit, ut pagani damna eius resarciant, qui in eorum agro sit de latronibus spoliatus, aduenæ nihil prouidebitur: idē si ex lege instrumēta cōfestim executioni mādentur, extraneus enim ordinario iudicio debebit experiri. Hanc tamen regulā ita intelligendam censeo, ut contrahentes non cōprehendat: quum enim respectu solennium, & eorum quæ ex natura contractus descendunt extranei huiusmodi lege teneantur, uidentur contrahendo tacitè cōsentire ut lex attēdatur: quocirca non tam beneficio statutorum uti dicētur, quàm iure sibi tacita conuentione quæsito: Idemq; iuris arbitror in his quæ uoluntariā iurisdictionem respiciūt, quum id nemini noceat, & ipsis prosit, nec aliter credidisse doctores, uerisimile est [p], dum simpliciter in utroq; casu asserūt, aduenam municipali legi subesse. Sed & clerici, quamuis laicorum legibus non arceantur, eorum tamen beneficio uti poterunt: ne quod ob fauorem concessum est, in eorum odium reflectatur, ut Bart. scripsit [q].

p In. l. j. supra eod.

q In tracta. re præsal. in. 5. quæst. princi pali.

o ¶ GREMIVM nunquam redeuntibus claudit ecclesia. Hæretici ergo quotiescunq; ad sanitatem reuertantur, admittēdi sunt, & impunes esse debent: quod & Augustino placuit, & antiquis patribus [r], quod non seruatur, quantum sit ad pœnam criminalem [s].

r 24. q. 3. corrigatur.

s c. sup eo. de hæret. in. 6.

Obsecro

p ¶ OBSECRO *clementiam uestram. Quum in crimine hæreseos ecclesia cognitionem sibi reseruet, quid est quod Rom. Pōtifex precibus imploret, ubi imperare poterat? Sed hæc olim fuere, alioqui si decretales constitutiones respiciamus, non potuit Iustinianus aduersus hæreticos procedere, deinde eis condemnatis Pontificem admonere, quod tamen fecisse eum, hic satis constat.*

q ¶ NISI *perfectis in* CHRISTO. *Merito ita dixit, nam & Paulus suis epistolis ad Romanos perferendis, non alio usus est ministro, q̃ Phœbe muliere Corinthia. Et hic notandum est, eos qui in legationem mittuntur præsumi prudentes, & principibus suis gratos.*

RVBRICA.

DE SACROSANCTIS ECCLESIIS.

ECCLESIA *Græca uox est, & contionem significat: In initio enim, & in ipsa, ut ita dixerim, nascētis nostræ religionis infantia, quum pauci essent Christiani in urbibus conueniebant simul, & Deo laudes canebant, cōstituebātq; inter se, quæ ad institutionē suā pertinerent, ut Lucas in apost. actis ostendit, & Plinius ad Traianū autor est. Capitur ergo ecclesia ea significatione ut & conuentus Christianorū cōprændat, & etiā locum ipsum in quem cōuenitur: appellatur & locus ipse Basilica, siue quod loca publica Basilica Græci uocent, siue*

siue quod domus principis Basilica: id est, regia dicitur, quæ significationes etiam diuinis templis conueniunt: Sanè plura de ædificatione & consecratione earum habentur in Decretis, de consecr. distin. prima. Sed probabiliter dubitatur quomodo cõstitutiones hoc in tractatu insertæ recipiẽdæ sint, quum communi calculo affirmetur, Imperatorias sanctiones, quæ speciales de clericis, uel ecclesiarũ facultatibus uerba faciunt, nullius esse momenti, quod hoc munus ad solum Pontificem pertineat[a]*. Et fatendum est, ubi aliter iure canonico constituitur, has leges non obseruari, alioqui esse obseruandas: nõ quia ab Imperatoribus latæ, sed quia per Pontifices uidentur tacito consensu admissæ: quod Alb. opinatur, in cuius sententiam eundum censeo: nemini tamen est dubium, quin in primitiua ecclesia, de rebus & personis ecclesiasticis ius diceret Imperatores.*

a c. ecclesia. de constitut.

RVBRICA.

DE SACROSANCTIS ECCLESIIS.

ABEAT *unusquisque. Quoniam ante Constantinum Magnum collegia Christianorum damnata erant, eorum ille professionem primus Cæsarum syncera fide amplexatus*[a]*, constituit, ut quilibet facultatem haberet quantũ uellet generali ipsi ecclesiæ relinquẽdi: fuitq; tũc hæc lex intellecta, ut nõ ideo clericis uel monachis relinqui posset, aut particulari templo: cuius rei rationem Hierony. quadã ad Nepotianũ epistola his uerbis attingit: Pudet dicere, sacerdotes idolorum, mi-mi, &*

a xij. q. j. futuram.

mi, & aurigæ, & scorta hæreditates capiũt, solis clericis & monachis hoc lege prohibetur: & prohibetur nõ à persecutoribus, sed à principibus Christianis: nec de lege cõqueror, sed doleo, cur meruerimus hãc legẽ. Cauterium bonũ est, sed quo mihi uulnus ut indigeã cauterio? *Prouida seueraq; legis cautio, & tñ nec sic refrenatur auaricia. Per fideicõmissa legibus illudimus, & quasi maiora sint Imperatorũ scita, q̃ CHRISTI: leges timemus, euangelia contemnimus. Sit hæres, sed mater filiorũ, id est, gregis sui, ecclesia quæ illos genuit, nutriuit, et pauit. Quid nos inserimus inter matrem & liberos? Gloria episcopi est, pauperũ opibus prouidere: Ignominia omniũ sacerdotũ est, ꝓprijs studere diuitijs: hæc ille. Vnde apparet recentiorum interpretatione factum, ut aliter hæc lex nostro seculo, aliter in primitiua ecclesia intelligeretur.*

IMPERATOR Cõstantinus ad populum.

HABEAT vnusquisq;[a] licẽtiã, san-

a ¶ VNVSQVISQVE. *Qui tamen factionem testamẽti habeat*[b], *& ita communiter accipitur. Bart. etiã eos accipit, qui solũ iure ciuili testari nequeunt, ut muti, uel surdi, uel qui status sui sunt incerti: idemq; filijfamilias, qui in alijs casibus, etiã cõsentiente patre, nõ admittuntur: itẽ damnati de crimine famoso, à quibus bona nõ auferũtur. Quæ sentẽtia satis defendi potest, quia huiusmodi testamẽtũ, si hac cõstitutiõe cõfirmetur, omni iuris rõne munitũ dici poterit, et lex generalis, in alijs casibus* b l. generali. infra eo.

accipietur, ueluti in his qui iure gentium sunt inhabiles. Ex qua *interpretatione hic probatur, generalē hanc di=ctionē unusquisq;, restringi, ut iure gentiū inhabiles nō comprændat, quāuis de fauore publico agatur: Quē arti culum sic arbitror breuiter posse expediri, ut dictiones generales ex loquentis mēte interpretationem* ctißimo[b], catholico, vene= *accipiāt: Quapropter restringuntur, ut qui iure gentiū inhabilis sit, nunquam admittatur*[c]. *Idem in eo qui iure ciuili reijciatur. Quem sensum ex cōmuni sententia hic accipimus: nec enim ge=neralibus uerbis inducenda est legū correctio, nisi quum alias constitutio superflua redderetur, uel de fauore pu=blico agatur, uel aliâs absurdi aliquid consequeretur, uel quum uerba plurimum exuberāt, & rationis paritas nō dissuadet*[d]. *Sed nunquid propter huiusmodi dictiones geminatas lex extra proprietatē uocabuli trahatur? Et puto trahi. Quapropter si de quibuscūq; hæredibus lo=quar, & fideicommissarij intelligētur*[e]. *Et appellatione cuiuslibet cōtractus: etiam de abusiuis cōtractibus actū uidetur*[f]. *Qua ratione ꝓhibita alienatione quorūcunq; bonorū mobiliū & immobilium, crediderim & iura & actiones cōtineri*[g]. *Si tamē maxima improprietas fieret, aliud esset dicendū. Quāobrem si de quacunq; negocia=tione solui uectigal lex uelit, de legato nō erit soluēdū*[h].

c l.iij.in ff.de op. no. nūc.

d l.j.§ renun tiatio.ff. de ope.no.nūc.

e Rom.in.l.id tēpus. in ff. de vsucap.

f Gemin.in.c. ij.§.j.de re. eccl.nō alie. in.6.

g Doct.l. gal/ lus.§ etiam.

h Bar.l.cæte/ ra.§. sed si qs. de leg.j.

b ¶ SANCTISSIMO, *catholico, uenerabiliq; conci=lio. Licet constitutio de uniuersali synodo loqui uidea=tur, tū eadē priuilegia etiā cuilibet ecclesiæ cōpetunt, & cuicunq; fraternitati ecclesiasticæ, non incapaci, aut xe=notrophio,*

notrophio, uel miserabilibus personis, puta uiduis, & pupillis, dum pro salute animæ relinquatur, hæc enim pia causa est, alioqui si alicui diuiti quisquam ob dei amorem se legare dixerit, pia caussa non est: sicut cum quisquam male ablatum certæ personæ restituit, ut Bar. *asserit.* Sed *quid si collegij præpositis legatum fuerit? Respondeo censeri in uniuersum ipsi collegio relictum, nisi aliud præsumatur ex coniecturis. Quid enim si sanguine, uel magna amicitia coniunctus legauerit? Quid si natura rei aliud ostendat? Finge præpositos aucupijs oblectari, non erit uerisimile accipitres & retia ecclesiæ legata. Quid item si uni ex pluribus præpositis legatum sit?* Et ita *se communis habet sententia* [i]. *Sed & si generaliter ecclesiæ legatum sit parochiali exoluendum erit: si duabus parochialibus subsit testator, egentior præferetur, nisi aliter ex coniecturis appareat:* κοινῶς.

rabiliq; concilio decedens[c] bonorum, quod optauerit[d], relinquere[e]: & nō sint

i c. requisisti, de testa.

c ¶ DECEDENS. *Interpretatur* Bar. *ut beneficio huius legis solus fruatur, qui instante mortis articulo testamẽtum condit: Quod cõmunis expositio reijcit.*

d ¶ QVOD *optauerit. Interpretantur omnes, ut ad testatorem referatur: ipse etiã defendi posse arbitror, ut fauore piæ causæ sustineatur, si quis ita legauerit: Collegio uel flagriferis talis ecclesiæ lego, quodcũq; de bonis meis optauerint seu elegerint* [k]. *Quo sensu id uerbum non ad testatorem sed ad consilium referetur.*

k c j. de decimis. & Archid. j. q. j. fũt nõnulli.

e ¶ RELINQVERE. *Verbum id generale est: Qua=*

propter si ecclesiæ legetur, hæreditate non adita, uideretur legatum nihilominus deberi, alias cassum redderetur testatoris iudiciũ: quod Bar. probat [l]. *Alij cõtra crebriore calculo, quum id priuilegiũ ecclesiæ cõpetere specialiter nõ caueatur, nisi quum filius in potestate fuisset institutus: quum enim ipso iure sit hæres, statim quæritur ius ecclesiæ, licet deinde abstineat* [m]. *Idem si præstatio legati dilationẽ non admitteret, puta si pro sepulchro legasset, uel ut restituerentur fœnebres pecuniæ. Sed & poterit ecclesiæ administrator procurare, ut alicui fiat addictio bonorum, quæ etiam in libertatibus est introducta, ut legatum conseruetur* [n], *adnotauitq́; hæc* Bald. *mox cæteri.*

l l. eam quam. C. de fideic.

m l. cum qui, si § sed & si q. de fid. li.

n instit. de eo cui lib. cauf.

cassa iudicia eius. Nihil enim est, quod magis hominibus debeatur, quàm vt supremæ volũtatis, postquam iã aliud uelle non possunt, liber sit stilus: [f] & licitũ, quod iterũ non redit arbitrium.

f ¶ LIBER *sit stilus. Graphium quo scribitur stilus significat: unde usus obtinuit, ut pro scriptura dicendiq́; modo accipiatur. Existimauit autem* Bartolus, *hac lege conualescere testamentum ad pias causas, licet iuris ciuilis solẽnitates nõ obseruentur. Nam & idẽ militibus concessum est, & inter liberos testanti: Sed plerique omnes alia disseruere* [o]. *Verum quæstio hæc inutilis est, quum in præsentiarum ius canonicum ubique seruetur, quo testamentum ualet coram duobus testibus conditum iuris ciuilis solennitatibus reiectis* [p]. *Quæ lex euãgelico dicto nititur. In ore duorum & c. Quapropter testamentum sustinetur,*

o l. hac cõsultiss. de testa.

p c. relatũ. de testa.

stimetur, etiã quo ad alios cohæredes, quos causa pia non tangit, ut pleriq; affirmant: secus si fauore causæ simpliciter id cõstitutũ esset [q], *nam & eodem canonico iure, piæ causæ quàm plura alia indulgentur, ueluti summaria cognitione ut explicentur controuersiæ, ut cognitio etiã ecclesiastico iudici competat, ut simplici exequutori cõtra negligentem hæredem actio detur, ut integrum legatum præstetur, nihilq; deducatur uel falcidiæ uel S. consulti trebelliani nomine, quod & Iustinianus sanxit, ut solo nutu facta institutio sit efficax, ut huiusmodi relictum ex incertitudine non uitietur. Qua causa & captatoria institutio admittitur, & legatum in arbitrium hæredis collatum ualet* [r]. *Vnde consequens est, ut male ablata restitui generaliter mandari poßit, & pauperibus in genere legatũ, robur obtineat, quod & inferius cauetur: collegitq; hæc Aretinus.*

q in. § ex imperfecto. in l. hac consult. diff.

r c. cum tibi. de testa.

IMPPP. GRATIANVS & Valẽtinianus, & Theodosius Auggg. Pancratio Præfecto urbis.

NEmo apostolorũ vel martyrum sedem, humanis corporibus existimet esse concessam.

NEMO APOSTOLORVM. *Quum Romanorum antiquo iure mortui intra ciuitates sepeliri non possent, ne ob huiusmodi feralia municipiorum ius pollueretur* [f], *Christianæ legis homines ethnicorũ spreta religione, non solum in ecclesiarum cœmiterijs intra urbes, quod laicis iure pontificio conceditur, sed in delubris, atque adeo in ipsis sanctorum locellis tumulari se mandabant*

f l. mortuorũ. infra de relig. & sump. fun.

mandabant: quod imperatoria hac constitutione deinde prohibitũ fuit: ueraq́; hæc est cõstitutiõis interpretatio. Nam & adhuc Mediolani in Protasij Oribasijq́; *Martyrum tumulo est epigramma, quo Martyris ad frontem legitur, sitam nescio, quam fœmellã Mãliam Dedaliam. Cæterum & hic cõstitutioni sensus affertur, ut mercimonia in ecclesijs fieri prohibeat. Quam sententiã si probauerimus, corpora hic accipiẽda pro artificũ negociatorumq́; collegijs erũt, in quem sensum dictio ista quãdoq; trahitur* [t]. *Contractus ergo in ecclesijs fieri non debent, nisi causam piam respiciant, ut est cõtractus matrimonij, & pacis* [u], *uel cõtrahẽs tutò ecclesiã egredi nequeat* [x]. *Si quis tamẽ contraxerit, non idcirco tollitur obligatio: quapropter & uoluntariæ Iurisdictionis actus in ecclesijs facti ualent* [y]. *In iudicijs uero secularibus non ita est, tam enim iudiciales processus, quàm sententiæ ipso iure pereunt, si in ecclesijs ea gesta esse proponatur* [z]. *Vnde consequẽs est, ut in eis cõcepta arbitria, quæ ad similitudinẽ iudiciorum rediguntur, deficiant: arbitratorũ mandata, quod transactionis uim obtinent, non deficiant. Sed & nunquid testi deferendum sit iuramentum in ecclesia frustra cognoscitur, deferri tamẽ interrogariq́; in ea poterit: delatio enim iuramẽti non tam iudiciũ, quàm piam causam respicit, sicut etiam interrogatio quæ ueritatem fouet & iurijurando accedit, communiterq́; hæc traduntur. Sed &* Bal. *de ecclesia in ius uocari quemlibet posse credidit. Quod licet citatiõis relatio actis iudicialibus contineatur, non idem sit in ipsa citatione. Quod & alij probant* [a], *licet nobis non arrideat.*

t l. semper. §. quibusdam. de iure immu.
u §. quando. cõcq. l auth. quib. mod. na. ef. leg.
x l. præsenti. infra de his qui ad eccl.
y infra de his qui in eccle. man.
z ca. decet. de immu. eccle. in 6.
a Alex. l. plerumq. de in ius voc.

Nemo

NEMO MARTYRES. *Prohibentur hac constitutione sanctorum corporum cõmercia. Quod Alber. Ros. intelligit nõ procedere quum huiusmodi reliquiæ emerentur à prophanis ut in ecclesijs reconderentur, quod ab æquitate non abhorret.*

IMPERATORES
Hono. & Theodosius
Augg. Præf.
urbis.

NEmo martyres distrahat[a]: nemo mercetur[b].

IIDEM AVGVSTI
Niceno præf.

a ¶ DISTRAHAT, *Id est, uendat: in quẽ sensum etiã Apul. utitur. Recentiores quamlibet contractus resolutionẽ generaliter distractum uocant. Sed nũquid cõpelli poßit uenditor ut pretiũ restituat quod ex turpi causa accepit? Et in hoc cõsensum est ut restituat*[a]*: licet* Odofr. *&* Alb. *contra in malæ fidei emptore: sicut emens rem quam ecclesiasticam esse scit, ab œconomo pretium nõ recipit, ex* Leonis *constitutione*[b]*: sed & hoc communiter non admittitur.* a l. vlt. ff. de aleat. b §. quia verò. ij. in auth. de nõ alien.

b ¶ NEMO *mercetur. Et quũ lex ꝓhibitoria sit, consequẽs est ut cõtractus ipso iure sit irritus*[c]*. Sed nũquid alia pœna cõtrahẽtes afficiãtur? & extra ordinẽ puniri fermè oẽs tradidere. Nã & in ecclesiastico foro huiusmodi trãsgressores honore priuãtur*[d]*, ubi aliter iure expressum nõ est. Quod si cõtractus de se illicitũ aliqd nõ cõtineret, nulla alia pœna infligetur: ueluti quũ lege cauetur, ne quisq̃ rẽ minoris emat, uel ne triticũ extra territoriũ cõuehatur, ultra enim ꝓhibitionẽ nihil pœnæ est.* c l. nõ dubiũ. in fin, infra de ll. d Gloss. in. c. generali. de cleri. in sexto.

NON PLVRES. *Ne fortè ultra facultates numero clericorũ Cõstãtinopolitana ecclesia prægrauaretur, statutus est hac constitutione certus numerus, ultra quem nemo eligi potest, & si quis fuerit electus, cæterorum priuilegijs non fruitur.*

NOn plures quàm nõgenti [a] quinquaginta Decani [b] sacrosãctæ amplissimæ Vrbis deputẽtur [c] ecclesiæ, nulli'que [d] addendi, vel mutãdi, vel in defuncti locũ substituendi pateat copia:

a ¶ NONGENTI *quinquaginta. Et is numerus deinde per Iustinianum arctatus fuit* [a].

a In auth. vt determi. sit nume. cler.

b ¶ DECANI. *Decani prius dicti sunt in exercitu qui decem militibus præerãt, qui alio nomine caput cõtubernij dicũtur, ut Fl. Vegetius. & Modestus scripserũt: deinde id nomen ad ecclesiasticam dignitatẽ tractum est, significanturq; hoc nomine Archipresbyteri, qui fortè à principio instituti sunt, ut decem clericis præessent, & quãuis aucto deinde numero, nomen retinuerunt* [b]*: hic uerò accipiũtur clerici Constantinop. ecclesie, ita appellati, quod in decanias essent diuisi.*

b 1. distin. c. In capite.

c ¶ DEPVTENTVR *ecclesiæ. Quid si facultates augeãtur? Et poterit Episcopus unà cum Canonicis numerum excedere etiam inconsulto principe, sed diminuere non poterit: quia id odiosius: nam mortuo collega ob auariciam, diminueret numerũ, ut eius portio sibi accresceret* [c]*. Quũ alioqui portio uacans canonicis nõ accrescat, sed in ecclesiæ utilitatem sit uertenda, Bal.*

c In. c. cum accessissent. de const.

d ¶ NVLLI'QVE. *Accipiendũ est de episcopo & Canonicis*

nicis, quibus ius erat excedere taxatum numerum, etiam si numerus esset per legem ab eis iuratam statutus, licet in periuriū incidāt. Idemq; si ea lex per summum pōtificem sit cōfirmata: nam & tūc si transgrediuntur ualet electio, nisi in cōfirmatione irritum declaretur, quicquid aduersus eā fiat: Sed si facultatibus auctis augeatur numerus, nūqd aduersus eam confirmationem factā dicemus?

nulli alij corporatorū præter dictū nūerū[c] per patrocinia[f] immunitate cōcessa[g]:

& crebrior sententia est[d] nō fieri, quia in ea confirmatione tacita est conditio, nisi facultates augeantur. d c. cū accessissent.

c ¶ PRAETER *dictum numerum. Hinc colligitur, supernumerarios non frui priuilegijs collegarum. Quapropter si profitentium doctorum in aliqua Academia constitutus sit certus numerus, si quis supra numerum simpliciter addatur, non erit particeps immunitatis. Quod arbitror uerū, nisi ex institutione instar aliorum redactus sit, Puta si pleno iure receptus pponatur: atq; ita Felino uidetur[e].* e Feli. in. c. cōstitutus. in fi. de resc.

f ¶ PER *patrocinia, id est, suffragia & commendationes potentium.*

g ¶ IMMVNITATE *concessa. Sed quid si Pontifex alicui canonicatū in tali ecclesia concedat, si aliquis de numero deest, uel deesse contigerit, nūquid in supernumerarij locum sit admittendus? Et Old. & Alb. putāt admittēdum: nec est legitima recusatio canonicorū, qui ut eum excludant, aiunt debere expectari, donec ad antiquum numerum sit deuentum. Nam quum Pontifex*

 præter

præter numerũ illum qui defunctus est instituit, uon uidetur habuisse rationẽ antiqui numeri: quod in casu huius legis non est, in qua supernumerarijs subrogari aliquem expresse prohibitum est.

h ¶ NEGATAQVE *omni nouationis facultate.* *Quod uidelicet aduersus hanc cõstitutionem nihil nouari potest, nec qui supra numerũ obrepserit, põt paria cæteris priuilegia deinde impetrare, fraus enim legi fieret. Sed finge decreto capituli certum canonicorum numerum esse taxatum:* Item cautũ, *ut si quis quo quo modo præter numerum fuerit admissus, is certis priuilegijs nõ fruatur, nunquid ea lege tenebitur, qui à* Romano Põtifice *iura canonicatus impetrauerit?* Et *uerior est sententia, teneri, ut* Felynus *scripsit*[f]: Nisi *utriq; capiti legis* Pontifex *derogauerit.*

negataq́;[h] omni nouationis facultate similia uendicandi his quæ in honorẽ vel necessaria obsequia sacrosanctæ ecclesiæ indulta sunt[i].

f c. cõstitutas.

i ¶ ECCLESIAE *indulta. In dubio igitur priuilegia concessa clericis præsumuntur concessa fauore ecclesiæ: unde illis clerici renunciare non possunt*[g]*: sicut priuilegium concessum patri & filijs, censetur contemplatione patris cõcessum*[h]. *Vnde hic quærtur, si* Titio *& eius filijs indulgeatur ut ad decurionatum possint admitti, demũ omnes concessiones reuocentur, præter quæ* Titio *cõcessa sunt, an filij censeantur posteriore hac constitutione illo priuilegio priuati?* Et Iac. But. *&* Bal. *nõ priuari crediderunt: idemq́; cæteris uidetur. Sed quid si* Titius

g c. si diligẽti. de foro cõp.

h l. sed si plures. §. in arrogato. ff. de vulg. & pu.

tius priuetur, an eius filij æqualem cum patre iacturam sentiant? & non sentire Saly. & Aret. *scripsit: ne ius semel filijs quæsitum, sine eorum facto amittatur.*

PLACET. *Hac constitutione cauetur, ut ecclesiæ extraordinarijs muneribus & superindicto nō aggrauentur, sed ordinaria tantum subeant, & ea quæ propter aduentitiam necessitatem indicuntur* [a].

IIDEM AVGG. *Melitio Præf. Præt.*

PLacet, rationabilis consilij [a] tenore perpenso, districta moderatione præscribere, à quibus speciali=

a ¶ RATIONABILIS *consilij*. Non *enim debēt* Principes *ex se ipsis leges promulgare, sed adhibito peritorū cōsilio: ex quo cōsequens est, ut solus* Papa *absq; Cardinaliū cōsensu, ardua negocia perficere non debeat: qua in re magna est altercatio* [b], *quoniā si ita esset, nō haberet liberā potestatem, quam tamē liberam illi* CHRISTVS *ex traditione clauium cōceßit: Sed hæc potestatem ligandi & soluēdi respicit, nō iurisdictiones, quæ quāuis nihil cōmune habeāt cum regno cælorū, amplißimæ tamē in præsentiarū poßidētur ab ecclesia: Quo fit: ut si qua ardua in eis incidāt, nō solum per Pontificē, sed & per cōsistoriū debeāt extricari: nō enim ecclesia à capite solo repræsentatur, sed & à mēbris, ut* Theologi *aliq sensere.* Quod *si aliqua cōpetāt* Pōtifici, *nō in rebus ecclesiæ, sed propter eius autoritatē, ea tametsi ardua p eū solū poterūt explicari, ut est creare cardinalē, & ex necessaria causa exautorare principē secularē.* Et *ex his hoc etiā cōsequitur, ut epis=*

a 16. q. j. §. placet.

b Fely. in rubri. extra de constitu.

ut episcopus nõ ualeat ardua absq; capituli consensu decidere, absentesq; tamen sunt citandi, nec impeditus tenebitur tali casu procuratorem constituere. Quod communiter traditur.

c l. de his. infra tit. j.

b ¶ VRBIVM, *Provincialiũ: nã Italicæ sunt immunes*[c].

c ¶ VSIBVS *cælestiũ.*

ter necessitatibus vrbium[b] ecclesiæ singularum habentur immunes. Prima quippe illius vsurpationis contumelia depellenda est: ne prædia vsibus cælestium[c] secretorum dedicata, sordidorum[d] munerum fæce vexẽtur: nil extraordinarium[e] abhinc superindi-

Quidã de fundis solum accipiũt, q propter Eucharistiã deputati sunt ecclesijs: Nã hi ab omni seruitio sunt immunes. Sed communis sentẽtia est[d]*, ut generaliter intelligamus de omnibus prædijs ecclesiæ: nam alioqui minimum hoc esset priuilegium.*

d xxiij. q. vij. c. sancitum.

d ¶ SORDIDORVM. *ut est calcis coquendæ, arenæ fodiende, custodia aquæductus, calefactio balnei*[e]*, Accursius.*

e l. munerum. ff. de mun.

e ¶ EXTRAORDINARIVM. *Hæc sunt quæ non habẽt certam & perpetuã præstationẽ: quapropter ab exactionibus, quæ uulgò taleæ & collectæ dicũtur, ecclesia est immunis. Nam & huiusmodi munera personalia sunt: In personas autem clericorum nulla est principis secularis iurisdictio. Quapropter quamuis Eugubienses constituerint ut omnia agri sui prædia sint tributaria, & obligata collectis, non tamẽ personaliter tenebuntur ecclesiastici, ad quos aliqua ex eis peruenerint: per hypo*

thecam

thecam uero fortè compellentur: atq; ita Barto. sententia defendi potest. Possunt enim laici res suas obligare, ut ad quemcunq; cum onere suo pertranseant: non tamē ex simplici scriptura professionis probabitur hypotheca, ut Bald. & Aret. aiunt.

ctū'ue [f] flagitetur, nulla trāslationū [g] solicitudo signetur: postremo nihil, præter

f ¶ SVPERINDICTUM'UE. *Hoc intellige etiam quādo alij tenerētur, quia princeps ex aliqua causa imposuerit, alioquin regulariter nō solum ecclesia, sed nec cæteri superindicti nomine obligantur. Sed nunquid quilibet princeps poßit imponere exactiones subditis? Et nō posse constat, sicut nec noua uectigalia, nisi cōsulto superiore: Si quisquam uero superiorē neminē agnoscit, ex causa hoc potest, dum tamē meminerit, si ob prodigalitatē suā pecunia indigeat, uel iustitiā subditis non ministret, posse etiam sibi tributa denegari, & de facto resisti [f].*

f Lucas. l. j. C. de superind. lib. x.

g ¶ TRANSLATIONVM. *Ob cessationem tributorū, etiam quæ aliâs debentur, nō tamen ecclesiæ prædia in fiscum transferri possunt: quod in pœna legis procedit. Quod si ex natura cōtractus pœna descendat, existimauit Baldus & ecclesiam teneri. Quapropter si ecclesia acceperit fundū in Emphyteosim, & triēnio à Canonis solutione cessauerit, cadet. Idem si feudi leges non seruauerit, quod pleriq; omnes autumant. Cæterum fortè uerius est, ob subtractionem tributorum prædia publicari, nam & hanc pœnam diuinis domibus infligi expreßim lex dicit [g]. Nec satis quadrat sentētia de impera*

g l. fi. infra de exact. trib.

torijs

torijs domibus interpretantium: & translatio hic muneris cuiusdam nomen est, quum quilibet tenetur aliquid transferre, non absimile arbitror angarijs, quæ Græca uox est [h].

h infra lib xij. de exact. & translat. & mil. anno.

h ¶ CANONICAM illationem. Ordinarium munus est, quod habet certam præstationem lege canonicã illationẽ [h], quã ad impositum, ut tributũ, ad cuius solutionẽ ecclesia quoq; tenetur: quia res cum onere suo transijt [i]. Si uero prædia libere in ecclesiam trãsierũt, lege principis secularis amplius nõ obligãtur. Sed nunquid clerici pro patrimonialibus bonis uectigalibus (quæ pedagia uocant) subijciãtur? Et omnes negãt, nisi negociationis causa emerint, & secum aduexerint, staturq; eorum iuramẽto [k], Aret. cuius rei hæc est ratio, nã huiusmodi portoria ad munera personalia pertinent, quia personis pro rebus imponuntur: at in clericorum personas non competit laicis iurisdictio, quod iure canonico approbatũ est, licet hæc lex generaliter de quibuslibet ordinarijs muneribus loquatur, siue patrimonio, siue personis imposita fuerint: Sed hæc olim fuere, nam & diuus Basilius, antiquorum omnium theologorũ eloquentia, doctrina, sanctitate longe princeps, in regula monachorum, sic propemodum scripsit: Si quis relinquens fiscalia debita intret ad fratres, & parentes eius pro ipso exigantur, & tribulentur, an non affert hoc culpam aliquam, uel his qui eum susceperunt, uel ipsi illi qui ita egerit? Basilius: Dominus noster IESVS CHRISTVS, his qui eum interrogauerunt, Si licet censum dari

i xj. q. j. si tributum.

k c. clericis. de im. ecc. in 6.

dari Cæsari, an nõ? Ostẽdite inquit, mihi numisma cẽsus: cuius imaginẽ habet, & inscriptionẽ? quũ aũt dixissent, Cæsaris: subdidit. Reddite ergo quæ sũt Cæsaris, Cæsari, quæ sunt dei deo. Ex hoc manifeste docemur, q̃a hi obnoxij sunt tnrbutis Cæsaris, apud quos inuenitur census Cæsaris et imago. Si ergo aliqs tale quid, etiã iuste, ad fratres ueniens detulit, obnoxius est ad soluendũ debitũ. Si uerò omnibus in manibus ꝓpinquorũ derelictis, abscessit, nullus uel ipsi uel fratribus scrupulus debet existere: hæc ille.

uẽtitiæ [i] necessitatis sarcina repentina popofcerit, eius functionibus ascribatur. Si quis cõtrauenerit, post debitæ vltionis acrimoniã [k], quæ erga sacrilegos iure ꝓmẽda est, exilio deportationis perpetuæ subdatur.

i ¶ NISI *quam aduentitiæ.* Ita *habent codices antiqui, atq; sic etiam legitur in Decretis. Significat autem, quum propter repentinum principis aduentum aliquid muneris subeundũ est, quo casu per Episcopum à clericis collatio petetur, atq; sic cõmuniter aiũt* [l]. *Quod quãuis ex se uerum sit, non conuenit uerbis legis, nulla enim hic de principe mentio. Ego aduẽtitiam necessitatem intelligo, ubicũq; repẽte aduenit aliquid peragendũ, quod ad publicam utilitatem spectet. Quapropter & clerici pro custodia murorum aduersus cõmunes hostes excubabunt, & urgẽte necessitate hospites recipiẽt, nec hoc casu ab angarijs excusabuntur* [m].

l l. nemini. infra eo.

m c. ij. & iij. de im. eccle.

k ¶ ACRIMONIAM. *Accursius & cæteri excommunicationem intelligunt, quasi arcentem à gremio ecclesiæ.*

ecclesiæ. Quod ratio latinitatis nõ admittit. Melius Canonistæ qui atrocitatem pœnæ accipiunt, quæ lege Iulia sacrilegis infligitur [n]. *Sed quemcunq; sensum capiamus, hic probatur ex eodem delicto duabus pœnis aliquem affici: quod procedit, quum ex eadem lege utraq; infligitur, secus si diuersis* [o].

n l. j. ad. l. iul. pecul.

o l. senatus. de accus.

Quid si idem delictũ à lege ciuili uel canonica puniatur? Et putauerim uno in foro punitũ in altero quoq; plecti posse: hic enim utriq; foro iniuriam fecit, ergo utriq; satisfacere debet Qđ & supra attigi [p].

p in. l. cũctos popul. in fi.

IIDEM PHILIPPO Præf. Præt. Illyrici.

OMni innouatione cessante, vetustatẽ, & canones vetustos ecclesiasticos qui vsq; nũc tenuerũt, etiam per oẽs Illyrici prouincias seruari præcipimus: vt si quid dubietatis [a] emerserit, id

O M N I. *Et per Nicenam synodum, & per alia concilia fuerũt antiquitus multi Canones compositi, in his quod aliqua dubia essent. Illyrici sub interpretatiõis prætextu multa innouauerũt: Quapropter mandatur id rescindi, & quæ dubia sunt sacro conuentui reseruari.*

a ¶ S I Q V I D *dubietatis. Causæ enim sacræ à sacerdotibus diffiniri debent: Quod si nõ in iure negocij dubitetur, sed factum quæstio respiciat, poterit & secularis iudex incidẽter cognoscere. Finge debitorem dicere pro fœnoris uelamento, plus pretij in instrumento promissum q̃ acceperit: quæstio est facti, & prætor cognoscet: q̃uis si disputaretur an contractus sit usurarius, non cognosceret: Idem si mulier contraxisse nuptias se neget,*

nam

nam & id facti est. Secus quũ quæritur, an nuptiæ ualuerint: & in hoc magis communiter cõsensum est[q]. *Quãuis etiam ubi quæstio est iuris, quãdoq; secularis interueniat, ut si de plano ex partis cõfeßione uelit iudex edoceri, forte ut uideat, an causa sit spiritualis, an exceptio* q In.l.titia. soluto mat.

oporteat (non absq; scientia viri reuerẽdißimi sacrosanctæ legis antistitis[b] ecclesiæ vrbis Constantinopolitanæ, quæ Romæ veteris[c] prærogatiua lætatur) conuentui[d] sacerdotali, sanctóque iudicio reseruari.

per calumniã opponatur, quo casu & eã reijcere poterit. Idem quũ propter contumaciam in possessionẽ ex primo decreto mittit. Idẽ quũ mãdat sibi articulos exhiberi, quos corã Episcopo dicit reus se uelle producere: nã si, quãuis probaretur, uideat nihilominus eos actoris intentioni non obesse, ad ulteriora procedet.

b ¶ ANTISTITIS. *Debet enim quælibet uniuersitas, quum quid agendum est, autore rectore suo agere, nisi huiusmodi negocio rector sit suspectus, quod* Alb. *uidetur. Quapropter si de reformando* Pontifice *agatur, potest absq; eo conuentus indici*[r]. r De c.cõsi.c.lj.

c ¶ ROMAE *ueteris. Constantinus cum* Romanorum *coloniam deduxisset* Bizãtiũ, *omnes urbis antiquæ prærogatiuas illi conceßit, certauerũtq; simul* Pontifices *de præeminẽtia sedis, donec* Phocas Imperator *pro Romano pronuntiauit.*

d ¶ CONVENTVI, *id est, consilio.* Eius *enim est interpretari, cuius est condere.* Q*d' ad leges, statuta, priui*

legia declaranda notandum est.

AD INSTRVCTIONES. *His muneribus subeũdis obligatur ecclesia, quæ pro communi utilitate & necessitate indicuntur, dum sordida nõ sint. Qua ratione & portoriũ soluet, quod plaustra ducentibus impositũ est: pro itinere publico reficiẽdo, põtibusq; fabricandis, quæ ut plurimũ à plaustris uastãtur. Itẽ ut puteus, furnus'que toti uiciniæ communis instruatur.*

IIDEM AVGG. AEsclipiodoto.

AD instructiones itine

Compellenturq; clerici per suos Episcopos, ut satisfaciãt. Sed nũquid pro mœnibus extruendis conferent? Et hic aiunt Doctores, teneri, eadẽ ratione, nisi ad ornatum ciuitatis tantũmodo pertineãt: ipsi autem muros fabricare non compellentur, quia id sordidum est[f]. *Sed iure canonico fortè aliter dicendum est, non enim omnino par ratio est, quum pontes, & uiæ publicæ æque principaliter deseruiant clericis, sicut laicis: mœnia uerò ad ciuitatis custodiam spectant, quæ in primis laicorum solicitudo est: atque ita Abbas sensit*[t]. *Sed si subsit perquã euidens necessitas, cui laicorum facultates pares non sint, clerici tum, cõsulto tamẽ Rom. Pontifice, conferent*[u], *constituentq; laici, accersitis clericis, quantum ab unoquoque exigendum sit, cõpellenturq; per Episcopũ suum, absq; legitima causa renuentes, ut cõsentiant. Quod si ex causa particulariter unicuique æque utili collatio indicatur, Rom. Põtificis con sensus non requiritur.*

f l. maximarũ. infra de exc. mun.

t c. nõ minus. de im. ec

u c. aduersus. eo. tit.

¶ Itine-

a ¶ ITINERVM. *Cum quilibet teneatur uiam ante domum suam reficere, non est dubium, quin etiam ecclesia teneatur, munus enim id in rem est. Quapropter si nullas possessiones habeat, nihil omnino præstabit. Sed quid si ob uias reficiendas collatio imponitur? Bartolus, & quidam alij existimauere non teneri, argumento constitutionis Federici* [x]*: In quo communis sententia uidetur reclamare, alioqui lex hæc nimis coarctaretur, constitutio enim illa non procedit, quando collatio indicitur, etiam uocatis clericis, compellente Episcopo eos, qui absque causa rationabili dissentiunt, quod huiusmodi casu obseruandum est.*

x Auth. item nulla. infra titu. j.

rum[a] pontium que, & diuinas domos[b], & venerabiles ecclesias, tam laudabili titulo[c] libenter ascribimus: quia non est inter sordida munera numeratum.

b ¶ DIVINAS *domos, id est, imperatorias: Cæsares enim ex antiquorum more post mortem inter diuos referebantur, quãuis & sic potuerũt appellari, quòd à Deo imperium constitutum sit. Mihi non placet à sermonis proprietate recedere, itaq; interpretare ecclesias, quæ pro congregatione fideliũ constructæ sunt, cæteras uerò diuinas domos, quæ quoquo modo ad sacra pertinent.*

c ¶ LAVDABILI *titulo. Atqui uidetur hic modica laus uersari, nisi id ex ueterum consuetudine emanauerit, qui uiarum & pontium magna molimina solebant imperatoris titulo inscribere. Quod adhuc Romæ cernitur in ponte Narsetis, Et in uarijs eulogijs. Atque hoc*

clarius explicatur in.l.absit.de priuileg. dom. Augu. lib. x 1. unde hæc lex accepta est.

SACROSANCTA. a ¶ *Capitatio nomē ordinarij tributi est, quod pro unoquoq; animalis capite soluebatur, ab hoc Thessalonicensis ecclesia speciali priuilegio exempta erat* [y].

IMPERATOR CArus Præsidoro Præf. Præt.

SAcrosancta Thessalonicēsis ecclesia aperte sciat propriæ tantummodo capitationis [a] modū, beneficio nostri numinis, subleuādum. Nec extraneorum grauamine [b] tributorū rempublicam ecclesiastici nominis abusione lædendam.

Admonet Imperator, ne in fraudē fisci, etiam aliena animalia subleuet. Cuius legis argumēto nō proderit uillicis emptio nomine ciuis facta, ut ab his muneribus liberētur, à quibus ciues sunt immunes [z]*: Nā res in cōmissum incidet, & etiam interdictæ rei minister alterū tantū fisco præstabit* [a]. *b* ¶ GRAVAMINE. *Grauatur enim respublica, quū sibi per extraneos debitis tributis defraudatur.*

y l. fi. infra de anno.

z l. j. infra de na. nō excu. lib. xj.

a l. ordine. §. in fraudē. ff. ad municip.

IMPP. *Theod. & Valen. Augg. Cyro Præf. urbis.*

QVi sub prætextu decanorum seu collegiatorū cum id mu-

QVI SVB *prætextu. Vt munera euitarent, aliqui quamuis non idonei, se in Decanos, qui Constantinopolitanæ ecclesiæ canonici erāt, recipi procurabant: mandat Imperator in eorum locum alios subrogari, cum primatis assensu.*

MVNVS

nus non impleant[a], alijs se muneribus conantur subtrahere, eorum fraudibus credimus esse obuiãdum, ne quis sub specie muneris, quod minus [b] exequitur, alterius muneris oneribus releuetur, ne argentariorum[c] vel nummulariorũ mune-

a ¶ MVNVS non impleant. Quod pro argumẽto est, ut scholaris qui nõ studet, de scholariũ numero eijciẽdus sit. Quapropter si clerico cõcessum sit, ut dum causa studiorũ Ticini moratur, quamuis absens, fructus beneficij percipiat, nisi operam studijs ueram det, eos nõ lucrabitur. Eadem ratione pro artifice habẽdus nõ est, qui non exercet: idemq; in Notario, & cæteris. Quod non procedit in his quæ non respectu exercitij conceduntur, sed dignitatis. Quapropter clericus quãuis à sacris abhorrens, priuilegio fori utetur, & eũ uerberans erit excommunicatus, quia id ordini est indultum, fructus uerò beneficij non lucrabitur, quia id propter cultus diuini seruitium principaliter tribuitur. Sanè qui studiorũ causa abest, præsens esse uidetur. Iure uerò Can. in Theologiæ & iuris Pontificij studio absentes in generali Gymnasio, per quinquennium pro residentibus habentur, & fructus beneficij retinent [a]. a Cle. fin. de mag.

b ¶ MINVS, Id est, nõ exequitur. Quid si partim exequitur? Puto cõpellendũ, ut in totũ exequatur. Quid si scholaris idẽ sit mercator? Et aiũt obseruãdũ quod principaliter agit. Quid si clericus sit cõiugatus? Et is priuilegio fori gaudet, si tõsurã habeat, & uirginẽ duxerit [b]. b c.j. de cle. cõiug. i sexto.

c ¶ ARGENTARIORVM. Hi forte quibusdam

oneribus erant grauati, quæ nō licet etiam ſub prætextu religionis euitare.

d ¶ NVDAE *appellationis. Quid ſi quis ſe doctorē uel equitē ſimpliciter appellet, quum non ſit? Et ait* Bal. *extra ordinē puniēdū. Quod ſi etiā inſignibus eorū utatur, iudicio falſi reus erit, idemq́; in ſimilibus.*

e ¶ SVBROGANDUM, *Ipſius qui cauſam dedit ſubrogatiōi ſumptibus, ſicut in decurione fugitiuo ſolet dici* [e].

e Io. de Plat. in. l. j. īfra de colle. lib. xj. per. l. circenſium. de decur.

f ¶ SVBROGATIONE, *Id eſt in ſubrogatione admiſſo primatis iudicio.*

g ¶ QVI *moriūtur. Clauſula hæc ſatis impertinēs, niſi quòd oſtēdit in quacunq; ſubrogatione requiri primatis iudicium.*

h ¶ EIVS *qui ſubrogatur. Magis placet, cui: Quid enim ſi ſubrogandus primatē nullū habeat? Quāuis ſi primatem habuerit, nō negauerim etiā eius cōſenſum requiri. Sed nunquid monachus poßit ad aliam ſacram profeßionem tranſire? Et ſi ad arctiorem regulam uadat, petita Abbatis uenia, quāuis non conceſſa, licet* [d]*: ſi ad æqualem, non licet, niſi conceſſa*

d cap. licet. de regu.

ra declinentur ab his, qui dici tantūmodo collegiati vel decani feſtinant: Ideoq́; ſi quis eorū ſub nudæ appellationis[d] velamine collegiatū ſeu decanū ſe appellat, ſciat pro ſe aliū ſubrogandum[e] qui prædicto muneri ſufficiens approbetur: ſubrogatione[f] videlicet loco memoratorū vel eorum qui moriuntur[g] primatū eius qui ſubrogatur[h] admiſſo iudicio, ab hac diſpoſitione nemine ſe excuſante ſacroſanctarū eccleſiarum reuerētia.

cessa licentia: ad latiorem uerò, solus Romanus pontifex dispensat, nec secum absportabit res, sui causa interim monasterio quæsitas[c]. e §. pen. I au/ thē. de sanc. epis.

I**VBEMVS.** *Quoties claßis imperatoria in hostes tendit, uel ad publicas species transuehēdas, nulla nauis quocunque priuilegio fulciatur, est immunis.*

Iidem AA. Flo. Præf. Pret.

IVbemus nullam nauem, vltra duorū miliū[a] modiorū capacē ante felicē embolam[b], vel publicarū specierum transuectionē, aut priuilegio dignitatis, aut religionis intuitu, aut prærogatiua personæ, publicis vtilitatibus[c] excusari posse subtractam[d], nec si cæleste

a ¶ **VLTRA** *duorum milium. Idem si minoris quātitatis sit capax, nā eadem est ratio, Sal. & Aret. Quod non arbitror: maiores enim naues & prælijs & trāsuectiōib⁹ utiliores sunt. Adde quod quum lex hæc pænā imponat, non est recedendum à uerbis.*

b ¶ **FELICEM** *embolam. Accursius hic quædā ridicula effutijt, embola Græca uox & inter cætera, itineris ingressum significat, qui felix dicitur propter imperatoriam maiestatem.*

c ¶ **PVBLICIS** *utilitatib⁹. Hinc quoq; colligitur, licere rectori ciuitatis retinere plaustra & equos priuatorū p deuehēdo cōmeatu ad exercitū, itēq; licere iudici capere à uiatore asinū, supra quē deridēdū aliquē reū traducat.*

d ¶ **SVBTRACTAM**, *Id est liberatā & immunē. Quāuis ergo aliquis immunitatem principis indulgētia con-*

sequutus fuerit, nõ tamẽ eo casu excusabitur, quo aliqd indicatur ex necessitate belli[f]*. Quod non procedere arbitrarer, quũ specialiter & hic casus comprænderetur. Quãuis & tunc immunitas non obseruaretur, quũ magna subesset necessitas, de qua nõ esset uerisimile cogitatum fuisse.*

f l.j.ifra vt nõ lice. Doct. in l. si ex toto. ff. de le. j.

contra proferatur[e] oraculum, siue annotatio[f] sit, siue diuina pragmatica sanctio, prouidentissimæ legis regulas excusare debebit. Quod etiã in omnibus causis cupimus obseruari: vt generaliter, si quis huiusmodi contra ius vel vtilitatem publicam in quolibet negocio, pferatur, nõ valeat[g]. Quicqd enim in fraudẽ[h] istius legis

e ¶ PROFERATVR oraculũ. Nisi in eo huic constitutioni manifeste esset derogatum. Sali.[g]

f ¶ SIVE annotatio. Oraculum uidetur hic accipi pro indulgentia, quæ uiua principis uoce cõceditur: Annotatio quæ scriptis tantũ[h]*: Pragmatica, quæ adhibita causæ cognitione in modum sententiæ, uel ad alicuius uniuersitatis preces*[i].

g l. fin. infra si contra ius.

h l. j. infra de vet. lib. xij.

i l. fin. infra de diuer. resc.

g ¶ NON ualeat. De quo inferius habetur, titulo, si contra ius uel util. &c.

h ¶ IN FRAVDEM. Quid enim si quis insciente ecclesia nauem subtraxerit? Certe pœnæ locus nõ erit[k]*: sed subtrahens ipse de suo in æstimatione rei tenebitur. Quòd si aliqui ex capitulo licet pauciores, cæteris reclamantibus dedissent nauem, minor pars hoc casu maiorem seruabit, atque ita sentit Guil. aliâs si nauis re ipsa non præstetur, puto huic legi locum esse.*

k l. cotr. §. domus. ff. de publ.

Atten

i ¶ ATTENTATVM *cum effectu. Non enim sufficeret, si uerbo tenus nauis fuisset excusata.*

k ¶ PVBLICATIONE. *Sed quomodo potest Imperator rem ecclesiæ confiscare? nisi quod tẽpore quo Romanum Imperium florebat, etiam clerici Imperatoribus suberant donec paulatim se in libertatẽ uendicauere: dein ultrò ad seculares quoq; subijciẽdos progreßi sunt. Hinc tamẽ argumentũ accipitur, posse ex magna causa constitui, ut extranei habẽtes in territorio præda teneãtur ciuitati conferre sub publicationis pœna: quod Inn. & Paul. sensit. Cæterũ & hic dubitatur, quomodo ecclesiæ potuerit per eius rectores præiudicari: & dicendũ est posse, quũ prælatus unà cũ capitulo ad id negociũ cõgregati in uniuersum cõstituerunt nauim subtrahẽdã, alioqui quod particulariter agitur, ecclesiæ nõ obest, quæ ex uniuersitate cõflatur, sed ipsis solum[a]: & hæc in delictis. In contractibus uerò factum prælati, ecclesiæ non nocet, nisi seruatis solennitatibus contraxerit, uel negligendo utilia omiserit[b], puta quia non interpellauerit præscribentem. Illud constat, quoties ex administratorum delicto damnum ecclesiæ irrogatur, teneri eos de suo, ut ecclesiæ satisfaciant: quod si soluendo non fuerint, ecclesiam in integrum restitui[c].*

a l.ij.C.de fū. pa. no. in. l. fi. ĩfra de nauib. excu.

b Auẽ. quas actiones. infra eo. Aret.

c l.fi. ff. de eo per quẽ fac.

quolibet modo fuerit attentatum [i], id nauigij, quod excusatur publicatione [k] corrigimus.

IIDEM AVGG. AD *Taurum Præf. Præt.*

NEMINEM. Quum imperator in expeditionem progreditur, quacunq; transit, nemo à muneribus excusatur: Et quũ hæc lex specialis sit, derogat habẽtibus generalia priuilegia, sicut clericis[a], & ueteranis[b].

a l.ij.ifra tit.j. b l.ij.in fin.ff. de mun.

a ¶ ANGARIIS. Munera sunt quæ in operis personarum uersantur, sicut perangariæ in quibus etiam aliquid impensæ fit. Accursius: Angaros uox Persica, & significat nuncium, unde Græci angarias deduxerunt. Angarosq; appellabant baiulos, & onera subeuntes, sicq; nos hodie etiam rusticos Tangaros uocamus.

NEminẽ ab angarijs[a], vel perangarijs, vel plaustris[b], vel quolibet munere excusari precipimus, quum ad felicissimam expeditionẽ[c] nostri nominis,

b ¶ PLAVSTRIS. Sed si ab hostibus diripiantur, an tenebitur Princeps uillico satisfacere? Et nõ teneri crediderim, quũ uillicus neq; operã neq; plaustrũ cẽseatur locare, sed obligationi sibi à lege impositæ satisfacere. Quod si onus nõ uillicũ, sed uniuersitatem respiciat, cui non spontaneã operã præstat uillicus, tunc æquũ est per eam succurri: & hoc casu Lucæ sententiam probo[c].

c Luc. de pena. in. l. ij. infra de nata. non excus.

c ¶ EXPEDITIONEM. Sed nunquid liceat exercitui capere res singulorum? Et non licere proculdubio est, propter illud euãgelicũ, Neminẽ cõcutiatis: nec calũniemini, sed contenti estote stipendijs uestris[d]. Debet enim princeps, anteq̃ in expeditionẽ trãseat, necessaria omnia præparare, & ciuitatum pecunias in subsidium accipere, & si subsit iusta causa, collationes imponere: & si pericu

d l.j. infra de Salg. li. xij.

periculum sit in mora, à præsentem pecuniam habentibus accipere, quibus imposita collatione deinde satisfaciendum est, nec excusarentur milites, quamuis princeps stipendia eis non persolueret: debent enim infructuosam militiam potius deserere, quàm furari.

omnium prouincialiũ [d] per loca qua iter arripimus, debeant solita [e] nobis ministeria exhibere, licet ad sacrosanctas ecclesias [f] possessiones pertineant.

IMPP. VALEN. ET *Marcus Palladio Præf. Præt.*

d ¶ PROVINCIALIUM. *Sed nũquid quælibet ciuitas etiã inconsulto principe, poßit ex causa necessaria indicere collationem ciuibus? Et aiunt posse* [e], *dum pro facto principis nõ imponat, & extraneos prædia in territorio habentes non cõpellat* [f]. *Quamuis enim illi muneribus realibus obligentur, non tamen ad personalia tenentur: sicut est collatio, quæ personis pro rebus imponitur. Quod si princeps omnia regalia ciuitatis sibi usurpauerit, tunc non poterit, Salicetus.*

e l. j. infra de superind.

f l. fi. § præterea, ff. de mu.

e ¶ SOLITA. *Quapropter ista lex etiam iure canonico uidetur procedere, quum noua munera ecclesijs non indicat, sed solita sibi præstari solum uelit, uideturq; consuetudo hæc rationabilis.*

f ¶ ECCLESIAS. *Sed nunquid poßint res in ecclesiam transferri, pacto ut pro eis soluãtur collationes, & similia onera? Et posse cõstat: tunc enim ecclesia non tam iure ciuili quàm proprio pacto conuenitur.*

PRIVI

PRIVILEGIA. *Priuilegia ecclesijs cõcessa confirmantur, tolluntur'q; contrariæ constitutiones.*

a ¶ FIRMA. *Sed si hæc priuilegia ualebãt, quid opus est confirmatione? An quia confirmatio efficacius ius tribuit? & priuilegium confirmatum difficilius tollitur, propter geminationẽ, quod aliq dixere* [a]. *An quod & id utile fuit causa tollẽdæ dubitationis, si qua in prioribus uertebatur, quod si priuilegium non ualebat, cõfirmatio nullius fuisset momenti, nisi ex certa principis scientia facta sit* [b], *quod tunc deprenditur, quum interuenit causæ cognitio, uel in serie libelli totus rei tenor est expressus, uel geminata iußio emanauerit, uel princeps attestetur se ex certa sciẽtia illud facere, uel æquipollẽtibus uerbis utatur, in quo Abbas & cæteri cõsentiunt* [c]: *quod si obreptum principi probetur, clausulam hanc nullius esse effectus, idem Abbas scripsit* [d], *Illud constat, generalem concessionem ad illicita non trahi, nec ex ea aduersus cõfirmãtem fieri interpretationem* [e]: *nec enim generalibus uerbis uerisimile est, ita sensisse principem.*

a Cons. in tra. de gemmi.

b l. adoptionon. ff de adopt.

c c. porrecta. de cõfirma.

d c. inter dilectos. de fid. instru.

e Fel. c. ij. penul. char. de rescrip.

PRiuilegia, quæ generalibus constitutionibus, vniuersis sacrosanctis ecclesijs orthodoxæ religionis retro principes præstiterunt, firma [a], & illibata, & in perpetuum valitura, decernimus custodiri. ¶ Omnes sane pragmaticas sanctiones quæ cõtra canones ecclesiasticos, interuẽtu gratiæ, vel ambitionis [b] elicitæ sunt, robore suo & firmi-

b ¶ INTERVENTV *gratiæ uel ambitionis. Quod*

præsumit

præsumit lex, & super huiusmodi præsumptione disponit, unde regulariter contrarium probari non potest, Odofredus.

tate vacuatas, cessare[c] præcipimus. ¶ Et quia humanitatis nostræ est egenis prospicere, ac dare operã, vt pauperibus alimēta nō desint, salaria etiã que sacrosanctis ecclesijs in diuersis speciebus de publico hactenus[d]

c ¶ CESSARE. *Et ideo in generali confirmatione comprænduntur etiam priuilegia reuocata, quia ita specialiter hoc casu cautum est, quod Baldus asserit. Ceterū hic dubitatur, quomodo Canones ecclesiastici principum constitutionibus præualeant? & in spiritualibus præualere nō est dubium. Idem in his quæ aduersus legem* CHRISTI *peccantur[f], etiam si uenialiter: alioqui quælibet lex in suo foro est potentior, nisi quod in ciuitatibus, quæ ecclesiasticæ sunt iurisdictionis, etiam in foro ciuili canones sunt efficaciores, præterquàm si aliud fœderibus actum sit, uel populi decreto cautum, ualent enim municipalia statuta, & ipsos laicos obligant, quæ digna ratione concepta sint, licet aduersentur canonibus: quale est illud, ut masculi in parentum successione fœminis præferantur[g]. Sanè ubi ciuilibus constitutionibus aliquid non cauetur, quod expreßim canonico iure est declaratum, tunc in ciuili foro etiam Canones seruandi sunt. Idemq; & è conuerso, utraq; enim lex se adiuuat, & uicißim interpretationes recipit[h].*

f Imol. in c. si. de præscri.

g c. eccl'ia sanctę. de cōsti.

h c. j. de oper. no. nun.

d ¶ SPECIEBVS. *Vt pane, uino, & similibus, Accur.*

cur. Et hic aduerte salaria dici, etiam quæ pro eleemosynis præstantur.

e ¶ PRORSVS *imminuta. Admonet hinc Sali. nõ posse per quæstores detrahi colybũ (capsoldum ipse barbara uoce appellat) ex salarijs quæ monasterijs debentur. Idẽ de doctorum stipẽdijs, quod & nos ꝓbamus.*

ministrata sunt, iubemus nunc quoq; inconcussa, & à nullo prorsus imminuta[e] præstari[f]: liberalitatiq; huic promptissimæ perpetuam[g] tribuimus firmitatem.

f ¶ PRAESTARI. *Atqui uidetur nihil præstandum, quum hic nulla certa summa contineatur, merito ergo dispositio non ualet[i]. Sed respondendum est quum lex referatur ad id, quod ante præstitũ fuerat, satis certam reddi iussionem: Si ergo præstatio semper fuit uniformis, in promptu est certitudo: si autem diuersimode fuerit erogatum, arbitratu boni uiri, procurator fisci, uel decuriones præstari iubebunt[k]: Condicenturq; huiusmodi salaria ex hac lege, Salic. alioqui ex nimia obscuritate etiam legata ad pias causas uitiantur, nisi legis dispositione uel coniectura declarẽtur: quod Petr. Cyn. Bald. aiunt[l].*

g ¶ PERPETVAM. *Potest tamen eius successor reuocare. Sed nunquid poterit ciuitas contrario decreto reuocare annuam præstationem, quam quibusdam ecclesijs dabat? Et posse crebriore calculo assceritur[m], dum iure contractus debita non sit, uel etiam ex priuilegio, ut alij dixerunt. Quod non probo, quoniam hic ostenditur pragmaticas sanctiones, quæ huiusmodi priuilegia reuocabant,*

i l. ita stipulatus. de verb. oblig.

k l. quidam. ff. de leg. ij.

l c. cum tibi. extra de testa.

m Mod. in. l. nõ amplius. §. si certum ff. de leg. j.

cabant, si ex certa scientia emanauissent, ualere potuisse.

CASSA. Quum Foedericus iunior, huius nominis secũdus, ab Romano Põtifice Honorio in urbe Roma Imperatoria corona insignitus fuisset, in eius gratiã quasdam leges promulgauit, inter quas hac noua cõstitutione cauit, ut qualibet statuta uel cõsuetudines aduersus ecclesiasticam libertatem, ipso iure irritarentur, poena aduersus eam facientibus imminente.

NOVA CONSTItutio Feder. Imper.

Colla. X.

CAssa & irrita esse denũciari per totam Italiã[a] præcipimus omnia statuta, & cõsuetudines, cõtra libertates ecclesiæ[b], earumq́ per-

a ¶ ITALIAM. Idem & alibi gentium: Sed idcirco specialiter de Italia actum, quoniam frequentius ibi huiusmodi statuta cõderentur, compellebanturq́; ad eorũ obseruantiam sacerdotes, quod in cæteris regionibus non erat, quæ regibus seruiũt: quũ in Italia hodieq́; sint q̃ plurimæ ciuitates liberæ: solo nomine, seu titulo tenus, uel Rom. Põtificem, uel Imperatorem in dominos agnoscẽtes, quum re ipsa nihil eorum fisco tribuant. Sane in autographo Foederici, nec Italiæ quidem ulla est mentio.

b ¶ LIBERTATES ecclesiæ. Quæcũq; statuta edũtur, quibus quicq̃ cautũ sit aduersus priuilegia iure diuino ecclesijs cõpetẽtia, uel à Ro. Põt. Imperatoribus ue indulta, ea aduersus ecclesiasticã libertatẽ esse Inno. asseruit[a]. Ideq́; uisum est, si nõ spãliter, sed iure cõmuni cõpetãt: Addit Bar. idẽ quoq; gñaliter esse ĩ statutis qbus clerici

a c. nouerint. de verb. sig.

clerici timidiores cæteris reddũtur. Quod & ad specialis alicuius ecclesiæ indulta extendũt pleriq;[b]. Sed ut in his casibus & ipse satis fateor statuta nõ ualere, ita crediderim statutorũ autores in huius cõstitutionis pœnas nõ incidere, nisi quũ iurisdictionẽ suã supra clericos extẽdere audẽt. Quãuis enim clerici suis præpositis Romanisq; Põt. subsint, nõ ideo tñ minus liberi dicũtur:[c] quin ut filij fratres'ue habeãtur. Quod si laici in suã iurisdictionem eos trahere audeãt, contra eorũ libertatem fit: merito huiusmodi statuentes, cõtra ecclesiasticam libertatem agere dicuntur, & legalibus pœnis subijciuntur: & hoc procedit, etiam si non directo de clericis agatur, ueluti si munus aliquod consanguineis uel colonis clericorum imponatur[d]: quod si lex clericos non respiciat, tunc ualebit. Quapropter si ius pignoris reipublicæ cõpetat in agris omnibus sui territorij, pro iure inducẽdorum munerum, etiam ecclesia tenebitur, ad quam condita lege fundus deinde peruenerit. Idem si statuto caueatur, ut qui non sunt subditi, à beneficio statutorum habeãtur extorres, excludentur clerici: quoniã hoc non est quicquam de iure eorũ diminuere, sed nolle sua illis cõmunicare, ut cõmuniter aiunt, & legis uerba præsertim remouent clericos, qui nõ solum non sunt subditi, sed nec esse possunt etiam si uellent, licet Decius[e] aliter responderit, quũ lex non de subdito, sed de eo qui non paruerit prætori loqueretur. Et ex hoc etiam consequens est, ut ualeat statutum quo cauetur idem iuris non subditis aduersus indigenas reddi, quod in eorum foro indigenis ipsis redditur. Quod ita intelligitur, ut salua sint priuilegia

b Mod. in. c. ecclesia S. M. de cõsti.

c c. ij. § Caterũ. de verb. sign. in 6.

d Bart. in. l. j. in fin. de his quæ pœn. nom.

e Deci. consil. cxiiij.

legia à Rom. Pontif. uel Cæsaribus clericis indulta [f], *nec enim ea potuerunt per huiusmodi legẽ auferri. Sed dubitari cõtingit, quid si lex prohibeat bona immobilia sine certa solennitate in non subditũ alienari? Et comprehendi ecclesiam dicendũ est* [g], *dum ea solẽnitas difficillima non sit, alioqui uideretur contra ecclesiasticam libertatem id esse: ueluti etiã, si generaliter alienatio huiusmodi prohibeatur* [h]. *Sanè consensus principis pro difficillima solẽnitate nõ habebitur, quum & ecclesia idẽ iuris seruet in rerũ suarum alienatione. Illud constat, statuta quibus cauetur eum qui cognitionem prætoris subterfugerit impune posse offendi, uel qui non subditum occiderit aliqua leui pœna plecti, si ad clericos referantur, nullius esse momenti, clericis enim ex priuilegio competit, ut sub secularibus non conueniãtur, & qui eos læserit, grauiter puniatur.*

sonas [c] inductas aduersus canonicas vel Imperiales

[f] Saly. in. x. q.

[g] Dec. in. d. c. ecclef. in pe. col.

[h] c. fin. de im/mu. eccle. in sexto.

c ¶ EARVMQVE *personas. Quid si statutum eos obliget antequàm clerici fiant, & tunc ualere constat. Quapropter ex lege huiusmodi excludetur filius clericus à succeßione regni, primogenito existente* [i]. *Quoniam ius huic quæsitum sit, priusquam sequens gnatus in sortem domini fuerit uocatus. Eadem ratione, si cautum sit, ut existentibus masculis fœmina non succedat, excludetur monialis* [k] *dum tamen antequam se dedicauerit, masculi aliqui extarent, ut ego sentio. Quid si statuti uerba in eum casum concipiantur, quum adhuc religionem nõ est ingressa? Puta ingrediens monasterium, uel si quis intra*

[i] Feli. d. c. ec/clef. q. xv.

[k] Idem. q. vj.

ret cœnobiũ, sit priuatus iure succedẽdi, & ualere Bart. ait[l], quod communiter reijcitur. Qua ratione & si dictum sit, ut qui ciuiliter pro mortuo habetur, censeatur priori hora decessisse, crediderim non ualere, nec ideo monasterium excludi, quominus monacho suo succedat.

l Bart. in.l.fi. C.de pact.

d ¶SANCTIONES. Quæritur ergo hîc generaliter, an secularium statutis obligentur clerici? Et non obligari constat[m], siue de rebus ecclesiæ, siue de patrimonialibus, etiam si de laicorũ rebus annexis agatur[n]. Idemq́; si clerici sint adhuc in minoribus ordinibus, uel etiam sint coniugati, dummodo cum unica & uirgine cõtraxerint, habitumq́; & tonsuram seruent, nec refert quo in foro, & quomodo agatur. Quapropter secularis iudex secundum canonica iura causam clerici decidet, & alienationem rei ecclesiasticæ ex forma statuti sui factam reuocabit, licet de ea incidenter tantum agatur[o]. Cuius rei ratio est, quoniam laicis non competit potestas, seu aliqua iurisdictio in clericos, unde nec si huiusmodi statuta sint illis fauorabilia, adhuc inuiti obligãtur[p]: Et quum ipsi huiusmodi legibus non teneantur, consequens est, ut nec laici in foro Canonico cum eis litigantes obligentur[q], lex enim omnibus communis est, & quod iuris in alio nõ probat, nec in se quisquam accipere debet: nec hoc casu poterit clericus statutum in sui fauorem acceptare: quia non est uerisimile uoluisse legislatores in alieno foro agentibus, statuta sua prodesse, & id aduersus subditos suos. Repeririuntur tamen aliqui casus in quibus laicorum

sanctiones [d] & ea de ca-

m Feli. in.d.c.
n Aret. consil. xxv. statuto.
o Albe. in.d.c. in.iij. nota.
p c.a nobis. in fra. de sentẽ. excom.
q Areti. cõsil. xlv. Visis.

rum statuta clerici seruant, ut si coram iudice seculari litigent: in his enim quæ ordinem iudicij, modum'ue procedendi respiciunt, statuta obseruari æquum est [r], quoniam non clerici personam, sed causam ipsam alligant, quæ foro suo subijcitur. Quapropter eo casu ab interloquente iudice clericus non prouocabit, iuxta laicorum constituta compromittet, ex instrumento absque ulla libelli præstatione exequutionem implorabit, huiusmodi enim statuta procedentem iudicem respiciunt, ordinemq; iudiciarium. Quamuis idem poterit exceptionem peremptoriam obijcere, testes, instrumenta'ue producere etiam aduersante statuto: Quoniam hæc ad decisionem, finemq; litis, non ad processum accedunt: Qua ratione & à diffinitiua contra formam statuti appellabit. Et quæ de ordine iudiciorum dicta sunt, locum sibi uendicant, etiam in respicientibus solennitatem contractuum. Quapropter laicus cum clerico contrahens, nisi solennitas à lege tradita obseruetur, non obligatur, nec uicissim sibi clericum obligat [s]. Et ratio est, quoniam in subditum suum lex facta est, non in clericum. Idem & ubicunque uerba statuti in rem concepta sunt, ut si diceretur, quod talis fundus alienari non posit absque illa solennitate, & hic enim statutum de re sibi supposita loquitur, non de clerico, merito clericus tenebitur obseruare. Idem & ubi consuetudo fuerit introducta, non solùm à laicis, sed etiam à clericis: quia si sit laudabilis, in quocunque foro seruabitur [t]. Qua ratione ualeret consuetudo, ut custodiam oblationum, quæ in usus pios conuertuntur, nunc laici, nunc clerici alternis uicibus assumant [u]:

r c.quod clericis.de foro comp.

s Fely.in.d.c. 8.quæst.

t c.cum venissent, de eo q mit. in poss.

u Fely.c.dilectus.in prin. de offi.ordi.

oneribus erant grauati, quæ nõ licet etiam sub prætextu religionis euitare.

d ¶ NVDAE *appellationis. Quid si quis se doctorẽ uel equitẽ simpliciter appellet, quum non sit? Et ait* Bal. *extra ordinẽ puniẽdũ. Quod si etiã insignibus eorũ utatur, iudicio falsi reus erit, idemq; in similibus.*

e ¶ SVBROGANDUM, *Ipsius qui causam dedit subrogatiõi sumptibus, sicut in decurio ue fugitiuo solet dici* [c].

c Io. de Plat. in.l.j.ifra de colle.lib.xj. per.l. circensium. de decur.

f ¶ SVBROGATIONE, *Id est in subrogatione admisso primatis iudicio.*

g ¶ QVI *moriũtur. Clausula hæc satis impertinẽs, nisi quòd ostẽdit in quacunq; subrogatione requiri primatis iudicium.*

h ¶ EIVS *qui subrogatur. Magis placet, cui: Quid enim si subrogandus primatẽ nullũ habeat? Quãuis si primatem habuerit, nõ negauerim etiã eius cõsensum requiri. Sed nunquid monachus poßit ad aliam sacram profeßionem transire? Et si ad arctiorem regulam uadat, petita* Abbatis *uenia, quãuis non concessa, licet* [d]*: si ad æqualem, non licet, nisi concessa*

d cap. licet. de regu.

ra declinentur ab his, qui dici tantũmodo collegiati vel decani festinant: Ideoq; si quis eorũ sub nudæ appellationis [d] velamine collegiatũ seu decanũ se appellat, sciat pro se aliũ subrogandum [e] qui prædicto muneri sufficiens approbetur: subrogatione [f] videlicet loco memoratorũ vel eorum qui moriuntur [g] primatũ eius qui subrogatur [h] admisso iudicio, ab hac dispositione nemine se excusante sacrosanctarũ ecclesiarum reuerẽtia.

cessa licentia: ad latiorem uerò, solus Romanus pontifex dispensat, nec secum absportabit res, sui causa interim monasterio quæsitas[e]. e §. pen. & au/thē. de sanc. epis.

IVBEMVS. Quoties claßis imperatoria in hostes tendit, uel ad publicas species transuehēdas, nulla nauis quocunque priuilegio fulciatur, est immunis.

IIdem AA. Flo. Præf. Pret.

IVbemus nullam nauem, vltra duorū miliū[a] modiorū capacē ante felicē embolam[b], vel publicarū specierum transuectionē, aut priuilegio dignitatis, aut religionis intuitu, aut prærogatiua personæ, publicis vtilitatibus[c] excusari posse subtractam[d], nec si cæleste

a ¶VLTRA duorum milium. Idem si minoris quātitatis sit capax, nā eadem est ratio, Sal. & Aret. Quod non arbitror: maiores enim naues & prælijs & trāsuectiōib9 utiliores sunt. Adde quod quum lex hæc pœnā imponat, non est recedendum à uerbis.

b ¶FELICEM embolam. Accursius hic quædā ridicula effutijt, embola Græca uox & inter cætera, itineris ingressum significat, qui felix dicitur propter imperatoriam maiestatem.

c ¶PVBLICIS utilitatib9. Hinc quoq; colligitur, licere rectori ciuitatis retinere plaustra & equos priuatorū p deuehēdo cōmeatu ad exercitū, itēq; licere iudici capere à uiatore asinū, supra quē deridēdū aliquē reū traducat.

d ¶SVBTRACTAM, Id est liberatā & immunē. Quāuis ergo aliquis immunitatem principis indulgētia con-

sequutus fuerit, nõ tamẽ eo casu excusabitur, quo aliqd indicatur ex necessitate belli[f]*. Quod non procedere arbitrarer, quũ specialiter & hic casus comprænderetur. Quãuis & tunc immunitas non obseruaretur, quũ magna subesset necessitas, de qua nõ esset uerisimile cogitatum fuisse.*

f l.j.ĩfra vt nõ lice. Doct. in l. si ex toto. ff. de le. j.

contra proferatur[e] oraculum, siue annotatio[f] sit, siue diuina pragmatica sanctio, prouidentissimæ legis regulas excusare debebit. Quod etiã in omnibus causis cupimus obseruari: vt generaliter, si quis huiusmodi contra ius vel vtilitatem publicam in quolibet negocio, pferatur, nõ valeat[g]. Quicqd enim in fraudẽ[h] istius legis

e ¶ PROFERATVR *oraculũ. Nisi in eo huic constitutioni manifeste esset derogatum. Sali.*[g]

g l. fin. infra si contra ius.

f ¶ SIVE *annotatio. Oraculum uidetur hic accipi pro indulgentia, quæ uiua principis uoce cõceditur: Annotatio quæ scriptis tantũ*[h]*: Pragmatica, quæ adhibita causæ cognitione in modum sententiæ, uel ad alicuius uniuersitatis preces*[i].

h l. j. infra de vet. lib. xij.

i l. fin. infra de diuer. resc.

g ¶ NON *ualeat. De quo inferius habetur, titulo, si contra ius uel util. &c.*

h ¶ IN FRAVDEM. *Quid enim si quis insciente ecclesia nauem subtraxerit? Certe pœnæ locus nõ erit*[k]*: sed subtrahens ipse de suo in æstimatione rei tenebitur. Quòd si aliqui ex capitulo licet pauciores, cæteris reclamantibus dedissent nauem, minor pars hoc casu maiorem seruabit, atque ita sentit Guil. aliâs si nauis re ipsa non præstetur, puto huic legi locum esse.*

k l. cotẽ. §. domus. ff. de publ.

Atten

i ¶ ATTENTATUM cum effectu. Non enim sufficeret, si uerbo tenus nauis fuisset excusata.

k ¶ PUBLICATIONE. Sed quomodo potest Imperator rem ecclesiæ confiscare? nisi quod tẽpore quo Romanum Imperium florebat, etiam clerici Imperatoribus suberant donec paulatim se in libertatẽ uendicauere: dein ultrò ad seculares quoq; subijciẽdos progreßi sunt. Hinc tamẽ argumentũ accipitur, posse ex magna causa constitui, ut extranei habẽtes in territorio prædia teneãtur ciuitati conferre sub publicationis pœna: quod Inn. & Paul. sensit. Cæterũ & hic dubitatur, quomodo ecclesiæ potuerit per eius rectores præiudicari: & dicendũ est posse, quũ prælatus unà cũ capitulo ad id negociũ cõgregati in uniuersum cõstituerunt nauim subtrahẽdã, alioqui quod particulariter agitur, ecclesiæ nõ obest, quæ ex uniuersitate cõflatur, sed ipsis solum[a]: & hæc in delictis. In contractibus uerò factum prælati, ecclesiæ non nocet, nisi seruatis solennitatibus contraxerit, uel negligendo utilia õmiserit[b], puta quia non interpellauerit præscribentem. Illud constat, quoties ex administratorum delicto damnum ecclesiæ irrogatur, teneri eos de suo, ut ecclesiæ satisfaciant: quod si soluendo non fuerint, ecclesiam in integrum restitui[c].

quolibet modo fuerit attentatum [i], id nauigij, quod excusatur publicatione[k] corrigimus.

IIDEM AVGG. AD *Taurum Præf. Præt.*

a l.ij.C.de fū. pa.no.in.l. fi.ĩfra de nauib. excu.

b Aut. quas actiones.infra eo.A ret.

c l.fi.ff.de eo per quẽ fac.

NEMINEM. *Qum imperator in expeditionem progreditur, quacunq; transit, nemo à muneribus excusatur: Et quũ hæc lex specialis sit, derogat habẽtibus generalia priuilegia, sicut clericis*[a] *, & ueteranis*[b].

a l.ij.ifra tit.j.
b l.fi.in fin.ff. de mun.

a ¶ ANGARIIS. *Munera sunt quæ in operis personarum uersantur, sicut perangariæ in quibus etiam aliquid impensæ fit. Accursius: Angaros uox Persica, & significat nuncium, unde Græci angarias deduxerunt. Angarosq; appellabant baiulos, & onera subeuntes, sicq; nos hodie etiam rusticos Tangaros uocamus.*

NEminẽ ab angarijs[a], vel perangarijs, vel plaustris[b], vel quolibet munere excusari precipimus, quum ad felicissimam expeditionẽ[c] nostri nominis,

b ¶ PLAVSTRIS. *Sed si ab hostibus diripiantur, an tenebitur Princeps uillico satisfacere? Et nõ teneri crediderim, quũ uillicus neq; operã neq; plaustrũ cẽseatur locare, sed obligationi sibi à lege impositæ satisfacere. Quod si onus nõ uillicũ, sed uniuersitatem respiciat, cui non spontaneã operã præstat uillicus, tunc æquũ est per eam succurri: & hoc casu Lucæ sententiam probo*[c].

c Luc. de pena.in.l.fi. infra de nata. non excus.

c ¶ EXPEDITIONEM. *Sed nunquid liceat exercitui capere res singulorum? Et non licere proculdubio est, propter illud euãgelicũ, Neminẽ cõcutiatis: nec calũniemini, sed contenti estote stipendijs uestris*[d]. *Debet enim princeps, anteq̃ in expeditionẽ trãseat, necessaria omnia præparare, & ciuitatum pecunias in subsidium accipere, & si subsit iusta causa, collationes imponere: & si pericu*

d l.j. infra de Salg. li.xij.

periculum sit in mora, à præsentem pecuniam habentibus accipere, quibus imposita collatione deinde satisfaciendum est, nec excusarentur milites, quamuis princeps stipendia eis non persolueret: debent enim infructuosam militiam potius deserere, quàm furari.

omnium prouincialiũ [d] per loca qua iter arripimus, debeant solita [e] nobis ministeria exhibere, licet ad sacrosanctas ecclesias [f] possessiones pertineant.

IMPP. VALEN. ET Marcus Palladio Præf. Præt.

d ¶ PROVINCIALIUM. *Sed nũquid quælibet ciuitas etiã inconsulto principe, poßit ex causa necessaria indicere collationem ciuibus? Et aiunt posse* [e], *dum pro facto principis nõ imponat, & extraneos prædia in territorio habentes non cõpellat* [f]. *Quamuis enim illi muneribus realibus obligentur, non tamen ad personalia tenentur: sicut est collatio, quæ personis pro rebus imponitur. Quod si princeps omnia regalia ciuitatis sibi usurpauerit, tunc non poterit, Salicetus.*

e l. j. infra de superind.

f l. fi. § preterea, ff. de mu.

e ¶ SOLITA. *Quapropter ista lex etiam iure canonico uidetur procedere, quum noua munera ecclesijs non indicat, sed solita sibi præstari solum uelit, uideturq; consuetudo hæc rationabilis.*

f ¶ ECCLESIAS. *Sed nunquid poßint res in ecclesiam transferri, pacto ut pro eis soluãtur collationes, & similia onera? Et posse cõstat: tunc enim ecclesia non tam iure ciuili quàm proprio pacto conuenitur.*

PRIVI

præsumit lex, & super huiusmodi præsumptione disponit, unde regulariter contrarium probari non potest, Odofredus.

c ¶ CESSARE. *Et ideo in generali confirmatione comprænduntur etiam priuilegia reuocata, quia ita specialiter hoc casu cautum est, quod Baldus asserit. Cæterũ hic dubitatur, quomodo Canones ecclesiastici principum constitutionibus præualeant? & in spiritualibus præualere nõ est dubium. Idem in his quæ aduersus legem* CHRISTI *peccantur* [f]*, etiam si uenialiter: alioqui quælibet lex in suo foro est potentior, nisi quod in ciuitatibus, quæ ecclesiasticæ sunt iurisdictionis, etiam in foro ciuili canones sunt efficaciores, præterquàm si aliud fœderibus actum sit, uel populi decreto cautum, ualent enim municipalia statuta, & ipsos laicos obligant, quæ digna ratione concepta sint, licet aduersentur canonibus: quale est illud, ut masculi in parentum successione fœminis præferantur* [g]*. Sanè ubi ciuilibus constitutionibus aliquid non cauetur, quod expreßim canonico iure est declaratum, tunc in ciuili foro etiam Canones seruandi sunt. Idemq; & è conuerso, utraq; enim lex se adiuuat, & uicißim interpretationes recipit* [h].

tate vacuatas, cessare[c] præcipimus. ¶ Et quia humanitatis nostræ est egenis prospicere, ac dare operã, vt pauperibus alimẽta nõ desint, salaria etiã que sacrosanctis ecclesijs in diuersis speciebus de publico hactenus[d]

f Imol. in c. si. de præscri.

g c. eccl'ia sanctæ de cõsti.

h c. j. de oper. no. nun.

d ¶ SPECIEBVS. *Vt pane, uino, & similibus, Accur.*

cur. Et hic aduerte salaria dici, etiam quæ pro eleemosynis præstantur.

c ¶ PRORSVS *imminuta. Admonet hinc Sali. nõ posse per quæstores detrahi colybũ (capsoldum ipse barbara uoce appellat) ex salarijs quæ monasterijs debentur. Idẽ de doctorum stipẽdijs, quod & nos ꝓbamus.*

ministrata sunt, iubemus nunc quoq; inconcussa, & à nullo prorsus imminuta [c] præstari [f]: liberalitatiq; huic promptissimæ perpetuam [g] tribuimus firmitatem.

f ¶ PRAESTARI. *Atqui uidetur nihil præstandum, quum hic nulla certa summa contineatur, merito ergo dispositio non ualet* [i]. *Sed respondendum est quum lex referatur ad id, quod ante præstitũ fuerat, satis certam reddi iussionem: Si ergo præstatio semper fuit uniformis, in promptu est certitudo: si autem diuersimode fuerit erogatum, arbitratu boni uiri, procurator fisci, uel decuriones præstari iubebunt* [k]: *Condicenturq; huiusmodi salaria ex hac lege, Salic. alioqui ex nimia obscuritate etiam legata ad pias causas uitiantur, nisi legis dispositione uel coniectura declarẽtur: quod Petr. Cyn. Bald. aiunt* [l].

i l. ita stipulatus. de verb. oblig.

k l. quidam. ff. de leg. ij.

l c. cum tibi. extra de testa.

g ¶ PERPETVAM. *Potest tamen eius successor reuocare. Sed nunquid poterit ciuitas contrario decreto reuocare annuam præstationem, quam quibusdam ecclesijs dabat? Et posse crebriore calculo assseritur* [m], *dum iure contractus debita non sit, uel etiam ex priuilegio, ut alij dixerunt. Quod non probo, quoniam hic ostenditur pragmaticas sanctiones, quæ huiusmodi priuilegia reuocabant,*

m Mod. in. l. nõ amplius. §. si certum ff. de leg. j.

cabant, si ex certa scientia emanauissent, ualere potuisse.

CASSA. *Quum* Fœdericus *iunior, huius nominis secũdus, ab* Romano *Põtifice* Honorio *in urbe* Ro*ma* Imperatoria *corona insignitus fuisset, in eius gratiã quasdam leges promulgauit, inter quas hac noua cõstitutione cauit, ut quælibet statuta uel cõsuetudines aduersus ecclesiasticam libertatem, ipso iure irritarentur, pœna aduersus eam facientibus imminente.*

NOVA CONSTITUTIO Feder. Imper.
Colla. X.

CAssa & irrita esse denũciari per totam Italiã[a] præcipimus omnia statuta, & cõsuetudines, cõtra libertates ecclesiæ[b], earumq́ per-

a ¶ ITALIAM. *Idem & alibi gentium: Sed idcirco specialiter de Italia actum, quoniam frequentius ibi huiusmodi statuta cõderentur, compellebanturq; ad eorũ obseruantiam sacerdotes, quod in cæteris regionibus non erat, quæ regibus seruiũt: quũ in* Italia *hodieq; sint q̃ plurimæ ciuitates liberæ: solo nomine, seu titulo tenus, uel* Rom. Põ*tificem, uel* Imperatorem *in dominos agnoscẽtes, quum re ipsa nihil eorum fisco tribuant. Sane in autographo* Fœderici, *nec* Italiæ *quidem ulla est mentio.*

b ¶ LIBERTATES *ecclesiæ. Quæcũq; statuta edũtur, quibus quicq̃ cautũ sit aduersus priuilegia iure diuino ecclesijs cõpetẽtia, uel à* Ro. Põt. *Imperatoribus'ue indulta, ea aduersus ecclesiasticã libertatẽ esse* Inno. *asseruit*[a]*. Idẽq; uisum est, si nõ spãliter, sed iure cõmuni cõpetãt:* Addit Bar. *idẽ quoq; gñaliter esse ĩ statutis qbus* [a] c. nouerint. de verb. sig.

clerici

clerici timidiores cæteris reddũtur. Quod & ad specia-lis alicuius ecclesiæ indulta extendũt pleriq;[b]. Sed ut in his casibus & ipse satis fateor statuta nõ ualere, ita cre diderim statutorũ autores in huius cõstitutionis pœnas nõ incidere, nisi quũ iurisdictionẽ suã supra clericos ex-tẽdere audẽt. Quãuis enim clerici suis præpositis Roma nisq; Põt. subsint, nõ ideo tñ minus liberi dicũtur:[c] quin ut filij fratres'ue habeãtur. Quod si laici in suã iurisdi-ctionem eos trahere audeãt, contra eorũ libertatem fit: merito huiusmodi statuentes, cõtra ecclesiasticam liber-tatem agere dicuntur, & legalibus pœnis subijciuntur: & hoc procedit, etiam si non directo de clericis agatur, ueluti si munus aliquod consanguineis uel colonis cleri-corum imponatur[d]: quod si lex clericos non respiciat, tunc ualebit. Quapropter si ius pignoris reipublicæ cõ-petat in agris omnibus sui territorij, pro iure inducẽdo-rum munerum, etiam ecclesia tenebitur, ad quam condi-ta lege fundus deinde peruenerit. Idem si statuto cauea-tur, ut qui non sunt subditi, à beneficio statutorum ha-beãtur extorres, excludentur clerici: quoniã hoc non est quicquam de iure eorũ diminuere, sed nolle sua illis cõ-municare, ut cõmuniter aiunt, & legis uerba præsertim remouent clericos, qui nõ solum non sunt subditi, sed nec esse possunt etiam si uellent, licet Decius[e] aliter respon-derit, quũ lex non de subdito, sed de eo qui non paruerit prætori loqueretur. Et ex hoc etiam consequens est, ut ualeat statutum quo cauetur idem iuris non subditis ad-uersus indigenas reddi, quod in eorum foro indigenis ipsis redditur. Quod ita intelligitur, ut salua sint priui-legia

b Mod. in. c. ecclesia S. M. de cõsti.

c c. ij. §. Cæte rũ. de verb. sign. in. 6.

d Bart. in. l. j. in fin. de his quæ pœn. nom.

e Deci. consil. cxiiij.

legia à Rom. Pontif. uel Cæsaribus clericis indulta [f]*, nec enim ea potuerunt per huiusmodi legẽ auferri. Sed dubitari cõtingit, quid si lex prohibeat bona immobilia sine certa solennitate in non subditũ alienari? Et compræhendi ecclesiam dicendũ est* [g]*, dum ea solẽnitas difficillima non sit, alioqui uideretur contra ecclesiasticam libertatem id esse: ueluti etiã, si generaliter alienatio huiusmodi prohibeatur* [h]*. Sanè consensus principis pro difficillima solẽnitate nõ habebitur, quum & ecclesia idẽ iuris seruet in rerũ suarum alienatione. Illud constat, statuta quibus cauetur eum qui cognitionem prætoris subterfugerit impune posse offendi, uel qui non subditum occiderit aliqua leui pœna plecti, si ad clericos referantur, nullius esse momenti, clericis enim ex priuilegio competit, ut sub secularibus non conueniãtur, & qui eos læserit, grauiter puniatur.*

sonas [c] inductas aduersus canonicas vel Imperiales

c ¶ EARVMQVE *personas. Quid si statutum eos obliget antequàm clerici fiant, & tunc ualere constat. Quapropter ex lege huiusmodi excludetur filius clericus à successione regni, primogenito existente* [i]*. Quoniam ius huic quæsitum sit, priusquam sequens gnatus in sortem domini fuerit uocatus. Eadem ratione, si cautum sit, ut existentibus masculis fœmina non succedat, excludetur monialis* [k] *dum tamen antequam se dedicauerit, masculi aliqui extarent, ut ego sentio. Quid si statuti uerba in eum casum concipiantur, quum adhuc religionem nõ est ingressa? Puta ingrediens monasterium, uel si quis intra*

f Saly. in. x. q.

g Dec. in. d. c. eccles. in pe col.

h c. fin. de immu. eccle. in sexto.

i Feli. d. c. eccles. q. xv.

k Idem. q. vj.

ret cœnobiũ, sit priuatus iure succedẽdi, & ualere Bart. ait[l], quod communiter reijcitur. Qua ratione & si dictum sit, ut qui ciuiliter pro mortuo habetur, censeatur priori hora decessisse, crediderim non ualere, nec ideo monasterium excludi, quominus monacho suo succedat.

l Bart. in.l.fi. C.de pact.

d ¶ SANCTIONES. Quæritur ergo hic generaliter, an secularium statutis obligentur clerici? Et non obligari constat[m], siue de rebus ecclesiæ, siue de patrimonialibus, etiam si de laicorũ rebus annexis agatur[n]. Idemq; si clerici sint adhuc in minoribus ordinibus, uel etiam sint coniugati, dummodo cum unica & uirgine cõtraxerint, habitumq; & tonsuram seruent, nec refert quo in foro, & quomodo agatur. Quapropter secularis iudex secundum canonica iura causam clerici decidet, & alienationem rei ecclesiasticæ ex forma statuti sui factam reuocabit, licet de ea incidenter tantum agatur[o]. Cuius rei ratio est, quoniam laicis non competit potestas, seu aliqua iurisdictio in clericos, unde nec si huiusmodi statuta sint illis fauorabilia, adhuc inuiti obligãtur[p]: Et quum ipsi huiusmodi legibus non teneantur, consequens est, ut nec laici in foro Canonico cum eis litigantes obligentur[q], lex enim omnibus communis est, & quod iuris in alio nõ probat, nec in se quisquam accipere debet: nec hoc casu poterit clericus statutum in sui fauorem acceptare: quia non est uerisimile uoluisse legislatores in alieno foro agentibus, statuta sua prodesse, & id aduersus subditos suos. Reperiuntur tamen aliqui casus in quibus laicorum

sanctiones [d] & ea de ca=

m Feli. in.d.c.
n Aret.consil. xxv.statuto.
o Albe.in.d.c. in.iij.nota.
p c.a nobis.in fra.de sent. excom.
q Areti.cõsil. xlv.Visis.

rum statuta clerici seruant, ut si coram iudice seculari litigent: in his enim quæ ordinem iudicij, modum'ue procedendi respiciunt, statuta obseruari æquum est [r], *quoniam non clerici personam, sed causam ipsam alligant, quæ foro suo subijcitur.* Q*uapropter eo casu ab interloquente iudice clericus non prouocabit, iuxta laicorum constituta compromittet, ex instrumento absque ulla libelli præstatione exequutionem implorabit, huiusmodi enim statuta procedentem iudicem respiciunt, ordinemq; iudiciarium.* Q*uamuis idem poterit exceptionem peremptoriam obijcere, testes, instrumenta'ue producere etiam aduersante statuto :* Q*uoniam hæc ad decisionem, finemq; litis, non ad processum accedunt :* Q*ua ratione & à diffinitiua contra formam statuti appellabit.* Et *quæ de ordine iudiciorum dicta sunt, locum sibi uendicant, etiam in respicientibus solennitatem contractuum.* Q*uapropter laicus cum clerico contrahens, nisi solennitas à lege tradita obseruetur, non obligatur, nec uicißim sibi clericum obligat* [f]. Et *ratio est, quoniam in subditum suum lex facta est, non in clericum.* Idem *& ubicunque uerba statuti in rem concepta sunt, ut si diceretur, quod talis fundus alienari non poßit absque illa solennitate, & hic enim statutum de re sibi suppoſita loquitur, non de clerico, merito clericus tenebitur obseruare.* Idem *& ubi consuetudo fuerit introducta, non solùm à laicis, sed etiam à clericis: quia si sit laudabilis, in quocunque foro seruabitur* [t]. Q*ua ratione ualeret consuetudo, ut custodiam oblationum, quæ in usus pios conuertuntur, nunc laici, nunc clerici alternis uicibus assumant* [u]:

r c. quod clericis. de foro comp.

f Fely. in d. c. 8. quæst.

t c. cum venissent, de eo q. mit. in pos.

u Fely. c. dilectus. in prin. de offi. ordi.

Quod & in feudorũ iure receptum est. Cæterum & si clericus statuto, quod existimet sibi fauorabile, aduersus laicum uti uoluerit, non est dubiũ posse[x]: dum aliter statuentes nõ cauerint, dum itẽ in foro ciuili agatur, & eo utatur in totum, etiam si aliqua sibi obsint[y]. Sed & tenebitur clericus statuto, quod pro utilitate publica factũ sit, cõpelleturq; ad eius obseruantiam per episcopum: ut si cautum sit, ne altius ædes tollantur, ut quod uiæ & compita purgentur, sternantur, reficiantur, & si qua similia. Sanè & clericus cõtrahens, uidetur secundũ ciuitatis consuetudines uel statuta contraxisse, quod & ad dilationes pensionum, ad monetæ formam, ad contrahentiũ priuilegia pertinet. Episcopiq; sui de hac re erit notio, atq; ita sentit Saly. Sunt & alij casus quos suprà attigi.

pitularibus[e] penitus abole-

x c. dilecti. de foro cõpe.

y Arg. l. in traditionibus. ff. de pact.

e ¶ CAPITVLARIBVS. Id est libris statutorũ. Quapropter si in huiusmodi libris sit aliquid constitutum aduersus ecclesiasticam libertatem, licet in fine uoluminis sit generaliter cautum, ut si qua in eo sint aduersus ecclesiasticam libertatem constituta, nullius sint momenti, nihilominus in huius legis pœnas legislatores incurrent, quoniam ea de capitularibus nõ aboleuerint, ut Bar. Bal. & cæteri scripserũt. Sed cũ legis uirtus in ipsa scriptura non cõsistat, dixerit aliquis, satis abolitã esse legem, cuius sentẽtia sublata sit[z]: Quod & ipse probo, nisi dolo malo abradere de uolumine autores noluerint, puta quia ab Episcopo requisiti ut id facerẽt, neglexerint, uel ideo non aboleuerint, ut damnosa memoria remaneret: in

z Bar. in l. emptor. §. lucius. ff. de pactis.

ret[a]*: in quo prudens iudex arbitrabitur.*

f ¶ ABOLERI. *Idem si lex dixisset cancellari, uel induci: nã si lex simpliciter requirit instrumētū cassari, uel irritari, satis est si iudex cassum & irritum esse pronunciet: si uerò mãdet aboleri, uel cācellari, debet re ipsa instrumentū dißipari, uel per cācellos & cruces deliniari, Paul.* a l. quonlam. infra ti.seq.

ri[f] mandat noua constitutio, & de cætero similia attentata ipso iure nulla esse decernit: si quid cõtra fiat[g], pœnæ quæ statutæ[h] sunt, imminebunt. Sed si per annum huiusmodi nouellæ cõstitutionis aliqui inuēti fuerint cõtemptores, bona eorum per totum nostrū imperium impune ab omnibus occupentur.

IIDEM AVGVSTI *Palla. Præf. Præt.*

g ¶ CONTRA *fiat. Sed singe statutū simpliciter disponere contra nõ subditos, uel non parētes prætori. Et dicendum est, non censeri de clericis actū, ne interpretatio ea admittatur, per quam statutum esset illicitum, & autores in pœnam inciderent*[b]*. Quod tanto magis procedit, si extraneos, uel (ut uulgato uerbo utar) forēses lex appellet, clerici enim pro extraneis non sunt: quum urbem incolant, onera spiritualia subeant, Deum pro populo deprecentur*[c]. b Feli. in d.c. ecclesia. in iiij. quest. & Pau. Castr. hic. c Dec. consil. cxiiij.

h ¶ STATVTAE. *Quæ sunt, multa mille marcharum auri, iurisdictionis priuatio, & infamia, ut latius habetur in ipso idiographo sub finem. x. collationis. Sanè iure canonico excõmunicatiõis quoq; pœna infligitur*[d]. d c. nouerunt. de sent. exc.

GENERALI. *Qualibet persona, etiã Deo dedicata, habet liberam testamẽti factionem, potestq; bona sua relinquere quibus maluerit: quod hodie non procedit, facta professione* [c].

c Vt in auth. seq.

Generali lege sancimus, siue vidua, siue diaconissa[a], vel virgo Deo dicata, vel sanctimonialis mulier, siue quocũq; alio nomine religiosi honoris, vel dignitatis[b] fœmina nũcupata, vel testamẽto, vel codicillo suo (quod tamẽ alia [c] omni iuris ratiõe munitũ sit) ec=

a ¶ VIDVA *uel Diaconissa. His hodie mulieribus Roma. ecclesia non utitur, ut ait Odofre. licet adhuc Mediolani cõsuetudo hæc non exoleuerit.*

b ¶ VEL *dignitatis. Suæ enim sunt in ecclesia dignitates, quæ propriè ita appellantur, quum iurisdictionẽ habẽt annexã* [f]*, ut est Episcopus, Abbas, Præpositus, Archidiaconus, Archipresbyter: idemq; in Abbatissa, aliâs si iurisdictionem non habent dicuntur carere dignitate, non officio. Sunt tamen aliqua officia, quibus annexa est dignitas, ut protonotariatus, sed hæc secularia sunt.*

f Abbas in capi. multa. de præb. Vt habetur infra de magist. scrinio. li. xij. And. de Baru. ibi.

c ¶ OMNI *alia. Iure tamen canonico sufficit testamentum corã duobus testibus factũ: Quod aiunt omnes. Ego crediderim secundũ Euangelicam regulã illud intelligendum, ut uidelicet in foro cõsciẽtiæ cõpellatur unusquisq; ad obseruationem huiuscemodi uolũtatis, si de intẽtione testatoris sit certus: aliâs potest probabiliter præsumptioni legis credere, fraudem suspicãtis in testamẽto minus solenni. Et hac expositio uerbis Canonis satis quadrat,*

drat[g]*, in quo reprobatur cõsuetudo, non ius commune: item reprobatur, quia rescindebat, quasi ostẽderet huius* g c. cum esses. & seq. de testamen.
modi rescißionem solitã fieri, etiam ubi nulla fraudis suspicio esset. His accedit, quod & regula Euangelica (qua rõne canon nititur) proprie ad cõscientiæ forũ refertur: nec enim uerisimile est CHRISTVM *de iudiciarijs strophis loquutum. Sanè & hinc cõuincitur Bart. sentẽtia, quam attigit supra. l. 1.*

d ¶ MARTYRIO, *Tẽplo Martyris, hincq́; apparet quòd ex Constantini lege solũ cõcilio ipsi seu ecclesiæ generali pmittebatur hac cõstitutione productũ, ut particulari quoq; ecclesiæ relinqui posset.*

clesiæ, vel martyrio [d], vel clero, vel mõachis, vel pauperibus aliquid, vel ex integro[c], vel ex parte, in quacunq; re, vel specie crediderit relinquẽdum, id modis omnibus ratum[f], firmumq́; consistat: siue hoc in institutione, siue substitutione, seu legato, aut fideicõmisso per vniuersitatem, seu speciali, siue scripta, seu non scripta[g] volũtate fuerit derelictum, omni iu posterum in

e ¶ EX INTEGRO, *Id est, in solidum: & intelligit Accur. atq; alij hanc legẽ etiam si alicui collegio uel seculari personæ relinquatur, quod uidetur præter mentem huius legis esse, ut expresse sentit* Odofre. *nec dissentit* Barto.

f ¶ RATVM. *Saluo tamen iure alterius*[h]. h de quo in. l. si quis presbyter. infra titu. seq.

g ¶ SIVE *non scripta.* Non enim *refert, ut ideo minus ultima uoluntas ualeat, dum de mente disponentis constet. Sed dubitatur, Quid si statutũ prohibeat mulie-*

 rem te

rem teſtari uel cõtrahere, nõ adhibitis conſanguineis, an poterit in fauorem eccleſiæ etiam omiſſa ſolennitate? Et Bal. Paul. q; Caſtr. aiũt poſſe. Nam etiã ſi in ſtatuto ſpecialiter hoc ageretur, nõ tamẽ poſſunt hoc ſtatuẽtes inducere: quippe id aduerſus eccleſiaſticã libertatẽ eſſet.

h ¶ SVMMOTA.

Corrigitur *tamen hoc duabus ſequentibus authẽticis cõſtitutiõibus.*

huiuſmodi negocijs ambiguitate ſummota[h].

RVBRICA.

DE EDENDO.

Q VVM *ius ciuile olim inordinate, cõfuſimq; traditũ eẽt, arbitrioq; Prætorũ plerunq; cõſtitueretur, primus Saluius Iulianus, tanquã in quandã artẽ illud redegit, edictaq; Pretorũ certa ſerie cõiunxit, omneq; ius libris ferè cẽtum cõcluſit, hacq; ex cã digeſtorũ nomine prim⁹ inſcripſit, & hinc edictũ perpetuũ cœpit appellari*[a]*: quod in epitomen deinde ab Hermogeniano ſex libris eodem ordine cõcluſum fuit*[b]*, quẽ ordinẽ Iuſtinianus ipſe iuſſit obſeruari, diuiſitq; omne iuris corpus in ſeptẽ partes, quarũ primã iuſſit ex re ipſa* τὰ πρῶτα *appellari*[c]*, an quia præparatoria omnia iudiciorũ cõplectitur? quũ enim de diuerſis magiſtratuũ muneribus in genere prius attigerit, ad iudicia, quæ corã eis examinãtur, in ſecunda parte tranſiturus, debuit ea prius referre, quæ iudicium ipſum*

a l. ij. § ſed qa diuinę. C. de vet. iur. enu.

b l. ij. ff. de ſta. ho.

c ſupra. d. l. ij. § igitur.

præue

præueniũt[d], & quũ iudiciũ in litis cõteſtatione cõſenſu partiũ accipiatur, firmeturq;[c], ut ex M. Varrone docui, tumq; ꝑprie id nomẽ adipiſcatur[f], cõſequens eſt, ut quæ ſpecialiter idcirco fiũt ut ad eã deueniamus, præparatoria iudicij dicãtur. Quapropter editio actiõis, & cautio iudicio ſiſti, ꝑprie præparatoria eſt[g]. Edimus enim actionẽ ut reus cognoſcat deliberetq; an iudiciũ accipere uelit[h], quũ eatenus impune pœnitere poßit[i]. Cautionẽ petimus, ut qs iudiciũ ſuſcipiat: quia niſi ſucceperit aduerſus eum ſola nobis remedia, quæ cõtumaciæ ulciſcẽdæ cã īuẽta ſunt, cõpeterẽt[k], quũ noſtra ītereſſe poßit litẽ potius cõteſtari, q̃ ex cã cõtumaciæ qcq̃ obtinere[l]. At citatio nõ ſolius iudicij præparatoria ꝑprie eſt, ſed neceſſaria potius ad cuiuslibet actus quocũq; tẽpore explicationem[m]. Actio uerò ad exhibẽdũ nõ iudicij præparatoria, ſed alterius actiõis eſt, nõ ſolũ quũ rei uẽdicatiõe, ſed etiã quũ cõmuni diuidũdo, uel petitiõe hæreditatis agimus[n]: unde poſt oẽs illas explicatur[o], quũ prius de ſimplicibus, quã de his, quæ ad mixta ꝑtinẽt, tractãdũ fuerit[p]. Quapropter nec ex aduerſarij uolũtate ullã in ſe neceßitatẽ habet, ſed põt actor utrã maluerit eligere, uẽdicare ſcilicet prius uelit, an agere ut exhibeatur: ideóq; in interrogatorijs actionibus dici poteſt[q]. Editio uerò actionis neceßitatẽ habet, tenetur enim actor edere: quapropter cõcepta eſt rubrica per gerũdij modũ, de edẽdo, quia gerũdia quãdã qualitatẽ indicãt, & ſecũdũ uerbi uel præpoſitionis naturã regũtur. At in noſtro caſu ꝑpter præpoſitionẽ de, & nullius uerbi adiectionem perinde eſt ac ſi dictum eſſet, quomodo edi debeat: participiorum futuri

d Glo. in §. ſi. in authen. in med. li.
e l. is q ſe obtulit. ff. de rei vend.
f l. vbi acceptum. ff. de iudic. & ibi Bart.
g Barto. l. inſulam. §. op. de verb. ob.
h l. j. in princ. ff. eod.
i l. ſi reus paratus. ff. de procu.
k l. ſancimus. l. properandum. §. cum autem. C. de iudic.
l Alexã. in l. ſcĩdum. in princ. ff. qui ſatiſ. cog.
m l. de vnoquoq;. ff. de re iu. l. nam hoc. de ado.
n l. j. vbi not. infra ad exhiben.
o Arg. rub. infra com. de leg. & infra cõ. vtr. iud.
p l. ij. in prin. de verb. ob.
q l. j. ff. de interro. act.

temporis in duis terminatorum exemplo, quæ id indicāt, quod fieri debet[r]*: unde dicimus, de liberis instituendis, uel exhæredādis*[s]*: qua ratione idē & de gerundio dicitur, cuius nominatiuus per oportet uel debet declaratur, ut cum dicimus lubricū linguæ ad pœnā non trahendū*[t]*, uiuendum est rectè, pacē petendū, & similia à grāmaticis accipiēda: qua ratione & infra est titulus de satisdādo. tenetur enim reus satisdare, indicatq; id rubrica, quæ instar prætorij edicti in digestis, & hoc in Codice litigatores admonet quid agere debeant.*

Vnde & Persius,

Excepto si quid Masuri rubrica uetauit.

In institutionibus uerò (quo in opere nō litigātes decidendarū cōtrouersiarum causa Iustinianus, sed legum studiosos docuit) simpliciter dicitur de satisdationibus: nempe eos admonēs, quid de iure sentire debeāt circa satisdationis effectū. Dixerit aliquis, actiōis quidē editionem necessariam esse, & præparatoriā, sed minimum est quod de ea hic tractatur[u]*, quū ferè omnes constitutiones de instrumentorū, actorū, rationum editione loquātur, quæ omnia ad fidem probationis potius pertinent, q̄ ad iudicij præcursum*[x]*. Quapropter traditū est, etiā si instrumenti editio ante litē contestatā facta sit, nō tamē ullā fidē facere, nisi accepto iudicio iterū in actis producatur*[y]*, et parti petēti dilatio cōtradicēdi causa detur*[z]*. Sed his respōdēdū est, in edicto de actiōis editione actū*[a]*, in cuius consequentiā de instrumētis quoq; tractauit, ne editionis materia diuideretur: nec enim quæ natura sui coniuncta sunt separari debent*[b]*: nā & pleraq; uidemus adiun-*

r l. e legāter. § g reprobos. ff. de pig. ac.
s rub. ff. de libe. & posth.
t l. famosi. ff. ad. l. iul. ma.
u in. l. edita. infra eod.
x c. qm̄ cont. vt lit. nō cō tes. c. quod clericis. de fo. cōpet.
y Rom. cōsi. 156. & cōsi. 322.
z Doc. l. iiij. § hoc autē. ff. de dā. inf. Mod. hic.
a l. j. ff. eod.
b d. l. ij. de sta. ho.

adiuncti causa concedi, quæ ex se non permitterentur [c]. Addit Iason, non omnino alienum fuisse de eis quoq; tractari, quum & ipsorũ editio præparatoria esse poßit [d]: quoniam qui in libello mẽtionem alicuius instrumenti facit, illud ante litem contestatam edere actori tenetur [e]: quod & in ceßionario responsum est, qui instrumentũ ceßionis confestim edere debet [f]: quãobrem ut ex instrumento duplex est effectus, alter ut ante litem contestatam edatur, alter ut post litem contestatam rursus exhibeatur probationis faciundæ causa [g]: ita etiam duplicem habemus rubricam: hanc, itemq; infra de fide instrumentorũ, in quam Iasonis ratione sunt [l] qui argutias cõminiscantur, sed nos ociosis disputandas huiusmodi minutias relinquamus: quum, ut rectè dixit Picus, In steriles campos nolint iuga ferre iuuenci.

IVSTINIANI Codicis liber Secundus.

RVBRICA.

DE EDENDO.

IMPERATOR Pius Antoninus Aemilio.

PSE dispice quẽadmodũ pecuniam, quàm deposuisse te dicis, deberi tibi

Idq; Martialis autoritate.

PSE DISPICE. Affirmabat Aemilius, depositam suam pecuniam esse apud quãdam mulierem, existimabatq; ex eius rationibus, seu instrumentis (nam & hæc appellatione rationum continentur) [h] se eam cõuicturum, si modo exhiberentur:

c Gl.l.ſi.infra de pact.&.l. iam dubitari.in ver.excessus.de hære inst.

d l.j.§.ſi.ff.eo.

e l.postquã.§.dies.ff.vt lega.nom.

f Bal.l.qui ſtipẽdia.C.de proc.

g Fel.c.j.col.pe.de prob.

h l.cũ seruus.de condi.& dem.l.prætor.§.j.ff.eo.

hiberentur: hacq; cauſa Imperatorem libello adierat, ut exhiberi eas rationes iuberet, ſiue quia de cauſa depoſiti tractaretur, cui ſpecialiter in iure multa tributa ſunt, habet enim executionē in promptu[i]*, nec cōpenſationis, uel nō numeratæ pecuniæ exceptiōe ſuſpēditur*[k]*: ſiue qa affirmaret nullū ſibi aliū probationis modum ſupereſſe, quo caſu aliqd de iuris rigore ſolet remitti*[l]*. Sed tamē reſpondet Antoninus, à iuris regula nō eſſe recedendū*[m]*, nec reum cōpelli debere, ut probationes ipſe aduerſario ſuo ſuggerat*[n]*, quod tñ ex cauſa qñq; conceditur, quæ hoc caſu ſufficiēter nō ſubeſt: nā depoſito tūc indulgetur, quū cōſtat depoſitū eſſe*[o]*: at hic adhuc non cōſtabat, ſed res probatione indigebat: multa enim in caſu claro cōcedūtur, quæ in dubijs nō lex permittit*[p]*: unde quæ depoſito priuilegia cōpetunt, reſpectu probationis locū nō habēt*[q]*: & quæ ex iuris regula tradūtur, in eis quoq; obſeruari æquum eſt, quæ aduerſus eā regulam ſpeciale priuilegiū non habēt*[r]*: quapropter in cauſis quibus ſummarie & de plano pcedi poteſt, non tñ reus actori edet: itēq; ſi qs ſola facti ueritate inſpecta ius cognoſcēdi habeat, nec enim hic rei ipſius ſecuritatē aduerſus æquitatē naturalē auferre debet*[ſ]*. Nec obſtat quòd aliæ probationes nullæ actori adeſſent: quia ei id imputandum eſt, nec ideo cogendus reus, ut in necē ſuam tanquā Bellerophon rōnes exhibeat: ſi quidē ut carmine prouerbiali dicitur,*

probes. Nam quod deſideras, vt rationes ſuas aduerſaria tua exhibeat, id ex cauſa ad iudicis officium pertinere ſolet.

i l. pen. infra depo.
k l. in contractibus § ſed quoniā. infra de non num. pec.
l c. fin. de teſt. cog.
m l. qui accuſare. infra eo.
n l. nimis graue. infra de teſtib.
o l. j. de his q no. infa. & l. j § permittitur. quod vi aut clam.
p l. fi. vbi not. infra de trāſactio.
q Arg. d. l. famoſi.
r l. in fraudē. § fin. de teſta. mil.
ſ l. qui accuſare. infra eod. Bart. in extrauagan. ad repri. in ver. figura.

Bis interimitur, q suis armis perit[t]. *Alioqui pleriq; hoc subuertētes: nullas tabulas rationū conficerēt, ut in* III. *in C. Verrem actionē inquit Asconius* Pedianus, *aut falsò conficerent: debuit igitur unusquisq; esse tutus in re sua, nec inuitus cōpelli ad exhibendū quod suū est*[u], *quodq; uel flāmis, si uelit, dare poßit*[x]. *Quòd si lex Iulia publicorum iudiciorū cōsanguineo permittit detrectare, quo minus in cōiunctū attestetur*[a], *quantomagis licere unicuiq; debet de re sua in sui dānū nemini copiā facere testimonij? Sed quū hæc ita sint, cur lex positionibus, etiā iurato respōderi iubet*[b], *non'ne reus in id adigitur, ut propria uoce, & indicio suo pereat? An quod pleriq; probant, id toleratur, quia quantū sit ad rei cōfeßionē, actor aliunde instructus esse nō potuit*[c]? *An quod mauult* Decius, *quia facilitati suæ imputare debet, qui cōfitetur? Quod merito displicet, nō enim quicquā ei imputādū est, q peierare noluit. Sed sciendū positiones consuetudine magis quàm iure inductas fuisse*[d], *quū alioqui iure nostro interrogationes solū admittātur instruēdi iudicij, nō litis decidendæ causa*[e]. *Inoleuit autē hæc cōsuetudo ea ratione, quòd æquum uisum est, licere actori, ut periculū de rei uolūtate faceret, an citra alias probatiōes longioremq; moram bonam fidem agnoscere, & modū controuersiæ imponere uellet*[f]: *quum in cōfeßum nullæ sint iudicis partes*[g]. *Quæ ratio in instrumentorum & tabularum editione cessat, quæ non ex uoluntate rei, sed aduersus inuitū petitur, nec controuersiæ imponit finem, quum multa aduersus rationes deduci poßint*[h]: *atq; ita ego sentio.*

CAETERVM *quòd in lege dicitur, ex causa ad iudicis*

t c.j.de prob.
u l.iij.§.pe.ad exhi.
x l.i re.C.mā.
a l. lege. ff. de test.
b ca.j.& seq. de confeß. in.6.
c Doc.in.d.c. j.de prob.
d Bar.l.ij.§.j. de iur.calū.
e l. de ætate. vbi Bar.de interro. act. §. qui interrogatus.
f Clem.sæpe. §. & quia. de verb. sig.
g l.j.C.de cōfeßis.
h Bar.l.nuda. de donat.

iudicis officium pertinere, ut quandoq; à reo editionem actori fieri iubeat: uidendũ est, quæ causæ sufficiant, & hæ ex infrascriptis casibus accipiendæ sunt. Primus est, *quando quis tenetur edere ratione publici muneris, ut quia argentarius, uel nummularius, cuius officij naturam alibi declaraui: horum autem exemplo institutos tabelliones pleriq; censuerunt*[i]. *Illud constat, per fœminam id munus exerceri non posse*[k]*: unde si in præsenti lege eius exemplum quadrare uelis, necessario dicendum est, hanc quæ conueniebatur, argentariam non fuisse, sed argentarij hæredem*[l]. *Sit igitur causa, quia argentario successerit ut edere debeat.* Oldr. Alber. Ias. *mulierem hanc existimant argentariam per institorem procuratorem'ue, aut seruũ exercuisse*[m]*: quæ sententia probabilis est, quia mulieres ab huiũsmodi officio remoueri uidentur, non quod sint respectu effectus incapaces*[n]*, absurdum enim esset id seruo concedi, quod fœminæ liberæ nõ permitteretur*[o]. *Sed quia conuenire earum uerecundiæ lex existimauit, ne personã suã hoc in munus publice exhibeant*[p]*, quæ ratio in ea cessat, quæ per alium facit, unde uerisimile est* Polam *argentariam, quæ* Lucani *poëtæ uxor, etiam ipsa poëtria fuit, per seruos id munus administraße*[q]. *Sed an hoc casu cuilibet petenti tenebitur argentarius uel notarius edere? Et plerique hic coniunctim requirunt mandatum interuenisse, & nostra interesse*[r], *excepto quum de editione actorum agitur, ea enim unicuiq; quisquis sit cuius intersit, sunt edenda*[s]. *Idem quum ei qui petit edi, cõcessa est talis instrumẽti rescißio, ut ei qui querelam inofficiosi præpararet*[t], *uel in eo qui instrumentum per*

i d.l. argentarius. & . d.l. prætor.
k l.pen. ff. eo.
l l. quædã. §. nihil. ff. eod.
m d.l. prætor. §. sed et si.
n l. nõ licet. de cõtra. emp.
o l. quod attinet. de re. iu.
p l. quæ adulteriũ. C. de adult. c. j. de vi. & hone. cleric. in. 6. vbi Gemi.
q Argu. l. j. in princi. ff. de ver. obl.
r l. si q̃s ex argen. §. pertinere. ff. eod.
s l. ij. infra eo.
t l. si q̃s affirmauerit. ff. de dolo.

tum per sententiam uel aliter infirmatum repetat[u]. In ultimis quoq; uoluntatibus propter præsumptā testatoris mentē omnibus edendum est[x]. Sed & si instrumentū de re mea principaliter scriptū est, tametsi non mandauerim, possum ratum habere, & editionem petere, quod Aret. sentit[z]: uidetur enim mei causa, meoq; nomine factum, & hæc quidem communiter approbātur. Sed Bal. Romanusq; sufficere existimant: si petentis intersit, huiusq; rei fidē iureiurando suo ille fecerit[a], lex enim simpliciter edi iubet, quia meum quodammodo est, quod mei causa confectum est[b]: alioqui & quilibet priuatus, si mandatum accesserit, ad edendum cogitur, ut mox dicā. Ego mandatum etiam in argentario requiri arbitror, ut ex eo edicto cōdemnari poßit[c], quia rationes inter alios uel parte absente confectæ, fidem non facerent[d]: nec cuiusquam interesse uidetur, si non & probari potest[e]: nulla igitur tali casu aduersus argentarium esset probatio[f], quapropter si notarius stipulatus sit nomine cuiuscunq; intersit, non putarem ullam mandati quæstionem esse necessariam[g], eo scilicet qui edi sibi petit ratum habente[h]. Secundus casus est in eo qui mandato meo scripsit, is enim quisquis erit, edere tenebitur, etiam si mea non intersit[i], sufficit'que uel tacitum mandatum accessisse, cuius ex consuetudine præsumptio sufficiens accipi poßit[k], siue ea consuetudo mandantis personam respiciat[l], siue mandatarij, siue neutrius ipsorum, sed in uniuersum ita soleant cæteri mercatores, ut Aretinus scripsit, quoniam idem uidemus in testamentis, in quibus fit interpretatio, etiam ex cæterorū testatorum consuetu

u l. dissolutæ. C. de cōdic. ex lege.
x l. j. quemad. test. aper.
z Arg. d. l. prętor. in prin.
a d. l. quędā. §. fin. l. thesaurus. ff. ad exhib.
b d. l. prætor. in princ.
c d. § pertinere.
d l. nuda. vbi Imola. ff. de dona.
e l. duo. de testa. tut. Arch. 30. q. 5. iudicāte.
f l. argētarius. §. si. ff. eod.
g l. non aliter. de adop.
h l. ij. ff. rē pupil. sal. fo.
i d. § ptinere.
k Rom. l. iij. §. iurari. de iureiur.
l l. certi. § si nūmos. ff. si certū pet.

consuetudine[n]. Sed id parũ me mouet, quum enim mandatum ex uoluntate contrahatur, altero negante, deficit cõsensus[o]. Vnde nõ tam facilè in cõtractibus quicquam tacite actum præsumitur, quàm in testamentis[p], in quibus testator non negat se cæterorum consuetudinem secutum. Quum igitur status hic coniecturalis sit, plurimum in arbitrio iudicis uersabitur. Præsumitur etiam mandatum, quum me præsente rationes scriptæ sunt[q], quæ ad me pertineant, seu quas probabiliter mea intersit scribi[r], ex quo generaliter deducitur quemlibet negociatorem, qui causa artis quam exercet rationes cõficit, ad edendum compelli, quia cum eo contrahens mandasse illi uidetur, ut scribat, & ita frequentißime traditũ est. Contra Bald. Fulgos. Paul. Ias. & omnes ferè recẽtiores sentiunt: quum enim mandatum id tacitum ex præsumptione accipiatur, nõ est dubium præsumptiones ex uerisimili signo oriri[s], at hoc casu nulla est uerisimilitudo, quum mercatores & hodie & semper rationes suas in utilitatem instructionemq́; propriam conficiant, non ut alijs cõsulant[t], in suum præsertim damnum[u]. Quis enim credat nostra tantum tempestate solitos mercatores artis suæ rationes conficere, & nõ idem fuisse etiam olim florentibus iuris nostri conditoribus? quum ex Cicerone, Asconioq́; Pediano alijs'que autoribus constare poßit, solitos ueteres rationem totius uitæ suæ per singulos dies scribere, & tamen Iureconsulti de solis argẽtarijs, item'que nummularijs meminerunt, quia eorum ministerium publicam habet causam, & principalis hæc est eorum opera, ut actus sui diligenter rationem conficiant.

n l. si seruus pluriũ. §. si. ff. de leg. j.
o l. an inutilis. de accep.
p l. quicquid. de ver. obli.
q l. qui patif. ff. mand.
r Glos. in. l. j. ff. de neg. gestis.
s Bal. in rubr. infra de pb.
t l. cũ de indebito. de pb.
u l. quod fauore. supra de leg.

ciant[x]. Sciendū enim, ſolitos ueteres pecunias ſuas apud argentarios depoſitas habere, qui eas ex eorum uoluntate fœnori dabant, rationesq́; cōficiebant, eratq́; id publicū quoddā miniſteriū ad eos pertinens, tam qui darent, quàm qui acciperent mutuatitiam pecuniam, alioqui ſi uerè publicū & ciuile munus fuiſſet, per ſeruum geri nō potuiſſet[y], & Prætor in edicto ipſorum dominorum, nō autem exercitorū menſæ mentionē feciſſet[z]: qua ratione & Cicero 1. off. argentarij munus omnibus ordinibus gratioſum eſſe dixit. Vnde apparet longe aliam eſſe mercatorum noſtri temporis conditionem, qui in ſui utilitatem tantum rationes conficiunt, nec principale munus in ſcribendo exercent, quum ſi ſola libros conficiendo conſuetudo ſufficeret, nec in ipſis quidem argētarijs mandatum requireretur, quod tamen lex generaliter neceſſariū affirmat[a]: nec ſpeciale in uſurario, ſiue ſecreto, ſiue manifeſto eſſet, quem lex pōtificia ſolum ad edēdū cogit, quū de uſuris agitur[b], quum alioqui & ex generali regula, & ex omni cauſa propter morē ſcribendi edere debuiſſet. Putarim tamē quum hæc omnis quæſtio ex præſumptione taciti mandati oriatur, plurimum coniecturis ueriſimilibus tribuendum eſſe, & ſi huiuſmodi negociatores conſueuerint à principio iurare, recte atque iuſte artem ſuam exercituros, pro publicis perſonis accipiendos[c]: idē ſi ueriſimile ſit de ſcriptura conficienda fuiſſe eos ab ipſo cōtrahente rogatos, ut quia tunc eius intereſſet tabularum fidei rem commēdari, nec aliud ſenſiſſe huius ſententiæ autores credibile eſt dum fatentur, rationes quidem exhibēdas, ſed ſchedulas quas domi & ſecreto

x d.l. argentarius.
y d.l. quod attinet.
z d.l. prætor. in princ.
a d.§. pertinere
b Clem. j. §. cęterū. de vſur.
c Bar. l. quędā §. nummularios. ff. eo.

retinent pro sua instructione non exhibēdas[d], *non enim*
d Abb. & Ca no. in. d. c. j. — *in eis consuetudine quicquàm innouatum uideri potest, quū aliàs dubiū non sit, rationū appellatione nō tabulas tantum, aut codices, sed & calēdaria & diaria, seu ephemerides, & aduersaria contineri, itemq́; si qua in palimpsesto, seu deletitia charta, aut opisthographo scripta*
e d.l.j.§.eum quoque.l. chartæ. de bo.pos.cōt. tab. — *sunt*[e]. *Tertius casus est in usurario, cuius odio lex induxit, ut cogatur edere, dum tamen de usuris ipsis controuersia sit*[f]*: idemq́; si de re connexa*[g], *ut quia usurarius*
f d.Clemen.j.§.cæterum. — *sortem sibi restitutā neget, quod recepta soli fœnori im*
g d.l.si quis ex argē.§.rōnē — *putauerit*[h]. *Sed an idem in Iudæo sit? & aiunt idem esse*
h l.in his.§.si. de solu. — *quia uerba legis generalia sunt, non enim debet melioris cōditionis erga orthodoxum esse Iudæus quàm quilibet, tametsi improbus, Christianus. Quid in publicanis? &*
k l.quantæ.de pub. — *Bal. Alex. atq; alij idem esse aiunt, quia eadem uidetur ratio*[k], *idq́; & Decius probat. Sed Pontanus, Ias. Aretinusq́; contrà, quibus nos assentimur, dum licitorum uectigalium cōductores sint, nullum enim in eis est delictum, honestusq́; cēsetur moribus nostris publicanorum ordo, quod & M. Cicero quandoq; attestatur: cōsistebat enim*
l l.j.de loc. pub. fru. — *ex equitibus Romanis, unde & lex nostra indulgendum publicanis putat, fauorabilemq́; esse uectigalis causam*[l]*, tametsi eorū familias, quas factiones uocat, suspectas ha*
m d.l. quantæ. — *beat*[m]*. Tertulianus in apologetico, Quū boni, quū probi congregātur, factio nō est, sed curia: merito igitur ex hoc capite non compelletur publicanus eius'ue exercitor edere. Sed quid de nauta, caupone, stabulario? &*
n Bald.in.d.l. dissolutæ. — *Baldus, Alexāderq́; idem quod in usurario arbitrātur*[n]*,*
o l.j.naut.cau. stabu. — *lex enim aduersus hos non parum præsumit*[o]*. Idem sen*
tit

tit Picus de Parocho,ſeu hoſpite,qui ſcholaſticos in contubernium recipit,& trophematis ſeu nutritij cauſa certam ſummam habet, exiſtimat enim cum eo utiliter ex edicto prætoris de cauponibus loquente agi poſſe,ſi lucri cauſa cauponarium negocium principaliter exercet, alioqui cauponem non cenſeri, ſed præſcriptis uerbis agi: uidetur enim ei datum ut faciat, id eſt alat [p]. *Ego autem ſi quis cœnaculariam faciat,id eſt,ut uulgò dicimus, cameras locet,etiam ex conducto teneri arbitror* [q]. *Sed uerius mihi uidetur horum neminem ad edendum teneri,quum ratio edicti ſit,ne cum furibus in damnum eorum quos recipiunt, hi coëant* [r], *quæ nihil commune cum inſtrumentorum editione habet, nam & uſurarius non propter odium perſonæ ſolum,ſed & propter fraudes, quibus ueritatem diſſimulat, edere cogitur,quæ rationes in hiſce alijs non procedunt* [ſ]. *Sed quid in uſurario qui fœnus exercere deſierit? Et reſponſum eſt adhuc teneri* [t], *niſi quum conſtat omnino uſuras ab eo reſtitutas,tunc tanquam omni abolita macula non teneretur* [u], *quod Bald. recte ſenſit* [x]. *Quartus caſus eſt in fiſco, quod nos alibi diffuſius attingemus* [y]. *Procuratori enim fiſci agenti ex cauſa nummaria, à reo edendum eſſe tradunt* [z]*:in capitali uero ſecus eſt* [a]*,quod & Alexand.reſpondit in pœna pecuniaria,quæ ex delicto debeatur,nec enim tunc edendum eſt* [b]*,quæ ſententia humanior uidetur.Exemplo fiſci idem,& in eccleſia exiſtimatum à pleriſq; eſt* [c]*,uel quum de fauore matrimonij aut dotis* [d]*,aut alimentorum agitur. Pro libertate quoq; idē reſponſum eſt* [e]*,& pro ſtudio* [f]*,pro miſerabi-*

p l. natura. ff. de præſ. ver.
q l. ſi vero. de his qui deie.
r d.l.j. in prīc.
ſ d. Clemen. j.
t l. prætor. §. is etiam.
u c. cum tu. de vſur.
x In rubr. infra de vſu.
y l. iuſtum. infra. eod.
z l. iij. ff. eo.
a l. ij. §. diuus. ff. de iur. fiſc.
b Alex. conſi. 132. ī prima.
c l. fi. l. priuilegia. ſupra de ſacr. eccl.
d l. ij. infra de priuil. fiſc.
e l ſicut datā. infra de lib. cau.
f Auth. habita. īfra ne fil. pro patre.

libus personis, non enim minus his causis debet indulgeri quàm fiscalibus: quòd intelligendum, quando probationum copia aliter haberi non potest[g], ut quibusdam uisum est, ne facile hæc priuilegia extendamus[h]. Sunt & qui putent, in casibus quibus specialiter receptum est, ut serui cõtra dominos torqueantur, teneri reum actori edere, quod lege sequenti attingemus. Quintus casus est, quando ipse reus eis rationibus in iudicio uteretur[i], tũc enim etiam actori teneretur edere: unde nos admonet Paul. Cast. quod si reus in iudicio titulos aliquos, seu particulam rationis edat, potest actor petere ut integer codex edatur, & cogetur reus etiã his quæ aduersus se faciunt, stare: quod Picus asseuerat, etiam si protestatus sit se in his tantum articulis & nominibus producere, unde adiuuari possit, nõ unde sua intẽtio subuertatur: uis enim probationis à iure publico, non ab eius protestatiõe pendet[k]. Sed mihi uerius uidetur, non integrum codicem exhibere eum teneri, sed rationes tantum illis quas ipse edidit connexas[l], nam & qui in sui fauorem aliquas rationes approbat, ea quoque approbare compellitur quæ eis annexa sunt[m]: quæ uerò separatis capitulis continentur, non censetur approbasse[n], quod & elegante quodam responso Fulgo. Signorellusq; censuerũt[o], ubi & quæ cõnexa existimari debeant subtiliter docent. Sextus casus est, quando actor prætenderet ius sibi competere ex aliqua causa super illis rationibus, ut quia probaret [illegible] re dominij ad se pertinere[p]: idem si asserat sibi communes cum reo esse[q], uel iure administrationis sibi tradendas, ut quum episcopus ab hærede decessoris sui rationes ad

ecclesiam

g d. l. ij. versi. si verum.
h Abb. in. d. cap. j.
i d. l. j. §. edenda.
k Glo. in. d. l. j. §. editiones.
l d. l. si qs ex argentarijs. §. rõnem. in fi. Bart. in. l. aurelius. §. quæsijt. de lib. leg.
m l. publica. in fi. ff. depo.
n Bar. d. l. quędã. §. nũmularios.
o Consil. post tractatũ Angel. de maleficijs.
p l. iij. §. interdũ. ad exhi.
q l. pcurator infra eo.

ecclesiam spectantes postulat[r]*: idem in eo qui causam à reo habuerit, ut si emptor pro defensione bonorum petat à uenditore copiam sibi instrumentorum fieri*[s]*, uel creditor pro euictione pignoris à debitore, & uiceuersa debitor à creditore,*[t]*: idem in legatario, qui exhiberi instrumentum autoritatis ab hærede petat*[t']*. Huc pertinere potest etiam quum cliens, quem uasallum uocăt, uel emphyteuta à dominis cõueniuntur, ut fiduciarij, perpetuarij'ue iuris instrumentorum copiam faciant, receptius enim est eos teneri*[u]*, dum constet uasallũ uel emphyteutam esse*[x]*, quod aliqui inductum potius existimant, quia tali casu uidetur reus non ad originem intentionis fundandam edere, sed ad confirmandam tantum: quod si iuratus se instrumentum nullum habere affirmet, certaq; bona nihilominus designet, non uidetur ulterius inquietandus*[y]*, alioqui eo non iurantẽ, omnia bona præsumerẽtur emphyteutica*[z]*. Cæterum ex natura quoq; contractus quis edere tenetur, quum scilicet rationes conficere debuit, ut in socio, tutore, negociorum gestore*[a]*, de quibus infra dicemus: eum quoq; , qui fratris minoris bona administrauit, ad conficiendas, edendasq; rationes teneri responsum est*[b]*: Sed hæc omnia magis iure actionis exhibentur, quàm officio iudicis, de quo lex nostra loquitur, qua de re infra disseram. Septimus est, quum actor edi sibi petit, non ad intentionis originem fundandam, sed ad replicationem inducendam*[c]*, uel simpliciter adiuuandam, & ita sentiunt omnes*[d]*: facilius enim quod iam factum est cõfirmatur, quàm à principio poßit induci*[e]*: quapropter si probauero mutuauisse me tibi pecunias,*

r Paul. de Castro consil. 226. in. ij.

s l. titius. ij. l. creditor. de act. emp.

t l. fin. de pig. act.

t' l. instrumenta. infra de fideicom.

u Ias. l. ij. infra de iu. emph. 15. quæst.

x Glo. c. j. §. il lud. de phi. feud. alie. p Fed. & in. l. ij. in verb. iurata. C. quã & qb. quarta pars. li. x.

y Gl. in. d. l. ij.

z ca. vasallus. ij. vbi Doct. fi de feudo füe. contro.

a l. quædã. ff. eod.

b Socy. consil. 213.

c l. fi. infra eo.

d Arg. l. q cõcubinã. §. ij. de leg. iij. l. pe. §. fi. ff. ad leg. falc.

e l. si donatæ. § si spõsus. de dona. int. vir. & vxo.

idq; recte constet, potero ut earum quantitas appareat, petere rationes tuas edi[f], quod & Decius sensit[g]. Sed quid si actor semiplene (ut uocant) solum probasset, nunquid poterit causa adiuuandæ intentionis reum ad edendum cogere? Et posse quidam prædicta ratione arbitrati sunt[h]: & quia talis probatio ueritatis perscrutandæ fauore, per iuramentum actoris suppleri potest[i], ergo multo magis tolerandum, ut ad editionem reus compellatur, quum difficilius in causa propria alicui credendum sit, quàm cogendus ad edendum reus. Baldus tamen, quem cæteri sequuntur, contrarium tradidit, quoniam iuramentum facilius conceditur, quod potest utriusque partis fauorem respicere, quàm editio, quæ à reo in utilitatem actoris solum fieret[k]: quo argumento credi posset, si actor protestetur se eis rationibus tam pro se quàm aduersus se staturum cogi ad edendum debere, & sic dissidentes hasce opiniones conciliandas: nec me mouet, quod de seruis in dominos queri nō potest, etiam si indicia urgeant, & semiplene probent[l], quia difficilius concedendum est, in caput domini torqueri seruos, quàm in ciuili causa rationem edi[l]. Sed quid in iudicijs duplicibus, in quibus uterque est actor & reus[m]? Et receptum est, semper edendum[n], ut mutuo se adiuuent[n]. Sed quid in eo qui compensationem actori obijcit? Et quatenus sibi est petitum uidetur reus, & ideo actorem ex regula cogit[o], tantum abest ut ipse illi edere debeat. Si uero amplior sit summa ex qua compensat, quatenus excedit pro actore est, & ideo quantum sit eius partis respectu inutilem editionis petitionē arbitrarer, atq; ita

f Arg. Bar. in l. admonēdi. col. ix. de iureiur.
g d. c. j.
h Guil. l. l. edita. Butr. d. cap. j.
i c. fi. de iureiur.
k ca. j. & c. ij. de cōfess. in. 6.
l l. fi. ff. de qst.
l l. fi. infra de quest.
m l. in tribus. de iudi.
n Bal. l. instrumenta. C. de fid.
n l. ij. C. quando & quib. quar. pars.
o l. non est. infra eo.

Baldi sententiam interpretor[p].

Octauus casus generaliter traditur, quoties iudici ex aliqua causa æquum uisum fuerit, ad quem casum rectius est nostræ cōstitutionis uerba referre, quā ad prædictos, qui iam decisi determinatiq; sunt, quos utiq; sciuißet Imperator recensere, si de eis intellexisset: quare melius est, ut generaliter accipiamus quacunq; de causa arbitrio iudicis, nam & ipsi argentario denegatur editio, quum in propria lite ex se ipso instrui debeat, & tamen ex causa ei quoq; arbitratu iudicis edi oportet[q]: erit autem iusta causa si actor iurauerit se calumniæ causa editionem non petere[r], & aliquibus coniecturis docuerit instrumēta se uel responsiones amisiße, nec aliunde habere posse quàm reo edente[s]: uideretur enim hoc casu ueritatis inquirendæ fauore (qui alioqui solus nō sufficeret) subesse æquitatem, qua iudex ex officio ad priuatam utilitatem moueatur[t], ediq; à reo iubeat, sufficietq; amißionē ex coniecturis ostendere, accedente dein iuramēto[u]. Absentia quoq; actoris iustam causam præstabit, compelleturq; reus ad edendum, ut Alexand. ferè uisum est[x], quia absentis partes supplere iudex potest[y], in quo pleriq; rectè dissentiunt, quum nec ipse actor præsens id foret obtenturus. Vnde ergo arbitror, iustiorē causam esse, si iudex ex qualitate personæ moueatur, ut quū agricola literarū ignarus se locatoris rationes sequutum affirmat, easq; edi petit, quod Picus rectè existimat. Sed & quid si allegē me mutuasse Titio amico meo centum, cum quo adeo iungebar, ut uerisimile sit nullam me ab eo petijsse cautionem, is'que deceßerit, & ab hærede petam edi eius rationes,

p in. d. l. fi. infra eo.

q d. l. fi. §. ex arg. §. fi.

r l. iij. §. j. ff. de iureiur.

s Rot. dec. 218. cōmunis opi. hic.

t l. plane. de pe ti. hære.

u l. thesaurus. ad exhib.

x l. fi. infra eo.

y l. ampliorē. in princip. de appel.

quibus me staturum profitear: nam quũ lex ex causa edi iubeat, quæ æquior excogitari potest? non enim de solius ueritatis inquisitione hic agitur, sed de defuncti quoque exoneratione[z]*, quem pro amicitia uerisimile est morem mihi gestum uelle*[a]*, alioqui mali exempli res erit, neminiq; fidendum esset, Timonianoq; quodam more humanitas omnis exuenda. At nemo cogẽdus est aduersus se edere? atqui si testatoris ipse hæres animum ita repræsentaret, sicut personam lex fingit*[b]*, sponte eas tabulas amico obtulisset, si quidem, ut inquit Isocrates, non solũ defuncti substãtiam tueri hæres debet, uerum & amicos: cuius rei etiam Menedemi Philosophi extat exemplum, & C. Plinius ad Albinium epistolarum lib. VI. id uulgo non obseruari cõqueritur. Sed an iusta ad edendum causa sit, ne quis in peccatum incidat ex instrumenti suppreßione? Et aiunt esse, in diuino foro*[c]*: quod nõ diffiteor, si probetur affectam reo hac ex causa conscientiam esse*[d]*, ut quia sciat se debitorem: quæ probatio difficilis est*[e]*, quũ poßit ille regulæ legis probabiliter adhærere, quæ eum creditorẽ esse nõ censet, qui probare nequeat: obliuiscimur enim quãdoq;, nec omnẽ solutionẽ rationibus adscribimus, qua de re eius iureiurãdo standum esset, quũ hæc probatio in foro cõscientiæ sufficiat*[f]*. In facto autẽ proprio non esset credibilis excusatio æris alieni à se cõtracti ignorantiam allegantis*[g]*. Illud sciendum, licet suprascriptis octo casibus editionem fieri ostẽderimus, non tamen id perpetuum esse, sed quandoque aliter dijudicandum, ut quũ ille à quo petitur semel ediderit, non enim iterum nisi ex causa cõpellendus est, ut quia casu fortuito amissæ sint*

z Argu. c. tua nos. de vsur.
a §. nos igitur. in auth. de nupt.
b In auth. de iur. à moriẽ. præst.
c Doct. in d. c. j.
d c. venit. vbi doc. de iudi.
e l. quidã tabularũ. de fur.
f Bar. in extra ua. ad repri. in ver. denũciationem.
g l. si. ff. pro suo.

se sint hæ rationes[h]*, quod intelligendum in eo, qui aliàs cogi potuit: Si enim quisquam sponte sua quum ad edendum nullo iure teneretur, tibi semel ediderit, non ideo compelli amplius poterit, quum satis sit tibi uel in paucis amici labore consultum fuisse*[i]*, nec actus suapte natura uoluntarius, prolixiorem obligationem inducat, quàm ex ea actum sit*[k]*: & ita receptum est in eo, cui tertius aliquis semel ediderat, non enim cogi amplius poterit*[l]*: nisi aliqua eius culpa arguatur*[m]*. Sed & à quibusdam traditum est, ita demum edendas rationes, si hæ fidem faciant: & ideo quando mercatorum codicibus fides non præstaretur, non tenerentur illi edere, ut Aretinus existimat*[n]*, quæ sententia plerisque displicuit, quia quæ rationes plenæ non probant, rem tamen in coniecturam indicium'ue deducunt, eademq; ratio in parte probationis est, quæ & in toto*[o]*: imò facilius tolerabitur editio, quæ modicum præiudicium faciat, quàm quæ omnino damnosa sit: Sed hæc quidem hactenus. Superest ut uideamus quo iure editio petatur, & lex nostra ostendit persequutione, seu officio iudicis id expediri: sic & lex ait, ad officium iudicis pertinere, ut exploret rationes defuncti, iubeatq; ab eo edi replicationis adiuuandæ causa*[p]*, nam & prætor in edicto: Causa, inquit, cognita edi iubebo*[q]*: quæ uerba ad iudicem referũtur, merito igitur communi sentẽtia existimatum est, officio iudicis id explicari*[r]*, censuitq; Bart*[s]*. id officium non mere in personam, sed quantum sit ad singularem successorẽ, instar cuiusdam rei uendicationis inductum esse opinor, quia ratio edicti est, quoniam quod mei causa confectum*

h d. §. fi. & l. illatę. infra de fide instru.

i l. tutori. ĩfra de neg. gest.

k l. volũtariæ. de excu. tut.

l l. in fraudẽ. §. neq; . de iure fis.

m l. mortuus. ff. lo.

n Arg. d. §. nũmularios.

o l. quæ de tota. ff. de rei vend.

p d. l. pen. §. fi. ad leg. fal.

q d. l. si q̃s ex . r gẽ. §. prętor.

r Glos. l. si so . ror. C. de col.

s In. l. iiij. §. cato. in. iiij. oppo. de verbo. obli.

t d.l.prætor.
u Bart.l.si ter tius.§.si qs. de aq. plu. arc.
x Pet.& Are. in.d.§.cato.
y l.si.in prin. C.de eo per quē fac.glo. in.§.si.insti. de inter.
z d.l.prætor.

est, meum quodammodo instrumẽtum censetur[t], *alioqui in personam tantummodo competere dicendum esset*[u], *hocq; casu quorũdam opinio defendi posset*[x]. *Alexã. tamen existimauit actione in factum fieri editionem, tum quod ex edicto regulariter actio in factum datur*[y], *tum quod uerba edicti partẽ ipsam respiciunt: ait enim, Argentarij edere debent*[z]. *Sed hæ rationes procederent, si uerba ad eũ referrẽtur, cui actus explicãdus est, uel præceptiua essent, quorũ neutrum in hoc casu est, quũ simpliciter enũcient, quid debeãt argẽtarij facere, unde solo iudicis officio cõpelluntur: quod si post iussum nõ fecerint, tunc dubium non est in factum agi, quatenus petentis interest*[a]: *qui enim solo iudicis officio teneatur, ante non est in mora q̃ in iudicio sit interpellatus: iussum'que deinde ut edat*[b], & *ideo lex metu actiõis inquit edẽdũ*[c]: *quia postq̃ decreuit prætor edi, deinde aduersus non parentẽ agitur ad pœnã: ut præstetur, quod interfuit tempore decreti*[d]. *Sed quum argentarij & notarij non nisi ex mãdato cõfectas rationes edant, cur nõ potius mãdati agitur? Et tradunt ideo non agi, quia ex natura officij sui tenẽtur rationes uel instrumenta conficere, mercedemq; possunt accipere, quæ omnia mandato non conueniunt*[e], *quod uoluntarie gratuitoq; suscipitur: quod si maxime demus sponte eos liberaliterq; suscepisse, quũ tamen cogi poßint, neceßitati potius imputamus*[f], *non tamen perpetuum est, editionẽ persequutione (quã officiũ iudicis nobile uulgò appellant) expediri. Atqui aliter atque aliter quibusdam casibus prouidetur, & in primis mercenario officio iudicis quandoq; editio petitur, quum scilicet*

a d.l. si qs ex argentarijs. §. ex hoc edicto.
b l. cũ postulassem.ff. de dã.infect.
c d.l.quędam.
d l.vbi.§.j.ff. eod.
e l.j.mand.l.j. vbi Bart.de procu.
f l.nouissime. quod fal.tu. l.velle. de re gu.iur.

incidenter

incidenter petitur, ut quia de eorum instrumentorũ editione agatur, quibus se usurũ litigator affirmauit [g], quod & de actis fatentur omnes. Sed & si editio causa replicationis postuletur, idem iuris esse aliqui censuerunt [h], quia quæcũq; iudicio incepto fiunt, officio iudicis, quod mercenariũ uocant, expediri solent [i]: quod & dicendum uidetur in ea editione, quam actor facere compellitur, ut rei exceptionem fulciat [k]: idem & Bald. Ancharanusq; hac in specie tradiderũt [l]. Deposui penes priuatam personam rem meam, mandauiq; ut depositam id rationibus suis commendaret, agam depositi, in cuius actionis sequelam coget iudex mercenario officio mihi edi, quum enim depositum sit causa mandati, ex principali ipsa actione, seu officio illi subseruiente, non ex mandato agendum erit [m]: quod si mandatum à principio ex causa alterius cõtractus non producatur, tunc secus: mandati enim iudicio experiundum esset, ut hoc exẽplo, quod recte & humaniter Picus affert. Solent agricolæ, quum domino colonariũ seu pensionem soluunt, rogare: ut in codicem rationum eam pecuniam referat, quod enim ipsi ut plurimum artem scribendi non teneant, dominicis rationibus confidunt: compellentur igitur locatores edere actione mandati, sentitq; id Bart. Aret. Decius & cæteri, dum in eo qui mandatũ suscipere nõ cogitur, si factum proponatur actionem mandati locum habere affirmant [n]. Rursus petitur editio per actionem, quãdo quis rationẽ uel instrumentũ iure dominij peteret, ut quia in sua charta descriptum esset, quo casu ad exhibendum ageretur: [o] quãdoq; & in factum agitur actione generali, quæ ex æquitate à pretore

g d.l.j.§. edenda.
h d.l.ff.
i l. ædiles. §. itẽ sciẽdũ. de ædil. edic.
k l. non est nouũ. infra eo.
l Bal. hic. Ancharan. d. cle. j. §. cæterũ.
m l.j.§. si te rogauero. ff. de posi.
n d.l. quædã. in prin.
o l. iij. §. pen. ad exhib.

p l.quoties.de præsc.verb. — q §.litere.insti. de rer. diui. — r d.§.pen. — s Alex.in.d.l. quãdam. in princ. — t d.§.pen. — u Iac.but.Sal. & Mod. hic. — x d.l. quædã. — y Alex.consi. 58.in.j. — z d.l.iij.§. ite sciẽdũ.vers. plus.& seq. & videt ca/ sus in.l.pen. ff.e.ad exhi. — a Cy. in.l. instrumẽta.C. ad exhib. — b l.si quando. C.de testi. — c c.ex rescri/ pto.de iure/ iur. — d d.l.ij.in fi.ff. quẽad.testa.

prætore datur[p]*,ut quũ uxoris meæ seruus,rationes meas aliena in charta scripsit,dominusq; chartæ retinere eas iure materiæ ad se spectãtis uelit*[q]*,iniquũ id est, & actionis in factũ ope emendãdum*[r]*,quod & Alb.existimauit, licet Accur.nõ aliter agi in factum eo casu à me posse crediderit,quàm si mãdato meo seruus scripserit*[s]*,quod uerbis Iurecõsul.nõ quadrat.Sed cur actio ad exhibendũ generaliter nõ datur,quoties nostra interest rõnes edi*[t]*?Et quidã dixerũt,ne edictum prætoris ad hũc titulũ pertinẽs superfluum redderetur*[u]*:cui sentẽtiæ cõsequens est, quod Bal. Paulusq; tradiderunt*[x]*,quibus casibus edicto nõ sit locus,ut quia nullũ accesserit mandatũ,si tamen petentis interest agi in factũ utiliter loco actionis exhibitoriæ posse.Ego cum pluribus aliud cẽseo*[y]*,Albericiq; sententiã sequor, & actionẽ ad exhibendũ etiam si intersit dari non arbitror,nisi quum nostra interest ob ius quod in re possessione'ue eius nobis cõpetat,uel cõpetere possit*[z]*.Finge igitur,Titius promisit mihi centũ,si Sempronius talis ratiocinij librum habeat, potero'ne cogere ut exhibeat?mea enim interest exhiberi.Et non puto,quũ liber nec meus sit,nec mihi debeatur,nec ius aliquod in' eo re uel spe habeam*[a]*.Quare solũ supererit ut cogere Sempronium possim, ut testimonij dicẽdi causa in iudiciũ ueniat*[b]*, debebitq; prius admoneri,ut ea rõcinia perlegat, quod dictorũ suorũ rõnẽ idoneã afferre posit: ad iusiurandũ enim nõ nisi meditato, & summa cũ diligẽtia deueniẽdum est*[c]*,& hæc in cõtractibus ꝑcedũt.Quũ uero ex ultima uolũtate editio petitur,ad interdictũ de tabulis exhibẽdis remittimur,eius distinctiõe obseruata*[d]*.Cæ*

terum

terū actionis ope, tum quoq; petitur editio, quū reus iure cōtractus rōnes cōficere tenebatur[e]*, ut in tutore, socio negociorū gestōre, & similibus*[f]*: hi enim ex natura officij ad rōnes obligātur, quas si minus fecerint, nihilominus cōueniuntur, & aduersus eos in litē iuratur*[g]*, nec refert an expressum mā datū praecesserit, quum ex natura actus teneantur*[h]*, sicut & negociorū gestor, uel institor, quē uulgò factorē uocamus*[i]*. Idē in actore quē curator adolescētis cōstituit, & is enim edere tenetur*[k]*. Idē in patruo, qui nepotis ex fratre bona administrauit*[l]*, & fratre maiore qui fratris sui minoris res ꝓcurauit*[m]*. Idemq; in socio publicani, q teloniū exercuit*[n]*, hi enim oēs tenētur ad codices faciēdos, nec eis credēdum esset, si nullas se rōnes habere affirmarēt, sed in eos iurari in litē posset, qd' & Bal. respōdit*[o]*.*

IMPP. SEVERVS *&* Antonius Augg. Fausto.

IS apud quem[a] res agitur

IS APVD QVEM. *Varijs modis exponitur, de quo accipiātur haec uerba, id est cui editio fieri debeat. Et ueteres aliqui dixerūt, ipsi iudici faciēdā, siue ordinarius sit iudex causae principalis, sed acta coram decessore suo gesta sint*[a]*, siue iudex sit delegatus, & acta coram ordinario facta fuerint, uel è cōuerso*[b]*, siue iudex appellationis sit, cui exhibendū est, quicqd in prima causa deductū est*[c]*. Sed Socinus generalius intelligit, etiā de actis corā eodē iudice descriptis, propter enim negociorū multitudinē si oblitū se affirmet quid corā se fuerit actū, poterit notario mandare ut integrum processum ad se deferat,* quae

e l. j. §. officio. ff. de tut. & rat. dist.
f d. l. quaed.
g l. pen. ff. de in lit. iur.
h Ias. l. si haeres. in pri. de cōd. ob cau.
i Soci. consil. 192. in. ij.
k Barb. cons. 91. in. iij.
l Comen. cōsil. 87. Dec. 179.
m Soci. d. consil. 162.
n Ang. consil. 286. col. ij.
o Bald. consil. 152. in. iij.

a l. mortuo. de iud.
b Aut. ad hęc. infra de iud.
c l. ne causas. infra de appel.

quæ res nullam unquam dubitationem habuit, quinimò temere faceret iudex, qui tā memoriæ suæ fideret, ut acta inspicere auersaretur. Alij de editione, quæ ipsi parti fieri debeat intellexerunt, ut si actor qui diu abfuit, uelit eorum certior fieri, quæ aduersus se gesta sunt[d], uel si petat attestationes in causa receptas aperiri, copiamq; sibi fieri[e], uel quod Paulo castrēsi placuit, quū petit integrū sibi ꝓcessus omnis iudiciarij uolumen patefieri, quia aduocatum suū consulere uelit[f]: addit Purpu. cum actor in alia causa litigat, & falsi cōuincere aliquē reū intendit, idq; ex originalium curiæ regestorū, quæ à notarijs extorquere nō poterat, ostēsione se ꝓbaturū sperat, exhibebūtur enim, legēdiq; copia ei fiet, q̄ exhibitio à traditione exēpli multum differt[g]. Alij de editione intelligunt, quæ non à iudice uel à parte (quippe id sine dubio est) petitur, sed à tertio aliquo, cui non uidebatur edendum, quia ipse non mādauerat[h], & tamen hic deciditur unicuiq; edenda acta cuius intersit, quū enim iudex persona sit publica[i]: sufficit eo mandante acta esse confecta, aiuntq; sic maiores nostri, & prædictos omnes intellectus seu iure ueros comprobāt. Videamus, ne hic ultimus uerus nō sit, nō enim inter rationes instrumentaq; cōstituenda temere est ab actis differentia[k], quū plerunq; lex ea iungat, & aliud pro alio aßumat. Vnde & uidemus, quòd sicut reus edere actori instrumenta nō tenetur, ita & fiscus q in priuati locū succeßit, acta in eius bonis reperta non edit, nisi recepta cautione, ne is cui describēdi sit potestas, aduersus se uel remp. hisce actis utatur[l], qđ Iureconſ. refert, regulam prius à se scriptam declarādo

d l. properandū. §. & si q. dē. infra de iudi.

e l. ij. supra vt lit. pen.

f c. G. perpetuus. de fid. instru.

g Pau. de cas. d. l. quædā.

h d. §. ꝑtinere.

i l. j. § huius. de iusti. & iur.

k l. j. de fid. instru. ff.

l l. in fraudē. §. necꝫ. de iur. fis.

qua tradiderat, ex bonis ad fiſcum delatis inſtrumenta & acta poſtulantibus reddi debere, nec apparet aliquid ſpecialiter fauore fiſci eo in loco ſtatui[m]*, nec nos multũ mouet hæc cõſtitutio, quæ de actis publicis, id eſt, ad rem pub. pertinentibus ſolum loquitur, quod infrà declarabimus: nec enim apud iurecõſultos, ueteresq́; Imp. uox hæc aliter fermè accipitur. Sed & ratione legis ſuſtineri cõmunis ſententia uix poteſt, quãuis enim iuſſu iudicis acta conficiuntur, hoc tamen fit inſtante parte, eiusq́; reſpectu reſtringitur mandatum*[n]*: alioqui & notarius inſtrumenta edere unicuiq́; deberet, quum non minus publica perſona ſit quàm iudex*[o]*. Putarim igitur notarios ad eorum tantum actorum editionem cogendos, quæ uel mandato petentis facta ſunt, uel publicam utilitatem reſpiciunt: ut ſi qua in cauſa publici iudicij, ut falſi homicidij parricidij ſcripta ſunt*[p]*: idẽ quũ quis cõmunione fideliũ eiectus ſeu excõmunicatus eſt*[q]*, qui enim aliquo in loco abominabilis ſacerq́; eſt, is ubiq́; pro ſceleſto eſt*[r]*: partẽ uerò ipſam nõ cogi ut acta cuiq́ exhibeat, ſi de re priuata ſint*[ſ]*, niſi ſit ad quem exemplaria ipſa, id eſt originalia fortè peruenerint, tunc enim ſicut in cæteris inſtrumentis cauſa cognita edet*[t]*, idq́; & Dec. & Soci. probant. Alij tamen crebriore calculo ultimum intellectũ ſequũtur, & generaliter abſq́; cauſæ cognitione actorũ editionem unicuiq́;, cuius interſit, faciendam exiſtimant*[u]*, idq́; quocunq́; in iudicio, ſiue ciuiliter, ſiue criminaliter agatur, & quocũq́; in tẽpore, id eſt in qualibet iudicij parte*[x]*, itemq́; nõ ſemel, ſed quoties opus fuerit*[y]*, quũ tamen inſtrumenta raro ultra quàm ſemel, & non niſi certo*

tempore

m l. itẽ veniũt. §. in priuatorũ. de pe. hær.

n l. age. infra de tranſact.

o l. orphanotrophos. C. de epiſc. & cler.

p Dec. hic.

q Bar. d. l. j. §. editiones. & d. l. ij §. diuus.

r l. ex ea. vbi gl. de poſtu.

ſ Bar. d. §. diuus.

t d. l. quædã. §. nihil.

u d. l. ij. ſupra vt lit. pen.

x Gl. in c. j. in ver. requiſitus. de ſent. excõ. in. 6.

y d. l. ſi qs ex argen. §. fin. vbi Ang. & Paulus.

a d.l.ij. §. edenda.
a l. si qs. infra de accep. l. adoptio. infra de adop.
b Fel. c. quoniã cõtra. de probat. col. 22.
c Gl. in. l. si qs ex signatoribus. ff. quẽ ad. testa. ape.
d l. eos. §. sup his. C. de appel. Io. And. in Spe. de instru. edi. in rub. ver. de sexto.
e Glos. c. ij. de test. in. 6. in versi. interrogatoria.
f Bald. supra dist. ij.
g l. iij. §. j. de test.
h Bart. l. ij. §. qđ obseruari. co. 3. infra de iur. cal.
i Rom. sing. 262.
k xxxv. q. ix. graue.

tempore edantur[z], *& hæc omnia dum mãdatum iudicis accedat: quum enim acta nisi iussu eius confici possint*[a], *cõsequẽs est, ut absq; eius autoritate nec edi quidem debeat*[b]. *Sed an uerum sit, absq; eius mãdato edi nõ posse? Et Aret. Iasonq; posse arbitrãtur per actuariũ, quẽ ipsi notariũ abaci uocant: qua in re crebrior sententia reclamat, tum quia notariorum simplex munus est scribendi; tum quia lex nostra iussu iudicis edi indicat, uerbaq; ad eũ refert, ut appareat eius officium implorãdũ esse: quapropter usu uidemus solere iudices, ut morem hisce tabularijs gerant, à principio generaliter eis mãdare, ut quæcunq; acta accipere, exhibereq; possint*[c]: *cõmentarienses tamen & censuales, quòd archiuis publicis præsint, ipsi absq; alio iudicis præcepto regestorũ suorũ exẽpla exhibẽt, idq; iure eis p̃mittitur*[d]. *Sunt tamẽ quidã casus, quibus nec acta quidẽ edi debere in cõfesso est, ut interrogationes testium, quum enim iudici dentur, ut inde instrui posit, quẽadmodũ eos rogare debeat, si aduersario ederẽtur, facillime ille testes erudire subornareq; posset*[e]. *In positiõibus quoq;, quũ aduersarius de suo facto iubetur respõdere, idem traditũ est*[f], *debet enim ex tempore respõdere, alioqui suspectus est*[g], *nisi ea de re agatur, cuius probabilem ignorantiam habeat, tunc enim editio ei facienda, dilatioq; danda est: ut edoceri posit*[h]. *Allegationum uerò quæ in iure consistunt, an copia collitigatori facienda sit, dubitatum est, & receptius uidetur non esse faciendam*[i], *quum pro iudicis alleuiatione fiant, si tamen redigi in acta iudex uelit (quod rectè atque ordine faciet, ut ueritas magis examinata elucescat)*[k] *tunc secus esset,*

esset[l]*,quod recẽtioribus placuit,nã & dubiũ nõ est,post quam in causa cõclusum sit,nõ prohiberi huiusmodi allegationum productionem*[m]*. Aduersus quoq; fiscũ, inquit lex,neque instrumenta,neque acta à quoquàm edi oportet*[n]*.Sed certe dura est ea dispositio, quare arbitror ex præcedẽtibus legis uerbis, de eis actis intelligendũ, quæ iam à fisco aliquis cònsequutus esset, quia in bonis delati reperta,quod superius docui.*

acta publica[b].

b ¶ACTA PVBLICA. *Quum hic appareat acta publica exhiberi,considerandũ in primis est,quæ dicantur acta publica,& uidetur id accipiendũ de actis ad fiscum pertinẽtibus,quæ Aeschines* δημόσια γράμματα *appellat.siue in ærarium delata,siue in cõmentarijs principalibus eßẽt*[o]*,quorũ etiam Plinius epistol.lib.v.meminit ad Valerianũ.Liber principis seuerus,leges ipsum, est in actis publicis.Cicero Philippica* 11. *In publicis actis nihil est lege grauius,in priuatis testamẽto,Siue apud officiũ cẽsuale publicata,ubi & profeßiones filiorũ*[p]*, & testimoniorũ insinuationes*[q]*,& progrãmata, edictaq; publica seruari solebãt*[r]*:siue ad rempub.aliquam, ordinéq; decurionũ spectarent*[r]*, & in archiuo,aut chartophylacio essent reposita,quod & Eucterion dicitur*[s]*, siue corã præside procuratoréue Cæsaris, de re ad fiscũ uel publicã causam pertinente confecta sint*[t]*:idem & si in causis publicorũ iudiciorũ conscripta fuerint*[u]*, & hæc enim quasi publici testimonij uim habere lex ait*[u]*, huiusmodiq; publica acta nõ propria notariorũ sunt,sed com-*

l ĩfra.si ex fal. alle.l.j.
m Feli.c.cũ dilect⁹.de fid. instr. col.vj. d.§.neq;.
n

o l.abesse.ff.ex q.cau.maio. l.gesta. infra de re iud.
p l.ii.ff.de pb.
q l. testamẽta. ĩfra de testa.
r l. moris.§.j. de pœnis.
r l. cum ostẽdimus §.fi. de fid. tutorũ.
s l. immunitates. C. de agri.& cens. lib.xj.
t l.iustũ.ĩfra.e. l. generali. C. de tab.
u l.7.supra.de def.ciui.
u l.ij. infra.de cust.re.

mentariensibus uel censualibus, ut custodiam præstent, creduntur[x]*: & apud successores officij in grāmatophy lacio semper remanent*[y]*, quod* Io. Andr. Paulusq; *Castrē sis rectè tradiderunt*[z]*. Quod si coram iudicibus de priuatis causis acta cōfecta fuerint, ea iure nostro priuatorū acta*[a]*, aut priuati actus*[b]*, uel acta forensia*[c]*, nō aūt publica appellantur*[d]*: iure tamen pontificio, uel potius recentiorū consuetudine, acta publica latius accipiūtur, nempe pro omnibus iudiciarijs instrumētis, à notario tāquàm publica persona cōfectis*[e]*, suntq; huiusmodi (quod ad proprietatē aut dominiū attinet) ipsius scribētis*[f]*, quāuis ex officij sui natura teneātur tabelliones eorum copiā omnibus facere, edi sibi secundum edicti formam petentibus, quum & in ingressu ordinis iurēt protocola matricesq; huiusmodi schedulas penes se diligenter conseruare*[g]*, & in his quoq; actis huic cōstitutioni locū esse alij oēs sentiunt: diffiniūtq; acta esse scripturas corā iudice, & eius iussu per notariū cōfectas, ad iudicij naturā ptinentes*[h]*. Quapropter productio instrumēti de actis est, quoniam ad iudicij naturam pertinet, ipsum uero instrumētū, seu cōtractus tenor, non est*[i]*: qua ratione* Bald. *productionē quidē exceptionis ex actis esse, ipsam uero exceptionem nō esse arbitratus est*[k]*: qua in re ex prædicta diffinitiōe subsisto, tametsi fatear solā productionem exceptionis necessario fieri, eamq; in scriptis deinde redigendam*[l]*.*

c ¶ CRIMINALIA. *Distinguendum hic est, an petatur ut notarius edat, an ut tertius, an uero ab ipso reo, an*

tam criminalia[c],

x d. l. in fraudē. §. qties.
y d. l. moris. d. l. imunitates.
z Alex. hic.
a d. l. in fraudē. §. ex his.
b l. actus. infra de fe.
c l. cōparationes infra. de fid. instr.
d l. bona. de verb. sig.
e Arg. c. quoniā cōtra. de prob.
f c. fina. extra de prob.
g c. sicut nos. vbi Host. ne cler. vel mo.
h l. acta. de re iu.
i c. cum in iure. de offi. de lega. vbi In. no. & Abb.
k l. ne causas. C. de appel.
l Bar. in. l. j. in j. quæst. de except. vbi Moder.

an ab accusatore, seu fisco editio postuletur Primus casus clarus est, teneri scilicet notarium, seu commentariensem ad exhibitionem ut reus se defendere posit. Sed an idem sit, si non sui defendendi causa quis petat, sed alterius conuincendi? Et sentiunt doctores idem esse, huius legis argumento: quam sententiam supra dubitabilem esse ostendi, nisi mandato petentis editionem, acta confecta sint [m]*, uel ad causas publicorum iudiciorum pertineant* [n]*. Secundus casus est quum à tertio, apud quem reperiuntur acta causæ criminali conducentia, petitur: & receptum est, eodem modo cogendum, quo notarius uel officialis quilibet publicus compelleretur: argumento nostræ legis, quæ, ut supra declaraui, de actis solum loquitur ad causam publicam, uel publica iudicia pertinentibus: tamen iniquum non est fauore defensionis, humanitate suadente, ad exhibitionem compelli, si reus petierit* [o]*: Fisco uero, uel accusatore hoc flagitante, inhumanum esset* [p]*, nisi eorum mandato confecta fuissent, ut supra docui, uel iure dominij uendicarentur* [q]*. Tertius casus est, quum accusator uel fiscus editionem actorum à reo petit, in quo pro regula receptum est, eum qui accusatur, non teneri edere* [r]*, nec illud poëticum exclamare, Heu patior telis uulnera facta meis. Quod tamen non procedit in his casibus, quibus familiam exhibere in caput suum torquendam cogeretur* [s]*, nam eadem ratione & acta, & instrumenta etiam aduersus se exhibere cogendum Bart. cæteriq; tradiderunt. Sed mihi non facile uidetur à regula discedendum* [t]*, nec odiosas huiusmodi dispositiones extendẽdas* [u]*,*

m d. §. pertinere.
n Argu. d. l. ij. de cust. reo.
o Arg. l. nõ tãtum de app.
p d. §. diuus.
q l. ꝓcurator. infra co.
r d. l. nimis de testi. l. de minore. §. tormenta. ff. de quæst.
s l. j. infra de quæst.
t §. diuus.
u l. cũ quidã. de libr. & posth.

quum uix sit, ut ea crimina, quæ excipiũtur, absq; seruorũ conscientia perpetrari possint, nullusq; in eis sit instrumentorũ usus, sed & in seruorum quæstione nõ tam euidens est periculum, apud quos domini amor & reuerẽtia, equuleo, & fidiculis fortè prævalebit. At in actis uel tabulis nulla esset tergiuersandi spes[x]*, quod si hac in materia de similibus ad similia procedendũ esset, semper reus, etiã in ciuilibus edere rationes quoq; & instrumenta cogeretur, quum positionibus respõdere iuratus indistincte debeat*[y]*, quod iuramentũ species quæstionis est*[z]*, ut supra attigimus: quapropter Claudij sententiã multominus probo, quoties extent indicia, quæ torturæ sufficiãt, toties reos ad edendũ quoq; cogi arbitrantis: quam opinionem alij quoq; merito reprobãt, quum & in ciuilibus receptius sit actorẽ, quamuis semiplene probarit, nõ tamẽ ius cogendi reum habere, ut exhibeat rationes*[a]*. Nõ procedit rursus quando ea acta uel instrumenta apud reum ex successione publici officialis essent*[b]*, quia sicut autor suus teneretur ea exhibere, ita & ipse, tametsi in caput suũ tendant*[c]*: nam & uidemus tabellionẽ falsi reũ propria protocola exhibere, unde cõuinci posit*[d]*. Idem & Alex. arbitratur, quum originalia acta deperdita essent*[e]*, seu quod idem est, perfecta apud notarium non reperirentur*[f]*, sicut enim eo casu edere in ciuilibus causis reus tenetur, ita & in criminalibus dicendum. Sed hanc sententiam aliqui non probant, quum iniquius sit in criminalibus contra seipsum edere*[g]*, nec quicquam referat quòd alioqui periret omnis probatio: nam nec serui contra dominum torquendi sunt, nisi sublata omni reliqua spe*

x vt dixi supra. l. j. septimo casu.
y c. j. & ij. de cõfes. sexto.
z Abb. c. j. de prob.
a Bal. in. l. fin. infra eod. & supra dixi in l. j. in septi. casu.
b d. l. quędam. §. nihil interest.
c Arg. l. argentarius. ff. eo.
d Purp. hic.
e d. l. si qs ex argẽ. §. si. iũ, ᵭo. §. diuus.
f d. l. vbi. ff. e.
g d. §. diuus.

ſpe probationis, & tamẽ ſpeciali eo caſu Docto. ſentiũt compelli ad editionem reum[h]*: imputetur ergo ſoli commentarienſi ſi acta amiſit*[i]*. Rurſus etiam non procedit in cauſa criminali pecuniaria, tunc enim fauore fiſci reus edere compellitur, quoniam lex capitalem ſolã excipit*[k]*, in qua facilius reo indulgendum eſt, cui naturali æquitate licitum eſt, quoquo modo ſanguinem ſuum redimere*[l]*. Sed tamen uerius receptiusq; eſt, in cauſa criminali generaliter adhærendum regulæ, quia lex in cauſa nummaria edendum fauore fiſci arbitratur, at in huiuſmodi criminali nõ tam ad pecuniam agitur, quàm ad uindictam publicam*[m]*, unde propriè nummaria non eſt. Quartus caſus eſt, quum reus ipſe, ut ſe defendat, ſibi edi acta criminalia ab accuſatore uel fiſco poſtulat, & ſentiunt Doct. id iure permittendum, quum & in cauſis ciuilibus actor teneatur reo edere, & exceptionis fundamentum illi præbere*[n]*. quod multò magis in criminalibus concedendum, quum plus lex faueat ſe in tali cauſa defendenti*[o]*, idq; arbitror etiam reſpectu aliorum actorum, quàm quæ in illa cauſa aduerſus reum confecta ſint, indiſtinctè enim illi ab accuſatore uel fiſco edendum, ſi ſua interſit: ſi tamen poſſet ea à notario conſequi, is prius adeundus eſſet*[p]*, ut Raph. & Paul. Caſtrenſis tradunt: alioqui accuſator uel fiſcus, qui ea haberent, edere tenerentur, ipſo tamen reo ad eas expenſas contribuente, quas illi pro mercede, & autoramento notarij impendiſſent*[q]*: quod Alex. hic ſentit. Et ex his conſequens eſt, ut ei, de cuius crimine inquiritur, copia indiciorum fieri debeat, priuſquã quæſtioni ſubijciatur*[r]*, poterit enim alia rõne, quàm torturæ præ-*

h d.l.j. in glo. pen. de q̃ſt.
i d.l. ſi qs ex argen. §. fin. & d.l.ĩ fraudem. §. neq.
k d. §. diuus.
l l.j. ff. de bon. co.
m l. cum emã-cipati. §. ſi emãcipatus. ff. de colla. bon.
n l. ſi. infra eo.
o d. §. diuus.
p Can: in. d. c. G ꝑpetuus. de ſide inſtr.
q l. ſi. infra de bo. aut. iud. poſſ.
r c. qualiter. ij. § debet. extra de accuſ.

sumptiones illas elidere, innocentiamq; suam ostendere[f]. *nec quantumuis libero arbitrio constitutus iudex, in hoc excusaretur, qui defensionem hanc, quæ naturali æquitate oritur, labefactare auderet: & ut demus, urgere aduersus reum indicia conualidari plerisque adminiculis, timere latrunculatorem, ne pro capite tuendo testes subornet, item ex mero officio cognoscere, dandum tamen est inquisitionis indiciorumq; exemplum, ut recte Andr. Siculus ex facto consultus respondit*[t]. *Sed quid si reus edi sibi indicia petierit, & à prætore interrogatus, quibus modis elidere ea uellet, expreßim non dixerit?* Et *Alexan. excusandum prætorem arbitratus est*[u], *qui generalem criminis negationem contempserit, nec ei edendum censuerit, qui nullam defensionis in specie causam adduceret*[x], *quæ sententia magis humanitati quàm iustitiæ conuenit, quum omnes tradant, absque alia causæ cognitione, acta edi debere, dum petentis intersit: omnino igitur edi ea acta debuerunt; nec ad hominis liberi torturam temere properandum. Sed quid censendũ de actis, quæ nunc illi nullo sunt damno? ut in his iudicijs, quæ ante inquisitionem clàm à iudicibus assumuntur, ne si reus præmoneretur, fugam capesseret, ea enim parti non citatæ nihil obsunt*[y], *& ideo capto eis argumentis reo ijdem testes legitime repetuntur, tuncq; propter citationem uim nocendi habent*[z], *& non esse edenda huiusmodi plerique existimauerunt: nec enim tunc partis interest*[a], *nisi reus affirmaret ab eo quod prius pro testimonio dixerunt, eos uariasse*[b], *hoc enim casu denegandam non esse eorum quoq; editionẽ Soci. &* Dec. *autumauerunt*

f l. vnius. §. cognituriũ. ff. de quæst.
t cõs. 47. in. j.
u Alex. consi. 65. in. j.
x Bar. l. fi. j. col. de fer.
y l. ij. de testi.
z Sali. l. fi. infra de q̃st.
a Ang. in. l. q̃stiones. de quæstio.
b l. eos. ff. de fal.

mauerunt, quos & nos sequimur. Generaliter igitur edē da reo petenti huiusmodi indicia cōcludendum est, quod si iudex minus exequatur, non solum ipse litem suam facit[c], sed & quicquid interim aduersus eū gesserit infirmum est[d]: unde nec si confeßus quidem reus deinde fuerit, poterit iuste condē nari, quia lex cōcußionem præsumit[e], quum petita eorum editione supersedendū ab omni laniena fuerit[f], quod si non fiat, potest etiam appellari, uel ad principem supplicari[g]: si uerò reus ea acta non petierit, secus est, nec enim non petenti edere quisquam tenetur[h].

quam ciuilia[d].

d ¶ QVAM CIVILIA. Supra admonui quinque speciebus exemplum ab Accursio hac in lege afferri, de singulis igitur uidendum. Primo intelligitur lex, ut liceat ei iudici, qui ex prouocatione aditus est, iubere primo iudici uel notario, uel parti quæ obtinuit, ut prioris instantiæ acta exhibeant[i], priori iudici imperat, ut si ipse habeat ea edat, uel notarium suū ad edēdum cogat, præcise enim eum teneri iniquum esset, quum acta ipsa ad notarium, qui ea suis chartis commendauit, pertineant, non ad se[k], idq; Bald. & recentiores aliqui rectè tradiderūt, parti uerò uictrici mandat, cū appellāti aliter non potuit esse cōsultū, ut quia ille nec à iudice, nec à notario, oblata debita mercede consequi potuit[l], si enim culpa appellantis hac in re argui posset, non esset extraordinariū id illi remediū indulgendū[m], sed simpliciter in id quod sua interest aduersus notariū experiretur, qui ipse ad acta cōseruanda

c l. ij. C. de pœ. iud. qui.
d l. maritus. de quæst. Feli. c. licet Hel.
e l. j. §. Antoninus seuerus. et §. seq. de quæst.
f Feli. c. licet Heli. col. ij. de simo.
g l. ij. supra ut lit. pen.
h Gl. in. c. fin. in ver. indicijs. de here. in sexto.
i ne causas. l. eos. l. à pcō sulibus. C. de app.
k §. litera. Insti. de re. diu.
l l. iiij. §. j. fin. re. Fulg. & Pau. hic.
m Soci. hic.

seruanda obligatus est[n]*. Sed quid si pars uictrix iussa à iudice,ut acta seu sententiam,qua obtinuit edat, non paruerit? Et uideretur impune id ei licere, quum iudex appellationis aduersus partem iurisdictionem suã exercere nequeat,nisi postquam ei constiterit prouocantem indebite aggrauatum fuisse*[o]*,merito igitur id praeceptum, tanquã nõ uisis actis,esset nullum*[p]*.Sed quum nos eo casu loquamur,quo pars uictrix exhibere tenetur,si nõ id faciat,perinde ac si exhibuerit,confirmatur ius dicentis autoritas*[q]*:& ita ego sentio,licet alij aliter*[r]*.Verius igitur est,impune id ei non licere, & aduersus eum hisce remedijs agi posse, quae contra contumaces editionem non facientes, iure competunt: inter quae illud egregie adnotandum est,quod poterit iudex cõminari,ut nisi intra talem diem exhibuerit,instrumento nulla fides deinde adhibeatur*[f]*,qua die aduenĩẽte,absque alia mora,nec alijs dilationibus datis*[t]*,pronuntiabit illud fide deficere: si tamen iuratus affirmaret uictor,se eam sententiam nõ habere,nec dolo fecisse,quo minus haberet,nõ esset ulterius hac de re inquietãdus*[u]*,quod Bald.recentioresq́ue prodiderunt*[x]*.Sed quid si uictor negaret latam ullã sententiam? Et tunc absque dubio fatendum est, interloqui iudicem posse,si unquam ea sententia reperiatur nullam ei fidem adhibendam*[y]*:quae enim aliae, in dolo malo mendacem,iudicis partes esse debuerunt*[z]*? Quod si non dolo,sed errore probabili deceptus,ita respõderit,succurrendum ei esset*[a]*. Sed quomodo potest iudex ex huiusmodi contumacia, abrogare omnem fidem actis? quum traditum sit, ex sola contumacia, totius litis detrimento,*

n d.l.argentarius §. cum autem.

o c.romana § si verò. de app.

p l.prolatum. C.de sent.

q l.iure ciuili. de condi. & demon.

r Dec.c.cũ in ecclesia, de app.

f l.titia.de acc cuf.

t Alexand. l. fi.in prin.ff. de fer.

u l.fi. infra de fi.instru.

x Bal.l.hi qui ad ciuilia infra de app.

y l.nõ alienũ. de iterr. act.

z Inno.in.d.c. G.ppetuus.

a l.de aetate §. ex causa.de iter.act. Iaf. in.l.errore. supra de iu. & fact.ign.

mento, neminem multandum[b]. Respondeo, quum hic agatur de futura contumacia, non autem de præterita puniẽda, id tolerari[c], maxime quum directo totius litis damnum non inferatur, sed in quandam sequelam tantum[d], adsit'que præsumpta calumnia[e], uel mendacium[f], quibus casibus constat, damno litis contumacem affici posse. Secundum exemplum est in actore, qui diu absens fuit, & déinde reuertitur, facienda enim illi est actorũ copia, tametsi contumax fuerit[g]: quod procedit etiam in eo qui præsens fuit, & per negligentiam singula acta exhiberi sibi non petijt, debebit enim eo petente statui dies intra quam editio fiat[h], quod aduersus communem sententiam approbant recentiores, nec melioris sit conditionis, qui per contumaciam est absens, quàm qui presens solius negligentiæ notari potest[i], & sicut contumax resarciet expensas[k], ita & negligens retardati processus causa[l]: quum enim acta communia sint, etiam negligenti edi debent: quod intelligendum, dum petantur tempore congruo: si enim in calculo ferendæ sententiæ postularẽtur, propter præsumptã calumniam iure enim iudex repelleret, ut Paul. Castrensis *ait[m] ego etiam præsenti non denegandam actorum editionem satis existimo, sed non ideo dandam ei hac ex causa dilationem, quum de eis potuerit instrui, si uoluisset[n]: sicut nec absenti eo casu concedenda esset, quo aduersus eũ iudex interloquutus fuisset, ut contra acta quicquid uellet intra certã diem obijceret[o], & tamen lapsa die non ideo deneganda esset editio[p], quod & receptius est: nec nouum est, quãdoq; magis absenti & quidem contumaci consuli, quoties scili-*

b Gl. in. l. j. §. ti. si quis ius di. non ob.
c argu. l. iurisgẽt. §. si paciscar. ff. de pact.
d l. si prius. de ope. no. nun.
e l. diffamari. C. de ig. et ma.
f Aut. cõtra q propriã. C. de non nu. pec.
g Arg. d. l. properãdũ §. & si quidem.
h Arg. d. c. qm̃ contra.
i l. nõ solum. de nox.
k l. sancimus. infra de iud.
l l. non ignoret. C. de fru. & liti. expẽ.
m Per. c. licet cãm. de pb.
n l. si qñ. infra de dila.
o las. d. l. sancimus. infra de iud. vij. q.
p Gl. c. j. ver. requisitus. de sen. excom. in sexto.

cet de ea re agitur, in qua directo peccatum non est[q]. Tertium exemplum in eo iudice sumitur, qui in demortui locum succeßit, & ei enim edenda sunt acta, quum si absque inspectione actorum iudicaret, sententia ipso iure non teneret[r]: & si constaret eum acta non inspexiße, parũ referret quod ipse attestaretur se uisis actis iudicare[s]: & dicitur non constare etiam ex coniectura, quæ propter angustiam temporis perpendi poßet[t], quod in arbitro quoque obseruaretur, cui plena & libera potestas data sit[u], & non in diffinitiua tantum, sed in decreto quoque, item'que interlocutoria quæ alicuius momenti sit[x]. Sed an noua iurium productione opus sit? Et uidentur aliqui sensisse necessariam huiusmodi productionem, quum uerisimiliter ignoret successor, quid corã mortuo actum fuerit[y]: nam & protestatio semel facta si iudex moriatur successori iteranda est[z], sic & edictũ peremptorium mortuo iudice à successore iterum concipitur[a], quod & plerisq; alijs exemplis ostendi poßet[b], sed tamen frequentius admissum est productionem nouã necessariã non esse, quũ idem sit iudiciũ, noua autẽ productio solũ in diuersa instãtia requiritur[c], nec uerisimile est iudicem ad sententiã ferendã properaturũ, nisi uisis actis omnibus in suo tribunali à suo notario præscriptis. Cõsultius tamẽ is fecerit, qui uel admonitionis causa productionẽ renouauerit, quæ quũ ex neceßitate nõ fiat, sufficiet quantumuis generalis[d], quũ & traditũ sit, generales productiones sufficere[e], ut eius, qui sacculũ chartarõ exhibet, nisi pars opponat, & ad specialẽ denominationem

q l. nõ omne. ff. de statuli. gl. in. c. statuto. §. cæ(?)vero. ver. non audens. de re. script. in. 6. & Pur. hic.
r l. hoc autẽ. §. j. ex qb. cau. in pos.
s Feli. d. c. quoniam cõtra. col. 78.
t Doc. in. d. l. prolatam.
u Anch. cõs. 82. & Bal. i. d. l. platã.
x Alex. consi. 33. in j.
y l. q i alteri. de reg. iur.
z Peru. c. ex ratiõe. co. x. ver. ij. de ap.
a l. edictum. ff. de iudi.
b Gl. in. l. qd' ce. ff. si cert. pet.
c Bar. §. nihil commune. 7 cõbinatione. 2. q.
d l. j. in princ. C. de rei vxo. act.
e l. accipienti. de aut. tut. Doc. in. c. imputari. de fi. instru.

nationem inuitet [f]. *Quartùm exemplũ eſt, in adminiſtratore ſeu iudice ordinario, qui cauſas poteſt alteri delegare, dum ipſe ter interſit* [g], *edenda enim illi omnia ſunt, quæ coram aſſeßoribus, ſeu pedaneis ſuis geſta fuerint* [h]. *Quintum eſt in atteſtationibus, quæ publicari iudicis autoritate debẽt, & partibus petẽtibus edi* [i], *idq́; etiã ſi ſummarie & de plano cognoſcatur* [k] *idẽ ſi ſola facti ueritate inſpecta, quũ talẽ editionẽ fieri ueritatis perqrẽdæ cauſa hic dicatur, qđ tñ ſi non obſeruatũ fuerit, ualet nihilominus ipſo iure ſententia* [l]. *& ideo ſola appellatiõis ope petẽti ſuccurreretur* [m], *poteritq́; editio hæc fieri in ſecũda uel tertia inſtantia, imo aliquãdo utilis eſt huiuſmodi expectatio* [n], *uidemusq́; quãdoq; nõ poſtulari hanc publicationẽ, ut in cauſa appellationis ſuper iiſdẽ articulis alij teſtes recipi poßint* [o]. *Illud dubium nõ eſt eos, qui ante publicationẽ quid pro teſtimonio dictũ ſit partibus reuelãt, falſi crimine teneri* [p]. *Sane ſunt qui hoc exemplũ non cõuenire textui exiſtiment, quoniã atteſtationes huiuſmodi magis monumẽta cauſæ dicuntur, quàm acta* [p]. *Sed quid obeſt, regulã noſtræ legis generaliter poſitam ad plures ſpecies exẽpli cauſa protrahere?*

exhiberi [e] inſpicienda, ad inueſtigandam veritatis fi=

e ¶ EXHIBERI. *Quum uerba ad iudicẽ referantur, eius officio potius quàm cõdictione ex hac lege fiet huiuſmodi editio* [q], *maxime quum iuſſu iudicis fomentum acta accipiant: Sed nobili'ne an mercenario officio fiet editio? Et regulariter putauerim mercenario fieri, quod intẽtatæ actioni deſeruit* [r], *cuius inſtar & illud obtinet, quod prætoriũ*

f l. ſi. vbi Pau. infra. de fid. inſtr.
g Aut. ad hęc. infra de iud.
h d. aut. ad hæc.
i ꝗ quia vero. in aut. de teſti. Bar. in. l. ſola. infra de teſtibus.
k Bar. i extraua. ad repri. ver. ſine figura. col. iij.
l Gl. c. ſi. ver. indicijs. de hære. in 6.
m Alexã. l. diuus. j. col. de re iud.
n Feli. c. cũ I. & A. de re iud.
o Clem. j. de teſti. & glo. in. c. cauſam quæ. extra de teſti.
p l. ſi qs aliqd. ꝗ. inſtrumẽta. ff. de pœ.
p l. geſta. infra de re iud.
q Gloſ. in. l. ſi ſorore. de collatio.
r Barto. in. l. j. de iuriſdicti. om. iudi.

f l.v.in princ. de ver.obli. prætorium officium uocant[f], & inquisitioni uel accusa
t Alex.l.j.§. sublata.col. ij.ad treb. tioni famulatur[t], quandoque tamen nobili officio acta
u l.iiij.C.dep. eduntur, ut si finita lite petantur[u], uel principaliter ad id agatur, ut in casu, quẽ hac in constitutione Picus fingit. Consuluit Faustus Imperatores queadmodũ quorũdam actorũ editio fieri sibi deberet, quod illis dem f, iubebit. pro inuestigãda cuiusdam facti ueritate, in alia causa indigeret. Respõsum est, ut eum iudicem adiret, apud quem res agitur, id est acta cõficiuntur, ut scilicet acta causæ principalis à primo iudice petat, acta secundæ instantiæ ab eo qui appellatus est, idq; officio nobili uidetur expediẽdum, quum in alterius causæ dilucidationem petantur, quàm quæ eis iniuncta sit, quod exemplum satis defendi potest.

f ¶ FIDEM. Ambigunt hic doct. an acta in una causa, fidem faciant in alia: & quantũ sit ad alias personas, concludendum est non facere, quia uetustißima iuris regula
x infra l rub. res int.al. est, res inter alios actas alijs non obesse[x], siue quia facto
y l.non debet. de reg.iur. alterius quisquã grauari nõ debet[y], siue quia acta ut ua-
z l.si quãdo. in fi.infra de testi. leant partis citatio necessaria est[z], at hic respectu tertij nulla affuit citatio, siue quod uerius est, quia acta ex in-
a l.ij.infra de fid.instrum. ibi Bal. stantia iudicij uim omnẽ accipiũt, cui instãtiæ tertius ille nõ subijcitur[a]. Non procedit tamen regula hæc quibusdam casibus: & in primis: quoties nõ de effectu, seu iure aliquo, sed de ipso facto dubitatur: per exhibitionẽ enim
b l.gesta.infra de re iudi. actorum aduersus unumquẽq; probabitur acta eo modo cõfecta fuiße[b]: quapropter legatis mihi ab aliquo centũ, si sententiã aduersus Titiũ obtinuero, sola sentẽtiæ exhibitione

bitione euentus conditionis, qui meri est facti[c], *probabitur: hæc enim acta publica ideo dici possunt, quia apud omnes fidem tali casu faciant*[d]: *Sic acta contra reum confecta, aduersus omnes, nedum eius fideiussorem probãt, in eum processum fuisse, & ideo causam subesse, ut ad fideiussorem legitima excußione facta perueniri posit*[e], *quod* Bald. *sensit, cuius uerba, ut reprændant, quidã male interpretantur: Sic instrumentum depositi tecum initum respectu omnium fidem faciet, me penes te deposuisse*[f]: *& instrumentũ emptionis probat emptorem habuisse titulũ, id enim meri facti est, sufficitq; ut publiciana cõpetat*[g]: *sic uariatio testis in alio iudicio probat eũ falsariũ esse in præiudicium cuiuscunq; quantũ sit respectu pœnæ ipsi testi infligẽdæ, & diminutionis fidei, quia de solo facto agitur*[h]: *nec citatio eius, qui in consequentiam damnum patitur, necessaria uidetur*[i], *tametsi sciam aliter à Socino responsum fuisse*[k]. *Non procedit rursus regula quãtum sit qualis qualis præiudicij respectu*[l]: *prima enim frõte credibile est, iustè atq; ex ueritate ea acta confecta fuisse*[m]. *Sed cuius effectus id præiudicium erit? & non est dubium ex eo ius appellandi cõpetere*[n], *posset etiam iudex in probationis dubio huic potius adhærere: secundum quam tametsi semel inter alios iudicatum est, quod genus* Cicero, & Quintil. *præiudicium uocant,* Iureconsulti *apud quos exẽplis non iudicatur*[o], *aliter præiudiciũ uidentur accepiße*[p]. *Addit hic* Ang. *semiplenam probationẽ facere, quod* Dec. *intelligit in causis quib us ius tertij, de quo iudicatum est, connectitur*[q]. *Sed hæc* Ang. *sententia iure non probatur, unde ergo arbitrio iudicis*

c l. qui hære/di. de cond. & demon.
d Barto. l. j. de eman. libe.
e Aut. præsente. infra. de fideiuſ. Bart. in. l. x. de verbo. obl. Bal. hic.
f l. desideriũ. C. depo.
g Glo. in. l. sed & si possessori. §. fi. de iureiur. Bald. hic col. iiij.
h l. cos. vbi bar. ff. de fal. Alex. hic.
i l. honores. §. fi. de decu.
k Soci. consil. 253.
l Glo. hic.
m l. ij. supra de offi. mil. iud.
n l. a sentẽtia. ff. de appel.
o l. nemo. infra de sent.
p l. rub. ff. de excep.
q d. §. h. & l. si duo. in prin. de iureiur.

dicis id relinquendum censeo, sicut & solemus dicere de testimonijs inter alias personas receptis, quæ nõ nisi mortuis testibus, si iudici sederit, semiplene probationi sufficiunt[r]. Non procedit etiam regula quoties sentẽtia præiudicat tertio[s], nam & acta toties nocebũt[t]: qui tractatus latior est, q̃ ut in præsentia alieno loco debeat attingi, & quod in actis dicitur, idẽ & in testimonijs quibuscunq; enim sentẽtia præiudicat, eis etiã probationes præiudicant, nedum acta[u]. Explicitus est primus articulus. Sequens est, An acta inter easdem personas semper noceant? Et regulariter cõcludendũ, nocere[x]: idq; multo fortius in suprascriptis casibus, quibus & inter alios fieri præiudiciũ docui. Et eadẽ persona intelligitur etiã iuris fictione, ut hæres[y]. Idẽ in successoribus quibuscũq;, etiã particularibus[z]: qui enim in ius alterius succedit, eodem iure uti debet. Idẽ in eo qui ex cõfessione sua uoluit perinde teneri, ac ille cum quo actũ est, ut in fideiussore iudicij oẽs fatẽtur[a]. Videtur enim in iudicio confessus, & cõtra se paratã habet executionẽ[b]. Sed & is qui citatus fuit, si sua putaret interesse, iudicioq; adfuit, pro tertio nõ habetur[c], nocentq; ei acta & pnũciatio[d]. Restringit Bar. prædictam regulã, ut tribus casibus non procedat. Primus est in ordinatorijs actis, quatenus instãtiã causæ respiciũt, ut est datio fideiussoris iudicio sisti, citatio, litis contestatio, & dilatoriarum ex ea renunciatio, iuramentum calumniæ, perempta enim instãtia, & ipsa pereunt[e]: quod accipiendum nisi huiusmodi acta principis beneficio corroborata sint[f]. Idem si partium cõsensu, licet enim libelli oblatio, uel litis contestatio ex iure publico

r Bar. d. l. admonendi.
s l. sepe. de re iudi.
t l. lege Iulia. ff. man.
u d. l. sed & si possessori. §. fina.
x l. iubem⁹. infra de lib. cau. c. cãm que. infra de testi.
y §. j. in aut. de iureiur. à mor. præst.
z l. heredes. §. idẽ scribit. famil. erc.
a l. fi. ĩ fi. infra de vsu. rei iud.
b Bar. l. j. col. ij. ff. iud. sol.
c Gl. l. cũ miles. §. i. quib. ex cau. ma.
d Doc. c. cũ super. de re iu.
e l. cũ lite. ff. iudi. sol. & l. hos accusare. §. j. d acc.
f c. præsentatam. detest.

publico, nõ ex consensu partium pēdeant, tamē quia semel legitime facta sunt, ex consensu possunt ad aliam instantiam cōducibilia esse[g]*, quod aduersus cōmunem sententiam* Dec. *defendit: unde generaliter sequitur, licere partibus perempta instantia una approbatione omnia acta iterare, renouareq́;*[h]*, & hæc quantū sit ad effectus, qui instantiā inspiciunt uera sunt: quantum uerò ad eos qui extrinsecus ueniunt, & ad causam magis q̃ ad instātiam pertinent, secus est, & à regula in his recedendum non est, quapropter uitium litigiosi durat*[i]*: item mala fides per interpellationē contracta*[k]*: item præscriptionis interruptio*[l]*, quātum enim sit horū respectu, acta à principio effectum perfecerunt: unde lite mortua, non tamen perit actus iam consummatus*[m]*, qui ex solius rei animo, seu scientia dependet*[n]*: quum enim editione libelli litisq́; contestatione sis admonitus rē petitā ad me pertinere, & ideo malæ fidei possessor esse cœperis, tametsi lis moriatur, effectus tamen ille remanet, nec ideo bonæ fidei efficeris, nisi forte ego trāsegerim*[o]*, uel renūciauerim liti*[p]*. Verisimiliter enim persuadere id tibi potes, me trāsegisse, uel renunciasse, quia scirem bonam me causam non habere. Idem si pronunciatum sit perperam me egisse, libellumq́; esse nullum, actus enim omnino nullus, nullum effectū parit*[q]*. Sed & mortua lite alienare non prohibebor, uitiumq́; iltigiosæ rei mihi non obstabit*[r]*, quod scilicet durum putauit legislator eius administrationem hoc casu impedire, quo actori est quid magis imputetur, q̃ possessori. Secundus est in his que ad probationem pertinent, puta testimonijs, quæ si publicata nō fuerint, etiā*

contra

g c. fi. de prob.

h l. mutari. vbi Bar. de pc.

i Gl. d. l. ꝑ perandum. §. j. ver. iudicij.

k l. ij. infra de fru. & lit.

l l. fin. C. de prę. xxx. in.

m l. fi. ff. vn. li.

n rū. ad. d. l. hos accusare.

o l. cum mota. ifra de trāf. vbi Bar.

p Gl. in. l. j. C. de præscri. lon. tem.

q Glos. c. vt debitus. in gl. ij. de app.

r d. l. j.

cõtra eũdẽ in alia instãtia fidẽ nõ faciũt[s]: in quo tñ probabiliter dubitari põt, quia publicatio testiũ non uidetur substãtiã iudicij respicere[t]: & ideo supra diximus, ualere sentẽtiã, tametsi in causa principali nõ fuerint publicatæ attestationes: fidesq́; attestationũ ex autoritate iudiciali, notarijq́; manu oritur, nõ ex publicatione[u]: quapropter lex solũ requirit publica monumẽta, id est, ut isti interpretãtur, qd' manu publica, hoc est tabelliõis, sint descripta[x]. Sed tñ Doct. aliter sentiũt[x], adeoq́; huiusmodi testimonia nullius esse fidei arbitrãtur, ut parum referre tradiderint, qd' ab alio iudice in diuersa instãtia publicata fuerint, adhuc enim nullius esse fidei, dũ tñ non in succedanea, puta appellationis[y]. Quare excepto hoc casu, iterũ esse examinãdos testes[z]: si tamẽ mortui pbarẽtur, uel diutius absfuturi essent, secus uideretur[a]. Itẽ si testes in casibus permissis ante litis cõtestationẽ fuissent recepti[b], fidẽ enim faciunt, quãuis nondũ publicati[c]. Sũt & qui idẽ arbitrantur, quũ non solius tantum notarij subscriptione, sed & iudicis testimonia corroborata sunt[d]: quod ego nõ probo, nec quisquam probat. Tertius casus est, quum testes nõ à iudice, sed ab arbitro recepti sunt, tunc enim etiã si eorũ dicta publicata sint, non facient fidem aduersus eundem ni alio iudicio[e] nisi mortui sint, uel ex partis cõsensu: cuius differentiæ ratio illa est, quia facilius testes corã arbitro, quam corã iudice mentiuntur quũ possit iudex per tormẽta uerum exquirere, & falsi reos meritis pœnis afficere[f], quod Bald. tradit: an quia gesta coram arbitro non ita iuris publici autoritate confirmantur, sicut quæ ordinarijs iudicijs peraguntur[g]?

Quar=

- s d. l. gesta. l. iij. ff. quæ in frau. credi.
- t d. l. prolatã. d. c. quoniã contra.
- u Abb. in. d. c. causam quę. col. ij.
- x d. l. gesta.
- x c. cum cãm. infra de test.
- y Bar. & doc. in. d. l. gesta.
- z l. fi. infra. de testi.
- a Bald. in. d. l. gesta.
- b c. qm̃ frequẽter. vt li. nõ contesta.
- c Doct. in auť. sed si quis. infra de test.
- d Claud. arg. l. cũ antiquitas. §. j. de testa.
- e dicta. l. fi.
- f l. iij. §. fabi/ no. de testi.
- g l. j. infra de arbi.

Quartus casus est à Doctoribus hic relatus, quum acta in iudicio summario confecta sunt, non enim integram fidem in plenario habebunt[h]*, sic etiã confecta in causa possessionis fidei faciẽdæ non sufficient, si de causa proprietatis deinde agatur*[i]*. Sed & in iudicio ciuili tractata plene in criminali causa nõ probabunt*[k]*, quũ dilucidiores probationes lex requirat*[l]*. Idẽ generaliter aliqui dicunt, quoties ad diuersum finẽ ageretur*[m]*, quæ opinio in his casibus uera esse põt, in quibus nec sentẽtia quidẽ propter finis diuersitatẽ præiudiciũ pareret*[n]*: qua rõne & probationes corã episcopo causa criminis spiritualiter (ut uocãt) puniẽdi corã pratore nõ attendẽtur*[o]*, quæ omnia alibi à doctoribus diffusius disputata, huc cõgerenda minime duxi. Sed quæ de actis diximus, nũquid in confessione quoq; obseruabũtur? Et pro regula traditũ est, cõfeßionem in uno iudicio factam, in alio obesse*[p]*: quòd indignum lex iudicet, quod quis sua uoce dilucide protestatus sit, ab eodẽ infirmari*[p]*, nec refert corã iudice confessum sit, an corã arbitro*[q]*, iudicio summario an plenario*[r]*, ualido an inualido*[s]*, principaliter an in uim causæ*[t]*, ciuili an criminali*[u]*. Unde qui de furto accusatus confessus fuerit, se Titio absenti librũ subtraxisse, in fauorẽ absentis cõuictus cẽsebitur, iudex enim absentẽ ipsum repræsentare uidetur*[x]*, eiusq; nomine ratã cõfeßionem eã habere potuit, si ita in actis protestatus sit*[y]* : nã & Titius ipse quandocunq; ratã habere eã potest, saluaq; sibi erit actio*[z]*. Quãdoq; tamen nec confeßioni quidẽ in alia causa statur, ut si tacite, & per fictionem legis inducta sit*[a]*, uel obscure, in transitu, aut inconsulto effuti-*

h l. a diuo pio. §. si sup. de re iud.
i C. de testi. extra. de test.
k Bar. l. ij. § j. vi bon. rap.
l l. fi. ĩfra. de ꝓbatio.
m c. veniẽs. ij. de testi.
n l. vendicãtẽ. l. se. de euic. dixi in §. duo fratres.
o c. at si clerici. vbi Moder. de iu.
p d. l. iubem⁹.
p. l. generalr. infra. de non num. pecu.
q d. l. pen. ĩfra de arbi.
r Alexã. cõsil. xiij. in. j.
s c. fi. de resti. spolia.
t Bart. l. j. §. si qsita. ff. de verb. oblig.
u l. interdũ §. j. de furt.
x Gl. in auth. matri. versi. velleiani. ĩfra qñ mul. tut.
y Bar. ĩ. l. post quã. in ff. infra. titul. ij.
z Alex. hic & ĩ. l. ij. iu. sol.
a l. ij. §. diuus. de iur. fis.

tab[b].Idem si huiusmodi confeßio à iudice reprobata, reiecta'ue sit[c]? Quapropter reprobato instrumento, cõfeßio quæ ex eius productione oriebatur, nullam uim habet[d]: & qui accusat iudicem tanquàm à se pecunia corruptum, si ille absoluatur, nõ poterit ceu corruptor propria confeßione damnari[e]. Sed nec uim iudicialis cõfeßionis habebit, quæ coram incompetenti iudice emanauerit[f]. Idemq; si iudex sit competens, sed non in figura iudicij, & eo pro tribunali non sedente, sit dicta[g]. Sed & quæ enuntiatiue prolata sit confeßio, non oberit, cũ principaliter de ea agetur[h]. Confeßionem quoq; procuratoris ita accipiendam aliqui arbitrantur, ut in alia causa domino non obsit[i]: Idemq; de ea censeamus, quod de cæteris probationibus[k]: quã sententiam & ipse laudo. Vnde cõsequens est, ut confeßio procuratoris in alio iudicio ad diuersum finem inchoato, nihil probet[l]. Confeßio autem per nuncium facta, eodem iure censetur, quo si ore domini facta esset, quod recte Bald. sensit[m]: nec enim huiusmodi ficta cõfeßio est, quũ nũtius ceu pica uel organum, non nisi quam accepit uocem reddat[n]. Fuere & qui domini confeßionem non arbitrarentur ad alium finem ipsi obesse: ut si quis in iudicio tanquam testis cõfeßus sit, non poßit suo iudicio in alia causa tanquam principalis conuinci[o]. Sed distinguendum est, aut cõfeßio in uim causæ adducta est, & infirmato principali etiam causa corruit, quæ diuersum finẽ reſpicit[p]: aut aliter expreßa est, & in alium finem uti iudicialis non ualebit, sed tanquã extraiudicialis[q], & ideo quotiescunq; reuocetur, sola condemnationi non sufficiat[r].

b l.q;qd. ff.de reg.iur. dixi in.l.ita stipulat⁹.in.j.not.
c Gl. in auth. itẽ si. C.qui pot. in pig.
d Fely.in.c.cũ venerabilis. de excep.
e Bal.in auth. nouo. C. de pœn.iud.qui male.
f d.c.at si clerici.Bar.l.magistratib⁹.de fur.om.iud.
g Doct.d.l.iubemus.
h c. illud. de præsum. dic vt ifra. l. pe.
i Ioã.And.c.p inquĩtionẽ. de electio.
k Fely.in.c.j. col.pe. vt li. non cõtest.
l Aret.cõs.13. spec.de con fes.§. uidendum.
m l. j. infra de confes.
n Cur.§.quod obseruari.infra.de iu.ca.
o Rota decis. 855. quidã.
p Bar.d.l.j §. si quis ita.

Edita,

EDITA. Litigaturus Valentinianus, imperatores[q] consuluit, quid sibi faciendum esset. Et rescriptum[r] est, debere eum actionem edere, tamq; claris uerbis eam concipere, ut inde reus edoceri poßit, quæ futura sit litis species, id est, ut rhetores uocant hypothesis: sic enim à nobis accipitur determinata facti assertio, quæstiõis seu causæ modum cõplectens[a], quæ quandoq; & casus dicitur. Si uero indeterminata sit, & generalis, thesis est, quales sunt, quas cõclusiones, uel regulas iuris uocamus. Quod si post editam actionem depræhenderit subesse in ea aliquam mendam seu errorem, licebit eum corrigere, uel etiam actionem mutare, salua tamen edicti perpetui autoritate: id, ut aliâs admonui, à Saluio Iuliano compositum fuerat[b], uerisimileq; est in eo disertè traditũ fuisse, quibus casibus emẽdatio hæc, seu mutatio concederetur, in præsentia nihil extat nisi Vlp. & Paul. quædã interpretationes, quorũ alter ad edictum lib. IIII. alter lib. III. perpetuum Iuliani edictum, quod ad editionem attinet interpretati sunt: & ex Vlp. Verbis[c] satis apparet, in tantum licitam fuisse hanc uariationem, ut tamen reus semper dilationẽ congruã habeat, qua deliberare poßit, cedat'ne, an contẽdat. Subijcitur in rescripto plurimum, & hac in re æquitatẽ ius dicentis posse, quid enim si hac causa detrimentum aliquod reus patiatur? Restituendæ illi erunt expensæ, & omnino indemnis præstandus.

IIDEM AVGVSTI, Valentiniano.

EDita[a].

a ¶ EDITA. Qum edere sit, & libello complecti,

 & da-

q l. capite. ff. de adulte.
r l. mercalem. vbi Bal. ifra de condi. ob tur. cau.
a l. minor aũt. §. si autẽ. de mino. l. latinus. de le. ij.
b l. ij. §. sed q2 diuinæ. supra de vet. iur. enu.
c l. j. ff. eod.

& dare describendiq; copiam facere: hic ostenditur formulam ipsam, aut scripto tradendã esse [d], aut describendi eius copiã fieri debere: Scripto traditur in ordinarijs iudicijs [e], idq; actoris expensis [f]: quapropter solẽt cauti litigatores petere ut in primis sibi detur libellus, nam si actor neglexerit, iudicium erit nullum [g]. De actio [b] speciem futuræ litis scribendi copia fieri debet, ubi reus libellum non petit, uel in summarijs, in quibus satis est petitionem in actis à notario describi [h], quo casu non tenebitur notarius ei exemplum dare, nisi recepto autoramento, id est data mercede ab eo qui conuenitur [i], & ita hodie obseruandum esse omnes ferè sentiunt.

b ¶ ACTIO. Accipitur hic actio ex communi interpretatione pro libello & scriptura, seu formula, quæ reo porrigitur, siue solenni intentione, siue quali quali petitione cõcepta sit: nõ enim necessariũ est nominatim actionem edi, sed simpliciter factũ proponere, unde quis experiri uelit [k]: si tamen ex facti narratione plures actiones cõpetere possent, ne reus incertus sit, nominatim aliqua est edenda [l]: debet enim semper certior fieri reus, nec in id adigendus est, ut coniecturis perquirat, qua formula secum actum sit. Vnde quãuis in dubio præsumendũ sit, speciali potius quam generali agi [m], ea potius, cui omnia uerba cõueniunt, quàm ea, secũdũ quam aliqua superflue rent [n]: tamen nõ id ex certitudine speciei est, quam lex nostra requirit: & ideo si factũ apte propositũ sit, nominatimq; adiecta actio sit inepta, cum cõmuni sentẽtia putauerim iudicium ualere [o], si nõ ideo reus propter incertitudinem

d d.l.j.
e auth. offeratur. infra de lit. contest.
f l. suo victu. de op. lib.
g c.j. de libel. obla.
h Clem. sæpe. de verb. sig.
i l. si, vbi glo. de erog. mil. an. lib. xij.
k c. dilecti. de iu.
l l. si duo. ff. de solu.
m l. hoc legatũ. vbi Bar. de leg. iij.
n Abb. d. c. dilecti.
o Per reg. l. j. in princi. infra de rei vxo. act.

tudinem uenire minus instructus potuit, alioqui Bal. Angelumq́; sequerer, existimãtes libellũ uitiari: quoniã lex ait tali casu nec tenere intentionem [p], & alibi aptam & proposito negocio congruentem requiri [q]. Fuere tamen, qui generaliter existimarent, nomen actionis edendum[r]: quæ sententia recepta nõ est, non quòd probabilis nõ sit præsertim hac ex lege, speciei declarationẽ requirente: sed quia diuersa est æquior, & fori harpyias minus adiuuat, nã & hoc nomine ueteres Iureconsulti male audiuerunt, ut est in Cicer. oratione pro M. Muræna. Eadem ratione declarandũ arbitror, quod uulgò solet dici. Verba etiam improprie in libellis accipi, ut secundũ intendẽtis sententiam sustineantur[s], ut procedat, dũ reus ex ea improprietate incertus nõ reddatur[t], rectéq; deliberare nõ poßit, cedat'ne an contẽdat: tali enim casu excipiẽte reo, nisi dilucidaretur illa improprietas, putauerim intentionem nõ tenere[u], quod & in libello generali, disiunctiuo, cõditionali decisum est: parte enim opponẽte, reijciuntur huiusmodi intẽtiones[x], nisi confestim declarentur, certitudinemq́; recipiant[y]: quod & in summarijs causis locũ sibi uendicare, uerius & receptius est [z]: nec enim in eis subtrahẽda fuit reo defensio, quũ summarij iudicij fauor causam respiciat, nõ rei odiũ [a]. Sed quid si pars quicquã non obijciat, & regulariter ualeret libellus incertus, aut generalis[b], quia qui non excipit, uidetur acquiescere, fauoriq́; suo renunciare [c]: unde fit, ut in his casibus, in quibus uoluntas rei nõ attenditur, secus sit, & à regula non discedamus: quapropter in causis criminalibus, libellus generalis, & incertus, etiam tacente reo, non confirma-

p l. j. ff. si men. fal. mo.
q l. ij. infra de for.
r l. fi. infra de interrog.
s l. sed etsi. poss. §. itẽ si iurauero. ff. de iureiurã.
t l. ij. vbi Areti. ifra de bono. poss. sec. tab.
u Bar. l. de q/bus. in fi. de le. l. rei app. de verb. sig. Bald. l. qui vsumfructũ. si vsusfr. pet.
x c. fin. de lib. obl. Doc. in l. vbi autẽ. § q aliud. de verb. obl.
y d. l. fin. C. de anna. excep.
z Alex. consi. 32. in. 4.
a d. l. ij.
b c. abbate sa/ne. versi. se/cus. de re iu/dica. in. 6.
c l. j. infra de rela. Alexã. consil. 101. in. 5.

tur [d]:ut accuso te de dictis omnibus à te perpetratis,[e] quod & in causis ciuilibus procedere uidetur, à crimine descendētibus [f],ut in actione iniuriarum,uel de dolo, idq; Alex.sentit,qua tamen in re Bal.Fulg.Aret.Ias.dissentiũt: quum enim hoc casu de pœna pecuniaria agatur,põt reus tacẽdo sibi præiudicare, quod & nos probamus.Sed & corã iudice,qui specialiter cognoscẽdi ius habet,cuiusq; iurisdictio extraeũ casum extendi nõ potest,qualis est fiduciarij clientis,quem uasallũ uocant,dominus[g],generalis libellus nõ admitteretur: Sed is tantũ, qui de speciali causa, & ad eius cognitionem pertinente conceptus esset[h].Potest quoq; iudex,etiam irrequisitus, actorem cõpellere,ut petitionẽ suam ante litẽ cõtestatam declaret,haud dubie enim eius interest,coram se dilucide postulari [i]. Sed etsi tanta obscuritate inuolutus esset libellus, ut ex eius lectione intelligi non posset, quid sibi actor uellet, à iudice dilacerandũ constat [k],nec rei oppugnationẽ expectandam.Illud quoq; traditum est, quibus casibus incertus libellus reo nõ opponẽte sustinetur,ita demum ualuisse censeri,si deinde in processu probationibus uel aliter declaretur[l]:quomodo enim sequi sententia posset,quam certã ferri lex iubet[m]?Sed quid si facto rei cõtingeret,ut actor clarè proponere nequeat? Et tunc ei nihil est imputandum,tenebitq; incerta intẽtio [n]. Idem si ex natura causæ oriatur incertitudo, ut in iudicijs uniuersalibus [o],ut in libello dotis [p],ut in petitione trientis,qui iure naturæ filijs debetur [q], ut in accessorijs, quum quis rem petit cum fructibus seu expensis [r], uel cum omni eo quod sua interest [s]: Idem & ubi incertitudo uel modica

sit, uel

d l. libellorũ. versic.quod si.de accusa.
e Bal.l.j.col. x.de cõfes.
f l.prætor edixit.ff. de iniur l.itẽ exigit.ff.de dol.
g c.cæterum. de iudi.
h Ang.cõsi.6.
i l.age.vbi Alexan. infra titu.iij.
k Bart.in extrauaga.ad reprī. ver. sine figura.
l Gl.l.si quis argentũ. de po.
m §.curare.in fitu.de act.
n l.j.§.q autẽ. quo.leg.
o Gl.l.j.ff.eo & hic.
p Bar.in rub. solu.matri.
q Bal.c.conquerente.de offi.ordin.
r §.j.insti. de offic.iud.
s c.inter dilectos. de fid. instru.

sit, uel in re modici momenti[t], uel nihil inde detrimenti reo inferretur[u]. Eadem quoq; ratione hic traditum est, in libellis accusatorijs expreßionem loci & mensis, quo delictum perpetratum sit, esse necessariam[x], quia accusati ipsius, & consequenter etiam publicè interest, delicta clare proponi, ut se tueri quilibet poßit: idem'que Bartol. sensit, de causis ciuilibus ex maleficio descendentibus[y]. Sed an in his saltem parte non opponente, libellus absque tempore & loco ualeat? Et articulus controuersi est iuris, in quo supra ualere existimauimus, quæ sententia etiam frequentiore calculo procederet, si summarie in his cognosceretur[z], nam in capitalibus iudicijs, etiã si summarie agatur, nihil referre ego arbitror, quod reus non opponat, quum in eis, ut dixi, ad eius utilitatem non attendamus[a]: at quoties de pœna nummaria agitur, secus est: merito ergo omißio temporis, uel loci, reo tacite acquiescente, nõ nocet. Vnde & quoties crimẽ per modum exceptionis opponitur, distinguendum plerique sentiunt, an id fiat, ut simpliciter actor ab intentione submoueatur, & mensis nel loci expreßionem non esse necessariam[b], an etiam ut puniatur: & secus est[c]. In casibus igitur, quibus iudex puniẽdi potestatem habet[d], semper dies & locus exprimi debent[e]: qua in re generaliter dicendum est plurimum operari arbitrium iudicis, qui semper ante oculos habere debet, ne reo defensio subtrahatur: & ideo quandoque etiam de speciali die, uel loco interrogabit[f]. Sunt tamen aliqui casus, quibus tempus uel locum expreßim designare nemo cogitur, ut quũ de flagitijs agitur, quæ tractum temporis habent[g].

t Bar. l. iij. §. j. de lib. agn.
u l. gallus. §. si eius. vbi Bart. de lib. & posth.
x d. l. libellorum.
y d. l. prætor. Socin. cõß. 146.
z Alex. cõß. 6. lib. iij.
a l. nõ tantũ. de ap. Rom. consi. 191.
b Flo. l. in exce. ff. de pb.
c c. ij. §. testes. de testim. in sexto.
d Bar. l. ij. §. si publico. de adult.
e Bart. in. l. j. de excep.
f Bart. in. l. is qui reus. co. 5. ff. de pub. iud.
g Bart. d. l. libellorum Roma. cõß. 191.

h l.actor.in fi. infra.de pb. | uel quæ negligendo cōſummātur[h], uel de leuibus criminibus tractatur[i], aut de ſolius purgationis canonicæ indictione agatur[k]. Illud quoq; cōſtat, facinorū probationibus ad liquidū perductis, nihil referre, ſi deinde obijciatur locū aut tēpus adiectū accuſatiōi nō eſſe, nec enim in re liqda de apicibus iuris diſputans, audiri debet[l], niſi quū adhuc aliquis ſcrupulus ſubeſt, quod ex qualitate rei, & numero teſtium deprehendi poteſt, ut quidam hic tradiderunt[m].

i Glo.inſti.de pub.iudi.in prin.

k Doct.c.ſ.de purga.cano.

demōſtrat: quam emēdari[c],

l Bar.l.ſi confeſſus.de cuſto.reo.

m Purp.

c ¶ EMENDARI. Emendare, eſt mendum, id eſt errorem tollere, ſalua remanente ſubſtantia[n], idemq; ſignificat, quod corrigere, & caſtigare. Siue igitur mēdum ſit ex ſuperflua aliqua adiectione, ſiue ex detractione, ſiue ex nimia obſcuritate, qui id corrigit ſuperflua reſecādo, conciſa addendo, mutilata ſupplēdo, cōfuſa diſtinguēdo, obſcura dilucidādo: emēdare rectè dicitur[o]: idq; Bar. ſentit. Quomodo autē huiuſmodi emēdatio licita ſit, nō modica eſt altercatio. Bar. & ſequiores alij ex legis noſtræ regula permiſſam eſſe uſq; ad ſentētiā fere ſentiunt, ſiue quis ambigua obſcuraq; declarare uelit[p], ſiue qualitatē aliquam emēdare, unde cōdēnationis executio uel intēdatur uel minuatur[q], ſiue de ſumma petita diminuere, quū & totam, ſi uelit, pendēte iudicio remittere poſſit[r], ſiue fructus huiuſmodiq; acceſſiones petere, quæ pendēte lite cœperint deberi[ſ], ſiue in iudicio uniuerſali rem aliquam quis petierit, poterit quandocunq; mutare, & aliā obtinere[t], ut in petitione hæreditatis, quū enim in ea principaliter agatur, ut quis hæres declaretur, uidetur in cōſequentiam

n l.actorum.ff. de re iudi.

o §.qbus.ſupra.ſ.cōſtit. & titu. ſeq.

p l.ſi quis intētiōe. de iud.

q l.in delictis. §.ſi detract. de noxa.

r l.quidam.ſi certū peta.

ſ l.ædiles.§.itē ſciendum. de ædil.edi.

t l.quarta.l.ſi.quo.ff.de petitio.hære.

quentiam non solum rem petitam, sed quamlibet aliam hæreditariam petijsse, & ideo emendatio non denegabitur[u], *tametsi aliter sensisse uideatur* Bar. *quē recētiores damnant, licet cæteri de uerbis* Bart. *magis q̄ de sensu legum soliciti, in re aperta maximas tricas inuexerint. Quod si per emendationem actio ipsa uel res immutetur, tunc usq; ad litis contestationē solū licita erit correctio, nec enim hæc proprie emendatio est, quū alia de substantia agatur, cuius sentētiæ ea est ratio, quod cū de diuersa quodammodo re tractetur, non potest uideri in iudicium uenisse, quod post litē contestatam solum deductum fuerit*[x]*: siue igitur uarietur res*[y]*, siue persona*[z]*, siue qualitas substantiæ actionis trāslatiua*[a]*, post litem contestatā nō audietur emendator.* Idem *si petitio ipso iure, etiā tacente reo, fuit nulla, ut quia in accusatione omissus sit locus aut mēsis, non licebit iudicio accepto addere, mutaretur enim substātia, quū id quod nullū fuit reuiuisceret*[b]*, quod & infra declarabo. Vnde cōsequens est, ut eatenus solum emēdatio fieri poßit, quatenus tēpora largiantur.* Finge *ait lex, in crimine peculatus publico iudicio nemo audiatur, nisi intra biennium accusator reum detulerit, delatus est aliquis intra eam diē libello iure inualido, & cui solēnia deessent, nunquid lapso tēpore poterit emendari? certe non, nec enim tēpora largiūtur.* Finge *rursus, appellatoriū libellū intra decem dies inepte conceptum, nullumq; esse, poterit'ne deinde corrigi? Et nō posse receptum est*[a]*, quia in substātia deficit, & tempore appellator excluditur*[b]*. Quod si emēdatio substantiam non respiceret, secus esset*[c]*, posset enim etiam post tēpus fieri,*

u Card. Bott. Barb. capit. 2. de lib. obl.

x l. nō potest. de iudi.

y l. Atheius. i fi. de aqua pluuia.

z l. denunciasse. §. quid tamē. de adul.

a l. prætor. §. docere. ff. vi bono. rapto.

b l. accusaturus. de adul.

a Areti. l. qui Romæ. § se, ia. col. ij. de verb. oblig.

b l. si eo tpe. infra. de remis. pi.

c l. qui fundū. vbi Bart. de cōtra. empt.

quod & generaliter receptum est in declaratione, quum enim qui declarat nihil noui inducat[d], quandocunq; fieri declaratio poterit[c], dum tamen ex uerbis descendat, alioqui frustra declarationem appellaremus, quæ uera correctio esset[f], nec ius alteri quæsitum hoc prætextu auferre possemus, quod rectè Paul. Cast. scripsit[g]. Et hæc quidem ex communi sententia dicta sunt, quam & nos sequimur, nec in ea ulla est controuersia, præterquã quum de emendatione ad rem petitam pertinẽte agitur: existimamus enim, usq; ad sententiam concedi emendationem, idq; huius legis argumento etiam mutationẽ concedentis: nam & in lege dicitur, si minus petitũ sit quàm deberetur, sine periculo agi[h], quia in eodem iudicio iudex aduersarium ei in reliquum condemnat, ex Zenonis cõstitutione[i]. Idemq; si quis aliud pro alio petierit, ut hominem Stichum pro Erote, aut ex testamento petierit, quod ex stipulatu debetur, in eodem enim iudicio errorem corrigere ei pmittitur. Nec me mouet Accur. respõsio in eodem iudicio, id est in alia instantia coram eodem iudice interpretantis: quid enim potuit alienius à legis uerbis responderi, quam ineptè geminantem uerba legislatorem inducere? quasi dixerit, iudex corã eodẽ iudice condẽnabit: atqui alia instantia coram alio incipi potest: quid magis absonum q̃ in eodem iudicio, id est in alia instantia? atqui iudicium pro instantia accipitur[i], sed & quid opus fuisset Zenoniana lege? absque illa enim indubitatissimi iuris fuisset, reliquum peti in alio iudicio potuisse[k] quum clarũ sit. absolutoriã una ex causa sententiã, ex alia agẽti nõ obesse, Adde quod nec corrigẽdi uerbum satis

d l. hæredes. §. si quid post. de testa.
e c. literæ. de dila.
f c. dilecti. de accusa.
g d. §. si quis post.
h §. si minus. insti. de act.
i c. dispendia. §. reus. de re script. in. 6.
k l. cũ quærit. l. si mater. §. j. de excep. rei iudi.

bũ ſatis cõgrueret: aliter igitur alij, qui eam legẽ intelligunt, qñ emendatio ante litem cõteſtatam facta eſt, quæ rñſio nõ minus abſurda eſt ſuperiore, nã nec lex quicquã de litis cõteſtatione diſtinguit, nec uerbũ petierit, itẽ corrigere, itẽ in iudicio ſic accipi poſſunt ut enim quandoq; petere, quoties de obligatiõe inducẽda agimus, pro ſimplici interpellatiõe accipitur [l], *ita quum ad iudiciũ particulare refertur, poſt litẽ conteſtatã intelligitur* [m], *nã & iudiciũ ipſum, nõ niſi poſt litis cõteſtationẽ proprie dici oẽs fatẽtur. Sed quid opus fuit eius legis uerba ſic cõtorquere? an ut antinomia aliqua euitaretur, aduerſantiaq; reſpõſa ſubmouerentur? Atqui nihil facilius, ſi Martini, Fulgo. Fabri, Ang. Iaſoniſq; ſentẽtiã tueamur* [n], *& ex ea aliqd de cõmuni opinione limitemus, fateamurq; in eadẽ inſtãtia ex eodẽ libello fieri cõdemnationẽ poſſe ſummæ amplioris nomine, quũ omnino de re diuerſa nõ ſit, ad ſimilemq; obligationis effectũ pertineat, idq; etiã in appellatiõis iudicio ex Iuſtiniani lege defendamus* [o]: *itemq; in cõpromiſſis ex Labeonis ſentẽtia* [p], *quarũ legũ uerba Accur. diuinãdo nimis coarctat: nã & quoties poſt litis cõteſtationẽ emẽdatio ꝑmittitur, toties & in cauſa appellationis cõcedẽda eſt, quũ appellatio in eum modũ rẽ reſtituat, quem tẽpore iudicij accepti, id eſt litis cõteſtatæ habebat* [q]: *nec nos mouet, qđ ſuper clauſula emẽdata nulla poſſit eſſe cõteſtatio, ergo & nulla ſentẽtia* [r]: *nã rñdetur ſufficere cõteſtationẽ litis in ſumma petita, quæ facillime deinde extẽditur ad ſpeciem adiectam, ſicut etiã ſufficit emẽdationẽ fieri ex iure, qđ ante litis cõteſtationẽ cõpetebat, id enim facilius in iudiciũ deduci poteſt* [ſ], *quã qđ*

deinde

l l. ſi decem. de verb. obli. l. itẽ §. petitã. de peti. hær.

m l. amplius. rem ratã ha.

n Fulg. hic & alij. d. §. ſi minus.

o l. ampliorẽ. in fi. infra de appel.

p l. apud celſum §. item quæritur. ff. de do. exce.

q l. ita demũ. infra de procura. Roma. conſili. 381. quæſt.

r l. prolatã. C. de ſenten.

ſ l. ſi qs rem. in fi. de pig. actio.

deinde noua ex causa superuenerit[t]*: atq; ita ego sentio. Quae sentētia absque dubio in his omnibus casibus procederet, in quibus ex cōmuni traditiōe receptū est, lite cōtestata admitti emendationem, ueluti in eo, qui probabili errore deceptus est*[u]*, quod & Aret. sentit. Addit Claudius generaliter id constituendum exemplo dilatoriae exceptionis, quam lex ante litis contestationē obijci iubet*[x] *& tamen ex uerisimili ignorātia sinit ut etiā deinde opponatur*[y]*. Idem dicendum, quoties litis contestatio esset nulla, nō enim actus nullus impediret emendationem*[z]*, ut quia libellus esset ineptus*[a]*, quod recte intelligit Alex. ita demū si deinde alia sequatur litis contestatio, super priore enim, quae nulla est, ferri alia sentētia nō potest, quàm absolutoria ab obseruatione iudicij*[b]*, merito poterit alio iudicio emēdari error. Ad haec pertinet quod ab aliquibus traditū est*[c]*, post litē contestatam ante iuramētū calumniae licitam esse emendationē, si enim petitum est praestari, idq; minus factum sit, uidetur litis contestatio esse nulla*[d]*, merito emendatio nouaq; contestatio non impeditur. Qua ratione si libello obscuro fuerit oppositum, saluisq; exceptionibus lis cōtestata, cum processus sit nullus, non impedietur emendatio, quae nouo processu fiat, ut Paul. Castr. hic ait*[e]*. Idem affirmandum si confestim post litis contestationem fieret emendatio, perinde enim esset, ac si ante facta fuisset*[f]*, & dicitur incontinenti facta, si adhuc litis contestatio scripturae actorum cōmendata non sit*[g]*: unde Ias. generaliter hic probat, idem esse, siue quid statim post litis contestationem fiat, siue aliquāto antea, qua de re alibi agemus*[h]*. In summarijs quoque*

t d. l. non potest.
u d. §. si minus. & seq. & l. mater. in fi. de inoff. testa.
x l. exceptionē. infra de proba.
y c. pastoralis. de exceptio.
z c. non praestat. de regu. iur. in 6.
a Glo. Inst. de obl. verb. secundum.
b d. l. j. §. j. si mē. fal. mo. dixe.
c Spec. Innoc. Ias. hic.
d Auth. principales. in fin. infra de iur. cal.
e Glo. d. c. pastoralis.
f Glo. l. Pōponius. §. rati. de procura.
g Gl. c. apud. 32. q. j. Alc. l. quicquid. de verb.
h Ias. §. morte col. 6. & op. noui nun.

que causis idem receptum est, quum etiã simpliciter & de plano, & facti sola ueritate inspecta procedi lex iubet[i]: quum enim in eo iudicio, qui una ex causa intenderit, ex alia obtinere poßit[k], fortius credẽdum huiusmodi emendationẽ concedi. Quod & eo casu fatentur plerique, quum qualitas non in libello addita, sed in persequutione causæ deducta fuit, eã enim emendare ad libitũ possumus[l], quod secus est, quum in libello adiecta est[m], in ea enim ex supradictis distinguẽdum. Et hæc quidem, quod ad emendationẽ ipsius actionis attinet, satis & super, nam si non de actione, sed de pœna agatur, ubi semel cõmißa sit, non est dubium pœnitentiæ locum non esse[n]: quod & in eo responsum est, qui patronum absq; uenia in ius uocauerit, ex sola enim actionis editione statim pœnale iudicium oritur, quæriturq; patrono ius[o]. Sed etsi quis in libello quippiã confeßus sit, non facile aduersus suam cõfeßionem audietur[p], nec mihi eorum opinio probatur, qui ut in editione actionis, ita quoq; in ea cõfeßione distinguendum putant, quum appareat separata hæc esse, & diuersis rationibus niti[q]. Cæterũ & quoties lex qualitatẽ aliquam à principio requirit, ab eius forma recedi non potest, nec emendationi locus esset[r], fiet autem huiusmodi emendatio parte citata, ut Alber. & Clau. tradiderunt[s], nec ultra quam semel de eadẽ re admittetur[t], alioqui res in infinitum tenderet, idq; receptius, licet alij contra[x]. Sunt & qui declarationem non nisi ab ipso, qui actionem edidit, fieri posse arbitrantur, ab hærede eius non posse[y], & multo minus à procuratore generali[z], quæ omnia alijs locis pertractanda sunt: non tamen omit-

i Claud. l. j. de offi. asses.
k Ias. l. certi cõdi. §. si nũmos. col. 6. si certũ pet.
l d. § si detracta. Doct. c. ij. de lib. ob.
m l. quod in hæredem. §. eligere. de trib. Imo. d. c. ij.
n l. j. infra de plus petitio.
o l. quãuis. ff. de i ius voc.
p l. cum precũ. infra de lib. cau.
q l. Pap. exuli. de mino.
r Clem. cãm. de electio.
s Per. l. de vno ff. de re iud.
t l. fi. ff. de bo. aut. iud. l. si qs. §. j. infra de reb. cred.
x Decius.
y l. Pomp. si fru. §. fin. de rei vendi.
z Alex. cõsil. 78. in quinto.

omittendum quod Aret. tradidit, emendationem hāc ratione futuri processus utilem esse, nam si ex ea obscuritate reus captione aliqua iam elusus fuerit, actori imputabitur, qui aperte loqui debuit[a].

> vel mutari [d] licet, prout edicti perpetui monet autoritas, vel ius red-

d ¶ MVTARI. *Mutatur proprie actio, quum uetere omissa, alia proponitur. In quo articulo solet decidi, ante litis cōtestationē permitti regulariter mutationem, exceptis casibus quibus supra ostēdi, nēc emendationem quidem concedi, ut si quis confeßionē suam reuocare hoc prætextu uelit*[b]*, uel ius aduersario iam quæsitum acceptatumq; auferre*[c]*, quo argumento sunt qui generaliter idem arbitrentur, quum libellus à reo agnitus, acceptatusq; est*[d]*, quæ & Petri fuisse uidetur sententia, sed eam merito Barto. confutat, nisi in casibus quibus specialiter introductū est, ut à qualitate, uel causa proposita recedi non poßit*[e]*. Idem si semel mutatio facta esset, uel tempora nō largirentur, uel aliter iudici ex aliqua causa sederet, ut quia omissa ciuili, quis uellet criminalem uel famosam intēdere*[f]*. Verū & idē traditur, quādo electione perempta esset sequens actio*[h]*, ut quia simul admitti nequeant, uel inuicē aduersentur*[i]*, sed & si priorem actionem differre simpliciter quis uelit, uel soli instantiæ ipsius causæ renunciet, audiendus non est*[k]*. Sed si omnino remittere & litem & actionem uelit, potest, uel etiam si actionem solā repudiet, quod Bart. & cæteris uisum est: quibusdam tamen ex Iustiniani lege reclamātibus*[l]*: quæ, ut dixi-*

a l. qui aliter. §. j. quod vi aut clam.
b d. l. cum precum.
c d. l. j. de plus peti.
d Cepol. cautela. 106. Ange. §. omnium. Insti. de act.
e c. cū ab eo. de elec. in c. vt debitus. de appel.
f l. certi cōdictio. in prin. si cer. peta.
h d. § q in hæ rede. §. eligere.
i l. fi. C. de codicil.
k Auth. qui semel. C. quo. & qn iud.
l d. auth. & §. omnē. in auten. de litig.

ut diximus, de renunciatione instantiæ solũ loquitur, solumq; ea ratione promulgata est, quia se inuitũ cogi ad agẽdum, seu in lite persistẽdum debere actor negabat[m]*: quæ ratio solam instantiã respicit, nec ideo magis differtur reus, quũ prosequi mutatã intẽtionẽ actor teneatur. interpretatione igitur restringẽda ea est cõstitutio, qua propter nec tunc ei ullus esset locus, quãdo reus dissimularet: seu nõ opponeret*[n]*, aut esset contumax*[o]*, aut quãdo actor aduersus alium quoque eadem actione experiri uellet*[p]*, aut si iudex necessario uideret ab obseruatione iudicij actorem liberandũ, ut quia libellus ineptus esset,* quod Bart. *hic tradit, quod & in alijs casibus dicendum est, quos alibi relatos legere est*[q]*. In criminalibus quoque iudicijs nõ permitti mutationẽ, propter Senatuscõsultum Turpilianũ, hic traditũ est, quod alibi* Bart. *diffusius attingit*[r]*. Post iudiciũ uerò acceptum pro regula traditũ est nõ concedi mutationem, quia litem contestando quis instantiæ ex proprio contractu astringitur*[s]*, qua ratione purgatio quoq; moræ concessa non est*[t]*, quapropter nec in causa quidẽ appellationis mutari poterit*[u]*, quum per appellationẽ res in eum statũ reducatur, in quo tempore litis cõtestatæ erat*[x]*. Nõ procedit tamẽ hæc cõclusio, quando per errorẽ aliud pro alio petitũ esset, uel ex alia causa q̃ deberetur: licitum enim erit mutare probato errore*[y]*, qđ supra attigimus: quãobrẽ si ex ꝓbationibus constaret iudici, uerũ creditorẽ esse agentem, putauerim Zenonianæ cõstitutioni locũ esse, fauore dirimendarũ litium*[z]*, tametsi communiter aliud receptũ sit, nempe si libellus sit nullus, ab obseruatione iudicij*[a]* si ualeat ab illa causa*

m d. §. omnẽ. &. l. j. infra vt nemo inuitus.

n d. auth. ibi. reo postul.

o Bartol. l. si prius. sexta oppos. iij. parte. de ope. no.

p l. iij. in fine de duob. re. l. ij. §. final. vbi Bart. de præt. stip.

q Alex. l. j. ĩ frẽ de Carb. ed.

r l. quæsitum. ff. ad Turpil.

s l. iij. §. idem scrib. de pec.

t l. insulã. de verb.

u Rom. d. consil. 381.

x d. l. ita demum.

y d. §. si minus. & seq.

z l. ij. §. fin. de præt. stip.

a l. bebins. de pact. dota.

causa reum absoluēdum, saluo actori iure alio in iudicio experiundi[b]. *Non procedit rursus, quādo ex mutatione lis non differretur, sed solum fieret causa euitādæ penæ*[c], *quod* Bal. *sensit, qua in re subsisto*[d], *& distinguendum arbitror lex consummatū actum solum puniat, an id minus*[e]. *Non impeditur rursus mutatio, si partes cōsentiāt, debetq; iudex earū consensum pro rato habere, quod alii qui hic tradiderunt*[f], *quod & ego Zenonianæ legis argumento censeo, tanquā tali cōsensu extendatur litis cōtestatio ad rem mutatā*[g]. *Sunt & alij nō absimiles casus, ex his quæ in emēdatione diximus repetēdi. Sed an idem in reo sit; ut non nisi usq; ad litis contestationem mutare ipse exceptionē suam poßit? & uideri idē esse* Picus *ait, ut æqualitas inter partes seruetur*[h], *& ne alioqui sequatur sententia super eo, de quo in litis contestatione nihil actum sit*[i]. *Sed ego in* Bald. *sententiam descendo, quam &* Riminal. *probat: moueorq; ea ratione, quia si ex aliqua causa reus litem contestatus est, aliam deinde prosequendo, nō dicitur à prima cōtestatione recedere, quum etiam contrarias defensiones obijciens audiatur*[k], *nec eius respectu quicquam interest mutare factum, quum inde idem effectus proueniat, id est absolutio*[l]: *quod in actore secus est, qui certæ causæ astringitur*[m], *plurimum tamen hac in re poterit arbitrium iudicis, qui hoc curet, ne inde actori sit aliqua captio. Et hæc de mutatione adnotasse sufficiat.*

¶ QVID DE *accumulatione (id est plurium actionum iudiciali adiunctione) dicendum? Et pro regula traditum est, permitti: non enim denegandum fuit,*

quin

b l. habebat. de institu. et d. l. apud §. itē quæritur.
c l. alia. ifra de his quib. vt ind.
d d. l. j. ifra de plus petit.
e Barto. l. qui ea. de furt.
f Arg. c. fin. de proba.
g d. l. ij. §. fin.
h l. de die. qui satis. cogan.
i l. prolatam. C. de sentē.
k l. nemo. ff. de exceptio.
l Arg. l. quod si dubitet. de acqui. hære.
m d. l. habebat.

quin unusquisq; pluribus iuribus uti possèt, si ea haberet, & citra alicuius fraudem id fieret[n]*, accedente præsertim dirimẽdarum litium fauore*[o]*. Quapropter si quis plures actiones ex eadem causa habeat, aduersus diuersos eis uti poterit*[p]*, dum tamẽ una solutione sit cõtẽtus*[q]*, siue illi rei debendi sint, siue consortes litis*[r]*, siue plures possessores, qui hypothecaria pro eadẽ re cõueniãtur*[s]*, siue plures sint creditores, qui plures debitores eadẽ specie actionũ uno libello conuenire uelint*[t]*. Eadem ratione pluribus actionibus, ex diuersa causa, contra eũdem aliquis utetur, siue ad diuersam rem competant, siue ad eãdem, quum res diuersa sit, conclusio indubitati est iuris:*[t] *ut si decem petam à* Titio *ex causa mutui, & alia decem ex causa depositi*[u]*: uel si petitorium possessorio accumulem, quum alterum ad possessionis solum declarationem, alterum ad dominij, quod nihil cum possessione commune habet, tendat*[x]*. Sed & si mulier dotem sibi restitui petat, quia maritus facultatibus labatur*[y]*, & quia adulter sit*[z]*, agi ex diuersa causa apparet, et ad diuersos effectus ex suspecta inopia ad cõsignationẽ, ex adulterio ad plenariã restitutionem: ideo admittendã cumulationem aduersus* Pauli *sententiã* Dec. *sensit*[a]*: quæ opinio defendi potest, si primo actũ pponatur ut cõsignetur*[b]*, quod infra ostendam. Potest & quis præparatoriũ iudicium cum alio cumulare, quũ diuersum finẽ respiciãt*[c]*, dum tamen ordo seruetur, priusquàm præparatorium expediatur*[d]*. Sed & inquisitionẽ iudicis cõcurrere unà cum partis actione posse, si ad diuersas res tendant,* Bal. *hic scripsit*[e]*. Eadem quoq; causa inductũ uidetur, ut actio*

n l. nullus videtur. de regul. iur.
o d. § si minus
p l. ij. § j. vbi Bar. & duo. re.
q l. si pluribus de leg. j.
r c. in præsentia. de prob.
s Alex. consi. 58. col. 5. in quinto. Purpu. hic.
t Ro. cõs. 249
u l. si idẽ. ff. de iur. om. iud. l. fi. C. de an. excep.
x l. naturaliter § nihil cõmune. de acquir. poss.
y l. si cõstante. ff. sol. ma.
z l. viro. eo. ti.
a Paul. consil. 393. col. ij.
b l. sed si ante. ff. de except.
c l. qui de inofficioso. ff. de inof. test.
d Rom. consi. cccxcij.
e Bal. hic col. xxj. rep. Paduanæ.

ciuilis criminali nõ præiudicet[f]*, quum altera priuatam utilitatem, altera uindictam publicã respiciat*[g]*: nisi quòd eodem tempore lex noluit eo casu reum duplici iudicio concuti, aut fatigari*[h]*. Quoties ad eãdem rem ex diuersa causa agitur, locũ quoq; esse cumulationi, quãdoq; receptum est: quamobrẽ qui ignorans rem sibi legatam emit, ut ea tradatur, duplicem actionẽ iungere potest, ex testamẽto, & ex empto*[i]*: ut altera rem ipsam, altera pretium consequatur, quod iuris intellectu uice rei fungitur*[k]*: nã & tali casu quum causa diuersa sit, altera alteri præiudiciũ non facit*[l]*: & quãuis unica charta utrãq; quis intenderit, tamen duplex censebitur libellus*[m]*, quũ non ad chartã, sed ad causæ seu speciei diuersitatem attẽdamus, & quæ ex ea sequitur conclusionẽ*[n]*. Cæterum nõ actori tantum, sed & reo id beneficiũ indulgeri dubium nõ est, nõ solũ in exceptionibus, quas diuersas obijcere potest*[o]*, sed etiam si exceptioni actionẽ ipse iungat: ut si contrarium, libellum actori offerat, quia cõsequi aliquid intendat, quod sub simplici defensione nõ comprænderetur*[p]*. Cumulatur & quandoq; accusationi inquisitio, idq; non nisi certis casibus, quos alibi Doct. attingunt*[q]*. Nõ procedit prædicta conclusio, nec cumulationi locus est, quoties aut actionũ origo, aut exercitiũ, aut sententiæ præiudiciũ, exequutio'ue resistunt. De origine exemplũ in eo sumitur, ex cuius pecunia, mãdante eius seruo, fundus ab aliquo emptus est: aut enim rem à seruo suo gestam ratã habebit, & aget mãdati, aut nõ habebit, & aget furti*[r]*: debet ergo à principio eligere utrũ uelit, si enim ambas intenderet, ceu contraria allegans non audiretur. Sic nõ*

potest

f l.j. infra, de actio.
g l.ij. §. emãci. patus. ff. de colla. bon.
h l. interdum. de publ. iud. l. ij § vi bo. rapt.
i l. huiusmodi. § qui seruũ. ff. de leg. ij.
k l. j. ff. de acti. empt.
l l. lucius § j. de leg. iij.
m Gl. l. etiã § j. de mi. Ias. l. si seruus § j. iiij. not. de leg. j.
n c. q̃relam. in gl. ij. de elec.
o d. l. nemo.
p l. si inter te & me. de ex cep. rei iudi.
q Bart. in. l. si maritus. ij. § si. de adul.
r l. j. C. de fur.

potest quis & inofficiosi testamenti, & falsi simul quæstionẽ mouere[s]*, sic enim potest aduersus reũ interdicto experiri, tanquã ui & clam rem poßideat, quod Ang. respondit*[t]*: sic libellus reijcitur, quo nullam esse & iniquã eodẽ in capite sententiã affirmo*[u]*. Idem si actũ nullũ dicã & sentẽtia iudicis infirmandũ*[x]*, uel si sentẽtiã nullã esse dicam, & restitui in integrũ uelim*[y]*, appellatio enim & in integrũ restitutio nõ nisi aduersus sentẽtiã ualidã conceduntur: quare disiunctim his casibus proponẽdum est, quæ alternata intentio in appellante à diffinitiua utcũq; toleratur*[z]*, sicut & conditionalis, itemq; diuersarũ causarum allegatio*[a]*, quod in actore secus est. Quapropter receptũ est, non tenere iure eius intẽtionẽ, qui eodẽ libello rei uẽdicationi adiũgit publicianam*[b]*, nisi quod de cõsuetudine sustinetur, si disiunctiue actũ sit, & dictam rẽ ad se pertinere iure dominij uel quasi*[c]*. Sic & ordo sacerdotũ postulationis electionisq; beneficiũ non coniungit, sed à principio deliberat, eligendum an postulandum aliquem ducat*[d]*. In exercitio seu rei prosequutione impeditur cumulatio, quoties lex eodem ex facto plures actiones concedit, licet enim omnes à principio oriantur, non tamen omnes simul intẽdi poßunt, sed eligendũ ab actore est, qua potißimum uelit experiri*[d]*, qua electione facta, una sola competit, aliæ extinguũtur*[e]*, ut meritò impoßibile sit eas accumulari: Sic in legatis eligendum est, qua actione quis agat, personali, an in rem, an hypothecaria*[f]*. Sic optandum est, utrum quis de peculio actione an tributoria intendat*[g]*. Sic ex testamẽto cui clausula codicillaris insit, à principio qs eligit, iure directo an fidei-*

s l. cũ q. infra de inoff. test.
t Ang. consil. 162. viso di- cto libel.
u Bar. l. si ex- pressim. de appel.
x Ang consil. 37. col. ij.
y Abb. c. cõsti- tutus. de in integ resti.
z c. dilecto. vbi Abb. de ap.
a l. scio. § fin. de app.
b Gl. §. sed iste Inst. de act.
c Alex. consil. 96. in quar- to.
d c. j. de postu. prael. 6.
d l. nemo. §. quoties. de reg. iur.
e l. cuius bo- nis. de cur. fur. l. si mihi & tibi ĩ prin ci. de leg.
f l. cũ filius: §. varijs. de le- ga. secundo.
g d. § eligere.

commiſſo uti uelit [h]*: quæ tamen concluſio non procedit, quoties lex ſpeciali aliqua cauſa libellum alternatiuum, aut conditionalem reijceret* [i]*, itemq; quoties pro eodem, ſed non ad idem hæ actiones competerent* [k]*. Sed & quandoque electio non adeo perimit alias actiones, ut ex cauſa rurſus competere non poßint, ueluti quoties quis iuſto errore deceptus eſt* [l]*, & ex ignorantia remedium minus aptũ elegerit* [m]*, uel qui elegit, is ſit qui propter ætatem uel alia legitima ratione reſtitui debeat, ut in eccleſia Aret. cenſuit* [n]*. Idem ſi remediũ electum aduerſarius oppugnarit* [o]*, indeq; actor ipſe ſuccubuerit* [p]*, aut culpam commiſerit, ex qua actus ille nullus efficiatur* [q]*. Ad hanc diſtinctionem ſpectat etiam, quoties accumulatio ex eo prohibetur, quia maior cauſa impediat, & hæc enim exercitium, ſeu proſequutionem reſpicit* [r]*, qua ratione ſæpe fit, ut ciuili quæſtione intermiſſa, prius de crimine iudicetur* [ſ]*, unde & uidemus aduerſus eum qui omnibus bonis ſpoliatus ſit, quod huiuſmodi cauſa ei ſit maxima nullam aliã adiungi poße* [t]*. Sed tamẽ hæc exempla nõ uidentur accumulationi conuenire, ut quæ tantum procedant, quum non ab eodẽ plures actiones, ſed à diuerſis ſingulæ proponũtur, alioqui ſi is, cui actio maioris cauſæ competit, minorem uelit adiũgere, nõ uidetur prohibẽdus, quid enim impedit ut fauori ſuo renuntiare non poßit* [u]*? quod recte Saly. cẽſuit. Sed & quoties à diuerſis ſingulæ proponũtur, non tamen indiſtincte in minore ſuperſedendũ crediderim, ſed ita demum, ſi ſeparatam cauſam non habeant* [u]*. Finge, peto à te decem cauſa mutui, tu me criminaliter accuſas, quum hæc ſeparata ſint, uerius eſt non*

ideo

h l.fin.infra de codi.
i d.c.conſtitutus. Bald.§. eligere.
k Inſti.de leg. in princ. ubi Pet.
l l.habebat.de inſt.l. ſi §.tales. infra de fur.
m l. Clodius. de acquirẽ. hære.
n l.filium emã cipatũ.de acquir.hære.
o Bar.d.§.nihil cõmune. iij.lec.
p l.eũ qui.infra. de inoff. teſt.
q l. nihil j.§. de inoff.teſt.
r l.per minorẽ de iud.
ſ l.fi.C.de ordi.iud.
t c.j.de reſtit. ſpol.i ſexto.
u l.is qui deſtinauit.de rei vend.
u d.l.fi.verb. ſæpe.

ideo ciuili controuersiæ moram fieri [x], *licet* Bart. *in contrariam sententiam iuerit, quem aliqui sequuntur* [y]. *Eodem pertinet etiam quum ratione ordinis impeditur accumulatio, ut quia alia actio aliam præcedere debet* [z], *quapropter non adiungitur rei uendicatio interdicto uti poßidetis* [a], *nam & manifeste hæc remedia simul pugnãt neq; petitio hæreditatis cum inofficiosi querela, nisi cõditio abiecta sit, quatenus in querela obtineatur* [b]. *Sed & non potest quis eodem tempore absolutionem à iuramento petere, & rescissoria experiri, ne scilicet in periuriũ incidat, prius igitur remißionem impetrare debet, quod* Bald. *hic sensit* [c]. *Sententiæ præiudicium cumulationi obstat, quoties absolutoria in priore actione lata, rei iudicatæ exceptionem in sequenti posset producere* [d]: *unde fit, ut si ex eadem causa idem diuersis actionibus petamus, obstet exceptio* [e], *in qua tamen conclusione prima fronte dubitari potuit: ut enim concedamus, lata sententia obstare rei iudicatæ exceptionem, ne de eadem re sæpius quæratur, tamen uideretur ad litium compendia pertinere, si accumulationi locus esse posset ante rem iudicatã, quum facilius quis post rem liquidam reijciatur, quàm adhuc durante ambiguitate* [f]. *Sed tamen hac in materia non minus consideramus quid sequi poßit, quàm quod in præsentia apparet* [g], *unde tum quoque ex Africani respõso* [h] *idem sentiendum est: quod sic ego interpretor, ut plurimum interesse cẽseat: præiudicialis actio prius eodem'ue tẽpore intentata sit, an posterius. Si prius, uel eodẽ tẽpore, prohibetur accumulatio, obstatq; exceptio ne præiudiciũ fundo fiat, id est aliud iudiciũ introducatur, priusquam*

x Arg. l. rerum 3. ff. rerum amot.
y Ang. Imo. in d. l. interdĩ.
z l. fi. C. de ordi. cog.
a l. ordinarij. infra de rei vend.
b d. l. qui de inofficioso.
c Et Fely. in c. j. extra de iureiur.
d l. si mater. §. eandẽ. l. cum quæritur. de exce. rei iu.
e l. de eadẽ. eo. ti. l. plura. 2. ñ. de act. & obl.
f l. fi. infra de transact.
g l. fundõ. vbi Bart. de excep.
h d. l. fundõ. & l. sed si ante.

quam de fundo, quæ causa maior est, sit iudicatum. Si posterius, secus est: ut si uiam petam, deinde fundum: quamuis enim in uia prius obtineam, nullum fit fundo præiudicium, quod scilicet in uiæ petitione incidenter tantummodo de dominio fundi tractatum sit [i], & ideo ei causæ non fit præiudicium, qua de eo principaliter quæratur, quod alibi docui [k]. & hoc est quod lex ait, restitutionum causas esse dispares, quum enim dominium restitutionis causa sit, in altera principaliter, in altera incidenter deducitur: unde in altera sola ex possessione oriẽs præsumptio probationis sufficeret, in altera non sufficeret [l]. Neque tamẽ aliorum sententiam, quamuis rationi Iureconsf. non conueniat, quin in se uera sit, ego diffiteor, ut ita demum prohibeatur accumulatio, quando altera sententia alteri præiudicaret, si id contingere secundum communem causarũ cursum posset. Si uerò tũc solum præiudicaret, quum à reo onus probãdi, quod rarò fieri solet, assumeretur, secus esset [l]. Idemq; si secũdum iudicium uerisimiliter prius terminabitur quàm primũ, ut si quis rei uendicationem intendat, deinde adipiscendæ possessionis interdictũ accumulet, non reijcietur: quia uerisimile est, fore ut citius in interdicto pronuntietur, quod summariæ cognitionis est, quàm in iudicio petitorio, quod omnẽ litem absumit, ut Bar. tradidit [m]. Cæterum etiam generaliter concedetur accumulatio, quoties ex facto rei, uel alia probabili causa [n], incertus est actor, qua actione experiatur [o], proponet enim omnes, protestatus ex una id se consequi uelle, quod suum sit. Sed & si quis petitionẽ hæreditatis intenderit, lite cõtestata res singulas prosequi poterit.

i l. si cuti. §. si quæraf. vbi glos. si ser. vend.

k In §. duo fratres. 5. opp.

l Bar. l. quidã in suo. de cõdi. instit.

l Bar. d. l. fundum.

m d. §. nihil cõmune. in. j. comb.

n Ias. §. sed iste. col. 15. de act.

o d. l. j. §. qui autẽ. quorũ leg.

terit, ut si facilius de eis probaturum se cõfidat, nec præiudicij ratio obstabit[p]*, cui locus non est in his, quæ facti seu accepti iudicij, id est litis contestatæ tempore, iudicio includuntur, unde non nouum iudicium accumulari uidetur, sed quodammodo pars incepti perfici, in uniuersali enim negatione etiam res singulæ comprænduntur*[q]*.* A*ctionem quoque hypothecariam personali adiungi, ex Iustiniani lege constat*[r]*, quod specialiter introductum* Barto. *arbitratur, alij aliter: nobis hæc sententia placet, quum enim hypothecaria personali accedat, & ad diuersam rem id est possessionem concedatur, uidetur accumulari potuisse: sicut quum quis criminaliter furti agit, & accessorie officium iudicis implorat, ut sua sibi res restituatur*[s]*: uel quum quis rei uendicatione experitur, & officio iudicis fructus sibi restitui petit*[t]*, uel sortem sibi cum usuris, uel omni eo quod interest, præstari intendit*[u]*: nec me mouet quod alibi traditur, non admitti eum, qui fundum petat, & simul fructus condicat*[x]*, quia condictio non competit, nisi aduersus malæ fidei possessorem ratione fructuum non extantium*[y]*, & ideo principalis est actio, at hypothecaria contra debitorem semper accessoria est*[z]*:* Ias. *tamen non posse rem uendicari, & fructus simul peti credidit, quum fructus ex stipulatu debentur, quod falsum est: quum enim diuersa sint corpora, & ex diuersa causa debeantur, nulla tali casu esset præiudicij exceptio*[a]*. Aduersatur cumulationi exequutio, quando id quod altera in actione solutum est, ab altera liberationem producit, tali enim casu, nec eandem quidem numero augere*

p l. si post rẽ. de excep.

q l. si qs cũ totã. in fin. de excep. rei iudi. §. sed neque. in auth. de fideius.

s l. interdũ §. q furtẽ. ff. de fur. vbi Bar.

t l. ex diuerso. § vbi. de rei vendi.

u c. cũ dilecti. de forõ. cõp. Alex. l. j. de iud.

x d. l. fundi.

y d. § vbi.

z l. si deserẽte gb. mod. pig.

a d. l. si idem. de iurisd. om. iud.

licet, nedum ſpecie accumulare, ut ſi quis ex furto à familia facto dominũ unius ſerui nomine conuenerit, aliorum enim reſpectu actionem ſuſpendet, quod cõdẽnatio unius ſufficere ei debeat[b]*, unum autem tali caſu cenſetur furtum, & ideo unica actio aduerſus omnes competit*[c]*, quã ſi actor uoluiſſet integre contra omnes intendere, à principio potuit, ex poſtfacto non cõceditur*[d]*: ſi uerò diuerſæ eſſent actiones, quum magis inuicem differant, difficilius etiam cumulantur: quapropter duæ actiones ex cauſa lucratiua ad eandem rem cumulari nõ poſſunt*[e]*, unde & pro eadem re uendicatio cum petitione hæreditatis non adunabitur*[f]*, nõ magis quàm cum ipſa uendicatione actio hypothecaria*[g]*: nam ne coniungantur & illud obſtat, quod res mea mihi pignerata eſſe nõ poteſt*[h]*: nec mulier dotem à marito propter adulterium ab eo cõmiſſum repetet, & ſimul uel deinde actionem tanquam ad inopiã uergat, accumulabit, idq;, ut ſupra diximus, ex Paul. Caſt. reſpõſo: exequutio enim in priore adulterij iudicio facta, aliã cauſam abſumit, quod, quãuis repugnãte Decio, uerius eſt: hic enim duæ actiones ſunt, quæ nec à principio quidem proponi poſſunt*[i]*. Ad hanc prohibitionem etiam pertinet, quod dici ſolet, quãdo duo delicta ex eodem facto proueniunt, quatenus pœna concurrit, eatenus prohiberi accumulationem, alteriuſ'que ſolutione alteram perimi, quatenus uerò altera maior eſt agi poſſe*[k]*, quod ſi non aduerſus eundem, ſed contra diuerſas perſonas actiones hæ intendantur, tunc dubium non eſt non obſtare exceptionem*[l]*. Sed & quoties altera eundem effectum per quandam conſequentiam ſolum induceret,*

b l.j. § ſi. ſi familia fur. fec.
c l. ſi familia. ff. de iuriſd. omn. iudi.
d d. l. j.
e l. omnes. de act. & obl.
f Aret. conſil. 103. Alex. 5. cõſ. 89. l. 2.
g Alex. in l. j. colũ. pen. de leg. j.
h l. neque pignus. ff. de reg. iur.
i d. l. fundum.
k l. j. ff. vi bo. rap.
l l. ſi ex duobus. in ſi. ff. iud. ſol.

induceret,nõ obstabit exceptio: ut quum quis rem quam ciuiliter poßidet,ratione naturalis poßeßionis uendicat, & ratione ciuilis poßeßorio uti poßidetis interdicto experitur,potest utrunque simul facere[m] *, quia in petitorio id curabit iudex,ut naturalis restituatur,actorq́; dominus declaretur*[n]*,ex quo in consequẽtiam tendit interdicti executio , nempe ne actor inquietetur , ne'ue uis ei fiat*[o]*, sed & quoties actor probabiliter ignoraret,utro remedio experiri poßet,hoc quoq; casu ei succurrẽdum esset*[p]*. Cæterum illud adnotandum est à regulis quibus supra conclusum est , non admitti cumulationem , excipi quatuor casus. Primus est,quũ cõditionaliter alia actio proposita est,ut si quis querelam inofficiosi testamenti intendat , & quatenus in ea obtinere poterit,attestetur se petitione quoq; hæreditatis experiri*[q]*.uel quum quis restitui in integrum uelit , & quatenus obtineat petat instrumenti rescißionem*[r]*. Idem quum quis fortẽ petit, & quatenus in ea obtineat etiam usuras sibi adiudicari postulet*[r]*.Idem de re & fructibus*[s]*,uel pœna*[t]*. Idem & quum electione omnino perẽpta nõ est altera actio, ut in casib⁹ quos supra excepimus*[u]*. Idẽ quãdo exceptio præiudicij obstaret,ut si quis fundũ petat, & quatenus obtinere in eo poßit,etiã ad uiam illi fundo debitam intendat,quòd à plerisq; traditum est. Fortius ex Dyni sententia censuit Paul. Cast. si simpliciter in libello fundus & uia petatur,uideri ordine suo actũ*[y]*, & fauore sustinẽdi libelli fieri interpretationem, ut deuiatum cognoscatur, quũ in fundo actor obtinuerit*[z]*, quæ sentẽtia humanior est,si actor interpellatus ita declarauerit,alioqui si uiam*

m d.§ nihil cõmune. vbi Alex.ĩ quinta lectu.

n d.l. sicuti.§. si quæratur.

o l.j. in princ. vti pos.

p d.§.quia autem. Roma. cõsi.245.

q Glos.l. ij.§. itẽ. de verb. ob.& in.d.l. q de inoffi.

r l.ij.vbi Bal. infra si aduer.fis.

r l.j.vbi Ale. ĩfra.de iud.

s l. conducto, res. cum gl. infra loc.

t Gl.c.Raynaldus.vers.venirẽt. de tes.

u d.l.cum qui. d.§. tales.d.l. nihil.§.j.

x In.d.l.fũdũ.

y Aretí.l.non amplius.§. si de leg.j.

z Alex.consi. 56.in gnto. et in rub.infra qui admitt.

quoq; ante prioris actionis finẽ prosequeretur, Africani responsum obstaret[a]*. An autem aduersus debitorẽ personalis actio, cõtra uerò alium possessorem reum debendi hypothecaria uno libello intentari poßit, addita conditione, quatenus excessus principalis soluendo non reperiatur? Apud Pontanum relatum extat, qui non posse respõdit*[a]*. Sed ego accepi, cumulationem facilius aduersus diuersas personas, quàm contra eundem admittendam, quod & Aret. uidetur sensiße*[b]*. Secundus casus est in summarijs, quoties scilicet sine figura iudicij, uel sola facti ueritate inspecta procederetur*[b]*: nam & tũc poterit rei uendicatio cum hæreditatis petitione adiungi, quod rectè Aret. respondit*[c]*, nec me in contrarium Bald. mouet autoritas, generaliter tradentis quoties de plano uel simpliciter proceditur, nullum duplici actioni locum esse*[d]*, quoniam de ea cumulatione loquitur, quæ finem litis differret, alterumq; iudicium, ne in eo procedi posset, impediret, quod aliqui hic tradiderunt. Tertius casus est, quando in libello narrata simpliciter est facti series, & generali clausula petitum sibi ius dici, iustitiam'que super prædictis omnibus & singulis administrari: tunc enim quia actionẽ nominatim exprimi non debere receptius est, existimabitur omnẽ actionẽ intentatã, qua quis melius expeditiusq; obtinere poßit*[e]*, nec cumulationis exceptio admittetur*[f]*, ut rectè forenses causidicos instituit hic Picus. Quartus casus est quãdo reus ante litem super actione accumulata contestatam nihil obijceret, ut Bal. ait*[f]*, uidetur enim consentire, & exceptionem remittere*[g]*, quod tamen non procedere Bar. existimat; quũ actio*

a d.l.fundum.
a Ro.cõs.362.
b Aret.l. duobus.col. vj. de duo.reis.
b Bart.in extraua.ad repri.ver. sine figura.
c d.cõsil.130.
d Bal.l.nec quã.§ de plano.de offic. pconsul.
e Doct.C. de ordi. cogni.
f Aret.d.consi.103.
f Repe. Padu. col.16. ver. 2.quæritur. l.pen.C. de excep.

actio adiuncta nulla est, ut quia propter electionem uel repugnantiam ipso iure sublata sit [h], *tunc enim iudex de facto agentem reijcere potest* [i], *si tamen sciat eum de facto agere: quapropter & admonendus à reo est, & exhibenda illi alterius causæ acta* [k], *ut eam repugnantiam manifeste deprændere poßit: quòd si admonitus iudex proposita exceptione accumulationem hanc non reiecerit, hoc casu nulla erit sententia, quum alioqui beneficio appellationis opus esset* [k], *ut* Decius *existimat.* Et *quum exceptionem hanc cumulationis dilatoriam esse appareat, sequitur, ut nec in causa quidem appellationis obijci poßit* [l]. *Sed an in ea causa cumulatio admittatur?* Et Bar. *admitti censuit* [m], *ut scilicet noua ea actio, noua ex instantia sustineatur, non ut ad confirmationem uel infirmationem prioris iudicij pertineat. Sed quales sunt huiusce cumulationis effectus? nouus'ne libellus accumulabitur?* Iuramentum *de calumnia nouum præstabitur, aliæ'ne induciæ? una'ne sententia omne iudicium finietur?* Et *primo circa libellum sciendum est, si eodem facto oriuntur plures actiones, quæ ab eodem intententur, unicum tamen libellum dici* [n]: *si uero ex diuersis sunt factis, tot quidem sunt libelli, quot facta propriè loquendo* [o]. *Sed tamen quum numero tantummodo differant, unum iudicium sufficiet, atque unus libellus* [p], *idq́; fauore dirimendarum litium* [q]: *si uero specie quoque differant, plura iudicia existimabuntur* [r], *licet una petitione comprændi poßint* [s], *ut quum quis petitoriũ poßeßorio adiungit* [t], *uel quum de pluribus criminibus quis eadem charta accusatur* [x], *quod* Aret. *recentioresq́; probant.* Et *ex his*

h d. §. eligere. &. d. l. j. infra de furt.
i l. j. infra vt quæ des. aduo.
k Gl. l. generaliter. de excep.
k l. j. infra de app.
l d. l. ita demũ. de procu.
m l. per hanc. col. ij. infra de tem. app.
n l. qui de crimine. infra de accu.
o l. scire debemus. ff. de verb. obli.
p l. hæredes. §. j. fami. erc. l. cũ duobus. § si plures. pro socio.
q l. non est nouum. de act. empti.
r l. si is qui. de act. & obli.
s c. ij. in gl. iij. de cap. mon.
t c. cũ ecclesia. de cau. poss.
u l. si quis homicidij. infra de accu.

his decidi poteſt quid de iuramento ob calumniam cenſendũ ſit, ubi enim uel unicus ſit libellus, uel numero tantum differant actiones, tum rurſus iurandum non eſſe Bar. cenſuit[x], quòd *ſi ſpecie quoque differant, uel plura ſint iudicia, tunc etiam in adiuncta lite iurabitur. Sed ego malim* Accur. *ſententiã indiſtincte ſequi, quia non uidetur prius iuramentum ad actionis ſequentis ueritatem ex ui uerborum trahi poſſe*[y]. *De dilationibus uero ita à ſapientioribus decretum eſt, ut quoties noua actio accumulatur, nouæ quoq; dilationes dari debeant*[z], *ſiue ea dilatio ad opponẽdum petatur*[a], *ſiue ad deliberandum*[b], *aut ad probandũ*[c], *niſi quòd ſi ex inducijs prioris cauſæ ueriſimile eſt reum inſtructũ eſſe, haudquaquam amplius opus eſt morã fieri deliberationis cauſa: ut quũ quis furti nõ manifeſti agit, deinde accumulat ui bonorũ raptorum actionẽ, ut quod amplius in pœna eſt conſequatur*[d]. *De ſentẽtia uero receptũ eſt, debere iudicem etiam ſuper actione cumulata pronunciare*[e], *tametſi non referat ſi ſeparatim pronunciet, dũmodo tempora largiãtur, id eſt duret inſtantia*[f], *idq; ſiue differant hæ actiones ſpecie, ſiue numero tantum. Sed quid ſi altera alteri præiudicium afferre poßit? & quo caſu cumulatio permiſſa eſt, prius ſuper ea iudicabitur, quæ ſequẽti nõ obſit*[g], *ſi uero permiſſa nõ erat, nihil intereſt ſuper utra iudicetur, imputãdũ enim reo qui accumulari eas permiſit: ſuper ea igitur iudicandum, quæ prius ad liquidum perducta ſit*[h].

dentis decernit æquitas[e].

x Auf. in iſto. infra de iur. cal.

y c. pen. extra. de iureiur.

z cap. ij. extra de dila. l. ſ. vbi C v. infra de dil.

a Bal. hic col. 21.

b d. Auf. offeratur.

c l. oratione. ff. de fer.

d l. j. ff. vi bo. rap.

e l. non ideirco. de iud.

f Fel. c. cũ inter. col. iiij. de re iud.

g d. l. ſed ſi ante viam.

h Gl. d. l. generaliter.

e ¶ DECERNIT AEQVITAS. *Vt quia mutet alicuius*

alicuius utilitatis consequendæ causa, non autem solum ut reo noceat, eumq; maiore afficiat infamia [i], malitijs enim indulgēdū nō est [k]. Sed & ut permittatur mutatio æquitas dictat, resarciri reo expensas, & damna, si quæ causa tardioris processus patitur [l], nec ante eorum restitutionem audietur actor [m], & quamuis post mutationem ad ulteriora processum sit, poterit tamen iudex usq; ad sententiā hunc mutantē uel emendantē in id condemnare [n]: quoniam pro regula traditum est, eum iudicē, qui super aliqua exceptione interloquutus est, usq; ad causæ finem in expensis condemnare posse [o]: fietq; huiusmodi condēnatio officio iudicis, ut frequentius receptum est [o], non autē actione in factum, quod Accur. tradiderat: quādoq; tamen non cogetur emendans ad alicuius damni uel impensarum restitutionem, ut si reus hac ex causa uerisimiliter damnum non subeat, ut quia omnino uelit contendere, & utroque modo intentionem aduersarij diffiteatur, nec idcirco lis protelletur [q]. Cæterum, & eum qui temeritate careat, uerum facilitate quadam deceptus, emendare libellum uelit, in expensis non damnandum Bal. sensit [r], quoniam tali casu etiam deserenti litem succurritur [s]. Sed aliud iuris in eo obseruandum uideri potest, qui adhuc litigare uelit, quum causa terminandarum litiū multa inducta sint [t], unde etiam si causa iusti erroris fiat emendatio, tum quoq; receptum est condemnationi expensarum locum esse [u], mihi tamen Bald. sententia uerior uidetur, quoties talis sit error, qui à temeritate excuset [x], nam & huiusmodi pœnæ legali moræq; semper obstat [y]. Sed an minori, rustico, mulieri succurratur, ut absque expensarum

rum

i l. in fundo. de rei vendi.
k l. iiij. ff. de inof. test.
l Glo. l. j. ver. tenebitur. de alte. iu. mut.
m l. sancimus. infra de iud.
n Bal. col. ix. rep. perus.
o Doc. c. sepe. de appel.
p l. terminato. infra. de fru ctl. & lit. expen.
q Argu. l. non ignorat. infra de fruct. & lit.
r Bal. hic col. x. op. 8. Padu. repe.
s l. pperandū. § sin autē alterutrā. infra de iudi.
t Gl. in. d. l. nō est nouum.
u Bart. l. rura. C. de om. ag. des. lib. xj.
x l. eū quē temere. de iu.
y Gl. l. qd' te. si cer. peta.

rum solutione emēdare poßint? Et uideretur succurrendum, quoniam si iußi edere praecepto pretoris non paruerint, eis tamen subuenitur[z]. Sed illud praeceptum iure speciali solum suadente aequitate factum erat, in hoc uerò casu qui emendant, aduersus iuris communis regulas delinquunt, & ideo non adeo sunt adiuuandi[a], tum propter rigorem iuris conseruandum[b], tum ne facultas emendandi à lege concessa cum alterius iniuria intelligatur[c]: imputabitur igitur & mulieri, & rustico, si minus prouidi fuerint[d]: minori uerò non imputabitur, sed eius tutori uel curatori[e], qui non solum dolo agere nō debuit, sed nec temere[f], & eapropter resarciet de suo omne damnum.

z l.j.I fi. ff.eo.
a l.scio. de in integ. resti.
b l.j. §. nūciatio. vbi Bar. in vlti. col. de oper. no. nun.
c l.ij. §. si quis à pricipe. ff. ne qd in lo. co pub.
d L.ij. supra de iur. & fac. igno.
e l.nō est ignotū. de admi. tuto.
f l.meminerit. C. vnde vi.

IMP. ANTONINVS Epaphrodito.

QVi accusare volunt, probationes habere debent ...

Q VI ACCVSARE. Sicut supra traditū est, reum actori rationes nō edere, ita hac quoq; lege cōstitutū est, ut nemo instrumēta sua actori nō solū edere, sed nec inspicienda praestare cogatur, siue ciuilis sit, siue criminalis causa: quod & uerbū accusare, & actoris uox indicat, quamuis & ea sententia defendi poßit, ut de ciuili iudicio tantum hic agatur: si quidem accusare est aliquē ad causam dicēdi urgere, quod Graeci αἰτιᾶσθαι dicunt: unde & in ciuilibus controuersijs quandoq; legitur accusatio[a], in extraiudicialibus quoq; iurgijs alter alterū accusare quandoq; dicitur[b]. Sed tamen usitatius assumitur in criminalibus delationibus[c], tametsi ueteres etiam angustius quandoque acceperint:

a l.ex iudicio rum. in fi. ff. de accu.
b l.viro. ff. sol. matri.
c Rub. infra de accusa.

Primo

Primo enim reum deferimus, deinde probationes in eum inducimus, quod arguere reũ dicitur[d]*, tum receptis testimonijs, & facto, ut uocant processu eum accusamus, id est, ad causam dicendam cogimus, introductis aduocatis uel oratoribus, quapropter qui causam perorat, propriè accusare dicitur*[e].

debent [b]: quum neque

[b] ¶ DEBENT. *Et ideo in ciuilibus causis, qui non probauit, tanquam temerarius expensarum dãno afficitur*[f]*, adeo ut traditũ sit, nõ nisi iustißimam causam actori prodesse, ut hæc condemnatio minus fiat, quũ in reo non æquè grauis sufficiat*[g]*, nec ab hac præsumpta temeritate per iuramentum calumniæ quisquam excusatur, quũ à calumnia distet temeritas*[h]*, poterit quoq; huiusmodi litigator actione iniuriarũ conueniri*[i]*. In criminalibus uerò regulariter tanquam calũniator puniri potest*[k]*, nisi probet se iusto errore ductum accusasse*[l]*, uel de casibus exceptis agatur*[m]*, sed & in publicis iudicijs similitudine pœnæ*[n]*, in priuatis arbitrio iudicis*[o] *fit condemnatio: punitur & quandoq; de falso, si sciens pecuniam acceperit, ut innocentem circumueniret*[p]*: rectè etiam partibus suis fungetur iudex, si talem in omne id quod accusati interest damnauerit*[q]*, quibus pœnis etiam eo casu locum esse Alexand. respondit*[r]*, quo reus quæstioni subiectus, urgentia aduersus se indicia purgauerit. Picus contra, quia non præsumitur per calumniam is accusatus, aduersus quem huiusmodi adducerentur coniecturæ, quæ quæstioni sufficerent*[s]*. Verùm ex supradictis uideretur distinguendum, ut hoc casu ob calũniam non*

d l. indicasse. ff. de verbo. sig.
e l. q cũ maior. §. accusasse. ff. de bo. lib.
f l. eũ quẽ temere. de iud. l. ppterãdũ. § sinaũt alterutra. ĩfra de iu.
g l. qĩ alteri⁹. de re. iu bar. d. l. eũ quẽ.
h l. j. vbi Bar. ff. ad Turp.
i l. si creditor. l. itẽ. §. si qs nõ debitorẽ. ff. de iniur.
k l. j. infra de aduo. diuer. iu.
l Bar. d. l. j.
m Gl. ĩ. l. athletas §. pe. de his q no. ĩfa.
n l. fi. if. & acc.
o l. & in priuatis. ff. ad tur.
p l. j. secundo rñ. ff. de fal.
q d. l. j. §. incidit. cõsi. xij. in. j. volu.
r Ang. ĩ. l. si vacantia. 6. q. C. de bo. vacan. Iaf. d. §. sinautẽ. 8. q.

t Arg. not. per Bart. i. d. l. j. *non teneretur accusator, sed ob temeritatē tantum*[t]. *Ego & illud cēseo, huiusmodi cōiecturis iudicem quidem inquirentē excusari, idq; ex Ang. sententia, nō autē accusatorem, qui id crimen deferre nō debuit, quod plene probare nō posset*[u]. *Si igitur accusator de pbationibus suis dubitat, ne temeritatis damnetur, cōsultius ei erit, abolitionem impetrare, si poßit*[x].

u l. iij. infra ad ad leg. iul. maie.

x l. fallaciter. ifra de abol.

iuris [c]: neq; æquitatis ratio permittat, ut alieno=

c ¶ IVRIS, *Scripti: æquitatis non scriptæ: ut Accur. placet. Ius dicitur apud Aristotelem lib. Ethicorum* v. *quòd à legislatoribus expreßim est cautū. Cæterum quia lex omnes casus comprændere nequit, accidit quādoq; ut propter rei qualitatē, uel aliud accidēs, legē seruari aliquo casu iniquū sit, & ideo ad* ἐπιεικείαν, *id est æqtatē recurramus, quæ iuris in occurrenti casu rigorē tēperet, quod & Bar. sensit*[y]. *Sed unde colligitur huius responsi æquitas? uideretur enim causa ueritatis ostendendæ in id quoq; cōpelli reū debuisse, ut instrumēta sua ederet, quū iniquum sit ueritatem occultari*[z], *& ideo mala fides pōtificio iure usucapioni obstat*[a], *obstaret & sentētiæ, quū is qui scit se uerū debitorē absolutus fuit, nisi causa dirimendarum litium conscientiæ eū suæ lex relinqueret*[b]. *Sed tamen hæc nos parū mouent: non enim constat reum nolentem edere malæ esse fidei, uel occultare ueritatem, neq; debuit rem suam inuitus alteri exhibere, arcanaq; sua aduersario, quod iniquißimum esset, patefacere, satiusq; fuit ultionem rei occultæ Deo ipsi permittere*[c], *q̃ in casu ambiguo domini arbitrium de re sua imminere: aufer*

y l. j. in fin. supra de leg.

z c. j. de cri. f. l.

a c. fi. de presc.

b c. à nobis. 2. de sen. excō. Bar. i extra ua. ad repri. in verbo, de nūciationē.

c d. c. à nobis.

auferretur enim principalis commoditas, quæ reo indulta est, nempe ut nihil ipse præstet, sed actore nō probante absoluatur[d], *ut meritò nec rationes quidem exhibere debeat, quod suprà ostendimus*[c]: *nam & à theologis receptum est, eum qui iudici uera se dicturum iurauit, non tamen id delictum detegere debere, cuius diffamatus adhuc non est, nec ideo periurum censeri, quod & Clauasius retulit*[f].

rum[d] instrumentorum inspiciendorum potestas fie-

d ¶ ALIENORVM. *Si igitur aliquis à tabellione instrumentum, præstita ei mercede, redemerit, suum erit: uidetur enim chartā quoq; uti scripta est, emisse*[g]: *unde traditur, quibus casibus specialiter inductum est, ut reus ad edendū cogatur, huius autoramenti cōtributionē aliquā posse petere, quod & supra diximus*[h]: *quapropter & in seditionibus ciuilibus, direpta domo alicuius, quisquis à latrūculis instrumenta redemerit, iure mercedem impēsam repetet, tāquàm utiliter gesserit*[i]. *Et hinc annotant* Doct, *eū, qui propriū instrumētū occultat, & supprimit, quū illud edere nō teneatur, abesse à dolo existimari*[k]: *quod in alienis instrumētis nō procedit, ea enim quisquis celauerit, interuerterit, fecerit quò minus appareāt, ueritatis occulēdæ gratia, falsi tenetur*[l]. *Idē in tabellione, qui protocollū ipsum supprimeret, & de eo cōficiēdo rogatū se negaret*[m], *nisi dolo malo eū carere iudici uideretur, quæ cōiectura & ex qualitate personæ, & ex tēporis diuturnitate quādoq; probabilis est*[n], *ut Alex. post ueteres existimauit: nā & qui celat instrumētū nō*

d Bal. l. instrumenta. C. de fideicom.
c supra. l. j.
f Sūma Ange. in verb. confessio delicti.
g §. Iterx. Instit. de re. diui.
h Arg. l. fin. de bo. auc. iudi. poss.
i l. in bello. §. si quis seruū. de capti.
k l. Gracchus. infra. de adul.
l l. Paulus. ff. de fal.
m l. cū qui. vbi Bal. infra. de fal.
n l. quoties. §. j. vbi Bar. d. hæredi. insti

ut nemini appareat, sed aduersus aliquē tantū falsum nō cōmittit, sed interdicto ad exhibendum cōpellitur[o]. *Sed & qui illud cū alijs rebus subtraxit, et ne furtū depræn datur, noluit exhibere, furti solum multabitur*[p].

e ¶ FIERI *debeat. Iniquū enim est quēquam cōtra se ipsum probatiões inducere, quo argumento nec aduocatus, qui aduersus oēs Titiū defendere promisit, aduersus seipsum patrocinium præstare compelletur*[q], *opinor nec aduersus cōsanguineos suos,*[r] *tametsi in iuramento fidelitatis alia fiat interpretatio*[s]: *& qui turrim præsidiūq; mihi contra quoscunq; spopondit, aduersus se promisisse nō existimabitur, ut ueteres pleriq; tradiderunt*[t], *nisi eius culpa ortæ sint inimicitiæ*[u], *quod Pyleus disputando affirmauit*[x]. *Sed uix est, ut ego id probem, quū uerisimile sit, id actū, ut nullo casu aduersus seipsum turrim daret*[y], *idq; huius legis argumēto, cui locus est, siue iuste, siue iniuste actor experiatur, nam nec aduersus rempub. suam uel principem tenebitur*[z].

ri debeat[e]: actore[f] enim nō probante, qui conuenitur, & si nihil ipse præstiterit, obtineat.

f ¶ ACTORE. *Vnde solet dici fauorabiliorē esse rei causam*[a], *quia ut Aristoteles in problematum particula* XXIX. *ait, actor non nisi præparatus ad iudicium accedere debet, & ideo nō excusatur q̄uis in ius alterius succesferit*[b], *breuioresq; dilationes eadē ratiōe habet*[c]: *quū cōtrà reus ad causam inopinus, imparatusq; tradatur*[d]: *quo fit ut aliqua per obliuionē ab eo omitti uerisimile sit, nam*

o l. iij. §. si quis dolo. de tab. exhib.
p l. qui tabulas. l. quædā. ff. de fur.
q Arg. l. inquisitio. infra. de sol.
r l. petitionem. §. licētia. infra. de aduo. diuer. iud. l. lege. de test.
s c. j. in fi. hic fi. lex Cōra.
t Oldr. & alb. hic. Alex. in l. frater. in fi. de condic. inde.
u l. pen. i prin. ff. sol. matr.
x quæstio. 24 Odericus.
y d. l. inqsitio.
z c. j. de no. for. fid. c. petitio extra. de iure iur.
a l. fauorabiliores. de re. iu.
b l. q in alteri⁹ de reg. iur. l. pure §. fi. de do. except.
c l. fi. ff. de fer.
d d. l. qui in alterius.

nam & proniores ad liberationē sumus [e], quū & satius sit nocentē absoluere, quàm innocuum cōdemnare [f]. Sed & ea quoq; ratio probabilis est, hunc qui agit, culpā seu morā eius qui cōuenitur asserere, at qui alterū deliquisse ait, duriorem habet causam, quum lex pro cuiusq; probitate præsumat [g]: & in dubio paribus'ue probationibus dimittendum reum idcirco censet [h]. Summa igitur ratiōe hic constitutū est, ut actore seu accusatore nō probante, reus absoluatur: cui regulæ locus est, etiā si reus nullum ius ipse habeat, soloq; possessionis cōmodo fruatur [i], quoniam ex actoris tantum persona ius metimur [k]: idemq; si reus ipse onus probādi susciperet, nec susceptū satis exequeretur, nihilominus actore nō probāte, si aliud nō obstet absoluendus uidetur [l]: nec refert, optimæ existimationis sit actor, reus uerò perfidus & deploratus, an id minus: qua in re si iureconsultos potius quàm philosophum Fauorinū cōsuluisset Aul. Gel. noct. atti. lib. XIIII. cap. II. nō adeo dubitasset: nō enim quisquā tam sanctæ inculpatæq; uitæ esse potest, ut solius assertioni standū sit [m], quū lex euangelica duos aut tres reqrat [n]: si igitur quātumuis præsignis actor nō probet, regulæ iuris adhærebimus. Quandoq; tamē lex irregulari probatione cōtenta est, ut quū semiplena fides facta est, tūc enim actoris iuramentū probationē supplet [o]. Idē quū reus in dolo esse cōuincitur, difficultasq; probatiōis subest [p]. In his quoq; quæ ab animo nostro pendēt, solum iusiurandū pro probatiōe habetur [q]. Sed & plerūq; probatiōis uim obtinet præsumptio [r], quia solet dici, præsumptiones legum pro liquidissimis probationibus esse [s]. Quandoq; tametsi ple-

e l. Arrianus. de act. et ob.
f l. absentē. ff. de pœ.
g l. merito. ff. pro soc.
h c. ex literis. extra de pb.
i §. cōmodū Inst. de iter.
k l. j. §. j. ff. si pars hær.
l l. circa. vbi docto. ff. de prob.
m Gl. c. sicut. in si de sent. excom.
n cap. licet. de test.
o l. in bonæ fidei. infra de re. cred. l. ad monendi. de iureiur.
p l. si qñ. infra vñ vi. l. semper. §. in hoc iterdicto. ff. quod vi aut clam.
q c. significasti de homi. gl. § aliæ. Inst. de act.
r l. cū de idebito ff. de pb.
s l. licet impator. de leg. j.

ne probatum non sit, ut reus absoluatur, aliquibus remedijs opus est, ut in criminalibus, in quibus reus innocentiam suam ostẽdere debet, quia lex unũquenq; iubet à criminibus abstinere[t]*: & ideo in his aliquãdo iuramentum purgationis requiritur*[u]*, nec absq; eo diffamatiõis maculam abolet*[x]*: sæpe de iudiciorũ adminiculorumq́; ueritate per quæstionẽ cognosci iubet*[y] *solent & latrunculatores quãdoq; interloqui, se reum rebus sic stãtibus absoluere, quæ sentẽtia ab obseruatione iudicij absolutoria tantum est*[z]*, tuncq́; solum cõceditur, quum nullus ad probandũ dilationibus indultis pronũtiatur*[a]*. Si enim legitimæ dilationes datæ sint, uel ad ulteriora processum, puta ad quæstionem, accusatore uel procuratore fiscali non probante, reus diffinitiue, ut hic dicitur, absoluẽdus est, præterquã in causis ciuilibus, quũ actor, qui semiplene probauit, abest: & ideo ei iuramentũ deferri nequeat, non enim reus diffinitiue tunc absoluendus uidetur, sed ab obseruatione iudicij, quod Mart. Salice. Tigri. Alexandroq́; placuit*[b]*. Cæterum & quoties iudex certa conscientia actoris causæ afficitur ad principem scribere debet*[c]*, & se iudicandi necessitate exoluere: quoniam qui contra cõscientiam iudicat, seipsum iudicat*[d]*: quod si princeps eum nõ audiuerit, opinor recte facturũ, si Au. Gel. exẽplo iurauerit sibi non liquere*[e]*, quãuis enim secundũ acta & probationes iudicandum sit*[f]*, tamen id non adeo debet obseruari, ut aduersus certam conscientiam quis pronunciet*[g]*. Illud quoq; receptum est, ut quandoq; compellatur reus ad actoris intẽtionẽ adiuuandam, ut quum actor syngrapham exhibet, quam à se scriptam negat reus, poterit is compelli*

t l. is qui reus. de pub. iud.
u l. præsenti §. sicubi. infra de his q ad ecclesiã. Rubri. extra de purg. cano.
x l. fallaciter. de aboli. in fin. l. vbi infra de fal.
y l. fi. ff. de quæstion. gl. l. fi. infra. fami. erc.
z Bart. l. titia. colũ. fi. ff. de acc.
a Abbas & Imo. ca. j. de offic. ord.
b l. properãdũ §. & si qdẽ. infra de iud.
c §. fi. in auth. de iud.
d ca. per tuas. de simo.
e l. Pompon. de re iud.
f l. illicitas. §. veritas. de offic. præf.
g Docto. c. pastoralis §. quia vero. de offi. deleg.

compelli ad scribendum ut literarum cõparatione manus agnosci poßit [h], cui non absimile quod traditũ est, delato sibi iureiurando, uel iurare eum debere uel referre [i].

h §.si quis igitur. ver. contractus. in auth. de instru. cau. & fi.

i l. manifestæ. de iureiur.

NON EST NOVVM. Veteribus cõstitutionibus, quas à Triboniano sublatas (quod hæc nostra sufficeret) credibile est, cautum fuerat, ut actor ipsi reo rõnes edere, causa exceptionis ꝓbãdæ teneretur, merito id nouũ nõ esse hac lege dicitur, meliorisq́; cõditionis hac in re est

IMP. ALEX. AVG. Valentiniano.

NOn est nouum eum, à quo petitur pecunia, implorare rõnẽ creditoris vt veri fides cõstare poßit.

reus, quàm actor: quum generaliter lex dicat, fauorabiliorẽ esse reorũ causam [k], quare & facilius exceptio cõceditur, quã actio [l], sicut defensio, quàm impugnatio [m]: qua ex causa, & beneficiarius, quẽ uasallũ uocant, belligerãti domino indistincte defensionis gratia obsequi debet [n], si uero hostem ille ultro oppugnatũ tendat, nõ nisi cum iusta arma dominus infert, adesse ei cogitur [o]. Ea igitur iuris regula, in editionis quoq; materia obseruanda præcipue fuit, quum actor priusquã litẽ incipiat despicere debuerit, quomodo ius suũ aliunde quam ex rei domo probaret [p], at reus quacunq; defensione tueri se potest [q]: deterior enim est qui iniustè aliquem aggreditur, quàm qui pari culpa se defendit, unde & in re turpi potior est causa retinẽtis [r]: æqua igitur fuit huius cõstitutiõis dispositio, ut reo liceat doli mali exceptionem actori obijcere, eumq́; dolũ probaturũ se affirmare actoris ipsius ratio-

k d.l. fauorabiliores.

l l.j.§.is autẽ. de superfi.

m l.vt vim. de iust. & iur.

n Gl. 22. quæstion. 5. c. de forma.

o Bal. c. j. qb. mod. feu. amit. in prin. Abb. c. sicut vlt. de iureiuran.

p l.j. supra. eo.

q l. nemo. ff. de except.

r l. iij. ff. de cõdic. ob tur.

nibus aut instrumẽtis, idcircoq; eorum editionem officio iudicis implorare, ut sibi imputet actor, q aduersus prouerbium crabrones excitarit. Sunt tamen qui septem casibus restringi textus nostri regulã arbitrentur. Et in pri

I *mis pleriq; ueterum in rationibus quidem obseruandam affirmabant, in instrumentis uero minime*[f]*: quæ propositio utcunq; disputabilis est, sed tamen crebrius receptum est, etiã in instrumentis huic legi locum esse: siue quòd rationũ appellatione etiã instrumenta cõtineri uideãtur*[t]*, siue quod hac in materia promiscue instrumẽta & rationes accipiãtur*[u]*, siue quod eadẽ in utroq; casu est ratio, quum non minus dolum actoris detegere poßit instrumẽtorum, quàm rationum editio, loquaturq; lex de rationibus ipsius actoris proprijs: hanc igitur sentẽtiam & nos*

II *sequimur. Alij ut Purp. restringũt, ut in tabulis, & Codice rationũ procedat, non autẽ in priuatis schedulis, nam tales pro sua instructione secreto factas, edere actor non tenetur: id enim in fœneratore speciale est*[x]*, in quo ipse dissentio, quum rationũ appellatione, etiã aduersaria, id est huiusmodi chartulas contineri suprà docuerim*[y]*: & quia de probãda doli exceptione agitur, qui dolus maxime deprænditur ex priuatis scripturis, quum non minus aduersus hos præsumendũ sit, qui binas ratiões cõficiũt, alteras palã, alteras secretò, quàm qui duabus crumenis (ut uulgò dicitur) in nundinas eunt*[z]*: nec me fœneratoris exemplũ mouet, qui cũ reus sit, iure speciali edere cogitur, actor uero iure cõmuni edit. Alij, ut Decij fratres,*

III *nõ procedere regulã existimãt, quũ persona actoris reo fauorabilior est*[a]*, ut quũ pro libertate, dote, matrimonio agitur*

f Gloss. c. G. ppetuus. de fid. inst. Az. Odof. Ias. ray. Saly. d. l. fin.

t l. cũ seruus. in fi. de condi. & dem. l. prætor. I pri ci. ff. eo.

u l. fi. infra. eo.

x Clemẽ. j. §. cæterum. de vsur.

y l. j. supra. e.

z Arg. l. pe. in pri. ff. de extraor. crim.

a l. inter. de re iud.

agitur[b]: quæ sententia sequenti constitutione confutatur ubi etiã fisci procurator nomine publico agens, qualicũ=que reo edit, & tamen fisci causa fauorabilis est, si de damno uitãdo agatur[c]. Alij, ut Bal. in reo procedere ne=gant, qui compensationem obijciat, quoniam huiusmodi uidetur potius actor, nec simpliciter se defendit[d], unde abominatus & sacer, in iudicio compẽsationis causa esse non potest[e], sequũturq; Bal. cæteri recentiores, sed hæc opinio legem nostram in arctum redigit: quum enim in rationibus earumq; nominibus plerunq; sint cõpensatio=nes, quũ ab altera parte ascribãtur data, ab altera, recepta, quis non uidet apertam uim uerbis legis fieri? sit & rationi, ea est ut fraus actoris seu doli exceptio ꝓbetur, quæ exceptio ex cõpensatione quoq; cõpetit[f]. Adde qd' si is, cui exceptio sola datur, actorẽ potest cogere, quan=to fortius is, qui exceptionẽ adeo efficacẽ habet, ut etiam petitioni, si uelit, sufficiat[g]? nec uerũ est eum qui cõpen=sat nõ simpliciter se defendere, quum qui compẽsat reti=neat[h], retentio autẽ defensio sit[i], nã & cõpensatio ipso iure tollit debitũ[k]: exceptionisq; obiectio nil aliud est, q̃ nuda declaratio, per quam detegitur actori satisfactum esse[l], & ideo in omni materia uim solutionis habet[m], Quapropter oẽs fatẽtur, excõmunicato cõcedi cõpensa=tionem, saltẽ ex æquitate: at in omni editione plurimum æquitas attenditur[m]. Satius est igitur Bal. sententiã solũ intelligere quatenus obiecta compensatio summæ petitio nem excedit, quod alibi existimaui[n]. Illud uulgò con=stat, quoties compensatio ex eodem facto, & natura rei procedit, regulam legis nostræ obseruandam, ut quum

b c. fina. de re iud.

IIII.

c l. non puto. vbi not. de iure fiſ.

d l. amplius. non pet. ff. rem ra. ha.

e C. cũ inter. de except. vbi Doct.

f l. ij. §. gñali/ter. de do. exce.

g d. l. j. §. is au tem.

h l. iiij. ĩfra de peti. hær.

i Gl. c. quo iu re. 8. distinc.

k l. verum. l. ſi ambo. ff. de compen.

l l. ij. ff. de cõ/pen.

m l. uj. §. j. l. ſi peculiũ. §. j. de ſtat. lib.

m d. l. fina.

n ſup ra. l. j.

o c.j. extra de vsur. de fructibus sorti imputandis agitur[o],quod omnes probant,fauorabilior enim est huiusmodi compẽsatio. Rursus Bal.à regula recedẽdum putat in exceptionibus odio
V sis,qualis est Macedoniani senatusconsulti, aut præscri-
p l.ij. exceptionis. de cõdi. ind. ptionis[p].Sed quũ ex bono publico, & summa ratiõe hæ introductæ sint,uix est ut ego in hanc sententiam transeã, probabiliores fortè erunt po-
VI stremæ limitationes. Al tera, ut non sit edendũ,
q Bal.d.l. fin. quoties exceptio æquitatẽ petitionis non excludit[q],quales sunt, quæ sacratis legibus oriuntur,excõmunicationis (ut uocãt)scilicet & banni: nisi dixeris huiusmodi dilatorias exceptiones non debere minus fauoris assequi,quã
VII peremptoriæ habeãt,quũ & dilatio omnis pars sit sum-
r l. j. §. dic. ff. eodẽ. §. plus autẽ. Instit. de act. mæ[r]. Altera quũ crimen actori obijcitur[s], non enim ad dedecus suum detegendum cogi debet[t].Sed & hæc ratio
s l.ij. §. diuus. de iur. fis. uix est ut in eo locum habeat, qui alium stimulat & in ius trahit.Omni inquit M.Cic.uitio carere debet, qui in
t l.alias. ff. de iureiur. alterum paratus est dicere:nam & lex generaliter exceptionis doli probãdæ causa edi iubet,quæ exceptio actoris crimen & impudentiam reuelat.

IDEM AVGVSTVS Vriano.

IVstum est[a], desiderium eius, à quo petitur, licet

IVSTVM, à ¶ Supra constitutum fuit teneri actorem ad edendum reo,quid in eo dicemus, qui publico nomine agit,ut quia procurator,aut actor fisci, seu rei pub.an & ipse edere reo tenebitur?Et uidebatur nõ teneri,quoniã hac in materia editionis plurifariã indultũ est fisco,& in primis id speciale habet,ut reus illi edere

compel

cõpellatur[u]*, & si nõ ediderit, subtracta instrumẽta credũtur*[x]*. Rursus ei cõcessum uidetur, ne quisquam aduersus fiscum edat*[y]*, quod si tertius reo cõuento à fisco edere prohibetur, fortius fiscus ipse aduersus se edere non fuit cogendus*[z]*. Sed tamẽ rescribit Imperator fisci actorem compelli ad edendum rationes publicas, fiscus enim iure priuatorũ utitur, prӕterq̃ in casibus, quibus expressim apparet priuilegium ei conceßum*[a]*, & ideo reo conuento, sicut quilibet alius edit, idq; maxime in rationibus publicis procedit, quӕ quodammodo soluentis mandato factӕ uidentur*[b]*, ut Barto. censuit. Idemq; absq; dubio si reus apochӕ amißionem alleget*[c]*, siue casu fortuito, siue aliter*[d]*: nec obstat qđ fisco hac in materia specialiter plurimum conceditur quia uerius est, hoc solum casu ei indulgeri, quo de uacãtibus bonis tractatur, ut quia de iure capiendi agitur, puta quòd clam relictũ sit aliquid incapaci*[e]*, uel bona sint uacãtia, ideo iure dominij ad fiscũ pertineant, uel alia simili re nummaria agatur, ex causis scilicet prӕcedentibus, quӕ à Calistrato relatӕ sunt*[f]*: unde & senatusconsultũ, Cuius Modestinus meminit*[g]*, edi delatori iubet in eam tantũ causam, quӕ delationem respicit: & ratio priuilegij est, quia ultra fisci fauorẽ in eis causis subest etiam publica utilitas, ut clandestinӕ fraudes detegantur, quӕ tamen utilitas odio capitalis causӕ superatur, eiq; cedit*[h]*: quo fit, ut in capitali causa nunquã fiat editio*[i]*: nec nos rursus mouet, quod tertius contra fiscum edere non debeat*[k]*, quia de his actis uel instrumentis intelligendum uidetur, quӕ tertius beneficio fisci consequutus sit, & ex prӕcedentibus subsequentia*

u l. iij. §. eod.
x l. ij. §. diuus. de iur. fis.
y l. in fraudẽ. § neque. de iure fis.
z l. amicissimꝰ. vbi Bar. de excus. tu.
a l. iiẽ veniũt. § in priuatorũ. ff. de peti. hӕ. vbi gl.
b Arg. l. ij. supra. eod.
c l. ij. C. de discus. lib. x.
d l. illatӕ. ĩfra de fi. instru.
e d. l. ij. §. diuus.
f l. j. eod. titu.
g d. l. iij.
h l. transigere. infr. de trãs.
i d. §. diuus.
k d. §. neq́.

declarãda, quod & supra docui[l]: & hæc ego uera arbitrarer, communis tamen sententia aliorũ aliter se habet, existimantq́;, si fiscus conueniatur, nec à tertio quidem aduersus eum edi debere[m]: si uerò ipse alium conueniat, tunc legi nostræ locum esse.

l l. ij. supra eo.

m d. §. neque.

b ¶ NOMINE. À se uel alio, q ipsius rei nomine soluerit: ego nomen, alio quoq; sensu hic accipi posse arbitror: sunt enim in rationibus nomina tituli, seu capita separata per singulas causas, uel personas quibus ostẽditur, quam in causam uel negocium, quid datum, acceptum'ue sit, ut Asco. Ped. declarat, unde & nomina simpliciter pro causis ponũtur[n], quandoque etiam pro ipsa cautione[o], aliquando pro debito, seu pro debitoribus ipsis[p]: quapropter posset hic textus intelligi, non quum de fundanda exceptione rei agitur, sed de adiuuãda tantum, ut quia constaret quidem numeratam fisco pecuniã, sed dubitaretur cui nomini, id est, in quam causam sit imputanda[q], personæ scilicet ipsius, qui conuenitur, an alterius.

n l. iiij. §. exau toratus. de re mili.

o l. fi. infra de pac. cõuen.

p l. iiij. ff. fam. ercisc. l. j. ad Macedo.

q Arg. l. j. ff. de solu.

licet nomine publico, vt rationibus publicis exhibitis, constet, quãtum sub nomine b suo solutum sit.

IDEM AVGVST. *Valentiniano.*

PRocurator priuatæ rationis, instrumẽtorũ, q̃ cõmunia tibi esse cum fisco dicis, describẽdorũ facultas-

PROCVRATOR. Procuratorum duplicem speciem esse pleriq; recentiores tradiderunt, alios enim qui fisci procuratores dicuntur, quiq; publica principis iura

iura moderātur, alios qui Cæsaris appellantur, aliosq; nomine Rationales, ad quorū curam priuatum Cæsaris patrimoniū pertinet, & quoties inter fiscum & priuatum lis est, hi iuris dicendi potestatem habent [r]. Sed alias ego promiscue hos accipi, Rationalesq; appellari arbitratus sum [a]: qua de re alibi diffusius, in præsentia solū admonēdi sumus, procuratorē priuatæ ratiōis principis in Aegypto Rationalē fuisse, qui ab illis ἴδιος λόγος, ut Strabo lib. ult. ait, uocatur: ad quem indagatio bonorū uacantium spectat, & omniū rerum, quæ Cæsari debētur: is in comitatu suo Cæsaris libertos, & actores habebat, quorum fidei maiora minoráue negocia credebātur. Si igitur aliquis cōmunia esse sibi cum fisco instrumēta alleget, ad ipsius procuratoris solicitudinē pertinet, ut eorū describendi facultatē socio fieri iubeat, & quoties expedierit etiam authentica eo petente in iudicio exhibeat, ne probationis fides uacillet, cōmunia enim instrumenta quum apud fiscum ceu digniorē remaneant [b], non tamen id dignitatis priuilegiū cum alterius iniuria esse debet [c]. Sed an perpetuum, id est, ut instrumēta cōmunia apud fiscum remanere debeant? Et quosdā casus excipi cōstat, ut quū ex cōuentione penes me sunt, & fiscus socio meo succedit, nō enim ius mihi ex facto meo quæsitum auferretur [d], contractus enim ad successorem transeunt [e], fiscusq; iure autoris sui solum utetur [f], ut Bart. rectè sensit. Idem si fiscus falsi quæstionem hæredi scripto moueat, non enim ideo penes fiscum remanere debent testamenti tabulæ, quum ex accusatione nullum ius, in proprietate huiusmodi tabularum, fisco acquiratur [g]. Sed & si maior sit pars quàm

r l. apud. infra vbi cau. fis.
a l. ij. supra de mo. mul.
b l. fin. de fide instru.
c l. ij. §. si quis a pricipe. ff. ne qd in lo. publi.
d Glo. l. fi. circa medium. C. qui po. in pig.
e l. veteres. infra de cōtra hen. stipu.
f l. fiscus. infra. de iur. fis.
g l. fi. ff. de tab. exhiben.

quàm ex instrumento consequi priuatus possit, uidetur apud eum potius authenticum relinquendũ [h], ne minorẽ partem possidenti plus tribuatur, quam ei qui maiorẽ habeat [i]: etsi enim in cõmunium rerum alienatione priuilegium fiscus habeat, eiusq; pars aliam trahat [k], non tamen hoc in casu uidetur aliquid specialius ei indulgeri. Nec *me mouet quòd lex, si de tabulis testamenti deponendis agatur digniorem præferri censuit, non distincta cuiusq; parte, maior an minor sit [l], quia communiter aiunt, per aliam legem nihilominus distingui [m]: mihi & illud uerisimile uidetur, quum de hæreditate controuersia non est penes eum qui maiorem partẽ habeat, tabulas relinquendas: si uerò de ea ambigatur, secus esse, ne ille apud quem sunt, eas in sui fauorem uitiet [n]: & quia partes hæreditarias interim non attendimus, quum adhuc de eis decisum non sit, nam & lex simpliciter præferendum, qui ætate uel dignitate, uel sexu, uel statu præcellat, ait, si de tabulis deponendis agatur [o]: at quum inter hæredes id tractatur, non iure depositi hoc fit, sed quia alius maioris partis sit dominus: tunc igitur ei prælationi locus erit quum de deponendis agitur, ut quia de electione, uel suffragio amici tractatur [p]. Cæterum & in ciuitatibus, quæ intestinis discordijs laborant, & in quibus periculum est, ne acta publica diripiãtur, putauerim iustam priuati querelam esse, authenticum in archiuis publicis relinquere detrectantis [q]: interponet itaque iudex partes suas, ut ibi relinquatur, ubi uerisimile est tutius, incorruptiusq; fore: ideo enim lex digniori id ius cõcedit, quia diligentiorem custodiam psæstaturũ eum arbitratur:*

h l.iij.§.fi.l.si quæ sunt.ff. fami.ercisc.
i l. maiorẽ.ff. de pact.
k l.ij.infra de cõ.re.ali.
l d.l.fi.de fide instru.
m d.§.fi.d.l.si quæ sunt.
n d.l.fi.de tab. exhib.
o d.l.fi.de fide instru.
p d.l.si quæ sunt.
q Arg.c.accedẽs.ij.vt lit. nõ cõtest.& qđ no.Alex. consil.103. col.5.in.j.

bitratur: Vnde & seniorē iuniori præfert, quòd scilicet illi difficilius fallantur, seruentq; magis fidem, utpote ad deos quàm primū ituri: quod non in instrumētis tantum, sed & in alijs plerisque rebus obseruatur, ut in clauibus castri, uel arcæ nūmariæ: Idem in signatorio annulo [r]*, & similibus* [s]*. Sed an hac in re præferemus maiorem ætate, ei qui maiori sit dignitate? Et receptius est senem in fide & custodia præferendum*[t]*, extra quam causam plus tribuemus digniori, qualis & is censetur, qui ampliora stipendia habet* [u]*. Quid si dignior honorē amiserit, exautoratusq; sit? Et si ex culpa uel delicto id contigit, omnes cōsentiunt hoc nomine accepta instrumēta alteri cuius fastigio præumbrari cœpit, restituturum*[x]*, quod si cum ignominia missus non sit, existimant aliqui propter gesti honoris memoriam cætera æquali præferendum*[y]*, quibus & nos assentimur.*

tem, secundū morē fieri iubebit[b]: & si quādo res exegerit, ad fidē petitionis tuæ apud aliū iudicem præben-

b ¶ IVBEBIT. *Per actorē fisci uel cōmentariensem, apud quem huiusmodi instrumēta sint reposita, & cum cōmunio hæc in domino sit, talis facultas absq; alia causæ cognitione, ut* Bar. *inquit, conceditur*[z]*: quod accipiendum, dum tamen communio ipsa probetur* [a]*, poteritq; ex inspectione instrumētorum in huius rei fidem instrui iudex, hacq; causa cōfestim sibi exhiberi ea iubebit*[b]*. Et ex hac lege illud præcipuum annotandū est, tametsi tertius apud quem instrumenta uel rationes reperiuntur, regulariter cogi ad edendum non possit* [c]*, quibusdam tamen casibus*

r l. cū pater. § pater pluribus. de le. ij.
s las. l. cū qd. si cer. pet.
t d. l. fi.
u l. ij. supra de off. mag. off.
x l. cum quis. de solu.
y l. seruos. infra de quęst.
z Arg. l. fi. ĩfra qui leg. ꝓso.
a l. ñ. § docere vi bo. ra. vbi Bar.
b Rot. decisi. 213. licet.
c l. si qs. § pertinere. ff. eo. gl. d. § neq;.

casibus aliud obseruari. Et in primis ex hac cõstitutione, quãdo reus petit sibi non solũ ab actore edi (quod receptißimum est)[d] *sed ab eo qui cõmunia cum actore habet instrumenta, ut hic à fisco, quod Aret. & Socin. existimant, quæ sententia eo argumẽto defendi potest, quia persequutio, id est officij iudicis imploratio, qua huiusmodi instrumenta petuntur, quandam naturam rei uẽdicationis habet*[e]*, & ideo etiam in singularem successorẽ, & socium competere debet*[f]*: quo exemplo & creditor hypothecarius ab his omnibus edi sibi iure postulabit, quos debitor suus cogere potuisset*[g]*. Sed tamẽ satius est textum nostrũ secũdum iuris cõmunis regulas intelligere, ut scilicet reus ab actore edi petat, actor sibi à fisco*[h]*, quod & ueteres probarunt, quum debitori qui soluerit consuluerunt, ut quia ipse tabellionẽ cogere non potest, cõtra creditorẽ experiatur, ut ille ad edendum restituendumq; sibi obligationis instrumẽtũ cũ cogat*[i]*: ergo & cessionarius aduersus eũ, qui actiones cessit, aget, ut sibi edi faciat, & originale à notario exhiberi*[k]*, nisi & hoc ipsum ius à notario petẽdi cessum esset*[l]*. Alius casus est, quũ apud tertiũ originale instrumẽtũ reperitur, is enim quisq; sit, poterit ad edendũ cogi*[m]*, nã hoc casu, etiã ipsi actori reũ edere debere, Bal. existimauit*[n]*, multo igitur magis tertius: quapropter & depositarius, & sequester hoc casu edere tenentur*[o]*: qua ratione illud quoq; traditum est, si notarius perdiderit protocolla, iure cũ aduersus instrumenti possessorem agere, eiusq; cum die & cõsule copiam petere, ut eo excepto ipse alijs edere poßit*[p]*. Alius est, qui ex Iuliani sententia inducitur*[q]*, quum scri-*

d d.l. non est nouum.
e Bar. §. Cato. in.iij. oppo.
f l. si quis. §. j. l. quędã. §. is autẽ. ff. eo.
g Bar. d. §. pertinere.
h Arg. l. cũ in plures. §. messem. ff. loca.
i Io. an. ĩ Spe. rub. de instr. edi. iij. q.
k Flo. l. cæteræ. §. fi. ff. fa. ercis.
l l. quod debetur. ff. de pecu.
m d. §. is autẽ. l. prætor. §. si dñs. ff. co.
n Bal. in. l. j. §. editiones. ff. eo.
o l. iij. §. si tabulæ. vbi Bart. de tabu. exhi.
p d. l. si qs ex argentarijs. §. fi.
q l. iij. §. pen. ad exhib.

ptura

ptura mandato meo descripta apud tertium extat, siue ille à mandatario meo causam habuerit, siue ut Are. existimat, non habuerit[r]: quæ sententia & nobis placet[s]. Sed quum Iulianus nullam mandati mentionem faciat, supra ostendi, aliter illud responsum accipiendum esse[t]. Illud in dubitationem non uenit, posse quemlibet ultro edendo unicuiq; officiosum se præstare[u], quod boni uiri ueritatis adiuuādæ studio facere solent, notarij etiam ut mercedem consequantur.

dam[c], aliquid eorum proferri, desiderante eo qui conuenitur, vt id fiat præcipiet.

c ¶ PRABBENDAM. *Descriptio ergo illa fidem non faceret, idcirco authenticum exhibendum est, hincq; adnotant oẽs exemplũ instrumẽti, seu indicem, aut apographum fidẽ in iudicio nõ facere[x], & ideo originalia producenda sunt[y], alioqui facile circumueniri ueritas posset, quum exemplaris uitia sola exempli lectione dignoscere nequeamus[z]. Cur autem exemplum fide careat, ea est efficax ratio, quia ex instrumento non probatur, nisi id de quo rogatus est notarius, ut documẽtũ cõficiat[a], quodq; eius rogationis tẽpore gestum fuit[b]: is autem qui exemplum describit, nec de originali rogatus est, nec eo tempore quo rogatur quicq̃ magis attestari de re in authẽtico scripta potest, quàm testis de re ab altero audita, posset[c]: merito igitur eius fides uacillat: quo fit ut parũ referat, etiam si exemplum publica manu confectum sit[d], unus'ne id sumpserit, an plures: nec enim etiam pluribus notarijs*

r Areti.c.j. de proba.
s Arg. l. prætor. in prin. ff. eod.
t l.j. in fin. supra eo.
u Gl. d. §. neq.
x l.ij. ff. de fi. instru.
y l. iij. supra de diuer. rescri.
z l. fi. infra de edic. di. adri.
a §. nos autẽ. in aut. de tabel.
b Gl. l. j. infra de fide instr. lib. x.
c l. iij. §. nosti. ff. de testi.
d Gl. §. & hoc insuper. in aut. vt spon sa. lar.

notarijs creditur, nisi quatenus rogati sint[e]*. Sed quid si exemplũ ab eodẽ factũ sit, cui de originali quoq; scribẽdo iniunctũ fuerit? Et probare dicendũ est, quũ cessent prædictæ rationes, ipsumq; exẽplum hoc casu originale dici poßit*[f]*, quum & eadem sit persona, eademq; autoritas, quæ scripturæ addit fidem*[g]*: potest enim ex eodem protocollo notarius plura exẽpla describere, & subscriptione sua authentica ea facere*[h]*, dum tamẽ appareat id egisse eum, ut sint authentica, ueluti quia solennia seruauerit, alioqui seu nuda exempla nõ probarent*[i]*: nec enim dubium est, quin poßit notarius, si uelit, etiã scripturam priuatam cõficere*[k]*: ergo si ipse exemplũ illud appellet, uidetur id egisse: ne esset authẽticũ, quod Bart. ferè sensit*[l]*, cõtra alij*[m]*: quũ fortior sit cõiectura, quæ ex natura rei, q̃ quæ ex nomine oritur*[n]*: attendemus igitur ad solẽnitatem potius, quæ si seruata sit, ut quia subscriptionem signumq; addiderit, authenticum erit instrumentum: si non sit seruata, nec in sui quidem præiudicium probabit quod ex solennitatis omißione elusorium actum facere uoluisse credibilius sit*[p]*, tametsi recentiores aliqui futili ratione dissentiant*[q]*. Sed & si tabularius, qui documentum scripsit, alijs adhibitis notarijs, eos rogarit, ut & ipsi proprio instrumẽto attestarentur, fuisse se de eo documento rogatum, manuq; ipsius conscriptum, utiq; fidẽ eius rei facerẽt, ut Bar. existimat. Cui non absimile, quod alibi traditur, eum qui scripto testamentum fecerit, rogare notarium posse, ut attestetur cõfiteri se illud suum esse testamentũ, itemq; quo modo subscriptum, sigilloq; testium munitum sit, faciet enim fidem, nec alia iudicis publicatio*

e Bart. in auc. seq.
f l. q tabulas. §. inde. ff. de furt.
g d. l. si qs. §. phibet. ff. e.
h l. sempronius. de leg. ij.
i l. j §. si qs in duobus. ff. de bono. pos. secun. tab.
k l scripturas. infra qui po tio. in pig.
l d. §. si qs in duobus.
m Card. cõsi. 72. Dec. hic.
n l. insulã. de presci. ver.
p l. an inutilis. de accep.
q Purp. p auc. cõtra q. infra de nõ nu me. pec.

publicatio, aut deinde noua testiũ, recognitio necessaria amplius erit[r]. *Et hæc quidem procedunt, etiã si ille notarius exẽplum non scripserit, sed ab alio scriptũ ipse subscriptione sua, signoq́; munierit*[s], *parem enim uim habet subscriptio, quã holographa scriptura*[t]. *Vnde etiam traditum est, legẽ municipalem, quæ executionẽ scripturæ manu debitoris factæ cõcedit, de ea quoq; accipiendã, quam quiuis alius scripserit, dum à debitore sit subscripta*[u]: *si uero de chirographo uerba faciat, libellus ab eo subscriptus fortè nõ contineretur, quòd chirographum propriè promißio sit obligatoria manu debitoris subscripta*[x]: *at libellus manu creditoris cõcipitur, nec in eo uerba directe ullam obligationem respiciunt*[y].

Rursus suprascripta conclusio procedit, etiã si originale de ea re factũ sit, quæ cõtractu in scriptis deducta proponatur[z]: *quamuis enim in prima scriptura omnis substãtia cõsistat, tamẽ hæc sequẽs ab eodẽ confecta, & in qua sit subscriptionis partiũ attestatio, eiusdẽ est potestatis, eadẽq́; existimatur, qua in re Baldũ recte Alex. notauit, Rursus quoq; procedit, non solũ in notario, qui originalia scripsit, sed & in alio, qui post eius obitum substitutus sit*[a], *interpretatione enim iuris propter autoritatem iudicis, & alia solẽnia, personã autoris sui repræsentat: cui sententiæ consequens est, quod generaliter traditur, si iudicis autoritate descriptum sit exemplum, perinde fidem ac originale ipsum facere*[b], *dum tamen parte citata, & rite descriptum proponatur: id est, quòd iudex originali perspecto, cognouerit ualidũ solenneq́; esse, exemplumq́; cum eo collatum, dèbita recognitione*

r Bar. l. tabularũ. ff. quẽad. test. aper.
s l. diuus. § itẽ senat⁹. ff. de fal. vbi Bar.
t l. emptor. §. j. vbi Bar. ff. de paſt.
u Doc. l. si ita stip. § chrysogonus. de verb. obli.
x l. chrirographis. de ad. mi. tuto.
y l. si ego. § dotis. de iure dotium.
z l. cõtractus. infra. de fid. instru.
a c. cum P. tabellio. de fi. instru.
b §. illud. in auth. vt fra. fil. d. l. chirographis.

dispunctioneq; facta, concordare, & ideo ceu autēticum in publicam formā redigi mandet, idq; ex iusta causa, ut quia archetypum dilabescentibus literis uetustate exolescat, uel necessario sit aliò transferendum[c]*, & si quæ similia.* ¶ *Partis autē citatio non semper necessaria est, ut in his, quæ uoluntariæ sunt iurisdictionis, & neminē aduersarium uerisimiliter habēt: exempli causa, quum Palatinus comes autoritatis suæ priuilegium, iudicis iussu describi curat, & exemplū illud in alicuius notarij actis relinquit, ut eo indigētes sciant unde accipere probationes poßint*[d]*. In his uero, quæ contentiosæ sunt iurisdictionis, uel uerisimiliter aduersarium habent, tametsi is certus non sit, arbitrarer generalem citationem, quæ per edictum fit, saltem requiri*[e]*, quod Bald. & Ang. tradiderunt. Sed & necessariam non esse proditum est, quoties periculum moræ subesset*[f]*, uel eadem manu exēplar exēplumq; esse constaret*[g]*, uel quando ab archiuo publico describeretur*[h]*, uel ab eo fieret exemplum cui id ius est specialiter lege uel consuetudine concessum*[i]*. idem si exēplum priuilegij eius autoritate fieret, qui etiam nouum concedere poßit*[k]*. Ob antiquitatē quoq; præsumitur citationis solēnitas, quod Ias. hic refert, qua de re nos alibi differemus. Si igitur confectum hoc modo fuerit exemplum, præsumetur & à iusto originali, & ex causa legitima descriptum (nisi cōtrarium probetur)*[l]*, & propter autoritatem iudicis pro authētico erit, præterq̄ si lex aliquam qualitatem adijciat, quæ exemplo non conueniat, ut cum authentica exhiberi uel insinuari iubet, manu ipsius principis subscripta*[m]*, ex huiusmodi quoq; exemplari*

c c. si. de fi. instru. Alexā. cōs. 112. l. 4

d Gl. & doct. c. cum olim. de re iudi.

e Arg. c. fin. de elect. in. 6. l. si eo. īfra. de remiss. pig.

f l. ait prætor. §. si debitorē. de hisquę in frau. cred.

g Areti. hic.

h c. ad audientiā. vbi Feli. de prę̄scrip.

i Bal. hic Alexād. consil. 65. in. j.

k l. si donatio. īfra. de don. gl. c. romanorū. 19. dist.

l l. cū de ætate ff. de prob.

m l. probatorias. C. de diuer. offi. lib. 12. d. l. iij. supra de diuer. rescrip.

plari aliud desumptum exemplum æque probabit, atque si ex uera matrice (quam πρωτότυπον, *id est, primam figuram lex appellat* [n]) *esset* [o], *siue manu eiusdem notarij confectum, siue autoritate iudicis, & causa cognita, siue in archiuo, uel inter acta rite repositum fuerit* [p]: *si uero hac obseruatione exemplum factum non fuerit, dubium non est, exemplum nullius esse fidei* [q]. *Et hæc quod ad authentica instumenta pertinet satis: Nunc ad eos casus deueniamus, quibus antigrapha, seu quod idem est, exempla saltem inter ipsas partes fidem faciunt, licet authentica dici non poßint: & in primis, si partes exemplum illud ceu iustum & uerum approbarint, inter ipsas fidem faciet* [r], *quod si simpliciter describi consenserint, non ideo censebimus, approbare quoque uoluisse: nam & qui consentiunt, ut ex concilio Mutij sententia feratur, nõ ideo eam approbãt, quin appellare poßint* [s]: *sicut & qui ratum habere procuratoris iudicium promisit* [t]: *nam & qui testimonia publicari petit, non tamen testium dictis acquiescere, aut non solennia approbasse censebitur* [u]. *Quid si non expreßim, sed tacite aliquis consensus arguatur, ut quia exemplum in iudicio produco, tu nihil excipis? Et si exemplum in eo uitiosum sit, quia iudicis autoritas non accesserit, uerius est, adhuc nullius esse fidei* [x]: *si uero ex eo non deficiat, magis putarim fidem facere* [y]: *quia pro regula traditum est, semper pro instrumento præsumi, si pars extrinsecus accedẽtis solennitatis uitium nõ allegauerit* [z]. *Quid respectu producentis, nunquid indistincte exemplum ipse approbare uideatur? Et receptum est, cum qui*

n d.l.fin. infra de edi. di. Adri.
o l.ij. infra de rela.
p Anch.cõsil. 41. Com.cõsi.58.
q Doc. d.l.iij. Alex.consil. 128.l.j. Cor. cõs.24.l.4.
r l.optimã. infra de contrah. & committ.stipu.
s Bar.l.si conuenerit. de re iudi.
t l.iij. § falsus ff. rẽ ra.hab.
u Inn.c. significauit. c. cũ causam. extra de testi.
x l.sicut. § nõ videtur. qb. mod.pig.vel hypoth. Inno.c. intimauit. de testi.
y Fulg. argu. huius legis.
z c. ea noscit. de his quæ fiũt à prala.

in iudicio quamlibet ſcripturam producit, cenſeri eam approbaſſe[a]: ſiue igitur hac ratione, ſiue alia arguatur conſenſus, fides inſtrumento aduerſus conſentientem dabitur: quapropter ſi quis in iudicio illud exemplũ ediderit, approbaſſe aduerſus ſe quoq; exiſtimabitur. Quid ſi extra iudicium ediderit? Et mihi uerius uidetur, non fieri præiudicium, nec ex præſumpta hac extraiudiciali confeßione integrã fidẽ aduerſus edẽtem exemplo dandã[b]. Si tamen exemplũ, tanquam in authẽticam formam redactum, ille ediderit, ſecus eſt[c]. Huc pertinet quod etiã receptum eſt, inſtrumentum puta mãdati, ab aliquo productum, & extenſim in acta deſcriptum iudice mandante, aduerſus partem parem originali fidẽ facere[d]. In eos uero qui citati nõ ſint, non probabit, quum acta inter alios confecta, alteri non obſint[e]. Sed & ſi archiuo publico rite repoſitum ſit inſtrumẽtum, pleriq; tradunt authenticum illud cenſeri[f], abundeq́; fidei ex eo fieri[g]: quod tamen aliqui rectius coarctant, ut ſolum in eo loco, aut inter eius urbis ciues procedat: quod enim ad alias ciuitates pertinet, archiuum illud pro priuato ſcrinio habetur[h]: quod ſi pro exemplo ſimplici repoſitum ibi appareat, tum quoq; fidem non facere recentiores credunt[i], alioqui defraudari facile ius publicum poſſet. Quid enim ſi priuatus aliquis ſchedulam aliquam clam immitteret[k]? & ideo ſolenniter in eo repoſitum eſſe inſtrumentum oportet, ut fidem facere debeat[l]: qua tamẽ in re plurimum conſuetudini tribuetur[m]. Quandoq; etiam exemplo fides adhibetur, in odium eius qui originalia exhibere obdurat[n], ſed mirũ eſt, quod fauor nõ impetrat, id . . .

odiõ

a c. cum venerabilis. de exceptio.
b l. capite quoto. in fine. de adulte.
c d. §. neq. d. §. prohibet.
d Arg. l. eos. §. ſup his. infra. de appel.
e Doct. c. quoniam cõtra. ad fin. extra de prob.
f Bar. Authẽ. at ſi contractus. infra de fid. inſtru.
g Authen. ad hæc. de fi. inſtru. c. ad audientiam. de præſcrip.
h Glo. l. j. infra de peti. hęre.
i Dec. arg. d. §. ſi quis in duobus.
k Corn. conſi. 140. col. 7. lib. 3.
l l. immunitates. C. de agric. & cẽſi. lib. 12.
m c. cum dilectus. de fide inſtru.
n Bal. l. publicati. 8. q. infra de teſta.

odio concedi[o]*,aduersus enim non edentem,aliter prouisum à prætore fuit*[p]*.*Non negauerim tamen, posse iudicē ob contumaciā partis illi comminari, nisi originale edatur,se exemplo fidē adhibiturum[q],quod tamen non nisi ex magna causa faciendum est[r]. Nam & illud constat, quamuis exempla plenam probationem non faciant,qualem qualem tamen facere[f],quæ ex qualitate rei arbitrio iudicis uel intendetur,uel eleuabitur. Erit suspectum exemplum? & nihilominus saltem à dolo excusabit[t].Erit admodum uerisimile? & amisso originali semiplenæ probationi sufficiet[u]:unde & iuramentum deferri in supplementum probationis poterit,quod Alexand.[x] probat.In exemplo tamen testamenti uel codicillorum,suppleri semiplena probatio per iuramentum nequit[x]: & ideo ex huiusmodi exemplo secundum tabulas nihil decernet prætor[y].In causis quoq; in quibus leuiores probationes sufficiunt,ut in momentaneæ possessionis iudicio[z],exemplum probare uidetur,etiam si non omnino authenticum sit[z].

IVSTINIANVS IN authen.Coll. i x. cōsti.i i. ut sponf.larg.§. & hoc insuper.

SI quis in aliquo documēto,alterius faciat mētionem documēti,nulla ex hac

SI QVIS in aliquo. Quum intenderem te mihi centum debere,documentum produxi, quo notarius referebat, ut omnibus pateret,se tali die instrumentum confecisse,quo tu mihi ex causa mutui centū promiseras: hic traditur,non sufficere probationi id documētum,sed

o d.l.ij.de fide instru.
p d.l. si qs.§ ex hoc edictio.
q Arg.l.in vēditione.§.fi. ff.de bo.autho. iudic. possi.
r l. fi.infra.de fide instru.
f Gl.d.l.ij. de fide instru.
t l.igitur.§.j. de libe.cau.
u Glo.l.sicut. infra de fid. instru.
x Bar.l.admonēdi.col.8.
x Bar.d.l.col. antepen.
y d.l.j.§.si qs duobus.
z Barto.d.l.j. ifra quo. bono.
z Guid. Pape in quęst. delphi.

ipsum instrumentum promißionis exhibēdum, non enim ex indice, quæ hic memoria dicitur quisquā conueniri po
a d l.ij.de fid. *test*[a]. *Alij id procedere arbitrantur, non solum quum index, id est, schedula commonitoria, producitur: sed etiam si exemplum ipsius authentici exhibeam, supra enim uidimus originalia ipsa edi debere. Ego & cæterorū sententiam probarim, generaliter uerba legis accipientium, ut etiam si publicum instrumentum quis produxerit, quo Titius centum si promisisse affirmet, prout alio documēto continetur, nō tamen obtinere poßit, nisi & illud in*
b l.affe.de fide instit. *strumentum producat: regulariter enim constitutum est, non credi referēti, nisi quatenus de relato constet* [b]*: unde*
c Felyn.c.j.de fid.instr.in fi. *mandatū quod ad certas literas refertur, si de eis non ap*
d Moder. hic Bald.l.ij.infra de erro. a uoc. *pareat, est nullum*[c]*: quod & in priuilegio, positionū re sponsione, libello, testimonijs, sententia & similibus, omnes fatētur*[d]. *Nec interest quod notarius ad instrumē*
e Ange.d.l.si donatio. *tum aliud se referat, quod ipse confecerit* [e], *uel legisse se*
f Paul.Alex. I.if.hic. *illud & perpēdisse attestetur* [f], *uel quid in eo continere*
g Abb.c.ab bate.de ver. signi.Corn. cōs.244.in 2.Barb.con si.38.in.4. *tur enunciatiue describeret*[g], *non facit tamen fidem, quia de hoc tunc rogatus nō est, & ad eius officiū præsens attestatio non pertinet, instrumentaq́; à notario edi, nō per indicem, aut commemorationem, sed solenniter debent* [h]*:*
h d.l.ij. *adeo quoq; suprascripta uera sunt, ut traditum sit, si in*
i Arg. Doct. Bar.i.l.sempronius. de leg.ij. Dec. in.c.ij.iij.co lū.de rescri. *strumētum, ad quod fit relatio, contraria, uel diuersa ab his contineat, quæ in alio documento seu indice affirmata fuerant, illi tamen standum, & errorem in posteriore præsumi* [i]*: his enim uerbis, prout in illo continetur, non*
k Bar.l extrauagan. ad repri.ver.put. *uidetur quicquam à partibus affirmatum, nisi quod in eo deprehendi poßit* [k]*: & ideo etiam inter easdem perso-*

nas,

nus, posterior hæc scriptura ceu ambigua uel imperfecta fidem non faciat[l]*, nisi quatenus citra ullā relationis am=biguitatem aliquid affirmitatum appareat*[m].

b ¶ EX HAC *memoria. Aliàs ergo exactio debiti di ceretur ex ipso instrumēto fieri, propter naturā præpo=sitionis, quæ proximā causam designat*[n]*: qđ ut his casibus certißi=mum est, quibus instrumenta exequutionē, in promptu habent*[o]*: ita dubium est, quoties super instrumento (quod regulare est*[p]*) sentētia ferri debet: tūc enim exactio ma=gis ex sententia, quàm ex documento fieri uidetur, sicut quum hæres de hæreditate cōpromittit, & restituere eā fideicōmißario damnatur, censetur restitutio ex senten=tia arbitri magis fieri, q̄ ex causa hæreditaria*[q]*. Sed ta=men aliud uidetur in arbitro, qui sponte partium aditur, aliud in iudice, ad quem omnino accedere debemus, ut de instrumento cognoscat: attendetur ergo causa principa=lis & uetustior, sicut & eo casu proditum est, quum ex lege municipij quarta pars cōdemnationum prætori de=beretur, ei deberi qui condemnauerit, nō qui finito illius magistratu succeßit, & executus est*[r]*. Amplius respon=dit* Dec.[f] *quum quidam legasset, quicquid ad se ex hære ditate paterna, maternaq; peruenisset, censeri id quoque legatum, quod à cohærede emisset, primamq; hæredita=tis causam, non subsequentis contractus attendendam,*

memoria[b], fiat exactio: nisi aliud documentū cuius me=moria in scd'o facta est, ꝓfe ratur: aut alia, et scd'm leges q̄titatis debitæ, ꝓbatio ex=hibeatur: quia & quātitas,

l l. in ciuile. ff. de legi. Ro=ma. cōs. 305. in fine.

m l. eū qui §. iulianus. vbi Bar. de con stitut. pecu. Dec. cōs. 63.

n l. j. §. ex in=cēdio. de in=cen. rui. nau fra. vbi Bar.

o Gl. l. si debi tori. de iudi.

p l. minor. 25. an. cui fidei=cōmissū. ff. de mino.

q l. cū hæredi=tas. j. ff. ad treb. vbi An ge Dec. cōsi. 300.

r l. si posses=sor. §. j. vbi Angel. de pe ti. hæred. So cin. cōs. 151.

f Dec. cōs. 69

t d.l.cũ hære/ditas.l.pater filium §. 15. de leg.iij. *in qua re ego dissentio*[t]*. Cæterũ ex ijsdem uerbis hic adnotant recentiores, si aliud documẽtum, cuius index meminit, exhibeatur, adhuc ex indice exactionem fieri: hoc*

u l.actione.infra titu.iij. *enim dictio nisi ostẽdit, quæ in eo casu, quo de regula loquitur, exceptionẽ inducit*[u]*: quãuis igitur documentum propria fide plenariam probationẽ faciat, quũ tamen ad indicis commemorationẽ adiuuandam exhibeatur, ex indice probatio facta uidetur: unde & elegãter Bald. censuit, si quis durante dilatione exemplũ in iudicium produxerit, posse authenticum déinde exhiberi*[x]*, tametsi tẽpora amplius nõ largiantur, & figura quadã probatio in tẽpore facta censebitur*[y]*. In quã sententiã & nos, humanitate suadẽte, accedimus. Sunt tamen qui in nostro textu, exactionẽ fieri ex indice posse diffiteantur, quoniã authentico déinde exhibito probatio ex eo magis fiat*[z]*. Sed hoc parũ urget, quũ non ex se principaliter authẽticũ exhibeatur, sed ut indicis fidem roboret: alioqui cur in fine legis diceretur, probandum, quantitatem cuius memoria facta est debe3ri? quorsum opus fuisset mentione memoriæ.*

cuius memoria facta est, pro varietate debeatur: hoc enim & in veteribus [c] legibus inuenitur.

x Bald.c.j. de fide instru.

y l.si donatæ. §.j.ff.de dona.inter vir. & vxo.

z d.l.asse toto.

c ¶ VETERIBVS. *Quibus traditum est, neminem ex indice uel exemplo conueniendum*[a]*: unde alia quoque conclusio, consequens est, ut instrumẽtum alterius commemorationem faciens, non probet, nisi illo exhibito: ueluti quum scriptum est, Titius procurator Sempronij, ut constat tali instrumento &c. nõ probatur esse procuratorem*

a d.l.ij.&.l.fi. cod.titu.

torem, nisi & illud edatur[b]*.* Non procedit hæc conclusio quibusdã casibus. *Primus est, quoties de rei antiquitus gestæ probatione agitur, accedẽte enim aliquo uerisimili signo, dispiciet iudex quantam fidẽ adhibeat*[c]*: ut si sententia antiquitus lata ab aliquo tanquã delegato reperiatur, præsumatur mandatum*[d]*, quamuis aliâs mandatum præsumi non soleat*[e]*. Idem etiam in sentẽtia arbitri dicẽdum, ut ex antiquitate præsumatur compromissum, cuius commemoratio facta sit: quod Bal. respõdit, & alij approbant*[f]*. Contra Socy. hic & Cor.*[g] *quum à cõpromisso omnis potestas pendeat, nec diuturnitate temporis priuata iussio conualescere debuerit. Sed quum de præsumptione agatur, plurimũ hac in re uertetur cõiectura iudicis, ut ex signo uerisimili, quod suprà diximus, pronũtiet: quid enim si cõstet partes præsentes sententiæ fuisse? seu peremptorie admonitos? uel eam sentẽtiam aliquatenus executione ad effectum perductã*[h]*? Secundus casus est, quum is qui scripturam alterius commemoratoriam confecit, ius & potestatem nouiter quoq; disponẽdi haberet*[i]*: unde quũ quis attestatur se talem procuratorem constituisse & c. alterius documenti exhibitione opus nõ est, quum & nunc potestatem constituendi habeat*[k]*, quod & in libris rationum, quibus ex lege municipali præstatur fides, responsum est: exhibita enim certi nominis pagina, quamuis alterius nõ exhibitæ mentionem faciat, ex se efficax censebitur*[l]*. Sed & in principum priuilegijs eadem ratione traditum est, huiusmodi narratiuis uerbis esse standum, licet commemorata concessio non appareat*[m]*: unde pontificis confirmatio, in qua con-*

b Bal. hic Alexã. cõsil. 81. in. 3. 70. l. 2. et. 89. co. li.

c c. cum cãm. de prob. no. in. l. cum aliquis. infr. de iure delibe.

d Doc. c. in iure. de offi. de lega.

e Bal. l. ij. ifr. si ex fal. instr.

f Fely. c. sicut. char. pen. de re iud. Cur. consil. 77. Dec. 36.

g Corn. cõsil. 245. in. 2.

h Argu. l. si filius. infra de peti. hær.

i d. l. si donatio. infra de don. d. l. admouendi. in glos. j. & ibi Doct.

k l. ne satisdatio. ff. rẽ ra. habe.

l Socy. hic. & consil. 121.

m Glo. c. si romanorũ. 19. distin. uersi. desunt.

*firmatæ ſcripturæ tenor inſertus ſit, fidem abſq; origina-
lis diplomatis exhibitione faciet*[n]. *Quod ſi tenor inte-
gre non ſit expreſſus, adhuc probabit, dũ tamen de men-
te confirmantis appareat, quia relatio ambigua non ſit*[o],
*dum etiam ex originalis uarietate error confirmantis nõ
depræhendatur, quod ſæpiſſime reſponſum eſt*[p]. *Ter-
tius caſus eſt, ut inter contrahentes huiuſmodi enuncia-
tio probet*[q]. *Inſtrumentum ergo dotis, mentione ma-
trimonij facta, matrimoniũ ipſum probabit. Inſtrumen-
tum fideiuſſionis, aduerſus fideiuſſorem probabit, eam
pecuniam ab eo, pro quo ipſe promiſerit, rectè deberi*[r]:
*& ſi lata ſit ſententia, in qua citationes, litis conteſtatio
nem, iuſiurandum ob calumniam, huiuſmodiq́; acta præ-
ceſſiſſe iudex atteſtetur, ita factũ fuiſſe credetur, in par-
tis citatæ, & non repugnantis detrimentum*[s]: *quod
Bartolus rectè hic cenſuit*[t]. *Quo factum eſt, ut Socinus
reſponderit, eum qui in iudicio inſtrumentum producit,
non ſolum uideri confeſſum quæ in eo deciduntur*[u],
*ſed & quæ commemorationis cauſa ex alio referun-
tur*[x], *huiusq́; rei fidem etiam aduerſus ſingularem ſuc-
ceſſorem fieri*[y]. *Sed Socinum recentiores rectè dam-*
I *nant, quoniam uerba enũciatiua inter partes eatenus ſo-
lum probant, quatenus neceſſitas actus, qui geritur, indu
cit*[z]: *at ut productio ualeat, nihil opus eſt commemo-
rationem approbatam uideri*[a]. *Adde quòd conſenſus
hic tacitus nonniſi ex certo ſigno induci debuit: quapro-*
II *pter & in textu noſtro ſupra diximus, commemora-
tionem factam, prout in tali inſtrumento &c. fidem non
facere tanquam dubiam, quod dictio prout nihil affir-
matum*

n c.pen. extra de cõfir. vti.
o Bal. l. j. in fi. ſupra de epiſco. & cleri.
p Alex. cõſ. 9. in. 5. Car. II. Dec. 63.
q l. optimã. infra de cõtrahen. ſtipu.
r Gl. l. ſcĩdũ. in princ. vbi Alexand. de verbo. obli.
s l. j. ifra de re la.
t Doc. d. c. qm̃ cõtra. pe. q.
u c. cũ venerabilis. de exceptio.
x Soci. cõſ. II. lib. 4.
y l. qui ſuperatus. de pig.
z c. illud. vbi Butr. de prę ſumptio.
a Dec. d. c. cũ venerabilis.

matum arguat, sed omne in alterius dispositionem re=
missum[b]: dubiam enim imperfectamq; relationem uerius
est nullius fidei esse[c]: sicut & illius testimonium, qui de
negocio ipso plene instructus non est, ideoq; imperfecte
rem attigit[d]. Cæterum huiusmodi quoque commemora= III
tio inter contrahentes solum de his probat, quæ confe=
cti instrumenti tempore agi potuerunt[e], quod eo exem=
plo traditum est, cum rem ecclesiæ episcopus alienat, &
in instrumento asseritur, collegij quoque consensum in=
teruenisse, quod copiose Felinus explicat[f]. Item solum IIII
de his probat, quæ à libera contrahentium uolũtate uim
habent[g]. Quapropter in instrumento alienationis rei
ad ecclesiam spectantis non præiudicat parochi affirma
tio præcessisse causæ cognitionem, episcopi licentiam,
cæteraq; solennia attestantis, ut certis monumentis ap=
paret: re enim ipsa oportet ea monumẽta exhibet[h], quia
huiusmodi eodem tempore celebrari nequiuerunt: &
qua facilitate distrahitur, eadem lex præsumit comme=
morationem hanc fieri[i]: nisi forte pro commemoratio=
ne facerẽt aliquæ coniecturæ[k], uel diuturnitas uetustasq;
rei[l], uel de modico præiudicio ageretur[m], uel non solius
episcopi adesset consensus, sed uniuersi quoque sodalitij,
seu capituli, magis enim pro pluribus præsumitur[n]: quæ
tamen ego censeo iudicis coniecturæ relinquenda. Sed
quid si commemoratio huiusmodi sub fide alterius tan= V
tum facta sit: ecce locas mihi balneum CCC. denarijs,
& quia balnearijs ministris centum credidisse te asseris,
eam quoq; summam pro illis tibi, cum omnis fideiussorij
beneficij

b Bart. supra. l. edita.
c Soci. consil. 266. Rom. 305. in fine.
d Gl. l. lucius. ff. de his qui notan. infa.
e Doct. d. l. sciendum.
f d. c. sicut. colum. xiij.
g l. si forte. vbi Barto. de castren. pecu.
h Authẽ. hoc ius. vbi doc. supra. de sacr. san. eccle.
i l. doli. §. diuersum. de noua.
k Bal. l. iubemus. ij. in pri. supra. de sacr. san. eccle.
l Alex. consi. 9. lib. 3.
m 12. q. 2. c. terrulas.
n Cur. in feud. j. parte. q. 8. princi.

beneficij renunciatione, expromitto: conuenti illi, quicquam debere negant, an ex commemoratione conueniri potero? Et non putarim, nisi fidem feceris, eam tibi quantitatem debitum iri[o]*: promißio enim hæc sub fide assertionis tuæ uidetur facta, quam quũ balnearij diffiteantur, nisi tu ueram probes doli exceptiõe submoueberis*[p]*: secus si sub ea fiducia non promisissem, tunc enim agẽti ex contractu non obstaret exceptio*[q]*. Sed quid si in instrumento aliqui se coniuges enunciatiue appellauerint, an si principaliter de matrimonio agatur, ea sola enunciatio fidem faciet? Et plerique negant*[r]*: ego accepi eam appellationem alijs adminiculis iungi, tractatum'que seu quasi possessionem matrimonij inducere*[s]*: unde quum ex possessione non probetur dominium, si de eo principaliter ambigitur*[t]*, consequens est in ipsa causa matrimonij non sufficere huiusmodi probationem*[u]*: qua ratione instrumentum quoq;, in quo enunciatio patris erga filium scripta sit, ut quia dictum sit, Titius filius Sempronij, in interdicto quorum bonorum, causa hæreditatis adipiscendæ sufficiet: idem si de alimentis agatur*[x]*. In petitorio non sufficiet, nisi alijs accedentibus coniecturis, quæ ad ius tituli pertineant*[y]*, qui tamen articulus maximè controuersi est iuris.*

o l. si nomen. vbi Bald. de hæredi. vel actio. ven.

p l. ij. qñ act. de pecu. l. si qs affirmat. de dolo. bar l. error. col. ij. supra. de iur. & fac. igno.

VI

q Bar. l. j. infra. de cõst. pec.

r d. c. illud. de præsum. Decius consil. 310.

s l. non ignorat. ifra q ac cu. non pos. vbi Petrus Cy. Bal. Albe. Salyc.

t l. quidã. vbi Bart. de con ditio. insti.

u l. neq; . vbi Docto. infra de testa.

x Alex. cõsil. 51. in. j.

y Bar. l. nõ nu dis. infra. de pb. Bal. c. p suas. de pb. & cõsil. 180. 3. volu.

IIDEM AVGVST. Floro.

ET quæ à diuo Antonino patre meo, & quæ

ET QVAE. *Rescripserat* Epaphrodito Antoni*nus*

nus Caracalla, reum actori instrumenta aliqua non edere[z] *rursus Alexand. (qui eo se parente natum, ut commendatior militibus esset, quod Herodianus scribit, uideri uolebat) ad Valentinianum litteras dederat, nouum non esse, ut reus rationes creditoris imploraret*[a]*, uidebanturq; huiusmodi rescripta primo cõspectu pugnare, quam discordiam hac constitutione idem Alexan. conciliat, differentiamq; inter actorem & reum constituit, ut actor ipse reo edat, quamuis è conuerso actori non edat reus, semper enim se defendenti magis tribuendum est*[b]*, & ei qui necessariò, quàm qui sponte agit*[c]*. Fuere tamen, qui differẽtiam inter rationes & instrumenta constitui arbitrarentur, ut instrumenta nec ab actore quidem reo exhiberi debeant, rationes etiam actori ex causa exhibendæ sint*[d]*: quæ interpretatio merito pluribus displicuit, quod scilicet huius legis uerba subuertat, dum æquitatis, id est æqualitatis multum, id est nihil interest: hoc casu, id est alio casu exponit, quid enim inceptius? nec me mouent eorum rationes. Prima, non esse constituendam inter reum & actorem differẽtiam, atqui hic contrarium fieri apparet, nec nouum, fauorabilem esse rei causam.*

à me rescripta sunt, cum iuris & æquitatis rõnibus congruũt, nec enim diuersa sunt vel discrepantia: quod multũ interſit, an ex parte eius, qui aliquid petit, quiq; doli exceptione submoueri ab

Secunda, quod nemo aduersus se ea exhibere cogitur, unde sibi negociũ fiat[e]*: sed in reo lex illa loquitur, quod*

uox

- z l.qui accusare.supra.eo.
- a l.non est nouũ.supra eo.
- b l.ut vim. de iust.& iu.
- c l. fideiussor. § g necess. qui sat.cog.
- d l.j.supra.eo.
- e l. nimis. de test.

f l.ij.de excep. l.si qs inten tiõe.de iud.
g l.j.§.edẽda. de.eden.

uox intẽtionis ostẽdit, quæ ab actore in reum dirigitur[f]*: Intẽtionem enim ueteres uocabant, quod nos petitionem actoris, uel libellum. Tertia, quod lex omnia edi iubet, quibus quis apud iudicem usurus est*[g]*: ergo instrumenta alia actor reo non edet, quibus exceptio rei probari possit: Sed accipiẽda est ea lex de editiõe quæ etiã ante litem contestatam fit, ut certior reddatur reus cedat'ne an cõtendat, non de ea quæ probationis causa postulatur. Quarta, quia actor non tenetur reo edere nomina testium,*

intẽtione petitionis suæ potest: rationes promi reus desideret, quibus se posse instruere cõtendit, quod vtique ipsa rei æquitas suadet: an verò ab eo, à quo aliquid petitur, actor desideret rationes exhiberi quan-

h l.non ex oĩbus.ff.de arbitris.
i Spec.titu.de teste.§ quali ter.ver.post hoc.
k c.G.iperpetuus.de fide instr.l.argẽtarius.l prin cip.ff.eod.
l l.iiij.infra de edit.pri.Do cto.l.ij.ff.eo.
m l.ex parte. in prin.fam. ercif.
n d.l.si qs ex argentarijs §.rationem. &.§.sequẽ.

qui contractui interfuerunt[h]*, igitur nec instrumenta: sed hoc inductum est, ne interim eos reus subornet, & ad falsum alliciat*[i]*. Quinta, quia æquius uidetur instrumentorum copiam à notarijs ipsi reo fieri, quam à parte, ab his igitur editio flagitanda*[k]*. Sed nec hoc me mouerit, quum omne damnum imputandum sit actori, qui aduersus instrumenta, quæ ipse habet, alium in ius trahit: quod si ex horũ lectione actoris dolus nõ arguatur, resarciendæ erunt illi expensæ, seu potius contribuendum pro cõmoditatis rata*[l]*, quod alibi existimaui: Si uerò dolus actoris arguatur, nihil præstandũ, cũ nihil reus fuisset impẽsurus, si eum actor non inquietasset*[m]*. Sexta, quia instrumenta à rationibus differunt, hæ enim causam communem uidẽtur propter data & accepta cõtinere*[n]*,*

instrumen

instrumenta propriam creditoris: sed communio causæ tunc in consideratione est, quum reus ad edēdum aduersus communes regulas cogitur, non quum ab actore editio petitur, quæ ex iuris communis regula fieri debet: nō igitur à recepta plurimorum sententia recedendum est.

do hoc casu non oportet originem [b] petitionis ex instrumentis, eius qui con=

b ¶ ORIGINEM. *Si ergo de origine petitionis non agatur, poterit cogi reus ad edendū actori: quo fit, ut hinc sit traditum, causa replicationis fundandæ, à reo actori edendum esse. Cuius sententiæ illa est ratio, quia quod ad replicationem attinet, actor ipse rei partes sustinet*[o], *merito tali casu ei edendum est, nam & reus nouum debitæ pecuniæ instrumentum ut conficiat cogi potest*[p], *fortius igitur iam confectum exhibere debebit. Sic & hæres, qui agenti legatario subesse æs alienum testatoris obiecit, eius rationes exhibere debet, ut inde dispici posit, quantum sit in bonis*[q]: *Sed tamen ab hac quoque conclusione aliqui dissentiunt, quia replicatio instar actionis obtinet*[r]: *quod ut uerum fatear, aliquanto tamen magis fauoris nanciscitur quàm actio, unde licet contraria intendens non audiatur*[s], *tamen replicando auditur*[t], *succurrendumq́; facilius in replicatione actori uidetur, qui præuidere nō potuit, quali exceptione à reo summoueri posset, nec in hoc igitur à crebriore sententia recedendum est, licet diuersa quoque argutādo facile defenderetur. Et ex hac alia quoque consequens est, sicut replicationis, ita & intentionis*

o l.j.de excep.
p l.plures.ifra de fide istru.
q l.pen'.§.fin. ad legē falc.
r l.quæsitū.§.fin.de pecu.
s l.j. infra de fur.
t l. interposi tas. infra de transactio. Barto.l.nemo. in fi. de excep.
u l.pure. in fi. de exce. do.

intentionis adiuuandæ causa actori à reo edendum esse, quod scilicet editionem solum lex impediat, quum origo intentionis fundatur, non cum iam fundata adiuuatur, id enim facilius concedendum est[x]. Probato igitur le= *gato, cogetur hæres ad tabulas exhibendas, quibus legati ipsius quantitas osten= di posit*[y], *quod plu=* uenitur,fundari[c] *ribus quoq; alijs exem= plis Bald. & Salic. hic declarant: quæ enim hac in quæ= stione ex testamentorum tractatu iura adducuntur, non multum ad rem facere uidentur, quia quum de rationi= bus testatoris exhibendis agatur, legatarij facilius id impetrare debent, qui & ipsi, quod ad legatum atti= net, testatorem repræsentant*[z]: *rectius itaque pro hac sentētia generalem regulam quis adduxerit, unumquod= que facilius adiuuari: quàm nouiter induci*[a]: *unde & testes qui facta publicatione amplius super nouis capitu lis recipi non possunt, adiuuandi tamen causa admit= tuntur*[b].

c ¶ FVNDARI. *Sed quomodo in forensi actione, quam practicam uocant, materiam hanc exequemur? Et interrogandus erit possessor, rationes aut instrumē= ta habeat, dolo'ue malo desierit habere, an id minus*[c]? *Cui interrogationi cogetur respondere*[d], *æquitas enim hoc dictat, ut sciamus, an ei facultas edendi supersit*[e]. *Si responderit se habere, iubebit iudex ut edat: in detre= ctantem uarijs remedijs, secundum personarum uel cau sæ qualitatē utetur, & regulæ auxiliū ex edicto est, quo in id condemnatur, quod petentis interest*[f]: *quod aliter proban*

x l. j. §. si quis ædificiū. de ope. no. nūc.

y l. qconcubi nā. §. cū ita. l. prædijs. §. titio. de leg. iij.

z l. in tempus. §. fina. ff. de vsucapio.

a l. si donatæ. in fi. de don. inter vir. & vxo. Bar. & Mod. l. certi cōdictio. §. j si cer. peta.

b c. cū clamor. vbi Doc. de testib.

c l. j. in princ. ff. de tab. exhiben.

d Bal. d. c. j. de pb. col. iiij.

e l. vbicūque. de inter. act.

f l. si quis ex argen. §. ex hoc edicto. ff. eod.

probãdum quàm ex solo petentis iuramento erit[g]. Bart. etiam præcise cogi ad edendũ posse existimasse uidetur[h] quoniam lex ait, ibi cogendum edere argentariũ, ubi munus exercuit[i]: cuius sententiam id adiuuat, quod qui præcepto legis facere tenetur, præcise & omnino ut faciat cogi potest[k]. Sed hac in re ego amplius quærendum censeo. Illud facilius cõcedẽdum, quoties quis edere tenetur, quia rationes uel instrumenta cõmunia habeat, quum ad exhibendũ, reiq; uẽdicatiõe cõueniatur, etiam militari manu executionem pati[l]. In eos uero qui ex officio rationes conficere, cõfectasq; edere tenentur, ut in tutore, socioq;, in litem iurari posse, dubium non est[m]. Approbatum & illud remedium est, ut si actor in sui fauorẽ latam sententiam edere nolit, poßit iudex post debitam cõminationem cõstituere, ne ei instrumento amplius fides detur[n], quod supra uidimus[o]: quo argumento Bald. si quis exemplum solummodo ediderit, cum autenticum afferre deberet, posse iudicem decreto suo constituere ait, ut in tergiuersantis odium exẽplo ipsi plena adhibeatur fides[p]. Illud quoque traditum à quibusdã est, si emphyteuta domino instrumentũ emphyteuseos non edat, posse iudicem decernere finitam esse locationem & utilis dominij cum directo consolidationem factam[q]. Sed hæc quod ad hunc tractatum pertinet satis.

RVBRICA.

DE IN IVS vocando.

g l. Argẽtari⁹. § cũ autẽ. ff. eod.

h l. stip. nõ diuiduntur. §. quæs. de ver. oblig.

i l. prætor §. is etiã. ff. eo. III

k l. si cũ exceptione. § si d & si quis. ff. qd' me. cau.

IIII

l l. q restituerr. de rei vendi.

m l. pen. ff. de in li. iuran.

n Inn. c. G. perpetu⁹. de fid. inst.

o l. ij. supra. e.

p Bal. l. publicati.

V

q 8. q j. de tes. Bal. in cõs. 225. l. j. dixi supra. de lega. j.

RVBRICA.

DE IN IVS VOC.

IVS uarijs modis accipitur [a], hic alij pro ipso loco, alij pro iudicio existimant intelligendum, utrunq; recte. Incipit autem iudicium ab ipsa citatione, merito de ea hic fuit tractandum ut Accur. arbitratur. Sed tamen frequentius traditum est, causam quidem appellationis à citatione incipere [b], in principali uero à litis contestatione incipere iudicium [c], quæ contestatio olim nomen sumpsit, quod partes certa uerborum solennitate testabantur, quicquid dare facere oporteret, se facturos, eiusq; rei discernendæ potestatē Titio iudici concedere, hinc iudicium dictum, quod ius, id est potestatem dicendi, id est pronuntiandi, prætori facerent: ut M. Varro autor est. Hinc in iure dicitur, Iudicium acceptum, id est litem contestatam esse [d]. Hinc traditum est, in iudicijs stipulationē, quod te dare facere oportet interponi [e]. Hinc & ille modus loquēdi, facere potestatē iudicandi, ut satis appareat ueram esse communem sententiam, iudicium scilicet à litis contestatione incipere, tametsi solennitates illæ uerborum hodie abolitæ sint, quo tempore & instantia primæ causæ solum incipit [f], & quæ antea fiunt præparatoria iudicij dicuntur, uel ad eius procœmia pertinere [g]: merito lex non iudicij initium esse citationem, sed actionum instituendarum ait [h], tametsi negandum non sit lata impropriaq; significatione iudicium quandoque ante litem contestatam appellari, unde

a l.pen. de iust. & iure.

b l.si §. illud. ifra. de tēpo. appel.

c l.amplius. ff. rem ra. hab. l.j. ifra. de lit. contesta.

d l.is q se obtulit. de rei vend. l. si qs Romæ. de iud.

e l.sed & si restituatur. ff. de iudi. §.j. l. si stip. fieri. §. cū stipulamur. de ver. obl. l. verbū oportere. de verb. sig.

f l.properādū. ifra. de iud.

g §. fin. in aut. in med. lit.

h §. ij. Inst. de pœ. tem. lit.

ri,unde in iudicio facta cõfeßio dicitur, etiam quæ à principio emanauit [i]: qua ratione & Accursij sententia defendi potest, ut à citatione incipere quodammodo iudicium dicamus. Estq́; non modici effectus huiusmodi citatio, nam & ex ea xxx. annorum præscriptio interrumpitur[k], eadem & perpetuam delegati iudicis iurisdictionem facit[l], unde & præoccupasse is iudex uidetur, qui in ius uocauit [m], quod accipiendum etiam, si adhuc nullam nuntius uel uiator relationem in acta fecerit [n]. Sed an sola libelli oblatio iudici facta eiusdem sit effectus? Et responsum est nõ esse, à citatione enim, nõ ab ea incipit processus, quare libellus iudici offerri, etiã feriatis diebus potest[o]: unde ex huiusmodi oblatione non occupatur Iurisdictio[p], non prorogatur[q], non pendet lis, non inducitur uitium litigiosi[r], non interrumpitur præscriptio [s], ea tamẽ excepta, quæ accusationi criminali statuta est[t]. Si uero libellus iussu iudicis transmissus sit parti, tunc dicitur cœptus processus [u]: & ideo solet idem libellus, & formulam continere, & citationem [x], quæ causa est ut hic prius de formulæ editione actum, deinde de citatione, in digestis uero contrarium obseruatum sit: quoniã scilicet in his, quæ eadem charta cõtinentur, nulla sit ordinis cõsideratio, nihilq́; referat, quid posterius scriptum sit [y]. Alij tamen ideo hic posterius de in ius uocando agi tradiderũt, quia de ea citatione solum tractatur, cui necessaria est prætoris uenia, quam concedere ille nõ debet, nisi æquitate petitionis prius perspecta, an scilicet ita re exigente, nec famose agat [z]: quod in alijs citationibus necessarium non est: concedantq́; iudices quemlibet alium

i l.voluit.l.si defensor. ff. de inter.act.
k l.fin. C. de an.excep.
l c.gratum.de off.deleg.
m l.vbi cœptũ. de iud. Doctio.c. proposuisti. de foro compe.
n Clem. si. vt lit.pen.Soc. hic.
o l.miles.§. sexaginta. ff. de adul.
p l.si quis post ea.de iud.
q l.j ff.de iud.
r d.Clem.fin.
s l. sicut. de præscr.xxx. vel.xl ann.
t l. mariti.§. quinquenniũ. de adul.
u c.quoniã cõtra.de prob.
x Bart.l.libertus.ff. eo. & in auth.offeratur ĩfra de lit.contest.
y Glo.l. põp. §.rati.ff. de proc.
z l.j.infra eo.

citari, etiam causa specialiter nō delibata [a]: imo aliqui generali mandato certo nuntio citandi potestatem faciunt, quòd scilicet res hæc modici sit præiudicij [b]. Sed an is qui præsens in iudicio reperitur citari debeat? Et receptum est non debere [c]: sicut nec qui certus est certiorari amplius debet [d]: quod intelligendum, dum tamen moneatur, quid fiat, seu ad quem actum ne animo absit: quanuis enim testis, qui præsentem se fuisse dixit, præsumatur attendisse [e], quia scilicet de eo quod ipse cognouit attestatur [f] (qua causa apud ueteres uellebantur eis aures, ut est apud Plautum & Horatium) alius tamen necessariò non præsumeretur attendisse [g], maxime si id ipse negaret [h], & ideo monendus est: siquidem, ut Epicharmus ait, Mens uidet & audit, non oculi aut aures. Cæterum & quoties lex citationē non admonitionis solum causa requirit, sed etiam defensionis, non sufficeret præsentem eum esse, ut Bald. recentioresq; tradiderunt [i]. Ego tum quoque præsentem non esse citandum arbitror, sed tamen dandam petenti dilationem, qua instructior fieri, respōdereq; demum possit: nemo enim præcipitandus arctandus'ue est [k]. Idemq; etiam si lex municipalis de citatione uerba faciat [l], quò enim existimabimus quēquam citari, nisi ut præsens adsit? Si igitur adest, satis legi factum est, quam uerisimile non est formam absque ratione induxisse [m], tametsi aliqui dissentiant [n].

IMPERATOR ALEXANDER ANTIPHINIAE.

a Doc. l. nemi nē. infra. de exhiben. re.
b Bal. l. si qñ 12. quæsti. j. de test.
c l. etiam. §. si. de mino.
d c. eum q. de reg. iur. in 6.
e c. j. ver. inter fuerūt. si de inuest. ijs ori. in feud.
f Bart. l. j. §. j. de aut. iud.
g c. Artald⁹. 8 q̄st. 3. vbi gl.
h Barto. l. cel sus. co. pe. de vsuca. l. siue possidetis. i. fra de prob.
i Bald. l. cum fratrē. C. de his qbus vt ind. Iaf. l. j. in prin. ff. e.
k l. j. § largi⁹. d' succe. edi.
l Doct. auth. si oēs. infra si vt abhær. Alex. l. fi. in, fra de proc.
m l. j. §. fin. de ver. obl. bal. l. j. iiij. oppo. infra vt quę def. aduo.
n Bald. c. j. de mil. qui con tu. est.

SICVT. *Quum is cui debetur reuerẽtia, nõ poßit in ius absq; uenia uocari*[a] *cõsequens est, ut manumissoris quoque uxor hoc beneficio fruatur, extẽditurq; hac cõstitutione edictum prætoris, patri, patronoq; id honoris præstari iubẽtis*[b], *ut etiã in patroni uxore pcedat: quod enim ad hos attinet, qbus reuerẽtia debetur edictũ fauorabile est, latamq; interpretationem accipit*[c]*: quapropter quod in patre dicitur, in socero quoq; obseruari debet*[d]*. Sed an in patre lustrico, id est, qui per baptismi sacra puero iungitur? & idẽ receptũ est, particulari enim affectione iungitur, & patrẽ eum lex appellat*[e]*, ideoq; in eius causa, quem uiuo fonte ablui curarit, omni exceptione maior testis non est*[f]*. Quid in cœnobiarcha, an monachus eum absq; uenia uocabit? Et negant Doct. & ille enim pater est, quod syra uox Abbas significat*[g]*. Sed ego id etiam iurisdictioni tribuẽdum arbitror quum iure naturali, non minus patriæ magistratibusq; dandũ sit, quàm patri*[h]*: unde & princeps, & respublica absq; permissu in ius non uocantur*[i]*. Quid in sacerdote parocho? & ille enim mysticus pater est*[k]*. Sed crebrius traditũ est, hoc casu ueniam nõ esse necessariã: quũ enim toti parochiæ suæ idẽ præstet, generalis hæc affectio non adeo est efficax, quod & in præceptore dicendũ est, quẽ maiores, ut inquit Iuue. sancti uoluere, parẽtis esse loco*[l]. *Traditum enim à plerisq; est, absq; uenia citari eum posse, quod*

SICVT bonis moribus conuenit reuerẽtiã manumissoris vxo-

a l. generaliter ff. eo.
b l. iiii. § prætor. ff. eo.
c l. ij. infra eo.
d Gl. d. l. generaliter.
e 30. quæst. 3. c. ita diligere.
f Doct. d. l. generaliter.
g c. hæc autẽ. in fi. 23. quæstio. iiij.
h l. veluti. de iust. & iur.
i l. bene à Zenone. ifra. de quadr. præscri. vbi glo. in ver. iussione.
k 6. quæst. j. c. sacerdotes.
l Glo. l. liberto. ff. de obs.

se, quòd forte in eo qui particularem operam præstitisset non procederet: hocq; casu Iasonis sentẽtia defendi posset[m]*, idémq; in profeßoribus legum, qui iurisdictionẽ ex Federici cõstitutione habent*[n]*, sicut & quoties de uocatione, quæ prænsioni iũgitur ageremus, captura enim citra iniuriã fieri nequit, quæ omnino à pfeßoribus summouenda est*[o]*. Nouercam quoq; & uitricũ citra ueniam uocari posse constat*[p]*, unde & aduersus eos actiones famosæ institui possunt*[q]*, idq; post longam altercationẽ receptius est opinor, quia id matrimoniũ nõ absq; filij iniuria contrahitur, ut merito illis deferre priuignus non debeat*[r]*, extantq; plura exẽpla apud autores, quibus apparet nouercas priuignis semper malo esse*[f]*, uidetur tamen nouercæ libertos præstare priuigno reuerentiam cogi*[t]*. Sed quid in domino quẽ cliens, seu uasallus, in ius uocet, & uideretur necessariã ueniam, sicut in liberto*[u]*, itemq; colono uel censito erga patronum*[x]*. Sed uerius est distinguendũ esse, ut si de ipso fiduciario fundo litigetur, impetrãda sit uenia, Iasonisq; sentẽtia procedat*[y]*, alioqui extra eam causam secus sit*[z]*, magis enim hi clientes sunt, quàm liberti. Quid in patrono ecclesiæ? & in iure pontificum traditur æditũum experiri in illum posse, hac solẽnitate inobseruata*[a]*. Ex his igitur apparet quod in hac lege dicitur, qui reuerẽtiã debet absq; ueniæ impetratiõe ius citandi non habere, de eo intelligendũ, qui saltem lata significatiõe uerbis edicti compræenditur, alioqui quid opus fuisset tam curiose iureconsultum interpretari, qui parentis uel patroni appellatione contineantur*[b]*, si omnes, quibus reuerentia præstanda esset, continerentur?*

m In d. l. generaliter.
n Auth. habita. infra ne fil. p patre. §. fi. in proœmio ffor.
o l. medicos. C. de pfes. lib. x.
p Ang. ĩfra §. fi. de postu.
q l. de his. l. si nondũ. infra de fur.
r Arg. l. sed si hacq; §. pen. ff. eo.
f l. iiij. ff. de inoff testa.
t l. nequã. in. fra de obseq.
u Gl. l. j. §. cũ patronus. de offi. pf. vrb. l. solo. infra de lib. cau.
x Gl. antep. in l. fi. C. i qb. cau. col. domi. lib. xj.
y In d. l. generaliter.
z Gl. & doct. l. c. j. de mil. vasq contu.
a Rochus l. tra ctatu ver. honorificum. quæst. 55.
b d. §. prætor. & l. seq.

Vxori

b ¶ VXORI. Ex persona igitur mariti, honor eius quoque uxori debetur, quapropter plebeia mulier, quæ nobili nupta sit, efficitur nobilis: quod in doctorum militum'que uxoribus hic omnes tradūt[c], ut dominæ uocari debeant, idq; iuris eis competit etiā mortuo marito, donec uiduæ sunt[d], memoriamq; matrimonij sancte obseruant: impudicæ enim nullo beneficio dignæ sunt[e]. Sed et quæ alias nuptias contraxerunt, ex secundi uiri qualitate honorantur[f], nec refert traducta ad domum cognitaq; adhuc sit, an id minus: confestim enim celebrato matrimonio, priuilegia mariti adipiscitur[g], quod scilicet ad honores reuerentiamq; pertinet[h]. Vnde sicut decurio uel doctor torqueri non possunt[i], ita nec eorum uxores poterunt[k], id enim priuilegium dignitati concessum uidetur[l] quod rectè Picus censuit. Sed & Raph. Comensis immunitate uectigalis marito cōcessa frui quoq; uxorem posse existimauit[n], quod tamen in his priuilegiis non procederet, quæ studiū, seu personale aliqd' mariti factum respiciunt[n], ueluti doctor à munere hospitis recipiēdi excusatur, an eius uxor uidua eo beneficio & ipsa frui poterit? Et ex facto respōsum est, nō posse, quod id scilicet ea causa concessum fuit, ne à studijs doctor auocetur, quo facilius multos instituat[o], quæ ratio in uidua non procedit, Sed & quæ specialiter personæ cohærent uxori nō cōpetūt, unde qui uxorē clerici uerberibus afficiat, cōmunione fidelium nō reijcitur[p]: quū si ipsi marito quis manus

ri[b] præberi, ita re exigente, in ius eam, sine permissu prætoris, vocari prohibetur.

c l. fœminæ. ff. de sena. l. fi. infra de in. co. lib. x.
d l. Mij. §. viduæ. ad municip. l. quotiens. ifr. de priui. scho. lib. xi.
e l. mulier §. cū propone ref. vbi doc. ad tre.
f d. l. fœminæ. & l. seq.
g l. ea quę. xj. ad muni.
h l. pri̅ceps. ff. de leg.
i l. diuo. infra de quæs.
k l. moris §. iste. ff. de pœnis.
l Fel. c. clerici. de iud. Bar. l. maxima rum. infr. de excusa. mū. lib. 10.
m l. nō tantū. de re iud.
n Bal. l. ij. ī fi. infra de epi. sco. & cle.
o l. medicos. C. de pfes. lib. 10.
p c. j. § fin. vbi Gemi. de cle. cōiug. in sexto.

iniecisset, aliud constitutum sit[q]*, quia scilicet id priuilegium sacro characteri (ut uocant) indulgetur: quare in hac quoq; specie dubitatũ fuit. Lex sic scripta erat. Quisquis ei qui duumuiratũ municipij gesserit, aut re aut uerbo iniuriam fecerit, in exilium mittatur: aliquis duumuiri uxorem offenderat, num in exilium mittendus sit?* Et *responsum ab Aretino extat, non mittendũ*[r]*: quia cõstitutio hæc pœnalis causa tuendæ maiestatis, dignitatis'ue facta, in eo debet intelligi, cui dignitas ex propria persona adest, non in uxore, cui ex aliena, id est mariti persona id beneficium concederetur*[s]*: quod &* Dec. *probat, & ipse sequerer, si lex personalis iniuriæ mentionem faceret*[t]*: sed quum simpliciter de faciente iniuriam loquatur, non arbitror à uerbis recedendum*[t]*: nec enim dubium est, ex iniuria uxori illata, proprio nomine actionem uiro competere*[u]*, quia uere sibi facta iniuria dicitur*[x]*, quod &* Bartol. *&* Bald. *sentit*[y]*. Sed quid è conuerso, an maritus ex nobilitate uxoris dignitatem propriã agere censendus sit? Et plerique omnes negãt, quapropter à liberto uxoris in ius uocari maritum eius citra ueniam posse arbitrati sunt*[z]*. Sed hac in re ego hæreo, qui sciam Alexandri constitutionem de operis loqui, nostram de obsequijs, inter quæ magna est differentia*[a]*: faciliusq; in ius uocationem denegari, quàm cæteras operas concedi*[b]*, uidetur'que durum marito patronæ non deberi à liberto reuerẽtiam, quum priuigno, quum & extraneis hæredibus debeatur*[c]*: & tamen lex hosce tanquam similes iungit*[d]*, maxime quum duo censeantur in carne una*[e]*, & ex uxoris quoque nobilitate augustior hominum opinione*

fiat

q 17. quæst. iiij. c. si quis suadẽte diabolo.

r Are. cõs. 131.

s l. j. vbi Bal. C. si rec. pro.

t Ioã. And. ca. quia frustra. de reg. iur. in mercu.

t l. cũ lege. ff. de test. vbi Aret.

u l. j. §. si l. eũ qui. de iniu.

x Bartol. l. si stipulatus. §. chrysogonꝰ. in fi. de ver. oblig.

y Bal. c. j. §. similiter. qui. mod. feu. am.

z l. liberti. ifr. de ope. lib.

a Bar. l. si non sortem. §. libertas. de cõditio.

b l. nequaquã de excu. tu.

c d. l. neq;. & infra. l. seq.

d d. l. liberti.

e l. aduersus. ifr. de crimi. expi. hær.

fiat maritus[f], coruscat enim, ut inqt Bal. radijs uxoris[g]: & ut fateamur dignitatē ex ea uiro nō augeri, augetur saltem reuerentia quæ potißima est causa impetrandæ ueniæ: nam quod ad dignitatē attinet traditum est reginam quæ comiti nubat, tametsi iure matrimonij ei mutuā reuerētiam debeat, regem eum non efficere[h]: quod ego uerum arbitror, nisi regni ius administrationemq; in dotē dedisset[i], uel cōuenisset, ut regius titulus communicaretur[k], quod à Iacobo Marchiæ comite factum tradunt, quū Ioannam secundam Siciliæ Neapolisq; reginam in matrimonium duxit: quapropter apud Virgilium Dido dominum Aeneam in regna recepit. Sed an coniuges poßint alter alterum in ius uocare, absq; uenia? Et uideretur non posse, mutuam enim reuerentiam debēt[l]: sed tamen aliter Doctoribus uisum ferè est, æquales enim magis sunt[m]: unde nec frater fratrem cum uenia in ius uocat[n], licet filius fratris patruum ipse uocare nō poßit, nisi permissu prætoris, quod Dec. tradidit[o], debet enim patruo honorem, sicut & auunculo, & amitæ, & materteræ[p]. Sed tamen quum hi uerbis edicti, de parentibus loquentis, etiam crassa minerua acceptis, non comprændantur, uix est, ut Decij ego sententiam probem, ueniamq; his casibus necessariam arbitrer.

bitum est[c].

c ¶ PROHIBITVM. Edictum ergo prætoris, quamuis pœnale, in patrono loquens, ad eius uxorē protrahitur, quod sanè quàm dubium erat, quum huiusmodi pœnalia edicta interpretatione restringi potius debeant[q].

f Gl. l. si uolūtate. infr. de do. pm. § generaliter. in auc. constit. quæ de dig.
g l. j. C. de prę po. lab. lib. xij. Bal. c. significauit. de testi.
h Bal. d. l. fœminæ.
i l. in reb⁹. īfr. de iure dot.
k l. vsufructu. sol. matri.
l l. alia. § eleganter. solu. mat. vbi Ro. & Aret.
m l. non solū. de rit. nupt.
n l. si filius. ff. de dolo.
o l. si. infr. eo.
p § item matertera. Insti tu. de nup.
q l. cū qdā. de lib. & post.

Sed unde hoc? an, ut recentiores opinantur, quoniã correlatiuorũ natura hoc inducat[r]? Sed certe liberti, de quo agitur, cum patroni uxore nulla est relatio. An quia hæc extẽsio ab ipsa cõstitutione fit, quæ aliud Modestini responsum interpretatur[s]? Sed certe siue ab Imp. siue à Modestino extensum edictũ arbitremur, adhuc argumentum cõsistet, in pœnis scilicet fieri extensionem, non enim hic de potestate disputatur, sed de ratione: An ergo uerius? edictũ quod ad personas attinet, quibus honos præstandus est, æquitate rationeq; naturali inniti, & ideo ceu fauorabile extendendum esse[t]: quãtum uerò sit respectu pœnæ: nullam fieri extensionem: tenebitur ergo libertus cum uenia uocare patroni uxorem. Sed si id minus obseruauerit, non tamen in Laureorum pœnam incidet[u]: quia ut aliqui hic tradiderunt, quoties dispositio, cui pœna annexa sit, extenditur, nũquam creditur repeti pœnam[x]. Sed tamen hæc quoq; sententia ambigua est, quia sequenti constitutione apparet, edictum de patrono loquẽs, ad hæredem quoq; eius, quamuis extraneum, pœnæ quoque respectu produci. Quare fortè uerius est, ideo extendi, quia quælibet dispositio ad eum casum trahitur qui ex lata uerborum significatione cõprændi potest[y]: uxor autem patroni, patrona quoque appellari potest[z], sicut & extraneus hæres, patronus est[a], idq; hoc casu dicendum, quo de modica pœna agitur, pro naturalis reuerentiæ defensione[b].

IMPERAT. GORdianus Augustus Nocturno.

r l. si. infra de cupres. lib. 10.
s d. l. generaliter.
t l. ij. infr. eo.
u l. pen. ff. eo.
x Arg. l. in testamento. de cõdi. et dem. Ioã. an. c. dispẽdia. de rescrip. in. 6.
y l. cũ lege. ff. de testa. c. debitum. de biga.
z In auẽ. de iu reiu. à mor. præst. § j.
b d. l. nequaq̃. de excu. tut.

VENIA EDICTI. a ¶ Edicto pretoris cauebatur, ne quis libertus absq; uenia in ius patronum, aut eius parētes, aut liberos uocaret: idē hic de hæredibus, etiam extraneis, patroni constituitur: ostenditurq; hanc reuerentiam naturali ratione præstari, quapropter nec rusticitati quidem succurritur, & preces principi pœnæ, in quā quis ex hac causa commiserit, euitandæ causa porrectæ, ceu temerariæ reijciuntur.

VEnia edicti nō petita, patronū seu patronā, eorumq; parentes & liberos [b], hæredes insuper, etsi extranei sint [c], à libertis seu liberis eorum, non debere in ius vocari certissimum

b ¶ PARENTES & liberos. Intelligunt Doctores dummodo non mala mente exhæredatos, huiusmodi enim ius libertorū amittunt, unde nec eis succedere possunt [c]: ego uereor ne hæc interpretatio, legis nostræ uerba nimiū restringat, & ideo defendi possit, tum quoq; uenia opus esse, quæ ratione naturali impetranda est, faciliusq; à successione quis reijcietur, quàm ius ciuile defert: nam & uxor patroni liberto nō succedit [d], & tamē ei debetur reuerentia [e]. Intellige autem parētes & liberos in infinitū [f]. Sed an idē de hæredibus extraneis? Et putant idē esse, quia in dispositione legis receptū est, hæredis appellationē in infinitū extendi [g], licet in dispositione hominis aliter soleat distingui [h], nec dicatur euitandam esse huiusmodi infinitatem, quàm primum enim exitum habebit, nempe mortuo liberto [i].

c ¶ EXTRANEI. Ius ergo patronatus ad extraneum hæredem

c l. si patron⁹, ij. §. j. ff. de bon. lib.

d Arg. d. l. nē, quaquam.

e supra. eo. l. s.

f l. iiij. §. j. ff. e.

g l. sciendū. de verb. sig.

h l. in annali, b⁹, C. de leg.

i l. heres. ff. de obseq.

hæredem transmittitur, unde idē arbitrantur Doct. etiam in iure patronatus ecclesiæ[k], quod etiam ad fœminā extraneam hæredē scriptam transit[l], ad fiscum nō trāsit[m]. Sed an indistincte quo ad omnes effectus ius istud transferatur? Et negant transferri quo ad operas officiales[n], quo uero ad obsequia, seu reuerentiam, lege nostra ostenditur aliud esse: debet enim non solum ipse libertus reuerentiam, sed etiam ius liberi, quod uiuente patre plerique intelligunt[o]. Ego etiam eo mortuo honorem hūc deberi existimauerim, quia lex nostra nō distinguit: & facilius quis huiusmodi obsequio, quod sanè graue nō est, alligatur, quam operis alijs'ue libertorū oneribus[p]. Sed hæredi extraneo debetur'ne indistincte hæc reuerentia? & Fulgo. Deciusq; ita demū deberi sentiūt, si ex causa hæreditaria cōueniatur, secus si nomine proprio, quum tūc etiā doli exceptione, quæ famosa est, poßit reijci, ex causa uero hæreditaria nō poßit de dolo excipi[q], ergo nec actiōe patronus conueniri[r]. Sed hæc interpretatio legem nostrā coarctat, & ideo à Pet. Cyn. Alexandriq; receptiore sententia recedendum non est, ut semper hæredi patroni is honos debeatur, ne in ius absq; uenia uocetur, in cuius cōceßione id obseruabit prætor, ut si actionem doli, quem hæres ipse cōmiserit intendat, ueniam non concedat, si de dolo patroni agatur, cōcedat[s], tūc enim eiusmodi actio hæredi, qui de dolo alterius cōuenitur, infamiā irrogare non potest[t], quum non, nisi quatenus ad eum peruenerit cōueniatur: unde calculi potius quæstio quàm doli est[u], licet cōtra in exceptione doli diffinitum sit: potest enim libertus de dolo hæredis excipere, quum agere non poßit:

k c. j. c. cū secūdū. extra de iur. patro.
l Cal. c. cōsi. 4. eo. titu.
m Glo. cle. pastoralis §. rursus. de re iudi.
n l. liberti. infra de op. li. l. j. §. sed et si. sub cōdi. infra de lati. lib. tol.
o Arg. l. qngritur. ff. de bonis lib.
p d. l. nequaquā. & l. ij. de lib. & eorum lib.
q l. apud. §. aduersus. d' doli excep.
r l. cui damus. ff. de reg. iu.
s l. heredibus. ff. de dolo.
t l. furti. §. si qs alieno. de his qui no.
u l. sabinus. de dolo.

sit: rursus non potest de dolo patroni excipere [x], *quum agere de eo aduersus hæredem poßit: fauorabilior enim est exceptio doli aduersus eius autorem, quàm actio, & is qui possesioni incumbit, de dolo patroni conqueri non debet, sed commutatis uerbis eius cineribus honorem seruare* [y]. *Accur. Aliam quoq; rationem affert* [z], *quam non improbo. Sed cur inductum est, ut extrãneo patroni hæredi debeatur per libertum reuerentia, & non uiceuersa patrono debeatur per extraneum liberti hæredem*[a]? *Et traditum est ex parte patroni fauorabile esse edictũ, ideo ad extraneum eius hæredem extendendum ex parte liberti odiosum, quapropter restringendum, ne eius hæredẽ contineat. Indeq́; adnotare possumus aliquam dispositionem reperiri, quæ partim odiosa, partim fauorabile sit* [c]. *Sic synodalis constitutio, qua ei sacris interdicitur, qui sacerdotem uiolauerit* [d], *ratione percutientis odiosa & pœnalis est, ratione sacerdotis fauorabilis, & ideo ad eum, qui se simpliciter dedicauerit, conuersusq́; appellatur, tametsi sacerdos non sit, extẽditur*[e]: *Sic quælibet lex in facinorosos lata, ratione pœnæ odiosa est* [f]: *sed quia publicè interest sontes meritis supplicijs affici, fauorabilis censebitur*[g]. *Decij tamen fratres alijq́; recentiores obseruandum esse existimant, quæ principalis sit decisionis causa & ex ea dispositionem dijudicandam*[h], *ne diuerso iure eadem res censeatur* [i], *sed ea qualitas attenditur, quæ ex subiecta ratiõe præualet*[l]: *quod & ipse probo, quoties res separationẽ non recipit, secus si fauor ab odio aliqua ratione separari poßit, ut in exemplo nostro: quãuis enim fauor patroni sit, sibi & suis hæredibus*

x d. §. aduersus.

y Arg. l. ij. de obs.

z d. l. hæredibus.

a l. heres. ff. de obseq. d. § aduersus.

c Glo. l. q bona §. pe. ff. de dam. infec.

d xvij. q. iiij. si qs suadente.

e c. nõ dubiũ. vbi Abb. de sen. excom.

f l. cũ qdã. de lib. & posth.

g Bart. l. quẽadmodũ. infra de agri. lib. xj.

h l. q exceptionem. de condi. inde.

i l. eũ qui. de vsucap.

l l. iij. infra. de nuptijs., vbi Bald.

bus honorem à liberto præstari, tamen is fauor deficit, quũ ea qualitas liberti non subest, nec enim liberti hæres ipse est libertus, beneficium'ue illud personale accepit, ut ei ulla qualitas adhæreat, merito ipse nec uerbis edicti nec mẽte cõprænditur[m]*, heres uerò patroni cõprændi-tur, quia ius patronatus ad hæredẽ transit, & ideo po-test aliquo modo & ipse patronus dici*[n]*: nec nouum est, quædã ex parte creditoris ad hæredes trãsmitti, quæ ex debentis persona nõ transmittãtur*[o]*. Aliud exemplum in lege municipali accipi potest, qua statutum sit: existenti bus filijs masculis filias fœminas patri nõ succedere: hæc enim lex ex receptione sententia simpliciter fauorabilis est*[p]*, quia non in odium fœminarum, sed summa ratione in fauorem, scilicet locupletandæ agnationis, principa-liter edita uidetur*[q]*: unde nepos quoque masculus filiam excludet: itemq; neptem, etiã si ex masculo nata sit: in fa-uorabilibus enim filij appellatione etiam nepotem com-prændit*[r]*, & tamẽ negari nõ potest respectu filiæ ipsius prohibitæ odiosam censeri: quapropter extra territo-rium non obseruabitur*[s]*, quod scilicet extra territorium ea solum lex obseruetur, quę ipsi prohibito fauorabilis est, idq; propter præsumptum eius consensum, ut quod propria autoritate legislatores nõ possunt (nempè de re nõ supposita quicquam statuere*[t]*) id præsumpto ex pa-tris consensu inducat: at hoc casu nullus esset color, ut uideri poßit mulier propriæ exclusioni consensisse, quæ sibi odiosa est*[u]*. Aliud quoq; exemplum iure communi in pœnis delictorum aßumitur, quæ simpliciter odiosæ sunt*[x]*, & tamẽ supra diximus, publicę interesse, ut deli-*

cta

m l. quia personale. ff. sol. mat. l. fi. versi. nepotib⁹. infra de nat. lib.

n Argu. §. j. in aut. de iure. iur. à mor. præst.

o Arg. l. nõ solum. §. fi. de ope. no. nũ. gl. §. ex cõditionali. Inst. de ver. obli.

p Cur. cõsi. 9.

q l. j. §. pen. de uẽtr. inspi.

r Bar. l. liberorum. de verb. signi.

s Bart. l. j. col. 13. supra de sum. trin. & fid. catholi.

t l fi. de iurisd. om. iud.

u Rom. consi. 39. Pet. de ancha. rep. c. j. de constitu. char. 21.

x c. odia. de re. iur. in vj.

& puniantur[y]*: in qua re potest distingui inter pœnas capitales, & eas quæ sanguinis pœnã non irrogant: illæ odiosæ sunt, & ideo transigi super eis licet*[y]*, præualetq; fauor quoquomodo sanguinẽ suũ redimẽtis: hæ nõ sunt, utilitas'que publica in his regulariter attenditur, siue quod pœnæ hoc casu non admodum graues sunt, siue quod delictũ recepti rei fauorem obnubilat*[z]*. In legitimatione quoq; idẽ exemplum à Doct. approbatũ est, ea enim causa paterni delicti odiosa cẽsetur, quia uitium huiusmodi restringendum fuit*[a]*: ratione uerò ipsius filij naturalis, qui aliena laborat culpa*[b]*, fauorabilis habetur: quapropter qui legitimare spurios itemq; incestos ex indulgentia principis potest, utroq; morbo mixtim affectum legitimare poterit*[c]*, quamuis enim propter duplicem maculam fœdior sit is spurius quo ad eum tamen propter fauorem fiet benigna interpretatio, nec patris odium obstabit, cui etiã si plures separatim incesti filij essent, nihil obstaret, quin uerbis indulgentiæ omnes restitui possent, quum tamen plus in eis deliquisset, quàm mixto hoc casu.*

est: nec in ea re rusticitati[d] venia præbeatur, quum naturali ratione honor huiusmodi personis debeatur. Quũ igitur confitearis, patroni tui filiũ, sine permissu prætoris, te in ius vocasse

d ¶ RVSTICITATI. *Id est simplicitati seu imperitiæ*[d]*, qualis solet esse in rusticis, ea enim regulariter excusat à dolo præsumpto*[e]*, et à uera cõtumacia: quapropter rusticus*

y l. ita vulneratus. ad leg. aquil.
y l. transigere. supra tit. ij.
z l. j. infra q quæ. præd. pot.
a l. legẽ. infra de nat. lib.
b l. fi. infra eo. titu.
c Doct. l. ij. ff. de ver. obli.
d l. j. infra de interd. matr.
e l. si qs id qđ. de iur. om. iud. l. ij. §. fi. si quis in ius voc.

rusticus per cõtumaciam uictus appellabit: quum is solum à beneficio appellandi excludatur, qui uerus contumax est[f]*, in eo quoq; uix erit, ut fœneratitiæ fraudes præsumantur*[g]*: & si aduersus legem mercatus aliquid fuerit, ne in pœnã incidat, ei succurretur*[h]*: ut quũ rem emit inobseruata municipalis legis forma, non enim ideo malæ fidei censebitur*[i]*. Idem si ad testimoniũ adhibitus pugnantia in multiloquio effutierit, falsi reus non censebitur, quum dolo carere credendũ sit*[k]*, quod tamen plurimum in arbitrio iudicis residebit, qui ex qualitate personæ dijudicet*[l]*. Excusat etiã rusticitas quum quis ex præsumpta repudiatiõe sibi præiudicaret, tollitur enim eiusmodi tacitus cõsensus, cõtraria cõiectura imperitiæ: quapropter lapsus temporis rustico impedimento non est, quominus bon. pos. petat*[m]*. idem si exceptionẽ dilatoriã ante litis contestationem non obiecit, rursus nihilominus audietur, licet plerisq; reclamantibus Ias. dissentiat*[n]*. Sed & ex temporali aliqua præstatione, ut quia nobili alicui synthesim caponum decennio dederit, obligatio nulla in eo præsumetur, nisi longißimi temporis præscriptio tacitum consensum induxerit*[o]*, quod tamẽ in alijs secus esset*[o]*. Excusat & à pœnis iure positiuo illatis, quæ naturali ratione nõ confirmãtur*[k]*: ut si mulier rustica secũdis nuptijs celebratis, inuẽtariũ à tutore fieri nõ procurauerit, uel præpostere eum bona pupilli administrare permiserit, quod rectè Soci. senior respondit*[l]*, in quã sententiam Paul. quoq; accedit, nisi omnino tutorem nõ petijsset, ipsaq; administrationem neglexisset, aut peritiores consulendi copiam habuerit: naturali enim ratione insitum*

f l. ex cõsensu. in ff. de app.
g Gl. l. cũ allegas. infra de vsu.
h l. j. infra non lic. habi. metro. lib. x.
i Cor. consil. 147. 2.
k Ang. §. & licet. in auc. de testi.
l athletas. §. fi. de excu. tut.
m l. pen. infra qui admitti.
n Ias. l. si conuenerit. de iur. om. iud.
o Bal. l. solēt. in ff. de offi. procõ. Soc. consi. 145.
o l. cũ de in rē. ff. de vsur.
k Auc. eisdē. §. itē. infra de secũ. nup.
l Soci. consil. 39. j.

insitum cuiq; matri esse debet ut filio saltem tutorẽ pe-tat[p]*, unde in tali iure errãti rustico nõ succurritur, quod lex nostra ostendit, filius enim liberti & ipse naturali ratione patronũ colere obseruareq; debet, cuius beneficio liber natus est, quare non debuit temere actionem hãc intentare, quod si reus fuisset, & ad iudicium prouocatus, facilius illi succurreretur*[q]*. Sed & si interdictum matrimonium affectauerit, non adeo ei fauetur, ut matrimoniũ ualeat*[r]*. Sunt tamẽ, qui respectu pœnæ, tum quoq; causa cognita, succurri arbitrẽtur, nisi quum id in damnũ alterius uergeret*[s]*: quapropter si rusticus inuentarium rite non conficiat, non solum non corroborabitur, sed etiam in pœnas constitutionis incidet, non tam quod rigoris cõseruandi causa id inductum sit*[t]*, quã quia res hæc in hæreditarij creditoris damnum reuolueretur*[u]*: nam & si emphyteuta per rusticitatem canonem non penderit, à iure suo cadet: ius enim naturale uult ut promissa seruemus, nec in domini damnum adiuuari is debet. Illud etiam non negauerim, in his quæ iuris rigorem, eiusq; cõseruationẽ respiciunt, non excusari rusticos*[x]*: debẽt enim sibi imputare, qui peritiores nõ consuluerint*[y]*. Fortius censuit Ias. etiam si consulere eos nõ potuerint, nõ tamẽ excusari, in quo ego dissentio*[z]*, quia excusatur rusticus qui intra tẽpus edicti bo. pos. nõ petijt, si peritorum copiã, quos cõsuleret non habuerit, quod tempus de forma & rigore iuris introductũ uidetur: unde illud, quod uulgò traditũ est si quisquã aduocati sui cõfeßionẽ incõtinẽti nõ reuocauerit, sibi obesse*[a]*, in rustico locum nõ habet, cui succurritur, ut quãdocũq; reuocare eã poßit*[b]*: & hoc est quod*

p l. fi. ĩfra. qui pet. tut.

q l. fi. in fi. ff. de edend.

r l. j. ĩfra. de interd. matr.

s Bal. d. l. j.

t Glos. §. j. 38. dist.

u l. fi. infra. de iure delibe. vbi Bal.

x Bar. l. j. §. nũciatio. de operis no. nũ.

y Alex. l. iuris infra. q adm.

z l. bonorũ. ff. de bon. poss.

a l. j. & ij. ĩfra. de err. aduo.

b Bal. c. fi. de confes. c. si caut. de fid. instr.

uulgo dicitur, iuris cōmētitij seu positiui ignorātiā rusticis excusationem præstare[c]*: iusta enim causa hæc prætori uideri debet, ut eos clausula generali restituat*[d]. *Et hæc quod ad excusationē pertinet satis. Quomodo autē in lucro captādo iuris ignorātia rustico noceat, si peritiores cōsulere potuit, alibi tractandum est*[e].

c l.cum de in-debito. ff.de prob.
d Alex.d.l.iuris.
e d.l. bonorū. d.l.iuris.

se, pœnam edicto perpetuo præstitutam, rescripto tibi concedi[c], temere desideras.

c ¶ CONCEDI. *Si pœna hæc fisco deberetur, dubium non est, simplici rescripto remitti posse. Sed quum ex edicto prætoris quæratur patrono, non debet princeps eā remittere: hincq; arbitror probari posse, eū qui precibus principi porrectis petit, ut ius alterius auferatur, temeritatis crimine notari, sicut qui rē actā agere, cōtra antiquum prouerbiū, tentat, hacq; causa principi supplicat. infamiæ nota fœdatur*[f]. *Dubium tamen non est, quin supremi principes si uelint has pœnas libera, quam sibi uendicāt, potestate, remittere poßint*[g]. *De iure autem nostro non possent: quū enim omne ius & imperium ex trāslatione populi habeant*[h], *non aliter eo debent uti, quàm ipsi qui trāstulerūt uterētur*[i]*: quapropter in iure nostro, nulla est mētio plenitudinis potestatis, item clausulæ nō obstāte &c. ut Bal. ait*[k]. *Sed quid in Marchionibus, Ducibus, Comitibusq; ab his cōstitutis? Et multominus posse dicendū est: nec in eius dignitatis cōcessione id actum uideri potest, ut ius alterius auferant*[l]*: alioqui à tali concessione appellari ipse supremus princeps posset*[m], *& etiam ab eo qui aggrauaretur* ex

f l.fi. supra. vt lit.pen.
g l. sacrilegij. supra.de diu. resc.l. pe.de nat.rest.
h l.j.de const. prin.
i l.j.de off.pf. præt.in fi.
k Bal.
l l.fi libertus.
m Bar.l.fi.col. ij.de appel. reci.

ex supplicatione adiri[n]. *Possent tamen rectores & duces à principe constituti quandoq; remittere huiusmodi pœnas, ex causa scilicet publicæ utilitatis, ut si pax fiat, uel exules in gratiã admittãtur, caueaturq; ne de iniurijs damnisq; ultro citroq; illatis ius ciuiliter uel criminaliter reddatur*[o], *quod Athenienses* ἀμνησίαν *dixerunt: quod & tunc publice interest, ab his principibus obseruari, qui iã diu antea à maioribus suis amissum regnum recuperarunt: si enim restituerentur factiosis bona, necessariũ esset ueteres omnes possessores inquietari, quare potius eis ipsi de suo satisfacere debent, & Arati Sicyonij exẽplũ imitari, cuius M. Cic. off. lib. secundo meminit: in dubio tamen, quum expresse aliud cautum nõ est, salua sunt omniũ iura, quod pluribus exemplis Ias. hic prosequitur.*

n c. consuluit. iij. in fin. de appel.

o Doct. l. conuentionũ. ff. de pac.

IMPP. DIOCLETIAnus, & Maximianus Augusti & Cæsares Rosanæ.

Qui in ptãte[a] patris agunt aduersus eos experiri non possunt. Si igitur emãcipata es, venia edi-

Qui in potestate. *Quum inter patrem & filiũ, iure nostro, lis nulla sit*[r]: *sequitur, ut si filius patrem absq; uenia in ius uocet, in pœnam non incidat. Sed unde hoc? quum etiam magis irreuerẽs censendus sit q audet de facto litigare, patremq; eius pecuniæ appellare, cuius nulla actio oriri potuit. Sed distinguẽdum est, quum quæritur, an pœna legalis ex facto nullo committatur: si ipsum factum notet, non est dubium cõmitti*[f], *uideturq; id maxime notare, quum actus nullo*

r l. lis nulla. ff. de iud.

f l. qd ego. §. cum autẽ, de infa.

t l.ij.supra.de sac.eccle. nullo modo de iure fieri potest [t], alioqui in dubio cre-
u l.j.l si.ff.q'd quisq; iur. dendum est, de actu ualido actum [u]: unde nec emphy-
x Bal.l.ij.supra de episc. aud. teuta inutili contractu alienans in pœnam incidit [x], nec
y l.iij.§.j.ubi Bar.ff.de legatis præst. cedens contractu nullo, pœna cedentis ex lege munici-
z Ias.l.ubi infra tit.ij. pali afficitur [y], & si qua similia [z].
a Inst.de pena tem.liti §.si. b ¶ PETITA, Et impetrata. simplex enim petitio non sufficeret [a],
b l.sed si hac. §.ptor.ff.e. Cti petita [b], hoc facere non debetq; iudex nō nisi causa cognita eam concedere [b]: &
c Arg.l.q hyber'.de ser. urb.præd. ideo poterit curare, ut admoneatur pater, uel patronus,
d Arg.c.si religiosus.de elec.in.6. huiusmodi ueniam à se peti [c]: nō tamen necessaria est alia
e Arg.d.§.si. Inst.d' pœn.teme.liti. & §.pœnales. Inst.de act. citatio, & ita sentit Bal. quē alij crebrius sequūtur, quia
f l.a pcedēte. infra.de dil. Are.cōs.118 lex solum eius citatiōis meminit, in qua præcedere causæ
g l.neqcquā. §.ubi decretū.ff.de offi. pro.& leg. cognitio debeat: & si causa cognita prætor denegaret
h l.iiij §.j.ff.e. l.nō dubiū. supra de legib. ueniam, adeūdus esset princeps [d]. Sed an impetratio ex-
i l.j.ff.de his quæ pro nō script.bar.l.pretor.de oper.no.nun. pressa requiratur, an uero tacita sufficiat? Et quidam nō
k l.quis.ff.e. sufficere existimāt [e], à quibus ego cū plurimis dissentio,
prætorē enim mandando, ut ad ulteriora procederetur,
hanc ueniam cōcessisse credēdum est [f]. Idem si citationi, in
qua uenia peteretur subscripsisset, quū enim de plano id
cognoscatur, sufficit libelli subscriptio [g]. Sed qd si in ius
uocatio absque uenia facta sit? an processus erit nullus?
Et dicendum est esse, quia ultra indictionem pœnæ uerba
edicti prohibitoria sunt, parentem scilicet patronum in
ius ne quis uocet [h], & quum actus infirmatio solū illius
damnum respiciat, qui in pœnam cōmittit, consequēs est
non solum pœnam deberi, sed etiam actum esse nullum [i]:
quod tamen non procedit, si pœniteret libertum eius citationis, actionemq; remitteret [k], quod ex quadam æquitate
inductum

inductum est: satis enim pœnæ dedisse eum lex interpretatur, qui iuri suo renũciat: quod maxime in patre dicendum est, nam ut Terentius *ait, modicum supplicij satis est patri.* Idem *in patrono, qui charitate proximus est patri.* M. Cato *quadã oratione, cuius* Aul. Gel. *lib. v. meminit, autor est, in officiorum ordine patrem primum, postea patronum proximum nomen habere: an quia sicut specialiter in fauorem patris patroniq; edictum fuit, ut absq; permissu prætoris nõ uocẽtur, ita specialiter in fauorẽ filij & patroni debuit constitui, ut quamuis consummatum delictum, ex pœnitentia dilueretur, quod receptius est*[l]. Non *procedit rursus quando pater uel patronus non compareret, ulteriusq; inquietatus non esset, circũducitur enim citatio, nullumq; inde oritur ipsis detrimentũ*[m]. Idem *si uolentes in ius uocati essent, aut sponte nec citati uenissent*[n]: *qua ratione etiam traditum est, si patronus uocatus in iudicium uenerit, & nihil quod ad ueniã pertinet obiecerit processum sustineri*[o], *uidetur enim sponte adfuisse, & tacẽdo iudicium comprobasse*[p] *nec obstat quod in his quæ ad reuerẽtiam spectãt remissio non ualeat: unde pactum ut maritus etiã supra quam facere poßit conueniatur nullius est momenti*[q]. Respondeo, *huiusmodi pactum citra dedecus maximum mariti obseruari non posse, ut scilicet ea sibi auferantur, sine quibus uiuere nõ potest: at in ius uocari, nõ adeo indecorũ est.* Duobus *igitur solũ casibus processus erit nullus, uel quum oppositum à patrono est, uel quũ patronus in iudicium, spreta temeraria citatione uenire recusauit, & ceu in contumacem, processus aduersus eum factus est.*

l Bar. l. qui ex mẽte. de fur.
m d. l. quãuis Bal. auth. habita. col. pe. infra ne fil. pro patre.
n d. l. quãuis. Alex. consi. 166. in. j.
o l. j. §. j. vbi gl. ff. de fer.
p l. alia. §. eleganter. solu. matri.
q d. §. eleganter.

c ¶ MATRIS. *Quid in altrice, an alumnus eam uel altorē in ius absq; uenia uocabit? Et non putauerim, debet enim illis reuerentiā: Vnde indignus, inquit lex* [r], *militia est, qui patrē & matrem, à quibus se educatū dixerit, maleficos appellauerit: nomine enim patris & matris etiam educatorē intelligendū arbitror, ne illa uerba à quibus se educatū &c. superfluant.* prohiberis[c]. Quod & in matris[d] persona obseruādū est.

r l.j.ff.de obs.

Plautus Menæch.

Adeo forma simili pueri, ut mater sua
Non internosse posset, quæ mammam dabat,
Neque adeo mater ipsa, quæ eos pepererat.

Nam & Græce sic dicūtur, quia pueros à quibus pa & ma (sunt hæ uoces infantium) appellantur, τηρῶσι, id est seruant.

d ¶ NON PROHIBERIS. *Edicto pretoris, ex quo & pœnalis actio ad quinquaginta aureos constituta est*[f]*: quæ summa, nostratium aureorū est ferè sexaginta septem: in libra enim* LXXII. *inerant ueteres aurei, ut ex Arcadij constitutione apparet*[t]*, quum ex nostratibus sint in libra centum: eundemq; calculum obseruandum tradunt in donationum insinuationibus, & si qua similia in iure leguntur, quod Paulo Alex. Ias. uisum est: à quibus ego dissentio, quia per consuetudinem uidetur noster aureus ueteri subrogatus*[u]*, & propter temporum nostrorum paupertatem* [x] *tanti est in præsentia auri drachma, id est oboli sex, quāti olim oboli* VIII. *nā & aureus, de quo in edicto pretoris, didrachmalis erat: ut ele*

f l.pen.ff.eod. vbi Ias.
t l.quoties.de susc.& arc. lib.10.
u Arg.no. per Bar.l.l.quartā. col. pen. ad leg.falc.
x Arg.§.nost. ea. infra de succes. lib.

ut eleganter lib. de asse II. BVDAEVS *docet, & nos alibi admonuimus, & tamen postea lege Arcadij diminuto pōdere, nō maior pœna quàm qnquaginta numero fuit*[y]. *Adde, quod quū diminutio hæc citra ullā liberti morā facta sit, æstimatio ad tēpus solutionis iure redigēda est*[z].

y à §. fi. de pœna tem. lit.

z Bar. l. Paulus. col. fina. de sol.

RVBRICA.

DE PACTIS.

ACTVM, *est duorū pluriumúe in idem placitum cōsensus*[a]. *Dicitur autē à pactione, ut Vlp. inquit, quod uerbale est nomen. Sed cur nō potius uerbū ipsum à nomine deducitur? quū uerisimilius sit prius fuisse rei nomen, quàm uerbū. An quod in hoc cōsensu res absq; ipso actu uerbi esse nō potest? ut in singulari libello in quartū Aeneidos Priscianus ait: an quia paciscor aut pango unde fit pepigi & pactum, à Græcis πήγνυμι & πηγνύω descendūt, quæ figere, constabilireq; significant? Hæc pacta iure gentium obligationem, propter consensum producebāt, quæ obligatio naturalis dicitur*[b], *quod scilicet æquū erat fidem seruari, unde & nomen fides sumpsit, si Ciceroni credimus, quia quod dictum est fiat. Mandari autē executioni huiusmodi promissa aliqua actione non poterāt, quia nullæ eo iure erant actiones*[c]: *solum ergo ad retentionē quæ defensionis est species, sufficiebant: tametsi & uerisimile sit, petentibus quandoque solitos reges subuenire, uerum id non certa ratione, sed arbitratu tantummodo eorum fiebat*[d]: *Oriebatur autem ex his obligatio illa naturalis, etiā inter patrē & filiū*[e] *opinor*

a l. j. ff. de pact.

b l. cū amplio. §. is natura. de reg. iur.

c l. ij §. deinde ex his. ff. de orig. iur.

d Arg. d. l. ij. in prin.

e l. frater. de cōdic. indeb.

& inter seruũ & dominum[f], *quia scilicet seruus quoq; naturaliter obligatur, sicut & naturaliter poßidere potest*[g]*: nec quicquam referebat, cũ causa essent, an sine*[h]*: pro se quis ꝓmisisset an pro alio*[i]*: semper enim seruabatur fides*[k]*, nec in eis cuiq̃ licebat pœnitere*[l]*: solũ eo casu nullius erãt effectus, quũ æquitati aduersarẽtur: Sublata enim æquitate, naturalis obligatio elidebatur, uel tollebatur*[m]*, quapropter & hodie pacta quæ resistẽte lege cõcipiũtur, nullius sunt momenti*[n]*.* Succeßit deinde ius ciuile *nostrũ, quo magistratus certa forma cõstituti sunt, iudiciorũq; ordo inuẽtus, actionesq; repertæ, qbus quis in iudicio peteret quod sibi deberetur*[o]*: unde factũ est, ut nõ amplius ad incertũ illud manus regiæ auxiliũ esset recurrendũ, sed corã magistratibus, cõpetente formula experiendũ.* Igitur *legislatoribus nostris uisum est, uim quidẽ pactorũ, quã iuregentiũ habebãt, nõ abolere, sed in sua natura relinquere, ut obligationẽ tãtũ naturalẽ parerẽt, & ita seruaretur, uti eorũ uis semper fuerat*[p]*.* Hinc *simpliciter prætor edicto suo se pacta seruaturũ pollicetur: seruat enim, qui rem uti est, nõ sinit extingui, etiã si eam nõ augeat, hæcq; huius uerbi est significatio, nisi aliud ex subiecta materia*[q]*, uel altera disiũctiuæ parte appareat*[r]*. Cæterũ ab hac regula exceptæ sunt aliquæ cõuẽtiões, & in primis illæ, quæ in aliud nomẽ trãseunt, ut emptio, locatio, societas, cõmodatũ: uidentur enim specialiter omni iure approbatæ, & ideo actiones pariũt*[r]*: quibus accedunt, & si qua pacta his incõtinẽti adiecta sunt, informatur enim, id est ampliore forma instruitur, ab his actio, ut nõ solũ ex eo contractu, sed ex his quoq; pactionibus*

dari

f l. si id quod. de cõdic. indebi.

g l. stipul. ista hab. §. hæc quoq;. ff. de verb. oblig.

h l. ij. §. circa. de do. excep.

i d. l. stip. §. alteri.

k Ange. cõsil. 202. Soc. & Mod. in rubri. de verb. obliga.

l l. si pecuniã. de condi. ob cau.

m l. Stichũ. §. naturalis. de solu.

n l. pacta quæ cõtra. ifr. eo.

o d. §. deinde.

p l. iurisgẽ. §. prætor. ff. eo.

q l. statuas. de acqui. re. do.

r c. j. extra de pacta iũcta. l. j. ff. de rebi dub.

r d. l. iurisgen. in prin.

dari poßit[s]*.Eōdē pertinēt illæ,quæ q̄uis generali cōtra-ctus nomine solū appellētur,tamē ex subsistēte causa fo-mentum accipiunt:ut quum do,ut des uel facias*[t]*:si enim postq̄ accepisti nolis dare uel facere, præscriptis uerbis iure ciuili actio datur:causa uerò hæc à lege nostra actio ni pariendæ existimata est sufficere,quia non in solo di-cto res consistit,sed in facto quoq; utriusq;:nō enim da-re,id est dominiū trāsferre,alicuius rei in te possum,nisi tu accipias*[u]*,* συνάλλαγμαq;*, id est ut mutuū factū mei dātis & tui accipiētis interueniat*[x]*.Idē est si facio ut fa cias,ꝓpter mutuū enim mādatū iure ciuili actio datur*[y]*: quapropter si cōuenerit,ut mulier quacūq; maritum se-q̄retur,eius sumptibus uteretur,actio in factū cōpetet*[z]*: at quū facio ut des,quia in huiusmodi facto nullū est ius, qđ in te accipiētē trāseat,nō existimauit lex actionē ci-uilē dandā*[a]*,merito prætoris auxilio opus fuit, qui.pro-pter æquitatē,ne ipse qui feci decipiar,actionem de dolo decernit:quod etiam generaliter ab eo constitutū pleriq; tradūt,quoties ex pacti inobseruatiōe,aliquis in rei suæ damnū incideret,ut quū quis pro seruo promittit centū, si dominus eum manumiserit, & seruus adepta libertate uti conuenerat, obligationē in se transferri nō patitur*[b]*. Sed ibi quoq; principaliter actū erat,ut dominus faceret id est,manumitteret,& seruus deinde daret.Hodie tamē iure pontificum ex pacto agi posse receptum est*[c]*: quo-niā in mystico carmine dicitur. Quæ processerint ex la-bijs meis non faciam irrita*[d]*. Sed quum is qui pacta non seruat proculdubio ob fidem contemptam delinquat*[e]*, cur in peccati materia ius pontificum etiam in foro ci-*

s d.l.iurisgen.§quinimo.

t .l.naturali.§.j.de præscr.verb.

u l.iij.§.pe.de cōd.ob cau.

x d.l.iurisgē.§.j.&.l.labeo.§cōtractus.de ver.signi.

y d.l.naturalis.§.pen.

z l.inter.§.cō uenit.ff.de pact.dot.Ias.in.d.l.iurisgen.§.sed cū nulla.14.limit.

a d.l.naturalis.§.quod si faciam.

b l.elegāter.§.seru9 pactionis.ff.d' dol.

c c.j.de pact.

d Psal.89.

e c.iuramēti.xxij.q.v.

uili non attendimus[f]? & omnẽ hũc iuris ciuilis rigorem subuertimus? An quod fundamẽtũ pontificiæ iurisdictionis est promittentis peccatũ, qui si minime se peccasse dicat, quod imprudẽter & absq; cogitatiõe promiserit fidẽ in hac materia faciet[g], quia scilicet eius assertio præsumptiõi legis nõ discordat, ex stipulatiõe enim lex actionẽ cõcedit, quia ppter præcedẽtẽ interrogationẽ non temere effutitã respõsionem arbitratur in pacto contra[h], quoniã, ut cõmuniter traditũ est, multi ea fiducia re non interueniẽte nudis uerbis offerũt, quia credũt eũ cui offertur non accepturũ[i]. His accedat quod uulgo traditũ est, eum qui autoritatẽ legis sequitur, in foro consciẽtiæ tutum esse, nisi contrariæ ueritatis eum certũ esse is probauerit, qui euãgelicã denũciationẽ pposuerit[k]. Sed dubiũ est, qd si quis pmittat præsenti, qui expresse nõ acceptet, erit'ne id pactũ, an pollicitatio? & quũ hoc in cõtractu necessaria nõ sit forma uerborum, parq; sit taciti & expreßi uirtus[l], crebrius receptũ est, esse pactũ[m]: si de his casibus agatur qbus præsens & tacẽs uidetur cõsentire[m], lex enim diffiniendo pactum dicit, in ea re, quæ utriq; placeat, consensum esse[n]: at in dispositione legis æquiparatur expressus cõsensus ei q nõ cõtradicẽdo intelligitur[o]: solũ igitur pollicitatio erit, quũ cõsensus amborũ nõ iũgitur[p]: ut si absenti promittã, uel etiã si præsenti, offerẽdo id quod futurũ arbitrariũ sit alteri, acceptare uelit an nõ, ideoq; tunc nõ interueniat consensus[q]: dicitur enim polliceri per metaphoram ab eo, qui potest liceri, id est qui tantã summã obtulit, ut res hastæ auctioniq; subiecta addici poßit, ut si plus nõ offeratur, res sibi rema

f c.ff. de pscri. Bar. l. priuilegia. supra de sacrosan. eccle.

g Bar. l. extra, ua. ad repri. ver. per denũciationẽ.

h Doc. in rub. de ver. obli.

i l. sciendum. versi. ea autem. ff. de edil. edic.

k Doct. c. nouit. de iudi.

l l. cum quid. si cer. pet.

m Ang. consi. 183. Soc. 112 Iaf. in rubri. de ver. obli.

m l. q patitur. ff. man.

n d. l. j.

o l. in adop. ff. de adop.

p l. iij. de polli ci.

q d. l. iij. l. Charidem?. l. ex pollicitatio. ne. de polli.

remaneat[r]. *Sit igitur pollicitatio solius promittẽtis oblatio, non tunc, sed in futurum acceptanda, uel reijcienda: quæ si deinde acceptetur uires pacti habet, licet pollicitationis quoq; nomẽ seruet, unde & pollicitatio dicitur de re acceptata, ut in dote*[s], *& in contractu emptionis*[t]. *Hinc & nuda pollicitatio pro pacto nudo*[u]. *Potest autem pollicitatio hæc antequam acceptata sit reuocari*[x], *nisi quum reipublicæ ob honorẽ facta est, aut ceptum sit opus, uel res iam tradita*[y]. *Sed an appellatione cõtractus contineatur omne pactum?* Et *traditum est, contractum quidem proprie esse ultro citroq; obligatorium*[a], *sed tamen lata significatione, omne pactum, etiam alterius, tantum naturalem obligationem inducens contractum esse innominatum*[b]. *Quid si lege municipij cautum sit ne ulla mulier absque agnati consensu contrahere poßit? an donare poterit, uel pacisci?* Et Bald. *non posse hic existimauit, quem cæteri sequuntur: ratio enim legis est, ne facile decipiatur, unde etiam in lege correctoria uerba ex lata significatione accipi possunt, dum subsit eadem ratio*[c]. *Sed an repudiare poterit hæreditatem paternam?* Et idem Bald. *posse censuit, quia repudiatio pactum non est*[d]. *Ego dubito, quia eadem ferè & hoc casu est legis ratio, nempe lubricum mulieris consilium, quo capta ius adeundi facile admittere non debet*[e]. *Et repudiatio acceptata satis dici potest pactum, est enim duorum consensus*[f]: *& qui sibi pacto præiudicare nequit, nec repudiatione quidem id posse debet*[g], *nisi quum id solum lex curat, ne quis de opibus diminuat: nõ enim diminuit, qui repudiat, seu non uult acquirere*[h]. *Sed an consentire poterit?*

r l. licitatio, vbi Bart. ff. de pub.
s l. fi. C. ad vel le. in rub. & in. l. ad exactionem. de dot. promis.
t l. sciẽdũ. § i. ff. de edi. edi.
u l. nuda. C. de cõtrah. stip.
x Arg. l. si pater. in pri. de manu. vin.
y d. l. iij. & l. ... eod. titu.
a l. labeo. 2. de verb. sig.
b Gl. l. j. ver. figuris. l. si. de act. & oblig. cit. l. si vn?. ver. sed si pacium. ff. co.
c l. cũ lege. ff. de testa.
d l. j. infra ce.
e l. pretia rer. ff. ad leg. fal.
f Bart. in d. l. licitatio.
g l. j. infra ce. l. si ita scriptũ. §. si sub conditione. de leg.
h l. si sponsus. §. si maritus. 2. de don. inter vir. & vxo. not. in l. iij. infra co.

poterit? Et uideretur posse, eodem Baldo autore: quum alius sit contrahere, aliud contrahenti consentire [i], & ideo poterit mulier citra aliam agnati operam, emphyteutæ suo cōsentire meliorationes alienāti [k], ut Picus hic tradit. Sed ego hoc quoq; casu ad rationē legis aduertendū arbitror, ut si eadē in consensu sit, quæ & in cōtractu, legē ipsam producamus [l]. Vnde minor x x v. annis qui prædia alienare nō potest, nec alteri quidem ea alienanti consentire potest, fraus enim legi fieret [m]. Sed appellatione pacti in dubio de nudo'ne intelligemus, an de eo quod in efficacis contractus nomen transeat? & receptius est de nudo potius intelligi [n], quoniam in dubio specialior significatio semper accipienda est [o], quod Bal. Deciusq; hic probāt, itemq; alij [p]. Ego tamen & hoc casu ad rationem legis aduertendū arbitror, nec tantum perpendi quo nomine contractum suum partes appellauerint: quātum quid uel ab eis actum sit, uel à legislatore uerisimili mente constitutum [q].

i l. si pater. §. si. ff. de mā. vin.
k l. si. infra de iur. emphy.
l Bal. l. si. col. ij. infra. eo.
m l. ij. infra. si ad don. vbi docto.
n l. lecta. §. cū uenit. si cer. peta.
o l. hoc legatū. de le. iij. vbi Bar.
p Car. ca. j. q. v. extra. eo. Paul. de castro consil. 43. col. ij.
q l. insulā. de præscri. ver.

RVBRICA.

DE PACTIS.

IMP. SEVERVS Augustus Philino.

CONDITIONIS [a] incer=

CONDITIONIS. Fidei commiserat testator siue pater, siue extraneus Philino hæredi scripto: ut si absq; filijs decederet, hæreditatē Frōtoni fratri restitueret, is quū uereretur ne filios non haberet, & sic fideicommissi conditio eueniret, cum Frontone cōuenit, ut accepto in præsentia sextante, id est

id est duabus uncijs, fideicommissum pacto sibi ille remitteret: mortuo Philino, superstite filio, quaerebatur, an repeti ille sextans Frontoni datus posset, tanquam cessaret causa: defecerat enim conditio, quum superstes esset filius, & respondetur non posse, quia causa conuentionis ea fuit, ut incertitudo, & spes illa fideicõmissi remitteretur, quod factum fuerat: & ideo consummatus causae effectus[a], *nec curandum quid deinde euenerit, remissio enim incertitudinis iustam praebet huic pacto causam, unde nõ potuisset Philinus errorẽ allegare, imo etiã si minor* XXV. *annis fuisset, nec restitutione quidẽ in integrum ei hoc casu potuisset succurri*[b], *nisi tamẽ nimia quaedam minoris facilitas allegaretur, uerisimileq; esset, prudẽtem, & magno natu uirum, propter spei uicinitatem, non ita cõtracturum, ut* Rapha. Comensis *respondit*[c].

tum[b] inter fratres non ini-

b ¶ INCERTVM. Id est, *incertitudo ex conditione oriens, ut nomẽ adiectiuũ sit, quod formã substãtiui assumit:* Bar. *tamen hic conditionẽ pro toto fideicõmisso conditionali accipi ex uulgari sensu arbitratur*[d], *quae sententia utcũq; defendi põt, quãdo id actum à partibus uerisimile est, ut in casu legis nostrae.* Finge *datũ Frontoni sextantem, ut cõditionis incertũ remittat, si de sola conditione submouẽda ageretur, fideicõmissum remaneret purũ: at uerisimile non est numerasse* Philinum *pecuniam in sui damnũ, & uoluisse solam conditionẽ reijci, quim potius omne fideicommissum abolebitur, alioqui contractus in eius fauorem celebratus damnosus esset*[e], *inductaq; ad*

unum

a l. fi. ff. vn. lib.

b l. fideicommisso. infra. tit. j.

c consil. 114.

d Bart. l. si qs seruũ. de cõdi. & demõ.

e l. quod fauore. supra. de leg.

rusticus per cõtumaciam uictus appellabit: quum is solum à beneficio appellandi excludatur, qui uerus contumax est[f], in eo quoq; uix erit, ut fœneratitiæ fraudes præsumantur[g]: & si aduersus legem mercatus aliquid fuerit, ne in pœnã incidat, ei succurretur[h]: ut quũ rem emit inobseruata municipalis legis forma, non enim ideo malæ fidei censebitur[i]. Idem si ad testimoniũ adhibitus pugnantia in multiloquio effutierit, falsi reus non censebitur, quum dolo carere credendũ sit[k], quod tamen plurimum in arbitrio iudicis residebit, qui ex qualitate personæ dijudicet[l]. Excusat etiã rusticitas quum quis ex præsumpta repudiatiõe sibi præiudicaret, tollitur enim eiusmodi tacitus cõsensus, cõtraria cõiectura imperitiæ: quapropter lapsus temporis rustico impedimento non est, quominus bon. pos. petat[m]. idem si exceptionẽ dilatoriã ante litis contestationem non obiecit, rursus nihilominus audietur, licet plerisq; reclamantibus Ias. dissentiat[n]. Sed & ex temporali aliqua præstatione, ut quia nobili alicui synthesim caponum decennio dederit, obligatio nulla in eo præsumetur, nisi longißimi temporis præscriptio tacitum consensum induxerit[o], quod tamẽ in alijs secus esset[o]. Excusat & à pœnis iure positiuo illatis, quæ naturali ratione nõ confirmãtur[k]: ut si mulier rustica secũdis nuptijs celebratis, inuẽtariũ à tutore fieri nõ procurauerit, uel præpostere eum bona pupilli administrare permiserit, quod rectè Soci. senior respondit[l], in quã sententiam Paul. quoq; accedit, nisi omnino tutorem nõ petijsset, ipsaq; administrationem neglexisset, aut peritiores consulendi copiam habuerit: naturali enim ratione insitum

f l. ex cõsensu. in fi. de app.
g Gl. l. cũ allegas. infra de vsu.
h l. j. infra non lic. habi. metro. lib. x.
i Cor. consil. 147. 2.
k Ang. §. & licet. in aut. de testi.
l athletas. §. fi. de excu. tut.
m l. pen. infra qui admitti.
n Ias. l. si conuenerit. de iur. om. iud.
o Bal. l. solẽt. in fi. de offi. procõ. Soc. consi. 145.
o l. cũ de in rẽ. ff. de vsur.
k Aut. eisdẽ. §. itẽ. infra de secũ. nup.
l Soci. consil. 39. j.

insitum cuiq; matri esse debet ut filio saltem tutorē petat[p]*, unde in tali iure errāti rustico nō succurritur, quod lex nostra ostendit, filius enim liberti & ipse naturali ratione patronū colere obseruareq; debet, cuius beneficio liber natus est, quare non debuit temere actionem hāc intentare, quod si reus fuisset, & ad iudicium prouocatus, facilius illi succurreretur*[q]*. Sed & si interdictum matrimonium affectauerit, non adeo ei fauetur, ut matrimoniū ualeat*[r]*. Sunt tamē, qui respectu pœnæ, tum quoq; causa cognita, succurri arbitrētur, nisi quum id in damnū alterius uergeret*[s]*: quapropter si rusticus inuentarium rite non conficiat, non solum non corroborabitur, sed etiam in pœnas constitutionis incidet, non tam quod rigoris cōseruandi causa id inductum sit*[t]*, quā quia res hæc in hæreditarij creditoris damnum reuolueretur*[u]*: nam & si emphyteuta per rusticitatem canonem non penderit, à iure suo cadet: ius enim naturale uult ut promissa seruemus, nec in domini damnum adiuuari is debet. Illud etiam non negauerim, in his quæ iuris rigorem, eiusq; cōseruationē respiciunt, non excusari rusticos*[x]*: debēt enim sibi imputare, qui peritiores nō consuluerint*[y]*. Fortius censuit Ias. etiam si consulere eos nō potuerint, nō tamē excusari, in quo ego dissentio*[z]*, quia excusatur rusticus qui intra tēpus edicti bo. pos. nō petijt, si peritorum copiā, quos cōsuleret non habuerit, quod tempus de forma & rigore iuris introductū uidetur: unde illud, quod uulgò traditū est si quisquā aduocati sui cōfeßionē incōtinēti nō reuocauerit, sibi obesse*[a]*, in rustico locum nō habet, cui succurritur, ut quādocūq; reuocare eā poßit*[b]*: & hoc est quod*

p l. fi. ifra. qui pet. tut.

q l. fi. in fi. ff. de edend.

r l. j. ifra. de interd. matr.

s Bal. d. l. j.

t Glos. §. j. 38. dist.

u l. fi. infra. de iure delibe. vbi Bal.

x Bar. l. j. §. nūciatio. de operis no. nū.

y Alex. l. iuris infra. q adm.

z l. bonorū. ff. de bon. poss.

a l. j. & ij. ifra. de err. aduo.

b Bal. c. fi. de confes. c. si caut. de fid. instr.

uulgo dicitur, iuris cõmẽtitij seu positiui ignorãtiã rustis excusationem præstare[c]: iusta enim causa hæc prætori uideri debet, ut eos clausula generali restituat[d]. Et hæc quod ad excusationẽ pertinet satis. Quomodo autẽ in lucro captãdo iuris ignorãtia rustico noceat, si peritiores cõsulere potuit, alibi tractandum est[e].

c l. cum de in. debito. ff. de prob.
d Alex. d. l. iuris.
e d. l. bonorũ. d. l. iuris.

se, pœnam edicto perpetuo præstitutam, rescripto tibi concedi[c], temere desideras.

¶ CONCEDI. Si pœna hæc fisco debe retur, dubium non est, simplici rescripto remitti posse. Sed quum ex edicto prætoris quæratur patrono, non debet princeps eã remittere: hincq; arbitror probari posse, eũ qui precibus principi porrectis petit, ut ius alterius auferatur, temeritatis crimine notari, sicut qui rẽ actã agere, cõtra antiquum prouerbiũ, tentat, hacq; causa principi supplicat. infamiæ nota fœdatur[f]. Dubium tamen non est, quin supremi principes si uelint has pœnas libera, quam sibi uendicãt, potestate, remittere poßint[g]. De iure autem nostro non possent: quũ enim omne ius & imperium ex trãslatione populi habeant[h], non aliter eo debent uti, quàm ipsi qui trãstulerũt uterẽtur[i]: quapropter in iure nostro, nulla est mẽtio plenitudinis potestatis, item clausulæ nõ obstãte &c. ut Bal. ait[k]. Sed quid in Marchionibus, Ducibus, Comitibusq; ab his cõstitutis? Et multominus posse dicendũ est: nec in eius dignitatis cõceßione id actum uideri potest, ut ius alterius auferant[l]: alioqui à tali concesſione appellari ipse supremus princeps posset[m], & etiam ab eo qui aggrauaretur

f l. fi. supra. ut lit. pen.
g l. sacrilegij. supra. de diu. resc. l. pe. de nat. rest.
h l. j. de const. prin.
i l. j. de off. pf. præt. in fi.
k Bal.
l l. si libertus.
m Bar. l. fi. col. ij. de appel. reci.

ex

ex supplicatione adiri [n]. Possent tamen rectores & duces à principe constituti quandoq; remittere huiusmodi pœnas, ex causa scilicet publicæ utilitatis, ut si pax fiat, uel exules in gratiã admittãtur, caueaturq; ne de iniurijs damnisq; ultro citroq; illatis ius ciuiliter uel criminaliter reddatur [o], quod Athenienses ἀμνησίαν dixerunt: quod & tunc publice interest, ab his principibus obseruari, qui iã diu antea à maioribus suis amissum regnum recuperarunt: si enim restituerentur factiosis bona, necessariũ esset ueteres omnes possessores inquietari, quare potius eis ipsi de suo satisfacere debent, & Arati Sicyonij exẽplũ imitari, cuius M. Cic. off. lib. secundo meminit: in dubio tamen, quum expresse aliud cautum nõ est, salua sunt omniũ iura, quod pluribus exemplis Ias. hic prosequitur.

n c. consuluit. iij. in fin. de appel.

o Doct. l. conuentionũ. ff. de pac.

IMPP. DIOCLETIANUS, & Maximianus Augusti & Cæsares Rosanæ.

Qui in ptãte [a] patris agunt aduersus eos experiri non possunt. Si igitur emãcipata es, venia edi-

QVI IN POTESTATE. Quum inter patrem & filiũ, iure nostro, lis nulla sit [r]: sequitur, ut si filius patrem absq; uenia in ius uocet, in pœnam non incidat. Sed unde hoc? quum etiam magis irreuerẽs censendus sit q audet de facto litigare, patremq; eius pecuniæ appellare, cuius nulla actio oriri potuit. Sed distinguẽdum est, quum quæritur, an pœna legalis ex facto nullo committatur: si ipsum factum notet, non est dubium cõmitti [f], uideturq; id maxime notare, quum actus

r l. lis nulla. ff. de iud.

f l. qd ego. §. cum autẽ. de infa.

 nullo

nullo modo de iure fieri potest[t]*, alioqui in dubio credendum est, de actu ualido actum*[u]*: unde nec emphyteuta inutili contractu alienans in pœnam incidit*[x]*, nec cedens contractu nullo, pœna cedentis ex lege municipali afficitur*[y]*, & si qua similia*[z]*.*

b ¶ PETITA, *Et impetrata. simplex enim petitio non sufficeret*[a]*,* Cti petita[b], hoc facere non *debetq; iudex nō nisi causa cognita eam concedere*[b]*: & ideo poterit curare, ut admoneatur pater, uel patronus, huiusmodi ueniam à se peti*[c]*: nō tamen necessaria est alia citatio, & ita sentit Bal. quē alij crebrius sequūtur, quia lex solum eius citatiōis meminit, in qua praecedere causæ cognitio debeat: & si causa cognita prætor denegaret ueniam, adeūdus esset princeps*[d]*. Sed an impetratio expressa requiratur, an uero tacita sufficiat? Et quidam nō sufficere existimāt*[e]*, à quibus ego cū plurimis dissentio, prætorē enim mandando, ut ad ulteriora procederetur, hanc ueniam cōcessisse credēdum est*[f]*. Idem si citationi, in qua uenia peteretur subscripsisset, quū enim de plano id cognoscatur, sufficit libelli subscripto*[g]*. Sed qd si in ius uocatio absque uenia facta sit? an processus erit nullus? Et dicendum est esse, quia ultra indictionem pœnæ uerba edicti prohibitoria sunt, parentem scilicet patronum in ius ne quis uocet*[h]*, & quum actus infirmatio solū illius damnum respiciat, qui in pœnam cōmittit, consequēs est non solum pœnam deberi, sed etiam actum esse nullum*[i]*: quod tamen non procedit, si pœniteret libertum eius citationis, actionemq; remitteret*[k]*, quod ex quadam æquitate inductum*

t l.ij. supra de sac. eccle.
u l.j. i fi. ff. qd quisq; iur.
x Bal. l. ij. supra de epis. aud.
y l. iij. §. j. vbi Bar. ff. de legatis præst.
z Ias. l. vbi infra tit. ij.
a Inst. de pena tem. liti §. fi.
b l. sed si hac. §. ptor. ff. e.
c Arg. l. q hyber⁹. de ser. vrb. præd.
d Arg. c. si religiosus. de elec. in. 6.
e Arg. d. §. fi. Inst. d' pœn. teme. liti. & §. pœnales. Inst. de act.
f l. a pcedēte. infra. de dil. Are. cōs. 118
g l. neqcquā. §. vbi decretū. ff. de offi. pro. & leg.
h l. iiij. §. j. ff. e. l. nō dubiū. supra de legib.
i l. j. ff. de his quæ pro nō script. bar. l. prętor. de o. per. no. nun.
k l. q̄uis. ff. e.

inductum est: satis enim pœnæ dedisse eum lex interpretatur, qui iuri suo renũciat: quod maxime in patre dicendum est, nam ut Terentius *ait, modicum supplicij satis est patri.* Idem *in patrono, qui charitate proximus est patri.* M. Cato *quadã oratione, cuius* Aul. Gel. lib. v. *meminit, autor est, in officiorum ordine patrem primum, postea patronum proximum nomen habere: an quia sicut specialiter in fauorem patris patroniq; edictum fuit, ut absq; permissu prætoris nõ uocẽtur, ita specialiter in fauorẽ filij & patroni debuit constitui, ut quamuis consummatum delictum, ex pœnitentia dilueretur, quod receptius est*[l]. Non procedit rursus quando pater uel pa*tronus non compareret, ulteriusq; inquietatus non esset, circũducitur enim citatio, nullumq́; inde oritur ipsis detrimentũ*[m]. Idem *si uolentes in ius uocati essent, aut sponte nec citati uenissent*[n]*: qua ratione etiam traditum est, si patronus uocatus in iudicium uenerit, & nihil quod ad ueniã pertinet obiecerit processum sustineri*[o]*, uidetur enim sponte adfuisse, & tacẽdo iudicium comprobasse*[p] *nec obstat quod in his quæ ad reuerẽtiam spectãt remissio non ualeat: unde pactum ut maritus etiã supra quam facere poßit conueniatur nullius est momenti*[q]. Respon*deo, huiusmodi pactum citra dedecus maximum mariti obseruari non posse, ut scilicet ea sibi auferantur, sine quibus uiuere nõ potest: at in ius uocari, nõ adeo indecorũ est.* Duobus *igitur solũ casibus processus erit nullus, uel quum oppositum à patrono est, uel quũ patronus in iudicium, spreta temeraria citatione uenire recusauit, & ceu in contumacem, processus aduersus eum factus est.*

l Bar. l. qui ex mẽte. de fur.
m d. l. quãuis Bal. auth. habita. col. pe. infra ne fil. pro patre.
n d. l. quãuis. Alex. consi. 166. in. j.
o l. j. §. j. vbi gl. ff. de fer.
p l. alia. §. eleganter. solu. matri.
q d. §. eleganter.

c ¶ MATRIS. *Quid in altrice, an alumnus eam uel altorē in ius absq; uenia uocabit? Et non putauerim, debet enim illis reuerentiā: Vnde indignus, inquit lex*[r], *militia est, qui patrē & matrem, à quibus se educatū dixerit, maleficos appellauerit: nomine enim patris & matris etiam educatorē intelligendū arbitror, ne illa uerba à quibus se educatū &c. superfluant.*

r l.j.ff.de obs.

prohiberis[c]. Quod & in matris[d] persona obseruādū est.

Plautus Menæch.

Adeo forma simili pueri, ut mater sua
Non internosse posset, quæ mammam dabat,
Neque adeo mater ipsa, quæ eos pepererat.

Nam & Græce sic dicūtur, quia pueros à quibus pa & ma (sunt hæ uoces infantium) appellantur, τηρέσοι, id est seruant.

d ¶ NON PROHIBERIS. *Edicto prætoris, ex quo & pœnalis actio ad quinquaginta aureos constituta est*[s]: *quæ summa, nostratium aureorū est ferè sexaginta septem: in libra enim* LXXII. *inerant ueteres aurei, ut ex Arcadij constitutione apparet*[t], *quum ex nostratibus sint in libra centum: eundemq; calculum obseruandum tradunt in donationum insinuationibus, & si qua similia in iure leguntur, quod Paulo Alex. Ias. uisum est: à quibus ego dissentio, quia per consuetudinem uidetur noster aureus ueteri subrogatus*[u], *& propter temporum nostrorum paupertatem*[x] *tanti est in præsentia auri drachma, id est oboli sex, quāti olim oboli* VIII. *nā & aureus, de quo in edicto prætoris, didrachmalis erat: ut ele*

s l.pen.ff.eod. vbi Ias.
t l.quoties.de susc.& arc. lib.10.
u Arg.no. per Bar.l.i.quartā.col.pen. ad leg.falc.
x Arg.§.post, ea. infra de succes. lib.

ut eleganter lib. de asse II. BVDAEVS *docet, & nos alibi admonuimus, & tamen postea lege Arcadij diminuto pōdere, nō maior pœna quàm qnquaginta numero fuit*[y]. *Adde, quod quū diminutio hæc citra ullā liberti morā facta sit, æstimatio ad tēpus solutionis iure redigēda est*[z].

y d. §fi. de pœna tem. lit.

z Bar. l. Paulus. col. fina. de sol.

RVBRICA.

DE PACTIS.

ACTVM, *est duorū plurium'ue in idem placitum cōsensus*[a]. *Dicitur autē à pactione, ut* Vlp. *inquit, quod uerbale est nomen. Sed cur nō potius uerbū ipsum à nomine deducitur? quū uerisimilius sit prius fuisse rei nomen, quàm uerbū. An quod in hoc cōsensu res absq; ipso actu uerbi esse nō potest? ut in singulari libello in quartū Aeneidos* Priscianus *ait: an quia paciscor aut pango unde fit pepigi & pactum, à Græcis* πήγνυμι & πηγνύω *descendūt, quæ figere, constabilireq; significant? Hæc pacta iure gentium obligationem, propter consensum producebāt, quæ obligatio naturalis dicitur*[b], *quod scilicet æquū erat fidem seruari, unde & nomen fides sumpsit, si Ciceroni credimus, quia quod dictum est fiat. Mandari autē executioni huiusmodi promissa aliqua actione non poterāt, quia nullæ eo iure erant actiones*[c]*: solum ergo ad retentionē quæ defensionis est species, sufficiebant: tametsi & uerisimile sit, petentibus quandoque solitos reges subuenire, uerum id non certa ratione, sed arbitratu tantummodo eorum fiebat*[d]*: Oriebatur autem ex his obligatio illa naturalis, etiā inter patrē & filiū*[e] *opinor*

a l. j. ff. de pact.

b l. cū amplius. §. is natura. de reg. iur.

c l. ij §. deinde ex his. ff. de orig. iur.

d Arg. d. l. ij. in prin.

e l. frater. de cō dic. indeb.

f l. si id quod. de cōdic. in. debi.
g l. stipul. ista hab. §. hæc quoq. ff. de verb. oblig.
h l. ij. §. circa. de do. excep.
i d. l. stip. §. alteri.
k Ange. cōsil. 202. Soc. & Mod. in rubri. de verb. obliga.
l l. si pecuniā. de condi. ob cau.
m l. Stichū. §. naturalis. de solu.
n l. pacta quæ cōtra. ifr. eo.
o d. §. deinde.
p l. iurisgē. §. pretor. ff. eo.
q l. statuas. de acqui. re. do.
r c. j. extra de pacta iūcta. l. j. ff. de reb. dub.
r d. l. iurisgen. in prin.

& inter seruū & dominum[f], *quia scilicet seruus quoq; naturaliter obligatur, sicut & naturaliter poßidere potest*[g]*: nec quicquam referebat, cū causa essent, an sine*[h]*: pro se quis ꝓmisisset an pro alio*[i]*: semper enim seruabatur fides*[k]*, nec in eis cuiq̄ licebat pœnitere*[l]*: solū eo casu nullius erāt effectus, quū æquitati aduersarētur: Sublata enim æquitate, naturalis obligatio elidebatur, uel tollebatur*[m]*, quapropter & hodie pacta quæ resistēte lege cōcipiūtur, nullius sunt momenti*[n]. *Succeßit deinde ius ciuile nostrū, quo magistratus certa forma cōstituti sunt, iudiciorūq; ordo inuētus, actionesq; repertæ, qbus quis in iudicio peteret quod sibi deberetur*[o]*: unde factū est, ut nō amplius ad incertū illud manus regiæ auxiliū esset recurrendū, sed corā magistratibus, cōpetente formula experiendū. Igitur legislatoribus nostris uisum est, uim quidē pactorū, quā iuregentiū habebāt, nō abolere, sed in sua natura relinquere, ut obligationē tātū naturalē parerēt, & ita seruaretur, uti eorū uis semper fuerat*[p]. *Hinc simpliciter prætor edicto suo se pacta seruaturū pollicetur: seruat enim, qui rem uti est, nō sinit extingui, etiā si eam nō augeat, hæcq; huius uerbi est significatio, nisi aliud ex subiecta materia*[q]*, uel altera disiūctiuæ parte appareat*[r]. *Ceterū ab hac regula exceptæ sunt aliquæ cōuētiōes, & in primis illæ, quæ in aliud nomē trāseunt, ut emptio, locatio, societas, cōmodatū: uidentur enim specialiter omni iure approbatæ, & ideo actiones pariūt*[r]*: quibus accedunt, & si qua pacta his incōtinēti adiecta sunt, informatur enim, id est ampliore forma instruitur, ab his actio, ut nō solū ex eo contractu, sed ex his quoq; pactionibus dari*

dari poßit[s]*. Eódē pertinēt illæ, quæ q̄uis generali cōtractus nomine solū appellētur, tamē ex subsistēte causa fomentum accipiunt: ut quum do, ut des uel facias*[t]*: si enim postq̄ accepisti nolis dare uel facere, præscriptis uerbis iure ciuili actio datur: causa uerò hæc à lege nostra actioni pariendæ existimata est sufficere, quia non in solo dicto res consistit, sed in facto quoq; utriusq;: nō enim dare, id est dominiū trāsferre, alicuius rei in te possum, nisi tu accipias*[u]*, συνάλλαγμαq;, id est ut mutuū factū mei dātis & tui accipiētis interueniat*[x]*. Idē est si facio ut facias, ꝓpter mutuū enim mādatū iure ciuili actio datur*[y]*: quapropter si cōuenerit, ut mulier quacūq; maritum sequeretur, eius sumptibus uteretur, actio in factū cōpetet*[z]*: at quū facio ut des, quia in huiusmodi facto nullū est ius, qđ in te accipiētē trāseat, nō existimauit lex actionē ciuilē dandā*[a]*, merito prætoris auxilio opus fuit, qui propter æquitatē, ne ipse qui feci decipiar, actionem de dolo decernit: quod etiam generaliter ab eo constitutū pleriq; tradūt, quoties ex pacti inobseruatiōe, aliquis in rei suæ damnū incideret, ut quū quis pro seruo promittit centū, si dominus eum manumiserit, & seruus adepta libertate uti conuenerat, obligationē in se transferri nō patitur*[b]*. Sed ibi quoq; principaliter actū erat, ut dominus faceret id est, manumitteret, & seruus deinde daret. Hodie tamē iure pontificum ex pacto agi posse receptum est*[c]*: quoniā in mystico carmine dicitur. Quæ processerint ex labijs meis non faciam irrita*[d]*. Sed quum is qui pacta non seruat proculdubio ob fidem contemptam delinquat*[e]*, cur in peccati materia ius pontificum etiam in foro ci-*

s d.l. iurisgen. §. quinimo.

t .l. naturali §. j. de præscr. verb.

u l. iij. §. pe. de cōd. ob cau.

x d.l. iurisgē. §. j. & .l. labeo. §. cōtractus. de ver. signi.

y d. l. naturalis. §. pen.

z l. inter. §. cōuenit. ff. de pact. dot. Ias. in. d. l. iurisgen. §. sed cū nulla. 14. limit.

a d. l. naturalis. §. quod si faciam.

b l. elegāter. §. seru⁹ pactionis. ff. d dol.

c c. j. de pact.

d Psal. 89.

e c. iuramēti. xxij. q. v.

uili non attendimus[f]? & omnē hūc iuris ciuilis rigorem subuertimus? An quod fundamētū pontificiæ iurisdictionis est promittentis peccatū, qui si minime se peccasse dicat, quod imprudēter & absq; cogitatiōe promiserit fidē in hac materia faciet[g], quia scilicet eius assertio præsumptiōi legis nō discordat, ex stipulatiōe enim lex actionē cōcedit, quia ꝓpter præcedētē interrogationē non temere effutitā respōsionem arbitratur in pacto contra[h], quoniā, ut cōmuniter traditū est, multi ea fiducia re non interueniēte nudis uerbis offerūt, quia credūt eū cui offertur non accepturū[i]. His accedat quod uulgo traditū est, eum qui autoritatē legis sequitur, in foro consciētiæ tutum esse, nisi contrariæ ueritatis eum certū esse is probauerit, qui euāgelicā denūciationē ꝓposuerit[k]. Sed dubiū est, qd si quis ꝓmittat præsenti, qui expresse nō acceptet, erit'ne id pactū, an pollicitatio? & quū hoc in cōtractu necessaria nō sit forma uerborum, parq; sit taciti & expreßi uirtus[l], crebrius receptū est, esse pactū[m]: si de his casibus agatur qbus præsens & tacēs uidetur cōsentire[m], lex enim diffiniendo pactum dicit, in ea re, quæ utriq; placeat, consensum esse[n]: at in dispositione legis æquiparatur expressus cōsensus ei q nō cōtradicēdo intelligitur[o]: solū igitur pollicitatio erit, quū cōsensus amborū nō iūgitur[p]: ut si absenti promittā, uel etiā si præsenti, offerēdo id quod futurū arbitrariū sit alteri, acceptare uelit an nō, ideoq; tunc nō interueniat consensus[q]: dicitur enim polliceri per metaphoram ab eo, qui potest liceri, id est qui tantā summā obtulit, ut res hastæ auctioniq; subiecta addici poßit, ut si plus nō offeratur, res sibi

rema

f c.si.de p̄scri. Bar.l.priuilegia. supra de sacrosan. eccle.
g Bar.l extraua. ad repri. ver. per denūciationē.
h Doc.in rub. de ver. obli.
i l.sciendum. versi. ea autem. ff. de edil.edic.
k Doct.c. nouit.de iudi.
l l. cum quid. si cer.pet.
m Ang. consi. 183. Soc. 112 Ias.in rubri. de ver.obli.
m l.q patitur. ff.man.
n d.l.j.
o l.in adop.ff. de adop.
p l.iij.de pollici.
q d.l.iij.l.Charidem⁹.l. ex pollicitatio, ne.de polli.

remaneat[r]*. Sit igitur pollicitatio solius promittẽtis oblatio, non tunc, sed in futurum acceptanda, uel reijcienda: quæ si deinde acceptetur uires pacti habet, licet pollicitationis quoq; nomẽ seruet, unde & pollicitatio dicitur de re acceptata, ut in dote*[s]*, & in contractu emptionis*[t]. Hinc & nuda pollicitatio pro pacto nudo[u]. Potest au*tem pollicitatio hæc antequam acceptata sit reuocari*[x]*, nisi quum reipublicæ ob honorẽ facta est, aut ceptum sit opus, uel res iam tradita*[y]*. Sed an appellatione cõtractus contineatur omne pactum? Et traditum est, contractum quidem proprie esse ultro citroq; obligatorium*[a]*, sed tamen lata significatione, omne pactum, etiam alterius, tantum naturalem obligationem inducens contractum esse innominatum*[b]*. Quid si lege municipij cautum sit ne ulla mulier absque agnati consensu contrahere poßit? an donare poterit, uel pacisci? Et* Bald. *non posse hic existimauit, quem cæteri sequuntur: ratio enim legis est, ne facile decipiatur, unde etiam in lege correctoria uerba ex lata significatione accipi possunt, dum subsit eadem ratio*[c]*. Sed an repudiare poterit hæreditatem paternam?* Et idem Bald. *posse censuit, quia repudiatio pactum non est*[d]*. Ego dubito, quia eadem ferè & hoc casu est legis ratio, nempe lubricum mulieris consilium, quo capta ius adeundi facile admittere non debet*[e]*. Et repudiatio acceptata satis dici potest pactum, est enim duorum consensus*[f]*: & qui sibi pacto præiudicare nequit, nec repudiatione quidem id posse debet*[g]*, nisi quum id solum lex curat, ne quis de opibus diminuat: nõ enim diminuit, qui repudiat, seu non uult acquirere*[h]*. Sed an consentire*

poterit?

r l. licitatio, vbi Bart. ff. de pub.
s l. fi. C. ad vel le. in rub. & in. l. ad exactionem. de dot. promiss.
t l. sciẽdũ. § i. ff. de edi. edi.
u l. nuda. C. de cõtrah. stip.
x Arg. l. si pater. in pri. de manu. vin.
y d. l. iij. & l. i. eod. titu.
a l. labeo. 2. de verb. sig.
b Gl. l. j. ver. figuris. i ff. de act. & obl. & cit. l. si vn?. ver. sed si pa ctum. ff. eo.
c l. cũ lege. ff. de testa.
d l. j. infra. ee.
e l. pretia rer. ff. ad leg. fal.
f Bart. in. d. l. licitatio.
g l. j. infra ee. l. si ita scriptũ. §. si sub conditione. de leg.
h l. si sponsus. §. si maritus. 2. de don. inter vir. & vxo. not. in. l. iij. infra eo.

poterit? Et uideretur posse, eodem Baldo autore: *quum aliud sit contrahere, aliud contrahenti consentire* [i], *& ideo poterit mulier citra aliam agnati operam, emphyteutæ suo cõsentire meliorationes alienãti* [k], *ut* Picus *hic tradit. Sed ego hoc quoq; casu ad rationẽ legis aduertendũ arbitror, ut si eadẽ in consensu sit, quæ & in cõtractu, legẽ ipsam producamus* [l]. *Vnde minor* x x v. *annis qui prædia alienare nõ potest, nec alteri quidem ea alienanti consentire potest, fraus enim legi fieret* [m]. *Sed appellatione pacti in dubio de nudo'ne intelligemus, an de eo quod in efficacis contractus nomen transeat? & receptius est de nudo potius intelligi* [n], *quoniam in dubio specialior significatio semper accipienda est* [o], *quod* Bal. *Deciusq; hic probãt, itemq; alij* [p]. *Ego tamen & hoc casu ad rationem legis aduertendũ arbitror, nec tantum perpendi quo nomine contractum suum partes appellauerint: quãtum quid uel ab eis actum sit, uel à legislatore uerisimili mente constitutum* [q].

RVBRICA.

DE PACTIS.

IMP. SEVERVS Augustus Philino.

CONDITIONIS [a] incer-

ONDITIONIS. *Fidei commiserat testator siue pater, siue extraneus* Philino *hæredi scripto: ut si absq; filijs decederet, hæreditatẽ* Frõtoni *fratri restitueret, is quũ uereretur ne filios non haberet, & sic fideicommißi conditio eueniret, cum* Frontone *cõuenit, ut accepto in præsentia sextante, id est*

i l. si pater. §. si. ff. de man. vin.
k l. si. infra de iur. emphy.
l Bal. l. si. col. ij. infra. eo.
m l. ij. infra. si ad don. vbi docto.
n l. lecta. §. cõuenit. si cer. peta.
o l. hoc legatis. de le. iij. vbi Bar.
p Car. ca. j. q. v. extra. eo. Paul. de castro consil. 43. col. ij.
q l. insulã. de præscri. ver.

id est duabus uncijs, fideicommissum pacto sibi ille remitteret: mortuo Philino, supstite filio, quærebatur, an repeti ille sextans Frontoni datus posset, tanquam cessaret causa: defecerat enim conditio, quum superstes esset filius, & respondetur non posse, quia causa cōuentionis ea fuit, ut incertitudo, & spes illa fideicōmissi remitteretur, quod factum fuerat: & ideo consummatus causæ effectus[a], nec curandum quid deinde euenerit, remissio enim incertitudinis iustam præbet huic pacto causam, unde nō potuisset Philinus errorē allegare, imo etiā si minor xxv. annis fuisset, nec restitutione quidē in integrum ei hoc casu potuisset succurri[b], nisi tamē nimia quædam minoris facilitas allegaretur, uerisimileq; esset, prudētem, & magno natu uirum, propter spei uicinitatem, non ita cōtracturum, ut Rapha. Comensis respondit[c].

tum[b] inter fratres non ini-

a l. fi. ff. vn. lib.

b l. fideicommisso. infra. tit. j.

c consil. 114.

b ¶ INCERTVM. Id est, incertitudo ex conditione oriens, ut nomē adiectiuū sit, quod formā substātiui assumit: Bar. tamen hic conditionē pro toto fideicōmisso conditionali accipi ex uulgari sensu arbitratur[d], quæ sententia utcūq; defendi pōt, quādo id actum à partibus uerisimile est, ut in casu legis nostræ. Finge datū Frontoni sextantem, ut cōditionis incertū remittat, si de sola conditione submouēda ageretur, fideicōmissum remaneret purū. at uerisimile non est numerasse Philinum pecuniam in sui damnū, & uoluisse solam conditionē reijci, quim potius omne fideicommissum abolebitur, alioqui contractus in eius fauorem celebratus damnosus esset[e], inductaq; ad unum

d Bart. l. si qs seruū. de cō di. & demō.

e l. quod fauore. supra. de leg.

unum effectum contrarium operarentur[f], *merito igitur magis mentem quàm uerba attendemus*[g]. *Aliud exẽplum est: quum testator, extraneis hæredibus æqualiter institutis, addit fideicommissum, ut qui prior sine liberis decesserit, alteri restituat, deinde codicillis adimit conditionẽ, intelligitur ademptum fideicommissum, ex cõiectura mentis: si enim*

quis rationibus [c] conuen-

sola conditio mortis & filiorum censeretur ex ui uerborum adempta, sequeretur fideicommissum fieri purum, & quemlibet grauatum esse, tantũ alteri dari, quantum acciperet, & sic actus omnis esset inutilis[h]: *quæ ratio non procederet si partibus inæqualibus instituti essent, tunc enim à ui uerborum non recedi uerius & receptius est*[i]. *Aliud exemplũ in hoc casu est in filijs, etiam si inæqualiter instituti fuerint, non prædicto casu fauore filiorum humanior interpretatio erit accipienda, ne grauati censeantur, ut appellatione conditionis de fideicommisso intellexerit, uidemus enim eorum fauore non apposita uerba ꝑ adiectis haberi*[k], *quãdoq; & à ꝓprietate sermonis eorum causa recedi*[l]: *merito igitur & hoc casu* κατὰ συνεκδοχὴν, *loquutũ testatorẽ existimabimus, & ꝑ parte totũ intellexisse. Sunt & qui existimẽt, sicut adempto modo censetur ademptũ legatũ*[m], *ita etiam de conditione dicendũ, quando scilicet cõstaret legatũ contemplatione oneris, quod in conditione continebatur, relictum fuisse, qua in re amplius deliberandum est*[n].

c ¶ NON INIQVIS *rationibus. Siue quia fratres sic æquales fierent, nec alter solus censeretur aggrauatus*[o]: *siue,*

f l. legata inutiliter. de le. j.
g l. iij. §. cõditio. ff. de adi. leg.
h l. ab oĩb9. §. si titio. in fi. vbi Bart. de leg. j.
i d. §. cõditio. d. l. si quis seruum.
k l. cũ auus. de condi. & de.
l l. gallus. §. j. de li. et post.
m l. alũnæ. §. seia. vbi bar. de adi. leg.
n d. l. si qs seruum.
o l. cũ pater. §. cuictis. de legã. ij. l. vt liberis. infra. de transact.

siue, quia fideicõmissum censetur factum fauore eius cui debetur, unde æquum fuit ei liberam concedi renunciationem, quũ ex regula iuris, quisq; fauori suo renunciare poßit[p]*: siue, quia fideicõmissa iure quodã speciali introducta sunt, & captandæ mortis uotum præstant*[q]*, quod licet toleretur, propter uoluntatē testatoris, de cuius hæreditate agitur*[r]*, non tamen negari potest, quin remißio huiusmodi sit fauorabilis*[s]*, habet enim fideicommißarius spem, etiam ante conditionis euentum, quæ remitti ab eo potest*[t]*, quum non poßit dici pactum de hæreditate uiuentis, quia ex fideicommisso testatori iam mortuo succeditur, nõ ei qui grauatus est*[u]*.*

tione finitum est[d]. Quum igitur verbis fidei= cõmissi petitum à patre tuo profitearis, vt si vita sine li=

d ¶ FINITVM. *Per pactũ, & iure exceptiõis: quia pacta nõ ipso iure, sed per exceptionem prouident*[x]*, & ita se habet communis sentētia*[y]*: alij tamē aliter, quia lex nostra uidetur exceptionem finitæ litis inducere, ergo dicendum est, actionem ipso iure peremptam*[z]*. Sed aliud est incertitudinem, aliud litem finiri: quapropter exceptio trãsactionis, uel aquilianæ stipulationis ipsa est litis finitæ*[a]*, non exceptio pacti simplicis: nec enim pactũ potest impedire quin ipso iure actio cõpetat, quæ cõceßione legis ex euẽtu cõditionis oritur*[b]*, secus si ex consensu oriretur: tũc enim si ante ortum deficeret cõsensus, ipso iure impediretur per huiusmodi pactũ actio*[c]*. Idem in pacto quo actiones ex maleficio descẽdentes remitterētur, ipso*

p l.pe.infr.eo.
q c.ne captandę.de cõcess. præb.
r Arg.l.fi. infra eod.
s Arg.l.si fuerit. de reb. dub.
t Bar.l.is põt. còl.iij. de acquir.hæred.
u l.cohæredi. §.cũ filiæ. ff. de vulg.
x l.si vnus.§. pactus ne.ff. eod.
y Cõ.d.cõsil. 114.col.pe.
z l.cũ quærebat.vbi Barto.ff.iud.sol.
a c.j.de lit.cõ test.in.6.
b Arg.l.si penũ.vbi Bar. ff.qñ di.leg. ced.
c l.rogasti.§.si tibi.ff.si cer. peta.

ipso enim iure extinguũtur, quia scilicet odiosæ sunt & debiles, quum cõsensu careant[d]. Sed cur pactum non nisi per exceptionẽ repudiato ipso iure perimit? an quia repudiatio solum eius iuris est, quod simpliciter delatũ, nec adhuc acquisitũ est[c], unde & facilius illud aboletur, ut infra ostendam: pacto uerò non de sola repudiatione agitur, sed ut paciscens id quod repudiatũ est acquirat, quæ acquisitio sola exceptione defenditur.

beris[c] decederet, hæreditatẽ Licinio Frontoni restitueret, pactum eo tempore de sextante Frontoni dando,

e ¶ SINE LIBERIS. Quum fideicommissum id fauore liberorum factum sit, ergo debuit concedi huic filio ut sextantem hæreditatis Frontoni datum tanq̃ fidecommisso subiectum reuocaret[f]: Sed tamen aliter receptum est, illudq; creberrime traditum, in cõditionis eius exẽplo nullum filijs fideicõmissum deberi[g], quod scilicet filij in conditione positi sunt, at conditio nõ disponit[h]: quæ cõmunis sententia usqueadeo uera est, ut etiã si testator in conditione masculorum mentionem fecerit, adhuc aduersus Decij sententiam nullum eis deberi fideicommissum arbitrer, idq; Alex. Socinoq; mihi adstipulantibus[i]. Sed & idem censeam si proprias filias a testatore exclusas proponatur, filiũq; institutũ prædicta conditione grauatum adhuc nepotibus masculis fideicõmissũ nõ deberi[k], quia scilicet uerba hoc nõ indicãt, à quibus recedendum non est[l]: & quia cõditionis ea est natura, ut quo ad eos qui sub ipsa cõprændantur nihil disponat[m], sed solum ex euentu

d l. si tibi. §. q. dã. ff. de pac.
c l. j. §. decretalis. ff. de suc. edict.
f l. si. §. si. infr. cõmu. de leg.
g Gl. l. lucius. ff. de hæ. instit.
h l. si quis sub cõdi. dando rẽ x. si quis om. cau. te.
i Alc. cõs. 24. li. 3. Soc. 116. in 3. & . 62. Gui. Pap. q. 599.
k Pau. de cast. l. j. infra de condi. insti.
l l. non aliter. de leg. iij.
m l. filius fa. §. cum quis. ff. de leg. j.

euentu attẽdamus, quis uocatus uel reiectus sit: & ideo solet dici, cõdictionem ad fauorẽ hæredis semper respicere, quia alioqui pure grauatus cẽseretur[n]*: unde credendum, testatorẽ ea cõditione solum filij fauorẽ respexisse, quem casu extantium filiorum ab onere fideicommißi liberauit, & ideo liberũ esse illi de re sua arbitrium*[o]*, solumq; euentum cõditionis pro causa esse*[p]*, nec aliam rationem perquirendam, aut ulterius censeri aggrauatum filium.*

quum liberos Philinus nõ sustulerat [f], interpositum,

f ¶ SVSTVLERAT. *Atqui uideretur nato deinde filio reuocari hanc sextãtis donationem, quoniam donatio omnium bonorũ uel alicuius partis ab eo qui liberis careat facta, deinde sublatis liberis infirmatur, totumq; in donatoris ius reuertitur*[q]*. Sed tamen aliũd est hoc casu dicendum, quia hic nõ est donatio, sed cõceßio potius ob causam, in qua cõmuni calculo receptũ est, nullum esse ei cõstitutioni locum*[r]*: nec enim donatio ob causam proprie donatio est, sed permutatio potius*[s]*, nisi quatenus res data iustam causæ compensationẽ excederet*[t]*, uel causa solius donatarij utilitatẽ respiceret*[u]*, tũc enim adhuc reuocationi locus esset*[x]*: & hanc sentẽtiam omnes probant, nisi quod alij, ut Socin. & Dec. aliter quoq; responderi posse arbitrantur, constitutionemq; obseruandã tradunt, quum res donatur, quæ iam in patrimonio donãtis fuit, ea enim & ex bonis fuit & reuerti potest*[a]*: sed in nostro casu potest textus intelligi, quãdo conuẽtum de sextante dando fuit, antequam hæreditas adiretur, & sic*

n l. illis. vbi Bar. de cõd. & demon.
o d. §. cũ quis.
p l. iiij. § j. vbi Bal. de cõd. inst. l. a titio. de verb. ob.
q l. si vnquam. infra. de reuo. do.
r Alex. consil. 29. in. 3. Soci. 147 Dec. 152.
s l. aquilius. ff. de dona.
t l. si sponsus. § circa. de don. inter vi. & vxo.
u l. si extraneus. in fi. de iur. dot. Aret. cõs. 17
x l. vt quisq. C. de omni agro deser.

priuſquam ius eſſet quæſitum: facilius enim id remitti poteſt[b]*, nec uerba eius conſtitutionis hunc caſum uidentur compræhendere, non enim is ſextans tunc erat in bonis, unde nec reuerti poteſt*[c]*: & ideo quum mulier renunciaſſet hæreditati patris*[d] *reſpōſum eſt renunciationem, quanuis filijs deinde natis, ſuſtineri*[e]*: ius enim nullum probabile tunc ea filia habebat, quum pater uiueret.*

nō idcirco poteſt iniquū[g] videri, quod facta ſicut pla-

Sed quid ſi ius adeundi haberet? ut quia repudiauit poſt mortē patris, ante agnitam tamen hæreditatem, & quia tale ius præſentem ſpem continet[f]*, ſunt quibus uidetur conſtitutioni locū eſſe*[g]*: ego in renunciatione ſolum procedere exiſtimarē, quæ in fauorem certæ perſonæ fieret, & quā tacita aditio præcedit*[g]*, non autē in ſimplici repudiatione. Sed hæc ut uera ſint, non tamen legi noſtræ conueniūt, quæ nimis reſtringeretur. Alij modicam eſſe ſummam ſextantē hunc arbitrantur, conſtitutionem uero tunc obſeruari, quum magna ſumma donata ſit, uel certe tanta, quantū ueriſimile iudici uidebitur, nō fuiſſe eum donaturum, ſi exiſtimaſſet fore, ut filij ſibi naſcerentur*[h]*, ut uerba ſcilicet conſtitutionis ſecundū eius rationem declarentur, quæ ſententia ab omnibus recentioribus approbata eſt*[i]*.*

g ¶ INIQVVM. *Imò etiam nullū uideretur, quum enim ante euentum conditionis nullū ius adhuc Fronto haberet, non potuit remittere quod non habebat*[i]*. Sed aliud eſt in repudiatiōe, quæ ex ſolius repudiātis uolūtate uires capit, aliud in renūciatiōe, quæ pacto, ſeu utriuſq;*

partis

b l. qui aūt. ff. quæ in frau. credi.

c Gl. l. manci- pia. infra. de ſer. fugiti.

d c. quāuis. de paſt. in. vj.

e Soci. cōſ. 53 in. 4. Alexā. cōſi. 29. l. 3.

f l. pretia rerū. ff. ad. l. falci.

g l. hoc iure. §. j. de dona. l. mulier. & cō di. ob cau.

g l. actionem. vbi Mod. infra. eodem.

h Argu. l. pen. in fi. ff. de iure codi.

i Alex. conſil. 71. in. 4. Soci. 22. 53. 93 in. 4. Areti. l. titius. in prin. de lib. & poſth. & Dec. hic.

i d. l. ſi ita ſcripeū §. j. l. qui ſupſtitis. de acqui. hære.

partis cõſenſu cõtrahitur. Vidẽdum igitur de utraq; & primo de renũciatiõe quæ pacto fit, & in ea traditũ pro regula eſt, omne ius ſeu ſola ſpe, ſeu re cõpetẽs, renũciari poſſe[k], & renunciationẽ eatenus intelligi factam, quatenus uerba actũ fuiſſe indicãt, uel quatenus cauſa ipſa renunciationis declarat [k]: & ideo q renũciat omni iuri ſibi cõpetẽti, nõ intelligitur ei renũciare, quod ex noua cauſa ſibi acquiri poßit[l], etiam ſi dixiſſet, omne ius remittere, quod habet uel habere ſperat: intelligitur enim, rebus ſic ſe habẽtibus, & ex præſenti cauſa[m], quũ id recte ſperare dicamur, quod ex cauſa præſenti, ſperamus[n]: alioqui ſomniũ uel phãtaſia potius eſſet quã ſpes. Vnde reſignatio ſacerdotij, etiã iurata, ad nouã cauſam nõ trahitur[o]: nec dicitur pacẽ uiolaſſe, qui ex ſubſequuta rixa iniuriã intulit[p]. Hinc eſt quod generalis renunciatio hæreditatis à fratribus facta, nõ extenditur ad ius poſtea quæſitũ, uel ex diſpoſitione legis[q], uel ex nouo cõtractu[r]: ſi tamẽ uerba renũciationis adeo generalia eſſent, ut omne ius futurũ cõpræhenderent, de eo quoq; actũ exiſtimandũ eſſet, ut ſi dictũ ſit, renuncio omni iuri cõpetenti & cõpetituro[ſ]. Idẽ ſi dictũ, renuncio omni iuri, quod aliquo tẽpore ad me pertineret, ut Dec. arbitratur, quod & Bart. ſentit: ꝑpter enim uim uerborũ, tractũ tpis reſpiciẽtiũ, ad futurã cauſam trahitur renũciatio, dum tñ ea cauſa talis ſit, ut ueriſimiliter à renũciãte fuerit præuiſa[t]: dũ itẽ tali pacto lex nõ reſiſtat, ut quia de hæreditate uiuẽtis, adeo enim id reprobatur, ut nec tũc qdẽ ualeat, quũ dubitatur uiuat'ne uel ſit mortuus[u], licet hæreditas uti ab indigno ſolum auferatur, ſi uere uiuebat, idq; paciſcẽs ſciuiſſet[x].

k l. fi. §. fi. ĩfra de tẽp. app. l. deniq; §. ſi qd. de mino. l. j. §. ſi parẽs. ff. ſi qs a par. fu. ma.

k l. dãni ĩfecti ſtipul §. j. ff. de dã. infec.

l l. qđ Serui⁹. vbi Bart. ff. de cõdic. ob cauſ.

m l. q cũ tutori b⁹. vbi Bar. ff. de trãſac.

n l. ij. ff. de ſtatu libe.

o c. cũ inter p. de renũcia.

p Bar. l. aut facta. §. cauſa. ff. de pœn.

q Bar. authen. hoc ampli⁹. C. de fideicõ. & § duo fratres.

r Raph. Com. conſil. 187. dominus.

ſ Rom. cõſil. 22. ꝑpoſito.

t l. q iure. de teſta. mil.

u l. nec nos. infra de poſt. li. re.

x l. qdã. § fi. ff. de donat. l. ſi qs mihi bo-

Nunc de repudiatione dicendum, & quum ea ex solo repudiantis facto pēdeat, sciēdum est, in his tantum ualere, quæ in solo eius animo consistunt, ut est recusatio hæreditatis [y], amißio poßeßionis [z], rei ceu derelictæ neglectus, & abdicatio [a]. Habet & quandoq; uim probationis, si quadam confeßionis imagine inducta sit [b]: cōfeßio enim à uoluntate nostra pendet. In his uero quæ ex solo animo nostro non pendēt, repudiatio nullius est effectus, ut quum quis dominium repudiat, ut in alium transferatur [c]. Dominia enim nō sola uoluntate transferuntur, sed traditione [d]. Idem quum quis ius sibi ex contractu quæsitum repudiat, non tenet repudiatio [e]: quia eadem ratione unumquodq; dissoluitur, qua est inductum [f], quum ergo orta sit obligatio ex utriusque consensu, non sufficit alterius uoluntas. Idem generaliter in omni iure iam quæsito, quod pro derelicto quidem haberi potest, repudiari uero non potest [g]: nisi speciali iure absq; facto repudiantis quæsitum sit: ut in dominio rei legatæ, & hæreditate, quæ ad suum hæredem ipso iure pertinet [h]: antequā enim naturali actu acquisita sint, repudiari poßunt, quod scilicet acquisitio illa ciuilis aduersus iuris communis regulas inducta facilius tollatur [i]. Idem in iure quod adhuc nobis delatum non est, ut quum quis rem sibi sub conditione uel ex die legatam ante aduentum conditionis uel diei repudiat, nihil agit [k]: licet enim in contractu in diem à principio oriatur obligatio, & actio, tamen aliud est in legato ex die, ut aliâs declaraui [l]. Cur autem nihil agat, ea est ratio, quia nulla huiusmodi est uoluntas, quæ obligationem adhuc non natam extinguere nequit: cuius rei aliud

na. §. sed ucterā. ff. de acquir. hęredi. vbi Alex.

y l. at si qs. §. plerisq;. de relig. & sum. fu.

z l. si qs vi. §. differētia. de acquir. pos.

a l. I. ff. pro derel.

b Bar. l. cū falsa. col. 2. supra de iur. & fact. igno.

c d. §. differentia.

d l. traditionibus. infra. e.

e l. si fideiussor. l. idē. ff. eo. Bar. l. nō solū. §. liberationis verba. de li. leg.

f l. put q̄sq;. de acceptil.

g l. j. §. decretalis. de suc. cessedict.

h Bart. l. pōp. j. ff. de neg. ge. col. 3.

i l. eius militis §. militia. ff. de test. mi.

k d. l. si ita scriptum §. j.

l l. ita stipu. 2. quæst. Bart. de verb. ob.

aliud exemplum est in hærede qui ante aditam hæreditatem uoluntatem legatario accommodauit, legatum occupanti, nam nihil ei nocebit, si intra nudæ uoluntatis terminos constitit[m]*, alioqui paciscendo uideretur adire*[n]*, Sed si repudiatio in uim taciti pacti transiret, secus esset: ut quia coram parte facta, quæ acceptare præsumitur*[o]*: in dubio tamen qui repudiat, uidetur id animo à se abdicandi facere, non autem se alteri obligandi*[p]*, & ideo patris acceptatio non attenderetur, ut Picus ait*[q]*. Sed etsi religio iurisiurandi accesserit, repudiationem ualere creditum est, uidebitur enim ipsi Deo nomine absentis promissum*[r]*, dum tamen uerba hanc interpretationem pati poßint*[f]*. In iudicio quoq; facta hæc repudiatio propter iudicis autoritatem ualet: quod uerum arbitror, ita demum, si iudex ipse acceptauerit*[t]*, uel in acta publica redacta sit*[u]*, quo casu scriptura acceptari à quocunq; cuius intersit, potest*[x]*, uel si ad partis interrogationem repudiatum sit*[y]*. Sed an idem sit, si uerba repudiationis futurum tempus respiciant? Et in pacto dubium non est ualere, ut Bartol. hic tradit*[z]*: quo argumẽto pleriq; idem esse & in repudiatione dixerunt*[a]*: à quibus ego dissentio, quoniam in lege simpliciter scriptum est, ius futurum repudiatione extingui non posse*[b]*, & inter pactum & repudiationem summa est ratio differentiæ. Repudiatio enim est quædam abdicatio, ex qua obligatio nulla oritur, unde quibuscunque uerbis eam concipiamus, abdicari à nobis id quod delatum non est, non potest*[c]*: at ex pacto oritur obligatio, qua quis etiam in futurum astringitur, si hoc actum est qua ra-*

m l. j. §. sed si añ. ff. quor. leg.
n l. gerit. ff. de acquir. hær.
o l. tale pactũ. in princ. ff. e.
p d. § qđ si añ.
q l. nõ omnis. si cer. pe.
r ca. q̃ties cordis. j. q̃st. 7.
f c. pen. extra de iureiurã. Bart. l. cũ pater §. filijs matrem. de leg. ij.
t Bar. l. postq̃. ĩfra. e. 2. col.
u l. j. §. si qs. ff. a qb. ap. nõ.
x Bar. l. nuda. ff. de donat.
y l. j. de cur. bonis dan. l. in pluriб. de acquir. hær.
z Arg. l. q romæ §. duo fratres. & l. & heredi §. pe. ff. e.
a Abb. ca. ex multiplici. de decur. in fin.
b d. §. decretalis. & d. l. si ita § j.
c l. qui põt. §. quod qs. ff. de reg. iur.

tione fit, ut nec iteratæ quidem repudiationi hoc tribuā, ut ius futurum complectatur.

h ¶ SICVT PLACVIT. *Quid si sextans adhuc* Frontoni *datus nō esset, qua actione ei succurreretur? Et si* Fronto *ex parte sua adimplesset, ut quia promisisset renūciare fideicōmisso, & ita renunciasset, uel acceptilatione fratrē liberasset, dubiū non est agi præscriptis uerbis*

cuit[h] diuisione, diem suum, te filio eius superstite, functus esset.

d l. naturalis. §. j. de præscrip. verb. *posse[d]: qui enim remittit, dare dicitur [e], unde contractus do ut des uidetur celebratus: dedit enim* Fronto, *quia re*
e l. si mulier. de condi. ob cau. *misit: quæ remißio pendēte cōditiōe, spem interim extinguit, post euentū uero cōditionis etiā fideicōmissum inane reddit[f]: quod si* Fronto *nō adimpleuerit ex parte sua,*
f l. quoties. §. fin. de dona. *quia promiserit se non petiturū fideicōmissum, quo casu si hodie nō petat, cras posset[g], & ideo eo uiuēte, nunquā*
g l. legātere. §. si qs. de condic. indebi. *perfici huiusmodi promißio uidetur, tūc tres casus sunt distinguēdi.* Primus *est cū simplici pacto actū est fidei cōmissum nō peti, & ante euentū cōditionis nō est dubiū sextantem peti nō posse, quū ex parte sua adimplere non*
h l. siue apud. infra. titu. j. *poßit, nec cautioni mutianæ in contractibus locus sit [h].* Post *uero euentū cōditionis, posset actione ex testamento fideicōmissum petere, & si exciperetur de pacto repli caret de sextante nōdum sibi dato[i]: quod usq; adeo pro-*
i l. cum proponas. ij. infra eod. *cedere* Pau. Ca. *existimauit, ut si ultra pactum non peten di* Fronto *etiam* Philinum *ultro liberasset, arbitretur*
k l. si qs accepto. ff. de cō di. cau. da. *post conditionis euentum posse eum liberationem condicere, ut pristina obligatio sibi restituatur[k] quo facto re-*

stituta

ſtituta actione ex teſtamēto aget, & aduerſus excipientem eodē modo replicabit: quū enim actū eſſet ne peteretur, intelligitur ſeu de iure, ſeu de facto: unde per hāc liberationem nō adhuc ex parte ſua impleuit Frōto, ut hic fere omnibus placet. Secundus eſt: quū pactū de non petendo, & renūtiatio confirmata eſt ſtipulatione, & tunc incōtinenti, etiā ante conditionis euentum poterit Frontо ſextantem petere[l]: in cōtractibus enim nominatis oritur actio ex ſola cōuentione, licet adhuc perfectē nō fuerit adimpletū[m]: unde ſatis eſt eatenus adimplere, quatenus rei natura permittit[n], ut ſcilicet caueat in futurum ſe nō petiturum[o], quæ cautio in contractibus innominatis, quāuis ſub modo cōficiantur, nō ſufficeret[p], quia ſcilicet debiliores ſunt, & ex ſola naturali, et uera adimpletione robur aſſumūt, unde nec oblatio quidē, qua ſe adimpleturū actor polliceretur, ſufficeret[q]. Adde quod in cōtractibus nominatis ſtatim orta eſt actio, licet exerceri nō poſſit, niſi ab eo q ſui ex parte obſeruauerit: in innominatis uerò actio nō prius oritur, quàm pfecte actor obſeruauerit, quod Bal. tradidit[r]. Tertius caſus eſt, quū cōtractus nō per modū, ſed ſub cōditione cōceptus eſt: puta promittis mihi ſextantem, ſi fideicommiſſum nō petiero? promitto: tunc enim ſiue nominatus, ſiue innominatus ſit cōtractus, nunq̄ agi poteſt, donec conditio promiſſionis euenerit, ut quia fideicommiſſarius ſit mortuus[ſ], nec mutiana cautio hoc caſu admitteretur: cui in contractibus locus nō eſt[t], Sed quid ſi ſtipulator cautionem hanc de non agendo ſponte reciperet: tunc ſecus eſſet, uidetur

p 4 *enim*

l Arg. d. l. ſiue apud. et. d. l. cū ꝓponas.

m l. ex placito. infra de re. permu.

n l. iij. §. dare. ff. de vſufru.

o l. inſulā. §. ti. ff. loca.

p Imol. l. mutianæ. de cō di. & demō. col. j.

q l. iuriſgē. in prin. ff. eod. gl. in ver. facias. in fi.

r d. l. cū proponas. in ſi.

ſ l. ita ſtipua. magna. de verbo. obli.

t dicta. l. ſiue apud.

enim adimpleuisse qui cauit, si ei cautioni alter acquieuerit[u]*, quod hic communiter receptum est.*

POST VENDITIONEM. *Hæres qui aditam à se hæreditatem uēdidit, creditoribus hæreditarijs ipsi respondere debet*[a]*: quum enim adeūdo uideatur cum eis contraxisse*[b]*, quū item obligationes personales in solū uniuersalem successorē transeant*[c]*, nō potest se eximere ab eo nexu, quo illis tenetur*[d]*, nisi eorū cōsensus accesserit, qui emptoris delegationē approbauerint, illeq; non inuitus annuerit*[e]*. Idem si tacito pacto id actum sit, ut quia emptorem iudicio cōuenerint, nec ipse exceptionē huius rei nomine opposuerit, tūc enim uēditor liberatur, siue pactū simpliciter factum à creditoribus cū emptore censeatur, prodest enim etiam hæredi, qui regressum contra eum habiturus esset*[f]*, unde & solemus dicere, pactū cū procuratore in rem suā initum, etiā domino utile esse*[g]*, nec uideri cōfessionem absente parte factam quæ corā huiusmodi procuratore facta sit*[h]*: siue pactū cum ipso uenditore factum præsumatur: quū enim quis hæreditatē uēdit, quia id ius uniuersale est, censetur cōmoda cū oneribus suis, seu ære alieno transtulisse, idq; ex natura contractus actum esse, ut emptor ipsum uenditorē indemnem seruet*[i]*: unde creditores aduersus emptorem agētes, uidētur tacito pacto huiusmodi uoluntatem approbasse, quæ de re sua, id est, ære ipsis*

IMPP. SEVERVS *& Antoninus Agg. Claudio.*

POst vēditionē hæreditatis à te factā, si creditores contra emptores actio-

u Arg. glos. in d. l. siue.
a l. ij. infra de hær. vel act. vendi.
b l. apud Iul. in fi. ex qui. cau. in poss.
c l. j. §. si hæres pcepto. ff. ad Treb.
d l. debitorū. infra. eod.
e d. l. ij. in fin.
f l. & hæredi. §. fi. ff. eod.
g l. j. §. fina. de ope. no. nūc.
h l. sicut. §. si procurator. ff. qb. mod. pig. Fel. c. si cautio, de fi. instru.
i l. ij. §. si vēditor. ff. de hæredi. vel act. vendi.

ære ipsis debito, inter emptorem & uenditorē sic interuenerat[k]. *Sed à quo tēpore oritur hæc præsumptio? & receptum est ex litis cōtestatione, cum emptore nihil de hoc excipiēte facta, quia lex reqrit actiones motas esse,*[l] *quod de litis cōtestatione intelligitur, ut pleriq; hic tradūt, nec Paul. quidē Castrēsis negat. Sed quid si emptor cōuentus soluēdo nō sit? Et uidetur idē si eū lapsum facultatibus creditores sciebāt*[m], *nā & si debitor delegatus soluēdo nō sit, imputatur creditori, qui sciens eū approbauit*[n]: *si uerò ignorabāt, secus est*[o]: *quod tamen in*
dubio non est credendū, sed ei imputādum, qui eius cōdi I
tionem non inuestigauit[p], *si Decio hic credimus: à quo tamen ego dissentio, nā quū exceptio hæc taciti pacti ex præsumpto cōsensu oriatur, debet præsumptio probabili signo inniti*[q]: *at uerisimile nō est, si sciuissent creditores emptorem soluēdo nō esse, inanē actionem fuisse intentaturos*[r], *nec ea debet accipi coniectura, ut uideantur uoluisse hæredi prospicere, etiam cum magno ipsorum damno*[f]: *puto itaq; hac in re plurimum arbitrio iudicis tri*
buendum. Sed quid si creditores principaliter quidē con II
tra hæredē egissent, sed eis se obiecisset emptor, qui ac
cessorie tanquam procurator in rem suā, litē defenderit? III
Et hoc casu omnes consentiunt, nullā esse taciti pacti exceptionem[t], *non magis quàm si expresse saluum sibi ius*
esse protestarentur aduersus hæredem experiundi[u]. IIII
Quid si creditores ab emptore aliquas pecunias pro usuris sponte recepissent, an tacitè censerentur hæredē liberasse[x]? *Et non censeri responsum est, quoniam uoluntas non præsumitur, nisi quatenus signa indicant*[y]: *ex rece-*

k l. si pupilli §. sed si ego. de neg. gest.
l l. solutionē. ff. de solu.
m l. si §. sin uerò. infra de spōs. l. si is à quo. i si. ff. ut in pos. leg.
n l. permittendo. §. pen. de iur. dot.
o l. si cū dotē. §. ij. sol. ma.
p l. q cū alio. de reg. iur.
q Bal. in rub. de proba.
r l. cū de indebito. de pb.
f l. tutori. infr. de neg. gest.
t Bar. d. l. solutionē. col. 2.
u l. si debitor. §. fin. ff. qb. mod. pig.
x l. tale §. post diuisionem ff. eod.
y Bar. l. titiū. §. altero. de admi. tuto.

ptione autem accessorij, non est capienda præsumptio, ut uelit quis in principali sibi damnum fieri [z]. Qua in re distinguẽdum quoque est, ut receptio usurarum promissionem sortis præceßisse arguat [a], in consequentibus enim saltem incidenter probãtur principalia [b], quæ probatio nihil aliud est, quã rei gestæ declaratio, nec noui quicquam inducere censetur [c]: ex eadem quoq; receptione respectu futuri temporis facta, uidetur creditor pacisci, interim se non petiturũ sortẽ [d], quia alioqui deceptus remaneret is qui præoccupauit soluere, quæ solutio dilationem hanc neceßario infert, quũ eiusdem temporis nõ poßit quisquam & usuras & sortem habere [e]. Sed in casu nostro, si tacitum pactũ respectu sortis interpretaremur, & nouum quiddam induceretur, & ex minime necessario signo cõiectura sumeretur, quum personam emptoris, breuioris manus causa, poßit quis respectu solutarum usurarum approbare, & respectu soluendæ sortis amplius deliberare.

nes [b] suas mouisse probare potueris, eosq; eas spon-

z l. si pacto. l. petens. infra eod. l. ex pupillari. ff. de vulg.
a l. ij. de dot. promis.
b Gl. l. sicuti. §. si quæratur. ff. si ser. ven.
c l. publica. in fi. ff. deposi.
d l. ij. §. pen. ff. de doli exceptio. l. q in futurũ. ff. e.
e l. lecta. versi. sed nec ante. ff. si certũ peta.

b ¶ ACTIONES. Sed quomodo agere aduersus emptorem creditores poßunt, quum actione, quantum ad eum pertinet, careant [f]? An quia re quidẽ ipsa hisce actio cõpetebat aduersus hæredẽ, cuius procurator in rem suam est emptor [g], q & indẽnẽ præstare uẽditorẽ debet [h], & ideo lex id iudiciũ ex eius cõsensu confirmat, licet principio potuisset subuerti, quod alibi diffusius attingitur [i]. Sed qua actiõe coget hæres emptorẽ ut indẽnẽ se seruet? Et dubiũ nõ est actiõe ex uẽdito [k]. Is uerò qui hæreditatẽ donauit,

f l. si pupilli. § videam⁹. de neg. gest.
g l. licet §. ea. de procura.
h d. l. ij.
i l. si titius. ff. de verb. ob.
k l. ij. §. sicuti. de hæred. vel act. ven.

donauit, quoniā et ipse tacite egisse uidetur, ut sicut emolumentū, ita & omne onus ad eū trāseat, actione præscriptis uerbis experietur[l]*. Hodie uero condictione ex noua*[l] *Iustiniani lege*[m]*, crediderim, etiam si huiusmodi alienatio iudiciali autoritate facta sit, eandē exequutionē, que creditori aduersus hæ-*

tanea[c] suscepisse volunta-

redē cōcedatur, ipsi hæredi cōtra emptorē præstandam[n]*: quoniam scilicet in eum, qui in iudicio cōfessus sit, uia ordinaria opus nō sit, sed exequutione præsentanea subueniatur*[o]*. Idem si tali instrumento conscripta sit alienatio quod lege municipij uim iudicati habeat.*

c ¶ SPONTANEA. *Inuitus ergo hæreditatis emptor suscipere iudiciū non cogitur, quod in fisco nō procedit, cui specialiter id indultum est, ut qui ab eo hæreditatem emerit, conueniri à creditore poßit*[p]*: cuius rei uidetur illa ratio, quod scilicet fisci seu principis contractus, uim legis habeat*[q]*, dubium autē non est, legē in persona quoq; debitoris obligationē transferre posse*[r]*: quæ ratio nec in ecclesia, nec in causis, quæ ad pietatē pertinent, locū habet: & ideo recte respōdit Ancha. ualetudinarij præfectos, aut pauperes hæredes institutos à creditore hæreditario, non autem ceßionarium conueniendos esse*[s]*. Cæterum si hæres ipse soluēdo nō sit, posse in subsidiū emptorē cōueniri cōstat*[t]*. Nec illud dubiū est, agente aduersus hæredē creditore, teneri emptorē ut adsistat liti, eumq; defendat, & indemnem præstet*[u]*, nec iuste à creditore recusari, quin defensorē hunc, qui & procurator in rem suam dicitur, admittat*[x]*: nisi aliquam causam alleget,*

l l. hæreditatē. de dona.
m l. si qs argētum. infra de don.
n l. fi. §. fi. infra de vsur. rei iud.
o l. j. vbi Bar. ff. iud. sol.
I
p l. j. infra de hæredi. vel act. vendi.
q l. cæsar. ff. de publ. l. fi. ifra de qua. præscrip.
r l. restituta. ff. ad Treb.
s Ancha. consil. 5.
II
t l. fi. in princ. de eo p quē fact. glos. d. l. ij.
III
u d. l. donationem.
x l. plane. ī fi. ff. fam. ercis.

alleget, cur cũ hærede ipso litigare malit, ut qa hæres minus tricho litigatorq; sit, aut rei gestæ magis conscius [y].

y Bart. d. l. solutionem.

IIII Eum quoq;, q hæreditatis partẽ ex trãsactionis causa tanquam hæres accepit, ad iudiciũ suscipiendũ pro parte sua à creditoribus defuncti posse cogi, cõstitutum est [z].

z l. controuersia. ff. de trãsactio.

d ¶ TACITI. Nisi animus quoque nouandi accesserit, quo casu ipso iure hæres liberatur [a].

te, exceptione taciti [d] pacti non inutiliter defenderis.

a d. l. solutionem.

Sed quomodo pactum hic initum cum hærede præsumamus, qui absens fuit? & Bart. quem cæteri sequuntur, nihil referre id in tacito pacto existimauit, quod latius declarandũ est. Sciendum enim contractus, qui uerbis celebrãtur, cõsensum per uerba incontinẽti requirere [b]: in his uero, qui aliter inducũtur, satis esse, si quãdocunq; alter cõsentiat, & ex nouissimo consensu uim contractus incipere [c]: nec refert expressim consentiatur, an tacite, quum par sit utriusq; uirtus [d]. Sed expressus consensus statim seipsum ostẽdit, tacitus ex signis seu cõiecturis inducitur, quæ à iure pro idoneis habeãtur. Igitur ut obligatio oriatur, cõsensus, quo ius ab altero transferatur, ab altero acceptetur, necessarius est: unde si per epistolam uel nuncium tibi promittam, antequam epistola ad te peruenerit, tuq; acceptaueris, nulla oritur obligatio [e], postquam uero acceptaueris, oritur: quia hic est utriusq; cõsensus, mei qui in eadẽ uoluntate perseuerare existimor [f], tui qui assensum ei præstas: & quod de nuncio dictum est, idem in negociorum gestore, uel procuratore: ex mandato enim, uel ex subsequuta ratihabitione fit

b l. j. §. j. de verbo. oblig.

c l. si stipuler. §. si. de verbo. oblig.

d d. l. cũ quid. si cer. peta.

e l. si pater. ff. de man. vin.

f l. eum qui. ff. de proba.

fit acquisitio[g]*. In obligatione uero, quæ à lege inducitur, hæc non sunt necessaria, ipsa enim absque facto nostro nos obligat*[h]*. Adnotanda est igitur triplex taciti pacti species.*

Prima est, quum lex obligationem inducit, nisi certa qualitas prohibeat, ea enim qualitate interueniente, tacite sequitur, ne obligatio ulla oriatur. Sed id non tam ex consensu partis est, quam ex facto legis, obligationẽ non concedẽtis[i]*, & ideo nulla præsentia necessaria est: exempli causa, ei qui alterius negocia gesserit, lex actionẽ dat, nisi animo donãdi gesserit*[k]*: si igitur animus donandi abfuerit, nihil ei quæretur, etiam si nulla fuit donatarij hac de re sciẽtia: quia scilicet ei lex nihil acquiri sinit, qui animum acquirendi non habet*[l]*. Sic & in extraneo dicimus, qui dotẽ pro muliere præstet, ex dispositione enim legis fauore dotiũ præsumitur eam donasse, nisi sibi caueat*[m]*, & ideo nulla mulieris præsentia opus est.*

Secunda species est taciti pacti, ex prorogatione prioris contractus orientis, & neq; in hoc ulla præsentia est opus, quia satis fuit semel adfuisse: ut cum quis perseuerat in usu rei cõductæ, lex enim utriusq; uolũtatẽ durare præsumit, extẽditurq; prior cõtractus[n]*, unde hic nõ tam pactũ quàm uerus cõtractus est, daturq; ex eo actio: idẽ & in hærede adeũte hæreditatẽ dici potest*[o]*, extenduntur enim in eũ actiones, quibus testator alligabatur, uideturq; is cum absentibus creditoribus contraxisse*[p]*.*

Tertia species est, quũ ex actu cum alio gesto, resultat cum alio tacitũ pactum, nam & hoc casu non est adhuc necessaria præsentia, dum tamen ille, cum quo expresse

agitur,

g l. absenti. ff. de don.
h l. iiij. §. j. ff. de act. et ob.
i l. iiij. vbi bal. ff. de neg. ge.
k l. quod dictum. ff. eo.
l l. nõ omnis. si cer. pet.
m l. j. §. accedit. infra de rei vxo. act.
n l. qui ad certum. ff. loc.
o d. l. apud. §. si. ex q. cau. in poss.
p Bal. in rub. infra. q. admit. 8. quest.

agitur, cõnexus obligatione erga absentem sit, ut in casu nostro, emptor hæreditatis erga hæredem, uel plures rei debendi: ex quibus si unus pro rata sua soluerit, alijs taciti pacti exceptio acquiritur[q]. *Idẽ in pacto expresso autoris mei, ut mihi quis singulari successori, & absenti, tacite quoq; cautũ uideatur, contraxisseq; ex eius persona ego fingar*[r]. *Idem in pacto patris erga filiam, ueluti quum pro ea dotem dedit, & in alterum casum stipulatus sibi est uidetur absenti tacita pactione in alterum cauisse, ut receptius est*[f]. *Sed quinam est tacitæ huius pactionis effectus? Et Ias. arbitratur, nostro in casu solam exceptionẽ inde hæredi competere, nõ tamen ideo extinctam esse obligationẽ naturalem: à quo dissentit Decius, quoniam quoties exceptio pacti cõceditur, apparet perimi uel elidi naturalem obligationem*[t], *secus si exceptio doli*[u], *quæ sentẽtia utiq; probabilior est*[x]. *Alius est effectus, quia tacito hoc pacto solum præiudicatur respectu illius creditoris agentis, non aliorum, quibus integrum est, contra ipsum hæredẽ experiri, ut Accurs. hic inquit: quod Dec. procedere etiã in ære, quod pluribus cõmuniter debeatur, existimat*[y]: *quamuis enim tali casu pactum expressum maioris partis alijs noceat*[z], *si tamen maior pars cõtra emptorem egerit, poterunt alij heredem conuenire, quod scilicet conuentio tacita, & à communi iuris orbita recedens, non adeo interpretatione adiuuatur, sicut expressa*[a]. *Ego pactũ maioris partis alijs nocere nõ arbitror, quum de proprio iure illis quæsito tractatur: secus si de quærendo: quia scilicet adhuc debitoris hæreditas adita non sit, tunc enim rescripto diui Marci locus est, &*

q l. si credito, res. infra eo.

r l. solutũ §. plane. ff. de pigno. actio.

f l. si cũ dotẽ. vbi Alexã. col. 5. ff. sol. matri.

t l. fichũ. §. naturalis. de solutio.

u l. rescriptũ. §. fi. ff. eod.

x Alex. §. pactus ne petere t. col. 6.

y Secũdum. l. maiorem. ff. eod.

z d. l. & l. rescriptum. ff. eod.

a l. fi. in princ. de legatis. ij. Pau. Castr. l. si cõuenerit. de iurisd. om. iud.

est[b], & ideo frustra eo casu de actione dubitatur, quæ contra hæredem scriptum intendi nequit, antequam adita sit ab eo hæreditas[c], merito igitur taciti pacti exceptio ibi nulla esset, ubi nec iudicialis quidem conuentio esse potest.

b d.l. rescriptum.
c l.j. in princ. de successo. edic.

IIDEM AVGVST. Restituto.

Seruus creditoris meliorē causam domini facere pōt, in deteriꝰ autē reformare nouo pacto non pōt obligationē rectè cōstitutā.

SERVVS. Seruus paciscēdo prodesse domino potest, nocere non pōt[a]. Sed hoc ne introductum est generali ratione, qua traditur, quemlibet alterius meliorem conditionem facere posse non autem deteriorem[b]? An uerò ratione potius particulari, seruus enim sicut & filiusfa. omnia domino acquirunt, propter patriam uel dominicam potestatem, ita quod nihil in eis residere poptest[c]. Sed hæc potestas in domini fauorem in cuius manu sunt, est introducta: unde ipso iure ei, etiā inuito, propter ius publicum acquirunt[d]: ex ea igitur damnū illi aliquod oriri non potest, ut merito diuersa sit hoc casu lucri & damni ratio, quo casu lex absurdum nō existimat posse aliquem nobis lucrum facere obesse autem non posse[e]: & quod in seruo hic traditur, in filio quoq; familias procedit[f], itemq; in monacho, quem cœnobio acquirere posse æquum est, dānosum autem esse nō oportet[g]: quo exēplo à Benedicto Capella respōsum est, legem municipalem, quæ omnia lucra inter fratres communia esse iubet, nō tamen eos arctare, ut pro ære alieno, ab aliquo

a l. melior. ff. de reg. iur.
b l. soluendo. ff. de nego. gest.
c l. placet. de acqrē. hære.
d l. seruus uetante. ff. de verb. obli.
e l. filius. infr. eo. not. in l. secundū naturā. de reg. iur.
f d.l. filius.
g Not. in l. cū hæredes. §. fi. de acquir. possess.

ab aliquo ipsorũ contracto, alius teneatur[h]: poterit igitur, tunc frater fratri acquirere, obligare res fratris non poterit[i].

I Vt tamẽ pater uel dominus ex contractu serui uel filij acquirant, etiã ei se damno subijcient, quod in ipso cõtractu uno tẽpore deductum est[k], uel incontinenti post, priusq̃ scilicet contractus omnino pro absoluto habitus

II sit[l]. Sunt autem & alij casus, quibus domino suo seruus nocere potest, & in primis in acquirendis ei detrimentũ afferre potest, si spõte detractet lucrũ facere[m]. Sic enim & episcopus in acquirẽdis ecclesiæ suæ præiudicare potest[n], ut si ab emphyteuta qui per biennium à solutione pensionis cessauerat, canonẽ sponte recipiat, potest enim solus impedire, quo minus pœnæ cõmissæ locus sit[o]: quæ sententia propter pœnæ odium humanior est, alioqui nõ caret dubitatione, quia ipso iure cessator cadit[p], & quia tenetur episcopus ecclesiæ utilitatẽ p̃curare, & ei quantum potest acquirere[q], quod si minus faciat, in fraudem

III non quæsijsse censebitur[r]. Non procedit item supra dicta conclusio in peculio, potest enim seruus, quatenus in peculio est, dominum obligare, sed sponte domini facere uidetur: qui peculium reuocare arbitrio suo potest[s], à qua tamen regula VII. casus excipit Accurs. quos non absimili carmine Alb. Ros. hic recenset:

Si uouet, aut donat, si compromittat, agat'ue
IIII Si sponsor[t], si se uendat, si mandet emendum.

Rursus non procedit in delictis, delinquendo enim deteriorem domini, saltem noxali causa, conditionem facit[u]: & quum sibi ipsi manus infert[x] facit & in causa peculij

h l. si negocia. in fi. ff. de nego. gest.
i Mod. in rub. ff. de acqui. pos.
k l. si naută. ff. e. l. ij. de reb. e.
l l. j. §. fi. ff. de stipu. ser.
m l. fi. if. de ac. pos. l. cũ proponas. ifr. de hæred. insti.
n l. iubemus. j. sup. d' sac. ec.
o Car. et Imo. c. potuit. locũ concord. per las. hic.
p l. fi. ifr. de iure emphyt.
q l. de creationibus. supra de epis. aud.
r l. i fraudẽ. j. rñ. de iur. fis.
s §. actiones. Insti. de act.
t l. iij. §. si filius. & §. se. de pec. rub. infra si ser. exte.
u l. j. §. qd' dicitur. de vi & vi arma.
x l. peculiũ. §. sed ipse. de pecu.

peculij quatenus locupletior iam factus sit[y]*,quod si do*
mino sciente peccauerit,tenetur dominus insolidum, &
principaliter[z]*,quia delictum ab eo cõmissum est,qui iu=*
re potestatis ꝓhibere potuit[a]*:quo exẽplo patrẽ pro de*
licto filij teneri respõdit Curtius[b]*,quũ constaret sciente*
uidẽteq; patre facinus cõmissum fuisse, patremq́; tacitũ
id spectasse.Non procedit item in his,qui specialiter pro V
culpa familiæ suæ conueniri poßunt, ut nautæ,caupones,
stabularij[c]*:itẽ in publicanis,quos edicto prætoris appa=*
ret familiæ suæ factũ præstare debere[d]*.Item in magistra-*
tibus,qui ex suorum culpa quandoq; conueniuntur[e]*.Sed*
quid censebimus de nostri temporis famulis, qui liberi
sunt homines, & certa mercede nobilibus obsequuntur?
& regulariter eorum scelere non obligari dominum de= VI
bere indubitatum est[f]*,nisi ex aliquibus coniecturis de cõ*
sensu eius appareat[g]*.Idem si prohibere potuit,& nõ fe=*
cit: culpa enim dominus non caret[h]*; ut* Bal.*existimauit.*
Sed & si quis soleat huiusmodi scelestorum colluuiem in
famulitiũ adsciscere,in culpa est[i]*, quia uerisimiliter præ*
uidere potuit,eos à criminibus non temperaturos[k]*,pote*
ritq́; instar ferè receptatoris in eum animaduerti[l]*, eiq́;*
imputandum erit, qui familiæ suæ innocentiam nõ explo
rauit[m]*: unde & elegans illud* Homeri *carmen, quod in*
ore solebat Socrates *habere,*

Aedibus in nostris,quæ recta aut praua gerantur.

Nam & si huiusmodi aliquem domini inimicum ferro ap
petierint, non modica erit aduersus dominum præsum=
ptio[n]*,præstabuntq́; iustam unicuique metus causam, ei*
qui sibi à domino propter eos seruos timuisse asserue=

y l.iij.§.ex fur tiua.ď pecu.
z l.ij. in prin. de noxa.
a l.fluminũ.§. plane.de dã. infe.
b Cur. consil. 41.viso.
c l.j. ff.nautæ caup.
d l.quantæ.de pub.
e l.obseruare. §.j.de off.ꝓ cons. Bar.l. ne quid. de incen.rui.
f c.cũ ad sedẽ. in gl.de rest. spol.1.quæs. 4.c.quia præ sulatus.
g c.Petrus dia conus.de ho mic.
h l.culpæ.ij. de reg.iur.
i Car.clem.ne i agro.§.por ro.de statu mon.
k Reg. semel malus.
l Arg.l.fina.§. fi.de abig.
m l.fin.§.nã cũ ff.nau.caup.
n Abb.c.cõsti tutis.ij.de test.

o l.j.§.fin.vbi Bar.quod vi aut clam.l.& pupillo.§.si quis ipsi.10.quæst.de op.no.nũ.

p c.licet Helf. vbi Abb.de simo.

q l.v.§.nõ aũt l.si cõvillico

r Paul.l.j.§.familiæ.

s l.habebat.de instit.

t d.l.fecũdum naturam.de re.iur.

u Bal.rub.ifra de cond.ob turp.cau.

x l.q cũ alio.de reg.iur.

y l.seruus cuiusdam.de cõd.indeb.

a Gl.in.c.j.§.j.ver.litis.de pcur.sexto.

b l.pperãdũ.in prin.§.si.

c vt supra.vsi.lites super causis.

rit.[o] *In foro quoque conscientiæ dubium non est, ei domino imputari, qui tales non emendauerit, aut ab se non dimiserit*[p]. *Sed quid in cõtractibus, horum'ne contractu obligabitur? Et non putarim, eadem ratione, nisi de domini consensu appareat, ut quia huiusmodi famulum, seu clientem obsonatorẽ suũ, aut dispensatorem constituerit, isq; in eã causam cõtraxerit*[q]: *tenebitur enim dominus exẽplo ĩstitoriæ actionis, ut Picus hic ex Pau. Cast. ait*[r]. *Vnde si pecunias mutuas ex ea causa acceperit, conueniri patronum posse arbitratur: quod uerũ crediderim, si appareat in id quoque constitutum, ut pecunias mutuas accipiat*[s], *huiusmodi enim liberi homines, quum sibi non autem patrono acquirant, non æque patronum obligare debẽt, atq; seruus dominum posset*[t]. *Sed finge obsonatorem meum alea lusisse, nunquid cogere uictorem potero, ut meas pecunias mihi restituat? Et Bal. posse respondit*[u], *non enim à me in id constitutus erat, sibiq; imputet alcator, qui collusoris conditionem non explorauit*[x], *nam & si sciebat eum de meo ludere, furti tenetur*[y].

VII

IIDEM AVGG. Valeriæ.

POstquã liti de prædio remotæ renũciasti, causam finitam instaurari posse nulla ratio permittit.

POSTQVAM *liti.* *Renunciãs liti amplius de ea causa non auditur. Sed cur hoc? quum enim lis instãtiam significet*[a], *id est iudicij exercitationem, à contestatione in diffinitiuam sententiam*[b], *qui ei renunciat non debet censeri de causa*[c], *id est ipso iure in iudicium deducto,*

cto, egisse[d]: an quod Bar. Rimin. q; arbitrantur, quia hoc iure instantiæ renunciari non poterat, quin & causæ renunciaretur? qua ratione & qui simpliciter instantiæ renunciat, omni deducto iuri renunciasse censebitur: id enim necessario consequitur[e]. Sed hæc falsa esse communiter aiunt, posseq; hoc iure soli instantiæ renunciari uerius est[f] præsertim aduersario consentiente[g]: quum etiam si id ita non esset, haud tamen renunciatio instantiæ ad causam trahenda uidetur, quæ maioris est præiudicij[h]. An ergo quod frequentius traditur? quia lis etiam causam significat, non autem solam instantiam[i], unde à ui uerborum recedendum non est[k]. Sed id improbat Dec. quòd scilicet lis proprie sit altercatio litigantium[l], & ab eo iure distet, quod in iudicio deducitur[m]: & quamuis improprie quandoque aliter accipiatur, in renunciationibus stricte fuit procedendum[n]: & ideo ipse existimat, eũ qui liti renunciat, non censeri causæ renunciasse, nisi quatenus causa improprie accipiatur pro instãtia, & sic id rescriptum interpretatur: quæ sententia procul dubio uerbis rescripti repugnat. An igitur uerius est, quod ego arbitror, litem quidem pro deducta in iudiciũ actione, siue in personam, siue in rem accipi[o]? unde qui in rei uendicatione liti renũciat, omnino excludi tur, ut hic traditum est, unica enim uendicatio est, ex sola causa, nempe dominio descendens[p]. Qui uero liti in actione personali renunciat, ab instantia quidem & actione ex intentata causa submouebitur: sed si nouam instantiam incipere uelit[q], alia'que ex causa experiri, utique

q 2 audiendus

d Auth. qui semel. infra quomodo et quãdo iud.
e l. illud. de acquir. hæred.
f l. & post. §. j. de iud.
g Gl. d. l. j. infra, de præscri. lõg. temp.
h l. ñ. §. ille. infra de necess. ser. Bar. l. ij. de iur. om. iud.
i c. cũ pridẽ. de pact.
k l. cum lege. de testa.
l ca. foris. de verb. sig.
m c. dudũ. ij. in fin. de elect.
n Cal. cõsil. 5. de verb. sig.
o l. litis. de verbo. sign.
p l. & an eandem. §. actiones. de exce. rei iud.
q d. l. properãdum. §. fin.

audiendus uidetur [r]*: quum actiones personales non una causa tãtum, sed pluribus competere poßint* [s]*: & qui ex una renũciauit, ex altera saluum ius habeat. Verum & si quis ante contestationem liti renunciauerit parte non*
II *præsente, crebrior est sententia, nihil eum agere, quia iuri futuro simplici repudiatione derogare non possumus* [t]*
si uero pars sit præsens, causa actus sustinẽdi fiet interpretatio, ut improprie litem acceperit, etiã quatenus an-*
III *te cõtestationem altercatum est* [u]*; & ideo ceu pacto submouebitur. Addit' Alex. nec renunciatione litis eum excludi, qui sacerdotiũ simpliciter eiurauerit* [x]*, quoniam le-*
IIII *ge pontificum non nisi in episcopi sui manu dimitti beneficia hæc possunt* [x]*: qua ratione idẽ quoq; si cliẽte existimandum est, qui fiduciam uel feudum (ut uocãt) absq; principis sui autoritate relinquere nequit* [y]*, quod magistratus exemplo receptum uidetur: præses enim prouinciæ abdicando se nõ amittit imperium* [y]*: quum igitur expresse renuntiare non possunt, nec tacite id ex cõmuni regula uidetur permittendum* [z]*, alioqui non difficulter reperirentur, qui subornati eis mouerent cõtrouersiam, ut renunciatione fraudẽ legi facere hi possent* [a]*. Illud quoq;*
V *tradidit Ias. ut renuntiatio hæc ualeat, necessario proponendum à parte præsente expreßim acceptatam esse. Sed* Dec. *contra, cui accedo: qui enim præsens est, tacite acceptasse id uidetur, quod suã utilitatẽ respicit* [b]*, & ideo lex simpliciter absente parte infirmas esse confeßiones ait* [c]*, ut scilicet necessariã esse præsentiã ostẽderet, acceptatiõis uero nõ meminit, qa ex præsentia præsumitur* [d]*: non secus ac cõsensus in pacto, ut in rub. supra admonuimus:*

r l. habebat. de instit.
s d. §. actiões. glos. l. j. ff. de eden.
t l. j. supra eo.
u l. si isulã. de præscri. ver.
x Imo. ca. ueniens. de renunc.
x c. Admonet. de renunc.
y Bal. auth. in successione. in fi. infra de su. & leg.
y l. pen. ff. de offi. præs.
z Ias. l. cũ qd. si cert. pet.
a ca. si ciuitas. de sent. exc. in sexto.
b l. iij. ubi Alex. infra de rep. hæred.
c l. certũ. §. si qs absente. ff. de confes.
d l. q patitur. ff. manda.

mus:nã si omnino necessaria esset acceptatio,cõfeßio absente parte nec semiplenã quidẽ ꝓbationẽ faceret, quod tamen contra receptum est[e]*: & quod communiter aiunt confeßionem prætextu erroris reuocari posse,elusorium esset:quum post acceptationẽ non poßit*[f]*,ante uero,etiã citra erroris allegationem posset*[g]*. Verior igitur nostra est sentẽtia,quæ & plurimorũ fuit*[h]*,& ideo concludendũ,cõfeßionẽ parte præsente factã ualere, præsumiq; cõsensum,nisi aliud ex cõtrarijs cõiecturis iudici sederit*[i]*. Parte uero absente,adhuc semiplenæ probationis causa ualere,si deinde acceptata sit, quum ex ea nõ obligatio, sed gratia,seu leuamẽtũ probationis inducatur*[k]*:potest tamen huiusmodi confeßio in absentia facta,ceu per errorem effutita fuerit reuocari,nec alia probatio requiretur*[l]*.Et quod in confeßione dictum est,aliquid simile renunciationi habet,ut absente parte facta litis renũciatio ualeat,quæ crebrior fuit (si Alex. credimus) sententia, quod aduersus regulas odio litium aliqui, fauore liberationis alij tradidere*[m]*,dum tamen citra ullius fraudẽ,certoq; animi iudicio facta sit,qua in re multũ arbitrio iudicis tribuetur*[n]*.Sed tamẽ antequam à parte acceptata sit, uidetur eam reuocari posse,& sic defendendã Bart.Iac. Fulg.Ias.Decijq; opinionẽ,à qua uix est ut iudices recedere audeant*[o]*,nisi renũciatio de iure in re facta sit,quod solo cõsensu,ut supra diximus,pro derelicto haberi posset*[p]*,qualis hac in lege,in qua de prædio litigabatur,quæ uerba ad rei uendicationem proprie referuntur*[q]*, licet Alexan. nulla ratione dissentiat.Idem si renunciatio per procuratorem nomine absentis recepta sit*[r]*.Sunt & qui*

e Bar.l. admonẽdi.co.viij de iureiur.
f Bal.l.nõ solũ.ĩ pri.col. fi.ff.de ꝓcu.
g Bald.& Ias. ĩ.l.error.supra de iu.& fac.igno.
h Socy.consi. 228.Caccialupus in repe.l.admonẽdi.co.67.
i l.diu⁹.ff. de in ĩteg.rest.
k l.publia.in fine.depo.
l Are.et Barb. in.l.j.§ si qs simpliciter. de verb.obl. VI
m Alexã. hic. & cõsil.131. in.4.Areti. consil.96.
n l.si rẽ.in fi. de procur.
o Bar.l.nõ solũ.§.libera. de lib.leg.
p l.j.ff.ꝓ dere.no.in.l.j. supra.eo.
q c.fi.d' cõcess. prębẽ.ĩ.vj.l. q̃st.de verb. sig bar.l.fundus.d' an.le. d.§.si quis absente.

sufficere putãt, si per quemlibet alium accepta sit[f]*, quod*
tamen ipse affirmare non ausim[t]*. Idem si in iudicio facta*
& à iudice nomine absentis recepta fuerit, ut Bar. *existi*
mat[u]*: & ideo irreuocabilis erit, absq; enim iudicis opera*
si parte absente in actis esset facta, ualeret[x]*, sed reuoca*
ri ante acceptationẽ posset. Cæterum renunciatione sim=
VII *plici litis, nõ ideo renunciatum uideri domino, idem* Bar.
sensit: unde quamuis dominus, petitorio iudicio agens, re
nunciauerit, non tamen reo exceptio dominij quæritur[y]*:*
nam & is qui transigit, liti renunciat, nec idcirco domi=
nium transfert[z]*: solum igitur exceptio doli uel pacti cõ=*
cedenda est, quia quo ad eam causam, quæ uerbis renun=
ciationis comprænsa est, uidetur actor fateri nullum sibi
ius esse[a]*, quum aliter uerisimile non fuerit, eum renun=*
ciaturum, ne scilicet donationis præsumptio capiatur[b]*:*
& quia non est uerisimile, propter odium litium eum re
nunciasse, qui iam litigare cœperat[c]*, quiq; potuisset solã*
possessionem omittere, absque alia litis renunciatione[d]*,*
quanto probabilius ideo renunciasse, quia inter agẽdum
animaduerterit fouere se malam causam[e]*, quæ tum quo=*
que mala est, quum actor probatione deficit, licet reus
nullum ius habeat[f]*, uel solius enim possessionis commo=*
do tutus est[g]*: quapropter ut uerius receptiusq; sit eum*
qui renunciat præsumi id facere, quia sciat se malã cau=
sam habere, non tamen idcirco censebitur fateri aduersa
rium iustum esse dominum[h]*, potest enim res neutrius es=*
se[i]*: unde consequenter traditum est, si renũciet liti reus,*
licet ideo non acquirat dominium actor, si nullum ha=
buit, non posse tamen à reo impediri, quo minus re peti=
ta quod

f Salycet. hic. Imol. & Felyn. c. si cautio. de fide instr.
t d. §. si quis absente.
u Argu. l. fi. de inter. act.
x Arg. d. l. iij. & l. j. §. si qs ante. ff. a q. app. non li.
y Bar. §. nihil cõe. ij. intel.
z l. si pro fundo. ifra. tit. j.
a l. iij. infra de fide. instr.
b l. cũ de inde. de prob.
c Arg. l. rẽ nõ nouam. §. fi. infra de iud.
d l. item si res. §. fi. de ali. iu. mut. cau.
e ca. per tuas. in fi. de sim.
f l. fi. infra de rei ven.
g §. cõmodũ. Instit. de interd.
h l. si te. vbi Bal. infra de inge. man.
i l. si inter. de excep. rei iu.

ta quod ad eum pertinet, ſecundum intentionis formam arbitratu ſuo diſponat[k]*: ſi tamen conſtaret, nullam ei actionem cõpetere, poſſet iudex de facto agentẽ reijcere*[l]*, non enim renũciatio rei, actionem quæ nulla fuit, aduerſario dedit, quũ aliud ſit renunciare liti, aliud dominium transferre.* Addit alium quoq; caſum Dec. *quo renunciatio hæc litis inefficax ſit, nempe in minore, qui immobilia alienare non poteſt*[m] *merito nec rei uẽdicationi renunciare poteſt*[n]*. Sed quum ſupra docuerimus, huiuſmodi renunciatione dominium non transferri, ſatius eſt hac in re communi centential adherere, ut ſolum reſtitutionis in integrum ope adiuuari minorem credamus.* Hincq; *adnotãt* Doct. *ſi lex generaliter litem ulla ratione inſtaurari uetet, non tamen reſtitutionem in integrum ſublatam cenſeri*[o]*, quia generalibus uerbis de ea ceu re extraordinaria legiſlator cogitaſſe nõ creditur*[p]*: demq; traditum eſt, ſi lex exceptionem prohibeat, uel perſecutionem, ſeu officium iudicis, licet enim reſtitutio hæc & officio iudicis imploretur, & iure exceptionis quandoq; impetretur, tamen generalibus illis uerbis nõ uidetur ſublata*[q]*: Idem ſi lex appellationem, exceptionem, & (ut uocant) nullitatem ſubmoueat*[r]*. Idem ſi in ea ſcriptũ ſit, non poſſe quenquam inquietari, directe uel indirecte, à quacunque perſona*[ſ]*. Idem ſi in lege diceretur, quenquam non eſſe audiendum, quocunque priuilegio nõ obſtante: quod* Paul. Caſt. *reſpondit*[t]*: quoniam nõ ideo priuilegia, quæ corpore iuris continentur, ſublata cenſeri debent*[u]*: & quia lex generalis reſtringitur, ne in his caſibus locum habeat, qui ſpeciali fauore digni ſunt*[x]*. Sed*

VIII

k Arg. gloſ. in l. ſi maritus. ij. § ſi negauerit. de adul.
l Glo. l. vbi pactũ. infra ti. tu. j.
m l. j. ff. de re. e.
n Bart. l. põt. de admi. tu.
o l. in cauſæ. ſ. § ſi. vbi Bal. ff. de min. Bar. cõſ. 101 Bald. conſi. 236. in prio.
p l. iiij § j. de fideicõ. lib.
q Alex. l. arbitro. col. pen. qui ſat. cog.
r Socy. conſil. 299. 8. dubio. & cõſi. 242. col. 4.
ſ Aret. conſil. 161. col. 4.
t Paul. cõſ. 37 vt bene. i. ij.
u l. decurionibus. C. de ſilent. libr. xj. glo. l. hæres. in princi. ff. de iud.
x Bar. l. ſciendũ. in prin q ſat. cog.

& si lex compromittendi facultatem minoribus sinat, sed appellationẽ & quamcunq; reclamationem à sententia arbitri submoueat, non tamen restitutionem in integrum y Rom. consi. 90. *reijci* Pontanus *respondit*[y], *quæ propter immoderatam & enormem læsionem peteretur: nam & si in parte instrumenti minoris ætatis mentio facta esset, etiã generalẽ renunciationẽ ad id restitutionis beneficium trahi* Bald. *respondit*[z], *quæ sententia probabilis est*[a].

z Bal. consil. 148. i prio. a Arg. l. j. §. q oneràdæ. ff. qua. re. actio. Barba. cõs. 44. in. 3.

IMP. ANTONINVS Demagoræ.

CReditori tuo si partẽ pecuniæ exoluisti, de parte verò nõ petẽda ĩter te

CREDITORI. *Demagoras (quæ uox Græce causidicũ, oratorem'ue significat) quũ cliẽti suo certã pecuniam deberet, partem ei soluit, reliquũ uerò ob aduocationis patrocinijq; præstiti, honorarium cliens se non petiturũ pactus est, dubitatum fuit, an satis liberatus dici* Demagoras *posset. Et uidebatur non esse, pactum enim à causa ipsa uim & efficaciam omnem accipit*[b], *at causa non sat probabilis erat, quoniam pendente lite, honorarij conuentio nulla est*[c]: *at quamuis hic post rem defensam uideatur facta, quia tamen pecunia iam antea debebatur, non leuis suberat fraudatæ legis coniectura, translata scilicet ad præsens tempus doli suspitione*[d], *cui & alia iungi poterat: si enim uere ea quantitas ob patrocinium debebatur, compensatione obiecta, ipso iure tutus erat* Demagoras[e]: *quid ergo opus fuit hac pacti nudi conuentione, quæ non nisi exceptionem parit*[f]? *Sed tamen receptum est, eum liberatum esse., atque adeo efficaciter*

b l. iurisgẽ. §. sed cũ nulla. ff. eod.
c l. quisquam. §. pr eterea. infra. de po. stul. l. j. §. si cui cautũ. ff. de var. & extraor. cog.
d l. sicut. §. su peruacuum. quibus mo. pig.
e l. si ambo. ff. de compen.
f Arg. l. nõ so lũ. ff. de act. & oblig.

ficaciter, ut etiam si soluisset, concedenda ei sit repetitio, exceptiõe enim pacti uel doli, quæ ei subrogatur[g], *tutus fauorabili exceptiõe tutus est: & ideo etiam si soluerit, propter præsumptum errorem, cõdicere indebitum potest*[h]. *Idem in eo, qui exceptione etiam odiosa defenditur, dum ei ius commune adsistat*[i], *nam tunc nec exceptio quidẽ doli odiosa existimatur*[k].

g l.ij.§. & generaliter. ff. de excep.

h l.qui excep. de cõd.inde.

& ipsũ conuenit, ob causas[b] negocia'que eius tuo patro

i l.si nõ fortẽ. §.idebitũ. ff. de condi. inde.

Nec obstãt supra scriptæ coniecturæ, quoniam hic nihil aduersus legem factum est, quæ pendente iudicio cõuentionem prohibet, non quod obligationi aduersetur, sed quia promißiones hasce in ipso periculo, & (quod dicitur) sub nouacula factas, lex ut inciuiles auersetur[l]: *cui rationi locus non est, quum finita lite quantitas ipsa pacto declaratur: cessat enim (ut Mart. lib. x i. inquit) tũc, res imperiosa timor.*

k Bar.l. ij.iif. q.j.de rei vẽdi.

l l.medicus.de var.cog.

b ¶ CAVSAS. *Scilicet defensas: remuneratio enim patrocinij, efficax est causa pacti nudi, ut inde oriri posit exceptio: nam si nulla penitus causa subsit, nullius est iure nostro effectus, quod argumẽto stipulationis credendum est, quæ sine causa non ualet, sed exceptione doli excluditur*[m]: *nec causa donatiõis præsumitur, sed error potius, ut fere crebrior est sententia*[n], *nisi appareat ex certa scientia fuisse contractũ*[o], *uel confeßio in instrumento adscripta sit, quòd exequutionem in prõptu, propter autoritatẽ iudiciariam habeat, ut Bald. tradidit*[p]: *in pacto quoq; non petendi, uel liberatorio, fauore liberationis traditum est, præsumi donationis causam, & ideo si*

m l.ij.§.circa. de dol.exce.

n Alex.l. à titio. de verb. obli.cõsi.11. in.j.

o Alex. consi. 4. consil.6. in.j.

p l.ij.col. fin. infra de exc. rei iudi.

q l. sancimus. infra. de dona.
r l. modestin⁹. vbi Doct. de don. glo. l. si qs obligatione. ff. de reg. iur.
s l. cõtra. §. fi. ff. eod.
t In d. l. j. §. diuus. col. pe. de var. cog.
v l. idem. ff. de offi. assef.
x l. ij. §. seruius. ff. de ori. iu.
y d. l. j. §. proinde.

ultra quingentos solidos[q], *tali pactione remittatur, necessariam insinuationem esse*[r], *nihil enim refert quis donet, an remittat, idemq́; rei suæ est abusus*[s], *tametsi Saly. friuola ratione dissentiat.*

c ¶ PATROCINIO. *Hic igitur apparet quũ iam* Demagoras *patrocinũ præstitißet, tũ deinde de mercede cõuenisse: & tamen Bar. censuit*[t], *mercedem à principio deberi, in obligationibus quæ à lege inducuntur unde & traditum est, præsidibus & assessoribus ante administrationem salariũ (ut ipse legisse uidetur) præstitum esse*[u]: *antiqui tamen codices, præstitutũ habent. Sed articulus hic diffusior est, quàm ut hic attingi debeat. Quod ad præsens institutũ pertinet, illud est sciendũ, iuris professores communi interpretatione eos dici* Doctores, *qui publice legunt, & quibus auditores dant operã: mihi uidetur etiam hoc nomine posse intelligi* Iurecõsultos, *qui à principio adibantur, ut consilij sui oratoribus & aduocatis copiam facerent, & quid iuris esset in toto negocio differerent*[x]: *his in sacramẽti ingressu honorarium offerri debet*[y]. *Est sacramentum principium litis, quum fit sponsio, ni res ita sit, deponunturq́; in ædẽ sacram sportulæ, ut* M. Varro *declarat: cuius uocis mentio hac significatione apud autores ueteres frequens est, Sic epist. lib.* VII. *Seruium Offiliumq́;* Iureconf. *in Caij Silij causa à se aditos,* M. Cicero *ad Trebatium scribit.* Aduocati *uerò ipsi, seu patroni, ijdem* Oratores *causarũ*

cinio[c] ac fide defensa, ea obligatione partim iure ciuili, partim honora=

erant

erant, qui in foro, & uiua uoce causas tuebãtur: his oblatum à principio honorarium, recipere quidẽ ius erat[z]: petere autem, contentiosaq́; iurisdictione consequi, non nisi in fine litis poterant[a], quum enim officio iudicis debeatur, qui adhuc ex parte sua perfecte nõ adimpleuit, obtinere non debet[b]: quòd si aduocatus operã suam praestare detrectet, nisi singulis actibus sibi satisfiat, debet iudex litigatorem in id adigere, ut ei satisfaciat, uel alium accipiat[c]. Sunt & patroni fisci, qui corã praefecto praetorij aduocabant, & quibus publica stipendia praestabantur: his in cuiusq; anni fine, sicut & Archiatris soluendum erit[d]: licet à principio incipiat deberi, & ideo ad haeredes transmittant[e]. Sunt & qui fauore gratiaq́; principum dispensationes impetrant, quod suffragium praestare Latine dicimus, ut est apud Ammianum Marcellinum, ijs soluendum erit, quum quae optauerit, cõsecutus est cliens, id est, impetrata dispensatione, uel officio[f]. Sed quodnam existimabimus licitum esse honorarium? Et Vlpi. ait, usque ad centum aureos[g], nam & libro XI. Corn. Tacitus Claudij edicto cautum tradit, ut ob causam orandam usque ad dena sestertia, hoc est centum aureos, aduocati possent accipere, quae egressi repetundarum tenerentur. Sunt tamen qui confirmari iuramento pactionem existiment, qua cliens ultra eam summam promiserit[h]: quod ego non arbitror, quum delinquat aduocatus, illicitam summam accipiens, & repetundarum tentatur[i], unde iuramento adiuuari non debet. Addunt alij in causis criminalibus posse eum modum excedi: quoniam lex ait, quicquid ei donatum sit,

z d.l.j.§.in honorarijs.l.fi. C.de condi. ob cau.l.qui operas.§.j. ff.loca.

a Vt hic. &.l.j.ĩfra.de suffra.

b l. Iulian⁹.§. offerri. de act.empt.

c l. properandũ.§. honorarijs. infra de iud.

d l. Archiatri. infra.de pf. & med.li.x.

e l.post duos. in fi.infra ti. iiij.l.j.infra. de primipi. lib.x.ij.

f l.j. infra. de suffr.

g d.l. j.§. licita.

h Guid. Pap. q.190.Decius hic.

i l.j.l.v.in fi. ff.ad leg.iul. re.

sit, qui a latrunculis & hostibus nos redemerit, ualere, quoniam quod contemplatione salutis datur, certo modo æstimari nõ placuit[k]*, idq; cõmuniter receptum uidetur. Sed hæc sententia magistratibus iniuriam facit, quasi pari in periculo eorũ in manibus agatur, ac cum hostibus & latrunculis: quapropter ego ab Vlpiani*[l]*, minime distinguentis, uerbis recedendum non arbitror.*

rio[d] liberatus es: nam exceptio perpetua pacti cõuẽti, uel doli, residui petitionẽ repellit: quum & solutum per ignorantiã repeti potuisset.

d ¶ HONORARIO. *Prætor enim inquit pacta seruabo, exceptionemq; concedit*[m]*. Sed quum salarium patrono officio iudicis debeatur*[n]*, & ideo hic compensatione tutus esset, uidebatur etiam ipso iure, & quidem ciuili esse liberatus*[o]*, nisi dixeris expressam hãc conuentionem, & quæ certam quantitatem diffiniuit, priorem illam incertam & legalem obligationem impedire: quoniam solet dici, præsumpta, tacitáue expreßis cedere*[p]*. Sed rursus obijcitur, quum id pactum, de salario præstando sit, uidetur fomento legis adiuuari, & ex eo actio dari*[q]*, ea ergo ipso iure liberationem parere debet, non secus, ac quum stipulatio stipulationem tollit*[r]*. Sed aliud est in stipulatione, quæ priori aduersatur, aliud in hoc pacto, quod priorem obligationẽ quodam modo innouat, ut sicut prius cõpensatio obijcienda erat, nunc pacti exceptio loco compensationis opponatur. Sed an finitæ litis hæc sit exceptio, seu eius ingressum impediat? Et dicendum est, non impedire: quod hic probatur, dum lex ait,*

k l. penul. ff. de dona.
l d. § licita.
m l. iurisgẽ. § prætor. ff. eo.
n d. l. j. § diu.
o l. verum. l. si ambo. de cõpen.
p l. cũ ex filio. § j. de vulg.
q l. j. infra de suffr.
r l. si vnus. § pactus. ff. eo.

ait, residui petitionem repellere: ergo expectanda est litis contestatio, quum ante nõ dicatur petitio[s]*: exceptiones uero finitæ litis ante contestationem opponuntur, ne tædia litis subire quisquam cogatur, quam iam finitam apparet*[t]*: quandoq; tamen ex pacto nudo oriẽs exceptio huiusmodi litis ingressum impedit, ut si liti pacto renunciatũ sit*[u]*, fauore enim extinguendarũ litiũ instar transactionis habet talis conuentio*[x]*: Idem si pactũ non agendi iureiurando confirmatum sit, ut aliqui existimarunt*[y]*: Idem si manifeste de eo constet, puta documẽto publico, aduersus quod nihil probabile aduersarius alleget*[z]*. Idẽ censuit Socy. in huius legis casu, ut pacti natura, propter solutionis, quæ in parte adfuit, adiunctionem mutetur*[a]*: quæ sententia merito ab omnibus reprobatur, tum ex legis nostræ uerbis, tũ quia nec ipsa quidem solutionis exceptio litis ingressum impedit nisi quum cõfestim probari potest*[b]*. Sed & quum pars pacto remissa, a parte soluta separata sit, utraque proprio iure censeri debet*[c]*.*

IDEM AVG.

Basilicæ.

PActa quæ contra leges constitutionesq́ue, uel cõtra bonos mores fiunt, nullam habere uim, indubitati iuris est.

PACTA QVE CONTRA. *Cõstitutio hæc quæ generaliter loqtur, uarijs in speciebus declarari potest: hæ ferè septẽ referũtur*[a]*, quarũ prior est, quoties reprobatur pactum, quia aduersus bonos mores, ut quũ de futura successione tractamus, subest enim captãdæ*

s l. amplius. ff. rẽ rat. hab.

t c. j. de lit. cõtesta. l. sexto.

u supra. l. pxi.

x l. trãsacta. ff. de verb. sig.

y l. ait prętor. de iureiur.

z c. quoniã. de fil. p̃sb. bar. l. cum quærebatur. ff. iudi. sol.

a Arg. l. q pa tri. de acqr. hære.

b Bart. d. l. cũ quęrebatur.

c l. Aristo. ff. de don.

a Bart. l. si qs pro eo. de fideius.

de mortis uotum[b] : uel quum pacto libera testãdi facultas diminuitur[c]. Idẽ de matrimonio, quod lex nõ sinit ullo prorsus nexu impediri[d]. Huc pertinet & quod obligatio ob delictũ perpetratum uel cõmittendũ nulla est[e]. Sicut et si coniuges conueniant, ut supra q̃ facere poßint exigantur, inhumanum enim id pactum est inter eos, qui iure naturali mutuam sibi reuerentiã debent[f]. Aduersus quoque bonos mores esse eam pactionem Ang. existimauit[g], qua iuueni amatori Citharœdus matutinas cantiones ad puellæ fores promisit: idemq; Picus de alcatorum quibusdam actionibus refert[h], itemq; his, qui uiduas nubentes adigunt, ut bigamij nomine sportulam promittant: cuius consuetudinis & Apuleius in apologia meminit. Idem ego arbitror in his, qui in bello inter Christianos (quod plusquam ciuile est, quia omnes in CHRISTO fratres sunt[i]) captos ab alio milite emunt, ut ad duriorem redemptionis mercedẽ cogãt[k], huiusmodi enim mangonium non multum à plagio distat, & cõtra bonos mores est[l]: dubiũ autem non est, quin pacta aduersus bonos mores conuenta, nec iurisiurandi quidẽ religione confirmari non poßint[m]. Secunda species est, quum pactum ideo reprobatur, quia aduersus ius publicum sit. Id quatuor modis accipitur, quandoq; pro cõiunctione sanguinis[n]: quandoq; pro eo iure quòd principaliter fauorem publicum respicit, ut quòd delicta puniantur[o]: quandoq; pro iure quod ad fisci uel reipubli. utilitatem pertinet[p]: quandoq; pro eo iure cui specialis forma uel solennitas tradita est[q], seu clausula addita sit, pactionem infirmans si secus fiat[r], omnibus enim his casibus ius publicum dicitur

b l. fi. infra eo.
c l. stipulatio hoc modo q. de verb. oblig.
d l. titia. eo. ti.
e l. si plagij. l. gñ asfr. eo. ti.
f l. alia § eleg. ff. sol. mat.
g l. itẽ ꝯ memini. de iniur.
h aut. alearũ. ĩfr. de relig.
i xj. qõ. iij. ad mensam.
k l. iuit⁹. ff. de fideic. li. l. j. sup de epi. au.
l Arg. l. si qs ĩ genitũ. §. ĩ ciuilibus. ff. de capti. Sali. l. apud hostes. ĩfr. de capti.
m c. nõ est obligatoriũ. de re. iur. in. 6.
n l. ius agnationis. ff. eo.
o l. ita vulneratus. ad le. aq.
p l. iurisgẽ. § si pacis. ff. e. §I
q l. nemo. & le. j. l. prolatã. infr. de sent.
r Gl. l. à diuo. ff. de rit. nu.
s l. ius publicum ff. eod.
t c. si diligẽti. ĩ fi. de fo. cõ.
u l. ij. vbi gl. l. queadmodũ

citur aduersus quod celebrati cõtractus nullius sunt roboris[f]: ut quum sacerdotes paciscuntur, ut sub prophano iudice conueniri poßint[t]:uel dominus fundum absque colonis,adscriptitijs'ue alienet[u]: Item ea quæ affixa sunt ipsi domui pacto transferre in aliũ,ciuitatemq;, quod in se est,deformare uelit[x]: Idẽ si quis pacto prorogare instantiã nitatur[y]:uel si quis paciscater:ue opus nouum ex causa publica nũciare poßit[y]:unde & receptum est,non posse partes pacisci ut iudex summariæ & de plano procedat,id enim ad ius publicum pertinet[z]:Sicut nec conuenire possent,ut qui intra certum terminum non soluerit,excommunicatus,sacerq; censeatur[a]: nec ut quis non monitus:aut citatus,in carcerem manu sibi iniecta abducatur[b]:nec ut debitor,irrequisito iudice,detrudi in neruum poßit[c],lex enim aliam executionibus formã dedit[d]. Sic & pactum aduersus religionis legem non ualet, ut quum is qui in monachorũ albo nomẽ dedit, uel Augustinensis sodalis, lignipes factus est,sibi peculiũ propriũ pacto reseruauit[e] : eadẽ ratione nec pactũ ualere traditum est,quo quis eũ qui hostis patriæ sacrata lege proscriptus est,non offendere promisit[f].Sic pacta tutorum, interdicti matrimonij causa[g] : sic litigatorũ potentioribus factæ ceßiones reijciuntur[h]:nã & nõ carent hæc delicti præsumptione.Idem in patre,qui cõuenit, ne filiũ si inopia prematur, alere teneatur [i], unde & si is qui super alimentis testamento præstandis transegit[k],uerisimiliter fame laboraturus erat,aduersus iuratã quoq; renũciationẽ admittetur,hoc enim casu, pactum etiã aduersus ius naturale esse, quidam arbitrantur[l]. Ideo autem

prædictis

C.de agri.et cen.lib.xi.
x l.senatus.de cõtra.empt. l. cætera §. pe.de leg.j.
y l. pperãdũ. § & si qdẽ. infr. de iud.
y l.iurisg.§.si paciscar.ff.e.
z Gl.cle.sępe. ver. necessa. de verb. sig.
a c. sacro. de sen.exc.Ale. d.l.alias.§.j.
b Bal.cõs.49 in prio.Are. d.l.nemo.
c Docto. d.l. alia.§ j.
d l.ob æs. ĩfr. de act.et ob.
e Doc.aut.ingressi.supra de sacr.eccl. Bal.cõs.116. quærit.in.j.
f Bar.l.j.§.nõ fuit.ff.d' dol. Ias.in.l.iuris gẽ.§.si paciscar.ff. eod. l.j. infra de
g inter.mat.
h ĩf.ne li.po.l.j
i Dec. l. iura. de reg.iur.
k l.cum hi; de transact.
l Fed.de se.cõ si.60.Imo.d. c.cũ cõtigat.

prædictis casibus non ualet cōuentio, quia iuri, quod pro se introductum non est, renunciare quis nō potest[m]*: unde ne hoc quidem casu iuramentum ipsum ualet, aut pactionem confirmat*[n]*. Huc pertinent & contractus, quibus solennitati probatoriæ derogatur, iuris enim publici est probatio, quæ nec iurato quidem pacto tolli potest*[o]*: quapropter ualere legem municipij, nec ei derogari priuata pactione posse* Pau. Cast. *respōdit*[p]*: qua cautū erat, ne instrumento iusiurandum continenti fides ulla præstaretur, nisi certa solēnitas adfuisset.*

III

Tertia species est, quum quid principaliter fauore priuato inductū est, & consequenter in publicā utilitatem uergit, nam & tunc contra huiusmodi iura celebrata cōuentio ñullius est roboris[q]*, ut quum mulier fundum dotalem aduersus legem* Iuliam *alienat*[r] *: hic enim fauor est priuatus mulieris, cuius sequela est dos, quia expedit reipublicæ mulieres esse dotatas*[s]*, merito talis contractus ipso iure erit nullus. Idemq; dicendū in similibus casibus, ut quū lex id quod priuatam utilitatē principalius respicit, ad ius publicum uult pertinere*[t]*, accedente tamen iuramento propter ius canonicum aliqui existimarunt confirmari contractum, alij contra iuramentum quidem seruandū, tametsi adhuc contractus sit nullus, quorum sententia mihi hoc casu uidetur receptior, ut quam* Vinc. Io. And. Lig.[u] Cald. Butri. Ang. Raph. *Faber, Porcius, Paul. Eleazarus, Ancha. Ias. alij'que probarunt*[x] *: lex enim simpliciter seruari iuramentum iubet, unde alia sententia sequenti solum casu obtinere posset.*

IIII

Quarta species est, quum lex publicæ utilitatis, nec in consequentiam quidem meminit,

m c. ad apostolicā. de reg.
n Gloss. d. l. ij. de agri. & censi.
o d. l. ius publicum.
p Paul. consi. 61. nouō. in secundo.
q d. l. non dubium. supra de. ll.
r Inst. quib. alie. non licet. in prin.
s l. j. ff. sol. ma
t Bar. d. l. si qs p eo. 2. casu. Are. consil. ij. col. fi.
u In. d. c. cum contingat.
x Ange. consi. 160. But. Felyn. c. ij. de maio. & obe. Barb. cō sil. ij. in. j.

Mod. d. aut. sacramenta.

nit[y], sed obligãtis se fauore pactũ prohibet, nam & tum quoq; contractus est nullus[z]: ut quum mulier aduersus S.C. Velleianum fideiubet[a]: Idem si aduersus municipij sui legẽ, absq; agnatorum cõsensu obligari uelit[b]: sic & prodigus, cui bonis interdictũ est, si alienet, nihil agit[c]. Sic pupillus uel minor absq; tutoris uel curatoris autoritate obligari nequit[d]: confirmãtur tamen huiusmodi cõtractus iuramento, idq; communi sententia proditum est, nisi tali iuramẽto, iudiciũ abesset[f]: ut in prodigo uel pupillo, quod ego ex frequẽtiori sentẽtia arbitror, etiam si doli capax, proximusq; pubertati sit[g]. Sũt & qui tũ abfuisse cẽseri existiment, quũ enormis læsio inde pueniit[h]. Addit Bar. idẽ esse, si lex personæ cõtrahẽtis[i] resisteret, tali enim casu nõ simpliciter cõsulere cõtrahẽti, nec eius particularẽ fauorẽ perpẽdere cẽsetur, sed publicã potius utilitatem, & qui aduersus huiusmodi præceptũ facit, cõtemnere legem uidetur, & rem illicitã illicito quoq; modo facere, unde peccat[k], merito tale iuramentũ pactionẽ non confirmat[l]: quã sentẽtiam probabilem censeo, licet pleriq; dissentiant[m]. Quinta species eodẽ quo præcedẽs iure diffinitur, quum scilicet lex pactionẽ reprobat, propter uarias ciuium utilitates: quapropter transactio super alimentis, ex testamẽto in futurum præstãdis, non ualet[o]: ne uana futuræ opulẽtiæ spe quisquã allectus, aduersus testatoris mentẽ præsenti pretio, uel leuissimo accepto, magnæ utilitati renunciet. Sic & transactio nõ uisis uel bis testamẽti non ualet[p], tum in odium testamentarias tabulas supprimentium[q], tum quod omnium interfit, suprema iudicia ex mẽte defunctorum exitum habere

y l. ij. in fi. ad municip.
z d.l. non dubium.
a l. ij. ad Velle.
b Fely. in d.c. ij. de maior. & obed.
c Doc. l. is cui de ver. obli.
d l. pupillus. l. obligari. de autor. tut. l. si curatorẽ. infra de rest. in integ.
f c. at si Christus. de iureiur.
g Doc. in aut. sacramenta.
h Dec. cõs. 180
i Bar. d. l. si qs pro eo.
k d. c. si. j. q. iij. qui resistit.
l c. intellecto. de iureiur.
V glo. c. licet. eo. tit. in. 6.
m Alex. cõsil. 27. col. pe. vol. j.
o l. cũ hi. ff. de transanct.
p l. de his. ff. de transact.
q l. j. quemad. test. aper.

bere[r]. *Sic & fideiußio, à marito uxori dotis restituẽdæ, uel conseruandæ causa data, nullius est mométi*[s]*: ne perfidia in matrimonio generetur, uideaturq́; mulier magis extraneo fideiussori credere quàm marito: quid item si maritus in pudicitia uxoris conniueret, dum fideiussori dormit? doctus scilicet, ut inquit Iuuen. uigilanti stertere naso: quo casu prohibitio hæc ad primã speciem pertineret. Sic pactio, ne quis cedere bonis poßit, non ualet, ne diutino carceris pædore quisquã afficiatur*[t]. *Sic donatio inter uirum & uxorem prohibetur, ne mutuo se spolient, & matrimonia uenalia fiant, ne'ue inuicem se blanditijs captent*[u]. *Sed non saltẽ confirmabitur iuramento? & Ias. hic ex communi sententia ostendit confirmari: qui articulus maxime controuersi est iuris, & totidem ferè sunt, qui negent, quot qui aiant. Ego iuramentum quidem ualere arbitror, sed concedendã absolutionẽ, tanquàm hic casus ad sequentẽ speciem pertineat: lex enim odio persequitur accipientem, non autẽ fauet danti*[x]*, & ideo nec cõtractum confirmari existimo*[y]. *Illud etiam receptum est, confeßionem mariti quàmuis iuratã, qua in testamento se aliquid recepisse ab uxore attestatur, fidei faciendæ non sufficere*[z]*: censetur enim in fraudem legis facta, nec iuramento confirmatur, quod quum assertiue de re iam gesta prolatum sit, periurium potius censetur. Huc spectare & illud uidetur, quòd donatio supra quingentos aureos, nisi insinuata fuerit, nullius est momenti*[a]*: quod fauore donantis cõstitutum uidetur, ne facilè decipi poßit: & ideo si is iuratus promiserit, eius insinuationis causa litem non mouere, quod ad eum attinet,*

r l. vel negare. ff. eod. titu.
s l. j. & seq. in fra. ne fi. do.
t Bar. d. l. alia. §. eleganter.
u l. j. & seq. de donatio. inter vir.
x l. si sponsus. in fi. eo. titu.
y Bal. l. cũ cõtingat. in fi. Cardi. clem. j. de iureiur. Paul. consi. 64. sup isto. Curt. consi. 66.
z Bart. l. cũ qs decedens §. titia. de leg. iij. Dec. cõs. 202.
a l. sancimus. infra. de do.

net, confirmabitur donatio, ut crebriore ſententia receptum eſt[b]*: ſimplex uero iuramentum, ad ſuperueniētem inſinuationis (quæ ex lege municipij intra certū tempus requireretur) defectum extēdi non debet*[c]*: & ideo donator qui id allegaret, nō aduerſus pactum ſuum intēdere, ſed partis negligentiam arguere uideretur, audiendusq́; eſſet, atq; ita nō pauci reſpōderūt*[d]*. Ego inſinuationē in monumēta publica neceſſariā arbitror, ne quis temere in tantā profuſionē prorūpat, & ne facile cōfingi falſæ donationes poßint, & ne quis clam facta donatiōe creditores etiā futuros fraudare poßit*[e]*: & ideo reſpectu creditorum, quorū probabilis eſt ignorātia, nec iuramentum quidē nullius eſſe effectus*[f]*. Sed quid de donatiōe quæ naſcētibus deinde filijs reuocatur*[g]*, an idē ſi iurata ſit? Et receptius eſt nō reuocari*[h]*: non enim fauore filiorū infirmatur, ut quidā crediderūt*[i]*, ſed ex cōiectura, quod mēs donātis nō fuerit, in talē caſum donaſſe*[k]*: unde lex dominiū rerū alienatarū patri reſtituit, q de eis arbitratu ſuo diſponere deinde pōt, quod tamē in donationibus inofficioſis ſecus eſt, quæ nō niſi uſq; ad legitimā reuocātur*[l]*.*

Sexta ſpecies, quum pactio in odium creditoris à lege reprobatur, ut lex commiſſoria in pignoribus[m]*, ut promißio uſuras ſoluendi*[n]*, ut mutui obligatio à filiofa. aduerſus S. C. Macedonianum contracta*[o]*. Idem in officiali, cui lex durante magiſtratu, ne contrahat prohibuit*[p]*: adeo enim huiuſmodi facta ſunt irrita, ut nec iuramento quidem effectu confirmentur,*[q]*ſed abſolutio peti, deinde res, tanquam ſine cauſa apud creditorem ſit, condici poßit: quum enim contractus non confirmetur,*

b l. Modeſtinus. de don. & in. d. l. nemo poteſt.
c c. cū inter P. extra de renuncia.
d Curt. conſ. 66. Crotus d. l. nemo.
e l. donatio. ſiue. l. data. infra de don. Bar. d. l. Modeſtinus.
f d. c. cū cōtingat. Aret. cōſil. 157.
g l. ſi vnquam. infra de reuo. dona.
h Doct. c. ſi. de donat. inter vir. Alex. cōſil. 30. in. 3.
i Curt. cōſi. j.
k Bart. l. titia. j. § iperator. de leg. ij.
VI.
l l. j. infra de inoff. donat.
m l. ſi. infra. de pact. pign. c. ſignificante. de pigno.
n c. debitores. de iureiur.
o l. j. ad Mace.
p l. nō licet. ff. de cōtrahē. emptio.
q l. ſi. ff. de cōdic. ſi. cau.

apparet causam non subesse, merito repetitioni erit locus: quod intelligendum aduersus creditorem, qui peccauerit, ne scilicet peccato fomentũ religio præbere uideatur[r]*. Sed qd in cõtractu, qui dolo malo celebratus sit? Et uideretur nullius momenti, tanquàm contra legem, ut hic dicitur: sed tamen nostra constitutio de his pactis loquitur, quorum substantiam lex reprobat, at dolus quædam qualitas est consensui accedens*[s]*, quæ contractum quidẽ bonæ fidei, tanquam eius substantiæ repugnans ipso iure infirmat*[t]*, stipulationem uero non nisi rescissoriæ actionis remedio*[u]*. Quod & in metu dicendum, est enim qualitas, quæ substantiam conuentionis statim non perimit, sed restitutione demum impetrata*[x]*: si tamen dolo inito contractui iuramentum accessisset, ipso iure erit semper nullum*[y]*, quod scilicet in religione semper bona fides necessaria sit: quod si metus interuenerit, petenda regulariter erit absolutio*[z]*, quod & eo casu in dolo traditũ est, quo non adeo magna est fraus, ut consensum uerisimilem omnino excludat*[a]*. Quid quãdo re ipsa fraus adfuerit, ut quia debitor, qui iurauit enorme damnum subiret? Et cõcedendam absolutionem plerique tradiderunt*[b]*, quia scilicet nõ multũ interest, expresso dolo an re ipsa quis circumuentus sit*[c]*, qua tamen in re multum arbitrium iudicis ualebit, qui & damni enormitatem recte perpendat, non uidetur tamẽ grauiter læsa, quæ modico præmio hæreditati patris renunciauit*[d]*, quum solã spem repudiauerit, quæ infinitis casibus subijcitur. Septimã species, quũ*
VII *contractus à lege reijcitur, quia in re, uel materia, uel forma peccat: & si huic prohibitioni adiũcta quoq; sit iuris pu*

- r Abbas & Imo. d. c. cũ contingat.
- s Bal. d. l. non dubium. 7. oppo. supra. de. ll.
- t l. elegãter. ff. de dolo.
- u l. dolo. infra de inu. stip.
- x l. j. ff. quod met. cau.
- y Bal. d. §. itẽ sacramenta. col. fina.
- x ca. j. c. uerũ. de iureiurã.
- a Abb. et Imo. d. c. cũ cõtingat. in not.
- b c. causam matrimonij. de offi. dele. Soci. cõsi. 263. Cor. 214. in 3. Barb. 53. in secundo.
- c l. si qs cũ aliter. de verb. obl. l. ij. §. si quis sine. de doli excep.
- d c. quãuis. de pact. in. 6.

ris publici causa, dubium non est, contractum non ualere, nec iuramento confirmari: ut quum quis rem sacram uel publicam promittit[e], *existimatur enim impoßibilis promißio, quia huiusmodi res extra commercia hominũ sunt*[f]. *Idem in eo qui de purpura, uel serico, uel frumẽto militari paciscatur*[g]: *si uero pactio contra publicam utilitatem non sit, adhuc cõtractus non ualet, ut quũ aliquis sciens rem furtiuam emit*[h], *uel quum contractus in cõsensu peccat, is enim materiam respicit*[i]: *quapropter cõtractus simulati iuris, effectum non habent, sic etiam transactio post rem iudicatam nulla est*[k], *quia eius materia ex ambiguitate, incertitudineq́; conficitur*[l], *quæ per rem iudicatam extincta est: Sic exceptionis non numeratæ pecuniæ renũciatio nullius est effectus, quia sub fiducia futuræ numerationis factam lex præsumit*[m]. *Ad hãc sectionem pertinet etiã donatio, quam filiosfa. pater facit*[n], *iuris enim nostri regulis aduersatur, nec in quo materia cõsistat habet, nõ enim inter patrem & filiũ obligatio ciuilis oriri põt*[o], *& res filio data, incontinenti rursus patri acquireretur*[p], *quod etiam accedente iuramẽto procedere Paul. Castr. Fulg. Corneusq́; censuerũt*[q], *licet alijs reclamantibus*[r]. *Idem dicendum de cõtractu, cuius forma à lege tradita neglecta fuerit, non enim ualere potest, ut stipulatio in qua ad rogatum recte responsum non sit*[s]: *ut fideiußio in duriorem causam facta, quàm principalis allegaretur*[t]: *propter iuramentum tamen sustinerentur huiusmodi pactiones, quatenus minime limitatus consensus extendi ui uerborũ posset*[u]. *Sed nũquid ex hisce cõtractibus, quibus lex occurrit, obligatio saltem naturalis oriatur?*

e l. inter stip. §. sacrã. de verb. obli.
f l. apud. §. fi. ff. de leg. j.
g l. j. cum seq. ĩfra quæ res vend.
h l. si in emptione. §. ij. de contrah. emptio.
i l. ij. & iij. infra pl⁹ valere quod agi.
k l. eleganter. § si post. de cõdic. inde.
l l. j. de trãsac.
m l. fi. infra de nõ nu. pecu.
n l. ij. infra de inoffi. dona.
o l. frater. de condi. inde.
p l. placet. de acqr. hẹredi.
q Pau. consil. 345. c. bõa. Fulg. 199. Corn. 238. in primo.
r Dec. cõs. 239
s l. j. §. si quis ita. de verb. oblig.
t l. Græce. §. illud. de fide iusso.
u l. cum pater. §. filius matrẽ. de leg. ij.

tur? Et hic apparet nullius esse momenti, cuius rei illa
est ratio, quia iure naturali quilibet legi suæ parere de-
bet[x]*, unde talis obligatio aliã ex consensu oriẽtem peri-*
mit, uel saltem effectu extinguit: merito igitur huiusmo-
di casibus, nec fideiussor quidẽ accedere potest[y]*: non ta-*
men id perpetuum est, sed quandoq; naturalis obligatio
I *oritur, ut quum non occursu legis, sed ratione aliqua ci-*
uili contractus impeditur, ueluti cum pater filio donat,
subest enim naturalis obligatio[z]*. Idem quum pupillus*
citra autoritatem tutoris obligatur, impeditur enim so-
lum ex ui & potestate, quam in caput suum tutor lege
XII. tabu. habet, uel habere debet[a]*. Ego tamen aliter di*
stinguendum censeo, & nec naturaliter quidem ex con-
sensu pupillum obligari, propter prohibitionẽ legis, ar-
bitror[b]*: rei uero acceptione ita demum obligari*[c] *si nul-*
lo damno inde afficiatur, siue propter rem, sibi uice mu-
tua legatam[d]*: siue quia iam uetus obligatio subesset, de*
qua nouanda agatur[e]*: uel nisi locupletior sit factus*[f]*, ui-*
detur autem locupletior factus, & qui mutuum persol-
uit, nec enim alias uerisimile est soluturum[g]*, ideoq; non*
repetit[h]*: eum quoq;, qui fideiussorem dederit, quod ad il*
lum attinet, naturaliter teneri lex interpretatur, fideius-
sori enim imputandum est, si non curauit ut locupletior
II *ex mutuo fieret*[i]*. Cæterum obligatio naturalis & eo ca-*
su oritur quo tutor uel curator fundũ minoris alienat[k]*,*
oratio enim diui Seueri non obligationi aut contractui,
sed soli exequutioni, id est translationi dominij resistit,
per interdictionem scilicet administrationis futurum
tempus respiciẽtem[l] *(præterea interdicam, inquit, tuto-*
ribus

x l. ueluti. de iusti. & iur.
y l. cum lex. ff. de fideius.
z d. l. frater.
a Bar. l. j. ff. de noua.
b l. quod pupillus. de cõdi. indeb. & l. interdum. eo. titu.
c l. pupill⁹. de act. & obli.
d l. in numerationibus. de solu. l. si pupillus. ad. l. falci.
e d. l. j. de nouatio.
f l. iij. cõmo. l. pupill⁹. de auto. tuto.
g l. cũ illud. §. j. qñ dies legа. cedat.
h l. si ei⁹. ff. ad tre. d. l. si pupillus.
i l. fin. ff. de iureiuran.
k l. & si is prędiũ. infra de prędijs min.
l l. j. ff. de reb. eo.

ribus &c.) Cui non absimile, & quod de marito dicitur fundum dotalem alienãte, obligatur enim naturaliter[m]*, quia translationem dominij fauore uxoris principaliter lex impedit, nõ illius*[n]*. Tum quoque non impeditur obligatio naturalis, quum lex contractum ex postfacto tan-* III
tum infirmat, ut quum instrumenta inquit donationũ intra semestre insinuentur, aliàs nõ ualeant[o]*. Sed & si lex solum actioni, aut petitioni aduersetur, ex ui* IIII

IDEM AVGVST.
Maximo.

DEbitori tuo si hæres extitisti, actio quam contra eum habuisti, adita

uerborum apparet, obligationem non impediri[p] *: ut si dicat, ex tali cõtractu, nec actio, nec petitio detur*[q]*: tunc enim sola exceptio uidetur concedenda, præterquã ubi alias, iure communi, nec actio quidem daretur*[r]*, eo* V
casu ipso iure actor reijceretur[s]*. Tandem & illud constat, quum lex contractum non agnoscit, id est nec adsistit, nec resistit, non impediri naturalem obligationem*[t]*, tali enim casu qui contrahit nihil aduersus legem facit, alij uim in uerbis perpendunt*[u]*, quod non probo.*

DEBITORI. *Titij, qui cetũ mihi ex uendito debebat, aditam à me hæreditatẽ, Sempronio, quem de ea mecum litigantem superaueram, tradidi, ea conditione, ut tam mihi, quàm cæteris creditoribus hæreditarijs satisfaceret: quam conuentionem quum Sempronius minus obseruet, quæritur, quomodo mihi subueniatur? num ex uendito, qua mihi actione defunctus*

m Bart. d. l. cũ lex.
n l. iij. l. seq. ff. de fun. dot.
o gl. l. vniuersa. C. de prę ci. imp. offe.
p l. ij. §. j. ad Velle. l. j. ad Maced.
q l. j. in princ. vbi doctor. ff. ad Treb.
r l. fi. infra qui & aduer. q̃s. Bart d. l. cũ lex.
t l. stip. ista §. alteri. de verbo. oblig.
u Barto. l. j. de nouatio.

tenebatur? Sed id fieri non poteſt, quum enim hæreditatem illam adiui, ſtatim ea actio confuſione extincta eſt, alioqui idem fuiſſem & debitor, & creditor[a]*: num condictione indebiti: tanquàm traditio conditionalis fuerit, propter illa uerba, ea cõditione ut mihi*[b]*, &c. Sed & id falſum eſt, quia conditio qualitas ea dicitur, qua aliquid condi, id eſt fieri actũ eſt, unde non ſolum adiunctionem in futurum euentũ diſpoſitionis ſuſpenſiuã ſignificat*[c]*, ſed etiam onus*[d]*, quandoq; modum*[e]*, aliquãdo tenorem, aliquando pactũ & ſimilia ex ſubiecto argumẽto intelligenda: hic autem apparet de onere potius ſeu grauamine agi. Verius eſt igitur ſi promiſsio pacto nudo facta ſit, præſcriptis uerbis agẽdum eſſe*[g]*, rei enim traditione fomentum accepit*[h]*. Idem ſi res penes Sempronium erat, & eum acceptilatione liberaui, huiuſmodi enim remiſsio inſtar traditionis eſt*[i]*: ideo hoc quoq; caſu præſcriptis uerbis agi poterit. Si uerò ſtipulatio acceſsit, ex ſtipulatu agendum, incertum enim eſt promiſsum*[k]*, ſiue reſpectu aliorum creditorum, quibus dari ſtipulatus ſum*[l]*, ſiue reſpectu mei, qui non dari mihi certam ſummã, ſed ſimpliciter ſatisfieri uolui*[m]*. Sed cur lex quoq; nõ concedit, ut actione in factũ pro exequutione ſententiæ agã*[n]*, excipientiq; propter traditionẽ Sempronio de dolo malo, quia pactũ non obſeruet replicem*[o]*? Et receptum eſt, reſtitutione mihi ſemel à Sempronio uel traditione à me illi facta, ab actione iudicati liberatũ*[p]*, nec ſuſcitari amplius extinctam actionem*[q]*, maxime quum aliter ſuccurri poſsit, nẽpe actione præſcriptis uerbis, ex pacto oriẽte. Quod ſi traditio nulla facta proponatur, tunc præſcriptis uer*

a l. uranius. de fideiuſſo.
b l. ſub conditiõe. ff. de cõdic. inde. l. j. de condi. ſi. cau.
c Bar. l. j. de cõdi. & demõ.
d l. nihil. de cõiun. cũ emã. libe.
e l. meuia. de teſta. man.
f l. ſi ſocietatẽ. pro ſoc.
g l. rebus. infr. de re. pmu.
h l. legẽ. inf. e.
i l. ſi mulier. ff. de condic. ob cau.
k Inſti. de uer. obl. in prin.
l l. liber homo. 2. §. ff. de uerb. obli.
m l. j. ff. qui ſatiſ. cogan.
n l. intra. de re iudi.
o l. cũ propoſitas. ij. infra eod.
p l. pe. §. fi. ubi Bar. et Doc.
ff. de acquir. poſſeſ.
q l. qui rem. §. areã. de ſol.

ptis uerbis actio dari nō potest. Sed ex sententia tantum agi poterit, & reo excipienti, ex pacto replicabitur, nec refert expressum an tacitū sit pactum: ut si hæreditas penes Sempronium erat, & eo uicto pactus sum hæreditatem illam non petere, hic q̄uis nulla sit traditio, tamen ex natura rei intelligor etiā pactus, ut omne æs alienum ad eū pertineat, meq; ille indemnē prestet[r], siue ex causa donationis pactus sim[s], siue simpliciter uoluerim eam illi derelinquere, citra ullius tituli trāslationem[t], quod Alex. hic ex cōmuni sententia probat, quæ & sermonis proprietate defenditur: Si enim actum est, ut tibi derelinquatur hæreditas, ergo onera, quæ in ea sunt ad te pertinent, & ea enim hæreditatis sunt, merito creditoribus satisfacere teneris. Sed an mihi? & non uideretur, quum actio mea aditione confusa sit, mihiq; imputandū uideatur, qui sponte tibi eam hæreditatem dereliquerim[u], idq; Pau. Cast. aduersus cæterorum sententiā probat[x]: cuius opinionem & ratio Fulg. adiuuat: si enim hoc actum esset, ut titulus hæreditarius in te transferretur, utique æquitas suaderet te etiā mihi satisfacere[y]. Sed quum ego derelinquendo rem nihil in te transferam, nudus'que, & absq; ullo titulo sis possessor, non subest ratio, ut uel extincta actio reuiuiscere debeat, uel aduersus exceptionē tuam ex præsumpto pacto replicem, & ita stricti iuris regulis defendi posse uideretur[z]. Sed támen humanior est communis sententia, ne plus lucri consequatur is, qui sola pacti non petendi exceptione est tutus, quàm emptor, in quem uberiora iura transferuntur[a]. Merito igitur ex sententia agetur[b], sicut & quum possessor hic

r l. secūdū. de reg. iur. l. ij. supra eod.
s l. hereditatē. de dona.
t l. sed et si possessori. ī pri. de iureiurā.
u l. debitor. ver. coactus. ad Treb.
x Arg. l. cū filius. §. j. de leg. ij.
y l. ij. §. penul. de hære. vel act. vend.
z Argu. l. si qs ædes. de ser. vrb. præd.
a d. l. ij. §. pen.
b Facit. l. herede. de his q. vt indi.

creditoribus satisfacere negat, nam quod Accur. ait hoc casu iure cesso experiūdum, crebriore calculo reiectum est: quum enim creditores in ipsum Semproniū, tanquam singularem successorem, actionem nullam habeant,[c] *frustra mihi in eum id iuris cederent quod non habent*[d].

c l. j. §. si hæres pcepto. ad Treb. l. ij. supra eo.

d l. si sic. §. j. vbi Bart. de leg. j.

b ¶ CONFVSA.

Quoties ergo creditor debitori succedit, successiōe & quatenus est hæres ꝓ rata, actio confunditur[c], *idq; etiam si hæreditas apud eū remansura non sit, sed ad fideicōmissarium transferēda*[f]: *quum enim fictiōe legis hæres defunctum representet*[g], *non potest idem censeri & debitor & creditor*[h].

e licet. infra ad. l. fal. l. stichum. §. adi tio. de solutio.

f l. deducta. ad Treb.

g §. j. in auth. de iureiur. à mor.

h l. ij. de stipu. ser. l. pen. de arbi.

i §. j. Insti. de actio.

I *Quæ ratio in eo cessat, qui rei uēdicatione. uel Seruiana cōuenire defunctum poterat, non*

hæreditate confusa[b] est: sed si eam hæreditatem, posteaquàm in iudicio obtinuisti, ei tradidisti, quem sententia superaueras, ea cōditione pactoq;, vt tam cæteris creditoribus, quàm tibi, in eo quod tibi debetur, si eam hæreditatem nō adijsses, satisfaceret: pacti, conuentionisq; fides seruanda est: quæ si non seruatur, ex stipulatu, si modo pacto subiecta est, dabitur actio: vel præscriptis verbis, si stipulatio non interueniat.

II *enim is proprie erat obligatus: quia qui sola actione in rem tenetur, proprie debitor nō est*[i], *merito nulla obligatio confundi potest, sed dominium eodē modo remanet*[k]. *Idemq; in pignore est, quod ab extraneo poßidebatur, cui creditor successit, nam remanet in eadem pignoris causa: seruiana enim actio & ipsa in rem est*[l]. *Sed quid si pignus*

k Baldus. l. si vxor. inf. de bon. auth. iudi. possi.

l §. itē seruiana. insti. de actio.

l pignoris. ff. de pigno.

ſi pignus non ab extraneo, ſed ab ipſo debitore poßidebatur, cui creditor ſucceßit? Et tunc uideretur extingui *pignus, ſupraſcripta enim ratio id inducit, ne idem cenſeatur & debitor & creditor, peremptaq; perſonali actione, & hæc acceſſoria extingui debet* [m]. *Si tamen grauatus creditor erat fideicommiſſo, & coactus heredi tatem adierit, durat obligatio naturalis, & ideo neque pignus extinguitur* [n]. *Quod latius quoque accipiendum aliqui putarunt, generaliterq; tradiderunt, quoties hæreditas penes creditorem non remanet, ſed abſque eius culpa & facto apud alium reperitur, actionem pro confuſa non haberi: & ideo* Accurſ. *exiſtimauit, ſi res hic à creditore hæreditatis eodemq; hærede, etiam ſine pacto expreſſo poſſeſſori dimiſſa eſſet, priore actione: tãquam ſi aditio eam non extinxiſſet, agi adhuc poſſe: quam ſententiam, recte tamen declaratam, crebrior calculus approbat: nempe ſi ſaltem tacito pacto actum eſt, ut hære ditas apud uictum ſit, hæres enim eam illi cõcedens, cum omnibus oneribus tranſtuliſſe tacita pactione cenſetur: & ideo uidetur antiquæ actionis commoditas in eum contractum transfuſa, unde uel ex nouo contractu, puta uendito, ſeu præſcriptis uerbis, agendum erit* [o], *uel ex ſententia, quod ſupra attigimus.* Addit Bald. *ob mendacium quoque poſſeſſoris actionem primam pro extincta non haberi, quid enim ſi in caſu text. noſtri, is qui ſententia ſuccubuerat, negaret latam eſſe ſententiam, hæredemq; ſe contenderet: non'ne poſſet uictor dicere, ergo poſtquã te hæredem affirmas, ſolue quod defunctus mihi debuit* [p] *? nec audiretur, ſi confuſam aditione actionem diceret,*

III
m l.cũ principalis.de regu.iur.
IIII
n l.debitor.ad Treb.

V
o d.l.ij.§.pen. d.l.hæreditatem.de don.

p Arg.l.fi. infra de peti. hære.l. conrouerſia. ff. de tranſac.

diceret, quam ipse oppugnatum iret[q], quod & Alexan.
VI probat. Sunt & qui idem tradant, quum hæredi scripto euicta est ob inofficiosum testamentum hereditas, existimantur enim actiones cōfusæ nō fuisse[r], siue id per restitutionem sit, ut sentit Bar. siue interpretatiōe legis, quæ nec à principio quidē confusas fingit, ut Rimi. mauult.
VII Illud quoq; constat inuentarij beneficio actionis substantiam confusam nō censeri[s]: si inde damnum hæredi immineret, absq; enim periculo seu damno hoc beneficio illi prouidetur[t]: quod si iacturæ ullius periculum non est, substantia quidem deficere actionem tradunt, sed effectu durare: quum enim post aliquod tempus differatur inuētarij confectio, apparet interim extingui actiones, quæ deinde effectu tenus excitētur[u], & ita Alex. distinguit, & ipse sequor: licet utilitatis exempla, quæ ab eo adducuntur, nō probem: ait enim in casu nostræ legis, si confectum ab hærede fuisset inuentariū, saluam ei futuram aduersus hæreditatis possessorem primā actionem, qui pactū nō seruaret: nam quū in substantia actio extincta nō sit, nihil impedit, ut ille arbitratur, quin intēdi aduersus eum poßit, quod euidenter falsum est, quomodo enim in successorem particularem ea actio competere potest[x]? Atqui Doct. ex cōtractu, uel si pactio nuda est, ex sententia eum cōueniri solum posse existimarūt[y], quod supra ostendimus. Aliud quoq; exemplū subijcit, nā si actionis substantia durat, poterit interim citatis creditoribus & legatarijs separationē bonorum officio iudicis impetrare, ut certa in re sibi satisfiat, id enim & Bal. tradidit, quod ego dissentientibus creditoribus fieri non posse arbitror:

q ca. ex eo. de reg. iu. in. 6.
r l. cū qui. §. fi. de inoffi. testamen.
s l. fin. §. & si præfatā. infra de iur. delib.
t Bart. d. l. fi. §. in computatione.
u Arg. no. in. l. vniuersa. supra de pcib. imper. offe.
x l. 1. §. si hæres pcepto. ff. ad Treb.
y d. l. ij. §. pen. d. l. hæreditatem.

bitror: debet enim similẽ cum eis habere fortunam [z]*, nec praecipuũ sibi aliquid in re certa obtinere, quod & Deci. ait. Sanè ad hanc speciem pertinet, & quoties haeredi tas creditori in poenã aufertur, licet enim ipso iure actio nes sint confusae, tamẽ propter eius ignorantiã ei succurritur* [a]*, restituũturq́;, quantũ scilicet ad effectũ attinet* [b]*, nõ aliter, quàm ei qui inuentarium confecerit, ut Bar. hic censuit. Sed quum uerũ sit, non facto inuẽtario confundi actiones, nũ ea quoq; fine cõfundũtur, ut deductio quoq; denegetur? Et non denegandam traditum est, unde haeres qui adiuit in fideicommißi restitutione, id retinere poterit, quod sibi à defuncto debebatur* [c]*: idq́; Bal. hodie procedere, etiã non confecto inuentario, arbitratur, quae cre brior est sententia* [d]*: quoniam lex Iustiniani noua creditoribus quidẽ & legatarijs non conficientẽ inuentariũ haeredem in solidũ obligat* [e]*, respectu uero fideicõmissarij antiquas leges non corrigit* [f]*, non enim fideicommissum uires haereditatis excedere debet, ideo semper aes alie num deducendũ aduersus ipsum fideicõmissarium est* [g]*. Hinc à quibusdam responsum est, filiũ qui haereditatẽ re stituere testamento patris iussus est, tametsi nõ facto inuentario maternam dotẽ sibi retinere* [h]*, quod & de legi tima portione iure naturae debita omnes fatentur* [i]*, eius enim censetur creditor* [k]*, omneq́; onus de ea reijcitur* [l]*: quod ideo minus dubiũ est, quia nec quartam quidẽ partem ex S. C. Treb. sibi debitam, ob neglectam inuentarij confectionem, perdit* [m]*. Fortius est quod Raph. Com. cen suit* [n]*, non solum erga fideicommissarium deductionem haeredi permissam esse, sed etiam actionem si soluerit dari,*

z §. in computatione.

VIII

a l. haeredẽ. ff. de his quib. vt indig.

b l. propter veneni. §. neptis. ff. ad Sylla.

IX

c l. irritũ. l. in spõnẽda. infra ad. l. falci.

d In. l. ita. §. si ex trebel. ff. ad treb. Arc. consil. 147. col. fin.

e d. l. fina.

f d. l. irritum.

g l. cohaeredi. § cũ filię. ff. de vulg.

h Pau. de Ca. consi. 164.

i In auth. sed cũ testator. ifra ad. l. fal.

k l. si patron⁹. ff. de dona.

l l. qm̃ in prioribus. infra. de inof. test.

m Doc. d. auth. sed cum testator.

n Raph. d. l. de bitor.

o l. penul. ff. ad Treb. ri, posse enim tanquam indebitum condicere[o], quæ sententia æquißima est. Et hæc quidē in creditore uera sunt, qui debitori suo succedat: qd si fideiussori debitoris succedat? Quid itē si alteri ex duobus reis promittendi? Et quo ad eos quibus succeßit confunditur obligatio, ut scilicet agi non poßit, non quod solutū uideatur, et ideo aduersus principalē durat actio, itemq; aduersus alterū reum[p]. Quum uerò creditor principali ipsi debitori succedit, non est dubiū fideiussorem liberari[q]: perempta enim principali obligatiōe, etiā fideiussoria tollitur: idēq; uice uersa, si fideiussor debitori principali successerit, incipiet enim sola principali teneri[r]: nisi creditoris intersit, ut duret adhuc accessoria[s], quod tribus casibus Alexan. hic prosequitur, apud eum legendis[t], materia enim hæc à præsenti lege alienior est, quàm ut ulterius insistendum putem.

p l. Vranius. de fideiuss.

q l. generaliter. de fideiuss.

r l. hæres. § qď si id. de fideiuss.

s l. debitor. ff. de separa.

t l. seruus. de infa. l. cū qs. § fi. ď solu. Bart. d. l. generaliter.

IDEM AVGVST. Mucracaulio.

Si pascēda pecora partiaria, id est, vt fœtus eorū portionibus, quibus placuit, inter dominum & pastorem diuidantur, Apolinarem suscepisse probabitur, fidem pacto præstare per iudicem compelletur.

Si PASCENDA. Susceperat pastor Apollinaris pascenda pecora, nasciturorumq; fœtuū partem pro opera præstari sibi cōuenerat. Rescriptum est, per iudicē compelli debere, ut fides contractui seruetur: probabiliter enim dubitari potuit, cogi eum nō posse, ut pacto staret: si enim conuentionem nudam hanc interpretemur, clarum

clarum est nulla actione potuisse cogi[a]*: contractum ue=
rò nominatũ nõ esse, ex eo apparet, quòd nec conductor,
nec emptor* Apollinaris *dici potest, cui pretiũ ob merce=
dem nullum detur*[b]*: Socius quoq; propriè non uidetur,
quum ipse nihil in commune ponat*[c]*. Sed tamẽ rectè re=
scriptum est, ad iudicis officium pertinere, ut eum cogat,
quæ coactio per mixtũ imperiũ fit, quo ille sententiã su=
per contractu huiusmodi latã, officio suo exequetur*[d]*:
fuit enim cõtractus hic, quũ partiario ꝑ mercede partẽ
fœtuũ dominus præstat, apud ueteres frequẽs, ut ex M.
Catone constat. Is antẽ contractus quãdoq; innominatus* I
*est, quandoq; societatis iudicio cẽsetur. Si dominiũ peco=
rum omnino translatũ est, quum in eo communionẽ nul=
lam, is qui transtulit habeat, contractus innominatus est,
quum scilicet do ut facias*[e]*, & licet fœtus communicãdi
sint, tamen in dubio non uidetur partes ex hac accessione
principalis cõtractus naturã uoluisse inuertere*[f]*. Si do=* II
*minium non translatum, sed communicatum est, societas
censebitur*[g]*. Idem quoq; credẽdum cum actũ est, ut post
certum tempus uẽditus pecoribus pretiũ communicetur,
pretij enim coniecturã ad rẽ ipsam transferimus*[h]*. Alio
qui retento dominio, nulla potest esse in pecoribus socie=
tas: & si dictũ sit societatẽ iniri, respectu fœtuũ intelli=
getur*[i]*: potest enim cõtrahi societas respectu accessionũ
tantum, puta fructuũ, uel lucri percipiẽdi*[k]*, nec ex lucri
aut fructuum cõmunione necessariò infertur, rem ipsam
principalẽ cõmunicatã censeri*[l]*, sicut & hic in fœtibus
dicendũ uidetur: nec obstat, quòd pastor ipse nihil cõfe=
rat, quia satis est qualiscunq; operæ uel artis pretium ab*

eo com

a d. l. iurisgẽ. §. sed cum nulla.

b § pretium. inst. de emp. glo. Insti. de loca. in prin.

c l. si merces. §. vis maior. ff. loca.

d Glos. l. si sor. infra de colla. l. iube. re. ff. de iuris di. om. iudi.

e l si tibi areæ. ff. de præ. script. verb.

f Bald. hic.

g l. si id quod. vers. cęterũ. pro soc.

h dicta. l. si tibi areæ. versic. sed si puerũ.

k glo. l. j. infra pro socio.

l Alex. consi. 48. in. 2.

eo communicari: sicut in eo dicimus, qui operā aliquam ponit: quum alius solā pecuniā: uidetur enim in lucro cōtracta societas, saluaq; est alteri sua sors[m]*, unde & merito eius periculo erit. Si uerò nō translato nec communicato dominio nihil de societate nominatim dictū sit, uerius est hunc cōtractū innominatū censeri*[n]*, idq; cōstitutionis huius argumēto, quæ aliàs nō hîc collocāda, sed sub rubr. de locato fuit*[o]*: quæ & receptior est sentētia, quāuis dissentiente* Alexan. *merito igitur præscriptis uerbis actione ex hoc pacto intēdēdū erit*[p]. *Sed an in dubio cēseatur hoc in cōtractu translatū dominium?* Et Alexan. *rectè concludit, nō censeri, nec enim partiarius cōtractus trāslationē dominij arguit, qui uel ex eo tantum fieri solet, ut pecori alēdo custodia adhibeatur: fœtuumq; utilitas sola cōmunicetur*[q]. *Sed quid si pecora æstimata pastori tradita sunt? Et quidam sentiunt censeri dominium omnino translatum, quia æstimatio uenditionem facit*[r]*: quæ sententia euidenter falsa est, quum ex natura societatis non trāsferatur dominiū, sed communicetur: merito ergo si pecora pereant, etiā cōmune erit periculū*[s]. *Quid si expreßim actū est transferri dominiū, cuius adhuc erit periculū?* Et *uideretur esse pastoris, quū res periculo domini pereat*[u]*, cōtra* Ias. *quū enim hæc dominij translatio non eo facta sit, ut proueniens utilitas sola pastoris sit, nec damnum quidem soli pastori imputandum est*[x]. *Ego à regula facile recedendum non arbitror, ut periculum sit domini*[y]*, qui pacisci potuit, ut sola fœtuum pars ad se spectaret, non enim hæc pactio substantiæ contractus aduersatur*[z] *nec iniusta aut reproba cēsetur, nisi quatenus*

m d. § si in coeunda. Bal. d. l. j. 2. q. infra ꝓ socio.
n d. l. si id qđ. in princi.
o l. imperator. ff. de in diē addict.
p l. j. § domino. de præscript. verb.
q Arg. l. cum pater. § pater pluribꝰ. de leg. ij.
r l. quoties. infra de iur. dot.
s d. l. cū duobus § dāna. Bart. l. sicut certo. § nūc videndū. ff. cōmu.
u l. pignus. ifr. de pig. act. l. dānū. infra loc.
x l. Titius. § sed nec. de præscri. ver.
y l. lucius. de euictio.
z Alexā. l. vbi ita. de dona. causa mort. in apost.

nus in fœnebris contractus suspitionem incideret[a]. *Quod si nulla aut minima pars fœtuum ad eum ex pacto pertineret, tunc sententiã Iasonis probarem, ne trãslatum censeatur dominium, quòd nullam domino utilitatem afferret*[b].

a 14.quęst.iij. c.plerique.

b Versicu.sed nec.

IMP. ALEXAN.
Dionysio.

Qvum[a] posteaquàm aduersarius matris tuæ uictus esset, matrẽ tuã circũuenerit, ut ei ca-

Qvum posteaquàm.a ¶ *Litigabat aliquis cũ muliere, & uictus est, ea mulier pacto promisit nullã cõtrouersiã mouere, quo casu executio pacti exceptione impeditur obiurgata nimiæ facilitatis à filio mulier, se circũuentã affirmabat, quapropter filius (qui etiã sine mandato pro matre agere põt*[a]*) principi supplicẽ libellũ hac de re dedit, à quo rescriptũ est, dolo factã renũciationẽ irritã esse: quum autem dolus ex coniecturis probetur*[b]*, ideoq; in eo leuiores probationes satis sint, putarim hoc casu iũgi plures cõiecturas debere, unde instrui sufficienter religio iudicãtis possit. Prima est, quia mulier, cuius sexus fragilitati libentissime succurritur*[c]*, unde & facile decipi posse præsumitur*[d]*. Secũda est, quia credibile non est eã sponte, & ex certo animi iudicio donasse, quũ mulierũ genus auarissimum sit*[e]*. Tertia quia eã, quæ sententiã obtinuerit, nõ est uerisimile renũciationẽ certo animi iudicio fecisse*[f]*, illi præsertim, cũ quo tam diu, id est usq; ad uictoriã litigauerat*[g]*. Quarta, quia circũuenta ab aduersario fuerit, hoc est aduersarium adhibitis amicis, &*

a l.sed hæ. de procur.

b l.dolũ. infra de dolo.

c l.ij.ad velle.

d §.is confe/ quẽs.i auth. de æqua.do.

e l.si stipulata. de don.inter vir.

f c.super hoc. de renunc.

g l.iij.infra.de repu.hære.

forte potẽtioribus, eam adiuisse, et improuidã circũsiste do blãdis subdolisq; uerbis credulitati eius illusisse, uidetur enim hac lege significari huiusmodi cõiecturas sufficere, quod tamen plurimum in arbitrio iudicis, ex personarũ & rei qualitate residebit[h]: & quũ hic ex coniectura circũuentionis succurratur mulieri decepta,[i] apparet illud, qđ uulgò solet dici, ex dolo neminẽ excusari, nisi eiusmodi sit; qui et prudentissimos fallat[i], tũc procedere, quum uir aliquis prudens deceptũ se allegat, alioqui secũdum qualitatẽ personæ sufficiet præsumptionem moderari, ne cuiquam dolus suus impune stet[k].

uerct, nullã se controuersiã[b] de seruis moturã, id pactum, mala fide factum, irritum[c] est: & quum ex ea cõuentione cum matre tua agi

b ¶ CONTROVERSIAM. Qui promittit cõtrouersiam nõ mouere, intelligitur nec de iure[l], nec de facto[m], nec iudicialem[n], nec extra iudicium[o], nec agendo, nec excipiendo[p]: idemq; hæc uerba significãt, quod nõ inquietare[q], seu habere licere[r].

c ¶ IRRITVM. Sed nunquid ipso iure? quod uidetur propter naturã participij, quod præterito quoq; tẽpore nullum fuisse arguit[s]: nã & à Bart. traditũ est, pacta que etiam fomento legis corroborata sunt, propter metum, uel dolũ, ipso iure nullius esse momenti: ut quum per metum quis dotẽ promittit[t]: quum tamẽ in stipulationibus uel alijs contractibus aliter soleat distingui[u]. Nec obstat uerbũ subsequens, liberabit: quia referri põt ad molestiam facti[x], uel ad sententiam declaratoriã, quæ neces-

h l. dinus. de in integ. rest.
i c. cũ dilectus. extra quod met. cau.
k c. culpa. de reg. iuris in sexto.
l l. Lucius. § tres hæredes ad Treb.
m Alex. consi. 43. col. ij. in primo.
n l. sed & si. § si ãte. de pet. hæred.
o l. causas. vbi Bal. ĩfra ti. j.
p l. non solũ. § sed si status. de procur.
q Bar. l. ãplius nõ peti. ff. rẽ rat. Alex. cõ si. 52. ĩ secũ.
r l. stip. ista. § j de uerb. obl.
s Glo. l. in cri. mi. ĩfra de iurisd. om. iu.
t l. si mulier. § si dos. ff. qđ met. cau.
u d. l. elegãter. ff. de do.
x Gl. l. quod si sit. ver. liberabit. ff. de hered. vel acti. vend. c. si qs presby. de rebus eccl. nõ alien.

necessaria est, etiam si actus nullus fuerit [y]*. Sed tamen in cõtrariam partem frequẽtius itum est, quoniam non solẽt stricti iuris contractus ex dolo statim infirmari, sed exceptione opus est* [z]*. Dubiũ autẽ non est, pacta nuda stricti iuris contractus esse* [a]*, idq́; maxime in casu nostro dicendum, ubi pactum liberationẽ à sententia, quæ stricti iuris est* [b]*, inducebat, & eiusdem est naturæ liberatio, cuius obligatio* [c]*. Nec dictio*

cœperit [d], iudex eam liberabit.

IDEM AVG. NICAE.

irritum quicquam aduersatur, quæ quandoque ad futurum tempus refertur, & pro eo accipitur quod infirmandum est [d]*, unde ex subiecto argumẽto interpretationem sumit* [e]*. Ego à grammaticis accepi, ratum à uerbo reor dici, idq́; significare, quod præcedenti meditatione firmatum est, & ideo ad effectum ipsum referri: unde & irritum recte dicitur, quod effectu firmum non est* [f]*.*

d ¶ AGI COEPERIT. *Id est excipi* [g]*. Quid si pactionem non nudam fuisse existimemus, sed rei interuentu corroboratam? Vt quia aliquam pecuniam aduersarius dederat* [h]*? Quid si pactum nudum quidem credamus, sed ex pœnali stipulatione illi adiecta agi* [i]*, quod uero proprius uidetur propter uerbum caueret, quod ad huiusmodi stipulationem proprie refertur* [k]*: rarum enim est ut cauisse dicatur, qui nudo pacto cauit, conuentionis itaque nomine hic de utraque pacto scilicet, pœnaq́; accipiendum.*

y l. eius. de iure fisc.
z l. dolo. infra de inu. stip.
a Gloss. l. j. de act. & oblig.
b l. j. C. si plures vna sen.
c l. ab emptione. vbi Bar. ff eod.
d Ant. ex causa. infra de isi.
e Præter. vbi Bal. col. iij. Rimi.
f xj. quæst. iiij. c. irritam.
g l. j. de excep.
h l. legẽ. infra. e.
i l. si pacto q. infra eod.
k l. sancimus. infra de verbo. sig.

LEGEM. a ¶Traditū extat, supraq; nos admonuimus, licet ex pacto nudo actio nō datur, si tamen pactionis uerbis partiū factum, & συνάλλαγμα accesserit, oriri actionem[a], quo fit, ut à traditione rei corroboretur ipse contractus[b]. I Quod intelligendū, si id pactū rem ipsam, quæ traditur respiciat, ut quia de ea restituēda agatur, uel traditionis causam declaret, uel eam restringat, & si qua similia[c]: Si uero rem ipsam seu traditionē nō respiciat, nullam actionē parit[d], nisi de causa cōstet: ut quia habita relatione pacti ad cōtractū, aliqua innominatorū cōtractuū species exurgat, tūc enim nō tam traditione, quàm rei, ut uocant, interuētu, cōfirmatur pactum[e]: & ideo tūc nihil refert, quod res ex interuallo pactionē subsecuta sit, quū II aliâs traditione rei non foueatur, nisi id pactum quod in ipso actu conceptū sit[f]. Quæ regula recte tamē percipiēda est: nempe ut pactum corroboretur, si iustū sit: Quid enim, si ex turpi, uel reproba causa processerit, uel aduersus III legū præscripta[g]? nō est credendum traditione cōfirmari[h], Sicut nec ideo supra uires cōtractuum, qui uerbis IIII ineuntur, poterit ualescere: unde sicut solo pacto nō quæritur alicuius rei dominium absq; traditione[i], ita nec retro

LEgē quam dixisti, quū dotem pro alumna dares, seruari oportet: nec obesse tibi potuit quod dici solet, ex pacto actionem non nasci: tunc enim hoc iure vtimur, quum pactum nudum est: alioqui quum pecunia datur, & aliquid de reddenda ea conuenit vtilis est condictio.

a l. iurisgen. §. j. ff. eo.
b l. j. infra de pac. cōuen. l. legē. infra de donat. l. ij. infra de dona. quę sub mo.
c l. si domin⁹. in ff. de præscript. verb.
d l. ij. infra de euict.
e d. l. si dominus. bar. d. l. in traditionibus.
f l. cū res. ifra de don. l. pfecta. de dona. quę sub mo.
g l. ex morte. circa med. infra de pact. cōu. & ifra. eo. tit. l. seq.
h l. cōtra. l. ius publicū. ff. e.
i l. traditionibus. ifra eo.

tro transferri potest[k]*. Qua ratione nec translatio domi-* V
nij in re alterius impedietur, ut si centũ tibi tradã, adie-
cto pacto, ne fundum tuũ, Sempronio uendas[l]*, nõ adiuua*
bitur id pactum, ut idcirco uẽditio nõ teneat: si tamẽ mea
refert, fundũ Sempronio nõ uendi, quatenus interest age
re potero[m]*, alioqui nullius erit mométi ea cõuentio. Non*
absimili quoq; ratione inductum uidetur, ut pactio pœ- VI
nalis etiã certæ pecuniæ traditioni serui adiecta nullo ui-
gore foueatur, nisi quatenus paciscentis intererit[n]*. Nam*
& usuras cõstat ex pacto deberi nõ posse, quãuis in ipsa
pecuniæ traditione factum sit, soli enim retentioni suffi- VII.
ciet[o]*, quod odio usurarum innumerata pecunia cõstitu-*
tum pleriq; arbitrantur. Cæterũ & cõtractus, qui re cõ-
trahuntur, pacto in traditione adiecto, extendi nequeũt,
ut supra quàm peruenerit oriatur obligatio[p]*, quod scili* VIII
cet huiusmodi pactũ contra naturã eius cõtractus esset[q]*.*
Traditio quoq; si alteri fiat, alteri uero pactum, rece-
ptius est, nullam inde actionẽ dari[r]*: ut quum quis pro co*
lonis Titij pecuniã prærogat, id est, antequam dies illi ce IX
dat soluit, & in ipsa solutiõe Titius se ei restituturũ pro
mittit, non cõfirmatur id pactũ[s]*: cui consequẽs est, quod*
traditum extat, si locus monumenti hac lege uenierit, ne
in eum hi inferantur, quos ibi ius est inferri, ex hoc pa-
cto agi non posse[t]*, non fauore religionis (ut quidam cre*
didere) sed quoniam ius alterius respicit, quod impediri
pacto non potest[u]*: nam & receptum est, si contractus fa*
uorem alicuius respiciat, pactio illi incontinenti adiecta
fauorem alterius, non tamen actionem informari[x]*: ut si-*
cut cohærentia contractus talis pactio non conualescit,

k l.ij.&.iij. infra de pact. int. emp. l.j. l
l fi. ff. de don. l. pen. ff. eo. l. fi creditor. §. fin. de dist. pig.
m l. j. §. si quis. de aq̃ quo. bar. d. l. pen.
n l. seruus. ea. l. ff. de ser. ex por.
o l. quãuis. s. infra de vsur.
p l. si tibi dec. ff. eo.
q l. rogasti. §. si tibi. ff. si cer. pet.
r l. elegãter. §. seru⁹ pactionis. vbi bar. de dol.
s l. si tibi. ifra loca.
t l. quod si locus. ff. de reli.
u d. l. pen.
x Gl. l. petens. infra. eo.

ita nec rei traditione conualescat, in plerisq; enim aßimilantur, ut hic Soci. ostēdit. Sed & illud admissum est, traditione quæ nō spōte, sed præcedētis obligationis dissoluendæ causa facta fuerit, pactum nō roborari[y]*: ut si stipulatione tecum conuenero de cētum tibi ex certa causa dandis, deinde in ipsa numeratione paciscar, ut pro me eas Romam, nulla ex pacto actio erit, quia huius traditionis causa non pactum ipsum censetur, sed præcedens obligatio, quæ omnino dissoluēda fuit. Quapropter patris pactum in dotis profectitiæ traditione factum, actionem non innouat*[z]*: tenetur enim filiæfa. dotem tradere*[a]*, atq; ita officio iudicis cogi potest*[b]*, quum alias iure ciuili inter patrē & filiāfa. actio nulla esset*[c]*. Quod si subsequens traditio ultra neceßitatē aliquid uoluntariæ utilitatis adderet, propter eam utilitatem pactum fulciri, ceu ea causa subnixum posset, quod tribus exēplis ostendam: Primum est in contractibus innominatis, in quibus præceßit pactio, puta promißio dandi ut faceres, ea solā obligationem naturalem producit, & ideo inefficax est. Si igitur traditio illi pacto accesserit, confirmabitur, quia habet id utilitatis traditio, ut rem transferat, quæ alias nulla actione à posseßore extorqueri potuisset*[d]*. Alterum in patre emancipatæ filiæ dotem dante, qui traditioni potest quam uult legem adijcere*[e]*, & tamen tenetur pater etiam emancipatam filiam dotare*[f]*: quod iure nouo constitutum est, lege enim XII. tab. penitus extranea huiusmodi filia erat*[g]*: unde constitutio quæ id onus patri addidit, eo moderamine addidit, ut etiam solo pacto sibi cauere posset, ut integra dos eò reuerteretur,*

y l. si intra. ff. e. d. l. ex morte. in fin.

z l. auia. infra de iur. dot.

a l. qui liberos de rit. nup.

b Bar. l. obligamur. de act. & oblig.

c l. fina. supra titu. j.

d Gloss. d. l. in traditiōib⁹.

e l. j. §. accedit. & §. extraneū. infra de rei vxo. act.

f l. fi. infra de dot. prom.

g §. emācipati. Institu. de hæred. quæ abintest.

tur, unde uenerat, & ideo tãta necessitas nõ subest, quin pacto tolli potuerit, atque ita ego cõmunẽ Iac. Pet. Alb. Barto. Angel. aliorum'que sententiam declaro[h]*, Alexandriq; dissentientis rationes submouendas censeo*[i]*. Tertiũ est quum praecedens obligatio ex cõtractu descendit, & subsequente traditione actum est, ut adiecto pacto fiat nouatio, tunc enim propter uoluntatem partium uideretur pactum traditione ipsa effectum sumere, quia scilicet praecedens obligatio sola nullã necessitatem habet, quũ quasi nouata sit*[k]*.*

h In d.l. auia. & d.l. in traditionibus, Soci. & Rimi. hic.

i Alexã. l. si cũ dotẽ. col. 2. solu. matri.

k Arg. l. tenetur. §. j. vers. sed si areã. de act. empt. & gl. in d.l. auia. in vlti. fol.

IDEM AVGVSTVS Capitoni.

Ex conuentione quidẽ, qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis, quum fundum in dotem daret, vt creditoribus, quibus fuerant praedia obligata, vsuras solueret, actio tibi aduersus eam cõpetere nõ potest, & si pactum in stipulationem deductũ probetur.

Ex conventione. *Fundũ mulier, quem iã antea creditoribus obligauerat, in dotẽ marito dedit, pactoq; cum eo cõuenit, se illis usuras soluturam, ne scilicet iure pignoris à marito fundũ illi euincerent, nec promissa seruauit, soluto matrimonio, haeres mariti Capito cõuẽtus, ut fundum mulieri restitueret, eam recõueniebat ex pacto quasi usuras creditoribus non praestitisset, uidebaturq; probabilis eius allegatio, quia creditori hypothecario id ius competit, ut debitoris pecuniam à posteriore creditore cõsumptã repetat, perinde ac si extet*[a]*, quũ genus nunquam perire*

a Bar. l. pupillus. de his q̃ in frau. cre.

b l. in ratione. § icerte. ad leg. falc.
c l. rina. §. j. ff. ad leg. rhod.
d l. si ita stipu. §. Chrysogonus. vbi Aret. & Ias. de ver. obli.
e l. per retētionē. in si. infr. de vsur.
f l. idemq́; §. si. ff. qui pot. in pig.
g l. si is qui. ff. de iu. fi.
h l. diuortio. §. nō solū. I. si. sol. matr.
i l. iij. vbi not. infra in qui. cau. pig.
k l. j. ff. de distra. pig. bar. d. l. pupill.
l l. loci. §. cō. petit. si ser. vend.
m l. posthum. §. si quis ex his. de inoff. test. vbi bar.
n l. si patroni. §. qui fidei cō. ad Treb.
o l. si sub vna. §. j. de ver. oblig.
p l. ille a quo. §. si de test. ad Treb.

perire poßit[b]: merito ergo dubitabat, ne eo nomine aliquando cōueniretur: sua enim plurimum intererat, ut eis satisfieret, indemnisq́; præstaretur. Sed tamen respōsum est, hūc minime audiendum esse, quasi sua amplius nō intersit[c]: quū restituto fundo, omne id onus ad mulierem pertineat, nec probabiliter quicq̄ sibi à creditoribus illis sit timendū, siue quod respectu fructuū à marito cōsumptorū, nulla esset pro usuris hypotheca,[d] siue quod etiā si actum esset ad fructus usuram trahi[e], nō uidētur creditores marito priores esse, cum quo tempore nascūtur, ius quoq́; mariti natum sit[f], quod tanquam fauorabilius præualere debuit. Quòd si in fundi reditu nō pecunia sed naturales fructus sint[h], dubium non est eis consumptis, nullam creditoribus concedi actionem[i], quia species bona fide à creditore, quamuis posteriore consumpta, peti non potest[k]. Hincq́; adnotant Doctores, eum cuius amplius interesse desinit, à iudicio repelli[l], hæc enim exceptio, tua non interest, ante litem contestatam, ut de eius natura est opposita, agentem à limine iudicij submouet[m] nam sicut à principio agere is nō potest, cuius nō intersit[n], ita si ex postfacto res ad eū casum deueniat, à quo nequit incipere[o]. Idemq́; de exceptione dicendum, ut is solus, cuius interest, excipere poßit[p]: debetq́; prima frōte de hoc constare[q], alioqui litis ingressum non impediret: quod si lite contestata obijciatur, receptius est peremptoriæ exceptioni æquiparari, & ideo tanquam ex ea ostendatur actori nullam actionem competere, etiam tali tempore excipiens audiretur[r]. Non tamen hæc perpetua sunt, sed quibusdam casibus auditur etiam is,

cuius

cuius interesse desinit: ut si id facto rei conuenti contigerit[r]*, uel alterius qui eius personam repræsentet, qualis est hæres, uel etiam singularis successor*[s]*. Idem in pœnis legalibus, nec enim quid intersit in eis consideratur*[u]*, sicut nec quum ex delicto seu dolo agitur*[x]*. Sed & si in præsentia interesse quidem desinit, damnum tamen iam datum sit, quo illud restituatur, non censebitur desinere*[y]*, ut quum quis iniuriarum acturus, stipulatus est aduersarium suum iudicio sisti, illeq́; post longam frustrationem perierit, desinit quidem stipulatoris interesse, quia actio iniuriarum morte rei extincta est: Sed tamen durat damnum, quod is passus est, quia per frustrationē litem contestari non potuit*[z]*. Et ex his decidi illa quæstio potest: si Architectus mihi stipulāti insulam ædificare in fundo meo promiserit, egoq́; eum fundum alienē, an liberatus cēseatur. Responsum enim est liberari, quia mea amplius non interest*[a]* ut hac lege dicitur, unde si intersit, ut quia promiserim emptori dictam insulam fabricatum iri, secus esset*[b]*. Idem si eam actionem emptori ceßissem, interest enim mea, eum qui à me causam habuit, plenißimū ius consequi*[c]*. Sed & si promissor iam in mora fuisset, receptum est nihil stipulatori posse imputari*[d]*, cui rem suam libere uendere permittitur*[e]*, nec ex mora sua lucrum posse ab Architecto fieri*[f]*. Illud quoque ueteres tradiderunt*[g]*, si huic stipulationi adiecta esset pœna, Architectum alienatione fundi facta nō liberari, propter pœnam enim quid stipulatoris intersit non attendimus*[h]*: si tamen emptor uetaret, iusta esset Architecti excusatio.*

q l. non ignorat. infr. qui acc. nō pos.
r Feli. c. super his. col. peñ. de accu.
f l. si post acceptū. ff. de rei vend.
t l. & ideo. de cōdi. furt.
u l. iter oēs. ff. de fur. l. iniuriarū. ff. de iiu.
x l. j. § rectißime. ff. de vi et vi ar. l. j. § si rem. ff. depo.
y l. q autē. ff. si quis cau.
z l. si eū. § q iniuriarū. in fi. si quis cau.
a d. l. § si sub vna. gl. l. stip. nō diuiduñ. vbi Ro. eo. ti.
b Arg. l. i vēditione. ver. si qs i tradēdo. ff. cō. præd.
c l. si tibi. § si pactus. vltiñ. ff. c. Pau. de cast. d. l. si sub vna.
d lege prima. § si fūdū. ff. de aq. quor.
e lege in re. l. fra mā. Bar.
f l. si insulā. in prin. de ver. oblig.

b ¶ SED SI FVNDVS. Quum æstimatio dotis contractum ipsum in uenditionis naturam transformet, remaneatq́;, idcirco fundus ipsi hæredi[l], manifesto apparet eius interesse, ut creditoribus satisfiat, & ideo pactũ co hærẽtia cõtractus cõfirmabitur, & actio ex uẽdito cõpetet[m]: quod si tale pactũ legibus reprobaretur, secus esset[n]: ut quũ quis paciscitur ut uenditor ipse tributa soluat, lex enim prohibet ne quis fundũ comparare poßit, quominus ipse publicas pensitationes agnoscat[o], idq́; publicæ seu fiscalis utilitatis cõtemplatione[p], unde legi prohibitoriæ pacto contrahentium renunciari neq̃t[q], onus enim tributorũ est patrimoniale, qđ lex semper uoluit præstari ab eo qui tanquã dominus poßidet[r]: unde pactũ ut dominus ipse & possessor soluat semper ualet: quod uerò dominus nõ poßidens soluat, non ualet, quãtum sit fisci respectu[s]: quo ad paciscẽtes tamẽ ualet, quia nulla est prohibitio legis[t], quũ trãslatio hæc possessionis tẽporaria, & profecta nõ sit[u]: & ita ego ueterũ sententiã declaro[x], quibus Fulg. Are. Soc. Rim. accedũt. Alij tamen ualere pactum partiũ ipsarum respectu indistincte existimãt, pacta enim debitorum inter se obseruanda sunt[y]: & ideo si mulier fundum emphyteuticum marito in dotẽ det, pacto quod ipsa canonẽ soluat, ualebit pactio[z]: licet domino non præiudicet, quin maritus cadat, si solutum non sit[a]. Sed huic sententiæ uerba legis repu

Sed si fundus [b] æstimatus, ita vt pars instrumenti significat, in dotem datus est, ex vendito actio, vt placitis stetur, competit.

g Dy. Alb. Ias. l. nõ solũ §. ff. de ope. no. nunc.
h l. stip. ista §. alteri. de verbo. obli.
l l. quoties. ifr. de iur. dot.
m d. l. iurisgẽ. §. quinimo.
n l. j. infra fine cẽ. vel reli.
o l. fin. eo. tit.
p l. ij. eo. tit.
q Gl. l. j. ifr. ne fideiuss. dot.
r l. impatores. de publi. l. j. de an. publi. lib. x.
s l. inter. ff. eo.
t l. epistola §. j. ff. eo.
u l. j. §. per seruũ. ij. de acq. poss.
x Glos. ind. l. j. in. j. sol. & Nico. Mata.
y l. ij. §. fin. de ver. obli.
z Spec. tit. de loc. §. nũc videndũ. quæst. III.
a l. ex vectigali. de pig.

repugnant[b]*, quæ de actione ex uendito loquuntur, cuius nulla cum fisco consideratio est. Et hac ex ultima legis parte illud adnotant interpretes, rei existimatæ dationem uenditionis cõtractum inducere*[c]*, quod intelligẽdum, si æstimatio in cõtractu interueniat, cuius naturæ dominij translatio non aduersetur. Quid enim si in commodato, locato, deposito, huiusmodi æstimatio interuenerit? uidetur certe causa facilioris probationis solum facta aduersus eum, qui ex culpa, uel periculo cõuenitur*[d]*. Quod si ex natura contractus dominij translatio requiritur, tunc regulæ legis nostræ standum est, ut æstimatio emptionem faciat*[e]*. Idemq; in dubio respondendum est, ut in contractu dotis, in quo nõ magis trãslatio dominij quam possessionis necessaria est, quũ poßit mulier, si hoc actum sit, nudã possessionẽ in dotẽ dare*[f]*, in dubio enim potius de iure transferendo actum censebitur, & ideo si æstimatio accesserit, factam uenditionem interpretabimur*[g]*: quæ sententia contrarijs coniecturis quãdoq; impugnatur, ut quia æstimatio condigna non sit, nec uerum rei ualorem æquet*[h]*: uel quia appareat ideo æstimationẽ accessisse, ut rei detrimentum resarciri poßit, faciliusq; culpa præstari*[i]*, uel si ex postfacto adijciatur: non enim uerisimile est uoluisse partes perfectũ antea contractum nouari uel corrigi*[k]*: humanitatis quoq; intuitu, in dotis cõtractu non uidetur æstimatione alienatum fuisse fundum, quũ maritus aliter soluendo non sit*[l]*. Idem si actum sit rem ipsam, non autem æstimationem reddi*[m]*. Idemq; ex alijs coniecturis. Quid enim si in diuisione, à cohæredibus facta, hi serui æstimati sunt, quos sub condi-*

tione

b d.l.j.
c l.quoties.
d l.si vt certo. §.ij.cõmo.
e l.litis.ff.pro emp.
f l.vsufructu. ff.sol.mat.
g l.cũ fundus. locati.
h d.l. quoties gl.l.j.§.j. de superfic.
i Sal.et Mod. hic. arg. d.l. si vt certo.
k l.fi.infra de nouat. Docto.hic.
l l.pe.vbi glo.
ij.infra de iu re.dot.
m l.si iter.e.ti.

tione per fideicommissum testator alijs reliquerat? Non erit uerisimile id actum, ut ueditionis titulo transferantur[n]*. Sed quid in contractu de cuius natura dominiu non transferatur, sed communicetur, ut in societate? Et pro parte communi sapiet aestimatio aliquam naturam ueditionis*[o]*, ut scilicet commune sit periculu quod supra in pecorum partiarijs tradidimus*[p].

n l. seruus. ff. fami. ercis.
o l. cu duob'. §. damna. ff. pro soc.
p supra. l. si pascenda.

IDEM AVGV. Phaculae.

PActa nouissima seruari oportere, ta iuris, qua ipsius rei aequitas postulat: quapropter si conuentione quae praecessit diuersa pars vsuram se no esse consensit,

PACTA NOuissima. *Debebam tibi centu ex causa mutui, deinde pactus mecum es, eam summam a me non petere, rursus post aliquod tepus couentu inter nos est, ut eius pacti comoditate no uterer: hic traditur posse te ex mutui causa rursus agere, & mihi excipieti obstituram ex nouissimo placito replicatione*[a]*. Dixerit aliquis, quum in lege non exprimatur quae couetio praecesserit, no uidetur restringenda haec species ad pactu non petendi, sed generaliter potius intelligedu, etia si iustum, id est uestitu (ut uocat) pactum interuenerit, quod priore actione ipso iure extinguat*[b]*. Sed huic positioi reclamant oes, quonia actio semel extincta suscitari amplius no potest*[c]*: nisi respodendum* ris, *priore quide no suscitari, sed nouam eiusde conditionis & naturae ex pacto dari, & id esse quod lex ait, ideo proficere ad nouu cotractu, uidetur enim iuris interpretatione repetita prima illa conuentio*[d]*, quod in obligatione ex*

a l. si vnus. §. pactus ne, de pact.
b l. stichum. §. naturalis. de so.
c d. §. pactus. ver. sed si.
d l. iurisgen. §. ad eo. ff. eo.

tione ex contractu facilius inducitur [e]: in actione uero iniuriarum pacto sopita secus est, quoniam huiusmodi actio ex sequenti pacto non nascitur, sed ex cõtumelia [f]: nec nouum est, facilius aliquid ad instar eius quod semel placuit induci, quam omnino innouari [g], nam & ei cui actio semel cõpetijt de facto, deinde agere lex permittit, dum partis uoluntas non aduersetur, ut quia non excipiat [h], & sic utcunq; sustineri hæc sententia aduersus cõmunem posset [h].

& maxime [b], sivt proponis, id etiam apud acta præsidis asseuerauit, actionem, quæ

b ¶ MAXIME. Quæ enim in iudicio fiunt, ualidiora sunt, unde facilius in his præsumũtur solennia [g], diluiturq; omnis præsumptio uel doli uel metus [h]: & ideo tutor cũ pupillo coram iudice contrahens, censebitur bona fide & palàm contraxisse [i]: & qui in iudicio confitetur, ex iusta causa confessus censebitur [k]: & si expressa mutui causa confiteatur, exceptione non numeratæ pecuniæ uti amplius nõ poterit [l]: Suntq; iudiciarij feruoris plurimi effectus: ex eo enim stipulatio fingitur [m]: renunciatio quoq; iuris in posterum cõpetituri inde robur assumit [n]: testamentũ, uel causa mortis donatio, corã duobus testibus ibidẽ facta, sustinetur [o]: pactum nudũ, quod ad iudicij ipsius expeditionẽ respiciat, corroboratur, & actionẽ parit [p]. Sunt & qui generaliter qualẽcunq; pactionẽ calore iudiciario foueri tradiderunt: sed eorum sentẽtia communiter recepta non est [q]. Sed an hæc procedant coram quocunq; iudice? Et Bald. pro maioribus quidem magistratibus

e l. vbi pact. infra. tit. j.
f d. vers. sed si.
g Arg. l. iij. §. reficer. d' iti. actuq; priu.
h l. Iulia. § q̃, tũ. ff. ad exh.
h Arg. l. pupilli. §. j. de sol. & no. l. si di uersa. infra. titu. j.
g l. j. infra de præd. cur.
h Alex. l. trãs actione. infra tit. j.
i l. nõ existio. de adm. tu.
k Gl. pen. l. l. j. de inter. act.
l l. ea. infra de cõfes. vbi Sali. col. j.
m l. cũ ostendimus. & si. tu.
n Gl. l. j. de cura. bon. dan.
o l. omniũ. infra. de testa.
p Glo. au. generaliter. de epis. & cler.
q l. siue. infra. titu. j.

r l.ii. supra de offic.ciui.iudi. *magistratibus præsumi fatetur*[r], *pro minoribus uerò ne-*
s l.tutores. de cōstr.tu. vbi Bald. *gat*[s] *: unde & Areti. respōdit*[t], *non præsumi iustam cau-*
sam in decreto iudicis idiotæ & imperiti, quales solent
t Are.cōs.96. & c.l. sciēdū. de ver. obli. *esse pagorum seu uillarum duūmuiri & potestates, &*
qui uili sportula autoritatis suæ copiā in instrumētis fa-
u Inn. Hos.c. accedēs.vt.l. non contest. *ciunt*[u] *: sed uerius est,*

ex qualitate personarū super prima cōuction efue-
x c.nisi.& pb. *uel augeri præsumptio* rat, exercere nō ꝓhiberis[c].
y d.l.sciēdū.c. quoniā con tra.de prob. *nem uel minui*[x], *quod*

& Dec. sentit. Articulus tñ hic diffusior est, quàm ut in
b l. si quis cū ꝓcu.in fi.de procu. *præsentia attingi, et huc de locis ordiarijs trahi debeat*[y].
c ¶ NON PROHIBERIS. *Attenditur ergo ultimū*
a l. duobus §. fi. de iureiu. *pactum, derogatq; priori: quod generaliter fatendū, &*
c l. illud. de pe ricu. et com. *in mandato*[b], *ut ultima procuratoris cōstitutio obserue-*
tur, & in iuramētis[c], *& in cæteris cōtractibus, & scri-*
l l. qđ iussit. de re iud. l. si opus. de op. no. nun. *pturis, sic & ultima mora diluit præcedentē*[c]. *In rescri-*
ptis quoq; idē traditū est, ut posteriora efficaciora sint.
l Fede. cōsi. 10. *Idem in legibus, in decretalibus, in statutis municipiorū,*
m c. is q. §. mu lier. de sep. in. 6. *in consuetudine, in præceptis, interloquutionibusq; iudi*
cum[l], *in testamentis uel codicillis: sic ultima sepulchri*
n l. si mr. infra ne de stat. de fun. vbi bal. *electio attenditur*[l], *& mulier in ultimi uiri conditorio*
reponitur[m]*: sic ultimus sacerdotij status inspicitur*[n] *: sic*
o Dec. cōs. 124 *postrema ab ædiculæ patronis facta præsentatio*[o]*: sic no*
q l. si filia. 1 fi. de inof. test. *uißima qualitas perpēdēda, extremaq; uitæ conditio*[q]*: si*
r Feli. c. cū cō tingat. col. 2. de rescri. *qdē, ut ꝓuerbiali uersu dicitur, Alius de alio iudicat dies,*
supremus de omnibus: unde et ultima fama cōsideratur[r]*:*
s l. stichus. de ma. test. gl. c. prædicatur. 16. q. j. *sic ultima uerba sententiæ, uel cuiusuis alterius scriptu-*
ræ[s] *: quæ latius tractata à recentioribus hic accipienda*
sunt. Non tamen hæc perpetua sunt, attenditurq; quan-
doq;

doq; & primus actus: quid enim si supremus priori non ita aduersetur, quin ambo iungi aliquo modo poßint? Certe semper pro cōcordia adlaborandum est[t]*, uerbaq; instrumentorū interpretatione adiuuāda sunt, ne simul pugnent*[u]*, nec credendum à sequēte cōuētione priori derogatū, nisi id expreßim actū cōstet*[x]*. Qua ratione si in eadē scriptura reperiatur aliqd posterius adscriptū, qd' prius adnotari debuit, nō tamen actus uitiatur*[y]*: Sed præposteri reprænsione sublata, uoluntas suo ordine accipitur*[z]*, unde & figura* ὕστερον πρὸ τέρον*, non Grāmaticis solū, & Rhetoribus, sed etiam Iureconsultis cōmunis*[a]*. Sed & si ultima dispositio non ualeat, ut quia dolo facta, uel cōtra leges, dubiū nō est primā non obliterari*[b]*. Idē si ab eo inita sit, cui id ius non cōpetat*[c]*. In unoquoq; enim actu id necessariū est, ut potestas uolūtati iūgatur, alioq nihil agitur*[d]*. Quapropter in pignoribus is potior est, qui tēpore est prior, quoniam ius illi acquiritur*[d]*, qd' sequēti cōtractu auferri ab eo nō potest*[e]*. Idem in sacerdotiorū collationibus*[f]*: Idē in uēditionibus, ut is præferatur, cui res prius est tradita*[g]*: sic statur primæ testis asseuerationi, ex ea enim ius parti quæritur, & sequens contraria ex subornatione descendisse præsumitur*[h]*. Ex his & aliud inducitur: ut quando actio per posterius pactū ipso iure sublata est, non poßit deinde nouißima conuentione suscitari, quod scilicet actio semel extincta, suscitari à contrahentibus nequeat*[i]*, ut supra diximus, nisi beneficio legis id accidat, quæ iusta ex causa utiliter eis prouideat*[k]*. Eadem ratione quādo res integra nō est simplici pacto posterius concepto, præcedens contractus*

t l.si.supra tit. ij. Bar.l.fin. §. idē;quæsitū.de cōdi. inde.
u c.inter dilectos.§.cæterū.de fi.instr.
x l.pcipimus. II in.infr.de app.Bar.cō si.72.col.si.
y l.ij.§. prius. de vulg.
z l.præposteri.infr.de ter III sta.à d.l. iurisgent §. vtrum.
b d.l.iurisgen. § sed si fraudandi.
c l.pactum curatoris.infr. eod.
d l.nolle.de acqui.hære.
d l.j.quā.puo. non est nec.
e l.j.q pot.i pi.
f c.si tibi.de præbē.in.6.
g l.quoties. I IIII fra de rei vend.
h c.sicut.infr. de testib.
i l.q re.§.areā. de sol.
k l.quāuis.§. V quotie. ad Velle.

tractus non rescinditur[l]*, nec cōtractus qui re perficiuntur, nudis uerbis dissolui possunt*[m]*: unde necessariū est simili actu priora omnia rescindi, alioqui ultimū illud pactum, quātū ad rescißionē pertinet, inefficax erit.* Ex na-
VI *tura quoq; uel fauore rei præualet quādoq; prior actus ut in libertate sub uarijs conditionibus relicta, obseruabitur enim leuißima non ultima conditio*[n]*, quod libertatis fauori adscribendum est.* Huc pertinet *& quum pri-*
VII *stinus actus plenior est, is enim attenditur, posteriore neglecto, ut quū qui pure uendiderat, iterum sub cōditione uendit*[o]*, uel qui pure aliquē instituerat, eum deinde sub*
VIII *cōditione instituit, prior enim tanq̄ plenior institutio attendetur*[p]*, nec nouū est ex quodā fauore & humanitate hæc induci: nā & quod uulgo traditū est, quoties plures*
IX *opiniones ab aliquo referuntur, censeri ultimā approbatiorē*[q]*, nō procedit si prior maiore æquitate niteretur, cū sequens ad rigorem deflecteret*[r]*. Sed & casibus quibus nouatio non fit, apparet ab ultimo contractu primū non inuerti*[s]*, ut quū quis stipulatus est actū, uel usumfructū, deinde iter, uel usum: nihil enim agit*[t]*: cum priore stipu-*
X *latiōe uberius sibi prouisum appareat.* Prius quoq; *præstitā iurisiurandi religionem obseruari par est*[u]*, quæ scilicet iuri cōmuni cōcordet*[x]*, ut eo exēplo traditū est, qū mulier se fundū dotalē non alienaturā iurauit, deinde nihilominus alienauit, & se obseruaturam cū iureiurando affirmauit, nō enim sequens hic cōtractus sustinebitur*[y]*, sed propter* l. Iuliam *fundi dotalis alienatio erit nulla*[z]*, quæ quamuis lege pontificum iureiurando confirmetur*[a]*, hoc tamen casu secus est, quoniam sequēs iuramentum à*

l l. ab emptione. ff. eo.
m §. j. isti. qb. mod. tol. ob.
n l. qđ traditū. de condi tio. & dem.
o l. si id qđ. de resc. vend.
p l. si te solū. §. j. de hær. ist.
q l. bōa fides. depo. l. q filium. §. sabinus. ad Tre.
r l. si cū exceptione. §. fi. qđ me. cau. iuncta gloss. Are. cōs. 163
s l. fin. infra de noua.
t l. qvsumfru. de ver. oblig.
u c. intellecto. de iureiur.
x cap. dilecto. vbi Imo. de præb.
y Gl. c. licet. de iureiu. in. 6.
z l. j. de fund. dot.
a c. cū cōtigat. de iureiur.

tum à priore infirmatur, unde mutuis ictibus collisa, religione legis Iuliæ prohibitio non impeditur. Nec refert *si alteri præstitum non sit prius id iuramentum, sed sibi soli mulier iurauerit*[b] *: quia quum illud licitum sit, uidetur* Deo *ipsi factum*[c], *unde reuocari amplius nõ* potuit. Nec etiam refert, quod emptor ignorauerit prius *eã iurasse, quia nõ ideo cõfirmabitur cõtractus, qui nõ fa uore emptoris à* Põtificibus *sustinetur. Sed quia iuramẽtũ sine peccato obseruari potest*[d], *quæ ratio hoc casu cessat, quũ iã periura sit mulier, unde ignorantiæ emptoris hoc tribui non potest, ut contractus ualeat*[e]. *Solũ igitur in id quod sua interest, celatũ se de priore iuramẽto fuisse ob dolũ mulieris experietur, & sic dissentientiũ sentẽtias cõciliãdas ego existimo*[f]. *Sed quid si prius iuramẽtũ iuri cõi nõ cõcordet, an sequẽs actus seruabitur? Et serua ri cõstat, licet periurus ille efficiatur*[g]. *In his tamẽ quæ ex facto nostro solũ pẽdẽt (nisi specialis reuocatio intercesserit) attendẽdus pristinus esset actus, ꝑpter uim iura mẽti quod clausulæ derogatoriæ effectũ habet*[h]: *unde solet dici, actũ generalibus uerbis subsequẽter factũ, ad res prius iuratas nõ trahi*[i]. *Ex mẽte quoq; agentium sequẽs actus quãdoq; retro trahitur, & priori adscribitur : unde traditũ est ea quæ posteriore codicillorum scriptura referũtur, ꝑinde haberi, ac si in testamẽto adscripta essent*[k] *quod ex testatoris mente descendit, & germanitate, quæ codicillis cum testamento est*[l]. *Et quod ex mente inducitur fortius admittẽdũ est, si de ea quoq; expreßis uerbis constet, ut quia in priore actu sit clausula sequentiũ derogatoria*[m], *nihil enim prohibet, à priore scriptura po*=

b Alex.l.duobus.§.fi.de iureiur.

c c.debitores, de iureiur.

d d.c.cum contingat.

e l.quemadmodũ.in fi.C.de agr.& censi.lib.xj.

f Imol.d.c.colũ.86.Ioan.Fab.§.j.ist.quib.ali.nõ licet Alex. XI cõsi.16.in.3.

g c.j.de spõsa.duo.c.sicut ex literis.de spon.

h Bar.l.si quis in pri.de leg.iij.col.fi.

i Gl.c.cũ nõ deceat.de elect.in sexto.

k l.ij.§.j.de iu.cod.

l l.talis.in fin.de leg.j.

m l.si mihi.§.fi.de leg.j.

sterioremcorrigi, cōmutari, rescindi[n]*: at qui uulgò dicitur, præcedentē clausulā, ad sequentiū declarationem magis facere, q̄ sequentē ad præcedētiū*[o]*: merito igitur protestatio præcedēs propter clausulā sequentium derogatoriā præualet: quod tamē quibusdā casibus non procedit.*

Primus est, quū apparet specialiter eum pœnituisse[p]*. Idē si cesset ratio protestationis, ut quū quis in testamēto scripsit, nolle se ullos codicillos ualere, nisi manu sua signatos, et subscriptos, apparet enim eū timuisse, ne falsi supponerētur. Quamobrem si deinde proferantur uere ab eo facti codicilli, adhuc ualebunt, quia posteriora priori protestationi, cuius ratio cessat, derogāt*[q]*. Secundus casus est, quādo actus, de quo facta est ꝑtestatio, cū alio geritur, nec ille admonitus ꝑtestatiōis est, siue quia absens, ut Bart. tradit*[r]*, siue quia propositū mente retentum est, ut Petr. mauult*[s]*: quæ sentētia summa rōne nititur, licet Iaboleni respōso, quod illi interpretātur, nō cōueniat*[t]*: ait ille locator horrei propositum habuit, se aurum, argentum, margarita nō recipere periculo suo, deinde quum sciret has res inferri passus est, perinde eum futurū tibi obligatum dixi, ac si propositū fuerit remissum. Ex hac enim interpretatione nullam probabilē dubitationem habet id respōsum, inepteq; loqueretur Iureconsultus. quorsum enim opus fuit tibi remissam protestationem censeri, quæ uel in mente retenta sit, uel tibi non fuerit patefacta? quū nihil præiudicij facere huiusmodi protestatio possit*[u]*. Adde quod nec Latine loqueretur, nec enim si propositū nomē esset, intentionēq; significaret, debuit Iabol. infinitiuo uerbo uti, propositum non recipere:*

n l. nihil. de adimē. leg.
o Bar. l. quis. qs. de leg. iij.
p d. l. si quis. in prin.
q l. diuus. § j. de iur. cod.
r l. non solū. § mortē. co lū. 6. de op. no. nunc.
s Pet. & Cy. hic.
t In. l. cum in plures. § locator. ff. loca.
u l. si repetēdi. de condi. ob cau.

pere: sed non recipiēdi[x]*: unde apparet nomen nō esse, sed participium, quod in uim nominis nō trāsit, ut* Lau. *Valla eleg. cap.* XXVII. *docet. Tertius casus est quādo clausula derogatoria simpliciter præcessit, & actus contrarius ex interuallo subsequutus est, quod ex eodē respon so* Iac. *Butr. censuit: Sed quomodo is casus intelligi debeat, à me alibi disputatū est*[y]*: hic in præsentia solū dixero, nec uerbis* Iabo. *hunc intellectū cōuenire, siue quia eodem uitio laborat, ut propositū pro nomine accipiatur, siue quòd dictionem deinde ad actū ex interuallo restringit, quæ generalis est, & id quoq; cōplectitur, quod incontinenti post gestum sit*[z]*, siue quòd regulariter protestatio etiam ad ea trahatur, quæ ex interuallo sequuntur*[a]*, nec coarctandum fuit responsum ad casus particulares.* Ego igitur *hisce opinionibus omißis, quibusdamq; recentiorum nihilo melioribus cōmentis, respōsum illud aliter accipiēdum existimaui. Sciendū enim habere propositū, idem esse quod proposuisse, seu proscripsisse, pro ualuis fortè tabernæ, uel horrei*[b]*. Sueto. in* C. *Caligula uectigalibus neq; propositis, quum per ignorantiā scripturæ multa cōmissa fierēt, tandē flagitāte pop. Rom. proposuit quidē legē, sed minutißimis literis &c. Rursus sciendum, horreū pro quocūq; loco ad reponendas merces accipi*[c]*. Apul. lib.* IIII. *Asini, Tunc horreum quoddā gazis Milonis refertum, securibus diffindūt. Nos uulgò magazinū uocamus. Erant autē qui artem hanc exercebāt, ut locum ipsum seu apothecam, non perpetuæ sedis causa, sed ad res interim reponēdas locarent, mercesq; periculo suo reciperēt, quòd scilicet custodia ad eos pertine-*

x l. si quis nec causam. ff cer. pe.

y l. detestatio. de verb. sig.

z d. l. ij. § prius. vbi Are. de vulga.

a d. l. talis. & l. seq.

b l. sed et si. § proscribere. de instito. l. si qs id qd. de iu. om. iudic. l. apud. § hæc sunt fere. de iniu.

c l. ij. de offic. præf. vig.

ret[d], uocãtur autẽ Latine etiã horrearij[e]. Igitur decidit Iurecõſ. ſi horrearius res illas receperit, ad periculũ præſtandũ teneri, priore proteſtatiõe, pro ualuis fortè fixa, nõ obſtãte: cuius rei eſt ratio, quia alioqui facile poſſet horrearius cum furibus cõuenire, & conductorẽ decipere, qui apud eum repoſuit tantiſper dum aliò aduehit, uel locum reperit, ubi uenales proponat. ut quod de pſonis caupones, de equis ſtabularij exercẽt, de ipſis mercibus horrearij faciãt: nã & de his traditũ eſt, ſi uectoribus prædixerint, ut res ſuas cuſtodiãt, non enim ſe dannum præſtituros, nihilominus teneri, niſi expreſſe uectores proteſtatiõi conſenſerint[f], quia tacendo ſibi nõ præiudicant, quum lex tacuiſſe præſumat, quòd ſciãt ius ſuum durare[g]: alioqui materia eis quoq; daretur cum furibus aduerſus eos[!], quos receperunt, coẽundi[h]. Et ex his colligitur quartus caſus, ut proteſtatio ſequẽti actui derogatoria non attendatur, quando pars, quæ lædi poterat, expreſſe non conſenſiſſet, & ex ea cum furibus coẽundi occaſio nautæ, cauponi, ſtabulario, horreario q; ſubminiſtraretur.

d l. j. infra loc.
e l. ſi. vero. de his qui deie.
f l. fin. §. item ſi. ff. nautæ caup. ſta.
g l. ſicut. §. nõ videt. ff. qb⁹ mod. pig.
h l. j. in princi. ff. nau. cau. ſtab.

IMP. MAXIMIANUS Auguſtus, Mario.

IN bonæ fidei contractibus ita demum ex pacto.

IN BONAE FIDEI. Pactorum quæ contractibus adijciuntur, alia ſubſtantiam reſpiciunt, ut in emptionibus rem & pretiũ[k], & hæc cõtractum ipſum reformare dicuntur, ſiue ex continenti, ſiue ex interuallo cõuenta ſint[l]: alia circa naturalia cõtractus uel accidentia uerſantur, & hæc ſi ex continenti facta ſint, non ſolum cenſentur

k l. pacta. vbi gl. de cõtra. hen. emp.
l l. iuriſgẽt. §. adeo. ff. eo.

ſentur contractui ineſſe, ſed etiã actionem informant[m]: *quum enim actiones ex cõtractibus certis formulis cõtinerẽtur (quas à M. Manilio cõpoſitas Varro eſt author) ut id quoq; quod pacto cõuentũ erat comprænderẽt, informabantur, id eſt, in formam extẽſim deducebãtur, idq; in bonæ fidei iudicijs locum habuiſſe conſtat. Sed an & in contractibus ſtricti iuris? Et receptum eſt idem eſſe*[a] *paucis reclamantibus*[b], *qui & in lege noſtra, & in Vlp. reſponſo perpendunt bonæ fidei mentionem ocioſe fieri nõ debere, alioqui caſum indubitabilẽ decidi, quum plus quàm manifeſtũ ſit, pacta incõtinẽti adiecta eis ineſſe, ex interuallo facta non ineſſe: nec Pauli reſpõſum*[c] *huic ſententiæ aduerſatur, quòd nõ de actione informãda loquitur ſed de reformatione, quãdo ſcilicet pactio ſubſtãtiã contractus reſpicit, id eſt pecuniã, ſeu idẽ, quæ pars ſummæ eſt*[d]: *tunc enim diſtinguitur, aut ex cõtinẽti, & indiſtinctè, ſiue contractus ſit bonæ fidei, ſiue ſtricti iuris, ineſt & reformat: aut ex interuallo, & ſolũ reformat, quum res adhuc integra eſt, alioqui nõ reformat*[e]: *quum ſentẽtiã & Dec. ſequitur*[f]. *Ego à crebriore ſentẽtia diſcedendum nõ arbitror, dũ tamẽ recte intelligamus in cõtractibus quidem ſtricti iuris pacta incontinenti adiecta ineſſe*[g], *ſed actionẽ ueterẽ non informari ex pacto tamen noua actiõe ex ſtipulatu agi: & hoc eſt quod Bar. nouo loquẽdi more inquit, cõtractũ informari nõ actionẽ*[h]: *aliud enim eſt ineſſe cõtractui, aliud actionẽ informari*[i], *etenim ſtricti iuris actiones hãc informationẽ nõ recipiunt, quũ tot ſint ſtipulationes quot res*[k]: *proinde una non poßit eſſe actio extenſa ad id quod pacto cõtinetur, quo exemplo ſi*

m d. §. quinimo.
a l. petẽs. infra eo. l. lecta. ſi cer. pet.
b Porc. inſtit. q. mo. re cõtrah. obl. co. ij. Soci. l. j. §. ſi ſtipulanti. de verb. ob.
c d. l. lecta.
d l. j. § diem. de eden.
e d. §. adeo. d. l. pacta.
f d. l. petens. vbi et Bulg. & Iac. de San. Geor.
g d. l. lecta.
h Bart. d. l. lecta. in fi.
i d. l. lecta.
k l. ſcire. de verb. obl.

plo si stipulatio ad dationem referretur, pactio factum
l Inst.de ver. obl.in prin. Bart.d.l.le. respiceret, indubitatũ est, certi cõdictionem nõ informa ri, ut ad incerta cõpetat [l]. Sed quid si stipulatio contra-
cta.in fi. II ctui subiecta sit, nũquid informet actionẽ ex cõtractu si-
m l.prædia.de act.ẽp.Mo. cut pactio nuda? Et Bar. informare credidit[m]: cõtra Ri.
d.l.pctẽs. & Dec. quum ipsa actionem ordinario pariat remedio,
n Arg.l.d.ifra de pact.cõu. nõ fuit operæpretiũ actionẽ ex contractu ad eam proten
o l.in bonæ fi dei.& eo qd cer.loc.Bar. di[n]: quam sententiã & nos sequimur, quia cõstat stipula tionẽ ad accidẽtia præcedẽte bonæfidei contractus per-
l.singularia. col.ij. si cer. pet. tinentem propria natura censeri, strictiq; iuris actionem parere[o], quum tamẽ actio informata bonæ fidei sit[p]. Sed
III quid rursus in pacto tacito, an cohærentia contractus cõ
p Doct. l. pa. cta quæ con tra.supra.e. firmetur? Et parem esse taciti expreßiq; naturã cõstat[q]: unde qui emit hæreditatem, & tacite agit, ut ipse hæredi
q l.cum quid. si cer.pet. tarijs creditoribus satisfaciat, recte ex empto actiõe te-
IIII nebitur [r]. Et qui incontinenti post contractum renuncia
r l. hæredita tẽ.ff.de don. uit hæreditati, tacite pactus censebitur, & actione ex cõ
not.l. ij. su pra eo. V tractu cõuenietur, quod Aret. censuit[s]. Sed & in contra
s l.is q hæres. col.ij.& acq. ctu præsumpto, qualis est uenditio, quæ propter æstima tionẽ præsumitur inesse posse pactiones cõstat, informa-
hære.bal.l.j. col. pe.infra riq; actionẽ[t]. Idem & si pactum quasi contractui adda-
qui bo.ced. tur, ut quum in tutelæ susceptione cõcipitur, quod Ang.
t l.ex cõuen tiõe.in fi.su adnotauit[u]. Adde quod huiusmodi informatio nõ solum
pra eo. VI paciscentibus ipsis prodest, sed etiam eis, quibus acquire
VII re illi possunt: quo fit ut pactio inter creditorem & em-
u d § qnimo. ptorẽ pignoris, ipsi debitori prosit[x], licet alteri nõ pro-
x l.epistola.§. j.ff.eo. sit[y]. Nec refert unicum sit pactũ, an plura cõtractui ad-
VIII iecta, omnia enim dum incontinenti conuenta sint stabi-
y l.si tibi. ifra de loc. liuntur, actionemq; informant, ut hic tradũt recentiores,

nec

nec quisq̃ unq̃ dubitauit. Sunt & qui huic informationi non obesse existiment, quod pactũ causa exceptionis solum adiectum sit, nihil enim impedit quo minus actionem quoq; possit producere[z]: sicut uice uersa uidemus, pactũ ex interuallo actionis causa à cõtrahentibus frustra cõuentũ, exceptioni saltem sufficere[a], quod id ab omnibus ferè receptum est, & optima ratione nititur: si quidem cõtractus qui ex materiæ defectu peccãt, saltem eatenus sustinẽtur, quatenus ualere possunt[b]. Illud quoq; nõ obesse informationi Accur. tradidit, qđ post finẽ cõtractus cõcepta sit pactio[c], cõtra alij postq̃ cõtractus perfectus sit, negãt pactionẽ corroborari[d]: quibus Alex. aliiq; frequentius accedunt: quos & ego sequor, si manifestè constet cõtractũ pro absoluto iam habitũ à partibus fuisse, alioqui humanius est, ex eo quod subsequutũ est cõiectari perfectã rem prius non fuisse, q̃ pactio inita est[e]. Sed an indistinctè qualiacũq; sint pacta actionẽ informabũt? Et supra diximus ea informare quæ naturam cõtractus, uel accidentia respiciunt[f], elegãtius Iureconsf. qui informari actionem ab his pactis ait, quæ legem contractui dant[g], seu in ingressu cõtractus fiũt, id est (ut ego interpretor) quæ cõnexam contractui causam habent, illúmque respiciunt: sicut enim Digressus à Quintil. dicitur, quum quis à proposito argumẽto discedit, quiq; Græcis Rhetoribus παρέκβασις, Marcello Iurecõs. Excessus est[h]: ita ingressus est, qui Græcis ἔμβασις. Ciceroni in oratore, Ingressio, qđ propositam causam argumentũq; respicit. Si igitur fundũ tibi centũ uendidi, adiecta cõditione ut pro me Romã eas, munietur pactũ[i], quoniã ue- IX X

z l. quod mihi. de li. leg. gl. l. sed et si pos sess. in prin. de iur.
a d. l. pacta. ver si. quo quidem casu.
b l. hactenus. de const. pe. cu. Doc. l. j. §. si qs ita. de ver. obli.
c Arg. l. iij. infra de edil. act.
d Arg. l. perfecta. infra de dona. quæ sub mo.
e Arg. l. sed Iul. §. proin de. ad Mace.
f Glos. d. l. pacta.
g d. §. quimo.
h l. iã dubitari. ff. de hęr. ist.
i Bart. d. l. petens.

risimile est uiliore me pretio uenundedisse, ut id tibi iter remunerarē, quapropter solet dici pactum ipsum pretij

I partē cēseri[k]. Quod si in cōtractu depositi id pactū apponeretur, secus esse plerique tradiderunt[l], egrederetur enim hæc res notißimos eius terminos[m]. Idē in cōmodato proditū est, quod & Bart. in mutuo quoq; censuit[n], nec enim certi condictio, quæ ex mutuo datur, huc extēdi debet, ut ex ea quisq̃ cōpellatur Romam ire: cui & nos hoc casu propter stricti iuris naturam assentimur: sicut &

II in illa specie. Si tibi centum donauero, deinde ex cōtinēti paciscar de aliqua hæreditate tecū diuidenda, nā pactum non roborari, quia ex diuersa causa separato in negocio processerit. Alex. hic opinatus est: recētiores contra, quū ex re incōtinenti gesta, alterum alterius causa conuenisse præsumendū sit[o]. Nobis uidetur id cōsiderādū, an uerisimile sit mutuo donationis pactiq; respectu cōtractum fuisse, an id minus, ut priore casu saltē cōtractus informetur: nec uerò his adsentimur, q actionē nō informari tradunt, quū pactū cōtractus naturā excedit: falsum id est, quū traditū sit, ad usuras pacto ex cōtractu depositi debitas agi posse[p], sic & ex uēdito agitur ad rescißionē cōtractus pacto cōuentam[q], item ut aliquid fiat, quū tamen ad pretium tantum ea actio ex propria natura competat[r], sic & mādatum aduersus suam naturam pactiones recipit[f]. Et ideo, si rem aliquā tibi cōmodauerim, pacto ut eas Romam, quū appareat cōtemplatione pacti me cōmodauisse, putarim informari actionem, licet Ange.[t] agi præscriptis uerbis putet, tanq̃ habita pacti ad cōmodatum relatione, inde cōtractus facio ut facias, id est cōmodo

k l. fundi partē. de cōtrahen. emp.
l Alex. hic.
m l. lucius. ff. dep.
n d. §. qnimo.
o l. si cū fūdū. vbi Bart. ff. eod.
p d. l. lucius. in fin. d. l. pub. §. j. depoſi.
q l. ij. infra de pact. int. ēp.
r l. tenetur. §. j. de act. emp.
f l. naturalis. §. pe. de præscrip. ver.
t d. §. qnimo.

do ut eas, resultet[u]. *Alij nullam omnino actionem dari*[x], u d.l. naturalis §. pen.
quæ sententia tunc obtineret quum pacti cōtemplatione x Bald. Alex. hic. Iaf. d. §. quinimo.
contractum non esse constaret[y]. *Cæterùm & nō absimili*
modo distinguendum est, quū actio unius fauorem respi- III
cit, pactum alterius gratia celebratū est, pleriq; enim hoc y Arg. l. ij. infra de euict.
casu cohærentia cōtra-
actio[b] competit, si inconti- *ctus illud amiciri non*
nenti fiat: nam quod postea *existimant*[z]. *Quòd si* IIII
de fauore utriusq; actū z Gl. et Doct. in d. l. petēs.
sit, ut quia contractus & pactum se respiciant, uerisimi-
leq; sit alterum absq; altero pactum non iri, secus esset,
reguleq; adhærebimus[a]. *Sed quid si de maiore summa in* V
pacto agatur quàm in ipso cōtractu? ut quia in emptiōe a d.l. fūdi partem.
factum quod præstari conuenerat pretio præualeret. Et
non putarim informari actionem[b], *sed contractum in-* b Arg. l. Aristo. de don.
nominatum censeri, & ideo præscriptis uerbis agendū[c]. VI
Quapropter & illud traditum est, pactionem rei princi- c l. cum te. de pact. inter em. Iaf. d. §. quinimo.
palis à contractu pœnæ ei subiectæ nunquam uires assu-
mere,[d] *quoniam absurdum est, ab accessorio principa-*
lem dispositionem confirmari[e]. *Sane quibus casibus su-* d Infra. l. seq. VII
pra docuimus[f], *rei traditione nō fulciri pactum, ijsdem* e Glo. d. l. petens.
nec cohærentia contractus adiuuari traditum est, quod f l. legem. supra eod.
scilicet par est utriusq; confirmationis causa, quod &
Alex. hic admonuit.

b ¶ ACTIO. *Informata: quum enim pactum pars sit*
contractus[g], *sicut actio ex contractu, ex qualibet eius* g d.l. fundi.
parte propriè & cōtinenter oritur, ita & ex pacto ori-
tur. unde & Vlpi. pactū nō ex interuallo factū actionem
informare, & ex eo agi sensit[h], *totoq; in eo loco, nō nisi* h d. §. quinimo.

t 5 de actio

de actione informata loqtur, qđ & rectè à Fulg. disputatũ est, senserũtq; ueteres ante Bart. at ille (quũ nihil esset, quod cũ urgeret, ut interpretatione Vlp. respõsum uiola-
i Bar. l. ex placito, infr. de rc. permu. ret) maluit de præscriptis uerbis actiõe intelligere[i], cuius sñiam notabilius auxit Iac. But. & Alex. qui una nõ contenti, alterã quoq; addiderũt, quoties ex pacti ad cõtractũ priorẽ relatione innominatus alius pduceretur. Sed ego adhuc adolescẽs Parado. lib. v. cap. 1. pluribus rõnibus ostẽdi ex pacto cohærẽtia cõtractus firmato, solã actionẽ ex cõtractu dari: qđ tamẽ non

placuit, id nõ petitionem[c], sed exceptionem parit.

k d. l. ij. pcedit, quũ pacto cõuentũ est, ut res retrouẽdatur[k], id enim magis perimit, q̃ informat actionẽ, mediũq; quiddã respicit: unde in eo distinguitur, ut si propter id pactum res minoris uẽdita est, quoniã pars pretij cẽsetur, ex uẽ-
l d. l. ij. dito agatur[l]. Si id pactũ gratuitũ, & cõtẽplatiõe amicitiæ alicuius accedit, quia pars pretij nõ est actiõe præscri-
m l. si vir. de præscri. ver. ptis uerbis agatur[m], quod & in dubio dicendũ propter
n l. j. de præs. verb. actiõis in factũ naturam[n]. Idemq; in ea specie respõsum est, quũ cõuentũ esset ut res uendita si displicuisset, intra
o l. si conuenerit. ff. de rescin. vend. certũ tẽpus redderetur[o], diuersis enim respectibus diuersas hasce actiones concedi hoc casu receptum est[p].
p l. labeo scribit si bibliothecã. de cõtrah. emp. c ¶ PETITIONEM. Regula ergo hic accipitur, ex pacto nudo actionẽ nõ nasci, quæ tñ quibusdã casibus nõ procedit, quos supra in rub. adnotauimus. Inter negociatores quoq; ex pacto nudo agi posse, Bar. sensisse uidetur, quoniã cũ eis hũanitas æqtasq; maior attẽditur[q],
q l. quintus. ff. manda. qđ pleriq; ĩtelligũt, quũ statuto municipali cautũ est, ut in eorum

in eorũ foro sola æquitas obseruetur[r], alioq; frustra prætor de cõstituta pecunia edixisset, si nuda pactio sufficeret, quũ cõstet edicto illi maximè inter mercatores locũ esse[s]. Sed nec hãc sententiã ego ꝓbo, quũ prætor, q̃ æqtatẽ sẽp præ oculis habet[t], pollicẽdo se pacta seruaturũ, nõ tñ actionẽ cõcedere cẽseatur[u]: nã & administratores iurãt se secundũ omnẽ æquitatẽ iudicaturos[x], & tñ ex simplici pacto agentẽ nõ audiunt. Adde quod quũ lex à pacto certã animi deliberationẽ abesse ferè præsumat, nulla æquitas, suadet ex eo agi posse[y]. Sunt & qui ex pacto manũ regiã impetrari posse existimẽt, & ideo principes dãnent, q̃ pacta nuda obseruari nõ iubeãt[z]. Sed nec id ego probo, quũ enim iure ciuili nouata sit ea manus regia[a], & solis actiõibus nobis cõsulatur, salubriusq; reip. uisum sit sub legibus esse, quã sub nutu cuiusquã regi, nõ uidetur antiquata iurisgẽtiũ remedia in usum reduci debere, alioq; & prætor edicẽdo se pacta seruaturũ, debuit exẽplo manus regiæ de exequutione intelligi, quod tamẽ falsum est, unde Aretinũ ego itemq; Alex. ab hac sententia recedentes sequor[b]. Addit Bal. tum quoq; ex pacto agi, quũ in instrumẽto descriptũ est, quod ex lege municipali in promptu exequutionẽ habeat[c]. Sed nec id probãdũ est, ex huiusmodi enim lege pactio efficacior re iudicata esse non debet[d]. At finge iudicatũ esse, me pacto nudo tibi cẽtum promisisse, compellar'ne ad soluendũ? Certe non, quia pacta soli retentioni sufficiunt[e]: erit igitur huic decisioni tantũ locus, quũ ultra pactũ accessit etiã cõfessio, quia coram chartulario iudice confessus fuerim me soluturũ, & ille præcepti suie firmitate confessionem uallauerit,

r Sali. & Alex. l. placuit. infra de iudi.
s l. j. infra de constit. pec. vbi Bal.
t l. qđ si ephesi. de eo qđ cer. loc.
u d. l. iurisgẽ. § prætor.
II
x Aut. iusiur. quod præst. circa med.
y l. iij. infra de tab. lib. x.
z Ias. d. l. iurisgen. § sed cum nulla.
a d. l. ij. de origi. iur.
III
b Alexan. d. § sed cũ nulla. Aret. in rub. extra de act. cu. in fi.
c Bald. l. ij. in fi. de excep. rei iudi.
d Bar. l. possessio. § ij. de acqui. pos.
e d. § sed cum nulla.

uallauerit, tūc enim ꝑpter feruorē iudicij augebitur pacti efficacia[f], & exequutiōi sufficiet, quod alibi idē Bal. sensit[g]. Sunt & qui tradāt, si pactū nudū iteretur, actionē ex cōstituto nasci[h]: quæ sentētia receptißima est, cōstituere enim est, cum parte ipsa statuere, id est deliberate promittere, quæ animi deliberatio, ex actus geminatione colligitur[i]. Quod si hæc deliberatio non adsit, secus est, nec dicitur constitutū quicquam esse, nec actio oritur: ut quum uno tempore utrūq; pactum acceßit[k], nulla enim hic mentis maior est deliberatio, quod alibi rectè sensērūt[l]. Idē quū quis promittit soluere quod alius ꝑ uillicis suis prorogauit, nullū hic est cōstitutū[m], quia duplex naturalis obligatio nō adest: uillici enim nec naturaliter quidem obligati adhuc erāt, quod uerbo prorogādi ostenditur, quod ideo gratis præstare significat, quia antequam q̄s obligaretur solutū sit, unde nulla est pecuniæ cōstitutio[n]. Traditū quoq; à plerisq; est, si pacto nudo iusiurandū accesserit, actionē dari: nā si iuramēto fulcitur cōtractus cui lex resistat[o], quantomagis dicendū est cōfirmari pactū, idq; hodie ita obseruādum esse, propter ius pontificum certißimū est: iure enim ciuili nō uidetur regulariter ea religione pactum confirmari[p]: & quia specialiter id admissum est in liberto, qui libertatis causa paciscatur, & iuret[q], tametsi sciā nō deesse qui in diuersam sententiam eant, & iure quoq; nostro cōfirmari pactum putēt, quoniā cōstitutū est, eos qui aduersus pacta iurata faciant, actione priuari, & ad pœnam cogi[r]. Sed leuis hæc est ratio, quum lex nō ex actione oriente ex pacto loquatur, sed de priore actione, super qua transactū erat, nam nec

f Gl. auf. gña liter. supra de epi. & cle. IIII

g Bal. l. si non fort. §. i. de condi. inde. Ias. l. legiti. ma. ff. eo.

h l. j. §. fin. de constit. pec. Dec. l. leg. supra. eo.

i l. si mulier. ifra ad Vell. l. cū scimus. vbi Bar. de agri. & cēs. lib. xj.

k Gl. l. si cōuenerit. de pig. act. facit. l. si triennio. de statul. V

l Bald. nouel. ru. de verb. oblig. Alex. & Areti. l. j. in prin. eo. ti.

m l. si tibi. infra. lo.

n l. iij. §. fi. de consti. pec.

o c. cū contingat. de iurei.

p l. si q̄s ꝑ eo. de fideiuss.

q l. vt iurisiurandi. ff. de op. lib.

r l. si q̄s maior. infra. tit. j.

nec super pœna ibi iuratum fuit, qua in re imprudenter falluntur recentiores [f].

f Parpal. ibi 21. not.

SI PACTO QVO POENAM. Promiseras pacto nudo te aliquid facturũ, puta Romã pro me ire, uel insulã ædificare, & si nõ faceres quãti ea res esset, te daturũ, hancq; pœnalẽ promißionẽ stipulatione uallauerã: hic traditur actionẽ ex stipulatu dari, qua pœnam petam, reo tamẽ purgare moram licere. Ab executione uero nec fauore quidẽ militũ incipi posse, sed uiã ordinaria agendum.

IMP. GORDIANVS Aug. Cæcilio militi.

SI pacto [a] quo pœnã aduersariũ tuũ promisisse proponis, si placito nõ stetisset, stipulatio subiecta est,

Nec refert huius in rescripti casu, an cõuẽtio de faciẽdo sit, an de dãdo, dũ tñ donationẽ nõ inducat: quapropter si cõuenisses qđ mihi donabis domũ, idẽ iuris esset: aliud enim est donatio, aliud ꝑmißio quod donabis [a]. Vnde uerius receptiusq; est: cõstitutionẽ, eũ qui dixerit se donare, ad pacti simplicis obseruationẽ cogẽtẽ [b], in eo nõ ꝓcedere, q se donaturũ promisit [c]: sicut nec in eo locũ habet, qui merũ factũ futuro tpe adimplẽdũ ꝓmittit, nec enim huic casui uerba cõstitutionis correctoriæ conueniunt [d]. Idẽ quoq; arbitror si cõuẽtio permutationem, ut Accur. existimauit, respiceret: dũ tamẽ eũ q agere uelit, præsuponamus ex parte sua obtulisse, & reũ acceptare noluisse, alioqui si acceptasset rei interuentu, actio Præscriptis uerbis daretur [e]: si actor nõ obtulisset, tanquam ex parte sua nõ obseruans, alium ad pœnã cõuenire nõ posset [f], & quamuis

a l. in bonæ fidei. ff. de eo qđ cer. loc.
b l. si quis argentũ §. fin. infra de do.
c Ale. l. iurisg. in pri. ff. eo. Dec. hic. II
d Bar. d. l. iurisgen. §. j.
e l. ex placito. infra de re. permu.
f l. cũ proponas. ij. ifra. e.

quis ex sola oblatione nõ cõualescat contractus innominatus, quia scilicet licitũ est alteri pœnitere[g], tamen hoc casu secus est, quia per adiectionẽ pœnæ, apparet id actũ ne pœnitudo obsit, quum ea ex euẽtu cõditionis cõmittatur, quod Ful. Paul. Alex. rectè sentiunt, licet Dec. nõ sat firmis rationibus dißentiat.

III Non refert rursus, ex stipulatu agens [b] uel id quod in conuentione deuecatum an pactũ pœnale stipulationẽ præcesserit, an unico contractu intelligamus pœnã promissam (nam & in omni stipulatione est pactum[h],) quum enim stipulatio idem quod pactũ cõtineat, firmiorq́; sit, unica inde oritur obligatio[i]: solaq́; ipsa tanquam firmior attenditur[k], nec sui cohærẽtia pactũ ipsum pœnale munit: quorsum enim hoc quum idem cõtineat[l]? multo minus ipsam dandi faciendiue cõuentionẽ munit, quũ pœna tanquã accessoria principale ipsum fulcire non debeat[m], ut cõmunis se habet sententia, quæ hoc ex rescripto satis probatur, dũ ea quæ in cõuẽtione deducta sunt præsupponit, sola pœnali actione per indirectũ extundi posse: probatur & ratione, quum enim stipulatio pœnalis cõditionem habeat, si prius conuenta non seruentur, non potest ea cõuenta cõfirmare, ex quorum defectu ipsa nasci incipit[n].

b ¶ EX STIPVLATV AGENS. Sed quũ pœnalis stipulatio nõ nisi ex præcedẽte mora cõmittatur[o], mora aũt ibi nulla esse poßit, ubi nec petitio quidem ulla est[p], ex cõuẽtione uerò præcedẽte tanq̃ nuda agi nõ posit, uideretur nec ex stipulatu quidem ad pœnã agi posse. Sed tñ hic aliud deciditur, quia uidẽtur partes egisse, ut ex sim

g Gl. d. l. iurisgen. in prin.
h l. j. in fi. ff. e.
i l. qui bis. de verb. obli.
k l. qui vsumfru. eo. tit.
l Bar. l. lecta. col. iij. si cer. peta.
m Glo. d. l. petens.
n l. pen. § fi. de verb. oblig.
o l. si penũ. ff. qñ di. leg.
p l. si pupillus. de ver. obli.

ex simplici interpellatiõe cõuẽtionis obseruãdæ causa facta eatenus cõmittatur mora, ut pœnæ locus sit[q], quæ partiũ uolũtas non minus ex pacto nudo dignoscitur, quã ex quocunq; cõtractu[r]: unde & pactũ nudũ cõpromißi, sequuta arbitri sñia ex interpellatione inducit moram, & stipulatiõi pœnali locũ facit[f], ut merito & hoc casu idẽ dicendum sit[t], committetur ergo ex mora interpellatiõe,

nerat, ut fiat consequeris[c], vel pœnam stipulatione cõpræensam, more iudicio=

& usq; ad litis cõtestationẽ purgari poterit: post motam enim litem lex ait cõditionem existere[u], id est impurgabiliter euenire[x], nam & uerbum sistendi ad firmitatẽ refertur, quod & alibi latius docuimus[y].

c ¶ VT FIAT CONSEQVERIS. *Apparet ergo hic moram corrigi diluiq; posse: Sed usq; ad quod tẽpus? Et si nõ nisi in litis cõtestatione cõmitteretur (quæ quorũdam fuit sentẽtia[z],) cõsequẽs esset, ut usq; ad sententiã purgari posset[a]: ne scilicet eodem tẽpore & mora committatur, & purgatio impediatur[b], cuius purgationis exceptio, quum sit peremptoria, usq; ad sententiã opponi posse debuit[c]. Nec nouũ est purgari moram usq; ad diffinitiuam posse, nam & alijs in casibus idem est, ut quũ res, quæ petita est, & in contestationem deducta offertur[d], unde & fideiussor iudicatum solui qui promisiße censetur quod reus principalis defendet[e], quandocunque reo ante sententiam defendente liberatur[f]: uidetur enim pendente lite deficere cõditio sub qua promisit, id'que satis est, ut absoluatur[g]. Quod & in* I II III

pœna

q l. si decẽ cũ petiero. de verb. obli.
r l. si. ff. de re. eod.
f l. si cũ dies. §. fi. de arbi.
t Bar. l. ita stip. 6. op. de ver. obl. 5. parte princ.
u l. nuda. infr. de cõtrahẽ. stip.
x l. obligatio, nũ ferè. §. fi. de act. et ob.
y l. si Titius. de ver. obli.
z Bart. d. l. ita stipu.
a l. si maior. ij. infra. tit. j.
b l. quod dicimus. de sol.
c l. peremptorias. ĩfr. sent. res.
d §. fi. Instit. de perpe. et tẽ. act.
e l. iam tñ. §. in hac. z. iu. di. sol.
f l. iij. §. fi. l. se. eo. tit.
g l. cũ mihi decem. §. fi. de solu.

pœna edicti aduersus publicanos dicendũ est, quos prætor teneri uoluit, si id quod per familiã ablatũ est restitutum non erit[h]*: ergo quãdocũq; ante diffinitiuã restitutũ fuerit, deficit cõditio obligationis, & reus absoluetur*[i]*.*

IIII *Quod gñaliter quoq; in eo relatũ extat, qđ ex dispositione legis disiũctim debetur, usq; ad executionem enim purgabitur mora*[k]*, idq; ea ratione, quia mitius cũ lege q̃ cũ homine agitur*[l]*. Fideiussor quoq;, qui præstare id debet, ut emptori habere liceat*[m]*, soluta quãdocũq; specie,*

V *ab eius quod interest actione liberatur*[n]*: quia scilicet respectu speciei principaliter in id quod interest tenetur: secus si ex accidẽte mora, tũc enim nõ nisi usq; ad litis cõtestationẽ permittitur purgatio. Sed tamen hæc exempla non multũ hanc sententiam adiuuãt, quia supra diximus, morã per interpellationẽ cõmitti, nõ per contestationẽ: quo fit ut regulæ adhærendũ sit, qua traditum est, usque ad cõtestationẽ solũ dilui purgariq; eã posse*[p]*. Nam & uiceuersa plerosq; casus reperire est, in quibus moræ purgatiõi locus nullus est: ueluti quoties debitor pacto, huic legali indulgentiæ renunciasset*[q]*, ut quia in eum casum certã summã stipulatori promiserit*[r]*. Idẽ si obligatio sit iurata, sacramenti enim litis decisorij religione impeditur, is qui nõ soluit purgare moram*[s]*: quod & iuramento actus cõfirmatorio producẽdũ est, aduersus eũ tantũ, qui dolo nõ soluit*[t]*: ei autem qui propter rei nummulariæ difficultatẽ ꝓbabiliter excusatur, etiã hoc casu succurrẽdũ esse aliqui rectè cẽsuerũt*[u]*: quod scilicet in iuramẽto æquitas plurimũ attenditur, itemq; põtificij iuris humanitas, quo huiusmodi purgatio facilius admittitur*[x]*. Sed quid*

h l. j. in princ. de publi.
i l. hoc edicto. eo. tit.
k l. itẽ ueniũt. §. idẽ rectè. de pet. hær.
l l. si qs' stipu. sit decem in melle. de solu.
m l. habere. de euict.
n l. fideiussor. de dol. exce.
p l. si isulã. de verb. obli. l. sed si alia. de const. pec.
q l. sancimus. vers. nisi. infra de fideius.
r Ange. d. l. si insulam.
s Arg. l. nã & post §. si is q tẽp. de iu. iu.
t l. si quis maior. infr. ti. j.
u Deci. consi. 138. col. fin. Mod. d. l. si insulam.
x c. suã. de pœnis.

quid si pœna promissa sit rato manẽte pacto? Et censeri renũciatũ purgationi Pet. *cẽsuit:contrà* Bart.[y] *cuius receptiorẽ sententiã et nos hac ratione sequimur, quod cõmißio pœnæ, cui dies addita erat, non impedit purgationẽ moræ, quãtũ sit usurarũ respectu, quibus dies addita non erat*[z]*:ergo nec respectu sortis impediet, quũ usuræ obligatio à sorte pendeat*[a]*. Sequẽs casus est præcedẽti affinis, quũ obligatio conditionẽ habet, ea enim nisi intra suam diem euenerit, purgationem impedit*[b]*:cuius rei est ratio, quia conditionis forma obseruanda est, nec ego hic differentiã inter actorem & reum constituo, quod alij pleriq; aduersus regulas generales faciunt*[c]*. Sed solum, an cõditio diem habeat, an non habeat: ubi enim nõ haberet, secus esset*[d]*: unde etiã apparet, quoties in obligatione dies moræ inductiua, itemq; pœna cõuenta est, purgationi locum non esse*[e]*: pœna enim semper sub conditione adijcitur, si intra diem datũ factum non erit &c. Quod in iudiciarijs quoq; stipulationibus procedit, dũ litis decisionem respiciant*[f]*, si enim ad præparatoria solũ referantur, secus est, quia mitius in his procedit prætor*[g]*, sicut & generaliter* Rom. *pontifex*[h]*. In dilatione quoque à iudice cõcessa admittitur post diem purgatio, si res sit integra, eadem scilicet æquitatis ratione*[i]*, quã sententiã & quidam in cõtractibus bonæ fidei extenderũt, sed hi non satis id tueri iure poßunt, cõmuniterq; reijciuntur. Tertius casus est, quoties ex huiusmodi purgatione dãnũ creditor subiret, tũc enim cessat æquitas, à qua substãtia purgationis depẽdet*[l]*. Idem quũ res per purgationem in pristinũ statũ deduci rectè nõ potest, unde donatarius*

y Arg. l. iij. § qui Stichũ. de eo quod cer. loc.
z l. lucius. de act. empt.
a l. lecta. si cer. pe.
b l. Thais. § intra. de fid. lib. l. si sup. ifra. tit. j.
c Bar. d. l. si insulam. in fi.
d l. j § item si ita. ad legẽ falc.
e l. traiectitiæ. § j. de act. et obli. l. j § fi. de stip. ser.
f l. celsus. de arbit.
g l. & si post tres. si quis caut.
h c. potuit. de loc. d. c. suã.
i l. mancipiorũ. de opt. le.
l l. si ita qs. § j. de vb. d. l. sed si alia. l. vtiq. de arb.

qui alimēta donatori subtrahēdo à iure suo cecidit[m], purgando moram nihil agit, quum ille interim esurierit, ut à Bal. responsum extat[n]. Post lapsum quoq; longi temporis nō admitti purgationē traditū est[o], quia ucrisimiliter diutina hæc mora dāno creditori fuit, iusq; eius deterius cēsetur factum, nō enim debitor diutius expectādus fuit. In obligationibus tamen faciendi, quia lex nō nisi à tēpore litis cōtestatæ eas ad id quod interest redigit, ucrius mihi uidetur indistincte morā ad illud usq; tempus purgari posse[p]. Sed quid si duplex mora interuenerit, an tū quoque hic casus ꝓcedet? Et uideretur, tāquam inde damnū creditoris arguatur, sicut ex diutina mora, maior certe hoc casu est ipsius rei culpa[q]: sed tamen aliter Raph. Pau. & Alex. uisum est, quia nō omnis geminatio hoc casu nocet, sed ea solū mora, quæ ex litis contestatione iteratur[r], grauior enim est propter litigatoris pertinaciā, qui etiā instātiæ se alligauerit[s]. Quartus casus est, quum statim post moram facta est executio, siue à debitore, ut quia soluerit[t], siue testatoris facto, ut quia ex eius legato dominiū sit translatum[u]: unde multo fortius idē dicēdū quū à lege facta est exequutio[x]. Quapropter & in criminibus, cōfestim ut quis deliquit, legitimæ pœnæ alligatur: quia ius iam reip. acquisitū est[z], dū tamē delictum cōsummatū fuerit[a]: grauius enim periculosiusq; peccatur facinus patrādo, quàm simpliciter negligēdo, merito grauior pœna inferenda est[b]. Sed quid si principalis obligatio aliquē respiciat, pœna alium? Et receptius est, adhuc purgationi locum esse[c], nec executionem statim fieri, id est ius in illū alium plene trāsferri[d], ne scilicet uideatur meliorem

m l. fi. īfra de reuo. don.
n Bal. consilio 250. 3.
o d. l. & si post tres. d. §. j. d. l. vtiq.
p d. l. si insulā.
q Arg. d. §. de illo.
r d. l. si insulā.
s l. 3 §. idē scribit. de pecu.
t l. q ob rē. de condi. inde.
u l. si is cui. de leg. 2.
x l. fi. §. sed & si q. s. īfra cō. de leg. l. j §. qbus. de suc. ed. gl. c. mora. de regul. iur. 6.
y l. j §. si rē depositā. dep.
z l. q ea. de fur.
a l. sequitur §. item lab. de vsucap.
b Glo. l. si mora. sol. mat.
c Bar. d. l. si insulam. q. pe.
d d. l. 4. rē pu. sal.

meliorẽ conditionẽ absentis stipulator fecisse, quàm propriã facturus esset[e], *si tñ pœna ipsa diem haberet, secus esset*[f]: *quia sicut aduersus stipulatorẽ ipsum nõ admittitur purgatio, ita nec aduersus tertium: & hoc casu* Bar. *& quorundam aliorum sententia defendi posset*[g].

e l. praeses. infra de seruis.
f l. j. §. fin. de stip. seruo.
g Arg. c. 2. de conc. praeb.

rum[d] exiges. Nam bona aduersarij tui in te transferri citra solẽnem ordinem frustra deprecaris.

d ¶ MORE *iudiciorũ. Ex his uerbis cẽsuit* Bart. *nullam hoc casu dispẽsationẽ indulgeri, quare nec super pacto nudo cõtestari litẽ posse, nec super stipulatione pœnali ante cõditionis euẽtum agi, quod alij tradiderũt*[a]: *sed postquã conditio per interpellationem super cõuentione extra iudiciũ facta euenisset, tunc ex stipulatu, id est stipulationis cõtractu certi condictione, si pœna certa erat, agi debere*[b]: *quæ interpretatio à iuris rationibus non abhorret.* Ego ex inscri*ptione aliter accipi posse hæc uerba existimo: nempe nec fauore quidẽ militum, quibus cũ solæ iurisgentiũ solennitates alioqui obseruãtur*[c], *ex pacto nudo agi posse instrumentumq; huiusmodi exequutionem in promptu non habere, sed more iudiciorum cognitiõe ordinaria opus esse, nã nec fauore dotis instrumẽta iure communi exequutionẽ habẽt*[d], *sicut nec fauore minoris ætatis*[e], *nec fauore legatorum*[f], *nec fauore animæ propter religionẽ iuramẽti, quo quis in futurũ aliquid daturũ facturum se spõdeat, secus si litis decisionem respiciat*[g]. *Alij hæc uerba ad ordinem exequutionis referunt, qui eiusmodi est, ut primò mobilia accipiantur, deinde immobilia, tandemq;*

a Bart. d. l. ita stipulatus.
b Inst. de verbo. oblig. in princ.
c l. milites. infra de testa. milit. Bar. l. j. ff. de test.
d l. si cũ dotẽ. §. eo autẽ. sol. mat.
e l. minor. supra de min.
f l. ait. §. j. de re iudica.
g l. ij. vbi do. cto. de iurei.

ad iura perueniamus[h], *idq; siue diffinitiua siue interlo-quutio exequēda sit*[i], *neq; enim quicquā refert ut ex cō-muni sentētia tradit* Alex. *In interlocutoria tamē si uide-rit iudex facilius inuerso ordine contumacē aduenturum non arctabitur ut eum ordinē seruet*[k]. *Is quoq; ordo in executione obseruandus est, ut parte citata fiat*[l], *nam & prædo, & quomodocūq; iniustus possessor semper citan-dus est*[m], *alioqui exequutio erit nulla*[n]. *Quod tamē quā-doq; necessarium non est, ueluti quando quis in possessio-nē missus absq; citatione esset, nam uidetur eam missionē posse etiā eodē modo reuocari*[o], *quod &* Ale. *hic tradit, & nos probamus: quia quæ de facto gesta sunt, de facto quoq; reuocari debēt*[p]: *nec de eo iure cōqueri quisquam debet, quod ipse primus ad exēplū traxit*[q]. *Sed & si iudi-ci possessionis constaret nullam defensionē reo cōpetere propter euidētissimæ rei naturam, posset etiam non cita-to eo possessionē auferre*[r], *quod* Rom. *respōdit*[s], *& sæ-pissime à recētioribus relatū extat. Illud quoq; traditur, actum absente parte gestum, sustineri debere, si ea præ-sente idē omnino facturus iudex fuisset: & ideo si tibi nō citato præcepisset prætor, ne ædificares, inchoatumq; opus prosequereris, idq; rixæ euitādæ causa, quæ tibi cū uicino immínebat*[t], *& tu reuocari id præceptum postu-les, poterit uicinus agere ut potius cōfirmetur*[u]. *Sed hæc ego procedere censeo, quoties de causa ex actis cōstaret, ut* Ang. *recte respondit*[x]. *Quod si ex eis uel aliâs euiden-ter non constaret uerisimilem adfuisse rixæ timorem, uel euidēs non esset, quin possessori aliqua defensio cōpetat, quod non citato possessore factū est, reuocari statim de-bet*

h l. a diuo. §. ij. de re iud.
i c. quoniā. §. fi. vt lit. non contest.
k d. §. fi. Dec. hic.
l l. si deserta. i fi. infra. si pp. pub. pen.
m l. plane. de pet. hæredi. l. meminerit infra. vñ vi.
n ca. licet epi. scopus. de præbē. in. 6.
o l. nihil tam. de reg. iur.
p Gl. l. minor. in princ. de euict.
q l. j. ff. quod quisq. iur.
r l. qui potest inuitis. de reg. iur.
s Conf. 485. i fi. Dec. hic.
t l. æquissimū. de vsufruct.
u Io. Andr. in Spec. de sen tē. §. species. Alex. hic.
x Ang. consil. 107. Iaco bellus.

bet[y], saluis utrique iuribus suis: regulariter enim iudici non creditur in his, quæ uoluntariæ non sunt iurisdictionis & alteri præiudicant[z].

y Alex.consil. 6. col.fin.in iiii.

PACTVM *quod dotali. Collocauerat in matrimonio filiã pater, & in instrumento dotali cõuenerat, ut ea filia sibi defuncto æqualiter cum fratre succederet: hic traditur, huiusmodi ex pacto nullam obligationẽ & consequẽter nec naturalem quidem, propter legis prohibitionẽ oriri[h]: nec patrem impediri, quominus arbitratu suo quẽ uelit instituat: loquitur autem lex generaliter non distincto, pactum id cum filia in potestate, an emancipata factum sit: cum ipsa, an cum genero: præsente, an absente fratre: pactum nudum esset, an rei traditione, uel cohærentia contractus dotalis (qui hodie nominatus est[i]) uel etiã stipulatione munitum[k]: omni enim casu uerũ est pactum id nõ ualere, nec ex eo sustineri, quod hic fauor matrimonij uersetur[l], quasi dotis pars id pactũ cẽseatur[m], nec quod gener hac fiducia uxorẽ duxisset, minusq; dotis accepisset, q alias spe omni falsus, deceptusq; esset: suæ enim facilitati imputet, qui scire debuit*

z c. quoniam contra. de proba. Soci. cõsil. 96.

IMPP. VALER. ET Galien. Augg. & Vale. Cæs. Mænio.

PActũ quod dotali instrumento cõpræhensum est, vt si pater vita fungeretur, ex æqua portione ea quæ nubebat cum fratre hæres patri suo esset, neque vllam obligationem contrahere, neq; libertatem testamenti faciendi, mulieris patri potuit auferre.

h l. hæreditas. in fi. ifra. de pact. cõuen. l. cũ lex. de fideiuss.

i Alex. Rub. sol. mat. i fi.

k l. ex eo. ifra de inut. stip.

l l. Põp. Philadelphus. fa mi. erc.

m l. fundi part. de cõtrahen. empt.

huiuſmodi pactũ legibus improbari[n]*:licet hac in re aliqui abſq; ratione diſſentiant. Sed nec id adiuuerit, quòd hæc filia etiam inteſtato patri ſucceſſura eſſet: non enim ideo impediri hac pactiõe debuit libera teſtãdi facultas. Sunt tamen qui hoc reſtringant, quando id pactum de ſola legitima ſucceßione, iure naturæ debita, conuentũ cum filia eſſet: huiuſmodi enim conuentio ius potius conſeruandæ ſibi debitæ ſucceßiõis, quàm acquirẽdæ reſpicit*[o]*, legibusq; non aduerſatur, & ideo ualere debet*[p]*. Quam ſententiam & Dec. probat: nos hunc effectum potius autoritati legis, quàm conuentioni tribuimus*[q]*. Addit Alexand. ſi pater teſtamentum nullum condat, tunc pactum obſeruari debere, quia inter filios ſufficit quoquo modo quis uoluntatem ſuam declaret*[r]*. Quæ ſententia promptius defendi poteſt, quum in pacto non amplius deductum eſt, quàm ex ſucceßione ad eam deferretur: ſed ubi pactum ſucceßioni ab inteſtato deuolutæ non concordat, difficilior eſt extricatio: ut ſi lege Municipij caueatur, ſtantibus maſculis fœminam dotatam non ſuccedere, nam tunc quoque Alexand. ait ex pacto ſuccedi poſſe*[s]*. Paulus Caſtrẽ. negat, quòd id ſpeciale ſit in milite*[t]*. Ego uero diſtinguendum cenſeo: Aut enim pater pacto egit, ut filia ſibi ſuccederet, & uerior eſt Alexand. ſententia, quia inter filios ſufficit quoquo modo declarata patris uoluntas, etiam ſi imperfecta ſit, & portionem egrediatur, quæ abinteſtato defertur*[x]*, nec conſenſus maſculorum neceſſarius eſt, quod Alexand. credidit*[y]*: hi enim uiuente patre nullum ius in bonis habent*[z]*. Aut pater pacto non detulit ſucceßionem, ſed promiſit quod inſti*

n Bal. cum archimed. orã. in ſi. infra vt in poſſ. leg. nomine.

o §. fi. Inſt. de legi. [illegible] uat. ſuc.

p l. ij. de iniu. ſti. rup.

q Gloſ. c. j. de conſt. in. 6.

r l. fi. infra fami. erciſ.

s l. hac cõſult. §. ex imperfecto. ĩfra de teſta.

t l. licet. infra eod.

u Bart. l. tale. § fi. ff. e. l. fi. ff. d' reb. cor.

x d. §. ex imperfecto. vbi fulgo. & Alex.

y In. l. ſtipulatio hoc modo cõcepta.

z Bar. §. quid ſi tantũ. col. fin. de lib. & poſt.

instituerer, & uerior est Pauli sententia: aliud enim est successionem dare, aliud promittere se daturum[a]: nam hoc casu non constat quòd dederit, idq; pactum tanquam libertatem testantis restringat, ab ipso principio nullum, contraq; bonos mores est[b], ideo nec ex post facto conualescit[c]: unde & hæc stipulatio, si me hæredem non feceris promittis centum? nullius momẽti est[d]. Sed quænam est ratio, ut id pactum non ualeat? non enim hoc casu uotum captandæ mortis argui potest, quum ipse pater consensisset[e]: nec uerisimile sit, in patris mortem filiam aliquid machinaturam[f]. Et uulgò traditum est, rationem esse, ne libera testatoris uoluntas tollatur, uel restringatur[g]: Id enim iniquum est, & aduersus bonos mores. Sed ego aliam quoque rationem adduci posse arbitror: quod enim quis post mortem de patrimonio suo disponat, speciali legis indulgentia concessum est[h], quia in id tempus dispositio procedit, quo res amplius sua non est[i], sed tamen lex hoc indulsit dummodo certa forma fieret, nempe uia solennis testamenti[k], aliter enim deferri nõ potest successio[l]. Quapropter quoties uerba contractus nõ obligationem præsentem respiciunt, sed futurã post mortem bonorũ obuentionẽ, actus est nullus[m]: pacto enim hæreditas dari nõ põt[n]: Vnde sequitur, ut etiã si iusiurandum accesserit, nõ tamen pactũ confirmetur: aut enim in pacto bonorum obuentio deducitur, & iuramentum non potest supplere iuris publici formam[o]: aut solũ promittitur, quod hæredem talem relinquet, & nõ sequitur, ergo reliquit: quum, ut diximus, aliud sit institutio, aliud instituendi ꝓmissio[p]: merito iuf-

a Notatur l.i. ĩ bonę fidei. ff. de eo qd' cer. loc.
b d. l. ex eo.
c c. quod ab initio. de re. iur. in 6.
d l. stipulatio hoc modo. de verb. ob.
e l. fi. infra eo.
f l. pe. ff. de ob seq.
g vt hac. l. et. l. ex facto. ĩ prĩci. de vulg. l. si qs. in pri. de leg. ij.
h Doct. in. l. j. supra de sac. sanc. eccle.
i l. in tempus. de hær. insti.
k l iij. vbi Gl. ff. de test.
l l. j. ff. de pet. hære. l. codicillis. § fi. de leg. ij.
m Bar. cõs. 212
n l. hæreditas. ĩfra de pact. conuen.
o l. ius publi. cũ. ff. eo. bar. in. l. si qs ꝓ eo. d' fideiuss.
p d. l. in bonæ fidei. l. qdã cũ filium. de verb. obli.

iurandum ultra uim uerborum efficere nequit[q]. *Sed an ſaltem hic periurus ſit?* Et iure ciuili conſtat non eſſe[r]: *quia huiuſmodi promißio cōtra bonos mores cenſetur*[ſ]. *Sed in iure pontificum maior eſt dubitatio, eorum enim lege ſolum id aduerſus bonos mores cenſetur, quod peccatum induceret: & ideo putarim periurū hunc cenſeri, neceſſariamq; abſolutionem*[t]. *Rurſus ſequitur, ut id pactum non ſolùm tunc non ualeat, quum de uniuerſa ſucceßione agitur, ſed nec etiam de particulari: pacto enim nō poteſt quis ſucceßionē, neq; particularis rei deferre*[t].

Quapropter trāſactio inter fratres, quòd in paterna domo non ſuccedant niſi maſculi, non uidetur ualere, quia ſcilicet obuentio hoc caſu inducitur[u]: *ſecus ſi obligatio præſens induceretur, ut quia obligarent ſe inuicem, promitterentq; poſt mortem ſuam domū maſculis: ualet enim obligatio, qua quis poſt mortem ſe daturum ſpondet*[x], *dummodo is cui promittitur, ſibi dari ſtipuletur, uel alij cui poßit acquirere, alioqui non ualeret*[y]: *unde hoc caſu ſufficeret, ſi pater nomine filiorū, quos in poteſtate haberet, ſtipularetur*[z]: *poteſt enim eis acquirere.* Idem & *in notario cuicunque, cuius intereſſe poteſt, ſtipulanti*[a]. *In donatione tamen fortius receptum eſt, ut etiam abſenti qui deinde ratum habuerit, condictio ex lege acquiratur: ut quum tibi tale prætorium dono, ut te decedente ſine liberis ad proximiorem agnatum tuū pertineat, tu'que ſic te ei daturum præſenti obligatione promittis, eueniente conditione utiliter poterit agnatus experiri*[b], *quod fauore munificentiæ introductum eſt, quod & planius in donatione cauſa mortis admiſſum eſt, po-*

teſt

q c.pe.de iure iuran.
r Barto. d.l.ſi quis. i prin. col.ſi.
ſ c.nō eſt obligato.de reg. iu. in ſexto.
t Io. And.c.q ſemel.Imol. c.cū cō, II tigat. Alex. d.l.ſtip. hoc modo.
t l.ſi.ff.de ſuis & legit.
u Bar. d.cōſi. 212.l.ſi. ifr. eo. Alexan. cōſ.28.in.3.
x l.j.ff. vt act. ab her. Old. conſi. 139.
y l.pactū dotale. infra de pact.cōuen.
z l.qd dicit. vbi Bart.de verb. obli.
a l.iiij.ff. rem pup.ſal.for. l.q romæ.§. flauius. de verb.obli.
b l.iij.infra.de donat. quæ ſub mod.

test enim donatarius grauari, præstabitq́; rem fideicom-
mißi iure[c]. Sed quid in casu mixto? ut quum fratres cō- c l.iij. in prin.
III *uenerunt, præsentiq́; obligatione se adstrinxerunt, ne ta-* de leg.iij.
lem domum alienarent, subieceruntq́; ut si quisquā eorū
absq; masculis decederet, agnati succederent? Et quan-
tum sit alienationis prohibitæ respectu, responsum est,
ualere conuentionem[d]: quod uerò ad obuentionem atti- d l.si ita quis. §.ea lege.de ver.obli.
net, uideretur non ualere[e], *nisi de iure gentium agatur*[f],
aut inter principes, qui condendæ legis potestatem ha- e Ang.cōs.66
berēt[g]: *uel de re actū sit, quæ solis masculis de iure per-* f 22.q5.2.c.si. vers.itē opp.
mittitur, ut magistratus, & imperia[h]: & ita Bar. respō- g l.pe.infr. de don.int.uir.
dit[i]. Nam & quum duo fratres pacti essent, ut præmo- h l. fœminæ. de reg.iur.
rienti absque liberis alter succederet, & ex præsenti tē- i Bar.cōs.82.
pore alter alteri in eum casum omnia bona quæ habe-
bat donasset, ex facto consultus Alex. *respondit, pactum*
quidē donationis sustineri, pactū uerò succeßionis infir- IIII
mum esse[k]. Quid item in sententia arbitri? finge arbi- k Alexā.cōsi. 83.col.pe.2.volu.
ter pronunciauit, ut si alter compromittentium absq; li-
beris decederet, quòd in talibus eius bonis alter succede-
ret, an id arbitro licuit? Et Ang. Alc.q́; *responderunt, li-*
cuisse[l]: *quod ego intelligendum arbitror in his casibus,* l Ang.cōsi.5. Alex.consi.58.in.5.
in quibus partes quoq; ipsæ eo modo conuenire potuis-
sent: quum omnis arbitrorum potestas ex compromißi
pacto pendeat[m], *ut quia ea bona fideicommißo subiecta* m l.nō distinguemus.§.de officio.de arbt.
iam essent, uel quia uerba obuentionem non inducerent,
sed præsentaneam obligationē, alioqui uerior est opinio
existimātiū huiusmodi arbitri laudatiuū nullius esse mo-
menti[n]. *Sed quid si hæc ratio obuentionis pacto prohi-* n Ange.consi.66. Fulg.73.
bitæ cessat, nunquid sustinebitur cōtractus? ut quia quis

pacto aliquam succeßionis partem nõ defert, sed delaturum se spondet. Et dicendum est, adhuc infirmari ex alia scilicet ratione, quia libera testandi facultas nõ solũ tolli nõ potest, sed nec minui, aut restringi[o]*: sufficit autem ex duabus prohibitorijs rationibus alterã adesse ut actus infirmetur*[p]*. Sanè existimauerim angustari eã libertatẽ quũ de parte quota hæreditatis agitur, secus si de certis speciebus agatur*[q]*: tunc enim non existimabitur quicquã ei imminui, q̃ de alijs bonis testari poterit*[r]*: licet ex alia ratione, nec rei quidem particularis obuentio dari poßit: & ita aliquorum dissentientes sententias concilio*[a]*. Sed an saltem poßint huiusmodi pacta à consuetudine confirmari? Et ex Bald. sententia Alex. negat, quia tale pactũ aduersus bonos mores est: unde qua ratione iuramento non confirmatur, eadem nec consuetudine muniri debet*[t]*. Verùm ego à receptiore aliorum sententia recedendum non existimauerim*[u]*, quum poßit cõsuetudo testamentorum solennitatẽ à iure ciuili inuẽtam abolere*[x]*, & has uires pacto tribuere: quod tamen singularis aliquis ex populo, etiam iuratus, non posset*[y]*. hæ enim solẽnitates bonos mores secundum ius Ciuile respiciunt, merito contraria ciuium consuetudine perimuntur*[z]*: secus si boni mores etiam ius naturale, uel diuinum respicerẽt: tunc enim immutabiles essent.*

IMPP. DIOCLEtianus & Maxim. Augg. Diaphanto.

QVum proponas, filio testamẽto scriptos hæ

QVVM PROPONAS.[a] ¶ Fideicommißum reciproce

---

o l. si fratres. §. idẽ respõdit societatẽ. pro soc.

p §. affinitatis. Insti. de nup.

q Alc. l. si. ĩfra. eo. post Ancha. & Imo.

r Ias. d. l. stipulatio hoc modo. ĩ fi. Dec. cõsi. 216. & 225.

a Pet. Bal. d. l. fi. Alex. VI cõsi. 29. l. 5.

t Bar. l. nõ impossibile. ff. eod.

u c. j. §. filij. si de feu. fue. contro. c. j. de fil. na. ex mat. in feu.

x c. cũ esses. de testa. Bart. l. interdũ. de condi. inde.

y Glo. in rub. infra de decre. dec. li. x.

y l. itẽ apud. ĩ princ. versi. sed qđ adijcitur. ff. de iniur.

reciproce filijs iniunctũ, eorũ pacto inuicem remitti potest[a]. Quum enim eorum fauore factum sit, possunt illi renunciare[b]: quod & in prohibitione diuisionis usq; ad certũ tẽpus à testatore facta dicendũ est, quã ipsi quoq; approbassent, possunt enim mutuo cõsensu ab ea recedere[c]. Idem & in prohibitione alienationis, eo enim consentiente, cui in casum indeuotionis res applicaretur, ualet cõtractus[d]: quod procedit etiã si testator ꝓhibuit filijs ne fideicõmisso renũciare possent: quũ enim hæc prohibitio nudæ similis propter ipsorũ uoluntatem sit, sequitur nihilominus ualere alienationẽ[e]: quia scilicet potest quis id quod sua causa inductum est remittere[f], & hac in re testatoris refragatio est nulla[g]: quod adeo uerum arbitror ut si in casum alienatiõis iußi sunt in pœnã fisco cẽtum dare, non tamen ideo confirmetur prohibitio[h], licet pœna à fisco peti põßit. Idem si iusiurãdũ ab eis exegerit[i]: ualebit tamẽ contractus[k], licet in periurium incidere uideãtur, hocq; nomine absolutionem petere debeãt[l]. Et hæc in eis procedunt, qui consentire possunt. Si enim alienationẽ prohibuerit testator, propter lubricum filiorum suorum cõsilium, ut quia sint minores. xxv. annis, uidetur renunciationem hanc non tenere[m], huiusmodiq; præceptum pro nudo non haberi[n]. Sed quid si fideicommissarius expreßim non consensit, uerũ quũ præsens alienationi esset, tacuit? Et Accurs. censeri renunciasse, quantũ sit eius rei respectu, existimauit[o], à quo cæteri dissentiunt, quia etiam si contradixisset, non tamen impedire alienationem potuisset[p]: quibusdam tamen casibus defendi

a l. j. supra. eo. l. de fideicõ. infra tit. j.
b l. titio cẽtũ, de condi. & de.
c Oldr. consi. 241.
d l. quoties. §. infra de fideicom.
e l. filius fa. §. diui. de le. j.
f l. põt. ff. ad legem falc.
g l. nemo. vbi Ale. de le. j.
h Raph. et Ias. d. §. diui. ij. lect. limi. 7.
i §. fi. Instit. de leg.
k Oldr. d. cõsil. 241.
l Gl. i. c. fi. de procu. in. 6.
m d. l. Titio. l. ij. ĩfra de v. fuc. ꝑ emp.
n Bar. d. §. diui. 3. oppo.
o l. si fundũ ꝑ fideicõ. ff. de leg. j.
p l. Titia cũ testamento §. lucia. de leg. ij. l. Cai⁹. de pig. act.

defendi posset Accursij sentētia, ut cum fideicommissum præsens esset, quia cōditio iam euenisset, coniunctioq́; sanguinis id suaderet, uideretur enim eo casu omnino renūciatum esse[q], nā & iuri præsenti facilius quis renūciasse intelligitur, quàm competituro, ut supra diximus[r]. Idem quādo frater nō solum præsente fideicōmissario alienasset, sed etiam asseruisset, fundū illum liberum ab omni onere esse, & ille sciēs tacuisset, uidetur enim dolo emptorē circumuenisse, & ideo sibi præiudicare saltem in re ipsa censebitur[s], quod & Bal. & aliqui recētiores autumarūt[t]. Idem quum præter præsentiam aliquid hic fecisset quod consensum argueret, ut si euictionē præstiturum, se spoponderit[u], uel ei persuasisset ut emeret[x].

redes, rogatos esse, ut qui primus rebus humanis eximeretur, alteri portionem[b] hæreditatis restitueret: quoniam precariā substitutionem fratrum consensu remissam asseris, fideicōmissi persecutio cessat.

b ¶ PORTIONEM *hæreditatis. Adde quod deducuntur aliquæ portiones de huiusmodi fideicommisso. Et in primis deducitur triens, iure naturæ debitus, is enim absque ullo prorsus onere debetur[y]. Quapropter etiam si filius expresse testamentū approbarit, nihilominus legitimam hanc libere detrahet[z], Quum iuris interpretatione omne grauamē ab ea sublatum, & pro non scripto sit[a], quod & Ancha. respōdit[b]: nec fauor piæ causæ, quæ ipsi filio substituta sit, quicquā facit quominus id grauamen submotum de legitima censeatur[c]. Sunt tamen qui* probi

q l. si seru⁹ cō munis. ff. de dona. inter vir.
r l. j. supra. eo.
s l. si fine. ifra ad Velleia.
t Bald. cōsil. 457.
u l. exceptione. infra de euict.
x l. si qs affirmauerit. de dolo.
y l. quoniā in priorib⁹. infra de inoffi. test.
z §. cæterū. in aut. vt cū de app. cog. Ange. i. l. de his. ff. de transa. Ias. in. l. iiij. 3. not. infra de transa.
a Bal. l. si qn. §. fi. ifra de inof. testa.
b Anch. cōsil. 51. col. 4.
c Paul. consil. cxj. Dec hic & consi. 81.

probibitionem alienationis etiam in legitima ualere arbitrantur, quando testator id se facere dixerit, quia filij sui imbecillitati succurrere uelit, quem usque ad certum tempus, puta X X X. *annos, rei suæ administrandæ idoneum non existimet* [d], *& ita* Paul.cast.*respōdit*[e], *quem recentiores pleriq; sequuntur*[f]: *quæ sententia defendi potest, quum de ipsius filij imperitia constat, alioqui quum pater libere relinquere legitimam teneatur*[g], *non uideretur eius assertioni standum, qua se à legis iussu colore quæsito eximeret*[h], *nisi patris affirmationi aliqua probabilis coniectura iungeretur*[i]: *nam & in dubio reijci dilationem etiam si prima fronte filio fauorabilis uideatur, traditum est*[k]: *sed & quum is filius deliquisset, bonaq; eius publicarentur, non obesse fisco huiuscemodi probitionem responsum est, quæ in legitima non nisi fauore filij ualet, at is fauor, propter delictum extinguitur*[l]. *Quod de legitima portione prodidimus, in fœminis quoque ratione dotis admissum est: si enim filiam heredem institutam quis fideicommisso onerauerit, in eo dos ipsa non continebitur*[m]. *Quod si specialiter testator de dote etiam dixerit, non nisi eatenus restituere tenebitur, quatenus legitimam ipsam excedit*[n]. *Deducitur & in restitutione quadrans, ex* S. C. Trebel. *quo fit ut filius post mortem restituere grauatus dimidiam partem retineat, nempe iure naturæ trientem, iure senatusconsulti quadrantem eius quod superfuit*[o]: *receptius enim est, ei utranq; deductionem concedi*[p], *quum scilicet diuersis temporibus restitutio facienda est*[q]: *nec potest testator filijs primi gradus hāc deductionem, quæ*

ex S.C.

d l.multi.de li be.& posth. l.si qs i suo. i ii.de inof.te.
e Consil.234.
f In.d.§.diui. Picus.l. in quartā. col. 48.ad.l.fal.
g l.scim⁹.§ cū aūt. infra de inoff.testa.
h l.sit dōatiōe. vbi gl. infra d' colla.bar. l.si forte. de cast.pecul.
i l.etiā.§.j.de manu. vind. Doc.c.quāuis. infra de re iudi.
k Doc.l.cū ex filio.de vul.
l Bar.l.si qs i tantā.ij.col. infra vñ vi.
m l.a filia.l.mulier.§ cū .p, poneret. ad Treb.
n l.fin.§ filiæ. de leg.ij.vbi Bar.
o Alex.consi. 68.in.4.
p c.Raynuti⁹, de testa.l.si, liū quē.ifra fami.ercis.
q Bar.l.Papinianus.§ meminisse. de inoff.test.

ex S.C. fit, auferre, quũ nec imminuere cõputatione fructuum ualeat[r]. Sed id tamen ipse temere non affirmauerim, qui sciam maximè controuersi iuris articulum hunc esse[s], & diuersam sententiam crebrius ferè placuisse[t]. Deducitur tandem & quod testator defunctus, ipse hæredi grauato debeat[u]: suntq; interim in mora eum non cõstitui arbitrantur: & ideo fructus lucrari[x], exemplo legis falcidiæ, cuius cõputatio anteq̃ ad liquidum perducta sit, excusat hæredem[y]. Sed ego cõtra sẽtio: debet enim hæres statim uerbo restituere hæreditatem[z], licet bona retinere possit iure pignoris[a]: unde fructus suos interim non facit, nisi iure dominij impetrato[b].

r l. iubemus. ifr. ad Treb. vbi Bal.
s Auf. sed cũ testator. ifr. ad leg. falc.
t Dec. cõs. 91.
u l. in iponenda. infra ad leg. falc.
x Guid. pa. decis. 496.
y l. in fideicõmissi. ff. de vsur.
z l. restituta. ad Treb.
a l. debitor. ad Treb.
b l. ij ifr. de iure do. impe.
c l. cõtrahitur. ff. de pign.
d l. pen. i pric. vbi Dec. infra eod.
e Arg. gl. l. cõ uẽticulã. supra de epi. et cle. gl. in. l. j. ifr. de rapto.
f glo. in. l. si qs seruo. infra de furt.
g Inn. c. cũ P. tabellio. de fid. instru.
h l. fi. §. fi. ifra de tẽp. app.

IIDEM AVG. Xymmacho.

PActum quod bona fide interpositum docebitur, & si scriptura nõ existente, tamen si alijs probationibus rei gestæ veritas cõprobari potest, Præses prouinciæ secundum ius custodiri efficiet.

PACTVM quod bona. Nihil ergo refert de pacto per scripturam, an alijs probationum generibus cõstet, quod & regulariter in quibuscunque actibus receptum est[c]. Quod si in lege mentio interueniẽtis scripturæ fiat: causa facilioris probationis id factum interpretari debemus, nõ quod alias probationes excludat[d]: idq; siue quod uerisimile sit scripturæ commemorationem gratia frequentioris usus factam[e]: siue quod hic appareat probationem quæ testibus fiat, illi æquiparari[f]: non enim

enim minus fidei adhibebitur pluribus testibus, uiuæq; uoci quàm mẽbranæ[g]*: nã & lex renunciari posse futuræ appellationi, interueniente scriptura ait*[h]*: & tamẽ idem erit, si testibus ea renunciatio probetur*[i]*, sic denunciationes scripto missas in non numer. pecu. exceptione requirit*[k]*, & tamen eas posse testibus quoque præsentibus fieri uerisimile est: quum in non numeratæ dotis exceptione id speciale sit*[l]*. Sic lex fiduciam literarum episcopi requirit, ut quis clericus putetur*[m]*, & tamen poterit etiam testibus id probare*[n]*. Sic pactiones in contractu emphyteotico factas scriptura interueniente traditur*[o]*: & tamen legum coryphæi Accurs. Mart. Barto. Specu. Butrig. Abb. necessariam non esse scripturam tradiderunt: licet plerique, sed minoris autoritatis, dissentiant: aduersus quos est & optima legum interpres consuetudo*[p]*. in feudi quoq; probatiõe sufficere testes omnes fatentur*[q]*, etiam si & ipsi clientes sint, seu, ut uocant pares curiæ*[r]*. Sic & mandatum scripturam regulariter nõ exigit*[s]*, etiam si causa litigãdi factum sit*[t]*. Vnde nec eius reuocatio scriptura indiget*[u]*, sicut nec protestatio*[x]*, uel extraiudicialis confeßio*[y]*. Sic & bonorum societas*[z]*, & arbitratoris sententia, quæ cuiusdam transactionis instar habet*[a]*. Idem & in solutione dicendum, etiam si minori facta sit*[b]*. Et in profeßione, qua monachus religioni se dicat*[c]*. Et etiam in sacris ordinibus: admittetur enim de his probatio, ut supra diximus, etiã absq; episcopi literis*[d]*: nam & collatio & renunciatio sacri beneficij testibus probari possunt*[e]*. Concessiones quoque, ad indulgentiam pertinentes, eodem modo regulariter probantur*

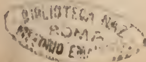
i Vt no. i. l. j. §. e. i ff. gl. mag.
k l. i cõtractib. §. fi. de non nume. pecu.
l Aut. hãc aũt. vbi Bar. e. ti.
m l. si q̃ per calumniã. §. de epis. & cle.
n c. pen. de cle. peregrin.
o l. j. ff. de iure emphite.
p Doct. d. l. j.
q c. j. quid sit inuestitu.
r Bal. in rub. ff. de condi. ex leg. ad fi.
s Alex. l. j. ff. de procura.
t l. scire oportet §. oportet de excu. tut.
u c. ex insinuatiõe. de pcu.
x l. fi. ff. de neg. gest.
y Doc. c. p inq sitionẽ. de ele.
z Roma. cõs. 106.
a l. cum te. ij. ff. tit. j.
b Alb. l. ait prętor. § pmittitur. de min.
c xx. q. j. c. fi. c. nup. de testi.
d c. si iudex. de sen. exc. i. 6.
e Bal. c. solicite. in fi. de testi. spo.

f Cle.dudum. vers.nos et, enim. de se, pul. g l. si solenni, bus.vbi bal. ifra de inst. h doc.c.statu, tũ.de rescri. l.6.post gl.i ver.literarũ. i Glos.c.ij. de schismati. k c. sicut. de senten. exc. l Gl.c.fi.de re iud.in.6. m c.quoniã cõ tra.de prob. n l.quoniã.vbi no.supra de hæreticis. o l.fi. infra de edi.diui adri. tol. p Ale.l.si fide iussor.§.fi.q satis.cog. q Aut.offerat. inf.de lit.cõ. r Gl.Cle.sæpe. de ver.sig. I s Modest.l.j. de excep. t ifr.de sen.ex peri.reci.& tex.i.c.fi.de re iud.in.6. u c.j.de app. in.6. x l.j.ff. de li. bel.dimisso. y l.nec cãs.vbi Bal.if.de ap.

bantur[f]. Vnde & quis per testes fidem facere potest, se Baccalaureum, Licentiatum, Doctorem esse[g]. Sic & probabit aliquis ex certa scientia concessionem sibi factam fuisse, idq; etiam si eius scientiæ in diplomate principis nulla facta sit mentio[h]: quod & de dispensationis, aut restitutionis famæ probatione admissum est[i]: qua ratione & absolutio excommunicationis testibus probatur[k]. Sed & generaliter traditum est, interloquutionem iudicis, aut præceptum, citra scripturam probari posse[l]: quod & de actis receptum est, quæ causa facilioris probationis scripto mandantur[m], & tamen etiam testibus probari possunt[n]. Quapropter & missio in possessionem autoritate iudicis facta, per testes ad liquidum deduci potest[o], licet aliqui diuersum sentire uideantur. Sequestrationem quoque fieri posse, quamuis documento aliquo æs alienum deberi non appareat, receptius est, dum alijs probationibus iudicantis religio compertam rem habeat[p]. Et hæc quidem omnia exempla, ex iuris cõmunis solito tramite procedunt. Sunt tamen plerique casus, quibus necessariam esse scripturam uerius est, quorum eos, qui memoratu digniores sunt, referendos censui. Et in primis in quibusdam iudiciarijs actio, lex specialiter necessariam esse scripturam uoluit, ut in libellis siue ciuilibus, siue criminalibus,[q] siue ordinarie, siue summarie procedatur[r]. In productione exceptionũ[s], in sententia diffinitiua[t], in appellatione ab interloquutoria[u], in apostolis seu dimissorijs libellis[x], aut in protestatione quæ eorum uice subrogatur[y]. Idem in sententia excõmunicationis, nam & hæc solenniter in scriptis fertur, sicut

ſicut & requiſitio ut deſcribatur, eodem modo fieri debet[z]*. Idem in appellatione, quam aliquis impedienda electionis cauſa proponit*[a]*. Huc pertinent & proteſtationes, quæ in actionis uel exceptionis locum ſuccedũt, de* 11
quibus à nobis alibi traditum eſt[b]*. Secundus caſus eſt in his, quæ ex ipſa uerbi ſignificatione ſcripturã requirũt, ut reſcriptũ principis*[c]*, ſiue in uim priuilegij, ſiue alia ex cauſa emanauerit*[d]*. Idem in epiſtalmate, id eſt commiſsione principis per mandati ſubſcriptionem facta*[e]*. Idem dicendũ & in inuentario, illud enim ſcripturæ eſt nomen, in qua res pupilli deſcriptæ ſint*[f]*, quod & in geſtis fatendum: ea enim proprie ſcripto conſtant*[g]*: unde mater, uel auia, quæ tutelam ſuſcipiant, inter geſta renũciare ſenatuſconſulto Velleiano debent, ideoq; ſcriptura neceſſaria eſt*[h]*. Huc pertinent & teſtamenta in ſcriptis, quibus ſcriptura pro forma attribuitur*[i]*. Eodem & appellationes in ſcriptis, quæ à diffinitiua ſentẽtia interponuntur*[k]*. Idem quoties lex inſinuationem requirit, ut in donationibus quæ ſupra quingentos aureos ſunt*[l]*: nihil enim aliud eſt inſinuatio, quàm profeßio in actis facta, uel apud cenſitorem uel alium iudicem*[m]*. Quapropter & idem eſt, ubi lex profeßionem, ſeu in cenſum deſcriptionem requirit*[n]*. Sed & huc ſpectant etiam cõtractus, qui in ſcriptis dicuntur, quum ſcilicet inter partes agitur, ut aliter non ualeant, quàm ſi ſcripturæ commendati ſint*[o]*. Sed dubitatur, quid ſi pretio conuento, & re oretenus perfecta, tibi uendam fundum, ſed dixerim, uelle me ut cras notarium adducas, qui de contractu ipſo documentum conficiat, an interim recedere ex pœnitentia*

z c. j. de ſentẽ excõ. in. 6.
a c. vt circa. de electio. in. 6.
b l. deteſtatio. de ver. ſign.
c l. iij. §. de diuerſ. reſcrip.
d l. j. §. de mã. prin. l. pbatorias. ſ. de diuer. offic. lib. xij.
e l. bene a zenone. de quadriẽ. præſcr.
f l. ſi. ſ. arbi. tutel. l. fina. de bo. autho. iudi. poſſ.
g l. geſta. vbi Bald. ſ. de re iud.
h Auth. matri. C. qñ mul. tutelæ offi.
i l. hac cõſult. ĩfra. de teſta.
k l. eos. §. pe. ſ. de appel.
l l. ſancimus. ſ. de donatio.
m l. necq;. ſ. de teſt. l. ſi. ff. de prob.
n l. cẽſus. ff. de probatio.
o l. contractus. ſ. de fide inſtr.

ab alienatione licebit? Et Paul. Castrē. respondit licere[p]*: uidetur enim rem in tempus suspensam, donec tabellio rogetur. Contrà* Decius, *quia tabellio de cōfeßione cōtractus iam gesti documentum conficere potest.* Ego *cum Castrē. sentio, quem et* Fulg. *probat: quum enim dictum sit, expectandum notarium, qui de contractu ipso rogetur, apparet nō de confeßione, sed de substātia rei actū: & quū ille nō nisi de die quo interfuit attestari poßit, apparet in id tēpus finem rei esse delatum, in dubio'que credendum est, contractum ante pro perfecto à partibus non esse habitum, alioqui quid opus fuisset certam diem præscribere? licet aliqui scrupulosiores dissentiant*[q].

III Tertius *casus est, in mandatis principum, nemini enim de ea re fides adhibetur, nisi exhibito diplomate*[r]. Quapropter *nec legato* Pontificis *maximi credetur in alterius præiudicium, nisi ostenso mandato*[s]*: unde & receptum est, pro firmitate iudicij corām delegato facti, non præsumi, nisi de iurisdictionis commißione scriptò appareat*[t]*: qua ratione publicas functiones, tributaq; nemo exiget, cui id à principe per scripturam non sit mandatum*[u]*: nec Cæsariani, id est procuratoris Cæsaris apparitores, cuiusquam bona ceu publicata capient, absq; literis principis, quarum formam necessariò seruare tenentur*[x]*, alioqui de facto eis resistere licet: & quiritātibus, opemq; hac causa implorantibus amicis aut uicinis præsto esse*[y]*: quo exemlpo sunt qui tradant, in carcerem ducineminem posse, exquutionemq; personalem fieri, nisi de iusdicentis iussu scriptò constet*[z]*: quæ sententia propter utilitatem recipienda est.* Huc *pertinet & quæstio*

ad pri-

p d. l. contractus. l. q bis. de ver. obli.

q Aret. consi. 160. col. 2.

r l. j. §. de manda. princi.

s Gl. 97. dist. nobiliss.

t c. cum in iure. de offi. de lega. glo. 26. quæst. 2. Institutionis.

u §. eos. in authen. de collatio. glos. l. non solū §. q alieno. de procur.

x l. defensionis. ʃ. de iure fis.

y l. prohibitū. ʃ. de iur. fis.

z Bal. & Ias. arg. l. missi. ʃ. de exacto. trib.

ad priuilegia principum spectans, ut necessario ea per scripturam probentur[a], quod regulariter ferè traditum est. Vnde nec tabellioni credetur, nisi autoritatis suæ exhibito documento[b]: quæ omnia uidentur publici fauoris causa introducta, sicut & descriptiones, apochasq́; scriptò ad Præsidem transmitti, nec aliter ualere[c]: nam & scriptura in rerum diuinarum alienatione necessaria existimatur, fauore publico, qui in conseruatione ecclesiæ uertitur[d]: quod & in eo rescriptum est, qui ex causa à rei diuinæ operatione cessaturum se affirmat[e]. Sed & si quis satrapæ alicuius principisq́; domestici suffragium implorat, ut eo adiuuante dispensationem aliquam, uel officium impetret, hocq́; nomine illi prædium aliquod promiserit, non ualet obligatio, nisi scripturæ emißio accesserit[f], quod Theodosij constitutione inductum est: quam aliqui de aduocatis intelligunt, nõ prorsus rectè[g].

IIII

Quartus casus, quoties rei præcedentis præsumptam firmitatem conuellere uolumus, ut enim alia præsumptio aliam tollit[h], sic actus posterior scriptò declaratus, superiorem quandoque elidit: ut quum quis aduersus propriæ confeßionis emissam manum pecuniam minime numeratam fuisse ex ea causa affirmat, non audietur, nisi alia scriptura id probet[i]. Idem quum quis contractu in scriptis obligatus est, non poterit solutionem probare, nisi per scripturã aut qnq; rogatos testes[k]: quod & dicẽdũ est, quũ cõtractus nõ qdẽ in scriptis celebratus est, sed cõuentione partiũ actũ fuit ne solutio aliter quàm ex

a c. porro. de priuilegijs.
b Bald. l. j. supra de mã. princ.
c l. j. infra de apoc. lib. x.
d Authẽ. hoc ius porre, ctũ. supra de sac. san. ecc.
e c. si canonici. de offi. ordina. in. 6.
f l. j. infra de suffrag.
g In auẽ. iusiurã. qđ pręst. ab his. circa med.
h l. diuus. & in integ. resti.
i l. generaliter. infra de non nume. pecu.
k l. testiũ. infra de testi.

scripto probari poßit: uidetur enim ualere id pactum[l]: sed tamen quum probationes fiant iudici, si ex qualitate testium religionem suam pro reo instruxerit, poterit pactum illud etiam iuratum negligere[m]: quum enim probationes publici iuris sint, non possent partes iudici ipsi legem imponere[n]: nam & aliâs multa potest iudex, etiã expresso uel tacito cõtrahentium consensu nõ attento[o]. Ad hunc casum pertineat, quod de minore dicitur, qui si instrumento iurauerit se maiorem, beneficio ætatis deinde excluditur, nisi instrumento eam probet[p].

Possunt & aliquo modo huc casus illi spectare, quum quis circa procuratorẽ cõstitutũ uariat[q], uel episcopus uisitationẽ se iteraturũ profitetur[r], uel quum hæreticus abiurata priore impietate, ab orthodoxis recipi postulat[s], omnibus enim hisce casibus necessaria est scriptura.

I *Illud tamen sciendum est, in casibus quibus non nisi scriptura potest probatio fieri, si de ueritate iudici aliter constet, posse eum id quod sibi compertum est sequi, ne quisquam cum aliena iactura locupletetur[t]: dum tamen id principe consulto faciat, uel is iudex sit, qui secũdum solam æquitatem procedere poßit: quod maxime coram senatoribus[u], uel in foro canonico seruandum est. Sed*

II *& id constat, quoties actus ipsius scriptura deperdita est, fortuito casu probato admitti testes, qui de rei ipsius ueritate fidem faciant[x]. Vnde & proditum est, amisso testamento, posse testatoris uoluntatem, uel solis duobus testibus probari. Sunt tamen qui tot requiri hoc casu existiment, quot actui conficiundo necessarij erant[y]. Ego distinguendum arbitror: ut si duo testes testamentum se*

l Alex. l. iubemus. ifra de iudi.
m Arg. c. ad nostrã. 2. de iureiuran.
n gl. in authẽ. vt sine phi- bi. §. fin.
o c. cũ cessante. de appel. Bar. l. quod iussit. col. ij. de re iudi.
p l. pen. infra si minor se maio. dixe.
q c. j. de pcur.
r c. j. §. postq̃. de cẽsi. in. 6. vbi glos.
s j. q. 7. saluberrimum.
t Butrig. c. 2. de proba. in fi. Alex. d. l. iubemus.
u Bar. l. j. in fi. infra. vt quę desũt aduo.
x l. testiũ. ifra de test. Doc. l. ij. infra de bon. poss. secũ. tab.
y Arg. l. sicut. infra. de fid. instr. c. j. vbi bal. col. j. qd sit inuesti.

tum se uidisse dicant, deq; eius solennitate & tenore atte stentur, sintq; eius rei periti, sufficiant [z]: quod si se ad fuisse quum testator tabulas condidit dicant, talemq; eius fuisse uoluntatem, solennis numerus sit necessarius [a]. Sed finge per contractum in scriptis mihi centum debebas, an testibus duobus probare poteris me cõfessum fuisse ea cẽtum mihi restituta? Et uideretur, quum aliud sit confeßio, aliud obligatio [b]. Sed certe aperta esset hoc modo uia fraudibus, & ideo sicut solutio non nisi quinque testibus probari potest, ita nec confeßionem posse dicendum est [c]. Quum maior suspitio in confeßione sit, quam quis per errorem potuit effutiisse, quàm in solutione, quæ ex ueritate facti deprehenditur [d]. Si uero de cõfeßione iudiciali ex actis, uel publico documento constaret, secus esset: nunquam enim ea submota censetur [e]. Finge rursus, lege municipij cauetur, ne quicquam ultra centum solidos deberi, aliter quàm per publicum instrumentum probari poßit, aliquis per testes parte non opponente probauit, [f] an ualebit probatio? Et Bal. Pont. Alex. ualere existimarunt [f], censeriq; legi renunciatũ: pleraq; enim ex postfacto sustinentur, quæ à principio fieri non debuerunt [g].

IIDEM AVGVSTI, Iulio & Aemylio.

SI creditores [a] uestros ex parte debiti admisisse quẽquam uestrũ pro persona sua persoluẽtẽ probaue-

SI CREDITORES. Plures debitores in solidũ obligati quibusdam erant, ex his debitoribus unus soluit partem, testatusq; est, se pro persona sua soluere,

z c.cum olim. de priuileg. Bar.auth. si quis in aliquo. supra. de eden.
a Cor. et Dec. d.l.ij. III
b Bald.d.l.testium. col.5. Iaf.l.ij.in.4. par.gl. infra de iur. emphyt.
c Auth. nisi rogati. de test. vbi Pau. Ancha. cõs.35. j.quæst.
d Not.iij.q.9. c.testes. IIII
e l.In contractib. in gl.4. infra de non nu.pecu.
f Bal. Roma. Alex.l. certi condictio. §. quoniã. ĩ fi. si cer.pet.
g l. patre. vbi Iaf. de his q sunt sui vel alieni.

quæritur de duobus: Primo, an creditores recipiēdo hoc modo uideantur sibi præiudicaſſe, quantum ſit ſoluentis reſpectu, ne amplius eum pro alijs conuenire poſſint. Secundo, an id pactum proſit alijs abſentibus ut uideatur facta diuiſio. Circa primā quæſtionem uidebatur creditores ſibi non præiudicaſſe, idq́; ex regula, qua traditū eſt, actus noſtros non ultra ex præſumptione extendi, quàm neceſſariò exteriora ſigna inferant[h]. *At hoc caſu creditor recipiendo partem, potuit uideri id egiſſe, ut debitum diminueretur, uel ut dilatio interim reliquatori eſſet, nō ut actionē diuideret*[i], *quæ quidem diuiſio quandam donationis ſpeciem præſe fert, & ideo non eſt præſumenda*[k]: *quod ſi ex conuentione iudiciali, ut communiter receptum eſt, ea diuiſio non inducitur*[l], *nec ex receptione quidem præſumi debet*[m]: *oblatam enim pecuniā, ſalua ciuilitate, non potuit non accipere*[n]. *Vnde maiorem & magis liberam uoluntatem iudicialis conuentio arguit, quàm receptio: Sed tamen huius legis argumento diuerſa ſententia obtinuit: quia ſcilicet uerba illa, pro perſona ſua, indicant obligationē quæ cōmunis omnibus erat, uoluntate creditoris pro perſona ſoluētis extingui, periculumq́; amplius ullum ad eum non pertinere*[o], *& conſequenter diuiſionem fieri, alioqui huic adiectioni cōſentire ille non debuit. Quocirca traditum eſt, idem eſſe ſi debitor ſoluere ſe dixerit pro portione ſua, uel pro rata, uel pro uirili, aut pro quota ſua parte, & ſimilibus uerbis*[p]: *lex enim ſimpliciter dicit, ſi admiſiſſe pro ſua perſona perſoluentem &c. Quibuſcunque ergo uerbis, dummodo ad id aptis admiſſi ſint, idē erit*[q]: *ut ſi dictum ſit*

h l.ſi. infra ne vxor p̄ marito. Bart. l. Titiū. §. pe. de admi. tu. col. ſi.
i l. quidā. ff. ſi cer. peta.
k l. cū deinde bito. de p̄b.
l l. reos. infra de fideiuſſo.
m l. ij. ſupra. e. l. tale. §. pe. ff. eo.
n l. fideicōmiſſa. § ſi rē. de leg. iij.
o l. j. & l. ij. infra de duob. reis.
p Aret. l. ſi ex toto. §. j. de lega. j.
q l. q testamento. de teſta.

sit admitti quemlibet pro parte, uel reliquum non petam quod ueteres sequuti[r], & Decius nouissime probauit: nec alij negant, quin potius indubitati id iuris esse affirmant. Sed quid si simpliciter numeratio facta est, nec pro sua persona aut similibus uerbis solutum sit? & Barto. tum quoque in contractibus fieri diuisionem censuit, licet in testamentis contra[s]: quam sententiam non pauci sequuti sunt, quod scilicet in hac constitutione ea uerba, pro sua persona, non ipsius soluentis, sed legislatoris sunt: ex simplici solutione interpretantis pro sua persona solutum censeri. Frequentius tamen receptum est, nullam inter ultimas uoluntates & contractus esse differentiam. Unde ex simplici solutione diuisionem non fieri. Ego tamen posse Bartol. sententiam alia ratione defendi arbitror, ut inter solutionem distinguamus quae sponte fit, legi'que nostrae tum sit locus, & eam quae in executionem iudicati, uel ab eo qui conuentus in iudicio fuerit, facta proponatur: tunc'que secus[t], non enim credendum est uoluisse nos aliquid de iure nostro ei remittere, cum quo litigamus[u]. Recentiores tamen omnes ex simplici solutione nullam fieri diuisionem censuerunt, nisi addita ea uerba proponatur: quod & supra scripta ex ratione probari potest: debet enim praesumptio ex probabili signo oriri[x], nec tacitum pactũ induci, nisi uerisimilis coniectura id suadeat, quae profecto nulla, uel non satis firma esset: nisi ea uerba adiecta fuerint. Caeterum etiam eis adiectis, non tamen quandoq; diuisio inducitur, si ex alijs cõiecturis aliud actum esse uerisimile sit: ueluti quũ quis amplius sua portione uel minus sol

r Gl. in. §. et. ff. intelle.

s d. l. si ex toto. §. j.

t d. § j. dicta. l. reos.

u l. iij. infra de repud. haere. l. inter stipu lantem §. j. de verb. ob.

x Bal. in rub. infra de pb.

nus soluit, non enim tunc uerisimile est fieri diuisionem[y],
II quod & lex nostra sentit uerbo persoluentem: est enim
persoluere, integrum soluere[z]. Idem quũ creditor pro-
testatus est, se saluo solidi iure eã pecuniã recipere[a], nec
hæc protestatio tanq̃ cõtraria facto, id est, solutioni pro
persona debitoris factæ inefficax est[b]: quod (ut demus
protestationem creditoris ei quam pro persona sua debi-
tor fecit aduersari, & sic mutuo ipsas se collidere) rema-
net numeratio simpliciter facta, quo casu præsumptio ta
citi pacti non oritur[c], nec enim absq; creditoris cõsensu
potest esse pactum[d], aut obligatio ei in solidum quæsita
diminui tolli'ue[e]. Quapropter cum Pico idẽ esse sentio,
etiam si creditor generaliter dixisset, se saluis iuribus
III suis recipere[f]: nã & idẽ generalis hæc protestatio ope-
rari debet, quod specialis[g]. Rursus nõ uidetur facta sor-
tis diuisio ex usurarũ receptiõe, ne scilicet ex accessorio
præiudiciũ principali fiat[h], quod supra à nobis decla-
ratum est. Proinde si plures in solidũ annuum redditum
super certis bonis Titio debeant, & eorum unus pro sua
parte soluens admissus sit, non tamen diuisam principa-
lem obligationẽ dicendũ est, imò nec respectu sequentiũ
annorũ erit ulla diuisio, nisi toties iterata sit, ut præscri-
ptioni sufficiat[k]: ea enim adiectio, quod quis pro perso-
na sua soluat pro eo actu intelligitur, non pro futuris[l]:
& licet una sit omnium annorum obligatio[m], plures ta-
men sunt præstationes, & præsumptio quæ ex una præ-
IIII statione oritur, ad aliam sequentem trahi non debet[n].
Sed quid in hac quæstione dicendum est? Aliquis à
pluribus uenditoribus, in solidum se obligantibus, super
certis

y Gl. l. iter. §. j. de fideiuss.
z l. vrbana. §. pernoctare. de verb. sig.
a Arg. l. si debitor. §. j. ff. qb. mo. pig.
b c. cũ M. de constitu.
c d. §. j.
d l. j. ff. eod.
e l. pfecta. ĩfra de dona. quę sub modo.
f Gl. l. cõmuni diuidundo. ff. cõmu. di.
g Bar. l. si sub conditione. de testa. tut. Soci. cõs. 13. supra in. 4.
h d. l. tale. §. penulti.
i l. ij. supra. eo.
k l. qui semisses. ff. de vsu.
l Arg. d. l. fina. ĩfra ne vxor pro marito.
m l. si stichum. §. j. de ver. oblig.
n l. cũ de in rẽ verso. vbi Saly. in ij. & iiij. q. ff. de vsur.

certis bonis annuum redditum emit[o]*, cum pacto luendi, is aliquem sponte admiserat(cogi enim non potuit*[p]*) qui pro sua parte redemit,nũquid omnino liberasse eum censebitur? Et prima facie non uideretur:hic enim duæ sunt obligationes,altera qua uenditores teneantur ad pẽsionem,altera quæ emptori incumbit, ut omnibus ipsis uolentibus redimere,uendat:& ut eam extinctã fateamur, quæ emptorem principalem respicit:non est credendum eam extingui,quæ pensionis causa uenditores obligat: nec clausula,pro parte sua,quæ in emptione adiecta est, uidetur ad liberationẽ inde subsequẽtem trahẽda,quũ in lege nostra appareat liberationi additã, eius fauore diuisionem inducere, at hic non liberationi sed obligationi, qua emptor tenebatur, adposita est,licet in consequentiam quandam ipsi luenti liberatio contingat.Alij tamen contrarium crediderunt, & legis nostræ dispositionem ad hunc casum trahendam censuere: quæ sententia quantum sit àd hypothecam, absq; dubio uera est,quoniam uendendo uidetur creditor illi renunciasse, eamq; partem liberam retro uendidisse*[q]*. Sed quid rursus in alia specie dicemus? dominus alterum ex emphyteutis admisit pro parte sua canonem præstantem, alter per triennium cessauit,an uterq; cadat?* Et Pyl.disputãdo[r],*utrũque cadere censuit,si in solidum obligati erant. Accurs. idem,etiam si ambo in emphyteusim successissent*[s]*, quia quãuis lege. XII. tab.obligatio dandi diuidatur,propter pœnam tamen adiectam ex facto unius,alter plectitur*[t]*: quam sententiam ego probo, non solum quum dominus alterum soluentem simpliciter admisit, sed etiam quum*

 dictum

o Extrauag. Regimini. de empt. & vẽ.
p Bartol. l. cui vsusfructus. de vsufr. leg.
q l. pen. §. fi. de pigno. Ro. singu. 605.
r quæst. 47.
s Gl. d. l. communi diuidundo.
t l. ij. §. fin. de verbo. obli.

dictum est, eum pro sua parte soluere, quia possunt illa
uerba citra ipsius domini damnum intelligi, sua enim ea
pars dici potest, quum à lege XII *tabul. sit diuisa*[u], *ex*
qua canonis diuisione non debet uideri dominus iuri ca-
duci renunciasse[x], *quod ex postfacto illi acquiritur*[y]:
quia aliud est: à canone debito liberare, aliud subsequẽs
caduci ius remittere: qua tamen in re amplius deliberan-
dum censeo. Sed rursus dubitatur, quid in pluribus fide-
VI *iussoribus, pone unum ex eis suo nomine soluisse, an cen-*
sebitur his uerbis facta diuisio? Et traditum est non cen-
seri, & ideo pro eo teneri, qui lite contestata soluendo
non sit[z]. *Sed unde hoc? an quia aliud sit suo nomine sol-*
uere, aliud pro sua persona, seu sua rata? ut Pau. Castren.
Alexanderq́; *censuit: uidetur enim ita expressum, ut ap-*
pareat non nomine principali se soluere[a]. *An quod* Bar.
tradidit, non fieri diuisionem censebimus, etiam si pro
parte sua se soluere fideiussor dixerit[b]? *idq́; ea ratione*
inductum esse, quia fideiussores ex epistola diui Adriani
beneficium diuisionis habent[c]. *Vnde creditor pro parte*
accipiens, non potest uideri quicquam tacitè cum eis pa-
ctus, quum necessario eam partem accipere debuerit, in
necessitate autem nulla est donationis coniectura[d]: *meri-*
to ea uerba, pro parte sua soluere se protestantis, secun-
dum epistolare beneficium intelligentur[e], *nec donatio-*
nis accipietur interpretatio. Erit igitur facta diuisio be-
neficio epistolæ tantum[f], *& ideo si alij tempore litis*
contestatæ soluendo non sint, poterit qui pro parte sua
soluit, adhuc conueniri: quum secus esset, si hæc diui-
sio tacito contrahentium pacto inducta proponeretur.
Lex enim

u l. 5. § fina. de verbo. obli.
x l. fi. infra. de iure emphy.
y Arg. c. cum P. de renunciã. c. ad nostrã. vbi in gl. de iureiu.
z d. l. inter. § j.
a l. papinian9. ff. manda.
b Oldra. Bar. Imo. d. l. inter. Bal. Angel. Mod. d. l. si ex toto.
c § . si plures. Inst. de fideiusso.
d l. rem legatam. de adi. lega.
e c. cum dilectus. de consuetudi.
f l. quoties. ff. de solutio.

Lex enim beneficia sua absque alterius iniuria concedit[g]: at in contractibus, quilibet potest sibi, si hoc egerit, praeiudicare, nec huic sententiae lex nostra aduersatur, quae in debitoribus loquitur, qui in solidum sint obligati, nec à lege diuisionem aliquam habeant: alioqui quorsum opus esset, probare admissionem ex parte debiti à creditore factam, si à lege ipsa fieret? Sed nec Iuliani *responsum*[h] *urget, quo fideiussorem, qui partem suam soluerit, liberari traditur: non enim his uerbis necessario probatur in solutione clausulam, pro parte sua, additam esse.* Vnde ego *secundum aliarum legum distinctionem acceperim, liberari scilicet, quum alij soluendo sunt*[i], *nec enim principaliter haec quaestio ibi tractatur. Sed nunquid ex eo quod nomine rei solutum esset, solutio totius sortis cumulo imputaretur? an quod magis est, soluentis parti tantum, & ex his consequens est (quum hodie legis nouellae beneficio, rei debendi pro parte conueniantur)*[k] *legi nostrae locum non esse, nisi quum ei beneficio renunciatum est, tunc enim in solidum tenentur: idemq; in fideiussoribus, qui beneficio epistolae renunciauerint. Sed quid si debitor soluens pro rata soluere se dicat, creditor autem simpliciter receperit, an consensisse, quod ad ratam pertinet, censebitur?* Et Riminaldus *negat, nec hoc casu nostrae legi locum esse: non enim potest creditor qui tacuit, uideri diuisisse, sed potius tacuisse, quia sciret ius suum durare*[l]*: quam sententiam & nos probamus, quoniam communiter traditum est, protestationem ab altero contrahen*

g l.iij.§.merito. ne qd in loco publi. Bar.in prooemio.C.

h In. d.l. quoties.

i d.l.inter.§.j.

k Authen.hoc ita. infra de duo.reis.

VII

l l.sicut.§.nõ videt.ff. quibus mo.p.g. Abb.ca. cũ mana.de ele ctio.lij.coiũ.

contrahentium factam, ut ius quæsitum tollatur, ex sola taciturnitate non confirmari, sed expressum consensum requiri[m]. Intelligimus igitur in lege nostra pro persona *sua persoluentem esse admissum, expresso scilicet consensu, qui ex sola pecuniæ receptione non sat deprahenditur*[n], *quam ille iure suo potuit accipere, utpote sibi debitam*[o], *satisq; fuit uel hac in re soluenti morem geri, ut particularem solutionem creditor acciperet*[p]: *quæ tamē opinio me, propter legis nostræ generalia uerba, ambi-*
VIII *guum habet. Cæterum quum huiusmodi diuisio donationem quandam contineat, sequitur ut in eo creditore, lex nostra non procedat, cui donandi facultas interdicitur.*

Quod in pupillis, tutoribus, curatoribus, huiusmodiq́; alienæ rei administratoribus admissum est[q], *de quibus nos alibi differemus*[r]. *Et hæc quidem in solutione procedunt. Sed quid in eo dicendum, qui in iudicio pro parte sua conuentus est?* Et Baldus Angel. Imola, Paulus *idem esse existimarunt, ut diuisio facta censeatur*[s]: *nec enim sat firma ratio differentiæ adduci potest, inter solutionē & hunc casum, uideturq́;* Pompo. *respōso, petitioni solutionē æquiparari*[t]. *Contrà* Bar. Alex. *& alij, idq́; receptiore sententia*[u]: *non enim uerisimile est, eum qui petit, uelle diuidere, sibiq́; præiudicare*[x]. *Vnde generaliter ego crediderim, nunquam ex petitione iudiciali censeri factam diuisionem, etiam si deinde in exequutionem iudicati pro parte solutum sit, sed semper saluum esse creditori ius solidi*[y]: *loquitur enim* Pomponius[z] *de hac solutione, quæ post rem in iudicio petitam facta sit, quod ex primoribus uerbis suis satis apparet, dum de eo loquitur,*

m l. pfecta. infra de don. quæ sub modo. Bar. §. morte. col. ii. ff. de oper. no. nuncia.
n Bart. l. si cū dos. in fine. rer. amota.
o d. l. quidam. si cer. peta.
p l. lucius. §. tutor. de vsur.
q l. possessionē pupillū. de acqr. pos. l. nō omnia. infra de adm. tu.
r l. præses. infra. titu. j.
s Socin. d. l. si ex toto. §. j.
t d. §. j.
u Argu. d. l. reos.
x l. si ex duobus. vers. vt magis. de peculio.
y d. l. reos.
z d. §. j.

tur, cum quo actum sit, & solutũ: prosequitur enim deinde separatim eiusdem actionis solutionisq; pro parte casum. Hanc tamen conclusionem non procedere arbitror, quum à fideiussoribus petitur, ab ijs enim ex epistola Adriani singulis petere actor debet, qui tempore litis contestatæ soluendo sint [a] *: Vnde necessario per litis cõtestationem fit diuisio* [b]*, & si deinde quisquam facultatibus labatur, soli creditori imputatur, propter uerba epistolæ* [c]*. Et hæc, quod ad primam quæstionem pertinet, sufficiant: nunc de altera uidendum est.*

ritis, aditus rector prouinciæ, pro sua grauitate ne alter pro altero [b] exigatur prouidebit.

a d. §. si plures. Insti. de fideiuss.
b l. liberũ. iſta de fideiuss.
c d. l. inter. § pe.

b ¶ ALTER PRO ALTERO. *His uerbis uidetur sequẽs quæstio decidi: nempe id, diuisionis pactum cum soluente initum, etiam alijs absentibus prodesse, ut inter eos quoq; facta diuisio cẽseatur: nam hæc uerba de eo qui iam soluerit intelligi non possunt, pro eo enim, quum iam satisfecerit, non potest alter exigi: merito de alijs intelligentur, qui nondum soluerunt, & absentes fuere: & ita se habet interpretum consensus. Sed tamen Picus hic diffuse disputat in contrarium, adhæretq; regulis communibus, ne pactum inter alios celebratum, ad alios trahatur* [d]*, quum alteri pacisci quis non possit* [e]*, etiam liberationis causa* [f]*: nam &, inquit, nullus contractus inter absentes fieri potest, nisi nuncio uel epistola interueniente* [g]*: Igitur nec hæc remissio, quæ uim donationis habet: at donatio quoq; absenti facta non ualet* [h]*, nec*

d l. si vnus. § ante. ff. eo.
e § alteri. inſtit. de inutil. ſtip.
f Bar. l. nõ ſolũ. § liberatiõis. de lib. leg.
g l. ij. ff. eod.
h l. absenti. de dona.

nec quod ad alios attinet, ulla probabilis est mentis coniectura, ut uoluerit creditor diuisionis beneficium illis acquiri[i]*: nihil enim hoc casu contemplatione absentium gestum uideri potest, igitur nec ab eis ratũ habebitur*[k]*. Finge, ait ille, creditoribus hæreditarijs ab emptore hæreditatis partem æris debiti adnumeratã fuisse, an exceptio taciti pacti quo ad reliquam summam acquiretur hæredi? Certe negant id Doctores*[l]*: ergo idem hoc quoq; casu dicendum. Cur enim debet creditoris bonitas esse ei captiosa? ut quod illi permisit, nempe particularem solutionẽ facere*[m]*, alijs quoq; permisisse uideri debeat? præsertim quum hoc soluenti indulgeri potius soleat*[?]*, quàm ijs qui adhuc non soluerunt, ut multum interesse inter te soluentem, & cæteros absentes appareat: nam & id actum esse nunquam ex uerbis depræhendi potest: quin potius fideiussoris exemplo hîc quoq; procedẽdum esset, qui pro sua parte soluens, se quidem liberat, sed nõ tamẽ beneficium diuisionis alijs acquirit*[n]*: quod si solùm diuisisse creditor existimatur, quũ omnes fideiussores quemlibet pro rata in iudicium uocat, quum uerò aliquos tantum uocat, secus est*[o]*. Ergo apparet ab his, qui uocati sunt, nullum taciti pacti ius alijs acquiri. Adde quod pactum rei debendi, alteri reo nunquam prodest, nisi quatenus paciscentis interest*[p]*. At id tacitum pactum inter absentes contractum uideri, nihil præsentis interest, nec lex nostra quicquam obstat, quam ille pluribus argumentis ostendit solum procedere, quum duo tantum erant debitores, & consequenter alij absentes nulli erant, quibus cum uideri poßit facta diuisio. Probatur id in*

primis

i l. si cũ aurũ. de solu.
k l. si pupillus. §. sed si ego. de neg. gest.
l l. ij. infra eo.
m d. l. tutor §. lucius.
n l. qties. Bar. l. ex duob⁹. de duo. reis.
o d. l. liberum. infra de fideiusso.
p l. eadem. de duo. reis. d. l. si vnus. in prin. Bar. d. l. ex duob⁹. versi. 6.

primis ex rescripti inscriptione, qua apparet Iulium & Aemilium solos fuisse debitores. Rursus ex dictione parte, quæ in dubio ad dimidiam referatur [q]. *Item ex dictione, quenquam uestrum, quæ duorum numero contenta est* [r]. *Sed fortius (ut Lancelotus Decius ait) ex illis uerbis alterum pro altero non exigi, quæ proprie de duobus intelliguntur* [s]. *Vnde à quibusdam traditum est, si in inquisitionis libello aduersus quatuor homicidij reos facto contineatur, quod alter alteri dedit auxilium, libellum esse incertum, quum ex uerbis indicetur duos fuisse auxiliatores, nec expressum sit, quinam ij fuerint* [t]. *Merito igitur lex nostra de duobus tantummodo intelligenda erit. Pone igitur Iulium pro parte sua soluisse, & consequenter pro ea parte extinctam solutione obligationem, si aliam partem creditor ab ipso Iulio petat, obstabit ei pacti exceptio: si Ab Aemilio, non obstabit: nec quicquam Paul. Castrē. urget ratio, qui si ita lex nostra intelligeretur, nullam hic diuisionis exceptionem dari potuisse asserit, quia facillima est dissolutio, nulla enim in rescripto diuisionis est merito, sed solum pro Aemilio Iulium exigi non debere constituitur: hoc est, alterum pro altero. Et hæc quidem subtiliter Picus, cuius sententiæ autor quoque nuper hic fuit* STELLA, *quem ego uirum honoris causa nomino: his'que & ego accedo, quoties paciscentis nihil interest, diuisionem inter absentes factam esse* [u].

IIDEM AVGG.
Victoriano militi.

q l. nomen. ff. portionis. de verb. signif.

r l. vbi. de testi.

s l. ancillæ. j. l. de furt.

t Ang. I tract. mal. & vers. dicto malesicio. super nu. 5.

u Bart. d. l. ex duobus. 6. quæst.

Licet

LICET INTER PRIVATOS.[a] ¶ Pactū, ut superstes alterius rebus potiatur, nec in uim quidem donationis causa mortis inter priuatos sustinetur, inter milites uerò ualet, & uim supremi iudicij obtinet. Sed cur inter priuatos, tanquā donatio causa mortis, nō sustinetur? quum hodie nudo pacto ualeat huiusmodi donatio[x]? An quia corā quinque testibus celebrari ea debeat[y]? quos hoc in casu non adfuisse, Pet. & Cyn. comminiscūtur, quæ sententia nostræ legi nō quadrat, sicut nec alia Baldi Fulgosijq; interpretatio, iure ueteri nō ualuisse huiusmodi donationem existimantium, nisi stipulatione, uel rei traditione uallata[z] sit: eodem enim argumento utraq; sententia cōfutatur, quoniam lex, etiam si solennia interuenerint, nō ualere[a] ostendit, quod scilicet uerba non conueniant, speciemq; illā cōtractus præ se nō ferant, ut merito huiusmodi diuinationes admittendæ nō sint. An ergo uerior Accursij est, si rectè declaretur sentētia? siquidem donatio hæc quum cæterorū contractuū forma inducatur, præsentē inter contrahentes obligationem inducit[b], quæ post mortem deinde exequutionem habeat[c]: pactum autem de quo agitur, non præsentē obligationē, sed obuentionē bonorum post mortē respiciebat[d], unde nullo modo donationi conuenire poterat, merito nō ualet, nec hæreditas ex eo dari potest[e], quod à nobis supra declaratū diffusius est[f]: qua ratione nodus ille dissoluitur, in quo ueteres interpretes multū se torserunt[g]: Cur filiusfamiliâs, patre cōsentiēte, causa

LIcet inter priuatos huiusmodi scri-

x Gl. l. cū pr. §. Meuio. de lega. ij.
y l. fin. de dona. cau. mor.
z l. inter. infra de don. cau. mor.
a Arg. l. qui testamento. de testa. c. j. de ætate et quali. in. 6.
b Glos. l. ij. in prin. de dot. præleg.
c Insti. de do. in prin.
d Bar. cōs. 312
e l. hæreditas. infra de pac. conuen.
f l. pactū quod dotali. supra eod.
g Doc. l. seniū. infra q test. fac.

causa mortis donare poßit: testari, uel codicillos facere nō poßit[h]? quū enim donatio forma cōtractus inducatur, præsentemq; obligationem respiciat, potest ei patris consensus accedere: & institutioni uel legato frustra accederet, quæ in præsenti nullam obligationem, sed solum post mortem bonorū obuentionem inducūt. Vnde quum obuentionis dispositio non ualeat, quia id ius filijsfamiliâs cōcessum non est[i], nec cōsensus quidē, tanquam eius acceßio, ullius est effectus[k]: at donatio, propter præsentem obligationis speciē, nō omnino nulla est, merito consensus eam reddit efficacem[l].

ptum [b], quo compræhenditur ut is qui superuixit, alterius

h l. tam is. §. j. de do. cau. mor.

i l. iij. l. lege. ff. de testa.

k Glo. l. si patronus. § patronū. ver. fla uiana. de his qui in frau. pat. l. ij. §. si aduer. don.

l Gl. l. j. de do. cau. mor.

b ¶ HVIVSMODI scriptum. Adnotat hinc Bald. & cæteri, licere duobus eadem charta testamentum condere, in quo alter alterum mutua affectione instituat[n]: qualia testamēta inter cōiuges, etiānum in usu sunt, extatq; in Codice Theodosiano nouella Valētiniani constitutio[o], qua declaratur, captatoriam hanc uolūtatem nō censeri, quum duorum similis sit affectus[p]. Sed quid si alterum pœniteat, isq; reuocet institutionem, an altera censebitur reuocata? Et nō uidetur: quū uerisimile sit, propter affectionem eam institutionem factam esse, nō propter præmium mutuæ nuncupationis[q]: nec probabiliter quisquam allegaret, nō existimasse alterum, fore ut alter pœnitentia duceretur[r]: quum huiusmodi uolūtates ambulatoriæ sint[s], debeatq; unusquisq; id præuidere. Non procedit tamen id quū non de institutione quæritur[t], sed de pacto: ut si duo conuenerunt, quod alter alterū institueret,

n facit. l. eo qđ. §. si cer. pet.

o l. j. de testam. in nouel.

p l. captatori as. vbi Rap. Comen. de hæred. insti.

q l. ille aut. ff. de hære. insti.

r Arg. l. cū do na. §. tit. j.

s l. iiij. de adi mē. leg.

t Old. consi. 164.

tueret, & ideo iam ex unius parte fuerit adimpletũ; nam ſi alter nõ inſtituerit, uidetur altera inſtitutio extingui: hæc enim eſt manifeſta captio, & nec à principio quidẽ mutua affectio adfuit[u]*, deficitq́; inſtituẽtis uolũtas, quæ ſola attenditur, licet aliud in contractibus ſit*[x]. Nec ob*ſtat quòd ad illam pactionem attendendum non uideatur, quæ nulla eſt*[y]*: quia quũ ſequuta ſit ex unius parte executio, conſtat eã, tam etſi nullam, neglectam nõ fuiſſe, ſed ex teſtatoris mente pro efficace habitam*[a]. Non procedit *rurſus in caſu noſtro, quando duo milites pacti ſunt ut alteruter ſuperſtes alteri ſuccederet, nam ſi ex unius parte reuocetur pactio, ex alterius quoque reuocata cenſebitur* [b], *ut* Petrucius *&* Dec. *ſenior exiſtimauerunt. Cuius ſententiæ ſunt qui hanc adducant rationem, mixtus enim hic eſt caſus, ex inſtitutione & pacto, ſolũq́; ſpeciali fauore militum ſuſtinetur: Cuius fauoris non æqualis ſubeſt cauſa, quum alter ſententiam mutauit, quippe alter dolo deciperetur*[c].

rebus potiatur, nec donationis [c] quidem mortis cauſa geſtæ efficaciter ſpeciem oſtendat: tamen quum volũtas militũ, quæ ſuper vltimo vitæ ſpiritu, & de familiaris rei decreto quoquo modo contemplatione mortis

c ¶ DONATIONIS. *Si ergo conſtaret de uoluntate, & uerba hanc cõtractus ſpeciem oſtenderent, poſſet hæreditas per donationem cauſa mortis dari: nec enim tali pacto captatur mors, quum donantis conſenſus adſit*[m]*: nec libera teſtamẽti factio impeditur, quum reuocari ad libitum*

u Ang. & doc. d.l.ille autẽ.
x d.l.cũ donationis.
y l.ex eo.§.de inutil. ſtipu.
z l.hæred.§ fi. ff.ad Treb.
a l.fin. de reb. eo.
b Arg.l.alteri. de adim.leg.
c Arg.l.ei⁹ militis.§.ſi militia.de teſt. mil.
m l.fin.§.eod.

libitū poßit[n]: nec quicquam obstat, quòd in hæreditate sint etiam onera, nedum cōmoda, ut Accur. sensit[o]: quia id non repugnat donationi huic, quæ efficaciter contrahitur, etiam si ex uicißitudine aliquid oneris contineat[p]. Sed tamen à communi sentētia discedendum nō est: quoniam hæreditas obuentione bonorum datur, non obligatione, ut suprà declaraui: & ideo huiusmodi hæreditatis donatione non fieri hæredem donatarium credendum est sed alium scriptum uel legitimum: donatariū uero loco fideicommissarij esse[q], & sicut uniuersitas bonorum dari codicillis potest[r], sicut & legari[s], ita etiā donari causa mortis poterit[t]: deducet igitur hæres sibi quadrātem, ex senatusconsulto Treb. debitū, perinde ac ex fideicommisso deduceret[u]: & si donatarius res ipsas poßideat (potest enim, etiā aditiōe hæreditatis nō expectata, quia donatio huiusmodi, aditione ex testamento ut confirmetur, non indiget)[x] poterit hæres eatenus interdicto experiri, quatenus quadrantem suum saluum habeat[y]. Sed nunquid hodie testator poßit in Codicillis uel in donatione causa mortis hanc deductionem ex S. C. Trebelliano prohibere[z]? Et crederet aliquis posse, quoniam nouella lex id fieri in quacunq; ultima uoluntate permittit[a], quod & ferè sensisse Aret. uidetur[b]: sed tamē pro diuersa sententia apud Bal. responsum extat, quoniam hoc modo omnis testamenti utilitas eneruaretur[c], & principale per accessorium inutile redderetur. Nec me mouent uerba constitutionis, quia de falcidia, non de S. C. Trebelliano loquuntur: & quamuis hi casus regulariter in iure æquiparentur[f], tamen hoc non procedit,

n Instit. de donat. §. j.
o Arg. l. si hæreditatē. ff. mand.
p l. ab eo. ifra de fideiuss. l. cū hic stat. §. si ambo. de don. iter vir. versi. nā & circa.
q l. miles ad sororē. in pric. de leg. ij.
r l. scæuola ad Treb.
s l. mulier. § fi. na. eo. tit.
t Bar. l. fi. §. e.
u l. si mortis. §. ad leg. falc.
x Gl. l. filiæ. §. famil. erc.
y Ias. l. eā §. versi. octau. casus. ifra de fideicom.
z Auth. sed cū testator. ifra ad. l. fal.
a §. si vero expressim. iun cto §. fin. in auth. de hære. & falc.
b Consil. 12.
c Bald. consil. 474. in 2.
d l. quod p manus. ff. de iure codicill.
f l. Marcell. ff. ad Treb.

quum diuersa ratio aliud suadet, quod in casu nostro est. Conceßit lex prohiberi deductionē ex falcidia à testatore posse, quia si hæres adire nollet, non tamen legata deperirēt, quum ius adeūdi substitutis & cohæredibus & cæteris suo ordine deferatur[g]*. At aliud est in deductiōe, quæ ex Trebelliano fit, quia de ea lex nō loquitur, & hærede detrectante aditionem fideicōmissum uniuersale nō sustinetur: quod ueteres tradiderunt*[h]*, quum aliter fideicommissario poßit esse cōsultum, nempe ut hæredē ad adeundū cogat*[i]*. Nec rursus me mouet, quod crebrior sit sententia existimantium, sicut falcidiæ detractionē à testatore prohiberi, ita & Trebellianicæ partis posse*[k]*: quia, ut uerum id fatear, hoc non ex uerbis nouellæ cōstitutionis est, quæ in falcidia loquitur, sed ex regula iuris antiqui, utranq; deductionē æquiparātis, inductū est. At quantū sit codicillaris prohibitionis respectu, magna inter utranq; ratio differētiæ est, ne testamentorum uires subuertantur, omnisq; hæreditas aduersus antiqui iuris regulas, codicillis uel donatione causa mortis dari poßit*[l]*: merito igitur hoc casu æquiparationi ex antiqua regula locus non erit* [m].

in scripturā deducitur, vim postremi iudicij obtinet: proponasq; [d] te ac fratrem tuū ad discrimen prælij pergentes, ob communem mortis

g d. §. si vero expressim.

h Ia. de Belui. ibi. Ias. d. l. eā quā. vers. 4. casus. d. fi.

i l. quia poterat. ff. ad tre.

k Ias. d. l. Marcellus.

l d. l. si mortis vbi Bald. & §. j. infra. de codi.

m Glos. cle. ij. verb. eisdē. de ætate & qualit.

d ¶ PROPONASQVE. *Narratio hæc facti est, ex qua rescripti nostri ratio nō fundatur*[d]*, sed ex rōne: quia uolūtas militum quoquo modo declarata, uim testamēti habet. Vnde infertur, etiā si ad ipsum prælij discrimen*

d Gl. in. l. j. infra qñ non pet. partes.

men

men tunc non pergerent, ualuisse nihilominus pactum, ut Alex. Iasonq; existimarunt: quia ut militi huiusmodi priuilegia competant, satis est in expeditiõe, id est, exercitu degere[e], siue in limitibus, siue in hybernis sint[f]: alioqui in ipso procinctu, etiã priuatis in hostico testantibus, cõpeteret id priuilegium, ex eorumq; tabulis bonorum possessionem se daturum Prætor pollicetur[g]. Eadem ratione etiam infertur, si ambo milites non fuissent, sed alter tantũ qui perierit, adhuc legi nostræ locũ esse, ut priuatus ex pacto succedere possit, quod Lãcelotus Dec. *hic cẽsuit: priuilegium enim eo modo testãdi militibus cõcessum est, siue cõmilitonem, siue paganum instituant, attenditurq; ipsius testatoris fauor, nõ eius q hæres institutus est. Quapropter eorũ sententiã nõ probo, qui id pactiõis uicissitudini tribuũt[h], nã hãc rationẽ hic nõ attẽdi, uerba rescripti ostendũt. Ceterũ & hinc apparet, ualere hãc uolũtatẽ in uim testamẽti, qa ꝑ testamẽto militis sufficit, si quoquo modo cõstet ad quẽ supremũ iudiciũ direxerit: & hoc receptius uidetur, licet aliq supremã esse uolũtatẽ in genere existimẽt, quæ speciali militis fauore ꝑ testamento sit, quæ sentẽtia specie uerborũ à priore dissidet, re ipsa cum ea cõsentit.*

fortunam inuicem pactos esse[e] vt ad eũ qui superstes fuisset res eius cui casus finẽ vitæ attulisset pertinerent:

e l.milites.infra de testa.mil.

f §.j.Insti.de testa.mil.

g l.j.ff. de bo.pos.ex testa.mil.

h argu.l.quod aõt.§.si vir. de dona.int.vir.

e ¶ PACTOS ESSE. *Quid si cõmilito erga aliũ in ipso procinctu ita dixisset, in germani modum uiui & mortui, & alter cõsensisset? Et quũ hæc species ex facto incidisset, plerisq; uidebatur, his uerbis cõtractã quæstus*

militaris manubiarumq́; societatē, & altero moriente, alterū uideri eo ordine ad succeßionem uocatū quo frater fratri succedit[i]. *Alij uniuersorum bonorū societatē hæreditatisq́;, nisi aliā nō turpem personam instituisset ius collatū censebant*[k]: *idq́;* Angeli *autoritate*[l]. *Sed nobis diuersa sentētia placuit, quia Ang. in alia specie loquitur, & quia hoc in casu ex temporis reiq́; qualitate nō nisi de imminēte quæstu actū uidetur, qui siue utroque superstite, siue altero, cōmunicādus esset*[m].

existente conditione, intelligitur ex fratris tui iudicio, quod principalium constitutionū prompto fauore [f] firmatur, etiam rerum eius compēdium ad te delatum esse.

f ¶ FAVORE. *Sed nūquid fauore piæ causæ quæ simili pacto instituta sit, sustinebitur testamentum? Et non putauerim iure nostro sustineri, nō enim fauore eius causæ remittuntur solennia*[n], *nec priuilegium militis hic ad rem facit, quū nec militi quidem à pagano hoc modo relinqui hæreditas posset: id enim conceditur ipsius testatoris causa, propter armatæ militiæ simplicitatem*[o], *& in repub. tuenda occupationes*[p]: *unde ad eius fauorem cui relinquitur trahendum non est*[q]. *Nec rursus me mouet, quod inter filios, patre aliter non disponēte, tale pactum seruaretur*[r]: *quia respondet* Alex. *sequunturq́; cæteri, fauorabiliorem esse filiorum, saltem quod ad legitimā partem attinet, causam. Ego etiam supra legitimā, cum* Decio, *hoc casu idē arbitror*[s]: *quia scilicet filij omnino intestato patri successuri erant*[t], *unde causa pactionis facilius*

i Arg. no. p soci. l. q duos. ij. no. de reb. dub. & lancel. in repet. l. cēturio. in fin. de vul.
k l. fratres. de inoff. test. l. qdā cū filiū. de verb. obl.
l Angel. hic Imol. d. l. ille autem.
m l. plenum. §. equij. de vsu & ha.
n l. gn̄ali. vers. qd' tn̄. supra d' sacros. ec.
o l. fi. § prin. ī. de iur. deli.
p l. j. ff. de testa. mil.
q R om. authē. si mulier. 7. speciali. īfra ad le. falc.
r l. finali. infra fam. erc. Alexā. l. pactū quod dotali. supra eo.
s 17. q̄st. 4. c. fi. glo. in. l. si qs ad declinandā. supra de episc. & cle.
t l. hac cōsultissima. §. ex impfecto. infra de testa.

lius ſuſtinetur, quum eccleſia non niſi inſtitura admittatur, & quidē ſolēniter, ut eſt cōmunis iuris ciuilis interpretum ſententia[u]. *Quid uerò in pontificum canonibus ſit, alibi attingitur*[x], *illis enim maior eſt animæ cura, at leges noſtræ magis ad politicē, & ne cuiq̃ fraus fiat, ſpectant*[y]: *quæ facile, ſi ſolennia omittātur, præſumitur interceßiſſe.*

u l.j. ſupra de ſac. ſan. eccl.
x c. cū eſſes. c. relatū. de teſtam.
y l.j. ff. de legi.
z l. iubemus. ſfra de teſta.

IIDEM AVGG. Maximo.

Traditiōibus & vſuca-

TRADITIONIBUS. *Quū dominia iuregentiū inuenta fuerint*[a], *ſecūdum formā ea in re traditam, regulariter accipi debere æquū fuit: ea erat, ut rei ipſius apprēſiōe quærerētur*[b]: *hic enim uetuſtißimus naturaliſq; adipiſcēdi ſedeſq; cōſtituēdi eſt modus. Vnde & res mācipi dictæ, quæ manu caperētur: & mācipio dare, eſt dominiū trāsferre, euictionis'ue nomine obligari. Ea autē traditio per apprænſionē naturaliter fit, ſed ex lege ciuili aliqui modi reperti ſunt ex qbus traditionē factā interpretamur, ut quū qui poßidet, ſe alieno nomine poßidere cōſtituit*[d], *uel quū poſſeßionem domus apprændit, id uolēte poſſeßore, agens ut etiā ſingulas res in ea cōtentas poßidere incipiat*[e]: *incipiet enim nō quidem ſingulariter*[f], *ſed* συνημμένως *et in cōcreto poßidere*[g], *qd' & ex rei ſolo aſpectu cōtingit, ut quia te in rē præſentē ducā, idq; agā, ut rerū oculis ſubiectarū poſſeßionē in te trāſferā, uideor enim tradidiſſe*[h], *quū in rebus uacātibus ſecus ſit, in his enim uiſus nō ſufficit ſed apprænſio neceſſaria eſt*[i] *qa ſcilicet tūc aliquis nō adeſt poſſeßor, qui id agat ut res trāſferatur: uolēte enim poſſeßore, facili9 lex*

a l. ex hoc iure. de iuſt. & iure.
b l.j. in princ. de acq. poſ.
d l. quod meo. de acq. poſ.
e l. ſi ego. verſ. qd' enim. ff. de iure dot.
f l. qui vniuerſas. in princ. de acq. poſſ.
g l. rerū mixtura. ff. de vſucap.
h l.j. §. ſi iuſſerim. de acq. poſ.
i l.j. in princi. co. ti. vbi gl. i verb. prin.

etiam citra apprænsionē, rem traditam interpretatur: ut si claues sint emptori datæ[k], nā q̄uis res in cōspectu non sit, dum tamē in proximo, censetur facta traditio[l]. Quapropter & templorū clauibus sacerdoti datis, sacerdotij quasi possessionem translatā uideri receptū est[m]. Sed & si qui mancipio donat, instrumenta autoritatis (id est tituli unde ipse acquisiuit) donatario tradat, dominiū trāstulisse cēsebitur[n]: unde & nominis instrumento animo donandi tibi tradito, nomen ipsum transtulisse uideor[o]: Sed & custodis appositione, etiā si res in cōspectu nō sit, uolente possessore facta traditio uidetur[p]. Idemq; per signationē, ut quū trabes cōsentiēte uenditore emptor signasset[q]: quod si res uēdita facilè summitti poßit, uideri potius signatā creditur, ne ex suppositione emptor falli poßit, q̄ ut traditio fieret[r]. In eo quoq;, qui propriā rem alienat, reseruato sibi usufructu, cōstitutū est, huiusmodi ex reseruatione tradidisse uideri[s], licet secus sit in eo, qui proprietatē retinet, usumfructū alienat, nō cēsetur is tradidiße, nisi accedente patientia uel cautione[t]. Fingit & q̄nq; lex traditionē possessionis ex aliqua causa, ueluti in odiū eius, qui diaconissā rapuerit[u], uel quū res ꝓpter inundationē, aut latronū potētiā de facto poßideri nō pōt, ab eo cui ius poßidēdi decreto prætoris cōceßū erat[x]: q̄d & in municipij lege respōsū est, qua superstites seßitare in rebus defunctorū fingūtur, id est continuari poßeßio in hæredē[y]. Sed q̄d in cōtractu principis, an ex eo trāsferatur poßeßio absq; traditione? Et uideretur, q̄a uim legis habet[z]. Contra tñ plurimorū autoritate receptū est, quia non est uerisimile, à iurisgentium cōmunisq; regulis uoluiße

k l.j.d.§.si iusserim.
l l.clauib⁹. de cōtrah.emp. gl.d.l.j.ipri.
m But.c.si.de cau.pos.col. x. Alb. de ros.in.d.§.si iusserim.
n l.j.ifr.de do.
o Bar.l.labeo. ff.eod.
p l.quarūdā.ff. de acq.poss.
q l.quod si neque.de peri. & com. rei vend.
r l.j.§. si doli/um.eo.tit.
s l.qsqs.infra de dona.
t l. iij.§. dare. de vsufr.l.q̄ties.de serui tu.Et.l.ij.if. de acq.poss.
u l.raptores.§. finautē. sup de epi.et cle.
x l.quāuis.de bo.auc.iudi. poss.c.cōtin git.de dolo.
y Iaf.l.si forori. infra de iur.delib.
z l.pen.ifra de do.inter vir. & vxo.

uoluisse principem recedere, & fictionē hanc inducere[a]*: si tamen de mēte eius appareret, secus esset*[b]*. Nā in priuilegijs quæ princeps cōcedit, traditū est titulum statim transferri. Sed nūquid ex signo, quo quis in nouæ acquisitionis monumentū ornatur (inuestiturā uocant) censeatur facta traditio*[c]*, ut* pionibus[b] dominia rerum, *p annuli in digito immißionem, uel ensis traditionem, uel petasi impositionem? Et receptum est iure nostro nō uideri*[d]*, qa id symbolū personalis potius iuris sit, q̄ traditiōis*[e]*: existimabitur tamē eo actu facultas cōcessa rem propria autoritate apprændendi, ut Alex. censuit*[f]*, satis enim ex eo de uolūtate concedētis apparet*[g]*.*

b ¶ USUCAPIONIBUS. *Quū ergo dominiū usucapione acqri hic dicatur, gñaliter & ꝓprie accipiēdo uidetur directū acquiri, qualibet in usucapionis specie, siue triēnalis, siue decēnij, siue lōgioris tēporis sit, nā his modis lex simpliciter dicit acquiri dominiū*[h]*: Vnde alter modus ab altero distinguendus nō uidetur. Sed & diffinitio dominij æqualiter eis speciebus cōuenit, ut appareat idē semper esse: Est enim dominiū, ius de re corporali pfecte (quod salua legū ꝓhibitiōe fiat) disponēdi*[i]*. Adde quod in iure nostro is, qui quoquo tēpore usucepit, simpliciter dominus appellatur*[k]*, ergo proprie & directò est dominus*[l]*. Vnde & lex ex usucapione triēnij ad decēnalē non mutari dominiū inquit*[m]*: quam sententiam & diffinitio cōprobat. Nil enim aliud est usucapio*[n]*, quàm dñij acquisitio per continuationem &c. Amplius in iure pontificum dicitur, usucapione proprietatem ipsam acquiri*[o]*.*

a l.iij. vbi bal. in fin. C. de testa. ifra. § fin. de noua for. fide.
b Bal. c. ad audiētiā. de p̄s.
c c. si tibi. de p̄ ben. sexto.
d c. ij. de cōsu.
e c. ex ore. de his q̄ fi. a maio. par. c. pertuas. de don.
f Alex. l. iij. in prin. de acq. pos. Bal. express. in rub. ifr. d' cō. ēp. 17. quæst.
g Arg. l. si ex stipulatiōe. e. ti. vers. sine volūtate.
h Inst. de vsuc. in prin. gl. l. j. ff. de acqr. re. domi.
i Bar. l. si qsvi. § differētia. de acqr. pos.
k l. si finita. § Iulianus. de dā. ifec. aut. nisi. infra de bo. mat.
l l. j. § j. ff. si ager vect.
m l. eum qui. ff. de vsuca.
n l. iij. de vsuc.
o c. clerici. in fi. 16. q. 3.

y 5 Quæ

p l. si procurator. de acqr. re. do. Quae uerba ad ius utile referri nequeunt, quod pluribus Ias. hic ostendit[p], merito igitur non semel iure traditum est eum qui praescriptione tutus est, plenissimam habere securitatem, & cuiuslibet intentionem excludere[q]: & haec quidem omnium consensu in rerum mobilium usucapione, quae triennio absoluitur, uera sunt: quod aliqui inductũ existimant, quia caeteris usucapionibus, fauorabilior sit[r]. Ego etiam alia ratione idẽ senserim, si enim res mobiles aduersus domini uoluntatem cõtrectatae sint, uitio afficiuntur, & ex lege Atinia usucapio nõ procedit[s]: si ex uolũtate domini, iustissime is dominio priuatur, qui sciens rem usucapi permittit, & ideo alienare uidetur[t]. Quae fictio facilius in rebus mobilibus assumẽda est, quarum nõ ita grauem iacturã faciliorem'q; neglectũ lex interpretatur[u]. In usucapione uerò rerum immobilium, quae ex bona fide procedit, & longo tempore absoluitur, dissentiunt pleriq;, utileq; dominium acquiri solùm tradunt, quoniam hoc casu utilem in rem actionẽ, ei qui usu ceperit, competere plerisq; respõsis scriptũ est[x], & quia quoties lex citra domini uoluntatem dominiũ transfert, non directum, sed utile tranferri existimatur[y]. Sed certè hac in quaestione uidentur nobis Doct. uerbis dissentire, re ipsa cõuenire[z]. Clarum enim est id dñium ex dñi uero & naturali cõsensu nõ acqri, sed ex facto legis, & ideo in diffinitione usucapionis nõ simpliciter acquisitio dñij, sed adiectio appellatur, quae uox eã acquisitionẽ significat, quae sola legis autoritate defenditur[a], ut in libello de quinque pedum praescrip. latius ostendi. Concludendum igitur, apud eum qui usucepit, uerũ dominium esse, quia in his

q l. fi. infra de edi. di. Adri. tol. c. ad au. res. de pscri.
r l. j. ff. de vsuc. Din. Salyc. Docto. hic.
s l. sequitur. de vsuc. §. furti ue. Insti. eo.
t l. alienatiõis. de verb. sig.
u l. si rẽ mobilẽ. de acqui. pos.
x l. j. § fi. de aq. plu. arcẽ. l. si duo. §. iulianus. ff. de iu. iu. 16. q. 3. c. placuit. §. pscriptionũ.
y Gl. auẽ. dona tionẽ. ff. de iu re dot. &. l. fi. verf. in rẽ. supra de sac. san. ecc. Moder. l. j. §. sub lata. ad treb.
z Abb. i rub. extra de prę scrip.
a l. fi. de distra. pig. rub. ifr. ne pro dot. mul. et ifr. de fid. instr. lib. x. & insti. de eo cui li. cau.

in his quæ iuris sunt, autoritas legis pro ueritate est[b]*, & ideo diffiniuit* Bar. *possessionẽ ciuilẽ, ciuiles effectus parere, respectu ueri dominij*[c]*, usucapionem uidelicet indicans. Sed quia dñium ex cõsensu actuq; naturali translatũ nõ est, nec omnino à priore dño respectu extranei possessoris abscessit, lex utilẽ actionẽ ex eo dari dixit*[d]*: Vnde cõsequẽs est, ut si apud extraneũ absq; facto meo is fundus sit, quẽ ego usuceperim, & prior dominus eum uẽdicauerit, nõ sit audiẽdus is possessor, de iure meo nec quicquã excipiẽs*[e]*: nec enim prior dñs actione prorsus caret, nec quisquam auditur, qui de alterius iure sic excipiat*[f]*: nec uidetur absurdũ, eiusdẽ rei dominiũ, naturali rõne in uno esse, autoritate uero legis in alio*[g]*: sicut etiam uidemus, huiusmodi legis autoritate inductũ dominiũ, cũ hypothecæ iure in eiusdẽ psona aduersus cõmunes regulas quãdoq; iungi*[h] *& ualere eiũs rei emptionẽ, quã tali dominio qs iam acquisiuit*[i]*. Quod tamẽ diximus posse priorẽ dominum aduersus extraneum audiri, locũ non habet quãdo ipse nõ per simplicem usucapionem rem adeptus esset, sed quia pro derelicto habita à domino existimaretur, ut quia factis proclamationibus, uel propositis edictis nemo se dominũ allegasset*[k]*, uel fundi censualis possessor eum desertũ reliquisset, & biennio nouum cultorẽ non inquietasset. Idem si aduersus sciẽtẽ quis usucepisset: tunc enim nõ minus directum dominium is omnino amittit, quã in rebus mobilibus: eademq; prorsus est ratio*[m]*. Idem si quis supra omnium hominum memoriam uetustate possessionis adiuuaretur*[n]*. Idem si lege municipij cautum sit, ut usucapione dominia acquirantur, intelligetur* de directo

b Bar. l. si maritus §. legis Iuliæ. de adul.

c Barto. l. j. de acqui. pos.

d Bar. l. si. ff. rẽ ra. hab. & in l. j. § cũ prediũ. ff. d' pig.

e Dyn. Regula possessor. Are. l. cũ seruũ ꝟ. de ser. fug.

f Bart. l. ij. de excep. rei iu.

g l. j. infra cõmu. de leg.

h l. ideoq;. vbi bar. q pot. in pig. l. in bello §. si qs seruũ. ff. d' cap. dec. ĩ. l. neq; pignus. de re gu. iur.

i l. plane §. si rem. vbi Ias. de leg. j.

k l. cũ res. vbi Bar. ij. lec. ꝟ. de probat.

l l. q agros. ꝟ locorũ. ꝟ. de om. agro deser. lib. xj.

m d. l. alienationis. Bald. d. aut. nisi.

n l. hoc iure §. ductus. de aqua quo.

de directo, ut alicuius effectus ultra ius cõmune sit[o]. *Sed quid in* XXX. *uel* XL. *annorũ præscriptione, quũ quis mala fide possedit? Et apud omnes constat nullum dominium tali casu transferri, sed solã exceptionẽ cõpetere*[p], *iure autem pontificum nec exceptio quidẽ conceditur, idq; propter eius delictũ, q malæ est fidei*[q]. non nudis [c] pactis transferri dominium.

C ¶ NVDIS *pactis*.

Scilicet à traditione: uel usucapione: nec tamen satis est quãlibet traditionẽ factã esse, sed oportet ex causa quæ translationi dominij sufficiat interuenisse[r]: *siue uera sit, siue contrahentium credulitate pro uera existimetur*[s]. *Nec dicat quisquam superflue id requiri, quum si nulla causa adsit, præsumatur donatio*[t]: *quia id solum eo casu procedit quo res consulto data est*[u], *in dubio autẽ receptius est, ut tali casu error præsumatur*[x]: *nam etsi ex una causa ego rem tibi tradam, tu ex alia recipias, dominium non transfertur*[y]. *Idem si nummos meos ego tibi tradam quasi tuos*[z]: *Idem si liquido constet me hoc animo tradere, ne ullum tibi dominium quæratur*[a]: *Idem si tu, cui pecunia à me numeratur, malæ sis fidei*[b]. *Cæterũ in contractu uenditionis illud quoq; traditum est, non transferri dominium, nisi pretium solutum sit, uel eius nomine habita fides*[c]: *quod pleriq; generaliter in omnibus cõtractibus accipiũt*[d]. *Vnde si rem pignoratam tibi restituam, non recepto pretio, nec eius fide tibi habita, durat adhuc pignus*[e]. *Idemq; in contractibus innominatis receptius est, quum uerisimile sit, eum qui fidem alterius sequi negat, rei dominium nolle interim à se abdicare*[f]. *In dubio*

o Bart. l. ij. de vsuc.
p l. si quis emptionis. §. j. de præscrip. xxx. vel. xl. an. & 16. q. 3. §. potest.
q c. si. de pscri. d. regula possessor. de re. iu. in sexto.
r l. ij. §. rei. de pos. bar. l. cũ pater. §. pr plur. & le. ij.
s l. nũquã. de acquir. rer. do.
t l. campanus. de ope. lib.
u ca. cuius. de reg. iur.
x Ale. l. a titio. de ver. obli.
y l. si ego. si cer. pet.
z l. iij. §. pen. & cõd. ob cau.
a Gl. §. per traditionẽ. i fi. de rer. diuis.
b l. si iussu. §. j. l. falsus. in prin. de fur.
c §. venditæ. insti. de rer. diuis.
d Bar. l. si seruus cõis. §. fi. ff. de furt.
e l. iij. de pig. actio.
f l. minus. de reg. iur.

tamen qui simpliciter tradit, credere, fidemq; habere uidetur[g], & ideo condictione ob causam res data reuocatur, non rei uendicatione[h].

d ¶ TRANSFERVNTVR. Dominium ergo non nisi per traditionē transfertur: quod intelligendū, etiā si côtrahētes agāt statim trāsferri, frustra enim id agerēt[i], quia nō nisi per actū naturalē trāsferri potest, uel qui eius uice à lege inductus sit[k], ut recētiores hic tradiderūt. Vnde & si in instrumēto dicatur, Titius uēdidit & tradidit talem fundum, nisi in præsentia is fundus esset, nulla traditio facta cēsebitur, sed solū emptori côcessa uenia possessionē apprendēdi[l]. Valeret tamē eius cōfessio, qui rem suā cōfiteretur alterius esse[m], nō quia dominiū transtulisse uideretur, sed quia cōfessio probationis est species, cui interim standum est, donec contrariū probetur[n]. Si ergo quis hæreditatē uēdat, licet id ius uniuersale sit, ante traditionem non censebitur dominiū transtulisse[o]. Idē in eo qui dotē filiæ assignet[p]: quod tamē non procedit in fundo dotali, cuius dominiū soluto matrimonio ipso iure in mulierem reuertitur, nec alia rescriptione indiget[q]. Sed & quoties titulus uniuersalis personæ accedit, absq; alia traditione dominiū rerum transfertur[r]: quia quū res personæ accedāt: qui ius in personā acquisiuit in rebus quoq; acquisiuisse cēsendus est[s]. Sed quid in sentētia iudicis, an ex ea tantum transferatur dominium? Et non putant, adhuc enim regulæ standum est: quod tamen aliqui non procedere existimant, quū sentētia in iudicijs duplicibus lata est.

runtur d.

g l. quod venedidi. de contr. emp. Rosin. 506.
h l. si pecuniā. de condi. ob cau.
i l. nō statim. ff. de pec. gl. in. l. in traditionibus. ff. eo.
k d. § per traditionem.
l l. prædia. vbi Bar. de acq. rē. posses.
m Bart. l. cum falsa. supra de iur. & fac. igno.
n l. publia. in fi. de pos.
o l. q tibi. infra de hære. vel ac. ven. II.
p l. j. versi. vni vniuersæ. ff. pro dot. III
q l. i reb9. ifra de iur. do.
r l. si adoptauero. ff. de preca.
s Aut. ingressi. supra de sac. san. eccl.

est. Quoniam lex ait, quod in his alicui adiudicatum est,
IIII *statim eius fieri*[t]*: quæ uerba absq; manifesta cauillatione*
aliter accipi nõ possunt, sicut & illa Vlpiani[u] *in iudicijs*
hisce quibus de re cõmuni inter socios contenditur, re al=
teri adiudicata, dominiũ amplius non esse commune: quo
in loco, qui traditionem factã aiunt, uel de uniuersali so=
cietate intelligunt euidenter, uel diuinant, uel legem co=
V *arctant: nam & dubium non est, si quis simpliciter rem*
detineat, in eum ex sola conuentione dominium transfer=
ri posse, nec regulæ nostræ locũ esse[x]*: summouetur enim*
hoc casu ratio legis, quia detentio illa, propter acceden=
tem poßidendi animum, absq; alia apprænsione uim pos=
seßionis nanciscitur[y]*: quod & in his duplicibus iudicijs*
dicendũ est, nãq; plures in unò fundo non diuisione cor=
porũ, sed iuris intellectu dominiũ habẽt[z]*, omnesq́; æqua=*
liter detinent: sententia autem iudicis uel etiã contractus
partis ab hoc iuris figmento absq; alio naturali actu ali=
quem excludere possunt: & in detinentẽ omne ius trãs=
ferre[a]*: et ideo aduersus Angeli sentẽtiã existimauerim*[b]*,*
si socius à socio fundũ emat, quẽ indiuisim ambo poßi=
debãt, si hoc actũ est ut trãsferatur posseßio, alia appræn
sione opus nõ esse, animumq́; solũ sufficere[c]*: arguiturq́;*
ex subsequuta patiẽtia animus præceßisse[d]*: & hoc est*
quod lex ait, posseßionem cõsensu sequi[e]*. Sed tamẽ aliud*
Alex. uisum est[f]*, cuius sententiam obseruandam existi=*
marim, quum actum non est ut ex solo contractu posses=
sio transferatur, quod in dubio existimãdũ: differt enim
cõtractus à traditione posseßionis, nisi uerbis instrumẽ=
ti aliud appareat. Cæterùm & tunc regulæ standum est,
quum

t §. si. insti. de offi. iudi.
u l. & ideo. de condi. furt.
x l. certi. §. fin. ff. si cert. pet.
y §. interdũ. Instit. de re. diui.
y l. meuius. §. duorum. de leg. ij.
a Arg. l. si tu ex parte. j. rñs. de acq. hær. & l. si qs vi. §. differẽtia. de acq. pos.
b Ang. l. ij. in fi. de stip. ser.
c Spe. de emph. versi. 7.
d d. §. interdũ.
e l. si diuisionem. Ifra fami. ercis.
f Consil. 137. colũ. pen. in secundo.

quum de contractus resolutione agitur: sicut enim dominium in aliquē nō nisi traditione trāsfertur, ita resoluto cōtractu, nō nisi retro facta traditiōe restituitur[g]: quod tamē ꝑpetuū nō est, & in primis non procedere in pacto legis cōmissoriæ, uel adiectionis in diem Doct. cēsuerūt: VI si tamē in ipso cōtractu et re integra uerbisq; directe resolutiuis conceptum fuerit[h]. Cuius rei rationē satis friuolā cōmiscētur nēpe specialiter id inductū, propter eorū contractuū frequētiam[i]. Ego nec rationem hanc probo, quæ nulla lege defenditur, quū & frequētius sit luēdi pactum, nec solam hanc uerborū formulā obseruādam arbitror[k], an dictum sit, ut res esset inempta, uel potius ut res redderetur. Quoniā mens cōtrahentium magis est spectanda[l], Iurisconsultiq; ueteres, hac in re non uidentur magnam rationem cōstituisse[m], Igitur in pacto legis cōmissoriæ distinguendum arbitror, an pretium aliquod datum fuerit, & standum erit regulæ, ut ipso iure nō reuertatur dominiū, sed actione ex contractu experiūdum sit[n]: aut nullū adhuc pretium interuenit, & putarim statim reuerti, & rei uendicationē uenditori competere[o], etiam si arra data fuerit, quæ amißionis periculo subiaceat[p]: distinctionisq; nostræ rationem hāc esse, quòd ubi pretium interuenit, cōtractus omnino perfectus est, unde & interim emptor fructus utcūq; lucratur[q]: ubi uero nullum adhuc numeratū est pretiū, propter huiusmodi pactū ostēditur nō omnino fidē emptoribus habitā, rēq; absolutam fuisse, quod & Guiliel. & Bald. Salicetusq; VII senserūt[r]. Ideóq; in pacto adiectiōis in diē dicēdū, ut ideo trāsferatur retro ipso iure dominiū, quia nō omnino, nec perfecte

g l.ij.§.de pac. int. emp. l.j. § fi. vbi doc. de dona. ff.
h Gl. et Mod. l. ab emptione. ff. eod.
i Bar. d. l. j. § fi.
k arg. l. ij. §. cōmunia de le.
l l. si mortis cā res. de dona. cau. mor.
m l. penul. §. de ædil. act.
n l. iij. de pact. inter empto.
o l. cōmissoriæ eo. tit.
p l. si. ff. de lege cōmiss. l. j. §. de pact. int. emp.
q l. si fundus. ver. igitur. de lege com misso.
r d. l. ab empt.
s d. l. si qs hac. de rei vend.

t l. si homine. in fi. de vsu cap. u l. ij. de in die adiect. x Arg. l. iij. de vsuc. y l. si cu vede ret. de pign. actio. z l. a diuo. §. si post adiectu. ff. de re iudi. l. fi. ff. de distrac. pig. a l. volutate. §. fi. quib. mo. pign. b Ale. co s. ro. i. j. Dec. co s. 187. col. pe. c l. fi. §. fi. ff. de cotrah. emp. d l. plane. ij. §. j. de le. j. l. fi. in pric. de eo per que fac. e Arg. l. certa. ifr. vt i pos. leg. f l. dolu. infra de dolo. g l. fi. de pign. actio. h §. ite si qs i fraude. insti. de actio.

perfecte in primũ emptorẽ trãslatũ fuit[t]. Idq; siue quia cõtractus cõditionalis, siue quia purus, sub conditione tñ resoluẽdus[u]: apparet enim absolute nõ tradi, & ideo ueram proprietatẽ omni modo nõ abdicari, sed adiectionẽ VIII potius dñij fieri[x], quæ facilius ad originẽ, primitiuamq; causam reuertitur. Vnde & rubrica ipsa de adiectione in diẽ rectè inscribitur, qua ratione factum quoq; est, ut si creditor pignus uendat, paciscaturq; cũ emptore, ut si debitor pecuniã offerret, ad eũ res sua reuerteretur, sequuta oblatione, dominium statim in debitorẽ transferatur[y]. Quum enim id dominium nõ uoluntate domini, sed facto creditoris autoritate legis translatũ sit, adiectionẽ potius esse apparet[z], & ideo in priore domino adhuc aliquã radicẽ esse, quæ reuiuiscere submoto legis impedimẽto poßit[a]. Quod si consensu domini ius ipsum trãslatum esset, tũc non nisi retro facta traditione restitueretur. Hinc est, quod si tibi fundũ uendidero cũ pacto luendi, tuq; alteri alienaueris, sola mihi aduersus te actio in id quod interest competet, at sæpius responsum est[b], emptorq; ipse nullis actionibus à me conuenietur[c], nisi fortè in subsidium[d], aut nisi sciens & doli cõscius emisset[e], quod ex coniecturis facilè discernetur[f]: quum uerisimile non sit quemq̃ empturum fundum, nisi perfecta autoritate & instrumento tituli[g], ex quo potuit pactionis quoq; meæ admoneri: quæ sententia æquißima est, ut reuocatoria saltem actio concedatur[h]: ne huiusmodi fraudibus sub colore iuris patrocinemur. Idem arbitrarer, si pro obseruatione conuentionis hypotheca specialiter accessisset: pignoris enim conuentione etiam singularis successor

ceſſor allegaretur[k]. *Idem quoq; dicendũ exiſtimarem, ſi manus iniectionẽ mihi retinuiſſem, adhæret enim hæc pactio rei, quiſquis ſit eius poſſeſſor: quod Bart. intelligit, reſciſſa prius iudicio ordinario ipſa alienatione*[m]: *qua de re alibi trademus. Et hæc quidem quod ad hæc pacta*[l] *attinet ſatis. Nũc reliquos quoq; caſus proſequamur, in quibus ius ſtatim abſq; traditiõe quæritur. Et de iure per*IX*ſonali dubiũ nõ eſt, ex ipſo enim cõtractu oritur, & alia traditiõe non indiget*[n]. *Huc pertinet ius quoq; pignoris quod perſonali quidẽ pactioni accedit, ſed tamen in rem*X *eſt*[o], *quæritur enim ex ſolo cõtractu, quia haudquaquã graue præiudiciũ facit*[p]. *Idẽ procedit etiã in principum conceßionibus, unde ius ad rem ſtatim acquiritur, quod à iure in re non parum diſtat*[q], XI *quod maxime in his quæ ad ſacerdotia pertinent receptum eſt, ius ſcilicet ex titulo (ut uocãt) ſeu inſtitutione acquiri, etiam ſi res adhuc*XII *apprænſa non ſit*[r]: *ex inueſtitura uero extra cõſpectum facta, ius rei corporaliter apprændẽde concedi, quod ſi in ipſa re interuenerit, pro apprænſione eſſe*[ſ]: *nam & ſacerdotium uacare dicitur, quoties ſacerdos titulũ amiſit, tametſi rerum poſſeßioni adhuc incumbat*[t]. *Quin et generaliter aliqui cenſuerunt, in his quæ ſpiritualia dicuntur ut ius quæratur, traditionem non eſſe neceſſariam*[u]: *quod & in contractibus principum obſeruari ſupra di*XIII*xi: quum ſcilicet manifeſte de ipſorum mente apparet, id*XIIII *que in his intelligendum, qui legis condendæ autoritatẽ habent*[x]. *In eccleſia quoq; ſpeciali eius fauore introductum eſt, ut abſque traditiõe transferatur dominiũ,*[y] XV *eademque ratione mendicorum fauore ob eleemoſynam*

k Doct. l. ſi ita quis. § ea lege. de verb. obl. & § di. ui. de lega. j.
l l. ſi quis ſub hoc. ff. de cõtrah. emp.
m Bart. l. iij. q. 4. ſ. de pig.
n § fin. Inſtit. de oblig.
o l. j. ff. de pig.
p l. ſi. vbi Bar. ſ. q res pignori oblig.
q c. ſi. de conceſ. pb. in. 6.
r c. propoſuit. de cõceſ. pb.
ſ Abb. c. autoritate. extra de iuſt.
t Innoc. c. quõ nris. de conceſsio. præb.
u bar. c. cũ M. 4. col. de cõſti.
x l. pen. ſ. de don. iter vir. & vxo.
y l. fin. ſ. de ſacroſan. eccl.

XVI *idem receptum uidetur*[z]. *Addit* Iaſ. *eodem iure etiã fiſcũ uti*[a], *quod ego non arbitror regulariter uerũ eſſe, quum* XVII *cõſtet fiſcũ in cõtractibus hypothecæ ius habere, quod cũ dominio iũgi nequit*[b]: *autoritate tamẽ legis quãdoq; abſq; traditione dominiũ trãſferri in eũ apparet, ut quũ circa rẽ cõtra prohibitionẽ legis delinquitur*[c], *uel etiam quum in perſonã delinquitur quibuſdã atrocioribus caſibus, ut quum noxiorũ impietatis bona ipſo iure pro publicatis, fiſcoq; adæratis haberi lex iubet*[d]. XVIII *In legatis quoque propter ſupremi iudicij fauorem ipſo iure transfertur dominiũ*[e], *tranſit aũt in legatariũ incontinenti, & abſque ulla prorſus mora*[f]: *quod & in eo qui certæ rei hæres ſcriptus eſt extenditur*[g]. *Sed an idẽ ſit in donatione cauſa mortis? Et traditũ eſt idẽ eſſe, ad inſtar enim le-* XIX *gatorũ hic cõtractus redactus eſt*[h]. *Quapropter in tacita donatione aliud eſt, ſicut & in tacito legato, eius enim dominiũ ſtatim nõ trãſit*[i], *ſicut nec in uniuerſali, uel certæ partis bonorũ legato*[k], *uel ubi aliàs legatũ ĩcertũ eſt, ſiue quia quãtitas, aliquid'ue in genere relictũ ſit*[l], *ſiue quia diſiunctiue grauatus ſit hæres Stichũ aut Pamphilũ dare*[m]. *Idẽ in legato rei alienæ*[n], *quod uſqueadeo uerũ eſt, ut etiã in re hæredis per teſtatorẽ legata procedat*[o]: *nec recepta eſt Bar. ſententia exiſtimantis, quoties hæres à teſtatore iuſſus eſt rem aliquã uẽdere, facta uenditione incontinẽti transferri dominiũ: oſtẽdit enim Alex. cõmunibus calculis id confutari*[p]. *Addit Specul. ſi res duobus donata ſit, ut altero præmoriente, ad alterum pertineat, ipſo iure fauore munificẽtiæ dominiũ ad ſuperſtitẽ, abſq; alia traditione trãſire*[q]: *quod Alex. Deciusq; probarũt*[r]: *à quibus*

z c. ij. de cõſec. §. pro tpali/bus. I auth. de ecc. titu.
a l. j. § quæ autẽ. ſ. de qadu. toll.
b l. auferr. §. fiſcus. de iur. fiſ. l. neq; pig. de reg. iur.
c l. imperator. vbi bar. & iu. re fiſ. l. cõmiſſa. ff. de pub.
d c. cũ ſecũdũ. de hęre. in 6.
e l. a Titio. ff. de fur.
f Bal. auth. cõtra rogati. ſ. ad treb.
g l. qties. ſ. de hæred. inſti.
h l. ij. ff. de publiciana.
i l. ſeruum filij. §. ſi. vbi doc. de leg. j.
k l. ſi quis bonorũ. de leg.
l l. ſed ſi certo. ſ. legato gña ſi. eod. tit.
m l. hmõi. §. ſi ſtichum. eo. tit.
n l. cũ alienã. ſ. de leg.
o l. ſi hæredis ſeruus. vbi bar. de leg. j.

à quibus ego cũ plurimis dissentio, quoniã tali casu cōditio utilem, nō autē rei uendicationē cōpetere, lex sentit[s]. *Illud tñ clari iuris est, si donatarius alimenta, quæ ex lege donationis præstare debet, nō exhibeat, dominiũ pristinũ restitui, & donatori absq; alia apprænsione uendicationem cōpetere*[t]. *Subijcit & illud idem Speculator*[u], *licet directa rei uendicatio non nisi ei competat, cui res tradita sit: tamē aliud esse in utili in rem actione, & ideo ex solo cōtractu emphyteotico ante rei traditionem utilem actionem emphyteotæ dari*[x]*: sed hanc sententiam* Bald. *non probat*[y], *necessariamq; traditionem existimat: quod &* Corn. *&* Alexã. *responderunt*[z]. *Ego & illud adnotaui, quandoq; actionem in rem utiliter ei dari, qui adhuc non sit dominus*[a]. *Sed an ut dominiũ trãsferatur, uacuam possessionem tradi opus est? Et negant* Doct.[b] *excepto quũ uenditio sola legis autoritate, citra domini consensum facta, proponitur: uel quum de translatione dominij nō agitur, sed de translationis ipsius præsumptione*[d].

IIDEM AVGG. Eusebio.

QVum proponas, inter vos sine scriptura placuisse, fratrum tuorum successiones æquis ex partibus diuidi, & transactionis causa probari posſit hanc intercesſisse conuentionem,

QVVM PROPONAS.

Fallere fallentem, fraudemq; repellere fraude,
Exemploq; licet ludere quemq; suo.

Aequalitas enim semper utrinq; amplectenda est, scitũq;

p l. si fideiussor. § memi nisse. eo. tit.

XXI

q Spec. d. titu. loca. § nunc aliqua. vers. 70.

r Alex. consil. 24. l. 6. Dec. 239.

XXII

s l. quoties. infra de dona. quę sub modo.

t l. j. ifra de dona. quæ sub modo. corn. cōs. 101. & 120.

u titu. de loca. versi. 167.

x l. j. in fi. si ager vecti.

y Bal. ibi in addit. Spec.

z Alex. consi. 228. i sexto.

a l. si culpa. de rei vēd. vbi Barto.

b l. si fundũ. ff. de fund. dot.

c l. q prædiũ. ifra. de distr. pig.

d l. cũ res. infra de ꝓba.

est illud Lucij Craßi oratoris dicterium. Cur ego te in cõsulem habeam, si tu me non habeas in senatorem[e]? Sic & frustra legis auxiliũ implorat, qui in eam cõmittit[f]. Sic & sibi promissam pœnã minime is petit, qui cõuẽtionẽ, quod ad se pertinet, nõ obseruauerit[g]: Sic ex eo quod subuertere quis tentauit, iuuare se non põt[h]. Hinc traditũ est, si honorarium uel mineruale constituta die professori non soluitur, posse eũ bono iure à docẽdi munere feriari[e]. Hinc respondit Anchar. licere sequestro pecuniã alteri cõtrahentiũ non reddere, q aduersus depositi pactionem fecerit[f]: nã & generaliter traditũ est conditionẽ eã quacũq; in promißione tacite inesse, nisi aliud culpa creditoris contigerit[g]. Quo argumento omniũ cõsensu admissum est, non uideri ab eo uiolatã esse pacem, qui præoccupatus est[h]. Quũ interpretãdum sit, ex noua iniuria postremũ facinus potius ortum esse[i]. Isq; q prior læsit, eã uiolasse cẽseatur[k], semelq; turbata pax, amplius uiolari nequeat[l]: quod si nõ cõstet, uter prior fuerit, mutua compẽsatione uterq; à pœna contractus absoluendus est[m]. Solet enim dici, inter paria delicta cõpẽsationi locũ esse[n]: & illud uulgatũ. Hebræus nihil Hebræo, Catilina Cethego[o]. Vnde & receptum est, licere litigatori malicium

exceptione te tueri potes, si possides. Quod si aduersarius tuus teneat, ex hoc placito nullam actionẽ esse natam, si tibi stipulatione non prospexisti, debes intelligere: nec aduersario tuo trãsactione vti cõcedendum est nisi ea quæ placita sunt paratus sit adimplere.

e 95. distin. c. esto subiect⁹

f c. q̃ frustra. de vsur.

g c. j. qual. do. feud. propri. priue.

h ca. ex eo. de reg. iur. in. 6. l. pollicitatiõe. §. de dona. ante nup.

e Arg. l. ędiles. §. fi. vbi Alber. de ros. ff. de ædill. ædict.

f Feli. c. iij. extra de iureiu.

g l. q̃ro. in fi. ff. locat. l. cũ ꝑponas. vbi Bal. infra de nauc. fœn.

h Arg. l. semel mora. vbi Alex. ff. sol. mat. gl. l. qui fidem. ff. de transact.

i l. aut facta §. j. vbi Bart. de pœnis.

k l. cum pr̃ §. libertis. vbi bar. & leg. ij.

l l. nã et si sub cõditiõe. ff. de liust. rup.

m c. cõstitut⁹. de pœnis.

n l. viro. ff. so. luto mat.

o Gl. in. l. q̃m.

ciam aduerſarij ſui malicia repellere[p]*, & Cornicū, quod aiunt, oculos cōfigere: quod intelligendum, dum tamē bonā cauſam habeat*[q]*, & fraude nō utatur, quæ in criminis notā trāſeat, quale eſt falſum ſtellionatus, & id genus ſi=* I
milia[r]*. Sed an ſi pactum iureiurando fulciatur, adhuc licitū ſit, nō ſeruanti, nō ſeruare. Et licere traditum eſt, habet enim & iuſiurādū eam conditionē ſi obſeruaueris*[ſ]*.*
Vnde & ſi ex lege municipij inſtrumēta exequutiōi man II
dari, nulla obſtāte exceptiōe, cautū ſit: is tñ auditur, qui ſibi ab actore nō fuiſſe obſeruatum in promptu oſtenderit[t]*. Sed & ſi quis ex neceſſaria cauſa impeditus, nō ob=*
ſeruauerit, ei tñ obſtabit regulæ noſtræ exceptio[u]*: quā=* III
uis enim neceßitas, uel impedimentum à mora, aut pœna excuſet[x]*, nō tñ adeo eſt efficax, ut actioni in eius fauorē ſufficiat. Quū ſatis ſit eū à damno defendi: quod facilius cōceditur, quàm ut lucrū faciat*[y]*. In cōtractibus tamē nominatis receptum eſt, qui propter promißionis naturam*
adimplere non pōt, ſi eo modo quo poteſt adimpleat, pu IIII
ta præſtita cautiōe, agere efficaciter poſſe[z]*. Sanè ſi promißioni additū ſit, rato manente pacto, pœnā exoluēdā, adhuc nullius eſſe hāc clauſulā effectus exiſtimāt, quātū*
ſit ad eius q nō obſeruauit fauorē[a]*. Traditū quoq; eſt, ſi* V
uel minima in re alter cōtrahētiū promiſſa neglexerit, iuſte alium excipere ne parte ſua obſeruet[b]*. Sed id ego non ita ſcrupuloſe intelligēdum arbitror, quid enim ſi in aliquo ceßatū eſt qđ leuis ſit momēti, & ad quod animaduertiſſe partes ueriſimile non ſit*[c]*: nā & proditū eſt, eū qui nō adimpleuit, ſi pendente iudicio id faciat, confirma*
re iudiciū[d]*. Addit Bal. intantum quemlibet ex parte ſua* VI

p ... ff. de hære. Gl. c. cupiētes. ver. mali gnātiū. & electio. ī ſexto.
q 23. quæſt. ij. c. dominus.
r But. c. iij. de regu. iur.
ſ c. iij. de iure iur.
t Bald. l. ſi ex prędijs. ff. de euictio. Alex. cōſil. 95. & 119. in prio.
u c. ſicut vlt. & iureiur. vbi Abb. col. ij.
x l. ſi vehenda. §. idē iuris. ad legē Rho. de iac.
y l. j. īfra de re mili. lib. xij.
z l. ſi fulā. § fi. ff. locati. Iaſ. l. ſiue. ī vl. col. ff. ti. j.
a Glo. in l. qui fidem. ff. de trāſact. Fel. d. c. iij.
b Arg. l. pen. ī fi. vbi Alex. ff. de his qb. vt indig.
c l. j §. proīde de ædil. ædi.
d l. ſi rem. § fi. de pign. act.
Alex. cōſil. 95. 27. & 78. ī primo.

ad fidei datæ obseruationē teneri,ut etiā si ipsa ꝓmißio
nis causa cessaret,nihilominus duret hæc obligatio[f]: qđ
intelligendum in eo casu,quo obligatio propter genera-
VII litatem uerborum ab ea causa nō restringitur, ut hic re-
cte Decius autumat. Ego & illud censeo,adeo ex parte
sua adimplēdū esse,ut qui id non fecerit,non solum quic-
quā ab aduersario petere nō poßit, sed nec liberationem
VIII propriā condicere: quoniam lex indebitā pecuniā errore
promittētibus,reddite(inquit)quod debetis,liberationē
condicite[g]:Sed & si is qui nō obseruauit cōtra me agat,
huiusq; rei nomine ego nō exceperim, atq; ideo cōdemna
tus sim, non tamen hac sententia fieri mihi præiudicium
cōstat[h],quin poßim deinde petere,ut & ipse obseruet[i]:
hæc enim petitio sententiam nō oppugnat,& ideo absq;
exequutionis mora poterit intendit[k]: quod & ipse satis
in cōtractibus nominatis admitterē,in qbus actio statim
oritur,licet exercitatio suspēdi hmōi exceptione poßit[l].
In innominatis uero diuersa sententia uerior uidetur[m],
quia scilicet in his actio nō oritur, nisi ei qui obseruaue-
rit:Vnde sentētia in eius fauorem lata,tacite infert, eum
IX adimplesse[m],merito huiusmodi petitio tanquam sentētiæ
aduersans reijciēda esset[n].Cæterū adeo quilibet ex alte-
rius inobseruantia excusatur,adeoq; lex æqualitati huic
fauet,ut nullius hac in re priuilegiū fauoremq; contēple
tur. Quapropter sacerdos qui corā episcopo aliquē lai-
cum traxit,non tamē lege aut consuetudine laicorū cum
dānare poterit[o], quia quum illam ipse seruare nō tenea-
tur,nō debet aliū ad obseruationē eius adigere[p],ne quod
ius in se nō probat,in alijs consequi uelit[q].Vnde & illud
traditum

f l.si.§.si.ff.de resc.vend.
g l.si nō trāsactiōis §.de iur. & fact. igno. vbi Ias.
h Pau.Cast.§.offerri.raph.cō.cōsil.19.quidā.col.j.
i l.qui inuicē.de cōd.ind.
k l.eū qui.§.si.de iureiu.
l l.Iulian.§.offerri.de actio.empt.
m Bar.l.si duo patroni.§.si quis iurauit.de iureiur.
m Glo.l.iuris gentium.in prin.ff.eod.
n l.qui Romæ in fin.ff.de verb.oblig.
o c.quod clericus.de foro cōpet.gl.fin.l.ij.§.de consti.pe.
p Aret.consil.45.
q Rubr.ff.qđ quisq; iuris.

traditũ est, ualere municipij legẽ, qua in ecclesias trãsfer ri aliqua prædia prohibentur, nisi sub certa solennitate, qua municipibus ipsis ecclesia alienare potest[r], qua tamẽ in re amplius deliberãdũ est[s]. Sanè supra scripta regula perpetua nõ est, & qñq; nõ obseruanti, nos tñ obseruare iubemur, quod quibusdã casibus ostẽditur. Et in primis, ubi stipulatio interposita est, hic apparet aduersario, qui nõ obseruauit transactione uti cõcedẽdũ esse. Quũ enim statim oriatur actio, perinde est, ac si obseruauisset, qui actione ad obseruandũ compelli potest[t]: merito igitur si nõ obijciatur exceptio, is cogi poterit[u]: obiecta uerò ex ceptione, suspẽditur iudiciũ donec adimpleuerit[x]: quod generaliter in omnibus cõtractibus nominatis admissum est, in qbus post exequutionẽ ab altera parte factam, re=uocatoria agi nõ põt, sed solũ actione ex cõtractu detre=ctantẽ cogimus, ut & ipse adimpleat[y], si tñ ea pacta nõ obseruẽtur, q̃ cãm cõtractui dederint. Bal. rñdit[z] nõ tene ri aliũ ad cõtractus obseruationẽ, sed oĩa ĩfirmari[a]. Idẽ si huiusmodi inobseruatio dimidiũ cõtractus ualorẽ oblite=raret[b]: nec enim uerisimile est id hoc casu actum: ut pro alia dimidia ualeret, sed omnis potius infirmari debet[c]. In cõtractibus uerò innominatis regulæ nostræ est locus, ut scilicet reuocẽtur data: uel ad priorẽ actionẽ reuerta=mur. si tñ acceptilatione, uel aliter extincta ipso iure nõ sit[d]. Sed quid si permisi tibi habitationẽ domus meæ per annũ, hac lege, ut deinde ires pro me Romã, postquã ha bitasti admoneo ne eas, quia mutaui sñiam, an ad aliquã domus pẽsionẽ mihi teneberis? Et nõ uidetur, mihi enim frangenti fidem, (seu quod uerius est) pœnitenti, concedi

r Dec. c. eccle sia sanctæ ma riæ. de cõst. colũ. peri.

s Moder. l. si iussa. §. di ui. de leg. j.

t l. qui actionẽ. de reg. iur.

u l. filiæ licet. ifra de colla tio. vbi Ale xan.

x d. §. offerri.

y l. iciuile. in fra de rei vẽ.

z Bald. consi. 375. i prio.

a l. cũ te. infra de pact. in t. emp.

b Arg. l. ij. ifra de rescin. vẽ.

c l. domũ. ff. de cõtr. emp.

d l. vt respon sum. vbi Ale xand. l. cũ mota. infra titu. j.

nō debet, ut quicq̄ petā, præsertim quū p̄ te non stet, quo
minus eas, unde perinde haberi debet, ac si iuisses[e]*. Cōtrà*
uideretur, quū scires ex natura cōtractus ambulatoriam
II *esse hāc uolūtatē*[f]*, ne lucrū ex aliena iactura facias, debe*
re te in id cōdemnari, quod uerisimiliter impēsurus fuis=
ses, ut eā tibi domū habitare liceret[g]*. Alius est casus, ut*
regulæ locus sit in promißionibus, quarū altera alterius
contemplatione facta sit[h]*, secus in separatis*[i]*. Proinde si*
duo circa idē capitulū dolū fecerint, mutuo nō agent[k]*, si*
circa diuersa capitula, agēt[l]*: nā & qui in unā legem cō=*
mittit, alterius legis beneficio non priuatur[m]*: & substi=*
tutus hæredi, qui institutionē recusauit non prohibetur
ex substitutione succedere, quoniā diuersa hæc capitula
existimantur[n]*. Ego & in his promißionibus, quibus cō=*
pēsationi locus est, idē posse statui arbitror, ut si tibi de=
cem promiserim, tu deinde ex alia causa mihi decem de=
beas, nō enim erit quicq̄ alterutri imputādū, qui nō sol=
uerit, quum in his quantitatibus locus sit compensationi,
quod & aliqui existimarunt[p]*. Fortius ab alijs proditum*
est, quum de pœna euitāda agitur, etiā id quod ex sepa=
rata causa debetur prodesse, ne fregisse quis fidē uidea=
tur: & ideo odio pœnæ excusari debitorem[q]*. Vnde respō*
sum scio, non incidere in pœnam caduci emphyteutam,
qui domino Canonem non soluit, quum alterius rei ipse
esset creditor[r]*, etiam si alioqui diuersa de specie agere=*
III *tur*[s]*, quod tamē ipse temere affirmare nō ausim*[t]*. Tertius*
est casus, quum promißio est sub pœna: qui enim pœ=
nam soluit, amplius inquietari non debet: quum pœna
ipsa uice rei fungatur, non enim utrunque obtinere cre=
ditor

e l. iuri. de condi. & demō.
f l. si pecuniā. de condi. ob cau.
g l. i sum. ma. versi. in frumēto. de cōd. indeb.
h l. si. §. pen. ff. de eo p̄ quē factum.
i c. quod deo. 23. quæst. 5. Abb. d. c. iij.
k l. si duo. ff. de dolo.
l l. quemadmodum §. fina. de noxal.
m Alexā. d. §. viro.
n l. si filius. vbi Bal. ff. de hæred. instit.
o l. versi. ff. de compēs. c. ij. de posses.
p Cy. hic Abb. d. c. iij.
q l. j. vbi Guil. Bal. Alber. eo. gl. l. si cō stat. infra de compen.
r Soc. cōs. 99. i. j. Curt. cōs. 71. col. pe. Ias. l. ij. versi. 19. ifr. de iur. ēphy.
s Arg. d. l. j.
t l. si cōuenerit ff. de pig. act.

ditor posset, rem scilicet, & pœnā[x]: quod tamē nō procedit, quum actū sit, rato manente pacto pœnam solui[y]. Idem si pœna fauore solius creditoris adiecta sit, potest enim eligere, ut cōtractus q sui natura irreuocabilis est[z] potius obseruetur, alioq nullus esset eius fauor, qđ alibi declaraui[a]. Ex quo cōsequens est, ut in ea quæstione qua supra cōclusi, eū uideri pacē uiolasse, q̄ prior occupauit, si is qui læsus est pœnā malit, iure eum agere posse, quod si offensionē retaliare uelit, ea cōtentū esse debere, qđ aliqui cēsuerūt[b]: mihi tamē Bar. sentētia nō solū receptior, sed etiā ꝓbabilior uidetur[c], ut poßit primo offensus indistincte pœnā obtinere, quia uerba stipulationis hoc indicant, ut scilicet qui ruperit pacē, pœnā soluat: nec retaliatio pœnam impedire debet, solutio enim obligationem ipso iure extinguit, at noua iniuria nō extīguit ueterē[d], sed utraq; nouo ex facinore recrudescit. Quartus casus est, in inducijs quas barbaro sermone Treugā uocant, nā si aliquis inducias ex parte sua uiolauerit, debet alius qđ in se est obseruare[e]. Quū enim ab eo nomē (ut ego arbitror, sumpserint, quod in diē ducātur, id est differantur, interim à uindicta supersederi æquū est, quum lapsa die ulcisci se poßit: quod in pace non est, quæ perpetua est[f], atq; ita cōsuetudo obseruat, ut scilicet omne uiolati fœderis dedecus, apud uiolatorē sit, nec calūniæ ulli locus esse poßit, quū facilè is se præoccupatū mentiretur. Qua ratione motus Cæsar, in colloquio cum Ariouisto cōtinuit suos: quod & aliquandiu ab Alarico Gotorum rege factum est, quum aduersus fidem datā, à Stilicone sacratissimo paschatis die apud Pollentiam impeteretur. Ha-

x l. rescriptū. § si pacto. ff. eo.
y d. l. qui fidē.
z l. sicut. infra de act. et ob.
a l. ita stipulatus. de verb. ob. in gl. fin.
b Bald. Imo. Roma. Alc. d. l. semel.
c d. § libertis. et in. l. j § cū arietes. ff. si q̄dru. pau. fe.
d l. si vnus. § IIII pactus ne. ff. eo.
e 22. q. 4. c. innocens.
f Soci. cōs. 90. in secundo.

betq; hæc sententia rationẽ, quũ enim induciæ inter hostes sint iuregẽtium propter manũ regiam, quæ actionis instar est[g], contractuũ nominatorũ uim habẽt, unde apparet aliud esse in tẽporali remißione, quã inimici priuati homines paciscantur.

V *Sanè illud sciendum est, licet non obseruanti obseruare nemo teneatur, non tamen cessatorem ipsum mercedem perinde cõsequi, ac si obseruasset. Quapropter professor qui à docendo supersedet, quia à republica sibi stipendiũ non præstetur, pro hoc temporis interstitio nihil honorarij cõsequetur[h]: quia quod ad illud tẽpus pertinet ex parte sua nõ obseruauit, & per eũ stetisse uidetur[i], nisi rei domesticæ penuria coactus necessario destitisset[k].*

VI *Illud quoq; creberrime receptũ est, huiusmodi inobseruationis & neglectus in cõtractu nominato receptionẽ ab altero obijci nemini posse[l]: & ideo si ab extraneo possessore uendicẽ fundũ, quẽ in emphyteusim à republica habeam, ea exceptione adiuuari ille nõ poterit qđ ipsi rei publicæ uectigal nõ præstiterim[m].*

VII *Quid enim ad eũ de iure tertij? Cæterùm qñq; uidemus ne pœna delicto maior sit[n], ex sola negligẽtia nõ tamen quenq̃ à iure suo cadere. Vnde si dñs testatò ab emphyteuta admonitus, duorũ mensiũ spatiũ labi permiserit, nõ tamen ideo emphyteutæ permittitur, ut aduersus legem cõtractus quicq̃ attẽtet[o]: difficilius enim ius quæsitum nobis adimitur, q̃ id qđ sub modo uel sub cõditione delatum est, quia scilicet aliquid obseruãdũ nobis incũbat. Sed quid si non simplex negligentia, sed & fraus arguatur? ut quia dispensator meus qui mẽstrua pensione mihi operas locat, me compilauerit, quem deprænsum ego ceu*

frau

g l.ij. de orig. iuris.

h Alb. d. l. xdiles. in fi.

i l. qui operas. ff. locat.

k Abb. & Feli. in. d. c. iij.

l Barto. l. ij. de exce. rei iud.

m l. i. ff. si ag. vec.

n l. rescrip. ff. de his quib. vt indig.

o l. fi. versi. ve tari. infra de iur. emphy.

fraudatorem domo exegi, nunquid omnẽ eius mercedem retinere potero? Et quidã existimant posse[p], ut fidem nõ seruanti, nec ipse seruem: quod ego uerum arbitror, quatenus Zenoniana constitutio permittit[q].

p l. iudices. vbi Reb. j. de anno. lib. x. l. maxima. ff. de ann. leg.

q l. si qñ. j. vn. de vi. l. semper. §. in hoc interdicto. qđ vi aut.

PACTVM curatoris. a ¶ Ex suffragio adultæ ætatis (id est auxilio quod adultis cõpetit) ea conuentio rescinditur, qua Curator liquidò debitã pupillo quantitatẽ remisit, uel diminuit[r]. Id enim nihil aliud est quã donare, que quidẽ donatio nulli administratori competit[s]. Quum ea administratio ut succurratur imbecillitati ætatis, uel sensus, inducta sit, non ut is spolietur[t]. Quod non in tutore uel curatore tantũ procedit, sed etiam in eo qui gubernatoris, rectoris, administratoris nomine procuret. Idem in uisitatore, uel cõmissario, uel adiutore[u]. Itemq; reipublicæ curatore[x]. In episcopo quoq; & quolibet sacro antistite idem traditum est, qui ecclesiæ conditionem meliorem facere possunt, deteriorem non possunt[y]. Sed an in cõmendatario? Et puto idem, si propter utilitatem uel necessitatem ecclesiæ mandatũ sit[z], si uero personæ dignitatisq; tuendæ causa quod Cardinalibus illustribusq; uiris solet Romanus Pontifex concedere[a], credita sit ea administratio,

IIDEM AVGG. Archelio.

PActum curatoris, recipere minorem quantitatem paciscẽtis, adultæ ætatis suffragium ne noceat efficiet: tutores enim & curatores exigẽtes pupillis & adultis debitum, non etiam remittentes, præstant obligationis liberationem.

r l. lucius. j. in fin. de admi. ni. tut.

s l. contra. §. fi. ff. eod.

t l. qui fundũ. §. tutor. ff. pro empt.

u 7. quęst. j. c. s. Com. consi. 76. Ful. 51.

x l. imperatores. ff. eod.

y c. j. de in integ. resti.

z c. nemo deinceps. de elec. in sexto.

a Abb. cap. de monachis. extra de prę bend.

tio, ſecus uideretur: habet enim is omnino liberã fructuũ
diſsipationẽ, & eorũ dominus potius, quàm adminiſtra-
tor eſt [b], unde donare poterit ſi ita ex dignitate ſua exi-
ſtimauerit. Sicut & tutor principis donare poteſt, quum
I *nil magis principem deceat, quàm munificẽtia [c], nec lau-*
dãtur adminiſtratores, qui in eius pecunia augẽda ſcru-
puloſe diligentes ſunt [d]: & quũ hic appareat huiuſmodi
remiſsionẽ curatoribus prohiberi, quia naturã donatiõis
II *habet, cõſequens eſt, ut q̃n nulla inde ueriſimilis eſſet do-*
III *natio ualeret: ueluti quum nomẽ aliquod illicite, puta fœ-*
nore acquiſitũ liberaret, id enim non donare, ſed domino
ſuo reſtituere eſt [c]. Idem q̃n huius quãtitatis exactio plus
damni quàm utilitatis ſecũ afferret [f], ut quia perpẽſo la-
borũ impẽſarũ iudicialisq; tędij calculo, nihil inde lucri
reliquũ eſſet. Idem q̃n per debitoris inopiam inanis eſſet
quæ remitteretur actio [g], nec multũ refert, q̃d diteſcere
hic potuit [h], quũ talis ſpes uix eſt, ut reperire poſsit em-
IIII *ptorẽ, & ideo, in iure ex ea præſumptione nulla in fu-*
turũ probatio inducitur [i]. Idẽ q̃n hæc remiſsio neceſſario
fieret [k], ubi enim ſubeſt neceſsitas, ibi nulla eſt liberali-
tas [l]: unde in arbitratorẽ cõpromittere, quo iure, qua in-
V *iuria tutor poterit, ſi lege municipij ita mãdetur, cõpro-*
miſſum enim id neceſſariũ exiſtimatur, quatenus ſcilicet
lex arctat [m]. Idẽ quũ debitũ quod remittitur liquidũ non
eſt [n], eius enim remiſsio ad dationem nõ trahitur, ſed facti
potius naturã habet [o]. Alij tñ frequẽtius cõtrariũ tenẽt,
quod nec illiquidũ quidẽ remitti poſsit, niſi tranſactiõis
titulo [p], uel niſi ſpes nulla ſubſit ſouere, ut nec in futurum
quidem ad liquidum res deduci poſsit [q]. Ego etiam rem
non

b Ro. cõſ. 350. Gemin. 17.
c l. cũ plures. §. penul. de admini. tut.
d l. diuus. l fi. ff. de bo. dãna.
e Gl. i. l. preſes ʃ. tit. ʃ.
f l. mediterranex. ʃ. de anno. lib. x.
g l. nã ſi. ff. de dolo.
h l. cura. §. j. & mu. et hono.
i Alex. l. ex diuerſo. §. fin. ſol. ma. in fi.
k l. ſi plures. ff. eo. tit.
l l. rẽ legatã. de adimẽ. le.
m Ang. conſil. 92. Dec. 22.
n Oldr. hic & i. d. l. cõtra. §. fi. facit l. ſi de pign. in fi. de furt.
o Alex. l. ſi mulier. ff. de cõ. ob. cau.
p d. l. p̃ſes. Ale. cõſi. 22. in. j.
q l. tutor. l pri. de iureiur.

non liquidam æstimari scio, nempe quãti euentus ipse fortunæq; alea uendi poßit[r]. Et ideo inde agnosci inutiliter, an consulto tutor gesserit: Sed an actionẽ iniuriarũ tutor remittere poßit? Et putarim posse[s], quum talis actio
in bonis pupilli nõ sit[t]. Qua ratione & aliqui existima- VI
runt, per canonis receptionem obesse eum pupillo, ut ius caduci emphyteutæ remissum censeatur.[u] Adde quod recõciliatio, iniuriarumq; remißio, nõ patrimonij euersionem, sed uirtutis opinionẽ inducit[x], si tamẽ pecuniariter pupilli interesset, propter iam illatũ damnum[y], uel quia aliâs incideret in penam[z], nõ arbitrarer tutorẽ id posse. Idem si secundũ mores ciuitatis dedecus uel infamia inde oriretur[a], quæ allegatio in eo qui se Christianum fatetetur, admittenda non esset, repugnat enim euangelio. Sed an tutor uel curator dilationem debitori cõcedet? Et hic
uidetur probari non posse, minorem enim quantitatẽ pu- VII
pillus reciperet, quia etiã tempore minus soluimus[b], & quia si ipse in mora exigẽdi sit, de suo latæ culpæ nomine tenẽtur[c]. Sed tamẽ uerius uidetur posse eos prorogare, quum & transigere ualeant, & generalẽ administrationẽ cum libera potestate habeãt[d]: nec enim huiusmodi moratoria cõceßio grauis cẽsetur ipsi pupillo: & uerisimile est humanitatis potius intuitu, & ꝓbabili ex causa à tutore permissam[e]. Sed an remittere exceptionẽ perem
ptoriã tutor poterit? Et clarum est expreße fieri id non VIII
posse, qa mera donatio hæc esset[f]: tacite uero per negligentiam posset, ut si de ea nõ obijceret[g], quum iudex ad ulteriora progrediendo eum excluderet[g], quod Bal. hic
cẽsuit. Sed quid si tutor uel curator, qui exceptionẽ legi IX
timam

r l. j. §. si heres percepto. ad Trebel.
s Iac. Bal. Sal. hic & in d. l. j. ff. de l inte. restit.
t l. ij. § emãcipatus. de collat. bono.
u Ias. l. seruus. supra eo.
x l. creditor. § j. mãda. § fi. inst. de iniur.
y l. ex hac. si q̃ dru. paup. fe.
z l. j. ff. de his q. vt indig.
a l. miles §. socer. de adul. Bal. hic.
b c. pl⁹ aũt. ist. de actio.
c l. ij. infra arbitri. tutel.
d l. si § pen. de publ. Bal. in rub. extra de trãsa. doct. l. qui romę §. Callimach⁹. ff. de ver. ob. vbi Ias. 5. no.
e l. ij. C. de preci. Impe. off.
f l. si qs delegauerit. ff. de nouatio.
g l. pscriptione. infra de noua.

timam omisit, deinde restitutionem in integrum adolescentis sui nomine petat? Et respõsum extat, eam quidem concedendam[h]*, sed ipsum tutorem uel curatorem in expensis condẽnandum, ut de suo resarciant, quatenus sua culpa uel negligentia ex negocij dilatione, uel aliter partis ipsius intersit*[i] *: nam & administratorẽ qui annonas ciuiles remiserit, de suis facultatibus ad satisfaciendum cogi constitutum est*[k]*. Idem uidetur dicendũ, quando Curator pro huiusmodi remissione aliquid receperit, uel aliàs de euictione teneretur, ut quia donatio hæc à pacto cœpisset*[l]*.*

h l.ij.vbi Ias. de fund.pat.

i l. qui solidũ. §.etiam. de leg. ij. l. non est ignotum. infra de admini.tut.

k l.omnes.infra de anno. lib.x.

l Bar.l. filius. j.ff.de sol.dicetur in.l.sequenti.

IIDEM AVGG. & Cæß. Honorato.

Filius paciscẽdo, vel debitum accipiẽdo nihil detrahit patris obligationi.

FILIVS PACISCENDO. *Supra uidimus, iure patriæ potestatis patri quidem per filium acquiri posse, præiudicari uerò nõ posse*[m]*, ut merito huiusmodi pactio, qua filius debitorẽ paternũ liberat, quod ad patris dãnũ attinet, nullius sit momenti: quæ tamẽ sententia quibusdã casibus non procedit, ueluti quũ id pactũ in eo cõtractu celebratũ est, q utilitatẽ patris respicit: nõ enim potest pater ex contractu se iuuare, quin & cætera approbet*[n]*: nam & si pater ex contractu filij agat, traditum est exceptionem obijci ei posse quæ ex ipsius filij facto descendat*[o]*. Qua ratione si patri actio ex filij contractu acquisita fuerit, solutionẽ ei fieri posse receptum est*[p]*, nisi constitutũ à patre procuratorẽ cũ appareat, ad acquirendũ tantũ, tunc enim propter taxatiuæ dictionis*

1

m l.iij.§.eo.

n l.cõtra.in fi. ff.eod.

o l. filiusfamilias.ff. de except.

p l.filiæ.l. qui seruus.ff. de sol.

uim

uim solui illi non poterit[q]. Rursus nõ procedit in causa
peculiari in qua filius dãnosus patri esse potest, quod su= II
prà attigimus[r], idq; siue peculium expreßim concessum
sit, siue tacite, ut quia pater in rationibus suis nomine fi=
lij factũ adscripserit[s]. Vnde & si mercator filiũ habet,
quẽ in ergasterio suo negociari sinat, uidetur eius perso
nam ceu legitimi institoris approbasse, & ideo quantũ
ad eã negociationis speciem pertinet, filij sui contractus III
ratos habere debet[t]. Idem dicẽdũ est, quum eam pecuniæ
receptionem in rẽ patris uersam appareat[u], quod in ea
specie decisum uidi, quum filiusfa. quem pater studiorũ
causa Ticinũ miserat, nomẽ paternũ excegisset, eaq; pecu IIII
nia pro uiatico usus esset[x], uidetur enim utiliter geßisse,
ut Albutius aiebat. In aliquibus quoq; municipijs lege
cautũ est, patrem teneri, ut filij factum præstet, quæ lex
ualet quidẽ[y], sed tamen dura est, & ideo interpretatione
prudentũ mitiganda, ut extra territoriũ nõ obseruetur[z],
ut nisi oẽs à lege requisitæ qualitates proprie adsint,
nullum habeat locum[a], ut in causis solum ciuilibus, non
item in capitalibus procedat[b], nisi quantũ sit pœnæ pe=
cuniariæ respectu, quo casu perinde eum lex ac filij fide= V
iussorem habeat[c]: quæ omnia latius apud Iasonem legẽ=
da relinquimus[d]. Sed an filius saltem ipse obligetur? Et
regula est, ex suo contractu filiumfamil. obligari posse[e]:
quid enim si se expreßim euictionis nomine obligarit[f]?
Quid si pro huiusmodi remißione uice mutua aliquam
pecuniam à debitore acceperit[g]? Nã & respondit Bal.[h]
si debitorẽ tanquam patris procurator, liberauerit, eoq;
nomine aliquid receperit quum huiusmodi mandatum
nullum

q l. j. § igitur præpositio. ff. de exerci.
r d. l. iij. §. e §. actiões. insti. de action.
s l. fi. de pec. lega. Bal. cõsi. 484. ĩ ğnto.
t l. fi. ff. qđ cũ eo.
u l. iij § proinde. ff. de in rẽ verso.
x l. macedo. j. ad Maced.
y Ang. cõs. 61 Anc. 98. 90
z Bar. in tract. repræsa. j. q. vers. ad quartum.
a Secy. l. Modestinus. ff. de excep.
b Gl. 23. q. 5. c. cum homo.
c bal. ĩ. l. si qua pœna. de his qui sunt sui.
d d. § actiones autem.
e l. filiusf. 2. de act. & oblig.
f l. ad res. ff. de ædil. edict.
g Bar. l. filius. j. ff. de solu.
h Cõs. 14. & seq. in prio.

nullum haberet, crimine quoq; stellionatus cōueniri eum posse[i], *qui dolo malo sciēs se procuratorē nō esse, pecuniā receperit: si uerò ex mera liberalitate remiserit nullā esse actionē. Cæterū & tum sibi præiudicat filius, quū nō solius patris est actio quā donat, sed sibi quoq; cōmunis: ut quum filia actionē de dote remittit*[k], *nihil enim obstat quominus si filius aliquod ius præsens habeat, illud remittere possit*[l]. *His igitur casibus ipsi saltē filio pactū præiudicat, & ideo etiā post parētis mortē ratū habere illud cogeretur*[m]. *Sed si simpliciter donationis causa ius patris remiserit, credēs fortè patrem ratum habiturū, tunc contractus est nullus & nullo ipse pmissiōis uinculo alligatur, ideoq; si ei succedat, non obstabit exceptio, quominus exigere possit*[n]. *Sed quid si debitori paterno promiserit se nō petiturū si hæres erit? Censuit* Bar. *tale pactū nō ualere, tanq̃ de re ad uiuentis hæreditatem pertinente*[o], *sed* Alex. *recentioresq; contrà, ut liberationis fauore specialiter id sit admissum*[p], *quæ sniā ratione caret, quū nō ideo minus hæres indignus censeatur, quia donet aut liberet quàm quia alio modo cōtrahat*[q]: *specialis enim paternæ hæreditatis in cōditione mētio præproperam solicitudinē fraudemq; arguit*[r]. *Quod tñ in casu cōtrario nō pcederet, qñ scilicet filius cū creditoribus patris pacisceretur*[s], *id enim æs non in patris, sed in creditorum patrimonio est*[t].

i Arg. l. falsus. infr. de furt.
k l. & hære. §. filia. ff. eo.
l l. ij. §. qđ si i pris. sol. ma.
m l. cū vir. de vsucap. vbi Barto.
n l. si seruo. ff. qui & à qb.
o l. cum domi nus. §. fin. ff. de pec. leg.
p l. & suū §. idē pbet. ff. eod.
q l. qdā. ff. de dona. l. ij. §. fin. ff. de his qui. vt indi.
r Barto. l. post cōtractū. ff. de donat.
s d. l. & suum.
t l. cedere §. æs alienū. de verb. signi.

IIDEM AVGG.
Dominæ.

SI actionē legati vel fidei cōmissi, quā aduers⁹ hæ

SI ACTIONEM. *Quū pactio ab alijs facta alijs non*

non prosit, quum item de una re contracta ad aliam non extendatur[u]*, mirum hic esse non debet, si pactum debitae quantitatis alijs remissae, alijs non prosit? Sed quia in rescripto nō est expressum, quomodo concepta sit haec pactio, plurifariā exemplū assumi potest. Et in primis: ut legatarius qui alteri haeredi legatum remittit, solū pro rata haereditariae portionis remisisse cēseatur*[x]*, possitq; aduersus alterū haeredem reliquā partem legati petere. Quapropter si pater quatuor masculis institutis haeredibus, mille ꝑ dote filiae legauerit, eaq; alteri fratri actionem remittat, pro rata solum remisisse cēsebitur. Quū enim ex lege XII. tab. diuidatur haec obligatio*[y]*, non uidetur ei remisisse, nisi quatenus aduersus eum cōpetebat, hoc est partē haereditariā, quo exemplo Bald. Paulusq; Cast. tradūt, si alter ex fratribus sororem marito iungat, & cū ea paciscatur, ne paternā haereditatem petat, id pactū pro rata ipsius interpretandum esse, & ideo nihil impedire, quominus aduersus alios fratres experiatur: quā sententiā uno ore omnes hic probāt, & ego sequor, nisi huius paciscētis ītersit, ne ab alijs quoq; petat, ut quia socij essent*[z]*, quod & in patre dicendum est, qui filiorum nomine renūciationem haereditatis maternae à filia stipulatus sit, non enim id pactum alteri factum dici potest*[a]*, sed quid si renūciet haereditati pater=*

redes mariti quondam tui habuisti, te affectione haeredum alijs remisisse ꝓbetur, exceptionem pacti contra debitores, instituendi actiones nocere tibi minime posse intelligis.

u l. si unus. §. ante omnia. ff. eod.

x Arg. l. j. ti. j.

y infra. eo. l. ij.

z l. itē in duobus. ff. eod. l. si duo. ff. de arbit.

a l. quod dicitur. de verb. oblig.

næ uel maternæ? Et si eã adiuit, non est dubiũ integrã illi soli uideri datã, cum quo cõtraxit, ut Pau. Castr. censuit: portio enim acquisita accrescere alij, nõ potest[b], & simpliciter hæreditatẽ appellãdo, uidetur de omni sua portione intellexisse[c]: si uerò nõ adiuit iure accrescẽdi, oĩm portiones augebit[d], censebiturq; pecuniam accepisse, ne adeat, sed repudiet[e]. Sed quid in dubio, an interpretabimur adiuisse? Et quũ aditio sit facti, & graue præiudiciũ inferre poßit, non præsumetur[f], nisi quatenus in hoc signa urgeãt. Finge renũciasse sororẽ illi fratri omnẽ suã portionem, an adiuisse hæreditatem dicemus[g]? uerisimile enim est uoluisse prius id facere, tanquã actui sustinendo neceßarium: quũ renunciatio proprie eius iuris fit, quod iam est acquisitum[h], nã & qui ius delatæ sibi hæreditatis in alicuius fauorẽ cedit, adire existimatur[i]. Sed tamẽ contrarium receptius est[k]: nec enim signum id præsumptioni aditionis satis efficax est, quum potuerit in fratris manu renunciare, ut simpliciter se ab hæreditate abstineret[l], illiq; in speciem renunciatum satis dici potest, quãuis effectu communicare cũ fratribus teneatur, sicut & uxor donationis causa renũciare hæreditatẽ dici potest, tametsi uerè nihil ipsa transferat[m]: quod si actiones cederet, secus esset, uel euictionis nomine se obligaret[n], uel ei renunciaret, cui nec iure accrescendi pars ulla deberetur[o], aut aliæ coniecturæ cõcurrerent, ut quia frater de suo solus dotẽ illi dedisset, cui ipsa remunerationis causa renunciasset[p]. Potest etiam aliter hypothesis hic assumi, ut id decidi censeamus, pactum remißionis putatitio hæredi factæ, uero hæredi nõ prodesse: quod omnes fatẽtur, quum

b l.j.ad fi.ff.de vsufr.accre.
c l.Titia. vbi Alexã.ff.ad leg.falci.
d Dy.cõsi.iij.
e l. fuit quæstiõis.de ac quir.hæred.
f l.in bello §. factæ.ff.de cap.
g Soc.cõs.34. in quarto.
h l.illud.de ac quir.hæred.
i Corn.consi. 211.in.2.
k 1n.d.l.fuit.
l Aret.cõs.91.
m l.si spõsus. §.si marit⁹. ff.de don.inter virum et vxor.
n l.si auia.ĩfr. de iur.delib.
o Soc.d.cõsi. 34.
p Bal.l.pactũ. quæstio. 8. de collat.

tur, quum ob affectionem factũ est, qua quis erga ipsum possessorem tangebatur: quod in liberationis pacto regulare est, donamus enim ob affectionem[q]*. Sed dubium est, quid si ratio affectionis cesset, & tunc prodesse uero hæredi id pactum* Bar. *ait, quod cum possessore bonæ fidei celebratum sit*[r]*, secus si malæ fidei esset*[s]*: quæ sententia egregie utrunq; Iurisconsulti responsum lancinat.* Ego *à regula recedendum non arbitror, ut possessoris contractus hæredi non prosit*[t]*, excepto constitutæ pecuniæ pacto: quum enim ex obligatione hæreditaria, quæ necessario præcedat, id incalescat*[u]*, eius naturam sequitur, quod ueteres recte existimarunt*[x]*, alioqui generaliter traditum est, leges quæ aliquid de actu uero cõstituunt, ad opinatiuũ non trahi*[y]*. Fuere rursus, & qui aliter rescriptum nostrum intelligerent, nempe remissionem alijs factam, ipsis debitoribus non prodesse: quia nec fauore quidem liberationis renũciatio absente parte facta prodest, quod supra à nobis disputatum est*[z]*.* Ego *remittere uerbum eius significationis esse, cuius committere seu mandare scio*[a]*, & ideo hic arbitror decidi, creditorem qui propter obseruantiam affectionemq; debitoris cum eo ipse non experitur, sed actionem alijs committit, ceditq;, nihilominus ipsum experiri rursus si uelit posse, nec uideri quicquam tacite cum debitore cõuenisse, quominus reuerti ipse contra eum poßit, solamq; ipsi solutionis mandatarijs factæ exceptionem obstare, non autem pacti: qua ratione ei qui sola debitoris affectione actionem cesserit, non obstabit rei exceptio, eum alteri ceßisse affirmantis*[b]*.*

q l. nec adie-cit. ꝑ socio.

r l. si post. ff. de cõsti. pecu.

s l. si tibi. § si. ff. eod.

t d. l. si tibi. & l. iij. § fin. ff. de transacti.

u l. j. § debitũ. de cõsti. pec.

x Ricar. Old. Cyn. Albe.

y l. cũ hic sta-tus. § pen. de donat. inter vir. & vxor.

z l. postquã li ti. ẽ eod.

a l. si lis. infra de fal.

b Bar. l. facta. § si hæres. ff. ad Trebe.

DEBITORVM. *Pacta inter debitores ipsos conuēta, creditori nō præiudicāt: ueluti quū alter reus debēdi alterū indemnē præstare promisit, non ideo prohibebitur creditor, aduersus utrum uelit iure suo uti: tū qa hæc pactio inter alios facta alijs nocere nō debet*[c], *tum qa creditor inuitus cogi non pōt, ut debito rem mutet, etiā si is qui offertur magis idoneus sit*[d]: *An potius, qa creditoris ius absq; eius facto auferri aut mutari minime pōt*[e]? *Hinc est quod ꝑ regula traditur, resoluto dātis iure, ius quoq; accipiētis resolui, & ad priorē dnm illabefactū reuerti*[f]. *Hinc & receptū est, subditorū conspirationes, aduersus principis iura cōceptas, nullius esse momenti*[g]. *Imo gnāliter traditur, nulli uniuersitati, quæ sui iuris nō sit, cōcedi ut iniussu principis sui se in tribus, factiones'ue diuidere poßit*[h], *uel fœdera cum quoquam percutere*[i]. *Videretur tamē constitutionē nostrā semper nō obseruari, sed quādoq; pacto debitoris fieri creditori præiudiciū. Vnde si cliēs de feudo bona fide transegerit, cogetur dñs eam trāsactionē cōmisso uel cōsolidato sibi qñcunq; feudo ratā habere*[k]: *qd' ego inductū arbitror, quia hæc est feudorū lex, ut ei qui à cliēte pignoris uel libelli (ut uocāt) ius adeptus est, liceat par obsequium dño offerre, teneaturq; dominus loco cliētis succedaneū eum admittere, & propter beneficij feudalis fauorem temperatus hoc est casu iuris rigor*[m], *nec uidetur fieri domini conditio*

IIDEM AVGVSTI, & Cæß. Euhemero.

DEbitorum pactionibus, creditorū petitio nec tolli, nec mutari potest.

I

c l. si vnus. §. ante oia. ff. c.
d l. si mādato. ff. manda.
e l. si part. in fin. ff. quēad. serui. amit.
f l. ex vectigali. ff. de pig.
g c. cū tēpore. de arbi. c. cū dilecti. d' maio. & obed.
h Bar. l. j. §. de metrop. Berytho. lib. x.
i Bar. l. si. col. ij. de colleg. illici.
k ca. j. de contro. iter vas. & alium.
l c. j. §. si vero. quali. olim feud. alie.
m c. j. §. rursus. vbi doc. qb. mo. fe. amit.

conditio deterior: quum ab ipso principio hæc facultas clienti permissa cẽseatur: alioqui iure nostro, nemo ultra suum tẽpus seruitutẽ prædio, ex legis huius regula, impo II *nere potest*[n]. *Fortius ergo aduersus regulã obstat, quod* Bar. *tradit*[o], *si rẽ tibi ultra dimidiã iusti pretij deceptus uẽdiderim, tuq; rẽ illã pignoraueris, deinde ego eã rescissa uẽditione aduocauerim*[p], *pignus nõ extingui*[q]. *Vides igitur pactionẽ eã pignoris mihi obesse, ne liberã rem habere poßim, & sic debitoris facto deteriorẽ creditoris conditionẽ fieri? Sed tñ satius est, & hoc casu regulæ nostræ adhærere*[r], *& quod* Bar. *censuit, nõ resolui pignus, interpretandũ est, ut creditori liceat aduersus emptorem experiri, ut pretiũ potius mihi, quã rẽ restituat, quo sal=* III *ua sibi pignoris causa sit. Facilius fortè* Alex. *quoddã responsum defendetur: Is à legis nostræ regula qñq; recedi posse cẽsuit, restitutiõis in integrũ beneficio*[s], *hac in specie. Emphyteuta meus* Titio *melioratiões pignorauit, deinde Canonẽ non soluit, & à iure suo cecidit*[t], *quãuis resolutũ quoq; pignus ex Scæuolæ responso uideatur*[u]: *tamen licebit* Titio *canonem offerre, & aduersus caduci pœnã in integrum restitutionem implorare: iustam enim restitutionis causam ignorãtia hæc præstat*[x]. *Quũ uerisimile sit, si id* Titius *sciuisset, canonem fuisse oblaturum, ut pignoris ius saluũ sibi duraret. Sed tamen hãc ego sententiam (nisi in fraudem pignoris debitor cessasset*[y]) *ambiguam puto: tum propter legis nostræ regulã, tum quia Scæuolæ responsum illusorium reddit*[z]: *tum quia caduci hæc pœna ex natura contractus descendit: Vnde dominij ius, nec restitutione in integrum subuerti debet: nã & si*

n l. is qui. § fi. quẽad. serui. amit. l. & in ꝓuinciali. ſ. de seruitu.
o l. in diem. de aqua plu. ar. l. si res. quib. mod. pign.
p l. ij. ſ. de rescin. vendi.
q l. bouẽ. § pignus. ff. de ædil. edic.
r Bal. d. l. ij. q. 13. Raph. d. l. ĩ dic̃. Alex. d. l. si res. in apost. Bar.
s Alex. consi. 45. ĩ. 5. vol.
t l. ij. ſ. de iure emphy.
u d. l. lex vecti gali.
x l. j. in fine. ff. ex qb. cau. maio.
y Bal. consil. 371. ĩ primo.
z d. l. lex vecti gali.

fundus in emphyteosim datus ecclesiæ sit, & à solutione cessauerit, ipsa quoq; à iure meliorationũ cadet, perinde ac si feudi leges non seruauerit, idq; ab omnibus receptũ est[a]*: imputandumq; eius rectoribusq; erit, si non soluerint, coganturq; illi de suo ecclesiã indemnẽ præstare*[b]*: domino autem emphyteuseos nihil imputabitur, qui iure suo usus est, nisi fortè in subsidiũ quum rectores soluẽdo non essent*[c]*. Quapropter & hoc casu si aliter creditori consultum esse non poßit, Alexand. sententia defendere tur, ut in subsidium restitutioni in integrum sit locus.*

IIII *Solum ergo de legis nostræ regula tunc limitabitur, quum hisce debitorũ pactionibus assensus creditor fuerit*[d]*, sufficitq; uel tacitus cõsensus, dũ tamen ex uerisimilibus cõiecturis deprehẽdatur: quod in Emphyteuta & superficiario tradit Bal.*[c] *qui sciente patienteq; domino transegerint*[f]*. Idemq; in domino feudi, qui pactionis admonitus, annũ tacuit*[g]*: qui enim usucapionẽ non interrũpit, cõsentire uidetur*[h]*. Vnde & subditi aduersus uerum dñm præscriptione se tueri possunt, & aliũ agnoscere*[i]*: sed & qui expromissorem delegãtis debitoris acceptat, sibi obesse cẽsetur*[k]*. Vnde si, quũ pecuniã apud campsorẽ haberem, ei iusserim ut tibi creditori meo soluat, isq; tibi promiserit, ego liberabor*[l]*, quia uideris promißionẽ illã loco solutionis acceptasse*[m]*, quod etiã à Bal. existimatũ est*[n]*. Quum maritus animo cõpensandi cũ dote legatum uxori ab uno hæredũ reliquit, nã mulier testatoris cõfeßionem acceptãdo uidetur tacite alios cohæredes, quatenus in legato est, liberare*[o]*. Ego cũ plurimis id specialiter inductũ arbitror: ut q̃ ocyßime mulier dotẽ suã cõsequatur,*

a Bal. & doct. l. placet. supra de sacr. sanc. eccl.
b Doc. l. iubemus. j. §. de sac. san. eccl.
c l. fi. de eo per quem fact.
d l. sæpe. §. j. de re iudica.
e d. c. j. de contro. inter vasal.
f Argu. l. si filius. 2. ff. ad Macedo.
g §. porro. q̃l. olim feu. ali. & §. Titius filios. si de feu. fue. contro. inter do.
h l. alienatiõis. de verb. sig.
i Oldr. consi. 254. q. tota. col. fin.
k Bald. l. ij. q. 14. j. de hæredi. actio.
l Bar. l. singularia. col. v. si cer. peta.
m l. si pupilli. de solu. l. pe. § si vir. vbi Bar. col. ma.
n d. l. ij. q. 14.
o l. cũ ab vno. de lega. ij.

quatur, quod lege ſequenti attingã. Sed quid ſi cohære-
des alicui fundũ aßignarint, hac lege, ut Titio hæredita-
rio creditori centũ ſolueret, Titiuſq; partẽ ſolutionis ac-
ceperit, an receßiſſe ab alijs uidebitur? Et nõ putarim[p]*,*
cõiectura enim hæc id neceſſariò nõ infert[q]*, & adiectio*
ne noui debitoris, non cenſetur nouata obligatio[r]*. In rei*
quoq; uẽdicatione fit creditoris deterior cõditio per de- V
bitorem qui alienauerit, quoniã actor ipſius emptoris fo
rum ſequi tenetur, eiuſq; priuilegia, nõ autem uenditoris
attendẽtur[t]*, ut quũ ſacerdoti fundũ meũ Titius diſtra-*
xit, in foro enim eccleſiæ litigandum mihi erit[u]*, quod in*
actione perſonali ſecus: non enim inuito creditore, reus
ſubijcere quenquã poterit, idq́; ex legis noſtræ regula[x]*.*

Fit & quandoq; creditori præiudiciũ, quum debitor
ſtatum mutat, ut quia ex delicto eius bona publicantur, VI
cẽſetur enim à creditoribus liberatus[y]*. Idẽ quũ, q filius-*
fami. contraxit, deinde emancipatur, fit deterior credito-
ris conditio: quod ille non amplius inſolidũ, ſed ſolum
quatenus facere poterit conuenietur[z]*. Fuere & qui*
crederẽt, Iudæum qui baptiſmi ſacris initietur, tanquam
nouũ hominẽ cẽſeri[a]*, & pœnales creditorũ actiones ex-*
tingui[b]*: ſed id nõ ſatis receptũ eſt*[c]*. Ceterùm quid uice-* VII
uerſa dicendum, an dominus uel princeps in præiudiciũ
ſubditorum paciſci poterit? Et Dec. nihil obſtare cen-
ſuit, quo minus ius, quod quis habet, uendere poßit[d]*: quæ*
ſententia in uectigalibus omniq; utilitate ex iuriſdictione
prouenientẽ procedere põt: nihil enim obſtat quin id emo
lumẽtũ alienári poßit[e]*, firma iuriſdictiõis exercitatione*

p Arg. l. ſeq. in ỹſ. perfectis. dixi in. l. ij. § j. in verb. libera. & ver bo. obliga.
q Arg. l. tale §. ij. ff. eod.
r l. ſi. ſ. de nouatio.
t l. vẽditor. ff. de iudi.
u l. j. ſ. vbi in rem actio.
x Bart. l. ſolutionem. ff. de ſolu.
y l. j. ſ. de fideiuſſo. l. ij. ff. de cap. dim.
z l. ij. ff. quod cum eo.
a 26. diſt. c. j.
b Gl. c. ſine pœnitẽtia. & cõſecra. diſt. 4 Docto. c. de his. de accu.
c Dec. cõſ. 130
d l. dudũ. ſ. de cõtra. empt.
e Bal. l. vſufructu. ſol. mat-

apud priorē dominū manēte: respectu enim ipsius iuris, quod qs in homines liberos habet, merito displicuit: & ideo cōi calculo existimatū est, nō licere principi oppidū aliquod inuitis subditis alienare [f], ita tñ si eorū probabiliter intersit nō mutare dñm, ut quia in eū trāsferūtur, cui subijci nō æque decorū esset, potētiori enim dño subditi alacrius parēt, quoniā & sub eius imperio tutiores sunt[g]: proinde & si auarus, durus, litigiosus'ue is cēseretur, merito huiusmodi iugū detrectāt sapiētes: cuius rei exēplū in Pythagora & Demarato apud ueteres legitur[h]: quorū alter Samo, alter Corintho excessit, ne tyrāno seruirēt. Idē si ꝑ parte alienarētur, uel ad tēpus,[i] quoniā (ut Statius inqt) nō parcit populis regnū breue. Et Homerus: Nō bona multorū ditio, rex imperet unus[k]. Et ideo putarim audiēdos subditos, qui defuncto dño institutis pluribus filijs petāt iurisdictionē uni tātū adiudicari, haud dubie enim eorū interest, uni solū parere[l]. Idem si tali alienatione pars territorij diuideretur, fieri enim id nō debet inuitis subditis[m], quod & in officijs dicēdum[n]. Etenim magna est inter iurisdictionē cæterasq; res differentia, quia scilicet homines naturaliter liberi sunt[o], & ius quod in Augustū seu principē translatum est[p], nō libere trāslatū est, sed ut rē tāquàm publicā regeret[q], quæ cōmodius & prouidētius ab uno administratur[r]: merito igitur huiusmodi iure abuti nō debet princeps, & quibuscūq; clausulis cōcepta sit alienatio, semp saluū ius tertij intelligitur[s]: cui derogatū nō cēseretur, etiā si remunerationis cā se donare dixerit: quū non ideo subditorū cōditio deterior fieri debeat[t]: & hæc quidem

iure

f l. inult?. vbi gl. de fideic. lib. l. in adoptione. ff. de adop. Doct. c. dilecti. de maio. et obedien.
g c. j. §. eadē lege. de lege Conrad.
h l. ij. ff. de origine iur.
i d. §. eadē lege
k 31. q. 5. c. hęc imago. c. solitæ. de maio. & obed.
l c. j. § præterea ducatus. de ꝓhi. feu. alie. per Fede. l. iij. ff. de alimen. lega.
m c. ad audientiā. vbi doc. de ecc. ędifi.
n §. illud tñ. in aut. vt iudi. sine quo. suffrag.
o 12. q. 2. c. cū redemptor.
p l. j. de const. princi.
q l. j. de offic. præfe. præt.
r l. ij. §. nouissime. de origi. iuris.
s l. fi. §. si contra ius vel vtili. publi.
t Claud. i spe. feud. co. 24.

*iure nostro uera sunt. Quandoq; tamen subditi alienatio-
nem impedire uolẽtes, minime audiũtur, ut quũ solũ alle- I
gãt, se dñm mutare nolle, tanq̃ antiquior dominus maio-
rem erga se affectionẽ sit habiturus[u]: hæc enim leuis cã
esset, sicut & quæ ex Cãpanorũ puerbio (cuius Liuius,
lib. xxiij. meminit) adducitur, nẽpe Notißimũ quodq;
malũ maxime tolerabile esse: quodq; ex Syracusana anu
apud Valer. Maximum sic carmine à Marullo redditur,
Quartũ rogata cur anus saluũ uelit, peiora dixit horreo.
Haud quaq̃ enim probabilis est hic timor, nisi ex quali-
tate noui dñi cõfirmetur[x]: in quo tñ scio esse qui dissen-
tiant, & absq; alijs coniecturis sufficere eas causas arbi-
trentur[y]. Sed & audiẽdi non essent, si aduersus eos cõ- II
suetudo inualuisset, ut etiam inuiti distraherentur[z], nec
enim dubiũ est ualere consuetudinẽ, dum tamen ex acti-
bus uoluntarijs, non autẽ meticulosis inducta sit[a]. Cuius
timoris exemplum est, si pœnali principis edicto coacti
paruerunt, quod Pau. Castr. respondit[b], nec cõsensus cõ
templatione alicuius accedẽs in exemplum transit, ut al-
terius quoque causa obesse debeat[c]: necessaria est igitur
iusta præscriptaq; consuetudo, & nihilominus tũ quoq;
ita agendũ cũ eis est, ne ulterius aggrauentur, quàm sub III
priore dño solebãt[d]. Illud quoq; traditũ est, poße fieri
huiusmodi alienationem ut etiã subditi cum uniuersitate
distrahãtur[e] ut quia aliquis uniuersa bona alienet[f], nam
& ius clientiũ (quod Vasalliciũ uocant) etiam eis inuitis
hoc modo trãsferri posse responsum est[g]. Idemq; puta-
rim, si ciuitatẽ cũ territorio princeps alienet, nam sub ea
uniuersitate & castra cõprændentur, & nõ reclamanti-*

u l. lex quæ. §. nec domũ. infra de admini. tuto.

x l. metũ. infra qđ me. cau.

y Doct. d. l. ij. so. ma. Neuizan. cõsi. 12.

z d. §. eadem lege.

a Abb. consil. 30. ex quæst. in. 2.

b Cõsil. 70. quia frustra. in. j.

c supra. l. proxima.

d c. qui in ius. de re. iu. l. 6.

e d. § eadem. l.

f l. quædã. de acq. re. dom.

g Roma. cõsi. 26. Alex. d. l. ij.

bus ciuibus uix erit ut Castellani qui ipsi aduersentur au
IIII diri debeãt, quũ à capite mẽbra desciscere æquũ nõ sit[h].
Quæ tamen in re, amplius deliberandũ censeo[i]. In aliena
tione quoq; modicæ uillæ liberalitas principis effectum
habebit, quũ inde magnũ præiudicium nemini oriatur[k]:
quo casu aliquorũ sen=
tẽtia defendi põt[l]. Sed V
etsi subsit necessitas re
ceptũ uidetur admitti
hãc alienationẽ[m]. Idẽq;
VI ex publicæ utilitatis
VII causa, ut si gratia ineũdæ pacis fœderisq; cũ hostibus p=
cutiẽdi[n]: tametsi in hoc aliqui dissẽtiãt[o]. Sed & si ex ali
qua cã feudo priuatus uel ipse uel maiores mei fuerint,
VIII põt princeps me restituere, ẽt oppidanis ipsis reclamãti
bus: [p]res enim facilè ad naturã suã reuertitur[q], & fauo=
rabilior est restitutio, q̃ noua cõcessio. In oppidis quoq;
quæ de hostibus Christianæ legis recepta sunt, arbitrio
IX uictoris ualet alienatio: ij enim extra imperij Romani mã
suetudinẽ sunt[s], & uictori ex deditionis formula omnia
diuina humanaq; tradũt, quæ cõditio iure nostro sublata
est[t]. Cæterũ licere principi de plenitudine potestatis
sue huiusmodi alienatiões indistinctè facere quidã tradi
derũt[u]: sed ego talẽ clausulã de legitima potestate intel
ligerẽ, secũdũ quã supra cõclusum est[x], nõ licere, non de
uiolẽtia & cõcussione, quod ad has enim attinet, in cor=
pore iuris huius clausulæ nulla est ratio, neq; mentio.

IIDEM AVGVSTI, Corneliæ.

PActo successorũ debitoris ex lege[a] XII. tab. æs

PACTO SVCCESSORVM. a ¶ Ex lege. Diuiditur ergo debitoris obligatio inter hæredes pro portionibus

h l. qui ex vi. eo. ad muni.
i arg. l. si qs. §. pen. ff. q & a qb. Ias. l. iurisgentiũ. §. hodie. versi. 13. ff. eod.
k Arg. c. terrulas. 12. q. 2.
l Ioã. de Ana. cõs. 81. Cor. in tract. de potesta. reg. qõ. 4.
m d. §. ptерea. vbi Isernia.
n c. in nra. de iniur. Ias. l. v. ff. eo.
o Igneus Rep. l. donatiões. q. j. de dona. inter vir.
p Socy. cõs. 4. in. iij. volu.
q l. si vnus. §. pactus ne. ff. eod.
r l. iij. §. pen. & iti. actu. pri.
s Bar. l. hostes. de captiuis.
t l. j. ¶. de dediti. lib. toll.
u Ana. cõs. 81. Soc. d. cõs. 4
x dec. cõs. 410
y l. j. ¶. si cer. pe.

portiõibus hæreditarijs[y]. *Idemq́; de ea qua alius ipsi defuncto attinebatur*[z], *nec ex persona hæredũ cõditio obligatiõis idcirco mutari existimatur*[a], *quũ & principalis ipse partẽ soluere, (ut Fulg. aduersus plerosq́; sentit) potuisset, si modo sub cõditiõe nõ fuisset debitũ*[b]: *conditio enim sub qua usuræ ꝑmittũtur, actum indiuiduũ facit*[c], *q aliâs propter naturã obligatiõis dandi partiũ præstationem reciperet*[d]. *Hincq́; traditũ est, si aliquis ex cohæredibus totum æs creditori debitũ ipse solueret, cõdictiõe indebiti, qđ supra ratã portionem impendit, repetere posse*[e]: *& uiceuersa, si*

alienũ hæreditariũ pro portionibus quæsitis singulis ipso iure diuisum, in solidũ vnũ obligare creditori non põt: quod & in honorario succedentibus iure locũ habet. ¶ De chirographis itaq; cõmunibus exhibendis cũ hærede, vel nõ perfectis in diuisione placitis cõueni re, quãti tua interest, potes.

unus ex cohæredibus creditoris exigat partẽ suã à debitore, q deinde nõ soluẽdo sit, haud quaquã cõferre cohæredibus quod recepit teneri: sibi enim imputẽt negligẽtes, quũ diuisio statim legis autoritate facta sit[f]. *Quarõne & si unus ex debitoris hæredibus nõ soluẽdo efficiatur, nõ poterũt cohæredes ꝑ eius portiõe cõueniri*[g]. *Qua tñ in re, ex æqtate iuris canonici, ut defuncti anima exonere tur, aliud qñq; receptũ est, tenebiturq́; cohæres quatenus in hæreditate est, ꝑ eo cohærede qui soluẽdo nõ sit, saluti autoris sui ꝓuidere*[h], *quoniã iuris ciuilis hæc diuisio, nullũ in diuino iudicio locũ habet*[i]: *sed ex bonis q̃ defuncti fuerunt,*

z l. ea quę. ʃ. familiæ ercis.
a l. ij §. ex his. de ver. obli.
b l. tutor. §. lucius. vbi Fulgo. de vsur.
c l. cui fund°. de condi. & demon.
d d. l. ij. §. & harum. vbi dixi.
e l. si testõ. §. j. de fideiusso.
f l. fi. ʃ. depoſi.
g l. legatorum. de leg. ij. Ange. cõs. 230. ij. dub. I
h ca. tua. vbi Hostien. de vsur.
i c. in literis. de rap. c. nobis. ij. in fin. de sent. exc.

fuerunt, semper eorum quæ illicite ablata sunt, restitutio fieri debet[k]*. Quod si salutis æternæ periculũ aliquod nõ subsit, ut quia iã de eo sit desperãdũ*[l]*, diuisionẽ legis autoritate factã obseruabimus. Et cũ ubiq; lex dicat diuidi*

II *huiusmodi obligationẽ pro rata, cõsequẽs est, ut eadẽ sit obligatio inter hæredes diuisa, quæ in persõna defuncti erat, alioq nõ diceretur lex* XII. *tab. eã diuisisse, sed nouam induxisse*[m]*, ut merito Cyni, Salyce.q; sententiã probare nõ possim, eãdẽ ex sola fictione esse existimãtiũ, tan quã uera obligatio ita ossibus defuncti inhæserit, ut ab eo trãsferri nõ potuerit*[n]*: arbitror enim ea quæ iuris sunt, à*

III *lege uere & proprie trãsferri posse*[o]*. In indiuiduis tamẽ uerũ est nullam hmõi diuisionis rõnẽ esse*[p]*, quod generaliter in obligatiõibus faciẽdi solet tradi, quũ de eo agitur, ut factũ ipsum præstetur*[q]*. Proinde in his poterit testator uni ex hæredibus suis totũ stipulari, quũ tamen nemo stipulari possit uni tãtũ ex hæredibus dari*[r]*, differentiæq; illa est ratio, quod quum obligationes faciendi indiuiduæ sint, quilibet hæredũ personã defuncti insolidũ sustinet, at in obligationibus dãdi, quia p legẽ* XII. *tab. diuiduntur, nõ nisi p parte hæreditaria repræsentatur testator, & extra illã hæres pro extraneo habetur*[s]*, constat autẽ*

IIII *extraneo stipulari nos nõ posse*[t]*. Cæterũ & in obligatione quæ in testatoris psona nunquã cœpit, sed ab hærede orta est non existimarim ullã fieri diuisionẽ, quoniam lex eas diuidit, quæ à testatore transfunduntur*[u]*: diuiditur enim quod unũ fuit, nõ quod nũquã fuit. Quapropter si promisero, neq; p me, neq; p hæredẽ meũ fieri, quominus ire agere possis, in solidũ, in id qđ interest, uel ad pœnam agetur,*

k Anchar. reg. pctm̃. char. penul. in. 6. Areti. d. §. j.
l c. quia in oĩbus. de vsur.
m Bal. auth. de functo. co. j. ad tertul.
n l. qs ergo. in fi. de pecul.
o l. si maritus. § legis iuli. vbi Bart. de adulte.
p d. l. ij. §. ex his.
q l. stipulatiões nõ diuidunt. de verbo. oblig.
r l. continuus. § fi. eo. tit.
s l. cũ a matre. J. de rei vẽd.
t §. alteri. in stit. de inuti. stip.
u Bar. l. iiij. §. cato. 6. q. de verbo. obli. Pet. & Imo. § fin.

agetur, nec diuisioni ꝓ portiõe hæreditaria locus erit[x]*, quoniã huiuſmodi obligatio per me nõ fieri ad hæredẽ nõ trãſit*[y]*, merito hæredis adiectio neceſſaria fuit: qa principali moriente, eius obligatio extinguitur, incipitq́; noua oriri, qua hæres ipſe potuit à teſtatore alligari*[z]*, cenſeturq́; hæres tãquã principalis, unde nulli diuiſioni eſt locus, qd' à me alibi diffuſius diſputatũ eſt*[a]*: & ſicut obligatio ipſa facti, qua hæredẽ adſtrinxi, nõ antè oritur, q̃ ille hæreditatẽ adierit, ita & de pœna, uel eo qd' intereſt dicendũ: quæ ad ipſum factũ acceſſionis inſtar obtinẽt.*

x l. hęredes. §. in illa. famil. ercisc.

y l. stipulatio ista habere. §. si qs ita. & seq. d' verbo. obl. lig.

z d. l. cõtinu. §. fin.

a In. §. cato. s. nota.

V *Specialiter quoq; in dote receptũ eſt, ut ab uno ex hæredibus, legato cauſa cõpenſandi uxori relicto, aduerſus eũ ſolũ experiri uxor poſſit, & dotẽ quatenus in legato eſt, uẽdicare*[b]*. Sciẽdũ enim eſt, adeo regulæ legis noſtræ efficacẽ uim eſſe, ut etiã ſi teſtator unũ ex hæredibus ſatisfacere creditoribus hæreditarijs iuſſerit, nihilominus oẽs teneãtur, diuiſioq́; ꝓ rata fiat*[c]*: qa quũ de ſuo qcquã creditoribus nõ leget, qd' ad eos attinet, nullũ eſt id legatũ*[d]*, & à lege diuiſam actionẽ idcirco aduerſus illũ ſolũ intẽdere non põt, qa id teſtator ordinaſſe, ipſorũ inter ſe hæredũ reſpectu magis uidetur, quã ut creditori cõſuleret*[e]*: at in ꝓpoſita ſpecie, quũ qs dotẽ uxori ab uno prælegat, uidetur etiã uxori cõſulere uoluiſſe, ſaltẽ rõne tpis, ut expeditiorẽ exitũ res habeat*[f]*, capiturq́; ſuadẽte æquitate, mixto dotis ultimæq́; uolũtatis fauore, hæc præſumptio*[g]*. Quapropter ſi intereſſet mulieris cũ omnibus potius ꝓ rata experiri, audiẽdã putarẽ*[h]*. Dixerit aliqs, quũ teſtator uni ex hæredibus iuſſit ut creditoribus ſatisfaceret, cur approbare hãc defuncti uolũtatẽ ipſi nõ poſſũt, & quam*

b l. cũ ab vno. de leg. ij.

c l. seruo legato. §. si testator. de leg. ij.

d l. si creditori. de leg. j.

e l. si filia. §. si pater. famil. ercisc.

f l. j. ff. de dote prælega.

g Bald. nouel. in tract. dotis. parte. 8. priuil. 33.

h l. si vni. §. idẽ Papi. fa. erc.

& quam habēt actionem insolidum aduersus grauatum intendere? an quia quod nomine creditorū gestū non est, ratum haberi ab eis nō potest[i]? an quia actio ex testamēto à lege datur, & à lege diuiditur, merito ratihabitio priuati ius publicum non inuertit[k]. Si tamen creditores insolidum aduersus eū hæredem, qui solus soluere damnatus est, agerent, & ille de hac legis diuisione nō exciperet, obtinere deberet[l]: quia agēs de facto, reo non excipiēte obtinet[m], maxime si ei uerè actio competijt, licet non eo modo quo aduersus reum intētata est[n]. Si uerò reus exciperet, tunc creditor ultra ratam portionem petens, submoueretur. Sed cur hoc casu diuersum ab eo quod de duumuiris dicitur traditum est? qui ex necessitate municipalis officij suo periculo tutores pupillo dare tenentur, & tamen si inter eos conuenerit, ut alterius solum periculo dentur, is de quo conuentum est, prius conueniri debebit[o]: ergo eadem ratione prius conueniendus erit, quem testator iusserit, uel is de quo inter partes ipsas actū est, ut ipse soluat, aliosq; cohæredes indemnes præstet. Sed respōdendum est aliud in duumuiro esse, qui pupillo, quū beneficio ordinis careat, insolidum tenetur[p], & actione tātum subsidiaria[q]: aliud in hisce cohæredibus, quorū obligatio diuidua est, nec subsidialis.

i l. sed si pupilli. §. sed si ego. de neg. gest.

k l. cerdonem. de ope. libe.

l Arg. l. j. §. e.

m l. posthum?. §. si qs. de in offi. testa.

n d. l. ij. & l. Iulianus § quā tū. ad exhi.

o l. j. § si inter. de mag. conuen.

p l. in magistratus. ff. e. titul. no. l. j. infra titu. j.

q l. j. & ij. Ifr. si tu, nō gest.

VI

IIDEM AVGG. ET CAESARES

Petentes. Aurelio Chresimo, Etēs ex stipulatiōe quæ

VII

PETENS. *Conuenimus simul, ut fundus meus cum tuo permutaretur, atq; ita utrinq; stipulati sumus,* item

item etiam incontinenti pactus sum pro te ire Romam, hic traditur pactum cohærentia stipulationis muniri, & actione ex stipulatu inde agi posse: & ita cõmuniter hæc constitutio declaratur, cẽsuitq; Bart. hæc procedere, etiã quũ eiusdẽ fauorẽ pactũ & stipulatio respiciũt, nec attẽdi, an habita pacti ad stipulationem relatione, cõtractus innominatus oriatur, an id minus, semp enim muniri pactum. Verùm hæc positio legem quidem nostrã nõ interpretatur, sed nouã potius cõdit, uerbis enim nõ quadrat: Lex, idem in stipulatione deductũ, quod in pacto dicit: interpretatio, de diuersis actũ censet. Lex incõtinẽti pactum subsequi requirit: interpretatio, etiã incontinenti præcedere fingit. Lex differẽtia inter stipulationẽ & pactum cõstituta, ex stipulatione peti ait: interpretatio, ex pacto agi cõminiscitur. Et licet Alexan. & Dec. utcunq; communia tueantur, nos tamen decet ea potißimũ sequi, quæ ultrò ex uerbis indicãtur: quũ aliàs nihil tam absurdum sit, quod argutijs extorqueri nõ poßit. Adde quod supra censuimus[r], pacta in cõtractu stricti iuris actionẽ non informare, ut merito hic intellectus à nobis probari nequeat: sicut nec Angel. Salicetiq; nihil. quod dicitur, πρὸς ἔπος facientes opiniones, quas ab Alex. cõfutatas cernere est. Videntur mihi certè plerique ex nostratibus clarißimæ constitutionis uerba, quod in se fuit, tenebris inuoluisse. Ex ueterum igitur sententia, quam Fulgosius, Paulus Iason'que sequuntur, pone: Tecum quibusdam pactionibus conueni, fortè ut mihi fundum intra certum tempus uenderes, ut de euictione caueres, ut ego tali & tali die tot pecunias soluerem, & similia deinde, quia

r l. in bonæ fi/dei. §. cod.

de, quia sciebã ex hisce pactis actionẽ nõ dari stipulationẽ adiecimus[s], hæc oĩa uti pacta cõueta sũt dari fieri spopondit Titius, stipulatus est Alciatus[t]: quæsitũ est, cuius effectus erit hæc stipulatio? Et respõdetur, ex ea agi posse nõ solũ ad omnia pacta præcedẽtia, sed etiã si qua incõtinẽti subsequuta sunt: unde apparet ad ea, quæ ex interuallo celebrata fuerint, nõ trahi: nã et cõiter receptũ est, simplicẽ protestationẽ ad solos actus produci, qui incõtinẽti sequũtur, nõ qui ex interuallo[u], nisi uerba generaliter futurũ tẽpus respiciant[x], uel natura actus aliud suadeat[y]: quod & in hoc exẽplo dicendũ est. nõ enim uidetur ea fuisse cõtrahentiũ mens, ut simplex hæc stipulatio ad futura ex interuallo pacta trahatur, sed ad præsentia tantum, & ea quæ incõtinenti sequãtur[z]: quoniã uerba hanc interpretationem possunt accipere[a], & de eis quæ incõtinenti sequũtur, cogitatũ quoq; à principio præsumitur[b], quod & Paradox. lib. v. cap. 11. docui[c]. Nec me mouet Bart. autoritas, frustra in eo laborãtis, ut ostẽdat, stipulationem à pacto quoq;, quod ex interuallo sequatur, limitari, declarariq; posse[d]: quod utiq; fateor, quoties hoc actũ à partibus credibile est, ut propter generalitatẽ uerborũ[e], uel quia natura actus id suadeat[f], quod in exemplo nostro[g] nõ est, unde nodus in scirpo minime quærendus fuit: qua ratione Accur. argumentũ submouetur, qui uel post mille annos conueniri declarariq; stipulationem posse existimauit. Adnotantq; ex eo Doct. aduersus declarandi facultatem nullo tempore præscribi posse, siue quod quæ facultatis sunt tempore non perimũtur[h], siue quod hæc declaratio à libero arbitrio pendet, unde præscri

s l. titia. §. fin. de verb. ob. l. duo. p soc.
t l. inrisgẽtiũ. §. quod fere. ff. eod.
u Bar. l. nõ solũ §. morte. co. 4. de op. noui nũcia.
x l. si ita stipulatus. ij. de fideiusso.
y l. cum apud. iudi. sol.
z Arg. l. si ita fuero. §. fin. cũ. l. seq. de nouatio.
a Alexã. l. is q hæres. §. neque filius. ij. nota. de acq. hæredi.
b l. si vẽtri. §. fin. de priui. credi.
c Soc. consil. 273. col. 4.
d l. iij. infra de edi. actio.
e d. l. si ita stipulatus.
f l. q pecuniã. si cer. peta.
g l. quidã cũ filium. §. fi. de verb. oblig.
g l. qa ratio. de condi. instit.
h l. viam. ff. de via publi.

præscriptiōe, nō extinguitur[i]*. Sed ego nō temere à regula recedēdū arbitror, quæ generaliter præscriptionē xxx annorum induxit aduersus omnes actiones: unde quū ex hac declaratione oriatur cōtra aliū actio, sequitur non mere facultatis esse*[k]*, nec liberi arbitrij*[l]*, ut quæ in alterius præiudiciū tēdat, merito præscriptioni locus erit*[m]*. Idemq; in iure offerēdi dicendū est, receptū enim est, alienato fundo, cū pacto ut oblata pecunia redimere eū fas sit, lapsis xxx. annis, excludi uēditorē*[n]*, & retro uendēdi obligationi, qua emptor tenebatur, præscriptione temporis derogatū censeri*[o]*. Sed quid si adiecta fuerit clausula, absque ulla præscriptione? Et Bal. atq; Ang. idem responderunt*[p]*, tanquā præscriptioni renūciare nemo possit*[q]*: quæ sententia iure nostro receptior est. Sed quū hac in materia hodie ad ius canonicū attēdamus, uidetur nulli præscriptioni locū esse, quum deficiat bona fides*[r]*: tali enim pacto, saltem indirecte, propter malam fidē possessoris impeditur præscriptio*[s]*: & ideo Fulg. Fab. And. Sicul. Crotusq; ex facto pro uēditore respōderūt*[t]*: quæ sententia æquißima est. Fortius censuit quādoq; Bart. Hug. q;, nec tū quoq; usucapioni locū esse, quū id actū est, ut semper, uel quādocūq; uel in perpetuū offerre liceat*[u]*: licet enim hmōi dictiones quādoq; restringātur*[x]*, quū tamen lapsui temporis ab homine abijciuntur, necessario de prohibitione præscriptionis intelligi debent*[y]*: nec enim uerisimile est, alia ex causa additas fuiße*[z]*, quod & Ang. & alij censuerūt*[a]*: in qua tamen re, scio plurimos esse qui reclament. Sed hanc ego sententiam uti æquiorē, & conscientiæ aptiorem libentius sequor.*

i l. in re mādata. C. mād. gl. & Bal. l. j. j. de an. excep.
k Bar. l. j. col. iij. ff. de cōd. ex le.
l Bar. l. cū notissimi. j. de pscr. 30. ann.
m Imol. et ale. l. quādiu. in prin. de acq. hæred.
n d. l. cū notissimi. §. j.
o Mod. hic Soci. conf. 203. colū. j.
p Bal. 303. in. j. Ang. cōs. 55.
q Bar. l. nemo. de leg. j.
r c. si. de præscr.
s Bart. d. l. nemo. vbi Crotus.
t ful. 123. barb. 51. conf. in. j.
v l. quod si nolit. §. si quid ita. de ædil. edi. vbi bal.
x l. cognitiōe. ad silla. c. j. de feu. dat. invicē. l. cō. Insti. de ppe. et temp.
y d. §. si qs ita
z l. j. de vsuca.
a l. cū ita stipu

b ¶ PLACITI *seruãdi. Sed an indistincte uerũ est, pacta incontinenti contractui adiecta actionem informare? & quatuor casus excipiunt hic Doctores.*

Primus est, quum pactum ei damnum infert, cuius fauorem actio ex cõtractu respicit. Finge C. tibi mutuaui, unde certi cõdictionem consequor, et præterea promisi pro te Romã ire, tũc nullus erit informationi locus: quia absurdum est actionẽ certi condictionis, mei fauore introductam cõtra me dari, ut pactum eundi Romã obseruem[b]*, & ita fere omnes sentiunt. Cõtra Dec. actionem quidẽ non informari cũ cæteris sentit, sed cõtractum ipsum informari, & ideo noua ex contractu actione agi posse*[c]*. Ego hanc Decij sententiã probare nequeo, siue quia tale pactũ uideatur absq; causa esse*[d]*, siue quia nihil ad ingressum seu materiam contractus facit, et legem contractui nõ dat*[e]*. Imò cũ hæc separata sint, alterũ alteri nullo erit auxilio*[f]*. Sed pone non esse separata, & tunc secus erit*[g]*: ut si tu ex mutuo mihi usuras præstes, quia pactus sim romã ire, sentit enim hoc casu Accur. pactum hoc inesse cõtractui stipulationis*[h]*, & ideo illum informari, ut noua actio ex stipulatu propter pactum detur, quod Dec. hic declarat, & mihi nõ displicet, quamuis pleriq; agi præscri. uerb. existiment, tãquàm rei interuẽtu muniatur pactũ, eius enim habita ad dationẽ usurarũ relatiõe, cõtractus innominatus resultat, do ut facias: merito*

placiti seruandi [b] causa secuta est, seu antecessit pactum, seu post statim interpositũ sit, rectè secundum se ferri sententiam postulat.

latᵒ sim. M. a pculo. de verb. oblig. Cep. cau. 68 si petẽs. in fi.

b Arg. l. quod fauore. de legib.

c l. lecta. vbi Bar. col. fi. si cer. pe.

d l. ij. §. circa. de dol. excep.

e d. §. quinimo

f l. ij. ff. de euic.

g l. fundi partẽ & cõtra. em.

h Bal. d. l. lecta col. fin.

i l. scire debemus. de ver. oblig.

rito & huic actioni locus ex eorum sententia erit.[k] Sed ipse supra ostēdi, quoties ex pacto actio nominata cōpetit, præscrip. uerbis agi regulariter nō posse[l], eritq; licita hæc usurarū, etiā hodie, receptio: nō enim ꝓpter mutuum solui uidētur, sed ut eā Romā, quod intelligēdum, si nō grauiores sint quàm ut iustū laboris pretiū mihi rependant[m], licet Salic. hic aliter senserit, quē recentiores iure cōfutant: alioqui facilis uia fœneratoribus pateret, qua fraudem legi facere possent. Secūdus casus est, quum pactū nudum præcedit, stipulatio pœnalis sequitur, non enim munitur præcedēs à stipulatione pœnali[n], quæ ideo accessoria dicitur, quia ex facti inobseruatione ipsa committi incipit, & idcirco nō potest pactum munire quum contrahētium mens resistat[o]: qui stipulationi locum esse noluerunt, si pacto conuenta non præstarentur. Cōditionalis enim stipulatio, quæ in pœna adhibetur, uim distinctiuæ habet[p]: & ideo altera pars, ut pote separata, alteram nō informat[q]: qua ratione & idē dicendū est, quū quis non simpliciter pœnā, si id factum nō sit, stipulatus est, sed quāti ea res erit[r]: quæ uerba non tam ad id quod interest, quàm ad rei æstimationem referuntur[s].

Tertius casus est, quando contractus à principio nudus fuit, nō potest pactū munire, ne alteri fomentum tribuat, quod ipse tūc nō habuit[t], tametsi is cōtractus deinde robur assumpserit: ut quum pacto tecum conueni, tibi fundū dare, tu mihi domū, deinde incontinenti aliquid pro te facere, quāuis enim ex interuallo pactū permutationis rei interuētu confirmetur, nō tamē pactum faciendi cohærentia munietur. Sed an & ipsum rei interuentu

k l. cum te. de pa. int. emp.
l dixi supra. l. in bonæ fidei.
m Arg. not. in l. si donatione. infra de colla.
n l. si pacto quo. §. eo.
o l nō omnis. si cer. pet.
p l. cum ita legatur. de op. leg.
q l. hæc verba ille. de verb. sign.
r l. nuda. infra de cōtr. stip.
s l. hęc verba. de verb. sig.
t l. traditio. de acq. re. do.

firmabitur, tanquã pars præcedentis[u]*? Et receptũ est firmari, quoniã habita eius ad permutationẽ relatione, contractus do ut facias resultat. Sed an hic casus etiã eò pertineat, quum quis sub contractu conditionali pactũ adijcit pure conceptum? Et si conditio non euenit, fatentur omnes cohærẽtia cõtractus pactum nõ muniri, multo fortius nec actionẽ ullam informari: quũ nulla sit quæ informari poßit*[x]*, quod intelligendũ est, nisi actũ appareat ei pacto solam conditionis spem dubiumq; euentum rependi: tunc enim ex* Bar. *sententia saltẽ rei interuẽtus uestimẽto locus esset*[y]*: exempli causa, quũ equum pure uẽditurus essem, ut tibi morem gererẽ, uẽdidi sub cõditione, si nauis ex Asia uenerit, quo casu ante euentũ conditionis mortis periculum ad me pertinet*[z]*, unde uolui uicißim te mihi obligari, ut pro me ad talem locũ ires, certe hoc casu eo ipso quod sub cõditione uendidi, spemq; hanc in te transtuli, quantum sit pacti respectu dicor ex parte mea adimplesse, & tanquã sub conditione uendendo fecerim præscrip. uerb. aduersus te agã, ut tu quoq; facias, id est ad eũ locũ eas: quæ sentẽtia uera est*[a]*. Sed quid si cõditio cõtractus euenit? Et cõiter aiũt, uestimẽto cohærẽtiæ locũ esse, quod ipse intelligo qualiscunq; sit, seu fortuita seu uolũtaria cõditio: quum enim de alterius præiudicio nõ agatur, ad cõtractus tẽpus retro trahitur*[b]*, & usq; à principio cẽsetur actionẽ cõpetijsse, licet uere ante euẽtũ cõditionis nec actio nec obligatio nascatur*[c]*: unde consequẽs est, ut si in cõtractu dotis paciscar, ut dos soluto matrimonio ante tẽpus lege cõstitutũ restituatur, muniatur pactũ*[d]*: cõtractus enim dotis, quod ad restitutionẽ attinet,*

u d. l. fundi partem.

x d. l. traditio.

y Argu. l. si in vẽditiõe. de per. & com. rei ven.

z l. necessario. §. qđ si pendẽte. ver. plane. e. tit.

a Alex. d. l. lecta. col. ante pe.

b l. potior. l. q balneũ. ff. q pot. in pig.

c l. cedere. ff. de verb. ob.

d d. §. qnimo. versi. vt puta.

net, cōditionalis est, si matrimoniū soluatur: quæ cōditio respectu mortis à casu, respectu diuortij ab alterius uolūtatē pēdet[e], *Sed quid in casu cōtrario? quū cōtractus pure celebratur, cui pactū conditionale inest?* Et *uideretur soli actioni præscr. uerb. locum esse, non autem actionē ex contractu informari*[f]: *quod tamē contra receptum est*[g], *ubi scilicet pacti conditio iam euenerit, sed hac de re à nobis alibi tractatū est*[h]. *Quartus casus est quum pacto nudo cōtractui adiecto ipsum contractū acceptilatiōe quis perimit, nā nec ex pacto quidē agi tum poterit*[i], *quod in cōuentione intelligendū contēplatione cōtractus facta*[k]: *liberatus enim ab eo quod in cōtractu deductū est, etiam à tali pacto liberatus censetur*[l]: *quod si in pacto uerisimiliter actum est, ut etiā absq; contractu ualeat, secus est*[m], *quo casu* Accur. *sentētia cōmuni opinioni conciliari potest: licet enim pactum à cōtractu uestitū sit, eaq; cōtractus causa cesset, nō tñ pacti effectus iam cōsummatus cōuelli debuit*[n]: *& acceptilatio contractū perimens, ad pactum tanquā rem diuersam extendi nō potest*[o], *sicut nec pactū de una re ad aliā producitur*[p], *& qui pluribus remedijs innititur, alio amisso, alijs uti pōt*[q]. *Vnde tractari solet, an emphyteuta, qui ob canonem nō solutum à meliorationibus cecidit*[r], *etiam à pacto luēdi cecidisse intelligatur, si qđ cū dño cōuentū habebat.* Et Cepolla *cēsuit, etiam à pacto in contractu apposito cecidisse*[s]: *quū enim pactū contractus pars sit, qui à cōtractu cadit, & ab eo cecidisse intelligēdus est*[t]. *Cōtra rñdit* Andr. Sicu.[u] *quia pœnæ locus non est, nisi quatenus expreßim cōstitutū reperiatur*[x]: *sunt enim restringēdæ, durumq; est, eū qui ab*

e Auth.
f l. si vir vxori. de præscr. ver.
g l. sed Celsus §. j. ff. de cō tra. emp.
h d. l. in bonæ fidei.
i l. cū emptor. de rescl. vē.
k l. fi. ff. de accep.
l l. cum te. infra de pact. int. emp.
m l. j. ff. d' euic. d. l. sed Celsus §. j.
n l. fi. ff. vnde lib.
o l. ps. de acce.
p l. si vn⁹ §. ante oīa. ff. eo.
q l. si domus. ff. de serui. vrb. præd.
r l. fi. infra de iur. em.
s ī tract. simul. præs. i. ij. in fi.
t d. l. fundi.
u Barb. consi. 51. in. j.
x l. ac si quis. §. huius. de reli. & sūpt.

emphiteusi cecidit, à pacto quoq; cecidisse intelligi[y]: *& pœna respiciēs principalē contractum, ad pactū porrigi nō debet*[z]: *nō enim uere & naturaliter pars contractus est, sed sola legis interpretatione, quæ uideri inesse ait*[a], *quū ꝓprie ex se contractus innominatus sit*[b]: *at ubi de pœna uitāda agitur, ad uocis proprietatem maxime attēdimus*[c], *ut merito exclusus ab uno capite ab alio exclusus non cēseatur*[d]. *In quam sententiam & Ias. fere accedit*[e], *neq; non alij recentiores*[f]. *Ego de utraq; hac sentētia dubito, uideretur enim dominum in id solum adigi posse, ut directum dominium uēdat, nō autē meliorationes, de quibus in pacto nihil actum est, quum tēpore cōtractus hæ domini nō essent, ad quod tempus attēdendū est*[g], *præsertim quū meliorationes culpa ipsius emphiteutæ acquisierit, de quibus cogitatum fuisse nō est uerisimile*[h], *alioqui impune potuisset emphiteuta cessare: nā & si ei, qui cōdictione indebiti nudā fundi proprietatem à se solutā repetit ius non est, meliorationes interim à possessore de alio occupatas repetere*[i]: *multo minus uidetur id iuris esse, ut ex propria culpa lucrifactas hoc casu ille repetat, redimat'ue: fiet ergo aduersus emphiteutā interpretatio, qui ex uerbis pacti intentionē suam clare debuit probare*[k].

IIDEM AVGG. Leontio.

SI certis an-

SI CERTIS *annis. Quum quid annuū tibi pacto nudo deberem, & aliquo tempore soluissem, hic traditur, non ideo in futurū me cogi posse, pactumq; non uestiri. Atqui uideretur contrarium decidi debuisse, quum enim*

y Corn. consil. 288. col. pen. in. iij.
z l. in testamēto. ff. de condi. & de.
a d. l. lecta.
b Glos. l. j. de act. & obl.
c c. j. in fi. vbi Bal. de mili. vas. qui cōt.
d Bal. l. j. ff. de suc. edict. Bal. l. ij. q. 8. infra de resc. ven.
e Ias. l. ij. col. j. de iure emi.
f l. in bonæ fidei. supra. e.
g l. Rutilia. de cōtrah. emp.
h l. quero. §. pe. locat.
i l. indebiti. §. fi. vbi gl. & Bart. de condi. ind.
k l. quicquid. de verb. oblig. c. in præsentia. de ꝓbat.

enim certis annis subsequuta sit præstatio, nõ põt negari id certo animi iudicio factũ[l], et ideo nulla est æquitas, quin ex pacto agi debeat, quod si ex iterata pactiõe agere poßumus[m], fortius hoc casu uideretur agendũ[m], propter repetitam identidem plurium annorum præstationem, ut qua ratione filiusfamilias, qui partẽ debiti soluit, aduersus S. C. auxilium se obligat[n], ea & hoc casu idem respondeatur: nã & uidemus id à nostratibus traditum, ut qui tanquam emphyteuta soluit, tametsi emphyteuta nõ sit, talis esse præsumatur, qualem se dixit[o], & in futurum cogi, ut Canonem soluat, poßit: quod infra attingã. Cur nõ & idem hic cõstitutũ fuit? Adde quod saltem rei interuentu confirmari hæc pactio debuit[p], quod nõ inepte aliqui adduxerunt: nam & ut concedamus tempus non esse modum inducendæ obligationis[q], quam rationẽ constitutioni nostræ Ias. adducit, hic ultra temporis lapsum præstatio promißionisq; executio accedit[r], quæ nõ modici affectus esse solet[s]. Sed tamen aliud legislatoribus uisum est, quum enim hæc solutio ideo à me facta sit, ut ab obligatione naturali liberarer, nõ debet contra meam intentionem me ciuiliter obligare[t], quo casu liberalitas hæc mea mihi præter spem damnosa esset[u]. Quum enim sola obligatione naturali tenerer, iure nostro perinde ac nõ obligatus existimabar[x]: quo fit ut id quod solui indebitum esset, ut hic dicitur[y], scienter autem indebitum soluens donare intelligitur[z]: at liberalitas hæc eam interpretationem recipere debet, ut quàm minimo mihi damno constet[a], nec ulterius facta existimetur, quam ex actus gesti neceßitate inducatur[b], quæ quidẽ gestio, so-

l l. si mulier. ff. ad Velleia.
m l. j. ff. de con sti. pec.
m dixi. §. l. in bonę fidei.
n l. sed Iulia. § si. ad Mace. l. pe. infra de reiud.
o Bar. l. cũ fal sa. §. de iur. & fac. igno.
p l. legẽ. §. eo.
q l. obligationum ferè. §. plurium. de act. & obli.
r l. cũ fidẽ. de nõ nũe. pec.
s d. l. pen.
t l. nõ omnis. si cert. pe.
u l. q id quod de dona.
x l. I his. §. imperator. de sol.
y l. quibus. §. dominus. de cõd. et dem.
z l. cui⁹. de re. iur.
a l. diuus pius. de reg. iur.
b l. j. §. si quis hoc interdicto. vbi Bar. d' iti. act. pri.

 lum

h l. qui ex vi. co. ad muni. IIII *bus ciuibus uix erit ut Castellani qui ipsi aduersentur au diri debeāt, quū à capite mēbra desciscere æquū nō sit*[h]. *Qua tamen in re, amplius deliberandū censeo*[i]. *In alienatione quoq; modicæ uillæ liberalitas principis effectum habebit, quū inde magnū præiudicium nemini oriatur*[k]: *quo casu aliquorū sententia defendi pōt*[l]. *Sed etsi subsit necessitas receptū uidetur admitti hāc alienationē*[m]. *Idēq; ex publicæ utilitatis* VI VII *causa, ut si gratia ineūdæ pacis fœderisq; cū hostibus pacutiēdi*[n]: *tametsi in hoc aliqui dissētiāt*[o]. *Sed & si ex aliqua cā feudo priuatus uel ipse uel maiores mei fuerint,* VIII *pōt princeps me restituere, ēt oppidanis ipsis reclamātibus:* [p]*res enim facilè ad naturā suā reuertitur*[q], *& fauorabilior est restitutio, q̄ noua cōcessio. In oppidis quoq; quæ de hostibus Christianæ legis recepta sunt, arbitrio* IX *uictoris ualet alienatio: ij enim extra imperij Romani mā suetudinē sunt*[r], *& uictori ex deditionis formula omnia diuina humanaq; tradūt, quæ cōditio iure nostro sublata est*[s]. *Cæterū licere principi de plenitudine potestatis sue huiusmodi alienatiōes indistinctè facere quidā tradiderūt*[u]: *sed ego talē clausulā de legitima potestate intelligerē, secūdū quā supra cōclusum est*[x], *nō licere, non de uiolētia & cōcussione, quod ad has enim attinet, in corpore iuris huius clausulæ nulla est ratio, neq; mentio.*

i arg. l. si qs. §. pen. ff. q & a qb. Ias. l. iurisgentiū §. hodie. versi. 13. ff. eod.
k Arg. c. terrulas. 12. q. 2. V
l Ioā. de Ana. cōs. 81. Cor. in tract. de potesta. reg. q 6. 4.
m d. §. ptterea. vbi Isernia.
n c. in nr̄a. de iniur. Ias. l. v. ff. eo.
o Igneus Rep. l. donatiōes. q. j. de dona. inter vir.
p Socy. cōs. 4. in. iij. volu.
q l. si vnus. §. pactus ne. ff. eod.
r l. iij. §. pen. & iti. actu. pri.
s Bar. l. hostes. de captiuis.
t l. j. §. de dediti. lib. toll.
u Ana. cōs. 81. Soc. d. cōs. 4
x dec. cōs. 410
y l. j. §. si cer. pe.

IIDEM AVGVSTI, Corneliæ.

PActo successorū debitoris ex lege[a] XII. tab. æs

PACTO SVCCESSORVM. a ¶ Ex lege. Diuiditur ergo debitoris obligatio inter hæredes pro portionibus

portiōibus hæreditarijs[y]. *Idemq; de ea qua alius ipsi defuncto attinebatur*[z], *nec ex persona hæredū cōditio obligatiōis idcirco mutari existimatur*[a], *quū & principalis ipse partē soluere, (ut* Fulg. *aduersus plerosq; sentit) potuisset, si modo sub cōditiōe nō fuisset debitū*[b]: *conditio enim sub qua usuræ ꝓmittūtur, actum indiuiduū facit*[c], *q aliâs propter naturā obligatiōis dandi partiū præstationem reciperet*[d]. *Hincq; traditū est, si aliquis ex cohæredibus totum æs creditori debitū ipse solueret, cōdictiōe indebiti, qđ supra ratā portionem impendit, repetere posse*[e]: *& uiceuersa, si unus ex cohæredibus creditoris exigat partē suā à debitore, q deinde nō soluēdo sit, haud quaquā cōferre cohæredibus quod recepit teneri: sibi enim imputēt negligētes, quū diuisio statim legis autoritate facta sit*[f]. *Qua rōne & si unus ex debitoris hæredibus nō soluēdo efficiatur, nō poterūt cohæredes ꝓ eius portiōe cōueniri*[g]. *Qua tñ in re, ex æqtate iuris canonici, ut defuncti anima exoneretur, aliud qñq; receptū est, tenebiturq; cohæres quatenus in hæreditate est, ꝓ eo cohærede qui soluēdo nō sit, saluti autoris sui ꝓuidere*[h], *quoniā iuris ciuilis hæc diuisio, nullū in diuino iudicio locū habet*[i]: *sed ex bonis q̃ defuncti fuerunt,*

alienū hæreditariū pro portionibus quæsitis singulis ipso iure diuisum, in solidū vnū obligare creditori non pōt: quod & in honorario succedentibus iure locū habet. ¶ De chirographis itaq; cōmunibus exhibendis cū hærede, vel nō perfectis in diuisione placitis cōuenire, quāti tua interest, potes.

z l. ea quę. ff. famil. ercis.
a l. ij. §. ex his. de ver. obli.
b l. tutor. §. lucius. vbi Fulgo. de vsur.
c l. cui fund⁹. de condi. & demon.
d d. l. ij. §. & harum. vbi dixi.
e l. si testō. §. f. de fideiusso.
f l. fi. ff. depos.
g l. legatorum. de leg. ij. Ang. cōs. 230. ij. dub. I
h ca. tua. vbi Hostien. de vsur.
i c. in literis. de rap. c. nobis. ij. in fin. de sent. exc.

fuerunt, semper eorum quæ illicite ablata sunt, restitutio fieri debet[k]. Quod si salutis æternæ periculũ aliquod nõ subsit, ut quia iã de eo sit desperãdũ[l], diuisionẽ legis autoritate factã obseruabimus. Et cũ ubiq; lex dicat diuidi

II huiusmodi obligationẽ pro rata, cõsequẽs est, ut eadẽ sit obligatio inter hæredes diuisa, quæ in persõna defuncti erat, alioq nõ diceretur lex XII. tab. eã diuisisse, sed nouam induxisse[m], ut merito Cyni, Salyce.q; sententiã probare nõ possim, eãdẽ ex sola fictione esse existimãtiũ, tan quã uera obligatio ita ossibus defuncti inhæserit, ut ab eo trãsferri nõ potuerit[n]: arbitror enim ea quæ iuris sunt, à

III lege uere & proprie trãsferri posse[o]. In indiuiduis tamẽ uerũ est nullam hmõi diuisionis rõnẽ esse[p], quod generaliter in obligatiõibus faciẽdi solet tradi, quũ de eo agitur, ut factũ ipsum præstetur[q]. Proinde in his poterit testator uni ex hæredibus suis totũ stipulari, quũ tamen nemo stipulari possit uni tãtũ ex hæredibus dari[r], differentiæq; illa est ratio, quod quum obligationes faciendi indiuiduæ sint, quilibet hæredũ personã defuncti insolidũ sustinet, at in obligationibus dãdi, quia p legẽ XII. tab. diuiduntur, nõ nisi p parte hæreditaria repræsentatur testator, & extra illã hæres pro extraneo habetur[s], constat autẽ

IIII extraneo stipulari nos nõ posse[t]. Cæterũ & in obligatione quæ in testatoris psona nunquã cœpit, sed ab hærede orta est non existimarim ullã fieri diuisionẽ, quoniam lex eas diuidit, quæ à testatore transfunduntur[u]: diuiditur enim quod unũ fuit, nõ quod nũquã fuit. Quapropter si promisero, neq; p me, neq; p hæredẽ meũ fieri, quominus ire agere possis, in solidũ, in id qd' interest, uel ad pœnam agetur,

k Anchar. reg. pcãm. char. penul. in. 6. Areti. d. §. j.
l c. quia in oĩbus. de vsur.
m Bal. auth. de fundo. co. j. ad tertul.
n l. qs ergo. in fi. de pecul.
o l. si maritus. § legis iuli. vbi Bart. de adulte.
p d. l. ij. §. ex his.
q l. stipulationes nõ diuidunt. de verbo. oblig.
r l. continuus. § fi. eo. tit.
s l. cũ a matre. J. de rei vẽd.
t § alteri. in stit. de inuti. stip.
u Bar. l. iiij. § cato. 6. q. de verbo. obli. Pet. & Imo. § fin.

agetur, nec diuisioni ꝓ portiõe hæreditaria locus erit[x], *quoniã huiuſmodi obligatio per me nõ fieri ad hærede nõ trãſit*[y], *merito hæredis adiectio neceſſaria fuit: qa princi palimoriente, eius obligatio extinguitur, incipitq; noua oriri, qua hæres ipſe potuit à teſtatore alligari*[z], *cenſeturq; hæres tãquã principalis, unde nulli diuiſioni eſt locus, qđ à me alibi diffuſius diſputatũ eſt*[a]: *& ſicut obligatio ipſa facti, qua hæredẽ adſtrinxi, nõ antè oritur, q̃ ille hæreditatẽ adierit, ita & de pœna, uel eo qđ intereſt dicendũ: quæ ad ipſum factũ acceſſionis inſtar obtinẽt.*

x l. hęredes. §. in illa. famil. ercis.

y l. ſtipulatio iſta habere. §. ſi qs ita. & ſeq. đ verbo. ob lig.

z d. l. cõtinu. §. fin.

a In. §. cato. ſ. nota.

Specialiter quoq; in dote receptũ eſt, ut ab uno ex hæredibus, legato cauſa cõpenſandi uxori relicto, aduerſus eũ ſolũ experiri uxor poßit, & dotẽ quatenus in legato eſt, uẽdicare[b]. *Sciẽdũ enim eſt, adeo regulæ legis noſtræ efficacẽ uim eſſe, ut etiã ſi teſtator unũ ex hæredibus ſatisfacere creditoribus hæreditarijs iuſſerit, nihilominus oẽs teneãtur, diuiſioq; ꝓ rata fiat*[c]: *qa quũ de ſuo qcquã creditoribus nõ leget, qđ ad eos attinet, nullũ eſt id legatũ*[d], *& à lege diuiſam actionẽ idcirco aduerſus illũ ſolũ intẽdere non põt, qa id teſtator ordinaſſe, ipſorũ inter ſe hæredũ reſpectu magis uidetur, quã ut creditori cõſuleret*[e]: *at in ꝓpoſita ſpecie, quũ qs dotẽ uxori ab uno præ legat, uidetur etiã uxori cõſulere uoluiſſe, ſaltẽ rõne tpis, ut expeditiorẽ exitũ res habeat*[f], *capiturq; ſuadẽte æquitate, mixto dotis ultimæq; uolũtatis fauore, hæc præſumptio*[g]. *Quapropter ſi intereſſet mulieris cũ omnibus potius ꝓ rata experiri, audiẽdã putarẽ*[h]. *Dixerit aliqs, quũ teſtator uni ex hæredibus iußit ut creditoribus ſatisfaceret, cur approbare hãc defuncti uolũtatẽ ipſi nõ poßũt,*

V

b l. cũ ab vno. de leg. ij.

c l. ſeruo lega. to. §. ſi teſtator. de leg. ij.

d l. ſi creditori. de leg. j.

e l. ſi filia. §. ſi pater. famil. ercis.

f l. j. ff. de dote prælega.

g Bald. nouel. in tract. do. tis. parte. 8. priuil. 33.

h l. ſi vni. §. idẽ Papi. fa. erc.

& quam

& quam habẽt actionem insolidum aduersus grauatum intendere? an quia quod nomine creditorũ gestũ non est, ratum haberi ab eis nõ potest[i]? an quia actio ex testamẽto à lege datur, & à lege diuiditur, merito ratihabitio priuati ius publicum non inuertit[k]. Si tamen creditores insolidum aduersus eũ hæredem, qui solus soluere damnatus est, agerent, & ille de hac legis diuisione nõ excipe ret, obtinere deberet[l]: quia agẽs de facto, reo non excipiẽte obtinet[m], maxime si ei uerè actio competijt, licet non eo modo quo aduersus reum intẽtata est[n]. Si uerò reus exciperet, tunc creditor ultra ratam portionem petens, submoueretur. Sed cur hoc casu diuersum ab eo quod de duumuiris dicitur traditum est? qui ex necessitate municipalis officij suo periculo tutores pupillo dare tenentur, & tamen si inter eos conuenerit, ut alterius solum periculo dentur, is de quo conuentum est, prius conueniri debebit[o]: ergo eadem ratione prius conueniendus erit, quem testator iusserit, uel is de quo inter partes ipsas actũ est, ut ipse soluat, aliosq; cohæredes indemnes præstet. Sed respõdendum est aliud in duumuiro esse, qui pupillo, quũ beneficio ordinis careat, insolidum tenetur[p], & actione tãtum subsidiaria[q]: aliud in hisce cohæredibus, quorũ obligatio diuidua est, nec subsidialis.

VI

VII

i l. sed si pupilli. §. sed si ego. de neg. gest.

k l. cerdonem. de ope. libe.

l Arg. l. j. s. c.

m l. posthum⁹. §. si qs. de in offi. testa.

n d. l. ij. & l. Iulianus § quã tũ. ad exhi.

o l. j. § si inter. de mag. conuen.

p l. in magistratus. ff. e. titul. no. l. j. infra titu. j.

q l. j. & . ij. I fr. si tu. nõ gess.

IIDEM AVGG. ET CAESARES

Aurelio Chresimo,

Petẽs ex stipulatiõe quæ

PETENS. *Conuenimus simul, ut fundus meus cum tuo permutaretur, atq; ita utrinq; stipulati sumus, item*

item etiam incontinenti pactus sum pro te ire Romam, *hic traditur pactum cohærentia stipulationis muniri, & actione ex stipulatu inde agi posse: & ita cõmuniter hæc constitutio declaratur, cẽsuitq; Bart. hæc procedere, etiã quũ eiusdẽ fauorẽ pactũ & stipulatio respiciũt, nec attẽdi, an habita pacti ad stipulationem relatione, cõtractus innominatus oriatur, an id minus, semp enim muniri pactum. Verùm hæc positio legem quidem nostrã nõ interpretatur, sed nouã potius cõdit, uerbis enim nõ quadrat:* Lex, *idem in stipulatione deductũ*, quod *in pacto dicit: interpretatio, de diuersis actũ censet.* Lex *incõtinẽti pactum subsequi requirit: interpretatio, etiã incontinenti præcedere fingit.* Lex *differẽtia inter stipulationẽ & pactum cõstituta, ex stipulatione peti ait: interpretatio, ex pacto agi cõminiscitur.* Et licet Alexan. & Dec. *utcunq; communia tueantur, nos tamen decet ea potissimũ sequi, quæ ultrò ex uerbis indicãtur: quũ aliàs nihil tam absurdum sit, quod argutijs extorqueri nõ posit.* Adde quod *supra censuimus*[r], *pacta in cõtractu stricti iuris actionẽ non informare, ut merito hic intellectus à nobis probari nequeat: sicut nec* Angel. Salicetiq; *nihil. quod dicitur,* πρὸς ἔπος *facientes opiniones, quas ab* Alex. *cõfutatas cernere est.* Videntur *mihi certè plerique ex nostratibus clarissimæ constitutionis uerba, quod in se fuit, tenebris inuoluisse.* Ex *ueterum igitur sententia, quam* Fulgosius, Paulus Iason'que *sequuntur*, pone: Tecum *quibusdam pactionibus conueni, fortè ut mihi fundum intra certum tempus uenderes, ut de euictione caueres, ut ego tali & tali die tot pecunias soluerem, & similia deinde, quia*

r l. in bonę fidei. C. eod.

de, quia sciebã ex hisce pactis actionẽ nõ dari stipulationẽ adiecimus[f], hæc oĩa uti pacta cõuẽta sũt dari fieri spopondit Titius, stipulatus est Alciatus[t]: quæsitũ est, cuius effectus erit hæc stipulatio? Et respõdetur, ex ea agi posse nõ solũ ad omnia pacta præcedẽtia, sed etiã si qua incõtinẽti subsequuta sunt: unde apparet ad ea, qua ex interuallo celebrata fuerint, nõ trahi: nã et cõiter receptũ est, simplicẽ protestationẽ ad solos actus produci, qui incõtinẽti sequũtur, nõ qui ex interuallo[u], nisi uerba generaliter futurũ tẽpus respiciant[x], uel natura actus aliud suadeat[y]: quod & in hoc exẽplo dicendũ est. nõ enim uidetur ea fuisse cõtrahentiũ mens, ut simplex hæc stipulatio ad futura ex interuallo pacta trahatur, sed ad præsentia tantum, & ea quæ incõtinenti sequãtur[z]: quoniã uerba hanc interpretationem possunt accipere[a], & de eis quæ incõtinenti sequũtur, cogitatũ quoq; à principio præsumitur[b], quod & Paradox. lib. v. cap. 11. docui[c]. Nec me mouet Bart. autoritas, frustra in eo laborãtis, ut ostẽdat, stipulationem à pacto quoq;, quod ex interuallo sequatur, limitari, declarariq; posse[d]: quod utiq; fateor, quoties hoc actũ à partibus credibile est, ut propter generalitatẽ uerborũ[e], uel quia natura actus id suadeat[f], quod in exemplo nostro[g] nõ est, unde nodus in scirpo minime quærendus fuit: qua ratione Accur. argumentũ submouetur, qui uel post mille annos conueniri declarariq; stipulationem posse existimauit. Adnotantq; ex eo Doct. aduersus declarandi facultatem nullo tempore præscribi posse, siue quod quæ facultatis sunt tempore non perimũtur[h], siue quod hæc declaratio à libero arbitrio pendet, unde præscri

f l. titia. §. fin. de verb. ob. l. duo. ꝑ soc.
t l. inrisgẽtiũ. §. quod fere. ff. eod.
u Bar. l. nõ solũ §. morte. co. 4. de op. noui nũcia.
x l. si ita stipulatus. ij. de fideiusso.
y l. cum apud. iudi. sol.
z Arg. l. si ita fuero. §. fin. cũ. l. seq. de nouatio.
a Alexã. l. is q hæres. §. neque filius. ij. nota. de acq. hæredi.
b l. si vẽtri. §. fin. de priui. credi.
c Soc. consil. 273. col. 4.
d l. iij. infra de edi. actio.
e d. l. si ita stipulatus.
f l. q pecuniã. si cer. peta.
g l. quidã cũ filium. §. fi. de verb. oblig.
g l. qa ratio. de condi. instit.
h l. viam. ff. de via publi.

præſcriptiōe, nō extinguitur[i]*. Sed ego nō temere à regu la recedēdū arbitror, quæ generaliter præſcriptionē* xxx *annorum induxit aduerſus omnes actiones: unde quū ex hac declaratione oriatur cōtra aliū actio, ſequitur non mere facultatis eſſe*[k]*, nec liberi arbitrij*[l]*, ut quæ in alterius præiudiciū tēdat, merito præſcriptioni locus erit*[m]*. Idemq; in iure offerēdi dicendū eſt, receptū enim eſt, alienato fundo, cū pacto ut oblata pecunia redimere eū fas ſit, lapſis* xxx. *annis, excludi uēditorē*[n]*, & retro uendēdi obligationi, qua emptor tenebatur, præſcriptione temporis derogatū cenſeri*[o]*. Sed quid ſi adiecta fuerit clauſula, abſque ulla præſcriptione? Et Bal. atq; Ang. idem reſponderunt*[p]*, tanquā præſcriptioni renūciare nemo poſſit*[q]*: quæ ſententia iure noſtro receptior eſt. Sed quū hac in materia hodie ad ius canonicū attēdamus, uidetur nulli præſcriptioni locū eſſe, quum deficiat bona fides*[r]*: tali enim pacto, ſaltem indirecte, propter malam fidē poſſeſſoris impeditur præſcriptio*[ſ]*: & ideo* Fulg. Fab. And. Sicul. *Crotusq; ex facto pro uēditore reſpōderūt*[t]*: quæ ſententia æquiſſima eſt.* Fortius *cenſuit quādoq;* Bart. Hug. *q;, nec tū quoq; uſucapioni locū eſſe, quū id actū eſt, ut ſemper, uel quādocūq; uel in perpetuū offerre liceat*[u]*: licet enim hmōi dictiones quādoq; reſtringātur*[x]*, quū tamen lapſui temporis ab homine abijciuntur, neceſſario de prohibitione præſcriptionis intelligi debent*[y]*: nec enim uerisimile eſt, alia ex cauſa additas fuiſſe*[z]*, quod & Ang. & alij cenſuerūt*[a]*: in qua tamen re, ſcio plurimos eſſe qui reclament. Sed hanc ego ſententiam uti æquiorē, & conſcientiæ aptiorem libentius ſequor.*

i l. in re mādata. C. mād. gl. & Bal. l. j. §. de an. excep.
k Bar. l. j. col. iij. ff. de cōd. ex le.
l Bar. l. cū notiſsimi. §. de pſcr. 30. ann.
m Imol. et ale. l. quādiu. in prin. de acq. hæred.
n d. l. cū notiſſimi. §. j.
o Mod. hic Soci. conſ. 203. colū. j.
p Bal. 303. in. j. Ang. cōſ. 55.
q Bar. l. nemo. de leg. j.
r c. ſi. de preſcr.
ſ Bart. d. l. nemo. vbi Crotus.
t ful. 123. barb. 51. conſ. in. j.
v l. quod ſi nolit. §. ſi quid ita. de ædil. edi. vbi bal.
x l. cognitiōe. ad ſilla. c. j. de feu. dat. invicē. l. cō. Inſti. de pͦpe. et temp.
y d. §. ſi qs ita
z l. j. de vſuca.
a l. cū ita ſtipu

 ¶ PLA

lat? sim. M. a ꝑculo. de verb. oblig. Cep. cau. 68 si petes. in fi.

b ¶ PLACITI seruãdi. Sed an indistincte uerũ est, pacta incontinenti contractui adiecta actionem informare? & quatuor casus excipiunt hic Doctores.

Primus est, quum pactum ei damnum infert, cuius fauorem actio ex cõtractu respicit. Finge C. tibi mutuaui, unde certi cõdictionem consequor, et præterea promisi pro te Romã ire, tũc nullus erit informationi locus: quia absurdum est actionẽ certi condictionis, mei fauore introductam cõtra me dari, ut pactum eundi Romã obseruem[b], & ita fere omnes sentiunt. Cõtra Dec. actionem quidẽ non informari cũ cæteris sentit, sed cõtractum ipsum informari, & ideo noua ex contractu actione agi posse[c]. Ego hanc Decij sententiã probare nequeo, siue quia tale pactũ uideatur absq; causa esse[d], siue quia nihil ad ingressum seu materiam contractus facit, et legem contractui nõ dat[e]. Imò cũ hæc separata sint, alterũ alteri nullo erit auxilio[f]. Sed pone non esse separata, & tunc secus erit[g]: ut si tu ex mutuo mihi usuras præstes, quia pactus sim romã ire, sentit enim hoc casu Accur. pactum hoc inesse cõtractui stipulationis[h], & ideo illum informari, ut noua actio ex stipulatu propter pactum detur, quod Dec. hic declarat, & mihi nõ displicet, quamuis pleriq; agi præscri. uerb. existiment, tãquàm rei interuẽtu muniatur pactũ, eius enim habita ad dationẽ usurarũ relatiõe, cõtractus innominatus resultat, do ut facias: merito

placiti seruandi [b] causa secuta est, seu antecessit pactum, seu post statim interpositũ sit, rectè secundum se ferri sententiam postulat.

b Arg. l. quod fauore. de legib.

c l. lecta. ubi Bar. col. fi. si cer. pe.

d l. ij. §. circa. de dol. excep.

e d. §. quinimo

f l. ij. §. & euic.

g l. fundi partẽ & cõtra. em.

h Bal. d. l. lecta col. fin.

i l. scire debemus. de ver. oblig.

rito & huic actioni locus ex eorum sententia erit.[k] *Sed ipse supra ostēdi, quoties ex pacto actio nominata cōpetit, præscrip. uerbis agi regulariter nō posse*[l], *eritq; licita hæc usurarū, etiā hodie, receptio: nō enim ꝑpter mutuum solui uidētur, sed ut eā Romā, quod intelligēdum, si nō grauiores sint quàm ut iustū laboris pretiū mihi rependant*[m], *licet Salic. hic aliter senserit, quē recentiores iure cōfutant: alioqui facilis uia fœneratoribus pateret, qua fraudem legi facere possent. Secūdus casus est, quum pactū nudum præcedit, stipulatio pœnalis sequitur, non enim munitur præcedēs à stipulatione pœnali*[n], *quæ ideo accessoria dicitur, quia ex facti inobseruatione ipsa committi incipit, & idcirco nō potest pactum munire quum contrahētium mens resistat*[o]: *qui stipulationi locum esse noluerunt, si pacto conuenta non præstarentur. Cōditionalis enim stipulatio, quæ in pœna adhibetur, uim disiūctiuæ habet*[p]: *& ideo altera pars, ut pote separata, alteram nō informat*[q]: *qua ratione & idē dicendū est, quū quis non simpliciter pœnā, si id factum nō sit, stipulatus est, sed quāti ea res erit*[r]: *quæ uerba non tam ad id quod interest, quàm ad rei æstimationem referuntur*[s].

Tertius casus est, quando contractus à principio nudus fuit, nō potest pactū munire, ne alteri fomentum tribuat, quod ipse tūc nō habuit[t], *tametsi is cōtractus deinde robur assumpserit: ut quum pacto tecum conueni, tibi fundū dare, tu mihi domū, deinde incontinenti aliquid pro te facere, quāuis enim ex interuallo pactū permutationis rei interuētu confirmetur, nō tamē pactum faciendi cohærentia munietur. Sed an & ipsum rei interuentu*

 firma

k l. cum te. de pa. int. emp.
l dixi supra. l. in bonæ fidei.
m Arg. not. in l. si donatione. infra de colla.
n l. si pacto quo. §. co.
o l nō omnis. si cer. pet.
p l. cum ita legatur. de op. leg.
q l. hæc verba ille. de verb. sign.
r l. nuda. infra de cōtr. stip.
s l. hæc verba. de verb. sig.
t l. traditio. de acq. re. do.

firmabitur, tanquã pars præcedentis[u] *? Et receptũ est firmari, quoniã habita eius ad permutationẽ relatione, contractus do ut facias resultat. Sed an hic casus etiã eò pertineat, quum quis sub contractu conditionali pactũ adijcit pure conceptum? Et si conditio non euenit, fatentur omnes cohærẽtia cõtractus pactum nõ muniri, multo fortius nec actionẽ ullam informari: quũ nulla sit quæ informari poßit*[x]*, quod intelligendũ est, nisi actũ appareat ei pacto solam conditionis spem dubiumq; euentum rependi: tunc enim ex Bar. sententia saltẽ rei interuẽtus uestimẽto locus esset*[y]*: exempli causa, quũ equum pure uẽditurus essem, ut tibi morem gererẽ, uẽdidi sub cõditione, si nauis ex Asia uenerit, quo casu ante euentũ conditionis mortis periculum ad me pertinet*[z]*, unde uolui uicißim te mihi obligari, ut pro me ad talem locũ ires, certe hoc casu eo ipso quod sub cõditione uendidi, spemq; hanc in te transtuli, quantum sit pacti respectu dicor ex parte mea adimplesse, & tanquã sub conditione uendendo fecerim præscrip. uerb. aduersus te agã, ut tu quoq; facias, id est ad eũ locũ eas: quæ sentẽtia uera est*[a]*. Sed quid si cõditio cõtractus euenit? Et cõiter aiũt, uestimẽto cohærẽtiæ locũ esse, quod ipse intelligo qualiscunq; sit, seu fortuita seu uolũtaria cõditio: quum enim de alterius præiudicio nõ agatur, ad cõtractus tẽpus retro trahitur*[b]*, & usq; à principio cẽsetur actionẽ cõpetijsse, licet uere ante euẽtũ cõditionis nec actio nec obligatio nascatur*[c]*: unde consequẽs est, ut si in cõtractu dotis paciscar, ut dos soluto matrimonio ante tẽpus lege cõstitutũ restituatur, muniatur pactũ*[d]*: cõtractus enim dotis, quod ad restitutionẽ attinet,*

u d. l. fundi partem.

x d. l. traditio.

y Argu. l. si in vẽditiõe. de per. & com. rei ven.

z l. necessario. §. qđ si pendẽte. ver. plane. e. tit.

a Alex. d. l. lecta. col. ante pe.

b l. potior. l. q balneũ. ff. q pot. in pig.

c l. cedere. ff. de verb. ob.

d d. §. qnimo. versi. vt puta.

net,

net, cōditionalis est, si matrimoniū soluatur: quæ cōditio respectu mortis à casu, respectu diuortij ab alterius uolūtatē pēdet[e]*, Sed quid in casu cōtrario? quū cōtractus pure celebratur, cui pactū conditionale inest?* Et *uideretur soli actioni præscr. uerb. locum esse, non autem actionē ex contractu informari*[f]*: quod tamē contra receptum est*[g]*, ubi scilicet pacti conditio iam euenerit, sed hac de re à nobis alibi tractatū est*[h]. *Quartus casus est quum pacto nudo cōtractui adiecto ipsum contractū acceptilatiōe quis perimit, nā nec ex pacto quidē agi tum poterit*[i]*, quod in cōuentione intelligendū contēplatione cōtractus facta*[k]*: liberatus enim ab eo quod in cōtractu deductū est, etiam à tali pacto liberatus censetur*[l]*: quod si in pacto uerisimiliter actum est, ut etiā absq; contractu ualeat, secus est*[m]*, quo casu* Accur. *sentētia cōmuni opinioni conciliari potest: licet enim pactum à cōtractu uestitū sit, eaq; cōtractus causa cesset, nō tñ pacti effectus iam cōsummatus cōuelli debuit*[n]*: & acceptilatio contractū perimens, ad pactum tanquā rem diuersam extendi nō potest*[o]*, sicut nec pactū de una re ad aliā producitur*[p]*, & qui pluribus remedijs innititur, alio amisso, alijs uti pōt*[q]. Vnde *tractari solet, an emphyteuta, qui ob canonem nō solutum à meliorationibus cecidit*[r]*, etiam à pacto luēdi cecidisse intelligatur, si qd' cū dño cōuentū habebat. Et Cepolla cēsuit, etiam à pacto in contractu apposito cecidisse*[s]*: quū enim pactū contractus pars sit, qui à cōtractu cadit, & ab eo cecidisse intelligēdus est*[t]. Cōtrarñdit Andr. Sicu.[u] *quia pœnæ locus non est, nisi quatenus expreßim cōstitutū reperiatur*[x]*: sunt enim restringēdæ, durumq; est, eū qui ab*

e Auth.
f l. si vir vxori. de præscr. ver.
g l. sed Celsus §. j. ff. de cōtra. emp.
h d. l. in bonæ fidei.
i l. cū emptor. de resci. vē.
k l. si. ff. de accep.
l l. cum te. infra de pact. int. emp.
m l. j. ff. d' euic. d. l. sed celsus. §. j.
n l. fi. ff. vnde lib.
o l. ps. de acce.
p l. si vn⁹. §. ante oīa. ff. eo.
q l. si domus. ff. de serui. vrb. præd.
r l. fi. infra de iur. em.
s i tract. simul. præs. ij. in fi.
t d. l. fundi.
u Barb. consi. 51. in. j.
x l. ac si quis. §. huius. de reli. & sūpt.

emphiteusi cecidit, à pacto quoq; cecidisse intelligi[y]*: & pœna respiciēs principalē contractum, ad pactū porrigi nō debet*[z]*: nō enim uere & naturaliter pars contractus est, sed sola legis interpretatione, quæ uideri inesse ait*[a]*, quū ꝓprie ex se contractus innominatus sit*[b]*: at ubi de pœna uitāda agitur, ad uocis proprietatem maxime attēdimus*[c]*, ut merito exclusus ab uno capite ab alio exclusus non cēseatur*[d]*. In quam sententiam & Ias. ferè accedit*[e]*, neq; non alij recentiores*[f]*. Ego de utraq; hac sentētia dubito, uideretur enim dominum in id solum adigi posse, ut directum dominium uēdat, nō autē meliorationes, de quibus in pacto nihil actum est, quum tēpore cōtractus hæ domini nō essent, ad quod tempus attēdendū est*[g]*, præsertim quū meliorationes culpa ipsius emphiteutæ acquisierit, de quibus cogitatum fuisse nō est uerisimile*[h]*, alioqui impune potuisset emphiteuta cessare: nā & si ei, qui cōdictione indebiti nudā fundi proprietatem à se solutā repetit ius non est, meliorationes interim à possessore de alio occupatas repetere*[i]*: multo minus uidetur id iuris esse, ut ex propria culpa lucrifactas hoc casu ille repetat, redimat'ue: fiet ergo aduersus emphiteutā interpretatio, qui ex uerbis pacti intentionē suam clare debuit probare*[k]*.

IIDEM AVGG. Leontio.

SI certis an-

y Corn. consil. 288. col. pen. in. iij.
z l. in testamē to. ꝭ. de condi. & de.
a d. l. lecta.
b Glos. l. j. de act. & obl.
c c. j. in fi. vbi Bal. de mili. vas. qui cōt. est. Bal. l. j. ꝭ. de suc. edict.
d Bal. l. ij. q̄st. 8. infra de resc in. ven.
e Ias. l. ij. col. j. de iure emi.
f l. in bonæ fidei. supra. e.
g l. Rutilia. de cōtrah. emp.
h l. quero. §. pe. locat.
i l. indebiti. §. fi. vbi gl. & Bart. de condi. ind.
k l. qequid. de verb. oblig. c. in præsentia, de ꝓbat.

SI CERTIS *annis. Quum quid annuū tibi pacto nudo deberem, & aliquo tempore soluissem, hic traditur, non ideo in futurū me cogi posse, pactumq; non uestiri. Atqui uideretur contrarium decidi debuisse, quum enim*

enim certis annis subsequuta sit præstatio, nõ põt negari id certo animi iudicio factũ[l]*, et ideo nulla est æquitas, quin ex pacto agi debeat, quod si ex iterata pactiõe agere poßumus*[m]*, fortius hoc casu uideretur agendũ*[m]*, propter repetitam identidem plurium annorum præstationem, ut qua ratione filiusfamilias, qui partẽ debiti soluit, aduersus S. C. auxilium se obligat*[n]*, ea & hoc casu idem respondeatur: nã & uidemus id à nostratibus traditum, ut qui tanquam emphyteuta soluit, tametsi emphyteuta nõ sit, talis esse præsumatur, qualem se dixit*[o]*, & in futurum cogi, ut Canonem soluat, poßit: quod infra attingã. Cur nõ & idem hic cõstitutũ fuit? Adde quod saltem rei interuentu confirmari hæc pactio debuit*[p]*, quod nõ inepte aliqui adduxerunt: nam & ut concedamus tempus non esse modum inducendæ obligationis*[q]*, quam rationẽ constitutioni nostræ Ias. adducit, hic ultra temporis lapsum præstatio promißionisq; executio accedit*[r]*, quæ nõ modici affectus esse solet*[s]*. Sed tamen aliud legislatoribus uisum est, quum enim hæc solutio ideo à me facta sit, ut ab obligatione naturali liberarer, nõ debet contra meam intentionem me ciuiliter obligare*[t]*, quo casu liberalitas hæc mea mihi præter spem damnosa esset*[u]*. Quum enim sola obligatione naturali tenerer, iure nostro perinde ac nõ obligatus existimabar*[x]*: quo fit ut id quod solui indebitum esset, ut hic dicitur*[y]*, scienter autem indebitum soluens donare intelligitur*[z]*: at liberalitas hæc eam interpretationem recipere debet, ut quàm minimo mibi damno constet*[a]*, nec ulterius facta existimetur, quam ex actus gesti neceßitate inducatur*[b]*, quæ quidẽ gestio, so-*

l l. si mulier. ff. ad Velleia.

m l. j. ff. de con sti. pec.

m dixi. ff. l. in bonę fidei.

n l. sed Iulia. § fi. ad Mace. l. pe. infra de re iud.

o Bar. l. cũ fal sa. ff. de iur. & fac. igno.

p l. legẽ. ff. eo.

q l. obligationum ferè. §. plurium. de act. & obli.

r l. cũ fidẽ. de nõ nũe. pec.

s d. l. pen.

t l. nõ omnis. si cert. pe.

u l. q id quod de dona.

x l. I his. §. ipe rator. de sol.

y l. quibus. §. dominus. de cõd. et dem.

z l. cui9. de re. iur.

a l. diuus pius. de reg. iur.

b l. j. §. si quis hoc interdicto. vbi Bar. & ici. act. pri.

 lum

lum eius quod iam solutũ est donationem infert, non eius quod futurum respicit[c]*: quo fit, ut appareat suprascriptas rationes legis nostræ decisioni minimè obstare; respectu enim eius quod solui in posterum conuenit, nulla est pacti geminatio, nec maior iudicij certitudo, nec ulus rei interuentus: & qui partem soluit, renunciasse exceptioni censetur sui fauore introductæ*[d]*, debitumq́; quod ciuiliter prius suberat agnouisse*[e]*: at nostro casu nulla erat actio, debitum'ue ciuile: nec causa pacti nudi iure efficax est, ut ita ex ea quis in futurum obligetur, sicut in causa emphytheoseos diximus: nec rei interuentus quicquam operari in eius præiudiciũ debet, qui ipse tradit*[f]*: merito igitur potero Plautinũ illud petenti aduersario insusurrare: Quod dedi datum nollem, quod reliquum est non dabo.*

nis[a], quod nudo pacto conuenerat, datũ fuerit, ad pra

a ¶ ANNIS. *Quibuscunq;, etiam si longo tempore: alioqui certis annis præstitum dicitur, etiam quod triennio præstitum est: sufficitq́; id temporis spatium, nõ solũ usucapioni*[g]*, præscriptioniq́;*[h]*, sed etiam ut quis à maioribus usuris minorum solutione liberatus censeatur*[i]*: ut ex legato alimentorũ inutili obligetur*[k]*: ut ex tanti tẽporis possessione ius in re habere quis intelligatur*[l]*: ut pro cliente ius feudi præsumatur*[m]*: ut qui tribus ꝓximis annis se soluisse ostẽderit, retro liberatus credatur:*[n] *ut Abbatis transactio hoc tempore seruata, totius capituli ratihabitionẽ obtinuisse censeatur. Sic liber uel colonus, qui triennium in monasterio permanserit, professus'que sit, amplius*

c l. creditor. ſ. de vsuris. l. quod de bonis. §. nõ idcirco. ad leg. falc.
d l. j. vbi gloſ. in verb. petitio. ad S. C. Maced.
e d. l. cũ fidẽ. auth. ſed cũ teſtator. iſr. ad leg. falc.
f l. ij. ſ. de eui.
g § j. Inſtitu. de vsucap.
h c. j. de preſcr.
i l. aduerſus. ſ. de vſur.
k l. j. ſ. de fideicom.
l Glo. c. eccleſia. verb. epiſcoporũ. de cau. poſ.
m c. j. §. ſi uerò. qd ſit inueſt.
n l. quicunq;. C. de apo. pub. lib. x.

amplius repeti nequit[p]. Hac tamen in lege non adeo an= gustè hæc uerba certis annis, accipiuntur: Sed generali= ter quotquot illi fuerint, quum appareat ex titulo inha= bili, hoc est pacto nudo solui, cũ enim actiones publici iu= ris sint[q], & ideo ex sola uolũtate, etiã expressa, nõ cõce= dãtur[r], nec ex tacita quidẽ quæ de præstatione oritur ex pacto nudo cõcedẽtur. Quod fortius dicendũ est, quum plures solutiones ex nulla causa factæ sunt[s], uel si ex cau sa donationis, non enim obligant, nisi quatenus donatum est[t]: unde rusticus qui alicui quolibet anno paria capo= num simpliciter daret, nõ ideo in futurum cogetur[u]: & qui sæpius ad se diuertentẽ amicum hospitatus est, futuri temporis obligationẽ nullã subit[x]: & qui ad furnum pi= strinum'ue alicuius longo tempore accessit, nulla inde seruitute alligatur[y]. Sed tamen prædicta conclusio fauo= re alimentorum in ultima uoluntate relictorum nõ pro= cedit, hæres enim qui alimẽta menstrua & uestiariũ an= nuum nõ minus triẽnio præstitit, in posterum quoq; co= gi ex constitutione Antonini poterit[z], nec audietur si te= statoris uoluntatem in dubiũ refricare uelit, ceu non so= lenne sit testamẽtum, aut iniustũ, uel nullius momẽti[a], ut Ias. cẽsuit: uel imperfectum, ut recẽtiores aiunt[b]. Idẽ si incertũ legatũ allegaretur[c], sibi enim imputet qui tãdiu illud approbauit, & tot præstationibus, nempe XXXVI. ut Cato Saccus ait (tot enim in triennio sunt) quantam= cunq; incertitudinem, absq; alio iudicis facto declararit. Ego tamẽ ex uestiarij legati argumẽto satius arbitror, si uel tres solutiones sufficere censeamus, ut quia singulis annis pro omnibus mensibus unica solutione satisfactum

p c. si quis in= cognitus. 16. q. 2.

q l. ij. §. deinde. de orig. iur.

r l. nemo põt. de leg. j.

s Bald. in. c. si. §. si uerò.

t l. uoluptariè. de excus. tu.

u l. solet. §. fin. de offi. pro= cõs. ubi glo.

x Cy. l. ij. infra quæ sit lõg. tẽp. cõ. ubi Bald. Fel. c. cõ M. de cõ stitu.

y Bal. d. l. j. T. de ser.

z l. j. infra de fideicõ mis.

a l. j. ff. de in= iust. rup.

b Bar. l. in te= stamento. de fideicom. li. Imo. l. si is qui. de testa.

c l. si cui annu um. de ann. leg.

sit, quod & receptius est. Si uerò una solutio pro tribus annis facta esset, aliud traditũ est[c], *nõ procedereq́; cõstitutionẽ eo casu responsum est: sicut & quũ ex iuris naturalis causa uoluntas inualida est, ut quia fideicommissum à pupillo relictũ est, quod Ang. et Alex. cæteriq́; tradiderũt*[d]. *Ego dubito, quoniã cõstitutio gñaliter loquitur, nec tã ex testamẽto (cuius nulla, an ualeat, ibi fit mẽtio) præstari alimẽta cẽset, quàm ex ipsius hæredis triẽnali approbatiõe. Idẽ Ang. eo quoq́; casu nõ pcedere cẽsuit, quũ diuiti alimẽta legata sunt, nõ enim tũc intuitu pietatis id factũ uidetur*[e], *sed plurimi dissentiũt: quũ semp legatũ alimẽtorũ ad piã causam pertineat*[f], *& q̃uis diuiti factũ sit, tñ summũ fauorẽ tum quoq́; cõsequitur*[g], *siue quia diues labi facultatibus poßit*[h], *siue quia publicatis bonis ad fiscũ nõ trãseant, sed adhuc deportato debeantur*[i]. *Sed an qđ de alimẽtorũ legato in cõstitutione dicitur, fauore quoq́; dotis extẽdendũ sit? Et Bart. Alexanderq́; idẽ cẽsuerũt: est enim dotis causa semper & ubiq́; præcipua piaq́;*[k]. *Cõtrà Sali. Deciusq́;*[l] *qđ maior alimentorũ sit fauor, quæ uitã ipsam sustinent, & iure naturæ debentur*[m]. *Vnde & mater filiã suã dotare nõ cogitur*[n], *quũ inopẽ alere omnino debeat*[o]: *quod & in patre traditũ est, qui naturalẽ filiã alere tenetur, dotẽ uerò ei dare cõpelli non potest*[p]: *sunt enim & alia fauore alimentorũ specialiter cõstituta, quæ ad cæteras, q̃uis fauorabiles, causas nõ ptrahuntur*[q]. *Sed tñ Bart. sentẽtia receptior est, quoniã lex ait, ex solutione usurarũ dotis promissæ quãtitatẽ præsumi, nec in ea repetitur, oportere eas lõgo tẽpore solutas esse. In hisce enim fauoribus extẽdẽdis procliuiores*

c l. statulibe ros. §. stich⁹. de statulibe. l. cũ qui. de ann. leg.
d l. j. vbi Bar. & de sac. ec.
e Gl. l. illud. & de sacr. ecc.
f Gl. l. si qs titio. de leg. ij.
g l. cũ hi. §. nihil. de trãsa.
h l. in cõfirmãdo. ff. de cõf. tuto.
i l. pe. de cap. dimi.
k l. cũ his. §. si mulier. de cõdi. indeb.
l Arg. l. c ũ de i rẽ. ff. de vsu.
m Insti. de iur. natu. i prin.
n l. mater. ff. de iu. do. l. nec p. l. de iur. doc.
o l. si qs à lib. §. j. de libe. agno.
p l. vxorẽ §. naturalis. ff. de leg. iij.
q l. mela. de alimen. & ciba. le. Alex. l. j. col. 3. fol. mat.
r l. cũ de in rẽ verso. 2. rñs. de vsur.

cliuiores sumus, etiã si non adeo tanta ratio subsit[f]: quapropter & idẽ respondendũ erit, ubi de causa uel fauore studij agatur[t]: uoluntas enim testatoris, quãuis imperfecta tali fauore sustineri debet[u]: secus si aduersus eius mẽtem quicquam induceretur, tunc causa studij nõ æque fauorabilis cẽsetur, atque est dos ipsa[x].

standum in posterũ[b] inde- bitum solutũ obligare non

b ¶ IN POSTErum. Atqui uideretur ex hac præstatione induci obligationẽ in futurum, quia responso Papiñ. cõstat ex diuturna usurarum præstatione titulũ obligationis præsumi, nõ solum ipsarum usurarum respectu, sed etiam sortis[y]. Ang. Fulg. q; nunquam ex longi tẽporis præstatione titulũ præsumi censuerunt, sed solũ qualitatẽ tituli, eo casu quo de titulo iam cõstat: ut si uere constet filium contraxisse, & de in rem uerso agatur, nomen id sub usuris censebitur, si à patre longo tempore præstitas appareat: idem in patre qui usuras dotis soluit, constabat enim patrem ad filiam dotandam uel legis iussu uel suo contractu teneri[z], sed dotis quantitas, ex usurarum eo nomine solutarũ qualitate dignoscetur, etiam si semel tantũ præstitæ sint[a]: quæ sententia (ut ego opinor) uera est, nec Alexandri rationibus subuertitur, quibus responderi facile potest. Sed tamen cæteris aliter uisum est, nempe etiam titulum ex diutina præstatione præsumi, si id allegetur[b], singulasq; præstationes ex ea causa factas probetur[c]: unde subiungit hic Alexander eum qui soluere se ex causa dotis dicat, non uideri quicquam de dote confessum, sed ex huiusmodi uerbis solam præsum

f c. si. de sim.

t Alex. l. si cui annuum. de an. leg.

u l. Stichus. de leg. iij.

x Ang. & Ias. aut. res quæ. col. si. J. cõ. de leg.

y d. l. cũ de in rem.

z l. q liberos. de rit. nup. l. obligamur. vbi Bart. de act. & obli.

a l. ij. J. de dot. promiss. l. si. infra ad leg. fal.

b l. si adulterium. §. idẽ pollioni. de adul.

c Sal. ibi Al. cõs. 113. in. J.

præsumptionẽ oriri, quæ plurimis præstatiõibus iterata, faciat præsumi titulũ. Cuius sentẽtiæ autores Bal. Salice*tumq; laudat, quã & lege nostra cõprobari ait, in qua solutũ fuerat ex causa pacti, & tñ nõ inde ulla pacti iteratio inducitur, alioqui non recte hic decisum esset, agi non posse, quũ cõstet ex iterato pacto dari actionẽ*[d]. *Sed nobis hæc sentẽtia ꝓbari nõ põt, qui enim usuras soluere se ex causa dotis dicit, utiq; fatetur dotẽ deberi*[e]*: unde si qs canonẽ soluit tãquã emphyteuta uel cẽsuarius, ex tali causa præsumitur esse emphyteutã*[f]*, & in futurũ ꝓpria confeßione cõdẽnari poterit, nisi ipse errorẽ ꝓbet*[g]*: alioqui pleriq; dñi iure suo fraudarẽtur, qui solarũ præstationũ fidẽ iudici facere poßunt*[h]*, nec enim refert queadmodũ cõfeßio facta sit, an principaliter, an in uim causæ*[i]*, quod &* Bar. *sensit, dũ de eo loqtur, q ex causa mutui se recepisse cõfessus erat: nã & qui secũdum aliquã qualitatem actũ gerit, eius ueritatẽ agnoscere uidetur*[k]*: nec argumẽtũ quod ex lege nostra sumitur quicquã urget: quũ si cõcedamus ex causa pacti sæpius fuisse solutũ, ea tñ nihil de futuris præstationibus inducit: nõ enim nouũ pactum his uerbis cõcipitur, sed sola confeßio precedẽtis, seu semel initi pacti inducitur*[l]*, ut merito etiã si ex geminato pacto agi poßit, nõ tñ ex unico agi debeat, de quo geminatis ꝓbatiõibus fiat fides: iure igitur* Ang. Fulg. *q; intellectũ sequor*[m]*, quũ alius defendi nequeat. Aut enim causa in præstationibus adiecta nõ fuit, & oẽs fatẽtur, quũ tẽpus modus inducẽdæ obligationis non sit, titulũ non præsumi*[n]*, sed donationẽ potius, quæ futuri tpis neceßitatẽ nullam habet*[o]*. Aut causa expressa fuit, & uel semel à principio expressam*

d dixi. l. in bonæ fidei. supra eo.
e l. plures. ff. de fi. instrumẽ.
f Bart. d. l. cũ falsa.
g Iaf. l. ij. verſ. 16. quero. ff. de iu. emph. & verſic. 4. quæro.
h Guid. Pap. q. 272.
i Bart. l. j. §. si quis ita. ff. de ver. obli.
k l. si ꝓponas. §. j. de inoff. teſt. vbi Angel.
l Bart. d. l. cũ falſa.
m d. l. cũ de in rem.
n Bal. d' præſt. char. II.
o Glo. d. l. ſolent. §. ſi.

expressam fuisse satis est, quum illa in uim cõfeßionis noceat. etiã si multæ præstationes nõ interuenerint[p]: nã & in Papiniani r͂nso simpliciter dotis usuras à patre præstitas dicitur, de longi tp̃s præstatione (quod ad eã partem textus attinet) nullum uerbũ: posset tamẽ cõis sententia eo casu defendi, quo causa solutioni adiecta futurum nõ respiceret: ut quum pater uel dñs usuras pecuniæ in rem suã uersæ soluit[r], nõ enim ideo uidetur fateri se in posterum quoq; soluturum[s], nisi longi temporis præstatio id suadeat: quod si causa ad futurum ex contractus natura referatur, secus uidetur, ut in exẽplo emphyteutæ, Canon enim singulis annis præstandus est[t], & unica præstatio sufficiet, saltem possessorij iudicij respectu[u].

potuit eum qui pactum fecit, nisi [c] placitis stipulatio intercesserit.

c ¶ NISI. Nullũ hic ἀνακόλουθον est, referẽda enim est exceptiua hæc particula ad nominatiuũ antecedẽs id q̃d cõuenerat, satisq; est exceptionem hactenus esse de regula[x], ut Ias. Decijq; uelitatiões submoueantur. Sanè ex cõi sentẽtia cõstituẽda est cõclusio, ex decẽnali præstatiõe allegatũ obligatiõis titulũ præsumi, cumq; qui soluit in futurũ quoq; cogi posse[y], nec referre, quisq̃s sit ille q̃ soluit, rusticus an mulier, fisci an ecclesiæ nomine soluatur[z]. Quũ enim id præsumptæ ueritati innitatur, gñaliter in quocũq; obseruari debet, ut Ias. hic tradit: solumq; id spectabimus, an signa, ex q̃bus præsumptio nascitur, omnia adfuerint, an id minus: debẽt enim oẽs illæ præstationes interuenisse, nec sufficeret si una uel aliquæ pro cæteris facta

p Bart. d. l. cũ falsa.
q d. l. cum de in rem.
r d. l. j. respon.
s l. creditor. §. de vsur.
t d. l. ij. §. de iure emph.
u Pau. de cast. l. sicuti. §. si quæratur. ff. si ser. vend. Feli. c. cum Bertoldus. col. antepe. de re iu.
x l. j. §. q̃n li- ceat ab emp. arg. c. ad audientiam. de cle. nõ resi. Ias. l. j. colũ. 16. de offic. eius cui.
y d. l. cũ de in rem.
z l. in fraudẽ. § fi. de test. mili. gl. l. itẽ veniũt. §. in priuatorũ. de peti. hær.

a l. statuliber. §. stichus. de statulib. II
b d. l. quicunq. But. c. litere. de dila. III
c d. §. idē pol/ licit. IIII
d Glo. d. l. so lent. §. fi. V
e l. diuus. de in integ.
f Bal. l. ij. §. de dot. prom.
g Alex. consi. 190. in. ij.
h Alex. consi. 113. in. j.
i d. l. diuus. VI
k Gl. c. perue/ nit. de censi.
l But. c. cum apostolici. & his quæ fi. à prçla. VII
m Bald. c. ex parte adç. de testi.
n Bart. d. l. so lent. §. fi. VIII
o c. peruenit. de emp.
p l. ij. §. tit. ij.

factæ essent[a], uel si tres tantummodo postremæ apochæ exhiberetur[b]. Idē si titulꝰ nō allegaretur[c], uel causa præstationibus nulla adiecta esset, quū donatio potius præsumeretur, quæ in futurū non obligaret[d], merito oportet singulis præstationibus eam causam adiectam ostēdere, ut cōmuniter traditū est: cessat autē his casibus huiusmodi præsumptio, sicut & contrariæ probationi cedit[e], ut cū probatur ex alia causa quàm ex allegato titulo solutum fuisse[f]. Quid enim si solutū sit cum protestatione quæ animum obligandi abfuisse declararet[g]? Quid si de errore appareat? quod in ea specie respōsum extat, quū colonariæ, uel clientelaris conditionis uiri maiorem pensionem quàm instrumento autoritatis contineretur, etiā supra quadraginta annos soluissent, exhibitoq; instrumento de errore docerent[h]. Idem quum non probatio, sed alia præsumptio efficacior huic obstet[i], ut quia is qui decem annis exegit, præsumptionem contra se iuris haberet, ut quum laicus decimas ecclesiæ recipit[k]: tametsi enim ab ecclesia iure uasallitio id se habere affirmet, nihil ei proderit[l]: quod generaliter Bal. extendit in omnibus ecclesiæ beneficijs[m], ut & Ias. hic tradidit. Sed & quoties de adeo graui præiudicio ageretur, ut inde subiectio in personam aliquā'ue seruitus, aut dediticiæ conditionis macula ingereretur, longū id tēpus præsumptioni nō sufficeret, sed longissimum xxx. annorum requireretur[n]: quod si de tertij alicuius dāno agatur, idem est ei scilicet præsumptioni locū nō esse, sed saltē xxx. annorum tempus expectari debere[o]. Nam si probationes inter alios factæ alijs non nocent[p], nec huiusmodi quidem

dem præsumptio nocere debet. Sanè & illud ego puta= IX
uerim hanc præsumptionē quæ exactoris ipsius fauorē[q] *respicit, eo detrectāte attēdēdā nō esse: unde quāuis dñs, cui aliquis tāquā emphyteuta decēnio soluit, allegare eū sibi esse emphyteutā poßit*[r], *nō tamē uice uersa negante domino emphyteuta tali tpe id iuris usucepisse existimā dus erit, sed xxx.an. spatio opus esse receptius uidetur*[s]. *Et hæc quidē tum locū habent, quū per decenniū præsta tio interuenit. Sed quid si nulla sit præstatio, sed sola de=cēnij patiētia? Et titulū nullū præsumi Bar. et cæteri sen* X
sere[t], *aliàs omnis præscriptionū lōgißimi tēporis mate=ria turbaretur: unde etiā ex tali patientia liberatio non præsumitur*[u], *nisi specialiter cōcurrant aliæ cōiecturæ, quæ præsumptionem hanc adiuuent*[x]. *Sed nec seruitutes personales tali tempore acquirūtur*[y]. *Sicut enim me sciē te & patiente rem meam decennio poßidens, non tamen ideo titulo possedisse crederēris*[z], *ita nec si tanquā usu=fructuarius poßideres, ususfructus enim pars dominij est*[a], *et ideo talis cessatio mihi nō obesset. Nō procedit ta men suprascripta conclusio tribus casibus. Primus est, quū de modico præiudicio agitur, ut in seruitutibus præ dialibus, etiam non continuis: si enim quis ex causa ser=uitutis, quam sibi constitutam alleget, possedisse se tanto tempore domino sciente probauerit, præsumetur titu=lus*[b]: *quæ sententia receptior hoc casu est, tametsi Ale=xand. hic dubitauerit. Vnde & traditum est, si fratres uel socij decennio separatim habitauerint, & res suas possederint, præsumi diuisionem*[c], *siue quia hic de gra=ui præiudicio non tractatur, ut Bartol. sensit, siue quia*

mutua

q l. qd' fauore. ff. de legib.
r Feli. d. c. cū Bertold⁹. co lū. antepe.
ſ l. cōpetit. vbi Bar. de pscr. xxx. an. Iaſ. l. ij. de iure emphy.
t l. celſus. de vſucap.
u l. libertis qs. § j. de ali. le.
x l. procula. de pb. l. cū qdā § diuus. de vſur. l. cum pōt. in prin. de iur. do.
y Bar. d. l. cum de in rem.
z d. l. Celſus.
a l. iiij. ff. de vſufru.
b Gl. l. ſeruitutes. de ſerui tu. tit. generali.
c Glo. l. pen. ff. cōmu. diui.

mutua poßeßio utriusq; interuenit[e]. *Secundus casus est, quum de utilitate agitur, quæ ipsi patienti quæsita sit, ut quum filiusfami. delatam sibi hæreditatem decennio retinuit, præsumitur iussu patris adiisse, & illi qui eũ hactenus poßidere passus est, acquisiuisse*[f]. *Tertius est, quum de solennitate extrinsecus accedẽte tractatur, ex diuturnitate enim temporis patientiáque præsumitur*[g]: *quod tamen intelligendũ quoq; est, quũ de graui præiudicio nõ agitur, reiq; qualitas & uerisimilitudo id suadeat*[h], *aut de mandato non tractetur, id enim regulariter interuenisse non præsumitur*[i]: *quarum rerum exempla hic à Iasone, cæterisq; recentioribus accipienda sunt.*

[e] Cyn. et Bal. hic.
[f] l. si filius. infra de petit. hæred.
[g] l. q in alie/na. §. j. de acquir. hære.
[h] Gl. d. c. peruenit.
[i] Alexã. d. §. j.

IMP. IVSTINIANVS IOANNI PRAEFEC. PRAET.

SI quis in cõscribẽdo instrumento, sese cõfessus fuerit nõ vsurum fori præscriptione, propter cingu-

SI QVIS IN *conscribendo. Potest unusquisque præscriptioni fori, quam quis propter dignitatẽ, militiam, sacerdotium habet, renunciare. Est autẽ præscriptio, exceptio qua quis aduersarij intentionem generaliter, alioqui ueram, eo in casu nõ procedere, quo de agitur, allegatur quod in libello de quinq; pedum præscriptione diffusius ostendit. Quo fit, ut quũ hodie iure põtificio sacerdotes omnino à seculari iurisdictione ita excẽpti sint, ut nec uolentibus quidem, præterquam à Symmystis ius reddi poßit*[a], *in eis uerba legis nostræ locum non habeant: quippe hodie illi non præscriptione, quæ*

[a] c. si diligẽti. de fo. comp.

excepto

excepto aliquo casu iudicis iurisdictionem agnoscit, usi sunt, sed legitima exceptione, qua generaliter allegant, nullam esse in eos secularium cognitionem. Idque etiam, ut crebrior est, sententia, iure diuino[b]. Licet uideantur ueteres quod ad censum resq; pecuniarias attinet, aliud existimasse[c], alioqui tot leges in Codice & Authenticis nõ haberemus, falcem (quod dicitur) in alienam messem mittentes[d]. Hinc etiam apparet legi nostræ locum non esse, quum conuenerit ut alius Prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret[e]: quippe & hic non de præscriptione, sed iusta exceptione agitur, quum ille Prætor nullo casu ius cognoscendi in paciscẽtes haberet[f]. Nec hisce pactis fieri potest prorogatio iurisdictionis, sed re ipsa, id est iuris ipsius usu[g], quod & prorogationis nomẽ indicat[h]: solum igitur pacto standũ erit, si iam aditus Prætor fuerit, antequam adeatur desistere licet. Pacto enim priuatorũ noua iurisdictio dari nõ potuit[i], sicut nec uetus prorogari absq; usu & patientia[k]. Sed quid si partes renunciarent, & id agerent, ut resilire à pacto nõ liceret? Et Bal. Martin. Laudensis, & Decius adhuc ei legi locũ esse existimant, quia ad ius publicũ pertinet: quibus & ipse accedo, ut non magis id partes poßint, quàm qui agũt ut absq; traditione dominia trãsferãtur[l], quod & Bar. hic uidetur sensisse, qui si promißioni adiecta esset pœna, eam solũ committi posse censuit, non autem ideo ex principali agi[m]. Quoties enim contractui, à quo licita est pœnitentia, stipulatio pœnalis subijcitur, id actum propter conditionis uerba censetur, ut si alterum pœniteat, nihilominus pœna committatur[n]. Ex his conse-

b c. si imperator. 96. dist. Fel. c. ij. de mai. & obe.
c xj. q. j. c. magnum.
d l. cum cleri/cis. l. omnes. l. iubem? §. fi. auth. cleri/cis. §. de epi/sco. & cler.
e l. ij. § cœpta deinde. ď ori gi. iu.
f l. j. vbi Bart. ď iud.
g d. l. j. vbi bar.
h l. sed si manẽ te. de preca.
i l. priuatorũ. de iu. om. iu.
k l. quoties. ff. de seruit.
l l. non statim. ff. de peculio Bar. l. cũ sal sa. §. de iuris & fact. igno.
m l. stipulatio ista §. alteri. de verb. obl.
n l. si pacto. §. e.

quens est ut nec iuramento quidem confirmari ea cōuentio poßit[o], *quum religio ea quæ iuris publici sunt, nec in potestate iurantis, nō suppleat*[p]*: quāuis hac in re pleriq;, ad legis rationem nō attendentes, dissentiant*[q]. *Si igitur in instrumento aliquis certā quātitatem promiserit, subdideritq;, uelle se Romæ, Venetijs, Lugduni, & ubicunq; fuerit inuētus, cōueniri, nō obligatur, ut Bar. sensit*[r], *nisi uerba ita concepta essent, ut solutionis promißionem arguerent*[s]. *Quo enim loco quis soluere promittit, eo etiā cōtraxisse uidetur*[t], *ut merito ibi quoque conueniri poßit*[u]. *Idem si dixerit se eis in locis de pecunia responsurum*[x], *quod Alexan. hic censuit*, *uel ex alijs cōiecturis id actū appareret, ut quia esset mercator qui hisce in locis soleret per literas cambitionis, uel procuratores satisfacere, ut Iason mauult*[z], *uel quia soluere aut respōdere promisisset. Disiūcta enim arguit responsionem respectu solutionis ibi faciēdæ, seu satisfactionis adiectam*[a], *quo sensu non solum respondere, sed & transcribere quandoque dicimus*[b].

lum militiæ, uel dignitatis[b] uel etiam sacerdotij prærogatiuam, licet antea dubitabatur, si oporteret eandem scripturā tenere, & eum qui hoc pactus est, non debere aduersus suam conuentionem venire, vel licentiam ei præstari, discedere quidē a scriptura, suo autem iure

b ¶ DIGNITATIS. *Dignitas honor est alicui propter merita, specialiter principis, uel legis beneficio impensus*[c]. *Et ideo cum de dignitate militari loquimur, non de om*

o But. Abbas. c. j. de iudi.
p l. pacta quæ cōtra. vbi di xi. §. e.
q Iason. d. l. si cōuenerit.
r d. l. si conue.
s l. titium. §. j. de admi. tut.
t l. cōtraxisse. ff. de act. & oblig.
u l. iij. ff. de bo. aut. iud. poss.
x c. dilecti. de foro comp.
z Arg. l. plenū. §. equitij. & vsu & hab.
a l. j. ff. de reb. du.
b Gl. l. iij. §. de pecu. l. si vir. ff. de præscr. verb.
c Bart. l. j. col. 6. §. de dig.

de omnibus militibus, sed de his qui specialiter honorem consecuti sunt intelligimus, ut Centurio, Tribunus militum, Præfectus castrorũ, Magister militum[d]*: sicut si de dignitate ecclesiastica, non omnes sacerdotes, sed qui specialiter præcellunt*[e]*, ut Præcentor, Decanus, Archidiaconus, Præpositus, Prælatus, Abbas, Episcopus, & similes. Generaliter uero in iure nostro tres sunt hominum conditiones: Senatores, Equites, Plebs. Senatores clarissimi*[f] *erant, sed inter hos qui questoria, prætoria, cõsularia, triumphalia ornamenta consecuti erant, spectabiles quoq; & illustres dicebantur*[g]*. Equestrium dignitas senatoriæ quoddam quasi seminarium erat, ad quos iudicia plerũq; pertinuere*[h]*. Vnde cẽtumuiralis ordo ex his institutus*[i]*. Procuratores Cæsaris, itemq; præfectus Augustalis, qui Aegypto præsidebat, ad hunc gradum pertinebant, ut Cornelius Tacitus autor est. Ex plebe si qui iudicio principis uel ad præsidatum prouinciæ, uel ad aliã administrationem promotus fuisset, perfectißimus dicebatur*[k]*, quòd aliâs diffusius attigi, ostendiq; quantum hac in re aberratum à nostratibus hactenus fuerit. Proprie igitur dignitates in iure nostro sunt, quæ prædi-*

vti. Sancimus, nemini licere aduersus pacta sua venire, & contrahentes decipere. ¶ Si enim ex ipso edicto Prætoris pacta conuenta, quæ neq; contra leges, nec dolo malo inita sunt, omni modo obseruãda sunt, quare & in hac causa pacta non valeant? Quum & alia

d l.j. in fin. ad Mace.

e c. statu. i͂ pri. de resc. in. 6. auth. sed epi scopali. §. de epi. & cle. c. ad aures. de rescri.

f l.ij. §. de his qui ve. ætat. l. fœminis. ff. de senat. l. ij. ĩfra. de dom. l.j. §. de præ. po. libello. rũ. lib. xij.

g In authẽ. vt ab illustr. l. speciosas. ff. de verb. sig.

h l.j. infra de equest. dig. lib. xij.

i l. ñ. §. de pet. her. l. petitor ff. de lib. leg.

k l.j. de pfecti dig. lib. xij.

ctis Clarißimatus, Equitatus, Perfectißimatus gradibus cōtinentur. Quò fit, ut milites & sacerdotes huiusmodi dignitatem proprie non habeāt, sed nec doctores, nisi qui uiginti stipendia impleuerint[l]. Largius tamē, & ex subiecta materia, uel præsenti hominum existimatione, quandoq; alia fit interpretatio. Propter qualitatem enim seruilis maculæ, illi comparata, militia dignitas existimabitur[m]. Item miles si pagano cōferatur, dignior existimabitur[n]: quod & in

regula est iuris antiqui[c], omnes licētiā habere, his quæ pro se introducta sunt, renunciare. ¶ Omnes itaque iudices nostri, hoc in litibus obseruēt, & huiusmodi

Doctoribus dicendum, qui & ipsi dignitatem largo modo habere dicuntur[o]. Sed & simplex sacerdotium dignitas eadem ratione dici potest[p]. Dicuntur enim clerici esse in gradu, quæ uox ad dignitatem refertur[q]. Illud cōstat, apud gentiles sacerdotium quoq; dignitatem fuisse[r]. Curabant etiam ludos quos in honorem deorum populus faciebat: Vnde syriarchiæ, Lyciarchiæ, phœnicarchiæ nomen, à prouincijs quibus præerant[s]. Hinc & sacerdotiæ munus, quod patrimoniale fuisse traditum est[t].

c ¶ ANTIQVI. Nisi renunciationi aliqua ex sex infra scriptis causis aduersaretur. Prima, quum id ius bonos mores respiceret: Aduersus eos enim nulla est renunciatio[u], ut quum quis paciscitur, ne alter cōiugum ea exceptione utatur, qua prouisum est, ne supra quàm facere poßint, conueniatur. Id enim aduersus reuerentiam est, quæ mutuò à coniugibus debetur[x]: quod & in pacto dicendum

l l.j.§. de pf. qui in vrbe Cōstā.c.lib.

m Rubr. &. l. fi. infra q mi lit. non poss. eod. lib. l. iij. de dig. eo.

n Barto. l. j. §. nec castrēse. col. ij. de co. bon.

o c. quanto. de mag.

p l. officiales. supra de epi sco. & cle.

q l. sacrosan/cta. eo. tl.

r l. j. ad le. Iu. de amb. l. nō distiguem[9]. in princi. de arb.

s l. j. supra de nat. lib. l. j. supra de off. comi. ori.

t l. antep. īfra de muneribus pat. lib. x.

u l. conuenire. ff. de pact. dot.

x l. alia. §. eleganter. solu. mat.

cendum

cendum quo cõueniatur, ut seruus in caput domini interrogari [y] posit: Id enim aduersus reuerẽtiam esset, quæ domino debetur, & etiam securitatem domesticam conuelleret. Sic & nõ ualet renũciatio quæ futurum delictũ respicit [z], nec quũ quis legis cõmissoriæ pactum in pignoribus approbat, & id enim uoracitatem fœneratorũ crimenq; adiutat [a]. Sic & receptũ est, non ualere conuentionem, qua inter patrẽ & filium de alimẽtorum renunciatione agitur [b]. Id enim non tam contra ius naturale est, ut Decius sensit, quam aduersus bonos mores, quum mali exẽpli sit, luxuriari filiũ patre egente. Quod & de renunciatione traditũ est, quæ de uiuentis hæreditate fiat [c]. Idemq; quum quis ei iuri renunciat, quo ad arbitriũ boni uiri arbitri sententia redigitur [d]. Videtur enim doli mali ansam arbitro præstare, si dolo uel lata culpa iudicatum proponatur. Idem quoties ius reuocandi donationem, libertatẽ, legitimationem, ex ingratitudine cõpetit, nõ poterit quisquã futuram remittere [g], si in ea dolus sit, quia dolus de futuro remitti non [h] potest. Secunda causa est, quum renunciatio aduersus ius publicum fit [i], siue naturale, ut quum quis iuri sanguinis renunciat [k], aut pater filium alienat abdicatq;, usitata enim Græcis illa ἀποκήρυξις, nostris legibus incognita [l] est. Siue ciuile sit, ut qa formam aliquam inducat, uel solennitatem [m], uel aliud quod priuatæ facultatis nõ sit. Vnde pacto qs ingenuus ad seruitutem redigi non potest [n]. Et prohibitus postulare etiam uolente aduersario non postulabit [o]. Et iuramento calumniæ nec pacto quidem renunciari potest [p]. Sic notarius, qui ex lege prohibetur pecuniã recipere, nec

y l. seruos. ſ. de quæst.
z l. si vnus. §. pacta. ff. eod.
a l. fi. infra de pac. pig.
b l. abdicatio. de pat. pot. Bar. l. si qs a lib. §. parẽs. de lib. agn.
c infra. l. seq.
d Dy. c. sciẽti. de regu. iur. in. 6.
e Bar. l. pen. ſ. de arb. Bal. consil. 252. in. 2.
f l. fi. ſ. de reuo. dona. Roma. sin. 222.
g Bar. l. seq.
h Alex. consi. 40. vlt. ſ. 4.
i l. ius pub. ff. eod.
k l. ius agnationis. ff. eod.
l d. l. abdicatio.
m l. nemo. de lega. j.
n l. nec si volẽs. infra de lib. cau.
o l. quos phi. ff. de postul.
p l. ij. §. sed q. ſ. de iur. cal.

à sponte quidem offerente recipiet[q]*. Sic præses prouinciæ abdicando se non amittit imperiū*[r]*. Sic quis in criminalibus causis defensioni renunciare prohibetur*[s]*.* Nemo *enim membrorū suorum dominus*[t] *est, & publice interest, quemlibet defendi.* Quod *tamen quibusdam casibus non procedit, hic à Iasone adnotatis. Sed & quoties solo priuato fauore lex aliquid pro forma inducit, posse ei renunciari uerius*[x] *est, quod in filio præterito responsum est, qui testamentum approbasset*[y]*, & in testibus, qui citra iuramēti religionem uolentibus partibus aliquid pro testimonio dixissent*[z]*. Idemq; de alijs actibus iudiciarijs, qui fauore priuato introducti sunt*[a]*, ut dilationes interrogationes, feriæ messium, nō qui substantiā iudicij respiciunt*[b]*. Nam & legi prohibitiuæ, quæ priuatum fauorem respiciat, renūciari posse cōstat*[c]*, quāuis regulariter prohibitio legis uim formæ inducat, quod Iason hic ait*[d]*. Sed & si lex publicam priuatamq; utilitatem respiciat, quatenus de priuata tractatur, renunciari poterit, dum separabilis sit*[e]*, quod Bar. hic docet, alioqui si separari nō poterit secus est: ut in pacto traditum est, quo mulier deteriorem exactionis in dote conditionem facit*[f]*, ut in milite qui procuratoris officium assumere uelit*[g]*, ut in aduocato, qui aduersus ordinis sui decorē prouinciales functiones suscipiat*[h]*. Sed cur non idem est in milite qui renunciat præscriptioni fori? Hic enim ualere dicitur. An quòd nullum dedecus militiæ infertur? quum alioqui iure cōmuni ei iudici subijciatur*[i] *? quod hodie in sacerdotibus non est in quos nec ex regula cōmuni seculari iudici ius est*[k]*. Sed unde factum putabimus, ut pacto quis se in seruitutem*

q Gl. l. iuitus. §. j. de re. iu.
r l. ne. de of. pr.
s Glo. l. pactū inter. ff. eo.
t l. liber. j. ff. ad leg. aql.
u l. non tantū. de app.
x c. si. §. his autē. de offi. de leg.
y l. filio. de inius̃to rupto. Bar. l. nō dubiū. C. de testam.
z c. tuis. de test.
a l. j. §. j. ff. de fer.
b Gl. c. de causis. extra de off. deleg.
c c. nonnulli. vbi Bald. de rescr.
d Glo. l. j. j. de fid. dot.
e Gl. d. l. iurisgen. §. si paciscar.
f l. de die. de pact. dot.
g l. filiusfa. §. veterani. de proc.
h l. neq̃s. j. de adu. diu. iud.
i l. magisteriç. infra de iur. om. iud.
k d. c. si diligenti.

tem

tem dedere non poßit[l], *& tamen uenditione ad pretium participãdum facta, poßit*[m]? *An quòd utilitatis causa id receptum sit, uisum'que legislatori in uenditionis contractu magis tolerabile, in quo ius trãsire & sic libertatem omni modo amitti necessarium non sit, quum sufficiat usucapionis conditionẽ transferri*[n], *& ideo tali uenditione nõ excluderetur proximorum affectio*[o], *solumq́; usucapioni locus adhuc esset*[p]. *Tertia causa à superiore pendet, quum lex propter uarias subditorũ utilitates aliquid cõstituit, ei facta renũciatio nõ ualet si ad ius publicum aliquo modo pertineat, ut quum quis super alimentis in futurum ex testamẽto debẽdis absq; Prætore trãsigit, & beneficio legis renunciat*[q], *uel quum nõ uisis nec inspectis tabulis testamẽti trãsigit*[r]. *Idem quũ quis cõuenit, ne rei cõmunis omnino diuisio fiat, id enim cõuenire non potest*[s]. *Sed quanam ratione id prohibitum dicemus? & Accursius ut infinitas euitetur: Nã & uidemus prohibitionem alienandi etiam generalibus uerbis factam ultra quartum gradum non porrigi*[t], *licet alij rationem eam adducãt, quod cõmunio discordiam pariat, unde tali pactioni occurrendum fuit*[u]. *Quod si conuenerit ne durante uita fiat diuisio, ratio infinitatis cessat*[x], *ualebitq́; pactũ sicut & societas in id tempus cõtracta*[y]. *Ad hanc speciem pertinet, si actũ cũ creditore est, ne pignus uẽdi poßit, adhuc enim postquã ter denũciatũ fuerit uẽdi poterit*[z], *quod propter publicã utilitatẽ introductũ quidã existimant, quia aliàs debitor nũquã solueret, & nõ reperirẽtur qui mutuare pecuniã uellent. Cui sententiæ uix accedo, sed potius propter debitoris culpam non luentis*

l d.l. nec si volens.
m §. si. de iur. perf.
n l. si ita distrahatur. de cõtra. em.
o l. j. cũ seq. ff. de lib. cau.
p l. non ideo. infra de lib. cau. l. ij. ff. si liber. ing.
q l. cum hi. ff. de transact.
r d. l. de his. eo. titu.
s l. in hoc iud. §. si cõuenerit. ff. cõm. diui. Ale. l. si nõ fortẽ. §. si cẽtum. ff. de cõdi. indeb.
t §. j. l auth. de resti. fideicõ.
u l. cũ pater. §. dulcissimis. de le. ij.
x Flor. d. §. si conueniat. Dec. cõsilio 256.
y l. j. ff. pro soc. Alex. consi. 59. in. 5.
z l. iiij. de pig. act.

satisfacientisq; id traditũ arbitror, tanquam pactũ illud tacitam conditionem contineat, nisi post tertiam interpellationem non soluerit[a]*. Quarta causa, quando lex pactũ prohibet fauore priuato renũciãtis, cuius fragilitati uult esse succursum ut in minore, alicui iuri suo uel beneficio restitutionis in integrum renũciãte*[b]*: quod & in fœmina Barto. sensit, quæ exceptioni* s. c. *Velleiani renunciauerit*[c]*, non enim ualet renunciãtio, quum qua facilitate fideiubeat, eadẽ & beneficio* s. c. *renunciatura*[d] *sit, qua sententiã & ipse sequor, quãuis plerisque reclamantibus*[e]*, nisi hæc renunciatio ex interuallo facta sit, tunc*[f] *enim propter maiorem deliberationem satis faterer cõmuni opinioni locũ esse*[g]*, dum tamẽ admonitã eius beneficij mulierẽ appareat, stabiturq; instrumento in quo tabellio eam se admonuisse affirmet*[h]*. Sed quid si interrogatus notarius quid illud* s. c. *statuerit, impertinentia respondeat? Et Alber. itemque Fulgo. & Alexan.*[i] *non ualere renunciationem censuerunt. Contrà ego, ne in potestate notarij sit ex postfacto ius parti quæsitũ perimere*[k]*, quod nec testibus quidem conceditur*[l]*, solum ergo aliquatenus de fide instrumẽti minuetur*[m]*. Quinta causa est, quum propter odium certæ personæ lex exceptionem introduxit, non ualebit renunciatio, non enim illud beneficium in eius fauorem institutum est*[n]*, ut in filiosa. qui* s. c. *Macedoniani auxilio renunciat*[o]*, quod tamen non procedit, cum pater consentit*[p]*; causa enim odij tunc cessat, quod & Bart. hic tradit. Potest hæc species generalius intelligi, ut quod alterius contemplatione inductũ est, ab altero renunciatione perimi non poßit*[q]*, quatenus*

scilicet

a Arg. l. q̃ro. §. inter. ff. loc.
b l. si intra. infra de resti. in int. vbi glos.
c l. gñaliter. infra ad Vell.
d l. doli. §. aduersum. de nouat.
e Doct. l. sciẽdum. de verbo. oblig.
f l. si. §. pen. ff. ad Vell.
g l. si mulier. ĩfra ad Vell. l. si iudex circunuento. ff. de min.
h Moder. d. l. sciendum.
i l. si mulier. §. si mulier. ff. ad Vell.
k Bart. l. si librarius. de reg. iur.
l c. præterea. de test. cog. Ale. d. l. sciẽdum.
m c. sicut. ĩfra de test.
n l. tametsi. ff. ad Maced.
o l. qui exceptionem. de cond. inde.
p l. fina. infra ad Mac.
q l. post mortẽ. §. ñ. de cõtra tab.

scilicet res ad alterum spectat[r]. Vnde è cõtrario cõstat, quod fauore alterius cõstitutũ est, nõ posse ab altero auferri[s], ut cum parentes de suo uel filiorum statu transigunt, nihil enim eis præiudicãt[t], & ideo non potest quis priuilegio renũciare in alterius damnũ, cui ius quæsitum sit[u]. Vnde in casibus quibus dotis non nũeratæ exceptio maritum qui ei renunciasset non adiuuaret, creditoribus tamẽ mariti ante lapsa tempora prodesse posse[x]. Quod & in muliere dicendũ, quæ legi Iuliæ de fundo dotali iurata renũciasset, nõ nocebit id iuramentũ filijs & creditoribus[y]. Sed & si immunitas patri cũ filijs sit concessa, quãuis ei pater renunciauerit, ius filiorũ non uitiabit[z]. Sexta causa cum renunciatio ex re materia, uel præsumpta uoluntate deficit, ut quũ quis rem depositã nõ petere, nisi post aliquod tempus promisit, potest mutare uoluntatẽ, & quãprimũ repetere[a], quoniã id cõtra naturã depositi est, quod ad libitũ deponẽtis, cuius fauore celebratur, reuocari debet. Idem in eo qui precario rem tradidit, & cõuenit, ut in Calẽdas Iulias precario ille possideat[b]. Aduersatur enim substãtiæ cõtractus, ut ante petere nõ liceat. Ideq; ego arbitror, etiã si uerba[c] hoc modo cõcepta sint, renũcio iuri reuocãdi ante Calen. Iulias, nec enim ad uerborũ formã attẽdẽdũ uidetur, sed ad id quod partes agere possunt: qua tamẽ in re dissentit Accursi.[e] & ideo amplius cogitandum est. Idem quum cõuenit, ut ex pacto citra traditionem transferatur dominiũ[f], uel ut ex pacto nudo oriatur actio, non enim id potest, quia res ipsa id est natura actus repugnat. Vnde nec simplici pacto caueri potest, ut in contractibus innominatis pœni-

r l.fi.ff.eod.
s l.j. cũ seq.ff. de lib.cau.
t l.trãsactione matris.infra tit.j.l.j.ij.& iij.de li.cau.
u c.ex cõquestione.de restit.spol.vbi Abbas in.ij. q̃õne.
x l.si cui.infr. de nõ nu.pecu.Alex.l.j. sol.matri.
y c.cũ cõtingat.de iureiurand.
z Sal.& Are. l.iiij. supra de sacrosan. eccle.
a l.j.§. pen.ff. depo.
b l. cũ precario.ff.de p̃ca.
c Barto.l. vbi ita.de dona. cau. mort.
d l.insulam.de p̃scri. verb.
e In. d.l. cum precario.
f l.non statim. ff.de pec.

g l. si pecunia. de condict. ob cau.
h l. sed si quid. § si. ff. de usu fruct.
i l. ij. ff. de seruitu. l. Iulianus. ff. de fū. dot.
k Glos. d. § si.
l l. si ita scriptū. § j. de lega. ij. l. j. § decreta. de succes. edict.
m l. j. §. cod.
n l. sed et si qs. § quæsitū. ff. si qs cau.
o l. scire opor. § sufficit. de excus. tut.
p l. iiij. vbi Ias. iij. not. infr. tit. j. Roma. consi. 472.
q l. si vnquā. infra de reu. don.
r Roma. cōsil. 269.

tentiæ locus nō sit[g], quod Dec. rectè censuit. Hinc etiam inductū ego arbitror, ut proprietarius, nec quidē cōsentiēte fructuario, seruitutem imponere poßit[h]. Non enim seruitutem prædio imponere potest, nisi qui perfecte dominus est[i], non ergo simplex fructuarij cōsensus sufficit, ut seruitutis constitutio ualeat, sed ipsius usufructus renunciatio necessaria esset, quia tūc proprietarius perfecte dominus fieret[k]. Huc pertinet, & quum quis ius futurum repudiat, nihil agit, res enim ipsa deficit, quū antequam ius natū sit, repudiari nō poßit[l], quod alibi tractauimus[m]. Ad hæc spectat etiā, quoties renūciatio uerbis generalibus hisce in casibus, quibus lex specialem recusationem desiderat, facta est, ne sub uerborū tectorio quisquā decipiatur[n], uel quia generali illa renūciatione actum fuisse de his nō interpretatur, quæ ob specialē aliquam æquitatem sub genere uerisimiliter non comprænduntur[o], de quibus à nobis multa copiose tradita sunt, lib. de uerbo. signi. primo. Nam & nouum non est, maioris efficacie specialem esse renunciationē, quamquæ sub generali sermone cōtineatur[p]. Hincq; respōsum est, cum quidā maximā partem donasset, promisissetq; donationem nullo tempore per se reuocatum iri, & generaliter omni legū auxilio renūciasset, nō tamen Constantini rescripto renunciatum censeri[q], quin sublatis deinde filijs reuocare nihilominus posset[r]: quum enim reuocatio in fauorem patris concedatur, qui si existimasset sibi prolem nascituram, uerisimiliter nō donasset, ex tam generali renūciatione nō magis de ꝓle cogitasse credēdus est, quàm si eam nō adiecisset: meritò ergo eadē legis est hoc quoq;

casu

casu ratio[f]*. Secus si specialiter ei lege renũciatum esset, tunc enim de filijs cogitatum fuisse apparet, communiq́; sententiæ locus est*[t].

d ¶ PEDANEOS. *Assessores qui Prætori in consilio erant, & ad pedes tribunalis aßidebant, si ex eius delegatione leuiores causas cognoscebant, pedanei dicebantur*[u]*. Vnde & quandoq; cõsiliarij appellantur*[x]*, constituebanturq́; quandoq; iudices, quoties Prætor ipse, seu Proconsul absfuturus*[y] *erat, quod & hodie propter occupationes publicas, uel causarum multitudinem conceditur*[z]*. Existimabunt fortè aliqui sic dictos, quod pedibus in diuersas sententias irent. Vnde Laberius apud Aul. Gellium. Caput sine lingua, pedaria est sentẽtia. lib.* III. *cap.* XVIII. *Accursius etiam ordinarios magistratus, qui gradus sint inferiores sic appellari censuit, quod ego affirmare non ausim.*

obseruatio & ad pedaneos [d] iudices, & ad cõpromissarios [e] & arbitros electos

e ¶ COMPROMISSARIOS. *Sic specialiter dicuntur arbitri, quorum sentẽtiæ metu pœnæ standũ est*[a]*. Compromissum enim dicitur pactum, quo aliquẽ iudicij causa assumimus, addita per stipulationem pœna, si eius sententiæ paritum non sit*[b]*. Quod si pœna adiecta non sit, uulgò arbitratores, in iure nostro simpliciter arbitri dicuntur*[c]*. Sed quum traditum sit, de articulo iuris minime compromittẽdum esse, quomodo hic coram arbitro cognosci poterit*[d]*, an renunciatio fori ualeat? An quod constitu*

f l.j. vbi, Bal. ff. si quis in ius voc. Moder. d. l. si vnquã. q. 6. 52.

t Ias. & Dec. hic.

u §. vetus. §. se. in aut. de iu.

x §. illud. in aut. vt defũ.

y l. si. infra de peda. iud.

z l. ij. eo. tit.

a l. societatẽ. §. arbitrorũ. pro soc.

b l. ij. ff. de arbi.

c hic. & d. §. arbitrorũ.

d l. cum ꝓponas. vbi bal. infra. de re. cred.

constitutionis huius tempore magna erat hac in re ambiguitas, unde quæstio controuersi iuris, quæstioni facti æquiparatur[c]? An quod in hoc quoq; uerti quæstio facti poßit, ut quia factam fuisse renunciationem negetur, uel à minore, uel dolo malo expressam? Ego arbitros iuri appellari scio, quibus articulus aliquis demandatur: uerbi gratia, an fideiußor sit idoneus[f], an iudex sit suspectus[g], quod & ad mixtam iuris & facti quæstionem extẽdi potest, ut quum mandatur articulus an deferendũ sit appellationi uel'ne[h]. Idemq; in casu nostro, quum ordinarij iurisdictio declinatur, quia præscriptionis fori renunciationem non ualere quis alleget. Bar. etiam ad eos qui de causa principali compromiserunt id extendere uidetur. Poterit enim arbiter etiam de articulo hoc cognoscere. Vnde consequens est, quod pleriq; hic tradiderunt, si statuto caueatur ut in agnatorũ controuersijs fiat compromissum, de ea quoq; causa adeundus sit arbiter, quæ ad articulum spectet, nempe an compromittendum de tali quæstione sit: quam sententiã & nos probamus, siue uerba legis attẽdamus, & hæc enim cõtrouersia est: siue mẽtem, quia qua ratione credidit legislator litem principalem citius & citra maius iurgium sub arbitro terminari posse, quàm sub iudice[i], eadẽ & de articulo idem sensisse credendum est. Nam & in iure uidemus principalem litem & articulum ipsum ijsdem priuilegijs censeri[k], imò & fauorabilior quandoq; est articuli causa, utpote quæ neutri litigatorũ onerosa sit, & quæ quãdoq; sola satisdatione dirimatur[m]. Nam & traditum est, quoties causa principalis summaria sit, emergẽtes in ea articulos summatim

e Gl. l. cũ pla tis. ff. de re iudi. Bar. l. qd' Nerua. colũ. 5. depos. ver ß. iuxta præ dicta quæro.

f l. arbitro. q satis. cog.

g l. aptissimi. de iudic.

h l. ab exequutione. in fi. §. quo. app.

i l. quãuis. ff. de arbi.

k d. l. ab exequutione. in fi. gl. l. 3. §. de appe. Anch. consi. 77.

l l. j. vbi Paul. ff. si qs cau.

m Auf. q supplicatio. supra de prec. Imper. offe. Soci. l. pecuniã quam. ff. si cer. pet.

matim quoq; decidendos esse[n]*. Quapropter in hypotheca quoq; tum summarie, non autẽ iure ordinario cognoscendum erit*[o]*. Sic quum in municipio caueretur, ut in damni dati causis iuramẽto actoris staretur, in articulis quoq; obiter occurrentibus stari debere* Bar. *censuit*[p]*, generaliterq; hoc procedere traditũ est*[q]*, exceptò quũ uerba mensq; legis aliud suaderent*[r]*, uel quum de materia odiosa tractatur, ut si appellatio uel in integrum restitutio sublata in causa principali sit, non enim in articulis sublata censebitur*[s]*. Vnde quãuis à diffinitiua in possessorio iudicio non appelletur*[t]*, ab interlocutoria tamẽ in eo iudicio lata prouocari poterit*[u]*. Sic hæreseos seu impietatis condemnatus, à diffinitiua nõ appellat, ab interlocutione appellat*[x]*. In iudicijs quoq; summarijs uel exequutiuis traditum est, an quis legitimam personam habeat, plenarie cognoscendum esse*[y]*. Fuere tamen qui in prædicta quæstione de articulo compromittendum non esse existimarent, sed rationibus nõ adeo grauibus ut eas referre operæpretium sit.*

perueniat. Sicturos quòd si neglexerint, etiã litem [f] suã facere intelligentur.

f ¶ LITEM SVAM. *Ideo hoc dictũ est, quia perinde iudex condemnatur, atq; si litis periculũ ad eũ pertineret, nempe ut si dolo malo, aut per gratiam male iudicauerit, in totius litis æstimatione condemnetur*[z]*. Propter dolũ enim perinde multatur, qui processum impediuit, acsi actionem peremisset*[a]*, quod si culpa deliquerit, non nisi quatenus partis interest cõdemnabitur*[b]*, imprudentiaq;*

n l. iij. § sciendũ. ad exhi. Bar. ĩ extraua. ad repri. in verb. summarie. co. 6.
o Bal. l. j. col. j. infra cõia de leg.
p Bar. l. solẽt. in fin. de ali. leg.
q Ancb. consil. 77.
r Bart. d. l. solent. Bal. d. l. cũ proponas. in fi.
s l. si ex cã. § nũc vidẽdũ. vbi Bald. de mino.
t l. j. infra si de momẽ. pos.
u Ang. consil. 46. Ancha. 183. Corne. 290. in. j.
x c. vt inquisitiõis. de hær. l. 6. vbi doc.
y l. ij. infra de edic. diui Adri.
z l. fi. infra de pœ. iud. qui ma. iudi.
a Arg. l. pen. § in eum. ff. ne quis eũ qui.
b l fi. ff. de var. & extraord. cog.

c l. imperitia. ff. de re. iur. dentiaq; non dolum, sed solam culpam arguet[c]: quod generaliter in quolibet artifice existimandum est, quia si in arte quam profitetur erret, culpæ potius quam doli nomine tenebitur[d]. Et ideo doctor qui per iuris errorem iudicauerit, non tamen dolo id fecisse in dubio censebitur[e]. Ego siue dolo, siue imperitia iudex pronunciauerit, nunquam obligari eum censeo, nisi ex dolo quatenus uera litis, id est dãni illati æstimatione interest[f], ex imprudentia quatenus de bono & æquo uisum fuerit[g], mitius enim cũ eo agendum est, qui necessarium iudicandi munus detrectare nõ potuit[h]. Cæterùm ex dolo, criminali quoq; ultione, & existimationis, id est famæ dispendio plecti potest[i].

d l. §. hæc actio. si mẽsor fal. mod. di.

e l. ij. vbi Alc. ff. q & a q.

f l. si filiusfa. ff. de iud.

g d. l. fina.

h l. §. iudicandi. ff. de mu.

i auth. nouo iure. &. l. fin. ff. de pœ. iudi.

IIDEM AVGVST. Ioanni Præf. Præt.

DE quæstiõe tali à Cæsariẽsi aduocatiõe iterrogati sum[9], duab[9] vel pluribus personis spes alienæ[b]

DE QVAESTIONE.[a] ¶ Cæsarea metropolis, ciuitas Cappadociæ est, quæ antea Mazaca dicebatur, in ea quum huiusmodi species incidisset, aduocatique Præsidalis fori dubitarent, Iustinianum consuluerunt: à quo rescriptum est, Pactum de hæreditate uiuentis nullum esse nisi ille consenserit. Accurs. Cæsariensem aduocationem ipsius Cæsaris interpretatur: sed de his forte intellexit, qui in huius pacti cõtrouersia ceu fiscali coram procuratore Cæsaris patrocinabantur. Vnde & Cæsariani uidentur dicti ipsi exequutores & nuncij fiscales[k].

k l. pen. in fin. infra de bonis proscr. l. prohibitũ. l. defensionis. infra de iur. fis. lib. x.

b ¶ SPES ALIENAE. Huiusmodi spes quum de uiuentis

uiuentis hæreditate sit, à iure reprobatur[l]*, non tam in eo qui successurum se agnato credit*[m]*, quàm etiã in patre, qui filij se successorẽ speret. Id enim etiam cõtra ordinẽ naturæ*[n] *est, itemq́; in filio, qui patri uelit succedere*[o]*, nam & multa interim euenire poßunt, ne patri succedat*[p]*, & ideo non tenetur etiam pœnam, qua is ex delicto condemnatus sit, soluere, legitimeq́; imputare*[q]*, sicut nec cogi poteſt, ut ullã ei dum uiuit legitimam aßignet*[r]*: Vnde filius non poteſt quicquã ex parentis bonis interim alienare, nec in euentum eius mortis obligare*[s]*, nec eo inuito aliquo modo de eis disponere*[t]*, tametsi uiuente patre propter hãc spem quodam modo dominus dicatur*[u]*, & ex probabili patris opinione speret se ei successurum*[x]*, & propter hanc spem non facile patri indulgendum sit ut alios adoptet*[y]*, uel naturales natalibus restituat, sibiq́; legitimos hæredes efficiat, ne scilicet iuſtorum liberorum spes diminuatur*[z]*: nam & publicatis patris bonis propter hanc spem separatio peculij permittitur*[a]*, uenditionéque in extraneum facta, reuocatio filio eatenus conceditur, quatenus de alimentis sibi consuli poßit*[b]*: Donatione uero facta condictio ex lege illi datur, ut inofficiosam donationem reuocet*[c]*. Et hæc in filijs recepta sunt. In agnatis uero nec hos quidem effectus huiusmodi spes habet: quod adeò*

fuerat hæreditatis, ex cognatione forte ad eos deuoluẽdæ, pactaq́; inter eos inita sunt pro aduentura hæreditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit, & hæreditas ad eos

l vt hic.
m l.iij.§. si qs quasi. ff. de cõd. ob cau.
n l. nã & si parentibus. ff. de inoffi.
o l. post eman. §. j. d' lib. le.
p Arg. l. naturalẽ. de acqre. do. Bar. l. sciẽdũ. I pri. ff. q sat. cog.
q Bal. l. quanquã. §. ad leg. falci.
r bal. l. nõ põt. ff. de adop.
s l. j. ad Mace.
t l. fi. vbi Bart. de lib. agno.
u l. in suis. de lib. & posth.
x l. scripto. ff. vnde lib.
y l. nec ei pterea. ff. de ado.
z Bar. l. gallus. §. & qd si tã tum. in fi.
a l. iij. §. sed vtrũ. de mino.
b c. cũ cõtigat. vbi Imo. de iureiur.
c l. j. §. de inoff. dona.

adeò uerũ est, ut etiã si pupillo ipsi substitutus sit aliquis agnatus, nõ tamen eo uiuente probabiliter pupillarẽ hæreditatem speret[d]. *Vnde & receptum est, posse pupillũ, cum autoritate tutoris, legitimo iure bona sua in huiusmodi pupillaris substituti præiudiciũ alienare*[e], *omnẽq; eius spem uanam irritamq; facere, si tamẽ iusta alienationis causa subsit*[f], *habet tamẽ agnatorum quoq; spes aliquo casu effectum, ut quũ de tutela aßumẽda tractatur, is enim qui succeßioni ꝓximus est, tutelæ adstringitur*[g]. *Quapropter quum Prætor decreto suo legitimo tutori administrationẽ decernit, causa cognita id facere debet, & eos uocare ad quos spes quoque succeßionis pertinet*[h]. *In lege quoque municipali cum prohibentur mulieres absque agnatorum proximiorum autoritate contrahere, Bar. censuit*[i] *huius spei respectum haberi, quod scilicet qui proximiores sunt, propter spem succeßionis diligentius se gerent. Ego illud potius perpendi crediderim, quod maior charitas in cõiunctioribus præsumatur, consequenterq; & maior cura. Vnde illud Poëtæ: Viscera nostra tuæ dilacerantur opes. Sed quid in extraneo? An ullo casu spes eius probabilis sit? Et si institutus sit uiuente testatore, nõ uidetur probabilis: quum reuocari testamẽtũ poßit, uel ipse prædecedere, multaq; eiusmodi cõtingere, ne succedat: in eo uerò q fideicõmisso cõditionali uocatur, receptũ est, spem seu ius habere, unde et hæredẽ cogit, ut sibi caueat*[k]. *Non enim de uiuẽtis hæreditate, id est hæredis grauati agitur, sed de testatoris iam defuncti, cui ex fideicommisso succeditur*[l]: *nec probabilis esset hæredis allegatio, qui uotum captandæ mortis suæ*

d l.ij. §. inter. dũ. de vulg. Bar. l. is po. test. de acq. hæred.
e Bar. l. l. Marcellus. §. res quę. ad treb.
f l. j. §. nõnul. los. versi. ad substitutũ. ff. de tut. & ra. dist.
g l. j. de leg. tu.
h l. legitimos. vbi Bartol. versi. qñq; ꝑ istud. ff. eod. titu.
i l. transactionem. infra ti tu. j.
k l. inter oẽs. vbi Ias. qui sat. cog.
l l. cohæredi. §. cũ filiæ. de vulg.

suæ induci affirmaret, quum si de eo dubitat, abstinere se hæreditate posit[m]*, adeundo enim uidetur consensum suum fideicommissario præstare*[n]*. Vnde quæsitũ extat, an si stipuler mihi dari centũ post mortẽ Titij: ualeat stipulatio? Et Raph.* [o] *sensisse uidetur ualere stipulationẽ, in ea specie, quũ in casu legis nostræ, alter agnatorum alteri promisisset bona Sempronij uiuentis habere licere, quod si simpliciter intelligatur paratißima est fraus legi* [p]*. Ego promißionẽ de rebus proprijs, post mortem alterius præstandis ualere sentio, sed de illius rebus cuius mors expectatur neutiquam, idq́; constitutionis nostræ argumento.*

perueniat, certos modos [c] in eadem hæreditate obseruarit. Vel si forte ad quosdã ex his hæreditatis commodum peruenerit, certas pactiones euenire. Et dubitabatur, si huiusmodi pacta seruari oporteret. Faciebat autem eis quæstionem, quia adhuc super-

c ¶ CERTOS MODOS. *Annotandum ergo est, Pactionem hanc de bonis uiuẽtis factam, nullius esse momenti: est enim contra bonos mores, quia captandæ mortis uotum inducit* [q]*: Vnde & si ad paciscentes bona perueniant, fisco addicuntur* [r]*. Quo argumẽto, ait hic Iason, crimine hæreseos notari eos, qui uiuẽte Pontifice de Põtificatu conuenticulum faciunt. Ego potius læsæ maiestatis reos crediderim* [s]*, quoniam pactum concipiunt, quod aduersus principis sui securitatem esse præsumitur* [t]*: mitius tamen puniendos, quia id præsumptione legis inducitur.*

m ¶. nec ea res. Insti. ad legẽ falcid.
n l. apud Iul. in ff. ex qb. cau. in poss.
o l. stipulatio ista habere. §. j. ẏ ff. quæsitum. de verbo. oblig.
p Iaf. hic.
q l. quidã. §. ff. de dona. l. si quis mihi §. sed vtrũ. de acqui. hære.
r l. ij. ff. de his quib. vt indign. in ff.
s Bald. l. quoniã. J. de test.
t l. j. ad. l. Iul. maiest.

citur, minor autem pœna ex præsumpto, quàm ex uero crimine irroganda est[u]*, crimen autem hic præsumi apparet. Vnde & fisco bona acquiruntur, quum si nullum delictum esset, sed simplex aduersus bonos mores inobedientia*[x]*, non fisco sed proximioribus, pēdenda esset pœna*[y]*. Procedit autē legis nostræ prohibitio, etiam si pa-*
I *ctum iuratum sit: Non enim religione confirmatur id quod bonis moribus repugnat*[z]*: nec personæ respectus est ullus, siue is miles sit, qui aliàs pacto suam hæreditatē*
II *deferre potest*[a]*, nam non ideo de aliena pacisci poterit: siue syndicus collegij, aut uniuersitas aliqua, & in his enim rationi legis locus est*[b]*: siue etiam ecclesia, utitur enim & ipsa iure communi, nisi quoties apparet speciali*
III *ter aliquid ei indulgeri*[c]*. Sed an in liberis idem dicemus?*
IIII *Et post Accursiū omnes ferè idē censuere: contra pauci, quia legis huius uerba huic casui nō cōueniunt*[d]*. Omni modo enim hæreditas (saltē quod ad trientē iure naturæ debitum attinet) ad eos est peruētura, & ut uera sit Accursij sentētia, non ualere scilicet pactum saltē respectu pœnæ, ut fiscus excludatur, diuersa obseruāda uideretur, nō enim pœnæ locus est, nisi quatenus in lege expressum est*[e]*: at lex quæ fisco bona tribuit, nō de filijs paciscētibus loquitur, sed de agnatis, uel cognatis*[f]*, quæ uoces in materia pœnali non uidentur filios compræhendere, hi enim nati non autē adnati aut cognati sunt*[g]*. Sed tamen communis sentētia generaliter uerior uidetur, quoniam ratio legis in filijs quoq; procedit, qui licet naturali charitate erga patrem alligentur, tamen de eius hæreditate eo inconsulto paciscendo, satis ostendunt in eorū animo*

cupidi

u §. si. in auth. vt lice. mat. iūcta. l. trāsigere. ī. tit. j.
x Bal. cōsil. 7. in. 6.
y l. j. ī. de sec. nupt.
z c. nō est obligato. de reg. iu. in. 6.
a l. licet. §. eo.
b l. mortuo. ff. de fideiusso. Iaf. hic.
c c. j. de allen. feu. gl. c. peruenit. extra de censi.
d Arg. versic. & quia non sunt.
e l. ij. §. diuus. de sep. vio.
f d. l. quidā. in fin. d. l. ij.
g l. filius. de suis & legi. l. scripto. ff. vnde libe.

cupiditatem & succeßionis affectum ei charitati præuortere, nam & lex omnino eis non credit[h]*: quandoquidem in ferrea hac ætate,*

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quod ad naturā attinet semper incertus est pater, ut Odyß. *libro primo* Homerus *tradit,*

Illo me genitum dixit pia mater, at ipse

Nescio, nam proprium certus scit nemo parentem.

Verisimileq; est, eos qui in huiusmodi pacta coëunt, suppostitios potius filios, q̃ ueros esse[i]*. Censeo igitur cum plurimis hoc quoq; casu ad fiscū bona deuolui, quod &* Barto. *ferè existimauit, quū debitores paternos filius in causam paternæ mortis liberasset*[k]*: nec me mouet quod materia hæc pœnalis sit, quia in hac quoq; uerba late accipiuntur, quatenus ratio legis infert*[l]*, quæ præsertim in ea expreßim descripta sit*[m]*. Sed quid uice uersa, num idē dicemus in patre, qui de filij sui hæreditate sit pactus?* V *&* Aret. *credidit nō idē esse: quia nō est ucrisimile captare mortē filiorū parentes*[n]*, sed tamen receptius est idem prorsus esse, quod scilicet paterni amoris præsumptio facti huius improbitate cōfutetur, nā & quādoq; delinimētis nouercalibus allicefacti, quandoq; alijs affectibus de prole sua malè sentiūt*[o]*. Quid in his q ita de uiuētis hæreditate pacti sunt, uti intestato successuri erāt? Et idem* VI *traditū est, quū in eū casum aduersus defuncti uoluntatē pacto prouideāt, quo ipse aliter disponeret: Vnde apparet tale pactū nō omnino legi cōforme esse*[p]*. Censuit tamen* Riminaldus *si filij generaliter cōuenirēt, ut decedēte patre intestato, eius hæreditas inter ipsos iuxta legum*

h l. j. ad Mac.

i c. afferte. de præscr. Alb. l. cū qui probabilē. §. de episc. & cler.

k Bart. l. cum dūs. §. fin. de pecul. lega. Docto. l. filius. §. eod.

l l. cū lege. de test.

m Gl. in auth. vt hi q obl. vers. ad curationem.

n l. isti quidē. qd' me. cau.

o l. iiij. ff. de in offi. testa.

p Gl. c. j. de cōstitu. in. 6. & c. pastoralis. de fi. instru.

præcepta diuidatur: tali pacto nullã fisco pœnam lucrifieri posse, nec ceu indignos filios submoueri: quod & ipse probo.
VII Sed probabilior est dubitatio. Quid in extraneis paciscentibus? quũ enim hi spem nullã habeant, non uidetur ullũ captandæ mortis periculũ subesse. Sed tamẽ uerior est Riminaldi sententia, tũ quoq; legi nostræ locũ esse: Paciscuntur enim de rebus alienis, & nisi sperassent fore ut instituerẽtur, uel aliquo casu hæreditas ad se perueniret, sub ea cõditione nõ cõtraxißent[q], & quũ peruenerit, ex posteriore euẽtu spem præcedentẽ cõijcimus[r].
VIII Sed an quod ad pœnã attinet, saltẽ minori x x v. annis paciscenti succurremus? Et aliqui succurri credũt, quia in crimine quo quis indignus hæreditate redditur, traditum est subueniri minoribus[s]. Contrà uterq; Dec. succurritur enim quum negligẽdo deliquit, secus si faciẽdo[t]. In delictis enim nõ restituũtur minores[u]. Ego tamen priorẽ sentẽtiã tanquã mitiorẽ sequor, quũ id non uerũ, sed præsumptũ potius delictũ sit, ueretur enim lex ne periculosi euentus inde sequãtur, & ideo succurrendum minori est, ne in dãnũ incidat[x].
IX Sed an quod hic dicitur, tunc quoq; obseruabimus, quũ non de tota hæreditate cõuentũ fuit, sed de eius parte? Et omnes fatẽtur pactũ esse nullũ, etiã si de parte sit: opinor ego etiã si de specie aliqua, aut re particulari, quoniã lex nostra simpliciter de rebus alienis non ualere pactũ ait. Verum maior esse dubitatio potuit circa pœnã, an dicto casu sola res de qua conuentum est publicabitur, an uero omnis paciscẽtiũ portio, & uideretur solã rem auferri, ne pœna delicto maior sit[y], & ne pactum super una re ad aliã trahatur[z], & quia in his quæ

q l. si qs locuples. ff. de manu. testa.
r l. sed Iuli. §. proinde. ff. ad Macedo.
s l. minorib⁹. ĩ. de his qb. vt indig.
t Bart. l. si qs in tãtam. infra vnde vi.
u l. j. ĩfra si ad, uer. del. l. auxiliũ. de mino.
x l. j. §. accusatione. in fin. ad Tur. bar. l. j. §. nunciatio. de oper. no. nuncia.
y l. rescriptũ. ff. de his quibus vt indi.
z l. si vnus. §. ante omnia. ff. eod.

quæ legibus prohibētur, non committitur pœna nisi qua tenus aduersus eas factū sit[a]*, licet in pœnis conuētionalibus aliud sit. Vnde si emphyteota, uel cliens partē utilis dominij alienent nō tamen à toto iure suo cadunt*[b]*, & in nostra quæstione sic sensit* Fulg. *Sed cæteri crebrius contrarium prodidere, quia lex ei qui partē bonorum uiuentis donauerat, denegādas actiones hæreditarias in totum ait*[c]*: non enim hæc pœna contemplatione rei irrogatur, sed ex indignitate eius qui cōtra bonos mores festinauit, & periculosum testatoris saluti contractum celebrauit. Sed quid si qui cōtraxerunt uiuēte adhuc testatore à contractu recedant, an nec pœnitēti quidē non parcetur?* Et Decius *senior nō parci existimauit, cū perfecto cōtractu delictum sit cōsummatū, & ius fisco quæsitū*[d]*, unde pœnitentia cum res amplius integra non uideatur admitti non debet*[e]*. Contra* Picus, *quum ex dolo præsumpto id pactum reprobetur, quæ præsumptio ex sequente pœnitentia tolli debet*[f]*, nec uidetur ius fisco quæsitum antequam reus postulatus sit, & testator decesserit, unde humanius est ut aboleri crimen pœnitentia credamus*[g]*, nam & traditum est, si uiuo patre filiū exhæredatū ingratitudinis pœniteat, nō obesse ei exhæredationē*[h]*. Sed quid is contrahētes nesciant de uiuentis hæreditate pacisci, ut quia ignorēt uiuat an nō? & hoc quoq; casu prohibitioni legis nostræ locū esse constat, licet nulla quæratur fisco pœna*[i]*. Quod si mortuum crederent, idq; ita esset, dubiū non est pactum ualere, nec ulli pœnæ locum esse*[k]*. Quid è conuerso si mortuus esset, ipsiq; ceu de superstitis hæreditate pacifcerentur? & ut pœna euitetur, ma-*

a l. in deposititū. l. seq. ff. deposi. Pau. l. iiij. §. Cato. §. oppo.

b c. j. de vas. g contra cōst. lotha.

c d. l. quidā §. fi. vbi Albe. & Rapha.

X

d l. qui ea. de furtis.

e Mod. repe. l. si qs maior. 7. not. infra tit. j.

f l. j. ℥. d' criminne stellio.

g l. si adulterium §. j. ff. de adulte.

XI

h Doct. authē. nō licet. ℥. de libe. præte.

i l. nec nos. ℥. de capti. vbi Cyn. & bal.

k l. si qs mihi. §. sed vtrū. ff. de acq. hæreditate. vbi Raphael & Alexand.

gis quod in ueritate esset attẽdi crediderim, quã quid isti XII *opinarentur*[l]. *Cæterũ quod iure ciuili de hæreditate hic dicitur, aliquatenus iure Pontificũ in sacerdotijs obseruatur. Præbendæ enim uiuentiũ nec dari nec promitti alteri possunt*[m], *idq; nec à Pontifice quidẽ ipso in specie, licet in genere expectatiuam (ut uocant) gratiam cõcedere ipse solum poßit*[n], *non enim tali casu adeò est euidens captationis metus: proinde nec illud quidem iure posse Pontificem credibile est, ut ius regressus alteri competens alteri renũciari citra nouam possessoris uoluntatem ualeat, quum priori fidere posseßor potuerit, posteriori autem nõ æque. Superest nunc uidendum quibus casibus ualeat id pactum, & primus est quum ille, de cuius hæreditate agitur, consentiat: ceßat enim ratio captãdæ mortis, quum uerisimiliter, nõ nisi ex magna fiducia is cõsenserit*[o], *maxime quum quandocunque dubitet, reuocare huiusmodi consensum poßit. Vnde apparet, non statim contrahentibus ipsis ius ex tali pacto firmiter acquiri*[p], *nec refert à principio cõsenserit, an celebrato iam pacto ratum deinde habuerit*[q], *quod Bald. & Sali. hic censuerunt*[r]. *Quo fit, ut non statim ius fisco quæsitum censeatur, quod supra ex Pauli Castren. Piciq; sententia retuli. Sed quid si hic qui consensit minor esset? Et si pubes sit, quia & testari potest, putauerim cõsentire posse*[s]: *Si pupillus sit, adhuc posse arbitrarer, dum cum tutoris autoritate id faceret*[t]. *Qua tamen in re amplius deliberandũ est. Addit Rimi. ideo reuocari hunc consensum quandocunq; posse, quia aliâs auferretur ei libera testamenti factio: quod falsum est: non enim hic consensus uim testamenti*

l l. inter oẽs. §. pe. de fur. Bald. l. si qs seruo. i prin. infra. de fur.

m c. j. & c. ij. de præben.

n c. ne captandæ. de conces. præben. in. 6.

o Bal. hic. Fulgo. cõsil. 73. colum. ij.

p Pau. Castr. hic. Anchar. cõsi. 403. visso. Deci. hic col. 3.

q l. j. §. pdest. ff. quo. lega.

r l. fi. infra ad Macedo.

s l. Aurelio. §. j. de lib. leg. Bal. l. 4. i fi. ff. de reb. eo.

t l. cum antiquorib⁹. ſ. de iure deli.

menti habet, nec quidem inter milites, aut filios[u], *quum duplicem contractus ipsius cōditionem imitetur, & ideo duobus testibus probari posse talem consensum crediderim*[x]*: quod & recētiores hic comprobant, & non absimili casu respondit Socy.*[y] *Secundus casus est, quum in genere tantum de uiuētis hæreditate tractatū est, ut quia quis societatem contraxit, si qua iusta hæreditas sibi obueniret*[z], *generalis enim hæc mentio non arguit speciale uotum in morte alicuius*[a]. *Vnde si quis generaliter obligat bona præsentia & futura, etiā ea cōtinebuntur, quæ de hæreditate uiuētis ad se deinde peruenerint, quis specialiter hypothecas tales cōtrahi lex uetet, ut Sali. adnotauit. Quod si probari poßit, hæreditatis certæ personæ contemplatione contractum fuisse, secus esset, ut Bal. hic eleganter censuit, ne scilicet facilè fraus legi fiat*[b]. *Quid enim si qualitas contrahentium aliā præsumptionem inducat? Quid si notarius de incerti hominis hæreditate pactum se scripsisse dicat, ut instrumentū ualeret, quum de certo nominatim partes secū tractassent*[c]*? Quid si is de cuius hereditate ex tali pacto diuidēda agebatur, mala morte perierit, ignoto autore*[d]*? Quis ex periculoso hoc euentu aduersus eū, cui bono hæc res fuit, nō præsumat*[e]*? Probantur enim huiusmodi fraudes coniecturis*[f]. *Sanè in hoc præbendæ sacerdotū ab hæreditate differūt, quod de eis nec generaliter quidē, aut de persona incerta ualet cōceßio*[g], *nisi summus ipse Pontifex ita mādauerit. Sed quid in magistratibus, aut officijs prophanis? & Soci. respondit non posse alicui quod primo uacabit officium cōcedi*[h]. *Dec. cōtra tanquā conceßio hæc magis sit*

u l. si. infra fa mil. ercis.
x l. vbi. de te stib.
y Soci. consil. 4 l. in. 3.
z l. iij. §. de il lo. ff. p soc.
a Signo. cōsil. 116.
b l. fraus. ff. de legi.
c Fulg. Albe. Alexand. l. si mulier. § si mulier, ad Velle.
d l. saccularis. § j. de extra ordi. crimi.
e l. j. §. item la beo. J. ne qd in lo. publi. vbi Albe.
f l. dolū. infra de dolo.
g c. nulla. vbi Doc. de con cess. præben.
h Soc. consil. 53. in. 3.

hæreditatis pacto similis, quam sacerdotalibus præbendis. Picus in specie quoq; concedi posse existimauit, quũ officia temporalia sunt, ut quum durante Titij magistratu, eius Præturam alij Princeps concedit. Ego idem arbitror, & si perpetuum id munus, id est ad uitam sit[i].

Tertius casus præcedenti non absimilis est, quum quis hæres institutus impuberiq; substitutus, uendit utriusq; hæreditatem, ualet enim uenditio, maximè (ut ait lex) si iam delata impuberis hæreditate uenerit hæreditas. Fulgo.[k] & Aretinus non ualere existimant, & regulæ nostri textus adhærent, quia in ea lege nõ apparet uiuẽte pupillo uendi hæreditatem. Dictio enim, maximè, necessario non includit uiuere pupillum, sed non esse delatam hæreditatem, quod cõtingere etiã eo mortuo potest, idq; uarijs casibus[l]: ego pro communi sententia uideo generalitatem uerborũ legis esse. Adde quod eo in casu apparet nõ principaliter propter uiuentis pupilli hæreditatem cõtractum fuisse, sed potius de defuncti hæreditate agi, cuius sequela quædã uidetur hæc pupillaris[m], multaq; in consequentiam permittũtur, quæ aliàs prohiberentur[n]. Sed tamen durum est eo uerborum inuolucro censeri concessam uiuentis pupilli hæreditatem: & ideò Fulg. Aretiniq; interpretationẽ sequor[o]. Eódem pertinet, quũ uenditor seruum manumisit, cauere enim debet quicquid ex hæreditate liberti ad se peruenerit, emptori restituturum[p], idq; siue quia de hac hæreditate in consequentiam contractus solum agitur, siue quia de ea soli citus uideri non potest, qui ad hanc cautionem inuitus, ex culpa tamen sua cogitur.

i c. moribus. si de feud. def. vbi Alua.

k l. ij. §. j. de hæredi. vel actio. vendi.

l l. is qui hæres. ff. de ac. qui. hærd. l. delata. ď ver bo. signi.

m §. liberis. Instit. de pupilla. substi.

n l. j. de aut. tutorum.

o l. qui romæ. §. duo fratres. 7. q̃o. Bar. de ver bo. obli.

p l. si quis seruum. de act. empt.

Quartus

Quartus casus est, quum quis non de uiuētis hæreditate, sed de re sua disponit in causam mortis alicuius, ut quum proprietarius usumfructum uendit alicui quum Titij esse desierit, uel post mortem Titij[q]: qua ratione moribus re= ceptū est, dominū militis sui feudū eo uiuēte alienare al= teri posse, collata in eū casum dispositiōe, quo milite suo mortuo, ad se fiduciaria res reuerta= tur: tunc enim non tam de re aliena, quàm de iu re suo disponere uide= tur[r], probabiliusq; quis sperat utile dñiū dire= cto consolidari[s], quàm successurū se titulo hæ= reditatis. Quod ego non consuetudine solum feudali, sed etiam iure nostro defendi posse crediderim, quū ius prin cipaliter ad paciscētem pertinet, ut in suprascripto usus= fructus exemplo: Nam & ualere pactum traditur, quo filiafamilias paciscitur se de dote non acturam, quum sui iuris esse cœperit[t], quod non tam fauore liberationis in= ductum crediderim[u]: quam quia de re sua paciscitur, in casum quo plenius ius adepta sit: Hinc pertinet & quū quis post mortem suam se daturum spondet, ualet enim promißio[x], dum præsentem sui obligationem, non autem bonorum obuentionem inducat[y], quod superius à nobis diffusius tractatum est[z].

stite[d] eo, de cuius hæredita= te sperabatur, huiusmodi pactio processit, & quia nō sunt ita cōfecta quasi omni modo hæreditate ad eos peruentura, sed sub duabus conditionibus composita sunt, si ille fuerit mortuus & si ad hæreditatem vocen=

d ¶ ADHVC *superstite. Generaliter enim superstite*

q Arg. l. vt hę redibus. de legat. ij. Bal. c. j. §. j. & feu do da. i vic. l. commis.

r d. c. morib'.

s c. si. qui suc. ten. in feu.

t l. & hæredi. §. filia. ff. e.

u Bar. & Bal. hic.

x Old. consil. 139.

y Barto. cōsi. 252.

z In l. pactum quod dot. §. cod.

constitutionis huius tempore magna erat hac in re ambiguitas, unde quæstio controuersi iuris, quæstioni facti æquiparatur[c]*? An quod in hoc quoq; uerti quæstio facti posit, ut quia factam fuisse renunciationem negetur, uel à minore, uel dolo malo expressam? Ego arbitros iuri appellari scio, quibus articulus aliquis demandatur: uerbi gratia, an fideiussor sit idoneus*[f]*, an iudex sit suspectus*[g]*, quod & ad mixtam iuris & facti quæstionem extēdi potest, ut quum mandatur articulus an deferendū sit appellationi uel ne*[h]*. Idemq; in casu nostro, quum ordinarij iurisdictio declinatur, quia præscriptionis fori renunciationem non ualere quis alleget. Bar. etiam ad eos qui de causa principali compromiserunt id extendere uidetur. Poterit enim arbiter etiam de articulo hoc cognoscere. Vnde consequens est, quod pleriq; hic tradiderunt, si statuto caueatur ut in agnatorū controuersijs fiat compromissum, de ea quoq; causa adeundus sit arbiter, quæ ad articulum spectet, nempe an compromittendum de tali quæstione sit: quam sententiā & nos probamus, siue uerba legis attēdamus, & hæc enim cōtrouersia est: siue mētem, quia qua ratione credidit legislator litem principalem citius & citra maius iurgium sub arbitro terminari posse, quàm sub iudice*[i]*, eadē & de articulo idem sensisse credendum est. Nam & in iure uidemus principalem litem & articulum ipsum ijsdem priuilegijs censeri*[k]*, imò & fauorabilior quandoq; est articuli causa, utpote quæ neutri litigatorū onerosa sit, & quæ quādoq; sola satisdatione dirimatur*[m]*. Nam & traditum est, quoties causa principalis summaria sit, emergētes in ea articulos summatim*

e Gl. l. cū pla tis. ff. de re iudi. Bar. l. quod Nerua. colū. 5. depos. versi. iuxta prædicta quæro.
f l. arbitro. q satis. cog.
g l. aptissimi. de iudic.
h l. ab exequutione. in fi. §. quo. app.
i l. quāuis. ff. de arbi.
k d. l. ab exequutione. in fi. gl. l. 3. §. de appe. Anch. consi. 77.
l l. j. vbi Paul. ff. si qs cau.
m Aut. q supplicatio. supra de prec. Imper. offe. Soci. l. pecuniā quam. ff. si cer. pet.

matim quoq; decidendos esse[n]. *Quapropter in hypotheca quoq; tum summarie, non autẽ iure ordinario cognoscendum erit*[o]. *Sic quum in municipio caueretur, ut in damni dati causis iuramẽto actoris staretur, in articulis quoq; obiter occurrentibus stari debere Bar. censuit*[p], *generaliterq; hoc procedere traditũ est*[q], *exceptò quũ uerba mensq; legis aliud suaderent*[r], *uel quum de materia odiosa tractatur, ut si appellatio uel in integrum restitutio sublata in causa principali sit, non enim in articulis sublata censebitur*[s]. *Vnde quãuis à diffinitiua in possessorio iudicio non appelletur*[t], *ab interlocutoria tamẽ in eo iudicio lata prouocari poterit*[u]. *Sic hæreseos seu impietatis condemnatus, à diffinitiua nõ appellat, ab interlocutione appellat*[x]. *In iudicijs quoq; summarijs uel exequutiuis traditum est, an quis legitimam personam habeat, plenarie cognoscendum esse*[y]. *Fuere tamen qui in prædicta quæstione de articulo compromittendum non esse existimarent, sed rationibus nõ adeo grauibus ut eas referre operæpretium sit.*

peruenıat. Scituros quod si neglexerint, etiã litem [f] suã facere intelligentur.

f ¶ LITEM SVAM. *Ideo hoc dictũ est, quia perinde iudex condemnatur, atq; si litis periculũ ad eũ pertineret, nempe ut si dolo malo, aut per gratiam male iudicauerit, in totius litis æstimatione condemnetur*[z]. *Propter dolũ enim perinde multatur, qui processum impediuit, ac si actionem peremisset*[a], *quod si culpa deliquerit, non nisi quatenus partis interest cõdemnabitur*[b], *imprudentiaq;*

n l.iij.§ sciendũ. ad exhi. Bar. i extraua. ad repri. in verb. summarie. co. 6.
o Bal. l. j. col. j. infra cõia de leg.
p Bar. l. sciẽt. in fin. de ali. leg.
q Ancb. consil. 77.
r Bart. d. l. solent. Bal. d. l. cũ prepo- nas. in fi.
s l. si ex cã. § nũc vidẽdũ. vbi Bald. de mino.
t l. j. infra si de momẽ. pos.
u Ang. consil. 46. Ancha. 183. Corne. 290. in. j.
x c. vt inquisi tiõis. de hær. l. 6. vbi doc.
y l. ij. infra de edic. diui Adri.
z l. si. infra de pœ. iud. qui ma. iudi.
a Arg. l. pen. § in eum. ff. ne quis eũ qui.
b l si. ff. de var. & extraord. cog.

c l. imperitia. ff. de re. iur. *dentiaq; non dolum, sed solam culpam arguet*[c]*: quod generaliter in quolibet artifice existimandum est, quia si in* d l. j. §. hæc a/ctio. si mẽsor fal. mod. di. *arte quam profitetur erret, culpæ potius quam doli nomine tenebitur*[d]. *Et ideo doctor qui per iuris errorem iudicauerit, non tamen dolo id fecisse in dubio censebitur*[e]. e l. ij. vbi Alc. ff. qd' gsq.

Ego siue dolo, siue imperitia iudex pronunciauerit, nunquam obligari eum censeo, nisi ex dolo quatenus uera litis, id est dãni illati æstimatione interest[f], ex imprudentia quatenus de bono & æquo uisum fuerit[g], mitius enim cũ eo agendum est, qui necessarium iudicandi munus detrectare nõ potuit[h]. Cæterùm ex dolo, criminali quoq; ultione, & existimationis, id est famæ dispendio plecti potest[i].

f l. si filiusfa. ff. de iud.
g d. l. fina.
h l. si. §. iudicãdi. ff. de mu.
i auť. nouo iure. & l. fin. ſ. de pœ. iudi.

IIDEM AVGVST.
Ioanni Præf. Præt.

DE quæstiõe tali à Cæsariẽsi aduocatiõe ĩterrogati sum⁹, duab⁹ vel pluribus personis spes alienæ[b]

DE QVAESTIONE.[a] ¶ *Cæsarea metropolis, ciuitas Cappadociæ est, quæ antea Mazaca dicebatur, in ea quum huiusmodi species incidisset, aduocati que Præsidalis fori dubitarent, Iustinianum consuluerunt: à quo rescriptum est, Pactum de hæreditate uiuentis nullum esse nisi ille consenserit.* Accurs. *Cæsariensem aduocationem ipsius Cæsaris interpretatur: sed de his forte intellexit, qui in huius pacti cõtrouersia ceu fiscali coram procuratore Cæsaris patrocinabantur. Vnde & Cæsariani uidentur dicti ipsi exequutores & nuncij fiscales*[k].

k l. pen. in fin. infra de bonis proſc. l. prohibitũ. l. defensionis. infra de iur. fis. lib. x.

b ¶ SPES ALIENAE. *Huiusmodi spes quum de uiuentis*

niuentis hæreditate sit, à iure reprobatur[l]*, non tam in eo qui successurum se agnato credit*[m]*, quàm etiã in patre, qui filij se successorẽ speret. Id enim etiam cõtra ordinẽ naturæ*[n] *est, itemq; in filio, qui patri uelit succedere*[o]*, nam & multa interim euenire poßunt, ne patri succedat*[p]*, & ideo non tenetur etiam pœnam, quæ is ex delicto condemnatus sit, soluere, legitimeq; imputare*[q]*, sicut nec cogi potest, ut ullã ei dum uiuit legitimam aßignet*[r] *: Vnde filius non potest quicquã ex parentis bonis interim alienare, nec in euentum eius mortis obligare*[s]*, nec eo inuito aliquo modo de eis disponere*[t]*, tametsi uiuente patre propter hãc spem quodam modo dominus dicatur*[u]*, & ex probabili patris opinione speret se ei successurum*[x]*, & propter hanc spem non facile patri indulgendum sit ut alios adoptet*[y]*, uel naturales natalibus restituat, sibiq; legitimos hæredes efficiat, ne scilicet iustorum liberorum spes diminuatur*[z]*: nam & publicatis patris bonis propter hanc spem separatio peculij permittitur*[a]*, uenditionéque in extraneum facta, reuocatio filio eatenus conceditur, quatenus de alimentis sibi consuli poßit*[b]*:* Donatione *uero facta condictio ex lege illi datur, ut inofficiosam donationem reuocet*[c]*. Et hæc in filijs recepta sunt. In agnatis uero nec hos quidem effectus huiusmodi spes habet: quod*

fuerat hæreditatis, ex cognatione forte ad eos deuoluendæ, pactaq; inter eos inita sunt pro aduentura hæreditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit, & hæreditas ad eos

l vt hic.
m l.iij.§. si qs quasi. ff. de cõd.ob cau.
n l.nã & si parentibus. ff. de inoffi.
o l.post eman. §.j.ff lib.le.
p Arg.l. naturalẽ.de aegre.do.Bar.l. sciẽdũ.ĩ pri. ff.q sat. cog.
q Bal.l.quanquã.§.ad leg. falci.
r bal.l.nõ põt. ff.de adop.
s l.j.ad Mace.
t l.fi.vbi Bart. de lib.agno.
u l.in suis. de lib.& posth.
x l. scripto.ff. vnde lib.
y l.nec ei ꝑterea.ff.de ado.
z Bar.l.gallus. § & qd si tantum.in fi.
a l.iij.§.sed vtrũ.de mino.
b c.cũ cõtigat. vbi Imo. de iureiur.
c l.j.§.de inoff. dona.

adeò uerũ est, ut etiã si pupillo ipsi substitutus sit aliquis agnatus, nõ tamen eo uiuente probabiliter pupillarẽ hæreditatem speret[d]*. Vnde & receptum est, posse pupillũ, cum autoritate tutoris, legitimo iure bona sua in huiusmodi pupillaris substituti præiudiciũ alienare*[e]*, omnemq́ eius spem uanam irritamq́; facere, si tamẽ iusta alienationis causa subsit*[f]*, habet tamẽ agnatorum quoq; spes aliquo casu effectum, ut quũ de tutela aßumẽda tractatur, is enim qui succeßioni ꝓximus est, tutelæ adstringitur*[g]*. Quapropter quum Prætor decreto suo legitimo tutori administrationẽ decernit, causa cognita id facere debet, & eos uocare ad quos spes quoque succeßionis pertinet*[h]*. In lege quoque municipali cum prohibentur mulieres absque agnatorum proximiorum autoritate contrahere, Bar. censuit*[i]* huius spei respectum haberi, quod scilicet qui proximiores sunt, propter spem succeßionis diligentius se gerent. Ego illud potius perpendi crediderim, quod maior charitas in cõiunctioribus præsumatur, consequenterq́; & maior cura. Vnde illud Poëtæ: Viscera nostra tuæ dilacerantur opes. Sed quid in extraneo? An ullo casu spes eius probabilis sit? Et si institutus sit uiuente testatore, nõ uidetur probabilis: quum reuocari testamẽtũ poßit, uel ipse prædecedere, multaq́; eiusmodi cõtingere, ne succedat: in eo uerò q fideicõmisso cõditionali uocatur, receptũ est, spem seu ius habere, unde et hæredẽ cogit, ut sibi caueat*[k]*. Non enim de uiuẽtis hæreditate, id est hæredis grauati agitur, sed de testatoris iam defuncti, cui ex fideicommisso succeditur*[l]*: nec probabilis esset hæredis allegatio, qui uotum captandæ mortis suæ*

d l. ij. §. interdũ. de vulg. Bar. l. is posteà. de acq. hæred.

e Bar. l. l. Marcellus. §. res quæ. ad treb.

f l. j. §. nõnullos. versi. ad substitutũ. ff. de tut. & ra. dist.

g l. j. de leg. tu.

h l. legitimos. vbi Bartol. versi. qñq; ꝑ istud. ff. eod. titu.

i l. transactionem. infra titu. j.

k l. inter oẽs. vbi Ias. qui sat. cog.

l l. cohæredi. §. cũ filiæ. de vulg.

suæ induci affirmaret, quum si de eo dubitat, abstinere se hæreditate possit[m]*, adeundo enim uidetur consensum suum fideicommissario præstare*[n]*. Vnde quæsitũ extat, an si stipuler mihi dari centũ post mortẽ Titij: ualeat stipulatio? Et Raph.*[o] *sensisse uidetur ualere stipulationẽ, in ea specie, quũ in casu legis nostræ, alter agnatorum alteri promisisset bona Sempronij uiuentis habere licere, quod si simpliciter intelligatur paratissima est fraus legi*[p]*. Ego promissionẽ de rebus proprijs, post mortem alterius præstandis ualere sentio, sed de illius rebus cuius mors expectatur neutiquam, idq́; constitutionis nostræ argumento.*

m ¶ nec ea res. Insti. ad legẽ falcid.
n l. apud Iul. in ff. ex qb. cau. in poss.
o l. stipulatio ista habere. ¶. j. ỹ ff. quæ situm. de ver bo. oblig.
p Ias. hic.

perueniat, certos modos[c] in eadem hæreditate obseruarit. Vel si forte ad quosdã ex his hæreditatis commodum peruenerit, certas pactiones euenire. Et dubitabatur, si huiusmodi pacta seruari oporteret. Faciebat autem eis quæstionem, quia adhuc super-

c ¶ CERTOS MODOS. *Annotandum ergo est, Pactionem hanc de bonis uiuẽtis factam, nullius esse momenti: est enim contra bonos mores, quia captandæ mortis uotum inducit*[q]*: Vnde & si ad paciscentes bona perueniant, fisco addicuntur*[r]*. Quo argumẽto, ait hic Iason, crimine hæreseos notari eos, qui uiuẽte Pontifice de Põtificatu conuenticulum faciunt. Ego potius læsæ maiestatis reos crediderim*[s]*, quoniam pactum concipiunt, quod aduersus principis sui securitatem esse præsumitur*[t]*: mitius tamen puniendos, quia id præsumptione legis inducitur.*

q l. quidã ¶. ff. de dona. l. si quis mihi ¶. sed vtrũ. de acqui. hære.
r l. ij. ff. de his quib. vt indign. in ff.
s Bald. l. quoniã. j. de test.
t l. j. ad. l. Iul. maiest.

citur, minor autem pœna ex præsumpto, quàm ex uero crimine irroganda est[u]*, crimen autem hic præsumi apparet. Vnde & fisco bona acquiruntur, quum si nullum delictum esset, sed simplex aduersus bonos mores inobedientia*[x]*, non fisco sed proximioribus pẽdenda esset pœna*[y]*. Procedit autẽ legis nostræ prohibitio, etiam si pa-*
I *ctum iuratum sit: Non enim religione confirmatur id quod bonis moribus repugnat*[z]*: nec personæ respectus est ullus, siue is miles sit, qui aliàs pacto suam hæreditatẽ*
II *deferre potest*[a]*, nam non ideo de aliena pacisci poterit: siue syndicus collegij, aut uniuersitas aliqua, & in his enim rationi legis locus est*[b]*: siue etiam ecclesia, utitur enim & ipsa iure communi, nisi quoties apparet speciali*
III *ter aliquid ei indulgeri*[c]*. Sed an in liberis idem dicemus?*
IIII Et post Accursiũ omnes ferè idẽ censuere: *contra pauci, quia legis huius uerba huic casui nõ cõueniunt*[d]*. Omni modo enim hæreditas (saltẽ quod ad trientẽ iure naturæ debitum attinet) ad eos est peruẽtura, & ut uera sit Accursij sentẽtia, non ualere scilicet pactum saltẽ respectu pœnæ, ut fiscus excludatur, diuersa obseruãda uideretur, nõ enim pœnæ locus est, nisi quatenus in lege expressum est*[e]*: at lex quæ fisco bona tribuit, nõ de filijs paciscẽtibus loquitur, sed de agnatis, uel cognatis*[f]*, quæ uoces in materia pœnali non uidentur filios comprehendere, hi enim nati non autẽ adnati aut cognati sunt*[g]*. Sed tamen communis sentẽtia generaliter uerior uidetur, quoniam ratio legis in filijs quoq; procedit, qui licet naturali charitate erga patrem alligentur, tamen de eius hæreditate eo inconsulto paciscendo, satis ostendunt in eorũ animo*

cupidi

u §. fi. in auth. vt lice. mat. iũcta. l. trãsigere. §. tit. j.
x Bal. cõsil. 7. in. 6.
y l. j. §. de sec. nupt.
z c. nõ est obligato. de reg. iu. in. 6.
a l. licet. §. eo.
b l. mortuo. ff. de fideiusso. Ias. hic.
c c. j. de alien. feu. gl. c. peruenit. extra de censi.
d Arg. versic. & quia non sunt.
e l. ij. §. diuus. de sep. vio.
f d. l. quidã. in fin. d. l. ij.
g l. filius. de suis & legi. l. scripto. ff. unde libe.

cupiditatem & successionis affectum ei charitati prae-uortere, nam & lex omnino eis non credit[h]: quandoquidem in ferrea hac aetate,

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quod ad naturã attinet semper incertus est pater, ut Odyß. libro primo Homerus tradit,

Illo me genitum dixit pia mater, at ipse
Nescio, nam proprium certus scit nemo parentem.

Verisimileq; est, eos qui in huiusmodi pacta coëunt, suppositios potius filios, q̃ ueros esse[i]. Censeo igitur cum plurimis hoc quoq; casu ad fiscũ bona deuolui, quod & Barto. ferè existimauit, quũ debitores paternos filius in causam paternae mortis liberasset[k]: nec me mouet quod materia haec poenalis sit, quia in hac quoq; uerba late accipiuntur, quatenus ratio legis infert[l], quae praesertim in ea expreßim descripta sit[m]. Sed quid uice uersa, num
V *idẽ dicemus in patre, qui de filij sui haereditate sit pactus? & Aret. credidit nõ idẽ esse: quia nõ est uerisimile captare mortẽ filiorũ parentes[n], sed tamen receptius est idem prorsus esse, quod scilicet paterni amoris praesumptio facti huius improbitate cõfutetur, nã & quãdoq; delinimẽtis nouercalibus allicefacti, quandoq; alijs affectibus de prole sua malè sentiũt[o]. Quid in his q ita de uiuẽtis hae-*
VI *reditate pacti sunt, uti intestato successuri erãt? Et idem traditũ est, quũ in eũ casum aduersus defuncti uoluntatẽ pacto prouideãt, quo ipse aliter disponeret: Vnde apparet tale pactũ nõ omnino legi cõforme esse[p]. Censuit tamen Riminaldus si filij generaliter cõuenirẽt, ut decedẽte patre intestato, eius haereditas inter ipsos iuxta legum*

h l. j. ad Mac.
i c. afferte. de praescr. Alb. l. cũ qui probabilẽ. §. de epis. & cler.
k Bart. l. cum dñs. §. fin. de pecul. lega. Doctо. l. filius. §. eod.
l l. cũ lege. de test.
m Gl. in auth. vt hi q obl. vers. ad curationem.
n l. isti quidẽ. qđ me. cau.
o l. iiij. ff. de in offi. testa.
p Gl. c. j. de cõstitu. in. 6. & c. pastoralis. de fi. instru.

præcepta diuidatur: tali pacto nullā fisco pœnam lucrifieri posse, nec ceu indignos filios submoueri: quod & ipse probo. Sed probabilior est dubitatio. Quid in extraneis paciscentibus? quū enim hi spem nullā habeant, non uidetur ullū captandæ mortis periculū subesse. Sed tamē uerior est Rimimaldi sententia, tū quoq; legi nostræ locū esse: Paciscuntur enim de rebus alienis, & nisi sperassent fore ut instituerētur, uel aliquo casu hæreditas ad se perueniret, sub ea cōditione nō cōtraxißent[q], & quū peruenerit, ex posteriore euētu spem præcedentē cōijciemus[r].

VIII *Sed an quod ad pœnā attinet, saltē minori* x x v. *annis paciscenti succurremus? Et aliqui succurri credūt, quia in crimine quo quis indignus hæreditate redditur, traditum est subueniri minoribus[s]. Contrà uterq; Dec. succurritur enim quum negligēdo deliquit, secus si faciēdo[t]. In delictis enim nō restituūtur minores[u]. Ego tamen priorē sentētiā tanquā mitiorē sequor, quū id non uerū, sed præsumptū potius delictū sit, ueretur enim lex ne periculosi euentus inde sequātur, & ideo succurrendum minori est, ne in dānū incidat[x].*

IX *Sed an quod hic dicitur, tunc quoq; obseruabimus, quū non de tota hæreditate cōuentū fuit, sed de eius parte? Et omnes fatētur pactū esse nullū, etiā si de parte sit: opinor ego etiā si de specie aliqua, aut re particulari, quoniā lex nostra simpliciter de rebus alienis non ualere pactū ait. Verum maior esse dubitatio potuit circa pœnā, an dicto casu sola res de qua conuentum est publicabitur, an uero omnis paciscētiū portio, & uideretur solā rem auferri, ne pœna delicto maior sit[y], & ne pactum super una re ad aliā trahatur[z], & quia in his quæ*

q l. si qs locuples. ff. de manu. testa.

r l. sed Iuli. §. proinde. ff. ad Macedo.

s l. minorib⁹. ī. de his qb. vt indig.

t Bart. l. si qs in tātam. infra vnde vi.

u l. j. īfra si ad. uer. del. l. auxiliū. de mino.

x l. j. §. accusationē. in fin. ad Tur. bar. l. j. §. nunciatio. de oper. no. nuncia.

y l. rescriptū. ff. de his quibus vt indi.

z l. si vnus. §. ante omnia. ff. eod.

*quæ legibus prohibētur, non committitur pœna nisi qua
tenus aduersus eas factū sit[a], licet in pœnis conuētiona=
libus aliud sit. Vnde si emphyteota, uel cliens partē utilis
dominij alienent nō tamen à toto iure suo cadunt[b], & in
nostra quæstione sic sensit Fulg. Sed cæteri crebrius con
trarium prodidere, quia lex ei qui partē bonorum uiuen
tis donauerat, denegādas actiones hæreditarias in totum
ait[c]: non enim hæc pœna contemplatione rei irrogatur,
sed ex indignitate eius qui cōtra bonos mores festinauit,
& periculosum testatoris saluti contractum celebrauit.
Sed quid si qui cōtraxerunt uiuēte adhuc testatore à con* X
*tractu recedant, an nec pœnitēti quidē non parcetur? Et
Decius senior nō parci existimauit, cū perfecto cōtractu
delictum sit cōsummatū, & ius fisco quæsitū[d], unde pœ
nitentia cum res amplius integra non uideatur admitti
non debet[e]. Contra Picus, quum ex dolo præsumpto id
pactum reprobetur, quæ præsumptio ex sequente pœni=
tentia tolli debet[f], nec uidetur ius fisco quæsitum ante=
quam reus postulatus sit, & testator decesserit, unde hu
manius est ut aboleri crimen pœnitentia credamus[g], nam
& traditum est, si uiuo patre filiū exhæredatū ingrati=* XI
*tudinis pœniteat, nō obesse ei exhæredationē[h]. Sed quid
is contrahētes nesciant de uiuentis hæreditate pacisci, ut
quia ignorēt uiuat an nō? & hoc quoq; casu prohibitio=
ni legis nostræ locū esse constat, licet nulla quæratur fi=
sco pœna[i]. Quod si mortuum crederent, idq; ita esset,
dubiū non est pactum ualere, nec ulli pœnæ locum esse[k].
Quid è conuerso si mortuus esset, ipsiq; ceu de supersti=
tis hæreditate paciscerentur? & ut pœna euitetur, ma=*

a l. in depositi. cū. l. seq. ff. deposi. Pau. l. iiij. §. Cato. 5. oppo.

b c. j. de vas. g contra cōst. lotha.

c d. l. quidā. §. fi. vbi Albe. & Rapha.

d l. qui ea. de furtis.

e Mod. repe. l. si qs maior. 7. not. infra tit. j.

f l. j. ſ. d' crimi ne stellio.

g l. si adulterium §. j. ff. de adulte.

h Doct. auth. ſ. nō licet. ſ. de libe. præte.

i l. nec nos. ſ. de capti. vbi Cyn. & bal.

k l. si qs mihi. §. sed verū. ff. de acq. hæreditate. vbi Raphael & Alexand.

gis quod in ueritate esset attēdi crediderim, quā quid isti opinarentur[l]. *Cæterū quod iure ciuili de hæreditate hic dicitur, aliquatenus iure Pontificū in sacerdotijs obseruatur. Præbendæ enim uiuentiū nec dari nec promitti alteri possunt*[m], *idq́; nec à Pontifice quidē ipso in specie, licet in genere expectatiuam (ut uocant) gratiam cōcedere ipse solum poßit*[n], *non enim tali casu adeò est euidens captationis metus: proinde nec illud quidem iure posse Pontificem credibile est, ut ius regressus alteri competens alteri renūciari citra nouam possessoris uoluntatem ualeat, quum priori fidere posseßor potuerit, posteriori autem nō æque. Superest nunc uidendum quibus casibus ualeat id pactum, & primus est quum ille, de cuius hæreditate agitur, consentiat: ceßat enim ratio captādæ mortis, quum uerisimiliter, nō nisi ex magna fiducia is cōsenserit*[o], *maxime quum quandocunque dubitet, reuocare huiusmodi consensum poßit. Vnde apparet, non statim contrahentibus ipsis ius ex tali pacto firmiter acquiri*[p], *nec refert à principio cōsenserit, an celebrato iam pacto ratum deinde habuerit*[q], *quod Bald. & Sali. hic censuerunt*[r]. *Quo fit, ut non statim ius fisco quæsitum censeatur, quod supra ex Pauli Castren. Piciq́; sententia retuli. Sed quid si hic qui consensit minor esset? Et si pubes sit, quia & testari potest, putauerim cōsentire posse*[s]: *Si pupillus sit, adhuc posse arbitrarer, dum cum tutoris autoritate id faceret*[t]. *Qua tamen in re amplius deliberandū est. Addit Rimi. ideo reuocari hunc consensum quandocunq; posse, quia aliâs auferretur ei libera testamenti factio: quod falsum est: non enim hic consensus uim testamenti*

XII

l l. inter oēs. §. pe. de fur. Bald. l. si qs seruo. ī prin. infra. de fur.
m c. j. &. ij. de præben.
n c. ne captandæ. de concess. præben. in. 6.
o Bal. hic. Fulgo. cōsil. 73. colum. ij.
p Pau. Castr. hic. Anchar. cōsi. 403. vi so. Deci. hic col. 3.
q l. j. §. pdest. ff. quo. lega.
r l. fi. infra ad Macedo.
s l. Aurelio. §. j. de lib. leg. Bal. l. 4. ī fi. ff. de reb. eo.
t l. cum anti quiorib⁹. ī. de iure deli.

menti habet, nec quidem inter milites, aut filios[u], *quum duplicem contractus ipsius cõditionem imitetur, & ideo duobus testibus probari posse talem consensum crediderim*[x]: *quod & recẽtiores hic comprobant, & non absimili casu respondit Socy.*[y] *Secundus casus est, quum in genere tantum de uiuẽtis hæreditate tractatũ est, ut quia quis societatem contraxit, si qua iusta hæreditas sibi obueniret*[z], *generalis enim hæc mentio non arguit speciale uotum in morte alicuius*[a]. *Vnde si quis generaliter obligat bona præsentia & futura, etiã ea cõtinebuntur, quæ de hæreditate uiuẽtis ad se deinde peruenerint, q̃uis specialiter hypothecas tales cõtrahi lex uetet, ut Sali. adnotauit. Quod si probari poßit, hæreditatis certæ personæ contemplatione contractum fuisse, secus esset, ut Bal. hic eleganter censuit, ne scilicet facilè fraus legi fiat*[b]. *Quid enim si qualitas contrahentium aliã præsumptionem inducat? Quid si notarius de incerti hominis hæreditate pactum se scripsisse dicat, ut instrumentũ ualeret, quum de certo nominatim partes secũ tractassent*[c]? *Quid si is de cuius hereditate ex tali pacto diuidẽda agebatur, mala morte perierit, ignoto autore*[d]? *Quis ex periculoso hoc euentu aduersus eũ, cui bono hæc res fuit, nõ præsumat*[e]? *Probantur enim huiusmodi fraudes coniecturis*[f]. *Sanè in hoc præbendæ sacerdotũ ab hæreditate differũt, quod de eis nec generaliter quidẽ, aut de persona incerta ualet cõceßio*[g], *nisi summus ipse Pontifex ita mãdauerit. Sed quid in magistratibus, aut officijs prophanis? & Soci. respondit non posse alicui quod primo uacabit officium cõcedi*[h]. *Dec. cõtra tanquã conceßio hæc magis sit*

u l. fi. infra fa. mil. ercis.
x l. vbi. de testib.
y Soci. consil. 41. in. 3.
z l. iij. §. de illo. ff. p soc.
a Signo, cõsil. 116.
b l. fraus. ff. de legi.
c Fulg. Albe. Alexand. l. si mulier. § si mulier. ad Velle.
d l. sacculariɾ. § j. de extra ordi. crimi.
e l. j. §. item la beo. J. ne qd in lo. publi. vbi Albe.
f l. dolũ. infra de dolo.
g c. nulla. vbi Doc. de con cess. præben.
h Soci. consil. 53. in. 3.

hæreditatis pacto similis, quam sacerdotalibus præbendis. Picus in specie quoq; concedi posse existimauit, quũ officia temporalia sunt, ut quum durante Titij *magistratu, eius* Præturam *alij* Princeps *concedit.* Ego *idem arbitror, & si perpetuum id munus, id est ad uitam sit*[i].

i c. moribus. si de feud. def. vbi Alua.

Tertius casus præcedenti non absimilis est, quum quis hæres institutus impuberiq; substitutus, uendit utriusq; hæreditatem, ualet enim uenditio, maximè (ut ait lex) si iam delata impuberis hæreditate uenerit hæreditas. Fulgo.[k] *& Aretinus non ualere existimant, & regulæ nostri textus adhærent, quia in ea lege nõ apparet uiuẽte pupillo uendi hæreditatem.* Dictio *enim, maximè, necessario non includit uiuere pupillum, sed non esse delatam hæreditatem, quod cõtingere etiã eo mortuo potest, idq; uarijs casibus*[l]*: ego pro communi sententia uideo generalitatem uerborũ legis esse.* Adde *quod eo in casu apparet nõ principaliter propter uiuentis pupilli hæreditatem cõtractum fuisse, sed potius de defuncti hæreditate agi, cuius sequela quædã uidetur hæc pupillaris*[m]*, multaq; in consequentiam permittũtur, quæ aliàs prohiberentur*[n]*. Sed tamen durum est eo uerborum inuolucro censeri concessam uiuentis pupilli hæreditatem: & ideo* Fulg. Aretiniq; *interpretationẽ sequor*[o]*.* Eódem *pertinet, quũ uenditor seruum manumisit, cauere enim debet quicquid ex hæreditate liberti ad se peruenerit, emptori restituturum*[p]*, idq; siue quia de hac hæreditate in consequentiam contractus solum agitur, siue quia de ea soli citus uideri non potest, qui ad hanc cautionem inuitus, ex culpa tamen sua cogitur.*

k l. ij. §. j. de hæredi. vel actio. vendi.

l l. is qui hæres. ff. de ac. qui. hærd. l. delata. & ver bo. signi.

m §. liberis. Instit. de pupilla. substi.

n l. j. de aut. tutorum.

o l. qui romæ. §. duo fratres. 7. q°. Bar. de verbo. obli.

p l. si quis seruum. de act. empt.

Quartus

Quartus casus est, quum quis non de uiuëtis hæreditate, sed de re sua disponit in causam mortis alicuius, ut quum proprietarius usumfructum uendit alicui quum Titij *esse desierit, uel post mortem* Titij[q]*: qua ratione moribus receptũ est, dominũ militis sui feudũ eo uiuëte alienare alteri posse, collata in eũ casum dispositiõe, quo milite suo mortuo, ad se fiduciaria res reuertatur: tunc enim non tam de re aliena, quàm de iure suo disponere uidetur*[r]*, probabiliusq́; quis sperat utile dñiũ directo consolidari*[s]*, quàm successurũ se titulo hæreditatis.* Quod *ego non consuetudine solum feudali, sed etiam iure nostro defendi posse crediderim, quũ ius principaliter ad paciscẽtem pertinet, ut in suprascripto usufructus exemplo:* Nam *& ualere pactum traditur, quo filiafamilias paciscitur se de dote non acturam, quum sui iuris esse cœperit*[t]*, quod non tam fauore liberationis inductum crediderim*[u]*: quam quia de re sua paciscitur, in casum quo plenius ius adepta sit:* Hinc *pertinet & quũ quis post mortem suam se daturum spondet, ualet enim promißio*[x]*, dum præsentem sui obligationem, non autem bonorum obuentionem inducat*[y]*, quod superius à nobis diffusius tractatum est*[z]*.*

stite[d] eo, de cuius hæreditate sperabatur, huiusmodi pactio processit, & quia nõ sunt ita cõfecta quasi omni modo hæreditate ad eos peruentura, sed sub duabus conditionibus composita sunt, si ille fuerit mortuus & si ad hæreditatem vocen-

q Arg. l. vt hęredibus. de legat. ij. Bal. c. j. §. j. & feudo da. 1 vic. l. commiss.

r d. c. morib'.

s c. si. qui succ. ten. in feu.

t l. & hæredi. §. filia. ff. e.

u Bar. & Bal. hic.

x Old. consil. 139.

y Barto. cõsi. 252.

z In. l. pactum quod dot. §. eod.

d ¶ ADHVC *superstite.* *Generaliter enim superstite*

aliquo pactum futuræ succeßionis nõ ualet, siue de diuidenda hæreditate agatur, quod proprium huius legis argumentum est, siue de deferenda per pactum, quod à nobis supra declaratũ est[a]. *Quæ tamen conclusio non procedit, quoties non succeßio defertur, sed impedimentum illi obstans summoueretur, ut in nouo feudo, in quo iuri succedendi locus non est nisi pacto impedimentum sublatũ sit*[b], *ut in patre q emãcipato non succedit, nisi cõtracta fiducia emãcipauerit*[c]: *ut in fœmina dotata, quæ ex forma statuti intestato patri succedere nõ potest, cui impedimẽto à municipali iure inducto derogari poterit*[d]. *Sicut enim facto testamẽto potest pater eam instituere, ita paciscendo potest obicem illum reijcere, ut Iason hic declarat.* Idem *in patre, qui ingratitudinis præteritæ causam filio remittit, ut sibi succedere poßit*[e]. *Sed quid si pater iam testamentum condiderat, & eũ cen ingratum exhæredauerat*[f], *nunquid si remißio ingratitudinis deinde facta sit, filius succedere poterit?* Et Bartolus *hic sentit posse*[g], *contrà* Picus, *quia propter talem causam pater habet liberam testandi, & filium excludẽdi facultatem, quæ libertas tali pacto tolleretur*

I

II

III

IIII

V

a l. pactũ quod dot. §. eod.

b c. j. de fratribus. de nou. feu. inuesti.

c § fi. insti. de leg. agn. successio.

d Barto. hic.

e l. fin. infra de reuo. dona. dixi. l. pxi. supra. eo.

f Auth. nõ licet. C. de lib. præteri.

g Et bar. l. iij. § fi. de adi. men. lega.

tur hi, qui huiusmodi pactiones fecerunt.

¶ Sed nobis omnes huiusmodi pactiones odiosæ videntur, & plenæ tristissimi & periculosi euẽtus. Quare enim quodã viuẽte & ignorante, de eius rebus quidam paciscentes conuenerunt? Secundum veteres itaq; regulas sancimus omnimodo huiusmodi pacta, quæ

retur[h], sed hæc ratio leuis est, non enim pactum libertatem aufert, sed causam ingratitudinis tollit, lex uero ipsa filium institui iubet. Fortius argumentatur Iason[i]: Nam sicut pater benedicendo filio instituere, maledicendo exhæredare non uidetur[k], ita & iniuriam remittendo non est existimandum exhæredationem reuocasse: Nam etsi pater filium exhæredatum emancipauerit, rursus adoptando remittere exhæredationem non uidetur[l], quia non est uerisimile ab eo quod semel iudicio suo in testamento statuit, facile uelle recedere[m]. Sed tamen Barto. sententia uerior est, dum tamen expresse cõstet remisisse patrẽ ingratitudinis causam[n], ea enim filio obstabat, quia exhæredationem confirmabat, quo impedimento sublato, admittendus iure communi erit[o]. Illud faterer, ex simplici reconciliatione non uideri præteritæ exhæredationis causam abolitam fuisse, tuncq; Iasonis rationibus locum esse[p].

contra[e] bonos mores inita sunt, repelli, & nihil ex his pactionibus obseruari, nisi forte ipse, de cuius hæreditate pactum est, voluntatem suam eis accõmodauerit, & in ea vsq; ad extremum vitæ spatium perseuerauerit: tunc etenim sublata acerbissima spe, licebit eis, illo sciente & iubente, huiusmodi pactiones seruare: quod etiam anterioribus legibus & constitutiobus non est incognitum: licet a nobis clarius sit introductum.

e ¶ QVAE CONTRA. *Hæc ratio hoc casu locum habet,*

h d. l. pactum quod dot.
i l. filio quem pater de lib. & posthu.
k Bal. in pœ. Decr. Mod. d. auth. nõ licet.
l d. l. filio.
m l. iij. ff. de testa. mili.
n Argu. l. in ipsius. §. fa. mi. ercifcun.
o d. l. iij. §. fir. de adi. lega.
p Argu. l. ij. in fi. §. de liber. & eo. lib.

habet, quia huiusmodi pactio periculosi euentus plena
est, maleq́; præsumitur de his, qui de uiuentis hæreditate
soliciti sunt. Sed & in pacto quo quis hæreditatē se reli-
cturum spondet, eadem ratio subest, quoniam lex aduer-
sus bonos mores esse arbitratur, ut quis testandi potesta
tem sibi restringat[r]. *Sed quid dicendum in pacto quo*
quis hæreditati uiuentis renunciat? Et *id non putarim*
contra bonos mores esse, quamuis simpliciter iuris auto-
ritate improbetur[s], *quia scilicet priuatorum pactiones*
legum autoritate non censentur. Vnde *sicut supra dixi-*
mus, pactum deferēdæ hæreditatis obuentionē bonorum
inducens nō ualere[u], *quia successiones per iuris modos,*
non per pacta deferri debent[x], *ita & in huiusmodi re-*
nunciatione dicendum. D*efertur enim hæreditas iure pu*
blico, & sanguinis contemplatione, huiusmodi priuato-
rum pactionibus non attentis[y], *quum tamen principali-*
ter de utilitate priuata agatur, licet in consequētiam iu-
I *ris publici ualeret huiusmodi renunciatio, si iurata esset,*
idq́; nouo iure[z] Pontificum: *tali ergo casu ab hæreditate*
II *ex contractu cum uiuente inito quis excluditur.* *Alius*
est casus in patre qui pecuniā accepit, ut filium emanci-
paret[a], *quum enim exclusum iure ciuili patrem* Prætor
quadam æquitate admittat, ea æquitas cessat, ubi pater pe
cunia accepta emancipauit, quoniā delinquit, ut ait Bar-
tolus, qui pecuniam accipit. Ego *nullum delictum esse ar*
bitror[b], *cum accipere ei pecuniam liceat, nec lex turpem*
causam stipulationis existimet, quæ ob emancipatio-
nem concepta sit[c], *licet lege Longobarda emancipando*
filium pater ipse teneatur ei aliquid præstare. unde ui-
uat,

r l.ij.§.interdũ.de vulg.
s l.ex eo.infra de inuti.sti-pu.l.stipulatio hoc modo.de verb. oblig.
s l.pactũ.īfra de colla.
t l.si.ff.d' suis & legiti.
u Barto.consil.212.
x l.iiij.ff.de test.
y l.si qñ.§.j.ff. de inof.test.
z c.quãuis.de pact.in.6.
a l.j.§.si parēs.ff.si quis a par.
b l.cum oportet.§.cū autē.J.de bon. quæ libe.
c l.verũ.ff.de verb.oblig.

uat, quod præmium emancipationis ipsa appellat[d], putauerim igitur, ita constitutum, quia pater accipiendo pecuniam, quasi transigere de hæreditate filij uideatur, & eam pecuniam pro eo habere, quantum satis sit, ne eius iudicia inquietet, non igitur pacto tollitur successio, sed à Prætore *tollitur, qui non putauit æquum ei patri succurrere, qui pecunia filium à sua potestate dimisisset.*

III *Alius quoq; est casus, quum pactum iuri municipali conforme est: uerbi gratia, statuto cauetur, ut mulier ingrediens monasterium patri nõ succedat: Aiunt hic communiter statutũ non ualere, tãquam aduersus ecclesiasticam libertatẽ, & quia de sanctimonialibus quicquam directe uel indirecte constituere laici nequeunt[e]. Si tamen cum filia monasterioq; ita paciscatur pater, uidetur renũciationem ualere, tanquam legis communis autoritas, pactionis prohibitiua[f], per statutũ sublata sit, quod quum fauore monasterij nullũ esset, monachis ac in priuata re iuri nondum quæsito renunciantibus effectum habebit[g]. In casu uero quo aliâs statutum ualeret nõ est dubiũ excludi uestalem, uerbi gratia, in ea quæ monasterium ingressa esset, iure communi incapax, ualet enim statutum iuri communi conforme, sicut uidemus statuta laicorum ualere de iuramento conformiter cum iure cõmuni disponentia[h], tametsi aliâs id iuris laicis non concedatur ut de iuramento quicquam statuant: & licet tali casu* Roma. Pontifex *eis monialibus per priuilegium concesserit, ut succedere poßint, non tamen statutum aut consuetudinẽ sustulisse censendus est, quæ à principio ualuit[i]. Idem dicendum quando de successione tractaretur, quæ solius*

statuti

d Picus rep. l. in quartam. ad. l. falci.

e cap. ecclesia sanctæ Mariæ. de cõsti.

f d. l. pactum quod dot.

g Arg. c. ij. de clande. despon.

h Corn. auth. sacramenta. pen. charta. vers. 40. fallit. J. si aduersus vendi.

i Arg. c. ad apostolicã. de Simo. &. c. cũ apostolica. de his q̃ fiunt a præl.

statuti beneficio cõcederetur: uerbi gratia, statuto caueatur ut consanguineo æqualiter succedat, qui ex altero latere coniungitur, sicut qui ex utroq;, monialis ex altero coniuncta uult succedere, certè excludetur, iure enim cõmuni non potest[k]*, statuto æque nõ potest, quia ab eo excluditur, quod saltẽ eatenus ualet ut beneficia sua monialibus communicare non censeatur*[l]*, licet ius cõmune eis auferre non possit*[m].

¶ Iubemus etenim neq; donationes [f] talium rerum, neque hypothecas penitus esse admittendas, neque aliũ quenquam cõtractum: quum in alienis rebus, contra domini volũtatem aliquid fieri vel pacisci, secta temporum nostrorum non patiatur.

f ¶ NEQVE DOnatiões. *De bonis enim alienis in casum mortis nõ ualet huiusmodi cõtractus, de ꝓprijs uerò ualet, & quia fit mentio mortis, censebitur donatio causa mortis*[n]*, ut si promittam tibi bona mea post mortem meam: atque ita communiter traditum est*[o]*, nisi expresse sit dictum, quod sit donatio inter uiuos*[p]*: non enim tunc attendetur quod dilatio in diem mortis aliqua adiecta sit*[q]*. Idem si tacite, ut quia actum est, ut talis donatio sit irreuocabilis*[r]*, idq; in uerbis quæ substantiam contractus respiciant: alioqui si in clausulis executiuis, aut accessorijs promisit donator se obseruaturum, nec aduersus ea*[s] *facturum, non tamen recessisse à causa mortis uideretur, intelligiq; ea uerba deberent, nisi secundum naturam contractus donantem pœniteret, quod Bald. Corneusq; censuerunt.*

k Auth. itaq. ĵ. commu. de successio.
l l. si qs curialis. vbi Bal. supra de episco. & cleri.
m Saly. authẽ. cassa. q. 10. supra de sacrosan. eccl.
n l. sela. de dote præleg. l. Seia. de do. causa mor.
o Alex. l. quæ dotis. ff. sol. matri.
p l. cũ marit⁹. §. fi. ff. de pactis dota.
q Argu. l. ex his. infra qñ dies lega.
r l. vbi ita. de do. cã mor.
s Clem. j. in fi. de præben.

censuerunt[t]. *Sed an quis causa mortis donare omnia bona præsentia & futura posit? Et affirmat* Bar. *Poterit enim hæredem instituere, cui ius deducendi falcidiam de donatione tali competeret*[u], *poterit & eam reuocare si uelit*[x]. *Sed quid in donatione inter uiuos omnium bonorum præsentium & futurorum? Et crebrior sentẽtia à Bar. primum tradita est, non ualere huiusmodi contractum, tum quia auferret liberam testamenti factionem, tum quia hominem eam in conditionem perduci impium est, ut nunquam aliquid habere posit, & nec spe quidẽ, quæ infelicium ultimum solamen est, posit subleuari*[y]. *Fuere tamen non pauci qui dissentirent*[z], *quorum rationes ab Alexan. relatas cernere est*[a]. *Ego sanè uereor, ne Barto. sententia defendi non ualeat, nec enim uerum est, eo in statu talẽ esse, ut nihil in futurum sibi lucrari posit: Quid enim si ei relinquatur hac lege, ne aliquid donatario inde acquiratur*[b]? *Quid si donatarius aliquo casu futurorum acquisitionis fiat incapax*[c]? *Quid si donator rem redimat semel donatario consentiente alienatam*[d]? *Quid si bona haberet, quæ per contractum prohibita essent alienari, uel legis uel testatoris iussu*[e]? *Quid si seruum institueret necessarium hæredem*[f]? *non enim tali donatione actum uideri potest, ut huiusmodi seruum retinere, hæredemq; instituere nõ posit: nã quũ id fieri in præiudiciũ creditorum queat, & in donatarij damnũ poterit, qui mitius erga donatorẽ agere debet*[g]. *Adde quod nec ad testamenti substantiam quicquam facit quod nihil sit in bonis testatoris*[h], *nã & hæreditas iuris intellectum absque ulla re hæreditaria habeti*[i], *& qui*

plus æris

t Dec. hic. & consil. 305.

u l. in donationibus. ∫. ad l. falc. l. j. § si de si ex mortis. ff. quo. lega.

x l. nõ omnis. si cer. pet.

y l. inter stip. § sacram. de verb. oblig.

z Arg. l. & seruorum. ff. de statu homi.

a In d. l. stipulatio hoc modo.

b Auth. excipitur. authen. seq. ∫. de bonis quæ lib.

c Gl. l. quẽadmodũ. versi. mãserunt. ∫. de agrico. & censi.

d l. fin. ∫. de remissio. pig.

e l. ij. ∫. de cõdi. ob cau.

f § j. Insti. qb. ex cau. ma.

g l. inter § is quoq;. de re iudica.

h l. j. ff. de test.

i l. hæreditas. de peti. hær.

plus æris alieni, quàm sui habet, hæredem instituere potest[k]*: & qui grauatus est bona restituere, in eis tamen alium rectè hæredem instituet*[l]*. Sed & illud me mouet, quod donatio nomen ab exequutione ipsa sumit, id est à rei datione*[m]*, quum igitur quis dixit se bona præsentia & futura donare, quod ad præsentia attinet uera donatio est, quia exequutionem in se habet, quod uerò ad futura, exequntio nulla est: perinde igitur est, ac si dixisset, donabo quum acquisiero: sed qui donaturũ se promittit, iure tantum personali obligatur*[n] *non autem dominium trãsfert, merito de tali dominio testari poterit, sicut quilibet ære alieno oppressus testatur: Alex.*[o] *tamen cõmunis sententiæ æquitate ductus, ut id argumentũ summoueat, cõclusionem hanc restringit, quũ is qui bona præsentia futuráque donauit, cõstituit eo in casu, futura bona nomine donatarij poßidere: Nã per huiusmodi clausulam poßeßio in donatarium transfertur*[p]*, & consequenter dominium in eum ex tali traditione trãsit*[q]*. Receptum enim est, constituti uel precarij clausulã de futuris bonis conceptam, eorum etiam poßeßionem, quũ acquisita fuerint, transferre*[r]*, exemplo eius qui bona præsentia futuraq; obligat*[s]*. Sed tamen nec hoc quidem casu defenditur Bart. quum clausula constituti ad quasi poßeßionem iurium aut nominum, quæ in futurum acquirentur, trahi non uideatur posse*[t]*, siue quia iura illa non poßidentur*[u]*, siue quia sola ceßione transferuntur*[x]*: nam & ius futurum cedi non uidetur posse, nisi ex præsenti causa spes subsit*[y]*, de his igitur iuribus testari donatuor poterit. Et ita ego aduersus Bartol. differebam.*

k l. qui soluendo. ff. de hæredi. insti.
l Gl. authen. si qua mulier. in versi. diuidere. §. de sacrosan. eccl.
m Bar. l. iuris gentium. in prin. ff. eod.
n Alex. d. l. iurisgentiũ. in princip.
o d. l. q soluendo. ff. de hæredi. insti.
p l. quãuis. ff. de preca.
q l. traditionibus. §. eo.
r Doc. l. 3. §. in certã. de acquirẽ. possess.
s l. fi. §. quę res pig. obli.
t Argu. l. ei à quo. de vsucap. & Bar. in. l. cũ falsa. sup̃ de iuris & fact. igno.
u l. fi. §. qñ fisc. vel priua.
x l. iij. ff. pro socio.
y Gl. l. fi. §. de hær. vel act. vẽdi. Bal. l. spem. infra de donatio.

Illud

II *Illud cōstat, quoties donatori aliquid superest de quo testari poßit, ualere huiusmodi donationē, cuius rei exēplum pluribus casibus accipitur, ueluti quum quis, dono inquit, bona omnia mea mobilia & immobilia, præsentia & futura, non enim nomina debitorū his uerbis continentur*[z], *quod Bar. Baldusq; & Iason respōderūt*[a]: *de illis igitur poterit testari, nā & illa dictio mea, ad ea pertinet, quæ iure dominij acquiruntur*[b], *& ideo non sat recte ad nomina referri potest*[c], *sicut & quū subiecisset, ubicūq; sita sint, iura enim non circūscribuntur*[d] *loco.*

III *Idem si dixisset se donare bona sua præsentia & futura, quū enim non addiderit uniuersalē dictionē omnia, sed indefinite aut generaliter loquutus sit, non continebuntur supellectilia*[c], *amplior enim ea est donatio, cui uniuersalis dictio adiecta sit, ut Decius hic tradit*[f]. IIII *Sed quid si donare se hæreditatem suam dixerit? Et hæc uerba bona præsentia & futura significare Bar. hic censuit. Sed quū nomen id uniuersitatis sit quæ ex uoluntate testatoris augmētū & diminutionem recipit, humanius est his uerbis non censeri disponendi facultatem donatori ablatam, & ideo in uim donationis causa mortis ualere cōtractū, hæreditatemq;*[g] *pro bonis simpliciter accipi, impropriamq; significationem ut contractus sustineatur assumi, quum uere is hæreditatē habiturus sit, qui deinde donatori ex testamento uel intestato succedet*[h]. V *Quid si patrimoniū se donare dixerit? & idem dicendum est, imò non æque dubia hæc est quæstio. Id enim proprie patrimonium dicitur, quod ex hæreditate parentum ad nos peruenit*[i], *parsq; facultatum nostrarū est*[k]: *licet alia interpretatio*

z l. a diuo. § in vēditiōe. de re iud.
a Bar. cōsi. 50 Bald. 232. in ij. Ias. d. l. stipulatio hoc modo. in fi.
b Bart. l. si ita legatū. de auro & ar. leg.
c Are. hic bar. d. consil. 50.
d l. Caius. ff. de leg. ij.
e l. obligatiōe. de pig. Mod. hic.
f Bar. l. generali. §. vxori. de vsufr. leg.
g l. quæsitū. §. pe. vbi Bar. de leg. j.
h Vt not. in. l. iij. §. eo.
i l. cū pupillus. ff. rem pup. sal. fo.
k l. peculiū. iij. ff. de pec.

ex cõiectura mentis quãdoq; accipiatur, ut quũ apparet testatorem eo nomine de uniuersis fortunis suis uoluisse disponere[m]*, uel id subiecta materia suadeat*[o]*. Quapro-*
VI *pter merito dubitauit Bar. non ideo fauore ecclesiæ ualere donationẽ istã, quia lex dicat aliquẽ egisse, ut patrimoniũ suum ad ecclesiã pertineat*[o]*, quũ uox illa patrimonij futura bona immutabiliter non comprændat.*

VII *Cæterũ & quoties donator ipse sibi aliquid expreßim reseruat, de quo deinde testari poßit, dubiũ nõ est, ualere eam donationem, quod usq; adeo uerũ est, ut tunc quoq; procedat, quũ quis maximã summã supra uires patrimonij sui donauit, poterit enim fortè in futurũ ditescere*[q]*. Idẽ si rerũ dominiũ retinuerit, licet enim soluẽdo nõ sit, alteriq; restituẽda sint bona, testari tamẽ poterit*[r]*, quod & supra diximus*[f]*. Sed quid si donatis omnibus bonis præsentibus & futuris quis usumfructũ sibi reseruauerit? Et uidetur adhuc nõ ualere, tãquam de fructibus testari nõ poßit, qui futurorũ bonorũ appellatiõe in donatione cõtinentur, idq; Paul. Ca. hic cẽsuit, quẽ & Dec.*[t] *sequitur, & ex facto respõdit Corn. Cõtra Alex. & Iason*[u]*, quos & ipse ea ratione sequor, quod aliorũ interpretatio, ad perimẽdũ actũ pertinẽs, accipiẽda nõ uideatur, cur potius eũ non sustinemus*[x]*, & reseruatione usus fructus censeri etiam facultatem testãdi de eis fructibus reseruatam interpretamur*[y]*, ut scilicet donãs de eis poßit arbitratu suo disponere*[z]*, quũ de fructibus perceptis fructuarius testari poßit*[a]*, restringaturq; futurorũ bonorum donatio, ut in eis fructibus locum non habeat. Quid enim magis à uerisimili contrahentium mente abhorret*

m l. cogi. ad Treb.
n l. 5. de verb. sign.
o l. iubemus nulli. ꝯ. prin. ꝯ. de sacrof. eccl.
q l. si defunctus ꝯ. arb. tutelæ.
r d. §. j.
f Ang. consil. 179. Alexã. d. l. stip.
t Dec. cõs. 30. & 251. Cor. 176. in. ij.
u d. l. stipulatio.
x l. quoties. de reb. dub.
y Arg. Bar. in l. si fundum per fideicõ. de lega. j.
z Arg. l. si pro. §. idẽ Papi. mand.
a l. defuncta. ff. de vsufr.

borret, quam existimare eum qui usumfructum reserua uit, nõ ea fine reseruasse, ut de eius cõmoditate disponere posit? sicut & cæteri fructuarij disponunt, nempe uel cõ trahendo, uel testando[b]. *Quod si res cõsentiente donata rio alienata, & deinde redempta, in bonorũ futurorum donationem non reuertitur*[c], *quãto magis id de hisce fru ctibus dicendum, qui in ipsomet cõtractu excepti sunt*[d], *alioqui dãnosior donatario is esset cõsensus, qui ex post facto adhibitus est*[e], *quam qui in ipso actu legem con tractui dedit. Sed quid si donans dixerit se centũ aureos reseruare, de quibus in uita disponere posit? Et Bartol. respondit*[f], *donationẽ non sustineri, quia qui in uita solũ disponere potest, testari nõ potest: ergo apparet prohi bitiuæ rationi adhuc esse locum, & in eo statu constitu tum donatorem, ut testari nequeat: cuius respõsi autori tate idem traditum extat, quum quis ea centum sibi re seruasset, de qbus pro anima disponeret*[g]: *Apparet enim alia ex causa, quam pro anima testari non posse, ideoq; di minutam testãdi liberã facultatẽ. Fortius ex facto cẽsuit Dec. idẽ esse quum dictum est, reseruari centum aureos, de quibus in uita uel in morte disponeret*[h]. *Sed ab his o mnibus ego dissentio, quia apparet ea uerba, de quibus disponere &c. sola retinẽtis contemplatione addita, & ideo restringere reseruationem nõ possunt*[i], *nec debet cu riosus esse donatarius de re quæ semel à donatione exce pta est, quam in causam ille cõuertat*[k], *& quum hic arti culus, an adiectio uitæ futurum modũ respiciẽs attenda tur, plurimũ ex eo pẽdeat, quid uerisimiliter partes ege rint*[l]: *quis restrictionis præsumptionẽ ad subuertendum*

b Arg. l. ex mi litari. de te sta. mil.

c l. fi. infra de remiss. pig.

d Argu. l. pen. §. fi. de pig. Rom. singul. 605.

e d. l. fin.

f Consi. 76.

g Ripa lib. iij. rñ. cap. xiij.

h Dec. d. cõsi. 251. & 203.

i l. donatiões. §. species. de don. Pau. cõ si. 246. cum dicta substi tutio.

k l. doli. in fin. de nouat.

l l. Titia. j. §. fin. de leg. ij. Bar. l. iiij. de alim. leg.

actum capiat[m]? quum & ne utilis contractus per inutilem adiectionē uitictur, potius censeri debeat, uitæ mētionē superfluo additā[n]. Adde quod illa uerba, in uita disponere etiam testamēto quadrant, quum disponere testari sit, testamētumq; in uita fiat, non à mortuis[o]. Decij uero sententiā alia quoq; ratione conuinci arbitror: Non enim ex cōtractu donationis in eum statū ille reponitur, ut testari non possit, quod subuertēdæ donationi necessarium omnes fatentur, sed ex facto proprio, q in uita reseruatā summā consumpsit, quam ultimæ uolūtati suæ attribuere potuisset: si enim nō consumpsisset, dubiū esse non potuit quin donatio ualeret: quum ergo à principio non sit nulla, cōsequens est, ut ex se teneat cōsumentiq; imputandū sit, quam cōsumptionē non est credendum ad executionē prioris cōtractus (quod ipse arbitratur) pertinere[p], quū excepta in eo non comprændātur, sed ex iuris communis dispositione libero arbitrio reseruantis relicta sint[q]:

m d.l. quoties.
n Bar. d. auth. ingressi.
o Glo. in rub. ff. sol. mat.
p c. literis. de rescrip.
q l. in re mādata. §. mand.

RVBRICA.

DE TRANSACTIONIBVS.

ACTVM generaliter omnis conuentio est duorum pluriumʹue, unde & cōtractus omnes qualescunq; sint, nominatos seu innominatos cōplectitur[a]. Specialiter tamen pactum pro ea cōuentione accipitur, quæ nuda est, & gratuita: idemq; etiā si gratuita nō sit, dum tamē contēplatione litis nō sit cōcepta[b]: Quū enim aliquo dato uel recepto timore præsentis uel futuri iudicij

a l. j. §. j. ff. de pact.
b l. j. supra titu. j.

iudicij in re dubia cõuentũ decisumq́; est, proprio speciali; nomine transactio appellatur[c]: quod sicut agere dicitue qui petit quod sibi debetur[d], ita Transigere, qui præter formulã actionis suæ aliquid accipiẽdo litem sopiuit: Μεταφορικῶς tamẽ Trãsigere simplicius accipitur pro decidere, & transacta res quoquo modo finita[c]. Quædam autẽ sunt de quibus pacisci nõ possumus, quia pactũ de re clara sit Transigere uero propter incertitudinem possumus, ut in causa seruilis aut adscriptitiæ conditionis[f]. Rursus aliqua nec pacto, nec transactiõe finiri possunt, ut si de sacerdotio litigetur[g], quæ tamẽ amica æquabiliq́; cõpositione terminari nõ prohibentur[h], ut quia aliquis concordiæ causa probis, amicisq́; partes suas interponentibus det manus, & cõponi rem sinat, quod intelligendũ, quum citra cõpromissum id fiat[i], si enim illud accesserit, nõ tam amicabilis cõpositio, quàm trãsactio est: quia cõpromittendo uidentur partes transigere, & arbitratoris sentẽtiæ staturos se polliceri[k]. Cæterũ qualisnam contractus est transactio & si stipulatio accesserit, dubium nõ est, esse nominatum[l], ideoq́; ex eo actionẽ ex stipulatu dari[m]: alioqui innominatus est, & ideo nõ nisi re sequuta parit actionem[n]: Quandoq; enim dubiã litem quis remittit, ut sibi aliquid tradatur, & contractus hic est, cum facio, id est remitto, ut facias[o]: tradere enim facti est[p]. Quandoq; facio ut des, quo casu postquam feci aduersus dare detrectantem, de dolo agitur[q]. Aliquando do ut des, succeditq́; loco permutationis transactio, ut quia uice fundi petiti alium des[r]. Non raro etiam aliquis actionem, de qua liquidò cõstat, remittit, ut aliquid

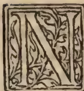
c l.j.ff.eo.
d §.j.Insti.de act.
e l. transacta. de verb. sig.
f l.si.infra.e.l. nec si volẽs. infra de lib. caus.
g c. cũ pridẽ. extra de pac. ca.cõstitut⁹. extra eo.
h c.super eo.c. ij.extra eo.
i Arg.c.nisi es sent.de prœb.
k Gl. in auth. vt diff. iud. Sãseuerinas in tractatu transactionũ quæst.iij.
l l.cũ proponas ij.supra ti.j.
m Bart.l.ij.infra de cond. ob caus.
n l.fine.J.eo.
o l.cum meta. infra eo.
p l.stipul. non diui.de verbo. obli.
q l.actione.J. eo.
r l si pro fundo.infra eo.

sibi fiat, qui cõtractus ad eam speciem pertinet, quæ est, do ut facias[f]. *Sed cur ex se potius cõtractus nominatus nõ est: quũ elegãs nomẽ habeat*[t]? *Rñdent pleriq; nomẽ id generale esse, & ideo nõ sufficere, ut contractũ nominatũ faciat*[u], *unde lex ait, Iusiurãdũ speciem trãsactiõis cõtinere*[x], *ergo trãsactio genus est, nã & permutatio, quia generale est nomen ad innominatos cõtractus pertinet*[y]. *Sed nos supra ostẽdimus transactionẽ speciale cõtractus nomen esse, & quod lex ait, Iusiurandum speciem transactionis habere, intelligendũ est, id est, similitudinem & primã faciem*[z]. *Tacitus lib. xiij. Vectigal mãcipiorum remissum specie magis quã ui. Ego igitur iurisgẽtiũ cõuentiones actionẽ parere interpretor quæ in propriũ nomẽ cõtractus transeunt, ut emptio, locatio, depositũ &c. At quæ generali tantũ nomine cõstãt, nõ pariũt, nõ enim qđ generaliter dicitur, ꝓprie, sed potius καταχρηστικῶς dicitur*[a]: *Sic permutatio contractus nominatus nõ est*[b]. *Idem dicendũ in nomine executionis, ut donatio, ipsa enim doni datio nomẽ id habet*[c], *quæ si facta est, frustra de actione rei iam perfectæ queritur, si adhuc facta non sit, illud nomen non habet. Idem in nomine non contractus, sed rei ipsius, ut est dos, uniuersale enim est rei nomẽ, nõ ipsius cõtractus*[d], *quod & ex eius diffinitione apparet*[e]. *Idem in nomine, quod eam contractus partem non exprimit, ad quam actio pertinet, ut in præsenti transactionis exemplo: transigẽtis enim nomen ex etymo eum significat, qui ab actione transit. Quare quoquo modo quis litem finiat transegisse dicitur*[f]. *Et quãuis lex nullo dato accepto'ue, transactionẽ infirmari uelit*[g], *dictio tamen cõtractus expreßiua*

f l. si mulier. ff. de cõdi. ob cauf. l. natu- ralis. §. ij. de ꝑscri. verb.
t l. iurisgẽtiũ. in priu. ff. de pact.
u Doct. d. l. si. ue.
x l. ij. de iureiu.
y l. j. ff. de rerũ permu.
z l. ij. ff. de lib. homi. exhib. l. ꝓponeba- tur. in fin. de iud.
a l. inter. §. j. de adult.
b d. l. j.
c Bart. & Ias. d. l. iurisgen tium.
d l. quod dicit. de impub.
e Doct. rubr. sol. matr.
f d. l. trãsacta. l. tres fra- tres. ff. de pact.
g l. trãsactio. J. eod.

preßiua ad hoc nõ refertur, ſed generaliter ad finiẽtem, merito eius quod in eo contractu deducitur, proprium nullum eſt nomen, nullaq́; ad id conſequẽter actio, eo igitur reſpectu generis nomen eſſe tranſactionem cum cæteris cenſeo, quod tam eum qui gratuitò à lite recedit ſignificare ui uerbi poteſt, quàm qui accepta pecunia. Hinc'que conſequens eſt, ut ſtricti iuris ſit tranſactio, eam enim naturam & alij innominati contractus ferè ſeruant: quapropter infra traditur, dolo initam tranſactionem, ipſo iure non eſſe nullam[h]*, quod & in cæteris omnibus ſtricti iuris contractibus obſeruatur*[i]*, ut merito non fuerit inter bonæ fidei contractus à* Tribo*niano hæc conuentio recenſita*[k]*, ſed ſola præſcriptis uerbis actio, quæ de æſtimato, item de permutatione proponitur, alioqui mutilus fuiſſet Iuriſconſultus, uideturq́; hæc ſententia eſſe receptior, nec* Barto. *ratio quicquam urget, id negantis, quum ſuper actione bonæ fidei tranſigitur*[l] *tanquam idem de reſolutione contractus iudicandum ſit, quod de contractu: Reſpondeo enim contractum*[m]*, à tranſactione non reſcindi*[n]*, ſed' à iudicio ipſo ſimpliciter recedi, quod iudicium ſemper ſtricti iuris eſt*[o] *id'que ceu proximius attendendum, præſertim cum tranſactio ſua ex natura cenſeatur*[p]*, non autem ab origine præcedentis actionis, quum & ipſa ex ſe cõtractus ſit*[r]*, idq́; (ut ego aduerſus* Accurſium[ſ]*, ſentio) proprie, cũ ultro citroq́; inde oriatur obligatio*[t]. *Vnde merito ex ſui natura dijudicari debet, ſicut de ſtipulatione dicimus, quæ contractui bonæ fidei appoſita, tamen ſuam ſtricti iuris naturam ſeruat*[u].

h l. actione. l. ſub prætextu. infra eo.
i l. pen. §. de inutil. ſtip.
k §. actionũ. Inſti. de act.
l d. l. ſub prætex. arg. l. j. § fi. ad Tertu.
m l. ab emptione. ff. de pact.
n d. l. ſiue apud.
o l. j. §. ſi plus vna ſen.
p l. iij. in prin. ad leg. falc.
r l. ſi donationis. infra q̃d met. cau.
ſ Gl. l. contractus. infr. de fid. inſt.
t l. labeo. ij. de verb. ſig.
u l. in bonæ fidei. ff. de eo q̃d cer. loc.

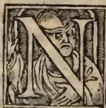
EQVE PACTIO. *Transegerat aliquis cum uno ex tutoribus suis, dubitatum fuit an ea transactio cæteris contutoribus prodesset:* Et uidebatur prodesse, quoniam *omnium tutorum connexa est inter se obligatio*[x], *cẽsenturq́; quo dãmodo socij, at transactio uel pactum uni in causa connexa factum, alteri quoq; prodest*[y], *quoniam connexorum natura id suadet*[z] *qđ & in sociorum pactis cæteris'que rebus traditur*[b], *nec enim nouum est pluraque nobis aliorum beneficio concedi*[c]. *Sed tamen hac constitutione alia sententia approbatur, quia iuris regula est: Pactum uni factum, ad aliũ nõ porrigi*[d]: *quod intelligendum, nisi paciscentis intersit, ut ad alium quoque extendatur*[e]. *Quapropter in legis nostræ casu tale pactum etiam contutoribus prodesset, qui aliàs paciscentis facto possent conueniri: cuius rei tria exempla hic ab interpretibus referũtur. Primum, quum iure ordinis tutor qui transegit prius conueniendus fuisset, ut in quinq; casibus*

x l. inter. ff. de admini. tut.
y l. quid ergo. §. pen. de cõtra. iudi. tut. l. j. §. de diuer. rescrip.
z l. si creditores. supra titu. j. glos. c. accusatus. ver. iudicari. de hære. in. 6.
b l. eandem. de duo. reis. l. si. infra de duobus re.
c l. si commune. ff. queãd. ser. am.
d l. si separatim. in fi. de appel.
e l. &. hære. §. fi. ff. de pact.

RVBRICA.

DE TRANSACTIONIBVS.

IMP. ANTONINVS Aug. Celeno.

Eque pactio, neque transactio cũ quibusdã ex cura-

casibus exceptis, qbus diuisa à testatore uel iudice tutela, nihilominus alter tutor pro altero tenetur[f]*, quũ enim cum eó transactum est, qui prius debuit conueniri, alius tutor beneficio ordinis tutus est: quod Salicetus intelligit, quatenus is, cum quo transactũ est, soluendo fuit*[g]*.* Finge, is tutor debebat xx. *quũ sola* x. *soluendo esset, transigit cum pupillo quinque, poterit pupillus à contutoribus* x. *petere. Sed tamen crebriore calculo alij contra sentiunt*[h]*, tanquam uideatur pupillus huiusmodi transactione pro idoneo locupleteq; eum habuisse*[i]*, & quum eum qui principalis fuit, ea transactione liberauerit, contutores quoque liberabuntur, qui non nisi in subsidium obligantur*[k]*, & qui agentem pupillum cedendarum actionum exceptione reijcere possunt*[l]*. Secundum exemplum est, quum tutor qui transegit insolidum cogi potuit, quia beneficium diuisionis nullum haberet, ueluti quum suo dolo, sua'ue culpa conueniebatur*[m]*: traditum enim est, cum qui agendo dolo uel culpa deliquit, rectè insolidum exigi posse*[n]*, licet qui negligendo solum deliquit: beneficio diuisionis non arceatur*[o]*: quam sententiam aduersus plerosq; ueteres Alexand. Dec. Iason tuentur, quibus & ego accedo. Tertium exemplum est, superiori non absimile, quum is qui transegit, communis doli aut propriæ culpæ reus erat*[p]*: Si enim aduersus contutores pupillus experiatur, quia illis cedere erga eum actiones non poterit, utpote facto suo propter trãsactionẽ extinctas, summoue-*

toribꝰ siue tutoribꝰ facta, auxilio cæteris est, in his quæ

f l. ij. infra de di. tu.
g Arg. l. fi. infra de diui. tu. l. fi. infra si tu. nõ gess.
h Cy. Rayn. Alex. Mod.
i Arg. l. vir ab eo. ff. de iur. dot.
k Insti. de sat. tu. §. pen.
l l. si pupill⁹. ff. de admin. tut.
m l. j. §. nunc tractem⁹. de tu. & rat. di.
n l. i magistratus. l. fi. in fi. ff. d'mag. cõ.
o l. si plures. ij. de admin. tuto.
p l. j. & l. ij. ifr. si tu. nõ gess.

bitur[q], & hoc enim casu facto ipsius transigentis cōtutores conueniūtur, unde eo liberato, & ipsi eatenus absolui debent, quatenus ob illum exigi potuissent. Et quāuis exceptio cedendarum non soleat dolosis prodesse[r], tamen hoc casu uideretur pupillo id imputandum, qui actionem diuisit. Clarius tamen id exemplum procederet si de tutoribus ageretur, qui alicuius doli rei non essent, in his enim generaliter exceptio cedendarum locum habet. Sanè sciendum est, regulare esse, ut tutores ad resarciendū pupillo damnum insolidum teneantur, idq; rigore iuris ita statuente[s]: sed eis ex æquitate tribus remedijs (unde superiora tria exempla desumpsimus) succurri, ordine, diuisione, actione utili. Beneficium ordinis tunc locum habet, quum ex pluribus tutoribus uel curatoribus unus uel aliqui tantum administrarunt: hi enim qui administrarūt, primo conueniendi sunt[t], censenturq; administrasse, etiam hi qui contutori mandauerunt, quoniā qui mandat, & ipse facere uidetur[u], dum tamen de mandato appareat: Simplex enim tolerantia non sufficeret, ut rectè Salicetus censuit: tametsi Rimin. friuolis rationibus dissentiat. Post hos uerò qui gesserint, si soluendo non sint, ad magistratus qui eos dederunt peruenitur[x], deinde ad tutores, qui non gesserunt, & quos honorarios appellamus[y]. Sic enim & tunc obseruamus, cùm habenti testamentarium tutorem additus est datiuus, cum quo testamentarius tutelam diuisit. Ex culpa enim datiui prius magistratus, quàm testamentarius conuenietur[z], idq; æquissimum fuit, quum is qui non gessit nullius criminis quàm cōtumaciæ, simplicisq; negligentiæ reus sit, at qui

q d.l. si pupillus. & l. si filius. §. pe. de solu.

r d.l. j. §. plane. l. si ex duob⁹. ff. de tu. & ra. di.

s l. tres tutores. in princ. de admi. tu.

t l. fi. infra de di. tu. l. fi. infra si tut. nō gess.

u d. l. tres tut. §. non solū. l. ita. §. quod si quis. eo. ti.

x l. j. §. vsque adeo. de tu. & ra. dist.

y l. iij. ff. de admini. tut.

z l. Lucius. § cum test. de admi. tut.

at qui gessit, perfidiæ furtiq; nota non careat[a]*, quem & adiuuare magistratus uidetur, non idoneos fideiussores accipiendo*[b]*: meritò ergo qui grauius peccauerunt, nempe faciendo, prius conueniuntur, quàm qui negligendo solum in legem cõmiserunt*[c]*, maxime quum qui priores conueniuntur, potuerint hosce contutores, ad suscipiendam administrationem compellere*[d]*: quoties tamen contutor ob hoc conuenitur, quod suspectum facere, uel satis exigere noluit ante magistratum ex* Marcelli *sententia conuenietur*[e]*, quod plerique recte intelligunt, etiam si à iudice uel testatore diuisa fuerit tutela*[f]*. Sed quid in neglectis? tam enim qui gesserunt, quàm qui non gesserunt, neglexisse pariq; in culpa eorum respectu esse uidentur: & hoc casu nullum ordinis beneficium est*[g]*, idq; supradicta ratione, nisi quum ea neglecta sunt, quæ gestis connexa erant, soli enim gerenti primum eo casu imputantur*[h]*. Diuisionis beneficium his competit, qui omnes gesserint tutelam, & soluendo sint*[i]*, ei autem qui dolo administrauerit, uerius est id non indulgeri, siue solus, siue communiter cum alijs dolo aut culpa egerit*[k]*, quod & in magistratibus decisum est*[l]*, hi enim ijsdem actionibus, quibus & tutores tenentur*[m]*, illis uero qui negligendo, & per contumaciam deliquerunt, non est denegandum id beneficium*[n]*, ut recentiores ferè omnes sentiunt qui* Hugolini, Actij*'que discordiam sic conciliant, quam sententiam & nos supra probauimus. Continet autem hæc diuisionis exceptio meram defensionem, unde contumaci auferenda non fuit, fauorabiliorq; est cessionis beneficio, quæ alterius oppugnandi causa*

a d.l. tres tut. §. j.
b Insti. de sat. tu. in prin.
c Glo. l. si mora. ff. sol. ma.
d d. l. j. si tut. vel cur.
e d. l. j. §. vsq; adeo.
f d. l. ij. de diu. tut.
g l. si. ff. si tut. l. tutores qui post. §. in eũ. de admi. tut.
h d. l. tres tut. §. in eo. l. tutor. q. tutelã. de admi. tu.
i d. l. j. § nunc tractemus.
k Arg. d. l. j. §. plene. & d. l. j. si tut. vel cur.
l l. antepe. de mag. cõue.
m l. fi. de mag. conue.
n d. l. si plures. de admi. tut.

di causa instruitur, quod Bartolus tradit[o]. Sanè id diui-
o d. l. si plures. sionis beneficium, quod his qui soluendo sunt cōceditur,
ad tempus finiti officij tutelæ refertur, satisq; est tūc eos
p l. j. infra de di.tu. soluendo esse[p], ut Rapha. Fulgos. respōdit[q], quum in plu
ribus fideiussoribus secus sit, in quibus tempus litis con-
q Consi. 135. testatæ attenditur[r]. Actionis utilis beneficium ei tutori
r l. inter eos. §. pen. & §. j. de fideius. competit, qui insolidum conuentus est, quum alij soluen-
do non essent, potest enim à pupillo petere ut sibi actio-
nes cedat, quibus contra alios experiri possit, si fortè ali-
quid inde aliquo tempore, corradere queat, ut quia alij
ad meliorem fortunam perueniant, tenetur enim pupil-
lus cedere, dummodo ex proprio communi'ue dolo, aut
s d. l. j §. plane. etiā propria culpa ille non conueniatur[s]. Quod si cessio-
t l. ex facto. ff. de neg. gest. nem sibi fieri non petierit, adhuc utili negociorum ge-
storum actione, ut plerique sentiunt, ei succurritur[t], li-
cet utilem tutelæ actionem alij malint[u]. Quod si pupil-
u Arg. d. §. plane. Lancelo. Dec. hic. li facto cedi ea actio non posit, agenti ei obstabit, ceden-
darum (ut uocant) exceptio[x]. Sed cur tutori pro alio
x l. stichum §. penul. de solu. soluenti lex actionem utilem concesit, & non fideiusso-
ri qui pro confideiussore soluat[y]? Multæ rationes addu-
y l. vt fideiussor. ff. de fideiusso. cuntur, quæ utcunque defendi possent, sed duæ probabi-
liores sunt. Prima, quod fideiussor soluendo, id agit ut
principalem liberet: merito aduersus cōfideiussores non
experitur, qui in quandam sequelam solum liberantur[z]:
z Glo. l. ex facto. de neg. gest. at tutor uel reus debendi principaliter agit, ut contuto-
rem uel alium reum liberet. Nec me mouet si dicatur ui-
a l. & magis. ff. de solu. deri potius propriæ obligationis tollendæ causa id face-
re[a], quia quantum eius summæ respectu sit, quæ actione
utili à contutore peti potest, in ea contutor ipse princi-
palis

palis uidetur[b], *& ideo ab eo petetur, sicut fideiussor à principali peteret*[c], *quod & in duobus reis dicendum*[d]. *Altera ratio est, magis succurri tutoribus, quia tutelam ex necessitate assumunt, quàm fideiussoribus, qui sponte pro alio fideiubent*[e], *nec tamen inuicem fideiubent, quod in reis debēdi secus est*[f].

separatim communiter'ue gesserunt[b], aut gerere debuerunt. Quum igitur tres curatores habueris, & cum duobus ex his transegeris, tertium conuenire[c] nō prohiberis.

b ¶ GESSERVNT. *Secus in his ad quæ ipsi ex facto eorum obligarentur, cum quibus pactio uel transactio facta esset, in his enim uel ordinis uel diuisionis, uel cedendarum exceptione agentem pupillum submouere poterunt, quod supra declaraui.*

c ¶ CONVENIRE. *Pro sua uirili, quod indubitatum est, quum separatio à tutore, uel à iudice facta est*[g], *quod si nulla separatio, uel à seipsis facta est, adhuc idē dicendum, propter diuisionis beneficiū, ipsis competens, si soluendo sint*[h], *uel exceptionem cedendarum, quam agenti pupillo obijcient, qui cedere eis actionem non poterit, cui transactione, uel pacto à se renunciatum est*[i]: *solum igitur supra uirilem conueniri tutores poterunt, quum dolose egerūt, quod scilicet nullum dolosis detur cessionis auxilium*[k], *nec diuisionis quidem, ut ego post Azo. & aliquos recentiores censui*[l], *nisi sponte appareret pupillum eos uoluisse diuidere*[m], *quod supra defendi posse existimaui*[n]. *Illud generaliter traditum est, licet tu toris*

b § pen. Inst. de sat. tut.
c d. l. ex facto.
d l. j. §. de duobus re. cum glos.
e l. si fideiussor. § si necessaria. ff. qui satis. cog.
f d. l. j. aut. præsente. ĩfra de fideius.
g l. ij. infra de diui. tut.
h d. § nunc tractemus.
i d. l. si pupillus, de admi. tut.
k d. § plane.
l Gl. l. ij. §. fi. de cur. bo. dan.
m Arg. l. si creditores. supra titu. j.
n In tertio exēplo.

toris pactum contutori non prosit, solutionem tamen prodesse, & ideo quãtum solutum est, tanto minus à cõtutore petetur[o], *qua tamen in re argutantur aliqui, tanquam ea pecunia non ob tutelam, sed ob nouam transactionis causam soluta uideatur*[p]*: sed ut id uerum sit, negari non potest, quin adhuc ex causa tutelæ soluta aliquo modo dici poßit*[p]*, uidetur'que id hoc casu satis, quum adolescenti sufficere debeat, si damnum sibi resarciatur, non autem id ei concedendum sit, ut aliena cum iactura locupletior fiat*[q]*, qui proculdubio fieret, nisi contutoribus accepta ex transactione imputaret. Sed quid si tutor acceptilatione liberatus est? Et idem esse traditum est, acsi solutione liberaretur, merito contutori acceptilatio prodiderit*[r]. *Nihil enim aliud est acceptilatio, quàm ficta solutio*[s]*: quod tamen nõ procedere Cynus & Raynaldus tradunt, quum tutela à iudice uel testatore diuisa est, non enim uideri potest, alius liberatus, quum pro parte separatim solum teneretur*[t]. *Idem censuit Bartolus, quum acceptilatio limitata est ad naturam transactionis*[u]*: uel, quod Fulgosius ait*[x]*, quum expressum est, pro parte eius tantum accepto ferri, cum quo transigitur*[y]. *In dubio tamen, acceptilationem super toto factam esse promptius est, ut fauore liberationis interpretemur: quum enim mero iure quilibet in solidum obligatus sit*[z]*, quamuis beneficium diuisionis habeant, tamen de tota obligatione actũ censeri, Paulus Castrensis, Alexander'que hic tradiderunt, quos & ego sequor. Sed quid de confeßione dicemus? An idem quod in solutione? Probat enim confeßio solutionem*

o l. si ex duobus. de tuto. & ra. dist.
p l. iij. in prin. ff. ad leg. fal.
p l. & post rē. §. pen. ff. eo.
q l. nã hoc natura. de condi. inde.
r l. si ex pluribus. ff. de accept. l. iiij §. j. ff. de li. leg.
s Bar. l. ex duobus. ij. q. de duob. re.
t l. ij §. si tamē. de verb. ob.
u l. iij. ĩfra. eo.
x Consi. 135.
y l. si ex duo. ff. iud. sol. argu. d. l. si creditores.
z d. l. tres tutores.

ſolutionem[a]*, merito contutori quoque proderit, ut* Raphaël Comenſis *reſpondit*[b]*: quo fit, ut appareat in quibus caſibus huiuſmodi confeßio ueram ſolutionem non probaret*[c]*, eodem modo de ea ſicut de pacto ſentiendum eſſe*[d]*, magisq́; in eà quàm in acceptilatione limitandum.*

a l. publica. § ſi. depoſ.
b Conſil. 24. col. j.
c l. pe. §. de nõ num. pecu.
d Bart. d. l. ex duobus. q. 9 Fulg. d. conſi. 135.

IDEM AVG. Luctatio.

QVum te proponas cũ ſorore tua de hæreditate ...

QVVM TE proponas. *Quũ dubitaret* Luctatius *ne à ſorore ſibi controuerſia moueretur, quæ in patris uel alterius hæreditate ius habere prætendebat, cum ea timore futuræ litis tranſegit: reſponſum eſt ualere tranſactionem, quãuis lis adhuc cœpta non eſſet, quod intelligendum, dummodo ſororis expreſſa calumnia non argueretur*[e]*, uel probabilis non fuiſſet litis metus: non enim poſſunt partes fingere litem cauſa adiuuandæ tranſactionis, ubi lis probabiliter eſſe non poteſt*[f]*, alioqui nulla eſſet inter pactum tranſactionemq́; differentia*[g]*, indiſtinctèq́; poſt rem iudicatam tranſigi poſſet*[h]*, reiq́; ſolutæ repetitio competeret, quod tamen falſum eſt*[h]*, & ideo in claris nõ ualet tranſactio, ſicut nec compromiſſum*[i]*. Qua ratione & traditum eſt, ſi ex lege municipij* Prætor *ſecundum fiduciarij* Doctoris *conſilium ius dicere teneatur, in claris tamen perſpicuisq́; articulis non teneri*[k]*, niſi ex generalitate uerborũ legis ſuſpectam legislatori* Prætoris *cognitionem fuiſſe appareat, ne pro claro id duceret*[l]*, quod ambiguum eſſet, quod & à me reſponſorum libro primo diſputatum eſt. Intelligendum igitur reſcri-*

e l. in ſumma. ff. de cõd. id.
f l. cũ hi. §. ſi cum lis. ff. e.
g l. j. ff. eo.
h l. poſt rẽ. ff. e.
h Glo. l. elegan ter. in fin. de condi. inde.
i Alex. cõſ. 22. col. j. in. j.
k Bar. l. ille aut ille. de le. iij.
l Paul. ca. cõſi. 194. viſo pũcto. in ij.

rescriptum est, ut tunc ei locus sit, quũ mulier hæc probabiliter litigare potuisset, ut quia de hæreditate patris à quo exhæredata erat, ageretur, negaretq; ipsa, iustã ex hæredationis causam fuisse[m]. *Idem si ex statuto fœminæ dotatæ excluderentur, ipsaq; dotatam se non esse allegaret*[n], *existimauerim tamen ualere conuentionem quum possessor petitori, quamuis calumnianti, non nisi eatenus dat, quatenus quilibet diligens paterfamiliâs facti uexationem redimeret*[o].

tate trãsegisse[b], & ideo certam pecuniã ei te debere cauisse. Et si nulla fuisset quæ

m Aut. non licet. infra. de lib. præte.

n Bal. l. fin. infra. de dot. promis.

o Arg. c. dilectus. de si. mo.

b ¶ TRANSEGISSE. *Accursius actorem fuisse Luctatium existimat, quoniam transigere proprie actor dicatur, id est, ab actione transire.* Ego *cum pluribus nihil referre sentio, actor an reus fuerit, uerisimileq; est, potius reum fuisse, seu timuisse ne à sorore cõueniretur: receptius enim est, reum quoque proprie trãsegisse censeri, quia transigere dicitur, qui præter intentatam actionis in iudicio formulam aliquid dat, uel recipit, ut super Rubrica declarauimus: recedit autẽ ab actione tam actor quàm reus, alter actiue (ut* Picus *ait) alter paßiue*[o]: *& ideo si in lege municipij mentio sit transigentis, etiam reus continebitur, non tam ex regula correlatiuorum, ut quidam sentiunt*[p], *quàm (ut ego arbitror) ex sermonis proprietate, utrunq; enim æqualiter substãtiã trãsactionis respicit:* Decius *etiam personam inspiciendam tradit, cui ex transactione acquiritur. Sed quũ transactio nõ fiat, nisi ultro citroq; dato & recepto, non putarim eius senten*

o l. filiusfa. de testi.

p l. fi. infra de idi. vid. tol.

sententiam hac in quæstione procedere, solum igitur ei distinctioni locus erit, quum lex non transigentis, sed acquirentis mentionem facit[q].

c ¶ PROPTER *timorem. Differt quidem casus ipse infortuniumq; ab eius metu: sicut id quod imminet, ab eo quod iam euenit. Vnde lex municipalis de aliquo actu uerba faciēs, de eo qui iam absolutus perfectusq; sit intelligeretur*[r]*, nō de imperfecto*[s]*, aut de antecedentibus eius*[t]*. Et hoc est quod dicimus, legis uerba cū effectu accipi debere*[u]*, & de re quæ executionem facti cōsequuta sit, non autem ex sola animi destinatione inducatur*[x]*. Quandoque tamen de timore mali idem quod de malo ipso iudicamus*[y]*. Cicero in oratione pro lege Manilia: Nam in cæteris rebus, quum uenit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in uectigalibus, non solum aduentus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Seneca: Peior est bello, metus ipse belli. Vnde responsum est, remißionem publicanis perinde ex metu faciēdam, ac ex ipso bello fieret, quod Ancharanus censuit*[z]*. Sic & conductori timore pestis de domo migranti, remißio mercedis fieri debet*[a]*, etiam si deinde uere nulla aduenerit pestis*[b]*. Nam & timor armorum idem operatur, quod uis re ipsa armis illata*[c]*: tametsi à sicario uel prædone de*

stio hæreditatis, tamen propter timorē[c] litis transactione interposita pecunia recte cauta intelligitur. Ex qua causa si fisco soluisses, repetere nō posses, & si non soluisses, tamen iure conuenireris.

q l.debet.in fi. de ędil.edic. Bal.& Sal. in rub.j.de reb.cred.

r l.pen. in fi.j. de his quib. vt ind.

s Gl. clem. j. ÿb.cōtrahere.de cōsāg.

t Alex. consi. 194.in ij.

u l.j.in fi.quod quisq; iur.

x l.fundi.§.itē. l.seq. de act. em.

y l.Pedius. in prin.de inc. rui.nau.

z Alexā.l.: diuortio.4.co. solu.matr.

a l.habitatores in fi. loca.

b Caccialu. l. dit.q̄ſt.40 de off.asses.

c l.iij.§ armis de vi & vi arm.

posita essent, quum facile resumere posset: quod in eo responsum est, qui à puellæ fratribus in stupro depræhensus matrimonio consenserat, metumq́; deinde allegabat[d]. Huc pertinet & torturæ, seu equulei timor[e]. Ad cuius allegationem subuertendam, solēt iudices finita quæstione, post aliquod temporis interuallum, confessionis ratihabitionem à reo exigere[f]. Sic & imminentis fugæ timor, eiusdem est effectus, cuius ipsa fuga[g], ut propria autoritate debitor à creditore capi, & ad iudicem deduci possit[g]. Vnde & generaliter traditum est, idem censeri, siue quis re ipsa à iudice coactus fuerit, seu probabilis coactionis timor allegetur[i], cēsetur autem probabiliter is timuisse, cui per iudicis pœnale præceptū, uel generali edicto cōminatū fuit[k]: nec enim tormenta aut fidiculas expectare quis debet[l]. In casu uero legis nostræ, tum probabilis litis timor adfuisse uidetur, quū uere actio de iure cōpetebat, qui enim cogi potest non dicitur sponte dedisse[m], sicut uelle non uidetur, qui obsequitur imperio parentis uel domini[n]. Idem si imperio legis, quæ creditoribus satisfieri iubet. Quod si actio solum de facto competijsset, non uideri timore litis transactum Dec. censuit, nisi adsint coniecturæ quæ in præsentia eum acturum fuisse, probabiliterq́; id existimasse reum arguant[o], quæ sententia & nobis placet, ne alioqui ibi fingi lis uideatur, ubi nulla omnino futura erat[p].

IMP. ALEXANDER AVG. Antiliæ.

d Alex. consi. 45. in. iiij.
e l. ij. de cust. re.
f Bar. l. j. § diuus. ij. de q̄st.
g Arg. l. fugitiuus. de verb. sig.
h Gl. l. quęsitū ff. de pig. Ias. hic.
i l. nouissime. vbi Bald. ff. qđ fal. tut.
k Bar. l. creditor. de solu.
l Bal. l. falsus. §. de furt.
m c. pterea. ij. vbi Io. And. de iur. pat. c. bona fides. de reg. iur.
n l. iiij. ff. de reg. iur.
o Arg. l. iij. § fi. de eo qđ cer. loc. vbi Pau. Castr.
p In auth. de tabel. verſ. & nō fingant.

Age

AGE CVM *Geminiano.* [a] ¶ *Cum curator adolescenti ducenta deberet, solaq; centum adolescẽs petijsset, tandem super ea petitione transegit, & quinquaginta accepit, hic traditur nihil impedire, quominus de alijs centum rursus quæstionem moueret*[q]. *Alij generaliter ab adolescente petitam administrationis rationem interpretantur, deinde ab eo de certis rebus specialiter transactum fuisse, & ideo non nisi earum rerũ respectu præiudicabit transactio*[r], *quoniã scilicet limitata causa limitatum effectum pariat*[f]. *Sed hic intellectus uerbis legis nõ admodum quadrat, quibus de certa pecunia, nõ autem specie transactũ dicitur*[t]. *Verùm ego iungi utrũq; intellectũ debere arbitror, ut petitio quidem generalis fuerit, rationem scilicet administrationis reddi, cæterũ in causæ prosequutione id à creditore prætẽsum, ut certa quãtitas, puta mille aurei sibi hoc nomine daretur, super qua pecunia pro* CCCC. *transactum fuit. Hic traditur adhuc agi posse, quatenus probetur supra mille curatorem interuertisse.*

q Gl. in verbo nominatim.

r Glos. verbo iubebit.

f l. in agris. de acqr. re. do. Fely. c. cũ ordinẽ. de resc.

t l. sed Iulianus §. mutui. ff. ad Macedo.

Age cum Geminiano, quod pater eius curator tibi datus, negocia tua gesserit [b]: & si apud iudicẽ negabit se hac actiõe teneri, quoniam transactio & aquiliana stipulatio interposita est, iudex contẽplatione iudicij, quod est bonæfidei,

b ¶ GESSERIT. *Actione igitur negociorum gestorum aduersus curatorem adolescentis agendum est, non tamen directa, quæ nõ nisi in uoluntario administratore competit*[u], *sed utili*[x]. *Sed cur pupillo in tutorem* datur

u Bar. §. l. j. co lũ. fin. l. iij. §. pen. de neg. gest.

x l. curatori. ¶ de neg. gest.

datur ſpecialis actio tutelæ, in curatorem uero ſola hæc generalis negociorum geſtorum? quum noſtra interſit etiã ſpecialiter nobis ſuccurri[y]? An quòd magis neceſſariũ eſt tutoris officiũ, cenſuit lex ſpecialius in ea re prouidere[z]? Datur enim tutor perſonæ quũ curator ſolũ in bona ius habeat[a], datur etiam inuitis pupillis, quum adoleſcẽtibus inuitis non dentur curatores[b], tametſi non ideo ante x x v. *annum rerum ſuarum adminiſtratio unquam cõcedenda ſit[c], niſi aliter iudex decreto ſuo cenſuerit[d]. Adde quod quò maiore periculo & facilius pupilli quàm adoleſcentes decipiuntur[e], eò & cautius agendum fuit[f]. Illud ſciendum etiam, hanc actionem negociorum geſtorum tametſi utiliter ſolum competat, nihilominus bonæ fidei eſſe, quod pleriq; hinc annotarunt. Nam & traditum eſt actiones, quæ directæ ſunt bonæ fidei, eiuſdem naturæ cenſeri quum contrario iudicio intenduntur[g]: opinor, quia ſimili conditione cenſetur diſtractus cum contractu[g].*

quæret[c], de quanta pecunia nominatim tranſactũ ſit, &

c ¶ QVAERET. *Poterit igitur iudex reum compellere, ut exceptionẽ ſuam generaliter propoſitam declaret[h], quod in his intelligendũ, quæ in facto cõſiſtunt: tunc enim non minus apte & clare reus excipere, quàm actor agere debet[i]: in his quæ iuris ſunt ſecus eſt, ualetq; rei exceptio generaliter negantis ius actori competere[k], & ita cæteri hic ſentiunt. Sed certe lex noſtra non communem regulam, ſed aliquid quod ſpecialiter bonæ fidei iudicijs indultum ſit, attingere uidetur. Sunt qui hic probari*

y l. j. §. dixerit. de publica.
z §. eſt autẽ. Inſti. de tut.
a l. ne copulã dis. J. de nup.
b §. itẽ inuti. inſti. de cur.
c l. j. de min. ff.
d l. in vniuerſis. infra qui dar. tut.
e §. impuberes. inſtit. de ſuſp. tut.
f l. alienum. ff. de pœnis.
g Gl. §. actionũ. verb. tutelæ. de act.
g l. Põp. §. prçterea. de acq. poſ. l. ſi ad reſoluẽdam. J. de prçd. min.
h Butr. c. ij. de li. obl. Alex. hic.
i l. j. §. labeo. ff. de flumi.
k l. fi. in prin. vbi Bal. Jfra de fideicõ.

probari existiment in hisce iudicijs iudicem etiam parte non petente procedere posse, uerum id nimium cõmuni regulæ derogaret[l]. Ego existimo in hoc uerti bonæ fidei iudiciorum fauorem, quod quamuis reus ex generalitate uerborum petitionis, itemq; Aquilianæ stipulationis adiuuaretur, nec probationes ab eo exigi debeant, liceat tamen iudici quærere, eumq; interrogare, quid in prosequutiõe causæ actum sit, an nõ obstante uerborũ generalitate de certa solũ pecunia transactum fuerit[m], quum alioqui regulariter interrogatiões non admittantur, si ad litis decisionem spectãt, sed solum quæ iudicij instruendi præparandiq; causa fiunt[n]. Existimauerim igitur quod lex ait, quæret iudex, ad partis cuius interest petitionem intelligendum[o]: quod si dura uidetur hæc subauditio, potest responderi, eo ipso quod actor negociorum gestorum actionẽ quæ bonæ fidei est intentat, adhucq; extinctam nõ esse asseuerat, censeri consequenter à iudice petijsse, ut huius rei uestigandæ causa ipsum qui conuenitur interroget. Consequentia enim latius in materia fauorabili accipiuntur, quam in ea quæ nõ ita fauorabilis sit[p].

si apparuerit de minore [d] trãsactum, quãtam pecuniã

d ¶ DE MINORE. Hinc ostenditur enim cui c c. à Titio debeantur, posse centum sola petere, quod solẽt aliqui creditores facere, ut experiantur quid in minore summa probare poßint: quo argumento censuit Angelus eum qui actiones plures ex uarijs iniurijs uel pluribus furtis habeat, posse una tãtũ, si uelit, interim experiri[q].

l l. j. vt quæ desi. aduo.

m l. vbicunq. de inter. act.

n Barto. l. j. de int. actio.

o l. iiij. §. hoc aũt iudic. de dam. infec.

p l. binas. de ser. vrb. prædi. c. fi. de verbo. sig. l. fi. §. fi. de leg. iij.

q l. interdũ. ij. § fi. de furt.

Si tamen allegaret reus id calumniæ cauſa fieri ut maiore tædio laboribusq́; afficeretur, deberet iudex actorē cōpellere, ut unico iudicio ageret[r]*, qua ratione receptum quoq; eſt, nō concedēdum actori ut reum pluribus libellis uexet, reo ſcilicet opponēte*[s]*: nam & uice uerſa cogi, non poteſt creditor, ut particularem ſolutionē recipiat*[t]*, qua de re alibi diſſerui.*

reliquam[c] ex adminiſtratione curæ deberi probatum fuerit, ſoluere eum iubebit, quod non in ſtipulationem aquilianam obligationis iure tantum deductū eſt, quāti erat quantitas pecuniæ quæ debebatur.

e ¶ RELIQVAM. *Limitata ergo cauſa limitatum effectum producit*[u]. *Vnde immunitas alicui ob egritudinē data, de perſonalibus ſolum muneribus intelligitur*[x]. *Promiſsio reſtituendi damni inter ſocios, quatenus in communi negocio quis illud ſubierit reſtringitur*[x]. *Sic nautæ, uel caupones de eo ſolum tenentur, quod exercentes ſuum negocium receperint, extra negociū ex edicto non tenentur*[y]. *Sic uidemus legatum ob cauſam relictum, ſecundum eam reſtringi*[z]. *Vnde & finita cauſa dilationis, finitur dilatio*[a]: *Et finita cauſa priuilegij, extinguitur priuilegium*[b]: *Et generaliter ſolet cauſa cuilibet diſpoſitioni adiecta, diſpoſitionē ipſam coarctare*[c]. *Sic & ratio legis eam reſtringit*[d], *& ceſſante ratione uel cauſa, ceſſat ipſa diſpoſitio*[d]. *Inducuntq́; hæc recentiores uarijs quæſtionibus, ut domini nō teneantur de familiæ delicto, ſi extra miniſteriū ſuum ea delinquat*[e], *ut Prætor de apparitorum ſuorum crimine*

non

r Bar. l. in cō modato. §. duobus. cōmo.
s Alex. Are. l. q totā. in ff. de acq. hær.
t l. tutor §. lutius. de vſur.
u l. in agris. de acq. re. do. l. j. infra de ff. deiuſſ.
x l. ij. §. corporis. de vac. mu.
x l. cū duob⁹. §. cum erat. pro ſoc.
y l. iij. §. eodē. naut. caup.
z l. ſeio. § prin. de an. leg.
a l. a filio. §. alunno. ad Treb.
b l. Titia. §. vſuras. de lega. ij.
c l. cū pater. §. dulciſsimis. de leg. ij.
d l. adigere. §. quamuis. de iure pat.
d c. cum ceſſante. de app.
e Bart. l. ne qd de incē. rui. nau.

non obligetur, si extra muneris sui causam peccauerint[f]. *Vt nuncio publico extra officij sui causam non adhibeatur fides*[g] *: ut fideiussor ultra causam fideiußionis exigi non poßit: ut si in causam campsoriam promisit, ex mercimoniali non teneatur*[h] *: si pro fidelitate praefecti arcis spepondit, non nisi ob custodiam teneatur, pro praefecti furtis & cõcußionibus non teneatur*[i]. *Quo exemplo Picus se pro eo respõdisse ait, qui in causa syndicatus Praetoris fideiusserat, ut ꝓ stupris à Pretore perpetratis non teneatur, sed solum quatenus in officium suum respiciẽtibus deliquerit: nam & syndici, non nisi de eis criminibus inquirere possunt*[k]. *Sic quũ lex certis iudicibus mercatorũ causas demãdat: de eis solũ intelligetur quae mercimonij causa cõtrouertuntur*[l]. *Sic & lex plenam fidem iubẽs Thesaurarij uel mercatoris libris adhiberi, ad causam munus Thesaurarij uel mercimonij spectantẽ restringitur*[m]*: & ita Põtanus, Aret, Iason censuere. Cõtra Dec. quia à generalitate uerborum legis recedendũ non est*[n], *quae mercatoris uel Thesaurarij mentionẽ fecisse demõstrationis causa uidetur, non limitationis*[o]. *Sed ego communem sententiam sequor, quod lex haec iuris communis correctoria restringẽda sit: & quia uerisimile non est, id priuilegium personae, sed causae potius concessum, quum probabile nõ sit, tantũ fidei mercatorum indulgeri, quam in aliquibus leuẽ uidemus, & ideo nõ satis legibus hi approbantur*[p], *ut quibus illud sit semper in ore.*

O'ciues, ciues, quaerenda pecunia primum,
Virtus post nummos.

Nam & Mar. Cic. ditari eorum plerosq; ex mendacio affir-

f Ang. l. j. istra. si rect. puin.

g doct. c. cũ parati. de app.

h Bald. consi. 142. inquinto.

i Bald. l. j. de mag. conue.

k Bald. l. ij. ꝟ. de ratiocin.

l l. an. ꝟ. de tur. om. iud.

m l. si quis §. rationem. de eden.

n l. j. §. vt generaliter. de leg. praest.

o l. mela. de ali. le. l. qdã testa. in pri. de leg. j. Barto. l. cũ pater. §. mẽsae. de leg. secundo.

p l. antepen. in fin. ꝟ. de cohar. lib. xij.

affirmat. Fatendū itaq; mercatorū mentionem in eo statuto non demōstrationis tantum, sed & limitationis causa fieri. Cæterùm ex quibus causis generalia legum uerba limitari restringiq́; possunt, diffusißime à nobis tractatum est lib. de uerborum significatione primo.

ACTIONE *ad.* Duplici modo *cōtrahitur transactio, pacto nudo, itemq́; acceptilatiōe. Si pacto nudo trāsegerim, tuq́; cōuentionem non obserues, priore actione, super qua transactum erat, experiar, & tibi de trāsactione excipienti de dolo, ob inobseruantiam, replicabo*[a]. *At quoties accepto lata est prior actio, ut in hoc rescripto dicitur, suscitari exerceriq́; amplius nequit*[b], *sed solum de dolo agitur: qui quidem tripliciter committi potuit: &* Primo *ante transactionem, quum curator dolose administrauit, sed de hoc consentiunt omnes in lege nostrà nihil attingi*[c]. *Secundo, in ipsa transactione, ut quia reus dolo malo actori persuasit, ut accepto ferret, & de hoc rescriptum nostrum* Azo Accur.*q́; interpretātur, cum quibus & cæteri sentiunt, caretq́; hæc interpretatio omni ferè scrupulo, nisi quod unum id aduersari uidetur, quod actio qua tenetur curator, bonæ fidei est*[d], *quo casu & eius remißio eandē naturā seruare debet*[e]. *Dolus autem contractui bonæ fidei causam præstans, ipso iure cōtractū infirmat*[f], *& tamē hic traditur acceptilationē ualere.*

IDEM AVG. Numedio.

ACtione administratæ curæ ab eo qui legitimæ ætatis annos cōpleuit, ī aquilianā stipulationem de

a l. cū propo nas. ij. supra titu. j. l. siue. j. eod.
b l. qui res. §. si. de sol.
c Sed in. l. j. supra eod.
d §. l. proxi.
e Glos. l. de tutela. ┐. de in integ. resti.
f l. et elegāter. in princ. ff. de dol.

ualere. Sed ultra alios[g] ego respondendũ arbitror, quod actio negociorum gestorum, quæ in curatorẽ datur, & bonæ fidei est, per Aquilianam stipulationẽ nouata est[h], & transactio subsequẽs stricti iuris est, merito propter dolum ipso iure non perimitur[i]. Non enim dolose creditor in eo læsus est, quod actio fuerit nouata, quippe parum id sua interesse[k], sed in eo, quod stipulatio ipsa noua, quæ iam stricti iuris erat, acceptilatione perempta est. Tametsi & illud dici poßit, transactionẽ, sicut alios contractus innominatos, generaliter stricti iuris esse, qđ supra in rubrica defendimus. Tertio dolus post transactionem committi potuit, quia reus dolose non soluat, promissaq; non adimpleat, & hoc de dolo Pyleus legem nostram interpretatus est. Contra sentiunt pleriq;: quia si reus non obseruet, præscriptis uerbis uel condictione ob causam conuenitur[l], quæ actiones ubi competunt, ad subsidium edicti de dolo recurrendum non est[m]. Addũt alij impoßibilem hãc esse positionẽ, quũ ea transactione dolus futurus remitti non potuerit[n]. Sed ad parũ me mouet, uerisimile est enim Pyleum de posteriore alia transactione, super dolo particulariter facta, legis nostræ exceptiuam clausulã intellexisse: magis itaque prior ratio urget. Sed tamen ea non obstante duobus casibus defendi hæc interpretatio potest: & Primus est, quem Bar. probat, cum non solum actum est actionem accepto ferri, sed etiã promißum ab actore fuit, quod nec de facto unquã ipsum reum inquietaret, huiusmodi enim promißio nunquã perfecte adimpleri potest, ut quæ tractũ usq; ad extremum uitæ exitum habeat[o], merito præscriptis uerbis

g Hic. & in. l. sub prætextu. infra eo.

h § j. institut. quib. mod. tol. obli.

i l. pe. ℸ. de inutil. stipn.

k l. j. § pen. ff. de dol. l. si causa. in fi. infra eod.

l l. si quis acce pto. de cõdi. ob causam.

m d. l. j. § pen.

n l. iurisgẽtiũ. § si paciscar. ff. de pactis.

o l. vbi. ℸ. eo. l. eleganter. § pen. de cõdi. indebi.

agere non poterit, quoniam hæc actio non nisi ei datur, qui perfecte ex parte sua adimpleuit[p]. Non aget quoque condictione ob causam, quia ea non nisi ex duplici capite conceditur pœnitentiæ aut moræ[q]. At pœnitentiæ nullus in transactione est locus[r], mora uerò per reum nulla est cōmissa, quum actor ipse nondum adimpleuerit[s], meritò ergo quū nec actio præscriptis uerbis, nec condictio hoc casu cōpetat, in subsidium agi de dolo debuit: Videtur enim actum ut actore eo modo quo potest adimplente, reus statim conuenta persolueret, quod quum minus fecerit, dolose egit[t], & ita plerique propter Bar. autoritatem senserunt. Sed Aret. & Rimin. plurimis rationibus aduersantur, nam & mihi durum uidetur, ei qui perfecte non adimpleuit, potius actionem de dolo: quæ rei famam onerat, & ideo nō nisi in eius odiū datur[u] concedi, quàm condictionē uel præscriptis uerbis actionē[x], & id aduersus ipsum reum, qui in mora non sit, multominus certè in dolo[y]: quum si in mora esset fateatur Bar. cōdictioni locum futurum[z]. Nam & si affirmemus id actum cēseri, ut sufficiat si actor eo modo adimpleat quo potest cur ex partium uolūtate périnde condictio uel præscriptis uerbis actio nō datur, ac si perfecte adimpletū fuisset? Cōstat enim naturalia cōtractus uel tacito pacto remitti posse[a]. Secundus est casus qui magis contextis uerbis cōuenire uidetur, ut contractum hic facio ut des existimemus, quo in cōtractu regulare est, ei qui fecit, aduersus dare detrectantem, actionem de dolo competere[b]. Is enim qui remittit tunc dare censetur, quum debitum liquidum remittit[c]. Sed quum debitum liquidum non est, quia

p l. naturalis. §. j. de præscrip. verb.
q l. si pecuniā. l. j. in princ. de condi. ob causam.
r l. quāuis. ſ. c.
s l. Iulianus. §. offerri. de actio. emp.
t l. si procuratorem. §. dolo. ff. mand.
u l. ij. ſ. de dolo.
x l. quoties. de præsc. verb.
y Bar. l. si ī su lam. vers. iij. opp. de leg. fid. ff. de ver. oblig.
z d. l. j. i prin.
a Glo. l. pacta. ff. de cōtrah. emp.
b d. l. naturalis. §. quod si faciam.
c l. si mulier. de condi. ob cau.

quia fortè nihil debeatur, tunc qui remittit, facere censetur[d]. *Nec me mouet quod quãdo ex facto agẽtis aliquid reus accepit, actionem de dolo non competere Bar.*[e] *censuerit, quia hæc sententia uera nõ est, & respõsum Pauli uiolat*[f]. *Et ut demus uerã esse, nihil adhuc Pyleo obstat quum non cõstet reum hac ex transactione aliquid accepisse*[g], *quid enim si bonam causam fouebat? In dubio enim de dolo agi Bar. quoq; ipse & Aret. & pleriq; alij senserunt, quos*[g] *& ego sequor.*

ducta[b], & per acceptilationem extincta, nullam aliam superesse, nisi de do-

b ¶ DEDVCTA. *Fuit necessaria Aquiliana stipulatio duplici ex causa. Primo, qa licet tutela ex lege* XII. *tab. introducta sit*[h], *& ad eius similitudinem cura*[i], *tamen obligatio quæ inde oritur iurisgentium est, & actio negociorum gestorum, licet ciuilis*[k], *ab eo iure origimem trahit, quæ quum extẽsa sit, ut in curatorem detur, suam tamen naturam seruat*[l], *ut naturalis censeatur, unde ciuilis ratio, quæ in acceptilatione uersatur, eam ipso iure tollere non potuisset*[m] *merito prius nouatione opus fuit, quæ præcedentem non omnino perimit, sed transfundit*[n], *& ita Accur. sentit, quem pauci sequuntur. Alij necessariam alia ratione aiunt: Aquiliana enim stipulatio solam obligationem perimit, quæ uerbis contracta sit*[o]. *Et ideo siue præcedens obligatio sit iurisgentium, siue iuris ciuilis, ut accepto ferri poßit, prius in uerborum obligationem transformanda est. Nam & contractus emphytheuticus, quem constat iuris ciuilis esse acceptilatione*

sola

d Bar. d. §. q̃d si faciã. Iac. Butr. Salic. Frãci. Tyr. hic.
e l. cum mota. infra eo.
f d. §. quod si faciam.
g l. penulti. de lib. leg.
g d. l. j. §. penu. de dolo.
h §. j. Insti. de tut.
i Insti. de cur. in prin.
k l. ij. §. deide. de orig. iur.
l l. præced.
m §. sed naturalia. Instit. de iur. natu.
n l. in rẽ. §. itẽ. de rei vend.
o l. an inutilis. §. acceptũ. de accept.

sola extingui nequit, quia non uerbis contrahitur, sed cõsensu, ut pleriq; omnes hic tradunt[p].

c ¶ NISI. *Sunt qui dictionem hanc idem significare existiment, quod sine*[q], *quæ sententia, & autore & ratione caret: quum uerius sit, ex si non, formari*[q]: *& ideo omnes fatentur coniunctionẽ esse exceptiuam, quæ (ut ex textu nostro apparet) dupliciter cõstruitur, quandoq; enim sub eodem uerbo regitur: quandoq; aliud ipsa exigit, quod tum facit, quũ de alio termino agitur, quam qui priore clausula cõtinebatur*[r]. *Igitur quum dictio sit exceptiua, apparet si præcedens clausula affirmatiua sit, exceptione negationem induci, si uero præcedens neget, exceptio affirmabit*: Contrarium enim *præcedenti sensum semper inducit, ut si testator scripserit, Sempronio amico meo non lego nisi Stichum & Pamphilum: censebitur enim eos legasse*[s], *licet aliqui absque ratione dissentiant*[t]. *Idem dicendũ quum quis, non promitto inquit, nisi pontifex* Perusium *uenerit, ualet promißio, & post Põtificis accessum utiliter ex ea agetur*[u]. *Sed pone, reus positionibus actoris respondens, sic uerba concepit*, Nego *eas, nisi* probentur: *nunquid eis probatis, etiam propria confeßione conuictus censebitur?* Bal. *censeri credidit*[x]. *Ego dissentio, quia cõtrarius sensus non est, cõfiteor, sed nõ nego, quod medium quiddam est inter negantem & uere affirmantem*[y], *suæq; responsionis ambiguitas, ex eius mente interpretationem capiet, ne scilicet confeßus uideatur*[z]. Pone *rursus, dixi puellæ,*

lo intra concessa tempora, nõ ambigitur: nisi c speciali

p Gl. §. j. verbo. cæteræ. Instit. quib. mod. tolli. oblig.
q Fulgo. Ias. hic.
q Glo. l. sancimus. §. j. ifra de dona.
r Bart. l. si eũ. §. fi. si quis cau.
s L. ij. vbi Ias. in princ. ifra de bo. poss. secũ. tab.
t Iason hic.
u Bal. c. cũ accessissent. de consti.
x d. c. cum accessissent.
y c. is q tacet. de reg. iur. i 6. gl. l. si putas. ſ. de pet. hær. in fi.
z l. si qs intentiõe. de iudi. Bar. l. is qui reus. col. pe. de pub. iud.

puellæ, non habebo aliam in uxorem nisi te, an præsens matrimoniū contractum erit? Et aliqui censuerūt[a], sed recentiores dissentiunt, propter uerbum futuri temporis, nec quicquàm speciale fauore matrimonij arbitrantur, quum nec fauore libertatis id inductum sit[b]. Et quod de uerbo futuri temporis traditur, etiam de infinito præsenti dici potest, quum uerisimiliter āctum est ad futurū referri[b], ut si dixerim, Promitto nulli uendere nisi tibi: non enim hac exceptione actus ponitur, sed potentia tantum, ut hic tradunt omnes[c], plurimumq; efficit huiusmodi promißio, quod scilicet cuicunq; alteri uendere promissor non potest. Sed quid in ea quæstione arbitrandum est? Puella iuueni se appellanti responderat, nolo ut me cognoscas nisi honeste, atq; ita se facturum iuuenis recesperat, uitiaueratq;: Respondit And. Siculus[d] matrimonium contractum uideri, cum honeste eo modo attingi mulier citra matrimonium nequeat[e]. Nam (ut in carmine ad Hymenæum inquit Catullus poëta)*nil potest sine te Venus, Fama quod bona comprobet Commodi capere, at potest Te uolente: quis huic deo Compararier ausit? Sed certe absq; consensu matrimonium nullum est, nec uerisimile est, iuuenē his uerbis tam cōsensisse, quàm puellari simplicitati illusisse, quod & aliqui hic sensērunt[f]. Et hæc quidē exēpla ad primā speciem satis sint, quum eodem uerbo, & principalis clausula, & exceptio regitur. In secunda specie, quum exceptio sub priore termino non comprenditur, sed aliud uerbum requirit, duplex tradita est conclusio. Prima est, ut si præcedat affirmatio exceptio neget, in testamentis propria cōditione

a Abb. ca. ex pte. de spōs.

b l. Titia. §. fi. de manu. test.

b Glos. l. v. §. pe. de verb. oblig.

c l. si sterilis. §. sed si ita. de act. emp.

c Consil. 6. in primo.

e c. cum super eo. de test.

* In Epitalamio Iuliæ et Mallij.

f Cald. et Prepo. d. ca. ex parte. Picus l. ij. infra de secun. nup.

ditione[g]*, in contractibus impropria, ut quæ actum interim non suspendat, sed eueniente conditione resoluat*[h]*, qua de re uidenda sunt quæ alij tradidere*[i]*. Sequens conclusio difficilior est. Et est ut si præcedat negatio, exceptiua ponat, nõ actum, sed potentiã: exempli causa, quũ testator, Onesiphore (inquit) liber ne esto, nisi rationes reddideris: redditis enim ratiõibus, nõ*

ter [d] etiam de dolo transfctum sit.

ideo erit liber, sed prohibitio solũ cessabit[k]*. Sic & peccatum (inquit lex) non remittitur, nisi restituatur ablatum*[l]. *Nunquid restituto furto, remissum est peccatum? Certè non, necessaria enim adhuc confeßio pœnitentiaq; est*[m]*. Sed cur cum affirmatiua actum ponat, negatio non actum, sed potentiam neget? An quia plus negat negatiua, quàm ponat affirmatiua*[n]*? Hæc enim solũ actum ponit, illa & actum & potẽtiam negat. An quia cũ testator inquit, Onesiphore liber ne esto, si de solo actu intelligeretur, uerba essent superflua, eo enim ipso quòd tacet & nihil ei legat, liber non est, quum datio libertatis factum requirat, merito ut uerba aliquid operẽtur, nõ solum actum, sed & potentiam abnegant*[o]*. Quapropter si dationem libertatis præceßisse ponamus, quamuis deinde negatiua clausula cum subsequente exceptione subiecta proponatur, secus erit, ualebitq; datio libertatis, quoniã prædicta ratio cessat, apparet enim de actu non de potentia accipi*[p]*, quod & Ias. hic attestatur.*

d ¶ SPECIALITER. *In sua specie: licet non singulariter,*

g l. fideicommis. §. si fidei commissum. de leg. iij.
h l. obligat. ferè. ff. de act. & obli. §. cõditio.
i l. ij. ff. de indic adiect.
k l. Titia. §. fi. de ma. testa.
l c. peccatum. de regu. iur. in. 6.
m Bal. c. pter, ea requisisti. colũ. penult. de appel.
n Gl. l. hoc genus. de cõdi. & de. glo. ij. c. j. de regu. iur. in. 6.
o Bald. d. c. cũ accessissent.
p l. si qs ita libertatẽ. §. fi. de statulib.

gulariter, seu (ut uocant) in indiuiduo[q]. Triplici autem modo remißio doli cōsiderari potest. Aut enim trāsactio ipsa facta est per dolum, ut quia quis ad liberationē inductus est, & omnes ex textu nostro affirmant nō censeri remissum hunc dolū, nisi specialiter eius mentio facta sit. Aut de dolo quærimus, qui in ipsa administratiōe interuenerit, & specialiter quidē remitti potest[r]. In generali uero trāsactione remißū nō uideri aduersus Accurs. receptius est[s], nisi reus nullum lucrum ex huiusmodi dolo fecerit, nihilq; ex reliquis penes se habeat[t], qua de re uidenda sunt quæ alibi diffusius tractantur[u]: Aut de remißione doli futuri agitur, & constat nec specialiter quidem dolū in futurū remitti posse[x]. Quapropter si testator tutorem à reddendis rationibus liberet, dolumq; se remittere dicat, nō tamen sic tutori consuli, quin de dolo conueniri poßit[y], quod de dolo uero intelligendū est, præsumptus enim tacite potest remitti licet expresse non poßit[z]: sicut & culpa eo casu remissa censebitur[a]: itē dolus qui nō ex animo, sed re ipsa interuenerit, nulla enim hinc occasio delicti oritur, ut Bald. censuit[b]. Idem respondit Dec.[c] in dolo qui non perpetrando, sed negligendo commissus est, quod dictū ex Fulg.[d] restringitur, quū tutor coniunctus pupillo est, nec locupletior factus, quæ sentētia uerior uidetur. Sed quid si testator non solum tutorem liberauit, sed addidit quicquid exactum ratione doli fuerit, id restitui tutori uelle: atq; ita fidei hæredis cōmiserit? & Dy.[e] Ray. q; responderunt ualere fideicommissum: quos Ange.[f] sequutus est, & Cornæus, idemq; ferè & Alex. sensit: quibus & nos assentimur, ut

quatenus

q Bar.l.j.in fi. ff. quis in ius voc. non it.

r l. si quis ratio nes. in fin. ff. de lib. leg.

s l. Aurelic. §. fi. de lib. leg.

t Barto. d. § fi.

u d. § fi.

x l. si vnus. § il lud. ff. de pac.

y l. quidā dece dēs. in princ. de adm. tut. Bar. d. § fin.

z l. j. vbi Bal. ff. de vsufru.

a l. cū tale. § j. vbi Pau. ca. ff. de cōd. & demonst.

b Fely. c. si di'l gēti. col. ante penul. de fo ro comp.

c Consi. 178. 192.

d Consil. 25. col. ij.

e d. l. qdā dece dēs. ver. damnum.

f 185. & 144. Corn. 311. in. j. Alexād. 54. in. ij.

quatenus damnum inde patiatur conſequi debeat, quoniam id Iuliani reſponſo cautum uidetur[g]*, quod aliqui diſſentientes interpretatione ſua uiolãt, dum aut de dolo loqui eum negant, aut de præterito intelligunt, quum ex præcedentibus reſponſi uerbis contrarium appareat. Nec me mouet quod dolus futurus remitti non poßit, quia ſatis fateor dolum remitti nõ poſſe*[h]*, ſed tamen legatum ualere, quum teſtator de re ſua liberam diſponendi facultatem habeat, nec dolus fiat uolẽti*[i]*, qui tamẽ non omnino impunitus erit, quũ ſarto tutori dãno nihilominus grauata eius futura ſit opinio, condẽnationeq́; doli infamia ſequatur*[k]*, quæ grauis cenſetur pœna*[l]*. Quod ſi teſtator doli ſpecialẽ mentionem non fecit, ſed ſimpliciter ἀνεκλογίστην tutorem eſſe iubeat, & tantundem leget quantum eo nomine exactus unquam fuerit, ſatis putarem nõ cenſeri teſtatorem in eũ caſum prouidiſſe, quo doloſe ageret: & ita aliqui ex aduerſantibus loquuntur*[m]*, licet Franciſcus Cremen. inter Alexandri conſilia aliter reſpõderit*[n]*, & præterea alij quidam*[o]*, quos hic Iaſon recenſet, quorũ ſententiam ueram tunc ſolum putauerim, quũ manifeſtaria fraude hic uſus fuiſſe deprænditur, uel cũ aliàs tutor non de damno uitando ageret, ſed lucrum ex dolo ſuo faceret*[p].

IDEM AVG.

Suacatio.

QVũ te trãſegiſſe cũ hærede quõdam tutoris

QVVM TE *tranſegiſſe. Quũ de tranſactione ex confeßione partis conſtat, alia probatio per ſcripturam neceſſaria non eſt. Vnde apparet pro ſubſtantia*

tranſactio

g d. verſ. dãnum.

h d. l. quidam. vbi Pet. & Iac. & l. cũ conuenerit. de pact. dot.

i l. cũ donationis. infra eo.

k l. j. de his q no. infa.

l l. iuſta. de manu. vin.

m Fulg. conſi. 103. Ang. 175.

n Conſil. 62. in. 4.

o Anc. conſil. 117. Ana. 6. Cur. 66. Salic. l. cũ neceſsitatẽ. ſ. de fideicom.

p d. verſ. dãnum.

transactionis non requiri, ut scripturæ mandata sit, quo argumento idem à plerisq; traditum est, de arbitratoris laudatiuo[a]. *Illud enim transactio quoq; est.* Dec. *contra, quũ trãsactio nõ ualeat nisi aliquo ultro citroq; dato & recepto*[b], *& tamen illud laudatiuum ualeat, etiã si alter omnino absolutus sit, nilq; alteri dederit.*[c] *Vnde existimatum est, id laudatiuum lata tantummodo trãsactionis appellatione contineri. Sed tamen ut id ita esse fateamur, non sequitur quin argumentum de uno ad aliud, tanquam de similibus ualeat, & ideo uera sit cõmunis sentẽtia*[d]. *Sed an idem sit in arbitro? Et non uidetur, quia redacta sunt arbitria ad similitudinem iudiciorum*[e], *& ideo sicut iudices scripto proferre diffinitiuas debent, ita etiam arbitri*[f]: *quæ sententia in arbitro iuris uerissima*[g] *est, in compromissario uero dubia, quoniam expressum iure non reperitur, ut scriptò iudicare debeat, quum & notionem solum, non autem iurisdictionem habeat*[h], *quod si quando constat compromissarios scriptò iudicasse*[i], *non sequitur id magis ex necessitate legis factum, quàm ex facti euẽtu*[k], *quod* Dec. *aduersus communem sententiam credidit.*

tui profitearis, si id post legitimam [b] ætatem fecisti, frustra desideras, vt à placitis recedatur: licet enim, vt proponis, nullũ instrumentum intercesserit, tamẽ si de fide contractus con-

b ¶ POST LEGITIMAM. *Ante enim legitimã ætatem, si minor læsus ex trãsactione esset, restitui in integrum posset*[l]: *non uidetur autem læsus quando id fecit*

a Gl. in auf. vt differẽ. iudi.
b l. transactio. ff. eod.
c Bar. l. qd' si Bphesi. §. j. de eo quod certo loco.
d l. nõ possunt ff. de leg.
e l. j. ff. de arb.
f l. cũ antea. ff. de arbit.
g l. j. ff. de sentẽtijs sine peri cu. reci.
h l. ait. de re iu.
i d. l. cũ antea.
k Gl. l. j. ff. qñ non pet. par.
l Rub. ff. si ad. uer. transact.

quod etiam diligens paterfami. facturus fuisset[m]. *Idem si propter futurum euentum incertus fuit, an sibi ius competeret, mutuumq; periculum remisit*[n]. *Sed & in dubio id est, quum dubitatur an læsus sit, uerius est nō restitui, idq; litium odio, ut* Alexand. *censuit*[o]. *Et hinc annotant doctores, legē generaliter loquentem, etiam de minoribus intelligi, nisi nominatim excepti uerbis legis sint*[p]: *& ideo lex municipalis ad cōpromissum cōsanguineos cogēs, in minoribus quoq; obseruabitur:*[q] *& censoria lex de uectigalibus loquens, minores quoq; ad uectigal adiget*[r]: *quod & generaliter admittendum est*[s], *ut tamen sciamus, non ideo eis sublatum restitutionis in integrum auxilium, & si qua remedia ei ætati iure communi indulgentur*[t].

fessione [c] tua constet, scriptura, quæ probationem

c ¶ CONFESSIONE. *Cum supra ita professum fuisse minorem dicatur, hic probatur confeßionem in supplicatione principi porrecta factam, tametsi absente parte, nihilominus fidem facere*[u], *non tam quod scriptura semper loquitur*[x], *quàm quòd eo animo porrecta uidetur, ut etiam parti ipsi ostendatur, unde censetur princeps uel iudex nuncij officiū hac in re præstare, ut* Bart. *censuit*[y]. *Ego hanc uim profeßioni ipsi, id est actis tribuo, quæ publica sunt, & acceptari à iudice nomine partis, uel à parte ipsa quandocunq; poßunt*[z], *arbitrorq; huiusmodi confeßionem non fictione legis induci, ut* Socy. *quodam responso censuit*[a], *sed ex ueritate, quum hic constare de re ipsa ex confeßione dicatur, quæ uerba nihil ad*

m l. uerum. §. iterū. de mi.
n l. de fideicō, misso. ĵ. eod.
o l. minorib9. de min. Alexā. l. necessarijs. col. ij. de acqui. hære.
p Bal. l. pen. ĵ. de infam.
q Bal. l. fi. ĵ. de in integ. resti.
r Bar. l. imperatores §. j. de publica.
s Bart. l. scire. §. Luci9. de admi. tuto.
t Gl. l. j. ĵ. fi. de momē. pos. Moder. hic.
u l. ij. et. ĵ. de li. sti. & substi.
x l. Arriani. ff. de hære.
y l. certū §. si quid ab. de confess.
z Bar. l. post, quā. ff. tit. j. l. ij. ff. de eden.
a Consil. 122. in quarto.

hil ad fictionem pertinent. Illud non diffiteor, quandoq; hanc confeßionem ex tacita quadam coniectura induci, quum scilicet uerba expreßim non affirmant: uerbi gratia, solebant antiqui seruos quos manumittebant in nomen seu familiã suam adsciscere[b], quod Ang. Polit. Miscell. cap. xxxi. ostendit. Pone. C. Proculus aduersus Damã suppli cauit, & in libello C. Proculum Damam appellauit, tacite uidetur confeßus eũ manumißum fuisse[c]. Sanè sciendum est, non adeò tali confeßioni quæ in libello facta sit stari, ut contrarium probari non poßit, siue principaliter dicta sit [d], siue enunciatiue, tametsi ad actus substantiam necessaria aßertione [e]: quemadmodum autem enunciatiuis uerbis standum sit, alibi attingetur [f], sicut & quam fidem cõfeßio hæc, & inter quas personas faciat: sat enim sit huiusmodi alio à nobis loco declarata esse [g].

rei gestæ solet continere, necessaria non est[d].

d ¶ NECESSARIA NON EST. Quum maioris etiam fidei confeßio quàm publicum documentum sit, quod quibusdam argumentis Ias. ostendit, nam ex inordinato processu, sequuta confeßione, reus damnari potest, quum alia probatione non poßet [h]: post conclusionem causæ, sola profeßionis prolatio admittitur [i], quælibet alia reijcitur [k]. Aduersus rem iudicatam uel generaliter quamlibet præsumptionem iuris & de iure confeßio adhuc recipitur, aliæ probationes excluduntur [l]: & ratio est, quia confeßio non tam probatio

b l. pater. §. si liũ. d' leg. iij.

c l. cũ pretiũ. ʃ. de lib. cau. Barto.

d l. nõ fatetur. de confess.

e l. q familiæ. famil. ercisc.

f l. ex his verbis. infra de test. milita.

g l. ij. supra de eden.

h c. j. de accus. in sexto.

i c. cũ Ioãnes. de fi. instru.

k c. cum dilectus. eo. titu.

l Gl. auth. sed iam necesse. ʃ. de don. ante nuptias.

batio est, quàm ab onere ipsius probationis quoddam leuamentum, ut Docto.*communiter tradunt*[m]: *quæ omnia & ipse approbo, quũ de cõfeßione ex actis cõstat, alioqui si pars confeßionem testibus probare uellet, nõ putarem suprascriptis decisionibus locum esse: quæ enim testibus probatur confeßio, nihilo maiorem certitudinem habet, quàm cæteri articuli, subestq; tali casu non minor falsi suspitio, quàm in testimonijs, imo incertior alijs probationibus hæc esset, quum in illis de eo solum testes affirmẽt, quod corporali sensu uerum esse percipitur*[n], *at confeßio quamuis ab eis audita potuit errore effutiri*[o]. *Sensit hoc* Iacob. Puteus[p], *dum ei qui sententia arbitri uictus fuit, non concedendum ait, ut per testes probet uictorem confessum esse, eam sententiam iniuste latam. Sensit* Anchara. *qui responso suo ostendit, statutum quo probationes omnes reijciuntur, confeßionem quidem non reijcere, dum tamen testibus quis eam non probet*[q], *admißis enim testibus, statuto fraus fieret. Sensit* Bald. *qui hoc casu non admitti positionem confeßionis censuit, quod enim testibus probari nõ potest, nec poni potest*[r]. Nam *& Canonistæ simpliciter tradunt, aduersus præsumptionem iuris & de iure nullam extrinsecus à uerbo partium probationem admitti*[f]. *Concludo igitur, quæ hic* Doctores *de confeßione recẽsent, de ea intelligi, quæ continẽter ore partis in actis probatur, non quæ extrinsecus testium examinatione probata sit:* Non *enim simplex hæc confeßio est, sed ad casum potius mixtum pertinet, confeßionis & testium*[t].

m l. eũ qui. in prin. & rub. extra. de ꝓ/ba.
n Glos. 3. q. 9. c. testes.
o l. ij. ff. de cõ/fessis.
p l. qui Romę. §. ff. de ver. oblig.
q Anch. cõsil. 350. ĩ quęst.
r Bal. l. filium quẽ. infra fa miliercis.
f But. Car. c. is qui fidẽ. de sponsa.
t Bal. l. j. ſ. ex qb. cau. fer. ꝓ prem. Mo der. l. certi quid. §. qm. si cer. peta.

QVVM MOTA. *Querela inofficiosi testamenti per transactionem remissa, ab heredibus eius qui transegerat, suscitari nõ potest, sed aduersus nõ implentem præscriptis uerbis, si stipulatio nõ interuenerit, agendũ est. Sed cur non potius actione de dolo agitur? quum Paulus generaliter dicat, si fecerim, puta quia litem remiserim ut des, & postea quàm feci tu cessas dare, de dolo agi*[a]*. Respondetur in primis de dolo agi, quũ ex eo quod factum est, nihil alteri adest, alioqui præscriptis uerbis agendũ, ut in casu nostro: alteri enim qui non adimpleuit, aliquid adest, nempe liberatio ab ea actione, atq; ita* Bar. *Alexandro & plerisque alijs uisum est: quæ sẽtẽtia generale* Pauli *responsum subuertit*[b]*, nec arbitror tantũ* Doctoribus *nostris cõcedi, ut aduersus* Iustiniani *edictũ*[c] *interpretatione sua legum uerba destruant.* Q*uid item si bonã causam filia nõ habuisset? Certe nihil ex hac remissione penes reũ fuisset*[d]*. Accurs. hic contractus eius speciem celebratã censuit, quum do ut facias, licet cõtractus à facto cœperit, merito præscriptis uerbis agi*[e]*: quæ sẽtẽtia cõmuniter displicuit, quum receptissimum sit, ab eo qui primum adimpleuit, cõtractum ipsum denominari, quod infra ostendam: hic autem mulier, quæ querelam omiserat, adimpleuerat. Ego arbitror hic contractum fuisse, facio ut facias, id est remitto querelam, ut certam partem bonorum accipiam: uerbum enim suscipiendi, dationem seu translationem dominij specialiter*

IDEM AVGVST. POMPONIO

QVum mo=

a l. naturalis. §. quod si faciã. de præscri. verbis.

b d. §. quod si faciam.

c l. ij. §. pen. supra de vete. iure enucle.

d l. petitor. ff. de libe. lega.

e d. l. naturalis §. j.

non significat[f]*, sed & ad nudum factum refertur, simplicemq́; possesionis translationem denotat*[g]*, quandoq́; & solum custodiæ causam comprehendit*[h]*: hic autem ex subiecta materia, non ea fieri potest interpretatio, ut dominium translatum sit, quum non de dando agatur, unde in transactione talibus uerbis concepta, nō præstaret hæres cui actionem*[i]*, quia simpliciter id actum lex interpretatur, ut res illæ relinquātur qualiquali conditione sint penes actorem, meritò is est*

ta[a] inofficiosi querela, matrem vestram cum diuersa parte transegisse, ita vt partem bonorum susciperet, & a lite discederet, propositis: instaurari quidem semel omissam querelam per

contractus facio ut facias, nempe remitto actionem, ut relinquas certam bonorum partē, quod ex uerbis quoq́; legis dupliciter ostenditur. Primum, dum si stipulatio interuenit, ex stipulatu agendum esse ait: Si enim hæres ad dandum teneretur, non ex stipulatu, sed certi cōdictione experiundum esset[k]*. Rursus dum in id quod interest fieri condemnationem ait, atqui in obligationibus dandi, nō in id quod interest ex stipulatu, sed ad dandū præcise agitur*[l]*. Nec me mouet quòd stipulatio naturam contractus imitari debeat*[m]*, quia hoc falsum in contractibus innominatis est: in eis enim ex se tanquam efficacior cēsetur, quod alibi Bar.*[n] *recte tradidit, & infra attingam.*

a ¶ MOTA. *Sciendum est, querelā exhæredato competentem, eo mortuo ad hæredem siue suum, siue extraneum regulariter non transmitti*[o]*: iniuria enim personalis*

f d. l. naturalis. §. j.
g l. j. in fi. de libel. dimiss.
h l. cū pater. §. pater pluribus. de leg.
i l. si pro fundo. ſ. cod.
k Insti. de ver. obli. in prin.
l l. vbi autem. §. fi. de verbo. oblig.
m l stipulatus. ff. de vsuris.
n l. ij. ſ. de condict. [illegible]b cau. Alex. consi. 40. in. 4.
o l. scrm⁹. in fi. ſ. de inoffi. l. scripto. ff. vn de libe.

nalis ipsi exhæredato uidetur facta, quam ipse moriens remisisse censetur[p]*: quòd si mota sit iam lis uel præparata, fiet in quemcunq; hæredem trãsmißio, quia huiusmodi ex præparatione satis arguitur mens exhæredati iniuriam hanc non inultam omittere cogitantis*[q]*. Verùm & lege noua Iustiniani exceptus à regula est casus, quo nõdum præparata querela nihilominus in nepotẽ transmitteretur*[r]*: quæ dispositio quum aduersus iuris ueteris regulam esset, coarctata est, ut non procedat, quum pater eam querelam uiuens repudiasset, idq; siue expresse, siue tacite, ut quia quinquennium labi permisisset*[s]*. Sed & nec tunc quoq; procedit, quum uiuẽte filio exhæredato, hæres ipse scriptus adijsset, quum enim ab aditione ipsa querela oriatur*[t]*, si ea iam orta filius tacuit, nihilq; præparauit, sibi imputat, remisisse tum quoq; iniuriam uidetur, & nihil ad nepotem transmittit: & hoc communiter ferè hic receptum est*[u]*, licet non pauci dissentiant*[x]*. Si enim ultima legis uerba perpendamus*[y]*, solum excludere nepotem uidentur, quum pater post aditam hæreditatem per quinquennium tacuit. Sed aduertendum est, eis uerbis exceptionem de regula non sumi*[z]*, uerùm à Iustiniano tres separatos casus recẽseri, quod ex priore exẽplo apparet, quo non de exhæredato filio loquitur, sed de eo cui minus relictum sit, quàm per leges debuerit: nec enim hic quoq; casus quicquã de regula excipit, quæ in exhæredato loquitur. Quãquam & id dici poßit exceptionem ad ius uetus referri, tanquam duobus illis casibus nihil à Iustiniano inductum dicat, sed ex iuris ueteris dispositione ita constitutum fuisse.*

p l.fi.ff. de reuocã. dona.

q l.posthum⁹. §.fi.l.seq.ff. de inof.test.

r l.si qs filiũ.ff. de inoffi.testamen.

s d.l.si quis filium. in fin.

t l.papinian⁹. § si cõditioni. de inoffi. testamen.

u Marti.Iaco. Butri.Saly. & Ias.hic & in.d.l.si quis filium.

x Rim.et Dec. hic Pau. Castren.d.§.fi.

y d.l.si quis filium.

z l. nam quod liquide.§ fi. de penu leg.

c ¶ VOS QVI MATRI. *Limitate loquitur textus de ipsis matris hæredibus, qui semel omißam à matre querelam instaurare nequeunt: mater uerò ipsa si uiueret, posset*[a]*. Et ratio differētiæ est in prōptu, ut enim ad hæredes trāseat querela, eam oportet saltē præparatam esse, at renunciatio matris præparationem sustulit, & licet pacto nō perimatur actio, sed ad eam adhuc propter inobseruationem aduersarij reuerti poßimus*[b]*, tamē præparatio ipsa quū in effectu perēpta sit, id ius tanquā personale ad hæredes trāsire non potest, & ideo hæredes agere nō possunt, mater si uiueret posset: & ita ego cōmuniter approbatam hāc dißolutionē defendo. Sed quū supra dixerimus, in nepotem hodie transmitti querelā, etiam non præparatam*[c]*, an si filius transegerit, deinde eo mortuo nō obseruetur, poterit nepos ad querelā reuerti? Et Alex. posse cēsuit*[d]*, nec legi nostræ tunc locū esse, quū cesset ratio præparationis, quæ necessaria hodie nō est, quod & Rimi. latius disputādo approbat. Cōtrà Bal. Fulgosiusq́;, quibus ego accedo. Transigēdo enim hæres scriptus adire uidetur*[e]*. At adita hæreditate supra ostēdi plerosq́; necessariā esse præparationem existimare, nec legi Iustiniani locū esse, nisi quū deliberāte hærede filius fato functus est, quæ sententia paucos in specie aduersantes habet: Tametsi Accurs. & Bart. & pleriq; alij generaliter scripserint, hodie nō præparatam querelā trāsmitti*[f]*: quod si tam late accipia*

vos, qui matri[c] hæredes extitistis, iuris ratio non finit. Verùm si fides placitis præstita non est, in id quod in-

a l. si instituta. in prin. ff. de inoffi. testa.

b l. cū propo/nas. ij. §. tit. primo.

c d. l. si quis filium.

d Arg. d. l. si instituta.

e l. geri. de acquirē. hære.

f d. l. si quis filium.

accipiatur, non sat probabile est[g]*, multæq; leges corrigerentur, & nostra in primis, quare ego aliorum sententiam probo. Cæterùm fuere qui hanc legē aliter intelligendā censerent, & renūciationis querelæ uerba perpēdenda existimarent: ut si renunciatio sub modo facta sit, quāuis nō adimpleatur modus, tamen reuerti ad eam filius nō possit*[h]*, idq; odio querelæ: Si uerò sub conditione facta sit, puta, renuncio querelæ si dederis tale prædium, secus fit: nō secuto enim cōditionis euentu, salua erit inofficiosi querela*[i]*. Sed hac distinctione diuinari nimium pleriq; censuerūt, tametsi uerum & regulare sit, conditione non impleta, priorem causam saluam manere*[k]*. Sed nunquid in dubio credemus conditionem, an potius modum contractui inesse? Et* Barto. *modum potius præsumi credidit*[l]*, quæ sententia in transactione uera est, quæ contractus innominati species est, constatq; tales contractus sub modo concipi*[m]*, quod & in alijs contractibus existimandum est*[n]*, in quibus etiam si dictum sit, ea conditione aliquid fieri, tamē de modo intelligemus*[o]*. Quod restringendum est, nisi de contractu agatur, cuius natura conditionem requirit: ut quum promittitur pro dote, subauditur enim conditio, si matrimonium sequatur*[p]*.* Idem *si actum sit, ut prius adimpleatur quod ea clausula conceptum est, quàm principali dispositioni sit locus*[q]*: quæ & ratio fortè est, ut ablatiui absoluti ad conditionem referantur, quum ex præteriti temporis participio consistunt*[r]*: apparet enim id agi, ut prius ea clausula adimpleatur, quod in ultimis uolūtatibus maximè est dicēdū, in qbus facilius cōditionē subesse interpretamur*[s]*.*

g d.l.scimus.in fine.

h Arg..l. quibus diebus. §. Termili⁹. de condi. & demonstra.

i d.l.si institu ta.

k l.si.§.pen. ʃ. cōia de leg.

l l.quæro.§.si. ff. loca.

m d.l.naturalis.in princi. &.l.qm̃.ifr. d' rerū ꝑmu.

n l. cū res.ifr. de donatio.

o l. ea cōditione.ifr.de resciu.vēdi.d. l. quoniam. vbi Bald.

p l.stipulationem.l. promittendo.de iure dotiū.

q l.qui promisit.de condi. indebi. l. cū tale.§.j. vbi Pau. Castrē. de condi. & demonstra.

r l.à testatore. de condi. & demon.

s Gl.l.ij. ff. de in diē addi.

Et ex his apparet, quum modus in tali pacto renũciationis præsumatur potius quàm conditio, prædictam solutionem rectè reprobari[t]. *Quapropter Bal. in aliam sententiam concesſit, ut distinguamus an omiſſa, id est repudiata expreſſim sit querela, & legi nostræ locus sit, ut nulla fiat transmiſſio*[u], *an uerò simpliciter sit transactũ, ut à lite desistatur, & contraria lex procedat*[x], *idq; & Dec. pbat, et nos quãdoq; secuti sumus*[y]. *sed proculdubio prima resolutio, quæ communiter tenetur, uerior est, & uerbis utriusq; responsi magis conuenit, quum & renunciatio iuris, quod iam delatum est pacto fieri poſſit*[z], *& ideo inter pactum & renunciationem nõ sit ulla differentia.*

t Adde.l.si instituta.

u d.l.si quis filium.in fi.

x d.l.si institu ta.

y Arg.l.Papinianus.§. si quis post rẽ. ff.de inoffic. testa.

z l.j.§.titu.j.

tereſt[d] diuerſam partem rectè cõuenietis. Aut enim si stipulatio conuentioni subdita est, ex stipulatu actio competit, aut si omiſſa vera

d ¶ ID QVOD INTEREST. *Quum enim hic sit contractus facio ut facias, quamuis stipulatio addita proponatur, quia obligationem facti continet, non nisi quatenus intereſt cõmittitur*[a]*; ut supra declaraui. Bartol. tamen & cæteri communiter, qui contractum hunc esse, quũ facio ut des censuerunt, ideo præcise ad dandũ ex hac stipulatione non agi credidere*[b], *quia contractus innominati naturam imitetur. Dubium autem nõ est, in contractibus innominatis, etiã si obligatio dandi prætendatur, ad id quod intereſt solũ agi*[c]. *Sed certè hæc sententia ratione caret, ut stipulatio, quæ efficaciſſimi contractus est species, ad imbecillem innominatorum naturam* diriga

a l. stipulationes nõ diuidũtur. versi. Celsus. de verbo. obli.

b d.l. vbi ait. §. fina.

c l. naturalis. §. j. de præsc. verbis.

dirigatur, quum ideo inuenta sit, ut uberius ex ea nobis quàm ex illis consulatur, alibiq; semper appareat, ex sui ipsius natura, quod ad hos contractus attinet, dijudicari stipulationem[d], quod multis rationibus Iason hic ostendit, & alibi idem Barto. censuit, qui hodie raro contractibus innominatis locum esse affirmat, quia soleāt tabelliones in documētis suis semper stipulationem apponere[e]. Verior ergo est nostra sententia, ut hic cōtractus sit, quum facio ut facias: quamuis autem stipulatio à contractibus innominatis non regatur tanquam debilibus, à nominatis tamē secus est. Imitatur enim eorum naturam[f], quia quum illi sui natura efficaces sint, & actiones pariant, eis addita stipulatio cuiusdam accessionis loco est, quæ principale ipsum imitari debet, quod à nobis alio loco fusius explicatum est[g].

borum obligatio est, utilis actio [e], quæ præscri-

d l. cum preci bus. infra de rer. permut. Bal. l. q̄uis. infra eod.

e l. ij. §. de cōd. ob cau.

f l. si stipulatus. ff. de vsu ris.

g In rub. ff. de verb. oblig.

e ¶ VTILIS ACTIO. Quum actio præscriptis uerbis subsidiaria sit, deturq; alijs deficientibus, actionibus semper utilis dici potest, nempe aliarum actionum respectu, quæ ordinariæ sunt[h], & quas ipsa præscriptis uerbis actio imitatur. Solet enim dici contractus innominatos secundum eorum nominatorum naturam dijudicari, quibus aßimilantur[i]: quod si hanc actionem ex seipsa perpendamus, nunquam utilis, sed directa est, quia directo ad omnes contractus pertinet, in quibus alia actio non præstatur[k]: idq; & ex uerbis & ex mente legislatoris est, ut merito utilis & directæ non ita hoc casu poßit aßumi distinctio, sicut in nominatis contractibus:

h l. quoties. de præscri. ver.

i l. cū qui. § si commoda.

k l. ij. de præscri. verbis.

contractibus[l]: *quod & Alexand. alibi sensisse uidetur, qui nullam actionem præscriptis uerbis non esse directam tradidit*[m], *quod & lege nostra & plerisq; alijs probatur, quibus apparet præscriptis uerbis ideo dici, quia eis rem gestam simpliciter actor demonstrat.* Bar. *tamen hoc in textu non solum utilem esse hanc actionẽ existimauit, sed etiam datiuam: quoniam lex infra ait, danda est.* Datur *autem ex æquitate quadã.* Quum *enim mater promisisset à lite discedere, ea promißio nunquã uidebatur adimpleri posse, quia futurum tempus respicit, & qui hodie destitit, cras fortè nõ desistet: & qui de iure nõ agit, fortè de facto experietur*[n], *meritò tanquam ex parte sua uel hæredum ipsius non sit adimpletum, secundum cõmunes iuris regulas nulla actiõe agere debuit, nisi aliud* Prætori *ex æquitate uisum esset.* Sed *hanc sentẽtiam excepto* Alexan. *ferè nullus probat, quum enim promiserit mater desistere, atq; ita usq; ad mortem destiterit, satis cẽsetur adimplesse*[o]: *nec tali casu factum hæredũ promisisse uidetur, quum querela nõ præparata ad eos trãsmittatur, ut supra ostẽdimus: quorsum igitur de eis actũ credibile est*[p]? Nam *& aliqua uidetur differẽtia, an quis promittat non petere, an desistere à lite, & ex parte sua adimplere*[q], *alioqui nec ipsa quidẽ mater uiuẽs petere quicquam potuisset, tanquam non adimplesset, quod tamen falsum est*[r]. Nec *me mouet quod lex ait, dandã actionẽ, quia hoc modo loquendi utitur etiã his in actionibus, quas natiuas uocant*[s], *quæq; præcedenti ex materia communibus iuris regulis oriuntur, cuius rei rationem lib.* Dispunct. *quarto cap. ultimo reddidi.* Nunquam *enim lex actionem concedit,*

l l. curatoris. infra de neg. gest.
m l. iurisgẽtiũ. in princi. de pactis.
n l. vbi. l. eod.
o l. Mutianæ. de condi. & demon.
p l. si sic stipulat⁹. ij. de verbo. oblig.
q l. destitisse. ff. de iudi.
r Argu. d. l. si instituta.
s l. eleg ãter. in prin. de dol. l. j. l. si tibi arex. de præscri. verbis. l. j. de æsti⁹ma. actio. l. minor. de euictio.

cedit, nisi ex iusta causa uel cõsensus uel æquitatis produ catur[t]*. Nec usquã iure nostro legitur differẽtia hæc datiuæ natiuæq; actionis, sed promiscue Iurisconsulti dari nasci'ue actionẽ dicũt, qđ & nostrates aliq tradidere*[u]*.*

t l. si me. & Titiũ. si cer. peta.

u Ful. & Deci. hic.

ptis [f] verbis rem gestam demonstrat, danda est.

f ¶ PRAESCRIPTIS VERBIS. *Erãt cõtractibus nominatis certæ formulæ constitutæ, quæ & ideo uulgares dicuntur*[x]*, quia omnibus eius speciei contractibus, mutato puta nomine & pretio competebant. Vnde & exordium uulgare Ciceroni lib. primo ad Heren. cap. secundo, quod plurimis conuenit, non ita erat in contractibus innominatis, in quibus tota rei series necessario describebatur, alioqui discerni non potuisset, quæ nam ex quatuor speciebus esset*[y]*. Sed cur in casu nostro actio præscriptis uerbis datur, nõ autem de dolo? Et supra ostendi, cõtractum hic fuisse, cum facio ut facias, unde præscriptis uerbis solum agitur*[z]*. Accur. uero cõtractum fuisse, do ut facias censuit, licet in faciendo præuentum fuerit, hincq; in ea ipse fuit hæresi, ut contractus innominatos à forma conuentionis nomen sumere crediderit, quæ sententia nõ est recepta: sed in eã communiter itum est, ut ab Actoris ipsius facto denominentur*[a]*, qui non prius agere potest, quàm ipse adimpleuerit, unde eo nomine aget quia ipse dederit uel fecerit, petetq; ut alius quoq; det uel faciat*[b]*. Antequam enim adimpletum ab aliquo sit, nulla censetur talis contractus subesse causa, unde ab eo pœnitentia alterius recedi non potest*[c]*. Finge igitur, dedi tibi Stichum, ut Pamphilum*

x l. ij. de præscript. verb. l. si seruus nauem. ff. de furtis.

y d. l. naturalis. facit. l. j. § si quis ser uum. deposi.

z d. l. naturalis § penul.

a Bar. l. ex placito. ƒ. de rerum permu.

b d. l. iurisgẽn tiũ. in princ.

c l. si pecuniã. de condi. ob cau.

philum manumitteres, contractus est do ut facias. Pone, manumisisti, euictus est Stichus, quomodo tibi succurrēdum? Et si sciens Stichum alienum tibi dedi, quia datio hæc dolo facta, perinde est ac si non facta, nec quicquam adimpletum esset, uideberis tu fecisse ut ego dē, & ideo de dolo ages[d]: quod si nesciens dedi, quia quod in me est prior adimpleui, absolutusq; est cōtractus, imputari mihi dolus non potest, & ideo præscriptis uerbis agetur[e]. Est enim inspecta mēte cōtrahentium τὸ συνάλλαγμα, id est mutuum commercium, quia uterque nostrum rectè datum Stichum credebat. Hinc igitur cōstat, Accur. sententiam ueram non esse. Barto. quem plurimi sequuntur, contractum fuisse facio ut des existimat, id est desisto à lite, ut partem bonorū des. Sed huic obstat Pauli responsum, hac in contractus specie de dolo agi solum decidentis[f], cui responderi citra calūniam nō potest, cum generalem regulam Iureconsultus ibi tradat, quod alibi latius ostendi. Nos à uerbis legis temere recedendum non arbitramur, cuius rationem hanc existimamus, quòd contractuum innominatorum (unde ciuilis actio oritur) causa est res ipsa quæ data sit[g]. Vnde & hæc omnis materia tractatus ob rem dati appellatur[h]. Interuenit autem hac in datione factum utriusque quod lex συνάλλαγμα uocat: quum enim dare, sit dominium præstare, non possum illud in te transferre, nisi & tu acceptes[i]: ex facto igitur utriusq; incalescit hic contractus, ciuiliq; actioni sufficit. At quum facio ut des, nullum ex tui parte ius tibi acquisitum est. Vnde quum solum alterius factū interuenerit, actione doli tantum Prætor mihi succurrit[k], quod latius

d d.l. naturalis §. sed si dedi. & §. quod si fac.
e d.l. iurisgentiū. versic. ij.
f d. §. quod si faciam.
g d.l. iurisgentiū in prin.
h d.l. naturalis. in princ.
i l. iij. § penul. de condi. ob cau.

latius à nobis alibi demonstratum est[1].

TRANSACTIONIS. *Agere est iudicio persequi: Vnde causarum actor patronus dicitur, quandoq; & Declamator, quia fictas agit. Pone igitur, alicui causæ ipsius actionem solam mandatam, num transigere poterit? Et uidebatur posse, quia ad sententiam quoque accipiendam procurator cõstitutus est* [a] *: argumentamur autem sæpißime à sententia ad transactionẽ*[b]. *Sed tamen contrarium hic deciditur, quòd qui transigat, in iudicio non prosequatur, sed potius à lite desistat, & oppositum eius, quod sibi mandatum est, faciat: quod in eo dici non potest qui sentẽtiam expectat, id est usq; ad finẽ mãdati sibi negocij persistit. Nam & ea mandãtis mens fuisse uidetur, ut iuris autoritate finem lis habeat, non transigentis pacto, quòd à iuris decisione separatur. Et ideo concludunt communiter Doctores, talem procuratorem, qui ad agẽdum constitutus sit, compromittere in arbitratorem non posse, quia species hæc transactionis esset*[c]. *Idemq; in arbitro, licet reclamante Angelo* [d], *receptum est: quamuis enim etiam coram arbitro agere quis dicatur, exæquataq; iudicijs sint arbitria*[e], *non uidetur tamen hoc mandato id actum esse* [f], *quia mens uniuscu*

IMP. GORDIANVS AVG. Licinio.

TRãsactionis placitum ab eo interpositũ, cui causæ actionem, non decisionem litis mandasti, nihil petitioni tuæ derogauit.

1 l.labeo.ij. §. j.de ver. sig. & in rub. §. de pa.

a l.qui procuratorem. ff. de procu.

b l.non minorem. j. eod.

c Gl.in authẽ. vt diffe.iud.

d l.mãdato generali.de procurato.

e l.j.ff. de arb.

f c.per tuas.extra.de arbit.

uniuſcuiſq; interpretanda eſt, ut minus quam fieri poßit ſibi præiudicatũ uoluerit[g]. *At in arbitrijs, quia appellari propter pœnã non poteſt, maximũ eſt præiudicium*[h]. *unde compromittẽdo aliquis in culpa uidetur*[i], *ideo ueriſimile non eſt de hoc fuiſſe mandatum: qua ratione nec deferre iuſiurandum talis procurator poterit, hoc enim manifeſto detrimento eſſe domino ſuo poſſet*[k]. *Non procedit contextus noſtri concluſio quibuſdã caſibus, & in primis in eo nõ habet locũ, qui ſpeciali mandato tranſigendi poteſtatem habeat*[l]. *Sed nunquid procurator ad tranſigendum poterit compromittere? uel uice uerſa, qui ad compromittendum ſit datus, tranſiget? Et Iaſon negat, quòd mandati fines diligenter cuſtodiendi ſint*[m], *& quia non omnino ſimilia hæc ſunt, quum qui tranſigit, odio litium id facere uideri poßit, quæ non minus ſub arbitris durant, quàm ſub iudicibus*[n]. *Item quia in trãſactione aliquid omnino recepturus eſt*[o], *quum ex cõpromiſſo fortè nihil conſequetur. Item à tranſactione recedi non poteſt, ab arbitro quandoque recedi poteſt*[p]. *Item qui tranſigi mandat, iudicium procuratoris ſequitur, non cuiuſuis alterius, puta arbitri. Alexand.*[q] *tamen & Corn. quibuſdam reſponſis, itemq; Decius hic aliud ſentiunt, propter ſimilitudinem quæ compromiſſo cum tranſactione eſt, & ideo arbitrantur mandatum ad ſimilem caſum trahi poſſe*[r]. *Ego tum demum effectu ſimile eſſe compromiſſum tranſactionis arbitror, quum ſequuto laudatiuo, aliquid utrinque datum acceptumq; eſt: unde tali caſu horum ſententiam ſequerer, alioqui ab Iaſone non diſcederem, idq; in arbitratore.*

g l. eũ de inde bito. de pb.
h l. idẽ. §. ſtare. de arbit.
i l. ſi dictũ. §. ſi pmiſero. de euictio.
k l. iuſiurãdũ. §. ſi. cõ. l. ſequen. ff. de iureiurand.
l c. qui ad agẽdum. in ſi. de procu. in. 6. gloſ. hic.
m l. ſi pcurator ad vnã. ff. de pcur.
n l. j. de arbi.
o l. tranſactio. infra eod.
p c. quintaual lis. d' iur. iu.
q Alex. conſi. 21. in. 7. 96. in. 6. Corn. 54. in. 2.
r l. ſi. §. ſi. mãd. l. ſi qs mihi. §. ſed ſi qd mãda. de acqui. hære. l. iam tamẽ. §. penult. iudi ſol.

Compro

Compromiſſum uero in arbitrum prorſus tranſactioni diſsimile ſentio[s]*. Sed nunquid is cui facultas compromittendi conceſſa eſt, in arbitratorem compromittere poterit? Et quidam cenſuerunt non poſſe, quia cōpromiſsi appellatione in dubio de eo intelligēdum eſt, quod ideo fiat ut cauſa iure decidatur non de facto*[t]*: quæ ſententia uera eſt, quia compromiſſum proprie de arbitro propter pœnam dicitur*[u]*, non de arbitratore*[x]*. Rurſus non procedit concluſio in eo, qui in rem ſuam procurator conſtitutus ſit*[y]*: dubium autem nō eſt, tam ex parte rei, quàm ex parte actoris procuratorem in rem ſuam cōſtitui poſſe*[z]*. Cæterum & generalis procurator recte trāſegiſſe dicetur, ſi in domini utilitatem appareat tranſactionem uerti*[a]*: eo argumento, quo ſolemus dicere prohibita alienatione, nō eam cenſeri prohibitam, quæ domino ipſi utilis ſit*[b]*, quæ ſententia uerior uidetur*[c]*. Idem dicendū quum de modico præiudicio agitur: nam & de re modici ualoris compromittere talis procurator poteſt*[d]*. Idem ſi domini conſenſus acceſsiſſe aliquo modo arguatur*[e]*, ut quia eo ſciēte & non reclamante à procuratore tranſactū ſit*[f]*, uel quia dominus ſolitus ſit eo modo & ipſe trāſigere*[g]*, uel quia talis loci ſit conſuetudo, ut lites tranſactionibus dirimantur: quæ enim ex conſuetudine ſunt, generali mandato continentur*[h]*. Quod fortius cēſendum, ſi ex neceſsitate ſtatuti tranſactum ſit: Nam & tali caſu traditū eſt, generalem procuratorem ad compromittendum ex legis iuſſu cogi poſſe, quia dominus mandando ut litiget, cenſetur iuxta legis municipalis formam mandaſſe, nempe ut ſi compromitti petatur, compromittere is poſsit*[i]*, quod

s d.l.j. Bart. l. iij. § ſi ſeruꝰ. de pecu. l. prętor. de tut. & cur. da. ab his

t Spec. ti. de arbi. §. ſequit. verſi. quid ſi ſimpliciter.

u l. ij. de arbit.

x l. pen. §. tit. j.

y l. ſed ſi tātū. ff. de pact. gl. hic.

z l. plane. fam. erciſ.

a Anch. d. c. q ad agendum.

b l. cū hi. §. eā. ff. eod.

c l. non eo minus. j. de procur. Fely. c. cauſam. col. pen. de iud.

p Ang. d. l. mādato gn̄ali.

e Bald. rub. ff. de exercito.

f l. j. §. magiſtrū de exercito. Abb. c. cum olim. de off. deleg.

g l. vel vniuerſo. de pi. act.

h Bar. l. fin. in prin. de his q̄ in frau. cred.

i l. ad rē mobilē. l. ad legatū. de ꝓcur.

omnes recentiores hic censuere, excepto Decio *qui hoc quoque casu subesse legis nostræ rationem credidit: mãdatum enim procuratori est, ut agat & litiget, non ut compromittat aut transigat. Sed responderi potest, eum qui sub tali arbitro litigat, non transigere, sed agere proprie dici: habent enim arbitri qui iussu legis eliguntur, nõ simplicem notionem, sed iurisdictionem, & ideo ab eorũ sententia appellari, sicut à quibuslibet delegatis iudicibus potest*[k]*. Illud quoque ab omnibus traditum est, legi nostræ locum nõ esse, quum quis procurator cum libera potestate constitutus est. Is enim ius transigendi habet*[l]*, uiderurq́; cũ libera potestate constitutus, cui generale mandatum concessum est, addita clausula, qua dominus promittebat ratũ habere quicquid ille gesserit*[m]*: secus si ea clausula speciali mandato accessisset*[n]. Et *ex his consequens est ut administratores & Præsides transigere possint, quia liberam potestatem habere censentur*[o]*: quo argumento à* Bart. *traditum, generalem exercitus præfectũ pacem quidẽ facere non posse, inducias uero posse, quod hæ transactioni magis accedant*[p]*.* Non *tamen perpetuum est, ut procurator cũ libera transigere poßit.* Quid *enim si liberam potestatem non in causa*[q]*, sed in lite seu instantia solum habeat? Quid si procurator liberam à lege certis tantummodo casibus cõsecutus sit*[r]*? Quid si hic procurator ignoret se habere liberam, & nihilominus trãsigeret*[s]*? atqui tali casu præualeret fortè opinio ueritati*[t]*. Quid si pecunia corruptus aut dolo malo iste transigeret? non ualeret ipso iure, ut aliqui existimãt trãsactio*[u] *quod si precibus uictus dedisset manus, trãsegissetq́;, ualeret*

k l. fi. vbi Ias. ĩ. de iud.

l l. procurator. cui libera. de procur.

m Bar. d. l. procurator.

n Barto. l. j. de off. pc. Cæs. Alex. l. si p curator. ĩ. de procu.

o l. præses. ĩ. e.

p Bar. l. conuẽtionum. ff. de pact.

q Bar. l. q Romæ. §. Callimachus. de verb. oblig.

r d. l. j. de offic. procu. Cæs.

s Bald. et Are. l. licet. ĩ. de procu.

t Bar. l. multũ de cõd. et d.

u l. j. ĩ. de ad. uo. diu. iudi.

leret quidem, sed rescindi posset[x].

DE ALIMENTIS. Alimenta præteriti tempo ris peti possunt, & ideo etiam super eis transigi potest: super futuris uerò non, nisi autoritate seu decreto Prætoris accedente transigi potest. Ratio differentiæ ex eo cõsistit, quod super futuris alimẽtis pẽdet hominis uita[a], ideo difficilius cõcessa in eis est transactio, quia solebãt pleriq; modico præsenti contenti esse, qui nimiæ facilitatis in posterum esurientes pœnam dabant, & ideo Diui Marci oratione eis succursum est[b].

x Alexã. l. qui Romæ §. ii. de verb. obl. col. 65.

a Bar. tractatu alimentorũ.

IDEM AVGVSTVS IVNIO militi.

DE alimentis præteritis si quæstio deferatur, trãsigi potest, de futuris autem, sine prætore aut præside interposita transactio, nulla autoritate censetur.

I Nec refert relicta sint alimenta pauperi an diuiti, nam nec diues futura alimenta absq; Prætore remittet[c]: Posset enim labi facultatibus, quum multæ sint humanæ sortes[d]. Nam & idipsum timens Diuus Augustus filias iussit lanificium doceri. Constatq; legatũ alimentorum diuiti relictum, si ea contemplatione fiat quod ad incitas redigi poßit, ad piam causam pertinere[e]. Et ideo nullum in eo legi falcidiæ tali casu locũ esse. Vnde publicatis cuiusquam bonis firmum adhuc esset deportato id legatum[f].

II Rursus non refert quod alio nomine quàm alimentorum relictum sit, ut quia dictum sit, uictum, alimoniam, educationem, nutriticium, cibarium

b l. cũ hi. ff. eo.

c d. l. cum hi. vers. nec interest.

d l. fina. infra de præscrip. xxx. anno.

e Gl. l. si quis Titio. de leg. ij. Alex. l. diuus. ad leg. fal.

f l. pen. de cap. dimin. l. iij. de his quę p non scrip.

rium relinqui, & si qua similia hic à Decio relata. Nam & tradidit Fulg. Iasonq́; si dictum sit, uxorem relinqui dominam & fructuariam, propter Bulgari consuetudinem de alimentis intelligi[g], & ideo transigere eam non posse. Sed nunquid compromittere de alimentis futuris quis poterit? Et in arbitratorem non posse, omnes fatentur. In arbitrum uero posse Specul. Alber. Iasonq́; credidere[h], quam sententiam ego sequi non possum. Quum enim nec delegatus quidem Prætoris hac de re cognoscere posit[i], consequens est, ut multo minus arbiter posit qui notionem tantum non iurisdictionem habet[k]. Nam & quoties lex absq; certa solennitate alienationem prohibet, compromissum quoq; omne prohibere censetur[l]. Vnde quoties lex transigi uetat, fortius & compromitti[m].

III

I

Quibusdam tamen casibus de futuris hisce alimentis conceditur trāsactio, ut quum eam constat in utilitatem alimentariorum tendere. Id enim egit oratione sua Diuus Marcus, ut quàm optima eorum esset conditio, nō ut hac prohibitione deterior fieret[n]: alioqui quod ob fauorem constitutum esset, in odium uerteretur[o].

II

Sed & ex uoluntate testatoris permittetur transactio, si fortè id eis testator concesserit, ut transigere posint[p], quod Ange. Deciusq́; hic annotarunt.

III

Rursus receptior est sententia, si cum iuramenti religione transactum sit, ualere contractum: quum enim id ius priuatum fauorem principaliter respiciat, iurisiurandi accesione contractus firmabitur[q]: quod plerique hic tradiderunt, quibus ipse accedo, præterquam quum is qui trāsigit propter inopiam tum quoq; imminentem, uerisimiliter fame laboraturus esset, tunc

g Glos. auth. hoc locū. §. si secūdo mulnup.
h Argu. l. j. de ar.
i d. l. cū hi §. sed nec. mā.
k Bart. l. prætor. de tu. & cur. dat.
l l. si minor xxv. annis fi liofamil. §. j. de mino.
m l. non distinguem?. §. de liberali. de arb.
n d. l. cū hi §. eam.
o l. nō eo. §. de proc. Roma. consi. 316.
p l. j. ff. de re. e.
q c. cum cōtingat. de iure iur.

tunc enim uidetur alimentorum remißio aduersus ius na=
turale esse: & ideo tali casu orationi diui Marci adhuc
locũ esse cum aliquibus, propter sententiæ æquitatem, ar
bitror[r]*. Cæterum & quum alimenta non ultima uolunta* IIII
te, sed ex contractu debentur, posse super his transigi du r Feder. cõsil. 60. Imol. d. c. cum cõtingat.
bium non est[s]*. Cuius rei duæ adducuntur rationes: Alte=*
ra, quod prohibitio trãsactionis duplici cõiunctim fauo s d. l. cũ hi. §. ʃ.
re innitatur, alimẽtorum, & ultimæ uolũtatis: qui fauor
si altrinsecus imminuatur, cessat ꝓhibitio[t]*: Altera quia* t l. si familia. de iur. om. iudi. iuncta. l. illud. ad leg. Aquil.
quod ex contractu debetur, facilius remitti potest: Qui
enim contrahendo ipse quicquam sibi acquisiuit, uerisi=
militer non nisi prudenter, & ex euidente utilitate illud
remissurus est[u]*: quum quæ nobis aliud agentibus, facto* u Barto. tract. de alim.
alieno, puta testatoris, tribuuntur, facilius prodigantur:
quia ut inquit Martial. Res est non parta labore, sed re=
licta. Adde quod uoluntatis quoq; testatoris exequendæ
fauor uersatur, qui ideo alimenta reliquit, quorum natu=
ra est ut paulatim distribuantur[x]*, ut ab eo non auferren*
tur, haberetq; ille unde se toleraret[y]*. Nam & aliàs non* x Bar. l. pecuniç. de alim. leg.
tam facile super ultimis uoluntatibus permittitur transf=
actio, quàm in contractibus[z]*. Postremo hæc in alimentis* y l. Caio. § imperator. de ali. le.
futuris locum habent, in his uero quæ retro debita sunt
supra diximus indistincte transigi posse. Nec nouum est V
plus fauoris alimẽtis futuris concedi, quia in his uita ho= z l. de his. ff. e.
minis cõsistit, quæ dilationes, ulterioresq; moras non reci
pit, quàm præteritis. Quaproptr ut alimenta in futurũ
cõstituãtur, etiam feriatis diebus recte agi poterit[a]*. Vn=* a l. ij. ff. de ferijs.
de & lex municipalis eandem interpretationem recipiet
ut Aretin.[b] *respondit. ic à sententia quæ alimẽta in fu=* b Consi. 96.

turum decernit appellari nō poterit, quum quod ad præterita attinet secus sit[c]. *Quod generaliter procedere in omnibus alimentorum priuilegijs Decius sensit, ut ad futura tantum trahantur*[d]. *Sed hæc sentētia plures captiones habet, quoniam leges plerunque indistinctè loquuntur, uidemusq́; non pauca etiam præteritis alimentis indulgeri*[e], *satisq́; est si Decij sententiam in his priuilegijs sequamur, quæ exequutiōis celeritatē respiciūt, ut quod de ferijs appellationeq́; prohibita diximus, uel ut breuiores dilationes dentur*[f], *aut compensationis exceptione ea non retardentur*[g], *& si qua similia. Tametsi etiam in præteritorum alimentorum causis ea competere priuilegia quæ celeritatem exequutionis respiciunt adhuc crediderim, quoties is qui peteret esurie paupertateq́; laboraret: subest enim eadē fauoris ratio, quum si quam primū æstimationem eorum consequatur inde ali poßit*[h]. *Sed quomodo uerum est, alimēta præteriti temporis peti? & ex hac constitutione satis probatur peti ea posse*[i], *idq́; in ipsis speciebus si eas in præsentia dari intersit*[k], *alioqui ad æstimationem deueniendum. Excipitur tamē casus quum huiusmodi alimenta officio iudicis ei debentur, qui aliunde se alere non poteſt*[m], *ut in filiofam. quem pater alere in subsidium tenetur*[n]: *in monacho quem Abbas & ipse nutrire debet*[o]: *in uxore quam hæredes uiri ante dotem restitutam annua die pro mariti dignitate exhibere debent*[p], *his enim alimēta præterita non debentur, quum uixisse iam eos appareat, & ideo ad id subsidium recurrere necesse non habeant, quod intelligendum, nisi filius patrem, monachus Abbatem, uxor hæredes mariti iam*

mter

c l.fina.de ap. rec.

d Bar.l.mela. de alim.leg.

e l.j.infra de si deic.l.si cui. de ann.le.

f l.ij.ff.de re iud.

g l.iij.infra de cōpens.l.ob nego.de cō, pens.

h Bar.l.si q̄s a liberis.§.j. de libe.agn.

i Bar.l.libertis quos.§.j. de alim.leg.

k l.nulli.infra de ero.mili. an.lib.xij.

m Bart.d.§.j. Alex.consi. 57.in.ij.

n d.l.si quis a liberis.§.sed si filius.

o Rot. Deci. 500. Alex. cōs.72.l.5.

p Glo.l.diuortio.sol.mat.

interpellasset, & propter eorum moram æs alienum alimentorum causa contraxisset: posset enim peti, ut creditoribus illi soluerent [q], quod Alexand. hic approbat. & in ea specie respondit Bald. cum uidua interpellatis hæredibus ad fratris sui domum concessisset, ab eo'que educata fuisset [r]. Decius hic negat uxori in subsidium deberi alimenta, & ideo etiam eius anni præteriti petitiomem indistincte ei dari, quam sententiam omnes merito damnant [s], nec difficilis est eius rationum confutatio, quæ ex Iasonis scriptis petenda est [t]. Defendi tamen eius sentētia posset, quū ex lege municipali hæc alimenta uxori deberentur, si dotem non petierit [u]. Nam & hoc casu relatum extat, siue mulier pacto dotis suæ conditionem deteriorem facere non potest [x], ita nec alimentorum, quæ dotis ipsius appendices sunt [y].

q l.si. de in rē uers.

r Bald. consi. 224. in. ij.

s l. penul. ff. ut in poss. leg.

t Ias. d. l. diuortio. col. 6.

x l. Attilicin⁹. de iure do.

y Bal. c. iura uit. col. ij. de proba.

IDEM AVG. Agrippino.

SI super possessiōe [a], quæ tibi quæsita est, quū quæstionem patereris à fratre vxoris [b] tuæ, pactum con=

SI SVPER possessione. [a] ¶ Conditio in transactione loco dationis actori sufficit, & ea defecta utiliter aduersus uendicantem excipitur.

b ¶ À FRATRE VXORIS. Hunc leuirum dici Accurs. ait, quod falsum est, quum leuir solum mariti frater, non uxoris sit, quasi læuus uir, ut Noni. Marc. existimat: uel ut alij uerius arbitrantur, à Græco δαήρ. Duorum uerò fratrū uxores ἐνάτερες, id est, Fratriæ dicūtur

non ianitrices, ut in corruptis est exemplaribus[a].

c ¶ PACTVM *conuentum. Si conditio euenisset, aduersariusq; decem aureos dedisset, proculdubio haec trãsactio fuisset: sed quum conditio non euenerit, merito lex pactum appellat, quum transactio non sit in qua nihil sit datum, & ita Odofredus sensit, quae sententia subabilis est. Caeteri tamen contra, quia facultas intra certum tempus rem ipsam redimendi, loco dationis est*[b], *conditioq; ipsa causae uim habet*[c]: *& lex quae aliquid dari iubet*[d], *ad simplicem potentiam refertur, quia uerba de actu uero, plerũque ad id quoque extenduntur, quod ex sola potestate*[e] *est, sicut uice uersa quae de potentia loquuntur, ad actum referuntur*[f], *quod à nobis de uerborum signific. lib. iiij, tractatum est, de figura δυνάμει loqueretur, proprie enim aliud dicendum esset*[g]. *Sanè hinc annotant Doctores, ualere transactionem, siue sub casuali conditione contracta proponatur, siue sub ea quae in potestate sit*[h]: *Nam & sub huiusmodi conditionibus receptum est contractus innominatos concipi posse*[i]. *Quin generalis regula traditur, Quicunque actus uel contractus pure fieri possunt, sub conditione quoque fieri, paucis exceptis, posse*[k]. *Iason tamen hanc cõclusionem lege nostra non probari, nisi quatenus de conditione uoluntaria loquamur, credidit. Sed certè contractus ipsi facilius casualem quàm spontaneam conditionem admittunt*[l], *ut per locum qui à fortiori dicitur, probari conclusionem hanc appareat. Decius de duplici*

uentum c & stipulatio inter vos, vt allegas, interposi=

a l. non facile. de grad.
b Arg. §. plus. Insti. de act.
c l. à Titio. de verbo. obli.
d l. transactio. infra eo.
e l. Labeo. in prin. de statulib.
f l. iij. §. si qs sic acceperit. de statulib.
g Bal. l. j. quaestio. 8. infra de institu. & substit.
h Bal. l. iij. I. de repud. hered.
i Barto. l. siue apud. ifr. eo.
k l. actus. de regu. iur.
l l. in vẽdẽtis. infra de contrah. emp.

duplici conditione contraria legem nostram loqui censuit, & ideo pro puro contractum haberi[m]. *Sed quandoque bonus dormitat Homerus. Cæterùm & hinc infertur, licere arbitratori in sententia sua cõditiones apponere*[n], *dum tamen non omnino præter mãdati sui formam sit*[o], *faciliusq; id ei permittitur quàm arbitro*[p], *siue quòd arbiter à compromissi figura recedere nequit*[q], *siue quod arbitria exæquata sint iudicijs*[r]. *At clarũ est sentẽtiam sub conditione casuali à iudice ferri non posse*[f].

tã est, vt si intra diem certũ[d] idem aduersarius tuus decem aureos tibi numerasset, possessionẽ ei cederes, vel si eam inferre quãtitatem non curasset, vlterius quæstionem non patereris, & is,

d ¶ DIEM CERTVM. *Lapso ergo die, si iste obtulisset, non tamen potuisset purgare moram*[t], *quod propter conditionis defectum inductum uidetur. Debet enim conditio præcise & ad unguem impleri*[u]. *Quapropter ubi dies & pœna obligationi adijciuntur, dilui mora non potest*[x]. *Pœna enim non nisi sub cõditione apponitur, si id quod principaliter promissum est, datum factum non sit*[y], *quod & supra attigimus*[z]. *Quod si dies adiectus non esset, posset mora ipsa purgari, quum conditio ad certum tempus non restringatur*[a]. *Vnde si seruo relicta sit libertas quum operas septennales præstitisset, quandocunque per septennium præstiterit, etiam si non proximis morti testatoris annis, erit liber*[b]. *Id enim uis uerborũ infert, quæ certi temporis principium*

m l. si pupill⁹. §. sub cõditio. de noua.
n Bar. l. cũ Aquiliana. ff. eod.
o c. nisi essent. de præben.
p Imo. c. qntaualis. z l. differẽtia. de iureiu.
q l. nõ distinguemus §. de officio. de arbi.
r l. j. de arbi.
f l. j. §. biduũ. qñ app. sit.
t l. Thais. §. intra. de fideicõ. liber.
u l. qui hęredi. l. meuius. de cõd. et dem.
x l. traiectitię. de act. et ob.
y l. iiij. §. Cato. de verb. obli.
z l. si pacto. supra titu. j.
a l. j. §. item si ita. ad leg. Falc.
b l. seruus §. seru⁹ de statulib.

non respiciunt. Idem si conditionem ex aliquibus coniecturis uerisimile sit causa solius effectus, non autem formæ appositam esse, tunc purgationi moræ locus erit[c]. *Quæ interpretatio & in prætorijs stipulationibus accipitur, quæ præparatoria iudiciorum respiciunt, id'que æquitate quadã ita sua dente*[d]. *Quod si solus dies adsit, conditio autem non adsit, tunc (ut diximus) dubium non est, purgationi moræ locum esse*[e]. *Bartolus tamen nõ uno in loco*[f] *inter actorem & reum* qui ita spopondit, promisso satis non fecit: cõsequens est, te ad quem res pertinet, vim ab eo pati[e] non debere: cuius rei gratia vir clarissimus Præses prouinciæ interpellatus, vim fieri prohibebit. *distinguit, ut reus exceptionis, suæ causa indistincte moram diluere posit, actor non posit*[g], *nisi quum de iam ortæ actionis conseruatione agitur*[h], *aut accessorie quærenda est*[i]. *Sed hanc ego differentiam sequi non soleo, quia regulariter quum de his agitur, quæ causam intrinsecus spectant*[k], *de actore ad reum argumẽtamur, & sicut reo conceditur moræ purgatio, exceptionis acquirendæ causa*[l], *ita actori actionis adipiscendæ gratia concedi dicendum. Id enim ad litis principium pertinet, quo uel magis actori fauemus*[m], *uerior igitur est nostra declaratio.*

e ¶ VIM PATI. *Hinc igitur annotandum, si quis dubitat ne uis in re sua sibi inferatur, iure posse eũ à iudice petere, ut is suas partes interponat, ne sibi fiat iniuria*[n]. *Quod procedit etiam nudæ detẽtationis tuẽdæ causa:*

c l. Paulus. §. fina. ff. de li. cau.
d l. etsi post tres. ff. si qs cau.
e l. si ita qs. §. j. de ver. ob.
f Bart. l. Insulã. vlt. q. de ver. ob. l. si cõditio. in fi. de cõd. et dem.
g d. §. intra.
h d. §. j.
i l. Celsus. §. fi na. de arb.
k l. j. de exce. c. i iudicijs. de re. iu. l. 6.
l d. l. insulam.
m Gl. l. de die. ff. q sat. cog.
n l. fi. i pri. qd met. cau. l. seru?. quod cum eo.

causa: nec enim quisquam de facto deijci qualicunque de possessione sua debet[o]. *Item procedit etiam, si is futuræ uiolentiæ timor culpa petitoris prouenerit*[p], *semper enim uis arcēda est*[q]. *Item procedit longe firmius, quum quis de ui in propriam personam formidat, poterit enim iudicem adire, ut aduersarium ad cautionem compellat, uim nullam per se uel suos illatum iri*[r]. *Quid si adeò grauis est timor, suspectaq́; concussoris audacia, ut fragilitati cautionis nō uideatur credendum?*

hibebit: præcipue quum etiam si in rem diuersæ parti actio competeret, huiusmodi pactione propter utilem exceptionē[f] posset submoueri.

Et eius saluti securitatiq́; decerni custodiam militarem posse traditum est, idq́; ipsius qui petit impensis[s]. Ego *etiam impensis concussoris decerni quandoque uidi, si cautionem eludere ausus fuerit.* Non enim *debet hæc audacia iuste timentibus onerosa esse*[t]. *Vidi & in senatu decerni salutem incolumitatemq́; timentis, fide publica, periculo concussoris esse, ut si offendi cōtingat, eius dolo factum præsumatur*[u].

f ¶ VTILEM *exceptionem. Si igitur dominus possessori promittat quæstionem ulterius non mouere, non ideo dominium transferre in possessorem censetur, sed solum exceptionis ius:* Nam & *receptum est, si quis actione in rem amplius non agere promiserit, tametsi re penes possessorem relicta, dominium nō amitti*[x], *competetq́;*

o l.j.§ necessario. si mulier vent. nomi. vbi Bar.

p l. præsenti §. penult. ff. de his q ad acc.

q Bar. l. q bona. §. si quis iuxta. de dā. inf.

r l. illicitas. §. ij. vbi Bart. de off. præsi.

s l. fi. infra de erog. mil. an. lib. xij.

t l. quod quis ex sua culpa. de regul.

u Arg. l. si prius. ff. de ope. no. nunc.

x Gl. l. stipulatio ista habe. in pri. verb. successores. de ver. obli.

tetq; tali casu nihilominus ipso iure promissori rei uendicatio, licet stipulationis exceptione summoueri possit[y]. Nam & *in simplici renunciatione litis non tamen uideri dominio renunciatum* Bartolus *tradidit*, & *ideo reo exceptio dominij non quaeritur*[z], *proinde* & *qui trãsigit, liti quidem renunciat, dominium autẽ non transfert*[a]: *quod* & *superius à nobis annotatum est*[b], *quae si in eo quem dominum esse constat admissa sunt, ut nihilominus is exceptione reijciatur, fortius in casu nostro id recipiendũ fuit, in quo adhuc non constabat, an is uxoris frater dominus esset.*

y l. siue apud. infra eod.

z Bar. l. naturaliter. §. nihil cõmune. in. d. j. intelle, &u. de acqr. poss.

a l. si ꝓ fundo. infra eo. d. l. siue apud.

b l. postquam litis. supra ti tu. j.

IMPP. GORD. ET PHILIPP. Apollophani.

FRatris tui filijs de paterna successione ac statu etiam nunc contra fidem sanguinis, itemq; placitorũ quaestionem inferre, parum probe postulas: nullus etenim erit litium finis, si a transactionibus bona fide interpositis, coeperit facile discedi.

FRATRIS *tui filijs*. a ¶ *Mouerat quis quaestionem fratri suo de paterna successione, itemq; statu deinde transegerat, rursus eo mortuo eandem cantilenam repetere contra eius filios uoluit, responsum est, transactionis exceptionem, quae litem finitam ostẽdit, obstare. unde annotant* Doctores, *litis finitae exceptionem esse, quae ex transactione oritur*[a]. *Quod intelligendum quoties ad impediendum litis ingressum obijcitur*[b]. *Item intelligendũ de transactione ualida. Quae enim aliquo uitio nulla est, uel quae probari non*

a l. trãsacta. de verbo. signi. c. j. de lit. cõ test. in. 6.

b Bart. l. cum quaerebatur. iudi. sol.

non potest, nullius est effectus[c]. Item intelligēdum respectu speciei, uel causæ de qua trāsactum est. Et ideo trāsactio specialis nō impediret, quo minus ex causa generali, uel ad aliā speciē agi posset[d], quod & ex facto responsum est: Titius cum duabus sororibus de paterna hæreditate litigauerat, & illæ eum non esse legitimum affirmauerant, tandemq; subsecuta est transactio, nunquid decedentibus sororibus obstabit illi transactionis exceptio, quominus eis tanquam agnatus succedat? Et non putauerim, quum de alia hæreditate agatur, nō patris (ut prius) sed ipsarū sororum[e]. Sed nunquid acta in priore iudicio in hoc obstabunt? Et non putarim, quum transactione omnia uetera utrinq; sublata sint[f]. Nouis igitur probationibus opus erit. Crediderim tamen qualemqualem fidem facere, sicut acta in alijs causis solent[g]. Exceptis igitur his casibus adhærendum erit regulæ textus nostri, ut exceptio hæc sit finitæ litis, adeo ut tametsi ad actorem noua instrumenta peruenerint, nihilominus audiri non debeat. Idemq; si alleget grauiter se eo facto læsum[h], quod infra declarabimus[i]. Et ex his consequens est, ut quamuis transactio contractus sit innominatus, soleatq; in contractibus innominatis pœnitentiæ esse locus[k], in ea speciale sit, ne ex pœnitentia rescindi posit, idq; litium dirimendarum fauore[l]. Amplius censuere aliqui transactioni ipsi in promptu executionem competere, si quis officium iudicis ex ea impetrare uoluerit: Aequiparatur enim sententiæ & iurijurando, quæ constat absque iudiciorum mora statim exequutioni mandari[m]. Sed ego tantum contractui huic tribui uix crediderim, nec à regula

c ca. cōstitut᷒. extra de eo. barto. l. prætor. de tut. & cura. dat. ab his.

d l. si qs libertatē. vbi barto. col. pe. de peti. hære.

e Mod. l. iij. §. veteres. de acqui. pos.

f c. j. extra eo. las. hic.

g Glo. ll. ij. supra de eden.

h l. Lucius. §. fi. ad Treb.

i l. quāuis. infra eo.

k l. si pecuniā. ff. de condi. ob cau.

l d. l. quāuis. infra eod.

m l. ij. vbi Ale. de iureiur.

gula

gula iuris temere recedendum, contractibus exequutiua auxilia denegātis[n]*, alioqui quorſum opus fuiſſet tot reſcriptis dubitari, an prima actio, an præſcriptis uerbis an de dolo, an ex ſtipulatu agi trāſactionis cauſa poßit*[o]*, ſi officio iudicis confeſtim exequutio concederetur? Sed an ſi lege municipij de omnibus cauſis cōpromittendū eſt, qui tranſegit compromittere cogetur? Et negāt cogi*[p]*, quoniam quæcunq; exceptio litis ingreſſum impedit eadem & cōpromißo obſtat*[q]*. Quod aliqui procedere hîc cenſuerūt, etiam ſi lex de omni controuerſia uelit cōpromitti, quāuis enim controuerſia etiam de facto intelligatur*[r]*, tamē de hac exceptione non uidetur lex ſenſiſſe, quæ finem litibus imponit. Sed & ſi nō à principio, ſed poſt litem cōteſtatā de tranſactione obiectum ſtatim ſit, adhuc uidetur legi municipali locum non eſſe, quod Riminaldus & Dec. tradiderunt. Alioqui merito dubitari poterat propter uerba legis, uerùm enim eſt, eſſe cōtrouerſiam quia lis eſt cōteſtata*[ſ]*, ſed propter tranſactionis liquidum alia fit interpretatio*[t]*. Quæ intelligenda ſunt, dum de tranſactione per documentum, uel acta publica, uel aliàs incontinenti conſtet, ut Aretinus exiſtimauit, quod ſi probatione altiore indigeret, ſuper articulo ſaltem compromittendum eſſet*[u]*.

IMPP. VALERI. & Gallienus Augg. & Caeſſ. Caiano militi.

De fideicommiſſo à patre inter te & fratrem

DE FIDEICOMMISSO.[a] ¶ *Quum ergo mutua*

n l.minor.25. anno. cui ſi. deic.de min.
o l.actiōe.l. cū mota.l. ſiue hoc titu.
p Bald.l.ſi iudex.de his q ſunt ſui.
q Corn.cōſil. 121. in fine. in.j.
r l. Lucius.§. tres heredes. ad trebel.
ſ l.pperandū. in prin.j. de iudic.
t Alex.l.ſi cauſa.infra co.
u Gl. penul.l. pen.§.titu.j.

mutua conditione iniunctum fideicommissum remittitur, neuter uidetur lædi, dubij enim euentus incertitudo facit, ne quicquam sui remisisse quis censeatur[a]*, quũ tantum sibi remissum sit, quantum ipse alteri concessit*[b]. *Non procedit tamen hæc sententia quibusdam casibus.* I *Et in primis, quoties ex uerisimillima coniectura incertitudo in alterius damnum magis immineret, ut si duorũ fratrum hoc fideicommisso grauatorum, alter senex sterilisq́; uxore esset, alter florens iuuenta, et liberos uerisimiliter suscepturus, censeretur tali remissione adolescens incõsulta facilitate læsus esse, & ideo in integrum beneficio ætatis posset restitui*[c]*: quod* Raphaël Co*mensis respondit*[d]*, &*

tuum vicissim dato, si alter vestrum sine liberis excesserit vitam, interposita transactio rata est: quũ fratrum concordia remoto captandæ mortis alterius voto improbabili retinetur: & nõ potest eo casu rescindi, tanquam circunuentus sis, quum tali pacto cõsenseris: quum neq; eã, cui subueniri solet, ætatem agere te proponas, nec si ageres, ijsdẽ illis de causis in integrũ restitutionis auxilium impetrare deberes.

Aret. Rimin. Deciusq́; hic censuerunt. Sed ego perpẽsis II *legis nostræ uerbis, adhuc cogitandum arbitror. Sed & idem illi tradiderunt, quum dubius hic euentus communi hominum existimatione certitudinem reciperet, ex qua læsio argueretur*[e]*: quod in ea specie ꝓditũ est, quũ quis iuuenis & optimæ ualetudinis, ducentos aureos collegio*

a Arg. l. si. §. c. l. pe. §. de sc.
b l. si pater pu ellę. §. de in offi. test. glo. l. si familiæ. §. fami. erc.
c Arg. l. verũ. §. si locuple ti. de mino.
d Cõs. 114. Antonins.
e Bar. l. si quis cũ aliter. de verb. oblig.

collegio Iudæorũ donasset hac lege, ut interim dum uiueret, alimenta ab eis perciperet. Quum enim secũdum probabilem coniecturam uitæ, non licitas tantum usuras sed etiam sortem ipsam cõsumpturus uideretur, contractus is in fraudẽ cõstitutionũ celebratus censeri potest[f], *Quod non absimili casu hic tradunt plerique, existimantes eum qui quadringentis, reditum centum aureorum donec uixerit emat, rectè quidem emisse censeri, tametsi contingat eum diutius uiuere, & duplicatos fructus percipere*[g]. *Quum enim uel primo anno mori potuerit dubius euentus contractum hunc corroborat*[h]. *Quod intelligunt, dum tamen talis contractus secũdum probabilem, uerisimilemq́; uitæ coniecturã factus sit*[i]. *Nec mutui nomine quicquam datum sit. Maior enim fraudis suspitio in mutuo est*[k], *maximè quum in eo quantitas mutuata restituenda sit*[l]. *Sed & regulæ prædictæ locus non est quotiescunq; quis ipsi se incertitudini subijceret, cũ eam euitare potuisset*[m]. *unde si quis paterfamil. opulens & locuples transmarinam negociationem aggreßus sit, nauiq; submersa cœperit rem suam diminuere, facultatibusq́; labi, poterit uxor dotem repetere*[n], *ne interim dum moratur, res mariti ita dilabantur, ut ei deinde consuli non poßit*[o]. *Nec enim debet mulier dubio cuiquam euentui dotem suam subijcere*[p]. *Qua ratione & læsi minorem responsum est, ideóq; ei succurri, quoties in arbitrum etiam tutore autore compromittit*[q]. *Quum enim ab arbitri sententia appellari non poßit, eo ipso rem suam deteriorem facit, quum dubio euentui ius suum subijcit,*

f l. eos. infra de vsu.
g l. si ea lege. ifra. de vsur.
h c. in ciuitate. de vsur.
i Decius hic.
k c. nauiganti. de vsu. III
l Alb. l. IIII iubem'. §. & fac. san. ecc.
m l. si fideius. for. §. j. q sat. cog. Ange. l. ij. §. cũ in eadem. ad leg. Rhod. de ia.
n l. vbi. infra de iur. dot.
o Bar. l. si constante. q. 4. sol. matri.
p Argu. §. emphyteusis. in aut. de alien. & emphy.
q l. si mior. 25. annis. filiof. in ti. de min.

subijcit, licet aduersarius suus eodem periculo fluctuet[r]. *Eódem pertinet, quum aduersus certitudinẽ legis res in dubium reduceretur, ut quum mulier paciscitur dotẽ his diebus soluto matrimonio restitui, quibus data sit*[s], *lex enim certum, id esse uoluit, ut dos tẽpore à legibus cõstituto omnino redderetur*[t], *unde merito tale pactũ improbat, ne in facultate dotãtis sit sero tradita dote, tẽpus illud quod certum esse uoluit, incertare: atque ita ego sentio, communemq́; eorum sententiam declaro, qui fauore dotis id specialiter induci existimarũt*[u]. *Huc quoq; spectat, quod traditum est, fideicommissum reciprocũ licet inter fratres querela inofficiosi subuerti non poßit*[x], *tamen ex legitima iure naturæ debita, hodie diminui, quoniam lex absque ullo penitus onere eam tribuat*[y]. *Nec negari potest onus censeri, quod etiam in utilitatem casu fortuito uergere poßit*[z]. *Cæterum & quoties solennitate legis contractus deficeret, non arbitrarer ex prædicta regula sustineri posse: ueluti quum duo fratres, alter minor ætate, alter adultus, mutuam sibi donationem fecissent, omnium bonorum, in casum quo alter alteri prædecederet: licet enim propter mutuum periculum incertumq́; euentum donationes alias infirmæ sustineantur*[a], *tamen hoc casu, quia oratio Diui Seueri ex parte minoris alienationem immobilium absq; decreto prohibet*[b], *non putarim confirmari contractum, maxime propter captandæ mortis uotum, quo maior natu fraudem minori facilius facere posset, & ideo non teme reiudex decretum hac in re interponere debet.*

r Bart. j. cõstitutiõe. C. supra.

s l. Attilicinus de pact. dot.

t l. de die. e. tit.

u Alc. & Rim. hic.

x d. l. si pater puellæ.

y l. quoniã in prioribus. ſ. de inoff. test.

z Gl. l. licet. §. tit. j.

a l. quod autẽ §. si vir & vxor. de donat. inter vir. Bal. & Ias. d. l. si pater.

b l. j. de reb. eorum.

PRAESES prouinciæ. a ¶ Administratores ciuitatis, quales olim erant duumuiri municipiorũ[a], decurionumq; ordo, de re dubia trãsigere bona fide possunt, ambitiose uero, id est, in gratiam alicuius aduersus municipij utilitatem, ut quia debitum liquidum remittant, nõ possunt. Hincq; apparet huiusmodi administratoribus censeri procurationem cum libera potestate cõcessã, quũ aliter trãsigere nõ possent[b]. Quod hodie in his locum habet, quos scabinos seu consules ciuitatũ uocamus. In mandato enim eorum non est opus adijci clausulam liberæ administrationis, quia lex eam subaudit, ut Bal. & Fulg. hic tradunt. Et ideo omnia poterunt, quæ aliàs speciale mandatum requirerent[c]: quale est iusiurandum litis decidẽdæ causa aduersario offerre[d], in integrũ restitutionẽ petere[e], & si qua similia. Quod tamẽ in his administratoribus intelligitur, qui ab uniuerso populo, uel à generali eius cõcilio electi sint: secus si simpliciter ab ipsius ordinis magistratibus cõstituti ꝓponatur, quales sunt quos Græci syndicos, nostri defensores uocãt[f]. Appellantur & quandoq; curatores Reipub.[g] Marcus Cicero epistol. famil. lib. XIII. Ecdicos Milesiorũ cõmemorat cum quibus Reipub. negocia conficere posit. Sic & Plinius lib. X. ad Traianũ, Ecdicus Amisenorum ciuitatis. Sic & Paulus[h] noster magistratus Reip. tres curatores constituit, qui apud Græcos uocantur ἔκδικοι.

IIDEM AVGG.

Primo.

PRæses ꝓuinciæ æstimabit, vtrũ de dubia lite transactio inter te & ciuita-

a l. j. § quisius dic. l. iiij §. dicas. de dã. inf.

b l. procurator cui. de proc.

c Cyn. Bal. l. j. §. etiã ꝑ ꝓc.

d l. tutor. ff. de iureiur.

e l. illud §. j. vbi Bald. de mi.

f l. iusiurandũ & ad pec. §. j. de iureiur. vbi bar. pau. Mod.

g l. ꝓcuratores §. de dec. lib. x.

h l. Luci⁹. j. §. j. de adm. tu.

Rur-

II *Rursus intelligitur ea conclusio in his qui ab uniuersitate territorium habente electi sunt, quæ tales ad id officium seu munus publicū suscipiēdum cogere potest*[i]*: secus si ab alia uniuersitate sint constituti, puta ab aliquo collegio seu corpore, quale est fabrûm, pistorum, nauicu lariorum*[k]*. Tales enim priuatorū procuratoribus similes uideri receptius est*[l]*. Et ideo decani, seu Abbates collegij doctorum non habent*

III *liberam administrationē, quod Accursius censuit*[m]*. Rursus non procedit conclusio in his officialibus, qui ex natura officij limitatam habent in aliqua specie potestatē*[n]*. Et ideo Prætor urbis, etiam si ei ampla facultas concessa sit, liberare debitorem municipij non posset*[n]*, quia ad ius reddendum cōstitutus est, non ad rem pecuniariam procurandam*[o]*. Ego generaliter nemini concessam transigendi facultatem crediderim, nisi ex eius mãdato uel natura officij constet*[p]*. Hinc'que est quod procurator Cæsaris transigendi ius non habet*[q]*. Opinor nec procurator fisci: Nec enim inter hos in iure constitui differentiam reperio*[r]*, quod alio loco testatus sum*[s]*, tametsi Iason in hoc dissentiat, Baldo'que*[t] *aduersetur qui nobiscum facit. Qua ratione nec Præposito ecclesiæ uidetur concessum esse ut rem penes ecclesiā constitutam transactione sua alienare poßit*[u]*. Non enim hæc ei potestas iure competit. Si uero rem ipse retineat, & uice mutua aliquam pecuniam aduersario det, secus est*[x]*: tuncq; per=*

tis tuæ administratores facta fit, an ambitiose id quod indubitate deberi posset, remissum fit. Nam priore ca=

i l.fi.§. defensores. ff. de mune.

k l.j.§.j. quod cuius. vniu.

l Doctor. d.l.j. etiã per .p.

m l.item magistri.ff.de pactis.

n Bal.d.l.iusiurãdō.§. fi.

o Ray.Barto. Alexan. Ias. hic.

p l.phibere.§. plane. quod vi aut clam.

q l.j.de offi.pcur.Cæs.

r Gl.l. iustas. C.de iure fis.

s l. pcurator. supra de edē.

t Bal.c. cōtingit.extra eo. & de pace cōstã.§ hoc qd' nos.ver. mitti.

u Abb.d.c.cōtingit.

x Gl. nulli, ff. eod.

mitteretur ei sodalibusq; transactio. Nã & tali casu emphyteota, itemq; cliens, etiam irrequisito domino, de emphyteosi aut feudo transigere bona fide possunt[y], tãquã domini ipsius in rẽ suã procuratores, quod & alibi attigimus[z]. Sed nũquid prædicti administratores qui trãsegerint, quum id iure facere non possent, saltem de suo teneantur? Et non uideretur, sed simpliciter transactionem infirmari[a], nisi remißio hæc à pacto cœpisset[b], aut aliâs officialis pecuniam apud alium negligendo reliquisset, remisisset'ue[c], aut non simplicem administrationem, sed & ius aliquod in re remissa haberet[d]. Illud constat, officialẽ qui munus suum neglexerit, præstare Rempub. indẽnem debere[e]. Sed quid de patre dicemus, qui in peculio aduentitio filij usumfructũ habet, & legitimus administrator est[f]? An trãsigere & alienare bona immobilia filij absq; decreto Prætoris poterit? Et recepta est Actij sententia, posse: quia oratio Diui Seueri quæ absq; decreto alienationes prohibet solum tutoribus & curatoribus prohibet[g]. Quapropter si pater tanquam tutor uel curator filij emancipati alienet oratione tenebitur[h], si tanquam legitimus administrator filij quem in potestate habet, non tenebitur, nec lex ad hunc casum trahetur, in quo maior est ratio: Maior enim est patris in his bonis autoritas, minusq; suspecta persona[i]. Et lex simpliciter ait, posse eum ex certis causis alienare[k], quid in ea decretũ subinducimus? Satis enim est hactenus nouatum ius uetus ut patri proprietas auferatur[l]. Cur quicquam ad legem nouam eandemq; correctoriam subaudiamus in maiorem paterni iuris diminutionem? Baldus tamen nõ posse patrem inter

y Ias. l. iij. chartã pen. uersi. x. quæro. de iu. emp.
z l. debitorũ. supra tit. j.
a Gl. l. si procurator. ff. de iur. si.
b Bar. l. aristo. de dona. nota in. l. ciuitas. si cer. pe.
c l. iij. §. de an. no. lib. x.
d l. si. §. pen. de publica.
e l. ij. §. de administ. reip. l. j. de loc. præ. di. ci. lib. xj.
f l. si. §. si naũtæs. §. de bon. quæ lib.
g l. j. & reb. eo.
h l. si pupillorũ. §. si pater. eo. titu. l. cũ emancip. ĩfra de præd. min.
i l. penul. ff. de cura. fur.
k d. §. finautẽ æs alie.
l §. j. Instit. p quas perso. nob. acqui.

inter

inter filios bona eorum materna diuidere absque decreto censuit[m], *quia diuisio hæc alienatio est, at patri alienationem necessariam solum lex concedit*[n], *non autem uoluntariam, quod & Iason secutus est. Ego aduersari legis suæ uerbis hanc sententiam arbitror, & ideo reijciẽdã*[o]. *Sed & si lex municipalis generaliter prohiberet, minores alienatione bonorum obligari citra Prætoris decretum facta, satis arbitrarer propter uerba legis de ea quoq; actum censeri, quam pater ceu legitimus administrator filij fecisset*[p], *quod &* Roma. *&* Iason *sensere*[q]*: quod absq; dubio procederet, si lex uniuersalibus uerbis loqueretur, puta de minore cum qualibet persona contrahente*[r]. *Idem si patris factum argueretur, tanquam affectione aliqua inter filios usus esset, quod* Decius [s] *credidit, & supra scriptæ* Baldi *sententiæ concordat. Idem & fortius quum in sui utilitatem hæc alienatio à patre facta tenderet.* Tunc enim *maior est suspitio. Vnde ad sui commodum autorari nemo potest*[t]. *Sed quid si statuti uerba de contrahente loquerentur, an in patre extendenda essent, cum quo filia distraheret?* Et tunc non putauerim extendendam legem *ad patrem quum eius respectu tanta nõ sit ratio, & hoc est quod* Bald. *censuit*[u].

su ratam manere transactionem iubebit, posteriore [b] vero nocere ciuitati gratiam non sinet.

b ¶ POSTERIORE. *Non ergo gratiose remittere debitum de quo liqueat administratores possunt sicut nec cæteri alienarũ rerũ procuratores*[x], *frustraq; litem*

m l. generaliter. infra de sec. nup.
n d. §. finaute.
o d. l. generaliter.
p Argu. d. §. si pater.
q l. pactũ. infra de colla. Salic. l. trãsact. infra eo.
r Barb. consi. 41. in. 4.
s d. l. pact. argu. notatorũ in. l. non solũ §. j. ff. de ritu nupt.
t l. j. de auth. tut.
u d. l. pactum q. 21.
x l. pactũ curatoris. supra titu. j.

fingerent, ut aliquo colore trãsactionem fulcirent[y]. Qua
ratione nec accepto ferre possent: sapit enim acceptilatio
naturam donationis, ut hic traditum est[z]. Sicut nec exce
ptioni peremptoriæ renunciare[a], nec appellationi inter=
positæ pacto derogare[b], & si qua similia. Quibusdam
tamen casibus permittitur administratori remittendi hæc
I facultas, quos alibi annotaui[c]. Vt quũ debitũ odiosum re
probumq; est, quales hodie sunt usuræ, quod hic Accur.
& plerique tradiderunt: licet enim administratoribus
publicis bonam fidem agnoscere[d]. Idem quum modicum
II damnum ea causa Reipubl. irrogatur, qualis est particu=
laris solutio[e]. Nam & procurator in minimis præiudica
III re domino potest[f]. Idem quum hic administrator in rem
suam procurat, ut quia ius & ipse in re habeat. Poterit
enim remittere, licet ipse de suo teneatur[g]. Sed & tacite,
puta permittẽdo rem præscribi præiudicabit administra=
IIII tor, ut quũ minoribus quã stipulatus esset usuris diutius
contentus fuit[h]. Nam & ecclesia negligẽdo plerũq; sibi
præiudicat, cum expreßim non poßit[i]. Sed nunquid tanti
temporis lapsus requiratur qui præscriptioni sufficiat,
puta decem annorũ? Et uidẽtur doctor. crebrius sensisse
præscriptionẽ necessariam, & id esse quod lex taciti pa=
cti exceptionem obstare ait: Paciscitur enim tacite, qui
usucapi permittit[k]. Sed cur aduersus hanc usucapionem
nõ restituitur in integrũ Respub?[l] Ego licere administra
V toribus grauiores usuras moderari arbitror, & quincũ=
ces accipere, quòd hæ modestiores sint[m].
Persius Satyra sexta,

Quid petis ut nummi quos hic quincunce modesto
Nutrierас

y l. cum hi. §. si cũ lis. ff. eo.
z Gl. per ꝓc. ff. de accept.
a l. si quis delegauerit. de nouat.
b Ang. l. j. §. j. a qb. app.
c d. l. pactũ curato.
d l. cũ plures. §. pen. ff ad mi. tut.
e l. fi. J. de apochis. lib. x.
f Aret. l. q Romæ. §. Callimac. de verbo. oblig.
g d. l. fi. §. pen. de publica.
h l. aduersus. ĩfra de vsur.
i Glo. l. imperatores. ff. de pact.
k l. alienationis. de verb. signi.
l l. iiij. ĩfra ex quib. caus. ma.
m l. tutor q reper. §. ex cæteris. de admi. tut.

Nutrieras, peragăt auidos sudore deŭces. Idq; ob usurarij crediti odium[n], & ideo nullă Reipub. hoc nomine in integrum restitutionem competere. Cæterùm ex delicto suo administrator quandoq; & fisco præiudicat[o], ut quũ ante te nę us actiones instituit, quo casu à iure suo cadit fiscus, licet indĕnis de ipsius procuratoris facultatibus præstari debeat. Quod ad probationem quoq; attinet, pacto administratoris fit Reipubli. præiudicium, Vnde si apocham debitori Reipub. fecerit, securus ille erit, præsumeturq; re ipsa pecuniam numerasse[p], quod in procuratore priuati expeditum non est[q]. Sed an talis administrator compromittere in arbitratorem poterit? Et Angel. non posse censuit, quia quamuis transigere sicut & quilibet generalis cum libera procurator poßit, tamen hoc modo compromittere non potest, quum arbitrator de facto iudicare poßit, & gratis debitum liquidum remittere. Sed tamen contraria sententia receptior est, quum enim poßit arbitrator in eius quoque fauorem iudicare, propter mutuum periculum concedi id ius debet[s]. Ego ex euentu rem dijudicare malim, ut si arbitrator pnunciauerit debitum liquidum gratis remitti, Angel. sententiæ adhæreamus, alioqui communem sequamur, ne fraus legi nostræ facile fieri poßit.

n l. qui semisses. ff. de vsuris.

o l. iustas. infra de iure fis.

VI

VII

p d. l. ff. de apochis. l. ne casu. de discus. lib. x.

VIII

q Bar. l. ij §. fi. ff. si cer. pet.

r Ang. d. l. imperatores.

s l. prox. supra eo. vbi Alc.

IMPP. DIOCLEtianus & Maximianus Augg. Proclæ.

INterpositas metus causa trăsactiones, ratas nõ ha-

INTERPOSITAS.[a] ¶ Transactionem ergo uitiant

metus & seruilis conditio, sed ex metu ipso iure non infirmatur contractus, ob conditionẽ uerò seruilem secus. Verùm quanam ratione inductum est, ut quæ per metum gesta sunt, regulariter ipso iure teneant? An quia in metu uoluntas adest & sic rei substantia non deficit[a], *Prætorq́; eatenus solũ prouidet ne ratũ habeat*[b], *quæ dictio (ut aliàs admonui) ad effectum solum ex ꝓprietate uerbi ꝑtinet: Deducitur enim à uerbo reor*[c], *merito ipso iure tales contractus ualent, idq́; exceptis certis casibus, quos alibi Doctores congessere*[e].

a l. si mulier. §. si metu. q̃d met. cau.

b l. j. eo. tit.

c l. cũ postea. supra titu. j.

d c. Abbas. extra q̃d met. cau.

beri edicto perpetuo[b] continetur: nec tamen quilibet metus in rescindenda ea, quæ consensu terminata sunt, sufficit. Sed talem metum probari oportet, qui salutis[c] periculum.

b ¶ PERPETVO. *Quia quum edicta Prætorum annua essent, à Iuliano deinde certo ordine composita sunt, & in Digestis relata, perpetuum ius induxerunt, quod alibi à nobis declaratum est*[e].

e supra. l rub. de eden.

c ¶ QVI *salutis. Non sufficit enim allegare metum in genere, sed de specie metus probandum est, an talis sit, qui periculum salutis uel cruciatum inferret*[f]. *Sed pone quis in libello petijt contractum rescindi, quia metu initus sit, an rectè petijsse censebitur? Et traditum est ualere libellum, quia talem metum allegari interpretabimur, qualis à iure necessario requiritur, ut rescindi contractus poßit*[g]: *sufficietq́; libellum ex probationibus uel aliter usque ad sententiam declarari*[h]. *Et quod hic dicitur speciem qualitatemq́ue metus probandam, ad eam*

f l. continet. in fi. ff. eo. tit.

g l. ll. sacratissimæ. supra de leg.

h l. edita. supra titu. iij.

quæ

quæstionem confert, qua dubitatum est ad rescindēdum contractum tanquam usurarium, an sufficiat in genere probare creditorem ipsum qui contraxit fœneratorem esse. Et Alexand. non sufficere censuit, sed specialem eius contractus probationem requiri[i]*, quum poßint & fœneratores legitime quādoq; cōtrahere. Debet ergo probatio necessario concludere*[k]*. Dubium tamen non est ex qualitate personæ suspitionem nō mediocrem oriri*[l].

uel corporis cruciatum cōtineat[d].

d ¶ CONTINEAT. *Sed quid in metu amißionis omnium bonorū? Et probabilem esse talem causam receptum est*[m]*. Non minus enim de bonis quā de uita pleriq; anxij sunt*[n]*. Et ideo etiam si quis de parte maiore bonorum suorum periclitetur, idē respōsum est*[o]*. Sed & famæ timor saluti ipsi æquiparatur*[p]*. Vnde & ei saltem officio iudicis succurritur, qui ne per ora hominū traduceretur, uerecundia adductus aliquid fecerit*[q]*. Quid in metu excommunicationis? Et tradunt non esse probabilem, quum excommunicatio non pœnæ, sed pœnitentiæ medelæue causa inducta sit*[r]*. Verùm dubia hæc est sententia. Nam & carcer ad pœnam inuentus iure nostro nō est*[s]*, & tamen probabilis est carceris error*[t]*, licet qui in eo detineatur, quantum sit iudicis respectu, metum pati non dicatur*[u]*. Sed tamen prior sententia uerior est. Quid in iussu principis, an probabilis sit eius timor? Et negari non potest minis principū quemlibet concuti. Et ideo qui præcepto eius pœnali soluerit, coactus soluisse censebitur*

i c. illo vos. in fi. de pig.
k l. neq; natales. ff. de proba.
l c. semel malus. de regu. iur. in. 6.
m d. c. Abbas. Bart. l. si ob turpē. col. fi. de condi. ob tur. cau.
n l. aduocati. ff. titu. iij.
o l. propter litē. de excu. tut. c. j. de re. sti. spo. in. 6.
p l. iusta. de manu. vind.
q l. si. § j. quod me. cau. gl. l. nec timorē. eo. tit.
r Glo. Abbas. c. cū dilect9. eo. titu.
s l. aut dāno. §. solent. ff. de pœ. l. ij. ff. de exacto. trib. lib. x.
t l. qui in carcerem. eo. ti.
u l. accusationis. vbi Are. infra de his quę me. cau.

bitur, iusteq; excusatus erit [x]. *Quare & illud traditum est, si canonicis mandet princeps ut aliquem eligant, iustam causam timoris subesse uideri* [y]: *sed tamen hac in re ex moribus principis uel qualitate rei dijudicandum est: Vir diro ingenio erat, aduersus iura expreßim agebat, & iustus erit timor* [z]: *humanis erat moribus, et alioq innoxiæ iræ, & diuersum respondebimus* [a]. *Nam & in aspe ris Prætoribus uel minax uultus iustũ metum quandoq; præstat* [b]. *Nobis enim succurritur, quoties uel ab ipsis iudicibus aliquid per impreßionem factum est* [c], *idq; non ciuili modò iudicio, sed etiã criminali* [d]. *Sed quid in dißimulato timore dicemus? ut quum medicus ægrotum ad rei uenditionem uili pretio cõpellit, dũ ille ueretur malis pharmacis obcæcari, nisi ei morem gesserit. Et hoc casu officio iudicis succurri constat* [e]. *Sicut aduersus aduocatum, qui pendẽte lite cũ cliente cõtraxit, quod alibi annotauimus* [f]. *Quid in timore quem reuerentialem uocãt? Et creberrime receptum est, consensum coram eo præstitum, cui reuerentia debetur, non ideo rescindi posse nisi de minis constet* [g]: *ut quũ filius patri consentit bona ad se re uel spe pertinentia uendẽti* [h]. *Quod in his quoq; actibus procedit, qui omnino liberam uoluntatem expetunt: Nam in eis quoq; non ideo metus præsumetur, quod coram eo gesti sint, cui honos habendus erat* [i], *idq; receptius uidetur* [k]. *Quoties tamen damnosum aliquid filius ex tacito cõsensu subiret, præsentia patris ob eius reuerẽtiam talem consensum excluderet* [l], *audireturq; filius meticulose tacuisse se affirmans* [m]. *Quod in matrimonio non procedit* [n], *tanquã id damnosum nõ censeatur, præsumaturq;*

x Bar. l. creditor. in fin. de solu.
y Gl. 23. q. 8. c. cõuenior.
z Abbas. d. c. cũ dilectus. Bar. l. de pupillo §. si qs ipsi. v. qd. de ope. no. nũc.
a c. isinuãte. q cleri. vel vo uẽ. Alc. cõsi. 16. in. 3.
b Ias §. quadrupli. Insti. de actio.
c l. pen. ifr. qđ met. cau.
d l. j. ff. de concuss.
e l. medicus. de var. & extra or. cog.
f l. creditori. eo. titu. j.
g l. ad inuidiã. j. qđ me. cau.
h l. j. §. quę onerandæ. vbi Bart. quarũ rerũ act. non det.
i c. j. §. porro. de despõ. impu. in. 6.
k Doct. c. cãm matrimo. de offi. deleg.
l Gl. l. filiusf. §. iuit?. đ pc.
m l. pe. ff. đ fur.
n d. §. porro.

turq; pater recte filio consuluisse[o], *quod alibi diffusius attingunt* Doctores[p].

c ¶ AD VIM TAMEN. *Videtur hic dolus ui itemq; metui æquiparari: & ideo sicut ex metu nemini succurritur, nisi huiusmodi sit, qui cadat in cõstantem uirum*[q]*: ita in dolo, dicendum, ut non succurratur, nisi in eo dolo, qui etiam cautum & prudentem potuit decipere*[r]*. Sed hanc sentẽtiam ego supra secutus non sum*[f]*, existimauiq; ex qualitate personæ perpendendum dolũ, quum facilius mulieres & idiotæ decipiantur*[t]*, semper enim hoc curandũ, ut dolus suus nemini prosit*[u]*:* Nam & id agi edicto lex ait, *ne cuiquam malicia sua sit lucrosa, alijs uero simplicitas damnosa*[x]*, quæ uerba uix est ut commode restringi ad eum dolum poßint, qui non in simplices cadat.* Illud non diffiteor, *si damnum nullum deceptus sentiat, ei fatuitatem potius suam imputari, quàm aduersario dolum*[y]*.* Sed quid est *quod lex hic ait, ad probandum dolum, qualitatem causæ præcedentis non sufficere?* Et communiter aiunt id *significari, non ex eo præsumi dolum uel metum, quòd quis causam claram & magnæ utilitatis, modica pecunia accepta remiserit. Hincq; uidetur ea sententia probari, quam receptiorem plerique opinantur*[z]*, ut transactio rescindi non poßit, etiam si quis supra eius dimidium,* quod

¶ Ad vim tamen[c] vel dolum arguendum, qualitas causæ principalis non sufficit: vnde si nihil tale probari potest, consensu quæstiones terminatas minime instaurari oportet.

o l. sed ea. ff. de sponsal.
p d. c. causam. l. quæ dotis. sol. mat.
q l. metum. de his quæ me. cau.
r c. cũ dilect[9]. extra quod met. cau.
f l. cũ postea. supra tit. j.
t l. j. de mino. gl. c. cum lo cũ. de spon. sal.
u l. mora. de re gu. iur. in. 6.
x l. j. in princ. de dolo.
y d. c. cum dilectus.
z Alex. l. si qs cũ aliter. de verb. obli.

quod pensitato dubio euentu percipere uerisimiliter potuisset, læsum se esse ꝓponat[a]. *Nec enim præcedētis causæ qualitas attendi debet, publiceq́; interest transactiones obseruari, ut tandem litium sit finis*[b]. *Si tamen cum eo transactum sit cui reuerentia debetur, aliud obseruabimus. Propter immodicam enim læsionē actione in factum succurretur*[c]. *& ita* Paul. Castren. *placuisse uideo, quem & non pauci alij secuti sunt*[d], *quod si is sit cui nulla reuerentia debetur, crediderim nō succurri, & legis nostræ decisioni stari, & ita communiter recipi Areti. hic scripsit.*

¶ Sed quoniam [f] cū quo te transegisse commemoras, ex ancilla tua natū seruum tuum esse asseueras, si vera sunt quæ precibus complexus es, alia ratio pactum reformat. nec enim dubij iuris est, dominos cum seruis suis paciscētes ex placito teneri, atq; obligari nō posse.

f ¶ SED QVONIAM. *Transactū hic fuerat super certis rebus, ut merito nō ualuerit inter dominum seruumq́; trāsactio*[e]. *Sed si super statu transactū fuisset, eaq́; trāsactione promissa libertas, putauerim ego distinguēdū, an nuda id est absq; pretio promißio facta sit, & nulla inde necessitas domino imponitur*[f], *an uero pecunia data est: & si ab alio de suo eam præstante, dubium nō est obligari efficaciter dominū*[g]: *Si uero de nūmis serui datū sit*[h], *hortandus quidē erit dn̄s, idq́; fauore libertatis, ut eū manumittat*[i], *quod si nō fecerit, ex cōstitutione* Diuorū *fratrū libertatē ille nihilominus assequtur*[k], *merito lex omni modo*

a l. Lucius. §. fi. ad treb.
b l. fratris. l. sub ꝑtextu. l. seq. eo. tit.
c l. si superstitē. ff. de dol.
d Paul. consil. 174. contra in. j. Dec. cōsil. 86.
e l. vix ex certis. ff. de iudic.
f l. post certi. ff. de lib. cau.
g l. si qs ab alio. ff. de manu. l. si liber. ff. de condic. ob cau.
h l. iij. ff. de manumis.
i d. l. si liber. l. cū affirmes. ff. de lib. cau.
k l. q se dicit. ff. de iudi.

modo huic succurrendũ ait[l]. Nec nouum est efficaciorẽ esse promissionẽ, quæ pecuniæ interuentu cõfirmata est, quàm quæ nudis uerbis & sola pollicitatione cõstitit[m].

S I DIVERSA. a ¶ *Sicut mutuo consensu transactio contrahitur, ita & mutuo consensu ab ea recedi potest[a], quia fauor finiendarũ litium principaliter ipsas partes respicit[b]. Vnde ei renunciare possunt[c]: quum in re sua quilibet moderator arbiterq; sit[d].*

IIDEM AVGG. ET CAESS.
Sopatræ.

SI diuersa pars cõtra placitũ agere nititur, æqui=

Nam & si inter litigatores conueniat, quomodo pronũciandum sit, debebit iudex sententia sua ei conuentioni acquiescere[e]. Quid enim aliud agit Prætor, quã ut controuersias dirimat[f]? Sed cur transactio secũda ualet, & tamen sententia secunda, etiam ex consensu partium lata, aduersus primam non ualet[g]? An quod Accurs. ait, quia transactio consensu fit, merito ex litigatorum uolũtate, quamuis posteriore, robur assumit? At sentẽtia ex instantia uigoreq; iudiciorũ, quæ iuris publici sunt, consistit[h]. Tametsi quãdoq; hic partium consensus in sentẽtijs non parum suffragetur[i], ueluti ex mente Accursij, quum dubium est an prior ulla sententia lata fuerit[k]. Item in interlocutorijs, quum enim in eis iudex adhuc iurisdictione sua functus nõ censeatur[l], potest earum executionem uolentibus partibus reuocare, præceptumq; corrigere, uel immutare[m]. Nam & dubium non est, licere unicuique, iuri quod ex sententia quæsitum habet, renunciare:

l l. si seruũ. §. si quis dederit. de acqui. hære.
m Arg. l. cogi. §. si pater. et sequen. ff. ad Trebel.
a l. nihil. de reg. iur.
b l. fratris. C.
c l. penu. supra titu. j.
d l. in re. infra man.
e l. si conuenerit. de re iu.
f l. j. §. inde q̃rit. de ope. no. nunc.
g l. j. C. qñ prouo. non est ne.
h Bart. l. duob⁹. ff. de execu. rei iudi.
i d. l. si conuenerit.
k l. j. q̃ sent. sine app. re. argu. l. ñ. C. eo.
l l. iudex post eaquã. l. qđ iussit. de re iudi.
m l. j. §. fi. de p̃to. stipu.

re[n]*: Sicut & ſententiam incompetentis iudicis pacto cōfirmare*[o]*, ut ſcilicet in uim pactionis ualeat. Qua ratione & iuri, quo ſententiam iudicis quis nullam dicit, renunciare poteſt*[p]*. Hincq́; infert Bal. ſi poſtquam lata ſit ſententia, quæ in iudicatum tranſierit, partes cōpromittant, non ualere compromiſſum*[q]*, niſi adiecta clauſula, qua ſententiæ ipſi ſpecialiter renuncient*[r]*, quãuis non ſecuto laudatiuo, ſeu lapſa inſtantia, etiam clauſulæ uirtus euaneſcat*[ſ]*.*

tatis ratio ſuadeat, refuſa pecunia[b], quum & tu hoc de

b ¶ REPVSA PECVNIA. *Vt tamen tranſactio infirmetur, ſufficit cōtrarius cōſenſus: quod in cōtractibus innominatis regulare uidetur, licet in alijs etiam retro traditio acceptæ rei neceſſaria ſit*[t]*.* Nam *niſi conſenſus hic ſufficeret, ut pecunia refunderetur, condici non poſſet, quum condictio non detur, niſi quia cauſa ceſſauit, uel indebitum ſolutū ſit: idq́;, excepto Iaſone, omnes ſentiunt. Sed qua condictione agetur? Et Bart. quem cæteri fermè ſequuntur, ob cauſam, uel ſine cauſa, quæ eius germana eſt*[u]*, cōdicendum cenſet: tanquam pecunia ideo data ſit, ut à lite in poſterum diſcedatur, qđ quū nō fiat: tanquam cauſa futurum reſpiciens deſierit, agi debeat*[x]*. Accurſ. uerò condictione indebiti repetendam pecuniam cenſuit*[y]*, cuius ſententiam ego ſic defendi poſſe cenſeo: qui tranſigit, duas res facere uidetur: alterā, quia renunciat actioni ſeu iuri ſuo: alteram quia in futurum promittit non agere*[z]*, quod de facto intelligendum: in effectu enim conſtat, propter renunciationem agi nō poſſe.* Ex hiſce

n l. iuriſgētiū. §. ſi; paciſcar. ff. de pactis.
o l. ij. infra cō munia vtriuſq; iudi.
p Mod. l. vbi. īfra eo. Feli. c. fraternitatis. col. ij. de hæreti.
q l. poſt rem. ff. eod.
r Pau. & Iaſ. l. ſi tamē. infra eod.
ſ Argu. l. tale pactū. §. ii. ff. de pact. Moder. l. iij. infra de ipub.
t l. ab emptione. de pact. vbi Bar.
u l. j. de cōdi. ſine cau.
x l. iij. in prin. de condi. ob cau.
y Arg. l. elegāter. ver. ſane. de cōd. īde.
z d. l. elegan ter. §. ſi quis poſt.

Ex hisce duabus dubium non est, principaliorem causam esse priorem, quæ ad ius refertur[a]*: qui igitur transactionis causa dat, principaliter ob causam renunciationis, quæ futurum non respicit, dedisse censendus est*[b]*, nō ob causam futuræ desistentiæ, merito condictio indebiti potius dari debet: quod et Riminald. alia ratione censuit. Quum enim transactio eius uirtutis sit, ut quod principio non debebatur in debiti necessitatem trahat*[c]*, consequens est ut eius resolutio contrarium effectum pariat, & quod prius debebatur indebitum reddat, indebiti ergo nomine id condicendum. Et sic Accursium tueri utcunq; possumus: tametsi non est ut huius rei causa nos multum tangat, quum hodie haudquaquam necessarium sit actionis nomen in libello exprimere*[d].

siderás, causam [c] ex integro agi.

c ¶ CAVSAM EX INTEGRO. *Videtur ergo ad primam actionem reuertendum esse, quod utiq; certum est quum transactio simplex facta est: quum enim contractus sit innominatus & debilis, præcedentem actionem ipso iure non perimit, sed ope exceptionis tantum*[e]*: Vnde in excipientem dabitur replicatio, quæ primam actionem confirmet*[f]*. Sed magis eo casu dubitatur quo prima actio ipso iure extincta sit, & aliqui tunc solum condici refusam pecuniam posse censuerunt, tanquam causa ob quam retro præstita sit, non sequatur*[g]*, nisi reus de facto cōueniri se sinat*[h]*. Sed hanc sententiam ferè crebrius Doctores nostri non probant. Aequitas enim*

a d. uers. sane.
b Arg. d. §. fane. & per Rimi. l. siue apud. ff. eo.
c l. ij. C. eo.
d l. j. ff. de form.
e l. cum proponas. C. tit. j.
f l. siue. ff. eo. l. pacta nouissima. C. tit. j.
g l. j. & . ij. de cōd. sine cau.
h l. Iulianus § quātū. ad exhiben.

i l.sancimus.j. supra de sac. san.eccle.
k l. si tibi §. quędam. de pact.
l l. in magistratus.l.si.in fi. ď mag.cõue.
m l.athletas.§ si. de his qui no.infa.
n l. pupilli §. j.de solu.
o l. si fullo.de cond. sine cau. Aretin. hic.
p l. si qs accepto.de cõd. ob cau.
q l. si mulieri. eo.titu.
r l.cũ mota.§. eod.l. postq̃ liti.supra titul.j.
s l.siue.§. eo.l. elegãter.§.si quis post.
t l.tale §. j.de pact.
u l. pperãdũ. ifra. de iud.
x l. si Titius. de ver.obli.

enim dictat, ut hoc casu actio etiam de iure detur[i]*; ne liberatio apud reum absque causa sit: & ideo distinguũt, an actio illa à lege data sit in meram soluentis pœnam, & quia talis transactione extincta est*[k]*, merito utilis dabitur, cuius exemplum* Barto. *accipit in magistratu qui dolo tutorem dedit: quum enim insolidum propter dolũ condemnetur, etiam si nihil ad eum peruenerit*[l] *sententiaq; illa notam infamiæ irroget*[m]*, merito tanquam pœnalis famosaq; sit, illa actio nudo pacto tollitur.* Vnde *rescissa transactione à lege, utilis datur*[n]*: quod exemplum sic declaratum, & nos probamus. An uerò actio ex consensu originem habeat, & acceptilatione sublata sit, & tunc aduersus reum condicetur*[o]*, ut actorem in pristinam obligationem restituat*[p]*, uel pecuniam, si de debito pristina ex obligatione liqueat, soluat*[q]*. Sed nunquid in lege nostra opus sit noua instantia, an duret prior?* Et *uidetur extincta actione, etiam instãtiam perimi: & ideo siue renunciatione, siue acceptilatione perempta sit actio, quamuis deinde partium cõsensu à transactione discedatur, noua instantia instituenda erit*[r]*, & ita receptum est.* Quod *si actio nondum extincta sit, replicationeque adiuuari poßit: secus est:* Transactio *enim simplex instantiã non perimit*[s]*, imò ad ipsius causæ processum simpliciter pertinere existimatur*[t]. Huiusq; *conclusionis ratio est, quia instantia nihil aliud est, quàm actionis exercitatio, à litis contestatione in diffinitiuam sententiam certo tempore coarctata*[u]. Vbi *igitur agi nec de iure, nec de facto, in casibus à iure permißis potest*[x]*, ibi nulla est instantia: at ubi agitur, ibi & instantia est.*

Quod

Quod ergo hic dicitur, causam de integro agi, intelligitur de integro, perinde ac si nulla intercessisset transactio[y]*. Nam & qui certā prosequitur litem, agere etiam proprie dicitur*[z]*. Fuere tamen aliqui qui nūquàm perimi transactione instantiam existimarent, ut Marti. Sall. Angel. Reminaldusq́: quoniam lex ait, facta post litis contestationē transactione, si deinde sequatur sentētia, posse condemnatum, id quod ex causa transactionis dedit, repetere*[a]*. Vnde apparet quamuis solutio transactioni accessisset, quo casu extingui actio uidetur*[b]*, tamē adhuc durare instantiā, alioqui nec sententia, uitali instātiæ spiritu defecta, ualuisset*[c]*. Ego non sentio eius solutione quod ex causa trāsactionis promissum est, actionem extingui, unde consequēs est ut durare instantiam arbitrer, si pars non obijciat. Necessaria enim est transactionis exceptio, ut agens summoueatur. Nam & parte non excipiente, ualet iudicium de facto*[d]*, quod alibi attigimus*[e]*.*

IIDEM AVGG. ET Cæß. Pontio.

VT respōsum congruū accipere poßsis, infere . . .

VT RESPONSVM. *Qui petitione hæreditatis, uel in rem actione experiebatur, si trāsegit, aquilia naq́; stipulatione, itemq́; acceptilatione reum liberauit, amplius, (etiā reo promissa non obseruāte) ad eas actiones redire non poterit, quum iam extinctæ sint*[a]*: & ita hoc rescripto responsum est. Agetur ergo de dolo*[b]*, uel præscriptis uerbis*[c]*, itemq́; condictione ob causam*[d]*, ut à nobis supra distinctum est. Paulus tamen Castren. cum*

y Gl.l.iiij. verbo denuo. ꝫ quomodo et qñ iudex.
z §. j. instit. de actio.
a d.l. elegāter. §. si qs post.
b l. si reus. de procura.
c Bart. l. duobus. de execu. rei iud. d. l. j. ꝫ. qñ prouoca. nō est necesse.
d l. posthum⁹. §. si quis. de inoffic. testa.
e d.l. si Titius.
a l. qui res. §. si. de solu.
b l. actionē. ꝫ. eod.
c l. cū mota. ꝫ. eod.
d d.l. si qs accepto.

prima actio in rem esset, negauit condictioni ob causam locum esse posse, quæ rem in pristinum statum restituere non potest, quum actio in rem ex dominio, non ex consensu partium oriatur[e]. *Sed ego aliter sentio, nihil enim impedit, quin aduersus acceptilationem condicat, ut Aquiliana stipulatione deinde experiatur. Sed etsi censuerimus* Aquilianam *stipulationē cōdicendam esse, adhuc*

pacti exemplū[b] : ita enim intelligimus, vtrū sola conuentio fuit, an etiam acqui=

nihil fortè erit quod nos Pauli *ratio moueat, tanquam actio in rem tali transactione non omnino extincta sit.* Remanet *enim* τῇ δυνάμει, *seu, ut isti uocant, habitu actoris inhærens ossibus*[f], *quia huiusmodi contractu non censetur actor, ideo abdicasse dominium, si quod habuit*[g], *sed dubij solum euentus spem æstimasse, remisisseq;*[h], *quod supra attigimus.*

b ¶PACTI EXEMPLVM. *Qui enim factum ipsū ignorat, quicquā certi iuris respōdere nequit: quod ex facto ius oriatur*[h], *& facta etiā prudentissimos nōnrarò fallant*[i], *unde super facto pronunciari nō nisi re perspecta potest*[k]: *quia quæ facti sunt probationibus indigent, quum contra articuli iuris dicātur, in quibus absq; alia probatione iudicari potest, quod* Bald. *tradidit*[l]. *Hincq; aliqui inferunt, aduersus consuetudinem, quia facti est, latam sententiam ualere.* Inferunt *& rursus, excusandum* Iurisconsultum, *qui diuersis speciebus propositis, in eadem causa diuersa responderit: quia secundum ea quæ proponūtur respondere consultor debet*[n], *& ex modi=*

e l. si quis vi. §. si. de acq. possess.

f Bald. l. j. col. ij. C. de alie. iudi. mutan.

g l. si super. in fi. §. eod.

h l. si pro fundo. i fi. j. eo.

h l. si ex plag. §. i cliuo. ad l. Aquil.

i c. j. de cōstit. in. 6. l. ij. ff. de iur. igno.

k l. prouiden. C. de veter.

l Bal. de pace constan. col. 6. & c. c. sæpe. de appel.

n Dec. l. precibus. ij. no. & impube.

modica casus mutatione ius plerunq; omnino mutatur[o]*: Apparet'que hoc rescripto perquàm humaniter fuisse Pontio à principibus responsum, tametsi nimis concise & imperfecte eis ipse supplicasset: debet enim semper quilibet modeste respondere, quum summa uirtus sit humanitas, qua quò doctior qs est, eò & pollere magis debet: unde & prouerbialis extat senarius,*

Ἅπαντας ἡ παιδεία ἡμέρους ποιεῖ.

Humaniores reddit eruditio.

Quandoque tamen pro qualitate rei uel personæ aliter obseruatum uidemus, ut quum semel atque iterum admonitum Seruium Sulpitium parum adhuc intellexisse Quintil. Mutius deprahendit[p]*. Excitantur enim aliqui etiam iniuria, uel quum Scæuolam oblique seu ironicos potius notat Claudius Saturninus*[q]*, & illum uice mutua Vlpianus*[r]*: uel quũ Domitio Labeoni Celsus: Aut non intelligo inquit, aut ualde stulta est consultatio tua*[s]*. Non enim ad magnos iureconsultos qualis fuit Celsus*[t] *(qui orator summus, Prætor'que & consul, cui'que Traianus Imperator statuam poni iußit, quod eum summo in honore haberet, & præ cæteris admiraretur, ut Dion autor est) referendum est, ut responsa scriptò edant de rebus indubitatis*[u]*, ut mirum sit cur nostrates rusticum Celsum dixerint, rursus'que Labeonem Iureconsultum, quum qui iura profeßus est, non Domitius, sed Antistius esset, ut Corn. Tacitus scribit. Sed & ei qui criminis alicuius suspectus est quandoque seueriter responderi nouum non est*[x]*, sicut & ei qui*

o l. ea est. de verbo. signi.

p l. ij. §. seruius. de origi. iur.

q l. à testato, re, de condi. & demon.

r l. j. de senat.

s l. domitius. de testa.

t l. ij. in fi. de orig. iur.

u l. j. in fin. ad munici. l. qd' Labeo. de Carbo. edic.

x l mercalẽ. de cõd. ob tur. cau. l. ij. ifra de furtis.

aduerſus ſuam profeßionē aliquid extorquere precibus nititur[y]. *Hoc cōſtat generaliter erga præceptores ſummam humanitatem præſtandam eſſe*[z], *ſicut & erga ſeniores*[a]. *Semper tamen* Ariſtotelis *illud obſeruandum: Amicus* Socrates, *amicus* Plato, *magis amica ueritas* [b].

c ¶ ACCEPTILAtio. *Hoc enim caſu quāuis ſoleat dici nō ſeruāti non ſeruandum*[c], *extincta tamen actio ſuſcitari nequit.*

liana ſtipulatio, necnon & acceptilatio [c] ſequuta fuerit: quæ ſi ſubdita eſſe illuxerit, nullam aduerſariæ

Sed dubitant hic aliqui quorſum opus fuit, ut Gallus Aquilius *hanc acceptilationem inueniret, quum donatione potuiſſet tale ius ſtatim extingui. Reſpondet* Iaſon, *potuiſſet quidem, ſed non citra ſolennitatem inſinuationis*[d], *neq; adeò ſecure, quum certis ex cauſis donationes reuocentur*[e]. *Ego ſatis faterer* Iaſ. *ſententiam in tranſactione procedere. Propter dubium enim euentum acceptilatio non omnino uim donationis habet*[f], *unde tranſacto negocio, nemo uictus aut uictor dicitur*[g]. *At in re clara non dubitauerim etiam in acceptilatione, donationis cauſa facta, inſinuationem neceßariam eſſe, nec ideo minus reuocari donationes, quod acceptilatione roboratæ ſint, alioqui facillima fraudibus uia reperta eſſet*[h]. *Aliter igitur reſponderim, nempe donationis contractum* Aquilij *tempore innominatum fuiſſe, nec actionē ullam protuliſſe*[i], *ſed ſolo rei interuentu confirmari ſolitum, at* Aquilius *id remedium inuenit, quod uerbis qualemcunq; actionem extingueret.*

Petitionem

y l. profeſsio. infra de mu. patri. lib. x.
z l. dicere. de arbitris.
a l. ſemper. de iur. immu. l. apud Iul. de fideicō. lib.
b l. iij. §. ſi qs quaſi ſtatuliбe. verſi. ſed ipſe Celſus. de condi. ob cau.
c l. cum ꝓpo‑nas. ij. ſupra eod.
d l. ſancimus. ſ. de dona.
e l. ſi. de reuo. dona.
f Arg. l. ſi. infra eo.
g l. ſi. in princ. manda.
h Alex. l. creditoris. ſupra titu. ſ.
i l. ſi qs argentū. infra de dona.

d ¶ PETITIONEM HAEREDITATIS. *Hic annotant aliqui eodem libello rei uēdicationem cum petitione hæreditatis iungi posse, quod tunc concedendū est, quum ad diuersa respiciunt, ut si speciem aliquam uendicem, & uniuersam hæreditatem petam*[k]*: ratione autem eiusdem rei non possent iungi, nisi, ut uocant, subordinate*[l]*, quod alibi attigimus*[m]*.*

tuæ petitionem[d] hæreditatis, vel in rem specialem cō petere palam est.

IIDEM AVGG.

Cæcilio.

CAusas vel lites transactionibus legitimis finitas, imperiali rescripto resuscitari non oportet.

CAVSAS VEL *lites.* Transactio*nes ergo rescripto principis tolli nequeunt, sicut nec res iudicata*[a]*, imò qui aduersus eam supplicat, pœna infamiæ notatur*[b]*. Quod in eos annotandum est, qui lapsis in causis appellationis fatalibus, instantiā suscitare rescripto conātur*[c]*. Nam etsi cōditis legibus municipalibus cautum sit, eas ad causas præsentes & præteritas trahi, non tamē de his actum cēsebitur, quæ trāsactione uel aliter finitæ sint*[d]*. Nec enim statuta huiusmodi ad præteritas causas, nisi cōfirmationis causa, trahi solent*[e]*. Quorū omniū ratio illa est, quòd alteri quæsitum ius hoc modo auferretur, rescripta uero ita interpretari debēt, ut uniuscuiusq; ius saluum sit*[f]*, nec lites nouas inducant, quas publice interest potius sopiri*[g]*, alioqui nulla sunt*[h]*, & importunitate quadam nimiaq; ambitione extorta præsumuntur*[i]*, non autem uoluntate principis concessa*[i]*. Vnde rescri-*

k Bal. l. ij. ſ. & peti. hæredi.
l l. ij. ſ. ad fin. l. qui de inof. de inoffi.
m l. edita. §. ti. tu. iij.
a l. j. infra sen. resc. nō pos.
b l. fi. supra vt lite penden.
c l. nemo. de tempo. app.
d l. j. § fin. vbi Bar. ad Tertullia.
e Bar. l. omnes populi. §. q. princ. de iusti. & iure.
f l. quoties. §. de prec. impe. offeren.
g ca. exposita. de arbit.
h l. rescripta. de preci. impera. offerē.
i l. j. ſ. de peti. bo. subla. libro. x.

 ptum

I *ptum iniuſtum exequutionem à iudice non habet, niſi*
alia iußione expectata [k]. *Quod & in pœnis dicendum*
II *in quibus ſtatutum eſt* x x x. *dies expectari* [l]. *Sed*
quid in caſu noſtro, ſi princeps cauſam cognoſcen-
dam mandet, lege non obſtante? Et *receptum eſt, poſ-*
ſe principem hac clauſula ſopitam controuerſiam ſuſci-
III *tare* [m]. Addit Areti. *idem eſſe, ſi non obſtante tranſ-*
actione dixerit: Apparet enim de certa principis ſcien-
tia [n]. *Verum hanc ſententiam* Caſtren. & Iaſ. *non pro-*
bant. Sed ſæpißime dubitari uidi, quum ad libellum,
quo uictus aduerſus rem iudicatam uel tranſactionem
ſupplicabat, princeps reſcripſiſſet, audiat talis & iu-
ſtitiam faciat, ſeu, quod iuris fuerit conſtituat, an ſuſci-
taſſe his uerbis cauſam uideatur? Et aliqui cenſuerunt
uideri [o], *quia aliàs id mandatum nullius effectus, ſu-*
peruacaneumq́; eſſet [p]: & *quum princeps ius reddi ue-*
lit, de cauſæ ipſius iuſtitia & fine intelligendum eſt, ut
cognoſcere decidereq́; litem iudex poßit [q], *quod & exẽ-*
plo compromittentium de iure traditum eſt [r]. *Nam &*
Alexã. *reſpondit* [ſ], *quum princeps cauſam demandaſſet,*
uideri eam appellationem admiſiße, quamuis regula iu-
ris, nemini tertio appellationem concedentis, obſtaret [t].
Nec *me aduerſantis huic ſententiæ* Iaſ. *argumentum mo-*
uerit, quaſi tali iuri princeps reſcripto derogare ne-
queat, niſi adiecta clauſula non obſtante &c. [u] *Reſpon-*
deo enim certam principis ſcientiam, quam ex ſupplicis
libelli lectione habuit, eius clauſulæ uim habere [x]. *Mihi*
tamen humanior uidetur hæc Iaſonis *opinio, ſecundum*
quam & Dec. *reſpondit* [y], *quia lex noſtra derogare futu-*

ris

k ca. ſi qñ. de reſcrip.

l l. ſi vindicari. ſ. de pœn. xj. quæ. iij. c. apud.

m Doct. l. ſi. §. ſi contra ius vel vtili. publi. Bart. extrauag. ad repri. verb. nõ obſtãtibus.

n Argu. l. ſi qs in princi. de leg. iij.

o Bal. & Barba. c. ij. de offic. leg. Feli. c. j. char. vlt. de cõſtitu.

p l. ſi qñ. de lega. j.

q Gl. & Ang. §. exhęredatos. ſ. auť. de hęre. & falc.

r Doc. Cle. auditor. ď reſ.

ſ Cõſ. 77. l. 2.

t But. & Imo. c. ſua nobis. de appel.

u d. l. fin. & c. nonnulli. in pric. de reſc.

x l. Idẽ Vlp. §. j. ď excu. tu.

y Conſi. 198. col. penul.

ris rescriptis uidetur, ideo simplex scientia principis non sufficit [z], *maxime quum graue damnum diuersæ parti infligatur* [a]. *Adde quòd ea uerba, quod iuris sit talis constituat, duplicem sensum habere possunt, sicut quum dicimus, talis ius appellandi, uel ius operis noui nunciandi habet. Ad principium enim referri possunt, ut scilicet de articulo ipso intelligantur, possunt & ad litis finem trahi, id est ad causæ principalis substantiam* [b]. *Fiet ergo interpretatio legibus concors, ut de articulo intelligatur* [c], *nec quicquam ideo superuacuum erit: Nam & quum quis supplicatione petijsset, ut summatim & de plano causa cognosceretur, & princeps simpliciter rescripsisset, audiat talis, conclusum fuit, non uideri mandatum summariæ cognitionis facultatem* [d], *idq; nisi expreßis uerbis aliam fuiße principis mentem appareat* [e]. *Arbitror igitur suprascripta in quæstione solum iudici mandatum, ut perspiciat an de aliquo casu tractetur, quo lex iudicatum rescindi, actam'que rem rursus agi sinit* [f]. *Cæterùm operæ pretium hic est docere, quænam sit inter litem & causam differentia. Et lex sentire uidetur, litem ipsam pro actione capi, siue in rem siue in personam, quæ in iudicium deducta sit* [g], *& ideo proprie post contestationem solum litem esse receptius est* [h]. *Largius tamen, & pingui Mineruа quandoque aliter accipitur* [i], *ut etiam præparatoria iudicij contineat* [k]. *Proinde uitium litigiosi cõmitti constat, etiam ante iudicium acceptũ* [l]. *Sic & nil nouari pendente lite, intelligitur ab ipsius citationis prima origine* [m]. *Sic & perpetuari delegati iudicis iurisdictionem à*

z d.l.j. de peti.bo c.por. recta. de cõs. fir. vtili.

a Gl.l.iij § si is pro quo. quod quisq; iur. Fel.c.nõ nulli.co.xx.

b Gl. & Bal. l.j.in pri. de ope.no.nũ.

c Alexã.cõs. 94. & 136. in.ij.

d Ro. decisione.358. si in cõmissione. in nouis.

e Rom. decis. 67. si petat.

f l. imperatores. de re iu.

g l.litis. de ver bo. signi.

h c. ex pte.ij. de ver.sig.

i Gl.auth.q se mel. ĩ. quõ et qñ iudex.

k l.posthum?. in si.de inof. testa.

l Auth. litigiosa.ĩ.de litig.

m Clemen. si. vt lite pẽdẽ.

 nem à

nem à citatiõe receptũ est[n]*. Veteres autẽ ipsi nõ litem sed stlitem dicebant, ut est apud* Festum: *Hinc & decemuiri stlitibus iudicandis. Vnde dubia est Isidori etymologia à limite dictam credentis*[o]*. Causam uerò receptius est generale esse uocabulum, tam ad ciuilia, quàm ad criminalia pertinens: tã ad iudicialia quàm extraiudicialia: tam ante cõtestationẽ litis, quàm post*[p]*. Quo sensu & Græci* αἰτίαν *accipiunt. Sic Mar. Cicero causarũ, inqt, genera sunt tria: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Ex adiecto autem uerbo declaratur quo sensu generalis ea uox restringenda sit, ut quum dicimus, causam perorauit, post litis enim cõtestationem usque ad sentẽtiam accipitur*[q]*. Quapropter si lege municipij cautum sit, ut propter aduocati absentiam causæ suspendantur, post litem contestatam accipietur, ut* Bal. Salice. Riminaldusq; *tradiderunt: quia tunc proprie exercent officium suũ aduocati*[r]*, quæ ratio friuola est. Ego potius ita crediderim argumento suspensionis. Quum enim ante litem contestatam nulla sit instantia*[s]*, non potest sustineri seu suspendi quod nõ est, merito causæ uox restringitur, ut litem significet*[t]*.*

[n] Dixi i rub. supra tit. ij.
[o] c. forus. de verb. signi.
[p] d. c. forus. c. sup quęstio. de offi. dele.
[q] l. qui cũ maior. §. accusasse. de bonis liber.
[r] l. rem nõ nouam. §. j. infra de iudi.
[s] l. properandũ. infra de iudicijs.
[t] Alb. & Angel. l. j. §. postulare. ff. de postul.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Marcello.

Qvum proponas ab ea cõtra quã supplicas, litẽ quã tecũ habuit, trãsactiõe decisã: eãq;

Qvvm proponas. *Quũ Titia fundũ à Marcello peteret, tandẽ receptis ab eo centũ trãsegit, pmisitq; amplius nõ petere, & si cõtra faceret, accepta*

accepta restituere: traditur hic, solum exceptioni transactionis locũ esse, nisi adiecta per stipulationem sit clausula, rato manente pacto, tunc enim posse Marcellum & data petere, & nihilominus eam ad fundum agentem, transactionis exceptione summouere[a]. *Idem addunt Docto. si iusiurandum accesserit*[b]. *Idemq; cũ pœna ad id tantũ quod particulariter interest refertur, nihil tunc oberit, & pœnæ locum*

acceptis his quæ negocij dirimendi causa placuerat dari, nũc de cõuẽtione resiluisse, ac petas, vel pacto [b],

esse, & principali quoq; conuentioni[c]. *Idẽ si prior actio fuisset acceptilatione extincta*[d]. *Non enim ideo suscitatur, quòd is qui cõtra fecit restituerit data, idq; receptius est. Nam quoties pœna non id quod interest respicit, sed contemptũ ulciscitur, utriq; remedio locum esse cõstat*[e], *ut quia à partibus uerisimiliter actum sit, eum qui de facto solum contraueniat (quum de iure propter sublatam actionem non posit) in pœnã incidere*[f]. *Vnde rectè annotant hic pleriq;, clausulam, rato manente pacto huius esse effectus, ut pœnam adiectam uideri faciat, quo contẽptus ipse puniatur, & ideo secundũ id quod interest, non restringi*[g]. *Apparetq; Baldi sententiam hinc confutari, existimantis in contractibus bonæ fidei semper tacite hanc clausulam subintelligi*[h]: *id enim & lege & ratione caret, constatq; ferè regulariter in eis contractibus subiectam pœnalem stipulationem id quod interest respicere, & ideo in illud imputari*[i].

b ¶ VEL PACTO. *Quum utrunq; hoc casu locũ*

a l. qui fidẽ. ff. eod.

b l. si quis maior. infra eo.

c l. traiectitię. §. de illo. de actio. & ob.

d l. vbi pactũ. infra eod.

e l. si quis rẽ. de arbit.

f l. qui Romę. §. fi. de ver. obliga.

g Bart. l. ij. §. item si in facto. de verb. obliga.

h Bal. l. si pacto quo pœnã. iiij. colũ. supra tit. j.

i l. prædia. de actio. empti. l. si quis à socio. ff. pro soc.

haberet, uideretur disiunctiua pro coniuncta poni, ut Fulgo. Pau. Alex. Iason tradiderūt: quod si uerum esset, hac ratione defendi semper libellus alternatiuus posset, & tamen receptum est libellum alternatiuum non admitti[k]*, nisi pars nō opponat*[l]*, aut electio sit debitoris,*[m] *aut ex utraq; alternatiuae parte intentio actoris confirmetur*[n]*, aut agens probabiliter dubitat de iure suo*[o]*, tunc enim petitio incerta admittitur, idq; suadente humanitate*[p]*. Idem quū natura obligationis alternatiua est*[q], *quod hic Riminal. quibusdā exemplis ostendit, uel quum alternatim duo remedia sub conditione proponerentur, quorum unum alteri inesset*[r]*, Ego in textu nostro non arbitror de alternatiuo libello quicquam agi, uerba'que haec Marcelli esse, qui in ipsa supplicatione principem desiderij sui simpliciter admonuerat. Alij reum esse Marcellum respondent, licere'que reo autumant, alternatim excipere*[s]*, quae sententia uera est, licet reclamante Iasone.*

stari, vel restitui data: perspicis siquidem de his reddendis, manēte transactionis placito, statim[c] stipulatione si contra fecerit prospexisti, & xxv. annis maior fuit, quod exceptionem pacti & actionem datorum habeas: quod si nihil tale

k l. qđ i here. de. §. eligere. de tributo. gl. §. aliæ. In sti. de actio.

l Doc. l. edita. ff. de eden.

m l. vbi. §. q il lud. de verb. oblig.

n c. tertio lo co. de pba.

o c. cōstitutus. de in integ. restitu.

p l. j. §. qs aūt. quo. legato.

q Bal. l. ij. ff. de rescin. vēdi.

r Glo. l. j. ff. qñ prouoc. non est necesse.

s l. nemo phi bet. de exce.

c ¶ STATIM. *Existimant ferè Doctores idem, etiā si non statim: superfluereq; hanc dictionem. Atqui argumentabitur aliquis, non solum superfluere, sed etiam inepte additam: Si enim statim in ipsa traditione conuentio apposita fuit, opus non erit stipulatione, quum traditione confir*

ne confirmetur pactum, actioniq; sufficiat [t]. Ego statim, ex Nonij Mar. sententia hic id est perseueranter acciperem, quo sensu non ad tempus, sed ad seriem rei gestæ refertur [u].

t l. legem. supra eod. §.

u l. s. in fin. de iur. fisc. l. ij. §. vbi in rem act.

d ¶ EXCEPTIO. Vbi tamen exceptio non obijceretur, & iudex reum condemnasset, dabitur repetitio ex transactionis causa datorum [x]. Sed fac in ultimi huius responsi casu, reum transactionis exceptionem obiecisse, actoremque submouisse, an saltem eatenus agere poterit, quatenus aliqua maior utilitas in repetitione datorum uersetur? Et Alexan. ex quorundam sententia posse existimauit [y], supplendumq; id textui nostro arbitratur. Contrà Fulgo. Paulusque, sed non firmis rationibus. Ego quoties pœna contractui nominato & in fauorem creditoris, (quod in dubio censendum est) adiecta sit, arbitror quod in altero amplius sit exigi posse [z]: quòd si contractui adiecta sit innominato, ut in nostra lege, uel aliâs infirmo, satis esse si quod in pœna est, sit exactum, nec ad alterum amplius recurri posse [a], quoniam uerba conditionis stipulationi pœnali adiecta, non patiuntur hanc interpretationem, nec mens contrahentium id suadet, quæ solum stipulatione pœnali prouidere in alterum casum uoluit, quoniam alterum id est principalem promissionem non satis efficacem sciebat, quod alibi declarauimus [b].

conuenit, exceptio [d] tibi, non etiam eorum quæ dedisti repetitio cõpetit, parta securitate.

x l. eleganter. §. penul. de cōd. indebi.

y d. l. prædia. d. l. si quis a socio.

z d. l. prædia. d. l. si quis.

a l. rescriptū. §. si pacto. ff. de pactis.

b d. §. duo fratres. in fi.

Transigere.

TRANSIGERE. *Epitomen huius rescripti hoc distīcho clausit Accur.*

Sanguinis in pœnis nisi mœchus transigit omnis.
In reliquis nulli liceat nisi crimine falsi.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Valentiniano.

TRansigere, vel pacisci de crimine capitali,

Compræhēdit autem duas regulas, quarū quælibet unam habet exceptionem, de singulis igitur uidēdū. Et in primis regula est, in criminibus capitalibus, quæ sanguinis pœnam ingerunt, transigere licet. Videbatur autem contrarium potius statuendū, quia publice interest nocentes opprimi[a]*: pactum autem uel transactio aduersus publicam utilitatem nulla est*[b]: *Nam & accusator transigens, quum à lite desistat, tanquam præuaricator plectēdus uidetur*[c]*, ut cōmunis se habet sentētia: imò & infamia notatur*[d]*, ergo credendum nō est, transactionem concedi, quum lex eum qui transegerit pœna afficiat*[e]. *Adde quod inutilis esset hæc trāsactio, quū non ideo absoluatur reus. Potest enim quilibet alius de eodē crimine eum accusare*[f]. *Sed & iudex ipse eundē processum perficere, & ex eo condemnare poterit*[g]*, quod* Fulgo. Rimi*naldusq; tradiderunt. Sed tamen summa ratione nititur legis nostræ regula: Quum enim quilibet transigere uel pacisci poßit, cui id prohibitum nō est, debuit hoc quoq; casu id iuris non denegari*[h]. *Et quum ex aduerso stet fauor publicus, quo delicta puniuntur, pro transactione uero sit ea humanitas, qua concessum unicuiq; est sanguinem*

a l. ita vulneratus. ad legē Aquil.
b l. iurisgentiū. §. si paciscar. ff. de pactis.
c l. iij. in fi. de præuarica.
d l. si maritus. §. si negauerint. vbi barto. de adult.
e l. Gracchus. f. de adulte.
f l. q coetu. §. fi. ad. l. Iul. de vi pub. l. iij. §. pen. de sepul. viola.
g l. ij. infra de aboli. c. j. & ij. de colluf. detegen.
h l. necnon. §. quod eis. ex qb. cau. ma.

nem suum quoquo modo redimere[i]*, sit & capitalium pœnarum odium*[k]*, sanctius fuit in hanc partem, inclinare, & pro ualore contractus pronunciare.* Vnde *quod uulgò traditũ est, leges pœnales & odiosas extẽdi fauore* Reip. *ut delicta puniantur*[l]*, nõ procedere existimauerim, cum de sanguinis pœna agitur, idq; legis nostræ argumento*[m]. Nec *nos mouere debuit, quod accusator desistens puniatur, tanquã leges generaliter quẽlibet puniãt, qui accepta pecunia ab accusatione desistat*[n]: Nam *respondent* Doct. *non ideo transactionem rescindi, quum & alijs casibus quandoq; uideamus actum ualere, licet autor pœna afficiatur*[o]. Addit Bar. *in eo quoq; utilẽ accusatori trãsactionem, quia pœnã talionis, quæ in causis capitalibus imponitur*[p]*, euaderet, solaq; pecunia ex* Tur*pil.* S.C. *multaretur*[q]. *Alij simplicius legem nostram accipiunt, quæ non esse prohibitam transactionem ait, ergo nulla omnino pœna afficiẽdus est accusator, qui proprie transigere, id est ab actione trãsire dicitur*[r]. Quum en[illegible] *autoritate legis nostræ desistat, nulla affici pœna debet*[s]. Quod *si respectu rei ualet transactio, non solum ut sanguinem suum redimat*[t]*, sed etiã ne in pœnam aduersarij corrupti incidat*[u]*, ergo & respectu accusatoris ualere debet, quoniam* τῶν συνωιγόν τῶν*, id est correlatiuorum natura id suadet*[x]*, ne alioqui uideatur legislator altera manu quicquam concedere*[y]*, altera facientẽ punire: & hanc sententiam Suzarius* Riminaldus*q; sequuntur, quam & ipse probo.* Nam *aut trãsactio ante inscriptionem, uademq; præstitũ inita est, &* Petro Cyno*q; consentiant omnes, nulla accusatorẽ pœna affici tradentibus*[z]*: aut post*

i l.j.de bo.eo. qui sibi.
k l. famosi. ff. ad.l.Iul.ma.
l l.si vxor. de adul. Bar.l. quemadmodũ.de ag. & censi.lib.xj.
m Dixi.l.ij. supra titu.ij.
n l.si fœmina. §.ad Turpil. l.ab accusatione.ff. e.ti.
o l.finali.ff.de diuor.
p l.fi.§.de acc.
q d.l.iij. in fi.
r l.ij. vbi glo. supra eo.
s l.destitisse. ad Turpil.
t d.l.j.de bon. eo.
u Alexan.hic.
x l.j.de cupressis.lib.xj.
y d.lege Gracchus.
z l.quæsitum. ad Turpil.
z Argu. l.j.§. pen.de calũ.

aut post inscriptionem, & idem ego censeo[z]*, quia iura quæ accusatori pœnam irrogant, aut in causis fiscalibus pecuniarijs loquuntur*[a]*, aut in criminibus, quæ sanguinis pœnam non irrogant, uel in quibus transigere aliàs non licet*[c]*, aut generaliter in casibus quibus alioqui abolitio necessaria esset*[d]. *At in regula legis nostræ quum permissa sit transactio, ad abolitionis opem confugiendum non est. Cæterùm nec uerum est inutilem esse hanc transactionem, imò ex ea plurima utilitas oritur, ut quia reo pœna non infligitur, quæ aliàs accusatorem corrumpenti infligi solet*[e]*: Nec pro confesso habetur, quum aliàs transigens fateri crimen uideatur*[f]. *Sed nec accusator amplius repetere id crimē potest*[g]*, quum alioqui nouum processum, si transactio nō ualuisset, instruens audiendus fuisset*[h]*. An autem iudex ipse ex eo processu condemnare reum posit, dubitatum est. Et* Bartol. *non posse censuit, quum transactum in causa sanguinis est, quem pleriq; sequuntur: quum lex quæ iudici cōcedit, ut ex eodem processu cōdemnet, in eo casu loquitur, quo abolitionis impetratio necessaria fuit*[i]*, & consequenter non permissa (ut supra docui) transactio, quam sententiam ceu receptiorem humaniorémq; & ipse sequor. Verùm quum pacta priuatorum iuri publico derogare non possint*[k]*, non erit iudici deneganda inquisitio, si de casibus agatur quibus aliàs ea concessa reperitur: Iure enim nostro regulariter ex inquisitione non proceditur*[l]*, licet hodie propter leges municipiorū plerisq; locis aliud soleat obseruari. Et ex his ostensum est summa ratione niti priorem hanc rescripti partem. Verùm dubitatum apud aliquos extat,*

a l. eius qui. de iure fisc. l. j. ĩfra de pœn. iudi. q male iudi.
b d. l. si fœmina.
c l. de crimine. ĩfra de adul.
d d. l. ij. infra de aboli.
e l. imperatores. de iu. fisc.
f l. in fisci. ff. de iure fisci.
g l. iij. §. pe. de sepul. viola.
h Bart. d. §. si negauerit.
i d. l. iij.
k d. §. si pacisca.
l l. ij. si publico. vbi Bar. ff. de adulte.

extat, num hodie lex hæc correcta censeatur, & aiebant uideri correctam quum ratio legis correcta sit [m]. Ideo enim permissa est in causa sanguinis transactio, quia reo licet salutem suam quoquo modo redimere [n], licet & accusatori, qui nisi obtineat, pari supplicio in his causis plecti debet [o]. At hodie secus est, nõ enim pari supplicio punitur, sed arbitrio iudicis quũ talionis pœna moribus nostris exoleuerit [p]. Sed tamen non tam facile abrogatã ego hanc legem existimauerim, cuius rationem correctã fuisse uerum non est: Principaliter enim fauore rei se redimentis inducta est, quæ ratio etiamnum procedit. Vnde quamuis respectu accusatoris non subsit amplius sanguinis periculum, non tamen lex abolebitur: cuius ratio, quod ad principalem dispositionem attinet, adhuc salua est [q], qua de re à nobis libro de uerbo. sign. 1. disputatũ fuit. Concludendum igitur, etiam hodie in causa sanguinis permitti transactionem, siue ex parte rei, siue ex parte actoris. Sed quid si filio accusato, pater iudicium defensionemq; susceperit, num cum patre transigi poterit? II
Et non uideretur: Non enim sanguinem proprium redimit, quod lege concessum est [r]: sed alienum, id est filij sui. III
Riminal. tamen aliter sentit, adhucq; legi nostræ locum esse arbitratur, idq; propter coniunctionem, quæ patri cũ filio est [s], quæ sentẽtia humanior est. Amplius idẽ censuit, id ius ad cognatos quoq; producendũ: uidetur enim eos quoq; aliquando admitti, ut accusati defensionẽ, quũ sua intersit, suscipiant [t], poterunt ergo etiã transigere: Non parum enim sua interest, cognatum non inquietari: quum

m Glo. l. j. ff. de legi. tuto.
n d. l. j. de bo. eo.
o d. l. ff. T. de accusa.
p Bar. l. pen. §. ad crimẽ. de pub. iudi. Feli. c. sup. col. 3. de accusa.
q c. 2 multis. de æta. & quali. Aret. l. ij. de vulga.
r d. l. j.
s l. fi. T. de im/pub. l. isti. in fine. qđ met. cau.
t l. j. & l. ij. de lib. cau. Bar. d. §. ad crimẽ. col. 4.

riu: quum cõtumelia ei facta, toti agnationi facta uideatur [x]. *Sed quid si reus ipse reclamet? an eo inuito pater uel cognati transigere poterunt? Et credẽdum est posse, quũ id ius transigendi ad eos pertineat, nõ ex rei perso-na, sed propter propriã affectionem* [y] *ut idem Rominal. ait. Et hæc quod ad priorem regulam attinet, sufficiant: nunc de exceptione uideamus. Quæstionis igitur est, cur lex adulterium exceperit. Et aliqui ideo id factum existimant, quia grauißimum sit hoc crimen* [z]*: sed certè non pauca sunt alia grauiora* [a]*: Alij castitatis fauore, quam legislator maxime affectat, in primis cupiens maritalem fidem illibatã esse* [b]*, ut matrimonia magis frequẽtentur, liberisq; hominibus ciuitas repleatur* [c]*, quæ ratio crebrius ferè probatur. At Bart. Baldusq; naturam criminis perpendunt. Solet enim sæpißime & clam committi, humaniterque mœchi secum actum putarent, si pecunia stuprum emere possent. Vnde lex uetuit, quenquam pro comperto stupro pretiũ accipere* [d]*: suspicaturq; legislator etiam si gratis remißum crimen dicatur, clam tamen pecuniam interuenisse* [e]*, facillimeq; fraudẽ legi fieri potuisse, si sola transactio nõ etiam pactum prohiberetur* [f]*: Quum etiam si pecunia non interuenerit, nihilominus adhuc eius opinio grauetur, qui uindictam domus suæ hoc casu negligit* [g]*. Ego quandoq; eam quoque rationem probaui, ut censerem, iure ueteri pœnam sanguinis in adulteros non fuisse constitutam, & ideo ex posteriore rescripti capite transigi in eo crimine non potuisse: & quum deinde aucta sit pœna, iußumque gladio eos feriri* [i]*, probibitionem tamen transactionis durare,* quoniã

IIII

w l. iij. §. sed si mulier. de li be. ho. exhi.
x l. lex Cornelia. de iniur.
y l. non tantũ. de appel.
z l. codicillis. §. matre. de lega. ij.
a l. fi. § j. de publi. c. at si cle rici. § j. de iudi.
b Auth. de le. no. circa pri.
c l. sup statu. infra de quæ stio.
d l. auxiliũ. in fi. de mino.
e l. is cuius. j. responso. de adult.
f c. si ciuitas. de sen. excõ. in. 6.
g l. miles §. socer. de adul.
h l. si qs viduã. de quæst. l. claudius. de his quib. vt indig.
i l. quãuis. in fi. J. de adul.

quoniam ratione legis impulsiua submota, non tamẽ cessat dispositio[k]. *Fauor enim publicæ utilitatis ut delicta puniantur, impulsiua est posterioris huius regulæ, causa*[l]. *Sed quid in raptu censebimus? Et frequẽtius fere traditum, in eo concessam esse transactionem*[m]: *Quod intelligendum, quoties alia mulier, quàm quæ nupta sit, rapta est: alioqui in raptu adulteriũ quoq; inesset*[n]. *Sed Iacobus Baldus & quidã alij dissẽtiũt, negãtq; in raptu trãsigi posse: est enim atrocius crimen. Quæ sententia, ex his quæ infra de stupro disseram, etiam mihi probabilior uidetur. Tum etiam quia lex, parentes si patientiam præbuerint ac dolorem remiserint, deportatiõe plectit*[o]: *ut appareat nec gratis, multoq; minus accepta pecunia remitti accusationem posse*[p]. *Cauillãturq;, qui ex s.c. Turpilia. puniri parentes credunt*[q], *uel ex præsumpto lenocinio*[r]: *quũ nec Turpiliani pœna sit deportatio, nec probabiliter præsumptum hoc casu sit lenocinium, quod tã atroci pœna emẽdari debuerit*[s]. *Nec me mouet, quod alibi legitur, exoratũ raptæ mulieris patrem remisisse iniuriam*[t], *uel id crimen pactione transmissum*[u], *quia non ideo dicitur ualuisse remissionem, pactionẽ'ue, imò dictio illa transmissum, significat utcunque & de facto neglectum. Tranquillus in Caligula cap. x. Quæ ipse paterentur incredibili dissimulatione transmittens &c.*

11 *Sed quid si uis nulla facta sit, statuemus? ut quum uidua uel uirgo sponte stupro cõsenserunt. Et Alexã. ait existimasse communiter Doctores in stupro transigi posse, ut lex nostra, quæ de adulterio loquitur, & in grauiorem eius criminis pœnam transactionem prohibet, ad stuprũ non*

k l.j.§.sexum. de postu.l.j.& pri.§.& cad. tollen.

l Arg.Bar.l.ij.§ fi.de dona.

m l.si quis ser uus.§.in qb. cau.ser.pro præmi.lib.l. qui cœtu.§. fi.ad.l.Iul.de vi pub.

n d.l.siqs viduam.

o l.j.ad fi.& raptu virg.

p l.furti.§.pa ctus.de ifam.

q d.l.iij.in fin. de præua.

r l.ij.§.j.de adulte.

s §.pe.in auth. ut liceat matri.

t d.l.qui cœtu.

u d.l.si quis ser uus.

extendatur. Odia enim restringi conuenit[x]. *Sed Bartol. hic, Baldusq; aliter sensisse ratione sua uidentur, dũ pretium recipi posse pro comperto stupro negant*[y]. *Nec minor est huius criminis, præsertim cum uiduis, frequẽtia, quàm adulterij: quod Agathius poëta attestatur.*

Χήρη ἔχει πάνδημον ἐρασὴν.

Ad uiduã coëunt mœchi populariter oẽs. Vidẽturq; hoc sensisse Hugol. Iacob. Cynus: in quam sententiam & ego transeo, quia lex Iulia promiscue stuprum & adulteriũ appellat[z]. *Vnde nec in pœnalibus quidem censetur prohibita extẽsio, quæ ex latiore uerbi significatione assumitur*[a]. *Quæ nostra sentẽtia tum maxime ꝑcedit, quũ de ea specie stupri agitur, unde nulla est sanguinis pœna. Tunc enim posteriori legis nostræ regulæ standũ est: ut quum quis uirginem nõdum uiri potentem, uitiarit: quo ex delicto honesti relegantur, alij dantur in metallum*[b]. *Quod procedere Azo*[c] *censuit, etiam in eo qui contractis nuptijs felici diplomate uoluit uti. Fuere & qui generaliter stupratoribus negarent pœnam sanguinis irrogari*[d], *quod & ego fateor, lege Iulia uerũ esse, sed extraordinario iudicio constat summo supplicio affici*[e]. *Sed quid in adulterio præsumpto respondebimus? Vt quum aliquis aduersus tres denunciationes uxorem alienam adhuc solicitat*[f]. *Et lex ait, amicabili conuentiõe decidi posse*[g], *censueruntq; id communiter Docto. quæ interpretatio etiam nobis placet. Annotandum'que inde est, non idem semper iuris præsumptionem, quod ueritatem pollere*[h], *quum tamen hoc præsumptio à fictione distet,*

x l. cũ qdã. de li. et posthu.
y d. l. auxiliũ. in fi.
z l. inter. de adult. l. de cri. mine. C. e. ti.
a l. si vxor. de adult.
b l. si quis aliquid. §. qnõdum. ff. de pœn.
c In summa, de nuptijs. co. lum. ij.
d §. ij. Inst. de pub. iud. Mathesil. not. 100.
e l. j. in fi. de extraor. crim. III
f Auth. si quis j. de adul.
g §. fi. in auth. vt liceat matri.
h l. fi. ff. de ꝓb.

ſtet, quòd ipſa ueritatem imitetur, fictio aduerſetur[i]*. Et* IIII
quum tranſigi in præſumpto adulterio poßit, uideretur
fortius id permittendum, quoties accuſator certus red-
ditur, nullum commiſſum fuiſſe, reumq́; innocentem
eſſe[k]*, ideoq́; tali caſu legi noſtræ locum non eſſe Ac-*
curſius cenſuit[l]*. Qua tamen in re aliter diſtinguitur:*
Ante enim inſtitutam accuſationem utique hoc tolerari
poteſt[m]*, poſt uerò ſecus eſt: quia qui accuſat, aſſerere*
uidetur ſe exploratum facinus in iudicium deducturum,
ideo citra fraudis ſuſpitionem deſiſtere nequit[n]*. Qua-*
propter lex abolitionem non niſi cauſa cognita concedi à
Præſidibus permittit[o]*. Sed num ſaltem de adulterio pa-* V
cem facere, iniuriamq́; remittere quis poterit? Et re-
ſpondit Barto. poſſe[p]*. Nec enim prohiberi quis debet,*
quin ſimultates animiq́; rancorem deponat[q]*. Obſtat ta-*
men huic ſententiæ, quod lex ait, dolorem remitti non
poſſe[r]*. Sed ueriſimile non eſt ea lege de hoc rancore in-*
telligi, qui non ad forum ciuile, ſed ad conſciētiam potius
pertinet, quemq́; ex lege Chriſtiana abolere tenemur.
Fortius obſtat, quòd pax per pactionem celebratur: un-
de qui paciſci non poteſt, nec pacem facere debet[ſ]*: Niſi*
reſponderis, rancorem quidem remitti poſſe, pacem ue-
ro, quæ uia contractus initur, fieri non poſſe, quod ali-
qui ſenſerunt[t]*. Hodie quoque conſtat, poſtquam mu-*
lier uerberata in monaſterium detruſa fuerit, lapſo bien- VI
nio, poſſe maritum ei reconciliari, rurſumq́; eam recipe-
re, quod commentitio iure Iuſtinianus ſanxit[u]*. Quid ſi* VII
accuſator tranſigat uel paciſcatur, idq́; ſe facere pro-
teſtetur odio litium, uel quia deſit ſibi pecunia, hoc eſt

i l. filio quē. de lib. & poſt.
k l. ſerui. infra de adul.
l l. ſi quidē. in glo. fin. infra de contrah. ſtipul.
m l. ſi maritus. § ſi negauerit. ff. de adul.
n l. abolitionē ſ. de adul.
o l. ij. ſ. d' abo.
p Conſi. 170. domino.
q l. ſi tibi. §. q̃dam. d' pact. vbi Bar.
r d. l. j. in fi. de rapt. virg.
ſ l. j. ff. de pac.
t Alb. tractatu ſtatu. ſecūda parte. q. 125.
u Auth. ſed hodie. de adul.

nerui litigiorum? Et non iuuari eum hac protestatione
x l. alimēta. l. de neg. gest. *crediderim: Tenetur enim litem prosequi*[x]. *Si tamen id ita esse iudici probauerit, poterit discernere an abolitionem cōcedat*[y]. *Reum uero qui pacto assensus sit, hac pro*
y d. l. ij. C. de abo. *testatione excusari, Tancredus sensit, ne quicquam de se uideatur confessus, qui ex eo transegerit, quia dispendia litiū ferre nō*
z Arg. l. minoribus. ff. de min. Alexā. hic in fi. *posit*[z]. *Quod si tam facile admitteremus, reperta esset legi fraus*[a],
a l. in fisc. l. eius q. de iure fisc. *& ideo hoc quoq; casu*
b d. l. ij. C. de abo. *arbitrio iudicis relinquendum putauerim*[b].

excepto adulterio, prohibitum non est. In alijs[b] autem publicis criminibus, quæ sanguinis pœnā non ingerunt, transigere non licet.

b ¶ IN ALIIS *autem. Secunda principalis hic refertur regula, ut quoties de pœna sanguinis non agitur, sed de alia, quamuis capitali, transactioni locus non sit: idq; ut crimina puniantur, quod publice interest*[c]. *Si igi*-
c d. l. ita vulneratus. *tur de amißione libertatis uel ciuitatis agatur*[d], *transigi*
d Insti. de cap. di. §. j. *non poterit: ut si quis in metallū, uel in opus metalli de*-
e l. aut damnū §. inter. de pœnis. *tur, uel mulier in ministerium ipsorum metallicorum*[e], *Idem si ad alia ministeria sordida, ut balnearum, cloacarumq; purgationes: item uiarū munitiones quarū Traianus quadam epistola ad Pliniū meminit. Sed quid si de so*-
I *lius infamiæ nota agatur? Et uideretur causam famæ ipsi*
f l. iusta de manu. vind. *uitæ æquiparari*[f]. *Vnde & capitalis dicitur*[g], *sed tamen*
g l. licet. ij. de verb. sig. *id ex lata significatione est. Nam & damnati publico iudicio, notantur infamia*[h], *& tamen transigere non pos*-
h l. j. de his qui not. II *sunt. Quapropter idem sentio, si de pœna amißionis omniū bonorū, uel maximæ partis agatur, quia talis pœ*-

na non

na non nisi opinione quadā uulgari sanguinis causæ æqui paratur[i]*. Vnde prouerbiale carmen,*

i Glos.l.aduoca.ſ.tit.iij.

Τ' ἀργύριον ἐςὶν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς,

Argentum, & anima & sanguis est mortalibus. Vere enim quælibet corporalis etiam minima pœna quacunque pecuniaria durior censetur[k]*. Sed probabilior dubitatio est. Quid quum de membri amputatione agitur? non enim hæc pœna inter capitales reperitur. Sed tamen Alexand. cæteriq; recentiores fatentur sanguinis causam esse, & ideo transactionem in ea non prohiberi quum membrum abscissum moriatur, unde & lex hasce pœnas tanquā similes iungit*[l]*. Nec me mouet quòd largo modo solum sit capitalis pœna, ideó que uideatur ex hac posteriore regula non concedendam transactionem: quia non potest negari, quin sit causa sanguinis, idq; sufficit*[m]*. Licet uerum sit, nec inter capitales, nec usquam quidē iure ueteri cōnumerari, quia nolebant antiqui quenquam corpore mutilari. Vnde & pœna talionis in actione iniuriarum exoleuit*[n]*. At recentiores pœnas auxerunt, magis terreri ex eis facinorosos existimantes*[o]*. Sed apud Thucydidem libro tertio hac ratione improbos coërceri non posse, Diodothus Atheniensibus eleganti oratione persuasit: qui natura instincti, spe falsi, impetu quodam cæcoq; affectu feruntur, nihilq; tum minus cogitant, quàm fore ut deprændantur, & ideo noua pœnarum exempla minime excogitanda, quod & C. Cæsar apud Sallustium censuit. Verum quid in fustium castigatione dicemus? Et tum quoque transigi posse ijdem existimarunt*[p]*. Elicitur enim ex uerbere sanguis, cruciatusq; corporis causæ uitæ*

k l.1 seruorū. in fi. de pœ.

III

l §. ad hęc sancimus. auth. de collatio.

m ca. reos. 23. q. 5.

n § pœna. Inst. de iniur.

o l. iij. auth. sequēti. infra de ser. fug.

IIII

p d. l. aut dānū § hostes autem.

 sæ uitæ

q l. interposi-tas. supra. e.
r d. authē. sed hodie.
f l. veluti. ff. de pœn.
t c. in archiepiscopatu. de rapt. 23. q. 5. c. circumcelliones.
u Gl. ij. q. 3. §. in omnibus. Ro. sin. 681.
x c. sententiā. ne cle. vel mo.
y Abb. c. j. de collusi. dete.
z Bart. l. ij. de pub. iud.
a d. c. sententiā.
b Butri. d. c. j.
c c. cum nō ab homine. de iudi.
d Argu. l. non lucelli. §. si qs palam. de iure fisc.
e l. ij. vbi Bar. de publ. iud.

sæ uitæ æquiparatur[q]. Nam & hodie adulterij pœna est uerberatio[r], ut inde appareat adhuc in adulterio de sanguine agi, alioqui prior regulæ exceptio correcta esset. Et hæc sententia proculdubio humanior est. Ego tamen uereor ne in leui castigatione non sit uera: quia fustuarium, admonitionem potius quandam tunc respicit[f], qua ratione etiam iure canonico moderate permittitur[t]. Et tamen Ponta. Alex. & cæteri fatentur super pœnis, quæ iure canonico permittūtur, primæ legis nostræ regulæ locum non esse, sed posteriori tantum, quia huiusmodi non

V censentur pœnæ sanguinis[u]. Non enim lex Pontificū pœnam sanguinis cuiquam irrogat[x]. Vnde factū est, ut nec sententia illa approbata sit, qua traditur, iure Cano. in pœna perpetui carceris transigi posse[y], tanquam morti æquiparetur[z]. Vt enim Alex. recte censuit, morti solum ciuili similis est, non naturali, alioqui eo iure nemini indiceretur[a]. Solum ergo eo iure tunc licita erit transactio quum clericus exautorandus, seculariq; iudici tradendus est[b], quod ob criminis immanitatē quādoq; fieri solet[c]. Sed quid in delictis dicendū, quorum pœna ex lege municipali est pecunia, quam si intra mensem reus non soluerit, corporalis efficitur? Et Baldus Salicetusq; censuere

VI licitam esse transactionem, quoties euenire potest, ut sanguinis periculum sit[d]: aliâs si huiusmodi periculum probabiliter non subsit, secus est. Attendimus enim ad genus pœnæ, ut qualitatem iudicij discernamus[c]. Sed rursus

VII quid in criminibus priuatorū iudiciorum? Et receptior est sententia, ut neque pacisci, neque transigere liceat, si crimi

criminaliter iudicium intendatur[f]*: quia accusator desi-sterenon potest*[g]*, reus autem pro conuicto haberetur*[h]*. Si uerò ciuiliter ageretur, tunc super eo crimine pacisci liceret, trãsigere uerò nõ liceret: idq; certis casibus, quibus* Prætor *propter datam pecuniam infamia reum notat*[i]*. Sed an ideo transactio ipso iure sit nulla? Et non uidetur: licet enim reus transigens famosus fiat, tamen cõtractus tenet* [k]*. Fuere tamen qui generaliter in criminibus priuatis pactum ualere disputauerint* [l]*, nec ulterius deinde reum accusari, uel per iudicem inquietari posse, quum in eis regulare sit, ne inquirat* [m]*. Item ne extraneus admittatur*[n]*. Et quia æquum est, ut omittente accusationem eo qui principaliter est læsus, fiscus quoque, qui causam lucratiuam prætendit, cõquiescat*[o]*. Ne uideatur fiscus ad huiusmodi lucra oculum adijcere, in his, quæ ad correctionem morum potius pertinent*[p]*: quæ sententia utique disputãdo defendi posset. Ego tamen communem sequor*[q]*: Nisi quod etiam si criminaliter agatur, paciscente reo non arbitror ullam confeßionem fingi, quia lex generaliter in fisci, inquit, causis pacti, si pretium dederint, pro confeßis sunt*[r]*: Si igitur non dederint, pro confeßis non sunt. Quid hoc restringimus, quum criminaliter non agitur? Cæterùm ante cœptam litem dubium non est transigere pacisci'que de crimine priuato licere*[s]*. Tametsi non obstante repudiatione, paciscens qui accusare uoluerit, adhuc audiri poßit, si ab alio præoccupatus non sit*[t]*. In crimine uerò publico repudiari quoq; accusationẽ antequã instituta sit, posse supra diximus*[u]*, nec Turpil. s. c. locum esse*[x]*. Turpiter tamen*

f Arg. l. licitatio §. qđ illicite. de public. Bart. l. iter. §. rectè. de. fur.

g l. & i priua. ad Tur.

h l. fi. de p̃uar.

i l. quoniam. l. furti §. pactus. ff. de his qui not.

k l. post decisionem. ∫. de fur. l. interdũ. §. q̃ tutelã. ff. de furt.

l Iac. Butrig. & Rim. hic.

m l. rescripto. §. si quis. de mune.

n Gl. l. fi. & pri uat. delict.

o l. iudex circunuẽto. de min.

p l. j. ỹ fi. nãq; ∫. de se. nup.

q Argu. d. l. licitatio §. qđ illicite. de publi.

r l. in fisci. ff. de iur. fis.

s l. si tibi. §. q̃dã. de pact.

t l. iij. §. pen. & sepul. viol.

u d. §. si negauerit.

x l. quæsitum. ad Turpil.

y l.si quidem. infra de con trah.sti. recipi pecuniã huius rei causa crediderim[y], & ideo con=
dici posse[z]. Et ex his constat perpetuam nõ esse hanc re=
z Arg.l.serui. de adul. gulam, sed quibusdã casibus in causis criminalibus, quæ
sanguinis pœnam non ingerunt, licitam esse transactionẽ
I pactionem'ue: ut quum ante litem cœptam remissa est, ut
II dixi, accusatio: Vel absque pretio in crimine priuato pa=
III ctum est. Sed & in delictis quæ omittendo, seu per desi=
diam commissa sunt, non uidetur prohiberi transactio=
a Glos.l.ij.ad syllan. Dec. hic. nem, ut quum seruus dominum non defendit[a]. Grauius
enim facinus patrando delinquitur, quàm negligendo[b].
b Gl.l.si mo/ ra.so.matri. Sed & si quis transegerit, & pecuniam reo dederit ut
crimen agnoscat, fateatur'que, non censetur rem illici=
IIII
c Gl.l.j.infra de pœn.ind. qui mal.iu. tam fecisse[c]. Sed nunquid iudex ex tali confeßione sola,
reum punire poterit? Et traditum est, non posse: sed
adhuc inquirere eum debere, an delictum perpetratum
sit, quoniam si quis confiteatur se occidisse Titium, de=
bet iudex antequam reum condemnet, prius uestigare, an
d l.j.§.item il/ lud.ad Syl/ lan. uerum sit perijsse Titiũ[d]. Sed num idem est in reo trãsi=
gente data pecunia, qui pro confeßo habetur[e]? Et ui=
e d.l.fi.de p̃ua. deretur idem esse, ne durius ageretur in præsumpta cri=
f Arg.l.fin. de pba.&.d.§. pe. in authẽ. vt liceat ma tri. minis confeßione, quàm in uera[f]. Qua tamen in re ego
ambigo, quia lex pro conuicto haberi ait[g], quæ uerba
ad firmißimam legis præsumptionem referuntur, quæ
g l. eius q. de iure fisc.d.l. fina. alia probatione non indiget[h]. Arbitrantur tamen Do=
ctor. si reus de innocentia sua probare uelit, audiendum
h c.is q fidẽ. de spon. esse, quæ sententia æquißima est[i]. Et quum hæc con=
i d.l.serui.ifra de adul.l.pe. ff. de calum. feßio ex dispositione legis inducatur, merito Tancredi
sententiam confutaui, non uideri confeßum reum asse=
rentis, qui protestatus sit, eò se transigere, quo dispen=
dia

dia litis euitet: In legum enim dispositione partis protestatio non attenditur [k]*. Vnde fit ut hanc captionem probare non possim. Sicut nec aliam ab Alberico Iasone'que traditam, notarius simpliciter remissionem fieri ab accusatore stipuletur nomine omniũ quorum interest, nulla specialiter ipsius rei mentione facta. Videtur enim nobis quum primum reus remissionis beneficio utatur, ratum contractum habere* [l]*, atque perinde esse, ac si cum eo nominatim conuẽtum esset* [m]*. Quod & eo exemplo probatur, quum generaliter citantur, quicunque sua interesse pretendunt* [n]*, & Titius in iudicium uenit, satis dicitur nominatim citatus* [o]*, quum talem citationem ueniendo approbauerit* [p]*.*

circa [c] falsi accusationem.

k d. l. alimẽta.

l l. iiij. ff. rem pup. sal. fo.

m Bar. d. l. licitatio. in pri. de public.

n l. si eo tẽpore. ĩfra de receptis.

o l. de pupillo. §. seruo. vbi Mod. de ope. no. nun.

p Gl. l. j. ĩ pri. de fer.

c ¶ CITRA FALSI *accusationem. Sed quæ est ratio, ut falsum exceptum sit? Et ueteres, quia plerunque falsi accusatio ad pecuniariam æstimationem referatur* [q]*, & iura constitui oportet in his quæ plerunque fiunt* [r]*, quæ sententia reprobata est, quum etiam in priuatis delictis criminaliter deductis trãsigi nequeat, ut supra uidimus: quæ tamen ad æstimationem referuntur: nec uerũ sit plerũq; pœnam falsi esse æstimationẽ, imò est deportatio* [s]*, irrogatur'que sæpissime ex alio quàm pecuniaria causa* [t]*. Alij frequentius id constitutum aiunt, propter grauitatem criminis, quod non solum iuris, sed etiã facti infamiam apud omnes irrogat, quæ macula damno uitæ æquiparatur* [u]*, sed & hæc ratio infirma est, quum in causa criminum quæ infamiam infligunt, qualia sunt*

q l. ipse. infra de fal.

r l. iura. ff. de leg.

s l. j. in fi. ff. de fals.

t d. l. j.

u d. l. iusta. de manu. vind.

publica iudicia, transigi non posse, supra ostenderimus, mirumq́; sit propter grauitatem adulterij sensiße ueteres transigi non posse, propter atrocitatem falsi posse. Ego lib. Paradox. v. cap. i x. *aliter existimaui, nempe in crimine falsi specialiter id traditũ, ut non nisi ex ueris probationibus condemnari quisquam poßit* [x], *merito ergo transigi poterit, quia quamuis transigens loco confitentis sit, ea confeßio ueram probationem non facit: sed præsumptam, ut supra docuimus. Qua tamen in re amplius deliberãdum uidetur* [y]. *Et fortè lex nostra falsi crimen nõ excipit* [z], *sed eum qui transigit, poße de falso cõdemnari sanxit, ut falsum committere censeatur, non solum qui uera abscondit* [a], *sed & qui transigit, ut impune quis euadat. Quem intellectum præpositio illa citra cõfirmat, quæ non tam exceptiua quàm priuatiua est,* [b] *& pro sine seu absq; ponitur: cuius significationis plurima sunt apud ueteres exempla:* Nam *& calumnia & præuaricatio speciem falsi habent* [c]. *Vnde & lex fallaciter accusantes hos appellat* [d], *licet non lege Cornelia, sed senatusconsultis alijsq; pœnis puniantur, legis tamen Corneliæ exemplo introductis, quæ & ad temere iudici obrepentes extenditur* [e], *& de eis nominatim loquitur, qui ob non denunciandum, uel ob non dicendum testimonium pecuniam acceperint* [f]. Non *poterit ergo quisquam de criminibus hisce publicis pacisci uel transigere, quin falsi damnetur, propter calumniam scilicet uel præuaricationem, quod tamen ante institutam accusationem non procedit* [g].

x Gl. l. iurisgẽtiũ §. quod fere. ff. de pactis. Dec. c. porrecta. de confir. uti.
y Arg. l. iubemus. infr. de proba.
z Arg. l. lucius. ff. ad Tur.
a c. j. de crimi. fal. gl. l. presbyteri. supra de epi. et cle.
b l. cũ dos. supra de pact. dot. l. debitor. de cõpẽ.
c l. j. §. j. & §. præuaricatorẽ. ad Turp.
d l. fi. in princ. infra de aboli.
e l. si quis obrepserit. de fal.
f l. j. de fal.
g d. l. ipse. d. l. quæsitum.

Sub

SVB PRAETEXTV. *Hic ergo deciditur, nō ideo quod quis noua instrumēta repererit, rescindi semel factam transactionem. Quod ad iuramētum quoq; pro-* I
ducendum est, quum sponte partium, uel accedente iudicis autoritate delatum est[a], *adeò ut si detectum sit per-* a l. admonēdi. de iureiur.
iurium, sola spretæ religionis pœna sufficiat, iuramentū uero ipsum nō rescindatur[b]. *Quod* b l. quod si de ferēte. & do. II
& in re iudicata dicendum est: Nec ea enim *tali prætextu reuocari regulariter potest*[c], *qd'* c l. sub specie. infra de re iudi.
intelligunt Paul. & *Rimin. etiam si sententia lata sit, tanquam nō probatum fuerit, ad-* d Arg. l. Iulianus. de cōd. indebiti.
huc superueniēte probatione non reuocabitur[d]. *Idem quoque in arbitratoris laudatiuo dicendum, quod si bo-* III
ni uiri iudicio uel partium homologia confirmatum sit, subuerti amplius non potest[e], *durante uero reclamandi* e l. iiij. ī fi. ſ. de arb. Bar. l. j. in fi. de le. ij.
iure, secus esset[f]: *quæ omnia ea ratione inducta sunt, ut tandem aliquis litium finis esset.* Et quia *imputandum* f Bar. l. societatē. §. arbitrorū. p soc.
est ei qui principio huiusmodi instrumenta non inuenit[g], *quum post dilationem probatoriarum cōceßionem* g l. pure. §. fin. de exce. dol.
lapsis temporibus lex uelit diffinitiue iudicari, nec sinat h l. pperādū. §. & si qdē. infra de iud.
reū ulterius sub cultro esse[h]. *Sed nunquid perpetua hæc sunt, & qui trāsegit omni remedio defectus erit?* Et ne- IIII
gant pleriq;. In primis enim si quis probabili ignorantia lapsus

IIDEM AVGG. & Cæß. Ireno.

SVb prætextu instrumenti post reperti trāsactionem, bona fide finitam, rescindi iura nō patiūtur. Sane si per se vel aliū subtractis instrumentis, quibus veritas argui potuit decisionem litis extorsisse pro-

lapsus est, ut quia in ius alterius successisset, omnemq; diligentiam instrumentorũ quærendorũ causa adhibuisset, restitui in integrum à iudice ex clausula generali poterit[i]. *Nam & ex hac causa rescindi posse rem iudicatam Bar. tradit*[k], *quũ allegat actor uel reus, se reperti nuper instrumenti in iudicio producẽdi facultatem nõ habuisse, quod & receptissimum est*[l], *ut hic Alex. scripsit, & utcunq; in sentẽtia defendi potest, à qua uerus partiũ consensus abest*[m]. *In transactione uero uix est, ut id seq ego audeam*[n], *quum legis nostræ mens aduersetur, frustraq; hic traditum esset, ad doli actionem recurrendum esse, quæ nec ei qui alia ratione restitui potest concedi solet*[o]. *Ad aliud ergo remediũ confugiẽdum est, id erit, si princeps adeatur, qui perpensa rei æquitate rescripto suo rescissionẽ concedat, quod Riminal. hic cẽsuit. Nã & princeps rescripto suo rescindere rem iudicatam nõ potest*[p], *& tamẽ ex causa nouarũ probationum potest*[q]. *Ego de hoc quoq; dubito, quia lex generaliter negat transactionem rescripto rescindi*[r]: *& speciale est fauore libertatis, ut princeps adiri hoc casu possit*[s]. *Et quamuis fauore absolutionis, ut innocens qui in causa criminali condẽnatus erat, liberetur, lex rescripto Principis rescindi sententiam permittat*[t], *non tamen consequens est, idem concedendum uel in causa ciuili, uel etiam in criminali, qua reus condemnationem euasit: ut merito non uideam, quomodo huic sentẽtiæ locus esse possit, excepto quũ reus acceptisset ab actore pecuniam, ut crimen fateretur, atq; ita transegisset, condemnatusq; à iudice esset*[u], *qui casus raro contingit. Quis enim adeò fatuus est, qui pecuniam sa*luti

i l. j. § fi. ex qb. cau. maio.
k l. j. de sententijs aduers. fis. lib. x.
l l. si mater. in princ. de exce. rei iudi.
m l. inter stipulantẽ § j. de verb. obli.
n d. l. admonẽdi.
o l. j § idẽ Põpo. de dol. l. diuus. in fine. de in integ. resti.
p l. fi. § sent. rescin. nõ pos.
q l. Diui. ff. de pœn.
r l. causas. supra eo.
s l. ij. in fi. ff. si li. inge. esse dic.
t d. l. Diui. l. j. in fi. de qst.
u Glo. l. j. § de pœ. iud. qui.

luti anteponat? alia igitur prouisio perquirenda est. Et III
alij tradunt denunciatione Euangelica posse succurri[x], x c.nouit. de iud.
quod ego uerũ faterer, si probaretur aduersarium scien
tem in transactione peccasse lesaeq; conscientiae reum
*esse.*Ex eo uero quod deinde detectum fuit, dubitabilior
est quaestio, alibi à nobis disputata. Illud constat in causa IIII
publica aduersus sententiam fisco propter noua instru=
menta ex diuorum fratrum rescripto intra triennium re=
stitutionem concedi[y], *quod etiam ad transactionem hic* y l.j.ʒ.de sent. ad.fis.l.impe
omnes extendunt, quae tamen sententia dubitabilis est[y], ratores.ff.de
quia ut durum est in his, quae contra iuris communis re= re iudi.
gulas inducuntur, extensionem fieri[z], *ita durissimum ad* y Arg.d.l.ad monendi.
ea fieri, quae tanta ratione non innituntur, sententia enim z l.quod vero. de legib.
in inuitum fertur[a]. *Transactio consensu partiũ constat:* a l.inter.§ j.& verb.obl.
at facilius ei qui coactus fuit succurrendũ est[b]. *Nam &* b l. si fideius
sententia iuris publici est, quod facilius à lege tollitur: sor.§. j. qui
transactio priuatorum consensu inducitur, quem lex dif= sat.cog.
ficilius perimit. Vnde solet uulgò dici, lex tibi suam, non
tuam aufert prouisionem[c]. *Adde quòd sententia instru=* c Glos.l.j.ʒ. si aduers. vẽd.
mentorum uires, uigore quodam iudiciali, si intra dila= l.assiduis. q
tionem non producantur, perimit[d]: *at transactio non ri=* pot.in pig.
gore, sed cõsensu extinguit[e]. *Verisimile est enim à transi=* d d.§.& si quidem.
gente cogitatum, posse instrumenta aliqua reperiri[f]. *Vn* e c.j.extra eo.
de qui sibi in eum casum non cauerit, merito submouen= f l.qui iure.de testa.mil.
dus est[g]. *Et haec quidem probabilia sunt, nisi quod alia* g l. quicquid. de verb.obl.
sententia & receptior & aequior quoque est. Quae *ob* V
causam publicam in sententia specialiter recepta sunt,
in pupillis quoque locum habent, quoniam Respubli. *&*
pupilli

pupilli pari priuilegio extra ordinem iuuantur [h]. *Sunt etiam qui non in pupillis solum id obseruandum autu= ment,sed in adolescentibus quoque.Verùm* Alexand. *eos ex edicto de minoribus restituendos potius credit,quàm ex eo rescripto quoties dolo aduersarij,uel sui facilitate instrumentum in iudi= cio non produxissent* [i]. *Protrahitur rursus il= lud rescriptum ad ec=*

betur,siquidē actio [b] super= est, replicationis auxilio,

VI

clesiam. Et *eam enim non minore fauore prosequimur, quàm pupillos* [k]. *Qua quum etiam ecclesiarum causa pu= blica sit* [l]: *quod intelligendum, quum de re ecclesiarum agitur,non simpliciter ipsorum sacerdotum* [m]: *Item quū ecclesia aduersus eum litigat,qui pari priuilegio nō sub= nitatur.* Proinde *ecclesia aduersus ecclesiam litigans, quod ad rescriptum attinet,iure communi utetur* [n]. *Alia*

VII

quoque speciali ratione receptum est, ut transactio fie= ri nisi uisis testamento uel codicillis non poßit [o]: *& ideo si inita sit, eis deinde inuentis,reuocabitur* [p]. *Quod & in iuramento fauore ultimarum uoluntatum constitutum est* [q]. *Sed an idem in sententia,ut non inspecto testamen= to uel codicillis lata non ualeat ?* Et Ponta. *singulariter censuit idem esse* [r], *quæ opinio recepta non est: quum ex tali sententia exceptionem dari lex dicat* [s]. Ratioq; *cur transactio non ualeat, nempe in odium eorum, qui spe transigendi tabulas supprimunt, ad sententiam extendi omnino non poßit,quæ non facto partium, sed à iudice robur assumit.*

b ¶ SI QVIDEM *actio. Vt quia nulla acceptilatio*

interue

h l.iiij.§.quib' ex cau.ma.
i l.minor.25. annis cui si, deicom. de min.
k c.j.de in in, teg.resti.
l l.j §. publi, cū.de iusti.et iure.
m Abb.c.iter monasteriū. de re iudi.
n c. suborta. in fi. de re iudi.
o l.de his.ff.e.
p l.Iperatores. §.j.l.nō est. ff.eod.
q l.fi. infra de reb.cre.
r Roma.singu. 195.Feli.d. c.suborta.
f l.si mater.in princ. de ex, cep. rei iud.

interuenerit[t], & quod in transactione hic dicitur, idem in sententia receptum est, quæ si dolo rei lata est, poterit actor priore actiõe experiri, & excipiẽti de sentẽtia, replicare de dolo. Si uero dolo tertij, secus esset, solũq; ad uersus ipsum tertium, ad id quod interest, agẽdũ esset[x].

t l. cum proponas.

x l. argẽtarius. § fi. de edẽ.

doli mali pacti exceptio remouetur. Si uero[c] iam perempta est, intra constitutũ tempus tantum actionem de dolo potes exercere.

c ¶ SI VERO. Sed cur non potius utilis actio hoc casu restituitur? uel directa non exercetur, tanq̃ trãsactio propter dolũ ipso iure nulla sit, uel furti, aut falsi nõ agitur? Vidẽdũ itaq; de singulis. Et circa primã quæstionẽ hic apparet, extinctã etiã per dolũ actionẽ nõ reuiuiscere neq; utiliter: à qua sentẽtia solus Fulg. discessit, quoniã existimat posse actionem doli cũ actione utili concurrere, quod eo exemplo ostendit, quum fideiussor hominem Stichũ occidit, Alibi enim dicitur de dolo agi[y], alibi utilem actionem ex stipulatu dari[z]. Nam & idem uidemus in actione quod metus causa, quæ cum utili & ipsa competit[a], suadetq; id æquitas, ut potius utilis detur, quàm de dolo, quæ famam rei onerat[b]. Sed tamen hæ rationes me nõ mouerint, ut à crebriore sentẽtia desciscam, quum actio de dolo à Prætore non detur, nisi quãdo alia nulla competit, idq; ipse edicto suo testatur[c], merito cum utili non concurrit: quod secus est in actione metus causa concessa, quæ famosa non est, & ideo nõ æque odiosa[d], ut merito lex nullo casu utilem concedat, quò

y l. si fideiussor. de dol. l. stichũ. §. tã etsi. de sol.

z l. mora § fi. de vsu. l. mora. de verb. oblig.

a l. si mulier. § fi. quod met. cau

b l. pe. in fi. de in inte. resti.

c l. j. in prin. de dol.

d Gl. l. si cũ. § eũ qui. quod met. cau.

quò deceptoris notam imminuat. Nec uerum est, eodem tempore de dolo actionē, & utilem ex stipulatu, aduersus fideiussorē dari, sed diuersis casibus: aut enim hominem occidit postquā in mora fuit, & quia perpetuata est ex mora actio, utilis datur: aut ante morā, & quia nulla alia competit, de dolo agendū est, ut rectè ueteres distinxerunt[c]. Quod ad sequentem quæstionem attinet, quum iudicia omnia stricti iuris sint[f], transactioq; iudicium principaliter resoluat, supra conclusimus[g], transactionem stricti iuris esse, & ideo propter dolum non ipso iure infirmari[h], merito & hic actione doli experiundum est, quod etiam defendi disputãdo posset, quoties ex manifesta actoris calumnia lis instituta esset. Nam tunc lex transactionem imperfectam ait, quæ uox ad solum[i] effectum plerũq; refertur[k]. Nec me moueret quod hoc casu repeti posse, id quod solutum est, dicitur[l]: quum tamē ab eo qui exceptione odiosa, qualis est doli, tutus est, repeti nõ possit[m]: quia quum exceptio doli hoc casu ex æquitate naturali, ne quisquam ex calumnia sua lucrum faciat, inducta sit, fauorabilis est, & ideo etiam repetitioni sufficit[n], ut Fulgo. Pau. Alex. Ias. tradunt[o]. Receptior tamen est eorum opinio, qui hoc casu, cum actor dolo euidente litem instruxit, trãsactionem nullam ipso iure tradiderunt, tanquam in materia contractus deficiat, quia res dubia non est[p], imputaturq; actori magis calumnia quàm reo: siue quia actor nõ nisi instructus, & certus iuris sui, alium inquietare debet[q], siue quod reus se defendit, quæ defensio uelamentum aliquod aduersus calumniam

c Bar. d. l. II si fideiuſ. & d. l. mora.
f l. j. ifra si plures vna ſen.
g dixi. §. l rub. eod.
h l. dolo. infra de iuti. ſtip.
i l. in ſumma. de cõdi. ind.
k l. metum §. ſed qđ ptor. qđ me. cau.
l d. l. l ſumma.
m l. qui exceptionem. de cõdi. ind.
n l. qui ſe debere. de condi. ob cau.
o Bar. l. ij. infra qđ met. cau.
p l. j. de trãſa.
q l. qui accuſare. §. tit. iij.

niam semper habet: quapropter nunquam de calumnia notatur[r], sed satis esse lex existimauit, si expensas resarciret[s]. Adnotat tamē hic Iason quinq; casus, quibus trāsactio ualet, quamuis actore calumniante, quos ab eo qui uolet accipiat. Nunc de tertia quæstione uidendum. Et quum lex nostra subtracta à reo, ipsi actori instrumēta affirmat, uideretur furti agi posse[t]: Vnde sequitur, ut de dolo actio nulla sit, quæ tum solum competit, quum aliter nec ciuiliter nec criminaliter actori consuli potest[u]. Sed difficillima nō est resolutio, Ad rescißionē enim trāsactionis, de qua hic tractatur, actio furti non competit, quæ ad pœnam uel ad recuperandam rem ablatam datur, merito solū de dolo rescißionis causa agetur[x]: quod & Pet. sensisse uidetur. Doctores autē aliter multifariā diuinarunt: Accurs. hic non fuisse contrectata instrumēta primum comminiscitur, at absque contrectatione nullum esse furtū[y]: Deinde per alium facti inscium subtracta instrumenta credidit, quo casu propter subtrahētis, qui solus contrectauit, bonam fidem furti nō agi cēsuit[z]. Butrig. Bart. & non pauci alij hic de dolo tractari aiūt, qui celando, transactionemq; extorquēdo committitur, ex quo furti actionem dari negant[a]: secus si de dolo ageretur, qui subtrahendo ipsa instrumēta perpetratur, unde furti actionem oriri cōstat[b]. Sed certe lex nostra subtractis, inquit, instrumētis. Nam & subtractio ipsa principalis est, ideoq; sola perpendi hac in re debuit[c], quod in furto maxime dicendum, in quo constat ex cotidiana contrectatione, & clandestina repositione, nouum crimen nullum committi[d]. Tum enim ille deliquit, quū rem sub-

r l.j. ad Turp.
s l. properādū. §. finautē al teru. I. de iu- III di.
t l. qui tabulas ff. de furt.
u l. j. in prin. cū gl. ff. de dol.
x l. j. de in integ. resti. l. arbitrio. de dol.
y l. inficiādo. de furt.
z l. si is qui rē. §. si tu. l. si qs perferēdū ff. de furt.
a l. ei q. de fur.
b l. argētarius. §. fi. de edi.
c l. si quis nec causam. si cer. pet.
d l. ei q. l. ij. de priuat. del.

subtraxit, at postquàm fur est, alia noua nota nõ maculatur[c]. *Cæterum quod postremo attingẽdum superest, cur falsi crimine hic agi non possit*[f], *expeditam habet resolutionem: Non enim quisquis instrumenta subtraxit*[i], *falsi reus agi potest, sed qui uel deleuerit, uel combusserit: sicut & nec ille eo crimine tenetur, qui aduersus solum actorem tabulas celauerit*[g]. *Quamuis quod ad legem nostrã pertinet, absurdũ non esse aliqui existimauerint, si cum falsi accusatione criminaliter mota concurrere ciuilẽ de dolo actionem cõcedamus*[h]. *Est enim falsum species doli, sicut & stellionatus*[i].

c l.iiij.§. IIII sed quod me retrici. de cõdict. ob tur. cau.
f l. Paulus. ff. de fals.
g l.iij.§.si quis dolo. de tab. exh.
h l.si quis affirmauerit. ℐ si. de dol.
i l.si fideiussor. §. in oĩbus. ff. mand.

IIDEM AVGG. Antistiæ.

NOn minorẽ autoritatẽ[a] trãsactionũ, quam rerum iudicatarum esse recta ratione placuit. Siquidẽ nihil ita fidei congruit humanæ, quam ea quæ placuerant custodiri. Nec enim ad

NON MINOREM. *Par igitur est sententiæ trãsactionisq; autoritas, utrunq; enim obseruãdũ est, siue sentẽtia iudicis præceptũ, siue transactione promissum*[a]. *In hoc tamen differunt, quod sententia propter iuris publici obseruantiam iure ciuili firmior est: trãsactio propter uerum partium consensum iure naturali magis subnititur: hincq; aliquæ prodita sunt differentiæ*[a], *ecce sententia aduersus sententiam nõ ualet*[b]: *sententia secundum acta interpretationem recipit*[c], *transactio latius ex mente partium accipitur*[d]. *Ex sentẽtia quis ingenuus redditur, ex pactione non redditur*[e]: *Sententia executio=*

a l.ij. de iureiu.
a l.sub prætextu. l.si de certa. ℐ. eo.
b l.si diuersa. ℐ. eod.
c l.ij. ℐ. de iudi.
d l.sub prætextu. ℐ. eo.
e l.diffamari. ℐ. de ing. l.si iurauero. de iur. patr.

cutionem intra quadrimestre tempus nanciscitur[f] *trans-actio nō nāciscitur, nisi in iudicio facta sit, quo casu propter confeßionem, iudicis arbitrio tempus solutioni præfigitur*[g]*: Ex sententia actio in factum uel persecutio iudicis officio competit*[h]*, ex transactione, quum contractus innominatus sit, nulla actio datur*[i]*: Ex sententia sola naturalis obligatio oritur, quæ nos parere magistratibus iubet*[k]*, ex transactione uera, quæ ex consensu nascitur*[k]*. Vnde & supra facilius putaui rescindi propter noua instrumenta rem iudicatam posse quàm transactionem*[l]*: excepto quum ideo reuocatur transactio, quia non uisis nec inspectis supremi iudicij tabulis inita sit*[m]*. Hac enim ex causa res iudicata non retractatur*[n]*.*

rescindendum pactum sufficit, quod hoc secunda hora noctis[b] intercessisse proponis: quum nullū tempus sanæ mentis maioris XXV. annis consensum repudiet.

b ¶ HORA NOCTIS. *Nibil enim refert in contractibus, an die, an nocte celebrati sint, quia tempus eorum substantiam non respicit, sed probationem. Debent enim testes ipsi actui adesse, partesq́; cognoscere*[o]*, quod noctu fieri non potest, nisi lychnus accendatur*[p]*: imò in re suspecta, & grauis ponderis, tria lumina necessaria sunt*[q]*, alioqui nulla esset eius rei probatio. Vnde traditum est, reprobatos fuisse quosdā testes, qui homicidium à Sempronio tali nocte fieri uidisse se dicebant, id enim impoßibile est, nisi luna lucente, uel accensis lychnis*[r]*.*

f l.ij.§.& usur.
g l. si debitori. de iudic.
h l.intra. de re iudic.
i l.siue.§. eod.
k l. veluti. de iust.& iur.
k Bar.l.Iulia. verū.de cō, di.indeb.
l §.l.proxi.
m l.de his.ff.e.
n Gl.l.iij.§.itē si verb.eui, cerit.ff.si cui plus quam per le.fal.
o l.si.§.finau, tem dubius. §.de iu.deli.
p l.testium.de testib.
q l.j.§.tria.de ventr.insp.
r gl.l.si cū exc. §. i hac.q& met.cau.

Ego rem omnem arbitrio iudicis relinquendã magis cenſerem: Sunt enim quidam ſtelium oculis, qui noctu uident, quos Galenus & alij ueteres nyctalopas uocant[s]*: Sunt quandoq; noctes ſubluſtres, ſunt crepuſcula, quibus uiſus omnino non impeditur. Quod & in ea ſpecie cenſerem quum notarius in inſtrumẽto atteſtatur, Arduinum mille aureos P. Ianuario ſpepondiſſe, negatq; id Arduinus, nec cõſtat eum aut notario, aut teſtibus cognitũ fuiſſe, quum enim nihil neceſſe ſit teſtes qui inſtrumento adſunt contrahentium notitiam habere*[t]*, quũ & notarius ſolã partium aſſertionem, ita ſe nuncupari affirmantium, impune ſequatur*[u]*, apparet facile poſſe falſum cõmitti, uel de alio Arduino intelligi*[x]*, & ideo iudex eam præſumptionem, quæ pluralitati perſonarũ aduerſatur*[y]*, ex rei credi toris'ue qualitate cõtrarijsq; conjecturis moderabitur*[z]*, nec facile tali documẽto credet, quod nulla negocij geſti uiua atteſtatione iuuetur*[a]*. Non tamen par ſemper cauſa eſt actus noctu uel interdiu geſti. Inſtrumẽta enim noctu facta, facilius ſuſpecta præſumuntur*[b]*. Vnde & electio noctu facta, licet mero iure ualere uideatur*[c]*, tamẽ ſuſpitione non caret, faciliusq; accedentibus alijs adminiculis infirmari poſſet*[d]*. Sed & ſententiam iudicis noctu latam non ualere receptius eſt*[e]*. Debẽt enim iudiciarij hi actus interdiu fieri, quum & tali ſolum tempore ſedeant iudices*[f]*. Quod intelligendum, niſi quãdo aliâs res tempore peritura eſſet*[g]*, uel iuriſdictio finiretur*[h]*, uel multitudine cauſarũ impeditus iudex, neceſſario in noctem negocium diſtuliſſet*[i]*, uel ſi partes expreßim conſenſiſſent*[k]*. Idem ſi tacite, ut quia præſens non aduerſatur, ſed ſilet*[l]*. Conſuetudine*

s l. idẽ Offili⁹ §. penul. de edi. edict.
t Gl. c. cũ cauſam. gl. iiij. de teſtib.
u Bal. in rub. de fide inſtr. col. 5.
x Bart. l. ſi ĩ rẽ de rei vend.
y l. omniũ. de teſtam.
z l. vbi. infra de falſ.
a §. nos aũt. in aut. de tabel.
b Bald. c. j. ne. co. de fid. iſt.
c Argu. c. j. vt eccle. benef.
d c. qa ꝓpter. §. ſi. de elec. Abb. ca. j. de clan. deſp. Moder. tract. de elec. 3. parte c. 37.
e c. conſuluit. de off. dele.
f §. ſedebũt l.
g l. j. & ij. iij. de fer.
h d. c. cõſuluit. verſ. ſi. l. ſi de meis §. ſi. l. ſi feriatis. de arg.
i Bal §. itaq;. in proœ. ff.
k Bart. l. more. de fer.
l Doct. hic. & d. c. cõſuluit.

tudine quoq; induci potest, ut tali tempore lata sententia ualeat, quod omnes hic fatentur. Excipit Alberic. *& sententias in causis pijs latas: alij etiam eas quæ ad uoluntariam iurisdictionē pertinēt. Illud quoq; constat, arbitratoris laudatiuum ualere, quod noctu dictum coram partibus sit, uel etiam altera absente, dum id iuris ei ex mandato competat, ut etiam absq; citatione decidere rē poßit*[m]: *cōtractui enim seu trāsactioni arbitratoris mādatum æquiparatur*[n], *qđ alibi disputauimus. Sed & appellatio cum ad defensionem pertineat, noctu interponi potest*[o], *quid ni? cum & die feriato appellare poßimus*[p]. *Quæ autem noctu protestatiōes fieri poßint, alibi attigimus.*

IIDEM AVGG. Geminiano.

QVum ea quæ transactionis causa dari aut retineri cōuenit, velut emptorē eum quē accipere placuerat, obtinere præscribitur, his quæ simulate geruntur pro infectis habitis, frustra ficti pretij postulatur numeratio.

m Alex. hic.

n c. quintaualis. de iu. iu.

o Auth. hodie vbi Bal. §. de app. l. j. §. di. es. ver. qs ergo. ff. qñ appel. sit.

p l. j. infra de fer.

QVVM EA. *a* ¶ *Qui rem ob transactionē dat licet causam uenditionis simulet, uenditor tamen nō est, & frustra pretiū petit. Triplici autē modo inducitur simulatio, quādoq; enim contrahimus id agētes, ut cōtractus ille omnino nullus sit, imaginariusq; hic actus appellatur*[a]: *Quādoq; in specie aliqđ agimus, causamq; iustā prætendimus, quum tacite aliquid illicitū agatur, ut quū fœnerator quod pignoris causa acceptū*

a l. imaginaria. de reg. iur.

est, emisse uideri uult[b], hicq; proprie contractus simulatus est: Quandoq; uere contrahimus, sed solũ iustam causam in aliã æque iustam mutuamus, ut quod mutuum fuit quum depositi causa apud nos esse fatemur[c], & hũc proprie simulatũ cõtractum nõ esse Bar. cẽsuit, quum substãtia debiti non deficiat, licet mutata sit causa. Hic tamen apparet recte dici causam ipsam simulatã, opinor & cõtractũ hic esse simulatũ, quũ ex mẽte contrahentiũ substãtia debiti deficiat: Actum enim erat, ut pretiũ omnino nullũ deberetur, quãuis instrumentum uenditionis nomẽ præ se ferret. Non præsumi autem simulationem regulariter traditum est, quia instrumento standum est, donec aliud probetur[d], debetq; quisquis cõtractum simulatum fuisse affirmat, specialem simulationis causam allegare, probareq;, alioqui obtinere non posset[e], quod Bar. respõdit[f]. Sed quid si in casu legis nostræ iusiurãdum accessisset? Et si iuratum sit prædicta omnia esse uera &c. nihil adhuc actum est, quia qui actum simulatũ iurat esse uerum, hoc ipso periurus est, contractus autem periurio confirmari absurdum esset[g]. Sed quid si iurauit quis actui simulato non aduersari, contrafacere'ue? Et ualere huiusmodi iuramentum aliqui censuerunt[h], idq; promissum uideri ne simulatio detegatur, & ideo in casu nostro altero pretiũ petente, alter obijcere de transactione non posset[i], nisi absolutione à Pontifice prius impetrata. Sed hanc sententiam ego communiter approbari non crediderim. Quum enim consensus propter simulationem à tali iuramento absit, non uidetur necessaria esse alia absolutio[k]. Et ideo arbitror non esse recedendum à cæterorum

b c. ad nostrã de emp. l. iij. infra pl⁹ val. quod ag.
c l. si ex prio. §. si cer. pet.
d l. cum preci bus. de pb.
e c. fi. & ren. 6.
f Consil. 65. Petrus Nic.
g l. fin. infra de reb. cred.
h Abb. c. cum cõtingat. de iureiu.
i ca. debitore. de iureiurã. Angel. 160. domina.
k c. si cui. in fi. de iureiur.

rum traditionibus, generaliter affirmantium, iuramẽtum hoc in contractu simulato nullum esse, tanquam consensu deficiat[l]*: idq; exceptis duobus casibus.* Primus, *quum celebrato cõtractu deinde iuramentũ ex interuallo præstitum fuisset, uidentur enim partes à contractu uero tũc recessisse, & simulatũ loco ueri cõfirmasse*[m]*. Qua tamen in ratione ego subsisto, quũ iuramentũ semper contractui accessoriũ sit, & ideo tametsi ex interuallo accesserit, imitari cõtractus naturã debet*[n]*.*

l Glos.d.l.si. doc.l. nemo põt. de leg. j.

m Argu.l.ij.§. qđ me. cau.

n Imol. et Ro. l.q mihi donaũ. de don.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Alexandro.

SI maior trãsegisti, ad rescindẽdã trãsactionẽ de dolo contestatio nõ sufficit.

Alter est. quum unus ex contrahentibus solum iurasset, & ob simulationem aliud uerbis concepißet quàm mente sentiret uel callide in formula cauillasset, tunc iuramẽtum in eius odium ualeret, & secundum eius cui præstitum esset, sententiam declararetur[o]*, quod & leonino rhythmo Accurs. expreßit, Fallit iurantem iuratio facta per artem*[p]*. Ex arbitrio igitur recipientis iuramentum hoc casu decidetur, an ualeat, an pro irrito habendũ sit*[q]*, quod & Bald. annotauit*[r]*.*

o 22. q̃. 5. c. quacunq;. et §. & his cõ, bus.

p Gl. ver. quatuor. in auẽ. iusiu. qđ p̃s.

q l. Iulian⁹. §. si qs colludẽte. de actio. emp.

r l. j. ifra plus val.

SI MAIOR.[a] ¶ *Petebam certũ fundum uel fortè centum, mihi ex certa causa à te promissa, excepisti nihil te spepõdisse, contestatusq; es casu quo ego quã promissum probarem, te fuisse dolo circũscriptũ: deinde transegimus in lite, quum promissa mihi in transactione peterem, supplicasti ad Cæsarem, ut transactionẽ rescin=*

a l. præscriptio nē. l. seq. §. de excep. l. emp. de præscrip. long. temp.
b l. doli. de nova.
c l. non omnia de minor.
d l. uō postea. §. si minor. de iureiur.
e l. dolū. §. de dol. l. metū. infra quod met. cau.
f l. oēs §. j. de his q̄ i frau.
g l. data. infra de dona.
h l. & sub imagine. ifra de distrac. pig.
i l. non existi/mo. & ad. tut.
k l. si vētri. §. si. de pri. cred.
l l. si. ff. de stip. ser. vbi Bar. d. l. si qs lo/cuples. & ma nu. test.
m l. post cōtra ctū. de dona.
n l. si qs. ifr. de rescin. vēdi.
o c. quā grauis. de crim. fal. l. cōstitutio/nibus. in fin. ad municip.
p Glos. l. si qs sub cond. de condi. instit.

di iuberet, quum de contestatione doli, id est conditionali ipsa exceptione[a], non uideretur transactum. Et hic responsum extat, maiori nequaquam succurrendum esse: quo fit ut lex innuat, minori posse succurri: quod eatenus intelligendum est, ut uideat iudex, an uere prior illa promißio seu alienatio ex dolo processerit: Nam eo comperto, etiam posteriorem ex transactione rescindet[b]. Traditum enim est, nō temere minorem aduersus transactionem restituendum esse[c], nisi probata læsione, nimiaq; sui facilitate[d]. Quod si de dolo aduersarij sui iam sit contestatus, sufficiet id, ne exceptio transactionis litis ingressum impediat: atque ita hoc ego rescriptū interpretor. Alij tamen simpliciore & indubitato sensu accipiunt, ex sola doli protestatione, non ideo in promißione alienatione'ue fraudem præsumi, sed omnino ex perspicuis indicijs probandam esse. Sunt tamen præcipuæ sex coniecturæ, unde fraus in alienatione præsumi poßit, ut quum quis uniuersa bona alienat[f]: ut quum coniunctis personis fit alienatio[g]: ut quū ea facta nihilominus alienans in poßeßione remanserit[h]: ut quum donatio clandestina est[i]: ut quum re alienata, in continenti graue delictum quis admittit[k]: ut quum alienatio conditionem habet, si deliquerit, apparet enim iam de delicto cogitatum esse[l]: quæ omnia alibi à Doct. congesta, declarataq; cernere est [m], quos ultra & ipse x. casus quandoq; annotaui. Primus, quum in alienatione legitimæ solennitates minus obseruatæ proponuntur[n], uel communis stilus neglectus, insolitæq; clausulæ adiectæ[o], quum & nimiæ cautelæ fraudis meditationem arguant[p]. Secundus, quum alienatione ali-

qua ex

qua ex causa celebrata, sententiam partes mutassent, & alium titulum prætexuissent, præsumitur ex uariatione fraus[q]*: quod & in digama muliere sancitum est, constitutam semel dotem minuente*[r]*. Tertius, quando alienatio facta sub nomine uenditionis esset, nullo pretio corporaliter interueniente*[s]*, uel modico numerato*[t]*: idem si inueruenisset quidem pretium, sed deinde perfecto contractu restitutum fuisset*[u]*. Quartus, quando alienatio mixtim titulo donationis uenditionisq; celebrata fuisset, ut sicut tali casu cessio actionum est nulla, amittuntq; cõtrahentes ius suũ*[x]*, ita in alijs contractibus saltem fraudis suspitio oriatur. Quintus, quoties alienatio conditionem haberet ex uoluntate alienantis resolutoriam*[y]*: Idem si collata esset reuocatio in alicuius uolũtatem, qui aliàs suspectus esset, puta matris, uel coniuncti. Sextus, quum alienatio inter personas prohibitas celebrata est*[a]*, tum enim nec confeßioni quidẽ iuratæ ipsorum standum esset*[b]*. Septimus, quum ante alienationem aliqua uerba quis effutijsset, unde dolus argui posset*[c]*, quod & prouerbiale carmen indicat.*

Ἡ γλῶσσ' ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθῆ λέγει.

Peccante lingua, ueritas ostenditur.

Octauus, si alienatio priuatis chirographis celebrata apparet[d]*, suspecta est, tum quia clãdestina, tum quia anticipata, seu, ut ueteres dicunt, repetita die fieri potuit*[e]*, interimq; chirographum penes alienantem esse*[f]*.*

Nonus, quum alienationis instrumentũ eo tẽpore exhibetur, quo & notarius & testes in eo descripti, in humanis esse desierũt, uel qui superstites sunt magna amici

q Glos.c.j.vt benef.eccl.

r §. de aug. mẽtis. ĩ auĉ. de nup. verb. vitricum.

s l.j.si mutuã. ĩ fi.&.§.qđ si lite. si qs ĩ frau.pat.

t l.p diuersas. vbi Bart. 2. q.ĩ.mand.

u l.q sic.& sol.

x l. ab anastasio. ĩfr.mãd.

y Argu.l.si ita qs.ĩ fi. de le. ij. Guil.Cy. Bal.l.si tibi. ĩ pri.de pac.

z Arg.l.si qs ĩtegris. ĩ fi. q & à quib.

a l.q testamentũ. de prob.

b l. cũ qs decedẽs §. pe. de leg.iij.

c Barto. d.l.si ventri §. fi.

d l.nõ intelligitur.§. tacite.de iur.fis.

e l.iij.ff. de fi. de instru.

f l. scripturas. & auĉ.si qs. ĩfra qui po. in pig.

cia ei iunguntur, cui id instrumentum bono est, quo- Curtius senior respondit[g].

g Curti⁹.cõs. 56.col.4.

Decimus, quum ex qualitate personæ uel rei natura alienatio seu promißio suspecta est, qualitas enim personarum præsertim inspicienda est[h], *ut quum quis humilis & deploratæ uitæ obligationẽ exhiberet, maioris summæ quàm ut uerisimile sit, eũ sperаturum fuiße*[i]. *Putauerim igitur iungi has coniecturas posse, sufficereq́; si ita iudici se-derit, ut dolus præsumatur. Sunt & particularibus alijs casibus pleræq; doli præsumptiones à Pyleo Moguntiaco primùm, dein à Luca Penensi congestæ*[k].

h l.cũ hi.§.sed & pars.ff.co.

i l.si qs ex arg. §.j.de eden. Cur.d.cõsi. 56.in fi.

k Luc.l.quẽadmodũ.de agr.& cẽsi.

IIDEM AVGG. & Caeß. Titiano.

NEc intentio creditorũ Artemidori, cui alios succeßiſſe profiteris, si obligatus pro eo non fuisti, tenere te potest: sed hoc integro negocio tractari cõuenerat. Nam quũ quæstionẽ transactione decisam, & à

NEC INTENTIO.[a] ¶ *Artemidori creditores affirmantes me eius hæredem esse, aduersus me intẽdere cœperunt, cũ quibus ego tandem transegi, & centum promisi, euicta demũ mihi est hæreditas, declaratumq́; eam ad scium pertinere: quæritur, quemadmodum aduersus creditores succursum mihi sit: & uideretur, si solui, repetere tanquam indebitum posse*[a]: *si non solui, exceptionem eis obstare. Sed tamen hic contrarium rescriptum extat: nulloq́; mihi remedio prouideri, quum transactio litis finitæ exceptio sit, mihiq́; imputandum sit si*

a l.si pœnæ.§.j.de condic. indebi.

sit si transegi: non enim amplius hæc quantitas à me tanquam hærede debetur, sed ex nouo transactionis titulo[b]. *Nam id natura transactionis inducit, ut qui ex ea causa promisit, soluat, siue ex principali causa deberet, siue nō deberet, quamuis ergo nihil origine inspecta deberem, quia hæres non eram, transactioni tamē standum est*[c]. *Non procedit tamen legis nostræ decisio duobus casibus: Primus, quum creditores ipsi scientes prudentesq; me non esse hæredem, manifesta calūnia me inquietassent*[d], *qđ plerique hic fatentur.*

te dari placitam numeratam pecuniam proponas, huius indebiti soluti prætextu, improbe tibi petitionem decerni postulas: quū & si tantum in stipulationem fuisset deducta, indebiti promissi uelamēto defendi non posses.

Alter est, quum ego tanquam Artemidori hæres transegissem: attendenda enim est qualitas secundum quam transegi[e]. *Vnde si declaretur me hæredem non esse, uidetur condictio indebiti concedenda*[f] *si tamen in lite apparet nihil disputatum an essem hæres, quia non debet transactio ultra eius rei, qua de litigatum est, limites protendi*[g]. *Quum enim salua sint creditorum aduersus ueros hæredes iura*[h], *sequeretur duplicem eiusdem æris solutionem eos posse recipere, à me prætextu transactiōis, ab hæredibus iure hæreditariæ obligatiōis, quod quidem natura iniquum est*[i], *cum & non debeat bonæ fidei possessor in aliquod detrimentum incidere, sed omnino præstandus sit indemnis*[k]: *obseruabitur ergo rescriptum*

b l. imperatores. §. fi. ff. e.

c Argu. l. iij. §. idē scribit. de pecu.

d l. in summa. de cōdi. ind.

e l. si cū ꝓpc- nas. §. j. ff. de inoff. test.

f d. l. si pœnæ. argum. l. de ætate. §. ex causa. de inter. act.

g l. age. supra eo. l. si de certa. ſ. eo.

h l. si tibi. in fi. de pact.

i cap. bona fides. de regu. iu. in sexto.

k l. sed & l. §. consuluit. l. itē videñ. de peti. hæred.

scriptum hoc in dubio, quum nec ex actis constat limitatam fuisse transactionis causam. Sed nunquid mihi succurretur aduersus ueros hæredes? Et quoties possessor æs hæreditariũ dissoluit, traditũ est id posse ueris hæredibus imputari[k]*, idq́; suadẽte æquitate*[l]*. Idem si illud æs nõ debebatur, dum tamen iustissima fuerit possessoris opinio deberi credẽtis*[l]*. Quod si possessor condicere à credito re quàm imputare hæredi malit, audiendũ arbitror*[m]*, putarimq́; nõ aliter imputare hæredi posse, quàm si actionem seu condictionem cesserit, quum alioqui tutus nõ esset hæres.*[n] *Si uero simpliciter nomine hæreditario possessor soluit, nec cessionem quidem necessariam esse, quia tali solutione liberatus mox est uerus hæres*[o]*, quod Fulg. Salice. atq; alij hic sen sere. Igitur exemplo solutionis, existimandum uidetur etiam in transactione mihi aduersus hæredem succurri, si nomine hæredis, seu tanquam hæres trãsegero, & soluero: quum enim hoc casu adiuuetur hæres, quia uidetur creditorem habuisse animum remittendi contemplatione hæredis*[p]*, merito mihi succurri debet: qua tamen in re amplius, propter legis nostræ generalitatem, deliberandum est.*

k l. de hæredi. tate. infra de petit. hære.
l Glos. l. si in area. in fi. de cõd. idebiti.
l l. qđ si possessor. i fi. ff. de pet. hære.
m d. l. si pœnæ. §. j. l. si a patre. infra de cõd. indeb.
n l. si hæres pecuniã. ff. ad Treb. l. qđ si in diem. §. fi. de pet. hære.
o l. soluẽdo. de nego. gest. l. de qua re. §. fi. de iud.
p l. antepe. ff. de pact. Bar. l. si actionẽ. supra tit. j.

IIDEM AVGG. & Cess. Victorino.

SI quidem ex causa trãsactiõis, acceptis his quæ

SI QVIDEM. a ¶ *Qui transigit certa summa, reliquum censetur remittere, quia ea est natura transactionis, ut amplius non petatur. At qui simpliciter confitetur se certam summam debere, in reliquo quoq; conueniri*

ueniri poterit, quod intelligunt doctores[a], etiam si taxatiue respondeat, ut quia fassus est, se debere centum tantum, & supra hanc summam non teneri: uel dixit se pro reliquo debere tantam summam[b]. Sed si creditor ei taxationi consensisset, tunc secus esset: nihil enim amplius peti posset[c].

instrumento continentur, nihil amplius peti cōuenit, aduersariam tuam exceptionis auxilio defendi perspicis. Sin vero certam quantitatem, quasi solam ab ea debitam, reddere se debere,

Vnde cū creditor centum petijsset, quæ sibi p residuo debebantur, à plerisq; responsum est, maiorē quātitatem eum petere non posse[d]: cui sentētiæ & ipse assentior, nisi errorem confeßionis creditor allegauerit, probaueritq;: tunc enim aucupatione illius uerbi non esset eludendus[e]. Sed quid in casu mixto, ut quum debitor creditori dixit, ecce centum, quæ duntaxat tibi debeo, & creditor simpliciter accepit, an uideatur exclusionis aduerbio acquieuisse? Et Bartol.[f] argumento huius rescripti non arbitratur: Sed posse creditorem adhuc maiorē quantitatē petere, & sibi debitam probare. quoties enim alicui fit protestatio, qui aliâs iure communi innititur, uidetur ille potius iuri suo inhærere, quàm aduersarij protestationi consentire[g], merito silentium tali casu pro consensu non habetur, quum præcidere illi creditor non potuerit, quin quicquid uellet effutiret[h], quum & tacere idem potuerit:, quia sciebat ius suum illabefactum durare[i]: Qua ratione etiam supra conclusimus, beneficio diuisionis uti reum debendi non

a Bald. Paul. Ias. Moder.

b Arg. l. Aurelius. §. pe. de lib. leg.

c l. rationes. ff. de prob.

d Gl. & doct. l. si ex pluribus. de accepti. doct. l. ij. ff. de her. īsti.

e Bar. l. nō fatetur. de confess.

f l. si cum dos. §. serū amot.

g l. si. §. item si pdixerit. ff. naut. caupo. abb. c. cum ana. col. iij. de ele.

h l. Caius. de pig. act.

i l. sicut. §. nō videtur. qb. mo. pig.

quò deceptoris notam imminuat. Nec uerum est, eodem tempore de dolo actionẽ, & utilem ex stipulatu, aduersus fideiussorẽ dari, sed diuersis casibus: aut enim hominem occidit postquã in mora fuit, & quia perpetuata est ex mora actio, utilis datur: aut ante morã, & quia nulla alia competit, de dolo agendũ est, ut rectè ueteres distinxerunt[c]. *Quod ad sequentem quæstionem attinet, quum iudicia omnia stricti iuris sint*[f], *transactioq́; iudicium principaliter resoluat, supra conclusimus*[g], *transactionem stricti iuris esse, & ideo propter dolum non ipso iure infirmari*[h], *merito & hic actione doli experiundum est, quod etiam defendi disputãdo posset, quoties ex manifesta actoris calumnia lis instituta esset. Nam tunc lex transactionem imperfectam ait, quæ uox ad solum*[i] *effectum plerũq; refertur*[k]. *Nec me moueret quod hoc casu repeti posse, id quod solutum est, dicitur*[l]: *quum tamẽ ab eo qui exceptione odiosa, qualis est doli, tutus est, repeti nõ poßit*[m]: *quia quum exceptio doli hoc casu ex æquitate naturali, ne quisquam ex calumnia sua lucrum faciat, inducta sit, fauorabilis est, & ideo etiam repetitioni sufficit*[n], *ut* Fulgo. Pau. Alex. Ias. *tradunt*[o]. *Receptior tamen est eorum opinio, qui hoc casu, cum actor dolo euidente litem instruxit, trãsactionem nullam ipso iure tradiderunt, tanquam in materia contractus deficiat, quia res dubia non est*[p], *imputaturq́; actori magis calumnia quàm reo: siue quia actor nõ nisi instructus, & certus iuris sui, alium inquietare debet*[q], *siue quod reus se defendit, quæ defensio uelamentum aliquod aduersus calumniam*

c Bar. d. l. II si fideiuss. & d. l. mora.
f l. j. infra si plures vna sen.
g dixi. §. l rub. eod.
h l. dolo. infra de iuti. stip.
i l. in summa. de cõdi. ind.
k l. metum §. sed qđ ptor. qđ me. cau.
l d. l. i summa.
m l. qui exceptionem. de cõdi. ind.
n l. qui se debere. de condi. ob cau.
o Bar. l. ij. infra qđ met. cau.
p l. j. de trãsa.
q l. qui accusare. §. tit. iij.

niam semper habet: quapropter nunquam de calumnia notatur[r]*, sed satis esse lex existimauit, si expensas resarciret*[f]*. Adnotat tamẽ hic Iason quinq; casus, quibus trãsactio ualet, quamuis actore calumniante, quos ab eo qui uolet accipiat. Nunc de tertia quæstione uidendum. Et quum lex nostra subtracta à reo, ipsi actori instrumẽta affirmat, uideretur furti agi posse*[t]*: Vnde sequitur, ut de dolo actio nulla sit, quæ tum solum competit, quum aliter nec ciuiliter nec criminaliter actori consuli potest*[u]*. Sed difficillima nõ est resolutio, Ad rescißionẽ enim trãsactionis, de qua hic tractatur, actio furti non competit, quæ ad pœnam uel ad recuperandam rem ablatam datur, merito solũ de dolo rescißionis causa agetur*[x]*: quod & Pet. sensisse uidetur. Doctores autẽ aliter multifariã diuinarunt: Accurs. hic non fuisse contrectata instrumẽta primum comminiscitur, at absque contrectatione nullum esse furtũ*[y]*: Deinde per alium facti inscium subtracta instrumenta credidit, quo casu propter subtrahẽtis, qui solus contrectauit, bonam fidem furti nõ agi cẽsuit*[z]*. Butrig. Bart. & non pauci alij hic de dolo tractari aiũt, qui cælando, transactionemq; extorquẽdo committitur, ex quo furti actionem dari negant*[a]*: secus si de dolo ageretur, qui subtrahendo ipsa instrumẽta perpetratur, unde furti actionem oriri cõstat*[b]*. Sed certe lex nostra subtractis, inquit, instrumẽtis. Nam & subtractio ipsa principalis est, ideoq; sola perpendi hac in re debuit*[c]*, quod in furto maxime dicendum, in quo constat ex cotidiana contrectatione, & clandestina repositione, nouum crimen nullum committi*[d]*. Tum enim ille deliquit, quũ rem*

r l.j. ad Turp.
f l. properãdũ. §. finautẽ al teru. T. de iu III di.
t l. qui tabulas ff. de furt.
u l. j. in prin. cũ gl. ff. de dol.
x l. j. de in integ. resti. l. arbitrio. de dol.
y l. inficiãdo. de furt.
z l. si is qui rẽ. §. si tu. l. si qs perferẽdũ ff. de furt.
a l. ei q. de fur.
b l. argẽtarius. §. fi. de edẽ.
c l. si quis nec causam. si cer. pet.
d l. ei q. l. ij. de priuat. del.

subtraxit, at postquàm fur est, alia noua nota nõ maculatur[e]. *Cæterum quod postremo attingẽdum superest, cur falsi crimine hic agi non possit*[f], *expeditam habet resolutionem: Non enim quisquis instrumenta subtraxit, falsi reus agi potest, sed qui uel deleuerit, uel combusserit: sicut & nec ille eo crimine tenetur, qui aduersus solum actorem tabulas celauerit*[g]. *Quamuis quod ad legem nostrã pertinet, absurdũ non esse aliqui existimauerint, si cum falsi accusatione criminaliter mota concurrere ciuilẽ de dolo actionem cõcedamus*[h]. *Est enim falsum species doli, sicut & stellionatus*[i].

e l.iiij.§. IIII sed quod me retrici.de cõdict.ob tur. cau.
f l. Paulus. ff. de fals.
g l.iij.§.si quis dolo.de tab. exh.
h l.si quis affir mauerit.ff. de dol.
i l.si fideiussor .§.in oĩbus. ff.mand.

IIDEM AVGG.
Antistiæ.

NOn minorẽ autoritatẽ[a] trãsactionũ, quam rerum iudicatarum esse recta ratione placuit. Siquidẽ nihil ita fidei congruit humanæ, quam ea quæ placuerant custodiri. Nec enim ad

NON MINOREM. *Par igitur est sententiæ trãsactionisq; autoritas, utrunq; enim obseruãdũ est, siue sentẽtia iudicis præceptũ, siue transactione promissum*[a]. *In hoc tamen differunt, quod sententia propter iuris publici obseruantiam iure ciuili firmior est: trãsactio propter uerum partium consensum iure naturali magis subnititur: hincq; aliquæ proditæ sunt differentiæ*[a], *ecce sententia aduersus sententiam nõ ualet*[b]: *sententia secundum acta interpretationem recipit*[c], *transactio latius ex mente partium accipitur*[d]. *Ex sentẽtia quis ingenuus redditur, ex pactione non redditur*[e]: *Sententia executio-*

a l.ij.de iureiu.
a l.sub prætextu.l.si de certa.ĩ.eo.
b l.si diuersa.ĩ. eod.
c l.ij.ĩ.de iudi.
d l.sub prætextu.ĩ.eo.
e l.diffamari.ĩ. de ing.l.si iurauero. de iur.patr.

cutionem intra quadrimestre tempus nanciscitur[f] *trans= actio nō năciscitur, nisi in iudicio facta sit, quo casu pro= pter confeßionem, iudicis arbitrio tempus solutioni præ= figitur*[g]*: Ex sententia actio in factum uel persecutio iudi cis officio competit*[h]*, ex transactione, quum contractus innominatus sit, nulla actio datur*[i]*: Ex senten tia sola naturalis obli= gatio oritur, quæ nos parere magistratibus iubet*[k]*, ex transactio= ne uera, quæ ex consen= su nascitur*[k]*. Vnde & supra facilius putaui rescindi propter noua instrumenta rem iudicatam pos= se quàm transactionem*[l]*: excepto quum ideo reuocatur transactio, quia non uisis nec inspectis supremi iudicij tabulis inita sit*[m]*. Hac enim ex causa res iudicata non re= tractatur*[n]*.

rescindendum pactum suf= ficit, quod hoc secunda ho= ra noctis[b] intercessisse pro= ponis: quum nullū tempus sanæ mentis maioris XX= V. annis consensum repu= diet.

f l.iij.§.& vsur,
g l. si debito, ri. de iudic.
h l.intra. de re iudic.
i l.siue.§. eod.
k l. veluti. de iust.& iur.
k Bar.l.Iulia. verū.de cō, di.indeb.
l §.l.proxi.
m l.de his.ff.e.

b ¶ HORA NOCTIS. *Nihil enim refert in con= tractibus, an die, an nocte celebrati sint, quia tempus eo= rum substantiam non respicit, sed probationem. Debent enim testes ipsi actui adesse, partesq́; cognoscere*[o]*, quod noctu fieri non potest, nisi lychnus accendatur*[p]*: imò in re suspecta, & grauis ponderis, tria lumina neceßaria sunt*[q]*, alioqui nulla esset eius rei probatio. Vnde tradi= tum est, reprobatos fuisse quosdā testes, qui homicidium à Sempronio tali nocte fieri uidisse se dicebant, id enim impoßibile est, nisi luna lucente, uel accensis lychnis*[r]*.

n Gl.l.iij.§.itē si verb. cui, cerit.ff.si cui plus quam per le.fal.
o l.si.§. finau, tem dubius. §.de iu. deli.
p l. testium.de testib.
q l.j.§.tria.de ventr.insp.
r gl.l.si cū exc. §. i hac.qd' met.cau.

Ego rem omnem arbitrio iudicis relinquendā magis censerem: Sunt enim quidam felium oculis, qui noctu uident, quos Galenus & alij ueteres nyctalopas uocant[s]*: Sunt quandoq; noctes sublustres, sunt crepuscula, quibus uisus omnino non impeditur.* Quod *& in ea specie censerem quum notarius in instrumēto attestatur, Arduinum mille aureos* P. Ianuario *spepondisse, negatq; id Arduinus, nec cōstat eum aut notario, aut testibus cognitū fuisse, quum enim nihil necesse sit testes qui instrumento adsunt contrahentium notitiam habere*[t]*, quū & notarius solā partium assertionem, ita se nuncupari affirmantium, impune sequatur*[u]*, apparet facile posse falsum cōmitti, uel de alio Arduino intelligi*[x]*, & ideo iudex eam præsumptionem, quæ pluralitati personarū aduersatur*[y]*, ex rei creditoris'ue qualitate cōtrarijsq; coniecturis moderabitur*[z]*, nec facile tali documēto credet, quod nulla negocij gesti uiua attestatione iuuetur*[a]. Non tamen par semper causa *est actus noctu uel interdiu gesti.* Instrumēta *enim noctu facta, facilius suspecta præsumuntur*[b]. Vnde *& electio noctu facta, licet mero iure ualere uideatur*[c]*, tamē suspitione non caret, faciliusq; accedentibus alijs adminiculis infirmari posset*[d]*. Sed & sententiam iudicis noctu latam non ualere receptius est*[e]. Debēt *enim iudiciarij hi actus interdiu fieri, quum & tali solum tempore sedeant iudices*[f]. Quod *intelligendum, nisi quādo aliâs res tempore peritura esset*[g]*, uel iurisdictio finiretur*[h]*, uel multitudine causarū impeditus iudex, necessario in noctem negocium distulisset*[i]*, uel si partes expreßim consensissent*[k]*. Idem si tacite, ut quia præsens non aduersatur, sed silet*[l]*. Consuetudine*

s l. idē Offili⁹ §. penul. de edi. edict.
t Gl. c. cū causam. gl. iiij. de testib.
u Bal. in rub. de fide instr. col. 5.
x Bart. l. si ī rē de rei vend.
y l. omniū. de testam.
z l. vbi. infra de fals.
a §. nos aūt. in aut. d' tabel.
b Bald. c. j. ne. co. d' fid. ist.
c Argu. c. j. vt eccle. benef.
d c. qā ꝓpter. §. ꝟ. de elec. Abb. ca. j. de clan. desp. Moder. tract. de elec. 3. parte c. 37.
e c. consuluit. de off. dele.
f §. sedebūt ī.
g l. j. ij. iij. de fer.
h d. c. cōsuluit. vers. ꝟ. l. si d' meis §. ꝟ. l. si feriatis. de arg.
i Bal §. itaq;. in proœ. ff.
k Bart. l. more. de fer.
l Doct. hic. & d. c. cōsuluit.

tudine quoq; induci potest, ut tali tempore lata sententia ualeat, quod omnes hic fatentur. Excipit Alberic. & sententias in causis pijs latas: alij etiam eas quæ ad uoluntariam iurisdictionẽ pertinẽt. Illud quoq; constat, arbitratoris laudatiuum ualere, quod noctu dictum coram partibus sit, uel etiam altera absente, dum id iuris[c]ei ex mandato competat, ut etiam absq; citatione decidere rẽ poßit[m]: cõtractui enim seu trãsactioni arbitratoris mãdatum æquiparatur[n], qđ alibi disputauimus. Sed & appellatio cum ad defensionem pertineat, noctu interponi potest[o], quid ni? cum & die feriato appellare poßimus[p]. Quæ autem noctu protestatiões fieri possint, alibi attigimus.

m Alex. hic.

n c. quintaual lis. de iu. iu.

o Auth. hodie vbi Bal. ĵ. de app. l. j. §. di, es. ver. qs ergo. ff. qñ appel. fit.

p l. j. infra de fer.

IIDEM AVGG. Geminiano.

QVum ea quæ transactionis causa dari aut retineri cõuenit, velut emptorẽ eum quẽ accipere placuerat, obtinere præscribitur, his quæ simulate geruntur pro infectis habitis, frustra ficti pretij postulatur numeratio.

QVVM EA. a ¶ *Qui rem ob transactionẽ dat licet causam uenditionis simulet, uenditor tamen nõ est, & frustra pretiũ petit. Triplici autẽ modo inducitur simulatio, quãdoq; enim contrahimus id agẽtes, ut cõtractus ille omnino nullus sit, imaginariusq; hic actus appellatur[a]: Quãdoq; in specie aliqd agimus, causamq; iustã prætendimus, quum tacite aliquid illicitũ agatur, ut quũ fœnerator quod pignoris causa acceptũ est,*

a l. imaginaria. de reg. iur.

rum traditionibus, generaliter affirmantium, iuramẽtum hoc in contractu simulato nullum esse, tanquam consensu deficiat[l]*: idq́; exceptis duobus casibus.* Primus, *quum celebrato cõtractu deinde iuramentũ ex interuallo præstitum fuisset, uidentur enim partes à contractu uero tũc recessisse, & simulatũ loco ueri cõfirmasse*[m]*. Qua tamen in ratione ego subsisto, quũ iuramentũ semper contractui accessoriũ sit, & ideo tametsi ex interuallo accesserit, imitari cõtractus naturã debet*[n]*.*

IIDEM AVGG. ET CAESS. Alexandro.

SI maior trãsegisti, ad rescindẽdã trãsactionẽ de dolo contestatio nõ sufficit.

Alter est. quum unus ex contrahentibus solum iurasset, & ob simulationem aliud uerbis concepißet quàm mente sentiret uel callide in formula cauillasset, tunc iuramẽtum in eius odium ualeret, & secundum eius cui præstitum esset, sententiam declararetur[o]*, quod & leonino rhythmo Accurs. expreßit,* Fallit iurantem iuratio facta per artem[p]. *Ex arbitrio igitur recipientis iuramentum hoc casu decidetur, an ualeat, an ꝓ irrito habendũ sit*[q]*, quod &* Bald. *annotauit*[r]*.*

SI MAIOR.[a] ¶ *Petebam certũ fundum uel fortè centum, mihi ex certa causa à te promissa, excepisti nihil te spepõdisse, contestatusq́; es casu quo eqquã promissum probarem, te fuisse dolo circũscriptũ: deinde transegimus in lite, quum promissa mihi in transactione peterem, supplicasti ad Cæsarem, ut transactionẽ rescin-*

l Glos. d. l. iij. doc. l. nemo põt. de leg. j.

m Argu. l. ij. ꝟ. qđ me. cau.

n Imol. et Ro. l. q mihi donatũ. de don.

o 22. qõ. 5. c. quacunq;. et §. & his oĩbus.

p Gl. ver. quatuor. in aut. iusiu. qđ p̃s.

q l. Iulian⁹. §. si qs colludẽte. de actio. emp.

r l. j. ĩfra plus val.

di iuberet, quum de contestatione doli, id est conditionali ipsa exceptione[a], non uideretur transactum. Et hic responsum extat, maiori nequaquam succurrendum esse: quo fit ut lex innuat, minori posse succurri: quod eatenus intelligendum est, ut uideat iudex, an uere prior illa promißio seu alienatio ex dolo processerit: Nam eo comperto, etiam posteriorem ex transactione rescindet[b]. Traditum enim est, nõ temere minorem aduersus transactionem restituendum esse[c], nisi probata læsione, nimiaq; sui facilitate[d]. Quod si de dolo aduersarij sui iam sit contestatus, sufficiet id, ne exceptio transactionis litis ingressum impediat: atque ita hoc ego rescriptũ interpretor. Alij tamen simpliciore & indubitato sensu accipiunt, ex sola doli protestatione, non ideo in promißione alienatione'ue fraudem præsumi, sed omnino ex perspicuis indicijs probandam esse. Sunt tamen præcipuæ sex coniecturæ, unde fraus in alienatione præsumi poßit, ut quum quis uniuersa bona alienat[f]: ut quum coniunctis personis fit alienatio[g]: ut quũ ea facta nihilominus alienans in poßeßione remanserit[h]: ut quum donatio clandestina est[i]: ut quum re alienata, in continenti graue delictum quis admittit[k]: ut quum alienatio conditionem habet, si delinquerit, apparet enim iam de delicto cogitatum esse[l]: quæ omnia alibi à Doct. congesta, declarataq; cernere est [m], quos ultra & ipse x. casus quandoq; annotaui. Primus, quum in alienatione legitimæ solennitates minus obseruatæ proponuntur[n], uel communis stilus neglectus, insolitæq; clausulæ adiectæ[o], quum & nimiæ cautelæ fraudis meditationem arguant[p]. Secundus, quum alienatione aliqua ex

a l. præscriptio nẽ. l. seq. ĩ. de exce. l. emp. de præscrip. long. temp.
b l. doli. de noua.
c l. non omnia de minor.
d l. uõ postea. §. si minor. de iureiur.
e l. dolũ. ĩ. de dol. l. metũ. infra quod met. cau.
f l. oẽs §. j. de his q̃ ĩ frau.
g l. data. infra de dona.
h l. & sub ĩmagine. ĩfra de distrac. pig.
i l. non existi. mo. & ad. tut.
k l. si uẽtri §. si. de pri. cred.
l l. si. ff. de stip. ser. vbi B tr.
d. l. si qs lo. cuples. & ma nu. test.
m l. post cõtra ctũ. de dona.
n l. si qs. ĩfr. de rescin. uẽdi.
o c. quã graui. de crim. fal. l. cõstitutio nibus. in fin. ad municip.
p Glos. l. si qs sub cond. de condi. instit.

qua ex causa celebrata, sententiam partes mutassent, & alium titulum prætexuissent, præsumitur ex uariatione fraus[q]*: quod & in digama muliere sancitum est, constitutam semel dotem minuente*[r]*. Tertius, quando alienatio facta sub nomine uenditionis esset, nullo pretio corporaliter interueniente*[s]*, uel modico numerato*[t]*: idem si inueruenisset quidem pretium, sed deinde perfecto contractu restitutum fuisset*[u]*. Quartus, quando alienatio mixtim titulo donationis uenditionisq; celebrata fuisset, ut sicut tali casu cessio actionum est nulla, amittuntq; cõtrahentes ius suũ*[x]*, ita in alijs contractibus saltem fraudis suspitio oriatur. Quintus, quoties alienatio conditionem haberet ex uoluntate alienantis resolutoriam*[y]*: Idem si collata esset reuocatio in alicuius uolũtatem, qui aliàs suspectus esset, puta matris, uel coniuncti. Sextus, quum alienatio inter personas prohibitas celebrata est*[a]*, tum enim nec confeßioni quidẽ iuratæ ipsorum standum esset*[b]*. Septimus, quum ante alienationem aliqua uerba quis effutijsset, unde dolus argui posset*[c]*, quod & prouerbiale carmen indicat.*

Ἡ γλῶσς' ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθῆ λέγ{.

Peccante lingua, ueritas ostenditur.

Octauus, si aliẹnatio priuatis chirographis celebrata apparet[d]*, suspecta est, tum quia clãdestina, tum quia anticipata, seu, ut ueteres dicunt, repetita die fieri potuit*[e]*, interimq; chirographum penes alienantem esse*[f]*.*

Nonus, quum alienationis instrumentũ eo tẽpore exhibetur, quo & notarius & testes in eo descripti, in humanis esse desierũt, uel qui superstites sunt magna amici

q Glos.c.j.vt benef.eccl. §. de aug/mẽtis. i aut. de nup.verb. vitricum.

r [see above]

c l.j.si mutuã. i fi.&.§.q& si lite. si qs i frau.pat.

t l.p diuersas. vbi Bart. 2. q.i.mand.

u l.q sic.& sol.

x l. ab anasta/sio. ĩfr.mãd.

y Argu.l.si ita qs.i fi. de le. ij.Guil.Cy. Bal.l.si tibi. i pri.de pac.

z Arg.l.si qs i tegris. i fi. q & à quib.

a l.q testamentũ. de prob.

b l. cũ qs de/cedẽs §. pe. de leg.iij.

c Barto. d.l.si ventri §.fi.

d l.nõ intelli/gitur.§. taci te.de iur.fisc.

e l.iij.ff.de fi/de instru.

f l. scripturas. & aut.si qs. ifra qui po. in pig.

cia ei iunguntur, cui id instrumentum bono est, quo...

g Curti?.cõs. 56.col.4.

Curtius senior respondit[g].

Decimus, quum ex qualitate personæ uel rei natura alienatio seu promißio suspecta est, qualitas enim personarum præsertim inspicienda est[h], *ut quum quis humilis & deploratæ uitæ obligationẽ exhiberet, maioris summæ quàm ut uerisimile sit, eũ sperraturum fuiße*[i]. *Putauerim igitur iungi has coniecturas posse, sufficereq; si ita iudici sederit, ut dolus præsumatur. Sunt & particularibus alijs casibus pleræq; doli præsumptiones à Pyleo Moguntiaco primùm, dein à Luca Penensi congestæ*[k].

h l.cũ hi.§.sed & pars.ff.eo.

i l.si qs ex arg. §.j.de eden. Cur.d.cõsi. 56.in fi.

k Luc.l.quẽadmodũ.de agr.& cẽsi.

IIDEM AVGG. & Ceß. Titiano.

NEc intentio creditorũ Artemidori, cui alios successisse profiteris, si obligatus pro eo non fuisti, tenere te potest: sed hoc integro negocio tractari cõuenerat. Nam quũ quæstionẽ transactione decisam, & à

NEC INTENTIO.[a] ¶ *Artemidori creditores affirmantes me eius hæredem esse, aduersus me intẽdere cœperunt, cũ quibus ego tandem transegi, & centum promisi, euicta demũ mihi est hæreditas, declaratumq; eam ad seium pertinere: quæritur, quemadmodum aduersus creditores succursum mihi sit: & uideretur, si solui, repetere tanquam indebitum posse*[a]: *si non solui, exceptionem eis obstare. Sed tamen hic contrarium rescriptum extat: nulloq; mihi remedio prouideri, quum transactio litis finitæ exceptio sit, mihiq; imputandum sit si*

a l.si pœnæ.§.j.de condic.indebi.

ſit ſi tranſegi: non enim amplius hæc quantitas à me tanquam hærede debetur, ſed ex nouo tranſactionis titulo[b]. *Nam id natura tranſactionis inducit, ut qui ex ea cauſa promiſit, ſoluat, ſiue ex principali cauſa deberet, ſiue nõ deberet, quamuis ergo nihil origine inſpecta deberem, quia hæres non eram, tranſactioni tamẽ ſtandum eſt*[c]. *Non procedit tamen legis noſtræ deciſio duobus caſibus: Primus, quum creditores ipſi ſcientes prudentesq́; me non eſſe hæredem, manifeſta calũnia me inquietaſſent*[d], *qđ plerique hic fatentur.*

te dari placitam numeratam pecuniam proponas, huius indebiti ſoluti prætextu, improbe tibi petitionem decerni poſtulas: quũ & ſi tantum in ſtipulationem fuiſſet deducta, indebiti promiſsi uelamẽto defendi non poſſes.

Alter eſt, quum ego tanquam Artemidori hæres tranſegiſſem: attendenda enim eſt qualitas ſecundum quam tranſegi[e]. *Vnde ſi declaretur me hæredem non eſſe, uidetur condictio indebiti concedenda*[f] *ſi tamen in lite apparet nihil diſputatum an eſſem hæres, quia non debet tranſactio ultra eius rei, qua de litigatum eſt, limites protendi*[g]. *Quum enim ſalua ſint creditorum aduerſus ueros hæredes iura*[h], *ſequeretur duplicem eiuſdem æris ſolutionem eos poſſe recipere, à me prætextu tranſactiõis, ab hæredibus iure hæreditariæ obligatiõis, quod quidem natura iniquum eſt*[i], *cum & non debeat bonæ fidei poſſeſſor in aliquod detrimentum incidere, ſed omnino præſtandus ſit indemnis*[k]: *obſeruabitur ergo reſcriptum*

b l. imperatores. §. ſi. ff. e.

c Argu. l. iij. §. idẽ ſcribit. de pecu.

d l. in ſumma. de cõdi. ind.

e l. ſi cũ ꝓpc-nas. §. j. ff. de inoff. teſt.

f d. l. ſi pœnæ. argum. l. de ætate. §. ex cauſa. de inter. act.

g l. age. ſupra eo. l. ſi de certa. j. eo.

h l. ſi tibi. in fi. de pact.

i cap. bona fides. de regu. iu. in ſexto.

k l. ſed & l. §. conſuluit. l. itẽ uidẽ. de peti. hæred.

ſcriptum hoc in dubio, quum nec ex actis conſtat limitatam fuiſſe tranſactionis cauſam. Sed nunquid mihi ſuccurretur aduerſus ueros hæredes? Et quoties poſſeſſor æs hæreditariũ diſsoluit, traditũ eſt id poſſe ueris hæredibus imputari[k], *idq́; ſuadẽte æquitate*[l]. *Idem ſi illud æs nõ debebatur, dum tamen iuſtiſsima fuerit poſſeſſoris opinio deberi credẽtis*[l]. *Quod ſi poſſeſſor condicere à credito re quàm imputare hæredi malit, audiendũ arbitror*[m], *putarimq́; nõ aliter imputare hæredi poſſe, quàm ſi actionem ſeu condictionem ceſſerit, quum alioqui tutus nõ eſſet hæres.*[n] *Si uero ſimpliciter nomine hæreditario poſſeſſor ſoluit, nec ceßionem quidem neceſſariam eſſe, quia tali ſolutione liberatus mox eſt uerus hæres*[o], *quod* Fulg. Salice. atq; *alij hic ſenſere. Igitur exemplo ſolutionis, exiſtimandum uidetur etiam in tranſactione mihi aduerſus hæredem ſuccurri, ſi nomine hæredis, ſeu tanquam hæres trãſegero, & ſoluero: quum enim hoc caſu adiuuetur hæres, quia uidetur creditorem habuiſſe animum remittendi contemplatione hæredis*[p], *merito mihi ſuccurri debet: qua tamen in re amplius, propter legis noſtræ generalitatem, deliberandum eſt.*

k l. de hæredi. tate. infra de petit. hære.
l Gloſ. l. ſi in area. in fi. de cõd. indebiti.
l l. qđ ſi poſ. ſeſſor. ĩ fi. ff. de pet. hære.
m d. l. ſi pœnæ. §. j. l. ſi a pa tre. infra de cõd. indeb.
n l. ſi hæres pe cuniã. ff. ad Treb. l. qđ ſi in diem. §. fi. de pet. hære.
o l. ſoluẽdo. de nego. geſt. l. de qua re. §. fi. de iud.
p l. ante pe. ff. de pact. Bar. l. ſi actionẽ. ſupra tit. j.

IIDEM AVGG. & Ceß. Victorino.

SI quidem ex cauſa trãſactiõis, acceptis his quæ

SI QVIDEM. *a* ¶ *Qui tranſigit certa ſumma, reliquum cenſetur remittere, quia ea eſt natura tranſactionis, ut amplius non petatur. At qui ſimpliciter confitetur ſe certam ſummam debere, in reliquo quoq; conueniri*

ueniri poterit, quod intelligunt doctores[a]*, etiam si taxatiue respondeat, ut quia fassus est, se debere centum tantum, & supra hanc summam non teneri : uel dixit se pro reliquo debere tantam summam*[b]*. Sed si creditor ei taxationi consensisset, tunc secus esset: nihil enim amplius peti posset*[c]*. Vnde cũ creditor centum petijsset, quæ sibi ꝓ residuo debebantur, à plerisq; responsum est, maiorẽ quãtitatem eum petere non posse*[d]*: cui sentẽtiæ & ipse assentior, nisi errorem confeßionis creditor allegauerit, probaueritq́;: tunc enim aucupatione illius uerbi non esset eludendus*[e]*. Sed quid in casu mixto, ut quum debitor creditori dixit, ecce centum, quæ duntaxat tibi debeo, & creditor simpliciter accepit, an uideatur exclusionis aduerbio acquieuisse? Et Bartol.*[f] *argumento huius rescripti non arbitratur : Sed posse creditorem adhuc maiorẽ quantitatẽ petere, & sibi debitam probare. quoties enim alicui fit protestatio, qui aliâs iure communi innititur, uidetur ille potius iuri suo inhærere, quàm aduersarij protestationi consentire*[g]*, merito silentium tali casu pro consensu non habetur, quum præcidere illi creditor non potuerit, quin quicquid uellet effutiret*[h]*, quum & tacere idem potuerit :, quia sciebat ius suum illabefactum durare*[i]*: Qua ratione etiam supra conclusimus, beneficio diuisionis uti reum debendi non*

instrumento continentur, nihil amplius peti cõuenit, aduersariam tuam exceptionis auxilio defendi perspicis. Sin vero certam quantitatem, quasi solam ab ea debitam, reddere se debere,

a Bald. Paul. Iaſ. Moder.
b Arg. l. Aurelius. §. pe. de lib. leg.
c l. rationes. ff. de prob.
d Gl. & doct. l. si ex pluribus. de accepti. doct. l. ij. ff. de her. insti.
e Bar. l. nõ fatetur. de confess.
f l. si cum dos. rerũ amot.
g l. si. §. item si ꝓdixerit. ff. naut. caupo. abb. c. cum ana. col. iij. de ele.
h l. Caius. de pig. act.
i l. sicut. §. nõ videtur. quib. mo. pig.

non posse, qui pro rata sua se soluere dixerit, creditore simpliciter pecuniam accipiente & tacente[k]*. Sed uideretur quum reus centum se duntaxat debere confiteretur, non posse actorem eam confeßionem diuidere, quum eadem conceptione uerborum prolata confeßio partim acceptari, partim oppugnari non debeat*[l]*, & generaliter traditum sit, ex eo quod qs subuertere nititur non posse utilitatem consequi*[m]*, non ergo admittendus actor fuit, qui aduersus taxatiuam deberi sibi ampliorem summam cõtendit. Sed respondendũ ex* Bald. *Saliceti*q; *sẽtẽtia est, qui aduersarij confeßionem acceptat, teneri eã cum connexis qualitatibus omnibus acceptare*[n]*: at taxatiua connexam qualitatem nullam inducit, quia centum illa, de quibus confeßio loquitur separata ab alia ampliore summa censentur*[o]*, imò quantitas quæ supra centum est, diuersum corpus constituit, ut minime prioris numeri qualitatem respiciat.*

sine litis decisione [b] confessa est, tam eam, quam residuam debiti partem petere minime prohiberis.

k l. si creditores. §. titu. j. versic. 7.
l c. cũ olim. de cõstit. gl. l. si quidẽ. infra de excep.
m c. ex eo. de regu. iur.
n Bar. d. l. Aurelius.
o l. j. §. sed si mihi. de verbo. oblig.
p l. sub prætextu. supra cod.

b ¶ DECISIONE. *Est decisio litis, ipsa transactio, &* διάλυσις[p] Ciceroni pro Roscio: *sic &* Iuuenalis:

Decidere iactu
Cœpit cum uentis imitatus Castora.

Metaphora uel ab his qui rem controuersam scindunt, ut æquam partem quisque auferat, & à lite recedatur, uel ab ægrotis, siquidem ut ait Ouid.

Immedicabile uulnus

Ense

Ense recidendum est, ne pars syncera trahatur.

SI MAIORES. *Trāsegeram cum patruo meo modica pecunia, quod sperarem fore ut me hæredē institueret, perijt ille alio instituto, quæritur an retractare transactionem poßim, tanquam non sequuta causa. Et negat imperator finita instaurari posse. Sed quid si expreßim adiecta conditione transegeram, ut quia remißurum me actionem dixerim, si hæres ab eo instituerer? Et receptius est non impleta conditione remissam actionem non censeri*[q]*, quod & plerique hic sentiunt non instaurari ex nostro rescripto litem existimantes, quia causa illa expressa nō fuerat*[r]*.*

IIDEM AVGG. & Cæsares, Sabinæ Marcellæq́;.

SI maiores XXV. annis cum patruo siue auunculo vestro transegistis, vel ei debita donationis causa sine aliqua conditione remisistis, non idcirco quod hoc huius hæreditatis captandæ causa, id est spe futuræ succeßionis vos fecisse proponatis: alijs ei succedentibus instaurari finita debent.

Vnde consequens est, ut si non in uim conditionis, sed simpliciter in uim causæ expressa esset, idem sentiant, nempe litem instaurari causa non sequuta posse. Qua in re ego dubito, quoniam causa hæc à iure pro nulla habetur[s]*, & quum in uim modi adiecta sit, non impedit remißionem*[t]*, melior'que est conditio poßidentis, id est eius qui liberationem acquisiuit*[u]*, quod secus in cōdi*

q Iaſ. l. cū donationis. ſ. e

r l. si repetēdi. de cōdi. ob cau.

s l. pactū quod de trali. § ti. j.

t l. demonstratio. § j. de cō di. & demō.

u Gl. d. l. cū donatiōis, in fi.

in conditione est. Ante enim conditionis euentum nul-
III *lum ius transijt. Sed quid si quum ego patrui hæreditatem captarem, ille ut ad transactionem me alliceret, spem institutionis fecit, deinde ueris tabulis nihil reliquit, & coruum delusit biantem? Et putarint aliqui actione doli saltem mihi consuli*[x]. *Quod & Dec. ea in specie censuit, quum maritus spe hæreditatis à socero consequendæ uxorem minima dote accepisset*[y]. *Sed ego supra hanc sententiam non probaui: Imputet enim sibi qui reprobatam à iure nostro promissionem temere sequutus*
IIII *est*[z]. *Sed quid si, qui remisit actionem, ad eam paupertatem deueniat, ut alimentis indigeat, an saltem eatenus rescindere transactionem poterit, ut ali possit? Et dubium non est, non posse, nisi transactio hæc iurata, in uim donationis ualuisset, quia liquidum fuisset remittentis ius*[a], *debet enim ali donator, alioqui reuocationi locus est, quod Baldus quoque hic censuisse uidetur*[b].

x l. si qs affirmauerit §. j. de dolo.
y Dec. d. l. pactũ quod dotali.
z Bal. l. cũ archimedorã. col. ij. infra vt in pos. leg.
a Doct. l. si causa. infra eo.
b l. ij. infra de reuocandis dona.

IIDEM AVGG. & *Cæs. Dionysiæ.*

TRansactiõe matris filios eius non posse seruos fieri, notissimi iuris est.

TRANSACTIONE. *Status liberorum ex matris contractu non diminuitur, siue ipsa de se trãsigat, siue de filijs. De se enim transigens filijs non præiudicat: tum quia res inter alios acta, alijs non nocet*[a]: *tum quia nihil pugnat filios esse liberos, & tamen matrẽ seruire*[b]: *nec matris calamitas filio nocere debet*[c]. *Adde qd' nec sibi tali pactione nocet, quia non potest liber homo per pactum se in seruitutem dare*[d], *minus igitur nocebit alteri.*

a l. matrẽ. infr. de proba.
b l. ad probationem. ij. infra de proba.
c l. & seruorũ. de sta. ho.
d l. nec si volẽs. infra de lib. cau. l. fi. infra eod.

alteri. At quum de filiorum conditione expreßim transigit, alia quoq; ratione nihil agit, non enim in eius potestate sunt filij[c], *merito quod ad eos attinet nihil eis obest. Nam & filius paciscẽdo nihil parẽtibus suis nocet*[f]. I
Prodesse autem mater potest. unde quandoq; actionẽ in rem filij uindicandi causa habet[g]. *Sed quod hic dicitur de matre, an locũ habeat in patre quoq;? Et putauerim, quum enim alienare filium pater nõ poßit, nec quidẽ de eius statu trãsigere poterit*[h]. *Sequitur ergo ut nõ ualeat alienatio nisi exigente famis neceßitate, & pretij partici-* II
pandi causa[i], *quod ius soli patri competit, cuius erga filios maior est auctoritas quàm matris*[k]. *Sed nũquid filius fami. maior xx. annis uendendo se ob famem ad pretiũ participandum noceat patri? Et uidetur quod amittat libertatem*[l], *quum filiusfami. regulariter ex omnibus contractibus obligetur*[m], *unde ex hoc quoq; obligari pleri-* III
que senserunt[n]: *putarim tamen licere patri pecuniam restituere, & filium rursus ad libertatem redigere*[o], *ipse uero in libertatem prouocare non posset*[p]. *Sed quid si mater transegit ut ad tempus filij in ministerio alicui, citra seruitutis uinculum essent? Et ualet contractus*[q] *maxime si traditio sequuta est, non tamen præiudicium fit* IIII
filijs, sed illis transactioni non acquiescentibus, mater in id damnabitur, quod transigentium interest, sicut in cæteris obligationibus factorum dici solet[r]. *Nocet tamen quãdoq; mater filijs seu partui ob contumaciã, ut quum prægnans inspici sibi uentrem solẽniaq; edicti obseruari non patitur*[s], *nocetq; quãtum sit poßeßionis respectu tantũ, quo lex facilius tolerauit, tanquam causa momẽti*

c .§. fœminæ. insti. de ado.
f l. filius, §. tit. j. l. de re. ff. c.
g l. pen. §. fi. ff. de fid. lib.
h l. j. §. si aduer. transac.
i l. fi. j. de pat. qui filios.
k l. fi. §. sin aũt nõ. j. de bo. quæ libe.
l l. & seruorũ. § j. de statu homi.
m l. filiusfa. de acti. & obli.
n Fulg. Guil. Rimi. Dec. l. fratres. §. co.
o l. j. & seq. de lib. cau. l. j. §. j. de rei vẽdi.
p l. j. l. Licinius. qui. ad lib. proc.
q Gl. l. post certi. j. de libe. cau.
r l. si quis ab alio. §. j. de re iudi.
s l. j. ff. de ven tre inspi. §. si cui.

Sed quid hac in specie dicendum? Senex aliquis surdaster instrumento donationis omnium bonorum consenserat, deinde allegabat, se uerba notarij non percepisse, qui ad surdam aurem situs sibi cum instrumentum recitaret erat, & linguæ terebellis rictuq; tumultuabatur magis quàm pronunciabat, credidisseq; de quodam leuis pretij mandato agi, quod ita ante à donatario persuasus fuerat: Et cum hic non solum morbus corporis, id est surditas & senectus, sed etiam atypi contractionisq; linguæ in notario uitium[c], itemq; donatarij dolus allegetur, putauerim rescindi contractum posse, si iudici ita esse probabiliter sedeat[d]. Quod si criminaliter agatur[e], facile ex donatarij malicia his coniecturis & multis similibus ad torturam indicari poterit, indicia enim huiusmodi, plurimum in arbitrio iudicis resident[f]. Cæterum & illud traditum est, ægroti contractum cum medico initum, officio iudicis rescindẽdum esse, idq; ex præsumpto metu, quo uerisimile est ægrotantem affici si medico non morigeretur[g], qua de re à nobis supra disputatum est[h]. Putarim autem medicum quoq; ipsum ceu periurum puniri posse, quũ in Tyrocinio ártis, ex formula Hippocratis hi iurent absq; mercede, & ullis pactionibus infirmis se curam adhibituros. Sanè addit Vbertus, quoties dubitatur an quis sanus mente fuerit, facilius aduersus infirmum præsumi, quàm cõtra ualentem & bene curatum[i], quod & aduersus quosdam senes induci potest, idq; ex Varronis prouerbio, Bis pueri senes. Illud traditũ est, cũ qui corpore infirmus medicos excludit, nec pharmaca ad se deferri patitur, præsumi furiosum esse, & mẽtis quoq;

Margin: II (beside first line); III (beside "plurimum in arbitrio"); IIII (beside "tatur an quis"); V (beside "qui corpore infirmus").

c l. idem offilius. §. fin. de eden.
d l. dolũ. infra de do.
e l. iij. ff. de crimi. stellio.
f Bart. l. fi. ff. de quæst.
g l. medic⁹. de extraor. cogni.
h l. creditori. supra tit. j.
i Arg. l. fin. de iniusto rup.

uitio affici[k]*. Sed nunquid tabellionis documento stãdum sit, quo scriptum est, Titius sanus mente, licet æger corpore? Et uerius est stãdum esse, quum hæc scriptura etiã præsumptioni legis cõcordet*[l]*. Ei enim qui insanũ aliquẽ dicit probatio incumbit*[m]*: si uero præsumptio legis contrarijs probatiõibus esset elisa, nec assertioni quidem eius scripturæ staretur: quod & Iason hic cum plerisq; recte diffiniuit.*

k Glo. c. j. 83. distin.
l l. iij. ff. de testamen.
m l. nec codicillos. infra de codicil.

SIVE APVD *acta. Transactionis pactum ceu nudum nullã actionem parit, tametsi in actis descriptum sit, exceptioni tamen replicationiq; sufficit. Sed cur nõ & actioni? cum calore iudicij uideamus foueri scripturã, & præsumi stipulationẽ*[a]*. Supraq; annotauerimus firmiores eos actus censeri, qui in iudicio fiãt, idq; propter iudicis autoritatem*[b]*. Nam & hic cõstat transactionem contractum esse innominatum, in quo etiã re integra statim propter consensum oritur naturalis obligatio*[c]*, quæ confirmari propter actorum robur debuit*[d]*. Alioqui si obligatio naturalis statim non oriretur, nulla subesset ratio, cur adeò litibus finiendis lex faueret, ut pœnitentia recedere à transactione non liceret*[e]*. Sed tamen recte hic decisum esse*

IIDEM AVGG. & Cæs. Appiæ.

SIue apud acta rectoris prouinciæ, siue sine actis, scriptura intercedente, vel non, transactio interposita est, hanc seruari conueniet. Sed quoniam vt certum quid accipias, conuenisse te, licet sine scriptura, proponis: nec huius rei causa stipulationem sequutam esse,

a l. eũ ostendimus. §. fi. de fideiuss. tut.
b l. pacta nouissima. supra tit. j.
c Gl. l. petens. supra eo.
d Gl. l. eũ pro quo. de i ius voc. & in auth. generaliter. verb. cõscribat. §. de episc. & cler.
e l. quãuis. l. e.

esse constat, quum uerũ non est seruore iudiciali pactum uestiri, nisi quatenus ipsius iudicij effectus adiuuaretur, quod supra ostendimus. Transactio autem non adiuuat, sed extinguit iudicium, unde litis finitæ exceptio ex ea oritur[f]. Nam & quæ innominatis contractibus insunt pactiones, propter mutuum respectũ cæteris infirmiores cẽsentur[g], & ideo nec iure quidẽ Pontificio ex eis agi, re nondum sequuta, põt[h], quum tamẽ simplicia pacta in eo foro actionẽ pariant[i]. Adde quòd nec autoritas iudiciaria in hoc solet utilis esse, ut actionem ei concedat, qui aliâs agere non posset[k], sed solum ut rei gestæ probationem adiuuet, uel fraudibus obuiam eat. Quapropter magna hic est inter docentes altercatio, an lex municipalis, quæ contractus mulierum aboleat, nisi coram iudice facti, aut actis insinuati sint in liberatione locum habeat, an in distractu, an in quasi contractu. Et quum ex fragilitate muliebris sexus appareat ita constitutum, ut ei consulatur, ne facile decipi mulieres poßint[l], crediderim latius uerba legis accipienda esse, ut ad hos quoque casus, quatenus ratio legis hoc suadeat, protrahantur: quod aduersus Bal. & Alex. eleganter hic Iason disputat. At ubi ratio ea ceßaret, secus esset[m]. Qua de re & alibi tractauimus[n].

quamuis ex pacto[b] nõ potuit nasci actio, tamen rerũ vendicatione pendente, si exceptio pacti opposita

b ¶ EX PACTO, Hinc apparet transactionẽ contractum esse innominatũ, & ideo ex eo ccu ex pacto nudo agi non poteſt, quod & supra in Rubrica docuimus.

f l. fratris. supra eo.

g Bar. l. si pecuniã. de cõdi. ob cau.

h Bal. l. cũ qs. colõ. x. ʂ. de iuris ignorãtia. & hic Mod. rub. & verb. obli.

i c. j. extra. de pactis.

k l. omnes. ʂ. in hac. de episc. & cler.

l l. si ad resoluendam. de prã. u. mino. gl. auč. sacramẽta. si aduer. vendi.

m l. fin. ʂ. si tutor vel curator. l. j. vbi Bal. ʂ. qñ liceat ab emp.

n Rub. ʂ. tit. j.

Sed uideretur si ego actor tecum transegerim, cōcedendam mihi aut actionem ad id quod interest, aut cōdictionem ob causam, quoniā his qui ex parte sua adimplēt in contractibus innominatis ijs actionibus succurritur [a]. Videor autem adimplesse, quia transigendo ab actione trāsiui. Accur. quem cæteri sequūtur negat me adimplesse, quum si hodie non petam, in futurū petere poßim [b], quæ ratio utiq; sufficeret, si supponeremus pactum fuiße ne peteretur, attendenda enim conuentionis esset forma [c]. Sed quum actum sit ut transigam, atq; ego trāsegerim, uideretur me adimpleße. Ego putarim hoc contractu id agi, ut quis priorem actionē omnino remittat, perimatq;, quod per id pactum nō censetur obseruatum, quum actio adhuc ipso iure subsit [d], quæ ratio ex uerbis constitutionis nostræ satis probatur. Et Azonis Odofre. Syllim. Alber. & plurimorum ueterum autoritate confirmatum extat. Quapropter his casibus, quibus actio perempta sit, dicitur actor adimpleuiße, & ideo tūc ad id quod interest agit: In cōtractu facio ut facias præscri-
I ptis uerbis: In contractu facio ut des, actione de dolo [e]: quod suis locis supra declaraui. Perimitur enim actio inofficiosi testamenti pacto, quod præparationem aufert, qua præparatione sublata nulla querelæ transmißio fit ad hæredes [f]. Perimitur & actio qualibet acceptilatiōe,
II merito tali casu agi ex trāsactione poterit [g], quod & cōmuni

fuerit, doli mali, vel in factum replicatione vsus, poteris ad obsequium placitorum aduersarium tuum vrgere.

a l. naturalis. de præscrip. verb. l. si pecunia. de cō dict. ob cau.

b l. elegāter. §. si qs post. de cōdict. inde.

c l. dedi. i princi. de condi. ob cau.

d l. si vnus. §. pactus ne. de pactis.

e l. actionem. supra eo.

f d. l. cū mota.

g d. l. actione.

muni sententia receptum est, cũ actor simpliciter transegit, uel promißionis eius uerba sunt ambigua. Tradunt *enim sequuta acceptilatione censeri eum adimplesse*[h]. Si *uerò promisit actor non petere, pleriq; post* Bar. *dissentiunt, quia promißio tractũ habet, possetq; quis in futurum petere, & tametsi de iure sublata actione nõ posset, tamen de facto peteret*[i]: At *reus id egisse uidetur, ne ullo modo, siue iure, siue de facto inquietetur*[k], *quũ & trãsactio super actione de facto mota ualeat*[l]. *Butr. tamẽ &* Saly. *cõtrà, quæ* Azonis *sentẽtia fuit, quã & cõmuniter approbari Alb. testatur, & nos quoq; probamus, ut hoc etiam casu sequuta consensu partium acceptilatione, uideatur actor adimplesse, quia nõ est uerisimile id actum inter eos, ut ex parte alterius nũquã adimpleri posset*[m]: *Nam & ista conditio, si non petierit, quãuis ad unguem obseruari debeat, tamẽ ex acceptilatione adimpleta censetur*[n], *uidenturq; hæc uerba, promitto non petere, ad ius referri debere, non ad factum*[o], *quum uerba in dubio ad ius referenda sint*[p], *non autem ad factũ*[q]: *imò uix est, ut ad facti cõtrouersiã respectum habeamus*[r], *quum uerisimile sit hunc de facto petentem ab ipso iudice citra ullam rei molestiã submotum iri. Nam & qui simpliciter transigit præsentem iuris actionem remittere censetur, nõ autẽ de futura facti molestia quicquã polliceri:* Vnde *ea sequuta, condictio indebiti datur*[s], *quum alioqui condictione sine causa agendum fuisset*[s], *ut appareat hanc facti inquietationem non perpendi.* Quo *fit ut generaliter sentiam, acceptilatione actorem censeri adimplesse, & ideo ex transactione actionem ei non denegãdam.*

h l. si pro fundo. vbi Bar. infra eod.

i l. vbi. ff. eod.

k Gl. l. lucius. §. tres hæredes. ad treb.

l l. ij. C. eod.

m Arg. d. l. si pro fundo. vbi Bart. l. iij. in prin. de condict. ob cau.

n l. Mutianæ. de condi. & demon.

o l. si filius. ff. de cõd. insti.

p l. mulier §. pe. de condi. insti.

q Gl. c. j. in fi. de tẽp. ordi.

r l. eo tẽpore. ij. rñso. & pecu. l. stipulatio ista §. quatenus. et § quæsitũ. de ver. obli.

s l. eleganter. vers. sane. de condi. inde.

s nota. C. eo. l. si diuersa.

III *Censetur & tunc adimpleſse, quum pro re quã quis pe-*
tit, accepta alia re tranſigit[f]*: Quum enim dicat ſe pro*
re quam petit aliam accipere, uidetur loco tranſactionis
ſubrogari quandam permutationem, in qua qui pro par-
te ſua adimpleuit, præſcriptis uerbis agere poteſt[t]*. Cæte*
IIII *rùm in reo quoq; receptũ eſt, ut ei actio præſcriptis uer-*
bis denegãda non ſit, ſi actor non obſeruet: quum enim
ipſe adimpleuerit, agere ex regula poteſt[u]*, quia ſua in-*
tereſſe poteſt, aliter ſibi quàm ſola exceptiõe cõſuli. Se-
V *cus ſi de actione doli tractaretur, quæ ſubſidiaria eſt &*
odioſa. ideo tunc alia fit interpretatio[x]*. Sed nunquid &*
tunc actor adimpleſſe cenſebitur, quum non ſolum pro-
miſit non petere, ſed etiam ſe non acturum cauet? Et ſi
reus ſponte hãc cautionem recipit cõmunis eſt ſententia,
uideri adimpleſſe[y]*: ſi non recipit, ſecus eſt: quia in con-*
tractibus innominatis talis cautio uice rei non fungitur,
quum in eis nec quidem oblatio rei ſufficiat, multo ergo
minus cautio[a]*. Sed quid ſi trãſactioni acceßiſſet ſtipula-*
tio? Et uideretur non ſufficere, quia in contractibus non
eſt locus Mutianæ cautioni[b]*, ut ſe habet communis ferè*
omnium ſententia: ergo idẽ in hac cautione, quæ nõ con-
ditionibus ut illa; ſed modis negatiuis additur[c]*. Quod*
maxime dicendum quum de cõtractu ſtricti iuris agitur,
in quo non ſolemus à uerbis recedere[c]*, ut Bar. hic ſenſit.*
Sed tamen cõtraria opinio receptior eſt, quia quũ actor
perfecte implere non poßit, uidetur id actum, ut cautio
ſufficiat, idq; non tantũ in cõtractibus bonæ fidei proce-
dit[d]*, ſed etiã in contractibus ſtricti iuris*[e]*, ut ex plurimo*
rum ſententia Alex. hic diſputat. Ego quia hic articulus
à præ-

f d. l. ſi ꝓ fundo.
t d. l. naturalis. §. j.
u d. l. naturalis. §. j.
x Arg. l. j. §. ſi reus. de eo ꝙ quẽ fact. l. j. §. ſi debitori. vbi Bart. vt in poſ. le.
y Arg. l. ſi rẽ. §. oĩs. vẽ ſ. ſatisfactum. de pig. actio.
a Gl. d. l. iuriſgẽtiũ. verb. facias.
b §. ſi qs ita ſtipuletur. de verb. oblig.
Doct. l. mutianę. de cõdi. & demõ.
c l. ſi tibi legatũ. de leg. iij. l. quibus. §. Termili⁹. de cõd. & dem.
c l. quicqd. de verbo. obli.
d l. inſulã. §. ſi. loca.
e Arg. l. ſi creditores. de priui. cred. l. creditorib⁹. de ſep. bon. l. inter. qui ſatiſ. cogan.

à præsenti materia sat alienus est, ulterius insistendum non duxi. Sed quid si actor non præscriptis uerbis agere uelit, sed condictione ob causam, ut in pristina obligatione reponatur? Et Bart. [f] *concedendum id eo casu censet, quum actor ipse plene adimpleuit, actionemq; pristinam omnino peremit, aduersariusq; est in mora, & ea actio cōsensu instaurabilis est* [g]. *Ego nullo casu actori id licere arbitror, cū in transactione pœnitētiæ locus non sit, quod alibi attingendum* [h], *pleraq; enim hic à cæteris alieno loco disputata legibus suis reseruo.* VI

f d.l. actione. supra eod.

g Argu. l. si qs accepto. de cōd. ob cau. l. si pro fundo.

h l. quāuis. infra eod.

IIDEM AVGG. ET CAESS.

Martiæ.

SVb prætextu specierum post repertarū generali

SVB PRAETEXTV. *Petebā à te actione generali, puta tutelæ, negociorū gestorū, ꝓ socio, equitium meum, uel chorum seruorū, déinde acceptis cētum transegi, & generaliter te liberaui ab omni equitio uel choro, uel etiā ab omni quod iure earū actionum petere unq̄ potuissem: quæritur, si aliquis equus uel seruus inueniatur, quē ego nesciebā ad me pertinere, an potero eum petere? Et hic ponitur regula cum exceptione: Ea regula est, non posse amplius quicq̄ peti, quia sicut nouis repertis instrumētis non rescinditur transactio* [a], *ita nec nouis speciebus. Sibi ergo imputet qui generaliter reū liberauit, nō enim tā effuso sermone uti debuit, in quo plerūq; subest captio* [b]. *Nec de huiusmodi specie nō actū allegare potest, quū saltem in genere cogitasse de ea existimandum sit* [c]: *quia qui generaliter loquitur, omnis rei quæ*

a l. sub prætextu. supra codem.

b l. fin. in fi. de do. promis.

c l. qui iure. de testa. milit.

ſub genere compræhenditur, meminiſſe cenſendus eſt[d]*.*

d Are.cõſ. 33. Soc.142.ſi.

Qui ergo aliquem ab omni equitio liberat, ſiue à ſpeciebus quas ſcit eum habere, ſiue quas neſcit, liberare intelligitur, quia potuit cogitare, fortè aliquas penes eum eſſe quas ipſe non agnoſcit: Quod procedit in ignorãtia ſpecierum, quæ in ſe conſenſum in genere continet[c]*. Sed quid ſi non ignorantia, ſed error. qui ab ea plurimũ differt*[e]*, allegetur? Et tũc*

c d.l.qui iure.

e Gl.l.de ſtatu.de teſta.

tranſactione[b] finita, reſcindi ꝓhibent iura. Error autem circa proprietatem rei apud alium extra perſonas

ſecus dicendum eſt, quia error penitus conſenſum nullũ habet[f]*. Finge igitur tempore trãſactionis aliquem equũ uel ſeruum apud tertium quendam te habuiſſe, quem ego illius eſſe exiſtimabam, probabiliterq́; quia poßidentem eum uidebam, in dominio quoque eius eſſe arbitrabar*[g]*, an ſaltem illam ſpeciem, quum ad te poſt tranſactionem peruenerit, petere potero? Et hic traditur poſſe. Vnde hic probatur generalem clauſulam ad ignorata quidem trahi, de quibus in genere potuit cogitari*[h]*, ad ea uerò quæ errore procedunt, non trahi. Quod & in clauſula omni meliori modo &c. receptius ferè eſt*[i]*. Rurſus quoque probatur, quamuis ignorans & errans plerunque æquiparentur*[k]*, quia abſque ignorantia, ut Auguſtinus inquit, nullus eſt error, tamen facilius erranti ſuccurri, qui iuſtã erroris cauſam adducat, quàm ignoranti, & ſic id ego reſcriptum interpretor.*

f l.ſi per errorem.ď iuriſ. om.iudi.

g l. Titia. de ſol.l.pe. vbi Doct.de cõdi.inſti.

h Feli.c. cũ ſuper.in fin.de offic. deleg.

i Ancha.cõſi. 357.Calderi.cõſi.j. de acc.

k l.ſi me.§.j. de acqr.poſ.

b ¶ GENERALI *tranſactione. Vt tranſactio generalis propriè dicatur, oportet etiã libellum generalem*

fuiſſe

fuiſſe: Nam ſi libellus ſeu petitio fuit ſpecialis, trãſactionis uerba, quãuis generalia ad petitionis cauſam reſtringerẽtur[l], & ideo trãſactio ſpecialis diceretur, quo caſu legi noſtræ locus nõ eſſet[l]. Sed qd ſi petitio qdẽ & trãſactio gñalis eſſet, cauſæ uero proſecutio ſpecialis? Et nõnulli exiſtimãt, nec tum quidẽ reſcripto noſtro locũ eſſe, ſed actori replicationis ope ſuccurrẽdum, quoniã idẽ & in ſentẽtia uidemus[m]. Pari autẽ iure tranſactiones & ſententiæ cenſentur[n]. Accurſ. *cum ueteribus cõtra[n], quia ſententia ad acta & cogitata reſtringitur[o], quum in inuitũ feratur, at in tranſactionibus ſatis eſt, potuiſſe in genere cogitari, ut ſupra uidimus[p]. Ego ne temere à uerbis reſcripti noſtri recedamus, generalemq́; proſecutionẽ, cuius mẽtio nulla hic eſt, effingamus, ab* Accur. *recedendum nõ arbitror, ut qui gñaliter petijt, generaliterq́; trãſegit, omnino excludatur, quũ adhærendũ ſit contrahẽtiũ uerbis[p], qui etiã de eo quod adhuc in lite non eſt tranſigere poſſunt[q], quãto magis ſi iam gñalitate petitiõis cõpræhẽdatur, tametſi proſecutione cauſæ omiſſum: at in ſentẽtia aliud eſt, reſtringitur enim ad acta. Vnde poſt cõceſſam actori gñaliter dilationẽ ad probãdum ſuper petitis, ſequuta generali ſentẽtia amplius non audiretur[r], quia tali tali caſu ſentẽtia ad eas quoq; ſpecies referri poſſet, quas proſeq actor neglexiſſet[ſ], quoniã de eis tractatũ ſatis dici põt, quũ dilatio generalis in cauſa cõceſſa eſt[t]. Et hinc cõſequẽs eſt, ut qd' in diffinitiõe iudicis dictũ eſt, ad arbitri quoq; ſentẽtiã ꝓtrahatur[u], quũ arbitria iudicijs exæquata ſint[x]. Ad arbitratoris uero laudatiuũ nõ ꝓtrahatur, qa id trãſactiõi magis accedit[y], quod* Rim. *hic docet.*

l l. ſi decreta. infra eod.
l l. age. §. eod.
m l. ij. §. & iud.
n l. non minorẽ. ſupra. eo.
n Bald. Salyc. Fulg. Alex. hic. & cõſil. 122.
o l. ſi qs ad exhibendũ. de exe. rei iud.
p No. Ange. l. tres fratres. de pact. Ro. l. ſicut. infra de teſt. mili. Alex. conſi. xj. col. pen. in. 2.
p l. pluribꝰ. de acceptil.
q l. ij. ſupra. e. Alex. conſi. xj. in. 2.
r l. titia. de accuſ. l. ſi ea. §. qui accuſ.
ſ l. propera. §. & ſi qdẽ. vbi Alex. col. 3. de iudi.
t l. fi. verb. ſingulis cauſis. de ier.
u l. ſi cũ dies. § plenũ. de arbi.
x l. j. de arbi.
y Auth. ſi vero. §. de iudi.

Mihi

Mihi uidetur eandẽ rationem in arbitratore ſubeſſe, quæ & in arbitro, quũ & ipſius poteſtas à cõpromiſſo pendeat[z], & ad ea quæ partes proſequutæ ſunt referatur[z], & ideo utriuſq; ſententiam iudicio æquiparari, cui ſi homologia acceſſerit, tũc fortè cum tranſactione cõueniret, ut fauorabilior eius actus fiat interpretatio, cui partes

a l. non diſtinguem⁹. §. de officio. de arbitris.

z l. apud. §. itẽ quæritur. de doli excep.

III

cõſenſerunt, quã qui ſola iuris autoritate innititur[a]. *Sed quid in ſimplici pacto dicemus, quo quis generaliter aliũ liberat? Et uideretur à tranſactione differre, quã hic traditur generaliter intelligi, quũ tamẽ pactum etiã præter uim uerborũ reſtringatur ad id quod actum eſt, idq; ex* Scæuolæ *reſpõſo*[a]. *Qua tamẽ in re aliter diſtinguitur*[b], *negatq;* Bar. *aduerſus uim uerborũ ibi fieri reſtrictionẽ.* Nam & *in eo reſpõſo liberatio generalis nulla erat, ſed ſimpliciter nummularius ita demum tacitam ſe pecuniam reſtituturum promiſit, ſi emiſſum inſtrumẽtũ, id eſt cautio*[b] *à* Titio *facta, qua mandabat* Seio *ut* c c c. *patrono numeraret, pro irrita haberetur:* Nihil *enim impedit, quin* Titius *tacitã pecuniam petat, & rurſus hãc ſummã, ſi adhuc patrono ſoluta nõ erat, ad calculũ reuocet, ſtetq; firma huius obligationis cauſa, quã ſeparato capite apparet ab expenſi atq; accepti rationibus diuiſam.*

a l. ne in arbitris. infra de arb.

a l. emptor. §. ſi. de pact.

b Doct. d. l. ſi de certa.

b l. quidã. de proba.

IIII Rectius *igitur de legis noſtræ regula limitabimus, quotieſcunq; ſpecies aliquæ dolo tranſigentis interuerſæ eſſent, nõ enim generalis trãſactio ad has trahetur*[c]. Quid *ſi dolus præſumptus ſit? Et* Iaſ. *idem eſſe hic cẽſuit, quum pupillus qui generali trãſactione tutorẽ liberauerat, lineam margaritarũ monileq; repeteret, quod matris ſuæ fuiſſe aſſerebat, præſumi enim clam dolo tutoris eas res habitas,*

c l. tres fratres ff. de pact.

habitas, quum solummodo facta transactione palàm ab uxore sua deferri permisisset, non debere autem generali transactione censeri remissum delictum, id est dolum[d]. *Eadem ratione qua dolus remissus nõ censetur, nec reli=* V
quorum quoq; liberatio generalibus uerbis remissa censebitur[e]*: Itemq; quin rem apud se constitutam restituere quis domino teneatur*[f]. *Quoties enim quis generaliter actionem personalẽ remittit, non tamen id donasse censetur, quod iure dominij uẽdicare posset*[g]*: quod intelligendum, nisi constaret hoc quoq; actum esse*[h]. *Videtur autẽ & tunc id actum, quum trãsactio ei actioni accessit, qua res illa comprehendi poterat, ut Petr. & Cyn. aduersus Placentinum tradiderunt: ueluti si actor rei uendicationem intẽdisset, trãsigendo enim uidetur reũ absoluisse ab* VI
omnibus rebus quas actor ad se pertinere credebat: secus si non credebat suas esse, ut Acc[...]s. sentit[k]*, tunc enim* VII
propter errorẽ ei succurreretur, quod supra ostẽdi, idq; ex legis nostræ ultimis uerbis. Tametsi Pet. Cy. Rimi. & quidam alij aliter accipiant, ut trãsactio generalis quod tempore trãsactionis debetur extinxisse censeatur, non si quid ex noua causa deberi incipiat, ut si reus post transactionẽ speciẽ aliquam à tertio possessore emat, nõ enim trahetur ad ius futurum[m]. *Quæ sentẽtia summa ratione* VIII
nititur, quum enim trãsactio hæc tertio illi nihil prodesset[n]*, ergo nec reo: qui, quod ad rem emptã pertinet, iure autoris sui utitur*[o]. *Receptũ autẽ est adeò trãsactionem ad alterius ius nõ trahi, ut etiã si pater generaliter trãsigat, nõ tamen in rebus quæ filiorum sunt quicquã afferre detrimenti censeatur*[p]. *Sanè & hoc constat, quamuis generalem*

d l. itaque. de fur.
e l. Aurelio. § j. de lib. leg.
f l. ei cui. de libe. lega.
g l. Aurelius. § meuia. e. titu.
h Glo. fi. hic.
m c. cũ iter. de ren. Rom. cõ fi. 294. i fi.
n § alteri. Insti. de inuti. stip.
o l. si superatus. de pign.
p l. de re. ff. eo.

generalem transactionem ad ea quæ ex testamento proficiscuntur nō pertinere, quoniam de his transigi nō nisi inspectis uerbis instrumenti uel codicillorum potest[q]. *Illud quoq; in confesso est, si quis ætate minor transegerit, & ex uerborum effusione damnum subeat, in integrū ei restitutione subueniri*[r].

X

XI *Sed & illud dubium non est, quātumuis generalem transactionem, ad ea nō trahi, de quibus uerisimile sit, nec ī genere quidem fuisse cogitatum*[s], *ut puta ad casum qui nondum euenisset*[t], *uel ad casum ualde insolitum*[u], *uel qui aduersus probabilem contrahentium mentem esset*[x]: *qua in re plurimum arbitrio iudicis tribuetur: possunt tamen, si uelint, partes agere, ut transactio ad casus quoque incogitatos & improuisos trahatur, quod Alexander respondit*[y].

q l. de his. l. nō ferendus. de transac.

r l. §. f. ff. aduersus rem iudi.

s l. cū Aquilliana. ff. eod.

t Felin. d. c. cū super. in fin. Are. cōs. 24. col. ij.

u l. fistulas. §. frumenta. de cōtrah. emp. Alex. consi. 31. in. 2.

x Soc. cōs. 93. versic. 5. obstat secunda ratio. in. 4.

y d. cōsi. 11. in 2. Rom. d. l. sicut. Ange. d. l. tres fratres.

z l. de tutoribus. ff. eod.

transigentium tēpore trāsactionis constitutæ[c], nihil potest nocere.

IIDEM AVGG. ET CAESS.

Antonio.

TRāsactione finita, quū ex partibus tuis magis

c ¶ CONSTITVTAE. *Quia nomine rei extraneus eam detinebat, quū actor crederet ab extraneo tanquam domino poßideri, ut supra declaraui. Pet. & Cyn. idem sentiunt, si extraneus tanquam suam poßideret, uēdidisset q; reo, quia transactio ad ius post quæsitum non trahitur*[z], *ut supra diximus: qui intellectus in se est uerus, sed non quadrat uerbis legis, quum etiam citra erroris allegationem idem esset.*

TRANSACTIONE. *Quū Antonius dolo malo*

aduer

aduersarios suos ad transigendũ secũ allectasset. deinde forte ita euenisset, ut hæc transactio sibi inutilis esset, ab ea recedere uolebat, quæritur an poßit. Et uidebatur posse, tanquã trãsactio dolo facta ipso iure nulla sit[a]. *Quod & non pauci tradiderunt, quoties super actione bonæ fidei interposita est. Contractus enim bonæ fidei ipso iure propter dolũ uitiãtur*[b]. *Quo casu actus nullus à quocũque etiam si allegãtis fraus detegatur, improbari potest*[c]: *Nam & si ipse prima actione agat, & aduersarij de transactione excipiant, dolum in replicatione deducens audiendus uideretur*[d]. *Sed tamẽ hic aliter rescriptũ est, quia pro regula traditum est, eũ qui propriũ uel autoris sui dolum allegat audiendum non esse*[e], *idq; etiã si actus sit nullus, dũ euidentißimo uitio nõ laboraret*[f]. *Idem'que etiam si sola replicatione de eo obijciatur, dũ is aduersus quem obijcitur doli particeps non sit, & de lucro captando non agat*[g]? *Tametsi nec uerum sit, trãsactionem ipso iure propter dolum uitiari: quum enim contractus innominatus sit, apparet esse stricti iuris, ut in Rubrica admonui, & ideo sola actione de dolo rescindi posse*[h]. *Nec me mouet quod lex ait, transacta intelligi bona fide ut ualeat transactio: quia uerbum ualeat, ad effectum refertur, quum affirmatiue positum sit*[k].

dolum intercesſiſſe quã eorum cõtra quos preces fundis confitearis: inſtaurari graue, necnon criminoſum tibi eſt.

Sanè quod suprà diximus, nõ audiri qui propriũ dolum allegat, quibusdam casibus non procedit: Primus

a l.i.in fine.ad Tertul.

b Bar.§.I.sub prætextu. j.

c l.j.§.de libe. cau.

d l.cũ mulier. solu.matri.

e l.si creditori bus.§.de ser. pig.dat.l.filios.§.de reu. his q̃ i frau.

f c.cũ sup. de cõcess. preb.

g l.viro.solut. matri.

h l.pe.§.de inuti.stipul.

i l.j.in fine. ad Tertul.

k l. vniuersa. §. de prec. imp.offeren.

in damnum ipsius allegātis, audiretur enim crederetur'q; noxium se fatenti, ut de eo ultio sumi poßit[l]: tametsi lex quandoq; cum cōfitente mitius agat: ut ad detegenda facinora unumquemque inuitet[m]. Secundus est quum quis dedecus suum excipiendo allegat, id'que aduersus eum, q pari macula fœdatus est: aduersus enim doli exceptionem replicatio doli non admittitur[m]: quia in pari culpa potior est poßidentis conditio[n], quod si actor à culpa alienus est, frustra reus proprium dolum allegaret[n]. Tertius est quū uia replicationis allegaret actor crimen suum aduersus participē qui de lucro captando agit, quū actor euitādi dāni causa replicauerit, quod Bar. sensit[o], & æquitate nō caret. Vnde infertur, si quū timerē cōfiscari, tibi bona mea uendiderim tradiderimq;, deinde ea à te uendicem, tibi de emptione excipiēti, posse me de simulatione contractus in fraudem fisci facta replicare[p]. Sed ego id potius inductum arbitror, quia ex contractu simulato propter cōsensus defectum non transit aliquod dominium. Vnde fundamentum intentionis meæ in dolo non est, sed in dominio quod à me non deceßit, replicatio autem simulationis & fraudis exceptionem tuam elidit, quia simulationi in fraudem fisci consensisti: quo fit ut cum culpa mea propter culpam tuam obumbrata sit, dominium apud me remanere debeat, apud quem semper fuit[q]. Illud admittendum est, quum non fraus sed credulitas nimia, & falsa in replicatione allegatur, non uideri turpitudinem allegari: & ideo replicantem non reijci[r]. Quartus casus est, quoties fraus ipsa iam erat detecta: Nihil enim impedit, quin aduersus aliam de ea obijci poßit:

l l. inde Neratius. ad leg. Aquil. in ff.
m l. quisquis. § fi. ff. ad leg. Iul. maiest. aut. nouo. ff. de pœn. iud. qui male.
m l. apud §. Marcellus. de dol. exce.
n l. j. & §. ij. de condict. ob turp. cau.
n c. inter. de dona.
o Barto. d. §. procurator. Areti. consi. 65. in fi.
p Bal. l. cū profitearis. ff. de reuo. dona.
q l. cū mulier. ff. sol. matri.
r l. de tutela. ff. de in integ. resti. mino. vbi Bart.

ci poßit: quod dubium non uidetur, quoties excipiendo, seu se defendendo aliquis eam allegaret[f], ut quum à munere iudicandi quis se excusaret, qui de crimine aliquo damnatus sit[t], uel abominatus, sacerq; denunciatione Pōtificum factus sit[u]. Sed magis dubium est quid agēdo? Et non putauerim talem admittendum, nisi ex consensu rei, ut quum is qui iurauit instrumentum non esse simulatū, nihilominus agit, & simulationem, reo nihil obijciente, probat[x]. Sed quid iuris replicando? Et receptißimū est, ex Vlpiani responso admitti[y]. Sed ego uerba Vlpiani aliter interpretor, quum enim eum cuius periurium, sententia in fauorem domini lata, detectū est, aduersus procuratorem, qui ex stipulatu propter cautionem rati conuētus erat, agētem non multum proficere scribat, satis indicat tali replicatione non omnino hunc periurum adiuuari. Quapropter Bald. sentētiā sequor generaliter sententis, nunquam huiusmodi ex allegatione lucrum actori concedendum esse[z]. Amplius ego addo nec sarcturam damni illi permittendam, nisi aduersus delicti participē, quod superius ostendimus: Tanti enim non esse hanc detectionē, ut ideo aduersus regulā quis audiatur. Quintus casus est, quum actus ideo nullus est, quia aduersus legem celebratus: uidetur enim cuilibet concedendum, ut actum à se aduersus legum scita gestum infirmum allegare poßit[a]. Quod intelligendum est, nisi nullus fauore alterius sit, nec enim æquum est, ideo alteri damnum fieri[c], quare nec libertati hoc nomine præiudicabitur, nec matrimonio, nec ecclesiæ[d]: Non enim hæc ab allegantis ipsius potestate pendent. Idem generaliter in

f l. añpenul. de susp. tut. gl. cap. ex pœnitētibus. 50. dist.
t Bar. l. ij. C. si seruus vel li. lib. x.
u Bal. c. icellexim⁹. de iu.
x Bar. Sali. l. si. ī. de non nu. pec. Fel. d. c. tertio loco.
y l. alias. de iu. reiur.
z Bal. d. c. intelleximus. Ias. d. l. alias.
a l. a diuo pio. de ritu nup.
c d. l. j. & l. interrogatū. de libera. cau.
d c. lator. c. cō sanguinei. de re iudi. d. ca. iij. de p̄sum. & 35. q. 9. quod quis.

his in quibus lex ad allegantis uoluntatem non attendit, ut quia actus sit nullus fauore publico, atque ita constet[e] *quod si non constet actum nullum fuisse, in re dubia reijciendus est, propriæ culpæ fiduciam allegans*[f].

SI DE CERTA. *Petieram à te fundum Sempronianũ, deinde acceptis centum transegi, promisiq́; nihil amplius petere, quæritur an mihi denuo alium fundum petẽti obstet exceptio? Et uerba generaliter accepta, uidentur indicare, me omnino excludẽdũ esse: standum est autem uerbis, nec temere per interpertationem restringenda sunt*[a]. *Sed tamen hic contrarium respondetur, debent enim hæc uerba ad causam suam restringi*[b]. *Quod nõ in trãsactione tãtum, sed & in pactis*[c] *in compromißis*[d], *in iudicijs*[d], *in calculationibus*[e], *in solutionibus*[f], *in renunciationibus*[g], *dicendum est. Deprænditur autẽ cognosciturq́; hæc causa quãdoque ex natura actus, ut in transactione uel sententia, habent enim præcedẽtem petitionem, ad quam referuntur. Quandoq; ex uerbis ipsorum contrahentium, ut quia à principio contractus præfati sunt quam ob causam paciscerentur. Quandoque & cum in fine subiecta est clausula unde id colligi potest*[h]. *Quandoq; & alio modo, ut si aliqua specialia expressa sunt quæ aliàs corrigerẽtur, uel*

IIDEM AVGG. Proculo.

SI de certa re, pacto trãsactiõis interposito hoc comprahensum erat, nihil amplius peti, & si non additum fuerat eo nomine, de cæteris tamen quæstionibus integra permanet actio.

e c. ex tenore. de concess. præb. l. quẽadmodũ. de ag. & cẽs. li. xj.

f c. cũ super. de cõcess. præb. glos. c. cũ in verbo duos. de constit.

a l. j. §. & generaliter. de leg. præstan.

b l. legatorũ. §. j. de leg. ij.

c l. si. §. idẽ q́, sijt. de cond. ind.

d l si cum dies §. plenũ. de arb.

d l. j. ꝟ. si aduer. rẽ iud. l. ij. ꝟ. de iud.

e d. l. emptor. §. Lucius. de pact.

f l. si ex pluribus. de solu.

g Bal. l. pactũ. q. 14. ꝟ. de col. l. iubemus. ꝟ. ad Vel le. l. vt fundus cõi diuid. l. titia §. idẽ. de verb. obl.

h l. quæsitũ §. j. de leg. iij.

uel minuerentur si generaliter uerba ipsa acciperemus [i], *quod* Bal. *rectè censuit, merito igitur in proposita specie hic responsum est, posse me alium fundũ quàm Sempronianum petere, quum illa clausula, nihil amplius peti, cõmode ad solum Sempronianum referri poßit, quod & natura dictionis amplius suadet, quæ repetitiua est* [k], *ostendit'que de eo actum quod semel in iudicio deductũ fuit: quod & non absimile in specie* Fulg. *respondit* [k]. *Sed quid si eũdem fundum Sempronianum petam ex alia causa?* Et *non obstare transactionem plerique senserunt, id'que rei iudicatæ exemplo, cuius exceptio ex alia causa agenti non obstat* [l]. *Contrà Accurs. cum paucis* [l], *quos & ego sequor, uerba enim trãsactionis omnino obstant, nec commode hoc casu restringi possunt:* [l] *excludar igitur, etiam si ex alia causa petam, dum talis sit, de qua uerisimiliter saltem in genere potuerit cogitari: quid enim si causa noua sit* [m]*? quid si penitus contraria expressæ? ut quia transegerim in querela inofficiosi, deinde falsum testamentum comperérim* [n]. *Quis credat eum qui cogitauerit testamentum esse falsum inofficiosi testamenti querelam fuisse propositurum* [n]*? Huiusmodi igitur casibus à me supra enumeratis* [o], *communem sententiam sequor.* Illud *enim omniũ consensu receptum est, si adeo generalia sint uerba, ut citra manifestam calumniam restringi non poßint, uerbis ipsis standum esse* [p]. *Quid enim si in casu nostro promisissem amplius nec fundũ Sempronianũ nec aliũ petere? Quid si quis se non petiturum occasione cuiuscũque crediti spepõdisset* [q]*? Quid si adultus excussa tutoris in*

i l. quoties. ſ. fam. ercisc. d. l. legatorum, §. qui plures.

k l. si seruus. §. si ita. de leg. j.

k consi. 38. ad id.

l l. cum quæretur. de exce. rei iud.

l arg. l. si vn⁹. §. penul. de pac. & not. d. l. sub prætextu. iũcta. l. ij. ſ. de iud.

m l. q cũ tutoribus. ff. co.

n l. si ita quis. §. si. de ver. oblig.

n Argu. l. eum qui. ſ. de inoffic. test. & l. pen. ſ. eo.

o l. sub prætextu. ij.

p l. pluribus. de aceptil.

q Cy. l. si ex maiore. ſ. de excep.

uno capitulo ratione, cum se liberare diceret generaliter ab omnibus quomodocunque in hanc diem per eum gestis[r]? Intelligentur enim *hæc generaliter, exceptis casibus à nobis relatis*[s]. *Quapropter tẽperare quisq; à tam effuso sermone debet, ne in promptum incidat periculũ*[t]. *Vnde & traditum est, neminem cogẽdum, ut tam amplis uerbis quenquam liberet*[t], *captiosæ enim sunt huiusmodi confeßiones*[u], *satisq; est si creditores in apochis eas solum generales clausulas adijciant quæ simpliciter specialium uim cõfirment*[x]: *hisq; beneficijs solum renuncient. unde actus infringi aliàs posset*[y], *quod eleganter* Bal. *do cuit. Sed nunquid generalis hæc transactio, quæ causam ipsius contractus egreditur, in uim transactionis adhuc sustinebitur, an ceu pactum ualebit*? Et Bar. *adhuc uti trãsactionem sustineri censuit, quia absurdum non est, te mihi centum dedisse, non solũ ut actionem ad fundũ sempronianũ remittam, sed etiam ut alijs actionibus, de quibus liquido constet, te absoluam, cum in transactiõe possit aliud dari uel remitti, quã id de quo litigatur*[z], *censeturq; tale pactum trãsactionis pars esse*[a]. *Quod si notarius in principio documenti præfatus sit, partes ipsas ad huiusmodi pacta, conuentiones, transactionem deuenisse, tunc nihil necessariũ est interpretari actionis liquidæ remißionem ad transactionem spectare, sed ad pactum potius, quod &* Alexan. *respõdit*[b]. *Trahitur enim pactum & ad ea de quibus nulla est controuersia*[c]. *Sed quantum sit respectu pacti nunquid obstabit exceptio quod sine causa factum sit*[d]? Et Alexan. *respondit non obstare, sed donationis causam præsumi*[e], *quæ sententia ambigua est.*

Ego

r Bar. d. l. sub prætextu.
s d. l. sub prætextu.
t d. l. si. ĩfra de dot. prom.
t l. iij. §. cõtrarium. de cõtra. iudi. tut.
u l. cũ Aquiliana. ff. eo.
x Bal. d. l. pactũ. qst. 16.
y Anth. matri. infra quãdo mul. tut. off.
z l. si, super. supra eo.
a l. fundi partem. de contrah. emp.
b Ale. cõs. 11. col. pe. in. 2.
c l. si. j. de do. ver. nisi ille.
d l. ij. circa. de dol. excep. l. creditori. supra titu. j.
e d. cõsi. l. a titio. de verb. oblig.

Ego potius causam quoque transactionis hoc etiam casu subesse dixerim, quæ ex eo præsumitur, quòd eodem contractu cum trãsactione pactum conceptum sit [f]*, idq; & Bartolus fere sensit. Cæterum & illud annotandum est, quod hic traditur generalem transactionem ad causam suam restringi, ita intelligi debere, ut non ideo restringatur, quin & ad connexa ipsius causæ trahatur* [g]*, quum soleat uulgò dici, de cõnexis idem esse iudicium* [h] *quod & de accessorijs quibusque dicendum, qualis est pœna uel fructus ipsius rei* [i]*. Idemq; si qua ad rei appendices pertinent* [k]*, quod & alij hic tradiderunt.*

IIDEM AVGG.

Cyrillo.

SI causa cognita, prolata sententia, sicut iure traditum est, appellationis, vel in integrum restitutionis

S*I* CAVSA *cognita.* *a* ¶ *Transactio igitur post rẽ iudicatam nullius momẽti est: deficit enim eius substãtia, nempe incertitudo* [l]*, quia sententia rem liquidam certissimamq; inter partes facit* [m]*. Qua ratione idem Bart. censuit, quum quis instrumẽto obligatus est quo chartularij iudicis præceptum ceu in confessum continetur, & tum enim res clara est ut merito transigi non possit* [n]*. Idẽ respondit Ang.* [o] *In eo qui campsoria syngrapha tenebatur, quum huiusmodi literis ex lege municipij executio concessa esset. Quæ omnia & nos probamus, si aduersus id præceptũ, uel hasce literas nulla obijci exceptio propter statuti uerba poterat, alioqui putarem non omnino rem claram esse, & ideo ualere trãsactionẽ, quod Paul.*

f l. si ventri. §. fi. de priuileg. cre.

g Gl. c. accusatus. verb. iudicari. de hære. in. 6.

h c. translato. de consti.

i l. ij. in princ. si qs caut. l. fi. in fi. de eo quod cer. lo.

k l. si cũ tibi. gl. fi. ad fi. ff. de iud.

l l. j. ff. eo. l. & post rem.

m l. res iudicata. de regu. iur.

n Doct. c. exposita. de arbi.

o l. ita stipulatus. §. Chrysogonus. de verb. obl.

Castr. Alex.q; censuerunt. Sed cur nō ualet saltem transactio in uim pacti? Nam ut demus quoties subest uitium formæ, actum omnino nullum esse[p]: si tamen aliud uitium subest, uidetur saltem tacitum pactum continere[q]? Sed Bart. id in liberationibus admittit, non in transactionibus, quæ ultro citroq; obligationem sui natura continent[r]. Ego & non ualere in uim pacti existimauerim, qa deest consensus, nec enim uerisimile est, eum quem timore litis ad trāsactionem compuli, quicquam uelle donare[s], quod & alibi declaraui[t].

solennitate suspensa[b] non est, super iudicato frustra transigi non est opinionis

b ¶ SVSPENSA. Hic apparet sententiam æque in integrū restitutione, atq; appellatiōe suspēdi: Videturq; cōmunis sententia approbari, qua traditum est, pendente in integrum restitutione, nihil nouandū esse, & ab omni executione supersedendū[u]. Sed Bar. id nō procedere aduersus plerosq; sensit, nisi quum incōtinenti probari læsio potest, alioqui non differendā esse executionem[y]. Propter enim præsumptionem rei iudicatæ, censendum uidetur aduersarij malicia & frustratione restitutionē petitam esse, & ideo saluo petētis iure non differendam executionem[z]. Quæ sententia forensium operarum usu plerisq; in locis obtinuit, & nobis placet, quoties restitutio in integrum idcirco petitur, quia iniustè iudicatū fuisse proponatur, quod si de facto iudicis, pro quo lex præsumit, nulla sit querela, tunc aliam sententiam sequerer[a]. Sicut & pendēte articuli quæstione. Tunc enim clarum est interim

p l. an inutilis. de acceptil.
q l. si accepto latū. eo. tit. l. si vn⁹ §. pe. de pact.
r l. transactio. infra. eo.
s l. suus. §. de repu. hæred.
t l. i. §. si quis ita. de verb. oblig.
u Docto. l. iiij. §. condēnatū. de re iu.
x Arg. l. prætor. ver. paulus. de iud.
y c. suscitata. de in integr. rest.
z Arg. auth. § supplicatio. supra de precib. imp. off.
a l. defendēte. de auto. tut.

interim nihil nouandum esse[b]. *Quod uerò ad ualorem transactionis attinet, semper in integrum restitutio suspensionis uim habet, quia tametsi facta executione tamen reuocari adhuc omnia possent, si reus obtineat*[c]. *Sane quod hic dicitur, appellatione sententiā suspendi, plerique interpretantur, respectu futuri. Quantum enim sit respectu præsentis temporis, lex extingui pronūciatum ait*[d]. *Ego à uerbis legis nostræ recedendum non arbitror, ut suspēdi potius sententia dicatur*[e], *retroq́; confirmatoria ad priorē trahatur: exceptis tamē causis criminalibus, quibus lex pœnā dānatis irrogat, nō enim dānatus est cuius appellatio pendet*[f], *& ideo propter uerba legis perinde est, ac si extinctum sit pronunciatum.*

incertæ. Prŏinde [e] si non aquiliana stipulatiōe & acceptilatione subsecuta competentem tibi actionē peremisti, præses prouinciæ vsitato more legum, rebus pridem iudicatis, effectum adhibere curabit.

e ¶ PROINDE. *Prima hic limitatio præcedentis regulæ refertur, ut licet transactio post rem iudicatā non ualet, si tamen actio iudicati acceptilatione extincta est ualet acceptilatio: quod ex cōmuni sententia intelligendum, quū acceptilatio alia ex causa quàm transactionis facta est*[g]. *Quæ interpretatio satis aliena à mente rescripti, ductu'que uerborum est: quapropter alij etiam si ex causa transactionis facta sit, ualere censuerūt*[h], *tanq̃ acceptilatio executio ipsius transactionis sit, ut quāuis cōtractus sit inutilis, executio tamē ipsa mero iure ualeat*[i].

b l.j.§.in integ. resti. post.

c d. auth. quæ supplicatio.

d l.j. in fi. ad Turp.

e l. fin. §. illud de tēp. appel.

f l. furti. in prin. de his q no. l. si qs filio. §. hi autem cēs. de iniust. rupt. l

g l. fin. §. idem quæsijt. de cōdi. indeb.

h Aret. Anto. Alex. Ias.

i l.j. §. si vir & acq. pos.

Quae sententia in executione facti poßet defendi, non in acceptilatione, quae à iure plurimũ mutuatur[k]. Ego per*pensis uerbis arbitror de executione sententiae loqui re*scriptum, quae locum habere nõ poteſt, quum actio iudi*cati Aquiliana ſtipulatione nouata acceptilationeq; per*empta eſt: Tunc enim ordinario iudicio, id eſt ex ſtipula*tione agendum uidetur*[l]*, quia quãuis acceptilatio ſit nulla, utpote ius liquidum remittens, nihil tamen impedit uale*re nouationem, quum res clara nouari poßit, licet de ea*

II *tranſigi nõ potuerit.* Nam & Doctores fatentur legi no*ſtrae locum non eſſe, quum in inſtrumento notarius ſcri*pſit, pactũ conuentionem, trãſactionẽ à partibus factã, quia inde oſtenditur cõtrahentiũ mens id agentium, ut ea trãſactio uel in uim pacti ſuſtineri poßit*[m]. Quid obſtat *quin eandẽ mentem coniiciamus ſequuta nouatione? nec*

III *reſcripti noſtri uerba uiolemus? Nam & idẽ cenſendum, de regulaq; legis noſtrae limitãdum eſt, quũ praefati ſunt trãſigẽtes ſe omni meliore modo quo efficacius poſſint, cõtrahere*[n]*: ſuſtinebitur enim tũc inutilis tranſactio iu*re pactionis, Idemq; ſi contractum iuriſiurandi religione confirmarint, habet enim iuramẽtum praedictae clauſulae*

IIII *uires*[o]*, quod* Alex. Iaſon, *& pleriq; alij hic tradiderunt.*

Sed quid ſi partes prius ſentẽtiae expreßim renũdaue

V *rint, an ualebit deinde trãſactio?* Et Bald. *quem caeteri ſe*quuntur, ualere ait*[p] *: quia nihil impedit, quin ſententiae in ſuum fauorem latae, renunciare quilibet poßit*[q]. *Sed mirum eſt, inquit* Paul. Caſtr. *cur non ſemper ualeat tranſactio, tanquàm renũciatum ſemper ex neceſſaria ſe*quela*

k Arg l. fin. l. de loc. & cõd. Bal. l. q ſub cõd. in ti. de cõd. inſt.

l Ar. l. minor. xxv. annis cui fid. de minor.

m Bar. & Alexand. conſi. 11. 2.

n Argu. l. ex ea. de teſta. Doc. d. § qs ita.

o l. cũ pater. §. filius matrẽ. de leg. ij.

p Bal. l. ſi diuerſa. §. eo.

q l. iuriſg. §. ſi paciſcar. de pact.

quela ipsi sentētiæ uideatur[r]*: hærentq́; hac in salebra re-*
centiores. Ego *quum de trāsactione agatur, id est de cō-*
tractu ultro citroq́; obligatorio, qui in substātia deficit,
quia super re clara factus est, non censeo interpretatio-
nem hanc admittendum, ut uideantur partes sententiæ
renunciasse ut actus sustineatur, sed potius inutilē actum
celebrare uoluisse, ut Barto. *bic sensit* [s]*, quia uerisimile*
est eum qui ex hoc contractu debitor constituitur dele-
ctari actum se nullum facere, & scientem tacere. Vnde
quod dicitur, eū qui uult id quod cōsequēs est utiq; uel-
le et id quod necessario præcedit: in uerò iustoq; cōsensu
procedit, nō in eo qui in speciem tantum adhibetur. Sed VI
quid si is qui sententiam obtinuit, omissa iudicati actio-
ne, priorem adhuc intendat, an ualebit transactio? Et
Bald. Saly. *q́; sentiunt ualere, non enim per sententiā sub-*
lata est prior actio[t]*, merito transigi super ea adhuc po-*
terit. Receptius *tamen est non ualere, quia cū illabefacta*
stet sententia, nec ideo ei censeatur renunciatum, appa-
ret super re clara transigi[u]*. Sed quid rursus si lata sentē-*
tia, reus fecerit iudicata, remq́; tradiderit? Et *transigi* VII
deinde posse aliqui tradiderūt: sequuta enim exequutio-
ne, extincta est uis omnis sententiæ[x]*.* Quod *intelligen-*
dum, quum probabilis suberat nouæ litis timor, ut quia
minabatur reus se rem condicturum[y]*.* Quid *si notarius*
in instrumento affirmasset, quia lis suberat, uel subesse VIII
poterat super tali negocio, ideo ad transactionem deuen
tū &c. An ex hac clausula sustinebitur in re clara trās-
actio? Et Angel. *sustineri censuit, quia talis enunciatio*
inter partes fidem facit[z]*.* Alij *contra, quia ubi lis non*

 est, eam

r l. ad rē. l. ad legatum. de procur. l. illud. de acq. hæred.

s l. an inutilis. de accepti. Bart. d. §. si quis ita.

t l. duobus. de excep. rei iudi. l. j. ifra de iudi.

u d. l. j. ff. eod.

x l. pmisceri. §. species. de acq. pos.

y l. si fideiussor.

§. in oībus. mand. Bar. l. j. §. & parui. quod vi aut clam.

z l. optimā. ff. de cōtrahē. stipu.

est, eam partes fingere non possunt[a]. Ego sententiã Angeli eo casu defendi posse arbitror, cum aduersus rem iudicatam potuisset specialiter aliqua exceptio adhuc obijci, puta in integrũ restitutionis: licet enim ea quæ iure speciali competunt, in nulla sint ratione, antequam impetrata sint[b]: licet etiam ius clarum habere dicatur, qui regulæ innititur, quiq; communi iure intentionem suam fundat[c]: tamen quũ partes ipsæ de speciali remedio dubitauerint, eis credẽdum est. Quod ego etiam procedere existimauerim: quãuis nihil partes dixissent, si probabiliter credi potest, de tali remedio uictorẽ dubitasse: idq; legis nostræ argumento, quæ restitutionis in integrum, sicut & appellationis beneficium probabilẽ transactioni causam præstare ostendit[c]. Nec enim tũc indubitata est sententia, quæ nullo remedio attentari poßit[d], capiendaq; eo casu hæc esset interpretatio, ut ex necessario antecedẽte, id est, huius auxilij prætextu, trãsactio sustineatur, quod si probabilis nõ fuit huius remedij cogitatio, secus est[e]. Illud ferè omnes fatentur, quoties rei iudicatæ fides in promptu non sit, ut quia documentum sententiæ non reperiatur, ualere transactionem[f], quum qui de iure suo docere non potest, perinde habeatur, ac si nullum ius haberet[g]. Sed nunquid post rem iudicatam ualeat compromissum? Et si arbitratori, quem Græcè διαιτητὴρ dicunt, mandatum sit, uideretur[h], tanquam illud mandatũ naturam quoque pacti, nedum transactionis habeat. Quod si in arbitrum cõpromissum est, nõ ualere aiũt[h], nisi adiecta sit clausula, non obstante sententia[i], uel aliàs de sententia nihil sit obiectum[k].

a l. cũ hi. §. sed cũ lis. ff. eo.
b l. ergo. de fi. deic. lib.
c l. ff. vbi doc. si qs in ius voc.
c Fulg. & Ias. d. l. post rẽ.
d d. l. elegãter. §. j.
e Ang. IX Alex. ibi.
f d. l. post rem. ff. eod.
g l. duo. ff. X de rest. tut.
h §. quintaualis. de iureiu.
h d. l. elegãter. §. j.
i c. exposita. de arb.
k c. inter monasteriũ. de re iud.

SI PRO

SI PRO FVNDO. *a* ¶ *Petebat Eucharisius à me fundum* Titianũ,*at ego* ꝗ *ſatis ſciebã me malam cauſam fouere,cum eo tranſegi,ut loco* Titiani *fundi ei prædium aliud traderẽ, atq; ſecum hoc modo permutarem. Finge,euicta eſt prædij pars,quo ei remedio conſuletur: an condictione ob cauſam? Et traditum eſt in tranſactionibus fauore litium finiendarum ei repetitioni locum nõ eſſe: ſupereſt ergo ut præſcriptis uerbis agat, quæ actio in permutatione ſola ſupereſt,cum res data euincitur*[a] *.Sed pone me non ita conueniſſe ut prædium illud darem,ſed ut ipſum fundum* Titianum, *quem petebas tibi dimitterem,an eo euicto agere aduerſus me poteris?Et non poſſe reſponſum eſt, non enim id egi,ut eius te fundi dominum conſtituerem,ſed ut penes te qualemcunq; dimitterem.Et ex hoc intellectu apparet coniunctionem, ſi tamen, quæ aduerſatiuæ redditiua eſt, pro aduerſatiua poni*[b] . *Ouid.*

IIDEM AVGG.
Eucharisio.

SI pro fundo[b],quẽ petebas prædium certis finibus liberũ,dari trãſactionis cauſa placuit, nec eo tẽpore minor. xxv. annis fuiſti, licet hoc prædium obligatũ

a l. naturalis. §.j.de præſcrip.verb.

Nunc incorrectum populi peruenit in ora,
In populi quicquam ſi tamen ore mei eſt.

Alij aliter intelligũt,ut Accur.*& ueteres, ut nuper* Iaſ. *omnes mihi (quod dicitur)ad literam, &* πρὸς ἔπος.

b L.cum hic ſtatus.§. ſi diuortium. de dona. inter vir.

b ¶ PRO FVNDO. *Subaudiunt aliqui de cætero non petẽdo,quo ſenſu promiſsio uiuẽte actore nunquã poſſet adimpleri,*

adimpleri quin si hodie nõ petat in futurum petat[c]. *Alij frequentiore calculo malunt, pro fundo scilicet apud reũ dimittendo: quo casu statim impletur promißio, idq; actũ esse ut promißio adimpleri poßit in dubio uerisimilius est.* Ego nihil *subaudiendum censeo, quum dationem hic factam non appareat ut à lite simpliciter recedatur, sed uerba hæc, pro fundo, id est loco fundi interpretor, ut permutationem factam significet.* Et ideo *infra dicitur, agi præscriptis uerbis* [d]. *Iason hic disputat, an transactio hic fuerit, an permutatio: concluditq;, transactionẽ potius esse, ut id quod principio actum est magis attendamus*[e]. *Sed nihil opus est quod unum est in duo diuidere, quũ minime ratio ulla repugnet, quin permutationem dicamus causa transactionis factam, dedit mihi* Eucharisius *fundum* Titianũ, *qui ad se uerè pertinebat, ut ego illi uice mutua prædium darem, amboq; litigare desineremus.*

post vel alienum pro parte fuerit probatum, instaurari [c] decisam litem prohibẽt iura. Ex stipulatione sane, si placita seruari secuta est,

c ¶ INSTAVRARI. *Euicta igitur re, non tamen prima actione amplius agi potest, idq; speciale in trãsactionibus, ut litium finis sit. Quapropter nec condictio ob causam, quæ in cõtractibus innominatis regulariter cõceditur*[f], *locum ullũ habebit, cum huiusmodi contractus ex causa transactionis initi fuerint*[g], *quod* Pet. & Cyn. *tradiderunt. In trãsactionibus enim quũ actori actione præscriptis uerbis consuli poßit, ad condictionẽ transeundũ*

non

c d. l. elegãter. §. si qs post.

d l. j. ff. de rerũ permu.

e l. si quis nec causam. si cert. pet.

f l. si qs acce. pto. de con. di. ob cau.

g l. iij. in prin. eo. titu.

non fuit, quod & Guil. & recētiores ferè omnes hic pro bant, nec Bartol. alibi dubitauit[g], licet hic distinguat, an reus ullo modo adimpleuerit, & tunc dari condictionem cēseat[h]: an uero eo modo adimpleuit quo potuit, & tūc non dari, legiq́; nostræ locum esse: quæ distinctio merito recepta frequētius non est, quum in contractibus innominatis idē sit, siue quis omnino nō adimpleat, siue imperfectè[i]: euidensq́; legi nostræ fieret calumnia, si reū fecisse quicquid potuit somniaremus. Cur enim quū fundum liberū tam ex pacto quàm ex dispositione legis [k] dare teneretur, eum à domino non redemit? cur si uerebatur ne ob hypothecam euinceretur, creditori non satisfecit [l]?

g Bar. l. si quis aliā. de solu. l. si. de cōdi.

h ob cau. l. cb eam. de præscrip. verb.

vel si non intercesſit præscriptis verbis[d] actione ciuili subdita, apud rectorem prouinciæ agere potes. Si tamen [e] ipsas res apud te cō stitutas (ob quarum quæstionem litis intercesſit decisio) fiscus vel alius vendicauit, nihil petere potes.

i d. l. si. §. i. trāsa.

k l. ex prędiis. ifra de euict. l. in vēditione. ff. de act. emp.

l l. non dubiū. § fin. de legā. iij.

d ¶ PRAESCRIPTIS uerbis. Quæ actio ex permutatione datur ei qui adimpleuerit, aduersus eum qui non adimpleuit, id est, qui dare debuit, seu dominiū trāsferre[m]. Prædio autem euicto, apparet reum non dedisse, quod si actor non adimpleuisset, ut quia promisisset non petere, nulla ei præscriptis uerbis actio daretur[n], quū si hodie non petat, in futurum petere posſit, & consequenter nunquam adimpleuisse dicatur.

m l. j. de rerpē muta.

n d. l. siue. d. l. cū ꝓponas.

e ¶ SI TAMEN. Si igitur uice uersa relictus tibi esset fundus Titianus quem petebas, isq́; ab alio euictus esset,

esset, nulla tibi à reo præstaretur euictio. Sed quæ ratio huius rei est? Et communiter traditur eum qui transigit id fecisse cēseri ut à lite recedat, non ut ius aliquod trāsferat. Ideo tali contractu non agi ut dominium trāsferatur. Vnde cōsequens est, ut nec euictio ulla præstetur. Nā & illud receptum est: litis renunciatione dominium ullum non acquiri, sed solum exceptionē parari, qua renuncians excludatur[o]*. Et ita in casu dubio semper existimandum est: qd' si uerba liqdo ostēdant id actum ut dominium transferatur, secus est: ut in principio legis, quum actor conuenit ut pro fundo Titiano quem petebat alius sibi daretur: apparet enim permutationem esse, & ideo id actum, ut fundi Titiani dominium in reum transferretur: alioqui aliud prædium præstitū, nō pro fundo, ut hic dicitur, sed pro renunciatione litis fuisset. Idem si pro re dimissa quis acceperit litis æstimationem*[p]*: Similis enim uenditori is est. Vnde & euictionem præstat*[q]*. Sed & si causa præcesserit quæ dominium trāsferre soleat, non est dubium, eum qui rem dimittit, titulum ipsum transferre: quod Baldus hic, & Alexand. annotarunt*[r]*.*

o Dixi. l. post quam. supra titul. j.

p l. si donatæ. de don. inter vir. & vxo.

q l. huius rei. l. hoc si res.

r l. si sponsalibus. §. j. de iure dot. gl. l. stipu. ista. verb. successores. de verbo. obli.

IIDEM AVGG. Cyrillo, & Ptolemaidi.

Qvum donationis, seu trāsactionis causa administratæ tutelæ debiti sciētes vos obligationem fratri vestro remisisse propo-

QVVM DONATIONIS.[a] ¶ *Ex tribus fratribus qui natu maximus erat aliorū minorum tutelam administrauit, quum de redditione rationis litigassent,*

sent, tandem trāsegerunt, renunciaruntq́; adulti actioni tutelæ, & tutor eos hæredes quum moreretur promisit instituere, quod tamen non fecit: quæritur, an adultis succurri aliquo modo posit? Et uideretur de dolo actione succurri[a]*: sed id falsum est, quia uolenti prudentiq́; non fit dolus, sciuerūt autē hi, aut consultis peritioribus scire debuerunt, neminem futuræ successionis pacto alligari, quod lex aduersus bonos mores esse interpretatur*[b]*: An igitur alio remedio consuletur? Et Bald. transactionem nullam dici posse censuit, cū ex pacto tutoris nihil sit adultis datū*[c]*. Sed Salic. Paul. Alex. contra, cum sufficiat spes succeßionis, licet à uoluntate tutoris pendeat*[d]*. Aret. alia ratione transactionē nullam cēsuit, quia modus ille loquendi, ut nos hæredes instituas &c. impoßibilis est de iure nostro*[e]*, unde actū uitiare debet. Si enim conditio impoßibilis contractum uitiat*[f]*, quum tamen conditio nihil disponat, ergo multo fortius modus impoßibilis, qui grauatum arctius alligat. Sed & hoc falsum est, quū enim dispositio per modū non suspendatur, sed ex se efficax sit*[g]*, modus ipse impoßibilis uel turpis reijcitur, dispositio remanet, quod in cōditione non est, ut hic Accur. sentit, quē & cæteri pbāt*[h]*. Difficilior igitur quæstio est, quid si sub cōditiōe facta est liberatio: ut quia adulti dixerūt, liberamus te si nos hæredes institueris. Et Bulg. quem*

natis, nec unquam uolēti dolus inferatur, frustra de dolo querimini: nec ad implendum promissum, hæreditatis propriæ pollicitatione quisquam adstringitur.

a Decl. l. pactū quod dotali. §. tit. b

b l. stipulatio hoc modo. de ver. oblig.

c l. transactio. §. eo.

d l. si sup. §. eo.

e l. nō solū. de act. & obli.

f l. impossibilis. de verb. oblig.

g l. qbus §. tes mili⁹. de cō di. & demō.

h Bar. aut. in gressi. §. de sa. sanc. eccl.

Bart.

Bar. Ang. Pau. Cast. Alex. probauerunt, nullam esse liberationē censuit, etiam si cōditio adimpleta ipsiq; instituti fuerint, quia spe præmij inuitari nemo ad institutionē debet[h]. Contra alij plures numero, sed inferiores autoritate, secuta enim institutione cōfirmari propter cōditionis euentum ipsam liberationem[i]. Et sicut in hoc rescripto ualet renunciatio pure facta, censendū etiam ualere sub conditione postq̃ cōditio euenerit[k]. Nec absurdū uideri spe alicuius lucri cessante omni captione, aliquem ad institutionem allectari, quum & in matrimonijs summa libertas requiratur, & tamen spe lucri ad matrimonium quenq; inuitari liceat[l]. Sequamur & nos hanc sententiā, quia rationes, cur hæreditas pacto nō detur, à nobis supra relatæ[m], hoc casu locum non habēt: ideoq; nihil impedit, in cōditione id poni, quod in dispositione positum non arctaret[n]. Nec uerum nobis uidetur, spe præmij ad instituendum neminem inuitari posse: nulla enim lege id cauetur, nisi quum institutio captatoria, uel in fraudem s c.[o] esset, ut in eo exēplo: Titius si Meuiū hæredē instituat hæres esto[p]. Incidit enim hæc species in s. c. sententiam. Quid enim si testator cum Meuio colludat, ut postquam Titius eū instituerit, alias tabulas condat, quibus ipsi Titio nihil relinquat? Nec me mouet Alexan. ratio, existimantis in Titij testamēto clausulam subintelligi, rebus sic stantibus[q]: quia quū pure Meuio relinquat, capienda potius fuit præsumptio ex affectione institutionem processisse, quam ut cōditionē impleat[r], maxime cum in alterius damnum non soleat ea clausula aduersus apertam uim uerborum intelligi[s], alioqui hæc ratio,

capta

h l. ille autē. in fi. de hære. insti.
i l. si maiores. verb. condi tione. supra eodem.
k l. Seius. ad legem falc.
l l. Titio centum. §. j. de cōd. et dem.
m d. l. pactum quod. Doct. l. fi. supra titulo. j.
n l. vxorem. §. hæres. de leg. iij.
o l. j. in fin. de his quæ pro non scrip.
p d. l. ille aūt.
q l. si seru⁹. de condict. ob cau.
r l. nec adiecir. pro soc.
s l. Lucius. de cui.

captatoriarum institutionum prohibitionem superuacuã magna ex parte ostenderet, sed hæc alibi latius.

TRANSACTIONEM. a ¶ *Quoties igitur corã amicis contracta est transactio, non est uerisimile meticulose celebratam esse: Vnde qui id allegat, apertioribus probationibus, tã quàm nõ uerisimilia adducens, uti debet*[a]. *Et quod de amicis dicitur, in consanguineis quoq; & coniũctis locum habet, quos lex nõ arbitratur curam suorum facile omissuros*[b]. *Sed quid in iudice, an autoritas iudicis, quæ contractui accesserit, metus uel doli præsumptionem elidet? Et traditum est elidere*[c]. *Sed & id ex qualitate iudicis discernendum Aret. censuit, quod alibi tradidimus*[d]. *Sed quod hic in metu traditum est, an idem & in dolo sit? Et uideretur esse idẽ: Vnde instruũt tutores captiosi aduocati, ut quum aliquid pro pupillo gerunt, procurẽt in instrumento describi, coram eius matre coniunctis'ue aliquibus factum: nõ enim tũc quod hoc modo palàm gestum est, poterit tutori ceu dolo factũ imputari*[e]. *Sed tamẽ hac in re plurimum ego arbitrio iudicis tribuendum arbitror, qui ex indicijs dolum perpendat. Nec mihi fit uerisimile præsumptionẽ doli quæ certis casibus à lege*

IIDEM AVGG. *Ammonito.*

TRãsactionẽ quæ domi nij trãslatiõe uel actione parata seu perempta finẽ accepit, quum eam amicis etiam interuenientibus, re uera ostenditur processisse, metus uelamento rescindi postulãtis professio detegit improbitatem.

a l. non est. ff. qđ met. cau.

b l. hæc aũt. §. j. ex qb. cau. in poss.

c l. j. §. de pręd. cur. lib. x.

d l. pacta nouiss. §. ti. j. III

e Bal. l. Pollaj. de his qb. vt idig. Cur. consi. 43. colum. 6.

aduersus tutores inducitur[f], *ex eo cõuelli, quod in præsentia amicorum res gesta sit: Potuerũt enim illi consiliũ tutoris sequi, ad quem res principaliter pertinebat*[g], *nec alieno in negocio ualde curiosi*[h] *esse. Religioni enim iudicantis hac in re semper plurimũ tributum est, qui præsumptionis huius uires ex argumentis extrinsecus accedentibus uel intendat, uel eleuet. Quid enim si is qui metum infert, huiusmodi sit, qui nihil præsentiã amicorum uereatur, ut Tyrannus? Respõdit enim hoc casu Ang. nõ ideo minus præsumi metũ*[i]. *Nam & Sali. censuit, Si filia fam. propter præcedentes patris minas deinde corã amicis contraxerit, non ideo minus metũ, quẽ uocant reuerẽtialẽ, præsumi*[k]: *quia uerisimile est eã plus patri tribuisse, in cuius manu erat, quã ullis amicis: quæ sentẽtia uera est, si præcessisse patris cõcussionẽ probetur, alioqui cũ Alex. & recentioribus sentiendũ*[k], *non magis ex solo cõtractu metum inter patrem & filiam præsumi attestãtibus, quã inter nurũ & socerũ*[l], *quamq; inter maritũ et uxorẽ*[m]. *Nã & à quibusdã traditũ est, si mulier lege municipij prohibeatur, absq; duorũ cõsanguineorũ præsentia contrahere nihilominus cum patre suo absq; ea solẽnitate rite cõtraxisse censeri*[n]. *Hic enim apparet talis statuti rationem esse, ne facilè mulieres circũueniri poßint: quæ ratio propter paternæ pietatis præsumptionem locum sibi non uendicat*[o]: *qua de re à nobis supra disputatũ est*[p]. *In præsentia hoc dixisse sufficiat, quoties lex aliquid ad formã seu solẽnitatẽ pertinẽs inducit, quãuis ratio cesset, tamẽ nihil de solẽnibus omittendũ, aliàs actus est nullus*[q]. *Quod proculdubio in hoc casu cẽsendum, si statutis*

f l. j. §. si tutor inter.
g l. si. ff. vbi pupillus. l. j. §. fin. de ventr. inspi.
h l. doli. in fin. de nouat.
i Ang. consil. 280. reperit.
k l. j. §. quæ honorande. ff. qua. re.
k c. causam. ij. de off. deleg.
l l. qui a parentis. sol. matr.
m c. cũ contingat. de iure i.
n Bal. l. pactũ. q. 21. l. j. de col.
o l. Aureli⁹ §. Titius. de li. leg.
p l. præses. §e.
q l. si fundus. de reb. eo. c. j de reb. ecc. in. 6.

statutis cautū esset, ut ad literā intelligerentur, seu nihil extrinsecus in eorū interpretatione adsumeretur[r]. Nec enim dubiū est in hoc statuto in primis uim uerborū inspiciēdā esse: Vnde si in eo simpliciter scriptū sit, ut non nisi cū cōsensu agnatorū mulier cōtrahat, sufficiat etiā si alios quā ꝑximiores agnatos accersiuerit: licet enim æquus esset ꝑximiores adhibere[s], tn̄ qa statutū gn̄aliter loquitur, receptius est qualescūq; sufficere. Agnati enim sunt & qui remotiores sunt. Quapropter sufficiet horū consensus, etiā si minores x x v. annis sint, dū impuberes nō sint, sed indole bona ingenioq; præditi[t]. Quod si nō cōsanguinei seu agnati sed affines sint, ꝓpter uerba statuti non sufficeret. Differūt enim affines ab agnatis, itemq; à propinquis[u]: Vnde nec cōsensus mariti sufficeret, q principiū affinitatis est. Nā & si agnatus per ꝓcuratorē cōsentiret, frustra cōsentiret, quoties statutū præsentiā eius reqreret[x], in cōsensu uero maior est ambiguitas[y]. Quod si mulier ꝓcuratorē ad cōtractus gn̄aliter cōstitueret, accedēte cōsanguineorū consensu, adhuc ex particularibus cōtractibus nō obligaretur, quū lex cōsensum agnatorū ideo reqreret, ut in singulis speciebus ipsi causam perpēdere poßint, utilitatemq; fœminæ ꝓcurare, quæ ratio in generalis mādati cōsensu cessat[z]. Fit tamē qn̄q; amplior huius statuti interpretatio, dūmodo uerba omnino nō aduersentur. Quid enim si nullos agnatos mulier habeat? Non'ne interpretabimur ut cum cōsensu agnatorū contrahat si habet[a]? Quod si in statuto conditio expressa sit si habeat, intelligetur quatenus habeat, poteritq; tali casu scindi cōditio, quod Bart. censuit[b]. Quid si habeat

r Dixi lib. ij. de verb. sig.

I

s Bal. et Doct. l. fi. infra de verb. sig.

II

t Bal. l. in con iūctio. infra de nupt.

III

IIII

u l. j. infra vñ vir & vx.

V

Bal. Ro. l. j. infra q adm.

VI

y Ang. l. apd. § fi. ex qb. cau. in poss.

z Iaf. l. j. § ex pluribus. de acqui. poss.

I

a Bald. d. l. in cōiunctiōe.

II

b l. si stichū q. de leg.

III

P 2 quidem

quidem sed absentes, & qui si expectarentur, mulieri periculosam morā facerent? Et nō expectādos Bal. cēsuit[c]. *Interpretādum enim ita est statutū, ne in mulierū damnū uergat*[d]. IIII *Quid si sint præsentes, sed cōsentire nolint? Et nō ualet cōtractus, nisi quatenus probatur eos absq; iusta causa id officium detrectasse*[e]. V *Quid si eos mulier adhibere noluit, q̃a suspecti eßent? Et nō debuisse eos hoc casu aduocari credendum est*[f]*: Quapropter eorū operam supplebit iudex, sicut & supplet quoties extant quidem agnati, sed inepti & consensui non idonei*[g]. VI *Quid autem si præsentes cōtractui essent, & tacerent? nunquid dicerentur consensisse & censeretur seruata forma legis? Et non putarim*[h]. VII *Sed quam rationem eius legis censebimus quæ nō consensum simpliciter requirit, sed agnatorum proximiorum? Et Bar. ideo eos requiri, ait, quia propter spem succeßionis est uerisimile diligentiorem eos curam adhibituros*[i]. *Ego non arbitror spem hanc hæreditatis uiuentis personæ à legislatore perpensam, sed potius quia quo quisq; gradu iunctior est, eo & magis amare procurareq; rem coniuncti præsumitur*[k].

c Argu. c. j. ne sede vacā. l. vbi absunt. de tut. & cu.
d Feli. cap. ex parte. de rescrip.
e Ias. l. j. q ad mi.
f Bal. l. vidue. ifra. de nup. Are. l. cū hæres. de acqr. hære.
g Corn. d. l. j.
h Bal. & Moder. l. ii. §. voluntatē. sol. matr.
i l. j. de legi. tut.
k l. lege Iulia. de testib.

IIDEM AVGG. ET CAESS.

Archileo.

Si maior annis xxv. trāsegisti, quamuis dari tibi placita repræsentata necdū probentur, nec offerant hi qui conueniuntur, ne quid amplius ab ipsis exigi poßit exceptionis proficit æquitas.

SI MAIOR ANNIS. *a* ¶ *Conuenerā te ut centum*

tum dares, deinde transegi pro quinquaginta, quum eam
mihi summã non redderes, rursus te in iudicium traxi, & centũ petij: hic traditur exceptione tibi succurri, ne supra quinquaginta exigaris. Et si ponamus transactioni additam stipulationem, quod Suzarius arbitratus est, res dubiũ non habebit, quia nominati cõtractus quamuis ab altera parte nõ adimpleantur, firmi tamẽ remanẽt, & sola actione ex cõtractu agi põt [l]. *Sed si pacto nudo transactũ ponamus, resolutio difficilior erit, quia hoc casu prima actione agi cõstitutiones dicũt* [m]. *Sed Fulg. agi quidẽ prima actione censet, sed tamen non exigi, nisi quatenus trãsactum est: quum enim speciale in cõtractu trãsactionis sit in eo pœnitentiæ locus non sit* [n], *merito ultra summam, quæ semel in transactione placuit, non poterit reus exigi, idq; & Guil. Pet. Cy. Alex. alijsq; recentioribus uisum est* [o], *quos & ipse sequor: quoniã absq; manifesta calũnia hæc lex aliter intelligi nequit, diuinantq; notabiliter alij in rescripti sensu: ut ueteres qui adiectam solutioni diem fingũt, & ea elapsa in iudicio pecuniam oblatam:* I
ut alij qui antequã dies uenisset, ab actore petitum cõminiscũtur, ut Lud. Pont. qui actorẽ ipsum nunquã acquie- II
uisse transactioni ait, & ideo nullã reo morã impingi po- III
tuisse: ut Syll. Salic. q; qui de fructibus promissæ pecuniæ IIII
hic agi solum censuerũt: ut Iaco. Aren. qui pro parte tan-
tum petitionis transactum nõ super omni ære petito opi- V
natus est: quas ego phãtasias missas facio, solumq; primi intellectus explanationẽ, quãuis contextis hic uerbis nõ cõueniat, prosequor. Finge igitur trãsactũ esse, & reum promissa nõ obseruasse, ideoq; in mora cõstitutũ, quate-

l l. facilius. l. de rei vend.

m l. siue. §. eo. l. cũ pponas. ij. §. tit. j.

n l. quãuis. infra eo.

o l. si pro fundo. supra. eo.

nus purgare morã poterit? Et hic distinguẽdos arbitror treis casus: Primus est, quum transactio pacto nudo celebrata certam diem nõ habet, & tunc cum exceptio trãsactionis peremptoria sit, poterit quãdocunq; ante sententiam aduersus primam actionẽ opponi[p], *quo casu iudex non nisi quod ex transactione debetur, in condemnationẽ deducet, nec alia oblatio necessaria est, hæcq; uera est legis nostræ hypothesis. Sequẽs casus est, quũ certã diem habet, & ante litẽ super prima actione cõtestatam celebrata est, &* Bar. *cum paucis quibusdã usq; ad contestationem litis in prima actione dilui moram posse arbitratus est*[q]. *Cõtra pleriq; cẽsuerũt, ut usq; ad sententiã reus audiatur, non enim proprie is in mora est, non ex prima actione quæ per transactionem ferè elisa est*[r], *non ex ipsa transactione, quæ pacto nudo celebrata est, ex quo cum actio non detur, nec mora ulla inde propriè cõmittitur*[s], *merito ergo usq; ad sentẽtiam & opponi hæc exceptio, & purgari mora poterit.* Quod *si transactioni stipulatio accesserit, opinor usq; ad executionẽ purgari posse, & hoc esse quod lex nostra ait, non amplius exigi, quàm quod in trãsactione cõuentũ est, quod &* Accur. *sensit*[t]. Quum *enim stipulatio accessit, frustra de prima actione quærimus, quæ extincta est: & quũ ex stipulatu agendũ sit, nec ullus sit pœnitentiæ locus, merito etiã lata sententia offerẽdo reus quod petitũ est, liberatur*[u]: *atq; hoc est quod* Suzarius *sensit.* Tertius *casus est, quum transactio simplici pacto post litẽ in prima actione cõtestatam inita est, & tum quoq; usq; ad sentẽtiã purgari morã posse, nõ obstãte die, ab omnibus ferè receptũ est, siue quod nec tum*

p l. peremptorias. infra de except.

q Arg. l. si insulã. de ver. obli.

r c. j. de transf.

s l. nuda. ff. de contrah. & cõ. stip.

t l. siue. in glo. fi. supra eo.

u §. fi. institu. de perpe. & tẽp. actio. l. si vero. §. fi. solu. mat.

tum mora proprie dici potest[x]*, siue quod qualiscunque mora sit post contestationē solū orta est, unde sicut ipsa exceptio quandocunque usq; ad sententiam ceu peremptoria obijci potest, ita & mora purgari*[y]*. Secus si ceu dilatoria obijceretur, quia nō nisi usque ad primū actum qui postea fieret opponi posset*[z]*.* x d.l nuda. y l.perempto, rias.§.sentē, tiā resc. non pos. z l.ij.de cōfer, cius.l.nullā. §.de procu,

IIDEM AVGG. Basilicæ.

PRomissis transactionis causa non impletis, pœnam in stipulationem deductam, si contra factum fuerit, exigi posse constat.

PROMISSIS. a ¶ *Petebā fundū à Titio, deinde trāsegi remisiq; actionē, & ipse domū mihi dare pacto promisit, & si adversus ea factum esset, stipulatus sum certā pœnā, deinde eo negligēte cū pœnā peterem, obiecit mihi has exceptiones. Primū quod contractus transactionis pœnitētiā nō recipit*[a]*, & ideo debere me domū petere, non pœnam. Secundum, quod etiā si pœnam petere possim, tamen id non nisi disiunctiue facere debui, quum electio debitori auferenda non sit*[b]*: qui enim domum promittit, & si domum non dederit, pœnam: similis est illi qui domum aut pœnā promittit*[c]*. Tertium, quia pœna debetur sub conditione, si cōtra factū sit, at ille nihil fecerat, sed neglexerat exequi, igitur uerba cōditionis pro reo erūt, ne euenisse uideatur: quod & simili casu Anch. ex facto respondit*[d]*. Large enim & improprie qui nō facit, facere dicitur*[e]*: at in pœnis abusionis huiusmodi nullus est respectus. Quartū, quia pœna hæc dationi adiecta, uidetur in fraudem usurarum*

a l.quāuis.§.e b §plus.inst. de act. c l.iij.qui & à quib.l. cum ita.de optio. leg. d l.vbi autem. §. q id qd'. de ver. obli. e l.qui non fa, cit.de reg.

adiecta esse[f], & ideo exigi non posse nisi quatenus intra legitimam taxationem redigatur[g]. Sed tamẽ hic rescriptũ extat, nibil obstare quominus pœna ipsa exigi poßit. Quãuis enim non sit permißum ut à cõtractu trãsactionis quisquã recedere ualeat, tamẽ & hæc pœnæ ꝓmißio pars eius contractus est[h], qua uidentur contrahentes egiße, ut aduersus nõ obseruantem actor pœnam eligere poßit[h]: hæc enim conditio, & si domũ non dederis &c. indicat id actũ, ut liceat domũ nõ dare, casu quo ad pœnam agatur[i]. Sicut quũ pater filiofam. instituto hærede substituit, si hæres nõ erit &c. cẽsetur abstinendi potestatem fecisse[k]. Si igitur domus ipsa data non sit, poterit actor pœnã petere, saluo tamen reo ipsi iure morã purgãdi[l]: cẽsetur autẽ ipsius actoris fauore adiecta pœna, quapropter obligatio hæc ab alternatiua distat[m], que rei fauorem ut plurimum respicit[n]. Nec uerum est uerba conditionis proprie eum non comprændere, qui non fecit, id est, non soluit. Quum enim promiserit domum dare, si nõ dat, aduersus ea quæ promisit ꝓculdubio facit[o]. Anchara niq; id negantis respõsum illud, crebriore calculo confutatum est[p]. Tandemq; nec illud obstat: quod pœna dationi adiecta, in fraudem usurarum promißa censeatur, quia id uerum quum solutioni quantitatis adiecta est[q]. At hic non quantitas, sed species, id est, domus debebatur. Quod si fingamus quantitati adiectam, tũc absurdũ nõ putauerim ita distingui, ut supra legitimum usurarũ modum peti pœna nõ poßit, quæ sententia receptior est. Nam & idem in pœna quam compromissarius iudex adiecit existimatum est[r], quod & nos alibi attigimus[s].

Trans

f l. Iulianus. §. idemq; Papinia. ff. de act. emp.
g l. eos. infr. de vsu.
h l. fundi partem. de contrah. empt.
h l. ij. ff. de arb.
i Arg. l. si quis locuples. i fi. de man. test.
k l. iam dubitari. in fi. de hære. inst.
l §. l. ꝓxima. & l. obligationũ ferè. §. fi. de act. & oblig.
m l. eũ qui certarũ. §. fi. de verb. oblig.
n l. plerũq;. in fi. de iu. dot.
o l. si qs maior. §. eo. l. continuus. §. pe. de verb. ob.
p d. §. q id qđ. dixi. §. cato. 4. nota.
q d. §. idẽ Papinianus respõdit. & l. cũ allegas. infra de vsur.
r c. suã. de pœnis. Cõ. consi. 156.
s l. 5. §. fina. de verb. obli.

TRANSACTIO. [a] ¶ Pars hæc cuiusdã rescri pti est, quod diffusius infra habemus[a], hic quatenus ad propositũ argumentum attinet relata, nempe ut hinc sciamus in transactione mutuã præstationẽ requiri, & ideo supra conclusimus contractũ innominatum esse.

a l.fuus.ifr.de repu.hęre.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Theodotiano.

TRãsactio nullo dato, uel retẽto, seu promisso minime procedit.

Sufficit autẽ si ex parte unius uel sola spes subsit, quamuis uana, & à iure non perpensa: ut si remitto actionẽ quia promittas me hæredem instituere [b]. Itẽ sufficit promissum esse, licet non præstitum ob culpam aduersarij fuerit[c]. Item nihil refert quemadmodum uerba cõcepta sint, dummodo utrinq; acceptum sit. Vnde si, quum mihi centum deberes quinquaginta recepi, & alia quinquaginta cõfitear me causa transactionis recepisse, licet inspectis confeßionis uerbis nihil uidear tibi remisisse, tamen ad affectum potius respicimus, & transactio ualet[d], nec exceptionem non numeratæ pecuniæ obijcere potero, quod Bal. & Alex. rectè probant. Sane addit ex aliorum sententia Ias.[e] nec id transactionem impedire, quod etiam plusquàm petitum sit præstitũ à reo fuisse proponatur, quum potuerit rei interesse omnimodo a lite se extricare. Sed ego solutionẽ ueteris obligationis id esse potius, quàm nouum transactionis contractum existimauerim[f]. Sed quid si ex altera parte quid minimum interuenerit? Et uideretur transactionem non esse quũ haudquaquam

I
b l.cũ donationis.vbi Ale. supra eod.
II
c l.si super.§. eod.
III
d l.interest.infra de solu.
IIII
e Bald.l.si.infra de execu. rei iudi.
f Arg.§.fi. ist. de perpe. & tẽp.ac.
V

differat, parũ an nihil præstetur[g]. Sed tamen aliud Bald.
tradidit, quia qui cum nihil deberet, aliquid uel modicũ
præstat transigere dicitur[h]. Sed ego nec hoc quidem ca-
su propriè trãsactionẽ esse crediderim, sed imagine qua-
dam potius[i], & ideo tali casu uideri partes potius do-
VI nasse. Sed quid si reus actori nihil dedit, nisi quatenus fa-
cti molestiã inqetudinemq; submoueret[k], & quũ trãsigi
super actione irrita poßit, satis credi poterit, tum quoq;
transactioni proprie ex sententia nostratium doctorum
locum esse, quamuis Decius dubitauerit, quod supra at-
tigi[l]. Ceterùm probabiliter disputari poteſt, quid si par-
I tes in instrumento transigere se dicant, & tamen ex eius
lectione appareat nihil inuicem præstitum esse, sed ad
alterum omnia pertinuisse? Et Pau. Castr. Riminald.
Ias. contractum non ualere affirmant[m], nec in uim qui-
dem pacti, quia quoties substantia contractus deest, nul-
lo modo sustinetur, sed omnino corruit[n]. Quæ uera &
ipse fateor, quoties constat id actum esse, ut cõtractus in
uim ueræ transactionis ualeat, alioqui ex simplici deno-
minatione nõ præsumemus id actum, sed potius censebi-
mus uoluisse partes pacisci uel donare[o]. Qum & trãs-
igere latius quandoq; accipiatur quoquo modo finire,
etiam nullo uicißim dato[p], coniectabimur autem animũ
transigere tantum uolentis nõ donare ex coniecturis, ut
si suus hæres eo modo cõtrahat cum aduersario, nõ enim
est uerisimile quenquam uoluisse erga eum cum quo liti-
gat munificentiam exercere[q]. Sed quid in arbitratore di-
II cemus, qui laudatiuo suo reũ in omnem summam petitam
condemnauerit, uel absoluerit? Et Bartol. quem ce-
teri

g l. etiã. de pe ti. hære.
h l. Lucius §. fi. ff. ad treb.
Bal. d. l. fi.
i l. si qs conduxerit. ff. loca.
k Arg. c. dilectus. de simo.
l l. ij. ẽ cod.
m d. l. suus.
n Bar. l. si causa. supra eo.
o l. in sulã. de præscr. verb.
p l. transact. de verbo. signi.
q d. l. suus.

teri sequuntur[r] *ualere huiusmodi sententiam existimauit, quia tale laudatiuum propriè transactio non est, sed ad eam tantummodo significationē refertur, cum litis finem significat: quoquo modo ergo litē diremerit, satis est. Nā & illud traditū est, non debere bonū iudicem, si de alterius partis iure sibi liquido constet μεσόδικον esse, id est, per mediū diuidere, sed omnem causam pro iustitia uni adiudicare*[f]*: antequā uerò sibi liqueat boni uiri munere fungetur, q ad concordiam litigatores, quoad eius fieri poterit, & citra ullam frustrationem alliciat.*

r Bart. l. quod si Ephesi. de eo quod cer. loc.

f Doct. c. s. de mu. petit.

IIDEM AVGG. ET CAESS. Martianæ.

QVanuis qui pactus est statim pœniteat, trāsactio rescindi, et lis instaurari non potest: & qui tibi suasit intra certū tēpus licere a transactione recedere, falsum asseuerauit.

QVAMVIS. *In contractu ergo transactionis nullus est pœnitentiæ locus etiam si statim post absolutum tamen contractum alter desciscat. Sed quum in contractibus innominatis traditum sit, pœnitentiæ locum esse*[a]*, quæ est ratio ut & in transactione idem non dicamus? Et aliqui ueteres id fauore liberationis inductum crediderunt: quod falsum est, quum in donationibus quibuscunque ante Iustinianum licita esset pœnitentia*[b]*, & tamen hic apparet ante eum non fuisse in transactione permissam. Nam & condictio ob causam fauore liberationis, si causa sequuta non sit, non impeditur*[c]*: ergo nec ex capite pœnitentiæ impediri debet. Sed &*

a l. si pecuniā. ff. de condi. ob cau.

b l. si quis argentū. l. de don.

c d. l. si quis acceptū.

Sed & quis credat, si id ita esset, non potius de liberatione uerba legis cōcipi debuisse, quàm de trāsactiōe? quum trāsactio semp cōtractus innominati species sit, quumq; ultro citroq; obligationem inuehat, iurisq; uinculo eum alliget qui solum de facto forte inquietabatur[d], & ideo proprie cōtractus est, improprie uero ratione solius iudicij distractus est[e]: imo quandoq; transactio solius obligationis, non autem liberationis causa fit[f]. Ias.[g] id potius communi ex regula inductum credidit. Nam à contractibus innominatis re non integra recedere non licet[h], at ubi transactū est, reusq; pecuniam actori dedit, exceptio nemq; aduersus actorē acquisiuit, apparet iam rem amplius non esse integrā. Sed certe Ias. dictum ipsum pro ratione de qua disputamus assumit[i]: id enim quaerimus, cur exceptioni locus sit, & non potius poenitentiae, sicut in caeteris innominatis cōtractibus, concedatur: Itemq; cur actori qui adimpleuit actionem remittēdo poenitere aduersus reum tergiuersantem non liceat[k]: tunc enim res quod ad reū attinet integra est. Bar. quē caeteri sequuntur litium dirimēdarū fauore inductum censet[k]: quae sententia uera est, qua ratiōe nec per rescriptum transactio rescinditur, nec praetextu reperti deinde instrumēti, aut specierum nouiter inuētarum, ut supra uidimus. Sed nec in ea, exceptioni non numeratae pecuniae locus est[l]. Sed an praetextu enormis laesionis rescindi poterit? Et Bart. posse censuit[m], dum detrimentum illud computemus, habita non ad id quod uere debetur aestimatione, sed ad id quod uerisimiliter dubio ex litis euentu potuisset percipi. Hancq; sententiam Seuerinus crebrius receptam affirmauit.

d l. ij. supra. e.
e dixi in rub. supra eo.
f l. si super. supra eo.
g Ias. l. iij. de cōd. ob cau.
h d. l. si pecuniam.
i l. qui interrogatus. de peti. haere.
k d. l. si ℘ fundo. &. §. l. ℘ xima.
k l. fratris. supra eo.
l l. si trāsactionis. J. de non nu. pecu.
m. l. ij. J. de rescin. vēd. l. si quis cū ali. ter. de verb. oblig.

firmauit[n]*. Sed Aretinus Alex.q; contrariam receptiorẽ tradiderũt*[o]*.Ego hisce in Doct. altercationibus eis adhærere soleo, qui citra cauillationẽ subauditionemq; aliquam, uerba legum interpretantur: quo fit, ut in postremam hanc & ipse cum Ias. hic transeam. Nam Scæuola ait, eum qui transegerit, & si in quadruplum læsus sit amplius agere non posse*[p]*: at interpretari quadruplum perpensa ueritate, non autem perpenso dubio litis euentu, non'ne aperte commentitium est? Rursus infra traditur, si filia dolo patris in trãsactione immodice læsa est, solum ei actione in factum succurri*[q]*, atqui alia ratione rescindi transactio potuisset*[r]*. Et qui interpretantur immodice, non tamen infra dimidiam, uel immodice respectu ueritatis, non autem respectu dubij euentus, non'ne uim uerbis rescripti faciunt? Atqui dubius litis euentus uel in primis perpendi in huiusmodi æstimationibus solet. Quis enim adeò fatuus est ut rem litigiosam non multo minoris propter dubium euẽtum emat*[s]*? Huc pertinent & leges quæ generaliter tradunt, eũ qui titubanti animo causa transactionis omnino indebitum soluit nihil repetere*[t]*, idq; etiam si res nulla sit*[u]*. Accedit & similitudo quæ cum iuramẽto sententiaq; transactioni est, ut sicut illa eo prætextu non rescinduntur*[x]*, nec transactio quidem rescindi debeat*[y]*, & hæc quidem hactenus. Sed quum hic tradatur, condictioni ex capite pœnitentiæ locum non esse, quid ex capite rei nõ secutæ seu ex mora censebimus? Et in actore receptior uidetur sententia, non competere ei cõdictionẽm, sed agere cum debere præscriptis uerbis, ut promissa sibi adimpleantur*[z]*,

n Tract. trãsa. quæst. xij.

o Areti. d. l. si quis cõ. Alex. cõs. 42. in. j.

p l. Lucius §. fi. ad Treb.

q l. si superstite. ff. de dol.

r d. l. ij.

s l. ppemodũ. de verb. sig.

t l. fi. ff. de condi. indebi. l. nec intẽtio. supra eo.

u l. in summa. de cõd. inde. in prin.

x l. nã & postea § si dãnetur. de iu. iu. l. si deferẽte. de dol.

y l. ij. de iure iur.

z l. si pro fundo. ff. eo.

nos

nos quod ex fauore litiũ dirimendarũ receptum est, & nos supra aduersus Bar. *sententiam defendimus*[a]. Maior *subest in reo difficultas, & competere ei condictionem omnes ferè sentiunt. Vnde cum reus dat pecuniam ne ad iudicẽ eatur, si uocatus sit, ex* Vlpia. *responso condicet*[b]. Ego *nec reo quidem competere id remedium arbitror, quum satis consultum ei exceptione sit*[c], *& quũ eadem ratio in eo locum habeat, quæ in actore, nempe item litium finiendarum fauor, nec temere debeat differentia inter actorẽ & reũ cõstitui*[d]. *Nam & lex quod ob trãsactionem à reo datum sit nũquam repeti ait, nisi euidens calũnia detegatur*[e]. *Nec me* Vlp. *responsum mouet, quia ut in eo legitur, nõ trãsactio illa fuerat, sed quasi decisio, seu impropria trãsactio. Nec enim actor remiserat actionem, aut ius aliquod suũ, sed nudũ factũ promiserat scilicet ad iudicem nõ ire, deinde cõtrafecerat, merito quia facta infecta fieri nõ possunt cõdictio cõpetit. Sed quando remissa est actio, apparet illã facti molestiam principaliter non perpendi, sed in consequentiam remißionis, quæ cum alia ratione sustineri poßit, nõ fuit necessarium condictionem permittere*[f], *in eo igitur responso propter transactionis similitudinem pœnitentiæ locus nõ est. Sed quia inquietudo facti principalis in contractu deducta cum facta fuerit, infecta fieri non potuit, necessario condictio concessa est. Si enim id quod sua intererat, quodq́; præscriptis uerbis actione consequi potuisset reus perpẽdißet, nõ ita cõuenisset ne ad iudicẽ iretur, sed ut lis sibi & actio remitteretur. Concludendũ est igitur secundum legis nostræ regulã, in transactione nullũ pœnitentiæ*

a l. si pro fundo. & l. actione. & l. si ue. in fin. supra eod.

b l. iij. in prin. de condi. ob cau.

c l. j. §. si debitori. vt in pos. leg.

d l. j. de die. qui sat. cog. vbi Doct.

e d. l. i summa.

f d. l. si p fundo.

tiæ locum esse exceptò quũ reus simpliciter de facto con uenit, quod sibi obseruatũ nõ sit[g]. *Idem cum manifesta ca* I g d.l.iij.
lumnia detegitur[h], *uel dolo celebratus sit contractus, da tur enim eo casu actio rescissoria ad id quod interest*[i]. h d.l.i summa. II
Sed & uolente utraq; parte non est dubium recedi ab eo III i l. sub p̃textu. j. C. e.
cõtractu posse[k]. *Qua* III k l. si diuersa. C. eo.

IMPP. GRAT. Val. Theod. Augg. Eutropio.

Vbi pactũ[a] uel trãsactio scripta est, atq; aqui=

ppter si post trãsactio= nem adhuc litigetur, & nõ opposita exceptione iudicatũ sit, quod causa transactionis datum fue rit condicetur[l]. *Qui enim exceptionem non obiecit, tacite renunciasse fauo= ri suo uidetur.* l l. elegãter. §. fi. de condi. indebi. V
Qua ratione in transactione quoq; com= missoriæ legi locum esse credẽdum est: Possunt enim par VI
tes à principio id agere, ut re non sequuta, pro nõ trans= acto sit[m]. *Quid ni? quum & ex postfacto poßint*[n]. m Com. consi. 156. fctã. VII
Sed & si transactioni addita sit pœna, & maluerit quis pœ= nam habere, eum quicquid ex transactione consequi po= tuisset remittere æquum est, ne & pœnam & rem ha= beat[o]. n d.l. si diuersa.
Qua de re & sequenti lege aliquid attingemus. o l. cum ꝓponas. l. ꝓmissis. vbi notatur. C. eod.

VBI PACTVM. *Quum titius à me fundũ pete= ret, acceptis centum transegit, & quicquid ei de bebã Aquiliana stipulatione præcedente accepto tulit, stipulatiq; deinde sumus alter ab altero, ut si quisquam nostrũ ei stipulationi contrafecisset, tantam pecuniã pœ= næ nomine solueret. Finge Titius cõtrafacit, & à me rur sus fundũ petit, quæsitum est, qua ope mihi succurratur: Et hic rescriptum extat, alterum me eligere posse, ut*

uel

uel exceptione trāſactionis eum excludam, uel centum ei data unà cum pœna antequam ulterius procedatur exigēm. Si enim acceptilatio non acceßiſſet, data repetere, pœnamq́; exigere, non niſi diſcuſſo principali negocio potuiſſem[a]*: Sed quum acceptilatio acceſſerit, lex non ſinit actorē ulterius progredi, quàm prius petenti reo data pœnamq́; reſtituerit. Sed qua ratione id inductum? Et ſciendum eſt ex communibus iuris noſtri regulis, cum actor reum acceptilatione liberauit, non poſſe eum extinctam actionē intēdere ampliusq́; ſuſcitare*[b]*. Sed quia addita hoc caſu fuit ſtipulatio pœnalis, aliud à partibus uidetur actum*[c]*, & ea facultas conceſſa ut ſoluta pœna, adhuc agi poßit, merito ante cognitionem cauſæ pendēda prius eſt pœna, datorūq́; reſtitutio facienda. Nec obſtat quòd actio extincta ſuſcitari amplius nequeat*[c]*: quia*
I *reſpondeo non fuiſſe omnino ab acceptilatione extinctam, quia adijciendo pœnam, uidetur id tacite actum à partibus, ut prioris actionis ſpes in perpetuum non perimeretur*[d]*, ſed ſoluta pœna agi adhuc poſſet*[e]*: quum enim pœna ſub conditione adijciatur, ſi amplius egerit & contrauenerit, uidētur partes tacite egiſſe, ut con-*
II *ditio illa euenire poßit*[f]*, quod & ſupra declaraui*[g]*. Hincq́; eſt, quod licet pœna contractui, etiam ſtricti iuris, ſubiecta proprie non mouet contractum præcedentem, tamē declaret limitetq́; quouſq; ei locum eſſe opor-*
III *teat*[h]*, quod in caſu noſtro maxime dicendum eſt, quum aliàs reus, & pœnā habere, & rem, id eſt cōmoditatē acceptilationis poſſet, quod lex iniquū exiſtimauit*[i]*. Quod ſi ob cauſam ſecuta ſententia ex poſtfacto lex cōdictionē*

conceßit,

a d.l.cle gāter. §.j.d.l. promiſsis.
b l. q res. §. fi. de ſolu.
c Argu.l.ij. ff. de arbi.
c l.fi.§.& acce.
d Arg.l.actus. de regu. iur. &c.d.§.fi.
e Arg.l.pupil. li.§.j.de ſol.
f l.ſi quis locuples.in fi.de manu.teſt.l. iam dubitar.l.in fin. de hær.inſti.
g d.l.pmiſsis.
h l.obligationū fere.§.fi. de ac. & oblig.
i l.reſcripto.§. ſi pœnā. de pac. glo.d.l. promiſsis.

cōceßit ne utrūq; reus habeat[k], quātomagis à principio re integra īterpretari id actū esse debemus? Et ideo prioris actionis spem non omnino fuisse peremptam. Videmus non paucis exemplis, ex solutione uera priorē actionem non omnino perimi, quoties aliqua coniectura contrariæ mentis contrahentium probabiliter assumitur[l], cur non & idem in ficta hac solutione imaginarioq; acceptilationis actu producendū[m]? Porro id quoq; uidetur sensisse Iuriscōsultus, qui cōsultißimum esse tradit, si pacto cōuēto in Aquilianā stipulationē acceptilationēq; deducto, etiā pœna adijciatur, ut rescisso fortè pacto pœnæ sit locus[n]. Quibus uerbis ostēditur, siue acceptilatio ex aliquo iure, siue ex electiōe rei rescindatur, tūc pœnæ locū fore, aliàs id actū credi, ne utrunq; præstetur. Quo fit ut Azonis Bar. aliorūq; sententiā probare nō poßim, q pleriq; numero tradiderūt omnia hæc remedia reo coniunctim competere, & ei licere actorem à quo pœnam et data exegerit, nihilominus exceptiōe reijcere. quæ opinio disiunctiuā in lege nostra positā uiolat[o], & causæ cognitionē, cuius in textu mētio, abolet: itēq; uerbum maluerit quod ad electionē pertinet, subuertit[p]. Sed & casum tali sensu lex nostra decideret, q nūquā euēturus sit. Quis enim adeo fatuus esset actor, qui cōtrauenire auderet, si soluendam sibi pœnam, restituendaq; accepta sciret, & nihilominus fore ut exceptione summoueatur[q]? Adde quod inhumana est ea sententia, & tam graui ferè pœna hunc actorem afficit, quam si contrauentioni accesisset etiam periurium[r]: merito igitur ego in diuersam partem eo, & dominum Bulgarum, Albertum, ueteresq; omnes

k d.l. elegāter. §. penul.

IIII

l l. etiam. solu. mat. l. Iulia. §. j. de verb. obli. l. Paulus. de solut.

m l. si inter. ff. de solu.

n l. pacto. ff. co

o l. hæc verba ille. de verb. signifi.

p Doct. c. j. de iudi.

q l. iura. ff. de leg.

r l. l. seq.

ante Azo. interpretes sequor, quos Petrus, Cynus, Ray. Fulgo. & non pauci recentiores probant, disiunctim hæc remedia reo solum concedi asseuerantes: satis enim ei esse debet, quod electio ad se pertineat, utrũ malit pœnam habere, an exceptione uti[f].

f l. cum propo nas. §. eo.

PACTVM De *re liquida, transactio de dubia,* Bal.[t] *Alij tamen communiter disiunctam pro expositiua accipiunt*[u], *& de sola transactione hic agi arbitrantur. Ego pactum intelligi debere arbitror ante litem motam, quòd licet transactionis uim habeat*[x], *tamen omnino proprie trãsactio non est. Nec enim de lite incerta fit, quum adhuc lis non sit*[y], *unde lex quasi decidi eo casu ait*[z]: *Quum enim adhuc non agit, utiq; nec transigit, quo sensu existimo hæc uerba in lege quoque sequenti accipi.*

lianæ stipulatiõis, & acceptilationis vinculis[b] firmitas iuris innixa est, aut subsequutis secundum leges accõmodandus est cõsensus, aut pœna vna cum his quæ data probãtur ante cognitione

t l. j. ff. eod.

u Gl. l. ij. ad l. Aquil.

x l. ij. §. eod.

y l. j. de trãsac.

z l. iij. in prin. de cond. ob cau. verbo quasi.

b ¶ VINCVLIS. *Hinc annotant pleriq; uinculum, id est obligationem*[a], *non petendi, acceptilationi inesse, & ideo eum qui accepto tulit naturaliter obligatum esse non petere, sicut & is qui dixit, profiteor te nõ teneri*[b], *naturaliter non petere obligatus est, hincq; est quod lex ait, eũ à quo debitor liberatus est, teneri*[c]: *quũ enim aliquis accepto fert id quod sibi debetur, uidetur id agere, ut debitor liberatus sit, ipseq; non petere obligetur: quia ut in eadẽ persona idem actus obligationem parere liberationemq;*

a Insti. de obli. in prin.

b l. tale. de pactis.

c l. meuia. §. fi. solu. matri.

rationemq́; non potest, ita in diuersis personis pōt[d], imò cõtrariorũ regula hoc suadet[e]: Ex Aquiliana enim stipulatione debitor dicitur obligatus dare, creditor censetur obligatus accipere, unde lex mutuo nexu eos teneri ait[f], reũq́; credẽdi nõ minus quã reũ debẽdi appellat[g], igitur acceptilatio quæ eas ob

tionem[c] causæ, si aduersa= *ligationes resoluit, in*

contrariũ casum resol=

uere debet, ut qui fuit debitor amplius dare nõ teneatur, qui fuit creditor teneatur nõ accipere, & cõsequẽter nec petere. Censuit tamen Bart. *proprie hãc obligationem ex consensu uero nõ esse, sed ex quadã æquitate: cuius sententiam & ego probo, quia lex ait, ex acceptilatione id actum tacita pactione uideri, ne peteretur[h]: quæ uerba subintellectam quandam & commentitiam obligationem significant, apertus enim consensus qui hanc obligationem inducat ex uerbis proprie nõ accipitur[i], & ideo alibi lex ait, in acceptilatione inutili pactum non esse[k].*

e ¶ ANTE COGNITIONEM. *Sed qua ratione hoc? Videretur enim potius expectandã sententiã diffinitiuam, quũ pendente causa, nõ uideatur data repeti posse[l], & ideo potius expectãdum esse finem, ut qui prius egit, prius dimittatur[m]. Sed respõdendum est, exceptionem rei, qua pœnam dataq́; repetit, præiudicialem esse[n], quum enim extincta sit actio, quæ nõ nisi in casum soluto pœnæ cõualescit, prius soluẽda est pœna, anteq̃ ulteri⁹ pcedatur. Et hoc est qđ ueteres aiebãt. Qui prius agat, pri⁹ dimittẽdũ, si de iure agat, nõ de facto, qualis hic, q cõ*

Q 2 *trauenit*

d l. si pupillus. ad. l. fal. vbi Bart. & l. in numeratiõibus. versi. ĩtẽ si vsus fructus. de solu.

e l. aliquãdo. in fi. de condi. & demõ.

f l. j. de accep.

g l. j. de duo. reis.

h l. si vnus. §. pe. de pactis.

i l. 5. §. stipulatio. de verb. oblig.

k l. an inutilis. de accepti.

l l. quod Seruius. l. dedi. de condi. ob cau.

m l. qui prior. de iudi.

n Authen. quę supplicatio. §. de preci. impe. offerẽ.

trauenit in nostro casu,q nō prius de iure agere pōt,quā pœnā & accepta præstiterit. Quapropter *nec ante causa pēdere dicitur, quū constet actionē huic nō cōpetere, liqueatq; transactioni eum cōtrafecisse.Alij aliter uarijs modis dissoluūt,legemq; nostrā magis intricant quā explanēt.Sed an actor hic*

postquam litem mouere rius [d] hoc malue.
cœperit,et sic aduersus
*trāsactionē fecerit,purgare morā posit?*Et Bar.nō pos*se censuit,quia statim cōmissa est pœna*[o]. Quū *enim delictum id perpetrādo cōmiserit,id est actionē facti intētādo,tale crimē grauius est,et secū exequutionē pœnæ trahit*[p]*,unde mora dilui non potest.*Quod & Ang. Salice*tusq; cēsuere,licet* Fulg. Alexāderq; *cōtrà,quorū sententia tūc defendi posset,quū de delicto ageretur,quod tractum haberet,& adhuc perfectum non esset*[q]*, uel quod negligendo cōmitteretur*[r]*, quod in casu nostro non est, statim enim actor de facto litigans cōsummasse delictum uidetur,quod & lege sequenti traditur*[f].

d ¶ SI ADVERSARIVS. *Id est reus qui trāsegit, & q. actore aduersus trāsactionē faciēte,repetere data & pœnā potest:ad eū enim ex regula pertinet electio remediorum,utrū uelit,agētē exceptione trāsactionis summouere,an pœnā petere* [t]. *Alij aduersariū hic actorem ipsum intelligunt,qui antequam cōtrafaciat,potest uel parere, uel cōtrafaciēdo in pœnā incidere: q intellectus defendi potest.* Prior *tamē magis uerbis cōstitutionis applaudit, quæ cum uelint data inferri, satis indicāt actorem ipsum inferre debere,qui ea accepit*[u]*,ergo eius aduersarius intelligendus*

o l.j.§.si rē.de pos.c.j.quid iuris si vasal. feu. alie. recup.
p l.qui ea mē.te.de fur.
q Argu.l.si in lege.§.colonus.loc.l. sequitur.§.itē labeo.de vsu cap.
r l.si cū ancillis.vbi Bal.col.pen.ff.de inceft.nup.
f Parp.l.seq. 7.notabi.
t l.quod i hæredē 9.eligere.de tribut.
u l.traditio,de acqr.re.do.

telligendus est reus qui ipse dedit, ut actionem sibi actor remitteret, & à lite recederet. Non tamen negauerim, si actor ipse reo dedisset, quod quãdoq; cõtingit[x]*, & reus deinde contrafacere uellet, adhuc legi nostræ locum esse, quod* Fulg. *quoq; tradidit.*

x l. si super. supra eod.

rit[c], inferenda est.

c ¶ HOC MALVERIT. *Magis uoluerit elegeritq;.* Azo *tamen, quem* Bart. *& pleriq; alij sequuti sunt, coniunctim omnia hæc remedia reo cõpetere censuit, idq; tribus rationibus: Prima, in odiũ tam solennẽ liberationẽ retractãtis*[y]*. Secunda, quia ipso iure sublata est ab acceptilatione qualibet actio*[z]*. Tertia quia iudex cũ uiderit eũ absq; actione agere ex officio suo actorẽ repellet*[a]*. cum nemo absq; actione experiẽdo audiatur*[b]*. Fortius urget alia ratio, quum enim extincta actione de iure agi non poßit, adiectio pœnæ in eum tantũ casum facta cẽsetur, quo de facto agatur, cõtemptumq; respicit, quo casu & rem & pœnam cõiunctim præstari cõstat*[c]*. Sed tamen nos supra ostẽdimus id actum suadẽte æquitate inter partes cẽseri, ne utroq; remedio & trãsactiõis & pœnæ reus utatur*[d]*, & ideo ex eorũ mẽte agi adhuc posse. Nec quicquã refert quod actio per acceptilationẽ sublata sit, quia id nõ extinguit eã æquitatẽ qua qs utrũq; cõsequi ꝓhibetur*[e]*. Nec uerũ est, pœnam quæ nõ nisi in casum facti cõmittatur, ideo cõtemptũ respicere, & coniunctim cũ re exigi: imò si res apud cõtrafaciẽtem nõ remanent, pœnæ nullus est locus, quod* Gordiani *lege apparet*[f]*, ubi qa manumissor libertatẽ de iure cõferre nequit, nulla incurritur pœna,*

y Arg. l. seq.
z l. si vnus. §. pactus ne. de pactis.
a Argu. l. qui cũ maior. §. si patris. de bo. lib.
b l. si pupilli. §. videamus. de neg. gest.
c l. si quis rẽ. de arbit.
d d. l. cũ proponas.
e l. nihil interest. de re. iu.
f l. ea quidẽ. §. si mancip. ita fue. alie.

na, libertas enim iuris publici est, in qua nõ potest actum cẽseri, ut de facto qs sit liber, quo electio pœnæ ad stipulatorẽ ptineat. At in casu rescripti nostri facilius id actũ in contractibus præsumitur, qui plurimũ ab arbitrio partium pendent. Nam quod aiunt Doct. distinguendum, an partes ad effectum respexerint, uel an stipulator ex tali factò inquietetur, eiusq; idcirco intersit, diuinatorium utriq; rescripto est[g]. *Quod si actorem nõ exceptione rei sed facto iudicis summoueri dicas qui agentem absque actione audire non debet: respondebit, & recte, sanus aliquis hunc intellectum legi nostræ non conuenire, in qua nihil distinguitur, an iudex actorem ipse reijciat, an id minus. Quid enim si non reijciat? quum non cogatur non petenti officiũ impartiri*[i], *ut recte Paul. Cast. ait. Sed & ubi lectũ est, si pars ipsa reijcere agentẽ non poßit, in re priuata concedendum id iudici*[k]? *Atqui iudicis officium nunquam se ulterius extẽdit quàm æquitas suadeat*[l], *hic autẽ nullam subesse æquitatẽ satis probatũ est. Nec probabiliter iudicis interest, quod agi de facto uideatur, qaquum semel actio iure competierit, & partiũ consensus accedat, nõ debet hac in re scrupulosus esse. Quum enim agens de facto solũ litigatoris ius inquietet, iudiciumq; non sit elusorium, nõ debet iudex ex se quicquam supplere*[n], *nisi in manifestaria actoris calumnia*[o], *quæ hoc casu nulla est, propter præsumptum partium cõsensum. Et quum dubium non sit, quin ea conuentio ualeat, qua aliqui mutuo promiserint se sententiam, compromissum, uel quemlibet contractum non allegaturos, irritum nullum'ue esse*[p], *ut Bar. fatetur, & receptißimum est*[q],

Cumq;

g Arg. l. stipulatio ista. §. alteri. de verbo. oblig.

i l. non qcqd. de iud. Pau. Ang. Areti. Alex. hic.

k Bar. l. nõ solũ §. quãq. de iniur. Feli. c. dilecti filij. col. 4. de excep.

l lege quod si Ephesi. & eo quod cer. loco. l. ceteræ. fami. ercis.

m l. Iul. §. quãtum. ad exhiben. l. si post acceptũ. de rei vendi.

n lege posthumus §. si qs ex his. & inoffic. testa. l. cũ putarem. fami. ercis.

o Abb. c. ij. de purga. vulg.

p l. ij. J. cõmunia vtriusq; iudi.

q Ang. consil. 202. A & B. Ale. cõsi. 174. Ias. hic.

r Gl. l. qui habebat. ff. de manu. testa.

s l. illud. de acquir. hære.

Cunq; talem conuentionem iudex seruare teneatur[t], *cur non & idem hoc casu dicimus, quo id à principio tacite actum uideri potest? Qui enim pœnã apposuerũt, quum sciret utriq; remedio locũ non esse, consequẽter id egisse uidentur, ut altero exacto, alteri locus nõ sit*[u], *hicq; consensus qui à principio uoluntarius fuit, etiam ex post facto uoluntarius censetur*[x]. Et hoc modo *aduersus* Azonem *defenditur ultima ueterum, quæ ab* Accursio *refertur, sententia, quamq; & ipsum probasse uerisimile est*[y], & Pet. Cynus, Fulgo. Paul. Cast. Rimi. & *non pauci recentiores sequũtur, à qua etiam effectu non dißident* Alberti *aliorumq; ueterum hic relatæ opiniones, quæ quomodo defendi & ipsæ poßint ostendi* Paradox. lib. v. *cap.* x i i. *Et ex his consequens est, ut quoties dubitamus an ex eo quod de facto contrauentum sit, incurrat quis conuentionalem pœnam (de legali enim à nobis alibi disputatum est*[z] *) concludamus regulariter non incurrere*[a], *quia uerba ad ius potius quàm ad factum referri debent*[b], *quum quilibet actus secundum iuris dispositionem censeatur*[c], & *promißiones contrahentium, significationem uerborum secundum iuris intellectum recipiant*[d], *non à facto, quia quæ facti sunt, pro nihilo reputantur*[e]: *Et illud solum possumus, quod de iure possumus*[f]: *Vnde & adimplesse conditionem nõ pretendi dicitur qui ita prouidit, ne de iure petere poßit, licet de facto posset*[g]. *Non procedit prædicta conclusio, quum apparet aliud à contrahentibus actum, ut quia expreßim hoc protestati sunt*[f], *uel uerba apposuerunt, quæ ad factum referantur*[g]. *Quod si uerba dubia sunt,*

Q 4 *sed*

t l. & ideo. de cõdi. furti. Bar. l. de pupillo. §. si pro curator. de op. no. nũc.
u l. q filiũ §. Sabinus. ad Treb.
x l. fi. §. tit. ij.
y l. cõtinuus. §. cũ qs. l. stipulatio ista. §. quæsitũ. de verb. ob. §. his igitur. in authen. de hær. & fal.
z l. iiij §. cõdẽnatum. de re iudi. l. nõ putauit. §. non quæuis. de contratab.
a l. si duo. de acqui. hære.
b l. si fili⁹. ĩ fi. de cõd. insti.
c l. nõ dubiũ. §. de leg. c. non præstat. de re. iu. ĩ. 6.
d l. nepos. de ver. sig. l. iij. de testa. tut. l. eo tẽpore. de pec.
e l. Mutianæ. de condi. & demon.
f l. fi. vbi Alb. J. de act. ẽp.
g l. Lucius §. tres hęredes. ad Trebel.

ſed nõ niſi de facto cõtraueniri poterat, ut in reſcripti noſtri caſu, tũc pœna quoq; committitur, ſed ne ſtipulator utrunq; habeat, cõuentio facti iuris effectũ habet, quia id actum cenſetur. Quod ſi id actũ uideri nõ poßit, ut quia de re tractetur quæ non ex mente partiũ, ſed ex iure publico principaliter pendeat, ut eſt datio libertatis, quũ tali caſu cõtrauẽtio facti iuris effectum habere nõ poßit, ne & rẽ & pœnã qs cõſequatur, nullus eſt loc⁹ pœnæ[h].

IMPP. ARCAD. ET Honorius Rufino[a].

[b] SI quis[c] maior annis

h d.l. ea quidẽ. infra. ſi mã. ita ſue. alien.

SI QVIS MAIOR.[a] ¶ Conſtitutionẽ hanc Arcadius Honoriusq; ad Præf. Præt. Rufinum Olibrio & Priminio coß. miſit: is eſt Rufinus quem Claudianus poëta improbũ, legum uenditorem appellat, duobusq; libris inſectatur: tametſi mihi ueriſimile ſit, non tam ipſos Imperatores, quàm Rufinum huius latorem legis fuiſſe. Siquidẽ autor eſt Suidas, cui & Eunapius Saruianus, & alij illius ætatis autores conſentiunt, Rufinum & Stiliconẽ à Theodoſio Imper. Arcadio Honorioq; filijs ſuis impuberibus tutores curatoresq; relictos fuiſſe, è quibus alter, nempè Stilicon, occidentis imperiũ, quod Honorio dederat, adminiſtraret: alter uerò Rufinus Arcadiũ orientemq; curaret, atq; ipſos tutores omnia rapinis fœdaſſe, emiſſarios circũ ſe habuiſſe, à quibus clã, admonebãtur, ſi quid uſq̃ Gentiũ pretioſi pulchri'ue eſſet, & quæ quis feraciſſima latifundia haberet, confeſtim enim fictis accuſationibus per ſubornatos calumniatores colore aliquo iuris, dominos priuabant: quũ ipſi iudices eſſent,

ſent, ut qui in ſua manu omnia iudicia, tam publica quàm priuata haberent, cernebanturq́ꝫ ſubitis imaginibus, repentina'que fœlicitate Rufini adulatores adeo florere, ut qui prius uiliſsimis officijs addicti, quiq́ꝫ tabernis, gradibus, pauimentis purgandis operam præſtare ſolerēt, eius gratia euecti, iā purpurea chlamyde, aureis fibulis, baltheisq́ꝫ ornati incederent, quū ueteres opulentæq́ꝫ familiæ ad incitas interim redigerentur, omnia ad ſe trahentibus tutoribus, quod alij metu calumniarum, alij ut nouum aliquem magiſtratū adipiſcerentur, impunitatemq́ꝫ diripiendarum ciuitatum impetrarēt, omnia in illos prodigebant: neſciebantq́ꝫ Imperatores ipſi harum rerum quicquam, ut qui omnibus libellis edictis'que promiſcue ſubſcriberent, quæ Rufini aut Stiliconis nomina præ ſe ferrent: nec quicquam curabant habebant'ue, niſi quod ex eorū autoritate illis licebat: adeo à parētis ſui Theodoſij ingenio animiq́ꝫ uigore degenerauerāt, donec tandem reſipuere, ſublato prius impetu militari Rufino, tandem & Stilicone, ſed nō abſq́ꝫ magno malo: nam mox capta eſt à Gothis Roma, quum prius obſeſſa Conſtātinopolis fuiſſet, ut appareat, horum tutorum fraude tanta indole partum Rom. Imperium, in procliue datum, mox corruiſſe.

b¶ SI QVIS MAIOR. Quum olim iure ueteri qui aduerſus iuratam tranſactionem quicquam feciſſet. ſi Dei nomine firmata erat nulla afficeretur [a] pœna, ſed ipſius Dei iudicio relinqueretur, ſi per geniū uel ſalutem principis, fuſtibus ſubijceretur, Græceq́ꝫ ei indiceretur προπετῶς μὴ ὄμνυε, id eſt temere ne iura[b]: Demum

a l. nam ſuffi cit. de dolo.

b l. ſi duo. §. ſi. de iureiurā.

lata est hæc cōstitutio pœnā indicens augensq́;, nempe ut is qui aduersus pactionem iuratam per Deū uel principem fecerit, infamia notetur, actionē perdat, pœnā soluat, rerū proprietate careat, emolumentū omne quod ex cōtractu percepit, amittat: quæ omnia ei cōcedantur, qui ipse obseruauerit. Sed quæ huius legis est ratio? nempè ultio periurij. Vnde apparet cōmentitij, seu, ut uulgò dicimus, positiui iuris[c], *hāc esse legē, ita enim uisum est legislatori periuriū uindicare, cū aliter ueteres censerent, Deiq́; iudicio uindictā permitterent*[d], *qui raro id crimē dolo malo cōmissum, sinebat inultum, ut ex responso Pythiæ uatis ostendit Saty. XIII. Iuuenal. Sed an id potius ob reuerentiā Dei inductū dicemus? Et non uidetur, quū hic idem cōstitutū appareat in eos, qui per salutē principis iurant: nisi ita censeamus respectu diuini numinis tum quoq; iuratum censeri, quod uerius est*[e]. *Sed an hæc Lex fauorabilis ideoq; interpretatione adiuuanda sit? Et Ias. esse fauorabilem censuit, quia ad animæ nostræ salutē pertineat, ut iusiurādū seruetur*[f]. *Ego quod ad obseruationem iuramenti promißionisq; attinet, satis id faterer, nempe ut pmissa iurataq; adimplere quilibet teneatur: sed ut pœnas subeat quarū hic est mentio, nō fauor uerti, sed odium potius uidetur*[g]. *Et quum constitutio hæc & correctoria & pœnalis sit, extra uim uerborū nō est extendenda*[h]. *Vnde Bart. hic censuit, quū de maiore loquatur, ad eū minime producēdam esse, qui ficte uel iuris interpretatione pro maiore sit, quē & cæteri sequuntur. Quapropter nec iure pontificum, quod ad pœnam attinet, huic legi locus est*[i]. *Admittunt enim canones purgationem*

c Argu. aut. vt non luxur. verb. & sacramenta.

d l. ij. ʃ. de re. credi. auth. decernit. ʃ. de arb.

e l. qui per salutē. de iure iurand.

f Bar. auth. sacramēta puberū. ʃ. ß aduer. vend.

g Aretin. Rimi. Tau. hic. Corn. 246. 266. 3. Dec. 258.

h l. ß. supra de sacrosan. ec. & auth. ibi.

i 32. qōne. j. c. apud.

k c. suā. de pœnis.

l cap. ßlij. vbi Abb. 4. not. de test. l

tionē huius moræ, ne quis in pœnā incidat, lucrumq́; in= honestū existimāt quod ex tāto rigore descēdit [k]*, quod* Alex. *& quidā recētiores tradiderūt, quibus & nos con sentimus* [l]. Fortius Butrius *&* T[illegible]scus *cēsuerūt* [m]*, leges seculariū etiā ad sacramēti cōfirmationē pertinentes, ho* II
die nullius esse momēti: quòd ea cognitio ecclesiastici, nō autē secularis iudicis sit [n]*: atqui cognoscere non potest, nec legē quidē ferre potest, cū ius legē ferēdi iurisdictio= nis sit* [o]. *Sed ego id faterer quantū eius obligatiōis respe ctu sit, quæ directo ex iureiurādo deo ipsi acquiritur* [p]*:*
quantū uero respectu subsequētis obligatiōis quæ parti III
ipsi prouidet, nō dubitauerim, cognitionē seculari quoq; iudici permissam esse [q]. Addit Bal. *huic legi locū nō esse, nisi aduersus eum qui dolo malo periuriū cōmiserit, tum quia periuriū quod hic punitur, absq; dolo malo ut pœ= nis legalibus locus sit, non cōmittitur* [r]*: tum quia hic infa= miæ nota irrogatur, sed ex culpa nemo fit infamis: quan= tum enim ad eam irrogandam sit, lata culpa nō æquipa= ratur dolo* [s]. *Secūdū quam* Bal. *sentētiā respōsum quoq; ab* Alex. [t] *extat, hocq́; modo durā legē interpretatio pru dentiū frangit: nec me mouēt eorū rationes qui periuriū ex lata quoq; culpa quādoq; cōmitti aiunt* [u]*, quiq́; in his qui ipso iure infamia notātur latam culpā dolo parē cen= seri existimant* [x]*: quia id procedere in his legibus posset,*
quæ correctoriæ simulq́; pœnales non essent, & nō tanto IIII
iuris rigore inniterētur. Nam & plerūq; uidi eos qui spe ciali mandato principis, sola æquitate attenta, ius dicere debēt [y]*: quatenus ad obseruationē cōtractus spectat pro pter iuramēti uim legē quidē nostrā exequi solitos, quod uero*

m Bnt. & Ab. c. cū contingat. de iureiuran. col. x. vers. vnū tñ.

n c. tuā. de ordi. cog. Fel. c. cū sit. col. 5. & fo. cōp.

o l. nulli. §. de senten.

p l. debitores. §. de iureiur.

q ca. licet. vbi Paul. Anch. Domi. de iureiur. in. 6.

r Doct. l. q iurasse. de iure iuran.

s § suspecti⁹. isti. de suspe. tut. glos. l. in actiōibus. ff. de in lit. iurā.

t Ale. cōs. 92. & l. fi. in fi. q satis. cogā. c. fi. de alie. feu.

u pr. c. licet. si de feu. fue. cōtr. iter do. & agna.

x l. liberorū. § notat. de infam.

y Bar. l. j. in f. vt quæ desi. ad. Guido pape. q. 29.

V *uero ad pœnas ptinet, ceu durã negligere. Quapropter nec rerũ proprietatẽ, nec si qua cõmoda inde actor percepit auferre. Quod gñaliter in foro cõsciẽtiæ seruandũ arbitror, in eo enim l[illegible] pœnis nõ est locus*[z], *quoties supra crimẽ seu maiores delicto sunt, quod elegãter* Decius *cẽsuit: etiã si ipso iure infligerẽtur: quid enim hoc ad naturalem æquitatem, quæ sola totum illud forum regit*[a]?

z Glos. c. fraternitas. xij. q. 2.

a Bal. auth. ad hęc. de usur. colum. 2.

c ¶ SI QVIS. *Quid in muliere? qd in rustico? & cum lex lapsum* xxv. *annorũ requirat, apparet integritatem sensus spectari, ut in eam quis cõmittat: & ideo* Fulg. & Parp. *nõ procedere in muliere qñq; existimauerũt, maxime quum uerbũ si qs, fœminã in rigore isto iuris positiui nõ cõprændat*[b]: *cõtra* Ias.[c] *mulieri nõ magis quã alijs succurrẽdũ cẽsuit*[d]. *Alij recẽtiores distinguũt, an negligẽdo peccauerit, ut qa nõ adimpleuit cõuenta, & legi nostræ locum nõ esse*[e]: *an uero perpetrãdo, & tũc uerã* Ias. *esse sentẽtiam.* Ego *quatenus ad iuramẽti obseruationẽ pertinet, putauerim mulierẽ hac lege cõtineri, quatenus uero ad odiũ irrationabile amißionis proprietatis & cõmodi, secus esse. Idemq; in rustico distinguẽdũ, ut & ei hoc casu sicut nõ paucis alijs succurratur*[f]. *Sed qd in uniuersitate? Et* Ias. *uiatorio quodã cõsilio respondit in eam legi nostræ locũ esse*[g], *cõtra omnes recẽtiores, quũ uniuersitas quoddã fictum corpus sit*[h] *iuris intellectu repræsentatũ, quod alligari periurio non potest*[i]: *quam sentẽtiam & nos sequimur, nisi cum de uniuersitate maiorũ* xxv. *ann. puta collegio doctorum loqueremur, qui omnes iurassent, & deinde omnes contrauenirent*[k], *nec enim hoc casu sufficeret quod maior pars contraueniret*[l].

b l. j. §. quoties. de ven. in pos. mit.

c Gl. l. cũ ppo nas. supra. e.

d l. fi. J. de iur. & fac. igno.

e l. j. §. fina. de eden.

f l. ij. supra de in ius vocã. vbi not.

g l. nihil. ad macedo. l. ergo. in fi. ex qb. cau. maio.

h l. mortuo. de iudi.

i Argu. c. Romana. §. fin. de sentẽ. excõ. in. 6.

k Felin. c. dilecte. de exce.

l l. j. vbi Bal. de mag. conue.

Maior.

d ¶ MAIOR. *Sed quid si minor iurauerit ratione ætatis, uel alia, nō cōtrauenire: an quia ætatis beneficio renū ciauit, locus erit legi nostræ. Et receptißimū est non esse, quia qui ita iurauerit, interpretatione solū legis pro maiore habetur*[m]*: at lex nostra pœnalis, in eo qui uere maior est, intelligi debet, nō qui ficte*[n]*: Sacramētum tamē erit obseruandum, licet pœnis nostræ legis locus non sit.*

xxv. aduersus pacta [d] vel trāsactiones, nullo cogente

Qua ratione cēsuerunt alij[o]*, nec in eo quidē minore locū hisce pœnis esse qui ætatis ueniā impetrarit*[p]*, lex enim nostra correctoria & pœnalis, ad talē non est extēdenda: licet secus ex aliquorū*[q] *sentētia forte esset, si pœnā solū irrogaret: quod non probo, nisi quū citra ullam extensionē interpretatio illa assumeretur*[r]*. Sed quid si minor iurauit, sed iam factus maior cōtrauenerit? Et dubiū nō est, hunc casum legis nostræ uerbis nō comprehendi, quæ si quis maior inquit, pacta iuramēto solidauerit: oportet igitur tēpore quo solidet esse maiorē*[s]*.*

d ¶ PACTA. *Sed an in omnibus contractibus locū sibi uendicabit cōstitutio? Et Bar. simpliciter in omnibus pactis pcedere ait: generalius in omnibus cōtractibus, quia pacti appellatio gnālis est*[t]*. Quapropter si in emphyteoseos cōtractu adsit iuramētū, sunt qui tradiderint, nō expectari bieniū, aut trieniū, sed cōfestim post morā cadere*[u]*. Sed & Mathesyl.*[x] *idē in eo q fundū emerit, & pretij reliquā partem certa die se soluturū iurauerit, deinde constituta die nō fecerit, censuit cadere eū à iure petendæ euictiōis. Sed tamē Rim. hic, & Parp. aliter sentiūt: quia in*

m Auth. sacramēta. l. si ad uer. vendi.
n l. iij. §. hæc verba. de nego. gest.
o Iaf. Rim. Decius consil. 258. col. iij.
p l. fi. §. de his qui ve. æta.
q Decius. c. ex parte. M. §. de appel.
r Authē. si captiui. vbi Bal. iiij. no. supra. de epis. & cleri.
s l. in delictis. §. si extraneus. de noxa.
t l. j. §. j. de pactis.
u Bal. Feli. c. querelam. de iureiur. Alexā. cōsi. 85. non puto.
x Math. not. 31.

in materia odiosa & pœnali, dictio illa pactũ restringẽda
II da est[y]: quã sententiã & ipse probo, quũ ĩ lege præcedẽti,
ubi similis est loquẽdi modus, pactũ ĩtellexerimus, quod
de re liquida uel ante litẽ cõceptũ sit, trãsactionẽ de du-
III bia[z]: quæ interpretatio ex natura huius rubricæ, sub qua
lex nostra posita est, uerisimilior est[a]. Probatur et ex uer
bis legis, dũ accepta restitui iubet, cũ pactũ in genere, ẽt
IIII V nulla re ultro citro data, fiat[b]. Probatur et qa aliàs trãs-
VI actõis mẽtio in lege supflua esset[c], quũ pactũ in gñe etiã
trãsactionẽ cõprændat: nã & in dispositione præsertim
pœnali uerba in specie potius accipi, q̃ in genere debẽt[d].
Adde qd' disiũctiua inter genus & speciẽ improprie po
VII sita cẽseretur, et ꝑ expositiua tãtũ acciperetur[e], quũ tñ
eius natura sit, ut ĩter diuersas species collocari debeat[f].
Suadet id & ratio, cũ enim trãsactiones reuocari fauore
dirimendarũ litiũ lex nolit[g], idemq; sit in pactis, quũ uel
VIII res dubia ante litẽ cœptã, uel res liqda potius remittitur,
q̃ quis facti iurgijq; tædiũ ferre uelit, nõ uidetur lex no-
stra his de casibus loquẽs gñaliter ad oĩa pacta trahenda
esse, in quibus nõ est eadẽ ratio[h]. Quæ sententia & ea le-
ge ꝓbatur, qua traditũ est, illustrẽ uirũ qui ꝓmisit iudi-
IX cio sisti, iurauitq; se ita facturũ, deinde neglexerit, nõ tñ
in legis nostræ pœnas incidere[i], nec tantã uim iuramen-
tum habere, quãuis ex eo & pars læsa sit, & cõtẽpta di-
uina autoritas, & speciale beneficiũ periurus iam cõse-
quutus esset, cui renũciari potuisset[k]. Sed tñ satius est, in
hac re distinguere: ut quod ad sacramenti obseruatio-
nem pactũ generaliter hic accipiatur, quod uerò ad pœ-
nas attinet specialiter, quum remissio rei liquidæ sit, uel
etiam

y c. odia. de reg. iur. in. 6.
z Bald. Rim. Moder. supra. l. proxi.
a Arg. l. Imperatores. de ĩ diẽ addi. l. si super. supra eod.
b gl. in l. iij. l. mãcipia. ĩ. de ser. fu.
c l. si quando. ff. de leg. j.
d l. hoc legatũ. vbi Bart. de lega. iij.
e supra. l. præceden. l. ij. ff. ad le. Aquil.
f l. j. de re. du.
g l. fratris. supra eo. l. qd' si deferente. de dolo.
h l. adigere. §. quãuis. de iure patro.
i l. pe. ĩ. d' dig.
k Argu. l. cũ q. de iureiurã.

etiam dubiæ antequam lis sit cœpta. Quapropter M thes. decisionem arbitror ueram non esse, & in emphyteota Ias. rectius tunc censuisse[l], cum tradidit propter iuramentum non ideo ante terminum ex mora cadere.

e ¶ NVLLO COGENTE. Si igitur præcepto iudicis uel municipalis imperio[e], sed libero arbitrio, & voluntate cõfectas, statuti iussu qs coactus trãsegerit, nec tũc legi nostræ erit locus: idẽq; Bar. cẽsuit si cõpromissum fuerit, & id enim ad litis decisionẽ pertinet, & pacti appellatiõe proprie cõprændi tur[o], Sane quoties iussus tã præcise additus esset, ut ei renunciari à partibus nõ possit, nõ est dubiũ cõpromissum necessariũ censeri partesq; uideri metu legis cõpromisisse[p], & ita Dec. Rim. q; sentẽtia defendẽda est[q], nõ enim sponte factum id dicitur, ad quod cogi quis potuit[r]. Si uero ei legi renũciari potuit, tunc secus esse, nec uideri metu legis quicquam factum[f]. Quo casu Salyc. Alex. q; opinionem sequor: quo fit, ut si statutũ cõpromitti solũ iubeat, casu quo aliqua partium petierit respectu petentis coactio nulla censeatur[t]: nisi cum id ab eo factum appareat, ut alium præoccuparet: sufficit enim quod uerisimiliter dubitauerit cogi[u]: in dubio tamẽ fit interpretatio, ut tale statutum locum habeat ita demum, si pars petierit compromissum [x], nam communiter non nisi spontanea uoluntate compromitti solet[y]. Idem dicendum ut uoluntarium uideatur compromissum, quoties quis compromisit ijs in casibus, in quibus statuto locus nõ erat, ut quia in tempore petitum nõ fuisset compromissum[z], uel quia

l Ias. l. ij. 4. q. j. de iure emphy.

o l. ij. de arbi.

p l. iiij. de reg. iur. l. Titia. in fi. ad. l. fal.

q Cõsi. 24. & Dec. c. cum M. colũ. 16. de consti.

I

r l. ij. vbi Doctor. §. eod.

II

f Inn. c. cõ M. de cõst. Bar. l. huiusmodi §. cum pater. de leg. j.

t l. j. §. de his q. Parp. hic.

u Gl. l. nouissi. quod fal. tu. auto.

III

x Gl. l. vniuersa. §. de prec. impe. offerẽ.

y Fely. c. fi. de re iudica.

z Ang. l. cum hi §. si cum his. ff. eod.

IIII quia res esset clara & liquida[a]: nulla enim nec his casibus pōt esse coactio. Sicut & cū quis spōte sñam arbitri homologia sua iuratus approbauit[b]: qđ Fulg. Alexan. q; tradiderūt: nec enim statutū iubēs cōpromitti, ideo iubet homologiā seu ratihabitionē addi. Postremus igitur hic spontaneus actus, praecedētis cōpromißi coactionē diluit, omniaq; spōte uidētur celebrata[c]. Qua tamē in re Ias. Are. Rim. q; dissentiūt, quoniā haec lex cōiunctim duo requirit, & pactū ipsum sponte initum & etiam iuramentū. Vnde alterū nō sufficit[d], nempe iuramentū sponte praestitum, homologia'ue. Sed ego & hoc casu secūdū supradicta distinguo, ut qđ ad iuramenti obseruationem attinet, prior sententia uerior sit, quod ad alias poenas posterior praeualeat.

putauerit[f] esse veniendum vel interpellando iudicem, vel supplicando principibus, vel non implendo pro

f ¶ PVTAVERIT. Quoniam cogitationis poenam nemo patitur[e], necessariò id uerbū ad effectū refertur[f], meritoq; subijciuntur tria gerūdia, triplicē cōtrauētionis actū significātia[g]. Primus est, qui interpellādo iudicem fit, quod Pau. Cast. & Ias. interpretātur post libelli oblationē citatae ipsi parti factā. Cōtra Alex. & recētiores alij, tanq̃ odio piuri id inductū sit: merito ergo quū in lege nulla sit citationis mētio, subaudiendū nihil est. Ego ꝓpter aeqtatē prioris sentētiae nō arbitror à Castrēse Iaso neq; discedēdū, quū enim sola iudicis interpellatio nullū parti damnum adferat, iniquū est huiusmodi ex facto in poenam quenq̃ incidere[g]: Nec Alex. adiuuat interpellationis

a Bart. l. post rē. ff. eod.
b Arg. l. ne in arbi. ifra de arbit.
c l. ij. infra qđ met. cau.
d l. & haeredi plures. de jcō di. insti.
e l. cognitionis. de poen.
f l. fin. de rer. diui.
g Bar. de edī. in Rub. l. fin. de rer. diui.
g l. pe. infr. de fal.

tionis uerbũ, quoniam parte citata intelligi solet[h], quum in iudicijs quæ parte nõ citata gerãtur, pro nullis habeãtur[i]. Ego apud ueteres scio duplici modo solitũ fuiße lites institui, aut interpellatiõe iudicis denũciatiõeque subsequẽte, aut principalis rescripti editiõe, quod etiãnũ in Theodosiano Codice appet[k]. Hodie legi Iustiniani hæc *abolita sunt[l]. Illud cõstat ex sola citatione, quæ absq; iudicis mãdato facta fuerit, nõ esse his pœnis locũ, quod ferè oẽs probant[m]. Secundus modus est, cùm supplicando principi quis contrauenit: qua in re eadẽ potest esse dubitatio, & ideo Castrẽs. & Iason ita demũ nocere supplicationem aiũt, si ea actor ipse usus fuerit[n]: nã & qui iudicẽ impetrare sub pœna prohibetur, in pœnã tũ demũ incidit, quũ impetratione uti cœperit, reũque conuenerit[o]: quod & Card. respõdit[p]: iniquũ enim esset eũ plecti, qui adhuc aduersariũ ullis laboribus nõ fatigasset, uexasset'ue[q]. Cõtrà tñ Alex. & pleriq; recẽtiores, eadẽ ratione nempe, quia lex hæc nimis restringeretur, & quia periuriũ cõmittitur etiam absente parte, quũ principaliter patretur in deũ[r]. Ego quod ad pœnas attinet: magis Paulo adhæserim, nec me mouet qđ edictũ prætoris aduersus eum qui ius iniquũ impetrauerit locũ habeat, etiã si eius iuris usus nullus accesserit[s], quia id opinor intelligendũ, dũ tamẽ in actis & cõsequẽter parte uocata[t] talis impetratio producta sit: non enim potuit quis cogi ut produceret, imò ante ei impetrator renunciare etiam in aduersarij præiudiciũ potuit[u], tametsi frequentius* Doctores aliter illud responsum exponant, nẽpe ut speciale illud in odium impetratoris sit[x], qui crimẽ saltẽ quantũ

h l.a procedente. ʃ. de dilat. l.j. in fi. ʃ. de nat. lib.
i l.de vno. de re iudic.
k Rub. de denũc. l. post celebratam.
l §. appellamus.
m Inst. de a. 9. Arg. l. quãuis. de in ius voc.
n l. libertus ij. de in ius vo. Alex. consi. 34. j.
o c. cæterũ §. verũ. de resc.
p Card. cons. 27.
q Gl. cle. j. verbo. de restit.
r Gl. c. quoties cordis. j. q. 7
s l. iij. in prin. qđ qsq; iur.
t c. quoniã cõtra. de prob.
u c. ex cõquestione. de resti. spol. vbi doct.
x Ale. Ias. dec. de leg. iij.

ſit iudicis reſpectu conſummauit, quod in noſtro caſu di
I *uerſum eſt. Sed quid ſi is qui pontifici ſupplicauit in pre*
cibus mentionē iuramēti fecit, petijtq́; eius ſibi gratiā fie
ri? Et Card. reſpōdit[y], *in pœnas huius legis nō incidere,*
qui nō niſi licito modo cōtrauenire uoluit, id eſt autorita
te Pontificis, qui iuramentum remittere poteſt[z]: *idq́; &*
Iaſ. autumauit, ſentitq́; & Accur. etiā quū à principe ſe
culari petita eſt licētia contraueniēdi: nec enim dubiū eſt
II *hoc iure ſolitos imperatores à iuramēto abſoluere*[a]. *Sed*
q̄d ſi anteq̄ quis cōtraueniat epiſcopū adeat, tēporariāq́;
diſpēſationē ut litigādo audiatur impetret[b]? *Et quū ho-*
die hæc diſpēſatio etiā parte non citata concedi ab epiſco
po ea ex cauſa ſoleat, ut interim agnoſci poßit, an iura-
mētū licite præſtitum fuerit[c], *uidetur pœnas legis noſtræ*
ceſſare, quæ in periurij odium concedūtur: at hic periu-
rus nō eſt, niſi quū deinde apparuerit licitū fuiſſe iura-
III *mentū*[d]. *Sed quid ſi quis hodie principi ſeculari ſuppli-*
caucrit, mētionemq́; iuramēti fecerit, & is reſcripto ſuo
ius cōtraueniendi cōceſſerit? Et putauerim quidē pœnas
ab hac lege cōſtitutas tollere eū reſcripto ſuo poße[e], *ta-*
men periurū cenſeri, & his pœnis plectendū quibus le-
ges pōtificum periuros dānant: poteſt enim princeps hiſ
ce pœnis, quæ parti conceduntur, derogare[f]. *Quod ſi*
princeps ſimpliciter iudicē dederit, receptißimū eſt, non
uideri aduerſus haſce pœnas quicq̄ indulſiſſe[g]. *Sanè per*
petuū nō eſt, ut ex iudicis interpellatione, uel ſupplicatio
ne, etiā citato aduerſario quis in pœnā incidat: ſed ſtipu-
latiōis pœnalis uerba inſpiciēda ſunt. Quid enim ſi quis
promiſit nō petere, & ſi petierit, promittit centum? non

y Card. conſ. xxij.
z Arg. d. c. cæterum. de reſcrip.
a l. adigere §. fi. de iure patron. l. q̄ ſub conditione. ff. de condi. inſti.
b Old. conſil. 120. Ancha. 18. Pau. 217
c c. j. vbi Feli. de iureiur.
d Bald. l. hæc ſcriptura. de cōd. & dem.
e Gloſ. hic.
f Butr. abb. d. c. cū cōtigat. Socy. conſi. 66. col. pe. j. Car. cōſi. 32 col. fi. Salic. Alb. Fulgo. Alex.

prius cōmittetur pœna, quàm litē cōtestatus sit: ante enim propriè nō dicitur petere[h]*: quod & ferè omnes hic tradiderūt, nec hæc sñia legi nostræ aduersatur: quæ eū plectat qui cōtrauenerit: at si quis promisit non petere ante litē cōtestatam, non dicitur contrauenire, ergo nec pœnæ legis nostræ locus est.*

missa [g]: ea autem inuoca= *Quid itē si quis ꝑmisit quod Titius ratum* II
habebit? Intelligētur hæc uerba quæ de facto alterius cōcipiuntur, quod ratū habebit, de iure[i]*: unde si de facto cōtrafecerit, nulla cōmittetur pœna, quod Alex. hic censuit. Secus si geminatis uerbis ratum firmumq́; habiturū promisit*[k]*. Nam & illud cōstat, ut quis in pœnam legalem incidat non sufficere primū contrauentionis actum,* III
sed expectandā esse sententiam[l]*: quod secus est in legis nostræ casu, idq́; speciali iure propter peierantis odium.*

[g] ¶ NON *implēdo ꝑmissa. Postq̄ tamē iam incidisset in morā, nō enim absq; mora locus est pœnæ*[m]*: quid enim si iusta aliqua causa euenisset, quæ eū excusaret*[n]*? quid si uterque fuisset in mora? compensarent enim mutuā culpam*[o]*: quid si præcepto iudicis territus promissor, nō obseruasset*[p]*? Quod hic latius Ias. attingit. Fortius putauerit aliquis, si quacunque credulitate facilitate'ue nimia reus soluere neglexerit, ei aduersus pœnas huius legis succurrendum esse: quū supra Bal. cæterorumq́; sententiam approbauerimus, qui legi nostræ locum non esse, nisi aduersus eum, qui dolo malo parere detrectauerit, tradiderunt: at clarū est, ab huiusmodi dolo legitimā esse ex facilitate, credulitate, imperitiaq́; excusationem*[q]*, si Iasoni*

h l. ampli⁹ nō peti. rem ra. hab.
i l. si sine. §. cū aūt. rē ra. ha.
k Gl. l. id qđ pauperibus. §. de episco. & cler.
l l. qui cū maior. §. accusasse. de bo. lib. l. Pap §. meminisse. de inof. test.
m l. si duo. §. si. vbi Bart. de cōst. pec.
n l. quod te. si certū pe. vbi Doct.
o l. viro. solu. ma.
p l. fin. de leg. cōmis. l. l. m/pe. ad muni.
q l. igitur §. potest. de libe. cau. l. iij. §. si qs ignorās. ad Syl/leia.

credimus, quem & ego sequor, quum in his cõmittimus, quæ solo ciuili iure, non etiam naturali prohibita sunt[r].

h ¶ INVOCATO. *Quid si aliquis simpliciter promisisset, sub fide sua se daturum? Et sciendũ, fidem proprie diffiniri, ut sit dictorum conuentorum'ue cõstantia & ueritas: dicta, quod fiat quod dictũ est*[ſ]*, ut M. Cic. & D. Aug. tradiderũt. Vnde & facta fides iudici dicitur, quãdo ꝓbatum ei est, uera esse quæ affirmata sunt. Hinc rubrica de fide instrumẽtorũ. Inde etiã factũ est, ut cũ ueteres illi Christiani ea quæ de Christo cõmentarijs Euangelistarum prodita erãt uerißima ducerẽt, fidẽ appellarent*[t]*, id est ut Lucas ait* πεπληροφορημένων ἀσφάλειαν*, nẽpe cõpertißimã ueritatis certitudinẽ. Igitur si quis promiserit per fidẽ Christi, uel per religionẽ fidei, dubium nõ est eum iurasse cẽseri, qui promißionẽ suã hac religione firmauerit*[u]*. Quod si simpliciter promisit sub fide sua, ambigue loquitur, an de fide Christi, an uero de suæ promißionis cõstãtia intellexerit: & ideo quod ad promißionis obseruantiam attinet, tutior capiẽda est præsumptio qua animæ magis consulatur, ut scilicet iurasse censeatur*[x]*: quãtum uero respectu pœnarũ sit, secus arbitramur: debet enim fieri interpretatio pro promittẽte*[y]*, ut cõfeßionis uerba ambigua, secundum confitentis intentionẽ declarẽtur*[z]*. Sanè & eodem modo distinguendum arbitrarer, quum quis se daturũ in uerbo ueritatis spepondisset, & id enim uerbũ ambiguum est*[a]*, nec ad iuramentũ, nisi interpreta*

to h dei omnipotentis nomine, deo autore solidauerit, nõ solum notatur infa

r l. j. de abig. l. antepe. ſ. ad legẽ fau. de plag. vbi Ang.

ſ l. j. ſi cer. pet. l. græce. de ſi deiuſſ. §. vendici. instit. de rer. di.

t ℥. de ſũ. tri. & ſid. cath.

u c. ij. de ſidei. abb. c. ad aures. qđ met. cau. Doct. c. cum tẽpore. de arb.

x Gloſ. c. j. de ſeru. doct. hic cõmuniter. Spec. tit. de arb. §. ſi.

y l. quicqđ. de verb. obl.

z l. ſi quis intẽtiõe. de iud. Io. Fabr. in instit. de act. §. itẽ ſi qs po. ſtulã. Corſ. rub. de iure iur. queſt. 7.

a Gl. c. q ſcandaliſauerit. de reg. iur.

interpretatione quadam referri potest, quod alibi aduersus Baldum *disputauimus* [b].

b Bal. rubr. ʃ. res inter ali.

i ¶ INFAMIA. *Casus hic est specialis, quo periurus infamia notatur, quum in contractu iurauit, & se non contra neturũ spepõdit. Regulariter enim periurus infamis nõ est* [c], *quum in edicto prætoris nihil de tali cautũ sit* [d]: *testis igitur qui falsum pro testimonio dixit, non ideo ex ipso periurio ipso iure infamis est* [e]: *nã & scholasticus qui iurauerit parere rectori, si id non seruet infamis non est, quia in contractu non iurauit. Sed & qui iurauit soluere usuras promißione neglecta, periurus quidem dicitur, infamis tamẽ non est* [f]. *Illud quoq; cõstat licet infamiæ pœna ipso iure in casu legis nostræ subeatur, necessariam tamen deinde iudicis declarationem esse* [g]: *quid enim si iusta causa ductus iste cõtrauenisset* [h]? *Sed quid si cõtrauenit quis sub iudice, qui ex statuto pronunciandi quidem in causa pecuniaria ius habet, de infamia ceu grauiori causa non poßit? Et putarem necessario maiorẽ iudicem adeundũ, qui infamem eum effectum esse declaret: non enim is iudex casum infamiæ sententia sua omittẽs, eum ideo absoluisse credi potest* [i], *quũ id ad eius cognitionem non pertineret, quare & reseruatio omnis hac in re superflua fuisset* [k].

mia [i], verum etiam actione priuatus [k], restituta pœ=

c l. quoties. ʃ. de dign. lib. xii.

d l. j. de his q not. inf. doc. cap. testimoniũ. de testi.

e l. Lucius. de his qui not. inf.

f c. debitores. de iureiurã. Fel. d. c. testimonium.

g c. cum secũdũ. de hęr. 6.

h c. querelam. de iureiur.

i Bar. l. si plures. de fide/ iuſ.

k Bar. l. a pcedẽte. ʃ. de dilationi.

k ¶ ACTIONE *priuatus*. De triplici actione hic intelligi potest, & in primis de actione quam hic ex ipso contractu iurato habuisset, & ita aliqui interpretantur, quoniã respectu aliarum actionum quas ex cõtractu hic

 habuisset,

habuisset, nullam incidere in pœnam debuit[l]. *Sed hic intellectus non omnino cõuenit, quum enim ex transactiõe agere nequeat, qui ipse non adimpleuit*[m], *hicq́; nõ adimpleuerit ab agendo repellitur: nõ in pœnã, ut hic dicitur, sed iure cõmuni*[n]. *Aliter ergo intellexit Accur. quẽ cæteri sequũtur, ut actione priuetur, nempe personali, super qua trãsactũ erat, quæ quidẽ transactio ipso iure eam nõ pertimebat*[o]: *nũc autẽ in pœnam perempta cẽsetur. Ego etiam de actione in rem intellexerim, quæ si transactione transmissa sit, nõ tamẽ ipso iure perempta est, nec amissa proprietas*[p]: *sed tum demũ amittitur quũ quis aduersus iuramentum facit: & hic sensus sequentibus uerbis, dum de rerũ proprietate lex loqtur, cõuenit.* Annotantq́; *hic aliqui, à iureiurãdo pactũ nudum iure nostro uestiri muniriq́;, ut actione sufficiat:* quod *defendi potest, quoties pactũ ad decisionẽ litis spectat: unde & ex decisorio iuramento actionem oriri constat*[q]: *sic & ex pacto nudo cõpromißi iurato actio nascitur*[r], *ut merito idem quoq; in nostro casu dicendum fuerit. Sed tamen hanc sententiam pleriq; non probant, quos & ego sequor: quoniam id specialiter inductum est in iuramẽto liberti, qui libertatis causa iuret*[s], *quo casu excepto, nũquam iuramentũ cõuentionem nudam actionis causa fulcit*[t], *nec lex nostra quicquam obstat, quin potius efficaciter sententiam nostram adiuuat: quũ enim priuari actione personali, super qua transactũ fuerat, eum qui cõtrafacit, dicat: apparet, ex ipsa transactione, quãuis iurata, non fuisse adhuc eam actionem peremptam: quod falsum esset, si pactum iureiurando uestiretur, id enim sicut & stipulatio ipso iure*

præce

l l. ✠. qa aduersus. de postul.
m l. cũ ꝓponas ij. ✠. tit. j.
n l. iurisgẽtiũ. de pact.
o l. siue apud. supra eo.
p l. si super. in fi. ✠. eo. glos. l. stipulatio ista habere. de verb. ob.
q Iaf. l. iusiurãdũ quod ex cõuen. de iureiur.
r l. ne in arbitris. l. cũ antea. versi. ex ceptis. ff. de arbitr.
s l. vt iuris. de op. lib.
t l. si qs ꝓ eo promiserit. vbi Bart. de fid.

præcedentẽ actionẽ perimit[u]. Rursus, nec nos mouet qđ' pœnam pactis inclusam peti posse hic dicitur: quia hanc uim iuramento tribuere non possumus, quum pœna ipsa iurata non fuerit: loquitur enim lex nostra, quum super principali quæstione iuratum est: sequitur ergo ut pœna alia ratione peti poßit, quàm iuramenti: Vnde intelligendum uidetur per stipulationẽ pœnã promißam fuisse, quia q̃uis principalis quæstio nudi pacti finibus staret, solebant tamen ueteres pœnæ subiectæ stipulationem addere[x], quod rectè hic Alex. & nõ pauci alij censuerunt: quũ alioqui pœna ex pacto deberi nõ poßit[y]: iure tamen Canonico, in Pontificio foro dubium nõ est, ex pacto iurato agi posse[z]: quod ad forum quoq; ciuile producendũ esse apud alios disputatum extat[a].

na[l], quæ pactis probatur inserta, rerum proprietate[m]

l ¶ RESTITVTA *pœna.* Doctores restitutam interpretantur, id est datã: quod exemplo non caret[b], quum enim pœna soleat in instrumẽtis addi, ut id quod interest ad certam æstimationem deducat[c], dicitur restitui, quia iam creditoris interest eam habere, nam & craßiore minerua, id quod interest pœna appellatur[d].

m ¶ RERVM *proprietate.* Supra exposui de eo intelligendum qui actionem in rem remisit, quiq; sola exceptione submoueri potest, quia proprietatem habet[e]. Alij tamen aliud exemplũ adducũt, ut quũ cõuentus rei uẽdicatiõe ꝑmisit actori dño rem restituere, dũ tñ aliqđ prius sibi ab eo præstaretur, iuraueritq; ille se præstiturum, si enim neglexerit, dñiũ amittet. Alij etiã hanc hypothesim

u l. si vnus §. pactus ne ff. de pac.
x l.ij. de arbi. l. promissis. §. eod.
y l. quamuis. §. de vsur. l. seruus. ead. leg. ff. de ser. expor.
z c.j. de pac. c. cũ venissent. de inst.
a Cor. auth. sacramenta. q. 14.
b l.j. quorum. leg. Ias. rub. sol. matrim. col. 5.
c l.ii. de præt. stip.
d l. nouissima. ff. iudi. sol.
e d.l. siue apd'.

fingũt: uẽdidi Titio iuratus fundũ meũ, deinde alteri, & tradidi: ualet prior uẽditio, censeorq; priuatus dñio, & ideo in secũdũ emptorẽ per traditionẽ illud trãsferre nõ
f l.quoties.de rei vend.vbi Iaf.j.quæst. poteroᶠ. Sed id exẽplũ crebriore doctiorũ calculo nõ ꝓbatur, quia lex nostra in actione in rẽ ꝓprietateq; loqui
g l.siue apud. uidetur, quæ ꝓpter exceptionẽ effectu iã inutilis erat[g], scrupulositatemq; illam iuris solum aufert, ut absque exceptionis obice reijciatur periurus.

careat, & emolumẽto[n], qđ ex pacto vel trãsactione illa fuerit consequutus, itaque omnia eorum mox cõmo=

n ¶ EMOLVMENTO, Id est utilitate ex contractu ꝓueniẽte, ueluti si sibi aliquæ species uel certa sũma data sit, quũ ipse uice mutua remiserit actionẽ, iuraueritq; aduersus ea nõ facere: si enim piuriũ arguatur, species ipsas uel sũmã restituet, emolumẽtoq; illo carebit, ut Acc. ait.
h not.51. At Mathesyl.[h] gñalius intelligit, ut si fundi emptor iuratus uẽditori certa die residuũ pretij ꝓmiserit, deinde non soluerit, de euictiõe actionẽ amittat. Quæ sñia nobis non placuit, nã & actio de euictiõe emolumẽtũ cõtractus nõ est: aliudq; est emolumẽtũ, id est lucrũ & utilitatẽ nõ cõ
i l.fi.J.de cod. sequi, aliud dãnũ facere[i], & ea amittere quæ ex natura cõtractus sibi debẽtur[k]. Quo fit ut minus eorũ opinionẽ
k Glo.l.pacta. de cõtra.ẽp. ꝓbẽ, q eũ q iuratus Titio uẽdidit, deinde alteri amittere dñium tradiderũt, Titioq; acq̃ri, nec iã aduersus Titiũ ad pretiũ agi posse: huic enim casui nec uerba nec mẽs legis nostræ cõueniũt. Melius Seuerinatis exemplũ fortè quadrabit, aliquis trãsigendo iurauit se aureos LXX. æquis portionibus

portionibus VII. *annis soluturũ, & uno anno nõ soluit, hũc cõfestim cõueniri ut totũ præstet posse ait*[k]*, sicq; tẽporis emolumentũ perdere: qua in re ego dubito, quum enim dies pars sit summæ*[l]*, ex hac lege nõ constat periurum in eo puniri, ut plus præstet quàm promiserit*[m].

da [o] deputabuntur eis, qui intemerata pacti iura serua

o ¶ MOX COMmoda. *Annotãt hic pleriq; pœnas hasce omnes ipso iure cõmitti*[n]*, qđ indubitatũ est in infamiæ pœna, itemq; in actionis priuatione, quæ nullã executionẽ facti requirũt*[o]*: maior difficultas in alijs pœnis est. Sed tamen receptius uidetur & uerius, paris causæ omnes esse, & ipso iure in has quoq; incidi*[p]*, tametsi declaratio iudicis necessaria sit*[q]*. Hincq; infertur, purgationẽ moræ non concedi, quũ ex dictione mox appareat executionẽ ipso iure fieri*[r]*: & ita est receptißima opinio, quam & ipse in casu legis nostræ propter dolũ peierantis sequor: alioqui me non latet, dictionem mox in iure* ἐν πλάτει *accipi, nec illud modicũ tempus excludere quod diluendæ moræ causa cõcedi solet*[f]*. Sed maior est ambiguitas in eo qui extra casum huius legis iurato promiserit, & non soluerit: an si is doli reus nõ sit, purgare moram poterit? Et Ias. censuit idem esse, nec purgationem admitti*[t]*: nam (inquit ille) iuramentum uim litis cõtestationis itemq; nouationis habet*[u]*, at post litem contestatam, uel nouationem factam dilui mora non potest: sed hæc ratio in iuramento quod litis decidẽdæ causa præstitum esset utiq; defendi posset, hoc autem quod quis cõtractus confirmandi causa subijt, futu*-

k Tract. trãs. quæst. 15.

l § plus. insti. de actio.

m l. statulibe. ros. § sti- chus. de sta- tulib.

n Aut. iceftas. [illegible] de icest. nu.

o Arg. no. l. si. [illegible] loca. Bal. Pau. Sal. hic

p l. iã hoc iu- re. de vulg.

q c. cũ secun- dũ. de hære. l. eius qui. de iur. fisc.

r l. qui ob rẽ. de cõd. ind.

f l. ratã. l. quod dicimus. de sol. Bal. l. cũ ancillã. col. si. [illegible] de icest. nup.

t Ias. l. si ĩsulã. de verb. ob.

u l. nã & post. eã. § si is q tẽporali. de iureiu. l. qui iurasse. eo. ti.

V uero ad pœnas ptinet, ceu durã negligere. Quapropter nec rerũ proprietatẽ, nec si qua cõmoda inde actor percepit auferre. Quod gñaliter in foro cõsciẽtiæ seruandũ arbitror, in eo enim l[...] pœnis nõ est locus[z], quoties supra crimẽ seu maiores delicto sunt, quod elegãter Decius cẽsuit: etiã si ipso iure infligerẽtur: quid enim hoc ad naturalem æquitatem, quæ sola totum illud forum regit[a]?

c ¶ SI QVIS. Quid in muliere? qd in rustico? & cum lex lapsum xxv. annorũ requirat, apparet integritatem sensus spectari, ut in eam quis cõmittat: & ideo Fulg. & Parp. nõ procedere in muliere qñq; existimauerũt, maxime quum uerbũ si qs, fœminã in rigore isto iuris positiui nõ cõprændat[b]: cõtra Ias.[c] mulieri nõ magis quã alijs succurrẽdũ cẽsuit[d]. Alij recẽtiores distinguũt, an negligẽdo peccauerit, ut qa nõ adimpleuit cõuenta, & legi nostræ locum nõ esse[e]: an uero perpetrãdo, & tũc uerã Ias. esse sentẽtiam. Ego quatenus ad iuramẽti obseruationẽ pertinet, putauerim mulierẽ hac lege cõtineri, quatenus uero ad odiũ irrationabile amißionis proprietatis & cõmodi, secus esse. Idemq; in rustico distinguẽdũ, ut & ei hoc casu sicut nõ paucis alijs succurratur[f]. Sed qd in uniuersitate? Et Ias. uiatorio quodã cõsilio respondit in eam legi nostræ locũ esse[g], cõtra omnes recẽtiores, quũ uniuersitas quoddã fictum corpus sit[h] iuris intellectu repræsentatũ, quod alligari periurio non potest[i]: quam sentẽtiam & nos sequimur, nisi cum de uniuersitate maiorũ xxv. ann. puta collegio doctorum loqueremur, qui omnes iurassent, & deinde omnes contrauenirent[k], nec enim hoc casu sufficeret quod maior pars contraueniret[l].

z Glos. c. fraternitas. xij. q. 2.
a Bal. auth. ad hęc. de vsur. colum. 2.
b l. j. §. quoties. de ven. in pos. mit.
c Gl. l. cũ ppo nas. supra. e.
d l. fi. ʃ. de iur. & fac. igno.
e l. j. §. fina. de eden.
f l. ij. supra de in ius vocã. vbi not.
g l. nihil. ad macedo. l. ergo. in fi. ex qb. cau. maio.
h l. mortuo. de iudi.
i Argu. c. Romana. §. fin. de sentẽ. excõ. in. 6.
k Felin. c. dilecte. de exce.
l l. j. vbi Bal. de mag. conue.

Maior.

d ¶ MAIOR. *Sed quid si minor iurauerit ratione ætatis, uel alia, nõ cõtrauenire: an quia ætatis beneficio renũciauit, locus erit legi nostræ. Et receptißimũ est non esse, quia qui ita iurauerit, interpretatione solũ legis pro maiore habetur*[m]*: at lex nostra pœnalis, in eo qui uere maior est, intelligi debet, nõ qui ficte*[n]*: Sacramẽtum tamẽ erit obseruandum, licet pœnis nostræ legis locus non sit. Qua ratione cẽsuerunt alij*[o]*, nec in eo quidẽ minore locũ hisce pœnis esse qui ætatis ueniã impetrarit*[p]*, lex enim nostra correctoria & pœnalis, ad talẽ non est extẽdenda: licet secus ex aliquorũ*[q] *sentẽtia forte esset, si pœnã solũ irrogaret: quod non probo, nisi quũ citra ullam extensionẽ interpretatio illa assumeretur*[r]. *Sed quid si minor iurauit, sed iam factus maior cõtrauenerit?* Et *dubiũ nõ est, hunc casum legis nostræ uerbis nõ comprehendi, quæ si quis maior inquit, pacta iuramẽto solidauerit: oportet igitur tẽpore quo solidet esse maiorẽ*[f].

xxv. aduersus pacta d vel trãsactiones, nullo cogente

d ¶ PACTA. *Sed an in omnibus contractibus locũ sibi uendicabit cõstitutio?* Et Bar. *simpliciter in omnibus pactis ꝓcedere ait: generalius in omnibus cõtractibus, quia pacti appellatio gñalis est*[t]. *Quapropter si in emphyteoseos cõtractu adsit iuramẽtũ, sunt qui tradiderint, nõ expectari bienniũ, aut trienniũ, sed cõfestim post morã cadere*[u]*, Sed &* Mathesyl.[x] *idẽ in eo q fundũ emerit, & pretij reliquã partem certa die se soluturũ iurauerit, deinde constituta die nõ fecerit, censuit cadere eũ à iure petendæ euictiõis. Sed tamẽ* Rim. *hic, &* Parp. *aliter sentiũt: quia in*

m Auth. sacramẽta. l. si ad uer. vendi.
n l. iij. §. hæc verba. de nego. gest.
o Ias. Rim. Decius consil. 258. col. iij.
p l. ft. §. de his qui ve. æta.
q Decius. c. ex parte. M. §. de appel.
r Authẽ. si captiui. vbi Bal. iiij. no. supra. de episc. & cleri.
f l. in delictis. §. si extraneus. de noxa.
t l. j. §. j. de pactis.
u Bal. Feli. c. querelam. de iureiur. Alexã. cõsi. 85. non puto.
x Math. not. 31.

in materia odiosa & pœnali, dictio illa pactũ restringẽ-
II *da est*[y]*: quã sententiã & ipse probo, quũ ĩ lege præcedẽti,*
ubi similis est loquẽdi modus, pactũ ĩtellexerimus, quod
de re liquida uel ante litẽ cõceptũ sit, trãsactionẽ de du-
III *bia*[z]*: quæ interpretatio ex natura huius rubricæ, sub qua*
lex nostra posita est, uerisimilior est[a]. Probatur et ex uer
bis legis, dũ accepta restitui iubet, cũ pactũ in genere, et
IIII *nulla re ultro citro data, fiat*[b]. Probatur et qa aliàs *trãs-*
V *actõis mẽtio in lege supflua esset*[c]*, quũ pactũ in gñe etiã*
VI *trãsactionẽ cõprændat: nã & in dispositione præsertim*
pœnali uerba in specie potius accipi, q̃ in genere debẽt[d].
Adde qđ disiũctiua inter genus & speciẽ improprie po
VII *sita cẽseretur*, et ꝑ expositiua tãtũ acciperetur[e], *quũ tñ*
eius natura sit, ut ĩter diuersas species collocari debeat[f].
Suadet id & ratio, *cũ enim trãsactiones reuocari fauore*
dirimendarũ litiũ lex nolit[g]*, idemq́; sit in pactis, quũ uel*
VIII *res dubia ante litẽ cœptã, uel res liqda potius remittitur,*
q̃ quis facti iurgijq́; tædiũ ferre uelit, nõ uidetur lex no-
stra his de casibus loquẽs gñaliter ad oĩa pacta trahenda
esse, in quibus nõ est eadẽ ratio[h]. *Quæ sentẽtia & ea le-*
ge ꝓ*batur, qua traditũ est, illustrẽ uirũ qui* ꝓ*misit iudi-*
IX *cio sisti, iurauitq́; se ita facturũ, deinde neglexerit, nõ tñ*
in legis nostræ pœnas incidere[i], *nec tantã uim iuramen-*
tum habere, quãuis ex eo & pars læsa sit, & cõtẽpta di-
uina autoritas, & *speciale beneficiũ periurus iam cõse-*
quutus esset, cui renũciari potuisset[k]. Sed *tñ satius est, in*
hac re distinguere: ut quod ad *sacramenti* obseruatio-
nem pactũ generaliter hic accipiatur, quod uerò ad *pœ-*
nas attinet specialiter, quum remißio rei liquidæ sit, uel
etiam

y c. odia. de reg. iur. in. 6.
z Bald. Rim. Moder. supra. l. proxi.
a Arg. l. Imperatores. de in diẽ addi. l. si super. supra eod.
b gl. iij. l. mãcipia. ꝟ. de ser. fu.
c l. si quando. ff. de leg. j.
d l. hoc legatũ. vbi Bart. de lega. iij.
e supra. l. præceden. l. ij. ff. ad le. Aquil.
f l. j. de re. du.
g l. fratris. supra eo. l. qđ si deferente. de dolo.
h l. adigere. ꝯ. quãuis. de iure pat ro.
i l. pe. ꝟ. de dig.
k Argu. l. cũ q. de iureiurã.

etiam dubiæ antequam lis sit cœpta. Quapropter M thes. decisionem arbitror ueram non esse, & in emphyteota Ias. rectius tunc censuisse[l], cum tradidit propter iuramentum non ideo ante terminum ex mora cadere.

imperio[c], sed libero arbitrio, & voluntate cōfectas,

c ¶ NVLLO COGENTE. *Si igitur præcepto iudicis uel municipalis statuti iussu qs coactus trāsegerit, nec tūc legi nostræ erit locus[o]: ideq́; Bar. cēsuit si cōpromißum fuerit, & id enim ad litis decisionē pertinet, & pacti appellatiōe proprie cōprændi tur[p], Sane quoties iussus tā præcise additus esset, ut ei renunciari à partibus nō poßit, nō est dubiū cōpromißum necessariū censeri partesq́; uideri metu legis cōpromisisse[p], & ita* Dec. Rim. *q; sentētia defendēda est[q], nō enim sponte factum id dicitur, ad quod cogi quis potuit[r]. Si uero ei legi renūciari potuit, tunc secus esse, nec uideri metu legis quicquam factum[s]. Quo casu Salyc. Alex. q́; opinionem sequor: quo fit, ut si statutū cōpromitti solū iubeat, casu quo aliqua partium petierit respectu petentis coactio nulla censeatur[t]: nisi cum id ab eo factum appareat, ut alium præoccuparet: sufficit enim quod uerisimiliter dubitauerit cogi[u]: in dubio tamē fit interpretatio, ut tale statutum locum habeat ita demum, si pars petierit compromissum[x], nam communiter non nisi spontanea uoluntate compromitti solet[y]. Idem dicendum ut uoluntarium uideatur compromissum, quoties quis compromisit ijs in casibus, in quibus statuto locus nō erat, ut quia in tempore petitum nō fuisset compromissum[z], uel quia*

I (beside "metu legis cōpromisisse")
II (beside "uero ei legi renūciari potuit")
III (beside "tio, ut tale statutum")

l Ias. l. ij. 4. q. j. de iure emphy.
o l. ij. de arbi.
p l. iiij. de reg. iur. l. Titia. in fi. ad. l. fal.
q Cōsi. 24. & Dec. c. cum M. colū. 16. de consti.
r l. ij. vbi Doctō. s. eod.
s Inn. c. cū M. de cōst. Bar. l. huiusmodi. §. cum pater. de leg. j.
t l. j. j. de his q. Parp. hic.
u Gl. l. nouiss. quod fal. tu. auto.
x Gl. l. vniuersa. j. de prec. impe. offerē.
y Fely. c. fi. de re iudica.
z Ang. l. cum hi. §. si cum his. ff. eod.

IIII *quia res esset clara & liquida*[a]*: nulla enim nec his casibus põt esse coactio. Sicut & cũ quis sp̃õte sñiam arbitri homologia sua iuratus approbauit*[b]*: qđ Fulg. Alexan. q; tradiderũt: nec enim statutũ iubẽs cõpromitti, ideo iubet homologiã seu ratihabitionẽ addi.* Postremus *igitur hic spontaneus actus, præcedẽtis cõpromißi coactionẽ diluit, omniaq; spõte uidẽtur celebrata*[c]*. Quã tamẽ in re Ias. Are. Rim. q; dissentiũt,*

putauerit[f] esse veniendum vel interpellando iudicem, vel supplicando principibus, vel non implendo pro

quoniã hæc lex cõiunctim duo requirit, & pactũ ipsum sponte initum & etiam iuramentũ. Vnde alterũ nõ sufficit[d]*, nempe iuramentũ sponte præstitum, homologia ue. Sed ego & hoc casu secũdũ supradicta distinguo, ut qđ ad iuramenti obseruationem attinet, prior sententia uerior sit, quod ad alias pœnas posterior præualeat.*

f ¶ PVTAVERIT. *Quoniam cogitationis pœnam nemo patitur*[e]*, neceßariò id uerbũ ad effectũ refertur*[f]*, meritoq; subijciuntur tria gerũdia, triplicẽ cõtrauẽtionis actũ significãtia*[g]*. Primus est, qui interpellãdo iudicem fit, quod Pau. Cast. & Ias. interpretãtur post libelli oblationẽ citatæ ipsi parti factã. Cõtra Alex. & recẽtiores alij, tanq̃ odio piuri id inductũ sit: merito ergo quũ in lege nulla sit citationis mẽtio, subaudiendũ nihil est. Ego ꝑpter æqtatẽ prioris sentẽtiæ nõ arbitror à Castrẽse Iaso neq; discedẽdũ, quũ enim sola iudicis interpellatio nullũ parti damnum adferat, iniquũ est huiusmodi ex facto in pœnam quenq̃ incidere*[g]*: Nec Alex. adiuuat interpellationis*

a Bart. l. post rẽ. ff. cod.
b Arg. l. ne in arbi. Ifra de arbit.
c Li. ij. infra qđ met. cau.
d l. si hæredi plures. de ịcõdi. inſtit.
e l. cognitionis. de pœn.
f l. fin. de rer. diui.
g Bar. de edẽ. in Rub. l. fin. de rer. diui.
g l. pe. infr. de fal.

tionis uerbũ, quoniam parte citata intelligi solet[h]*, quum in iudicijs quæ parte nõ citata gerãtur, pro nullis habeãtur*[i]. *Ego apud ueteres scio duplici modo solitũ fuiße lites institui, aut interpellatiõe iudicis denũciatiõeq́ue subsequẽte, aut principalis rescripti editiõe, quod etiãnũ in* Theodosiano Codice appet[k]. Hodie legi Iustiniani hæc *abolita sunt*[l]. *Illud cõstat ex sola citatione, quæ absq; iudicis mãdato facta fuerit, nõ esse his pœnis locũ, quod ferè oẽs probant*[m]. *Secundus modus est, cum supplicando principi quis contrauenit: qua in re eadẽ potest esse dubitatio, & ideo Castrẽs. & Iason ita demũ nocere supplicationem aiũt, si ea actor ipse usus fuerit*[n]: *nã & qui iudicẽ impetrare sub pœna prohibetur, in pœnã tũ demũ incidit, quũ impetratione uti cœperit, reũq́ue conuenerit*[o]: *quod & Card. respõdit*[p]: *iniquũ enim esset eũ plecti, qui adhuc aduersariũ ullis laboribus nõ fatigasset, uexasset'ue*[q]. *Cõtrà tñ Alex. & pleriq; recẽtiores, eadẽ ratione nempe, quia lex hæc nimis restringeretur, & quia periuriũ cõmittitur etiam absente parte, quũ principaliter patretur in deũ*[r]. *Ego quod ad pœnas attinet: magis* Paulo *adhæserim, nec me mouet qđ edictũ prætoris aduersus eum qui ius iniquũ impetrauerit locũ habeat, etiã si eius iuris usus nullus accesserit*[s], *quia id opinor intelligendũ, dũ tamẽ in actis & cõsequẽter parte uocata*[t] *talis impetratio producta sit: non enim potuit quis cogi ut produceret, imò ante ei impetrator renunciare etiam in aduersarij præiudiciũ potuit*[u], *tametsi frequentius* Do*ctores aliter illud responsum exponant, nẽpe ut speciale illud in odium impetratoris sit*[x], *qui crimẽ saltẽ quantũ*

h l.a proceden te. ʃ. de dilat. l. j. in fi. ʃ. de nat. lib.
i l. de vno. de re iudic.
k Rub. de denũc. l. post celebratam.
l §. appellamus.
m Inst. de a. §. Arg. l. quãuis. de in ius voc.
n l. libertus ij. de in ius vo. Alex. consi. 34. j.
o c. cæterũ. §. verũ. de resc.
p Card. cons. 27.
q Gl. cle. j. verbo. de restit.
r Gl. c. quoties cordis. j. q. 7
s l. iij. in prin. qđ q̃sq; iur.
t c. quoniã cõtra. de prob.
u c. ex cõquestione. de resti. spol. vbi doct.
x Ale. Iaſ. dec. de leg. iij.

prius cōmittetur pœna, quàm litē cōtestatus sit: ante enim proprie nō dicitur petere[h]*: quod & ferè omnes hic tradiderūt, nec hæc sñia legi nostræ aduersatur: quæ eū plectat qui cōtrauenerit: at si quis promisit non petere ante litē cōtestatam, non dicitur contrauenire, ergo nec pœnæ legis nostræ locus est.*

h l. ampli⁹ nō peti. rem ra. hab.

missa [g]: ea autem inuoca=

Quid itē si quis pmisit quod Titius ratum habebit? Intelligētur hæc uerba quæ de facto alterius cōcipiuntur, quod ratū habebit, de iure[i]*: unde si de facto cōtrafecerit, nulla cōmittetur pœna, quod Alex. hic censuit. Secus si geminatis uerbis ratum firmumq; habiturū promisit*[k]*. Nam & illud cōstat, ut quis in pœnam legalem incidat non sufficere primū contrauentionis actum, sed expectandā esse sententiam*[l]*: quod secus est in legis nostræ casu, idq; speciali iure propter peierantis odium.* II

i l. si sine. §. cū aūt. rē ra. ha.

k Gl. l. id qđ pauperibus. §. de episco. & cler.

III

l l. qui cū maior. §. accusasse. de bo. lib. l. Pap §. meminisse. de inof. test.

g ¶ NON implēdo pmissa. Postq̄ tamē iam incidisset in morā, nō enim absq; mora locus est pœnæ[m]*: quid enim si iusta aliqua causa euenisset, quæ eū excusaret*[n]*? quid si uterque fuisset in mora? compensarent enim mutuā culpam*[o]*: quid si præcepto iudicis territus promissor, nō obseruasset*[p]*? Quod hic latius Ias. attingit. Fortius putauerit aliquis, si quacunque credulitate facilitate'ue nimia reus soluere neglexerit, ei aduersus pœnas huius legis succurrendum esse: quū supra Bal. cæterorumq; sententiam approbauerimus, qui legi nostræ locum non esse, nisi aduersus eum, qui dolo malo parere detrectauerit, tradiderunt: at clarū est, ab huiusmodi dolo legitimā esse ex facilitate, credulitate, imperitiaq; excusationem*[q]*, si Iasoni credi*

m l. si duo. §. si. vbi Bart. de cōst. pec.

n l. quod te. si certū pe. vbi Doct.

o l. viro, solu. ma.

p l. fin. de leg. cōmis. l. l m/pe. ad muni.

q l. igitur §. potest. de li/be. cau. l. iij. § si qs ignorās. ad Syl/leia.

credimus, quem & ego sequor, quum in his cōmittimus, quæ solo ciuili iure, non etiam naturali prohibita sunt[r].

[r] l.j. de abig. l. antepe. §. ad legē fau. de plag. vbi Ang.

h ¶ INVOCATO. Quid si aliquis simpliciter promisisset, sub fide sua se daturum? Et sciendū, fidem proprie diffiniri, ut sit dictorum conuentorum'ue cōstantia & ueritas: dicta, quod fiat quod dictū est[s], ut M. Cic. & D. Aug. tradiderūt. Vnde & facta fides iudici dicitur, quādo ꝓbatum ei est, uera esse quæ affirmata sunt. Hinc rubrica de fide instrumētorū. Inde etiā factū est, ut cū ueteres illi Christiani ea quæ de Christo cōmentarijs Euangelistarum prodita erāt uerißima ducerēt, fidē appellarent[t], id est ut Lucas ait πεπληροφορημένων ἀσφάλειαν, nēpe cōpertißimā ueritatis certitudinē. Igitur si quis promiserit per fidē Christi, uel per religionē fidei, dubium nō est eum iurasse cēseri, qui promißionē suā hac religione firmauerit[u]. Quod si simpliciter promisit sub fide sua, ambigue loquitur, an de fide Christi, an uero de suæ promißionis cōstātia intellexerit: & ideo quod ad promißionis obseruantiam attinet, tutior capiēda est præsumptio qua animæ magis consulatur, ut scilicet iurasse censeatur[x]: quātum uero respectu pœnarū sit, secus arbitramur: debet enim fieri interpretatio pro promittēte[y], ut cōfeßionis uerba ambigua, secundum confitentis intentionē declarētur[z]. Sanè & eodem modo distinguendum arbitrarer, quum quis se daturū in uerbo ueritatis spepondisset, & id enim uerbū ambiguum est[a], nec ad iuramentū, nisi interpreta

to h dei omnipotentis nomine, deo autore solidauerit, nō solum notatur infa=

[s] l.j. si cer. pet. l. græce. de fi deiuss. §. uenditi. instit. de rer. di.

[t] §. de sū. tri. & fid. cath.

[u] c. ij. de fidei. abb. c. ad aures. q. & met. cau. Doct. c. cum tēpore. de arb.

[x] Glos. c. j. de seru. doct. hic cōmuniter. Spec. tit. de arb. §. si.

[y] l. quicqd. de verb. obl.

[z] l. si quis intētiōe. de iud. Io. Fabr. in §. si. de act. §. itē si qs po. stulā. Corf. rub. de iure iur. q. 7.

[a] Gl. c. q scandalisauerit. de reg. iur.

interpretatione quadam referri potest, quod alibi aduer sus Baldum disputauimus [b].

b Bal. rubr. ʃ. res inter ali.

i ¶ INFAMIA. *Casus hic est specialis, quo periurus infamia notatur, quum in contractu iurauit, & se non cōtra nēturū spepōdit.* Regulariter *enim periurus infamis nō est* [c], *quum in edicto pretoris nihil de tali cautū sit* [d]: *testis igitur qui falsum pro testimonio dixit, non ideo ex ipso periurio ipso iure infamis est* [e]: *nā & scholasticus qui iurauerit parere rectori, si id non seruet infamis non est, quia in contractu non iurauit. Sed & qui iurauit soluere usuras promißione neglecta, periurus quidem dicitur, infamis tamē non est* [f]. *Illud quoq; cōstat licet infamiæ pœna ipso iure in casu legis nostræ subeatur, necessariam tamen deinde iudicis declarationem esse* [g]: *quid enim si iusta causa ductus iste cōtrauenisset* [h]? *Sed quid si cōtrauenit quis sub iudice, qui ex statuto pronunciandi quidem in causa pecuniaria ius habet, de infamia ceu grauiori causa non poßit? Et putarem necessario maiorē iudicem adeundū, qui infamem eum effectum esse declaret: non enim is iudex casum infamiæ sententia sua omittēs, eum ideo absoluisse credi potest* [i], *quū id ad eius cognitionem non pertineret, quare & reseruatio omnis hac in re superflua fuisset* [k].

mia [i], verum etiam actione priuatus [k], restituta pœ=

c l. quoties. ʃ. de dign. lib. xii.

d l. j. de his q not. inf. dec. cap. testimoniū. de testi.

e l. Lucius. de his qui not. inf.

f c. debitores. de iureiurā. Fel. d. c. testimonium.

g c. cum secūdū. de hær. 6.

h c. querelam. de iureiur.

i Bar. l. si plures. de fideiuss.

k Bar. l. a pcedēte. ʃ. de dilationi.

k ¶ ACTIONE *priuatus. De triplici actione hic intelligi potest, & in primis de actione quam hic ex ipso contractu iurato habuisset, & ita aliqui interpretantur, quoniā respectu aliarum actionum quas ex cōtractu hic*

 habuisset,

habuiſſet,nullam incidere in pœnam debuit[l].Sed hic intellectus non omnino cõuenit,quum enim ex tranſactiõe agere nequeat,qui ipſe non adimpleuit[m],hicq́; nõ adimpleuerit ab agendo repellitur:nõ in pœnã,ut hic dicitur, ſed iure cõmuni[n].Aliter ergo intellexit Accur. quẽ cæteri ſequũtur,ut actione priuetur,nempe perſonali, ſuper qua trãſactũ erat,quæ quidẽ tranſactio ipſo iure eam nõ pertimebat[o]:nũc autẽ in pœnam perempta cẽſetur.Ego etiam de actione in rem intellexerim,quæ ſi tranſactione transmiſſa ſit,nõ tamẽ ipſo iure perempta eſt, nec amiſſa proprietas[p]:ſed tum demũ amittitur quũ quis aduerſus iuramentum facit:& hic ſenſus ſequentibus uerbis,dum de rerũ proprietate lex loqtur, cõuenit. Annotantq́; hic aliqui,à iureiurãdo pactũ nudum iure noſtro ueſtiri muniriq́;, ut actione ſufficiat: quod defendi poteſt,quoties pactũ ad deciſionẽ litis ſpectat:unde & ex deciſorio iuramento actionem oriri conſtat[q]: ſic & ex pacto nudo cõpromiſſi iurato actio naſcitur[r], ut merito idem quoq; in noſtro caſu dicendum fuerit.Sed tamen hanc ſententiam pleriq; non probant,quos & ego ſequor: quoniam id ſpecialiter inductum eſt in iuramẽto liberti,qui libertatis cauſa iuret[ſ],quo caſu excepto, nũquam iuramentũ cõuentionem nudam actionis cauſa fulcit[t],nec lex noſtra quicquam obſtat, quin potius efficaciter ſententiam noſtram adiuuat:quũ enim priuari actione perſonali,ſuper qua tranſactũ fuerat,eum qui cõtrafacit,dicat:apparet, ex ipſa tranſactione,quãuis iurata, non fuiſſe adhuc eam actionem peremptam:quod falſum eſſet,ſi pactum iureiurando ueſtiretur, id enim ſicut & ſtipulatio ipſo iure

l l. j. §. qa aduerſus. de poſtul.
m l. cũ ꝓponas ij. §. tit. j.
n l. iuriſgẽtiũ. de pact.
o l. ſiue apud. ſupra eo.
p l. ſi ſuper. in fi. §. eo. gloſ. l. ſtipulatio iſta habere. de verb. ob.
q Iaſ. l. iuſiurãdũ quod ex cõuen. de iureiur.
r l. ne in arbitris. l. cũ antea. verſi. ex ceptis. ſ. de arbitr.
ſ l. vt iuris. de op. lib.
t l. ſi qs ꝓ eo promiſerit. vbi Bart. de fid.

præcedentē actionē perimit[u]. Rursus, nec nos mouet qđ poenam pactis inclusam peti posse hic dicitur: quia hanc uim iuramento tribuere non possumus, quum poena ipsa iurata non fuerit: loquitur enim lex nostra, quum super principali quæstione iuratum est: sequitur ergo ut poena alia ratione peti poßit, quàm iuramenti: Vnde intelligendum uidetur per stipulationē poenā

na[l], quæ pactis probatur inserta, rerum proprietate[m]

promißam fuisse, quia q̃uis principalis quæstio nudi pacti finibus staret, solebant tamen ueteres poenæ subiectæ stipulationem addere[x], quod rectè hic Alex. & nō pauci alij censuerunt: quū alioqui poena ex pacto deberi nō poßit[y]: iure tamen Canonico, in Pontificio foro dubium nō est, ex pacto iurato agi posse[z]: quod ad forum quoq; ciuile producendū esse apud alios disputatum extat[a].

l ¶ RESTITVTA poena. Doctores restitutam interpretantur, id est datā: quod exemplo non caret[b], quum enim poena soleat in instrumētis addi, ut id quod interest ad certam æstimationem deducat[c], dicitur restitui, quia iam creditoris interest eam habere, nam & craßiore minerua, id quod interest poena appellatur[d].

m ¶ RERVM proprietate. Supra exposui de eo intelligendum qui actionem in rem remisit, quiq; sola exceptione submoueri potest, quia proprietatem habet[c]. Alij tamen aliud exemplū adducūt, ut quū cōuentus rei uēdicatiōe pmisit actori dño rem restituere, dū tñ aliqd prius sibi ab eo præstaretur, iuraueritq; ille se præstiturum, si enim neglexerit, dñiū amittet. Alij etiā hanc hypothesim

u l. si vnus §. pactus ne ff. de pac.
x l. ij. de arbi. l. promissis. §. eod.
y l. quamuis. l. de vsur. l. seruus. ead. leg. ff. de ser. expor.
z c. j. de pac. c. cū venissent. de inst. Cor. auth. sacramenta. q. 14.
a l. j. quorum. leg. las. rub. sol. matrim. col. 5.
b l. si. de præt. stip.
c l. nouissima. ff. iudi. sol.
d d. l. siue apđ.

fingũt: uẽdidi Titio iuratus fundũ meũ, deinde alteri, & tradidi: ualet prior uẽditio, censeorq; priuatus dñio, & ideo in secũdũ emptorẽ per traditionẽ illud trãsferre nõ

f l. quoties. de rei vend. vbi Ias. j. quæst. poterof. Sed id exẽplũ crebriore doctiorũ calculo nõ pbatur, quia lex nostra in actione in rẽ pprietateq; loqui

g l. siue apud. uidetur, quæ pptet exceptionẽ effectu iã inutilis erat[g], scrupulositatemq; illam iuris solum aufert, ut absque exceptionis obice reijciatur periurus.

careat, & emolumẽto[n], qd' ex pacto vel trãsactione illa fuerit consequutus, itaque omnia eorum mox cõmo-

n ¶ EMOLVMENTO, Id est utilitate ex contractu pueniẽte, ueluti si sibi aliquæ species uel certa sũma data sit, quũ ipse uice mutua remiserit actionẽ, iurauerítq; aduersus ea nõ facere: si enim piuriũ arguatur, species ipsas uel sũmã restituet, emolumẽtoq; illo carebit, ut Acc. ait.

h not. 51. At Mathesyl.[h] gñalius intelligit, ut si fundi emptor iuratus uẽditori certa die residuũ pretij pmiserit, deinde non soluerit, de euictiõe actionẽ amittat. Quæ sñia nobis non placuit, nã & actio de euictiõe emolumẽtũ cõtractus nõ est: aliudq; est emolumẽtũ, id est lucrũ & utilitatẽ nõ cõ

i l. fi. §. de cod. sequi, aliud dãnũ facere[i], & ea amittere quæ ex natura cõtractus sibi debẽtur[k]. Quo fit ut minus eorũ opinionẽ

k Glo. l. pacta. de cõtra. ẽp. pbẽ, q eũ q iuratus Titio uẽdidit, deinde alteri amittere dñium tradiderũt, Titioq; acq̃ri, nec iã aduersus Titiũ ad pretiũ agi posse: huic enim casui nec uerba nec mẽs legis nostræ cõueniũt. Melius Seuerinatis exemplũ fortè quadrabit, aliquis trãsigendo iurauit se aureos LXX. æquis

portionibus

portionibus VII. *annis soluturū, & uno anno nō soluit, hūc cōfestim cōueniri ut totū præstet posse ait*[k]*, sicq; tēporis emolumentū perdere: qua in re ego dubito, quum enim dies pars sit summæ*[l]*, ex hac lege nō constat periurum in eo puniri, ut plus præstet quàm promiserit*[m].

o ¶ MOX COMMODA deputabuntur eis, qui intemerata pacti iura serua

Mox commoda. Annotāt hic pleriq; pœnas hasce omnes ipso iure cōmitti[n]*, qd' indubitatū est in infamiæ pœna, itemq; in actionis priuatione, quæ nullā executionē facti requirūt*[o]*: maior difficultas in alijs pœnis est. Sed tamen receptius uidetur & uerius, paris causæ omnes esse, & ipso iure in has quoq; incidi*[p]*, tametsi declaratio iudicis necessaria sit*[q]. *Hincq; infertur, purgationē moræ non concedi, quū ex dictione mox appareat executionē ipso iure fieri*[r]*: & ita est receptißima opinio, quam & ipse in casu legis nostræ propter dolū peierantis sequor: alioqui me non latet, dictionem mox in iure ἐν πλάτει accipi, nec illud modicū tempus excludere quod diluendæ moræ causa cōcedi solet*[s]*. Sed maior est ambiguitas in eo qui extra casum huius legis iurato promiserit, & non soluerit: an si is doli reus nō sit, purgare moram poterit? Et Ias. censuit idem esse, nec purgationem admitti*[t]*: nam (inquit ille) iuramentum uim litis cōtestationis itemq; nouationis habet*[u]*, at post litem contestatam, uel nouationem factam dilui mora non potest: sed hæc ratio in iuramento quod litis decidēdæ causa præstitum esset utiq; defendi posset, hoc autem quod quis cōtractus confirmandi causa subijt, futu-*

R 5 ramq;

k Tract. trāf. quæst. 15.
l § plus. insti. de actio.
m l. statulibe ros §. sti chus. de statulib.
n Aut. incestas. [?]. de incest. nu.
o Arg. no. l. si. ff. loca. Bal. Pau. Sal. hic
p l. iā hoc iure. de vulg.
q c. cū secundū. de hære. l. eius qui. de iur. fis.
r l. qui ob rē. de cōd. ind.
s l. ratā. l. quod dicimus. de sol. Bal. l. cū ancillā. col. fi. ff. de incest. nup.
t Ias. l. si insulā. de verb. ob.
u l. nā & postea. §. si is q tēporali. de iureiu. l. qui iurasse. eo. ti.

ramq; obseruationem respicit, nihil cum litis cōtestatione nouatione'ue habet cōmune[x]. *Ego* Petri Besutij *sententiam sequi malim, purgationē hoc casu admittētis.* *Et in primis sciendum est, receptißimum esse, quoties iusta*
I *ex causa quis impeditus fuit, quominus iurata præstaret, circūscripta mora debitorem admittēdum*[y]: *iusta enim causa excusat à mora, & in eius querelā à periurio*[e]. *Rursus & illud sciendū est, eum qui iurauerit insulā facere, purgādo magis adimplere quod iu-*
II *rauit, quàm non purgādo*[f]: *iurauit enim facere, non autē id quod interest præstare, & ideo quū purgatio non aduersetur uerbis iuramēti, debet admitti*[g], *nec ab hac sententia* Bart. *dißidet, si thema quæstionis, quā ille proposuit, rectè perpendatur*[h]: *superest igitur solum probabilis dubitatio cum ex purgatione moræ, quis uerbis iura-*
III *mēti aduersaretur, & adhuc cū* Besutio *sentio, quia specialiter in casu legis nostræ propter dolum aliud constitutum est: & quia purgatio moræ ex æquitate inducta est*[i], *quam æquitatem iuramentum non tollit. sed adiuuat potius*[k]. *Accedit his, quod iuramentū ad pontificium forum rem trahere solet*[l], *at in eo receptius est purgationi moræ locum esse, legisq; nostræ rigorem non attendi*[m], *quæ omnia nos alibi diffusius tractauimus.*

uerint[p]. ¶ Eos etiam huius legis vel iactura dignos esse iubemus vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, salutem principum confirmationem initarū iurauerint esse pactionum.

p ¶ SERVAVERINT. *Hic annotāt omnes eandem iurisiu*

x Iaf. l. si pecuniā. col. 8. de cōd. ob cau. Dec. c. s. de iud. col. 29.
y Imol. d. l. si insulā. Ang. d. l. et si post. Dec. consil. 138. col. fi.
e l. ij. si qs cau. l. fi. q sa. cog.
f d. l. si pecuniam.
g c. ex pte tua. de cle. nō re.
h Bar. d. l. si insulā. q. v.
i l. si seruū. §. acqritur. de verb. oblig.
k c. & si Christus. de iureiurand.
l c. fi. vbi Ioā. Andr. de fo. compe. 6.
m c. suam. de pœ. c. potuit. de loca.

iurisiurādi uim esse, quæ & illius clausulæ, rato manente pacto, ut utrunque & principale & pœnam consequatur, qui conuentioni paruit: quod an generaliter in omnibus contractibus iuratis uerum sit, supra à nobis disputatum est? qui enim iurat fundum dare, & si non dederit promittit centum, non nisi in defectū prioris promißionis ex ui uerborum pœnam promittit, à qua propria uerborū significatione etiam iuramentum interpretationem recipit [n]: ut merito specialiter id in pactis transactionibusq; introductū uideri poßit, quæ ad finem litium pertinent. Debet autem ille qui ad hasce pœnas agit ex parte sua omnino adimpleuisse, ut hic dicitur, & in eo se cautum præstare, ut id probet [o], quod plerique hic tradiderunt: adeo ut si uel minima re defecerit, beneficio huius legis frui nequeat [p]: quia uerum est, intemerata pacti iura non seruasse: unde & si uno capite non fuerit seruatum, perinde erit, ac si in nullo prorsus seruatū esset [q]. Sed qd si promissor ipse qui ad pœnam cōuenitur, in re minima peccasset? Et quum supra censuerim, non incidere in pœnam huius legis, nisi qui dolo malo cessauit, putauerim ex minima re præsumi potius incuriā, errorem'ue, quàm dolum [r], ideo pœnis legis nostræ locū nō esse. Quòd si is qui ad hasce pœnas agere potuit, residuū contractus adimplēdi causa simpliciter recepisset, an renūciasse pœnis censebitur? Et sunt qui censeri crediderint [s], quæ sententia æquißima est. Sed quid in eius qui transegit hærede dicemus? Et si ex delicto autoris sui, qui ipse non obseruauit conueniatur, traditum est, pœnas omnes tanquam pecuniarias exigi ab eo posse [t], quæ uero infamiam irrogat

n c. pen. extra. de iureiu.

o Corn. cōs. 246. in. iij.

p l. penul. §. de his qb. vt in dig. doc. auc. qui rē. de sacrosan. eccl.

q Paul. cons. 188. vidēc. col. j.

r l. quāuis rationes. de cōdi. & de. Ias. d. auc. q rē.

s l. post dic. de lege cōmis.

t l. iij. §. quod autem. quod quisq; iur.

gat personam autoris non egredi[u]. *Quod si ex proprio delicto conueniatur, nullum legis nostræ pœnis locū esse: quia quū ipse nō iurauerit, non potest seu periurus puniri*[x]*: quantū uero ad principalis cōtractus obseruationē tenebitur*[y], *quia talis iuramenti effectus ad hæredem trāsit*[z]. *Atq; ita Angeli Pauliq́;, à recentioribus dissentientium, responsa interpretor. Sed nūquid aduersus singularem successorē transibit ex hac lege actio? Et quum is qui contrafecit ipso iure dominio priuetur, idq́; alteri applicetur, satis putarim, utiliter rem uendicari, aduersus huiusmodi successorem posse*[a], *tametsi hac in re dissenserit quandoq; Alexan.*[b]

u l. Caius. in fi. ad Syll.
x ca. veritatis. de iureiur.
y c. cū a nobis. ij. in fin. de sen. excom.
z Angel. 95. Paul. 67. Moder. hic.
a l. si cū vendere. de pig. actio.
b Alex. consi. 92. j.

IMPP. LEO ET Anthemius Erytrio Præf. Præt.

SI ex falsis instrumentis trāsactiones vel pactiones initæ fuerint, quamuis iusiurandū de his interpositum sit, etiam ciuiliter falso

SI EX FALSIS. ¶ *Transactio quāuis iurata retra-*
I *ctatur, quatenus causa falsi instrumēti celebrata est.*
Vnde apparet si eiusmodi fuissent ea instrumēta quæ ad
uictoriā nihil facerēt, quod eorū prætextu factum esset
non retractari, idq́; Suzarius, Alex. & aliqui recētiores
II *probāt, quia uani timoris nulla est habēda ratio*[a]*. Idemq́;*
Alber. censuit, quum hæc instrumenta in iudicium pro-
posita non fuere, sed credidit aliquis simplici aduersarij
sui iactationi[b]*. Sed hæc ego interpretatione temperan-*
da arbitror, ut legi nostræ locus sit, si instrumenta non
omnino aliena à causæ uictoria essent, sed qualitercunq;
admi

a l. si quis ab alio. de reg. iur.
b l. si maior. j. supra eo.

adminicularentur [c], uerisimiliterq; inde timere quis potuit deteriorem litis suæ conditionem fieri. Nec credibile est eum sola iactatione contentum fuisse, penes quem re ipsa falsa instrumenta reperiuntur: quinimò quamuis in iudicio ea non exhibuerit, potuit transigens decipi, & sibi timere, quum sciret facillimum aduersario fore, ut ea exhiberet [d]. Et licet nulla sit metus ratio, qui in cōstantem uirum non cadat, tamen in dolo aliud uidetur: Nemini enim dolus suus prodesse debet, quod alibi attigi [e]. Sed quid si aduersarius dolo malo nihil egit, ut quia nesciret falsa esse instrumenta quæ causam suam adiuuarent? Et Butr. Alex. Ias. tali casu non retractari confestim transactionem censuerunt, sed prius aduersus eum agendum, qui illa confecit [f]: quæ sententia apud me ambigua est: quia specialiter hoc inductum fauore libertatis uidetur, ut aduersus tertium, cuius dolo lis decisa est, agatur [g]. Nam & Barto. & cæteri hic, locum legi nostræ esse simpliciter putauerunt, etiam quum aduersarius dolum nullum commisit, dum beneficio restitutionis in integrum retractari transactionem aiunt, quæ necessaria aduersus dolosum non esset [h]. Sed nunquid hodie idem sit, quum in iuramentis ad iura Pontificum attendamus, quibus nemini conceditur aduersus proprium iusiurandum, etiam prætextu falsi, uenire, nisi impetrata prius absolutione [i]? Et dubitauit hac in quæstione Rimi. at ipse iuramentum ipso iure nullum crediderim, quum deficiat ex dolo consensus, quo casu absolutionis petitio necessaria non est [k], exuberare enim bonam fidem in iureiurando propter religionis reuerentiam oportet [l], licet

aliter

c c.iij. de test. l.si duo. §. ij. de iureiurā. vbi Ias.

d l.nouissime. qđ falsi.tut. vbi Bal.

III

e l. interposita. supra eo.

f Iac. But. l. fi. §. si ex fal. instr. arg. l. fin. de eo p quē fact.

g l. si duo. ff. de dolo.

h l. in summa. de cōd. Ide.

IIII

i c. si vero. de iureiur.

k c. cum cōtingat. de iu. iu.

l Bal. § itē sacramenta. vlti. col. de pace te.

aliter in metu solcat distingui[m]. Putauerim tamē si aduersarius doli alicuius reus non sit, ut quia instrumenta uera esse existimaret, absolutionem hodie esse necessariā; Pauliq; Cast. sententiam hoc casu defendi, simpliciter hodie absolutionem necessariam existimantis.

b ¶ RETRACTARI.

Valet enim mero iure reuelato, eas retractari[b] transactio propter cōsensum, cui quāuis causam dolus uel falsitas dederit, non tamen ipso iure infirmatur actus[n]. Sicut & in sententia dicimus: quæ per falsas probationes lata ipso iure tenet, quia probationes ad sententiæ substātiam non pertinent, unde nō ideo est nulla[o]: merito igitur restitutionis in integrum ope solum rescindi debet, idq; ex Cæsarum constitutionibus[p], qui restitutionem illam cōcedentes exemplo prætorij edicti concessisse creduntur[q], & ideo intra quadriennium peti impetrariq; debet[r], alioqui eo lapso, amplius peti non posset, quod aduersus Paul. Cast. sententiam frequentius hic receptum est[f]. Sed quo remedio retractabitur transactio? Et traditum est exemplo sententiæ, etiam transactionem per restitutionem in integrum retractari posse, siue principaliter ea restitutio implorata sit, siue incidēter, opposita exceptione uel replicatiōe falsi[t]. Nec enim dubiū est posse incidenter quoq; id beneficium implorari[u]. Sed quid si aduersus actorem, qui falsis instrumentis reum ad transactionem cōpulit, simpliciter exceptum de falso sit? Et nō sufficere hanc excēptionem Alex. post plerosq; alios hic diffuse ostendit, sed necessariam prius esse restitutionem, aliàs excipi aut re-

plicari

m c.j. c. verū. eo. titu.

n l. penul. §. de inut. stipul.

o l. prolatā. §. de sent.

p l. diuus. de re iudic.

q l.j. in fin. ex q. cau. maio.

r l. fi. §. de tēp. in integ. rest. pet.

f Argu. l. j. vt ex le. et S.C. &. l. j. de bo. pos. hęr. pet.

t l. nā postea. § si minor. de iureiurā. vbi Bar.

u l. defendēte. de aut. tut.

plicari non posse[x], quia restitutio hæc à iudicis officio pendet, non autem à iure, quod in parte ipsa resideat: & ideo ante eius impetrationẽ nullũ est partis ius, frustra ergo exciperet replicaret'ue[y]: quod in minore, q ex cõtractu uel iuramẽti delatiõe læsus sit, respõsum extat. Ante enim impetratã restitutionẽ frustra exciperet[z]. Accedit his, quod si exceptione uel replicatione consuli decepto diceremus, ad beneficium restitutionis in integrum non esset recurrendum, quod subsidiariũ est[a]. Sed nobis scrupulosa nimis uidetur hæc opinio, & non paucis legibus aduersari, quibus simpliciter excipi aduersus talem sententiam posse dicitur[b], uiolantq; earum uerba, qui implorari prius restitutionẽ subaudiunt. Vnde & Canonistæ cõmuniter hãc subtilitatẽ reiecerũt, & quandocũq; excipi usq; ad xx. annos cõtra talem sententiam posse cẽsuerunt[c], idq; etiam aduersus eum, qui falsum ipse non perpetrauit, doliq; reus non est, ut appareat facilius hoc remedio in ipsum falsariũ succurri[d]. Quum enim exceptio ex sola æquitate oriatur[e], quis non uidet summam æquitatẽ in fauorẽ decepti esse, ut excipere poßit, tametsi adhuc restitutionem nullam impetrauerit? Vnde & Bar. distinxit, ut si deceptus simpliciter uelit transactionem elidere, id simplici exceptione uel replicatione facere, & se tueri poßit, si uero hoc non contentus, uelit omnino transactionem, uel sententiam diffinitiue aboleri, plenarie'que sibi succurri, tunc necessarium sit in integrum restitutionem principaliter uel incidenter obtinere[f], quæ distinctio uera est. Nam aut is qui obtinuit sententiam, falsum commisit, & tunc subest

æquitas,

x Gl.l.q agnitis.de excep.

y d.§.si minor.

z d.§.si minor. l.exceptiões ij.§.fi.de excep. nec 16. §.pe.ex qb. cau. maio.

a l.diuus.in fi. de in integr. resti.

b d.l.qui agnitis.l.j. l.ij. l.fi.§.si ex fal. instru.

c c.cũ venerabilis.de exc.

d c.licet cãm. de proba.

e l.qui æquitatis.de dol.except.

f Bar.hic.et.d. §.si minor.

æquitas,ut exceptione doli reijciatur[g]*, ut sicut agendo potest deceptus restitutionē in integrū postulare,ita excipere & de dolo poßit:licet enim non cōcurrat actio de dolo & restitutio*[h]*, tamen nihil impedit,quin exceptio ipsa competat,quæ generalis est,& cum omni exceptione concurrit*[i]*,nec adeò odiosa sicut actio*[k]*.* Ad præcipimus. Ita demū[c] ut *de qd' & tali casu exceptio facti seu(ut uocāt)intētionis cōpeteret,quū propter euidētē dolū trāsactio esset nulla*[l]*,aut q obtinuit doli reus nō est,ut quia ab alio ppetratū sit falsum,& tunc eo ipso qd' excipiētē nō admittit,idq; agit ut alterius delictum sibi prosit,dolo quoq; ipse agere uidetur,subestq; æquitas,ut exceptiōe summoueri poßit*[l]*.* Sanè *retractari potest & transactio,quoties quis querelam criminaliter detulit,& incidenter petijt retractari transactionem*[m]*, quod* Inno. *&* Imol. *senserunt*[n]*.* Poterit *& actiōe in factum,is qui deceptus est ciuiliter,experiri*[o] *: sed eo iudicio id quod sua interest falsum factum nō esse consequetur,non autem directā transactionis rescißionē.* Et *quū tot remedijs decepto hac in specie tam ciuiliter quàm criminaliter succurratur,apparet maiorem subesse hoc casu æquitatē,plusq; in eo iuris esse quàm quū minor ex contractu uel delatione iuramenti læsum se allegat.* Illi *enim omnino in integrum restitutio necessaria est,quum aliter res ei salua esse nō poßit*[p]*.* At *is qui falso instrumēto circūuentus est,firmiore innititur iure,ut etiam citra restitutionis beneficium indemnis esse poßit.*

c ¶ ITA demū.*Falsum ergo quod uni trāsactionis capitulo*

g Iac. de Are. Cy. Alb. Sa li. l. querelā. C. de fal. Iac. Alb. Soci. d. l. q agn tis.
h d. l. diuus. in fine.
i l. ij. §. & generaliter. de doli excep.
k l. apud. §. aduersus. de doli except. in fin.
l d. l. i summa.
l Arg. l. elegāter. §. pen. de dol. Bart. d. §. si minor.
m l. interdū. §. qui furē. de furt.
n Imol. d. l. diuus.
o l. qui nomine. de fal.
p d. §. si minor. d. l. exceptiones.

pitulo causam dedit, ad aliud capitulũ nõ trahitur, ut illud rescindi poßit, siue quia separatorũ separati sunt effectus[q], *siue quia in his quæ cõiuncta nõ sunt, sed diuisionẽ recipiũt, quod utiliter gestum est, propter inutile nõ uitiatur*[r]: *qua ratiõe & si una parte rescripti subreptionis uitium adsit, nõ tamen aliam uitiari traditũ est*[s]. *Quod adeo uerũ est, ut etiam si plura cõiũctim narrata sint, aliquaq́; ex eis sint falsa, adhuc rescriptũ in ueris sustineatur*[t]. *Quæ tñ omnia tẽperamẽto indigent, nempe ut nõ solum capitulũ, cui causam falsitas dedit retractetur, sed etiã*

si de pluribus causis uel capitulis eædẽ pactiones seu transactiones initæ fuerint, illa tantummodo causa uel pars retractetur, quæ ex falso instrumento composita cõuicta fuerit, alijs capitulis firmis manentibus: nisi forte etiam de eo quod falsum dicitur, cõtrouersia orta decisa sopiatur.

si quod illi connexũ coniunctum'ue est[u]. *Sed & si id solum capitulum causam trãsactioni omnibusq́; alijs capitulis dederit, æquũ est eo retractato cætera quoq; retractari, ut Paul. Castr. recte cẽsuit: Vidẽtur enim ei alia cõnexa fuisse, quum aliàs nisi saluo eo transacturus ille nõ fuisset*[x], *quod aduersus Alex. Riminaldus disputat: qua tamẽ in re plurimum arbitrio iudicis tribuetur, qui discernat, quænã capitula pro connexis ex uoluntate contrahẽtium habita sint*[y]. *Sed nunquid publicum documentum quod uno in capite falsum sit in totũ pro falso reijcietur? Et concludendum ex lege nostra non reijci, Præ-*

q l. Papini. ex uli. de min.

r l. sancim⁹. ſ. de donat.

s c. si eo tẽpore. de rescri. in. 6.

t Butr. c. exhibita. ad fi. de iud. Ias. hic.

u Gl. c. accusatus. verb. iudicari. de hę ret. in. 6. di xi. §. l. j.

x ff. Aurelius. §. idẽ q̃ñ. vbi Bart. de lib. leg.

y Imol. consi. 139. col. fi.

IIII *quia res esset clara & liquida*[a]*: nulla enim nec his casibus pôt esse coactio. Sicut & cũ quis spõte sñam arbitri homologia sua iuratus approbauit*[b]*: qd' Fulg. Alexan. q; tradiderũt: nec enim statutũ iubẽs cõpromitti, ideo iubet homologiã seu ratihabitionẽ addi. Postremus igitur hic spontaneus actus, præcedẽtis cõpromissi coactionẽ diluit, omniaq; spõte uidẽtur celebrata*[c]*. Quã tamẽ in re Ias. Are. Rim. q; dissentiũt,*

putauerit [f] esse veniendum vel interpellando iudicem, vel supplicando principibus, vel non implendo pro

quoniã hæc lex cõiunctim duo requirit, & pactũ ipsum sponte initum & etiam iuramentũ. Vnde alterũ nõ sufficit[d]*, nempe iuramentũ sponte præstitum, homologiá ue. Sed ego & hoc casu secũdũ supradicta distinguo, ut qd' ad iuramenti obseruationem attinet, prior sententia uerior sit, quod ad alias pœnas posterior præualeat.*

f ¶ PVTAVERIT. *Quoniam cogitationis pœnam nemo patitur*[e]*, necessariò id uerbũ ad effectũ refertur*[f]*, meritoq; subijciuntur tria gerũdia, triplicẽ cõtrauẽtionis actũ significãtia*[g]*. Primus est, qui interpellãdo iudicem fit, quod Pau. Cast. & Ias. interpretãtur post libelli oblationẽ citatæ ipsi parti factã. Cõtra Alex. & recẽtiores alij, tanq̃ odio piuri id inductũ sit: merito ergo quũ in lege nulla sit citationis mẽtio, subaudiendũ nihil est. Ego pter æqtatẽ prioris sentẽtiæ nõ arbitror á Castrẽse Iaso neq; discedẽdũ, quũ enim sola iudicis interpellatio nullũ parti damnum adferat, iniquũ est huiusmodi ex facto in pœnam quenq̃ incidere*[g]*: Nec Alex. adiuuat interpellationis*

a Bart. l. post rẽ. ff. eod.
b Arg. l. ne in arbi. Ifra de arbit.
c l. ij. infra qd' met. cau.
d l. § hæredi plures. de icõ di. instit.
e l. cognitionis. de pœn.
f l. fin. de rer. diui.
g Bar. de edẽ. in Rub. l. fin. de rer. diui.
g l. pe. infr. de fal.

tionis uerbũ, quoniam parte citata intelligi solet[h], quum in iudicijs quæ parte nõ citata gerãtur, pro nullis habeãtur[i]. Ego apud ueteres scio duplici modo solitũ fuiße lites institui, aut interpellatiõe iudicis denũciatiõeq́ue subsequẽte, aut principalis rescripti editiõe, quod etiãnũ in Theodosiano Codice appet[k]. *Hodie legi Iustiniani hæc abolita sunt[l]. Illud cõstat ex sola citatione, quæ absq; iudicis mãdato facta fuerit, nõ esse his pœnis locũ, quod ferè oẽs probant[m]. Secundus modus est, cum supplicando principi quis contrauenit: qua in re eadẽ potest esse dubitatio, & ideo Castrẽs. & Iason ita demũ nocere supplicationem aiũt, si ea actor ipse usus fuerit[n]: nã & qui iudicẽ impetrare sub pœna prohibetur, in pœnã tũ demũ incidit, quũ impetratione uti cœperit, reũq́ue conuenerit[o]: quod & Card. respõdit[p]: iniquũ enim esset eũ plecti, qui adhuc aduersariũ ullis laboribus nõ fatigasset, uexasset'ue[q]. Cõtrà tñ Alex. & pleriq; recẽtiores, eadẽ ratione nempe, quia lex hæc nimis restringeretur, & quia periuriũ cõmittitur etiam absente parte, quũ principaliter patretur in deũ[r]. Ego quod ad pœnas attinet: magis Paulo adhæserim, nec me mouet qđ edictũ prætoris aduersus eum qui ius iniquũ impetrauerit locũ habeat, etiã si eius iuris usus nullus accesserit[s], quia id opinor intelligendũ, dũ tamẽ in actis & cõsequẽter parte uocata[t] talis impetratio producta sit: non enim potuit quis cogi ut produceret, imò ante ei impetrator renunciare etiam in aduersarij præiudiciũ potuit[u], tametsi frequentius Doctores aliter illud responsum exponant, nẽpe ut speciale illud in odium impetratoris sit[x], qui crimẽ saltẽ quantũ sit*

h l.a procedente. ʃ. de dilat. l.j. in fi. ʃ. de nat. lib.
i l. de vno. de re iudic.
k Rub. de denũc. l. post celebratam.
l ʃ. appellamus.
m Inst. de a. Arg. l. quãuis. de in ius voc.
n l. libertus. ij. de in ius vo. Alex. consi. 34. j.
o c. cæterũ ʃ. verũ. de resc.
p Card. cons. 27.
q Gl. cle. j. verbo. de restit.
r Gl. c. quoties cordis. j. q. 7
s l. iij. in prin. qđ qsq; iur.
t c. quoniã cõtra. de prob.
u c. ex cõquestione. de resti. spol. vbi doct.
x Ale. Ias. dec. de leg. iij.

prius cõmittetur pœna, quàm litẽ cõtestatus sit: ante enim proprie nõ dicitur petere[h]*: quod & ferè omnes hic tradiderũt, nec hæc sñia legi nostræ aduersatur: quæ eũ plectat qui cõtrauenerit: at si quis promisit non petere ante litẽ cõtestatam, non dicitur contrauenire, ergo nec pœnæ legis nostræ locus est.* h l. ampli⁹ nõ peti. rem ra. hab.

missa[g]: ea autem inuoca= *Quid itẽ si quis ꝓmisit quod Titius ratum habebit? Intelligẽtur hæc uerba quæ de facto alterius cõcipiuntur, quod ratũ habebit, de iure*[i]*: unde si de facto cõtrafecerit, nulla cõmittetur pœna, quod Alex. hic censuit. Secus si geminatis uerbis ratum firmumq; habiturũ promisit*[k]*. Nam & illud cõstat, ut quis in pœnam legalem incidat non sufficere primũ contrauentionis actum, sed expectandã esse sententiam*[l]*: quod secus est in legis nostræ casu, idq; speciali iure propter peierantis odium.* II

i l. si fine §. cõ aũt. rẽ ra. ha. k Gl. l. id qđ pauperibus. §. de episco. & cler. III l l. qui cũ maior. §. accusasse. de bo. lib. l. Pap §. meminisse. de inof. test.

g ¶ NON *implẽdo ꝓmissa. Postq̃ tamẽ iam incidisset in morã, nõ enim absq; mora locus est pœnæ*[m]*: quid enim si iusta aliqua causa euenisset, quæ eũ excusaret*[n]*? quid si uterque fuisset in mora? compensarent enim mutuã culpam*[o]*: quid si præcepto iudicis territus promissor, nõ obseruasset*[p]*? Quod hic latius Ias. attingit. Fortius putauerit aliquis, si quacunque credulitate facilitate'ue nimia reus soluere neglexerit, ei aduersus pœnas huius legis succurrendum esse: quũ supra Bal. cæterorumq; sententiam approbauerimus, qui legi nostræ locum non esse, nisi aduersus eum, qui dolo malo parere detrectauerit, tradiderunt: at clarũ est, ab huiusmodi dolo legitimã esse ex facilitate, credulitate, imperitiaq; excusationem*[q]*, si Iasoni*

m l. si duo §. si. vbi Bart. de cõst. pec. n l. quod te. si certũ pe. vbi Doct. o l. viro. solu. ma. p l. fin. de leg. cõmis. l. 1 in pe. ad muni. q l. igitur §. potest. de libe. cau. l. iij. §. si qs ignorãs. ad Sylleia.

credimus, quem & ego sequor, quum in his cõmittimus, quæ solo ciuili iure, non etiam naturali prohibita sunt[r].

h ¶ INVOCATO. Quid si aliquis simpliciter promisisset, sub fide sua se daturum? Et sciendũ, fidem proprie diffiniri, ut sit dictorum conuentorumue cõstantia & ueritas: dicta, quod fiat quod dictũ est[s], ut M. Cic. & D. Aug. tradiderũt. Vnde & facta fides iudici dicitur, quãdo ꝓbatum ei est, uera esse quæ affirmata sunt. Hinc rubrica de fide instrumẽtorũ. Inde etiã factũ est, ut cũ ueteres illi Christiani ea quæ de Christo cõmentarijs Euangelistarum prodita erãt uerißima ducerẽt, fidẽ appellarent[t], id est ut Lucas ait πεπληροφορημένων ἀσφάλειαν, nẽpe cõpertißimã ueritatis certitudinẽ. Igitur si quis promiserit per fidẽ Christi, uel per religionẽ fidei, dubium nõ est eum iurasse cẽseri, qui promißionẽ suã hac religione firmauerit[u]. Quod si simpliciter promisit sub fide sua, ambigue loquitur, an de fide Christi, an uero de suæ promißionis cõstãtia intellexerit: & ideo quod ad promißionis obseruantiam attinet, tutior capiẽda est præsumptio qua animæ magis consulatur, ut scilicet iurasse censeatur[x]: quãtum uero respectu pœnarũ sit, secus arbitramur: debet enim fieri interpretatio pro promittẽte[y], ut cõfeßionis uerba ambigua, secundum confitentis intentionẽ declarẽtur[z]. Sanè & eodem modo distinguendum arbitrarer, quum quis se daturũ in uerbo ueritatis spepondisset, & id enim uerbũ ambiguum est[a], nec ad iuramentũ, nisi interpreta

to[h] dei omnipotentis nomine, deo autore solidauerit, nõ solum notatur infa

r l.j. de abig. l. antepe. ſ. ad legẽ fau. de plag. vbi Ang.

s l.j. si cer. pet. l. græce. de fideiuss. §. vendiri. instit. de rer. di.

t Ꞩ. de sũ. tri. & fid. cath.

u c. ij. de fidei. abb. c. ad aures. qđ met. cau. Doct. c. cum tẽpore. de arb.

x Glos. c. j. de seru. doct. hic cõmuniter. Spec. tit. de arb. §. si.

y l. quicqd. de verb. obl.

z l. si quis intẽtiõe. de iud. Io. Fabr. in. instit. de act. §. itẽ si qs po. stulã. Corf. rub. de iure iur. quęst. 7.

a Gl. c. q scandalisauerit. de reg. iur.

interpretatione quadam referri potest, quod alibi aduersus Baldum disputauimus [b].

i ¶ INFAMIA. *Casus hic est specialis, quo periurus infamia notatur, quum in contractu iurauit, & se non contra nëturũ spepõdit. Regulariter enim periurus infamis nõ est* [c], *quum in edicto pretoris nihil de tali cautũ sit* [d]: *testis igitur qui falsum pro testimonio dixit, non ideo ex ipso periurio ipso iure infamis est* [e]: *nã & scholasticus qui iurauerit parere rectori, si id non seruet infamis non est, quia in contractu non iurauit. Sed & qui iurauit soluere usuras promißione neglecta, periurus quidem dicitur, infamis tamẽ non est* [f]. *Illud quoq; cõstat licet infamiæ pœna ipso iure in casu legis nostræ subeatur, necessariam tamen deinde iudicis declarationem esse* [g]: *quid enim si iusta causa ductus iste cõtrauenisset* [h]? *Sed quid si cõtrauenit quis sub iudice, qui ex statuto pronunciandi quidem in causa pecuniaria ius habet, de infamia ceu grauiori causa non poßit? Et putarem necessario maiorẽ iudicem adeundũ, qui infamem eum effectum esse declaret: non enim is iudex casum infamiæ sententia sua omittẽs, eum ideo absoluisse credi potest* [i], *quũ id ad eius cognitionem non pertineret, quare & reseruatio omnis hac in re superflua fuisset* [k].

mia [i], verum etiam actione priuatus [k], restituta pœ=

k ¶ ACTIONE *priuatus. De triplici actione hic intelligi potest, & in primis de actione quam hic ex ipso contractu iurato habuisset, & ita aliqui interpretantur, quoniã respectu aliarum actionum quas ex cõtractu hic*

b Bal. rubr. ſ. res inter ali.

c l. quoties. ſ. de dign. lib. xii.

d l. j. de his q not. inf. doc. cap. testimoniũ. de testi.

e l. Lucius. de his qui not. inf.

f c. debitores. de iureiurã. Fel. d. c. testimonium.

g c. cum secũdũ. de hęr. c.

h c. querelam. de iureiur.

i Bar. l. si plures. de fide iuſ.

k Bar. l. a pcedẽte. ſ. de dilationi.

habuisset, nullam incidere in pœnam debuit[l]. *Sed hic intellectus non omnino cõuenit, quum enim ex transactiõe agere nequeat, qui ipse non adimpleuit*[m], *hicq; nõ adimpleuerit ab agendo repellitur: nõ in pœnã, ut hic dicitur, sed iure cõmuni*[n]. *Aliter ergo intellexit Accur. quẽ cæteri sequũtur, ut actione priuetur, nempe personali, super qua trãsactũ erat, quæ quidẽ transactio ipso iure eam nõ pertimebat*[o]: *nũc autẽ in pœnam perempta cẽsetur. Ego etiam de actione in rem intellexerim, quæ si transactione transmissa sit, nõ tamẽ ipso iure perempta est, nec amissa proprietas*[p]: *sed tum demũ amittitur quũ quis aduersus iuramentum facit: & hic sensus sequentibus uerbis, dum de rerũ proprietate lex loqtur, cõuenit. Annotantq; hic aliqui, à iureiurãdo pactũ nudum iure nostro uestiri munirię, ut actione sufficiat: quod defendi potest, quoties pactũ ad decisionẽ litis spectat: unde & ex decisorio iuramento actionem oriri constat*[q]: *sic & ex pacto nudo cõpromißi iurato actio nascitur*[r], *ut merito idem quoq; in nostro casu dicendum fuerit. Sed tamen hanc sententiam pleriq; non probant, quos & ego sequor: quoniam id specialiter inductum est in iuramẽto liberti, qui libertatis causa iuret*[s], *quo casu excepto, nũquam iuramentũ cõuentionem nudam actionis causa fulcit*[t], *nec lex nostra quicquam obstat, quin potius efficaciter sententiam nostram adiuuat: quũ enim priuari actione personali, super qua transactũ fuerat, eum qui cõtrafacit, dicat: apparet, ex ipsa transactione, quãuis iurata, non fuisse adhuc eam actionem peremptam: quod falsum esset, si pactum iureiurando uestiretur, id enim sicut & stipulatio ipso iure*

præce

l l. § qa aduersus. de postul.

m l. cũ pponas ij. § tit. j.

n l. iurisgẽtiũ. de pact.

o l. siue apud. supra eo.

p l. si super. in fi. § eo. glos. l. stipulatio ista habere. de verb. ob.

q Ias. l. iusiurãdũ quod ex cõuen. de iureiur.

r l. ne in arbitris. l. cũ antea. versi. exceptis. ff. de arbitr.

s l. vt iuris. de op. lib.

t l. si qs pro promiserit. vbi Bart. de fid.

præcedentẽ actionẽ perimit[u]*.Rurſus,nec nos mouet qđ' pœnam pactis incluſam peti poſſe hic dicitur: quia hanc uim iuramento tribuere non poſſumus, quum pœna ipſa iurata non fuerit: loquitur enim lex noſtra, quum ſuper principali quæſtione iuratum eſt: ſequitur ergo ut pœna alia ratione peti poßit, quàm iuramenti: Vnde intelligendum uidetur per ſtipulationẽ pœnã promißam fuiſſe, quia q̃uis principalis quæſtio nudi pacti finibus ſtaret, ſolebant tamen ueteres pœnæ ſubiectæ ſtipulationem addere*[x]*, quod rectè hic Alex. & nõ pauci alij cenſuerunt: quũ alioqui pœna ex pacto deberi nõ poßit*[y]*: iure tamen Canonico, in Pontificio foro dubium nõ eſt, ex pacto iurato agi poſſe*[z]*: quod ad forum quoq; ciuile producendũ eſſe apud alios diſputatum extat*[a].

na[l], quæ pactis probatur inſerta, rerum proprietate[m]

l ¶ RESTITVTA *pœna. Doctores reſtitutam interpretantur, id eſt datã: quod exemplo non caret*[b]*, quum enim pœna ſoleat in inſtrumẽtis addi, ut id quod intereſt ad certam æſtimationem deducat*[c]*, dicitur reſtitui, quia iam creditoris intereſt eam habere, nam & craßiore minerua, id quod intereſt pœna appellatur*[d].

m ¶ RERVM *proprietate. Supra expoſui de eo intelligendum qui actionem in rem remiſit, quiq; ſola exceptione ſubmoueri poteſt, quia proprietatem habet*[e]*. Alij tamen aliud exemplũ adducũt, ut quũ cõuentus rei uẽdicatiõe pmiſit actori dño rem reſtituere, dũ tñ aliqđ prius ſibi ab eo præſtaretur, iuraueritq; ille ſe præſtiturum, ſi enim neglexerit, dñiũ amittet. Alij etiã hanc hypotheſim*

R 4 fingunt

u l. ſi vnus §. pactus, ne ff. de pac.

x l. ij. de arbi. l. promiſsis. §. eod.

y l. quamuis. ƒ. de vſur. l. ſeruus. ead. leg. ff. de ſer. expor.

z c. j. de pac. c. cũ veniſſent. de inſt.

a Cor. auth. ſacramenta. q. 14.

b l. j. quorum. leg. Iaſ. rub. ſol. matrim. col. 5.

c l. ſi. de præt. ſtip.

d l. nouiſsima. ff. iudi. ſol.

e d. l. ſiue apđ'.

fingũt: uẽdidi Titio iuratus fundũ meũ, deinde alteri, & tradidi: ualet prior uẽditio, censeorq́; priuatus dñio, & ideo in secũdũ emptorẽ per traditionẽ illud trãsferre nõ potero[f]. Sed id exẽplũ crebriore doctiorũ calculo nõ ꝓbatur, quia lex nostra in actione in rẽ ꝓprietateq́; loqui uidetur, quæ ꝓpter exceptionẽ effectu iã inutilis erat[g], scrupulositatemq́; illam iuris solum aufert, ut absque exceptionis obice reijciatur periurus. careat, & emolumẽto[n], qđ ex pacto vel trãsactione illa fuerit consequutus, itaque omnia eorum mox cõmo-

f l. quoties. de rei vend. vbi Iaf. j. quæst.

g l. siue apud.

n ¶ EMOLVMENTO, Id est utilitate ex contractu ꝓueniẽte, ueluti si sibi aliquæ species uel certa sũma data sit, quũ ipse uice mutua remiserit actionẽ, iuraueritq́; aduersus ea nõ facere: si enim piuriũ arguatur, species ipsas uel sũmã restituet, emolumẽtoq́; illo carebit, ut Acc. ait. At Mathesyl.[h] gñalius intelligit, ut si fundi emptor iuratus uẽditori certa die residuũ pretij ꝓmiserit, deinde non soluerit, de euictiõe actionẽ amittat. Quæ sñia nobis non placuit, nã & actio de euictiõe emolumẽtũ cõtractus nõ est: aliudq́; est emolumẽtũ, id est lucrũ & utilitatẽ nõ cõsequi, aliud dãnũ facere[i], & ea amittere quæ ex natura cõtractus sibi debẽtur[k]. Quo fit ut minus eorũ opinionẽ ꝓbẽ, q eũ q iuratus Titio uẽdidit, deinde alteri amittere dñium tradiderũt, Titioq́; acq̃ri, nec iã aduersus Titiũ ad pretiũ agi posse: huic enim casui nec uerba nec mẽs legis nostræ cõueniũt. Melius Seuerinatis exemplũ fortè quadrabit, aliquis trãsigendo iurauit se aureos LXX. æquis portionibus

h not. 51.

i l. fi. J. de cod.

k Glo. l. pacta. de cõtra. ẽp.

portionibus VII. *annis soluturũ, & uno anno nõ soluit, hũc cõfestim cõueniri ut totũ præstet posse ait*[k]*, sicq; tẽporis emolumentũ perdere: qua in re ego dubito, quum enim dies pars sit summæ*[l]*, ex hac lege nõ constat periurum in eo puniri, ut plus præstet quàm promiserit*[m].

da [o] deputabuntur eis, qui intemerata pacti iura serua

O ¶ MOX COMMODA. *Annotãt hic pleriq; pœnas hasce omnes ipso iure cõmitti*[n]*, qd' indubitatũ est in infamiæ pœna, itemq; in actionis priuatione, quæ nullã executionẽ facti requirũt*[o]*: maior difficultas in alijs pœnis est. Sed tamen receptius uidetur & uerius, paris causæ omnes esse, & ipso iure in has quoq; incidi*[p]*, tametsi declaratio iudicis necessaria sit*[q]. *Hincq; infertur, purgationẽ moræ non concedi, quũ ex dictione mox appareat executionẽ ipso iure fieri*[r]*: & ita est receptißima opinio, quam & ipse in casu legis nostræ propter dolũ peierantis sequor: alioqui me non latet, dictionem mox in iure* ἐμ πλάτῃ *accipi, nec illud modicũ tempus excludere quod diluendæ moræ causa cõcedi solet*[f]*. Sed maior est ambiguitas in eo qui extra casum huius legis iurato promiserit, & non soluerit: an si is doli reus nõ sit, purgare moram poterit?* Et *Ias. censuit idem esse, nec purgationem admitti*[t]*: nam (inquit ille) iuramentum uim litis cõtestationis itemq; nouationis habet*[u]*, at post litem contestatam, uel nouationem factam dilui mora non potest: sed hæc ratio in iuramento quod litis decidẽdæ causa præstitum esset utiq; defendi posset, hoc autem quod quis cõtractus confirmandi causa subijt, futu-*

k Tract. trãs. quæst. 15.

l § plus. insti. de actio.

m l. statuliberos §. stichus. de statulib.

n Aut. incestas. C. de incest. nu.

o Arg. no. l. si. C. loca. Bal. Pau. Sal. hic

p l. iã hoc iure. de vulg.

q c. cũ secundũ. de hære. l. eius qui. de iur. fisc.

r l. qui ob rẽ. de cõd. ind.

f l. ratũ. l. quod dicimus. de sol. Bal. l. cũ ancillã. col. fi. C. de incest. nup.

t Ias. l. si insulã. de verb. ob.

u l. nã & postea. §. si is q temporali. de iureiu. l. qui iurasse. eo. ti.

ramq; obseruationem respicit, nihil cum litis cōtestatione nouatione'ue habet cōmune[x]. Ego Petrū Besutij sententiam sequi malim, purgationē hoc casu admittētis. Et *in primis sciendum est, receptißimum esse, quoties iusta*
I *ex causa quis impeditus fuit, quominus iurata præstaret, circūscripta mora debitorem admittēdum*[y]: *iusta enim causa excusat à mora, & in eius sequelā à periurio*[e]. *Rursus & illud sciendū est, eum qui iurauerit insulā facere, purgādo magis adimplere quod iu-*
II *rauit, quàm non purgādo*[f]: *iurauit enim facere, non autē id quod interest præstare, & ideo quū purgatio non aduersetur uerbis iuramēti, debet admitti*[g], *nec ab hac sententia Bart. dißidet, si thema quæstionis, quā ille proponit, rectè perpendatur*[h]: *superest igitur solum probabilis dubitatio cum ex purgatione moræ, quis uerbis iura-*
III *mēti aduersaretur, & adhuc cū Besutio sentio, quia specialiter in casu legis nostræ propter dolum aliud constitutum est: & quia purgatio moræ ex æquitate inducta est*[i], *quam æquitatem iuramentum non tollit. sed adiuuat potius*[k]. *Accedit his, quod iuramentū ad pontificium forum rem trahere solet*[l], *at in eo receptius est purgationi moræ locum esse, legisq; nostræ rigorem non attendi*[m], *quæ omnia nos alibi diffusius tractauimus.*

uerint[p]. ¶ Eos etiam huius legis vel iactura dignos esse iubemus vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, salutem principum confirmationem initarū iurauerint esse pactionum.

p ¶ SERVAVERINT. *Hic annotāt omnes eandem iurisiu*

x Ias. l. si pecuniā. col. 8. de cōd. ob cau. Dec. c. j. de iud. col. 29.
y Imol. d. l. si insulā. Ang. d. l. et si post. Dec. consil. 138. col. si.
e l. ij. si qs cau. l. fi. q sa. cog.
f d. l. si pecuniam.
g c. ex pte tua. de cle. nō re.
h Bar. d. l. si isulā. q. v.
i l. si seruū. §. acgritur. de verb. oblig.
k c. & si Christus. de iure iurand.
l c. fi. vbi Ioā. Andr. de fo. compe. 6.
m c. suam. de pœ. c. potuit. de loca.

iurisiurãdi uim esse, quæ & illius clausulæ, rato manente pacto, ut utrunque & principale & pœnam consequatur, qui conuentioni paruit: quod an generaliter in omnibus contractibus iuratis uerum'sit, supra à nobis disputatum est? qui enim iurat fundum dare, & si non dederit promittit centum, non nisi in defectũ prioris promißionis ex ui uerborum pœnam promittit, à qua propria uerborũ significatione etiam iuramentum interpretationem recipit[n]: ut merito specialiter id in pactis transactionibusq; introductũ uideri poßit, quæ ad finem litium pertinent. Debet autem ille qui ad hasce pœnas agit ex parte sua omnino adimpleuisse, ut hic dicitur, & in eo se cautum præstare, ut id probet[o], quod plerique hic tradiderunt: adeo ut si uel minima re defecerit, beneficio huius legis frui nequeat[p]: quia uerum est, intemerata pacti iura non seruasse: unde & si uno capite non fuerit seruatum, perinde erit, ac si in nullo prorsus seruatũ esset[q]. Sed qd si promissor ipse qui ad pœnam cõuenitur, in re minima peccasset? Et quum supra censuerim, non incidere in pœnam huius legis, nisi qui dolo malo cessauit, putauerim ex minima re præsumi potius incuriã, errorem'ue, quàm dolum[r], ideo pœnis legis nostræ locũ nõ esse. Quòd si is qui ad hasce pœnas agere potuit, residuũ contractus adimplẽdi causa simpliciter recepisset, an renũciasse pœnis censebitur? Et sunt qui censeri crediderint[s], quæ sententia æquißima est. Sed quid in eius qui transegit hærede dicemus? Et si ex delicto autoris sui, qui ipse non obseruauit conueniatur, traditum est, pœnas omnes tanquam pecuniarias exigi ab eo posse[t], quæ uero infamiam irrogat

n c.pen.extra. de iureiu.

o Corn.cõs. 246.in.iij.

p l.penul. §.de his qb.vt in dig.doc.auc. qui rẽ.de sacrosan.eccl.

q Paul.cons. 188. vide.col.j.

r l.quãuis rationes.de cõdi.& de.Ias. d.auc.q rẽ.

s l.post diẽ.de lege cõmis.

t l.iij.§.quod autem.quod quisq; iur.

gat personam autoris non egredi[u]. *Quod si ex proprio delicto conueniatur, nullum legis nostræ pœnis locū esse: quia quū ipse nō iurauerit, non potest seu periurus puniri*[x]*: quantū uero ad principalis cōtractus obseruationē tenebitur*[y], *quia talis iuramenti effectus ad hæredem trāsit*[z]. *Atq; ita Angeli Pauliq;, à recentioribus dissentientium, responsa interpretor. Sed nūquid aduersus singularem successorē transibit ex hac lege actio? Et quum is qui contrafecit ipso iure dominio priuetur, idq; alteri applicetur, satis putarim, utiliter rem uendicari, aduersus huiusmodi successorem posse*[a], *tametsi hac in re dissenserit quandoq; Alexan.*[b]

u l. Caius. in fi. ad Syll.
x ca. ueritatis. de iureiur.
y c. cū à nobis. ij. in fin. de sen. excom.
z Angel. 95. Paul. 67. Moder. hic.
a l. si cū uende ret. de pig. actio.
b Alex. consi. 92. j.

IMPP. LEO ET
Anthemius Erytrio
Præf. Præt.

SI ex falsis instrumentis trāsactiones vel pactiones initæ fuerint, quamuis iusiurandū de his interposi tum sit, etiam ciuiliter falso

SI EX FALSIS. ¶ *Transactio quāuis iurata retra*
I *ctatur, quatenus causa falsi instrumēti celebrata est. Vnde apparet si eiusmodi fuissent ea instrumēta quæ ad uictoriā nihil facerēt, quod eorū prætextu factum esset non retractari, idq; Suzarius, Alex. & aliqui recētiores probāt, quia uani timoris nulla est habēda ratio*[a]. *Idemq;*
II *Alber. censuit, quum hæc instrumenta in iudicium proposita non fuere, sed credidit aliquis simplici aduersarij sui iactationi*[b]. *Sed hæc ego interpretatione temperanda arbitror, ut legi nostræ locus sit, si instrumenta non omnino aliena à causæ uictoria essent, sed qualitercunq; admi*

a l. si quis ab alio. de reg. iur.
b l. si maior. j. supra eo.

adminicularentur [c], *uerisimiliterq́; inde timere quis potuit deteriorem litis suæ conditionem fieri.* Nec *credibile est eum sola iactatione contentum fuisse, penes quem re ipsa falsa instrumenta reperiuntur: quinimò quamuis in iudicio ea non exhibuerit, potuit transigens decipi, & sibi timere, quum sciret facillimum aduersario fore, ut ea exhiberet* [d]. Et *licet nulla sit metus ratio, qui in cōstantem uirum non cadat, tamen in dolo aliud uidetur:* Nemini *enim dolus suus prodesse debet, quod alibi attigi* [e]. Sed *quid si aduersarius dolo malo nihil egit, ut quia nesciret falsa esse instrumenta quæ causam suam adiuuarent?* Et Butr. Alex. Ias. *tali casu non retractari confestim transactionem censuerunt, sed prius aduersus eum agendum, qui illa confecit* [f]: *quæ sententia apud me ambigua est: quia specialiter hoc inductum fauore libertatis uidetur, ut aduersus tertium, cuius dolo lis decisa est, agatur* [g]. Nam & Barto. & *cæteri hic, locum legi nostræ esse simpliciter putauerunt, etiam quum aduersarius dolum nullum commisit, dum beneficio restitutionis in integrum retractari transactionem aiunt, quæ necessaria aduersus dolosum non esset* [h]. Sed *nunquid hodie idem sit, quum in iuramentis ad iura* Pontificum *attendamus, quibus nemini conceditur aduersus proprium iusiurandum, etiam prætextu falsi, uenire, nisi impetrata prius absolutione* [i]? Et *dubitauit hac in quæstione* Rimi. *at ipse iuramentum ipso iure nullum crediderim, quum deficiat ex dolo consensus, quo casu absolutionis petitio necessaria non est* [k], *exuberare enim bonam fidem in iureiurando propter religionis reuerentiam oportet* [l], *licet aliter*

c c.iij. de test. l. si duo. §. ij. de iureiurā. vbi Ias.

d l. nouissime. qđ falsi. tut. vbi Bal.

III

e l. interposi/ta. supra eo.

f Iac. But. l. si. §. si ex fal. in str. arg. l. fin. de eo p quē fact.

g l. si duo. ff. de dolo.

h l. in summa. de cōd. Ide.

IIII

i c. si vero. de iureiur.

k c. cum cōtingat. de iu. iu.

l Bal. §. itē sacramenta. vlti. col. de pace te.

aliter in metu solcat distingui[m]. Putauerim tamẽ si ad-*uersarius doli alicuius reus non sit, ut quia instrumenta uera esse existimaret, absolutionem hodie esse necessariã; Pauliq; Cast. sententiam hoc casu defendi, simpliciter hodie absolutionem necessariam existimantis.*

m c.j. c. verũ co. titu.

b ¶ RETRACTARI.

Valet enim mero iure reuelato, eas retractari[b] *transactio propter cõsensum, cui quãuis causam dolus uel falsitas dederit, non tamen ipso iure infirmatur actus*[n]. *Sicut & in sententia dicimus: quæ per falsas probationes lata ipso iure tenet, quia probationes ad sententiæ substãtiam non pertinent, unde nõ ideo est nulla*[o]*: merito igitur restitutionis in integrum ope solum rescindi debet, idq; ex Cæsarum constitutionibus*[p]*, qui restitutionem illam cõcedentes exemplo prætorij edicti concessisse creduntur*[q]*, & ideo intra quadriennium peti impetrariq; debet*[r]*, alioqui eo lapso, amplius peti non posset, quod aduersus* Paul. Cast. *sententiam frequentius hic receptum est*[s]. *Sed quo remedio retractabitur transactio?* Et *traditum est exemplo sententiæ, etiam transactionem per restitutionem in integrum retractari posse, siue principaliter ea restitutio implorata sit, siue incidẽter, opposita exceptione uel replicatiõe falsi*[t]. Nec *enim dubiũ est posse incidenter quoq; id beneficium implorari*[u]. *Sed quid si aduersus actorem, qui falsis instrumentis reum ad transactionem cõpulit, simpliciter exceptum de falso sit? Et nõ sufficere hanc exceptionem* Alex. *post plerosq; alios hic diffuse ostendit, sed necessariam prius esse restitutionem, aliàs excipi aut replicari*

n l. penul. §. de inut. stipul.
o l. prolatã. §. de sent.
p l. diuus. de re iudic.
q l. j. in fin. ex q. cau. maio.
r l. fi. §. de tẽp. in integ. rest. pet.
s Argu. l. j. vt ex le. et S. C. &. l. j. de bo. pos. hæ. pet.
t l. nã postea. § si minor. de iureiurã. vbi Bar.
u l. defendẽte. de aut. tut.

plicari non posse[x]*, quia restitutio hæc à iudicis officio pendet, non autem à iure, quod in parte ipsa resideat: & ideo ante eius impetrationẽ nullũ est partis ius, frustra ergo exciperet replicaret'ue*[y]*: quod in minore, q ex cõtractu uel iuramẽti delatiõe læsus sit, respõsum extat. Ante enim impetratã restitutionẽ frustra exciperet*[z]*. Accedit his, quod si exceptione uel replicatione consuli decepto diceremus, ad beneficium restitutionis in integrum non esset recurrendum, quod subsidiariũ est*[a]*. Sed nobis scrupulosa nimis uidetur hæc opinio, & non paucis legibus aduersari, quibus simpliciter excipi aduersus talem sententiam posse dicitur*[b]*, uiolantq; earum uerba, qui implorari prius restitutionẽ subaudiunt. Vnde & Canonistæ cõmuniter hãc subtilitatẽ reiecerũt, & quandocũq; excipi usq; ad* xx. *annos cõtra talem sententiam posse cẽsuerunt*[c]*, idq; etiam aduersus eum, qui falsum ipse non perpetrauit, doliq; reus non est, ut appareat facilius hoc remedio in ipsum falsariũ succurri*[d]*. Quum enim exceptio ex sola æquitate oriatur*[e]*, quis non uidet summam æquitatẽ in fauorẽ decepti esse, ut excipere posit, tametsi adhuc restitutionem nullam impetrauerit? Vnde & Bar. distinxit, ut si deceptus simpliciter uelit transactionem elidere, id simplici exceptione uel replicatione facere, & se tueri poßit, si uero hoc non contentus, uelit omnino transactionem, uel sententiam diffinitiue aboleri, plenarie'que sibi succurri, tunc necessarium sit in integrum restitutionem principaliter uel incidenter obtinere*[f]*, quæ distinctio uera est. Nam aut is qui obtinuit sententiam, falsum commisit, & tunc subest*

æquitas,

x Gl. l. q agnitis. de excep.

y d. §. si minor.

z d. §. si minor. l. exceptiões ij. i fi. de excep. nec rõ. §. pe. ex qb. cau. maio.

a l. diuus. in fi. de in integr. resti.

b d. l. qui agnitis. l. j. l. ij. l. fi. ʒ. si ex fal. instru.

c c. cũ venerabilis. de exc.

d c. licet cãm. de proba.

e l. qui; æquitatis. de dol. excep.

f Bar. hic. et d. §. si minor.

æquitas, ut exceptione doli reijciatur[g], *ut sicut agendo potest deceptus restitutionẽ in integrũ postulare, ita excipere & de dolo poßit: licet enim non cõcurrat actio de dolo & restitutio*[h], *tamen nihil impedit, quin exceptio ipsa competat, quæ generalis est, & cum omni exceptione concurrit*[i], *nec adeò odiosa sicut actio*[k]. Ad præcipimus. Ita demũ[c] ut de qđ & tali casu exceptio facti seu (ut uocãt) intẽtionis cõpeteret, quũ propter euidẽtẽ dolũ trãsactio esset nulla[l], aut q obtinuit do li reus nõ est, ut quia ab alio ꝑpetratũ sit falsum, & tunc eo ipso qđ excipiẽtẽ nõ admittit, idq; agit ut alterius delictum sibi prosit, dolo quoq; ipse agere uidetur, subestq; æquitas, ut exceptiõe summoueri poßit[l]. Sanè retractari potest & transactio, quoties quis querelam criminaliter detulit, & incidenter petijt retractari transactionem[m], quod Inno. & Imol. senserunt[n]. Poterit & actiõe in factum, is qui deceptus est ciuiliter, experiri[o]: sed eo iudicio id quod sua interest falsum factum nõ esse consequetur, non autem directã transactionis rescißionẽ. Et quũ tot remedijs decepto hac in specie tam ciuiliter quàm criminaliter succurratur, apparet maiorem subesse hoc casu æquitatẽ, plusq; in eo iuris esse quàm quũ minor ex contractu uel delatione iuramenti læsum se allegat. Illi enim omnino in integrum restitutio necessaria est, quum aliter res ei salua esse nõ poßit[p]. At is qui falso instrumẽto circũuentus est, firmiore innititur iure, ut etiam citra restitutionis beneficium indemnis esse poßit.*

c ¶ ITA demũ. *Falsum ergo quod uni trãsactionis capitulo*

g Iac. de Are. Cy. Alb. Sa li. l. querelã. l. de fal. Iac. Alb. Soc. d. l. q agn tis.
h d. l. diuus. in fine.
i l. ij. §. & generaliter. de doli excep.
k l. apud. §. aduersus. de doli except. in fin.
l d. l. i summa.
l Arg. l. elegãter. §. pen. de dol. Bart. d. §. si minor.
m l. interdũ. §. qui furẽ. de furt.
n Imol. d. l. diuus.
o l. qui nomine. de fal.
p d. §. si minor. d. l. exceptiones.

pitulo causam dedit, ad aliud capitulũ nõ trahitur, ut illud rescindi poßit, siue quia separatorũ separati sunt effectus[q], *siue quia in his quæ cõiuncta nõ sunt, sed diuisionẽ recipiũt, quod utiliter gestum est, propter inutile nõ uitiatur*[r]: *qua ratiõe & si una parte rescripti subreptionis uitium adsit, nõ tamen aliam uitiari traditũ est*[s]. *Quod adeo uerũ est, ut etiam si plura cõiũctim narrata sint, aliquaq; ex eis sint falsa, adhuc rescriptũ in ueris sustineatur*[t]. *Quæ tñ omnia tẽperamẽto indigent, nempe ut nõ solum capitulũ, cui causam falsitas dedit retractetur, sed etiã si quod illi connexũ coniunctum'ue est*[u]. *Sed & si id solum capitulum causam trãsactioni omnibusq; alijs capitulis dederit, æquũ est eo retractato cætera quoq; retractari, ut Paul. Castr. recte cẽsuit: Vidẽtur enim ei alia cõnexa fuisse, quum aliàs nisi saluo eo transacturus ille nõ fuisset*[x], *quod aduersus* Alex. Riminaldus *disputat: qua tamẽ in re plurimum arbitrio iudicis tribuetur, qui discernat, quænã capitula pro connexis ex uoluntate contrahẽtium habita sint*[y]. *Sed nunquid publicum documentum quod uno in capite falsum sit in totũ pro falso reijcietur?* Et *concludendum ex lege nostra non reijci, Præ-*

Si de pluribus causis uel capitulis eædẽ pactiones seu transactiones initæ fuerint, illa tantummodo causa uel pars retractetur, quæ ex falso instrumento composita cõuicta fuerit, alijs capitulis firmis manentibus: nisi forte etiam de eo quod falsum dicitur, cõtrouersia orta decisa sopiatur.

q l. Papini. ex uli. de min.

r l. sancim⁹. ∫. de donat.

s c. si eo tẽpore. de rescri. in. 6.

t Butr. c. exibita. ad fi. de iud. Iaf. hic.

u Gl. c. accusatus. verb. iudicari. de hę ret. in. 6. ∫di xi. ∫. l. j.

x ll. Aurelius. ∫ idẽ q̃sijt. vbi Bart. de lib. leg.

y Imol. consi. 139. col. fi.

*ſumendum enim in notario non eſſe dolum[y], abſq; quo
nullum eſt falſi crimen[z], & potius credendum per erro
rem ita ſcripſiſſe, uel falſam partiũ affirmationẽ ſequu-
tũ[z]. Quod ſi uitium notarij arguatur, ut quia in his quæ
ad officiũ ſuũ pertinerẽt deliquiſſet, ſecus eſſet[a], dum ta
men de falſo dicta cauſa conſtaret[a], ſi enim ex ſola contu
macia damnatus ratione alicuius capituli eſſet, nihil quod
ad aliud capitulũ attinet præiudicaretur[b], niſi aliter de
eius quoque capituli falſitate appareret[c]. Procedit id cũ
I de falſo agitur quod uere perpetratum eſt: nam in falſo
II præſumpto aliud ſolet tradi, non enim ad alia capitula
eius nota porrigitur[d]. Sed & falſitas circa acceſſoria, pu
ta pœnam, uel uſuras, aut fideiuſſores principalem ipſam
III documenti diſpoſitionem irritam non facit[e]. Sicut &
quum in demõſtratione aliqua aut limitibus cõfinibus'ue
IIII falſum commiſſum eſt, non hebetatur inſtrumenti in reli
quis fides, dum tamen de ueritate rei aliquid ex demon-
ſtrationibus conſtare poßit[f]: Alioqui ſi uel ad ſubſtantiã
rei falſum pertineat, uel de ueritate propter incertitudi
nem loci aut cõfinium conſtare nequeat, ſecus eſſet[g]. Ge
neraliter enim dicendum eſt, ex falſo in una parte com-
miſſo, reliquam infirmari, quadam ex præſumptione in-
V ductũ eſſe. Vnde ſi de reliquæ illius partis ueritate appa-
reat, tollitur præſumptio[h], quam ueritati tanquam potẽ
tiori cedere æquum eſt[i]. Qua ratione traditum eſt, ut ſi
aduerſarius aliquod capitulum falſum dixerit, in reliquis
uero inſtrumẽtum acceptarit, ſua eum confeßio teneat[k].
Sed quid in teſte dicemus, qui in uno falſum dixerit? Et
traditum eſt, in totum falſum cenſeri, quia fides indiui-
dua*

y l. quoties. §. ſed ſi. vbi Bart. de hære. inſtit.
z l. nec exemplũ. ſ. & falſ.
z Bal. c. ad audiẽtiã. de reſcrip.
a l. ſi aliqd. ſ. de ſuſcep. & arca. lib. x. l. ſi qs ex arg. § j. de eden.
a Bal. l. ſi. ſ. de ſi. inſtru.
b l. ſi ideo. de eui.
c l. ij. verb. abſens. de contrar. iud. tut.
d l. iubemus. vbi baldus. ſ. de teſ.
e l. ij. vbi Bal. ſ. de falſ.
f Imol. c. fraternitatis. de hær. Bart. l. eos. de falſ.
g Inno. c. cũ iure peritus. de offic. deleg.
h Cyn. Sali. criminal. hic.
i l. diuus. de in integ. reſt.
k Bald. d. l. ij. bar. l. poſt legatũ. de his qb. vt indig.

dua est[k], ideoq; nihil interest an capitula separata an cōnexa sint. Testimoniū enim huius omnino fide caret, quia propter dolum periuriumq;, fundamentum attestationis, nempe fides ipsa, subuertitur. Excipiuntur duo casus. Primus est quum citra dolum, seu ignorans, testis falsum dixisset[m]. Præsumetur autem in dubio dolus, quoniā debet quilibet ea pro testimonio dicere, quæ uidit, uel sensu corporis certa esse percepit, ut merito excusatio ignorantiæ admittēda non sit[n], quod Spec. Ang. itemq; Aret. cēsuerunt, quos & ipse sequor: quia in his quæ diligentiam præcedentem requirūt, si ea adhibita nō sit dolus præsumitur, nec ignorātiæ aut erroris excusatio ꝓdest[o]; quod in teste maxime perpendendū est, qui nō nisi cōsultò, & præcedente deliberatione, iusiurandū aliquod subire debet[p]. Adde quod testis falsi reus aduersus diuina naturæq; iura delinquit, unde ignorantia non excusat à dolo[q]. Hac tamen in re non parum tribuetur arbitrio iudicis, qui ex qualitate rei uel personæ, uel dolum, uel errorem quandoq; conijciet. In rustico enim idiota facilius imprudentiam, quàm dolum præsumet[r]. Quid item si senex aliquis obliuiosus in re multum implicita & antiqua mēdax reperiatur? credibile erit errasse potius, quàm decipere uoluisse[s]. Quid in eo qui iurauerit aliquid corā se gestū non esse? Si contrarium probetur, non tamen falsi damnabitur, subauditur enim in tali affirmatione coram se gestum non esse, quod ipse sciat[t]. Quid item si testis de his rogatus sit quæ ad peritiam artis pertinent? Si enim à pluribus conuincatur, non dolus sed imperitia

k cap. pura. 3. quæst. 9.

m d. l. nec exēplū. Bald. & omnes hic.

n Spec. tit. de test. § j. in fi. verb. itē qđ aliqđ. Ang. l. ꝑ hærede. de pet. hære. Are. c. in nostra. col. iij. de test.

o Gl. c. ad falsariorū. vbi Ana. de cri. mi. fals.

p ca. ex rescripto. de iure. iu. Ale. rub. de verb. ob.

q l. plagij. ff. de plagia. Sali. l. senatus. ff. de his q. sibi in testa.

r § & licet. in auth. de test. vbi Ang.

s Are. d. ca. in nostra. Feli. d. c. fraternitatis.

t 8. quæst. 5. Artaldus.

arguitur[u], *in his enim probabilior est error, quàm quoties de uisu uel alio corporis sensu affirmandum est*[x]. *Secundus casus est, quoties falsum nō in principalis rei substantia uertitur, sed in aliquo extrinsecus accedente: tūc enim non uitiatur testimonium*[y], *ut Angel. sensit, opinor quia existimauit nec tali casu dolum præsumi ut in teste qui super generalibus recte respondit, quum tamen sangui ne coniunctus esset*[y]. *Sed sciendum hanc sententiam satis probabilem esse, quum eò agitur, ne testis ipse criminali iudicio legitima pœna ceu falsus puniatur, & ita loquuntur hic aliqui*[z]. *Num uero fidem faciat, maior est ambiguitas, & si hic testis in gradu tam propinquo erat, ut minus ei fidei propter coniunctionem haberi deberet, uerius est falsum censeri, nihilq́; ei credi*[a]: *falsus enim est in eo quod ad causam pertinebat, dicunturq́; pertinere, etiam ea quæ utcunque tametsi leuiter adminiculantur*[b]. *Nam & Bald. si testis iurauerit uera se ad omnes iudicis interrogationes responsurum, & super uestibus uel qualitate temporis huiusmodi appendicibus falsum dixerit, uitiari omnino eius testimonium tradidit*[c]. *Sed quid si testis, quod ad dictum principale attinet, de falso nō conuincitur, sed solum in dicti ipsius causa uel ratione? Et putauerim nihil probare*[d], *ipse tamen tanquam falsarius legitima pœna plecti non potest, quoniam falso non falso pro testimonio dixerit, ut Anch. respondit*[e], *quem recentiores ferè sequuntur.*

IMP. ANASTASIVS Thomæ Præfecto Prætorio Illyrici.

u l. ij. quod qſ que iuris.
x c. cum cau- sam. de pb. vbi Doct.
y Iaco. But. l. Lucius. de his qui not. infa.
y Cōsil. 194. col. ij.
z Ias. Mod. l. j. §. penul. de verb. obli.
a Bar. cōs. 88. Cep. cōsi. 5.
b c. 3. de testib. Aret. d. §. pe.
c Bal. hic. & i rubr. de controuer. iuest. in feud.
d Arg. l. 3. ſ. de fal. Bald. in Spec. de senten. col. x.
e Anch. consi. 24. Rim. hic. Feli. d. c. fraternitatis.

Iube

IVBEMVS. *In causa ergo status licita est transactio. Qua in re dubitationē prima fronte faciebat, quia de tali cōpromissum non ualet, quod tamen nihil aliud quàm pactum est*[f]. *Addit Accurs. commodum ex eo nullum acquiri, ei qui uere seruus esset, quum statim quicquid iuris illud esset, ad dominum transiret*[g]. *Nam & generaliter traditum est*, *pactum quo quis se in seruitutem alicui tradit, contra ius naturale esse, ideo nullius momenti haberi*[h]. *Sed tamen hic deciditur contrarium: lex enim ait, ualere transactionē pro conditione seruili. Nec obstat quòd compromissum non ualeat, quia priuilegium harum causarum est, ut per maiores magistratus iudicialiter cognoscantur, quod si euitare quis controuersiam uelit, & cum aduersario transigere, prohibendum id non fuit. Quapropter arbitror arbitratori de hoc mandari posse, ualiturumq́; Laudatiuum, cui partium homologia accesserit*[i]. *Nec enim iudicem imitatur arbitrator, quod arbiter facit, sed ex bono & æquo ad concordiam partes conciliat. Sed & nō obstat, quòd seruo acquiri cōmoditas iure nō poßit, quia respondent plerique saltem conniuentibus domini oculis posse*

IVbemus in omnibus litigijs iam motis & pendentibus, seu postea super seruili vel adscriptitia conditione mouendis, transactiones celebrãdas, vel iam celebratas (si non alio iuri cognito, modo eas vacillari contigerit) vires suas obtinere: nec ob hoc videri tenorē earū titubare, quod pro conditione seruili vel adscriptitia confectæ sint.

f l. non distinguem⁹. §. de liberali. ff. de arb.

g l. interpositas. in fi. supra eo.

h l. nec si volens. infra de lib. cau.

i Mod. l. fratris. §. eo.

possec[k], constituitur enim ex tali transactione bonæ fidei: quod si extraneus hominis possessor per seruũ bona fide possessum sibi acquirit, cur hoc casu ad ipsum seruũ hoc nõ protendamus[l]? Rursus nos non mouerit quod pactum pro cõditione seruili nõ ualeret, quia non ideo consequẽs est non ualere transactionem, quæ in re dubia locum habet: receptumq; est multa in dubijs tolerari, quæ in casu
I *claro nõ permitterentur, quod quibusdam exemplis ostẽ*
II *di potest.* Lex executionem concedit instrumentis publi*cis, intelligitur si constet esse publica: at si dubium sit, suspendetur executio[m]. Lex transigi in casibus claris ue*
III *tat, sed in dubijs non uetat[n].* Mora per interpellationem *committitur, nisi debitor soluerit. Et tamen si probabiliter dubitat, ut quia confusæ sint rationes, secus est[o].*
IIII Beneficiarius, quem Vasallũ uocant, pro domino assu*mere arma debet, nisi quum cõstat iniquam causam eum*
V *fouere. in dubijs enim adiuuare dominum debet, in aperta uiolẽtia nõ debet[p]. Sic inter hostes manu capti utrinque capientibus acquiruntur, nec ex culpa sua quisquam lucrum facere uidetur[q], quum propter dubium iuris*
VI *æquali causa quilibet agere censeatur. Hinc barbara lex, quæ hominis aggressorem, monomachia fortunam experiri iubebat, si constaret uter iure fecisset, locum nullum habebat[r]. Sic & ei qui in potestate est, tutor dari nõ po*
VII *test, quod si hoc ipsum dubiũ sit, sustinebitur tutelæ da*
VIII *tio[s]. Sic sententia aduersus sentẽtiam de qua constet, nulla est: at si de ea probabiliter dubitatur, ualet, ut Accursius sensit. Sic mariti crimen lenocinij contrahunt qui* adulte

k l.iiij. de manumiss. l. cũ in fundo. de iure dot.
l Arg. l. singularis. si cer. pet.
m l. diuus. vbi Bar. de test. mil.
n l. post rẽ. ff. eod.
o l. statuliber rõnẽ. de statulib.
p Abb. c. sicut vlti. de iureiur.
q l. quod Seruius. quod vi aut clã.
r ca. j. de pace tenenda. vbi Bal.
s l. si putas. §. de pet. hær.

adulteram depræhensam retinent, non qui in suspecta ambigunt[t]. *Nam & generaliter traditum est, quotiescunque lex qualitatem aliquã requirit, ita demum ei locum esse, si de qualitate ipsa constet, non si dubitetur*[n]. *Merito igitur receptior est aduersus Accurs. Bartolum'que inducta explanatio, ut hic decidatur, ualere transactionem, non solum cum pro libertate conuentum est, sed & si pro seruitute. Quæ sententia ad similes quoque casus producenda est, ut quum litigatur an quis sit filius, licita enim erit & eo casu transactio*[x], *non ut ideo filius sit, qui non erat, sed ut pro filio habeatur*[y]. *Sic & si de Curiali conditione litigetur, seruandam transactionẽ putauerim, quod nouella cõstitutione Theodosius sanxit*[z]. *Nam & à Pontificibus constitutum est, transigi super procuratione uisitatorum posse*[a], *item'que super ipsis decimis*[b], *quibus argumentis si dedititij homines uel aliquæ ciuitates certis fœderibus in manum principis sui conuenerint, traditum est ea conuentionũ capita seruanda esse, & successores quoq; eis alligari*[c]. *Sed nunquid etiam in causa monastici status idem dicemus? Et receptũ est, hanc causam spiritualem censeri, & ideo pecuniam dari citra simoniaci ambitus uitiũ non posse*[d]. *Accur. tamen licere ex episcopi autoritate trãsigi censuit, ut qs ad monasteriũ nõ reuocetur, idq; ut arbitror ꝓpter incertitudinem. Nam si cõstaret esse monachũ, solus Põtifex, & quidẽ nõ nisi magna ex causa dispẽsare potest, ut abiurata professione uxorem ducat*[e]. *Sed rursus quid in matrimonio dicendum? Valebit'ne inter coniuges transactio? Et si ita transigatur ne in coniugio remaneat, quæ uere*

t l.si diuersa. supra eod. IX
t l.crimen. infra de adul. X
u c.j. de homi. in 6. vbi Io. Andr. Bart. l.j. §. & ꝑui. quod vi aut clam.
x Alb. d. §. de liberali.
y l. si filius. ff. de probat.
z l.ij. de bonis decurio. C. Theo.
a Cle.ij. de te ftibus.
b c. ex multiplici. de decimis.
c Pau. Ca. hic Bal. l. digna. supra de leg. I
d c. super eo. c. fi. de simo.
e c. cũ ad monasteriũ II de sta. mon.

uxor non erat, ualere id constat[f]*: si uerò id agatur, ut in matrimonio persistat, adhuc non ualere transactionem* Rim. *censuit, quasi pecuniam dari uxori à marito non liceat, ne matrimonia uideantur uenalia*[g]*: quam sentẽtiam & alij recentiores probant, licet crebrius aliud receptũ sit, cui receptæ opinioni in his casibus erit locus, in quibus licite pecuniã mulier accipit: ut si non à marito sed ab extraneo detur*[h]*, uel si dotis aut donationis propter nuptias nomine daretur*[i]*, uel si ex iusta aliqua causa*[k]*. Idem putarim, & si iuramentum promißioni accesserit*[l]*.* Nam *& receptius est, tali casu inter uirum & uxorem donationem ualere*[m]*. Sed tamen melius est simpliciter* Bartolum *sequi, ut propter rei ambiguitatem transactio generaliter sustineatur quoties pro matrimonio interponitur.* Et *hæc quidem sexcentis auditoribus dictabat* ALCIATVS *in* Florentiß. Bituri*gũ academia, pridie Cal.* Se*ptẽbres.*

M. D XXX.

f c. lator. de re ind.

g l. si stipulatus fuero te sisti. §. fin. de verb. ob.

h l. Titio centũ. §. Titio, de condi. & dem.

i Glos. d. §. si.

k l. creditor. §. lucius. mãd. l. qđ si uir. cum seq. de do. inter virum.

l c. de illis. de cõdi. app.

m No. l. pacta. quæ contra. supra. tit. j.

CONSVLTISS. VENERABILIQ. PATRI GVLIELMO CAMBRAICO ANDR. ALCIATVS S.

Cum nuper inclytæ huius urbis Quartūuiri, Regijq́; magistratus adoptandum me in regentium doctorum (quos antecessores à Iustiniano appellatos arbitror) collegium procurassent, & ex amplißimi illius ordinis lege, publice mihi de iure respondendum esset: accepi cōstitutionē, de quinq; pedū præscriptione, interpretandā: quam, quo successu declarauerim, tu ipse optime nosti, qui ei diatribæ pro Cancellarij quam sustines persona; non interfuisti solū, sed & præfuisti. Cæterùm cū qui aderāt omnes, factum sibi satis non arbitrarentur, nisi quæ tradideram excipientibus dictarem: malui potius per Chalcotyporū formulas ea publicare, ut quæ tum in academia solis auditoribus disserueram, in omni omnium professorum theatro possent innotescere. Quod me hercle non à me idcirco factū est, quod dignas hasce nostras inuentiones arbitrer, quæ per doctißimorū manus uersentur, & qd' dici solet, Mineruæ in arce collocētur: sed ut qualicūq; meo & exceptorū labori cōsulerē, & quod magis me trahebat, ut Biturigū magistratuū erga me merita oībus testatißima facerē. Duxit honori Alexāder ille Magnus post tot uictorias, sibi ius ciuitatis à Corinthijs oblatū, nō recusauit Iul. Cæsar in collegiū poëtarū adsciri, & illo in ordine infra multos sedere, cū extra eū locū sup oēs longe prius

ge prius esset. At ego alienigena, & de patriæ meæ uel omnis Italiæ potius incẽdio ereptus, non summi beneficij loco id reponã? eũ mihi honorẽ habitũ, ut publico impẽdio ad hunc gradũ promouerer, quo honestiorẽ nec sperani quidẽ unquã. Digeßi itaq; in numerũ quæ dixeram, aliquãtulumq; locupletaui, & in libellũ coacta, tuo nomini dicare cõstitui, quod insigni uir probitate summaq; hũanitate præditus adeo me tibi deuincias, nouisq; quotidie erga me officijs uetera augeas, ut omnẽ paginã rationum mearũ impleueris, planeq; feceris, ut mihi in tuo hoc ære sit cõturbandũ. Addidi & præsignia Baccalaureorũ Licẽtiatorumq; (ut uocãt) argumẽta, qbus cõclusiones illas nostras subuertere conati sunt: tum quod & memoratu digna, & instituto operi necessaria existimarem, ut summotis obicibus traditionũ nostrarum, ueritas magis elucesceret, tũ & quod uiderẽ nostræ huius academiæ famã sic quoq; potißimũ ꝓpagari posse, si ad manus curiosorũ & hæc pueniręt: unde agnosci posset quia indole, quo successu huiusmodi studia ab hisce λύτοις ϗ προλύτοις tractentur, qui nostris auspicijs militant. Tu uale, & Alciatum tibi addictum mutuo, quod facis ama.

BITVRIGIBVS NONIS AVGVSTI M D XXIX.

ORATIVNCVLA AD ASTANTES OMNIVM FACVLTATVM DOCTORES.

Qvi regẽtiũ doctorũ sacris initiãtur amplis. patres, qq; exhausti ĩ legũ studijs laboris præmiũ illud accipiũt, solẽt ab initio nõ pauca de professionis

feßionis suæ laudibus disserere, quo scilicet animos au[di]entium ad capessenda huiusmodi studia alacriores efficia[nt], suamq́; omnibus operam commendent. Quod & ipse diligenter facturus fuissem, si aut tali hortatione indigere auditores meos cognouißem, aut satis uirium mihi ad eam rem condignè tractandã superesset. Sed quum spõte sua uelisq́; & remis eos currentes uideam, non est quod rem actam aduersus uetus iuris peritorũ prouerbiũ in præsentia agamus, disciplinarũ uero laudes si recenseã, onus humeris meis longe maius suscepero: quæ ut in se clarißimæ sunt, & sideribus quoq; ipsis lucidiores, ita etiam nõ parũ fulgoris à profeßoribus ipsis accipiunt. Quis enim diuini, quis pontificij, quis ciuilis iuris, quis rerum naturalium prudentiam non summæ existimationis esse ducat? quæ à uobis celeberrimis Theologis, Iureconsultis, Philosophisq́; tanta cum laude pertractetur. Merito igitur satius apud me & uerius erit, huiusmodi silentio quod de Carthagine Sallustius ait, præterire quàm pauca dicere. Qua in re & præstantißimum Philosophum Ptolemæum imitabor, qui cum de cæteris disciplinis diligentißime scripsisset, Theologiam Physicenq́; omisit, quod scilicet supra ingenij sui captum eas artes esse iudicaret. Quid enim ipse de uestris uirtutibus uerba facere audeam? & solem, quod aiunt, facibus illustrare, præsertim cum hodie ad clepsydram mihi dicendum sit, & unius horulæ spatio longißima legis nostræ materia explicanda. Necessario igitur hæc omnia, ut præcipuus Poëtarum inquit, spatijs exclusus iniquis, Prætereo, atq; alijs post me memoranda relinquo.

ANDREAE

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. DE QVINQVE PEDVM PRAESCRIPTIONE, LIBER INCIPIPIT.

AEC *constitutio tam breuis concisáq; est, ut neq; diuisionem, neq; in summa compendium aliquod admittat. Adeo autem existimata est difficilis, ut Petrus Bailardus non incelebris tempestate sua professor, ingenuè fassus sit, eam à se non intelligi. At Azo Acursiusq; dignum fama nominis sui rati, nihil uideri in iure quod à se perceptum non fuerit, existimauerunt hac lege caueri finium regundorum iudicium, tum quoq; dari, cum de leuißima, nulliusq; æstimationis re agitur, idq; hac cõstitutiõe expressum, quod antea agenti soleret exceptio quinque pedũ obijci. Quid enim uilius passu terræ? id namque sunt quinque pedes, nempe quantum paßis id est apertis brachijs efficere quis potest, unde dictus passus.*

IMPPP. VALENT. THEO. ET ARCA. AVGGG. THEODORO PRAEFEC. PRAET. APHRICAE.

Vinque pedũ præscriptione submota, finalis iurgij vel locorum libera peragatur intentio.

ſus. Horum ſententiæ autor uideri potuit Iſidorus, qui etymologicω̃n lib. v. cap. xxv. finium regũdorũ, inquit actio dicta eſt, eo quod per eam regãtur fines, utrinq; ne dißipentur dummodo non anguſtiore quinq; pedum loco ea controuerſia ſit. Sed hanc ego interpretationem probare non poſſum, quod mihi non ſit uериſimile de quinq; pedibus inter fines iudicium olim non conſtitutum: diuinantq; id interpretes nullius legis argumento ducti, nec Iſidorum quidem adducunt, qui ut ſcimus omnes, malus eſt latinitatis autor, olim apud proauos magno in pretio fuit, nunc deorum beneficio repulſa ignorantiæ caligine, & inſtauratis Græcæ Latinæq; linguæ ſtudijs, nequaquã idoneus habetur, quem lectione ſua docti dignentur. Sed & qui credemus de quinq; pedibus nõ redditum olim iudicium, cum de modica glande [a], de piſce, de ouo conſtitutæ ſint actiones [b]? Atqui traditum cõmuniter eſt omni tempore de re minima actiones à prætore conſtitutas, iuſq; tum prouocãdi indultum [c], præterquã cum extraordinario iudicio quis experiri uelit, uel aduerſus ius commune intendere [d], quorum neutrum hoc caſu erat. Adde quod quinq; pedum exceptioni locum fuiſſe in iudicio finium regundorũ Caius iureconſultus, ex Solonis lege, eſt autor [e], cũ eum qui in finibus ſui prædij arborẽ plantat, iubet quinq; pedum ſpatiũ relinquere, nec adeo uilis ſit quinq; pedũ ſpatij æſtimatio, ut de ea reddi non debuerit iudicium, quũ plerunq; ex qualitate loci & cõmoditate uicini intendatur pretium: quo fit ut omnino uideatur Accurſij hæc ſẽtẽtia reijcienda, quamuis Baldus Paul, Sali. & pleriq; alij in eam iuerint. Hinc factũ

a l.j. de glã. legen.
b §. gallinarũ. inſtit. de re. diui.
c l. ſi ꝓprietarius. de dã. infe.
d l. ſi oleum. de dolo.
e l. fi. ff. eo.

ut Petrus Crinitus de honesta disciplina lib. xxv. cap. IIII. ad Caij Solonisq; legem rescriptum id referendum existimauerit, quo loco uerba legũ tanquam à decemuirorum fuerit cõsilio ex formula recenset, atq; adeo leges ipsas gignit, oblitus apud Caium in Pandectis suis Florẽtinis nusquã quinq; pedes legi, sed duos τὰ δὲ ἄλλα δένδρα δυὸ πόδας, *Tametsi Bulgarus itemq; Plutarchi in Solone interpres aliter sensisse uideãtur, quod alibi à nobis traditũ, nec in præsentia disputandum est. Cæterùm et hæc interpretatio explodẽda est, quæ correctionem inducit, & eam Caij legem summa editam ratione abolet. Cur enim credamus hic cõstitutum, ut uicinus in cuius finibus intra statutum terminum plãtata sit arbor exceptionẽ huius rei causa edens non audiatur? atqui uidemus alijs quoq; recentioribus principum sanctionibus hanc rem non neglectam. ut cum Arcad. & Hono. inter meniana, quæ Græci* ὀρσοτύγας *uocant, liberi aëris spatium pedum x. iubent relinqui*[f]*, uel cum Theod. iunior arbores nullas intra totidẽ pedes iuxta aquæductus plãtari præcipit*[g]*, quæ omnia summa ratione constituta haud ita facile abrogari ea correcta posse credendũ est. Verùm nec uerbis legis hæc Criniti expositio conuenit: quum enim is qui intra quinque pedes arborem serit, in suo serat, quorsum opus est eum quicquam intendere, quin potius aduersarium suum actorem facit? & agentem exceptione quod lex Caij abrogata sit summouet? non ergo præscriptio ipsa summota, sed intentio, id est uicini actio esset, merito igitur diffinimus non esse bonum iuris interpretem hũc Crinitũ, sed consultius eum factu-*

f l. penulti. C. de ędi. pri.
g l. omnis. C. de aquædu. lib. xj.

rum

rum fuisse si intra studiorũ humanitatis cãcellos constitisset, memor illius senarioli. Quam quisq; nouit artẽ in hac se exerceat. Sciẽdum itaq; lege duodecim tabularum cautũ, ut inter uicinorũ prædia cõstitutis finibus quinq; pedum spatiũ relinqueretur, quo ire, agere uterq; dominus posset, itemq; ut circũuerti aratrũ facto eatenus sulco ualeret. Id spatiũ usucapi eadem lege prohibetur, deinde post decem uiros lata est lex Manilia, quæ quoties de his quinq; pedibus cõtrouersia esset, eligi arbitrũ seu agrimensorẽ iußit, qui fines eos regeret, & ex arte sua cõstitueret. Vltra uero quinq; pedes, quoniã lis tũ nõ finalis sed ꝓprietatis uidetur, prætor erat adeũdus, quod & quadam epistola ad prouinciales Impe. Constãtinus declarauit. Hinc M. Cicero lib. de leg. primo in emẽdatis codicibus, cũ docuisset Peripateticos ab academicis non rebus sed uerbis dißentire: Controuersia, inquit, de finibus nata est, in qua quoniã usucapionẽ XII. tabulæ inter quinq; pedes esse noluerunt, depasci ueterem poßeßionẽ academiæ ab hoc acuto homine non sinemus, nec Manilia lege singuli, sed nos tres arbitri fines regemus. Ostendit idem & Agennius Vrbicus, qui de constitutionibus agrorum scripsit, & huius argumenti Iunij Nypsi libellum est interpretatus. Cum enim Iunius Nypsus docuisset de rigore & fine cõtrouersiã esse quoties inter duos plures'ue terminis ordinatis, secundum legem Maniliam intra quinq; pedes agitur, subiecit ille hæc uerba, de fine Lex Manilia quinq; pedum latitudinem præscribit, quoniam hanc latitudinẽ, uel iter ad culturas accedens occupat, uel circũactus aratri, quod usucapi non potest, iter

enim nō qua ad culturas peruenitur, capitur usu, scilicet quod in usu biennio fuit. Refert idem Agennius cōstitutionis huius uerba longe diffusiora, ut appareat à Triboniano concisam, & in Iustiniani codice magna sui parte mutilatā fuisse. Ea olim sic erat. *Quinq; pedum praescriptione summota finalis iurgij uel locorū libera peragatur intentio: sola sit igitur huiusmodi legibus una praescriptio, quae improbi petitoris refrenare poßit inuidiā, si ueteribus finem cum signis limes inclusus cōgruū erudita arte praestiterit: nec uerò prolixioris tēporis in huiusmodi locum habebit ulla praescriptio, quum diuturno ocio alienū rus quisq; asserat se diligentius coluisse, quando omne huiusmodi iurgiū solo praecipimus iure discindi, quo artis huius peritis omne commisimus sub fideli arbitratione iudicium. Datū* VII. Cal. Aug. Augusto & Batone Conß. Refertur ibidem & huius tituli lex ultima his uerbis: *Cunctis molitionibus & machinis amputatis, finalibus iurgijs omnem modū quē praescribimus, ac de eo tantum spatio, hoc est, quinq; pedū qui ueteri iure praescripti sunt, sine obseruatione tēporis arbitros iußimus iudicare.* Quibus uerbis apparet, priore cōstitutione non hoc fuisse actum, ut praefinitio illa quinq; pedum tolleretur (quod & infra disputaturus sum) sed ut secūdum limitem ab agrimensoribus iudicaretur, reiecta omnibus usucapione seu praescriptione, quae ex poßeßiōe diutina uicino acquisita diceretur. Quāuis enim per recentiorū Caesarum leges generaliter fuisset constitutū, ut omnis actio, omnis res spatio x. uel xx. uel xxx. uel xl. annorū acquireretur, huiusmodi tamē generales cō-

stitu

stitutiones ad eum casum trahendæ non sunt, in quo specialiter lege ueteri, prouisum erat[h]. Vnde sequitur ut cũ specialiter duodecim tabulæ usucapionẽ inter quinq; pedes esse noluerint, nec hodie qdẽ, quãuis prorogato tẽpore, usucapioni sit locus, & noua lex à uetere declaretur. Et ex his prima cõclusio quã disputãdã ꝓposui defendi põt. ANNOTANDVM in primis est inter quinq; finium pedes nullã esse præscriptionẽ seu usucapionem, quod M. Cicero & Agẽnius Vrbicus testãtur, & relatũ erat in sequẽti Theod. Arcadij, & Honorij cõstitutione, cui in fronte nõ absimile, quod & iure põtificio traditũ est, in diœcesum & sacrarũ præfecturarũ, itemq; parochiarum finibus[i], usucapioni locũ nõ esse, idq; causa euitandæ (ut interpretes aiunt) cõfusionis[k]. Sed & in regni uel imperij confinijs præscriptioni locum nõ esse uerius est, & agros limitaneos aduersus milites, qbus aßignati sunt nunq̃ usucapi[l], quod scilicet publice intersit ad solos milites eos pertinere, qui fortius ꝓ Repub. decertabunt, lõgiusq; hostes submouebũt si etiã de propria ipsorum re agatur: quã rationẽ in Alexãdri uita Ael. Lãpridius refert. Cæterum cũ hæc exẽpla diuersis rationibus subnixa sint, apparet dißimilia à casu quo de agitur esse. Putauerim igitur idcirco prohibitam inter quinq; pedes usucapionem, quoniã qui intra eos poßidet, iure cuiusdã facultatis poßidere uidetur[m]. Nec enim fuit æquũ in id uicinos adigere, ut fines accuratè custodiant, inuicemq; qualibet hora digladientur ne limes excedatur, cum huiusmodi rixas lex abhorreat, ceu longe omniũ perniciosißimas[n], nam & uetutiß. poëta Phocylides,

h l. sciendum. in princ. qui satis. cogant.

i 16. q. 3. quicunque.

k c. super. de par.

l l. agros. C. de fund. limit.

m l. ij. de uia pub.

n l. cum opor-tet. infra de bo. quæ libe.

Ἀγροῦ γειτονέοντος ἀπέχεο μὴ δ' ἀρ ὑπερβύς,
Πάντων μέτρον ἄριστον, ὑπερβασίαι δ' ἀλεγειναί.
Vicini caue transilias confinia fundi.

Optimus in rebus modus, usurpatio praua est. In his *enim iurgijs inter uicinos plerũq; uidemus, ut qui huma nior & melior fuerit necesse habeat succũbere, qui uerò deterior est, lucrũ faciat*[o], *merito igitur inhibita est usu capio, iubeturq; ut ex limitibus solis res iudicetur, quum quicquid ultra possessum sit, iure uicinitatis & amicitiæ uideatur potius usurpatũ*[p]. *Accipiẽda enim hæc est interpretatio suadẽte humanitate, quũ alioquin qui usucapioni uel præscriptioni innititur impio remedio uti uideatur*[q]. *Vnde & arbitri in quos hac lege cõpromissum est, ut secũdũ æquitatẽ ius dicãt, præscriptiõis exceptionem non admittent, quòd à plerisq; traditũ, in præsentia subuertere, nõ attinet*[r]. *Receptius tamen uidetur, usucapionẽ aduersus naturalẽ æquitatẽ nõ esse*[s]: *quũ lex bono publico introductã asserat, ne dominia rerum in incerto sint*[t]. *Sed quo modo hæc uerba intelligem⁹, an quia aliâs difficulter dominium probari posset nisi ex possessione quæreretur, quæ sentẽtia* Iac. Alberici, *aliorumq; ueterũ fuit?* Et non arbitror. Quid *enim publice hoc interest, quum omnino penes alterutrũ uel possessorẽ, uel actorẽ remanere res debeat: nec rei publicæ interest unũ magis q̃ quẽlibet aliũ eã habere, dũ municeps sit*[u], *an qd'* Pau. *Cast. uidetur sensisse, ut quilibet possessor dominij sui sit certus, tũ enim diligẽtius colet?* Et *neq; hoc probo, quum cultura utilitatẽ singulorũ annorũ repræsentet: quæ res colonos quoq; & partiarios nostros diligenter efficit.*

Adde

o l. iij. de don. inter vir. & vxor.
p l. qui iure. & acqui. pos.
q §. habeat. in auf. vt eccl. Roma.
r Feli. rub. de præscrip.
s Glo. c. ius generale. j. di. ftinc.
t l. j. de vsuca.
u l. sed & si. §. consuluit. de peti. hæredi.

Adde quod nec tanta hæc est utilitas, ut ideo priuari iure
suo q∫quã debuerit. Crediderim igitur in eo uerti bonũ,
ne dominia sint incerta, quoniã huiusmodi ex incertitudi
ne lites oriebantur [x], *quas finiri publice interest.* Et *hac*
ex ratione uidetur illa quæstio esse decidẽda, qua dubita
tũ fuit, an is qui bona fide rẽ usucepit, si deinde cognoue
rit ad quẽ rei dominiũ pertineret, in foro conscientiæ (ut
uocant) restituere teneatur? & mihi uisum est teneri [y]*,*
quoniã hoc, in foro cessat ratio legis, quæ usucapionẽ in-
duxit ut litiũ finis esset, at in eo foro nullus est litibus lo-
cus [z]*, sed debet quilibet* CHRISTI *sacris initiatus bonã*
fidem agnoscere, & ultrò rem ad dominum deferre, qui-
buscunq; enim uerbis lex loquatur, iubeat, fingat, præsu-
mat [a]*, nunquã naturalẽ illã iustitiã abolere potest, in qua*
cardo omnis fundamẽtumq; euangelicæ ueritatis resìdet.
Hinc uidemus, quod si lex prohibeat uxori ultra cẽtũ re
linqui, si quis supra legitimũ modũ illi reliquerit, mona-
chosq; instituerit, debebunt hæredes scripti Christiana
pietate admoniti cõniuẽtibus oculis permittere, ut qualis
cũq; testatoris uolũtas obseruetur [b]*.* Peccat *enim hæres,*
qui uolũtatẽ testatoris nõ seruat, tametsi nõ solẽniter fa
ctã [c]*, quapropter etiã si in codicillis qnq; testes nõ inter*
uenerint, obseruãdos tñ esse Corn. cẽsuit [d]*: nã et* Pli. *Cæci*
lius epist. li. v. Legatũ inqt, Reip. factũ, si ius aspicias irri
tũ, si defuncti uolũtatẽ ratũ & firmũ: mihi aũt defuncti
uoluntas (uereor quã in partẽ iurecõsulti quod dicturus
sum accipiãt) antiquior iure est. Hinc stipulatio alteri fa
cta in eo foro obligat, quum iure ciuili sit irrita [e]*, hinc si*
quis ad sacerdotij opulenti munus sit designatus, tametsi

x l. fi. pro suo.
y Bar. ĩ extrau ag. verb. ad denunciationem.
z c. nouit. de iudi.
a Bal. auth. ad hæc. C. de vsur.
b Bald. cõsil. 419. vol. 5.
c Ang. l. qdã. §. illo. C. de neces. ser.
d Corn. cõsil. 119. volu. 2.
e Feli. in proœ. Greg.

solenniter allectus nõ proponatur, & ideo iure humano destituatur, in cõscientiæ tamẽ foro propter eligentiũ uoluntatẽ, est tutus[f]*. Sed & si creditor à iure suo legis iussu ceciderit, nõ tamẽ ideo in eo foro debitor absolutus cẽsebitur, nisi re aliena demũ restituta*[g]*, sic & qui solũ pactione nuda contraxit, & iure ciuili conueniri nõ potest, diuino tamen iudicio reus cẽsebitur*[h]*, & hæres qui inuẽtarium rite nõ confecit, supra hæreditatis uires diuina lege nõ obligatur*[i]*, quum aliter sit à Iustiniano cautũ, & eius calculus qui dignũ elegit, omisso sciẽter digniore iure pontificum ualet, in foro conscientiæ periculose egisse dicitur*[k]*. Sic qui alicui dãnum culpa leuissima dedit, humano foro resarcire id aduersario debet, diuino non debet, quod eius ignorantiæ in eo succurritur*[l]*. Sic & uulgò dici solet, licere cõtrahentibus, ut inuicẽ se decipiant quod iure fori, nõ iure poli est*[m]*. Sic iure ciuili cui furtũ factum est, duplũ uel quadruplum exigere potest, at lege diuina sorte cõtentus esse debet*[n]*. Eadem ratione qui exceptione rei iudicatæ tutus est, ante deum nõ erit tutus, si aliquo tẽpore sciuerit rem petitoris fuisse, cuius scientiæ probatio nulla alia erit quàm ex ipsius cõfeßione*[o]*, cum alioquin ignorantiã allegare poßit & præsumptionem legis, quæ ex sentẽtia oritur, sequi. Hinc etiã fit ut mater ab hæreditate filij per substitutũ pupillo expreßim datũ exclusa, poßit tamẽ in foro cõscientiæ quadrantẽ iure naturæ sibi debitũ petere, quod in eo casu iniqua duraq; sit lex ciuilis, unde ipsa omnino reijcitur. Cuius sententiæ assertor est Archid.*[p] *Cor. Deciusq;*[r]*. Sic & mulier, quæ non autore agnato contraxit tametsi lege municipij non obligetur,*

f Inn. c. innotuit. de eo q fur.
g Bar. l. si pœnæ. de cõdi. indebi.
h Bald. c. j. de pactis.
i Doct. rub. de acqui. hære.
k Abb. c. cõstitutis. d' app.
l c. j. de cõmo. Inn. c. sicut. de homicid.
m Butr. c. pen. de empt.
n xij. q. ij. fraternitas.
o Abb. c. nouit.
p c. si pater. de testa. in. 6.
r l. precib. C. de impu.

obligetur, foro tamen diuino censebitur obligata [f], *dum decepta non proponatur. Sic generaliter uidetur constitutum in eo foro obseruandum esse testamentum, quãuis in eo soli duo testes sint adscripti* [t], *quia diuina sanctione dicitur: In ore duorum uel trium est omne uerbum. Et ideò plerisq; uisum est, hæredẽ qui non solenni testamẽto scriptus est, si de uoluntate testatoris certus sit, iuste eo in foro adiri posse, fructusq; uero domino acquirere* [u]. *Quapropter & cũ testator filio si decederet sine liberis fratrem substituisset, isq; religioni nomẽ dedisset, responsum à plerisq; scio, diuino in foro substitutioni locũ esse: quoniam Iustiniani sanctio, qua monasteriũ prætulit* [x], *uoluntati testatoris aduersatur, cuius summa ratio apud mystas esse debet. Et ex his uidetur probabilis esse nostra conclusio, ut qui sola præscriptionis exceptione est tutus, in foro conscientiæ tutus non censeatur: nam si nesciat rem ad aliũ pertinere, præsumptioniq; adhæreat, quam lex ex temporis lapsu induxit, is non sola præscriptione est tutus, sed ignorantia, quæ apud deum ueniam meretur* [y]. *Quod si qua pronunciato huic nostro adhuc aduersentur, à me inter disputandum submouebuntur.*

ANNOTANDVM *iterum est, ex Accursij sententia præscriptionem hic pro exceptione accipi, uidenturq; nostrates existimasse idẽ prorsus esse præscriptionem quod & exceptionem* [a]. *Hinc in Rubrica dicitur de exceptionibus seu præscriptiõibus. Et alibi præscriptiones fori à principio litigatoribus opponendas* [b]. *Et alibi omissam præscriptionem dilatoriam postea exerceri non posse* [c]. *Rursus præscriptio moratoria. Et ibidem præ-*

f Abb. c. rela. tũ. infra de testa.
t c. cum esses. de testa.
u Anch. regul. possessor.
x Authẽ. nisi. C. ad Treb.
y xj. q. iij. excell. & seq.
a Mod. rubri. de excep.
b l. fin. C. eod.
c l. penul. eod.

ſcriptio peremptoria[d]. *Item præſcriptio quinquennalis aduerſus tabulas nō iure perfectas*[c], *& præſcriptio instrumenti falſi*[f], *& præſcriptio aduerſus appellationē, in qua aduerſarij nomen nō ſit expreſſum*[g], *& præſcriptio militiæ qua miles officio procuratoris fungi prohibetur*[h]. *Sed & Iulianus nihil, inquit, proponi cur præſcribere curator poßit in cognitione ſuſpecti tutoris*[i] *&c. Hinc lex præſcriptionē, quatenus uſucapionem complectitur, etiam ſimpliciter exceptionem appellat*[k]. *Hinc rubrica de annali exceptione, & alibi exceptionem* x x x. *annorum &c. Quibus omnibus ſatis oſtenditur idem præſcriptionem & exceptionem eſſe. Sed tamen contraria ſententia ex eo probabilis eſſe uidetur, quia proprie præſcriptio rerum immobiliū uſucapio eſſe cenſetur, quam* ὁμοιοτελευτάιως *ſic recētiores diffiniunt*[l]: *Eſt quoddam ius ex tempore cōgruens, autoritate legum uim capiens, pœnam negligentibus inferens, finē litibus imponens. Qua ex diffinitione in noſtra lege ſupra hanc uocem accepi: dum uſucapionē inter quinq; pedes ſubmoueri arbitratus ſum. Nec negari poteſt hanc quoq; ſignificationem huius dictionis eſſe*[l], *tametſi ea diffinitio mihi nō ſatis placeat, quum quandoq; etiam aduerſus eum præſcribatur, qui nullius negligētiæ reus eſt*[m], *qualis eſt qui ignorat*[n]: *is enim ex proprietate ſermonis, quæ in diffinitionibus obſeruāda eſt, nō rectè dicitur negligere: nam & non ſemper præſcriptio finem litibus imponit, imò plerunq; litis ingreſſum non impedit, eiuſq; probatione opus eſt*[o]. *Adde quod iureconſulti finitionem ſufficere uerius eſt, qua ille uſucapionem eſſe dixit*[p] *acquiſitionem,*

d l.ij.de prec. imp.
c l.contra.C. de.
f l.q agnitis. ff.de exc.
g l.ſcio.de ap.
h l.ita. C. de proc.
i f.fi.de ſuſpe. tuto.
k l.pen.§.fin. C.de præ. ſcrip.xxx.
l In rubri. de præſ. extra.
l l.quēadmodum. C. de agri.& cēſi. lib.xj.
m l.fina.C.de præſcriptio. longiſ.
n c.q i diuer. de cōc.præben.
o Bar.l.fi.pro ſuo.
p l.iij.de uſuc.

tionem, uel adiectionem dominij per continuationē temporis lege diffiniti. Quæ diffinitio & in rebus mobilibus, & immobilibus procedit, quum utranq; indifferenter, & promiscue Iureconsulti usucapionem appellent. Dicitur autem adiectio dominij, quia uerum dominium ex cōsensu nō transfertur, sed ex autoritate legis. Vnde & adiectio bonorum, ubi proprie nō est hæreditas, sed sola principis autoritate quis pro hærede habetur [q] *& adiectio familiæ* M. Cice. & Corn. Tacito lib. XVII. *& adiectio pignorū in causam iudicati captorū, cum uenduntur autoritate iudicis, domini cōsensu nō expectato* [r], *& adiectio in diem, quod translatio dominij uerè non fiat, utpote, quod in aliū qui licitatione superauerit, trāsferri posit. In usucapione enim lex ueri domini autoritatē, atq; eius personæ & medullis ius inhærēs omnino auferre nō potuit* [s], *licet illud inefficax reddiderit, & quoddā instar eius dominij alteri adiecerit, quod dominium directo acquiri usucapione rerum mobilium, utiliter in rebus immobilibus bona fide possessis, per exceptionē tantum, quādo mala fides suberat, communiter traditū est, quod ut uerū concedamus, omne, eius adiectionis appellatione continetur.* Nec in ea diffinitione fuit necessaria tituli uel bonæ fidei expresio, quod Paul. Cast. credidit, *quum hæc substantiam usucapionis intrinsecus non respiciant, sed sola possessio referenda fuit. Vnde usucapio dicitur, id est acquisitio per usum, id est possessionem: hinc'que fit ut defectus possessionis quandocūque superueniens usucapionem interrumpat* [t], *cum in bonæ fidei defectu secus sit* [u], *est autem usucapio uox ipsa*

q Instit. de eo cui lib. cā.

r l. a diuo. § si pigno. de re iudica.

s l. qui ergo. de pec.

t l. naturaliter. de vsucap.

u l. iusto. § ectl poss.

effectus significatiua, ut merito nõ debuerit per causam suam simpliciter definiri. Et haec quidem uera sunt, sed tamen nõ ideo adhuc declaratũ est, quae propria sit praescriptionis significatio. SCIENDVM *igitur exceptionem generale nomẽ esse cuiuscunq; defensionis quoquo modo actioni abiectae*[x] *: praescriptionẽ uerò eã dici, quae directae intẽtioni nõ aduersatur, sed solũ de ea limitat. Fab. Quintil. lib.* VII. *cap.* VI. *Cũ ex praescriptione lis pẽdet, de ipsa re quaeri nõ est necesse, ut cũ ignominioso patri filius praescribit, de eo solo iudicatio est, an liceat: quoties tamẽ poterimus, efficiẽdũ est, ut de re quoque bene sentiat. Et paulo inferius: Sed frequẽtius etiam quaeritur de intẽtione, & quae sequũtur. Quibus uerbis apparet exceptionẽ intẽtionis esse: quae directo agẽti repugnat, praescriptionẽ, quae intentionẽ quidẽ non negat, sed eã restringit, ut co[illegible] casu, quo agitur, nõ procedat. Victorinus praescriptionem eandem appellari posse & exceptionem ab Oratoribus ait, in iure autem praescriptionem dici ipsum ius propositum, exceptionem autem quum ius ipsum propositum ab actore, aliter reus accipit interposita aliqua cõditione &c. Solebat enim exceptionum omnium sic formula concipi, ut per dictionem si non, uel similem obijcerentur. Vnde illud: extat Neruae & Atilicini sententia, dicentium ita esse excipiendum*[y], *si inter me & te non conuenit ut uniones reddantur. Et alibi: Aduersus exceptionem hanc*[z], *si non eius sit res, replicatione adiuuabitur, aut si res iudicata non sit, rursus dabitur possidenti haec exceptio*[a], *si non conuenit ut eadem res mihi quoq; pignori esset: iterum, & ille excipiat, si*

x l. ante pe. C. de excus.

y l. apud. §. item quaeritur. de doli excep.

z l. si q̃s rẽ. de exc. rei iud.

a l. si debitor. de pigno.

piat, si non cōuenit ut sibi sit res obligata. Igitur si exceptio opposita, huiusmodi esset, ut intētioni nō aduersaretur, quia etiā si intētio uera fuisset, nihilominus exceptio procederet, nō erat aliter de ueritate intētionis quærendū, sed statim de exceptiōe cognoscebatur. Et ideo præscriptio dicta est, quod anteq̄ actor probasset, ea scripta obiectaq; in controuersiā deducebatur. Hinc moratoriæ præscriptiones dictæ, & præscriptio militiæ, & præscriptio fori iureconsultis: sic Quintil. in declamationibus: Accusator præscribit, qđ bis de eadē re agere nō licet. Sic Vlp. [b] *marito iure mariti accusanti illa præscriptio obijcitur, si non legem prodidisse dicatur. Et alibi: Præscriptiones quæ obijci solent accusantibus adulterij, ante solēt tractari, q̄ quis inter reos recipiatur* [c]. *Hinc & Cicer. de finibus bonorum & malorum: Omnis autem in quærendo quæ uia quadam & ratione habetur oratio, præscribere primum debet, ut quibusdam in formulis ea res agatur. Hinc Quintil. libro. III. cap. VIII. Præscriptiōes inquit in quibus maxime uidetur manifesta trāslatio, easdem species habent, quas hæ leges quibus agitur de nomine, de scripto, de sentētia, de ratiocinatione &c. Victorinus quoq; in rhet. Cice. non multū distare trāslationem à præscriptione refert: sicut & Fortunacianus, qui translationem transferre actionem scripsit, præscriptionem perimere, ea enim à principio probata, extinguitur actio. Quo fit ut potißimū de dilatorijs præscriptio dicatur, siue à persona, siue à re, siue à loco, siue à tēpore præscribamus, cuius rei exēpla latius ille prosequitur: uerū & exceptiones quæ si probatæ essent litis ingressum*

b l. if. de adul.

c l. si maritus. §. pe. eo. ti.

gressum impedirent præscriptiones proprie dicuntur[d], quoniam & hæ à principio ante litis contestationem obijciuntur, fitq́; earum contestatio, deinde post iudiciũ acceptum actor intentionem suam probat[e], tumq́; reus cõtestatam præscriptionẽ quãdocunq; prosequi potest. Hinc est quod exceptio ex usucapione prouenieus præscriptio dicitur[f], quia agenti rei uẽdicatione dominio à principio præscribitur, fitq́; contestatio, si non tempore à lege diffinito possedissem, deinde lite cõtestata, et probato ab actore dominio possessor suam exceptionẽ probat, & absoluitur. Cæterùm quia aliæ exceptiones, quæ litis ingressum impediunt semper ferè in promptu habẽt probationem, ut rei iudicatæ transactæq́;[g], itemq́; iurisiurandi, usucapionis uerò non item (nec enim solent publica documenta confici quo quisq; tempore possederit) ideo frequẽtiore usu receptũ est, ut usucapionis præscriptionem dicamus, præscribendum enim contestandumq́; aduersus dominum erat, deinde post eius probationes, de præscriptionis ueritate ordinario iudicio docendum[h]. Et hæc ꝓpria est præscriptiõis significatio, quã ueteres iurecõsulti obseruarunt. Recẽtiores uero quosdã ex põtificibus imitati, hoc nõ satis percipientes in eam corruptelam inciderunt, ut se præscripsisse fundũ uel domum dicerent, cuius locutionis non arbitror exemplum apud certæ fidei autores reperiri. Nam & cum lex præscriptam actionem ait, non usu acquisitam, sed tempore exclusam significat * Hic igitur apparet præscriptione quinq; pedum exceptionẽ intelligi, quã quis obijcere uoluisset, quia quinq; illos pedes se usu cepisse attestaretur.

Rursu

d l. peremptorias. C. sen. ten. rescin.

e l. præscriptiones, cũ. l. seq. C. de excep.

f l. emptor. C de præscrip. long. tempo.

g l. transla. de verbo. sign.

h l. nã et post/ ea. de iureiu.

* l. si non. C. de iniur.

Rursus annotandũ est, dum lex ait, uel locorum, non simpliciter de quocunq; loco uel possessione hic accipiendũ. Agennius Vrbicus, Omnis inquit, cõtrouersia corã agrimẽsoribus est, aut de fine, aut de loco: de fine est, quatenus intra quinq; pedes cõtinetur, de loco est, quicquid eã latitudinem excedit, & ideo quæstio loci plerunq; ad ius ordinariũ pertinet, quia in ea locũ habet usucapio, olim biennij, hodie longi tẽporis, rarumq; est ut mẽsor ipse de ea dijudicet: quod quadã epistola ad Prouinciales Imp. Constantinus *cõstituit in hæc uerba, Si finalis cõtrouersia fuerit, tũ demũ arbiter nõ negetur, quũ intra quinq; pedes locũ de quo agitur apud præsidẽ esse cõstiterit, cũ de maiore spatio causa, quæ non finalis, sed proprietatis est apud ipsum præsidem debeat terminari &c.* De loci *quoq; significatione* Iurecõsul. *ita disseruit* [i], *ut locus portio sit fundi, qui & latere potest, quia suos fines adhuc non habeat, idcirco determinandus, diffiniẽdusq; sit:* Fun*dus uero omne sit, quicquid solo continetur:* Ager *autem species est fundi, quæ ad usum hominis comparatur* [k]. Possessio *ab agro iuris proprietate distat: quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus.* Possessio *ergo usus est, ager proprietas loci est.* Quæ *eleganter tradita à iureconsulto differẽtia, repræsore non caruit: nec erubuit* Laurentius Valla [l] *ea in re* Modestinum *ridiculũ imperitumq; appellare.* Perpendamus *igitur parumper quid sibi audaculus hic accusator uoluerit, & cum lege* XII. *tab. intra quinq; pedes æterna sit autoritas, non sinamus diutius alienos cum intra fines uagari,*

i l. locus. de verb. signi.

k l. quæstio. eod. titu.

l cap. 408.

uagari, qui eos non ſolum uſurpare, ſed etiam terminos ipſos exarare, & iuſto cultori diē confidētiſsime dicere, auſus fuerit. Quod & ſi à nobis alibi quoq; factum eſt, tamen & hic diffuſius attingere, clariusq́; ſentētiam noſtram explicare, nō ab re erit. Siquidē quod Græci dicunt δὶς καὶ τρὶς τὰ καλά. *Ait Laurētius inepte agere iurecōſultū, qui cū differentiā inter Agrum, Poſſeſsionē, Prædiumq́; reddere uelit, de poſſeſsione id eſt de uſu rei loquatur, quā Græci* κατοχὴν *dicunt, nec de ea ſignificatiōe quicquā agat, quum idē quod prædiū uel fundus ſignificat, ut apud Ciceronē, quū prata & areas poſſeſsiones appellat, & apud Quintil. quū de Priuernati, Albano Tiburtinoq; fundis, requirebat, inquit, ubi eſſent hæ poſſeſsiones. Sed ſciendum nec hāc quidē ſignificationem iureconſultis ignoratā fuiſſe, ſicut in eo qui poſſeſsiones ſuas legaſſet reſpōſum eſt* [m], *quod & alijs exēplis à me oſtendi poſſet* [n]. *Sed Modeſtinus eo in reſpōſo poſſeſsionem definit, & quatenus proprietatem quandam ſignificat, & quatenus etiā appræhenſionem & uſum. De primo ſenſu prius uidendum, ut Vallæ rationes ſubmoueri poßint, de alio deinde in gratiā noſtrorum doctorū aliquid ſubijciemus. Igitur Aelius Gallus iuris autor, quem & Gellius, & alij frequenter autorem laudant, & cuius nos in digeſtis pleraq; reſponſa etiamnum habemus, poſſeſsionē apud Feſtū definit, uſum eſſe fundi, aut ædificij: quæ uerba idē Feſtus paulo inferius declarans, poſſeſsiones dicit appellari agros late patentes, publicos priuatos'ue, quia non mancipatione ſed uſu tenebantur, & ut quiſq; occupauerat poßidebat, ut inde probetur poſſeſſionem*

m l. interdum. eod. tit.

n l. filij. §. fin. ad munici. l. fi. C. de fid. mi. l. ab execuſ. C. quorū appel.

sionem fundum dici qui nobis per usucapionẽ est acquisitus, & cuius proprietatem non habemus, cum ut supra ostẽderimus usucapione nõ uera proprietas sed adiectio quædã dominij transferatur, & in hac significatione hic accipit possessionem Modestinus, sicut in Honorij constitutione [o]. *Quum rura (inquit legislator) & possessiones quas curiales reliquerint, & possidere alios permiserint, penes eos, qui excoluerũt remaneant, sic & M. Cælius ad Cicer. Sum, inquit χρῆσιν tuus κτῆσιν Attici nostri, ergo fructus est tuus, mancipiũ illius, κτῆσιν appellat, id est, possessionem ius ipsum usu acquisitum, quod à mancipio non admodum distat. Lucretius,*
Vitaq; mancipio nulli datur, omnibus usu.
Varro de re rust. in emptionibus dominiũ legitimũ sex fere modis perfici autor est, hæreditatis iustæ aditione, mãcipio, iuris cessiõe, usucapione, sub corona, sub hasta emptione. Quæ latius à Boëthio Seuerino in Topicis declarata, hic repetere nõ est ocij nostri, quãdoqdẽ, hæc, quod ad Vallã attinet, satis & super. NVNC *de secũda significatiõe aliqd dicamus, & uidetur Modestinus possessionẽ sic diffinisse, ut sit usus rei apprehensæ à iure separatus: & uidetur hic usus generis, apprahẽsio proprij, separationis à iure, locũ differẽtiæ tenere. Vsus enim est generis hic nomẽ, quia possumus uti etiã citra nomẽ possessionis, ut qui iure familiaritatis* [p], *uel amicitiæ* [q], *ut qui iure facultatis uiæ publicæ usum retinet* [r], *sic quis opera amici utitur, sic utor beneficio tuo, & si qua similia.*
Ouid. Metamor. lib. VIII. *–utorq; Acheloë domoq;, Cõsilioq; tuo respõdit, et usus utroq; est. At apprahẽsio proprium*

o l. rura. C. de om. ag. des. lib. xj.
p l. qui iure de acquir. pos.
q l. j. & ot seq.
r l. ij. de via pub.

proprium uidetur possessiõis, quæ & ideo κατοχὴ Græce dicitur [f], *& à iure gentium inde orta est, & nomen quoq; ex eo habet.* Dicitur *enim poßidere, q potest sedere, & sic qui rem appræhẽdit, & ea propter appræhensionem, utitur. Corn. Fronto. In habente, inquit onus, in poßidẽte usus est. Corn. Tacit. in libro Germaniæ: Possessione & usu haud perinde afficiuntur. Sic Aelius Gallus apud Festũ, possessionẽ dixit esse usum agri, quod supra ostendi. Hinc usucapio, id est acquisitio, quæ per usum, id est possessionẽ fit. Inde alibi Iurecõs. Iniquißimũ, inquit, est auferre dominium quod usus nõ abstulit* [t]*: intelligitur enim possessio. Cicer. lib. 1. Top. Quoniam usus autoritas fundi bienniũ est, sit & ædiũ. Et Rursus: Quarum rerũ annuus est usus. Quod subijcitur à iure separatus, dupliciter potest intelligi: à iure, id est ab usu quatenus est seruitus* [u]*, itemq; à dominio, quia & dominium est iuris* [x]*. Possessio autẽ nihil cõmune habet cum dominio seu proprietate: unde & rei cuius dominiũ ad nos non pertinet, nec pertinere potest, possessionẽ tamẽ habere possumus: loquiturq; Iureconsul. eo in loco de re, quæ ad aliũ pertinet, nõ quod dominus rẽ propriam poßidere non poßit, sed ut differentiã agri & proprietatis, à possessione simplici declaret. Secundo modo potest intelligi à iure separatus, quia possessio sit facti, non autem iuris. Quapropter Paulus pupillum posse incipere poßidere existimauit, eam enim rem facti non iuris esse* [a]*: subijcitq; idẽ, possessionem rei à coniuge donatæ transferri, quoniam res facti infirmari iure ciuili non potest* [b]*. Sic & Scæuola: Possessionem hæreditas non habet, quæ facti est, & animi.*

f d. l. j.
t l. nec vtilem. ex quibus cau. maio.
u Inst. de reb. cor.
x l. si quis vi. §. differẽtia. de acquirẽ. posses.
a l. j. §. j. de acqui. pos.
b §. seq.

animi.[c] *Sic & Papin. Possessio, inquit, plurimum facti habet, causa uerò facti nõ continetur postliminio*[d]. *Nec me mouet receptissima nostratium doctorum distinctio, qua tradiderunt, possessionem dum nascitur, & ad essentiam suam perducitur, facti esse, at ubi iam acquisita est, esse iuris, nã pleraq; ex prædictis responsis de possessione uerba faciunt quatenus iam orta, acquisitaq; est. Si enim pupillus potest possessionẽ acqrere, quia est facti, utique & acquisitam cõseruare potest, quum nõ posset, si acquisita iuris esset. Sic & in postliminio nõ cõtineri causam possessionis lex ait, quoniã facti est*[e] *quod procedit etiam in possessione acquisita: nam in his, quæ dum acquiritur facti sunt, & quæsita sunt iuris, postliminiũ procedit, ueluti in contractibus, itemq; in hæreditatibus quorũ acquisitio est facti*[f]. *Necessario igitur dicendũ, possessionem etiã adeptam, facti esse. Atqui si fateamur possessionem dum acquiritur uel amittitur facti esse, eodem modo cõcedendum erit, dum iam nata est esse facti, ne dicamus acquisitam à principio substantiam amitti, nec in ea qualitate rem persistere, quam prima origine assumpsit. Tametsi etiam cauillo non careat hæc interpretatio: Quum enim lex simpliciter dicat possessionem esse facti, quid nos de eius acquisitione loquimur? quum absq; dubio hæc à possessione differat, sicut natiuitas & mors hominis ab ipso homine. Adde quod si diceremus possessionẽ iuris esse, quia ex ea iuris effectus seqretur, nihil penitus ab alijs rebus differret possessio. Lex ait stipulationem iuris esse*[g], *& tamen dum producitur est facti*[h]. *Eadem ait, è contrario pactiones simplices facti non*

c l.j. § sceuo la. si quis testa. lib.

d l. deniq. ex qb. cau. ma.

e l. in bello § factę. de cap.

f l. pro hærede. de acqu. hæred.

g l. si vnius § pactus ne. de pactis.

h l. j. de uerb. in princip.

facti non iuris esse & tamen dubium non est huiusmodi pacto dari exceptionem, quæ iuris est. Lex ait, cõtractus emptionis, uenditionis & cæteros iurisgentiũ facti esse[i], & tamẽ ex his oritur obligatio iuris uinculum. Lex ait, animũ esse facti[k], & tamen ex animo & cõsensu nascitur obligatio. Sic fundus re ipsa est corporalis, & tamen lex appellat iura fundi[l]: sic corporalis detẽtatio est meri facti, & nihilominus quãdoq; ius detẽtionis[m] legitur, nam & uulgo generaliter traditũ est ex facto ius oriri[n]. Quamuis igitur lex quandoq; dicat ius possessionis non uideri peremptum[o], non tamẽ sequitur possessionẽ iuris esse: qua ratione iudex cui mãdatum est ut de Titij iure cognoscat, etiã de possessiõe cognoscet, quia q̃uis possessio sit facti, cognitio tamen ad quem illud factum pertineat, est iuris[p]: nam & qui interdicto meri possessorij iudicij experitur, de iure suo docere debet[q].

i l. consilio. in fin. de cur. fur.
k d. l. ꝑ hęred.
l l. quid aliud. de uer. sign.
m l. si finita. §. si qs metu. de dã. infec.
n l. si ex pl. §. in cliuo. ad l. Aquil.
o l. peregre. de acqr. possess.
p l. non est mirum. de pig. actio.
q l. pe. de aqua quoti.

SCIENDVM igitur possessionẽ iure naturali inuentam esse, per appræhensionẽ & animum simul, quorum utrunq; est facti, & ideo locum habet etiã in his in quibus iure ciuili nõ consistit obligatio: quoniã quæ facti sunt, iure ciuili quo minus sint fieri nõ potest. Et ideo siue causa à iure improbetur, ut in donatione inter coniuges, transfertur possessio, siue res ipsa ꝓhibita sit possideri, ut liber homo, naturalis tamen possessio nõ uidetur impediri[r], siue persona possidẽtis à iure ciuili pro nihilo habeatur, ut seruus: nam & is uidetur posse naturaliter possidere[s]. Iure enim gentiũ serui ꝑ nihilo nõ habẽtur, imò nõ multũ à liberis differebãt, præterq̃ quod in manu & potestate domini erãt: unde eo iure legitimã in iudicio

r l. cũ hęredes. §. si. de acq. possess.
s l. stipulatio ista. §. hæc quoque. de uerb.

iudicio aduersus dominos stādi personam habebāt, ut in Iob c.31. Gē.c.15.c.14. reg. c.9.c.16.
Biblijs proditū est, & dominis absq; prole decedētibus
succedebāt: item militiæ nomen dare poterant, & bona
propria poßidebant, & si paulo opulentiores fuissent,
nec à munerū quidem publicorū administratione reijciebantur:
quod Politicorū IIII. cap. XV. Aristoteles censuit.
Sic & apud Germanos, inquit Tacitus, suā quisque
sedē, suos penates regit, seruis frumenti modū dominus
aut pecoris aut uestis ut colono iniūgit, & seruus hactenus
paret. Vnde satis arguitur iure gētium possesionem
seruis non inhibitam fuisse, quū eorum status solùm iure
ciuili diminutus sit[t]. Cæterum quoties lex ciuilis causam
improbat, ea naturalis possesio iniusta dicitur, & cōmētitio
iure perinde cēsetur ac si nulla esset[u]. Quapropter
si clam possesionem meā apprehendas, habebis quidem
uerā possesionem naturalem[x], sed quia respectu eius à
quo quis clàm ui uel precario poßidet, lex hāc possesionem
reprobat, iniusta dicetur, & interpretatione legis
pro nulla erit[y], respectu uero cuiuslibet alterius, tanquā
naturalis cōsistet, nec quicq̄ referret iusta an iniusta sit[z].
Et hinc est quod lex possesionem naturalem iniustā uocat,
ciuilē uero iustā, quoniā quoties naturalis iusta est,
eam lex approbat, & per approbationem eā qualitatem
sumit, ut ciuilis dicatur, nō enim ciuilis à naturali in substātia
differt, sed eiusdē est gnīs[a]. Et ideo lex simpliciter
ait, possesionis duplicē esse rationē[b]: est enim possesio
ipsa principaliter naturalis, sed per approbationē fit ciuilis,
quandoq; & per nouā illi traditā à lege formā, ut
in possesione quam à seruo acquiri supra diximus, quia

t l.qđ attinet. de reg.iur.
u l.si eum. de don.int.vir.
x l.iij.§.econtrario. de acquir.pos.
y §.qui ad nūdinas.
z l.si duo.vti pos.
a l.iij.§.gnāde acq.pos.
b l.nemo. C. eod.

iure ciuili pro nihilo habetur: & quicquid acquirit, domino acqrit: huiusmodi dominus ciuiliter poßidere existimatur: quod si iniusta sit serui possesßio, quũ lex talem nõ approbet, poßidere non censetur [c]. *Et quod in seruo dicimus, idẽ generaliter in quolibet qui in aliena potestate sit, q̃uis enim iure naturali ipsi poßideãt, tamẽ interpretatione legis possesßio patris uel domini esse cẽsetur. Et ideo lex ait cã possesßionẽ nõ solũ corporis, sed et iuris esse* [d]. *Eòdẽ pertinet & possesßio quã colonus noster inqlinus, fructuariusq́; & q precario rogauit, habet: licet enim ipsi naturaliter insistãt rei, & ideo crassa Minerua dici poßint naturaliter poßidere* [e], *tñ quia nomine domini poßident, is iuris interpretatione poßidet, nõ autẽ colonus uel fructuarius. Hinc lex, is inqt qui precario rogauit nõ poßidet, sed possesßio apud eũ qui cõcesßit, remanet* [f], *nã & fructuarius & colonus, & inqlinus sunt in prædio, & tamẽ nõ poßidẽt. Et alibi: Vsufructuarius usucapere seruũ non poteſt, quia nõ poßidet* [g]. *Et alibi: Rei depositæ apud deponẽtẽ remanet possesßio, nisi & ea apud sequestrũ deposita sit* [h], *& actũ ut neutrius possesßioni id tẽpus procedat. Talẽ aũt possesßionẽ domini lex ait plurimum ex iure mutuare* [i]. *quo fit ut generaliter cõstituere poßimus, possesßionẽ naturalẽ facti esse, ciuilẽ uerò iuris esse, non quod diuersæ sint omnino species, sed qd' qualitas ciuilis interpretationis ipsi naturali accedẽs, facit ut ciuilis nomẽ accipiat. Nec nouũ uideri debet quod à iure naturali uel gentiũ inductũ est facti existimari, qd' uerò à iure ciuili iuris esse, nã & hoc in pacto nudo uidemus* [k], *quod facti esse lex ait: idẽ in cõtracti*

c l. quod seruus. eo. titu.
d l. possessio. eo. titu.
e l. j § ducif. d. l. naturaliter. l. iiij. ad exhib.
f l. certe. de prec.
g l. acquiritur. in fi. de acq. re. do.
h l. licet. dep.
i d. l. possessio.
k d. l. si vnus. § pactus.

tractibus iuris gentium [l], *cum tamen stipulationem quia iure Quiritium introducta est, iuris esse dicat. Cuius rei est ratio, quod quæ iuris naturalis uel gentiũ sunt, lex intra meri facti cancellos reliquerit, quæ quoties interpretatione extra ueteres terminos porrigit, uel noua forma fulcit, iuris efficere dicitur.* Et *hæc ad diffinitiõis declaratione satis sint, nam si recẽtiorũ cõmenta hac in re uelim referre, haud quaquam facile esset modũ reperire, cum* xv. *diffinitiones ex se nostrates cõfinxerint, dum suo ingenio mauult quilibet credere, quàm* Iurecõsulti *placitis acquiescere.* Nec *me mouent quæ aduersus diffinitionem hãc intorqueri possent argumenta: qualia sunt seruus, colonus, fructuarius utuntur re domini, & tamen non possident: nam respondeo eum usum nomine domini esse, & ideo iuris interpretatione ipsum poßidere, quod suprà declaraui.* Rursus *adducitur, possessio absque animo non est* [m], *& tamẽ in diffinitione nulla animi habetur mẽtio, sed cum is, qui re apprẽsa suo nomine utitur animũ poßidẽdi habere præsumatur (ut enim solet dici* τῶν ἐντός, ἐκ τῶν ἐκτός *ab exterioribus deprẽdimus qd intrinsecus sit) quorsum opus fuit id exprimere quod omnino tacite inerat?* Rursus *qui detinet, ut qui in possessionem missus est, usum rei apprensæ habet, & tamen non poßidet: sed falsum est eum uti, cum solius custodiæ causa in possessione sit* [n], *atqui dominus ipse retinet usum possessionem'ue.* Possent *& huiusmodi alia adduci, quæ qd' leuiter ad rẽ faciant, nõ fuit operæpretiũ recensere.* POSTREMO *declaranda sunt illa uerba, peragatur intentio, & peragi ueteres dixerunt perfici, unde peragere reum dicitur,*

l d.l. consilio.

m l. quẽadmodum. de ac. qui. possess.

n l. iij. in fi. eo. titu.

o l.ij.de adul. qui accusauit, & facinoris conuicit, damnauitq;[o]. Et alibi: Permittendum est procuratori litem peragere[p], id est ad effectum & finem perducere. Intentio uero libellum petitionem'ue significat, quapropter intẽtio actoris proprie dicitur, si ex locato actum erit inquit lex[q], dicendũ est nec tenere intentionem, hinc intendere uerbum agere significat. Rhetores intẽtionem esse diffiniuerũt, ex qua status principium habet, & quæ depulsione conficitur, diciturq; apud eos simplex, cũ de uno tantũ facto ꝓponitur: cõiuncta, cum de pluribus, ut lib. VII. Quintil. ostẽdit: Quid est inquit Consultus Fortunatianus intentio? quod prima pars proponit, quæ facit litẽ, quod Græci uocant κατάφασιν. Quid est depulsio? quod secũda pars respõdet, Græci ἀπόφασιν uocant. Formatur aũt intentio ex ætio id est causatiuo litis, propter quod res in iudicium deducitur, depulsio ex synechonte, id est eo quod omnem defensionẽ cõtinet, ex synechonte autem & ætio oritur τὸ κρινόμενον de quo iudicandum est, quæ rhetorum traditiones non multum à nostris differunt, nam & apud Iurecõsultos intẽtio actio est, depulsio uero est exceptio intẽtionis, actio ex causa oritur, exceptio ex qualibet defensiõe: quapropter siue quis de facto, siue de iure agat, quæ illi exceptio obijcitur directo aduersans intentionis dicitur. Hinc Vlp. simpliciter ait exceptionem esse quod interponitur ad excludendũ intentionem[r], tametsi Accursius exceptionẽ intentionis esse existimauerit, quæ de facto agẽti obijcitur. Sed hæc sentẽtia uera nõ est, & ante nos à Zasio germanæ solidæq; doctrinæ Iurecõsulto quem uirum honoris causa nomino, confutata est. Cætera uidetur

o l.ij.de adul.
p l.qui procu. de procur.
q l.j.si mẽsor fal.
r l.ij.de exce.

uidetur intentio quoq; in reo dici posse, sicut apud Græcos ἀγωγὴ διμερής. Generaliter inquit Vlp.[f] *in præiudicijs actoris partes sustinet, qui habet intentionẽ secundum id quod intendit. Quod nostrates doctores accipiũt ut id uelit in præiudicialibus actionibus uel exceptionibus eum probare debere qui asserit. Quæ sententia ut in iure uera est, ita responsum illud illepidũ reddit & ociosum, quare nos aliter interpretandũ censemus, & ibi de præiudicijs tractari arbitramur, id est exceptiõibus, quæ agenti obijciuntur, quod præiudicium maiori liti nõ fiat. Nam si de ea maiore lite nõ solũ excipiatur à reo, sed intẽdatur, ipse incipiet actoris partes sustinere, sopieturq; interim actoris petitio. Exempli causa: Petis à me cẽtum aureos tanquam Titio debitos, cuius fuisse te hæredẽ asseris: ego excipio, eius me potius Titij hæredẽ esse, intẽdoq; petitionẽ hæreditatis, incipio actoris personã sustinere, quia hæc exceptio est præiudicialis. Is igitur qui intẽtionẽ habet, reus dicitur, quia ei datus est libellus, sed tũ fit actor cum ea intẽtio est secũdum id quod intendit, id est exceptione præiudicij summoueri poßit, quia fit secũdũ, id est post id quod ipse intendit, nempè exceptionem suã quæ maiorem litem intendit, & ideo priori præiudicat. Cum enim intentio sit prima pars quæ proponitur, si illi alia intẽtio maior obijciatur, cessat, & obijciẽs qui reus in frõte uidebatur, actoris partes sustinet. Plinius quadã epistola, Rogo inqt, intẽtionẽ scribẽtis accõmodes, id est habeas, assumas. Et hæc interpretatio πῃδρyῶς à me approbata qualis qualis sit, uulgatiore probabilior est.*

[f] l. generaliter eod. tit.

SED *hæc quidẽ hactenus. Vos uero auditores optimi,*

ut recte omnia, atq; ordine fiant, traditumq́; à maioribus morem obseruemus, ad disputationis aleam inuito, atque prouoco. Laudat lex Herenniũ Modestinũ[t], *qui plerasq; iuris nostri difficultates disputando bene, & optima ratione dissoluerit, receptumq́; est hoc argumentandi genere, pleraq; certius, omnia clarius percipi posse: dũ tamen senarij illius, quem P. Mimo tribuũt, non obliuiscamur:* Nimium altercando ueritas amittitur.

t l.fi. de mun.

Et quoniam à prudentibus institutum est, non minus honoris præceptori quàm parenti tribuendum, ne in me agentes aduersus prætoris edictum committatis, ueniam uobis experiundi libẽti animo cõcedo, isq; apud me summam gratiam acquiret, qui & ualidius nostra dicendo subuerterit. Agite igitur, & factitiũ hunc Herculem aggredimini, nõ tanquã Pygmæi, quorũ ille quàmplurimos apud Philostratũ tergo leonis inuoluit, sed tanquã athletæ illi qui aduersus duos in olympicis decertare audentẽ superarunt, unde factum prouerbiũ, Ne Hercules quidẽ aduersus duos, quantominus Alciatus aduersus plures?

CONCLVSIONES PROPOSITAE *singulæ de singulis uniuersitatis professionibus.*

L. *Quinque pedum. C. fin. reg. hactenus nõ intellectam, nos dabimus uerum intellectum.*

AD IVRECONSVLTOS.

Sola præscriptionis exceptione aduersus dominum agentem tutus in foro conscientiæ non est tutus, contra Doct. *in c. uigilanti. de præscript.*

AD THEOLOGOS.

Præscriptio proprie quid sit, adhuc per doctores nõ inuentum, & communis diffinitio nõ est uera, in Rub. *extra de præscrip.*

AD CANONISTAS.

Quid possesio ab agro differat rectè per Modestinum *Iurecõsul. declaratũ in. l. quæstio. de uerb. sig. & falli* Laur. *Vallam lib. elegantiarum, cap.* CCCCLVIII.

AD ARTIVM MAGISTROS.

PETRVS CASTELLANVS.

SVNT *ista quidem à te grauiter & copiose disputata uir clariß. singulaq; tam diserte atq; dilucide tuis rationibus probata, ut hoc omniũ silentiũ nihil aliud planè sit, quàm summi omniũ assensus cõfeßio, nemo quicquã ex isto ampliβimo profeβorum ordine desiderat in his quæ hodie abs te aut dicta aut facta sunt.* Baccalaurei, *scholasticiq; reliqui omnes, ueritatis cõscij ab omni disputãti cõtrouersia uidẽtur uelle abstinere.* Ego *quoq;, si quà mei habẽda est rõ, qđ uel solus uel primus, è tuis discipulis in harenã hanc descendo, & perinde ac ille* Pãdarus *apud* Homer. *hæc altæ fœdera pacis, confundo: nõ est quod minus sit mihi abs te abunde satisfactum in ijs, quæ ad instituti mihi studij rationem pertinent.* Sed *ne hãc prætercam occasionem qua ipse te uirum nactus incredibilis in omni genere literarũ doctrinæ, non pugnans quidem tecũ, sed cõsulens, abs te nõ paulo doctior redire possum.* Sed *hactenus datum sit procœmio, nunc ad rem.*

Modestinũ Iurecõsul. aduersus Laur. Vallæ sentẽtiã defendendum suscepisti, qui nõ uideo quo modo suo illo in respõso bonam causam habere poßit: nam ut hinc exordiar, uidetur mihi quater eo in loco peccasse. Primum, quod agrũ speciem fundi esse dixit, quæ ad usum hominis cõparatur, rursusq; eundem speciem prædij, cum in Pomponij responso: quo territoriũ diffinitur[a], esse uniuersitatẽ agrorũ, appareat, agros accipi etiã eos qui alio in usu q̃ hominis sunt. Alterũ est, quod poßeßionẽ cum usus est tanquã fundi formã esse fecit, & ab agro separauit cũ eo casu uel in genere generalißimo, ut dialectici nostri uocãt, discrepẽt. Rursus poßeßionẽ usum diffinit, agrũ ꝓprietatẽ, cũ omnes ueteres autores poßeßiones fundos ipsos dixerint: quod elegãter Valla ex Cicerone & Quintiliano ostẽdit. Sed & idẽ Cicero ad Atticum lib. XIII. Credas mihi uelim maiori offensioni esse quàm delectationi poßeßiũculas meas. Idẽ oratione pro A. Cæcina. Atq; in poßeßionẽ uestigiũ fecero. Sed & Iureconsult. Pap. aquam pro modo poßeßionum ad agros irrigandos diuidi oportere ait[b], quibus locis nemo sanus poßeßionẽ pro usu acceperit. Nã & agrũ ad proprietatem magis quàm ad poßeßionem non referri T. Liuius grauißimus est autor, qui lib. II. belli Punici in Fabij inuidiam iactatum fuisse refert, quod agrum suum legionibus Romanis defendisset. Apud Demosthenẽ quoq; in oratione aduersus Androtionẽ, appellatiõe κτημάτων, id est poßeßionũ, appet & domus et τὰ χωρία, id est, ut Papinianus interpretatur[c], agros cõtineri ☞ τοι εἴτις ἐρῶτο αὐτὸν τὰς εἰσφορὰς πότερον τὰ κτήματα ἢ

τὰς

a l. pupillus. de verb. sig.

b l. Impp. de ser. rust. pd.

c l. diuus. e. tl.

τὰς σώματα ὀφείλ, & quæ sequūtur. Nam & quod postremū ait possessionē usum esse, debuit diffinire quo de usu loqueretur. Est usus qui à fructu separatur, est usus in cōductore, in eo qui cōmodato uel precario possideat, est & usus pro usucapione, ut cum Cicero pro A. Cæcina, Lex (inquit) usum & autoritatē fundi iubet esse biennium. Et in Topicis, Quoniam usus autoritas fundi biennium est, sit & ædium.

ALCIATVS.

NON existimassem te Castellane hominem studijs Græcis Aristoteliq; præsertim addictū paucis hisce diebus, qbus operā iuri ciuili dare cœpisti, adeo pfecisse, ut νομοθέτην nostrū Modestinum ultro oppugnatū uenire posses: uenisti tamen, & ueteranū tyro, arte & ingenio confecisses, ni ille potiorem causam haberet. Quatuor illum machinis aggressus es, quas nō adeo ualidas ostendam ut inde sperare τὸ βραβεῖον debueris.

Et sciēdū legem XII. interpretari hic Modestinum, eiusq; sententiā & Varroni & Festo & cæteris grāmaticis antiquis cōuenire, et qđ nō minus me mouet per argumētū etymi, unde proprietatē uerborū agnosci Bart. tradidit[d], defendi, Fūdus enim generalius est nomē, cōtinetq; omnem locū, in quo aliquid fundari potest. Sic & Plautus fundū potiorē dixit, quod nos efficacius fundamentum ferè dicimus. Sunt & Fundi populi M. Cic. in oratione pro Cor. Balbo, quibus Pop. Romani beneficio concessum erat, ut lege quā Pop. Romanus habebat, eadem, & ipsi tenerentur, in eisq; ceu in fundo resideret. Ager uerò ab agēdo dictus quod eū paterfamilias eme-

d l. omnes populi. de iust. & iur.

rit ut exerceat: ut merito dixerit Modestinus in usum patrisfam. comparatũ, necessarioq́; dicendum sit, mãcipij iure ab emptore detineri, cum alioquin à possessione non differret. Prædiũ tam urbanum q̃ rusticũ est, ut ego sentio, quasi hæredium, quod in successorem ius eius transmissum est. Apparet igitur Fundũ generalius nomẽ esse, Prædium non ita generale: rursus Agrum etiam minus, ut quod urbana prædia non cõprændat, nec enim in illis agitur, seu cultura exercetur. Possessio uero à sedibus dicta est, unde & fixisse sedes dicitur, qui apprẽdit, & cœpit uti: qui usus cũ per tẽpus à lege diffinitũ ꝓcesserit, possessori ius quoddã quasi proprietatis cõfert, defenditurq́; is autoritate legis. Hinc M. Cicer. pro A. Cæcinna, Nam ut perueniat (inquit) ad mẽ fundus, testamẽto alicu ius fieri potest, ut retineam sine iure ciuili non potest: fundus à patre relinqui potest, at usucapio fundi, hoc est finis solicitudinis ac periculũ litiũ, nõ à patre relinquitur, sed à legibus, à quibus rata autoritas sumitur. Quo loco, & quædã de possessione hac in significatiõe refert. Quapropter dum possessionẽ discrepare à prædio, etiã in genere generalißimo, ais, nequaquam tibi assentior: cum Modestinus non solùm naturalem possessionem diffiniat, sed etiam possessionem quatenus ex usu capta est, & proprietati concordat: quo fit ut quãdoque autores quos adduxisti possessiones pro ipsa ꝓprietate acceperint, quod interdum fieri nec iureconsultos quidem nostros latuit[c]. Nam quæ ultimo de usu tanq̃ ambigua confutas, ex diffinitionis uerbis summouentur, dum dicitur esse usum à iure separatũ: quo fit ut de seruitute usus ac

c L. interdũ. de verb. signi.

cipi non poßit, sed nec locator, conductor, precario possidens usum possessionem'ue habere proprie dicuntur, qui non suo sed alieno nomine poßident, quod diffusius in ipsius legis interpretatione docui.

FRANCISCVS CHAMBARDVS.

ANNIBALEM scribit M. Cicero, spectatißime præceptor, cũ Ephesius Rhetor Phormio corã se de imperatoris officio omniq; re militari copiose disseruisset, quid de eo sentiret, interrogatũ respondisse, multos à se deliros senes sæpe conspectos, sed qui magis quàm Phormio insaniret, uidisse neminẽ: qui, ut ne quid aliud dicam, coram Annibale uir in ocio & umbra educatus auderet de ducis pugnatorisq; officio disserere. Idem & mihi ne usu ueniret dubitassem, qui uix doctoralis infulæ candidatus, ut Græci dicunt προλύτης coram te legum clarißimo antecessore disputare auderem. Sed excusat me cõsuetudo & mos antiquitus apud nos traditus, quo sicut olim saturnalibus serui in patresfamilias exercebant imperium, sic apud nos hac celebritate in magistros insurgunt discipuli, nec aliter constant hæc sacra. Feres igitur æquo animo, & de secunda conclusione tua dubitantem eruditiõe tua instrues. Affirmasti eum qui sola usucapionis perfectiõe sit tutus, si malæ fidei deinde efficiatur in foro cõscientiæ tutũ nõ esse: quã in re uideretur aliud censendũ: nã cũ usucapio tã lege ciuili quàm põtificia approbetur & pro legitimo titulo habeatur, eũ q ũsucepit uidetur iustũ dominũ esse. Cum enim leges ore principũ diuinitus promulgatæ sint [t]: cum Petrus in epistola Obedire nos principibus iubeat, tanquàm à deo mißis: cum in Regum

t 97. dis. c. Imperator. 16. q. iij. cap. vlt.

Regum cap. XIIII. scriptũ sit. Qui nõ paruerit principi suo morte moriatur, id est criminalis (ut uocãt) delicti sit reus: satis ostẽditur q iure ciuili uel canonico tutus sit diuino quoq; iudicio potiorẽ esse. Quapropter hæres q ex lege falcidia uel S. cõsulto Trebelliano quartã præter testatoris mẽtem deduxit, cũ iure ciuili non damnetur, in foro quoq; conscientiæ non damnabitur [g]*. Sic mulieri uel pupillo: qbus aduersus propriã promissionẽ uel Velleianum S. C. uel lex ipsa cõsulit, diuina quoq; lex consulere existimatur. Sic filius extraneo cohæres non solẽni testamento patris datus, nihil illi in foro conscientiæ præstare tenebitur, quia in ciuili non tenetur* [h]*. Sic idem filius iuste retinebit quod mendicantibus fratribus à patre est relictum: cum enim ex lege hi capere non possint, nec in foro quidẽ conscientiæ capient* [i]*. Sic fiduciarius cliens, quẽ uasallum uocant, cum patronũ seu regẽ suum defendere iure ciuili teneatur, etiam apud Deum iuste egisse censebitur, non distincto bonam causam rex fouerit, an id minus: quod Paul. Cast. censuit* [k]*. Possem & his similes plerasq; decisiones adducere, sed hæc satis & super.*

g Bar. in extraua. verb. ad denunciationem.

h Bald. Ias. l. si post. C. de iu. ignor.

i Bal. aut. ingressi. C. de sacrosf. eccl.

k l. ex hoc iure de iust. & iu.

ALCIATVS.

VIDETVR *nobis posse his omnibus argumentis eum respõdere qui rationẽ perpenderit, qua ego adductus ab aliorũ sentẽtia desciui. Sed qa tu fortè illi nõ acqescis alijs quoq; modis aduersantia summouebo, & ex Bartoli aliorumq; sententia distinguendũ censeo* [l]*, quænam sit legis ipsius ratio. Nititur æquitate naturali? & in foro cõsciẽtiæ obligabit. Nõ nititur, & aliquid inducit, unde cũ aliena iactura quis locupletaretur? uel aduersus obligationẽ natura*

l Bar. d. verb. ad denunciationem.

naturalem? & hoc diuina iustitia nō approbat. Quo fit ut mulieri, ut pupillo opem ferat[m]*: quid enim æquius & naturæ magis consentaneū, quàm illi sexui, illi ætati sese præstare indulgentem, quæ propter imbecillitatē multorum fallacijs subijcitur*[n]*? Nam & cur hæredi in quartæ deductione nō sinat Deus à lege succurri, cum legatarij de lucro agāt, & publice intersit aliquo præmio prouocari hæredes scriptos, ut testatorū uolūtates exitum habeant*[o]*. Sed & filius cū cohærede extraneo nō solenni testamēto scriptus, iuste omnē hæreditatē sibi habet: quia uerisimile existimare potest, eam fuisse patris sui mentē, nō tam ut institueret, quam ut extraneum illuderet: alioquin cur rite testatus non fuisset? Merito igitur & lege diuina tutus est. Quòd si certus uoluntatis paternæ sit, uerius est, nisi eam obseruauerit, peccare.*

m l.j.ad Velleia.

n l.j.de min.

o l.vel nega quemadmo test.

CLAVDIVS VVLCOPIVS.

ACVTE *tu quidē clarißime Comes Licētiato Chambardo respōdisti, Sed nihilominus residet adhuc apud me scrupulus, quē te oportet eximere. Ais, quoties lex obligationi naturali innititur, in ciuitate quoq; cœlitum (ut Plautino uerbo utar) obligare. Videtur hæc distinctio sentētiā tuā subuertere, quoniā usucapionis exceptio ex cōsensu domini robur accipit: q enim permittit usucapi, uix est, qd' Paulus ait*[p]*, ut nō uideatur alienare, sicut & eū alienare dicimus, qui nō utendo amittit seruitutē: cum igitur hic adsit cōsensus, cōsequēs est obligatione naturali cōfirmatā censeri usucapionem*[q]*. Cæterū & in eandē sentētiam me decretalis cōstitutio trahit, qua proditum est, abq; bona fide nullam ualere præscriptionem*[r]*, cum aliâs*

p l.alienatiōis de verb.sig

q l.j.de postul

r c.fi.de præscrip.

aliâs possessor mortalis peccati nexibus irretiretur, unde oportet eum qui præscribit nulla temporis parte ullam habere rei alienæ notitiam: quibus uerbis arguitur, notitiam quidē rei alienæ dum res usucapitur peccatum inducere, at re iam per usum capta nō inducere, alioquin nec iure canonico consultū esset possessori: quis enim credat ius pontificiū quod maxime in id intendit ut animarum periculis obuiam eat [f]*, usucapionem hanc permissurum, si id crimini aut noxæ apud* Deum *esse posset? Quæ pauca uolui præstātissime præceptor adduxisse, nō quod de te palmarium commereri sperem, sed exercendi ingenij causa, uel ut* Diogenem Cynicū *imitarer, qui Corinthijs pro urbis tutela satagentibus, & ipse gurgustiolū, nempè uas illud suum, cœpit sursum, deorsum agere, ne cæteris laborantibus solus quiescere uideretur.*

c.j. de constitu. 6.

ALCIATVS.

QVOTIES *uere naturali obligationi lex innititur, tum & in ciuitate cælitum (ut ais) obligat: quod si naturalis illa obligatio legis fictione inducta sit, nō obligat* [t]*: dominus enim aduersus quem per usum possessor rem capit uere non cōsentit, tametsi lex eum alienare interpretetur: merito igitur legale id commentum nullius apud* Deum *est momenti. Quapropter solet dici, quoties lex ex fictione uel præsumptione aliquid constituit, nullius esse in cælitibus efficaciæ: cum* Deus *ex ueritate iudicet, qui & ipse summa sit ueritas. Lex enim quæ facta hominum plerunq; non nouit, coniecturalem statum recipit:* Deo *omnia cognita sunt, nam ut dicitur* Græco *senario.*

c. is qui fidē. de sponſ.

Οξὺς

Ὀξὺς θεοῦ δ' ὀφθαλμὸς εἰς τὸ πάνθ' ὁρᾶν.
Oculus acutus est Dei, uidet omnia.

VNDE Innoc. *iudicium, inquit*[u], Dei *ueritati, quæ non fallit, nec fallitur, semper innititur: iudicium autem ecclesiæ nõnunquam opinionẽ sequitur, quam & fallere sæpe contingit, & falli: quo fit ut quãdoq; legatus apud Deũ ab ecclesia sit solutus, & è cõtrario. Nec me mouet decretalis, quam adduxisti, cõstitutio in qua solũ declaratur, malæ fidei possessorẽ nunquam usucapere, si bonæ fidei sit usucapere: quia usucapione perfecta tuto potest præsumptionem legis sequi, & se uerum dominum arbitrari, nec quicquã ea in re tum peccat: sed si deinde cognoscat uere alium eius rei dominum, lex quidem suo eũ iudicio suæ conscientiæ relinquit, nec quicquã quod ad hunc casum pertineat attingit: aliũde igitur finiẽda fuit, quàm ex ea decretali hæc cõtrouersia. Et quãuis põtifices id maxime agant, ut animarum saluti consulant, hoc iuxta suprascripta accipiendũ, in his quæ ad eorũ scientiam referuntur: at postquam possessor usucepit, non est quod ipsi ultra uestigare uelint, & nouas lites, & nũquam finiendas cõtrouersias excitare: merito igitur cõsultius fuit suæ eum* συντηρήσει *relinquere. Siquidẽ non omnia decidere magistratus possunt, & de occultis non iudicat ecclesia, & conscientia, quod dicitur, mille testes.* Vnde & Iuuen.

u c. à nobis. ij. de sen. excõ.

—hos duri conscia facti
Mens habet attonitos, & duro uerbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

VIGLIVS PHRISIVS.

MINVS uerecūde eruditiß. præceptor in hanc scænam pditorē, nisi corā te iurisperitorū Roscio loqui debere. Quid? quod etiā ea est auditorū expectatio, ut qui lubenter tibi semper assenserimus, nunc palàm dissentire debeamus. Sunt autē hæc de quinq; pedum cōtrouersia, quæ antea omnibus ignota erant, dilucide explicata, copiosiusq; à te disputata, quàm in specie præ se ferebant: tamē ubi eorū nobis latifundia aperuisses, præßius quædā et ut Homerice dicā παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως dicta à te esse animaduerti: idq; idcirco factū uideri poterat, quod ualde angustum spatium tibi scholastica ista disserēdi consuetudo præstituerat, nisi & eam orationis uirtutē in cæteris tuis monimētis affectasse te obseruassem. Existimasti hac cōstitutione quinq; pedū usucapionem in XII. tab. esse summotā, at mihi similius uero uideretur, ipsos potius quinq; pedes aboleri, & solam finalis termini rationem habendam præcipi. Quod ex nomine præscriptionis suadetur, cū præscribere sit præfinire, & præscriptio præfinitio: quo sensu ipse Agennius, Lex, inquit, Manilia v. pedum latitudinem præscribit: non enim potest hic de usucapione uel exceptione intelligi, quāto igitur rectius ipsam præfinitionem intelligemus? cum & reliqua cōstitutionis uerba, quæ ab Agēnio referūtur, bellißime huic quadrēt expositioni. Sed & ex dictione summata, apparet hāc legem correctoriam esse, & ius antiquū summouere: cum ex interpretatione tua non summoueret, sed legi XII. tabu. cōcordaret. Tāetsi nec satis uidetur adhuc probatum inter quinque pedes

ex XII. tab. usucapionem non fuisse. Cicero enim, quem tu allegas in uulgatis codicibus XII. tabulæ inquit inter quinq; pedes usucapionẽ esse uoluerunt. Adde quod nusquam alibi apparet istius usucapionis prohibitionem ab ea lege inductam, cum apud autores similium casuum sit mentio: ut cum lib. officiorum primo Cicero ex XII. tab. dixit, Aduersus hostem æterna autoritas esto, indicãs ius usucapionis inter solos Ro. ciues esse, aduersus uerò eos ab his, qui peregrini sunt & alio iure utuntur, nũquam usucapi posse, licereq; domino & autori, iure suo quandocunque uti: sic lex Attinia apud Gel. lib. XVII. cap. VII. Quod surreptũ erit, eius rei æterna autoritas esto. Quibus uerbis rei furtiuæ inhiberi usucapionem Antistius Labeo interpretatus est[x], unde & lib. XVII. stipulationum Venuleius autoritatem pro actione euictionis accipit[y]: at de autoritate inter quinq; pedes nusquã existit mẽtio, quod ipse sciam, nisi tamen aliter tibi uidetur doctißime præceptor.

x l. sequitur. de vsucap.

y l.si. de euict.

ALCIATVS.

NON arbitror probabiliter ambigi, quin inter quinque pedes iure ueteri nulla esset usucapio, cum et Agennius Vrbicus clarißimè hoc attestetur, & M. Cic. lib. de legib. primo, cuius sensus non constaret, si quod tu arbitraris uoluerunt legeremus, & non potius noluerũt, uideturq; mihi Pet. Crinitus locum quidem ostendisse, sed quod citaret non satis intellexisse: nam & huc allusisse uidetur in And. Terentius eo carmine:

Tute ipse iis rebus finem præscripsisti pater.

Quod sicut intra quinq; illos finium pedes uicinis arbi

tratu suo ire agere licet citra usucapionis periculum: ita iuueni ante ductā uxorē omnia liceant. Verùm ut nō negauerim præscriptionem pro præfinitione accipi, nec eā interpretationē huic legi omnino absonam alsurdam'ue esse, ita quæ nos prodidimus, cōuenientiora arbitramur. Primū, quoniā ex subsequēti Thedosij cōstitutione quā Agēnius refert, apparet inter quinq; pedes, nec post hāc quidem legem potuisse usucapi. Deinde quia si permissam hic usucapionē concedamus, iniqua hæc lex esset, cū plurimis rationibus ostenderim eam legis XII tab. prouisionem optimo iure inductam. Adde quod huiusmodi nostra interpretatio lōge est, ut ita loquar, notabilior: cum enim pluribus casibus æterna sit (ut tu loqueris) autoritas, quos pontificij iuris scholiastes diffusim refert[z]*, non debuit & hic de finibus omitti, qui si hæc constitutio non esset, noua lege debuißet induci, adeo iure omni & æquitate cōfirmatur. Sed & in ambiguis eam interpretationem accipere satius est, qua legum ueterū correctio omnis euitetur: nec ab hac sentētia, dictio summota, me diuersum trahit, cum ut ostēdi, antea erāt qui generalibus cōstitutionibus legē XII. tab. correctā opinarētur, quibus cautū fuerat XX. uel XL. annis omne ius, omnē autoritatē extingui: nā & id summoueri dicimus, quod in specie tātū adest, tametsi uere sit extinctū*[a]*. Sed & fortasse posset utraq; sententia conciliari, ut si quæramus, Num mensor quinque pedum præfinitionis in finali iurgio rationē ducere debeat, an uerò mēsuram ipsam ab ipso termino ordiri, uerius sit eius præfinitionis rationem nō habendā, & tuæ sententiæ sit locus: quod si iam*

z Gl. c. cū nō liceat. de præscrip.

a l. ij. ff. de cōp. §. finau tē. instit. qb. alie. non lic.

quinq;

quinq; pedum spatium inter uicinos fuerit relictum, & eorũ alter usucepisse se id alleget, summoueri huius usucapionis exceptionem ex nostra interpretatione credendum sit: suspicorq; Tribonianũ reliqua huius legis membra de Iustiniani codice reiecisse, quod uideretur generaliter intra hæc uerba coactam constitutionem, utrunque sensum posse accipere, utrunque etiam uerum.

NICOLAVS REGIVS DIVIONENSIS.

INCIPIAM quidẽ à fabula, seuerasq; aures tuas tali ludicro humanißi. præceptor demorabor: sed hæ nugæ, quod ille inquit, seria ducẽt. Prouocauerat in pugnã cætera animalia ferocißimus leo, seq; uirium suarum merito ad regni fastigium euectum uolebat ostendere, iam se caudæ uerbere stimulauerat, iam omnibus erat formidabilis, cum detrectantibus cæteris insectum culex modicum, & de cuius sexu inter Politianum & Plautum adhuc ambigitur, horribile claßicum concinuit: mirabantur omnes, unde tanta uox tam pusillo in corpore, unde tubam illã inflaret, nesciebantq; an ore caneret, an quod apud Aristophanẽ Socrates existimauit ἐκ τ' ὀρροπυγίου, utcunq; βοὴν ἀγαθὸν ζῶον, id est, quod uoce præsigne animal esset, strenuum quoq; arbitrabãtur: idq; uel Homeri testimonio, aderat enim ex Pythagorico dogmate in pauũ conuersus, nec fefellit culex expectationẽ, interseptο nariũ leonis affixus hostẽ aculeo fodiebat, misereq; stimulabat, qui quo se magis tueri & aggressorẽ reuellere conabatur, hoc seipsum unguibus proprijs magis conficiebat, lancinabat que: sic extorsit palmam culex,

moxq; arbori sidens uocalem illam tubam rursus infla-uit, epinicia'que sua hac lege de Saturni tabulis accepta clausit.

Parua necat morsu spatiosum uipera taurum:
A cane non magno sæpe tenetur aper.
Ergo aude, in medio posuit Deus omnia campo:
Vincere si nequeas, at uoluisse sat est.

Vides quàm attentos hoc apologo reddiderim auditores utq; Demosthenica hac inuẽtione de te cõmeritus sim, ut libẽti me animo auscultes, nec, tametsi leuiter argumẽtan tẽ, fastidias. Docuisti qd apud ueteres esset præscriptio, negastiq; Latinè dici posse, nos huiusmodi rẽ præscripsisse, quod præscriptio ipsa usucapio nõ sit, sed usucapionis exceptio, & ut fatear sententiã hanc plerisq; legibus cõuenire, uideor tamẽ mihi unum itemq; alterũ locũ annotasse, ubi interpretatio hæc nõ potest accipi. Et imprimis Iabolenus Si, is, inqt[b], qui pro hærede fundũ poßidebat domino eũ locauit, nullius momẽti esse locationẽ, quia dominus rem suam cõduxit. Sequitur ergo ut nec possessionem quidẽ locator retinuerit. Ideoq; longi tẽporis præscriptio non durabit &c. Hæc enim uerba, nõ durabit præscriptio, id est usucapio intelligi debẽt, quod & thema ipsum indicat: interrogatus enim fuerat Iureconsultus an durare usucapionem putaret, nec dubiũ est ex interrogationis formula declarari respõsionẽ[c]. Alterũ est quod Diocletiani constitutione sic legitur. In seruorum proprietatis negocio cum usucapio locũ habeat, ad quæstionem longi temporis præscriptionis superfluo peruenitur[d]. Quibus uerbis & distinctio à doctoribus nostris tradi

b l. ei a quo. de vsucap.

c l. si defensor. §. j. de inte. act.

d l. ij. C. in qb. caus. lõg. tẽp.

tradita probatur, & confutari opinationes tuæ uidētur. Adde, quod & tua illa de adiectione paradoxa non sat firma sunt, cum iam diu Laur. Valla docuerit addictionem legendum, cui sententiæ & nuper impreßi codices omnes adstipulantur.

ALCIATVS.

ACVTE *tu quidē & facetè mecum agis Regi, qui nos iam fatigatos fabella excitaueris, & doctis ratiōibus ceu aculeo quodā pupugeris. Præscribere apud ueteres quod sæpenumero admonui præfinire, præstatuereq́; est: qua in significatiōe & Cicero utitur, & alij omnes, unde & actio de præscriptis uerbis in iure: cū igitur Modestinus diffiniat usucapionem, acquisitionem dominij esse per cōtinuationē possessionis temporis lege diffiniti, quid obstat quin Iabolenus de ea tēporis diffinitione intelligatur, quam ipse præscriptionem uocet? ea enim præfinitio est quæ nō durat, & quæ usucapioni necessaria est, ut satis apparet non dißidere à rogato respōsionem. Solentq́; sæpißime ueteres usucapionem ipsam* περιφραστικῶς *longi temporis præscriptionem, id est definitionem appellare. Verùm & constitutio Diocletiani aliò respicit quàm tu arbitreris: nō enim in ea hoc agitur, ut differētia uerborum declaretur, sed ut de re ipsa decidatur, serui triēnio'ne usucapiantur, an longi temporis præfinitio expectanda sit: pluribus enim responsis probari potest, etiam longi temporis usucapionem dici, quòd à me supra demonstratum fuit. Nam quæ ex Laur. Valla adducis, minimum me mouent, cum ueteres codices nostræ sententiæ assentiantur, eam'que tot tibicinibus fulcire poßim, ut*

Modestinũ Iurecõsul.aduersus Laur.Vallæ sentẽtiã de= fendendum suscepisti, qui nõ uideo quo modo suo illo in respõso bonam causam habere poßit: nam ut hinc exor= diar, uidetur mihi quater eo in loco peccasse. Primum, quod agrũ speciem fundi esse dixit, quæ ad usum homi= nis cõparatur, rursusq; eundem speciem prædij, cum in Pomponij responso: quo territoriũ diffinitur[a], esse uni= uersitatẽ agrorũ, appareat, agros accipi etiã eos qui alio in usu q̃ hominis sunt. Alterũ est, quod possesionẽ cum usus est tanquã fundi formã esse fecit, & ab agro sepa= rauit cũ eo casu uel in genere generalißimo, ut dialecti= ci nostri uocãt, discrepẽt. Rursus possesionẽ usum diffi= nit, agrũ ꝓprietatẽ, cũ omnes ueteres autores possesio= nes fundos ipsos dixerint: quod elegãter Valla ex Cice= rone & Quintiliano ostẽdit. Sed & idẽ Cicero ad Atti= cum lib. XIII. Credas mihi uelim maiori offensioni esse quàm delectationi possesiũculas meas. Idẽ oratione pro A. Cæcina. Atq; in possesionẽ uestigiũ fecero. Sed & Iu reconsult. Pap. aquam pro modo possesionum ad agros irrigandos diuidi oportere ait[b], quibus locis nemo sanus possesionẽ pro usu acceperit. Nã & agrũ ad proprie= tatem magis quàm ad possesionem non referri T. Liuius grauißimus est autor, qui lib. II. belli Punici in Fabij inuidiam iactatum fuisse refert, quod agrum suum legio nibus Romanis defendisset. Apud Demosthenẽ quoq; in oratione aduersus Androtionẽ, appellatiõe κτημάτων, id est possesionũ, appet & domus et τὰ χωρία, id est, ut Papinianus interpretatur[c], agros cõtineri ὥστοι εἴτις ἔροιτο αὐτὸν τας εἰσφορὰς πότερον τὰ κτήματα ἢ

τὰς

a l. pupillus. de verb. sig.

b l. Impp. de ser. rust. pd.

c l. diuus. e. ti.

τὰς ὡσματα ὀφέλῃ, & quæ sequũtur. Nam & quod postremũ ait possessionẽ usum esse, debuit diffinire quo de usu loqueretur. Est usus qui à fructu separatur, est usus in cõductore, in eo qui cõmodato uel precario possideat, est & usus pro usucapione, ut cum Cicero pro A. Cæcina, Lex (inquit) usum & autoritatẽ fundi iubet esse biennium. Et in Topicis, Quoniam usus autoritas fundi biennium est, sit & ædium.

ALCIATVS.

NON existimassem te Castellane hominem studijs Græcis Aristotelicq; præsertim addictũ paucis hisce diebus, qbus operã iuri ciuili dare cœpisti, adeo pfecisse, ut νομοθέτην nostrũ Modestinum ultro oppugnatũ uenire posses: uenisti tamen, & ueteranũ tyro, arte & ingenio confecisses, ni ille potiorem causam haberet. Quatuor illum machinis aggressus es, quas nõ adeo ualidas ostendam ut inde sperare τὸ βραβεῖον debueris.

Et sciẽdũ legem XII. interpretari hic Modestinum, eiusq; sententiã & Varroni & Festo & cæteris grãmaticis antiquis cõuenire, et qd' nõ minus me mouet per argumẽtũ etymi, unde proprietatẽ uerborũ agnosci Bart. tradidit[d], defẽndi, Fũdus enim generalius est nomẽ, cõtinetq; omnem locũ, in quo aliquid fundari potest. Sic & Plautus fundũ potiorẽ dixit, quod nos efficacius fundamentum ferè dicimus. Sunt & Fundi populi M. Cic. in oratione pro Cor. Balbo, quibus Pop. Romani beneficio concessum erat, ut lege quã Pop. Romanus habebat, eadem, & ipsi tenerentur, in eisq; ceu in fundo resideret. Ager uerò ab agẽdo dictus quod eũ paterfamilias eme-

d l. omnes populi. de iust. & iur.

rit ut exerceat: ut merito dixerit Modestinus in usum pa trisfam. comparatũ, necessarioq; dicendum sit, mãcipij iure ab emptore detineri, cum alioquin à possessione non differret. Prædiũ tam urbanum q̃ rusticũ est, ut ego sentio, quasi hæredium, quod in successorem ius eius transmissum est. Apparet igitur Fundũ generalius nomẽ esse, Prædium non ita generale: rursus Agrum etiam minus, ut quod urbana prædia non cõprændat, nec enim in illis agitur, seu cultura exercetur. Possessio uero à sedibus dicta est, unde & fixisse sedes dicitur, qui apprẽdit, & cœpit uti: qui usus cũ per tẽpus à lege diffinitũ ꝓcesserit, possessori ius quoddã quasi proprietatis cõfert, defẽditurq; is autoritate legis. Hinc M. Cicer. pro A. Cæcinna, Nam ut perueniat (inquit) ad mẽ fundus, testamẽto alicu ius fieri potest, ut retineam sine iure ciuili non potest: fundus à patre relinqui potest, at usucapio fundi, hoc est finis solicitudinis ac periculũ litiũ, nõ à patre relinquitur, sed à legibus, à quibus rata autoritas sumitur. Quo loco, & quædã de possessione hac in significatiõe refert. Quapropter dum possessionẽ discrepare à prædio, etiã in genere generalißimo, ais, nequaquam tibi assentior: cum Modestinus non solùm naturalem possessionem diffiniat, sed etiam possessionem quatenus ex usu capta est, & proprietati concordat: quo fit ut quãdoque autores quos adduxisti possessiones pro ipsa ꝓprietate acceperint, quod interdum fieri nec iureconsultos quidem nostros latuit[c]. Nam quæ ultimo de usu tanq̃ ambigua confutas, ex diffinitionis uerbis summouentur, dum dicitur esse usum à iure separatũ: quo fit ut de seruitute usus ac

c l. interdũ. de verb. signi.

cipi

cipi non posit, sed nec locator, conductor, precario possidens usum possessionem'ue habere proprie dicuntur, qui non suo sed alieno nomine posident, quod diffusius in ipsius legis interpretatione docui.

FRANCISCVS CHAMBARDVS.

ANNIBALEM *scribit* M. *Cicero, spectatissime praeceptor, cũ* Ephesius Rhetor Phormio corã *se de imperatoris officio omniq; re militari copiose disseruisset, quid de eo sentiret, interrogatũ respondisse, multos à se deliros senes saepe conspectos, sed qui magis quàm* Phormio *insaniret, uidisse neminẽ: qui, ut ne quid aliud dicam, coram* Annibale *uir in ocio & umbra educatus auderet de ducis pugnatorisq; officio disserere.* Idem *& mihi ne usu ueniret dubitassem, qui uix doctoralis infulae candidatus, ut Graeci dicunt* προλύτης *coram te legum clarissimo antecessore disputare auderem.* Sed *excusat me cõsuetudo & mos antiquitus apud nos traditus, quo sicut olim saturnalibus serui in patresfamilias exercebant imperium, sic apud nos hac celebritate in magistros insurgunt discipuli, nec aliter constant haec sacra.* Feres *igitur aequo animo, & de secunda conclusione tua dubitantem eruditiõe tua instrues.* Affirmasti *eum qui sola usucapionis perfectiõe sit tutus, si malae fidei deinde efficiatur in foro cõscientiae tutũ nõ esse: quã in re uideretur aliud censendũ: nã cũ usucapio tã lege ciuili quàm põtificia approbetur & pro legitimo titulo habeatur, eũ q̃ usucepit uidetur iustũ dominũ esse.* Cum *enim leges ore principũ diuinitus promulgatae sint*[t] *: cum* Petrus *in epistola* Obedire *nos principibus iubeat, tanquàm à deo missis: cum in* Regum

t 97. dis. c. Ipe rator. 16. q. iij. cap. vlt.

Regum cap. XIIII. scriptũ sit. Qui nõ paruerit principi suo morte moriatur, id est criminalis (ut uocãt) delicti sit reus: satis ostẽditur q iure ciuili uel canonico tutus sit diuino quoq; iudicio potiorẽ esse. Quapropter hæres q ex lege falcidia uel S. cõsulto Trebelliano quartã præter testatoris mẽtem deduxit, cũ iure ciuili non damnetur, in foro quoq; conscientiæ non damnabitur[g]. *Sic mulieri uel pupillo: qbus aduersus propriã promissionẽ uel Velleianum S.C. uel lex ipsa cõsulit, diuina quoq; lex consulere existimatur. Sic filius extraneo cohæres non solẽni testamento patris datus, nihil illi in foro conscientiæ præstare tenebitur, quia in ciuili non tenetur*[h]. *Sic idem filius iuste retinebit quod mendicantibus fratribus à patre est relictum: cum enim ex lege hi capere non possint, nec in foro quidẽ conscientiæ capient*[i]. *Sic fiduciarius cliens, quẽ uasallum uocant, cum patronũ seu regẽ suum defendere iure ciuili teneatur, etiam apud Deum iuste egisse censebitur, non distincto bonam causam rex foueret, an id minus: quod Paul. Cast. censuit*[k]. *Possem & his similes plerasq; decisiones adducere, sed hæc satis & super.*

g Bar. in extra ua. verb. ad denunciationem.
h Bald. Ias. l. si post. C. de iu. ignor.
i Bal. aut. ingressi. C. de sacrosf. eccl.
k l. ex hoc iure de iust. & iu.

ALCIATUS.

VIDETUR *nobis posse his omnibus argumentis eum respõdere qui rationẽ perpenderit, qua ego adductus ab aliorũ sentẽtia desciui. Sed qa tu fortè illi nõ acqescis alijs quoq; modis aduersantia summouebo, & ex Bartoli aliorumq; sententia distinguendũ censeo*[l], *quenam sit legis ipsius ratio. Nititur æquitate naturali? & in foro cõsciẽtiæ obligabit. Nõ nititur, & aliquid inducit, unde cũ aliena iactura quis locupletaretur? uel aduersus obligationẽ*

l Bar. d. verb. ad denunciationem.

naturalem? & hoc diuina iustitia nō approbat. Quo fit ut mulieri, ut pupillo opem ferat[m]*: quid enim æquius & naturæ magis consentaneū, quàm illi sexui, illi ætati sese præstare indulgentem, quæ propter imbecillitatē multorum fallacijs subijcitur*[n]*? Nam & cur hæredi in quartæ deductione nō sinat Deus à lege succurri, cum legatarij de lucro agāt, & publice intersit aliquo præmio prouocari hæredes scriptos, ut testatorū uolūtates exitum habeant*[o]*. Sed & filius cū cohærede extraneo nō solenni testamēto scriptus, iuste omnē hæreditatē sibi habet: quia uerisimile existimare potest, eam fuisse patris sui mentē, nō tam ut institueret, quam ut extraneum illuderet: alioquin cur rite testatus non fuisset? Merito igitur & lege diuina tutus est. Quòd si certus uoluntatis paternæ sit, uerius est, nisi eam obseruauerit, peccare.*

m l.j. ad Velleia.

n l.j. de min.

o l. vel nega. quemadmodum test.

CLAVDIVS VVLCOPIVS.

ACVTE *tu quidē clarißime Comes Licētiato Chambardo respōdisti, Sed nibilominus residet adhuc apud me scrupulus, quē te oportet eximere. Ais, quoties lex obligationi naturali innititur, in ciuitate quoq; cœlitum (ut Plautino uerbo utar) obligare. Videtur hæc distinctio sentētiā tuā subuertere, quoniā usucapionis exceptio ex cōsensu domini robur accipit: q enim permittit usucapi, uix est, qd' Paulus ait*[p]*, ut nō uideatur alienare, sicut & eū alienare dicimus, qui nō utendo amittit seruitutē: cum igitur hic adsit cōsensus, cōsequēs est obligatione naturali cōfirmatā censeri usucapionem*[q]*. Cæterū & in eandē sentētiam me decretalis cōstitutio trahit, qua proditum est, abq; bona fide nullam ualere præscriptionem*[r]*, cum aliâs*

p l. alienatiōis. de verb. sig.

q l.j. de postul.

r c. fi. de præscrip.

Ὀξὺς θεοῦ δ' ὀφθαλμὸς εἰς τὸ πανθ' ὁρᾷμ.

Oculus acutus est Dei, uidet omnia.

VNDE Innoc. *iudicium, inquit*[u], Dei *ueritati, quæ non fallit, nec fallitur, semper innititur: iudicium autem ecclesiæ nõnunquam opinionẽ sequitur, quam & fallere sæpe contingit, & falli: quo fit ut quãdoq; legatus apud Deũ ab ecclesia sit solutus, & è cõtrario.* Nec me mouet *decretalis, quam adduxisti, cõstitutio in qua solũ declaratur, malæ fidei possessorẽ nunquam usucapere, si bonæ fidei sit usucapere: quia usucapione perfecta tuto potest præsumptionem legis sequi, & se uerum dominum arbitrari, nec quicquã ea in re tum peccat: sed si deinde cognoscat uere alium eius rei dominum, lex quidem suo eũ iudicio suæ conscientiæ relinquit, nec quicquã quod ad hunc casum pertineat attingit: aliũde igitur finiẽda fuit, quàm ex ea decretali hæc cõtrouersia.* Et quãuis põtifices *id maxime agant, ut animarum saluti consulant, hoc iuxta suprascripta accipiendũ, in his quæ ad eorũ scientiam referuntur: at postquam possessor usucepit, non est quod ipsi ultra uestigare uelint, & nouas lites, & nũquam finiendas cõtrouersias excitare: merito igitur cõsultius fuit suæ eum* συντηρήσει *relinquere. Siquidẽ non omnia decidere magistratus possunt, & de occultis non iudicat ecclesia, & conscientia, quod dicitur, mille testes.* Vnde & Iuuen.

u c. à nobis. ij. de sen. excõ.

—hos duri conscia facti
Mens habet attonitos, & duro uerbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

VIGLIVS

VIGLIVS PHRISIVS.

MINVS uerecūde eruditiß. præceptor in hanc scænam ꝓditorē, nisi corā te iurisperitorū Roscio loqui deberē. Quid? quod etiā ea est auditorū expectatio, ut qui lubenter tibi semper assenserimus, nunc palàm dissentire debeamus. Sunt autē hæc de quinq; pedum cōtrouersia, quæ antea omnibus ignota erant, dilucide explicata, copiosiusq; à te disputata, quàm in specie præ se ferebant: tamē ubi eorū nobis latifundia aperuisses, præßius quædā et ut Homerice dicā παῦρα μὲν ἀλλὰ μάλα λιγέως dicta à te esse animaduerti: idq; idcirco factū uideri poterat, quod ualde angustum spatium tibi scholastica ista disserēdi consuetudo præstituerat, nisi & eam orationis uirtutē in cæteris tuis monimētis affectasse te obseruassem. Existimasti hac cōstitutione quinq; pedū usucapionem in XII. tab. esse summotā, at mihi similius uero uideretur, ipsos potius quinq; pedes aboleri, & solam finalis termini rationem habendam præcipi. Quod ex nomine præscriptionis suadetur, cū præscribere sit præfinire, & præscriptio præfinitio: quo sensu ipse Agennius, Lex, inquit, Manilia v. pedum latitudinem præscribit: non enim potest hic de usucapione uel exceptione intelligi, quāto igitur rectius ipsam præfinitionem intelligemus? cum & reliqua cōstitutionis uerba, quæ ab Agēnio referrūtur, bellißime huic quadrēt expositioni. Sed & ex dictione summata, apparet hāc legem correctoriam esse, & ius antiquū summouere: cum ex interpretatione tua non summoueret, sed legi XII. tabu. cōcordaret. Tāetsi nec satis uidetur adhuc probatum inter quinque pedes

ex XII.

ex XII. *tab. usucapionem non fuisse. Cicero enim, quem tu allegas in uulgatis codicibus* XII. *tabulæ inquit inter quinq; pedes usucapionẽ esse uoluerunt.* Adde quod nusquam alibi apparet istius usucapionis prohibitionem ab ea lege inductam, cum apud autores similium casuum sit mentio: ut cum lib. officiorum primo Cicero ex XII. tab. dixit, Aduersus hostem æterna autoritas esto, indicãs ius usucapionis inter solos Ro. ciues esse, aduersus uerò eos ab his, qui peregrini sunt & alio iure utuntur, nũquam usucapi posse, licereq; domino & autori, iure suo quandocunque uti: sic lex Attinia apud Gel. lib. XVII. cap. VII. Quod surreptũ erit, eius rei æterna autoritas esto. Quibus uerbis rei furtiuæ inhiberi usucapionem Antistius Labeo interpretatus est[x], unde & lib. XVII. stipulationum Venuleius autoritatem pro actione euictionis accipit[y]: at de autoritate inter quinq; pedes nusquã extitit mẽtio, quod ipse sciam, nisi tamen aliter tibi uidetur doctissime præceptor.

x l. sequitur. de vsucap.

y l. si. de euict.

ALCIATVS.

NON arbitror probabiliter ambigi, quin inter quinque pedes iure ueteri nulla esset usucapio, cum et Agennius Vrbicus clarissimè hoc attestetur, & M. Cic. lib. de legib. primo, cuius sensus non constaret, si quod tu arbitraris uoluerunt legeremus, & non potius noluerũt, uideturq; mihi Pet. Crinitus locum quidem ostendisse, sed quod citaret non satis intellexisse: nam & huc allusisse uidetur in And. Terentius eo carmine:

Tute ipse iis rebus finem præscripsisti pater.

Quod sicut intra quinq; illos finium pedes uicinis arbi

tratu suo ire agere licet citra usucapionis periculum: ita iuueni ante ductã uxorẽ omnia liceant. Verùm ut nõ negauerim præscriptionem pro præfinitione accipi, nec eã interpretationẽ huic legi omnino absonam alsurdam'ue esse, ita quæ nos prodidimus, cõuenientiora arbitramur. Primũ, quoniã ex subsequẽti Thedosij cõstitutione quã Agẽnius refert, apparet inter quinq; pedes, nec post hãc quidem legem potuisse usucapi. Deinde quia si permissam hic usucapionẽ concedamus, iniqua hæc lex esset, cũ plurimis rationibus ostenderim eam legis x ii tab. prouisionem optimo iure inductam. Adde quod huiusmodi nostra interpretatio lõge est, ut ita loquar, notabilior: cum enim pluribus casibus æterna sit (ut tu loqueris) autoritas, quos pontificij iuris scholiastes diffusim refert[z]*, non debuit & hic de finibus omitti, qui si hæc constitutio non esset, noua lege debuißet induci, adeo iure omni & æquitate cõfirmatur. Sed & in ambiguis eam interpretationem accipere satius est, qua legum ueterũ correctio omnis euitetur: nec ab hac sentẽtia, dictio summota, me diuersum trahit, cum ut ostẽdi, antea erãt qui generalibus cõstitutionibus legẽ xii. tab. correctã opinarẽtur, quibus cautũ fuerat xx. uel xl. annis omne ius, omnẽ autoritatẽ extingui: nã & id summoueri dicimus, quod in specie tãtũ adest, tametsi uere sit extinctũ*[a]*. Sed & fortasse posset utraq; sententia conciliari, ut si quæramus, Num mensor quinque pedum præfinitionis in finali iurgio rationẽ ducere debeat, an uerò mẽsuram ipsam ab ipso termino ordiri, uerius sit eius præfinitionis rationem nõ habendã, & tuæ sententiæ sit locus: quod si iam quinq;*

z Gl. c. cũ nõ liceat. de pręscrip.

a l. ij. ff. de cõp. §. finau tẽ. instit. qb. alie. non lic.

quinq; pedum spatium inter uicinos fuerit relictum, & eorũ alter usucepisse se id alleget, summoueri huius usucapionis exceptionem ex nostra interpretatione credendum sit: suspicorq́; Tribonianũ reliqua huius legis membra de Iustiniani codice reiecisse, quod uideretur generaliter intra hæc uerba coactam constitutionem, utrunque sensum posse accipere, utrunque etiam uerum.

NICOLAVS REGIVS
DIVIONENSIS.

INCIPIAM quidẽ à fabula, seuerasq́; aures tuas tali ludicro humanisß. præceptor demorabor: sed hæ nugæ, quod ille inquit, seria ducẽt. Prouocauerat in pugnã cætera animalia ferocißimus leo, seq́; uirium suarum merito ad regni fastigium euectum uolebat ostendere, iam se caudæ uerbere stimulauerat, iam omnibus erat formidabilis, cum detrectantibus cæteris insectum culex modicum, & de cuius sexu inter Politianum & Plautum adhuc ambigitur, horribile claßicum concinuit: mirabantur omnes, unde tanta uox tam pusillo in corpore, unde tubam illã inflaret, nesciebantq́; an ore caneret, an quod apud Aristophanẽ Socrates existimauit ἐκ τ᾽ ὀρρωπυγίου, utcunq; βοὴν ἀγαθὸν ζῶον, id est, quod uoce præsigne animal esset, strenuum quoq; arbitrabãtur: idq́; uel Homeri testimonio, aderat enim ex Pythagorico dogmate in pauũ conuersus, nec fefellit culex expectationẽ, interseptoi nariũ leonis affixus hostẽ aculeo fodiebat, miserẽq́; stimulabat, qui quo se magis tueri & aggressorẽ reuellere conabatur, hoc seipsum unguibus proprijs magis conficiebat, lancinabatque: sic extorsit palmam culex,

moxq́; arbori sidens uocalem illam tubam rursus inflauit, epinicia'que sua hac lege de Saturni tabulis accepta clausit.

Parū a necat morsu spatiosum uipera taurum:
A' cane non magno sæpe tenetur aper.
Ergo aude, in medio posuit Deus omnia campo:
Vincere si nequeas, at uoluisse sat est.

Vides quàm attentos hoc apologo reddiderim auditores utq́; Demosthenica hac inuētione de te cōmeritus sim, ut libētí me animo auscultes, nec, tametsi leuiter argumētan tē, fastidias. Docuisti qd apud ueteres esset præscriptio, negastiq́; Latinè dici posse, nos huiusmodi rē præscripsisse, quod præscriptio ipsa usucapio nō sit, sed usucapionis exceptio, & ut fatear sententiā hanc plerisq́; legibus cōuenire, uideor tamē mihi unum itemq́; alterū locū annotasse, ubi interpretatio hæc nō potest accipi. Et imprimis Iabolenus Si, is, inqt[b], qui pro hærede fundū posidebat domino eū locauit, nullius momēti esse locationē, quia dominus rem suam cōduxit. Sequitur ergo ut nec possesionem quidē locator retinuerit. Ideoq́; longi tēporis præscriptio non durabit &c. Hæc enim uerba, nō durabit præscriptio, id est usucapio intelligi debēt, quod & thema ipsum indicat: interrogatus enim fuerat Iureconsultus an durare usucapionem putaret, nec dubiū est ex interrogationis formula declarari respōsionē[c]. Alterū est quod Diocletiani constitutione sic legitur. In seruorum proprietatis negocio cum usucapio locū habeat, ad quæstionem longi temporis præscriptionis superfluo peruenitur[d]. Quibus uerbis & distinctio à doctoribus nostris tradi

b l. si a quo. de vsucap.

c l. si defensor. §. j. de int. act.

d l. ij. C. in qb. caus. lōg. tēp.

tradita probatur, & confutari opinationes tuæ uidētur. Adde, quod & tua illa de adiectione paradoxa non sat firma sunt, cum iam diu Laur. Valla docuerit addictionem legendum, cui sententiæ & nuper impreßi codices omnes adstipulantur.

ALCIATVS.

ACVTE *tu quidē & facetè mecum agis Regi, qui nos iam fatigatos fabella excitaueris, & doctis ratiōibus ceu aculeo quodā pupugeris. Præscribere apud ueteres quod sæpenumero admonui præfinire, præstatuereq́; est: qua in significatiōe & Cicero utitur, & alij omnes, unde & actio de præscriptis uerbis in iure: cū igitur Modestinus diffiniat usucapionem, acquisitionem dominij esse per cōtinuationē poßeßionis temporis lege diffiniti, quid obstat quim Iabolenus de ea tēporis diffinitione intelligatur, quam ipse præscriptionem uocet? ea enim præfinitio est quæ nō durat, & quæ usucapioni necessaria est, ut satis apparet non dißidere à rogato respōsionem. Solentq́; sæpißime ueteres usucapionem ipsam περιφραστικῶς longi temporis præscriptionem, id est definitionem appellare. Verùm & constitutio Diocletiani aliò respicit quàm tu arbitreris: nō enim in ea hoc agitur, ut differētia uerborum declaretur, sed ut de re ipsa decidatur, serui triēnio'ne usucapiantur, an longi temporis præfinitio expectanda sit: pluribus enim responsis probari potest, etiam longi temporis usucapionem dici, quòd à me supra demonstratum fuit. Nam quæ ex Laur. Valla adducis, minimum me mouent, cum ueteres codices nostræ sententiæ assentiantur, eam'que tot tibicinibus fulcire poßim, ut*

præiudicum Vallæ mihi timendum non sit, multoq; minus chalcotyporum recentium, quibus mos est quæcunq; ille cõminisci uoluit, alba amußi dijudicare: adeo graui periculo fallũtur hi quorũ sacrosancta est autoritas. Si quidem sciendum est, omnem magistratuum ordinariorum iurisdictionem tribus uerbis constare, Do, Dico, Addico: quorum primum ad actiones personales attinebat, cum actum erat aliquem dare facere oportere, sequens ad rei uendicationem, ultimum ad executionẽ, quæ in ciuilibus non solum addictio dici potest, sed etiam adiudicatio [e]. In criminalibus uero est legis actio, qui modus loquẽdi unde ortus sit alibi à nobis explicabitur. Ouid.

e l. aliud. de verb. signi.

Ille nefastus erit per quem tria uerba silentur.

Fastus erit per quem lege licebit agi.

Liuius lib. XXXVI. Fuluius, inquit, præconi imperauit, ut lictorem lege agere iuberet, ita de his qui Calibus erãt sumptum suppliciũ. Et rursus: Lictor uiro forti adde uirgas, & in eũ primũ lege age. Tacitus lib. XII. Augustus apud equestres qui Aegypto præsiderẽt lege agi, decretaq; eorũ perinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani constituissent. Quoties igitur in iure legimus quid fieri nõ posse nisi apud eũ cui adiudicatio data est, uel legis actio [f], de magistratu ordinario intelligimus, cui ius exequendi, id est merũ uel mixtum imperium competat. Vnde apparet uenditionem quæ in diem fit, proprie addictionẽ non esse, in qua nulla iudicis necessaria sit executio, sed potius adiectionẽ: quod si quãdo rem addictam reperimus, uel ex emendatione Vallæ deprauati sunt codices, uel μεταφορικῶς accipiendum: in pignore tamen

f l. iij. de offic. procons. l. j. de offic. iud. Alex.

præto

prætorio addictioni propriè locum esse non negauerim, quoniam ea solutio iure executionis fit[g], adijci tamen dominium potius quàm transferri. Hinc & Rubrica. C. ne pro dote mulieris bona quondam mariti adijciantur. Quo loco alij addicantur, alij abdicẽtur, eodem sensu legũt. Itemq; alia, de fide instru. & iure hastæ fiscalis, & de adiectionibus.

g l. p debito. C. de bo. au to. iud. pos.

CAESAR CASATVS MEDIOL.

NON duces graue seu molestum Præceptor incõparabilis, si lampada, quam mihi nunc per manus (quod aiũt) traditam uides, alacriter suscepero, fessosq; hos ac ualde concussos commilitones meos in agmen recepero, tuumq; simul impetum audacter ipse subiens excepero, cum præsertim nõ ea me Hercle causa huic palestræ me accingam, quod ea quæ perdocte à te & eleganter dicta sunt nec probem, nec cõmendem: sed ut in quo mihi quidem familiariter roganti, aut quærenti nunquam soles deesse, in eo nunc potissimum disputanti adsis, aliquidq; non paruo nobis usui futurum lacessitus in medium afferas, & ex opulentissimo legalis prudentiæ sacrario te dignas traditiones expromas, qui non in libellis, ut apud Ciceronem, inquit mutius, sed in maximis causis, & in hoc iustitiæ domicilio, iurisq; peritorũ cœtu, sis cõsilio, lingua, & eruditione cũ paucis facilè princeps, ut cuius uestigia psequi cupimus, eius sñiam sciscitemur, responsaq; efflagitemus. Sed iam cõmittamus, & ad manus (qđ dicitur) ueniamus. Et quoniã nõ ita ieiune incõsiderateq; in his agendũ est, in quibus aliquod ac præsertim salutis

æternæ uersatur periculum, neq; tam facilè à maiorum nostrorũ unanimi sententia abscedendum, proposui mihi ex pronunciatis tuis infirmandũ illud maximè cõfutandumq;, quo exceptione usucapionis tutum possessorem, si deindemalæ fidei sit effectus, negas in hoc quod dicũt, conscientiæ foro tutum esse: Mouent me *contra id quãplura im, sed tria præcipua, quibus præ cæteris nitar.* Primum *illud est, quod cũ asseras rationem qua in primis introducta fuit usucapio (nẽpe ut aliquis esset litium finis) hoc in foro cessare, nobis uidetur, id haud satis defendi posse, cum lege euangelica à nostris põtificibus, ut in omnibus reliquis, ita & in hoc capite recepta, publicaq; sanctione cõfirmata, admoneamur si qua inter nos oriatur controuersia, posteaquã eũ qui iniquè agit secreta monitione tẽtauerimus ab instituto scelere auocare, nihilq; nos ꝓpterea obtinuisse animaduerterimus, ecclesiæ tum demũ omne quicquid est inter nos iurgij contentionisq; exploratũ notumq; facere, cuius arbitrij deinde sit ac notionis, sontẽ nocentemq; coercere.* Qua ex *re planum est ac manifestum, locum adhuc litibus in his conscientiæ finibus fore, cum ad id nullo alio quàm conscientiæ iure astringamur.* Alterum *est, quod* Mose *legibus ab ipso* Deo *antiquitus traditis ei, qui prædiũ urbanum uenũdederit præscriptũ unius anni tempus ac præfinitum constat, ut Leuitici cap.* xxv. *scriptũ est, intra qđ si id non redemerit, nulla sit ei amplius emptorẽ inquietandi facultas: ut hoc argumento nemo sit qui nõ fateatur nõ delinquere illũ, qui prædium illud tanquã usucaptum non restituat, tuamq; consequenter sententiam*

c. nouit. de iudi.

ambi

ambiguam censeat. Extremum quod me pupugit ut tecum non sentirem est, quoniam iure pontificio, quod diuino subnixum est, cōstitutū uidemus, ut qui in tam diutina libertatis possessione fuerit, ut eā longo usu potuerit cœpisse aduersus quemcunq; agentem, hac exceptione tutum se intelligat, ac de reliquo nulla queat ei quæsitæ libertatis adimendæ causa fieri molestia. Quapropter tā ex hoc quàm ex cæteris à me aduersus hoc axioma tuū in medium productis hæsitaturos nōnullos arbitror num tibi suffragentur, contracturosq; gradum, ne prius in sententiam tuam pedibus currant, quàm tuū responsum perceperint: neq; enim ambigo, quin te audito, uniuersi sint in tuā partē transituri. Apud me tu quidem præstantiss. præceptor eum locū sine cōtrouersia tenes, in quo Pythagoras à discipulis suis, omnibusq; sui tēporis studiosis uiris, summa cū laude, summaq; cum gloria solitus est haberi: nam post multas tandem altercationes disceptandi magis, quàm tibi resistendi inter nos ortas, tibi semper, ut scis atq; par est, soleo cedere, tecumq; cōuenire: in primisq; illud non iniuria prædicare, αὐτὸς ἔφα. Reliquum est nunc, ne quæ tua est humanitas diutius nos suspensos opperiētesq; detineas, uotoq; ac expectationi nostræ insigni aliquo responso atq; ex interiorum literarum secretiorisq; doctrinæ penu exprompto, facias ut soles semper satis.

c.cum olim. de priuil.

ALCIATVS.

SVBTILITER argumentaris, sed non tamen ut aphorismos meos penitus conteras. Ais in foro conscientiæ adhuc consistere ratione usucapionis: cū in eo quoq;

litibus locus sit: at ipse illa euangelij uerba si non audiuerit dic ecclesiæ, non eò dicta arbitror, ut hoc casu nos ad iudicium relegent, litesq; coram episcopis nouas instrui uelint, sed ecclesiæ dicendum, ut multis delictum innotescat, qui detestationi peccantem habeant, quo approbrio adactus ille bonam fidem agnoscat, sicq; eum locum Matthæi capit. XVIII. Hieronymus interpretatur, sic & cæteri ueteres Theologi. Nec enim Pontificia constitutio semper in foro conscientiæ locum esse denunciationis Euangelicæ iubet, cum de occultis ecclesia non iudicet: hoc autem occultum est, cum lapso tanto tempore ne ullus sit litibus locus quenquam audire amplius nolit, sed diuino relinquat iudicio: nam & Pontifex ipse summus, denunciationi illi non subijcitur, quoniam de eo ecclesia non iudicat, & tamen diuino iudicio alligatur. Sic existimarem in eo qui rei iudicatæ exceptione est tutus, non enim ulteriore lite uexandus est, cum satis ei futura sit diuina ultio, quo fœdere, ueterum hac in re altercationes conciliari possunt. Quod uerò ex Biblijs adducis, non sanè difficilem habet resolutionem, cum eo in casu concessa sit usucapio, quoniam à uero domino domus comparatur, nec emptor unquã malæ est fidei: quomodo enim rem alienam esse credet, quam à uero domino ipse emit? nec hic de rei alicuius corporalis usucapione agitur, sed de iure redimẽdi, & ne iubilæo quidẽ anno restituendi, quod ius lex utiq; auferre potest, cum nõ ideo aliena cum iactura locupletetur quisquam nullaq; naturalis æquitas repugnet. Sed et haud quaquã ipse cõcessero quicqd Hebræorũ lege tra-

ditum

ditum iuris diuini ita esse ut nos in foro conscientiæ obliget: alioquin nō iure Quiritium nos uiuere, sed Mosaico oporteret, cum ea dogmata à nobis Christianis admissa sint, ut ἀλληγορικῶς ea obseruemus, non quod dicitur ad literam, quæ ut inquit Paulus occidit, cum spiritus uiuificet. Quod ad extremum attinet, cum nihilo fortius urgeat quàm pleraq; alia à nobis summota, possem ea responsione cōtentus esse, ut dicerem in ciuili uel in pontificio foro, eam decretalem latam esse, non in cælesti. Verum & aliter dissolui hic nodus potest, distinguendumq; arbitror inter rerum usucapionē, & libertatis. Qui rem usucepit tutus non est, quoniā domino iniuriā facit, cuius dominiū lege quoq; diuina approbatum est. At qui libertatis ius acquirit, nihil aduersus diuinam legem molitur, si quidem cum terram & animātia creasset Deus, faciamus deinde dixit, hominem qui eis dominetur: ut autem homo homini imperet, diuini iuris non est, sed gentium potius, quo bella orta, & captiuitates sequutæ sunt. Qui igitur dominium alteri aufert, ius illi à Deo concessum aufert: qui iurisdictione se per usum liberat, is non Deo aduersatur, sed hominum constitutionibus: ut merito alter diuina sententia tutus sit, alter non sit. Nec noua uideri debet hæc differentia, cū & alijs in casibus idem obseruatum appareat, ex quibus unum exempli causa proposuisse satis erit. Ecce tibi, secularis (ut uocant) seu non initiatus decimas personales usucapere potest, prædiales non potest: quoniam quæ ex prædijs debentur, iussu diuino præstandæ sunt: is enim dominia rerum quæ mortalibus dederit, hac affecit obligatione: at personas

Deus

Deus creauit liberas, suaq; ipsorum hominum improbitas, ut alter alteri seruiat, effecit. Quo fit ut personales decimæ non iure diuino, sed humano potius inductæ à plerisq; censeantur, quod in præsentia diffusius attingere operæpretium non est, præsertim cum clepsydra me admoneat coronidem disputationi huic nostræ tandē apponendā, & grauißimos hosce patres qui honoris causa nobis aßistunt, non ulterius morandos.

GRATIARVM ACTIO.

SVPEREST *ut uobis amplißimi patres, gratias agam: non quidem quas ego uellem, sed quas possum: maiora enim incomparabili uestra humanitate de me meruistis quàm quæ ipse mediocri uir ingenio poßim uerbis exprimere, nedum factis rependere. Aeschinis igitur erga Socratem exemplo, cum nihil uobis dignum quod præstare poßim habeam, hocq; solo nomine paupertatē deprecer, quod unum habeo, me ipsum uobis trado: fecistis enim (quod Furnius ad Augustū Cæsa. dixit) ut & uiuerem, & morerer ingratus, qui tot beneficijs in me collatis paria facere nunquam potero.*

Dixi.

